דראהיטשין

דראָהיטשין

פינף הונדערט יאָר יידיש־לעבן

באַאַרבעט און רעדאַקטירט
פון
הרב דוב ב. ווארשאַווסקי

לזכרון נאָך די פינף טויזנט יידישע נפשות פון דראָהיטשין, וועלכע זיינען געווארן
אומגעבראַכט פון די מערדערישע דייטשן
אין צוויי מאַסן־שחיטות

יא אב תש״ב — 25 יולי 1942 | 17 אָקט. 1942 — 1 חשון תש״ג

אַרויסגעגעבן פון בוך־קאָמיטעט ״דראָהיטשין״
תשי״ח • שיקאַגע • 1958

זלמן שעווינסקי
איניציאַטאָר פון בוך

גדליה קאַפלאַן
מאַטער־יאַל־זאַמלער

דוד אייזענשטיין • לייזער ווארשאַווסקי • הערש ליב אייזענשטיין • זלמן שעווינסקי
פאָרזיצער | וויצע־פאָרזיצער | קאַסירער | סעקרעטאַר

אברהם אייזענשטיין • ישראל ברוך אייזענשטיין • הרב יהודה דוד גאָלדמאַן • בלומע גוטאַוו
אברהם גראַטש • יוסף גראַטש • שלום גראַטש • חיים ליב גראָסמאַן • חיים האָפמאַן
באָנטשע וואַסערמאַן • זיידל וויסמאַן • בען טעפער • רחל מאַזורסקי • טודרוס ליב מילנער
יוסף פעלדמאַן • יוסף קאלען • גדליה קאַפלאַן • מעקס קלאַר • יוסף שוב • הערי שקאַלניק

אַדוואָקאַט שלמה שקאַלניק • הרב דוב ב. ווארשאַווסקי רעדאַקטאָר

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

MEMORIAL BOOK DROHICHYN

1958

No portion of this book, except for purpose of literary criticism, may be used or reproduced without permission of the editor and the committee chairmen of the book. Copyright by the editor and committee chairmen of the book committee "Drohichyn", as their names appear on the front page.

בית־הדפוס של בן־ציון לעווקאָוויטש
אינטערנעשיאָנאַל טייפּסעטינג קאָמפּאַני
204 סאוט קעדזי עוועניו
שיקאָגע, 12, אילינאָיס

602

אינהאלט

אַלגעמיינע געשיכטע

ערשטער טייל 110—1

הקדמה — הרב דוב ב. ווַארשַאווסקי * ____ 7
לַאַנד־מַאַפּע פון דראַהיטשין און געגנט ____ 10
דראַהיטשין, היסטאָרישער איבערבליק—ע. בן־עזרא __ 11
קאָרעספּאָנדענץ אין המליץ ____ 18
צייכענונג — צבי לעוואַק ____ 20
דאָס שטעטל — הרב דוב ב. ווַארשַאווסקי * ____ 21
לידער — יואל סלאָנים ____ 57
כמעלניצקים קאָזאַקן אין דראַהיטשין ____ 60
קאָפּיטל געשיכטע — הרב מ. מינקאָוויטש ____ 61
ליד — מנחם אַווערבוך ____ 78
היסטאָרישע נאָטיצן — הרב ישראל ב. ווַארשַאווסקי * _ 79
טיפוס־עפידעמיע — גדליה קאָפּלאַן ____ 97
זעלבסטשוץ — דוד אייזענשטיין * ____ 99
שחיטה אין זאַקאָזעליע — שמואל פישמאַן ____ 101
אַסעוועצער הרוגים — ד.ו. * ____ 103
אויסגעמיטן אַ פּאָגראָם — יעקב גאָלדבערג ____ 104
מיין שטעטעלע — זלמן שעווינסקי ____ 104
אַ גרוס פון פוילן — ה. מאַרקוס ____ 105
צוריק אַהיים, ליד — הערמאַן גראָסמאַן ____ 106
פאַרשטערטע יום־טובים — דוב ב. ווַארשַאווסקי * ____ 107
אַ תפילה — גדליה קאָפּלאַן * ____ 109
סידעראָוו'ס בילד ____ 110

רבנים און שוחטים

צווייטער טייל 156—111

אייזענשטיין, אברהם — ע. בן־עזרא ____ 118
אייזענשטיין, אשר — דוב ווַארשַאווסקי * ____ 132
אַלטוואַרג, אליה וועלוול * ____ 132
בארי (קאָלאָדנער), ישראל * ____ 136
בערעזאָווסקי, אשר * ____ 133
גאָלדמאַן, יוסף — הרב י. ד. גאָלדמאַן * ____ 126
גאָלדמאַן, יהודה דוד * ____ 134
האָפמאַן, בנימין משה * ____ 149
וואַלעוועלסקי, ישראל — ז. ווַארשַאווסקי, הרב בארי *_ 121
ווַארשַאווסקי, דוב ב.* ____ 137
ווַארשַאווסקי, מתתיהו * ____ 150
וויצל, אשר * ____ 154
יודאָווסקי, דוד מרדכי — הרב ישראל ב. ווארשאו * ___ 128
יפה, דוד — ע. בן־עזרא ____ 116
כאָלאָזשינער רבי * ____ 139
כאָלאָזשינער שמיד — י. רובינשטיין ____ 146
לעווינאָוויץ, אליה מרדכי — שמואל לעוו ____ 141
לעוו, צבי אריה ____ 153
מילער, זאב * ____ 130
מינקאָוויטש, מרדכי * ____ 135
מרגלית, שואל * ____ 125
משה מדראָגיטשין — ע. בן־עזרא ____ 113
סידור (סידעראָוו), יצחק * ____ 133
פרעגער, משה * ____ 150
פעער, מנחם מענדל * ____ 136
קאָהן, נח — הרב ישראל ברוך ווארשאו * ____ 131
קאָלענקאָוויטש, אייזיק יעקב — י. קאלען * ____ 123
קאָמענעצקי, מענדל * ____ 154
קאָפּלאַן, אברהם יהודה * ____ 152
קאָפּלאַן, שמואל ישראל * ____ 152
קראָווץ־קאָן, אהרן אשר * ____ 150
רייכמאַן, צבי אליהו — ז. ווַארשַאווסקי, י. בארי * ____ 121
רייכמאַן, מנחם — י. קאלען * ____ 122
שוב, יוסף דוד * ____ 133
שוסטער, יעקב און הערשל * ____ 133
שקאָלניק, משה זאב * ____ 151
דער לעצטער רב — דוב ווַארשַאווסקי * ____ 155

רביים און חסידים

דריטער טייל 168—157

דערקלערונג פון רעדאַקטאָר * ____ 158
דאָס חסידים שטיבל — זלמן שעווינסקי ____ 159
זמר פון ר' בנימין משה האָפמאַן ____ 160
ר' משה'לע ____ 161
ניגון ה' אכסוף ____ 162
ר' דוד שלמה ____ 163
בריוו פון דראַהיטשין ____ 164
ר' משה אהרן ____ 165
נחום שעווינסקי ____ 166
שטר מכירה פון בית מדרש אין קאָבּרין ____ 167
מצבה פון שעווינסקי'ס זיידן ____ 167
שטר מכירה (קאָבּרין) און שעווינסקי'ס תנאים ____ 168

פערזענלעכקייטן, טיפן און יאָרצייטן

פערטער טייל 248 — 169

אַוועדבוך, מעשל * _____ 211
אַוועדבוך, זאַוול * _____ 187
אַוועדבוך, מנחם * _____ 188
אויבערמאַן, אהרן מאיר * _____ 241
אייזענשטיין, דוד, חיה גיטל * __ 243
אייזענשטיין, אליה * _____ 212
אייזענשטיין, ישראל ברוך * ___ 191
אייזענשטיין, הערשל * _____ 241
אייזענשטיין, ליטמאַן * _____ 242
אייזענשטיין, מענדל * _____ 220
אייזענשטיין, משה וועלוול * ___ 203
אייזענשטיין, פריידל * _____ 243
אייזענשטיין, חיים, לייזער * ___ 244
באַבע חיה איטע—ז. שעווינסקי _ 231
בוים, הערשל * _____ 193
בוים, שמואל אַרטשיס * _____ 183
בעזדזשעזסקי, משה * _____ 184
בערעזאָווסקי, באַשקע * _____ 187
גאַלדבערג, עטל _____ 186
גאַלדמאַן, אהרן _____ 235
גאַלדמאַן, שלמה זעליג _____ 233
גאַלדמאַן, שמשון _____ 209
גאַלדמאַן, פרץ _____ 245
גאַלדשטיין, דאַקטאַר * _____ 190
געשוני, גלויבערזאַן, דאַקט. * _ 201
גראַטש, אסתר יהודית * _____ 214
גראַטש, חייקל * _____ 213
גראַטש, משה לייזער * _____ 205
גראַסמאַן, גדליה, באַבע * _____ 222
דראַגיטשינסקי, אהרן * _____ 219
דראַהיטשינער געניץ * _____ 197
האַכמאַן, חיים — ע. בן־עזרא __ 171
הויזמאַן, זעליג, אַלטער * _____ 240
הויזמאַן, משה בער * _____ 237
הערשענהויז, בצלאל _____ 224
וואַלדמאַן, שעפסל * _____ 229
וואַלינסקי, ברוך אברהם—ג.ק. _ 227
וואַלינסקי, משה נפתלי * _____ 217
וואַלעוועלסקי, חיה עטל _____ 235
וואַלעוועלסקי, משה _____ 203
וואַלפסאַן, חיים בצלאל * _____ 185
וואַסערמאַן, יוסף * _____ 194
וואַרשאַווסקי, טוביה דוד * ____ 207
וואַרשאַווסקי, זושע * _____ 208
וואַרשאַווסקי, מרדכי, ציפע * __ 246
וואַרשאַווסקי, יעקב צבי * ____ 246
וואַרשאַווסקי, מלכה * _____ 215
וואַרשאַווסקי, דוד מרדכי'ס * __ 218
וואַרשאַווסקי, משה, ביילע * ___ 231
וואַרשאַווסקי, ישעיה, גיטל * __ 243
וואַרשאַווסקי, דוד ישעיה'ס * __ 247
וואַרשאַווסקי, הרב ישראל ב. * _ 193
וויסמאַן, שמעון * _____ 198
וויסמאַן, נפתלי * _____ 200
וויסמאַן, ד"ר מרדכי * _____ 199
וויסמאַן, ד"ר אברהם יוסף ____ 202
וויסמאַן, נחמן * _____ 221
זילבערגלייט, אליה — ג.ק. ____ 175
טאַראַסאָוו, הרב שמעון * _____ 176
טעלעכאַנסקי, יצחק אבגדור * __ 220
לאַמפעל, ד"ר ד. * _____ 201
לאַסאָווסקי, אהרן * _____ 202
לאַשינסקי, אהרן, לייזער * ____ 239
לעוו, יעקב שמעון * _____ 225
לעווין, הערשל חיים, חאַשע * __ 216
לעכאָוויצקי, בערל _____ 238
מיכאַלסקי, לייבעטשקע, ג.ק. __ 228
מילנער, חייקל * _____ 217
מילנער, טודרוס ליב * _____ 190
משה פרוש, ג.ק. 33 און _____ 238
סאַפאַזשניק, משה 35, 271 ____ 188
סאַראַטשיק, אַלטער * _____ 232
סידאַראָוו, יעקב * _____ 179
סלאָנים, יואל _____ 173
עפעלבוים, שמואל * _____ 194
פיסעצקי, שמואל יודל, ג.ק. ___ 204
פעלדמאַן, לוי * _____ 185
פעלדמאַן, מאיר יהודה * _____ 223
פעלדמאַן, שיינקע * _____ 185
פעלדמאַן, מאיר יודל * _____ 238
פרידענבערג, שלמה * _____ 176
קאַהן (קאַפלאַן), טויבע * _____ 243
קאַלניק, אייזיק * _____ 183
קאַפלאַן, אהרן דוד ג.ק. _____ 226
קאַפלאַן, גדליה _____ 196
קאַפלאַן, מאיר 52—אַדל בודער _ 210
קאַצענעלענבויגען, הרב א. ח. __ 234
קריוויצקי, אהרן _____ 192
קריינעס, יעקב בער _____ 232
ראבין, צפורה _____ 189
ראַק, שמואל * _____ 182
רייפוס, צבי — ג.ק. _____ 226
שאַפירא, סענדער * _____ 182
שוב, אהרן ליב _____ 229
שוואַרץ, צבי _____ 180
שולמאַן, חיים * _____ 183
שחט, יוסף * _____ 176
שטיינבערג, נפתלי * _____ 177
שטיינבערג, זיידל * _____ 239
שמיד זכריה * _____ 207
שעדראָוויצקי פאַמיליע _____ 236
שעווינסקי, באַדיע _____ 234
שעווינסקי, חנה רייזל _____ 235
שעווינסקי, אהרן יוסף _____ 235
שעווינסקי, זלמן _____ 195
שעכטער, ד"ר הענריק * _____ 201

אינסטיטוציעס און פאַרטייען

פינפטער טייל 280 — 249

רעליגיעזע און קולטורעלע אינסטיטוציעס

חברה קדישא — דוב וואַרשאַווסקי * _____ 251
בריוו וועגן תלמוד־תורה _____ 253
בריוו וועגן נייעם בית מדרש, בילד פון י. בעזדזעסקי __ 254
פאַלקס ביבליאָטעק און בילד * _____ 255
בריוו צו גוטאָוו * _____ 257
פאַלקס הויז, בית עם 257 און _____ 258
קאַרעספאַנדענץ פון ט. ל. מילנער _____ 260

ציוניסטישע און סאָציאַליסטישע פאַרטייען

ציוניסטן־טעריטאָריאַליסטן — י. קופער, ג. קאַפלאַן __ 261
ציוניסטישע יוגנט גרופע — י. ב. אייזענשטיין * _____ 263
ערשטע ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע _____ 263
באַלפור דעקלעראַציע — שמואל פישמאַן _____ 265
פעשקאָווסקי יאָרצייט _____ 270
דער בונד — ג. קאַפלאַן _____ 272

געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס

ביקור חולים — צבי יצחק האַפמאַן _____ 273
בריוו וועגן ביקור־חולים ולינת הצדק 274 און _____ 275
פאַלקס באַנק, בילד _____ 276
גמילות חסדים _____ 277
צענטאַס _____ 278

חורבן און אומקום

זעקסטער טייל 384 — 281

יזכור — דוב וואַרשאַווסקי * _____ 283
ווי קען איך פאַרגעסן מיינע ברידער — יואל סלאָנים __ 283
ר׳ הלל ציטלין הי״ד — הרב דוב וואַרשאַווסקי * ____ 284
ערשטער בריוו וועגן חורבן פון אברהם אַדלער _____ 286
חורבן דראַהיטשין — שמואל עפעלבוים _____ 287
וואו איז יאַנקעלע? — ד.וו. * _____ 303
דאָקטוירים לאַמפעל, שעכטער זיך געסט _____ 304
אַן אויסגעמאַרדעטע שטאָט — חוה פעלדמאַן * _____ 305
אַן אויפקלערונג—רחל קראַוועץ... און יידישע נקמה __ 315
שרה פרידענבערג _____ 316
דייטשישע רציחה — חיה רייזער _____ 317
אייביק צו געדיינקען — באַשקע פיאַלקאָוו _____ 321
געשריינען אין דער נאַכט, צביה וואַלף — ד.וו. * ____ 331
גראָבן זיינרע אייגענע קברים, קאַפעלושניק—ד.וו. * __ 336
שמע ישראל—הער ישראל — מ. מ. גערשענהויז _____ 337

דאָס בלוט שרייט נאָך נקמה — ד״ר חיים שאַשקעס * __ 341

פאַרטיזאַנער און שארית הפליטה

בארים באַימאַוויטש — יוסף פעלדמאַן _____ 345
שלמה ענטין — מ. נייטשטאַדט _____ 347
געזייט טויט איבער דייטשלאַנד — י. מ. קערשט _____ 348
אויפגעריסן 8 דייטשע עשאַלאָנען _____ 351
גערישן בריקן מיט דינאַמיט _____ 353
געקעמפט אין דער רויטער אַרמיי _____ 355
דראַהיטשין פאַרנומען פון די רוסן 356 און _____ 357
די רויטע אַרמיי אין דראַהיטשין — י.ס. _____ 358
שארית הפליטה 360 און _____ 361

יזכור! — נעמען פון די קדושים...

קדושים מצבה... אלה אזכרה — ד.וו. * _____ 362
אונדזערע קדושים, נעמען — דוב וואַרשאַווסקי * _____ 363
דאָס זיינען די מערדער — דוב וואַרשאַווסקי * _____ 381
דער סוף — ד.ב.וו. * _____ 384

בילדער און יאַרצייטן

אַוערבוך, אברהם _____ 360
אייזענשטיין, אסתר _____ 313
אַלבערמאַן, האַנעלע _____ 353
אַקושעוויטץ, מאָטיע _____ 314
באַנק באַאַמטע _____ 341
בודער, קינדער פון פיניע _____ 339
בוים, סירקע 27 און _____ 344
בוף, הערצקע 299 און _____ 343
בערג, משה _____ 343
גאָטליב, מאיר ליב 335 און * __ 299
גאָלדבערג, אָלטער 313 און ____ 348
גאָלדבערג, הערשל 330 און ___ 342
גאָלדבערג, יונה 341 און * ____ 290
גאָלדמאַן, אהרן שמואל א.א. ___ 358
גאָרבוז, משה א.א. _____ 360
גראָסמאַן, גדליה 53, 252 * ____ 300
גראָסמאַן, דאָרע, אָסקאָר * ____ 333
האָפמאַן, נפתלי, מרים א.א. * __ 329
הויזמאַן, לייבע, יוחנן _____ 330
הויזמאַן, מאיר מרדכי * _____ 361
וואָלדמאַן, פיניע א.א. _____ 313
וואָליניעץ, משה יצחק * _____ 343
וואָלוועלער, קינדער _____ 311
וואָלעוועלסקי׳ס 310 און _____ 311
וואַסערמאַן, משה דוד _____ 309
וואַרשאַווסקי, דוד, פייגל * ____ 307
וואַרשאַווסקי, חיה פריידע * ___ 356
וואַרשאַווסקי, מאיר א.א. * ____ 308
וואַרשאַווסקי, משה שמואל * __ 293
וואַרשאַווסקי (בוים) שינקע * __ 327
וואַרשאַווסקי, משה אָלטערס * __ 347
וואַרשאַווסקי, ראובן א.א. * ___ 301
ווייכנעס, יעקב, פייטשע _____ 298
וויסאָצקי, חסיה א.א. _____ 310
וולאָדאַווסקי, אייזיק, חאַשע * __ 357
זאַרעצקי, רחל דבורה _____ 330
זבאַר, פריידל * _____ 292
זיסיוק, נחמיה א.א. * _____ 318
חאָמסקי, חיים, אסתר _____ 351
חאַרסעל, ישראל אליעזר _____ 334
טענענבוים, אליעזר זלמן * ____ 332
טשאָפאָטשניק, לאה א.א. * ____ 335
לאָסאָווסקי, אהרן * _____ 300
לעוו אהרן, סירקע _____ 359
לעוו, וועלוול, רחל * _____ 291
לעוו זיידל, פערל * _____ 350
לעוו, שמעון, חנה * _____ 356
לעווינסאָן, פייגע זיסל _____ 344
מאָזורסקי, באַשקע, לאה * ____ 356
מילנער, משה מענדל, גאָלדע * __ 295
מילנער, (גורשטיין) אסתר נ. * __ 352
מילנער, (קאָגאָן) איידל ח. * ____ 324
מילנער, צדוק, באַשע, קינדער * _ 330
מילנער, דינה _____ 319
מילנער, מרדכי _____ 301
מילנער, וועלוול _____ 334
מילנער, משה מענדל, חוה פ. * __ 353
מישאָווסקי, איטשע, וועלוול ___ 352
מישאָווסקי, יעקב _____ 357
סאַלעווער, זכריה _____ 344
סאַלעווער, משה ליב א.א. _____ 342
סאַפיר, לייבע, חיה שרה _____ 360
סידעראָוו, אשר 33 * _____ 276
סידעראָוו, יעקב 82, ביילע * __ 304
סלאָנימסקי, קינדער * _____ 356
עפעלבוים, פריידל * _____ 349
עפשטיין, חיים, יצחק _____ 359
עפשטיין, פייגל, רישע * _____ 341
פינסקי, אברהם, פייגל * _____ 347
פיסעצקי, כלאָווגע, לייטשע * __ 359
פיסעצקי, שרה * _____ 291
פערקאָווסקי, שמחה _____ 292
פרעגער, משה, דבורה * _____ 288
פעלדמאַן, מאיר יודל א.א. _____ 306
פעלדמאַן, הערשל, ליזע, שמחה _ 346
פעלדמאַן, לייבע, ליבע _____ 302
פעלדמאַן, צאַלקע _____ 351
פעלדמאַן, פייוויש _____ 314
פרידענבערג, אַלטער * _____ 300
קאָברינסקי, חייטשע _____ 310
קאָברינסקי, רחל, חיים _____ 355
קאָטלער, דוד, פייגע רחל * ____ 325
קאָמענעצקי, הערשל, _____ 343
קארזש און קופערמאַן _____ 361
קן־צפור, קינדער _____ 338
קראַוועץ, ישראל * 241 און ____ 297
ראַבינאָוויטש, מנוחה _____ 327
ראָזענצווייג, קאַרלינ. 271 און __ 360
ראָזענשיין, יעקב א.א. _____ 289
שוואַרץ, אליעזר, רחל * _____ 342
שוואַרץ, משה, קינדער _____ 328
שוואַרץ, פרומע _____ 344
שושאַנאָו, אסתר א.א. * _____ 340
שטיינבערג, משה, באַדיע * ____ 356
שינדער, חיה לאה, יעקב י. ____ 320
שלאָקמאַן, דבורה א.א. * _____ 335
שמיד, זכריה א.א. * _____ 341

דראָהיטשינער אין דער וועלט

זיבעטער טייל 424—385

אַלגעמיינער איבערבליק — דוב וואַרשאַווסקי * ____ 387
שיקאַגער דראָהיטשינער קהילה — ד.וו. * ____ 388
ניו־יאָרקער דראָהיטשינער קהילה ____ 391
ניו־יאָרקער דראָהיטשינער צווייג ____ 392
שיקאַגער דראָהיטשינער צווייג — זלמן שעווינסקי ___ 393
פראָגרעסיוו־קלוב, דראָמאַטישער קלוב ____ 394
ניו־יאָרקער הילפס פאַריין און בילד * ____ 395
פון אַן אַלטן פראָטאָקאָל בוך * ____ 395
בילד פון שיקאַגער דראָהיטשינער צווייג *____ 396
שיקאַגער הילפס פאַריין — ד.וו. * ____ 397

אייזענשטיין, דוד * ____ 398
אייזענשטיין, דוב, צבי אריה * __ 400
אייזענשטיין, מאָרים, הערי * __ 401
אייזענשטיין, אליה, יצחק * ___ 402
אייזענשטיין, בנימין ביכל * ___ 414
אייזענשטיין, יהודה ליב ____ 417
אייזענשטיין, יצחק * ____ 402
אייזענשטיין, באַשקע * ____ 405
בראָנבוים, יהודה ליב * ____ 402
בערעזאָווסקי, לעאָ., בער., ____ 415
גאָלדמאַן, שלמה, וויכנע, דוד __ 407
גאָלדפאַרב, שמואל, ראָזע ____ 409
גודמאַן, אברהם חיים, עטל * ___ 405
גינגאָלד, מרים, בערנאַרד * ___ 394
גראָטש, אסתר יהודית * ____ 404
גראָטש, יעקב, שרה * ____ 404
גרייבער, חנא, חיה שרה ____ 412
דווינסקי, הערשל ____ 416
דווינסקי, סענדער ____ 413
דראָגיטשינסקי, פאַמיליע־בוים _ 408
האָלצמאַן, ברידער ____ 407
האָפמאַן, ישראל דוד * ____ 405
האָפמאַן, צבי יצחק * ____ 390
וואָלינסקי, רבקה, אריה ליב * __ 411
מינקאָוויטש, הרב מרדכי * ____ 391
מירסקי, מרדכי, רבקה ____ 407
וואַרשאַווסקי, מלכה * ____ 403
וואַרשאַווסקי, ישראל ברוך * __ 403
וואַרשאַווסקי, אליה דוד * ____ 403
וואַרשאַווסקי, יהושע, מ. * ___ 413
וואַרשאַווסקי, אליה, חיה צ. * __ 403
וואַרשאַווסקי, ישעיהו * ____ 418
וואַרשאַ, ישעיהו * ____ 418
וויינשטיין, ישעיה ____ 402
וויסמאַן, עזרא * ____ 413
זאַקס, הרב מנחם בן־ציון * ____ 398
זאַקס, הרב יהודה ליב * ____ 399
טענענבוים, אליעזר, פעשע * __ 403
ליווי, מאָריס ____ 404
לעוו, אברהם יצחק ____ 413
לעוו, שמואל ____ 417
מאַטש, העסקע * ____ 410
מייער, באַראָן דע הירש א.א. ___ 408
מייער דזשאַן, שרה ____ 409
מייערס, הערשל, מירל ____ 415
מייערס, פייגל ____ 415
מייערס, פילליפס, הענרי ____ 414
מילנער, אליה * ____ 412
מילער, רחל ____ 405
מילער, שמחה * ____ 390
מילער, הערש ליב, חיה א. ____ 405
מירסקי, מרדכי, רבקה ____ 407
מעטיו, יהודה ____ 406
סטאָן, אברהם יהודה * ____ 411
סילווערמאַן, אסתר רחל * ____ 400
פאַיקאָוו, מאיר ____ 409
פישמאַן, שלמה ____ 412
פעלדמאַן, אברהם * ____ 414
פעלדמאַן, אברהם מרדכי * ____ 411
פרידמאַן, אסתר ביילע * ____ 410
פרידמאַן, ד"ר יאָזעף ____ 414
צוקער, טילע ____ 409
קאַגאַן, הרב יוסף * ____ 388
קופער, אהרן אשר * ____ 391
קאַטאַק, פרעד ____ 414
קאַמענעצקי, פעשע * ____ 410
קופער, יעקב, פייגל ____ 407
קעסט, בען ____ 415
קריינעס, וועלוול, אסתר ____ 416
ראַטנאָווסקי, מרדכי * ____ 415
ראַטנאָווסקי, חיים הענאַך * ____ 415
שך, הרב שמואל * ____ 389
שווארץ, הערשל ____ 393
שטיינבערג, דוד, געשע * ____ 404
שמיד, יהושע, ראובן ____ 413
שעדראָוויצקי, שלמה ____ 416
שעווינסקי, זעליג, רבקה ____ 406
שעווינסקי, האראלד ____ 407
שעווינסקי, עלמער ____ 407

מ י ל ו א י ם

דראָהיטשין אַלט 500 יאָר — ד"ר יצחק שיפער און
הרב ד"ר כתריאל ל. מישקין — דוב וואַרשאַווסקי * _ 419
בילד פון ניו־יאָרקער צווייג ____ 420
אין יענע גורל־דיקע טעג — עטקע קאָהן * ____ 421
וועג אַ ייד איז געווען הפקר — לייזער לעוו * ____ 422
דראָהיטשינער קדושים, נעקראָלאָג ____ 423
קאָלאָניער קדושים, נעקראָלאָג, טעפליצקי־ס * ____ 423
קדיש — שעפסל לעוו ____ 423
תיקון טעות, תם ונשלם — ד.וו. * ____ 424
אייזענשטיין, הרב אליה מ. * ___ 422
בילד פון אַמאַליקן חדר—ד.וו. _ 174
בייגע רייזל, חיה גדליהס, קיילע _ 230
בעזדזשעזסקי, אברהם * ____ 422
גאָלדבערג, יעקב, ליבע, יענטע _ 423
האָכמאַן, לייזער הערשל * ____ 241
העפטמאַן, יוסף (עמנואל) * ____ 423
לוריע, מילטאָן ____ 422
ליבערמאַן, מאיר 343 און ____ 423
לעוואָק, משה * ____ 241
מיכאַלסקי, פרומע לאה ____ 422
מילער, הענאַך ____ 423
מירסקי, סיידי, נאָרמאַן ____ 419
סידעראָוו, פינעע מינדל 326 * __ 423
פרץ, לייבע ____ 422
שטיינבערג, הערשל * ____ 421
שושאַנאָוו, וואַרשאָוו. סענדוק * _ 344
שפעטמאַן, הרבנית רחל * ____ 421
שולע „מוריה" 44 און ____ 184
שוהלן 39, 40, 41, 43 און ____ 241
תלמוד תורה 43 * ____ 182

הערה. — אין די פיר זייטן אינהאַלט האָבן מיר אַריינגעגעבן וויפיל ס׳האָט זיך געלאָזט. פאַר גרופן־בילדער איז ניט געווען קיין פלאַץ. די שטערנדלאַך * באַדייטן: אָנוץ שרייבן, איז אויך דער ר ו י ע ר מאַטעריאַל פון די געצייכנטע געשאַפן פון [ד.ב.וו.]

הקדמה

ע נדלעך, נאָך יאָרן פון מי־פולער און אָנגעשטרייַנגטער אַרבעט טראָגן מיר צו צו אונדזערע חשוב'ע פרייַנט און לייענער דעם דראָהיטשינער „יזכור־בוך", וואָס דאָרף דינען אַלס מצבה נאָך דער קהילה־קדושה פון אונדזער דראָהיטשין. נישטאָ מער אונדזערע טאָטעס און מאַמעס! נישטאָ מער אונדזערע ברידער און שוועסטער! נישטאָ מער דראָהיטשין, וואו אַלטע לייט האָבן געלעבט שטיל און געלאָסן; און קינדער האָבן געלאָכט און געשטיפט אין די גאַסן... זייערע קול'כעלער ווערן מער נישט געהערט; און אונדזער חיות ווערט פון צער און צאָרן פאַרצערט...

דראָהיטשין, די טייערע היים־שטעטל, וואו עס זיינען געשטאַנען אונדזערע וויג־בעטעלאָך, אין וועלכע אונדזערע מאַמעס האָבן אונדז פאַרוויגט מיט ניגונים פון יידישן צער און האָפענונג; דראָהיטשין, די ליבע היים־שטעטל פון אונדזער יוגנט־טרוים, וואו מיר האָבן איינגעזאָפט אין זיך דעם יידישן „אוי" און „קרעכץ" — איז פאַר־שטילט געוואָרן... צוזאַמען מיט די מיליאָנען יידישע קדושים, וועלכע זיינען אום־געבראַכט געוואָרן פון די דייטשישע רוצחים, זיינען אויך אומגעקומען על קידוש־השם, בערך, פינף טויזנט יידישע נפשות פון דראָהיטשין, הי"ד!

מיר, וועלכע זיינען געווען די עדות פון דעם גרויסן חורבן, זיינען נישט בכוח אָפצושאַצן און צו פילן דעם גרויסן בראָך אין זיין גאַנצער טראַגישקייט, וויל מיר זיינען געווען צו נאָענט צו דעם אומגליק, וואָס איז אונדז באַפאַלן... מיר זיינען געוואָרן צוגעווויינט צו די געשרייען פון די יידישע קינדער אין די גאַז־קאַמערן און צו זייערע געוויינען אין די קרעמאַטאָריעס... אפשר די קומענדיקע דורות וועלן זיין בכוח צו דער־שפירן די גרויזאַמקייט פון דער טראַגעדיע, וואָס האָט אַרומגענומען אונדזער דור.

אָבער, בלייבן זיצן שטיל און נישט דערציילן פאַר אונדזערע קינדער און פאַר דער וועלט, וואָס די דייטשן האָבן געטאָן צו אונדז, און נישט פאַראייביקן דעם הייליקן זכרון פון אונדזערע טיירע פון דראָהיטשין, וואָלט געהייסן אַ פאַרברעכן קעגן ג־ט און קעגן די קדושים! אין פאַרלויף פון עטלעכע צענדליק יאָר וואָלט דער זכר פון דראָהיטשין אינגאַנצן אָפגעווישט געוואָרן...

אַט דאָס באַצווועקט דער „ספר־דראָהיטשין": צו פאַרצייכענען לדורות די פריידן און די ליידן פון בערך פינף הונדערט יאָר יידיש־דראָהיטשין און צו שטעלן אונדזער היים־שטעטל מיט אירע מאַרטירער — **אַ מצבה אין שריפט און אין בילד...**

עס קען נישט זיין קיין בעסערע און קיין דויערהאַפטערע מצבה, ווי אַט דער דאָזיקער „ספר־הזכרון". עס איז אַ מצבה פון הייליקע אותיות, וועלכע קענען קיינמאָל נישט אָפגעמעקט ווערן. מצבות פון האָלץ און שטיינער זיינען נישט קיין אייביקייט. האָלץ ווערט צעפוילט און פאַרברענט; שטיין ווערט אויך אָפגעריבן און אויסגעריסן, אָבער אַ מצבה פון אותיות לעבט אייביק. עפעס אַ סך שטיינערנע און הילצערנע דענקמעלער זיינען פאַרבליבן, וואָס זאָלן אונדז דערמאָנען אין די שחיטות, וואָס יידן האָבן אַדורכגעמאַכט בלויז אין די לעצטע פאָר הונדערט יאָר? אויב מיר ווייסן יאָ עפעס וועגן דער יידישער מאַטירעאָלאָגיע, איז עס נאָר אַ דאַנק די מצבות פון די פאַרשריבענע אותיות. געווג איז צו דערמאָנען, למשל, דעם „יון־מצולה" פון ר' נתן נטע האַנאָווער (נפטר געוואָרן כ' תמוז, תמ"ג, 1683), וואָס איז אַן אייביקער היסטאָ־רישער דאָקומענט און אַ מצבה נאָך דעם בערך האָלבן מיליאָן יידן, וועלכע זיינען געפאַלן קרבנות פון באַגדאַן כמעלניצקי'ס קאָזאַקן אין ת"ח־תת"ט, 49-1648...

און ווידער, אַ מאָנומענט פון שטיין אַדער האָלץ איז נישט באַוועגלעך, עס איז טויט און שטום; עס זאָגט גאָרנישט און עס דערציילט גאָרנישט. עס איז מער נישט ווי אַ מין דעקאָראַציע פאַר אַ צאָל מענטשן, וועלכע געפינען זיך פֿרום דעם מאָנומענט. אָבער די מצבה פון „ספר־הזכרון" וועט פאַרשפרייט ווערן אין אַלע עקן וועלט און וועט רופן צו יעדן אייגעם און זאָגן: „קוק אויף מיר, לייען מיך, זע און געדיינק"...!

דער גרויסער תנא, ר' חנינא בן תרדיון, ווען די רוימער האָבן אים איינגעווויקלט אין אַ ספר־תורה און געברענט אויף דער אַטאַ־דע־פע, האָט געזאָגט: „גוילין נשרפין

ואותיות פורחות" (עבודה זרה, יח). „דאָס פּאַרמעט ווערט פּאַרברענט, אָבער די אותיות שוועבן און פליען אַרום אין דער אייביקייט". די דייטשישע רוצחים האָבן די גופים פון די קדושים פּאַרניכטעט און פּאַרברענט, כדי צו פּאַרווישן די שפורן פון זייער מאָרד! די קדושים האָבן נישט קיין קברים. אָבער, אונדזער „מגילת־אש", וועלכע איז געשריבן מיט פייערדיקע אותיות, ווערט שוועבן איבער דעם גאַנצן כדור־הארץ און ווערט פון דעם אַש, פון די פאַרלאָשענע פונקען אויפבלאָזן א פייער, אש... פון די פּאַרברענטע גופים פון די קדושים ווילן ווערן פייער־גליענדיקע, פליענדיקע געשטאַלטן, וועלכע ווילן מיט פייערדיקע טייטלען, מיט וועלכע די רביים האָבן געטייטלט די אותיות פּאַר די קינדער אין די חדרים, — שטעכן אין די מוחות פון זייערע מערדער...

אפילו, ווען עס זאָל, מיט הונדערטער יאָרן שפּעטער, פּאַרוואָלגערן זיך ערגעץ־ווו אין א מוזעאום, אַרכיוו, אָדער אין א ביבליאָטעק, מער נישט ווי איין עקזעמפּליאַר פון „ספר־דראָהיטשין", — ווערט די פּאַרטיליקטע דראָהיטשינער יידישע קהילה אייביק לעבן אין דער געשיכטע...!

מיר ווייסן, אז אין דעם דאָזיקן „ספר־הזכרון", זיינען פּאַראַן איבער׳חזר׳ונגען, מיר האָבן אָבער דאָס דאָזיקע בכוונה איבערגעלאָזט, מחמת, מיר האָבן ספּעציעל געווואָלט פּאַראייביקן די פּאַרשיידענע ווערסיעס, וועלכע ווערן איבערגעגעבן אין די חורבן־שילדערונגען פון די עטלעכע יחידים, וועלכע האָבן אַליין איבערגעלעבט דעם גיהנום־מאָרד פון די דייטשן. מחמת יעדער אינער פון זיי גיט עפּעס צו, וואָס דער צווייטער האָט פּאַרפעלט. יעדער בריוו, יעדער קרעכץ און געשריי, וואָס איז פּאַרוויפּ־געבראַכט געוואָרן אויפן פּאַפּיר אין דעם היסן מאָמענט פון צער און צאָרן, האָלטן מיר, איז היסטאָריע! עס שפּיגלט אָפּ די איבערלעבונגען פון דעם געגעבענעם מאָמענט! — עס איז א פּאַקט, איצט וואָלט קיינער פון זיי נישט געקענט פּאַרויסברענגען זייערע איבערלעבונגען אין אזא שטאַרקער פּאַרעם, ווי מיר האָבן עס אין בוך... און דערפּאַר האָבן מיר יעדעס פּאַרשריבענע שטיקל פּאַפּיר און דאָקומענט, וואָס האָט נאָר עפּעס א שייכות צו דראָהיטשין, פּאַראייביקט אין דעם דאָזיקן בוך.

מיר ווייסן אויך, אז נישט אַלץ וואָס מען האָט געקענט און געדאַרפט זאָגן וועגן דראָהיטשין איז געזאָגט געוואָרן אין דעם דאָזיקן ספר ... און דאָס זעלבע פּאַרקערט... אָבער, אפילו אָט דאָס ביסעלע, וואָס ווערט געשילדערט דאָ אין בוך איז אונדז אָנגע־קומען מיט קריעת ים־סוף... די שווערסטע אַרבעט איז געווען צו באַאַרבעטן, צונויפ־שטעלן און רעדאַקטירן דעם מאַטעריאַל, וועלכער איז געווען אינגאַנצן אין זייער א רויען צושטאַנד. אויך די געצייכנטע אַרטיקלען, א חוץ א פּאָר, האָט מען געמוזט איבערארבעטן אין סטיל און אין פּאַרם, באַשאַפן זיי פון דאָס־ניי און אַריינגעבן אין זיי לעבן און נשמה... דאָן האָט מען געדאַרפט קאָריגירן און סעגרעגירן דעם מאַטעריאַל; אויסברענען און אויסשטעלן די זייטן, לייענען די קאָרעקטור (צענדליקער מאָל). און דאָס אַלעס איז געטאָן געוואָרן פון איין מענטשן, פון איין שרייבנדיקער האַנט... איז נישט קיין וואונדער, וואָס די דערשיינונג פון בוך האָט גענומען א לאַנגע צייט...

זאָלן דאָ דערמאָנט ווערן זלמן שעווינסקי, דער איניציאַטאָר פון בוך, און גדליה קאָפּלאָן, וועלכע האָבן געזאָמלט א טייל פון דעם רויען מאַטעריאַל און בילדער.

אונדזער האַרציקסטן יישר־כוח צו דעם אַדמיניסטראַטיוון קאָמיטעט און צו די אַלע, וועלכע האָבן מיטגעהאָלפן צו דער דערשיינונג פון דעם דאָזיקן „יזכור־בוך"...

אונדזערס — איז די אַרבעט... צו אונדזערע חשוב׳ע לייענער און פריינט געהערט דער „ספר־דראָהיטשין"... זאָלן קריטיקער קריטיקירן און היסטאָריקער — משפּט׳ן...

הרב דוב ב. ווַארשאַווסקי

חמשה עשר בשבט, תש״ד.

ב״ה, אַפּגעדרוקט:

חמשה עשר בשבט, תשי״ח.

ערשטער טייל

אַלגעמיינע געשיכטע

פּאָל עס'ע

ברעסט
קאָברין
פּינסק
לוניניץ
סטאָלין
מוראַ
ברעזנע
קאָסטיוקאָוויטש
לוניניץ
קאָמאַראָוו
ראָגאַטשאָוו
זלאָבין
קאָרזץ
ראָסיצע
לודמיר
רובישע
לוצק
דובנע
קאָוועל
ראָוו־רוסקאַ
פּרושאַנע
קאָלקאָוויסק
סלאָנים
באָראַנאָוויטשי
שטוצין
נאָוואַרעדאָק
סלוצק
קלעצק
טוראָוו
פּאָהאָסט
סטאָלבצי
קאָסאָוו
קאָמאַנקאָשירסק
ליטאָוויזש
ביאַלאָוויעזע
ביאַלאָסטאָק
גרענעץ פּאָלין
גרענעץ פּאָלין מיט דייטשלאַנד
גרענעץ פּאָלין מיט סאָוועטן־פֿאַרבאַנד
שאָסיי
אייזנבאַן
טונעל
שטאָט
דאָרף
טייך

ע. בן־עזרא (ניו־יאָרק)

דראָהיטשין

(היסטאָרישער איבערבליק)

א.

פאָלעסיע

פאָלעסיע איז באַוווסט אַלס איינע פון די זומפן־געגנטן אין אייראָפּע, וועלכע ציט זיך נעבן דעם מיטעלטן לויף פון טייך בוג פון איין זייט, און פון דער אַנדערער זייט גרענעצט זי זיך מיטן דניעפּער. אָט דער דאָזיקער שטח האָט באַלאַנגט צו רוסלאַנד. נאָכן ריגער טראַקטאַט פון 1921, איז אַריבער צו פוילן די גאַנצע גראָדנער גובערניע און קלענערע טיילן פון מינסקער גובערניע, וועלכע נעמען אַריין גרויסע שטחים פון פאָלעסיע.

די פאָלעסיער זומפן פאַרנעמען כמעט א העלפט פון גאַנצן געגנט. א דאַנק די פאָלעסיער זומפן, זיינען דאָרטן אפּגעשטעלט געוואָרן די חיילות פון שוועדישן קעניג, קאַרל דעם 12טן, וואָס זיינען געבליבן שטעקן אין די פּינסקער בלאָטעס (1706); נאַפּאָלעאָן באָנאַפּאַרט האָט געמוזט אויס־מיידן די פאָלעסיער זומפן (1812); און די דייטשן, אין 1915, האָבן זיך געמוזט אָפּשטעלן ביי די פּינסקער בלאָטעס.

זאָמד און ליים פאַרנעמען אויך א גרויסן טייל פון פא־לעסיע. צווישן די זומפן און די זאָמדן געפינען זיך סאָסנאָווע וועלדער, פיל אָזערעס, טייכן און קליינע טייכלעך, אין וועל־כע ס׳געפינען זיך פאַרשיידענע פישן, וועלכע זיינען א גאַנץ גוטער קוואַל פון פרנסה פאַר דער פאָלעסיער באַפעלקע־רונג.

אין די פאָלעסיער וועלדער האָבן אַמאָל געלעבט גרויסע סטאָדעס וועלף, פוקסן, בערן, הירשן א. ד. ג. און זייער אָפּט פלעגן זיי באַפאַלן ישובים. און די זומפן זיינען געווען נעסטן פאַר פאַרשיידענע וויילדע עופות.

אין די לעצטע פאָר הונדערט יאָר, ווען ס׳זיינען אויס־געהאַקט געוואָרן גרויסע וואַלד־שטחים, זיינען די צאָלן ווילדע חיות און עופות פאַרקלענערט געוואָרן, און אַפּ רעזולטאַט איז די סכנה פאַר די ישובים פאַרמינערט געוואָרן.

***

די פאָלעסיער באַפעלקערונג באַשטייט מערסטנטייל פון וווייס־רוסן, וועלכע וווערן צעטיילט אויף צווויי גרופּעס: צו איין גרופּע געהערן די וווייס־רוסן פון קאָברינער, קאָסאָווער, לוניינעצער און פרוזשאַנער קרייזן. אויף די דאָזיקע קריזן האָט געהאַט א גרויסע השפּעה די פּוילישע קולטור. צו דער צווייטער גרופּע געהערן די וווייס־רוסן פון די מינסקער און מאָגילעווער קרייזן, וועלכע זיינען שטאַרק באַהערשט גע־וואָרן פון דער רוסישער שפּראַך און קולטור.

אויסער די וויים־רוסן וווינען אין פאָלעסיע: פאָליאַקן, יידן, רוסן, דייטשן, אונגאַרן און ציגיינער. די פאָליאַקן זיי־נען קאַרגע צען פּראָצענט פון דער גאַנצער באַפעלקערונג. אין די הענט פון איינצעלנע פאָליאַקן זיינען געווען גרויסע שטחים לאַנד, וועלכע האָבן פאַרמירט די פּריצים־קאַסטע. די פּריצים זיינען אין די גאָר אַלטע צייטן געווען די פאָל־קאָמענע הערשער פון פאָלעסיע.

די יידישע קיבוצים פון פאָלעסיע, ביז די דייטשישע אָרדעס האָבן זיי אומגעבראַכט, זיינען געווען ביי נייַן פּרא־צענט פון דער גאַנצער באַפעלקערונג, וועלכע האָבן ס׳רוב געלעבט אין שטעט און שטעטלעך, און זיך באַשעפטיקט מיט האַנדל און מלאכה. זייער א קליינע צאָל האָט זיך באַשעפ־טיקט מיט ערד־אַרבעט. דערפאַר איז זייער קולטורעלער ניוואָ געווען העכער פון די אַנדערע אייגנווינער.

***

די פאָלעסיער ערד איז זייער גוט פאַר קאַרטאָפל, אַר־בעס, אוגערקעס, מערן, ציבעלעס א.ד.גל. פון תבואות פלעגט דער פאָלעסיער פויער זייען קאָרן, האָבער, געשטן און גריקע.

די פאָלעסיער לייַם איז געווען א גוטער מאַטעריאַל פאַר טעפּ, און טעפּערייַ האָט זיך שטאַרק אַנטוויקלט צווישן די ערדלאַנד פויערים, וועלכע פלעגן פאַרקויפן אייגציקוויי זייערע טעפּ אויפן מאַרק, אַדער יידישע סוחרים פלעגן זיי אויפקויפן און אָפּשיקן מיט בערלינעס צום פאַרקויף אין די ארומיקע שטעט און שטעטלעך, וווּ זיי האָבן געהאַט א גוטן אָפּגאַנג.

איינער פון די הויפט־געשעפטן אין פּאָלעסיע איז געוון געהילץ, וועלכע די פּאָלעסיער וועלדער האָבן געליפֿערט. דער דאָזיקער מסחר איז געלעגן אין יידישע הענט. יידן האָבן געהאַלטן וועלדער, געדונגען גויים אויף אויסצוהאַקן זיי, ברייגען די האָלץ צו אַ טייך, מאַכן פֿון זיי „באַלישע" (פּליטן), און זיי אָפּשיקן מיטן וואַסער קיין דייטשלאַנד.

דער דאָזיקער מסחר האָט געגעבן פּרנסה צו אַ גרויסן טייל פֿון דער יידישער און ניט־יידישער באַפֿעלקערונג.

ב.

די פּאָליטישע לאַגע

אין דעם דאָזיקן פּאָלעסיער געגנט געפֿינט זיך דאָס שטעטל דראָהיטשין, וועמען דער יזכור־בוך איז געווידמעט. ס׳איז כדאי אונטערצושטרייכן, אַז עס איז דאָ אַן עלטערע דראָהיטשין, וואָס איז ניט וויַיט פון ביאַליסטאָק. און כדי ניט צו מאַכן קיין טעות, האָט מען אונדזער דראָהיטשין געפרופן „דראָהיטשין ווטאָראַי" (צווייטע), וועלכע איז געווען אַ 70 קילאָמעטער פון פּינסק, די אַמאָליקע גענועזענע הויפּט־שטאָט פון פּאָלעסיע.

דער נאָמען דראָגיטשין (דראָהיטשין) איז אונדז מרמז אויף דעם שטאַם פון נאָמען וואָס דערמאָנט אַן דעם סלאַווישן וואָרט „דאָראָגאַ" (וועג). מעגלעך, וויַיל דאָס שטעטל ליגט אויפֿן שליאַך צווישן בריסק און פּינסק, און אַזוי וועלט זי טאָקע פּאַרצייכנט ביי באַבראָווסקי׳ן, דעם ביאָגראַף פון גראָדנער גובערניע.

אין אַן אַלטן דאָקומענט פֿון פּינסקער סטאַראָסטוואָ (1566־1561), וועלט געבראַכט אַ טעריטאָריאַלער פונקט: „דראָהאָניצע אין שכנות מיט נאָגאָריע". כ׳האַלט אַז דאָס איז דער אַלטער נאָמען פֿאַר דער שפּעטערדיקער דראָהיטשין. פֿון דעם דאָזיקן דאָקומענט לערנען מיר אַרויס, אַז דראָהיטשין האָט דאָן באַלאַנגט צום פּינסקער פּירשטנטום, וועלכע האָט געהערט צום פוילישן קעניג און ליטווישן גרויספּירשט זיגמונט אָוגוסט (1572־1548).

***

אין 1569 וועלט פֿאָראייניקט פוילן מיט ליטע, און דער פּינסקער קריז איז געבליבן ביי ליטע, אַריינגערעכנט דראָהיטשין, וועלכע איז נאָך ביי יענער צייט געווען אַ דאָרף. ערשט אין 1623 וועלט דראָהיטשין אַ שטעטל.

דאָס ליטווישע גרויספּירשטנטום האָט געפּינט די טויערן פֿאַר דער פּוילישער קולטור און אירע אינסטיטוציעס, און ספּעציעל פֿאַרן רוימיש־קאַטולישן קלער. די רוימיש־קאַטולישע קירך האָט אָנגענומען אַלע מיטלען כדי אַריינצובריינגען איר השפּעה אין אַלע צווייגן פֿון לעבן, און ס׳האָט זיך איר גאָנץ שיין אַיינגעגעבן. ביסלעכווייז, ביסלעכווייז איז דער גאָנצער פּאָלעסיער געביט פּאָלאָניזירט געוואָרן. דאָס האָט אַרויסגערופֿן דעם צאָרן פֿון די קאָזאַקן, וואָס האָט זיך אויסגעדריקט אין דעם באַוווסטן כמעלניצקי־אויפֿשטאַנד (1648).

צו די קאָזאַקן זיינען צוגעשטאַנען די אונטערדריקטע

אַ טייל פון פּינסקער גאַס (פֿאַרבליבן פון דער שרפה) אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע אין 1916

פויערשע מאַסן. די קאָזאַקן האָבן געבושעוועט ביי צוויי יאָר, און ניט קיין ביסל יידיש בלוט איז פֿאַרגאָסן געוואָרן אין פּאָלעסיע ביז וואָנען די פוילישע מאַכט האָט מנצח געווען די קאָזאַקן.

***

אין פֿריליַנג פֿון 1706, האָבן די שוועדן, אונטער דער אָנפֿירונג פֿון קאַרל דעם 12טן, אונטערגענומען א מלחמה קעגן דער פוילישער רעגירונג. אַ דאָנק די פּאָלעסיער זומפּן, האָט ער טאָקע דעם זעלבן יאָר געמוזט פֿאַרלאָזן פוילן, און פוילן איז געבליבן גאָנץ ביז 1772, וועו זי איז צום ערשטן מאָל צעטיילט געוואָרן. דאָן איז וויַיס־רוסלאַנד אַריבער צו רוסלאַנד אַריבערגעגאַנגען: מינסקער, ווילנער און גראָד־

נער גובערניעס. אין גראָדנער גובערניע זיינען דאָן אַיינגע־גלידערט געוואָרן די פּאָלֶגנדע אַכט אויעזדן (קרייזן): גראָדנע, לידע, נאָוגרודעק, סלאָנים, וואָלקאָוויסק, פרוזשאַני, בריסק און קאָבערין. וועדלעק ס׳זעט אויס, איז דראָהיטשין דאָן אַיינ־געשלאָסן געוואָרן אין קאָבערינער אויעזד.

עס האָט ניט געדויערט לאַנג אָן נאָפּאָלעאָן באָנאָפּארט האָט אָנגעהייבן זיינע מלחמות אויף רוסלאַנד (1812), אָן די מלחמה האָט אויך ניט אויסגעמיטן דראָהיטשין. אָבער צוליב די פּינסקער בלאָטעס, האָט נאָפּאָלעאָן זיך געמוזט אומקערן צוריק.

די פּאָליאַקן אין געגנט זיינען ניט געווען צופֿרידן מיט דער רוסישער מאַכט און זיי האָבן צוויי מאָל פרובירט מאַכן אַן אויפֿשטאַנד: אין 1830 און אין 1863, אָבער אין ביידע פֿאַלן האָבן זיי געהאַט אַ דורכפֿאַל. די דאָזיקע אויפֿשטאַנדן („פּאָווסטאַניעס"), האָבן זיך זייער שלעכט אָפּגערופֿן אויף

אַ טייל פון פּינסקער גאַס (פּאַרבליבן פון דער שרפה) אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע אין 1916

די יידן פון יענעם געגנט. זיי האָבן געליטן פון ביידע צדדים.

***

דער געגנט פֿון דראָהיטשין איז געווען שטיל פֿון מל־חמות ביז אַריבער הונדערט יאָר. אָבער עס איז ניט געווען רואיק פֿאַר די דאָרטיקע יידן, וועלכע זיינען אונטעריאָכט געוואָרן פון דער צאַריש־רעגירונג. אין תשעה־באב, 1914, האָט אויסגעבראָכן די רוסיש־דייטשע מלחמה, וועלכע וועט באַצייכנט אין דער געשיכטע אַלס די ערשטע וועלט־מלחמה.

אין סעפּטעמבער, 1915, זיינען די דייטשן אַריינגעקו־מען קיין דראָהיטשין, וווּ זיי האָבן געהערשט ביז נאָוועמבער 1918, וועלכע זיך אָנגעהייבן צוריקציען קיין דייטש־לאַנד. די פֿאַר חדשים, פֿון נאָוועמבער ביז סוף 1918, זיינען געווען חדשים פֿון אַנארכיע, וווּ יעדער איינער האָט געטאָן וואָס זיין האַרץ האָט געגלוסט. ביים סוף פֿון 1918, האָבן די אוקראינער פֿאַרנומען דראָהיטשין און זיי האָבן זיך איזדי־קעווען איבער דראָהיטשין און אין גאַנצן געגנט.

די אוקראינער האָבן זיך לאַנג דאָרטן ניט אויפֿגעהאַלטן. אין יאַנואַר, 1919, זיינען די באָלשעוויקעס געקומען און זיי האָבן אָנגעהייבן אַיינפֿירן נייע אָרדנונגען. אָבער דער דאָ־זיקער רעזשים האָט אויך לאַנג ניט אָנגעהאַלטן, און אין מערץ, 1919, זיינען די פּוילישע לעגיאָנערן אַריינגעקומען. מיט זייער אַריינמאַרש הייבט זיך אָן אַ נייע תקופֿה אין דעם געגנט. די פּוילישע מאַכט וויל מיט גוואַלד באַהערשן דעם געביט און פֿיל יידיש בלוט וועט דאָרט פֿאַרגאָסן אָון יידיש האָב און גוטס וועט צעריבט.

ס׳וועט אַביסל רואיקער אָון די אייגנווינער הייבן אָן קומען צו זיך, ביז וואָנען ס׳ברעכט אויס די פּוילישׁ־באָלשע־ויסטישע מלחמה (יולי 1920). אין אָנפֿאַנג האָבן די רוסן געזיגט אָון זיי זיינען שוין געווען ביי די טויערן פון וואַרשע. אָבער, דאָס רעדל האָט זיך אַ דריי געטאָן אָון די פּוילישע חיילות האָבן אָנגעהייבן צו־ריקצוטרייבן די רויטע אַרמיי. דערווייל האָט די פּריוויליקע אַרמיי פון גענעראַל בולאַק באַלאַכאָוויטש, דעם אָנפירער פון די ווייס־גווארדייער, אונ־טערגענומען צו „העל־פען" די פּאָליאַקן. די „הילף", וואָס די באָ־לַאַכאָווצעס האָבן גע־געבן די פּאָליאַקן, איז אַ קאַפּיטל פֿאַר זיך, אָון איז אייגע־שריבן מיט טרערן און בלוט אין דער יידישער געשיכטע!

אין חודש מערץ, 1921, איז געשלאָסן געוואָרן אין ריגע דער שלום אָפּמאַך צווישן פוילן און ראָטנפֿאַרבאַנד, און דראָהיטשין, צוואַמען מיט׳ן פּינסקער קרייז, איז אייגעשלאָסן געוואָרן אין דער פּוילישער מלוכה. אין 1925 איז דראָהיטשין געוואָרן אַ פּאָוויאַט (קרייז) פֿאַר זיך. דער דאָזיקער פּאָוויאַט האָט אַריינגענומען יאַנאָוע, כאַמסק, מאָטעלע און די אַרו־מיקע דערפֿער און הייפֿן.

די פּוילישע מאַכט האָט געהערשט ביז סעפּטעמבער 1939, ווען ס׳איז אויסגעבראָכן די צווייטע וועלט־מלחמה. דאָן זיינען אַריינגעקומען די רויטע אַרמייער, וועלכע האָבן פֿאַרנומען דעם גאַנצן געגנט און אַייגעפֿירט די באָלשע־ויסטישע אָרדנונג. אַזוי אַרום האָט די באָלשעוויסטישע מאַכט

דאָרטן געהערשט ביז יוני, 1941, וועלן די דייטשן זיינען באַפֿאַלן די רוסן און פֿאַרנומען גאַנץ פּוילן און אוקראינע און כמעט צוגעקומען צו די טויערן פון לענינגראַד און מאָסקווע.

•

די ביטערע מלחמות און די דייטשע מערדעריין אין יענע יאָרן פון בלוט און פייער וועלן נישט אָפּגעמעקט ווערן, וויל זיי זיינען אַיינגעקריצט יעדן איינעם, און ספּעציעל יעדן יידן. יענע בלוטיקע יאָרן פון יוני 1941 ביז יולי 1944, וועלן די דייטשן האָבן אומגעבראַכט אַ זיבן מיליאָן יידן, וועלן קיינמאָל נישט פֿאַרגעסן ווערן! מיט אַ קללה אויף די ליפּן וועלן מיר דערמאָנען יענע דייטשע בעסטיעס, וועלכע האָבן אָפּגעווישט הונדערטער יידישע קהילות און האָבן קיין זכר פון זיי נישט איבערגעלאָזן...

אין יולי, 1944, איז דראָהיטשין אינגעגלידערט געווָארן אין ראַטנפֿאַרבאַנד און זייער וויניק וויסן מיר וועגן איר און אירע אַיינוווינער, וועגן זייער צאָל, עקאָנאָמישע

דראָהיטשינער בית־ר־בחורים לערנען זיך שיסן... 1934

לאָגע און קולטורעלע דערגרייכונגען. פון דאָן אָן הענגט אַ נעפּל אי־בער דראָהיטשין און זער זעלטן רייסט זיך דורך אַ שיין אויף דעם שטעטל דראָהיטשין, וועלכע איז ביי פֿיר הונדערט יאָר אַלט.

ג.

די געשיכטע פון די יידן אין דראָהיטשין

וועדליק מיר האָבן געזען, איז דראָהיטשין שוין דערמאָנט געוואָרן מיט אַ 400 יאָר צוריק. צי האָבן דאָן שוין דאָרטן געווווינט יידן — ווייסן מיר ניט. פון אַלטן יידישן דאָקומענט דערוויסן מיר זיך, אַז שוין אין 1652 האָט עקזיסטירט אין דראָהיטשין אַ יידישע קהלה. אין „פּנקס מדינת־ליטא" פון „ועד המדינות בליטא" ווערט דערמאָנט דראָהיטשין צוזאַמען מיט פּינסק, לעכאָוויטש און כאַמסק, וועלכע האָבן געדאַרפֿט צאָלן 40 שאק שטייערן.[1] פון דעם פּנקס לערנען מיר אָרויס, אַז די יידישע באַפֿעלקערונג פון דראָהיטשין איז נאָך ניט געווען גרויס, אָבער, מ'האָט זיך מיט איר געראַטנט.

פון אַן אַנדער דאָקומענט פון 16טן יאָנואַר, 1679, גע־

[1] ליטווישער שאק איז געווען 60 ליטווישע גראָשן.

פֿינען מיר אויס, אַז דער דראָהיטשינער קהל האָט דאָן באַלאַנגט צו דער פּינסקער קהלה. פון דעם זעלבן מקור דער־ווייסן מיר זיך, אַז אין דראָהיטשין איז געווען אַן אָרגאַניזירטער יידישער לעבן. די דראָהיטשינער יידן האָבן זיך דאָן מתחייב געווען צוזאַמען מיט נאָך 13 שטעטלעך, וועלכע האָבן באַלאַנגט צו דער פּינסקער קהלה, צו זיין פֿאַראַנטוואָרטלעך פֿאַר 1500 זלאָטעס וואָס די פּינסקער קהלה האָט געליען ביים פּינסקער גליח קאָלאָסקי אויף צו בויען אַ שפּיטאָל. וועדליק ס'וועט אויס, האָבן מיט דעם דאָזיקן אַנשטאָלט זיך אויך באַנוצט די דערבייאיקע דראָהיטשינער יידן.

פונם זעלבן דאָקומענט נעמען מיר אָרויס, וויִ אָרעם עס זיינען געווען די יידן פון די אויבנדערמאָנטע 13 קהילות, און צווישן זיי אויך די דראָהיטשינער יידן, אַז כדי צו לייען 1500 זלאָטעס, האָבן זיך 13 קהילות אונטערגעחתמ'עט. און נאָך אַ זאַך לייענען מיר אין דערמאָנטן דאָקומענט, אַז אויב דער יערלעכער פּראָצענט (150 זלאָטעס) וועט ניט אָפּגעצאָלט ווערן אין צייט, האָט דער גלח דאָס רעכט אויפצומאָנען דרייפאַכיק. ער האָט אפילו דאָס רעכט אַריינצוזעצן אין תפיסה די יידן פון די אויבנדערמאָנטע 13 שטעטלאָך און זיי האַלטן אַזוי לאַנג ווי ער פֿאַרשטייט; ווי אויך צוגעמען ביי זיי דעם פֿאַרמעגן, ביז זיי וועלן ניט באַצאָלן דעם גאַנצן סכום, און זיי האָבן אַפֿילו קיין רעכט ניט צו אָפּעלירן.

אָט אַזוי זיינען די יידן דאָן געווען פֿאַרשקלאַפּט צום רוימיש־קאַטוילישן קלער.

•

מיר האָבן אויך אַ דאָקומענט פון זעלבן יאָר, (18טן יולי), ווו מיר ווערן געוואָר אַז די דראָהיטשינער יידן האָבן זיך ניט געלאָזן שפּייען אין קאָשע. סיוערט דערציילט אַז מיכאל באָטווינע, דער שטייערן־אַדמיניסטראַטאָר פון פּינסקער קרייז האָט זיך באַקלאָגט אויף אַ גרופּע דראָהיטשינער יידן, אַז ווען ער איז געקומען אַיינמאָנען שטייערן, האָבן זיי זיך ענטזאָגט צו צאָלן. נאָך מער, זיי האָבן אים באָפֿאַלן, צעריסן זיינע קליידער און אים אַרויסגעטריבן פון שטעטל.

די דאָזיקע דערשיינונג פון שטעלן אַ ווידערשטאַנד דער אויספֿיר מאַכט, איז דאָן געווען אַ גאַנץ געווייניקע דערשיינונג צווישן די אַרומיקע גויים, אָבער דאָ האָט זיך געפֿאַדערט אַ באַזונדער מוט און דרייסטקייט מצד די דראָהיטשינער יידן צו שטעלן זיך קעגן אַ מלוכהישן באַאַמטן.

מיר לייענען אויך אַ קלאָגע קעגן אַ דראָהיטשינער יידן פון 13טן סעפּטעמבער, 1698, משה פֿאַליאַק, אַ מעקלער פון אַ פּריץ, וואָס האָט צעשלאָגן און צוגענומען פערד־און־וואָגן, תבואה און אַנדערע זאַכן פון פּויערים פֿאַר זיין פּריץ. פון דער דאָזיקער קלאָגע קענען מיר אַרויסלערנען וועגן דער שטאָלצקייט פון אַ דראָהיטשינער יידן.

די טראַדיציע פון מוט און טראָציקייט איז איבערגעגאַנגען פון פֿאָטער צום זון אויך אין די שפּעטערדיקע יאָרן. אין אַ קאָרעספּאָנדענץ אין „המליץ" (י"ח מרחשון, תרמ"ג), לייענען מיר וועגן אַ פּאָגראָם וואָס דראָהיטשין האָט דורכגעמאַכט, און דראָהיטשינער יידן האָבן זיך גאַנץ גוט פֿאַרטיידיקט. מיר לייענען אַז פּרייטאָג, דעם ערשטן אָקטאָבער,

1883, האָבן אייניקע שיכור׳ע גויים, צוזאַמען מיט די פּאָניעס, וועלכע האָבן געבויט די אייזנבאַן נעבן דראָהיטשין, צעפּירט זייערע הענט און געזומען שלאָגן יידן און ראַבירן אויף רעכטס און אויף לינקס. די יידן האָבן זיך קעגנגעשטעלט און ס׳איז געוואָרן אַן אמתע מלחמה, וואָס האָט אָנגעהאַלטן אַ צייט.

***

אָבער נישט שטענדיק האָבן די יידן געקענט אָפּגעגן־שטעלן זיך מיט כח. אָפטמאָל האָט זיך געזויטיקט אָפּצו־שרייען אַ גזרה מיטן כח פון גענעלט, מיט „שמירן" וווּ מ׳באַ־דאַרף. פון אַזאַ טאַקטיק הערן מיר פון אַן אַנדער קאַרעס־פּאָנדענץ אין „המליץ" (1883), אַן אָפּקלאַנג פון די מאַי־גזרות פון 1882. מיר לייענען אין דער קאָרעספּאָנדענץ פון דראָהיטשין, אַז אין חודש אב פון יענעם יאָר, איז אַרויס־געגעבן געוואָרן אַן אוקאַז, אַז אַלע יידן וואָס זיצן אין די דערפֿער פון קרייז קאָברין, מוזן אין זיבן טעג פֿאַרלאָזן זיי־ערע פּלעצער. און אַ דאַנק גרויס „שתדלנות", איז די גזרה אָפּגעשטופּט געוואָרן אויף אַ חודש צייט. אין דעם זעלבן נומער „המליץ" לייענען מיר אויך אַ קאָרעספּאָנדענץ פון כאָמסק, וועלכע האָט אָדמיניסטראַטיוו באַלאַנגט צו דראָהי־טשין, אַז דער דראָהיטשינער פּריסטאָו האָט געשיקט רופֿן די יידן פון די דערפער אַרום דראָהיטשין און זיי געלאָזט וויסן, אַז ער האָט דערהאַלטן אַן אוקאַז פון ווילנע אַרויסצוטרייבן אַלע יידן פון די דאָזיקע דערפֿער.

וועדליק ס׳זעט אויס, איז דער גרוש פֿאַרמידערט גע־וואָרן אַ דאַנק דעם אַלטן מיטל פון „והכסף יענה את הכל"...

ד.

די צאָל יידן אין דראָהיטשין

וויפֿיל יידן האָט דראָהיטשין פֿאַרמאָגט? די צאָל יידן איז ניט קיין באַשטימטע, עס איז אָפּהענגיק פון די עקאָנא־מישע אומשטענדן פון שטעטל און אומגעגנט.

זאָמד געסל, וואָס גייט צו דער באַלניצע (שפּיטאָל)

לויט דער אָפּיציעלער צייטונג אין 1766, זיינען אין דראָהיטשין דאָן געווען 510 נפֿשות. אָבער, ס׳איז אַ סברה, אַז די דאָזיקע צאָל איז ניט ריכטיק. ס׳איז מעגלעך, אַז זייער צאָל איז געווען פֿיל גרעסער, נאָר די יידן האָבן פֿאַרלייקנט זייער צאָל, ווייל מ׳האָט געדאַרפֿט צאָלן צווויי גילדן פֿאַר יעדן קאָפּ, אַן אונטערשיד פון געשלעכט, מיטן אויסנאַם פון קינדער יינגער פון אַ יאָר.

אין 1847 זיינען אין דראָהיטשין געווען 843 יידן.[2] לויט מיין השערה, האָט די יידישע באַפעלקערונג אין דראָהי־טשין אָנגעהייבן אָפּפֿאַלן, און אַרום 1889 זיינען דאָרטן ge־wען ביי אַ 500 נפֿשות.[3] פון אַן אַנדער צייטונג, אין 1897, ווערן מיר געוואָר, איז די יידישע באַפעלקערונג פון דראָהי־טשין, אין יענעם יאָר, באַשטאַנען פון 784 נפֿשות, און די ניט־יידישע באַפֿעלקערונג איז געווען 923 נפֿשות. דאָס מיינט, אַז די יידישע באַפֿעלקערונג האָט אויסגעמאַכט 45.9 פּראָצענט. אַרום 1904 איז די דראָהיטשינער באַפֿעל־קערונג באַשטאַנען פון 2660 אייגוווינער. מיר קענען זיך משער זיין, אַז די יידישע באַפעלקע־רונג איז דאָן באַשטאַ־נען פון אַרום 1300 נפשות. פון דאָן הייבט אָן די יידישע באַפעל־קערונג שטאַרק וואַקסן, דאָס איז אַ דאַנק די עקאָנאָמישע אומשטענדן וועלכע האָבן זיך פאַר־בעסערט אין דראָהי־טשין, אַזוי ווי מיר וועלן זען אָביסל ווייטער.

אין 1921 דערגרייכט שוין די יידישע באַפֿעלקערונג צו 1521 נפֿשות, און די ניט־יידישע איז 466 נפֿשות. מיט אַנ־דערע ווערטער, די יידישע באַפֿעלקערונג האָט אויסגעמאַכט 76.5 פּראָצענט.

עס נעמט ניט לאַנג, אינגאַנצן 18 יאָר, און די יידישע באַפֿעלקערונג פון דראָהיטשין ווערט פֿאַרדרייפֿאַכט, נעמלעך 4500 נפשות. פון וואַנען אַזאַ גרויסער וואוקס?

דראָהיטשין איז פון שטענדיק אַן געווען אַ דורכפֿאָר־

---

[2] לויט „ספר קוברין" זיינען דאָן געווען 877 יידן (דאָרט, זייט 7, ת״א, תשי״א).

[3] לויט אַ קאָרעספּאָנדענץ אין „המליץ" 1889, גליון 39, זיינען אין דראָהיטשין דאָן געווען ביי זיבן הונדערט משפחות. מיר שרינט, אַז מיר האָבן דאָ אַ דרוק־פעלער. אַנ־שטאָט „מספּר המשפחות היהודיות כשבע מאות" האָט גע־דאָרפֿט שטיין „כשבעים" (ביי זיבציק), ווייל ווען ס׳וואָלט טאָקע געווען ביי אַ 700 משפחות, וואָלט דאָס אויסגעמאַכט אַרום 4200 נפשות. אַזאַ צאָל איז אוממעגלעך פאַר יענער צייט.

שטאָט, פֿון בריסק קיין פּינסק. אַ דאַנק איר געאָגראַפֿישער לאַגע, פֿלעגן דאָרטן אָפּגעהאַלטן ווערן ירידים. שוין אין 1817 ווערן פֿאַרצייכנט 7 ירידים אין דעם דאָזיקן יאָר. און ווען ס׳איז געווָארן די באַן־סטאַנציע נעבן דראָהיטשין (נאַגאָריע), איז די קאָמוניקאַציע פֿאַרבעסערט געווָארן. במילא, האָט דאָס געשאַפֿן מער פּרנסה אין שטאָט און דערפֿאַר איז די צאָל פון די יידן פֿאַרגרעסערט געווָארן.

ווי באַווּסט, איז דראָהיטשין פֿון מיט געדיכטע בלאָטעס פֿון וועלכע ס׳איז שווער אַרויסצוקריכן. און דארום פֿלעגן דראָהיטשינער יידן טראָגן הויכע שטיוול אָדער טיפּע קאָלאָשן. (דראָהיטשין און אומגעגנט איז באַשטאַנען פֿון 25.52 פּראָצענט בלאָטעס). אָבער דאָס האָט זייער ווינציק פֿאַרקלעקנערט די אומאַנגענעמלעכקייט. אַרום 1905 האָט מען געמאַכט קלאָטקעס (הילצערנע טראָטוארן), וועלכע האָבן פֿאַרגרינגערט דאָס לעבן פון די דראָהיטשינער איינוווינער.

אין 1910 איז געמאַכט געווָארן אַ שאַסיי פון וואָקזאַל ביז אין שטאָט, און דאָס האָט פֿאַרבעסערט די טראַנספּאָרטאַציע צום און פון שטעטל. זיינען צוגעקומען פֿאַרשיידענע מסחרים, ווי שוואימען־ און אייער־האַנדל. די דאָזיקע פּראָדוקטן פלעגט מען שיקן קיין ווארשע.

מיטן צוווּוקס פון פּאַרשיידענע מסחר־בראַנשעס האָט זיך אויך געפֿאַדערט אַ באַנק, אוּן אין סוף פֿון 19טן יאָרהונדערט האָט די יק״א געעפֿנט אַ באַנק אין דראָהיטשין, און יידן האָבן געקויפֿט אַקציעס און געווָארן מיטגלידער פֿון באַנק. די באַנק האָט אויך פֿונקציאָנירט נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. אין 1925 האָט די באַנק געהאַט 247 מיטגלידער.

פֿון אַ רעפֿאָרט וואָס די יק״א האָט אָפּגעדרוקט, זעען מיר אַז די אויבנדערמאַנטע ארגאַניזאַציע האָט געשיקט אַן אַגריקולטור־אינספּטאָר אַנצופירן אַגריקולטור ווירטשאַפֿט מיט וועלכע אייניקע יידן פֿון דראָהיטשין און פֿון די אַרומיקע דערפֿער האָבן זיך באַשעפֿטיקט.

***

מיר מוזן פֿאַרצייכענען אַ פֿאַר קאַטאַסטראָפֿעס, וואָס האָבן פֿאַסירט אין דראָהיטשין, כ׳מיין די באַווּסטע דראָהיטשינער שרפֿות, לויט וועלכע דראָהיטשינער יידן האָבן געציילט זייערע יאָרן, חתונות, און ג־ט זאָל אָפֿהיטן, טויט־פֿאַלן.

די ערשטע שרפֿה איז געווען פֿאַרום 1873, פֿון וועלכע די זקנים פֿלעגן רעדן מיט ציטער און שרעק. די צווייטע שרפֿה איז געווען הושענא רבה, 1904, און ס׳זיינען פֿאַרברענט געווָארן ביי אַ 25 הייזער. די דריטע שרפֿה האָט אויסגעבראָכן יום־כּפּור צו מנחה, 1910, און כמעט אַ האַלבע שטאָט איז אַוועק מיטן רויך...

ס׳גייט אַ יידיש ווערטל: „פֿון אַ שרפֿה ווערט מען רייך". נאָך יעדער דראָהיטשינער שרפֿה איז געווָארן אַרבעט פֿאַר בויערס, מוליאַרעס און אַנדערע בעלי־מלאכות, און דראָהיטשין איז צוריק אויפֿגעבויט געווָארן, און ווייטער געלעבט און געשאַפֿן פֿראָדוקטיוו, ביז אַ נייע שרפֿה איז אויסגעבראָכן.

ה.

די קולטור־געזעלשאַפטלעכע לאַגע

פֿון די אַלטע דראָהיטשינער רבנים זיינען אונדז באַווּסט ר׳ דוד יפֿה ז״ל, וועלכער האָט געלעבט מיט 150 יאָר צוריק. ר׳ דוד איז געווען פון ר׳ מרדכי יפֿה׳ס משפּחה, דעם „בעל־הלבושים". אויסער אַ גרויסער רב איז ר׳ דוד׳ל געווען, אַזוי ווי זיין אור־עלטער־זיידע, אַ גרויסער מקובל. די לעגענדע דערציילט, אַז ער האָט געמאַכט אַ גולם. וואָס איז געווָארן פֿון דעם דאָזיקן גולם — איז ניט באַווּסט, נאָר ס׳איז געבליבן א ווערטל לגבי איינעם וואָס גייט נאָכלעסיק: „ער גייט ווי אַ דראָהיטשינער גולם..."[4]

ווי ס׳זעט אויס, איז דראָהיטשין געווען אַ פֿאַסיקער אָרט פֿאַר קבלה. מיר געפֿינען דאָרטן אויך דעם גרויסן מקובל ר׳ משה מדראָגיטשין.[5]

אויסער מקובלים האָט דראָהיטשין געהאַט אַ רב, אַ פֿיאָנער וואָס איז נאָך פיל יאָרן פֿאַר די „חובבי־ציון" עולה געווען קיין ארץ־ישראל.[6] דער דאָזיקער רב איז ניט געווען דער איינציקער, וואָס האָט פֿאַרלאָזן דאָס שטעטל און זיך באַזעצט אין דעם הייליקן לאַנד. פֿון מצבות אויפֿן הר־הזיתים לערנען מיר אַרויס, אַז דראָהיטשינער יידן האָבן געלעבט און געשטאַרבן אין ארץ־ישראל נאָך אין 19טן יאָרהונדערט.

די חסידיזם באַוועגונג האָט אויך ניט איבערגעהיפּט דראָהיטשין. אויך דאָרטן האָט די חסידישע באַוועגונג געשלאָגן וואָרצלען, אָבער די דראָהיטשינער יידן האָט מער געצויגן צו דעם קאָברינער פֿלקסטימלעכן חסידיזם איידער די נאָענטע קאָרלינער לומדישע חסידות. אויך די חסידישע באַוועגונג אין דראָהיטשין האָט זיך אָנגעשטויסן אויף אַ גרויסער קעגנערשאַפט מצד די מתנגדים.

***

עס איז אויך אמאָל געמאַכט געווָארן אַ פּרוּוו צו אייניגרדנען אין דראָהיטשין אַ ישיבה פֿון פּרושים. דאָס איז געי

הויז פון יודל ראָבינסקי. ישעיה־בער, פרומע און יצחק קאָהן.

4 זען אַרטיקל: „ר׳ דוד׳ל יפה, ז״ל", זייט 116.

5 זען אַרטיקל: „ר׳ משה מדראָגיטשין, ז״ל", זייט 113.

6 זען אַרטיקל: „ר׳ אברהם אייזענשטיין, ז״ל", זייט 118.

וועז אין 1912, אוז די איניציאַטאָרן זיינען געווען ר' מאיר קאפלאן, אדער ווי מ'האָט אים געוואוסט, מאיר דער לַיִנער, אוז ר' בנימין משה דער שוחט. אָבער די דאָזיקע ישיבה האָט לאַנג ניט עקזיסטירט.

דראָהיטשינער בחורימלעך מיט גוטע קעפ, פלעגן אויך פאָרן זיך לערנען אין דער נאָענטער מאלטשער ישיבה, ביי ר' זלמן סענדער'ן, ז"ל, אדער אין סלאָבאָדקע, פון וועלכע עס זיינען אַרויסגעקומען רבנים אוז ווייל־לערנער.

דראָהיטשינער קינדער פלעגן אויך פאָרן קיין פינסק זיך לערנען אין דער פינסקער תלמוד תורה, ווו מ'האָט אויך געלערנט וועלטלעכע לימודים. אַנדערע פלעגן זיך לערנען אין די פינסקער רוסישע שולעס.

מיר געפינען אויך שפורן פון דער השכלה באַוועגונג אין דראָהיטשין. אין 1883, אַ דאַנק יצחק ראָזענקראַנץ אוז שלמה שעדראָוויצקי, האָט אַ גרופע דראָהיטשינער יידן געקראָגן אַ דערלויבעניש צו עפענען אַ שולע פאַר יידישע יינגלעך, אוז די רעגירונג האָט אַראָפגעשיקט אַ רוסישן לערער. אָבער ער איז געבליבן אַן אַ שטאָך אַרבעט, ווייל קיין ספע־ציעלער בנין פאַר דער שולע איז ניט געווען. ווי ס'זעט אויס, האָבן די דראָהיטשינער יידן נאָך געהאַלטן פון „שקאָלעס ניע זשעלאַיעם" (מיר פאַרלאַנגען ניט קיין שולעס), אוז געגעבן דעם פאַרצוג די אַלטמאָדישע חדרים. אָבער סוף־כל־סוף איז אין 1885 געעפנט געוואָרן די שולע מיט 52 יינגלעך אוז מיט אַ גאַנץ היפשער צאָל מיידלעך.

**
*

פון די חברות אין די 90ער יאָרן פון פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט, איז כדאי צו דערמאָנען דער גמילות־חסדים־חברה, וועלכע איז געגרינדעט געוואָרן פון ר' משה לאבענדיקער, אדער, ווי מ'האָט אים געפון, משה באדיעס. צו דער דאָזיקער חברה האָבן באַלאַנגט אַ היפשע צאָל דראָהיטשינער יידן און יעדער איינער האָט געגעבן אַ הלואה צו דער חברה, און יעדער נויטבאַדערפטיקער האָט געקענט דאָרטן קריגן אַ גמילת־חסד.

אין יענער צייט האָט אויך פונקציאָנירט אין דראָהיטשין אַ חברה „ביקור־חולים", וועלכע פלעגט געבן אָרימעלייט פלעגן האָבן ווו אַ קאָפּ צו לייגן און אויך עפעס אָפצועסן.

**
*

די דערבייאיקע גרויסע שטאָט פינסק האָט געהאָט אַ השפּעה אויף דעם קליינעם שטעטל דראָהיטשין. דראָהיטשינער יידן פלעגן פאָרן איינקויפן זייערע סחורות אין פינסק, אדער פאָרן זיך היילן ביי פינסקער דאָקטוירים, און פון דאָרטן פלעגן זיי אַראָפבריינגען די גרויסשטאָטישע מאַניערן און וועלט־אַנשויאונגען.

פינסק האָט געהאָט אַ שטאַרקן איינפלוס אויף די דראָהיטשינער יוגנט־באַוועגונגען אין דער צייט פון דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע. דער „בונד" און די „עס־עס" פון פינסק האָבן גאַנץ שיין ווערבירט אין דראָהיטשין חברים פאַר זייערע אַרגאַניזאַציעס און אין דראָהיטשין איז געוואָרן לעבעדיק. די יוגנט האָט אַרגאַניזירט אַ זעלבסט־שוץ און קיין פאָגראָמען זיינען ניט פאָרגעקומען אין יענער שרעקלעכער צייט. די דראָהיטשינער יידן האָבן געהאַלטן שטאָלץ זייער טראַדיציע פון מוט און ענטשלאָסנקייט.

אויך אין די אימה'דיקע טעג פון דער דייטשער מאַכט, האָבן פלינק פון די דראָהיטשינער יידן אַרויסגעוויזן אַ ווי־דערשטאַנד.

וועלן מיר נאָך אמאָל הערן פון די שטאָלצע יידן אין דראָהיטשין?

איין גאָט ווייסט!

**
*

מ ק ו ר ו ת :

„טויזנט יאָר פינסק", נ. י'. 1941.

„ספר קאברין", ת"א, תשי"א.

„פנקס מדינת ליטא", עמ' 115, ברלין, תרפ"ה.

„המליץ", 1882, גל' 40 ; 1883, גל' 18, 59, 60; 1885, גל' 81,10 ; 1889, גל' 39 ; 1890, גל' 17.

„חלקת מחוקק", מח' ב', עמ' א' י"ג, ל"ה ; מח' ד', עמ' מ"ד, ירושלים.

„אקטי איזדאוואמאע ווילנסקאיו קאמיסיו דליא ראזבאָרא דרעווניך אקטאָוו", באַנד 29, ז. 18־216 ווילנע, 1902.

„פיסצאָוואיא קניגא", באַנד 2, ז. 123, 495. ווילנע 1874.

„זשורנאל מיניסטערסטוא וונוטרענניך דיעל", באַנד 1, זייטן 382, 385. פעטערבורג 1843.

פ. באברָאוסקי „מאַטעריאַלי דליא געאָגראַפי אי סטאַטיסטיקי ראסיאי, גראָדנענסקאַי גובערני", באַנד 1, ז. 215 ; באַנד 2, ז. 386.

„ענציקלאָפעדיטשעסקי סלאָוואָר", באַנד 21, ז. 170.

„יעוורעיסקאַיא ענציקלאָפעדיא", באַנד 5, ז. 793; באַנד 7, ז. 344; באַנד 9, ז. 576־575.

„פאַמיאַטנאַיא קניזשקא גראָדנענסקאַי גובערני", ז. 172, גראָדנא 1905.

„דזשואיש קאָלאָניזיישאָן אַסאָסיאיישאָן רעפאָרט", 1925, 1927, 1930, 1931, (פראָנצויזיש).

„צייטשריפט", באַנד 3־2, ז. 378־307, מינסק, 1928.

זלמן שעווינסקי און גדליה קאָפלאָן.

קאָרעספּאָנדענץ וועגן דראָהיטשין אין "המליץ"

„המליץ", גליון 40, י"ח מרחשון, תרע"ג, — 1882.

מי ברעש

דראָהיטשין (מחוז קאָברין, פּלך הוראָדנא)

„פּחד פּתאום בא על עירנו, ביום ו', עש"ק (1 אקטאָבער). יום חג להנוצרים התגודדו בבתי המרזח לשתות יין לרויה, גם עושי המלאכה על מסלת־הברזל בקרבת עירנו נלוו עליהם. ואחרי אשר שתו ושכרו למדי יצאו בשעה 10 בבוקר ויקרבו אל חנות יהודי ויתחילו להמטיר על החנוני מהלומות באגרופיהם. וכאשר ראה היהודי כי כלתה אליו הרעה, וינס החוצה בקול רעש גדול, ויקרא את אחינו לעזרה. והמה יצאו אחריו ויקראו גם הנוצרים אל אחיהם. ותהי מלחמה גדולה מאד, כי המה באו עלינו במקלי־חובלים ובאתים, ויפצעו ממנו שלושה אנשים. ואיש עברי אשר הלך ברחוב לבקש את בנו הנעלם ממנו בעת המבוכה, חבשוהו מכוהו מכה רבה, עד אשר כרע, נפל שדוד תחת ידם. רבים מאחינו נפצעו בפצעים קלים, כי התפשטו הפורעים פרעות בכל רחובות העיר ויכו את כל איש יהודי אשר פגעו בלכתם. לדאבון נפשנו לא היו השוטרים בעיר, כי נסעו על יום השוק בעיר חאָמסק הקרובה לעירנו. לכן היה להם שעת הכושר לעשות בנו כרצונם. כה נמשכה השערוריה עד שעה 1 אחר הצהרים. ואז קמה הסערה לדממה, כי יראו לנפשם בשמעם אשר הגיענראל אניניקוב הממונה על המסלה יסע היום דרך עירנו, ולולא זאת ד' יודע מה היה לנו. בכתבי הטורים האלה תרעדנה אצבעותי מפחד."

„יחזקאל ברי"ל וואליוועלסקי."

טאָדרעס לייב מילנער מיט זיין „בית־ספר עברי" פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה אין דראָהיטשין

„המליץ", גליון 18, עמוד 282, 1883. — קור. וואליוועלסקי.

„מתאונן על המלחמה בדבר הש"ץ החדש. בכל יום ויום נשמע על העיר קול שברי זכוכית החלונות. זה חפץ בהש"ץ החדש הצעיר לימים וקולו ערב, והשני מוציא החדש מפני רחמנות על הישן. מתאונן שאין רופא מומחה בעיר."

***

„מודיע ה' יחזקאל וואָליוועלסקי כי בהשתדלות המשכיל ה' יצחק ראָזענקראַנץ השיגו היהודים יושבי העיר רשיון ליסד בית־ספר לנערי ב"י." „המליץ, גליון 59, 1883."

„המליץ", גליון 60, 1883.

„ביום ב' מנ"א יצא צו על היהודים יושבי הכפרים במחוז קאָברין להיות נכונים ליום השביעי לעזוב את בתיהם ולבוא העירה. ורק בעמל ויגיעה רבה עלתה בידם להשיג ארכה (כפי הנשמע על חודש ימים) לדרוש אחרי שורש דבר, כי אין שום תואנה מוצאת להרחיק משם את היהודים, כי בשלום יחיו עם האכרים שכניהם ואמנם מעוררים קנאה ותחרות בעשרם או במסחרם... אדרבא בימי המהומות הרעמים בנגב רוסיא התפארו הנוצרים בהכפרים כי יהיו סתרה על היהודים היושבים בקרבם."

„באותו גליון ישנה קורספנד. מחומסק, שבה מסופר:

„תמול שלח הפקיד (סטאַנאָוואָי פריסטאָו) מדראָהיטשין (אשר עירנו נספחה עליה) לקרוא ליהודים יושבי הכפרים מסביב ולהודיע שהגיע אליו צו מפקיד המחוז (איספּראָוויק), יום 20 לחודש הזה (יולי), בו ישמיעוהו כי הגיעה אליו פקודה מאת ממלא מקום הנציב בווילנא, לגרש את כל היהודים מהכפרים העירה. גם את אלה שיש להם בתים זה עשרים ושלוש שנים, אך הם בנויים על אדמת אדונים או אכרים. מן הכלל הזה יוצאים רק אלה המעטים שיש להם קרקע קנין כספים לאחוזת עולם... אחרי בכיות ותחנונים והפצרות רבות נתרצה הפקיד להמתין להם עשרה ימים. (כפי הנראה החוק הזה הוא עפ"י חוק 3 במאי, 1882 עב"ע.)"

**
*

„המליץ", גליון 10, 1885. — קור. מדרו.

„עוד לפני שנתים ימים הואילה הממשלה לתת רשיון לעדת ישראל בעירנו ליסד בית־ספר לנערי ישראל (כאשר הודעתי ב„המליץ", נום. 59 משנת 1883), אך מסבות שונות לא יצא הדבר לפעליו, כי קצרה יד קהלתנו העניה לבנות או אפילו לשכור בית לזה. וזה כשנה תמימה אשר נשלח לפה — במצות הממשלה — מורה נוצרי, ומאפס בית־ספר פנה את לבו לבטלה... ויהי זה לחרפתנו ולבשתנו בעיני שכנינו הנוצרים אשר הוכיחו מזה כי אין נפשנו לחנך את בנינו כמשפט וכי רק אל ה„עקספּלואָאַציע" עינינו נשואות, כאשר שמענו לא אחת מפי השר האדון ק'...

„והנה עתה לשמחת לבנו התעוררו אחדים מנכבדי עירנו, ה"ה הנכבד ה' יצחק ראָזענקראַנץ והנכבד ה' אהרן דראָגיטשינסקי, ויעוררו בכל לב עד אשר מצאו לכסף מוצא, ועל־ידם נפתח ביה"ס ביום 24 לח"ז. והרי מספר התלמידים הבאים בראשונה חמשים ושנים, מלבד הנערות אשר גם מספרן לא מעט. וגם המורה הישר באדם ט. איסקרא, זל"ט."

**
*

„המליץ", גליון 81, 1885. קור. מדרוהיצין.

„מודיע ה' יעקב אליהו רייכמאַן כי ביום ד' שבוע העבר בא לעיר הרבי מקאָברין. אחד ממתנגדי הרב כתב לבני ביתו: כי בהתהלך הרבי ברחוב העיר מעדו קרסוליו ויפול ותשבר ידו ורגלו, וע"כ ימהרו לבוא הנה, לשמוע מצות הרבי לפני מותו... ובני ביתו של הרבי שלחו את אחיו הנה... ת"ל חי ושלם בכל אבריו. ועוד יארה עשו מתנגדיו, כי כתבו עליו שטנה אל פקיד העיר: כי בא איש אחד להונות את הבריות ולהוציא כספם מכיסם. הפקיד מהר לבוא לבית משכנו של הרבי, אך הוא חמק, עבר לפני בואו, בהודע לו דבר השטנה אשר כתבו עליו."

**
*

„המליץ", גליון 39, 1889.

חב' הכנסת אורחים בדרוהיצין.

„איש אחד העמיד עשר מטות בביתו. נותן לאורחים אף ארוחה." „קור' יהושע בר' חירקיל יהודה בערג."

**
*

„המליץ", גליון 17, 1890.

„דראָהיטשין, מחוז קאָברין, פלך הוראדנא.

„מספר משפחותם יעלה לשבע מאות... 'גמילות חסדים' נוסדה עוד לפני חמש שנים ע"י מנהלה עוד כעת ה"ה הישיש הנכבד ר' משה לאבענדיקער — הנקרא בפי כל ר' משה'קע באָדיעס. האיש היקר הזה מקיים בעצמו 'גדול המעשה מן העושה'. כי הוא הקדיש כחו ועתו לעת זקנותו לעבודת הצדקה הזאת... כי מלבד הס"ך 665 רו"כ אשר נאסף על־ידו בתור 'מעות הקדש' לחלוטין מנדבות פרטיות ומעזבונות אחדים ועוד ועוד, הנה עוד בערך 400 רו"כ מונחים באוצרה 'מהלואות החברים', אשר כל אחד נותן לאוצר הח' איזה סכום כסף בתור הלואה לזמן־מה... אוצר הכסף פתוח לכל הפושט יד מקבל 1 רו"כ לשבוע... ובבוא ללות הכסף, תובה עליו להביא 'ערב' אתו...

„לא נופלת היא בערכה הח' 'ביקור־חולים' אשר זה עברו שלוש שנים מיום הוסדה. מטרתה להמציא מזור ותרופה לחולי עניי העיר, להספיק להם סמי־מרפא ומאכלים בריאים בעת חלים עד קומם ממשכבם. הכנסת הח' מנדבות החברים עולה למאתים רו"כ לשנה מלבד נדבות פרטיות. וראוי לתהלה רופא עירנו ש. ווייסמאַן אשר עשה חוזה עם גבאי החברה וקבל עליו להמציא עזר ותרופה לכל עניי העיר בשכר מצער לחודש.

„גם הח' 'הכנסת־אורחים' תמלא חובתה באמונה. מטרתה לקבל פני אורחים עניים העוברים דרך עירנו, לתת להם מקום ללון בדירה נאה ומטות מוצעות, ולהספיק להם לחם ומזון, אשר כל אחד מחברי הח' נותן ארוחה על שלחנו, בית איש יומו." „יחזקאל ברי"ל וואליוועלסקי."

**
*

מצבות על הר הזיתים בירושלים של אנשי דרוהיצין

„חלקת מחוקק", מח' ב', עמ' א', י"ג; מח' ד', עמ' מ"ד.

„שאול בר' יהושע הכהן נפטר בשנת תרכ"ט. הישיש הנכבד צבי זעליג בר' משה נלב"ע ט"ו טבת שנת תרמ"ז."

1. אלטע שיל
2. נייע שיל
3. רוי־קרעטשמע
4. שטאל פאבריק
5. פאפיר־פאבריק
6. וואלן שפיגל
7. ב. ב. ב.
8. אפטייקס פראפיל ב.
9. ב. ב. פראפיל
10. ב. ב. פראפיל
11. דערציילונג ב. ב.
12. ב. ב. אפטייקס
13. ב. ב. פראפיל
14. שלאך הויז
15. ס. ס. ס. שול
16. ס. ס. ס. שול
17. ס. ס. ס. שול
18. ס. ס. ס. שול
19. אלטע בית־עולם
20. ב. ב. ב. שול
21. ב. ב. ב.
1930 ב. ב. ב.
מזרח
מערב
צפון
דרום
ב. ב. ב. שול
ב. ב. ב. שול
ב. ב. ב. שול

דוב ב. וואַרשאַווסקי (שיקאַגא)

דאָס שטעטל

דראָהיטשין

אַריינפיר *

מיט אַ געפיל פון אַ ציטערדיקן יראת־הכבוד און אַ גרויסער אחריות נעם איך די פֿעדער אין האַנט צו פֿאַרצייכענען פֿאַר אונדז און פֿאַר די קומענדיקע דורות פרטים פון דער קהילה־קדושה פון דראָהיטשין, וועלכע איז, צוזאַמען מיט אַנדערע הונדערטער יידישע שטעט און שטעטלאַך, פֿאַרניכטעט געוואָרן (אַלס יידישע קהילה) דורך די גרויזאַמע דייטשישע רוצחים, ימ״ש!

הרב דוב ב. וואַרשאַווסקי

צום באַדויערן, האָב איך נישט אונטער מיין האַנט קיין שום סטאַטיסטישע ציפֿערן און קיין שום דאָקומענטאַרישע דאַטומס, מיט וועלכע איך זאָל קענען אָפּפֿעריכטן בייַם שרייבן די דאָזיקע שורות. דער אייניציקער היסטאָרישער דאָקומענט, דער „פּנקס־דראָהיטשין", אין וועלכן עס זיינען געווען פֿאַרצייכנט היסטאָרישע פֿאַסירונגען און מנהגים פון 150 יאָר יידיש־לעבן אין דראָהיטשין, איז אין די מהומה־און חורבן־טעג אַוועקגעקומען און איז מער נישט בנמצא.

* אין דעם דאָזיקן אַרטיקל האָבן מיר ספּעציעל אַריינגעגעבן די רעדעסאַרטן, אויסדריקן און רוסיפיצירטע וועטער און נעמען פון זאָכן, מיט וועלכע די יידן פון דראָהיטשין האָבן זיך באַנוצט אין זייער טאָג־טעגלעכן לעבן, כדי צו פֿאַרייביקן אויך די שפּראַך פון אונזערע דראָהיטשינער קדושים.

איך וועל זיך, ליידער, מוזן באַנוגענען מיט דער הילף פון מיין זכרון; אויף וויפיל איך געדענק מיין ליבע היים־שטעטל זינט פון די קינדער־יאָרן; און אויף וויפיל איך האָב זיך אָנגעהערט פון די טאַטעס און מאַמעס און זקנים פון דראָהיטשין; און דאָס איבעריקע פֿאַרלאָז איך זיך אויף דער פֿאַנטאַזיע און שכל.. (כ׳האָף אי״ה ניט צו מאַכן קיין טעותים.)

מהאי טעמא, נעם איך זיך נישט אונטער צו געבן דאָ אַן אויספֿירלעכע, בילדלעכע שילדערונג פון אַ „5 הונדערט יאָר יידיש־דראָהיטשין". איך וועל זיך באַמיען, ווי וויייט מעגלעך, צו פֿאַרצייכענען די פרטים פון דער נישט־לאַנגער פֿאַר־גאַנגענהייט, וואָס וועט במילא, אונדירעקט, אויך וואַרפן אַ שיין און עס וועט אָפּשפּיגלען דעם גאָר וויייט־געשיכטלעכן עבר פון דראָהיטשין.

א.

געאָגראַפישער אויסלייג פון דראָהיטשין

די גאַסן פון שטעטל

דאָס גאַנצע שטעטל דראָהיטשין איז באַשטאַנען — (מעגלעך, זי שטייט נאָך הײַנט אויך. מיר ריידן דאָ בלשון עבר, מחמת אַלס יידישע שטעטל עקזיסטירט זי נישט מער) — פון איין לאַנגער גאַס, וועלכע האָט זיך געשלענגלט לענג אויס דעם טראַקט, (הויפּט וועג), וואָס לויפֿט פון פּינסק־יאַנאָוע, דורך דראָהיטשין, קיין אַנטאָפּאָליע־קאָבערין און וווייטער. פון אין מיטן שטעטל, אָדער גאַס, האָבן זיך אויסגעשפּרייט, — ווי בייַ אַ פֿאַראַכאָד (קליין־וואַסער־שיפּל) די רעדער־פֿראָפּע־לער, — צוויי קוואַרטאַלנע פּלעצער; דער שוהל־הויף (פון דרום זייט) און דער ראַד־קראָמען מיטן מאַרק (פון צפון זייט). דער שוהל־הויף (גייסטיקער צענטער) און דער מאַרק (עקאָנאָמישער פונקט) זיינען געווען די צוויי רעדער־פֿראָפּעלער, וועלכע האָבן געשטופּט און באַוויגן דאָס לעבן פון דראָהיטשינער יידישער קהילה אין משך פון הונדערטער יאָרן.

עס זיינען נאַטירלעך, געווען נאָך אייניקע קלענערע געס־לאָך, ווי דער נייַ־שטאָט, קראַסנאָאוליצע א.א. אָבער דאָס זיינען מער נישט געווען ווי קליינע צווייגעלאָך אויף אַ גרויסן בוים. עס זיינען אויך געווען צוויי גאַסן־דערפער, זאַריטשקע און סטאַראסיליע, וועלכע האָבן זיך געגרענעצט מיט דעם שטעטל, און וועלכע זיינען געווען באַווינט אויסשליסלעך פון ווייס־רוסישע פויערים.

און ווירקלעך, האָט דראָהיטשין געמאַכט דעם אייndרוק, ווי אַ שווימענדיקע שיפל אויפן וואַסער. מחמת פון ביידע זייטן גאַס איז זי געווען אַרומגענומען מיט אַ וואַסער, אַ זומפּ אַזאַ, וואָס מען האָט גערופן „וויאַן". עס זיינען געווען צייטן, ווען דאָס וואַסער אויף דעם וויאַן פלעגט, צוליב די גרויסע רע־גענס, צעשפּילן זיך, איז דאָן אויסגעקומען אַז דאָס גאַנצע שטע־טל איז אַ שווימענ־דיקער פּאַראַדאָקס אין מיטן אַ גרויסער אָזע־רע (לייק). און דער־פאַר האָט דראָהיטשין נישט געקענט וואָקסן אין דער בריים נאָר אין דער לענג. די לעצטע יאָרן האָט די הויפּט־גאַס זיך געצויגן אויף אַ מרחק פון אַריבער צווי מייל די לענג.

ג׳ענעראַל מ׳נקאָוו, ראַוועניר פּריץ אייגנטימער פון דעם באָדן פון שטעטל

די האַלבע גאַס צו מערב זייט איז געווען אָנגענומען צו רופן די „קאָברינער גאַס", און די אַנדערע האַלבע גאַס צו מזרח־זייט — די „פּינסקער גאַס". די דאָזיקע צווי האַלבע גאַסן האָבן אויך געהאַט צונעמען: די „פּינסקער גאַס" האָט געהייסן די „ארץ־ישראל־גאַס", און „קאָברינער גאַס" האָט מען באַצייכנט אַלס „מצרים־גאַס". פון וואַנען עס שטאַמט די הלצה און אויף וועלכן גרונד די צונעמען זיינען געשאַפן געוואָרן קענען מיר נישט פעסטשטעלן. אפשר נעמט זיך עס פון דעם, וואָס, מחמת אויף דער פּינסקער גאַס האָבן געווינט מער מיוחסים און רייכערע יידן ווי אויף דער קאָברינער גאַס? אויב דאָס זאָל זיין דער מאָטיוו — איז דאָס נישט גאָר קיין געלונגענער וויץ... עס איז בעסער אָנצונעמען די השערה, אַז דערפאַר האָט מען באַצייכנט די קאָברינער גאַס אַלס די „מצרים־גאַס", מחמת אויף דער קאָברינער גאַס האָבן די וואַנדערנדיקע ציגיינער געהאַט זייערע מלינות, ווו זיי פלעגן עסן און שיכור'ן און עס איז געווען אָנגענומען, אַז די ציגיי־נער שטאַמען פון די עגיפּטער, די מצריים, האָט עפּעס אַ לץ באַשאַפן דעם צונאַמען „מצרים־גאַס" און ס׳איז שוין אַזוי פאַרבליבן...

פאַראַלעל מיטן טראַקט איז געלאָפן לעבן שטעטל די באַן־ליניע פינסק־בריסק, וואָס די רוסן האָבן אויסגעבויט אין יאָר 1883. אָבער דעם וואקזאַל האָבן די רוסן פאַרשלעפּט אַזש קיין נאַגאַריע, 7 וויאָרסט פון שטעטל. ווי מען דערציילט, איז דאָס געווען אַ קאַפריז פון דעם הויפּט־אינזשינער, וואָס האָט געבויט די באַן־ליניע. דער אינזשינער, זאָגט מען, האָט אויסגעקוקט, אַז שטאָט זאָל אים אַרײַנרוקן עפּעס אין יד אַריין... און אַזוי ווי די יידן האָבן זיך געשט וויסנדיק געמאַכט, און צו דעם איז דער באָדן אַרום שטעטל געווען זומפּיק, האָט ער געהאַט אַ גוטן תירוץ אויסצובויען דעם וואָקזאַל 7 וויאָרסט ווייט פון שטעטל.

דאָס שטעטל האָט זיך אויסגעבויט אין אַ טאָל

פאַרוואָס דראָהיטשין האָט זיך בדוקא אויסגעבויט אין אַ טאָל, אין אַ זומפּ, הגם, עטוואָס ווייטער אַרום שטעטל, און ספּעציעל אויף דער זאַמד־גאַס, איז דער באָדן באַרגיק און טרוקן? — איז דאָס, קען מען זיך משער זיין, געשען צוליב צווויי סיבות.

ערשטנס, ווייל די ערשטע יידן, וואָס האָבן זיך באַזעצט אין דראָהיטשין האָבן געוואָלט ווווינען ביי דעם שליאַך, לעבן הויפּט־וועג. [פון דעם שטאַמט אויך, דאַרף מען אָננעמען, דער נאָמען „דראָהיטשין", וועלכער איז געווען גרוואָרן, וואַרשיינלעך, פון רוסישן „דאָראָגא", אָדער פון פויליש — „דראָגא". צי דער נאָמען „דראָהיטשין" איז אַ רוסישער, אָדער אַ פויליש־ער געבוי — קענען מיר נישט פעסטשטעלן. אין דער רוסישער שפּראַך ווערט טאָקע דאָס שטעטל גערופן — „דראָגיטשין". ווייל די רוסישע שפּראַך האָט נישט קיין „ה". דאָקעגן די וויס־רוסישע כאַראַלן, וועלכע ווווינען אין און אַרום דראָהיטשין זאָגן אויף אַ „וועג" — „דאָראָהאַ", מיט אַ „ה", איז דערפאַר, משמעות, פאַרבליבן דער נאָמען „דראָהיטשין" מיט אַ „ה".]

צווייטנס, איז צו דרינגען, אַז די אַמאָליקע מאָכט־האָבער פון געגנט האָבן נישט דערלויבט די יידן צו באַזעצן זיך אויף באַרגיקן, טרוקענעם באָדן. (און אפשר האָבן די יידן נישט געהאַט גענוג געלט צו קויפן בעסערע ערד.) די אַמאָליקע מאָכט־האָבער זיינען, הפּנים, געווען צופרידן אַז די יידן זאָלן זיך באַזעצן אין זומפּ און עס אויספּלאַנטעווען און אויס־קולטיווירן.

דער אַלטער בית־עולם, וועלכער געפינט זיך ביים סוף פון וויאַן זאָגט עדות, אַז דאָס גאַנצע שטעטל האָט מיט יאָרן צוריק מער נישט געגרייכט ביז דעם בריק, העכסטנס, ביז דעם קלויסטער, פון וואַנען עס הויבט זיך אָן די זאַמד־גאַס, וועלכע איז פון יאָרן געווען באַזעצט און באַווווינט פון רוסישע נאַטשאַלניקעס און פויערים. ערשט די לעצטע יאָרן האָבן זיך אויף דעם „זאַמד" אויך אַריינגעריסן עטלעכע יידישע פאַ־מיליעס.

[שפּעטער מיט יאָרן, ווען דער אַלטער בית־עולם איז גע־וואָרן פאַרפולט (לויט אַנדערע קוועלן: די מאַכט האָט מער נישט דערלויבט צו מקבר זיין דאָרט), האָט קהל מחנך געווען אַ נייַעס „הייליקן־אָרט" וווייט אַרויס פון שטאָט, אויף דעם בובין, און האָט זיך געפרופן דער „נייַער בית־עולם". אין הלצה פלעגט מען זאָגן: „ער איז אַוועק אויף דעם בובין"...]

די יידן האָבן דעם באָדן באַקומען אומזיסט — השערה

מיר זיינען זיך משער, אז די ערשטע יידן זאָלן האָבן דעם זומפיקן באָדן פון דראָהיטשין באַקומען פון די אייגנטימער אומזיסט, אָדער אין אַרענדע, כדי די יידן, ווי מיר האָבן שוין געזאָגט, זאָלן אים באַארבעטן. והא ראיה, ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן די יידן פון שטעטל געצאָלט צינזען, אַ מין באָדן־שטייער, צו דעם פּריץ, אָדער פּריצטע, פון דעם הויף ראָווין, צו וועמען דער באָדן פון גאַנצן שטעטל האָט באַלאַנגט.

[אַ לעגענדע פון דער נישט־לאַנגער פאַרגאַנגענהייט גייט אַזוי: די צאַרישע רעגירונג זאָל עס האָבן אַוועקגעשיינקט „מאַטיעזש" אין יאָר 1863 און נאָך פּריערדיקע. און די צאַרישע רעגירונג האָט, אַלס שטראָף, קאָנפיסקירט זיין פאַרמעגן, ווי זי האָט ענלעכעס געטאָן מיט אַנדערע פּוילישע פּריצים, און עס אַוועקגעגעבן צו דעם געגנעראַל מינקאָוו.]

***

אַלזאָ, עס איז מער ווי ווערשיינלעך, אז דער באָדן, וווּ דאָס שטעטל איז געשטאַנען, אָדער שטייט, איז אַמאָל געווען זייער אַ נידריקער טאָל, ווּהין דאָס וואַסער פון די אַרומיקע בערגיקע פעלדער פלעגט אַראָפרינען, און מיט דער צייט האָט דאָס שטייענדיקע וואַסער אַזוי צעווייקט דעם באָדן, אַזש עס איז געוואָרן דאָרט אַ בוכטע, אַ בלאָטע. שפּעטער האָט מען אין מיטן דער בוכטע אָנגעפּלאַנטעוועט און דורכגעדעם הויף ראָווין (לעבן שטעטל) און די ערד פון גאַנץ דראָהיטשין צו דעם העלד פון דער רוסיש־טערקישער מלחמה אין יאָר 1877, דעם געגנעראַל מינקאָוו. איז די פּראָגע, ווי קומט עס, וואָס דער הויף ראָווין און דאָס שטעטל זאָלן גאָר באַלאַנגען צו דער רוסישער רעגירונג? — לאָזט זיך עס צו פאַרשטיין, אַז פּריער האָט דער הויף ראָווין און דער געגנט פון דראָהיטשין באַלאַנגט צו אַ פּוילישער שליאַכטע, אָדער פּריץ, וועלכער זאָל האָבן, מן הסתם, איינטיילגענומען אין די פּוילישע אויפשטאַנדן קעגן רוסלאַנד, ווי דער פּירט דאָרט אַ וועג און אָט ביי דעם טראַקט האָבן די יידן אויסגעבויט זייער שטעטל דראָהיטשין. אָבער פון ביידע זייטן פון שטעטל איז פאַרבליבן די בלאָטע ווי געווען, וואָס מיר האָבן עס געפונען וויאַן. אויף דעם קענען עדות זאָגן די גראָבנס, און די בריקן איבער זיי, וועלכע שניידן אַדורך דאָס שטעטל, — איינער ביים זאַמד און דער צווייטער לעבן דאָרף זאַרעטשקע (פון דאָנען נעמט זיך דער נאָמען „זאַרעטשקע", איבערן טייכל) — וואָס באַצווועקט צו פאַרייניקן ביידע וויאַנס, כדי דאָס וואַסער זאָל אָפּלויפן פון איין וויאַן אין צווייטן.

אַ טייל פון פינסקער גאַס (פאַרבליבן פון דער שרפה) אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע אין 1916

אין פרילינג, וועז דער אייז אוז שניי פלעגן צעגיין, אוז אין הערבסט, וועז עס פלעגן זיך אָנהויבן די גרויסע רעגענס אוז דאָס וואַסער פון וויאָן האָט דערגרייכט ביז אונטער די הייזער, פלעגט דאָס שטעטל דאָמאָלט אויסזען ווי אַן אינזל אַרומגענומען פון צוויי גרויסע אָזערעס.

אין מיטן זומער פלעגט דער וויאָן ווערן אַביסל טריקענער אוז באַוואַקסן מיט מאָך־גראָז. עס פלעגן אויך וואַקסן דאָרט טשעראָע, בולאָווקעס, פּליסניאַק, קליינע ווערבע־בוימעלאַך א.א. דאָרט פלעגן זיך אויך פּאַשן די בעל־עגלה'שע פערד פון שטעטל.

דער וויאָן אַלס ספּאָרט־פּלאַץ פאַר דער יוגנט

פאַר די חדר־יינגלאַך איז דער וויאָן, זומער־צייט, געווען איינער פון די בעסטע אַטראַקציעס אוז פאַרווייַלונגס־פּלעצער. באַזונדערס פּרייטאָג, ווען מען איז באַפרייט געוואָרן פון חדר אַרום האַלבן טאָג, פלעגן זיך די חדר־יינגלאַך אויסטאָן באַרוועס, פאַרקאַטשען די הויזן אוז לאָזן זיך בראָדזשען אין דעם מאָך־גראָז, וועלכער האָט געגלעט אוז געקיצלט אין די פּיאַטעס. ערטער־וויז פלעגט זיך דער באָדן טרייסלען אונטער די פּיס. דאָס איז געווען אַ סימן, אַז וויטער טאָר מען נישט קריכן, וויל מען האָט געקענט איינרוזנען, פאַרזינקען ביזקל האָלז.

דער בריק בײַם זאַמד, דער גרענץ פון עסטאָט, אונטער דייטשער אָקופּאַציע אין ערשטער וועלט־מלחמה

מיר, חדר־יינגלאַך, האָבן נאָה געהאַט אַרומצושטיפן אויף דעם וויאָן. אוז וווּ נאָך האָט מען געקענט האָבן אַזאַ פרייקייט ווי אויף דעם וויאָן? מען פלעגט זיך שפּילן אין באַהעלטעניש אין דעם הויכן פּליסניאַק; מען פלעגט מאַכן פייפעלאַך פון יונגע ווערבע־פּריטלאַך, אָדער פון טשעראָע; מען פלעגט צערייסן די בולאָווקעס אוז לאָזן עס מיטן ווינט ווי פעדערן, אָדער באַשיטן איינער דעם אַנדערן אין קאָלנער. אויף שבועות פלעגן מיר אָנרייסן אויף דעם וויאָן בערג מיט פּליסניאַק אוז אויסשפּרייטן עס אַרום אוז אין שטוב. אויף סוכות פלעגט מען דאָרט שניידן סכך פאַר די סוכות, ערבות פאַר די לולבים אוז שענות אויף הושענא רבה.

ווינטער האָט דער וויאָן געדינט אַלס אַ ספּאָרט־פּלאַץ פאַר דער גאַנצער שטעטלשער יוגנט, וועלכע האָט זיך געשליטלט אויף שליטעלאַך אוז זיך געגליטשט אויף „קאָניאָקעס" אויף דעם דיקן גלאַנצדיקן אייז, וועלכער האָט זיך געשטרעקט אויף אַ שטח פון אַ קוואַדראַטנעם מייל אוז אפשר נאָך מער.

אין דעם וואַסער פון וויאָן האָבן זיך געפלאָדעט קליינעטשקע פישעלעך, קאָרעסלעך, פיאַווקעס אוז פאַרשיידענע אַנדערע מיני ברואים אוז שרצים. ספּעציעל זיינען דאָרט געווען פיל ווינעס, פון וועלכע די פויערים פלעגן מאַכן זייערע פּאָטראַוועס.

***

אין די זומער פאַרנאַכטן פלעגט זיך צעטראָגן איבערן שטעטל דאָס געזאַנג פון די זשאַבעס אויפן וויאָן, וועלכע זיינען דאָרט געווען אין די מיליאָנען. יעדן פאַרנאַכט פלעגט איין זשאַבע אַ קוואַק טאָן, דערנאָך אַ צווייטע, אַ דריטע ביז דער גאַנצער וואַקואום פון שטעטל פלעגט פול ווערן מיט דאָס קוואַקען אוז קראַקעריין פון די זשאַבעס. דאָס לייענען די זשאַבעס קריאת־שמע פאַרן שלאָפן גיין, פלעגט מען זאָגן. אוז ווירקלעך, נאָכ'ן אָפּקוואַקען אַזוי פאַר אַ שעה צייט, אָדער מער, פלעגן די זשאַבעס פאַרשווינדן ווערן. די זשאַבעס פלעגן שטעלן דעם זומער אין שטעטל. ווען די זשאַבעס האָבן אָנגעהויבן קוואַקען אין די פאַרנאַכטן האָט מען געווווסט, אַז דער פרילינג איז דאָ אוז עס קומט דער זומער. דאָס קוואַקען פון די זשאַבעס האָט איבערגעלאָזט אין מיך אַ בענקעניש נאָך די מיידלעך, געשמאַקע, היימישע זומער־פאַרנאַכטן, וועלכע האָבן פאַרשפּעפּערט מיט זיסע תלומות...

ב.

עקאָנאָמישער מצב פון דראָהיטשין ביז 1914

יידישע פרנסות

פון וועמען און פון וואָס האָבן דראָהיטשינער יידן געצויגן חיונה? דער אויבנאויפיקער ענטפער איז—פון דעם פּריץ און פון דעם פויער. קיין פאַבריקן און קיין אינדוסטריען זיינען אין דראָהיטשין קיינמאָל נישט געווען. ביז צו דער ערשטער וועלט־מלחמה זיינען אין דראָהיטשין געווען בלויז 2 גאַרבאַר־ניעס, וועלכע האָבן אויסגעאַרבעט גראָבן יוכט־לעדער, פאַר־דעשווע און עטוואָס לייכטן לעדער. פאַר אַ קורצער צייט 1910, האָט זיך די „ליכטאָוונע" אָנגעצונדן, מסתמא, פון דעם פייער, וואָס האָט דאָרט שטענדיק געברענט. אַזוי ווי עס איז געווען יום־כיפור און מען האָט נישט געוואָלט מחלל־יום־טוב זיין, האָט מען עס גלאָזט ברענען. דערווייל האָט זיך דער פייער פון דער „ליכטאָוונע" צוטראָגן איבער די שכנות־דיקע הייזער. שפּעטער האָט מען שוין דערלויבט צו לעשן די שרפה, אָבער דער העלישער פייער איז שוין געווען אַרויס פון קאָנטראָל. און אין רעזולטאַט, איז אַ האַלבע שטעטל (צום זאָמד צו) אַוועק מיטן רויך.

די מערהייט־יידן פון שטעטל איז באַשטאַנען פון קליין־סוחרים: קרעמער, הענדלער און מעקלער פון „שטיקלעך" (בהמות), פערד וכדומה. אויפן צווייטן פּלאַץ זיינען געקומען די האַנדווערקער און פאַך־לייט, ווי, בויערס, מוליאַרעס, סטאָליאַ־רעס, גלעזערס, מאָליאַרעס, שמידן, שניידערס, שוסטערס שטעפּערס, רימערס, קירזשנערס, בעקערס, קאָטליאַרעס, שלאָ־סאַרעס, זייגער־מייסטערס א.א.וו. ס'זיינען אויך געווען אייניקע גרויסע וואָלד־און האָלץ־סוחרים, הענדלער פון אָקסן, אָבער די לעצטע זיינען מער נישט געווען אין דעם פּוילישן דראָהיטשין...

אַ טייל פון פינסקער גאַס (פאַרבליבן פון דער שרפה) אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע אין 1916.

האָט אויך אין שטאָט עקזיסטירט אַ שטרוי־פאַבריקל, וואָס האָט אויסגעאַרבעט שטרויענע שיידלען פאַר ווייַן־פלעשער. עס זיינען אויך געווען אַ פּאָר קלייניע „אויליניצעס", וועלכע האָבן אויסגעקלאָפּט אויל פון סימניע, וואָס איז אַממיינסטן געוווצט געוואָרן פון די פויערים. די דאָזיקע פאַבריקלעך, זיינען פאַרברענט געוואָרן אין דער ערשטער וועלט־מלחמה און זיינען שוין מער נישט צוריקגעבויט געוואָרן.

פאַר עטלעכע יאָר האָט אין שטאָט עקזיסטירט אַ קליינע „ליכטאָוונע", וווּ עס זיינען אויסגעאַרבעט געוואָרן סטרינאָוע ליכט. מיט דער דאָזיקער „ליכטאָוונע" איז פאַרבונדן אַ שטיק היסטאָריע פון דראָהיטשין. אין מיטן יום־כיפור, אין יאָר

האַנדל און קרעמעריי

יידן זיינען אַרומגעפאָרן איבער די הויפן און די דערפער און אויפגעקויפט ביי די פּריצים און פויערים: רינדער, אָקסן, קעלבער, שעפסן, פערד און פאַרשייַדענע אַגריקולטורעלע

פּראָדוקטן, דאָס הייסט, תבואות, און עס פאַרקויפט אין שטעטל פאַר דעם היימישן געברויך, אָדער צו פּרעמדע עקספּאָרטערן, וועלכע פלעגן די סחורה אָנגרוזעווען אין פּראַכט־וואַגאָנען און דאָס טראַנספּאָרטירן אין די גרויסע שטעט. באַווּסט זיינען אויך געווען די יידישע דאָרפס־גייער, אָזעלכע, וואָס פלעגן זיך אַוועקלאָזן איבער די דערפער מיט אַ זעקל אויף די פּלייצעס און איינהאַנדלען ביי די פּויערים אַ פּוד סימניע, אַ הון, חזיר־האָר און עס ברייגען אין שטאָט צו פאַרקויפן.

אַ באַזונדער שפּע פון פּרנסה זיינען געווען די ספּעציעלע איבערלאָזן, מיטן אייגענעם ווילן צי נישט, אין די יידישע קראָמען, וועלכע פלעגן זיין אַזוי אויסגעפילט פון קונים, אַזש עס איז נישט געווען אפילו ווו אַ שפּילקענע קעפּל אַרייגצוווּאַרפן. די קרעמער האָבן אויף יעדן יריד געמוזט צונעמען עקסטרע הילף אויף צו ענטפערן די קונים. די פּויערים און די פּויערטעס האָבן אַממיינסטן געקויפט גאַלאַנטעריי־סחורות: נאָדל־פּאָדעם, שניט (ציצינע קליידער־שטאָפּן, פאַרטשיילקעס), הערינג, גאַז (נאַפט), ליכט, שוועבעלאַך, זאַלץ, טראָן צו שמירן די שטיוול, דזשעגאַכץ צו שמירן די רעדער פון וואָגן; גרויסע ירידים, די קלענערע „מאָנטאָגלעך" פאַר פּסח און די געוויינלעכע מאַרק־טעג. אין די דאָזיקע ירידים פלעגט דאָס גאַנצע שטעטל ווערן אויסגעפילט מיט פּויערים און סוחרים, וואָס פלעגן אָנקומען פון אַלע אַרומיקע דערפער און וויייטערע שטעט און שטעטלאָך. עס איז געווען ממש קאָפּ אויף קאָפּ. די פּויערים פלעגן ברייגען אויף די ירידים צו פאַרקויפן: בהמות, קעלבער, פערד, הינער, אייער, קאַרטאָפל, קאָרן, האָבער, געשטן, פּראָסע (פאַר הירזש), סימניע (צו מאַכן אויל), שוואַימען, חזיר־האָר, שעפּסן־וואָל, היימיש־געמאַכטן לייוונט פון פלאַקס א.א. דער פּויער האָט זיינען סחורות נישט געפירט צוריק, אַלעס פלעגט אָפּגעקויפט ווערן דורך יידישע סוחרים פון דראָהיטשין און אַנדערע שטעט.

דאָס געלט, וואָס דער פּויער פלעגט איינגענעמען פאַר זיינע סחורות, פלעגט ער אויך נישט פירן אין דאָרף. ער פלעגט עס

אַ גרויסער יאָריד אין דראָהיטשין נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה.

פאַרשיידענע אייזענוואָרג, ווי, קאָסעס, סערפּן, פלוגן (אַקערס), טשהונענע כלים א.א. אין יעדער יידישער קראָם האָט דער פּויער געקענט קויפן פון אַ נאָדל־און פּאָדעם ביז אַ פונט דזשעגאַכץ צו שמירן די רעדער. (אפילו אין די ווילוואָרטס סטאָרס קריגט מען ניט אַזאַ אויסוואָל פון סחורות און מציאות.)

זייער געשמאַק האָבן אויך געלייזט די בעקער און די קוואַסניקעס. דער פּויער האָט זעער ליב געהאַט איינמאָל אין אַנאָוויינע צו עסן אַ ווייסע בולקע און צו פאַרטרינקען מיט אַ פלעשל קוואַס (אַ סאָרט לעמאָנאַדע). ביים פּויער איז עס געווען אַ יום־טוב. ספּעציעל פלעגן די פּויערן אייגקויפן ווייסע בולקעס, הערינג און קוואַס אויף זייערע „חגאות". דאָס איז געווען זייער באַליבטער מאכל. עס זיינען אין די ירידים־טעג אויך געווען פול די טראַקטירן און די שיינקען. דער פּויער איז אַ גרויסער טרינקער פון שנאַפּס, „וואָדקאַ". ביר

טרינקט ער ווייניק. אויסטרינקען אַ קוואַרטירל שנאַפּס מיט איינמאָל פון פּעשל, איז ביים פויער געווען אַ שפּיי. און ווער רעדט נאָך, אַז ער האָט אַריינגעקערט אַ האַלבע קווערטל, האָט ער שוין דאַן גאָר פאַרגעסן דעם רעכענונג... און פלעגט אַוועקפאָרן אין דאָרף מיט ליידיקע קעשענעס... עס איז רעכט געווען, אַז אַ פויער זאָל פאַרטרינקען אַ פערד אָדער אַ בהמה...

נאָך אַזאַ יריד פלעגן די יידישע קרעמער אַראָפגיין פון טאָג מיט אַ היפּשן פּדיון, וועלכעס האָט זיי געקענט קלעקן אויף אַ לאַנגער צייט.

מלאכה און האַנטווערקערטום

פון די יידישע בעלי־מלאכות, וועלכע האָבן אַממיינסטן געפֿאַסן דירעקט פון פויער זיינען געווען די טאַנדעט־שוס־טער, שניידער און קירזשנער. עס זיינען געווען צייטן, וואָס דער ווייס־רוסישער כאַראַקטער האָט גאָרנישט געווויסט וואָס אַ

סירקע בוים, די שניידערין, מיט אירע אַרבעטאָרינס לעבן איר שטוב

לעדערנער שטיוול איז. זיין גאַנצע הלבשה איז באַשטאַנען פון אַ פּאָר „פּאָסטאָלעס" (פון פּריטלאַך אויסגעפלאָכטן) מיט שמאַטעס פאַרשנורעוועט אויף די פיס; און אַ לאַנגע העמד, אַ פּאָר הויזן (פון גראָבן לייוונט) און אַ סוויטקע אָדער אַ „קאָזשוך" אויפן לייב. אין דעם הילוך איז ער געגאַנגען סיי זומער און סיי ווינטער. דעם מאַטעריאַל פּאָר זיין הלבשה פלעגט דער פויער אַליין פּראָדוצירן: אַליין אויסוועבן זיין לייוונט, אַליין אויסקלאָפּן זיין סאָרט געוואַנט און שעפּסן־פעל און אַליין עס אויפטשאָבען. אָבער פון זינט דער פויער איז געוואָרן מער באַוווסטזיניקער האָט ער זיך אָנגעהויבן קליידן לייטישער. גאָר באַזונדערס, האָבן שנעל איבערגעכאַפּט די „קליידער־מאָדע" די שטאָטישע פויערים.

דער פויער און פויערטע האָט געמוזט אָנקומען צום יידישן שוסטער נאָך אַ פּאָר שטיוול און שיך. אמת, די שטיוול זיינען געווען געוויס טאַנדעט, גרויס, האַמעטנע, פון גרעבסטן יוכט־לעדער, מיט אייזערנע „פּאָדקאָוועס" אַרום די אָפּצאַסן, וואָס האָט געמאַכט אַ שאָקירנדיקן אייַנדרוק. אָבער דאָך האָט דאָס געהייסן אַ גרויסער שריט פּאָרויס. דאָס זעלבע האָט דער פויער געוואָלט, אַז זיין סוויטקע, קאָזשוך, און אפילו זיין „טשופּאַכע" (היטל), זאָלן אויפגענייט ווערן ביי אַ יידישן שניידער, אָדער קירזשנער. די לעצטע צייט זיינען שוין געווען פיל פויערים, וועלכע האָבן זיך געלאָזט אויפנייען קאָרטענע און געוואַנטענע קאָסטיומען ביי יידישע שניידערס.

א שמיד שטעלט אויס אין מאַרק אַ וואָגן צו פאַרקויפן, זומער, 1935

דער פויער איז נישט געווען קיין מייסטער מיט דער שער און נישט מיט דער אָל.

דאָקעגן, די אַנדערע יידישע בעלי־מלאכות, ווי בויאַרעס, מוליאַרעס, סטאָליאַרעס, מאַליאַרעס, האָבן ניט געקענט מאַכן קיין לעבן פון פויער. מחמת, ווי עס איז באַווויסט, איז כמעט יעדער פויער אַ מייסטער מיט דער האַק און מיט דער זעג. האָבע טאַקע די פויערים אַליין געבויט זייערע היזער און שייערן, וועלכע זיינען געווען דורכאויס פון האָלץ. פיל פון די פויערים פלעגן אפילו אַליין אויפלעכטן זייערע אויוונס. זעלטן ווען, אַז אַ פויער האָט געוווצט אַ יידישן מוליאַר אָדער סטאָליאַר. קיין מאַליאַרעס האָט ער אַוודאי נישט געדאַרפט. דערפאַר האָט ער געמוזט אָנקומען צום יידישן גלעזער אויף אָנצוגלאָזן אים די פענסטער.

דער פויער האָט אויך געמוזט אָנקומען צום יידישן שמיד אויף צו פאַרריכטן אים זיין „פלו" (אַקער־אייזן), אָפּצושמידן די רעדער פון וואָגן, אונטערצושמידן דעם פערד פאָדקאָוועס א.א.וו. געלעבט פון פויער האָבן אויך די יידישע רימערס,

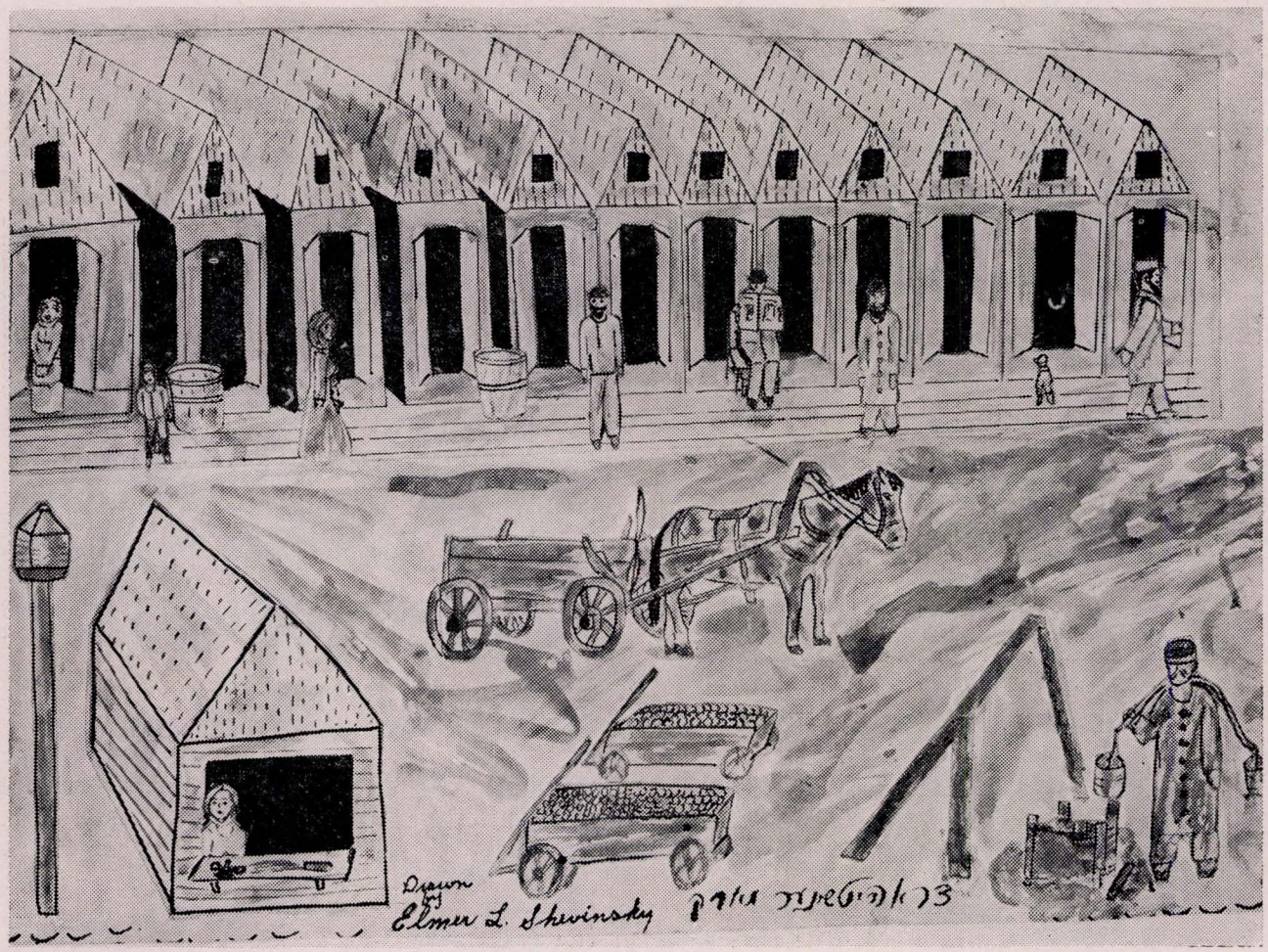
וועלכע האָבן באַזאָרגט דעם פּויער פּאַר זיין געשפּאַן: אַ צוים, לייצעס, אַ כאַמאָנט, לאַבעדריקעס, אַ קאָלבאַטשקע, אַ דוהע און אַנדערע לעדערנע אַרטיקלען.

פּריצישע הויפן — אַ קוואַל פון פּרנסה

אַ באַזונדער קוואַל פון פּרנסה פּאַר דעם יידישן דראָהיטשינער זיינען געווען, ווי געזאָגט, די פּריצישע הויפן, מאַיאָנטקעס: סאָכע, ראָווין, אַסטרוווועק, בראָנע, דובאָוועי, פּאָפּינע, רעס. פיל פון די יידישע פּאַך־לייט זיינען אַליין געווען די פּאָדראָטשיקעס, אונטערנעמער, וועלכע האָבן ביים פּריץ אַנגענומען די אַרבעט אין פּאָדראָד און געמאַכט אַ שיינעם לעבן.

די הויף־פּריצים זיינען, פּאַרשטענדלעך, אויך געווען פון די בעסטע קונים אין די יידישע קראָמען, ווו זיי האָבן געגעבן פיל צולייזן פּאַר באַקאַליי־סחורות, שפּייז־פּראָדוקטן. עס האָבן אויך גוט פּאַרדינט פון די פּריצים די בעסערע יידישע שניידערס און שוסטערס, ווי אויך די רימערס.

פון דער צווייטער זייט זיינען געווען יידן פון די הויפּט־

דער אַלטער מאַרק און ראַד־קראָמען ביז דער שריפה אין יאָר 1915 — איז געצייכנט פון אליה לייב שעווינסקי פון שיקאָגע

כלעווישטש, זאַקאָזעליע, לידוויגאָווע, סמולניק, טשערקאַסכע, אָסעווע, פּערקאָוויטש, ביליין, לעכעוויטש, באַלקון, הוטע, אָזיטש א.א. אין קאָנטראַסט צו די דאָרפישע פּויערים, האָבן די פּריצים פון די הויפן צוגעשטעלט צו די יידישע בעלי־מלאכות אַ סך אַרבעט. די פּריצים האָבן געהאַט גרויס צוטרוי צו די יידישע בעלי־מלאכות, אַלס גוטע פּאַך־לייט. די מאָגנאַטישע פּאָקאָיען, די סטיינעס פּאַר פערד, די אָבאָרעס פּאַר בהמות, די שיירן וכדומה, זיינען אַלע געבויט געוואָרן דורך יידישע בויערס, מוליאַרעס, סטאָליאַרעס און מאַליאַ־

אָפּנעמערס פון די הויפּישע לאָנדווירטשאַפּטלעכע פּראָדוקטן.

יידן זיינען געווען „פּאָסעסאָרן", וואָס האָבן געהאַלטן הויפן אין אַרענדע; „פּאָסעסיע" האָט עס געהייסן. „ער זיצט אויף אַ פּאָסעסיע", פלעגט מען זאָגן. די פּאָסעסאָרן האָבן ווירקלעך געשפּילט אַ ראָלע ווי די פּריצים.

יידן האָבן אויך געהאַלטן אין אַרענדע די פּאַקטן, די מילך־פּראָדוקציע פון די הויפן. די פּאַקטערס פלעגן אין די הויפן גופא, מיט דער הילף פון „צענטראָפוגעס" און אַנדערע מאַשינעריע, מאַכן פון דער מילך פוטער און קעז און עס טראַנס־

פֿאַרטירן, אין גרויסע פעסער, אין די גרויסע שטעט אין לאַנד און אין אויסלאַנד. די יידישע פּאַקטערס און די הויף־סוחרים האָבן טאַקע געגאָלטן אַלס עשירים און געלעבט אין גרויס ראָשקאָש.

עס זיינען געווען נאָר יידן, וועלכע האָבן געהאַלטן אין אַרענדע די סעדער פון די פריצישע מאַיאָנטקעס. (יעדער הויף האָט געהאַט אַ גרויסן סאַד, וואָס האָט אַרויסגעגעבן אַ סך פרוכט.) פלעגן די יידישע סאַדאָווניקעס פֿאַרפלייצן דעם מאַרק מיט פֿאַרשיידענע טייערע פֿירות. האָבן יידישע באַלעבאָסטעס טאַקע אָנגעטריקענט, אויף אַ גאַנץ יאָר, עפּעל און באַרן אויף קאָנפֿאָטן; און אָנגעפֿרעגלט פֿאַרשיי־

דער נייער מאַרק אין ראַד־קראָמען וואָס האָט עקזיסטירט ביז דעם חורבן פון דראָהיטשין

דענע איינגעמאַכטן — „הלואי מען זאָל נישט באַדאַרפן"... און אי עס איז געווען צו טועם זיין שבת נאָך דעם שלאָפן, ווי אויך צו מכבד זיין געסט...

געדענקריי און פי־און־הינער־צוכט

צו אַלעמען מוז אויך דערמאָנט ווערן, אַז כמעט 90 פּראָצענט פון די יידן אין דראָהיטשין האָבן געזייט אייגענע, אָדער פּרעמדע, געדענער. וואָס איז נישט געווען אַקסן אין די געדענער? — קאַרטאָפֿל, קרויט, בעבלאַך, בוראַקעס, מערן, אויגערקעס, ציבעכעס, ציבעלע, זומערדיקע רעטעראַך, רעטאַך, ברוקווע, באָב, יאָדער (קירבעס) וכדומה. אַ סך יידישע פאַמיליעס האָבן געהאַט פֿאַר זיך גרינסן און נאָך צום פֿאַרקויפן.

[אינטערעסאַנט איז, די פּויערים פון די דערפער זיינען געווען פון די הויפּט־קונים פון דעם איבערפלוס פון די יידישע אוגערקעס. דאָס איז דער אייניציקער אַגריקולטורע־לער אַרטיקל, וואָס די פּויערים פֿראָדוצירן נישט, וואָרים עס פאַדערט זיך דערביי פיל געדולד, אַרבעט און צייט, אויך וואָס דער פּויער קען זיך נישט דערלויבן.]

עס איז שוין כמעט געווען ווי אַ מנהג, איינצושטעלן און אייגצוזויערן אויף ווינטער אַ פעסל (צומאָל צוויי) קרויט און אוגערקעס. עס איז געווען אַ כמין יום־טוב, וואָס יידישע ווייבער, שכנה׳טעס, פלעגן זיך צונויפקלייבן גאַנצע גרופּעס און העלפן איינע די אַנדערע שאַטקעווען און שטעלן קרויט.

עס איז אויך געווען דער מנהג אָנצושיטן אויף ווינטער אַ פולע קוטשקע, אָדער קעלער, מיט קאַרטאָפֿל, וועלכעס מ׳האָט איינגעהאַנדלט ביי די פּויערים, אָדער אין די הויפן פֿאַר ביליק. קאַרטאָפֿל איז געווען איינע פון די הויפּט־שפּייז ביי יעדער יידישער פאַמיליע.

כמעט יעדע יידישע פאַמיליע האָט אויך געהאַט אַ בהמה (אַמאָל צוויי) און אַזוי אַרום געהאַט אייגענע מילך, פּוטער און קעז פֿאַר זיך און טיילמאָל אויך צום פֿאַרקויפן. אַנדערע האָבן געהאַלטן און געהאָדעוועט הינער, איז, במילא געווען אייגענע קורט שעקעס אויף יום־טוב און אַן אייגענע פרישע אייער פֿאַר די קינדער.. נאָך סוכות פלעגט מען איינזעצן גענז און שטאָפּן זיי מיט פּראָסע, און חנוכה־ציט פלעגט מען די פעטע גענז שעכטן און אָנפֿרעגלען סלאָיעקעס מיט שמאַלץ אויף פּסח, און טאַקע אויך הנאה האָבן אין חנוכה פון די פעטע גריבן.

אייגענע געבאַקענע ברויט און חלה

קאָרענע, שוואַרצע ברויט אויף אַ גאַנצער וואָך און ווייסע חלה אויף שבת, האָבן די מערסטע יידישע בעל־הבית׳טעס אַליין געבאַקן אין די אייגענע באַק־אויוונס. עס האָט געהייסן אַ קונסט אויסצובאַקן אַ גוטן געבעק ברויט. פריער האָט די באַלעבאָסטע פֿאַרראָשטשינעט אין דער דייזשע אַ ראָשטשינע פון מעל און וואַסער און געלאָזן עס שטיין אין דער וואָרעם, כדי עס זאָל אויפגיין. דערנאָך האָט די באַלעבאָסטע פֿאַרקנאָטן די ראָשטשינע מיט נאָך טרוקענער מעל ביז עס איז געווארן אַ געדיכטע מאַסע פון טויג. דאַן האָט זי געטומען שטיקער

טויג און עס געוואָרפן אין דער לופטן און געפאַטשט מיט די הענט אין טויג ביז עס האָט זיך אויסגעפאַטשט און אויסגעפאָרעמט אַ גלאַנציקער, קיילעכדיקער לעבל ברויט, וועלכן זי פלעגט אַרייזעצן אין הייסן אויוון צום אויסבאַקן. מיט 2 שעה שפעטער האָט די באַלעבאָסטע אַרויסגענומען פון דעם אויוון דעם געבעק ברויט, וואָס פלעגט פאַרשמעקן דער שטוב. דער דאָזיקער קאָרענער ברויט האָט געקענט ליגן לאַנגע וואָכן, און וואָס עלטער ער איז געווארן, אַלץ מער געשמאַקער און באַ׳טעמ׳טער איז ער געווען.

דאָס רוב יידישע פאַמיליעס האָבן געהאַט שטיין אַ זעקל וויסע מעל, דריי גולעקע, וואָס דער אָגולניק פלעגט אַרייַנ־וואַרפן אין די הייזער אויף באָרג, אויסצוצאָלן. איז געווען וואָס אַריינצושיטן אין דער מולטער. אַ חוץ חלה אויף שבת,

כאַמסקער געסל, ווו עס איז געווען די פאַסט און די שולע "מוריה"

פלעגן די בעל־הבית׳טעס אָנבאַקן מילכיקע און פאַרעווע קיכל; אויסבאַקן שיינע קוילעטשן און פלאָדן אויף יום־טוב; פייגלען אויף ראש־השנה; לייטערס אויף יום־כיפור; הענט אויף הושענא רבה; המן־טאַשן; אָנמאַכן לאָקשן און פאַרפל א.א.וו.

אַמאָל אין אַ נאָוויע, אַז עס האָט זיך פאַרגלוסט, איז מען געלאָפן צום בעקער קויפן אויף אָנבייסן אַ פאָר פרישע בייגל, אַ רעטשענעם הולניק, אַ פלעצל, אַ געבייטלטן לעבל ברויט.

פאַרדינסטן פון איינשפאָרונגען

הייַנט וויפיל האָט מען פאַרדינט פון דעם וואָס מען האָט איינגעשפאָרט? אויב אַ פאָליוועגער, אַדער ליימענער טעפל צום קאָכן — און צום מערסטן האָט מען געגוצט ליימענע און פאָליוועגע טעפלעך — האָט געכאַפט אַ שפאָלט, האָט מען

אים נישט אַרויסגעוואָרפן. מען האָט אים אייגנעדראָטעוועט און ווייטער געקאָכט אין אים ביז די דראָט איז דורכגע־ברענט געוואָרן פון פייער. דאָס דראָטעוועט טעפלעך איז גע־ווען זעער פאָפולער אין גאַנצן געגנט.

עס איז אויך געווען דער מנהג, אַז אין זומער זאָל יעדער איינער אָנגרייטן אַ קאָסטער, אַ קלאָפטער, האָלץ פון 12 קליטקעס (פורן) אויף צו באַהייצן די שטוב אין ווינטער. קיין דירות־פראָבלעם איז איבערהויפט נישט געווען. כמעט יעדער איינער האָט געהאַט זיין אייגענע הויז. און האָט אימיצער געדאַרפט דינגען אַ דירה האָט ער עס געקראָגן פאַר אַ שיבוש.

איז, אַז עס פלעגט קומען ווינטער, ווען די וועגן זיינען געווען פאַרשאָטן מיט שניי און דער פראָסט האָט געסמאַליעט די אויערן, און די פֿרנסות פלעגן ווערן שוואַכער, אַדער גאָר־

דער נייַשטאָט. — פון רעכטס: ט. פעלדמאַן, ב. וואַרשאָווסקי, א. זלאָטניק

נישט, האָט מען זיך באַנוגנט מיט דעם אָנגעגרייטן פון זומער.

אין די ווינטערדיקע, לאַנגע אָוונטן פלעגן די יידישע טאַטעס פאַרבריינגען עטלעכע שעה מער אין די בתי־מדרשים און די מאַמעס פלעגן בייַ דעם שיין פון נאָפט־לעמפּעלע פליקן די פעדערן פון די גענז אויף אָנצופילן נייַע קישענס און פערענעס פאַר די פאַמיליעס, אַמאָל אויך צו געבן עס אין נדן אויסגעבענע קינדער...

דאָס מצות־באַקן אין די שוואַלניעס

אַ פאָר וואָכן פאַר פורים פלעגן די דראָהיטשינער בעל־הבית׳טעס ווערן זייער אַקטיוו מיטן צו גרייטן דעם פּסח. אין אַלע יידישע הייזער פלעגט מען שאָבן בוראָקעס, וואָשן די גרויסע, ליימענע, פּסח׳דיקע טעפ אָדער שעפעלאָך און מען

האָט געשטעלט ראָסל אויף פּסח. גלייכצייטיק האָט מען אייגעשטעלט מעד אויף ארבע־כוסות. אַנדערע פּלעגן אויך מאַכן אַליין ווײַן.

איבערהויפּט האָט זיך געטומלט אין די שוואַלניעס, ווו מען האָט געבאַקן האַנט־מצות. יעדער איינער האָט געמוזט האָבן זײַן באַשטימטן פּלאַץ און ארבעט בײַם באַקן די מצות. צום ערשט האָט דער „אָנשיטער" אַרײַנגעשאָטן דאָס מעל אין דעם בעקן. דערנאָך האָט דער „אָנגיסער" אַרײַנגעגאָסן דאָס מעסטל וואַסער אין די מעל. און דער קנעטער האָט גע־טאָן זײַן מלאכה; אויסגעקנאָטן די מיירע און דערלאַנגט עס צו די וועלגערינס. דאַן האָט זיך אָנגעהויבן דאָס קלאַפּעריי מיט קנאַה־בליקן אויף די וועלגערינס און די רעדלער, און האָבן זיך געווונטשן צו זײַן אויף זייערע ערטער. עס איז בײַ אונז חדר־יינגלאַך געווען אַ זכיה צו זײַן כאָטש אַן אָנשיטער אָדער אַן אָנגיסער...

די לעצטע יאָרן, פּאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָט דראָהיטשין שוין אויך געהאַט אַ מאָדערנע שוואַלניע, וואָס האָט פֿראָדוצירט מצה מיט אַ מאַשין. אָבער דער גרעסטער טייל יידן האָבן געקויפט די האַנט־מצות. נאָך דער מלחמה זיינען די שוואַלניעס כמעט געווען ווי פֿאַרשוווּנדן און אַלע האָבן גענוצט מאַשינאָווע מצות.

יעדן פרייטאָג פלעגט די לופט אין שטעטל ווערן אָנגע־

חתונה פון די סאָראָטשיק׳ס, ניסן, תרע״ז, 1917. די חופּה ווערט געפירט פון חיקל מילנערס הויז מיט כלי־זמרים צום שול־הויף

פון די קאָטשעלקעס פון די וועלגערינס. די יידישע ווייבלאָך און מיידלאָך פלעגן מיט זייערע קאָטשעלקעס ציען דאָס טויג אויף אַלע זייטן און בעת מעשה אונטערזינגען אַ פּאָלקס־לידל. דאַן פלעגט אונטערקומען דער רעדלער און מיט זיין רעדל האָט ער גיך, גיך, אָפּגערעדלט די מצות. צום סוף איז געקומען דער שיבער (אָדער די שיבערקע) מיט אַ לאַנגן שטעקן, אויף וועלכן ער האָט אויפגענומען די מצות און זיי אויסגע־שפרייט אין גליענדיקן אויוון. אַ ווייל שפּעטער האָט דער שיבער מיט זיין לאָפּאָטע געשאָרט די ברוינע מצות אין קויש.

די שוואַלניעס האָבן געהאַט אין זיך אַ ראָמאַנטישקייט, אַ צוציאונגס־קראָפט פּאַר אַלע קינדער, וועלכע האָבן געקוקט פּילט מיט די געשמאַקע ריחות פון די פּריש־געבאַקענע ברויטן, חלות, פּירעשקעס, געבראָטנ׳ס, טייגעכצער און פּיש, וואָס האָט זיך געבאַקט און געקאָכט אין די יידישע הייזער לכבוד שבת. האָבן טאַקע די יידישע שבתים — ספּעציעל אין די ווינטערדיקע פרייטאָג־צונאַכטן, ווען פון די איינגע־הייצטע הרובעס האָט געשלאָגן אַ ליבלעכע וואַרעמקייט, און אויף די טישן האָט געשטאַנען די שבת׳דיקע שכינה — געהאַט אַ טעם גן־עדן...

אַזוי האָבן זיך יידן געפירט און געלעבט ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה (1914). און אַזוי, מסתּמא, דאַרף מען אָננעמען, איז געווען דער סדר פון לעבן מיט הונדערטער יאָרן פריער.

ג.

עקאָנאָמישע לאַגע אונטערן פּוילישן רעזשים

צאַרישער דעספּאָטיזם און פּוילישע דעמאָקראַטיע

[מיר היפּן אוממיסנע איבער דעם פּעריאָד פון 1914־1921 (די מלחמה־יאָרן), ווייל ווענן דעם שרייבן שוין אַנדערע אין די ווייטערדיקע אַרטיקלען.]

נאָכדעם, ווי אין דראָהיטשין האָט זיך געהאַט באַפעסטיקט אַנגעמערקט אין דעם ווייטן פּאָלעסיער שטעטל. מען האָט ביי דעם פּריסטאָו און ביי דעם אוראָדניק געקענט אויספירן וואָס מען האָט געוואָלט... מען האָט געהאַט, אַזוי צו זאָגן, אַן אויטאָנאָמישע הפקר־פּרייהייט. דאָקעגן, אונטער דעם פּוילישן, „דעמאָקראַטישן" רעזשים, איז דאָס לעבן געוואָרן מער גע־פּאַסטער, געצוימטער און רשעות׳דיקער. יעדער איינער איז געווען אונטער דער שטרייגער אָבסערוואַציע פון די פּוילישע באַטשאַלניקעס, וועלכע האָבן אויף יעדן יידן גע־קוקט מיט 7 אויגן און געהיט יעדן טראָט זיינעם. די פּריי־הייט פון באַוועגונג האָט אויפגעהערט און מער נישט געווען.

דער נייער בנין פון סטאַראָסטוואָ, וואָס די פּוילישע רעגירונג האָט אויסגעבויט אויפן זאַמד

די פּוילישע מאַכט האָט דאָס לעבן אין שטעטל אָנגענומען אַ גאַנץ אַנדער פּאָרעם און כאַראַקטער. דאָס לעבן אין שטעטל איז געווען מער קאָנצענטרירט, מאָדערנער, אָבער אונגעהויער שווערער. טראָץ דעם, וואָס די צאַרישע מאַכט האָט געגאָלטן אַלס דעספּאָטישע און רעאַקציאָנערע, האָט דאָך דאָס לעבן אין שטעטל אונטער איר הערשאַפט געפלאָסן עלאַסטיש און אומבאַשרייבלעך. ווייל מער ווי דעם פּריסטאָו, דעם אוראָדניק און אַ פּאָר סטראָזשניקעס האָט מען קיינעם נישט אָנגעזען פּאַר די אויגן. צוליב דער גרויסקייט פון לאַנד האָט זיך די אייזערנע האַנט פון צאַריזם כמעט ווי נישט

דראָהיטשין וואַקסט און פּראָספּערירט

אין די ערשטע יאָרן פון פּוילישן רעזשים איז נאָך געווען ווי עס איז צו דערליידן. ווען דאָס שטעטל האָט זיך געהאַלטן אין צוריק אָפּבויען פון אירע חורבות, דראָהיטשינער לאַנדס־לייט אין אַמעריקע האָבן געשיקט דאָלאַרן און בעלי־מלאכות האָבן פּאַרדינט און קרעמער האָבן געלייזט — האָט זיך נאָך געדרייט דער ראָד פון פּרנסה.

דערצו נאָך איז דראָהיטשין געוואָרן באַגליקט און דער־הויבן (1925) צו דער מדרגה פון אַ „פּאָוויאַט", אויעזד. עס איז

אַנגעקומען אין שטאָט אַ סטאַראָסטאַ מיט אַ גרויסן שטאָב נאַטשאַלניקעס. און אַנשטאָט ווי אַמאָל, ווען דראָהיטשינער יידן פלעגן דאַרפן פֿאַרן אויעזד, קיין קאָברין, צו דער־לייִדיקן זייערע אַמטלעכע ענינים, האָבן אַנגעהויבן אַנקומען הונדערטער מענטשן פון גאַנצן אָרום קיין דראָהיטשין אין סטאַראָסטוואָ צו דערליידיקן זייערע אַמטלעכע אינטערעסן. די באַאַמטע פון סטאַראָסטוואָ און זייערע אינטערעסאַנטן פון אומגעגנט האָבן געדאַרפט דירות, האָטעלן, עסן און מלבושים, און דאָס האָט נאַטירלעך געמיינט פרנסה פאַר דעם שטעטל.

זיינען טאָקע צוגעקומען נייע קראָמען און בעקעריין. עס האָט זיך פאַרמערט די צאָל פון די יידישע שניידער־און שוסטער־ווערשטאַטן. עס האָבן זיך זאָגאָר באַזעצט אין שטעטל יידישע שניידער און שוסטער פון מעזריטש, ליובעשיי א.א.

עס האָט זיך באַדייטענד אויך פאַרגרעסערט די צאָל פון די יידישע פורמאַנעס, איזוואָשטשיקעס, מחמת די באַנען האָבן געבראַכט אין שטאָט מער פאַסאָזשירן.

דער פאַרגרעסערטער פאַרקער פון מענטשן אין שטאָט איז

פון רעכטס צו לינקס: משה׳לע פערקאָוויצקי, שטיינבערג, משה פרוש, גאָלדבערג, בערל רעזניק (איזוואָשטשיק) א.א. לעם גאָלדבערג׳ס הויז.

געקומען, אין טייל, צוליב דעם פאָוויאָט; און ספעציעל, אַ דאַנק דעם כאָלאָשינער רבי׳ן, וואָס האָט נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה זיך באַזעצט אין דראָהיטשין. טאָג־טעגלעך פלעגן די באַנען בריינגען אין שטאָט צענדליקער פאַסאָזשירן, יידן, וועלכע זיינען געקומען נאָך ברכות צום כאָלאָשינער רבי׳ן. צוליב דער פאַרגרעסערטער צאָל פאַסאָזשירן, האָבן די פאָליאָקן איבערגעטראָגן די פאַסאָזשירן־סטאַנציע פון נאַגאָריע קיין דראָהיטשין, וועלכע איז געווען באַרימט אַלס די „סטאַציאַ־ראָבינאַ"...

די דראָהיטשינער בעלי־עגלות, ווי זיי האָבן געהייסן אַמאָל, וואָס האָבן געפירט פאַסאָזשירן צום און פון באַן אין גרויסע שוועריע וועגענער, זיינען געווען גרויס־שטעטיש. זיי האָבן אויסגעביטן זייערע וועגענער אויף בריטשקעס, דראָזשקעס, צום סוף אויף אויטאָמאָבילן, און זיי זיינען געווען שאָפערן.

מיט דער פאַרגרעסערונג פון דער באַפעלקערונג האָט זיך אויך פאַרגרעסערט די פאָדערונג פון נייע הייזער פאַר וווי־נונגען און פאַר ביוראָען. זיינע טאָקע מיט אַמאָל אויפגע־שפרונגען נייע גאַסן און נייע הייזער. דאָס קליינע שטעטל האָט זיך צעוואָקסן אין דער לענג און אין דער בריים און איז געווארן אַ שטאָט. די פּוילישע רעגירונג האָט אויף דעם זאָמד אויסגעבויט אַ גרויסן בנין פאַר דער סטאַראָסטוואָ און אַ גאַנצע נייע גאַס מיט הייזער פאַר די באַאַמטע.

אין יידישן געגנט, ווידער, זיינען גרויסע שטיקער ווייַן פאַרשאָטן און אָנגעפלאַנטעוועט געווארן, און אויף דער פרי־ערדיקער בוכטע זיינען אויפגעקומען נייע גאַסן מיט הייזער.

האָטעל־גאַס.—דער האָטעל פון אשר סידעראָוו און זיין פאָמיליע: אייניקל, יאָסעף, דינה (פרוי), חנהטשע, א. באַשקע גיבגאָלד (איידעם), ווערשאָווסקי

אַנשטאָט די קרעטשמעס, סטאָלעס, זיינען אויסגעבויט גע־ווארן נייע שיינע האָטעלן. דאָס איז געווען די האָטעל־גאַס אונטער די קראָמען. בלאָטיקע געסלאָך זיינען אויסגעברו־קירט געווארן. (די הויפּט־גאַס האָבן נאָך די רוסן אויסגע־ברוקירט.) די גאַנצע שטאָט איז אויסגעלייגט געווארן מיט „כאָדניקעס", טראָטוארן. עס איז אויך אויסגעבויט געווארן אַן עלעקטראָוונע און ביינאַכט זיינען די גאַסן געווען באַ־לויכטן מיט עלעקטרישער ליכט, ווי ס׳פאַסט פאַר אַן אויעזד.

ד׳ לויה פון דעם כאַראַשינער רב׳ן (דער שמיד), געקומען צו קבורה 20-טן אַקטאָבער, 1932

ד׳ הויז אין הינטערגרונד, באַציכנט מיט א פּייַ, האָט באַאַנגט צו דער כאַראַשינער פאַמיליע

אין שטאָט איז געווען אַ גוט־אָרגאַניזירטע „פּאָזשאַרנע־קאָמאַנדע" (פייער־לעשער), וועלכע איז געווען אויסגעשטאַטעט מיט די נויטיקסטע אינסטרומענטן און מאַשינען. אין דער פּאָזשאַרנע־קאָמאַנדע האָט געדומען אַ האַנט די פּוילישע שטאָט־מאַכט, וועלכע האָט צוגעשטעלט די אינסטרוקטאָרן און אויך צושטייער געגעבן אויף די הוצאות פון די נ'כשירים. די פייער־לעשער, וועלכע האָבן זיך רעקרוטירט דורכאויס ראָפטום זיך אַריינגעכאָפּט קיין דראָהיטשין, דאַרף מען צוגעבן, האָט מען געהאַט צו פאַרדאַנקען דעם פּאָוויאַט. אָבער, דאָס פאַרגעניגן, האָט מען געשמועסט, האָט שטאָט געקאָסט אַ היפּשע סומע געלט. עס האָט זיך גאָר געהאַנדלט, אַז דאָס שכנות'דיקע יאַנאָוועז זאָל ווערן דער פּאָוויאַט. האָבן דראָהיטשינער סוחרים און קרעמער פאַרלאָפן דעם וועג און פאָר אַ מטמון מיט געלט אויסגעכאָפּט די בכורה... און אַזוי

ערשטע שורה פון רעכטס: צווי פּאָליאַקן, יונה סאָפּאָזשניק און לייבל גורשטיין. צווייטע רייִ: שינדער, י. קאַמינעצקי, שאָפּירא, ל. וואַרשאָווסקי ——— י. סידעראָוו, ל. גאָלדמאַן, ב. שוואַרץ. דריטע שורה: י. שוואַרצבערג, קיצאַק, א. בליאַך, ל. אויבערמאַן, קאַכלער, ד. יודעלעוויטש, מ. קאַלענקאָוויטש א.א.

פון יידישע יונגעלייט האָבן נישט געדומען קיין געצאָלט פאַר זייער אַרבעט.

עס איז כדאי צו דערמאָנען, אַז דראָהיטשין האָט פאַר־מאָגט דריי (3) פאַראָוועז מילן. (איינער האָט נאָך עקזיסטירט פון פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה), וועלכע האָבן געמאָלן, פאַרן גאַנצן געגנט, פאַרשיידענע מעלן און גרויפּנס. דאָס מין ווינט־מילן און פערד־מילן, וועלכע זיינען באַנוצט געווארן פאַר דער מלחמה האָבן געהערט צו דער פאַרגאַנגענהייט...

אפילו אַ דרוקערייִ האָט שוין דראָהיטשין פאַרמאָגט, וואָס איז געווען גאָר אַ זעלטנהייט אין די קלענערע שטעטלאָך. ביז דאַן, אַז מען האָט געוואָלט עפּעס דרוקן האָט מען געמוזט פאָרן קיין פינסק.

די דאָזיקע „ציוויליזאַציע" און מאָדערניזם, וואָס האָט אַרום איז דראָהיטשין געווארן די עיר־הבירה, די קרייז־שטאָט.

פּאָליאַקן פירן איין אַנטיייִדישע פּאָליטיק

גאָר גיך, אָבער, האָט זיך דאָס רעדל איבערגעדרייט און דער עקאָנאָמישער מצב אין שטאָט האָט אָנגעהויבן אונטערהינקען און עס איז מיט יעדן טאָג געגאַנגען פון שלעכט צום ערגערן. די סיבות, וועלכע האָבן דערפירט צום קריזיס און דעפּרעסיע, וואָס מען האָט אָנגעפילט אין יעדן ווינקעלע און אין יעדער יידישער הויז אין דראָהיטשין — זיינען געווען אַ סך און גענוג בולט.

ערשטנס — אַזוי שנעל, ווי די אָפּבויאונג פון שטעטל האָט זיך פאַרענדיקט, זיינען אַלע יידישע בעלי־מלאכות געבליבן אָן אַרבעט און אָן חיונה. און אַז אַ גרויסער טייל יידישע פון יידישע יונגעלייט האָבן נישט געדומען קיין געצאָלט פאַר זייער אַרבעט.

עס איז כדאי צו דערמאָנען, אַז דראָהיטשין האָט פאַר־מאָגט דריי (3) פאַראָוועז מילן. (איינער האָט נאָך עקזיסטירט פון פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה), וועלכע האָבן געמאָלן, פאַרן גאַנצן געגנט, פאַרשיידענע מעלן און גרויפּנס. דאָס מין ווינט־מילן און פערד־מילן, וועלכע זיינען באַנוצט געווארן פאַר דער מלחמה האָבן געהערט צו דער פאַרגאַנגענהייט...

אפילו אַ דרוקערייִ האָט שוין דראָהיטשין פאַרמאָגט, וואָס איז געווען גאָר אַ זעלטנהייט אין די קלענערע שטעטלאָך. ביז דאַן, אַז מען האָט געוואָלט עפּעס דרוקן האָט מען געמוזט פאָרן קיין פינסק.

די דאָזיקע „ציוויליזאַציע" און מאָדערניזם, וואָס האָט

פאַמיליעס האָבן נישט געהאַט מיט וואָס צו קויפן זייערע דערנערונג־מיטלען, האָט זיך עס, במילא, אָפגערופן אויף דער לייזונג פון די קרעמער און אויף אַנדערע האַנדלס־בראַנזשעס.

צווייטנס — דער פלוס פון די אַמעריקאַנער דאָלאַרן, וועלכע זיינען אין די ערשטע נאָך־מלחמה־יאָרן געשיקט געוואָרן קיין דראָהיטשין אין גרויסע סומען, איז געוואָרן אָפגעהאַלטן, אָדער אָפגעשטעלט.

דריטנס — די גרויסע פריצישע הויפן, וועלכע זיינען אין משך פון הונדערטער יאָרן געווען אַ קוואַל פון פרנסה פאַר די דראָהיטשינער יידישע בעלי־מלאכות, סוחרים און קרעמער זיינען ליקווידירט געוואָרן. די דאָזיקע הויפן, וועמענס בעלי־בתים זיינען אַוועק מיט די צאַרי־שע אַרמייען קיין רוס־לאַנד און מער נישט צוריקגעקומען, זיינען געוואָרן איבער נעמן פון דער פוילי־שער מלוכה. די אַנדע־רע פרי צים, וועלכע זיינען יאָ צוריקגעקו־מען האָבן, צוליב די גרויסע שטייערן, נישט געקענט ווירטשאַפטן זייערע הויפן און האָבן געמוזט זיי אָפּברעכן אין קליינע פאַרמס און פאַרקויפן. דער רעזול־טאַט איז געווען, כמעט אַלע הויפן אַרום שטע־טעל זיינען געוואָרן,— צי דורך דער פוילי־שער מאַכט, צי דורך די אייגנטימער זעלבסט — פאַרצעלירט און פאַרקויפט. אין די מערסטע פאַלן איז דאָס ערד פון די הויפן געוואָרן, דורך דער פוילישער רעגירונג, פאַרטיילט צו די פוילישע אויסגעדינטע לעגיאָנערן, „אָסאַדניקעס", וועלכע זיינען אַראָפּגעבראַכט געוואָרן פון טיף־פוילן. דאָס דאָזיקע איז געטאָן געוואָרן מיט דער אַבזיכטלעכער כוונה פון די פוילישע הערשער צו פאַר־פּאַלאָניזירן דעם פּאָלעסיער געגנט, וועלכער איז פון כמה יאָרן געווען באַווינט, אַממיינסטן, פון ווייס־רוסישע פויערים, יידן און אוקראינער.

פערטנס — די פּאָליאַקן האָבן אָנגעהויבן שטאַרק פרעסן, און ספּעציעל דער יידישער באַפעלקערונג, מיט זייער שטיי־ערן־שרויף. די אונגעהויער אָנגעשריפטע פּאַדאַטקעס, האָבן דערשטיקט דעם האַנדל און מיט דעם דאָס גאַנצע יידישע לעבן. די פּאָליאַקן האָבן פשוט געשונדן די הויט פון יעדן יידן. די טרויעריק־באַרימטע „גראַבסקי־עגלות", זיינען טאָג־טעגלאַך אַרומגעפאָרן איבערן שטאָט און די שטיי־ערן־עקזעקוטאָרן האָבן געשלעפּט דאָס ביסל יידישע בעבעכעס פון די הייזער. דערזעענדיק די „גראַבסקי־עגלות" פלעגט ביי יעדן איינעם איינפאַלן די דמים. די שטייערן־עקזעקוטאָרן פלעגן קאָנפיסקירן סחורות, מעבל, שטוב־חפצים אפילו דאָס לעצטע פּאָר הויזן. דער שרייבער פון די שורות האָט אַליין בייגעווווינט אזאַ טרויעריקן פאַל: אַ שטייער־עקזעקוטאָר האָט זיך אַריינגעריסן אין הויז פון דעם בריסקער שטעפּער און האָט ביי אים צוגענומען די איינציקע שטעפּ־מאַשין, זיין גאַנצע חיונה. דער שטעפּער, אַ מטופל פון עטלעכע קליינע קינדער, איז געלעגן אויף דער ערד און זיך געריסן די האָר פון קאָפּ.

פאַראַוע מיל פון חייקל מילנער און ישראל אלעזר כאַרסעל אונטער דייטשער אָקופּאַציע אין 1916

פינפטנס — די ניי־אַריינגעוואַנדערטע פּאָליאַקן („אָסאַד־ניקעס"), האָבן אָנגעהויבן (פון אָנפאַנג) אַ שטילן באַיקאָט אויף די יידישע האַנדוועַרקער־וואַרשטאַטן און האַנדל. די פּאָליאַקן האָבן נישט געגעבן קיין אַרבעט צו קיין יידישן בעל־מלאכה. אין געגנזאַץ צו די וויס־רוסישע כאַאַלן זיינען די פּאָליאַקן אַליין גוטע פאַך־לייט און האָבן זיך נישט געוויטיקט אין די יידישע האַנדוועַרקער. די פּוילישע בעלי־מלאכות האָבן נאָך צוגענומען דאָס ביסל אַרבעט, וואָס אַ ייד פלעגט וועַן עס איז קריגן ביי אַ דאָרפישן פויער.

עס גייט פון שלעכט צו ערגער

צו דעם זיינען די פּאָליאַקן אַליין געווען אויך געניטע סוחרים. דער יידישער סוחר, אָדער העַנדלער, האָט נישט געקענט האַנדלען מיט דעם פּאָליאַק, ווי ער האָט געהאַנדלט

מיט דעם דאָרפישן ווייס־רוסישן פויער. די פּאָליאַקן האָבן אַליין געווּסט ווי אַזוי און ווו אָפּצוזעצן זייערע אַגריקולטורעלע פּראָדוקטן. זיי האָבן ניט געהאַט דעם יידישן פּאַרמיטלער, און האָבן זיך באַמיט אַרויסצושטופּן אים פון זיין פּאָזיציע. שפּעטער־צו, וועו דער פּוילישער באַיקאָט קעגן די יידן האָט אָנגענומען אַן עפּנטלעכע פּאָרעם, האָבן די פּאָליאַקן אַליין געעפּנט אין שטאָט, ווי אויך אין די דערפער, אייגענע קאָאָפּעראַטיוון, און געהעצט דעם פויער נישט צו פּאָרן אין שטאָט צו קויפן בייַ דעם יִד... די פויערים זיינען סיי־ווי־סיי שוין געווען פּאָראָרעמט צוליב די גרויסע „פּאָדאַט־קעס“ און זייער קויף־קראַפט האָט זיך געהאַט שטאַרק פּאַרקלענערט.

עס איז אויך געווּאָרן אַ גרויסער מאַנגל אין באַהייצונג־מאַטעריאַלן, מחמת די פּוילישע מאַכט האָט פּאַרבאָטן צו האַקן די וועלדער און דעם פּאָרקויף פון ברענהאָלץ. בלית־ברירה, האָט מען געמוזט, צום ערשטן מאָל אין דער דראָהי־טשינער געשיכטע, באַהייצן די אויוונס און די הרובעס מיט קויל, וואָס אייניקע דראָהיטשינער סוחרים האָבן געבראַכט אין שטאָט פון די פּוילישע קויל־גרובן. מיט דעם פּאַר־ווערן צו באַנוצן ברענהאָלץ האָט די פּוילישע מאַכט, נאָטיר־לעך, געהאַט אין זינען צו צווינגען דער באַפעלקערונג צו פּאַרבויכן וואָס מער קויל, וועלכעס האָט נישט געהאַט אַזאַ גוטן אָפּזאַץ אויף דעם אויסלענדישן מאַרק. אָבער אין רע־זולטאַט האָבן פּיל יידישע פּאַמיליעס געליטן קעלט, וויייל מען האָט נישט געקענט אָנווּאַרעמען די גרויסע אויוונס מיט עטלעכע פונטלאַך קויל, וועלכעס האָט אויסגעטראָגן פּיל מער ווי דאָס האַלץ, וואָס מען פלעגט קויפן בייַ די יידישע האַלץ־סוחרים, אָדער בייַ די פויערים אויף דעם מאַרק.

אַלעס צוזאַמען, און נאָך פּאַרטאָפּלט מיט דעם אַלגעמיי־נעם קריזיס אין לאַנד, האָט געווירקט פּאַטאַל אויף דעם

די אָזויגערופענע נאָסקעס געסל אין 1928, שפּיגלט אָפּ דאָס בילד פון וויאָן. דאָ גייט מען נאָך אויף קלאַטקעס און אין בלאָטע

עקאָנאָמישן מצב אין שטאָט. טאָמער האָט אַ יידישער הענד־לער איינגעשטעלט און אַרויסגעלאָזט זיך איבער די דערפער איינצוהאַנדלען אַ קעלבל, אָדער עטלעכע פּוד תבואה אויף מסחר, פלעגן אים די שטייערן־עקזעקוטאָרן נאָכשפּיאָנירן און קאָנפּיסקירן זיין ביסל סחורה. און וויידער, צו צאָלן אַ פּאָטענט און שטייערן האָט אַזאַ נישטיקער האַנדל נישט געטראָגן.

עס האָבן נאָך עטוואָס גערוכעוועט די אייער־עקספּאָרטערן און די חזיר־האָר־העגדלער. אָבער, אַ חוץ דעם האָט געהערשט אַן אָפּאָטיע און אַ סטאַגנאַציע אויף דעם גאַנצן האַנדל־געביט, וועלכער איז געווען ווי פּאַראַליזירט און אָפּגעשטאָרבן.

יידן לייַדן נויט און הונגער

דער שחיטה־פאַרבאָט (פון מאַדאַם פּריסטאָראָוואַ), וואָס דער פּוילישער סיים און די רעגירונג האָבן לעגאַליזירט איבער דעם גאַנצן לאַנד, האָט נאָך אַ צווייג פון יידישן לעבן צעבראָכן. אַ חוץ דעם, וואָס מען איז געווען זשעדנע אַ שטיקל פלייש, אפילו אין די יום־טובים (אַ מאָל אין אַ יומא־דפּגרא האָט די רעגירונג דערלויבט צו שעכטן אַ קעלבל אויף כשר), — זיינען די יידישע שוחטים און קצבים געבליבן פּרנסהלאָז.

האָט טאַקע אין פּיל יידישע הייזער אין דראָהיטשין געפּיפּט דער דלות. שוין נישט רייַדנדיק וועגן פלייש, אָדער אַ מלבוש, וואָס דאָס איז אין יענער צייט געווען אַ לוקסוס, עס האָט פּשוט געפעלט אין שטוב דאָס טרוקענע שטיקל ברויט.

איך וועל נישט זאָגן, אַז אין פּוילן האָט געפעלט עסן. אין אַ לאַנד, וווּ 70 פּראָצענט פון דער באַפעלקערונג האָט זיך פאַרנומען מיט ערד־אַרבעט, מיט לאַנדווירטשאַפט, האָט נישט געקענט פעלן קיין אַגראַר־פּראָדוקטן, קיין שפּייז. עס איז ווירקלעך געווען געניג צום עסן. אָבער, וועגן איז געווען די פּעולה, אַז עס נישט געווען פאַרוואָס צו קויפן. ווי מען זאָגט: „אַן אָקס פאַר אַ גראָשן, אַז עס איז נישטאָ דער גראָשן...“

דאָס, וואָס עס איז פאַרגעקומען מיט די יידן אין דעם „דעמאָקראַטישן“ פּוילן איז נישט געווען קיין צופעליקייט. עס איז געווען אַ גוט־צוגעטראַכטער פּלאַן אין אינקלאַנג מיט דער פאַרמולירטער „אַוושעם“־פאָליטיק פון דעם אַמאָליקן, פּוילישן, „דעמאָקראַטישן“ רעזשים, וועמענס פּרעמיער־מיניסטער, גענעראַל סקלאַדקאָווסקי, האָט פּראָקלאַמירט: „שלאָגן יידן — נייַן! באַיקאָט, — ‚אַוושעם‘, (יאָ)“. די כוונה פון די פאָליאַקן איז געווען קלאָר און זעער בולט: אַרויסצושטויסן די יידן פון האַנדל, דערגיין זיי די יאָרן, ביז זיי וועלן אַנטלויפן פון לאַנד...

וויַיס איך נישט, ווער עס האָט צו ביינקען נאָך דעם אַמאָליקן, פּוילישן, „דעמאָקראַטישן“ רעזשים... מיר, יידן, האָבן אוודאי נישט וואָס צו זשאַלעווען... אפשר זיינען דאָ אַזעלכע...

ד.

די סטרוקטור פון דער קהילה

ראש הקהל — מרא דאתרא

אין דראָהיטשין, ווי אין גאַנצן פאָלעסיער געגנט, איז אונטער דעם צאַרישן רעזשים נישט געווען קיין אָרגאַניזירטע קהילה, אַ מאַגיסטראַט, מיט אַנדערע וועלטער. דאָס גאַנצע גייַסטיקע, קולטורעלע און געזעלשאַפטלעכע לעבן אין שטעטל האָט זיך געדרייט, אַממיינסטן, אין און אַרום דעם בית־מדרש. דעם אַמט פון אונאָפּיציעלן ראש הקהל פון שטאָט האָט פאַרנומען דער רב, דער מרא דאתרא. אַלע שטאָטישע אסיפות זיינען פאָרגעקומען אין הויז פון רב, אונטער זיין פאָרזיץ. דער רב האָט שוין געהאַט זיין אייגענעם „שטאָט־ראַט“, יועצים, וועלכע האָבן זיך רעקרוטירט פון די פרעזידענטן און גבאים פון די שוהלן און פון דער חברה־קדישא, אין סתם מקורבים, בעלי־השפּעה, מיט וועלכע דער מרא דאתרא האָט זיך באַראַטן און אַנגענומען די גרעהריקע החלטות מכוח אינערלעכע און אויסערלעכע ענינים פון זיין קהילה.

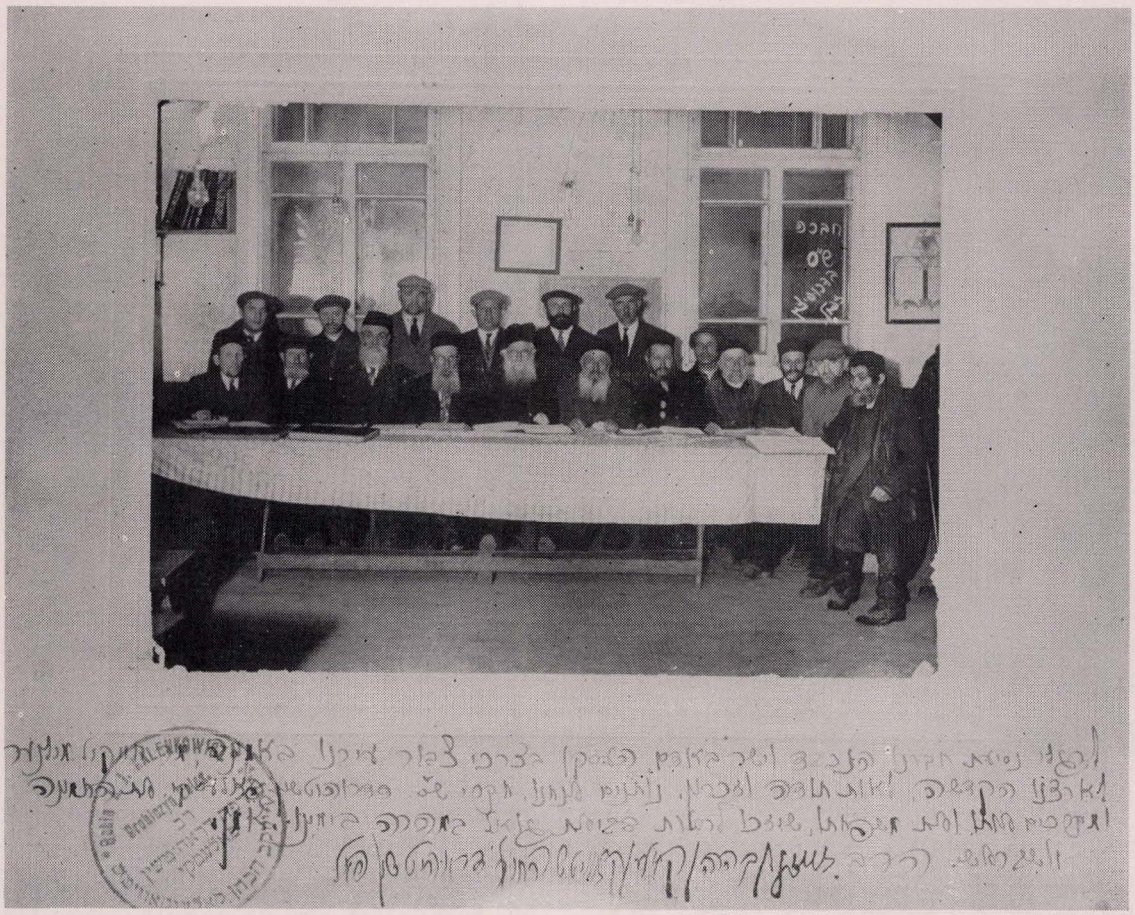
לויה פון משה נפתלי ברגנער. פון רעכטס: קאַמען יצער (וויסאָצקי), לאה, מרים צירל׳ס, דינה כאַרסל, שפּרה און אלתר סאַראַטשיק, פייטשע און בערל וויכ נעס, שרה כאַרסל, משה מענדל מילנער, הערשל א.א.

דער רב האָט געדאַרפט זעען, אַז זיין קהילה זאָל האָבן אַ באַד, אַ מקוה און אַ דאָקטאָר. דער רב האָט אויך געדאַרפט זאָרגן פאַר דעם סאַציאַלן ווילזיין פון זיינע יידן. ער האָט געדאַרפט זעען, אַז די נישט פאַרמעגלעכע יידן זאָלן קריגן מעות־חטים אויף פּסח, העלפן קראַנקע און נויטבאַדערפטיקע א.א.וו. דער רב האָט אויך געהאַט די אויפגאַבע צו פירן די

מעטריקאַציע־ביכער, ווו עס זיינען פאַרשריבן געווארן די געבורטן און די טויט־פאַלן פון דער באַפעלקערונג. צייטנווייז, זיינען די ביכער געפירט געווארן דורך אַ ספּעציעל־באַשטימטן „קאָשאַנעם ראַבין".

אונטער דער פוילישער מאַכט איז דער אָפּיציעלער רב פון שטאָט אויך געווען דער „קאָזשאַנער ראַבין" לגבי דער אויסערלעכער מאַכט.

דער קהל־פאָרשטייער לגבי דער שטאָט־מאַכט, אַזוי ביי די פאָליאַקן ווי ביי די רוסן, איז געווען דער יידישער סטאַרעסטע, אָדער סאָלטעס, וועלכער פלעגט אויסגעוויילט ווערן פון קהל אויף אַ געוויסן טערמין. דער סטאַרעסטע, אָדער

ז"ץ פון רעכטס: משה פרוס, (אומבעקאַנט), ל. מ שאָוסקי, א. ש. גאָלדמאַן, יע"ב ר' אַזענשטיין, הרב א. י. קאַלענקאָוויטש, זכריה שמיד, חיים וואָלי־וועלסקי, חייקל מילנער, הערשל אייזענשטיין. שטייגן: אליה גאָלדמאַן, נחמן וויסאָצקי, איטשע מ שאָוסקי, ליפמאַן פעלדמאַן, צמח אַדעלסקי א.א.

סאָלטיס, איז געווען דער פאַרמיטלער צווישן קהל און נאַטשאַלסטוואָ.

דער סאָלטיס, אונטער דער פוילישער מאַכט, איז געווען אַקרעדיטירט צו דער גמינע (כמו אַ שטאָט־ראַט) ווו עס זיינען געווען יידישע און קריסטלעכע פאָרשטייער.

ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט אין שטאָט עקזיס־טירט אַ „קאָראָבקע" (דאָס הייסט, שטאָט האָט געהאַט פאַר־דונגען צו איינעם פון די שטאָט־בעלי־בתים, פאַר אַ גע־וויסער סומע געלט, דאָס גאַנצע הכנסה פון דער שחיטה). פון די קאָראָבקע־געלטער האָט קהל געצאָלט די שכירות צו די שוחטים, און דער עודף איז געגאַנגען פאַר אַנדערע שטאָטישע הצטרכות'ן. אונטער דעם פויליש רעזשים איז דאָס קאָראָבקע־סיסטעם בטל געווארן. די גאַנצע הכנסה פון דער שחיטה איז געגאַנגען צו די שוחטים, וועלכע האָבן טאַקע, ביז דעם שחיטה־פאַראָבאָט, געהאַט פרנסה בריוח.

רבנים און דיינים פון דראָהיטשין

פון די אַלע רבנים, וועלכע האָבן פאַרנומען דעם כסא־הרבנות אין דראָהיטשין אין משך פון קרוב 500 יאָר, זיינען אונז, ליידער, באַוווסט בלויז געצייליטע. אַזוי, למשל וויסן מיר פון דעם מקובל, ר' דוד'ל יפה, זצ"ל, וועלכע איז געווען מרא דאתרא פון דראָהיטשין מיט אַ 150 יאָר צוריק. מיר האָבן אויך קורצע ידיעות וועגן די רבנים ר' ישראל וואָלע־וועלסקי און ר' צבי אליהו רייכמאַן, זצ"ל, מיט אַ הונדערט יאָר צוריק. פאַר די לעצטע צווי דורות זיינען אין דראָהי־טשין געווען די פאָלגנדיקע רבנים: ר' מנחם רייכמאַן און זיין איידעם ר' אייזיק יעקב קאַלענקאָוויטש; דער דיין ר' יאָסל גאָלדמאַן; דער פרוש, ר' דוד מרדכי יודאָווסקי, זיין איידעם ר' נח קאָהן; און דער דיין ר' וועלוועל מילער, זצ"ל. דער

לעצטער דראָהיטשינער מרא־דאתרא איז געווען הרב ר׳ אייזיק יעקב קאַלענקאָוויטש, הי״ד!

קיין אָפיציעלע שכירות פון קהל האָבן די רבנים נישט באַקומען. דערפאַר האָט שטאָט געהאָט איבערגעגעבן אין רשות פון די רבנים דעם ליכט־און הייזון־פאַרקויף, פון וואָס די רבנים האָבן געצויגן, ווער מער און ווער ווייניקער, זייער חיונה. עס זיינען געווען צייטן, ווען דער רב מיט זיין פאַמיליע האָבן געליטן נויט און דחקות. און פאַרקערט, ווידער, עס זיינען געווען צייטן, ווען דער רב האָט געמאַכט אַ שיינעם לעבן פון דעם הייזון־פאַרקויף.

עס איז איבעריק צו דערמאָנען, אַז דער רב פון שטאָט האָט געדאַרפט קענען גוט לערנען און זיין אַ בקי אין יורה־דעה און אין פוסקים. מחמת די הויפט־אויפגאַבע פון אַ רב איז געווען צו ענטפערן שאלות און פסק׳ענען דין־תורה׳ס. און שאלות און דין־תורה׳ס זיינען געווען פון די טאָג־טעגלעכע דערשיינונגען. דער מרא דאתרא האָט גאָר נישט געדאַרפט זיין קיין רעדנער. פיל רבנים האָבן טאַקע נישט געקענט די „קונסט־מלאכה" פון שיין־רעדעריי. בלויז צוויי מאָל אין יאָר, שבת־הגדול און שבת־תשובה, איז דער רב געווען פאַרפליכטעט צו דרשה׳נען מעניני־דיומא. די דרשה פון רב האָט נישט געטאָרט זיין קיין „וויץ" און נישט קיין מעשה... ווייל זיינע צוהערער זיינען געווען יידן לומדים, וועלכע האָבן געוואָלט הערן פון רב טיפע, עיונ׳דיקע דרשות. קורץ, דער רב פון שטאָט האָט געמוזט זיין אַ גרויסער למדן און פוסק.

נייע אָרגאַניזירטע קהילה

נאָכדעם, ווי די פוילישע רעגירונג האָט אַ דורכגעפירט אין סיים דעם געזעץ פון אייגהייטלעכע און אָרגאַניזירטע קהילות אין לאַנד, איז אויך אין דראָהיטשין געקומען צום לעבן אַן אויטאָנאָמע, אָרגאַניזירטע קהילה מיט געוויילטע יידישע ראַטמענער און פרנסים, וועלכע האָבן געזאָלט איבערנעמען די גאַנצע פירונג פון ש ט א ט. די קהילה־פאַרוואַלטונג האָט אפילו געהאָט דאָס רעכט אָרויפצולייגן אויף די יידן אַן עטאַט, אַ שטייער, פון וואָס, אייגנטלעך, עס האָט זיך געדאַרפט צוזאַמענשטעלן דער בודזשעט פון דער קהילה. אָבער, די נייַ־אָרגאַניזירטע קהילות־סיסטעם האָט זיך נישט געהאָט אָנגענומען אין דראָהיטשין. עס האָט נישט געאָרבעט ווי עס באַדאַרף צו זיין. דראָהיטשינער יידן האָבן זיך באַצויגן צום ענין קהילה מיט ביטול און אונצוטרוי, ווייל עס האָט געמיינט נייע גבאים און באַאַמטע און נייע פאָסטנס מיט הוצאות... די קהילה־ראַטמענער פלעגן אָפהאַלטן זיצונגען און באַראַטונגען, אָבער ווייטער פון דעם איז עס נישט געגאַנגען. די פירונג אין שטאָט איז אָנגעגאַנגען ווי אין די אַלטע צייטן; דער רב מיט זיינע יועצים האָבן געהאָט מער צוזאָגן אין שטאָט ווי די נייע פרנסים, הגם, זיי זיינען געווען די לעגאַלע פירער.

ה.

דאָס רעליגיעזע און געזעלשאַפטלעכע לעבן

אַלץ דרייט זיך אַרום דעם בית־המדרש

פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה (1914), האָט דראָהיטשין פאַרמאָגט 4 בתי־מדרשים: דעם אַלטן בית־המדרש, נייעם בית־המדרש, פרוש־בית־המדרש, גאַס־בית־המדרש און אַ חסידים־שטיבל. בעת די רוסן האָבן עוואַקואירט דראָהיטשין האָבן זיי פאַרברענט דריי־פערטל שטאָט, דעם גאַנצן שוהל־הויף און אַלע פיר בתי־מדרשים. דאָס חסידים־שטיבל איז געבליבן גאַנץ. נאָך דער מלחמה האָט מען צוריקאָפגעבויט 3 בתי־מדרשים, אָבער דער פרוש־בית־מדרש איז געבליבן אין זיינע

פון רעכטס: דער אַלטער בית־המדרש און נייער בית־המדרש אין 1938

חורבות. דער נוסח־התפילה אין אַלע בתי־מדרשים איז געווען אשכנז. אין חסידים־שטיבל, נאָטירלעך, האָט מען געדאַוונט אין נוסח־ספרד. דאָס מיינט צו זאָגן, אַז כמעט פיר פינפטל יידן פון שטעטל זיינען געווען מתנגדים. די דראָהיטשינער חסידים האָבן באַלאַנגט צו דער קאַרלינער־קאָברינער דינאַסטיע. דער קאָברינער רבי פלעגט אַלע ווינטער קומען צו גאַסט צו זיינע חסידים אין דראָהיטשין.

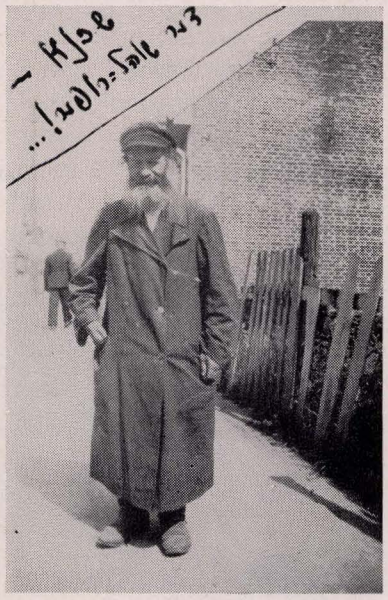
די יידן פון דראָהיטשין, ווי אין גאַנץ פאָלעסיע, זיינען געווען שטאַרק טראַדיציאָנעל פרום, אויפן ליטווישן שטייגער און כמעט די זעלבע מנהגים. אין מערסטנטייל איז עס געווען אַ בעל־הבית׳יש־לומדישער עלעמענט מיט אַ קליינעם פראָצענט משכילים. די שפראַך איז געווען יידיש־ליטווויש. אַזוי איז אויך די הלבשה געווען קורץ. אויף שבת און יום־טוב

איז געווען שטאַרק אין דער מאָדע דער סורדוט און דער האַרטער הוט (קאַפּעלוש). עס איז נישט געווען קיין פראַגע פון „פרום", אָדער נישט „פרום". שבת, כשרות און טהרת־המשפּחה האָבן אַלע יידן (אַ חוץ עטלעכע געציילטע פערזאָן) אָפּגעהיט. אַלע יידישע הייזער זיינען געווען בחזקת־הכשרות. אַזוי איז געווען דאָס נאַטירלעכע יידישע לעבן מקדמונים אָן.

דאָס גאַנצע קולטורעלע און געזעלשאַפטלעכע לעבן, ווי געזאָגט, האָט באַזירט אויף דער תורה און עס האָט זיך געהאַלטן קאָנצענטריט אין בית־מדרש. די בתי־מדרשים זיינען שטענדיק, אין דער וואָכן און אין די שבתים אוודאי, געווען אויסגעפילט מיט מתפּללים. אפילו די אַרבעטער יוגנט פלעגט אויך אין די שבתים קומען אין בית־מדרש. אינטערעסאַנט איז, אפילו, דער בונדישער פאַרשטייער פון שטעטל האָט אויך נישט פאַרפעלט אַ שבת צו קומען אין שוהל. ווי אַלע פרומע יידן פון שטעטל, פלעגט דער בונדיסט גיין מיטן טלית אונטערן אָרעם (זיין שטעטל איז שטענדיק געווען אַן ערוב) און נאָך פירן זיינע קינדער ביי די הענט אין בית־מדרש אַריין. איך געדיינק, ווי מען פלעגט טייטלען אויף איינעם (אַביסל אַן אויפגעקלערטער) מיט די פינגער: „ער עסט פאַר קבלת־שבת"... הגם דער איינער פלעגט אויך גיין אַלע שבת־פרי אין שוהל.

שבת אין שטעטל

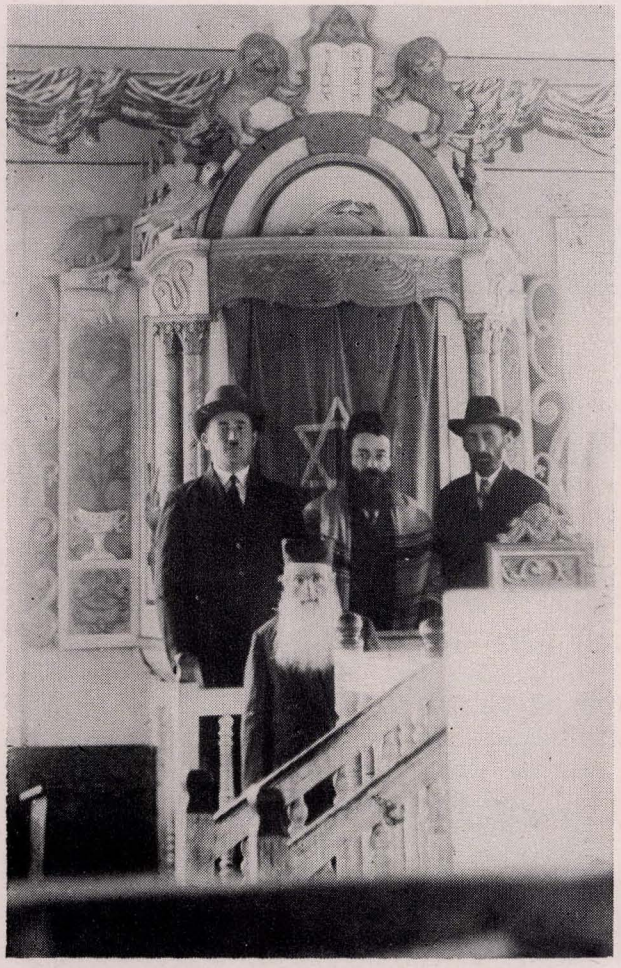
פרייטאָג נאָך האַלבן טאָג פלעגט מען שוין מערקן דאָס אָנקומען פון דעם שבת. יידן זיינען געלאָפן, לכבוד שבת, אין באָד אַריין. די ווייבער האָבן זיך געאיילט צו פאַרקויפן די טשאָלנטן אין די אויוונס. די קרעמער האָבן אין דער גיך אַרויסגעפּטר׳ט די לעצטע קונים. און ווי נאָר דער שוהל־רופער פלעגט קורץ פאַר לייכט־בענטשן אַדורכגיין דאָס גאַנצע שטעטל און רופן אויפן קול: „יידן אין שוהל אַריין!", אַזוי פלעגט זיך גלייך אָנהויבן אַ קלאַפּעריי מיט די טירן און שלעסער פון די קראָמען. אין אַ קורצער ווייל נאָכדעם איז דער גאַנצער וואָכעדיקער גערודער און הַרמידער געווארן פאַרשטילט. אַלע גאַסן זיינען געווארן אָפּגעליידיקט פון די פאַריאָגטע און פאַרהאַוועטע מענטשן. אין די יידישע הייזער האָבן אויפגעשייגט די פייערלאַך פון די שבת־ליכט, וועלכע האָבן

שכנא שוהל־רופער, שמש פון גאָס בית־מדרש

אַרויסגעבליאָסקעט דורך די פענסטער. דער שבת־מנוחה האָט זיך געהאַט צעלייגט איבערן שטעטל. טאַטעס און קינדער, אויסגעצוואָגענע, פאַרפוצטע אין בגדי־שבת, האָבן זיך געשלייכט פאַמעלעך אין שוהל צו קבלת־שבת.

אין יעדן בית מדרש איז געווען אַ חברה־ש״ס, וואָס האָט יעדן טאָג געלערנט אַ בלאַט גמרא. עס זיינען אויך געווען חברות פון משניות, עין־יעקב, מדרש, חיי־אדם, חומש, תהלים וכדומה. דאָס איז געווען אַ גאַנצע וואָך. וועד רעדט נאָך, אַז עס איז געקומען שבת האָט אין בית־מדרש געריישט ווי אין

נייער בית־המדרש. — פון רעכטס: יוזף בעזדזשעסקי, דער שוחט ר׳ יוסף דוד שוב, משה אהרן בערג און טוביה דוד לעוו

אַ בין־שטאָק. אויף אַלע טישן און סטענדערס האָט מען געלערנט; וועד עס האָט מיטגעלערנט מיט אַ חברה און וועד ס׳האָט געלערנט פאַר זיך אַליין. אפילו די שיחות־חולין פון די בעלי־עגלות, וועלכע האָבן געטומלט אונטער דער בימה, ביים אויוון, איז אויך געווען אַ תענוג־רוחני און האָט צוגעגעבן קאָלאָריט צו דעם שבת־קודש...

אַ גאַנץ שבת זיינען אַלע קראָמען און געשעפטן געווען פאַרהעמערט און פאַרשלאָסן. אפילו דער פרייסטער האָט נישט געווואָגט צו אַרויסברעכן זיך פון גדר. קיין ברעקל

וואָכעדיקייט איז נישט געווען צו מערקן איבער די גאַסן. די פּויערים האָבן געווּוסט, אַז שבת האָבן זיי נישט נאָכוואָס צו קומען אין שטאָט. אַ סודות׳דיקע שטילקייט און מנוחה׳דיקייט איז געווען אויסגעליגט איבער די שטיינער פון ברוק. אַמאָל און אַ וויל האָט אַ געַרויש פון אַ פּויערשער פורל איבערגעריסן די שבת׳דיקע שטילקייט אין שטעטל. און אין די דאָזיקע שטילע גאַסן האָבן שבת׳דיקע יידן גאַנגען אין און פון שול אָדער שפּאַצירט געמיטלעך נאָכן שבת׳דיקן טשאָלענט. אָזוי האָט אויסגעקוקט אַ יידיש שטעטל דאָרט אין דער וויטער פאָלעסיע. עס איז געווען אַ קליין ירושלים אין חוץ לארץ: דראָהיטשין.

די זאַמד־גאַס אין 1935, אַ שבת׳דיקע שטילקייט איז אויסגעליגט איבער די שטיינער פון ברוק

צדקה און ווילטעטיקייט

דאָס זעלבע איז אויך געווען אויף די געביטן פון כשרות און טהרת־המשפּחה און צדקה. עס זיינען נישט געווען קיין משגיחים און דאָך האָט מען געקענט און געמעגט עסן אין יעדער יידישער הויז אַ כשר׳ן מאָלצייט. דראָהיטשינער יידן האָבן אויך געגעבן פיל צדקה און אָפּגעהיט די מצווה פון הכנסת־אורחים. עס איז נישט געווען דער טאָג און דער שבת,

שמשון גאָלדמאַנ׳ס פאַמיליע. פון רעכטס: מרדכי, העניע־חיה (מוטער), שלמה זעליג (זון), אסתר, יעקב, ציפּע, שאַשקע (טעכטער), פרץ, אסתר, צבי וויינגארטן (אייידעם), רחל (שנור) הדסה, יצחק גאָלדמאַן (אייידעם).

אַז עס זאָלן נישט זיין אין שטאָט אַ מגיד, אַ משולח און סתם אורחים. אַלע האָבן באַקומען זייער חלק בסבר פנים יפות.

יעדער אָרימאַן, וואָס איז געקומען אין שטאָט האָט געהאַט זיין באַשטעלטן „טאָג" און „שבת". אַ מנהג פון קדמונים איז געווען, אַז דער שמש פון שוהל (פון יעדער שוהל) האָט געשיקט אַ „קוויטל אויף שבת". יעדן שבת האָט אַן אַנדער בעל־הבית באַקומען צוגעשיקט פון אָרימאַן מיט אַ קוויטל אויף אַ שבת, אָדער אויף אַ מאָלצייט אינדערוואָכן. עס איז אויך געווען אַ הקדש, וווּ אורחים האָבן דורכגעשלאָפן אַ נאַכט בחנם.

פון שטענדיקע יאָרן איז אין שטעטל געווען אַ לינת־הצדק און אַ ביקור־חולים, וואָס האָבן אַרויסגעהאָלפן אָרימע חולאים מיט דאָקטוירים און רפואות. די חברות פלעגן אויך באַזאָרגן

פון לינקס: אברהם בוים, שיינקע בוים־וואַרשאַווסקי, אַדעל אייזענשטיין בודער און ב. וואַרשאַווסקי לעם בריק.

די קראַנקע מיט „לינות" (נאַכט־זיצער) אין די נעכט. און מען האָט געהאָלפן גויטבאַדערפטיקע בסתר כדי ניט צו מביש זיין.

ו.

דערציאונג און קולטור

דער חינוך ביז 1914

דער חינוך אין דראָהיטשין האָט אין משך פון הונדערטער יאָרן (ביז 1914) באַזירט אויפן חדר. אין דעם חדר זיינען דער־צויגן און אויפגעבראַכט געוואָרן דורות פון יידישן דראָהי־טשין. אַ געוויסע צאָל שטעטלשע קינדער זיינען אויך געפאָרן, נאָכדעם ווי זיי האָבן געענדיקט דעם חדר, לערנען אין די

די ישיבה אין גאַס־בית־המדרש. ראש ישיבה הרב ר׳ אהרן (זיצ״ט), הרב אליה וועלוול אַלטוואַרג, צבי אייזענשטיין, שכנא שמש

נאָענטע ישיבות. אַנדערע, ווידער, האָבן פאָרגעזעצט זייער לערנען פּריוואַט אין דער היים. פאַר אַ לענגערער צייט האָט אין דראָהיטשין עקזיסטירט אַ תלמוד־תורה, ווי אויך אַ ישיבה. אין דער ישיבה האָבן געלערנט פיל תלמידים פון שטאָט און פון גאַנצן אומגעגנט.

פאַרבייגייענדיק דאַרף באַמערקט ווערן, אַז דער פּראָ־צענט פון דראָהיטשינער ישיבה־בחורים, וואָס זיינען געפאָרן לערנען אין ישיבות איז פאַרהעלטניסמעסיג געווען נישט גרויס, בעסער געזאָגט, איז געווען פיל קלענער ווי אין די סיבות, פאַרוואָס דראָהיטשינער עלטערן, וועלכע האָבן געהאָט גרויס־רעספּעקט פאַר ווייל־לערנער, האָבן נישט געשיקט זייערע קינדער צו לערנען אין ישיבות. ווייזט אויס, אַז לערנען תורה איז זייער אַ שווערער ענין. אין אַלגעמיין, גלויב איך, דאַרף די שולד צוגעשריבן ווערן צו די אומשטענדן. די ריי־כערע קינדער האָבן נישט געוואָלט זיך פֿלאָגן אין דער פרעמד און עסן טעג, ווי עס איז אַמאָל געווען דער מנהג. און די אָרי־מערע קינדער האָבן געמוזט גיין פאַר בעלי־מלאכות צו העלפן שפּייזן זייערע פאַמיליעס. אַלנפאַלס, ווי מיר זאָלן זיך

שכנות׳דיקע שטעטלאַך. דאָס קענען מיר זעען פון דער קליי־נער צאָל רבנים, וואָס דראָהיטשין האָט אַרויסגעגעבן. פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט דראָהיטשין געהאַט לעך־נען אין די גרויסע ישיבות אַ צענדליק ישיבה־בחורים, צווישן זיי, אייניקע מצוינים. אָבער, מיטן אויסנאַם פון 2־3, איז קיין איינער פון זיי נישט פאַרבליבן ביים לערנען. דאָ קען מען אפשר צושרייבן די שולד צו דער מלחמה. אין דעם פּעריאָד צווישן דער ערשטער און דער צווייטער וועלט־מלחמה, איז די צאָל פון די שטעטלדיקע ישיבה־בחורים געווען נאָך קלע־נער. בסך־הכל אַ 6 יונגעלייט האָבן געלערנט אין ישיבות. עס איז שווער צו דערגרונטעווען זיך און צו דערגיין די

נישט גריבלן אין דעם ענין און זוכן זכותים, דער פאַקט איז דער: דראָהיטשין האָט קיין צופיל רבנים, לויט איר פּראָפּאָרציע, נישט אַרויסגעגעבן. דערפאַר, אָבער, האָט זי געהאַט שיינע בעלי־בתים. אין אַלגעמיין האָבן זיך דראָהיטשינער יידן געראָטן פאַר מער פּראָגרעסיוו־טעניש ווי די יידן פון די אַרומיקע שטעטלאַך.

עס זיינען אויך געווען אַזעלכע עלטערן, פאַרשטענדלעך פון די גאָר רייכע, וואָס האָבן געשיקט זייערע קינדער צו לערנען אין די גימנאַזיעס און אין די אוניווערזיטעטן. אָבער זייער צאָל איז געווען גאָר קליין.

עס איז אויך געמאַכט געווארן אַ פּרוּוו מצד אַ גרופּע יידיש־רוסישע אינטעליגענטן צופּענען אַ רוסישע „אוטשי־

אונדז באַווּסט: תּיים קראָנשטאָט, שמעון אַפּעלבוים, דער קאַמעניצער, שמואל אַרטשעס און זיין זון הערשל בוים. דאַן די גמרא־מלמדים: ר׳ אליה מאַכליס זילבערגלייט, מענדל משה איסר׳ס קאַמיניעצקי, אברהם שבתי קאַפּולער, יוסף שחט (יאָסעל טשערנעס), אליעזר אַדלער, ר׳ משה וועלוועל שקאָלניק, ז״ל, און אַנדערע.

די לערער, וועלכע האָבן אָנגעפירט מיט חדרים־מתוקנים און קלאַסן זיינען געווען: נפתלי שטיינבערג, יהודה לייב נייִדיטש (דער אָבלער), גדליה סאַקער, יעקב סידאָראָוו, סענדער שאַפּירא (אַדרעזשינער), בצלאל וואַלפסאָן, צבי שוואַרץ, פייגעל שטיינבערג, ע״ה. און יבד״ל: ישראל ברוך אייזענשטיין, ישראל ברוך וואַרשאַווסקי, טאַדרעס לייב מילנער,

שולע „מוריה״. לערער פון רעכטס: משה בעזדזשעסקי, ר׳ אשר וויצל, רמז, גאָלדשטיין, וואָלפסאָן, קאָלניק, פעלדמאָן א.א. 1931

לישטשע״ פאַר יידישע קינדער, אָבער לאַנג האָט די שולע נישט אָנגעהאַלטן און זי האָט זיך צוגעמאַכט.

האָרט פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה איז אַ גרופּע משכילים געלונגען צו עפענען אַ מאָדערנע, העברייאישע שולע א.נ. „יבנה״. נאָטירלעך, אַז די רוסישע שפּראַך האָט פאַרנומען דאָרט דעם אויבן־אָן. די „יבנה״־שולע האָט געשיינט צו האָבן דערפאָלג. זי האָט שוין געהאַט אַריינגענומען פיל קינדער פון שטאָט און פון די אַרומיקע שטעטלאַך. האָט זיך אָבער אָנגעכאַפּט די מלחמה און זי האָט זיך געמוזט שליסן.

רביים, מלמדים און לערער

פון די דראָהיטשינער רביים און מלמדים, וועלכע האָבן ביז 1914 אין זייערע חדרים דערצויגן דורות מיט יידן, זיינען

יוסף וואַסערמאַן, אַהרן קראָוויצקי (דער לעכעוויטשער), חנה שטיינבערג און אַנדערע.

דער חינוך נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז, מיט דער הילף פון די דראָהיטשינער לאַנדסלייט אין אַמעריקע, אויפגעבויט געוואָרן אין דראָהיטשין אַ בנין פאַר אַ העברייאישער פּאָלקס־שולע א.נ. „מוריה״, וועלכע האָט אַרייַנגענומען כמעט אַלע יידישע קינדער פון שטאָט. די לימודים־פּראָגראַם איז געווען די זעלבע ווי אין די רעגירונגס־שולן, מיט אַ צוגאָב פון יידישע און העברעאישע געגנשטאַנדן, ווי אויך אַ ביסל גמרא.

די מער רעליגיעזע בעלי־בתים פון שטאָט זיינען אָבער נישט געווען אינגאַנצן צופרידן מיט דער גייסטיקער אייַנ־

שטעלונג פון דער שולע „מוריה", וועלכע איז פאַר דער צייט געוואָרן איבערגענומען פון „תרבות". האָבן זיי, מיט דער הילף פון אייניקע דראָהיטשינער נדבנים אין אַמעריקע, גע־גרינדעט אַ „תלמוד־תורה", וועלכע איז געפירט געוואָרן אין

די גרופע „בנות יהודיה" פון דער שולע „מוריה" מיט דער לערערין רחל פרישקולניק אין 1937

אַרטאָדאָקסישן גייסט. אין דער תלמוד־תורה האָבן די רעלי־גיעזע לימודים פאַרנומען דעם אויבן־אָן. פאַרשטייט זיך, די קינדער פון תלמוד־תורה האָבן באַקומען אין אָן ענט־שפרעכנדיקער מאָס עלעמענטאַרע בילדונג. אין דעם קוראַ־טאָריום פון דער תלמוד־תורה זיינען געווען פאַרטראָטן דער מרא דאתרא און פיל אָנגעזעענע בעלי־בתים פון שטאָט.

איידער די תלמוד־תורה איז געגרינדעט געוואָרן, האָט אין גאָס בית־המדרש עקזיסטירט אַ ישיבה־קטנה. זע זייט 43.

אַ גרעסערע צאָל יידישע קינדער האָבן אויך געלערנט אין דער מלוכה'שער, פּוילישער שולע „פּאָוושעכנע". פיל יידישע קינדער, נאָכן פאַרענדיקן די שולע „מוריה", פלעגן אויך אַריינטרעטן אין דער פּאָוושעכנע אויף אַ יאָר צייט, כדי צו פּאַרפולקאָמען דעם קורס פון די פּוילישע לימודים.

אַ גאָר קליינער פּראָצענט יידישע קינ־דער, זיינען נאָכן פאַר־ענדיקן די פאַרשיידע־נע פאָלקס שולן אין דראָהיטשין, געפאָרן פאָרצוזעצן זייער שטודיום אין די גימנאַזיעס און שפּע־טער אין די סעמינאַריום'ס און אוניווערזיטעטן אין פינסק, בריסק, ווילנע, וואַרשע א.א.וו. די איבערוויגנדיקע מערהייט פון די יידישע קינדער זיינען געבליבן זיצן אין די היימען.

די פּוילישע מלוכה־שולע „פּאָוושעכנע", אין וועלכער עס האָבן געלערנט אַ גרעסערע צאָל יידישע קינדער.

ז.

פּאַרטייען, אָרגאַניזאַציעס און אינסטיטוציעס

עפֿאָכע פון שטורעם און דראַנג

סוף 19-טן יאָרהונדערט, ווען איבער רוסלאַנד האָט זיך צעטראָגן אַ כוואַליע פון אויפברויז און בונט קעגן דער צאַרי־שער מאַכט, האָט זיך דער רעוואָלוציאָנערער שטראָם אויך דערטראָגן קיין דראָהיטשין. עס האָבן זיך געגרינדעט גרופּעס „עס־עס" און פון „בונד", וועלכע זיינען געווען באַווּסט אַלס די „שוועסטער און בריידער", און וועלכע האָבן אָנגעפירט סטרייקן און רעוואָלוציאָנערע פראָפאַגאַנדע קעגן צאַריזם.

צו דער זעלבער צייט האָט זיך אין דראָהיטשין אויך אָנ־געהויבן צו פאָרשפּרייטן דער „חיבת־ציון"־געדאַנק. אַ גרע־סערע צאָל יידישע יונגעלייט זיינען געווען אָנגעשלאָסן אַן דער „חובבי־ציון"־באַוועגונג. שפּעטער, ווען עס איז אויפגע־קומען אויף דער יידישער גאַס הערצל'ס פּאָליטישער ציוניזם, האָט זיך אויך אין דראָהיטשין אָנגעהויבן אַ ציוניסטישע באַ־וועגונג. יידישע יונגעלייט פלעגן אַרומגיין פון שטוב צו שטוב אָדער קויפן שקלים פאַר דעם ציוניסטישן קאָנגרעס, ווי אויך מאַרקעס פאַר'ן קרן־קיימת און אַקציעס פון דער „פּאַלעסטינער אַקציאָנס־באַנק". זיי פלעגן אויך שטיין מיט קערות ערב־יום־כיפור אין די שוהלן.

די באַלפור־דעקלעראַציע — התלהבות און ענטוישונג

די ריכטיקע ציוניסטישע אַרבעט האָט זיך ערשט אָנגע־הויבן אין יאָר 1918. נאָכדעם, ווי די דייטשישע אָקופּאַציע־מאַכט האָט זיך אויפגעלייזט און מען האָט זיך דערווּסט פון דער באַלפור־דעקלעראַציע, אַז „ענגלאַנד האָט אַוועקגעגעבן ארץ־ישראל צו די יידן", זיינען דראָהיטשינער יידן געווארן באַהערשט מיט דעם דאָן משיח'שן עקסטאַז. ביי אַלעמען, פון קליין ביז גרויס, איז דער ענטוזיאַזם פאַר ארץ־ישראל געווען אין לשער. נאָכדעם, ווי מען האָט געהאָט דורכגעמאַכט אַזאַ שווערע און לאַנגע מלחמה, מיט אַזוי פיל צרות און פּוערניות'ן האָט זיך איטלעכן געדאַכט, אַז ער הערט שוין די טריט פון משיח'ן... עס זיינען פאַרגאַנגען מען גרויסע מאַניפעסטאַציעס לכבוד דער באַלפור־דעקלעראַציע. און אַ יונגערמאַן אויף אַ ווייסן פערד האָט סימבאָליזירט „משיח'ן אויף דעם אייזל"... די אייניקע זאַך, וואָס האָט געהאָט פאַרנומען אַלעמענס קעפּ, איז געווען ארץ־ישראל. יעדן איינעמס געדאַנק און באַגער איז געווען, וואָס גיכער אַוועק אין אייגענעם לאַנד ארץ ישראל.

גרופּע נאָניפעסטאַציע אין דראָהיטשין לכבוד דער באַלפור־דעקלעראַציע — ל"ג בעומר, 1919

ווען די ערשטע גרופּע חלוצים האָבן דערלעבט אָפּצו־פֿאָרן קיין ארץ־ישראל, האָט דאָס גאַנצע שטעטל אַרויסגע־גלייט זיי מיט געזאַנג און מוזיק. עס איז געווען אַ גרויסער מאָמענט. פיל פון די באַגלייטער האָבן געווויינט פון שמחה. אַון ווירקלעך, אַ סך דראָהיטשינער פֿאַמיליעס האָבן אָנ־געהויבן צו מאַכן די געהעריקע הכנות צו זייער רייזע קיין ארץ־ישׂראל.

אָבער גאָר שנעל איז געקומען די ענטוישונג און די אויס־אַלס צוגאָב, האָבן אָנגעהויבן אָנקומען (1920) אין שטעטל די שרעקליכע ידיעות פון די אַראַבישע פֿאָגראָמען אויף די יידן אין ארץ־ישראל. אַלעס צוזאַמען האָט צעטרייסלט דעם גלויבן בייַ די יידן אין דער ציוניסטישער גאולה. אָנשטאָט התלהבות און שמחה, זיינען יידישע הערצער געוואָרן אָנגע־פילט מיט פֿאַרביטערונג, צאָרן און ענטוישונג. עס האָט זיך אָנגעהויבן דער לאַנגזאַמער פּראָצעס פון פּראָפֿאַגאַנדע, געלט־זאַמלונגען און אויסוואַרטונג...

אָלע יידן פון שטעטל באַגלייטן אַרויס די ערשטע חלוצים קיין ארץ־ישראל אין יאָר 1922

ניכטונג פון דעם משיח־חלום... די אָלע, וועלכע זיינען גע־שטאָנען גרייט אין וועג, צו פֿאָרן קיין ארץ־ישראל, האָבן זיך אָנגעטראָפֿן אויף גרויסע שוועריקייטן. קודם־כל, האָבן זיי זיך אָנגעשטויסן אָן דעם סערטיפיקאַטן־סיסטעם. פֿאַר פֿאַמי־ליעס מיט קינדער איז בכלל געווען שווער דאָס פֿאָרן. אַ סער־טיפיקאַט האָט נאָר געקענט באַקומען אַזעלכער, וואָס איז נישט עלטער פון 35 יאָר. און אָלס תנאי קודם למעשה האָט מען גע־מוזט דורכמאַכן אַן הכשרה פון 2 ביז 4 יאָר. דער דאָזיקער עליה־סיסטעם האָט, גלייך ביים אָנהויב, געמאַכט אַ סוף צו די האָפֿנונגען פון די מערסטע פון די דראָהיטשינער יידישע פֿאַמיליעס, אַז זיי זאָלן וועלן עס איז דערגרייכן די ברעגן פון ארץ־ישראל, אויף וואָס זיי האָבן יאָרן לאַנג געטרוימט...!

אויסקריסטאַליזירונג פון די ציוניסטישע פּאַרטייען

אין דראָהיטשין האָט זיך דאַן אָנגעהויבן אויסצוקריסטא־ליזירן דער פֿרצוף פון די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס און פּאַרטייען. אויפן ערשטן פּלאַץ זיינען געקומען די אַלגעמיינע ציוניסטן, דאַן דער „מזרחי", „פּועלי־ציון", „החלוץ" און „השומר־הצעיר". די לעצטע צוויי האָבן נאָך דאַן געגאָלטן אָלס נאַציאָנאָלע אָרגאַניזאַציעס. די הויפּט־ציוניסטישע אַר־בעט, איז אין די ערשטע יאָרן, געטאָן געוואָרן דורך די אַלגע־מיינע ציוניסטן און דעם „מזרחי". די מזרחי׳סטן זיינען גע־וען די פֿיאָנערן־ספּעציאָליסטן פון די געלט זאַמלונגען פאַר די קרנות. אָלס רעליגיעזע יידן, האָבן די מזרחיסטן געהאַט די

אויפגאָבע איינצונעמען די בימות און בעלעמערס פון די בתי־מדרשים און שוהלן און צו באָווירקן אויף די שוהל־יידן, וועלכע זיינען געווען דער רוב־עם, לטובת דעם ארץ־ישראל־געדאַנק.

אין יאָר 1926, בערך, האָט זיך אין דראָהיטשין אָנגעהויבן צו רעפּאַרמירן אַן אָפּטיילונג פון זשאָבאָטינסקי׳ס רעוויזיאָניזם און זיין יוגנט־אָרגאַניזאַציע דער „בית״ר״.

אַלס קעגן־געוויכט צו דער יוגנט־גרופּע „בית״ר״, האָבן

די „פּועלי־ציון״ פּאַרטיי און איר יוגנט־גרופּע „פּריהייט״ אין יאָר 1928

די פּועלי־ציון אויך געשאַפן אַ יוגנט־גרופּע א.נ. „פּרייהייט״, און פון דאַן האָט זיך אָנגעהויבן אין דראָהיטשין דער אידיע־אָלאָגישער קאַמף צווישן די פּועלי־ציון און די רעוויזיאָניסטן. ביידע צדדים האָבן מאַנעווירירט פּאַר בעסערע פּאָזיציעס אין שטאָט, און צו אַריינציען אין זייערע רייען וואָס מער מיט־גלידער.

דאָס יאָר 1929 האָט געבראַכט אַ ראַדיקאַלע איבערשיכ־טונג פון די פּאַרטייאישע כחות אין דראָהיטשין. צוליב די שרעקלעכע אַראַבישע פּאָגראָמען אויף די יידן אין ארץ־ישראל האָט אַ גרויסער טייל פון דראָהיטשינער יוגנט און פון עלטערן עולם, געגעבן זיך, איבער נאַכט, אַ וואַרף אַריי־בער צום רעוויזיאָניזם, וועלכער האָט געפּאָדערט אַ מער דראַסטישערע האַנדלונג לגבי דער ענגלישער מאַנדאַטאָר־מאַכט און די אַראַבער. דער באַלאַנס צווישן די פּועלי־ציון־פרייהייט און די רעוויזיאָניסטן־בית״ר האָט זיך אויסגעגליכן. זיי זיינען געווען און געבליבן די צוויי גרעסטע, אַגרעסיוועסטע כחות אין שטאָט. מחמת די פּועלי־ציון און די רעוויזיאָניסטן האָבן געהאַט באַהערשט 90 פּראָצענט פון דער יוגנט פון שטאָט. די אומפּאַרטייאישע און פּאַסיווע האָבן זיך אויך גע־האָט פּאַרטיילט אין צוויי צדדים. אַ טייל האָבן געהאַלטן מיט די פּועלי־ציון און אַ טייל מיט די רעוויזיאָניסטן. די אַלגע־מיינע ציוניסטן און דער מזרחי זיינען, צוליב דעם וואָס זיי האָבן נישט געהאַט קיין יוגענדלעכע, געבליבן אין פּאַסיוון צושטאַנד. אין פיל ענינים זיינען די אַלגעמיינע ציוניסטן, דער מזרחי און די רעוויזיאָניסטן געגאַנגען צוזאַמען קעגן די לינקע גרופּירונגען. עס האָט צווישן די דריי דערמאָנטע גרופּירונגען געהערשט אַ נאָענטע פּריינטשאַפט, מחמת זיי האָבן זיך אַלע רעקרוטירט פון דעם בירגערלעך־רעליגיעזן עלעמענט פון שטאָט.

דער „השומר הצעיר״, הגם, ער האָט אין זיינע רייען נישט געציילט קיין פיל מיטגלידער, איז ער אָבער געווען גאַנץ פאָ־פולער אין שטאָט, וויל ער האָט פּאַרמאָגט צווישן זיינע פירער אַ צאָל ענערגישע און פייאיקע יונגעלייט.

קיין אָרגאַניזירטע „אַגודה״ איז אין דראָהיטשין קיינמאָל

נישט געווען. עס זיינען געווען אייניקע „אגודה"־סימפּאַטיקער, מערסטנס פון צווישן דעם חסידישן עלעמענט, אָבער, זיי האָבן נישט אַרויסגעווויזן קיין שום אַקטיוויטעט. דאָס גלייכן, איז אין דראָהיטשין קיינמאָל נישט געווען קיין אָרגאַניזירטע פּועלי־מזרחי־פּאַרטיי. די עטלעכע יונגעלייט, סימפּאַטיקער פּון הפּועל־המזרחי, האָבן מיטגעאַרבעט מיט דעם מזרחי און אויך געשטיצט די רעוויזיאָניסטן און דעם בית"ר.

דער „ברית־טרומפּעלדאָר", „בית"ר", יוגנט־גרופּע פון די רעוויזיאָניסטן

סאָציאַליסטישע פּאַרטייען

עס איז אויך געווען אין שטאָט אַן אָרגאַניזירטער „בונד". אָבער, ער איז כמעט ווי פאַרלאָרן געגאַנגען אין טומל פון די ציוניסטישע פּאַרטייען. דער דראָהיטשינער „בונד" איז נישט געווען אַזוי אַגרעסיוו ווי אין די אַנדערע שטעט. ערשטנס, וויל אין דראָהיטשין זיינען נישט געווען קיין פּאַבריק־אַרבעטער און עס זיינען נישט געווען קיין ייִדן־סכסוכים און נישט קיין סטרייקן, במילא, זיינען נישט געווען קיין פּראָפּעסיאָנעלע פאַריינען, פון וועלכע דער „בונד" האָט געשעפּט זיינע כחות. צווייטנס, זיינען די בונדישע פירער אין דראָהיטשין, אין זייער מערהייט, אַליין געווען כאַלופּניקעס, אייגנטימער פון האַנדווערקער־ווערשטאַטן. און צו דעם אויך שוהל־דאָוונערס... און אַמאָל אויך „צוגעזינדיקט" מיט ציוניזם... פאַרשטייט זיך, אַז דראָהיטשין איז נישט געווען מסוגל פאַר בונדישער פאָליטישער אַרבעט. האָט זיך דער „בונד" געמוזט באַגרענעצן בלויז צו קולטור־אַרבעט.

דראָהיטשין האָט אויך געהאַט אַ צאָל קאָמוניסטן. ווי שייך, ווי שיקט זיך דאָס, אַז אין פּוילן זאָלן נישט זיין קיין קאָמוניסטן? און דראָהיטשין איז נישט געווען קיין אויסנאַם פון אַלע שטעט און שטעטלאַך. נאָר, אַזוי ווי די קאָמוניסטישע פּאַרטיי איז אין פּוילן געווען אונלעגאַל, האָט מען נישט געקענט וויסן די צאָל און דעם כוח פון די קאָמוניסטן אין דראָהיטשין. זיכער איז, אַז די קאָמוניסטן האָבן אָנגעפירט אַן אונטערערדישע אַרבעט. איך געדענק, איינמאָל אין אַ שבת, האָט די פּוילישע פּאָליציי באַפאַלן די הויז פון דעם מעזריטשער שוסטער און געזוכט דאָרט קאָמוניסטישע ליטעראַטור. די פּאָליציאַנטן האָבן אפילו די אָביטשעס פון די וועגן אַרונטערגעריסן, אָבער זיי האָבן גאָרנישט געפונען. שפּעטער האָט מען זיך דערווּוסט, אַז דער זון פון דעם מעזריטשער שוסטער האָט זיך אַריבערגעשמוגלט קיין רוסלאַנד...

בכלל האָט די פּוילישע מאַכט אָנגעוועגדעט צו שטאַרקע רעפּרעסיעס קעגן די קאָמוניסטן. עס איז באַווּוסט דער פאַל מיט עטלעכע דערפּער אין פּאָלעסיער געגנט, וואָס האָבן זיך געבונטעוועט קעגן די צו גרויסע „פּאָדאַטקעס" א.א.וו. און די פּאָליציי האָט חושד געווען, אַז אין דעם שטעקט אַ האַנט פון די קאָמוניסטן; האָט די פּאָליציי באַפאַלן די דערפּער, אויסגעשאָטן די תבואה פון די באָדניעס אויפן גאַס און עס צעמישט מיט זאַמד און שטרוי. אַזוי האָט די פּוילישע מאַכט אָנגעלערנט אַלע פּויערים פון די דערפּער פאַר דעם חטא פון אייניקע קאָמוניסטן... נאָטירלעך, די פּרעסע האָט וועגן דעם נישט געטאָרט שרייבן, אָבער צווישן זיך האָט מען פיל גערעדט וועגן די בונטן פון די פּויערים קעגן די פּאָליאַקן.

ביבליאָטעק און קינאָ

אין שטאָט האָט אויך עקזיסטירט אַ גוט־איינגעאָרדנטע ביבליאָטעק, וועלכע האָט פאַרמאָגט פיל הונדערטער ביכער

ערשטע שורה: מ. קאָלענקאָוויטש, י. מישאָווסקי, ל. לעווּאַק ב. מילנער, ק. אויבערמאַן, ש. סלאָנימסקי, ש. מילנער, מ. קאָלענקאָוויטש, ש. בייך

פון אַלע יידישע קלאַסיקער. עס געדיינקט זיך, ווי לאַנג איז דאָס געווען, וועו די אַנפירער פון דער ביבליאָטעק האָבן, פון די ערשטע, אינסטאַלירט אַ ראַדיאָ אָן אַ הילכער אין ביבליאָטעק און אַלע זיינען געלאָפן אויף בייז־וווּנדער אַנ־צוקוקן די כישוף־קעסטעלע, פון וועלכער עס רעדט אַרויס

פאַרוואַלטונג פון באַנק. זיצן פון רעכטס: דוד וואַרשאַווסקי, דער שוחט משה פרעגער, יוסף בערעזאַווסקי, זכריה שמיד, משה דוד וואַסערמאַן, אלטער גאָלדבערג. שטייגן פון רעכטס: בייך, דוד שושאַנאַוו, א. קראַווץ, פייגל עפשטיין, מ. אַווערבוך, ש. ז. גאָלדמאַן, א. סאַראַטשיק

אַ מין דיבוק, ר"ל... די פאַרוואַלטונג פון דער ביבליאָטעק, האָט מיט דער „כישוף־קעסטעלע" געמאַכט אַ געשעפט: אַ „הער" האָט געקאָסט 10 גראָשן. האָט מען אָנגעטאָן די רערלעך אויף די אויערן און מען האָט זיך איינגעהערט, עטלעכע מינוט בלויז, ווי דער „דיבוק" רעדט און זינגט אין דער כישוף־קעסטעלע...

עס דאַרף אויך דערמאָנט ווערן די אַמאַטאָרן־טרופּע, וועלכע האָט, פון צייט צו צייט, געגעבן פאַרשטעלונגען לטובת ווילטעטיקע־צוועקן.

דראָהיטשין איז געווען כמעט די איינציקסטע פון די שטעטלאַך, וואָס האָט געהאַט אַ קינאָ, אַ סינעמא, ווו ס'איז גע־וויזן געוואָרן עטלעכע מאָל אַ וואָך גאַנץ נישקשה'דיקע ביל־דער, און וועלכע האָבן געצויגן אַן עולם פון גאַנצן געגנט.

פאַלקס־באַנק און גמילות־חסדים־קאַסע

פון די געזעלשאַפט־ווירטשאַפטלעכע אינסטיטוציעס, וועלכע האָבן געלייסטעט ממשות'דיקע הילף פאַר אַלע יידן פון שטאָט און אומגעגנט, זיינען געווען די „גמילות־חסדים־קאַסע" און די „קאָאָפעראַטיווע קאַסע". די לעצטע אין געווען באַווסט אַלס די „פאַלקס־באַנק".

אין דער גמילות־חסדים־קאַסע האָט יעדער איינער געקענט באַקומען אַ גמילת־חסד (אָן פּראָצענט, פאַרשטייט זיך) ביז 20 דאָלאַר אויסצוצאָלן אין ראַטעס אין משך פון פיל חדשים.

דאָס גלייכן, האָט די פאַלקס־באַנק געגעבן קורץ־און לאַנג־טערמיניקע הלוואות פון עטלעכע הונדערט זלאָטעס פאַר אַ קליינעם פּראָצענט.

די פאַלקס־באַנק, ווי אויך די גמילות־חסדים־קאַסע, זיינען געווען פון די גרעסטע און הילף סיי פאַר דעם קרע־מער און העַנדלער, וועלכער האָט זיך געגנוי־טיקט אין געלט אויף צו קויפן סחורה אָדער צו דעקן אַ פעליקן וועקסל, און סיי פאַר דעם געאיינגטן בעל־הבית און בעל־מלאכה, וואָס האָט געדאַרפט האָבן עטלעכע הונדערט זלאָ־טעס אויף דורכצעשטופן דעם שווערן ווינטער, וועו עס איז נישט געווען קיין געגנוג חיונה, ביז דער זומער איז געקומען האָט מען דאַן צוריק־געצאָלט די הלוואות.

די פאַלקס־באַנק און די גמילות־חסדים־קאַסע פאַרדינען די גרעסטע אָנערקענונג אַלס די אייניציקע געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס, וועלכע האָבן נישט איינמאָל אָפּגעראַטעוועט אַ יידישע פאַמיליע פון באַנקראָט און הונגער, בפרט נאָך די לעצטע יאָרן, וועו די געדריקט־קייט און די אַרעמקייט פון די יידן אין דראָ־היטשין איז געווען אין לשער...

פון די נויטיקסטע הילפס־געזעלשאַפטן אין שטאָט זיינען געווען, ווי שוין דערמאָנט, דער „ביקור־חולים" און „לינת־הצדק", וואָס האָבן געטאָן גוטע אַרבעט, טראָגנדיק הילף צו קראַנקע און נויטליידנדע, אין דער פאָרם פון אומזיסטע דאָקטוירים, רפואות און לינות אין די נעכט.

אַ גרויסער אויפטו איז געווען די לעצטע יאָרן—„צענטאָס", וועלכע האָבן אָרגאַניזירט אַ גרויסע פייער, וועלכע האָט פאַרברענט אַ גרויסן טייל פון דער שטאָט. אַ גרויסע צאָל פון הייזער זיינען אָפּגעבראַנט געוואָרן, אָבער דאַנק דעם, וואָס דער ברענט איז אויסגעבראָכן אין דער צייט, ווען אַלע אינוואַליידן זיינען אין שול, איז קיין מענטש נישט אומגעקומען.

דער „החלוץ", יוגנט־גרופּע, בערך, אין 1923

אַ גרויסער אויפטו איז געווען די לעצטע יאָרן—„צענטאָס", וועלכע האָבן אָרגאַניזירט אַ גרויסע פייער, וועלכע האָט פאַרברענט אַ גרויסן טייל פון דער שטאָט. אַ גרויסע צאָל פון הייזער זיינען אָפּגעבראַנט געוואָרן, אָבער דאַנק דעם, וואָס דער ברענט איז אויסגעבראָכן אין דער צייט, ווען אַלע אינוואַליידן זיינען אין שול, איז קיין מענטש נישט אומגעקומען.

די ענטוויקלונג פון דער גמ"ח-קאסע אין דראהיטשין-פאל. אין ציפערן

בארי כט

פאַר די לעצטע 5 יאָר, פון 1 אַפּריל 1934 ביז 1 אפריל 1939.

זעט ווי דער גמילות חסד איז אויפגעשטאנען תחית המתים איז די לעצטע 5 יאָר.

	1938/39	1937/38	1936/37	1935/36	1934/35
עס איז ארויסגעגעבן געוואָרן הלואות	445	420	345	208	151
וויפל פערצאָן האָבן בעקומען הלואות	250	239	207	123	95
אלגעמיינע סומע פון די ארויסגעגעבענע הלואות יערליך	38.207.14	28.442.33	20.018.70	10.524.11	8.404.31
אויפגעמאָנט געוואָרן פערלעגענע קאנטעס פון די יאָרן 1935—1927	45	35	43	40	37
אויפגעמאָנט געוואָרן געלד פון די פערלעגענע קאָנטעס	1.274.78	908.41	1.577.38	1.608.—	1.627.82
אויפגעמאָנט געוואָרן פון פערלעגענעם היפאָטעק חוב	590.—	500.—	700.—	———	———
נייע קאָנטעס צוגעקומען אין משך פון יאָר	60	61	62	38	29
יערליכע צאָל לוים מיט די פערלעגענע	411	364	355	310	304
קרעדיטן פון „דזשאָינט" און „צעקאבע"	4.700.—	3.350.—	2.100.—	1.250.—	350.—
אָרטיקע שטאָטישע וואָלאָדן	1.283.25	1.701.80	482.75	61.25	41.50
וואָלאָד פון פאָלק'ס באנק	500.—	———	———	———	———
הכנסה: פון מיטגלידס אָבצאָל	793.—	671.95	667.—	515.50	420.98
„ קלייע הכנסות און צוריקערעגדע אויסגאבן	66.01	49.41	24.35	8.47	7.34
„ קהלה סובווענץ	———	50.—	———	———	———
„ נדבות	60.—	———	———	———	———
הוצאה: אדמיניסטראציע קאָסטן	782.71	703.92	591.15	489.91	486.65
„ הזיק צו אָבליגאציעס	130.—	———	———	———	———
עודף פון דער הכנסה	6.30	67.44	145.45	34.06	———
דעפיציט	———	———	———	———	65.67
געלד אין הלואות	17.435.79	15.143.20	12.258.92	10.070.10	9.743.19
גרונד קאפיטאל	15.040.96	15.034.66	14.967.22	14.821.77	14.787.71
דער אומצאָץ פון יאָר	83.412.56	64.734.71	46.773.68	40.141.48	25.588.48

פון רעכטס: ב. און פרומה-גיטל וואַרשאָווסקי, אסתר שושאַנאַ, שמחה פעלדמאַן, א. זלאָטניק א.א. ביי פייוול דעם קוואסניק אויפן הויף אין 1938

פון רעכטס: פריידל עפעלבוים און איר מאַן און קינד, יענטע גאָלדמאַן, מ. שוואַרצבערג, רחל און שמואל עפעלבוים, אליה קאַלענקאָוויטש (אין מיטן) א.א. — אויף דער באַן־סטאַנציע אין 1939, קורץ פאַר דער מלחמה

ח.

דער לעצטער קאַפּיטל

דראָהיטשינער יידן האָבן זיך געוואָלט ראַטעווען

מיר רעזיומירן: די יידישע לאַגע אונטער דעם פּוילישן רעזשים איז, ווי געזאָגט, געוויס זער אַ טרויעריקע. שוין בייַ זייער ערשטן אַריינמאַרש קיין דראָהיטשין האָבן די פּאָליאַקן באַוויזן זייער אמת'ן פּרצוף. אין זייער באַנעמונג צו די יידן האָבן די פּאָליאַקן איבעראַל אַרויסגעוויזן איראָגאַנץ,

אַ קלאַס פון דער שולע "מוריה". די לערער פון רעכטס: פּאָלעווסקי, בראָנשטיין, מ. בעזדזשעסקי, ראָבינאָוויטש, וואָלפסאָן, קאָלניק, האָקמאָן

רוגזה און פאַראורטייל צו דעם „זשיד־קאָמוניסט", ווי זיי פלעגן באַצייכענען יעדן ייד.

דראָהיטשינער יידן האָבן פון פאָרויס אָנגענפילט, אַז מען וועט ביי די פּאָליאַקן נישט לעקן קיין האָניג. האָט זיך גלייך פון אָנהויב אָנגעהויבן אַ געלויפערייַ פון שטעטל. ספּעציעל, האָט די יוגנט, צוליב פאַרשטענדלעכע סיבות, געלאָזט זיך אין דער גרויסער וועלט אַריין.

כל זמן עס האָט זיך געלאָזט, איז מען געלאָפן קיין אַמעריקע. שפּעטער, וען די טויערן פון די פאַרייניקטע שטאַטן האָבן זיך צוגעמאַכט, האָט די יוגנט אָנגעהויבן שפּאַרן זיך קיין ארץ־ישראל. אַ קליינע צאָל יונגעלייט, וועמען דער מזל האָט צוגעשפּילט צו באַקומען סערטיפיקאַטן, האָט עולה געוועזן קיין ארץ־ישראל. די ווייניקער גליקלעכע יונגלייט, האָבן עמיגרירט אין אַנדערע לענדער. צענדליקער, און צענדליקער יונגעלייט פון דראָהיטשין זיינען געלאָפן קיין אַרגענטינע, קובאַ און קאַנאַדע, ביז וואָנען אויך די דאָזיקע לענדער האָבן געשלאָסן זייערע טויערן פאַר דער יידישער אימיגראַציע.

די יונגעלייט, וואָס האָבן נישט באַוויזן אין צייט צו אָנטרויפן, זיינען געבליבן שטעקן אין שטעטל אַן אַ ציל און אַן אויסקום אויף אַ בעסערן מאָרגן. מיט יעדן יאָר זיינען אונטערגעוואָקסן מער יידישע בחורים און מיידלעך, וועלכע האָבן זיך אַרומגעדרייט איבער די גאַסן אָן אַ תכלית אין לעבן און אַרויסגעקוקט אויף אַ נס, עס זאָל זיך ערגעץ־ווו עפּענען אַ וועג און מ'זאָל קענען עמיגרירן. צו וואָס צו בעמען זיך איז נישט געווען; קיין מלאכה האָט מען זיך נישט געלערנט, ווייל עס איז סיי־ווי־סיי נישט געווען קיין גענוג אַרבעט פאַר אַלעמען. און קרעמער מיט קרעמלעך זיינען אין שטעטל געווען די והותר. איז, במילא, אויך געווען זער שווער צו שליסן שידוכים. מחמת עס איז גלייך אויפגעשוומען די פראָגע: „מה נאכל"? — וואָס וועט מען טאָן גליך אויף מאָרגן נאָך דער חתונה?...

מילא, מיט בחורים איז נאָך געווען אַ האַלבע צרה. אָבער מיט מיידלאַך איז געווען אַ דילעמע, אַ פּראָבלעם. זיינען טאַטעס געווען טאָקע שטאַרק באַזאָרגט וועגן דעם תכלית פון זייערע טעכטער. און יעדער פאָטער און מוטער האָט אויסגעקוקט, אַז עס זאָל אַראָפקומען אַ בחור פון אַמעריקע און

חברה־קדישא. פון רעכטס: מאיר קאָפּלאָן (דער לינער), אַ קאַלאַניער, מרדכי פּערקאָוויצקי (זאָלוזשער) און מאָטע וואַרשאָווסקי.

צונעמען זייער טאָכטער מיט זיך אין דעם גאָלדענעם לאַנד...

מען קען נישט זאָגן, אַז די דראָהיטשינער יוגנט האָט פאַרטאָכלעווט די צייט מיט גאָרנישט. אוודאי, האָט מען געטאָן כללות'דיקע ארבעט; מען איז געווען טעטיק אין פאַרטייען; מען האָט געקליבן געלט פאַר ארץ־ישראל; מען איז געפאָרן אויף הכשרה א.א.וו. אָבער, צו קיין תכלית איז דאָס אַלץ נישט געקומען. וואָרים עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל האָט מען נישט געקענט, מחמת מען האָט נישט געקענט

באַקומען קיין סערטיפיקאַטן. האָט מען זיך ווידער אַרומגע־דרייט, ענטוישטע און פאַרביטערטע, איבער די גאַסן ווי אויף דעם עולם התוהו...

נישטאָ וואָס צו זאָגן, דראָהיטשינער יידן האָבן זיך געוואָלט ראַטעווען פון דער אָנקומענדיקער סכנה, אָבער, גיי, לויף, אַז אַלע וועגן זיינען געווען פאַרשפאַרט און אָפּגעשלאָסן.

נאָך גוט, וואָס פריינט און לאַנדסלייט אין אַמעריקע האָבן געדענקט אין זייערע נאָענטע אין דראָהיטשין, און פלעגן פון צייט צו צייט צושיקן אַ פּאָר דאָלאַר, האָט מען נאָך גע־קענט זשיפּען און שפּאַרן די טעג...

פּאָגראָמען (עקסצעסן) אויף יידן אין פּוילן

פון יאָר 1937, — נאָך דעם פאַרבאָט פון דער כשר׳ער שחיטה, זון מיט דער פאַרשטאַרקטער באָיקאָט־אַקציע פון

לויה פון באָבע גראָסמאַן 28 יולי 1935. עס גייען נאָך זין, ירמיה, חיים, זעליג

די פּאָליאַקן קעגן די יידן — זיינען די באַציאונגען צווישן די יידן און די פּאָליאַקן זענען שטאַרק פאַרשאַרפט און אָנ־געשטרענגט געוואָרן. אַ פּאָגראָם־כוואַליע האָט זיך געהאַט צעגאָסן איבער גאַנץ פּוילן. עס האָבן אויסגעבראָכן פּאָגראָ־מען אין פּשיטיק, טשענסטאָכאָוו, בריסק, קאָברין און אַנדערע יידישע ישובים, וווּ פיל יידיש־בלוט איז פאַרגאָסן געוואָרן, און יידישע האָב־און־גוטס איז צעפּלינדערט און צוגעריבט געוואָרן פון די צעווילדעוועטע און מיט יידן־האָס פאַר׳סמ׳טע פּאָליאַקן.

גאַנץ פּוילן איז באַהערשט געוואָרן פון אַ פּשיטיק־שטי־ברוק, די הויפן און וואַשן די טראָטוארן. פאַר עובר זיין אויף דעם דאָזיקן „געזעץ" האָט מען געצאָלט שווערע שטראָפן. האָט אימיצער אַ שפּיי געטאָן אין גאַס אָדער אַראָפּגעוואָרפן דעם טראַמווי־בילעט האָט מען געצאָלט אַ זלאָטע. זיי האָבן געוואָלט די יידן זאָלן זיך האַלטן רייַן, אָבער עסן — נישט...

אין די יאָרן 1931־1938 האָב איך זיך געפונען אין וואַרשע, און בין כמעט געווען אַ בן־בית אין די יידישע רעדאַקציעס, האָב איך געהאָט די גלעלעגנהייט צו פילן דעם פולס פון דעם יידישן לעבן אין פּוילן, — געדענק איך, ווי אין יענע פּשי־טיקער טעג האָט זיך איינמאָל דער טעלעפאָן אין „מאָמענט" מונג. איך וועל קיינמאָל נישט פאַרגעסן יענעם פרייטאָג פאַר־נאַכט, וועז דאָס פּוילישע גערוכט האָט נאָך פאַר׳משפּ׳ט די פּשיטיקער יידן פאַר דעם „חטא", וואָס זיי האָבן געוואָגט צו פאַרטיידיקן זייערע לעבנס קעגן די פּוילישע פּאָגראָמ־שטשיקעס! עס איז דאַן געווען ממש אַ תשעה־באב פאַר דעם גאַנצן פּוילישן יידנטום. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ סדרה פון פראָצעסן: אַז אַ ייד האָט געעפנט דאָס מויל, האָבן זיך גלייך אָפּגעיאָוועט די „יאָר־עדות", וועלכע האָבן עדות געזאָגט, אַז דער דאָזיקער „זשיד" האָט באַליידיקט דעם „פּוילישן כבוד" און איז דערפאַר געוואָרפן געוואָרן אין טורמע...

די פּאָליאַקן האָבן נישט דערלאָזט דעם ייד צו עסן במנוחה. אָבער, פון דער צווייטער זייט האָבן זיי אַטטונג געגעבן, אַז דער ייד זאָל, חלילה, נישט פאַרנאַכלעסיקן די סאַניטאַרע באַדינגונגען. עטלעכע מאָל אַ וואָך האָט מען געמוזט קערן דעם

צעקלונגען: „ראַטעוועט אונדז... מיר זיינען אין סכנה... אַ ליאַדע מינוט וועלן די באַנדיטן אונדז באַפאַלן... שיקט אונדז הילף...!" — אַזוי האָבן יידן אַלאַרמירט פון שטעט און שטעטלאָך פון גאַנץ פוילן.

אויסצוגן פון מיין טאָג־בוך

לשם אילוסטראַציע, וועגן יענע גורל'דיקע טעג, ציטיר איך דאָ עטלעכע אויסצוגן פון מיין טאָג־בוך.

כו תמוז, תרצ"ז — 5 יולי, 1937, וואַרשע.

„...קיינער גלויבט שוין נישט מער אין אַ בעסערן מאָרגן. אָלע (יידן) זיינען דערמוטיקט און פאַר'יאוש'ט. די בריסקער

דער לעצטער וועג... דער ארון אויף דעם נייעם בית־עלמין

יידן האָט מען די שטייערן נישט געשיינקט, פאַרקערט, זיי דאַרפן נאָך צוצאָלן פאַר די הזיקות וואָס זיי האָבן געליטן אין פאָגראָמ. אין דאַרף קאַנילין איז אַ שמחה, דער גלת זאָגט, עס איז אַ היסטאָרישער יום־טוב, וואָס מען האָט אַרויסגעטריבן די לעצטע 2 יידן. אין שטאַוויניץ טרייבט מען אַרויס די יידן פון פאַרק. דער „גאָניעץ וואַרשאַווסקי" שרייבט: 'די יידן איז נאָך אין פוילן צוגוט'. די „אַבעצע" שרייבט: 'אין זומפּ פון תלמוד, די יידן זיינען שונאים פון פוילן; שונאים פון יעדער עטיק און פאָרשריט'. אין קאָברין באַגלייט מען צו זייער אייביקער רו זעקס קרבנות, געטויטעט צוליב וואָס?!"

13 יולי, 1937, וואַרשע.

„מען האָט שוין איינגעפירט פאַר די יידן אַ געטאָ. דער 'גאָניעץ וואַרשאַווסקי', די 'אַבעצע' טריאומפירן: די קאַטאָ־ויצער באַן־דירעקציע האָט איינגעפירט באַזונדערע וואַגאָנען פאַר די יידן..."

17 יולי, 1937, וואַרשע.

„מיר זיינען אָפּגעשלאָסן פון דער וועלט. מיר ווייסן אפילו נישט וואָס עס קומט פאַר אין די שכנות'דיקע שטעטלאָך. די פּאָליאַקן לאָזן נישט שרייבן אין די צייטונגען וועגן די פּאָגראָמען. היינט האָב איך געלעזן אין די אַמעריקאַנער יידישע צייטונגען, אַז די פּאָליאַקן האָבן שוין דער'הרג'עט 22 יידן און 4 הונדערט פאַרוווונדעט, און פיל יידישע פאַרמעגן פאַרניכטעט."

21 יולי, 1937, וואַרשע.

„די כוליגאַנישע אָנפאַלן הערן נישט אויף. אין גדיניע ווערט געפירט אַ שטאַרקע באָיקאָט־אַקציע קעגן די יידן. די פּאָליאַקן טוען די אַרבעט פון די דייטשן..."

24 יולי, 1937, וואַרשע.

„צעגעראָווסקי שרייבט: אין מילאטין, גאַליציע, ליידן די יידן שרעקלעכע צרות. געווען דאָרטן 50 משפּחות היינט זיינען דאָרט פאַרבליבן 2. מען האָט פאַרברענט דאָס יידישע האָבאון־גוטס, געבליבן בלויז 3 הייזער. 3 אונטערצינדונגען אין משך פון דריי חדשים..."

„טערערן האָבן זיך מיר געשטעלט אין די אויגן. געוואָלד געשריגן, וווּ נעמט זיך עס צו מענטשן אַזוי פיל חיה'שקייט?! לאָמיר אַנטלויפן פון דאָנען! לאָמיר זיך ראַטעוון! טאָג־טעגלעך הערט מען נאָר: 'גע'הרג'עט, געשלאָגן, געראָבירט!' איך האָב מורא צו שטעלן אַ טריט אונטערן שטאָט... שוין צוויי יאָר, ווי איך גיי נישט אַרויס פון יידישן געטאָ (וואַרשע). איך האָב שוין פאַרגעסן, ווי עס זעט אויס אַ פעלד, ווי די גראָז וואַקסט... מיר געפינען זיך אין אַ חיה'שן מדבר..."

29 יולי, 1937, וואַרשע.

„אין בריסק פירן די ענדעקעס אַ גרויסע באָיקאָט־אַקציע. זיי שלעפּען אַרויס די קונים פון די יידישע געשעפטן. דער סטאַראָסטע האָט דערקלערט דער יידישער דעלעגאַציע, אַז רופן צו באָיקאָט מעג מען..."

30 אויגוסט, 1937, וואַרשע.

„דער אַנטיסעמיטיזם שטאַרקט זיך. די פּוילישע פּיקעטן אַרבעטן מעשים. מען רייסט אַרויס דאָס ביסן ברויט פון מויל. אין לאָמזשע און אומגעגנט איז שרעקלעך. די גלחים העצן צו רשעות און גוואַלדטאַטן. אין וואַרשע אויף די גאַסן שלאָגט

מען יידן. יידישע יונגעלייט שלאָגן צוריק. 15 יידן אַרעס־טירט פאַר שטעלן זיך קעגן די כוליגאַנעס. אַ האָטענטאָטישע גערעכטיקייט...״

1 סעפטעמבער, 1937, וואַרשע.

״אין בידגאָשטש, אין סטאָק, אין מאָלקין, קעלץ, סטוטשין, טשיזשעוו, לאָדזש, אָשמענע, דראָהאָביטש, ברייסק, ווילנע, — אומעטום שלאָגט מען יידן! פון אומעטום קומען אָן האָרצ־רייסנדיקע וויי־געשרייען און רופן נאָך הילף...״

***

אַזוי האָט אויסגעזען אין יענע גורל׳דיקע טעג די יידישע לאָגע. איך אַליין האָב אויך געפילט די פוילישע דובינע אויף מיינע פלייצעס. צוויי מאָל בין איך געוואָרן צעשלאָגן אויף די וואַרשעווער גאַסן פון די פוילישע ״דעמאָקראַטישע״ פאַגראָמשטשיקעס, נאָך וועלכע די מערב־דעמאָקראַטן ביינקען און באַקלאָגן זיי הייַנט, נעבעך, אַזוי...

***

און דראָהיטשין איז אין דעם הינזיכט נישט געווען קיין אויסנאַם. די שטימונג אין שטעטל איז געווען זעער אַ גע־רייצטע. אין אַ געוויסן טאָג האָבן די ״יונאַקעס״ (יונגע פאַ־ליאַקן, וואָס האָבן געאַרבעט אויף די וועגן) צעלאָזט זייערע הענט און אָנגעהויבן בושעווען אין שטאָט. די יידן פון דראָ־היטשין האָבן זיך קעגן געשטעלט און האָבן די באַנדיטן גוט אָנגעלערנט... לסוף האָט די פוילישע מאַכט נאָך אַרעסטירט אַ צאָל יידן און זיי פאַרשפּאַרט אין תפיסה. אַזוי האָט אויס־געטראָגן די פוילישע ״גערעכטיקייט״...

***

די היטלער־אַטמאָספּערע האָט געהאַט פאַרפעסטעט פוילן נאָך איידער די דייטשע שטורם־טרופן האָבן אַרייַנגעמאַרשירט

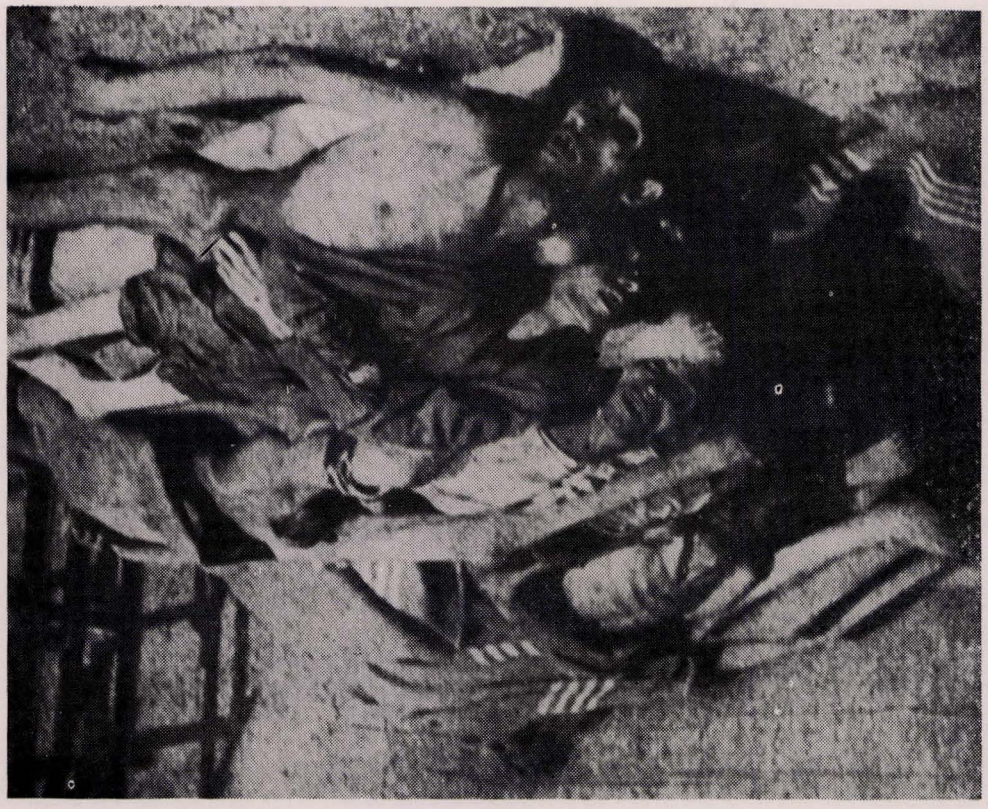
דער נייער בית־עולם. פון רעכטס: הערשל אייזענשטיין (בולמאָקער), משה לייזער גראַטש, ישראל דוד און חנה מילנער. זיצן: חוה מילנער און איר זון יוסף.

אין לאַנד. אויך די געטאָס זיינען שוין געווען צוגעגרייט דורך די פאָליאַקן. איז נישט קיין וווּנדער וואָס די פוילישע ערד איז געוואָרן דער קבר פון אייראָפּייאישן יידנטום...

עס מוז דערביי אונטערגעשטראָכן ווערן, אַז קעגן דעם פוילישן לאַנד, אַלס אַזעלכן, האָבן מיר גאָרנישט וואָס אויס־צוזעצן. עס איז געווען אַ גוטע און אַ פרוכטבאַרע לאַנד.

צענדליקער דורות יידן, אין משך פון אַ טויזנט יאָר, האָבן זיך דאָרט אויסגעלעבט אין נחת און אין כבוד. עס איז געווען דאָרט אַן אמת׳ער יידישער לעבן. און יידן האָבן נאָך געקענט דאָרט לעבן פאַר פילע הונדערטער יאָרן, וואָס וואָלט אויך געווען אַ ברכה פאַרן לאַנד. האָבן, אָבער, די בעלי־בתים פון לאַנד, די פאָליאַקן פון נייעם פוילן, אויפגעפירט זיך ווי די זוערן און האָבן מיט זייער רשעות פאַראומערט די יידן דאָס לעבן, און האָבן גורם געווען צו דעם אונטערגאַנג פון דעם שענסטן און בעסטן יידנטום! און דערמיט האָבן זיי אויך פאַרפינצטערט און פאַרווויסט זייער אייגן לאַנד און לעבן... ערשטער, בעסטער געלעגנהייט וועל איך צוריקקומען צו פרייען זיך מיט פאַמיליע און באַגריסן זיך מיט פריינט און באַקאַנטע... אָבער, ליידער, זיינען מיינע האָפענונגען אויס־געראָטן...

נישטאָ מער אונדזערע טאַטעס און מאַמעס; נישטאָ מער אונדזערע ברידער און שוועסטער פון דראָהיטשין... נישטאָ מער צו וועמען צוריקצוקומען... ווי דאָס מאָנאָטאָנע טריפּען פון אַ קאַליע־גענוואָרענעם וואַסער־קראַן אין דער שטילקייט פון דער נאַכט; אַזוי קאַפּעט אַ טראָפּן נאָך אַ טראָפּן, אַ טרער פון אויג און אַ טראָפּן בלוט פון האַרצן, אין דער שוואַרצער שטיל־

אָט דאָס האָבן די דייטשע רוצחים געמאַכט פון דראָהיטשינער טאַטעס און מאַמעס און קינדער...!

מיין לעצטער בליק אויף דראָהיטשין

ז׳ חשון, תרצ״ט — 1 נאָוועמבער, 1938, האָב איך פאַר־לאָזט מיין היים־שטעטל אויף מיין רייזע קיין ענגלאַנד. פאַר מיין אָפּפאָרן האָבן איך זיך הייס־געזעגנט מיט מיינע טייערע טאַטע און מאַמע און שוועסטער, וויי אויך מיט אַלע דראָהיטשינער יידן, וועלכע האָבן מיט טרערן אין די אויגן מיר אָנגעזאָגט: „פאַרגעס נישט אָן אונדז! געדענק אָן אונדז!“... איך האָב געוואָרפן מיין לעצטן בליק אויף דראָ־היטשין און איך בין אַוועק מיט דעם געדאַנק, אַז ביי דער קייט, וואָס האָט אונדז אַרומגענומען נאָך זייער לעצטן „שמע־ישראל“־אויסגעשריי... קיין גוטס און קיין נחת זאָלן זיי (די דייטשן און זייערע הייניטיקע פריינט) קיינמאָל נישט האָבן! זיי האָבן אונדז בלוטיק פאַרוווּנדעט... אַ שטענדיקע נאָגענישׂ, נאָגט און עסט, ווי זשאָוער, אַרום האַרצן און לאָזט נישט פאַרגעסן...

יאָ, קדושים פון דראָהיטשין, אייער צוואה איז אייניג־קריצט אין מיין האַרצן מיט טרערן און מיט בלוט... קיינמאָל, קיינמאָל וועל איך אָן אייך נישט פאַרגעסן...! אייביק, אייביק וועל איך אויך געדענקען אָן די רוצחים, די דייטשן, ימ״ש...!

יואל סלאָנים (ניו־יאָרק) *

צווי מאָל אין דראָהיטשין

1.

און איז דאָס דערזעלביקער טייכל,
וווּ מיר פלעגן באָדן זיך ניין?
וווּ זיינען די הינט מיט די שקצים,
וואָס פלעגן ביים ברעג שטענדיק שטיין?...

יואל סלאָנים

און איז דאָס דערזעלביקער וויאַן,
וווּ מיר פלעגן זומער פאַרנאַכט
נאָך חדר זיך שפּילן אין פערדלאָך,
אָדער מעשׂיות דערציילן פאַרטראַכט?...

און איז דאָס דערזעלביקער גאָרטן,
וווּ מיר האָבן שטונדן געקעסט
אויף יאָגדעס און קאָרשן און אייעלעך,
געגנבעט פון פויגעלשן נעסט?...

2.

און וועָן איך בין אין דראָהיטשין געקומען צוריק,
דאָן האָב איך זי גאָר ניט דערקענט;
און איז דאָס דערזעלביקער בערגל,
וווּ איך מיט מיין קליינער אַרמיי
פלעג שטענדיק פאַרטרייבן די „פּלשתים"
אין גריבער פּין בלאָטע און שניי?...

און איז דאָס דערזעלביקער פעלד, וווּ
כ'פלעג שבת אַוועק אין די קאָרן
מיט חיה'לען? כ'האָב קיינמאָל פאַרגעסן
די קושן, אין לויף פון די יאָרן!...

און איז דאָס — די ריזיקע טורעמס,
דער טומל, דער וויילדער געשריי,
די פלאַמען וואָס שפּרייטן זיך, ברענען
אין טאַנצנדיקן האָרץ פון בראָדווויי...

צי האָב איך אין בליציקן אומרו
פאַרלאָרן דאָס גליק פון אַמאָל,
צי האָב איך אין אַש פון די פלאַמען
פאַרגעסן דעם וויט־וויטן קול?...

צי איז דאָס דראָהיטשין, דראָהיטשין,
דער אינדזל, דער גרינער פון גליק,
וווּ איך בין אַלם קינד נאָך געקומען
פון אַמעריקע מיט וווּנדער אין בליק...

דער זאַמדיקער וועג איז צו בראָנע
געווען מיר פון חלום ס'לאַנד,
און טעגלעך וויט־וויט פון פאַפּינע
פלעגט מיך פירן א נעפּלדיק האַנט...

ניט וווּנדער, מיין פרייַנט, זיך, דו ביזט איצט
צוריק אין דראָהיטשין געקומען,
צוריק אין די גאַסן און געסלעך,
מיט שיינע זכרונות באַנומען...

מיין פרייַנט, דאָ איז אַלץ ווי געווען —
דער וואַלד און דער טייך און די קאָרן;
ס'איז אַלץ דאָ געבליבן ווי פריער,
נאָר דו ביזט פאַרענדערט געוואָרן . . .

* יואל סלאָנים, — וועלכער איז געווען א באַווסטער דיכטער און איז פאָר א צייט מיט יאָרן געווען א מיטאַרבעטער פון ניו־יאָרקער „טאָג", וווּ ער האָט פאָרעפנטלעכט א גרויסע צאָל לידער, — איז געווען א געבוירענער פון דראָהיטשין. מיר־ברענגען דאָ עטלעכע פון סלאָנימס לידער, וואָס דער דיכטער האָט געהאַט געדרוקט אין „טאָג" נאָך זיינע באַזוכן אין דראָ־היטשין. ר. סלאָנים איז געשטאָרבן אין 1944. — [די רעד.]

עס האָבן די גאַסן, די הייזער, די מענטשן
מיר אויסגעזען אנדערש און פרעמד . . .

די גאַסן זיי זיינען מיט שטיינער ברוקירט,
ניטאָ מער די בלאָטע אין מאַרק,
ניטאָ מער די קרעטשמע ביים מאַרק, וואָס פלעגט שטיין
וויַ אַ גרייז מיט געבויגענעם קאַרק . . .

די קראָמען, זיי זיינען פון ציגל געבויט,
אַן מויערן פיל אומעטום;
נאָר דאָרט אויף מצרים־גאָס שטייט וווּ־ניט־וווּ
אַ הויז נאָך געהויקערט און קרום . . .

איך בין אויף דעם שול־הויף, דעם אַלטן, אַוועק —
ס׳איז אַלץ דאָרט פאַרענדערט און נייי:
אַ דריי־שטאָקיג הויז איז מיין חדר גאָר איצט,
וווּ ס׳איז דאָרט מיין קינדהייט פאַרביי . . .

איך בין דאָן אַוועק אויפן זאָמד ביי דעם בריק,
דאָך חיה׳לע איז מער ניט געווען;
טאַטע־מאַמע געשטאָרבן, און זי איז אַוועק
און קיינער האָט מער זי געזען . . .

געגאַנגען בין איך צו דעם זעגאָכין־געשעפט
פון מיין זיידן, ר׳ וועלוועל, — לאַנג טויט.
וווּ זיינען די פריצים פון דערפער און הייפן,
מיט בריטשקעס אין גרין און רויט?

וווּ זיינען די וויבער אין בייענע לייבלעך,
די שטיבלעך מיט דעכער פון שטרוי,
די באָד מיט די אַלטע, צעבראָכענע פענצטער,
דער הקדש פול עלענד און וויי?

וווּ זיינען די חסידים אין גאַטקעס און לאַפּטשעס,
דער רבי, דער חיליקער ייד,
די לאַנגע קאַפּאָטעס, די סאַמעטענע היטלען,
דאָס לעבן בשלוה און פריד?...

אַוודאי איז די אַלטע, אַמאָליקע שטילקייט,
די רייגע, די כשרע צייט?
ס׳האָט אַלץ זיך געענדערט, ס׳האָט אַלץ זיך גביטן,
ס׳איז אַלץ אַזוי וויט, אַזוי וויט...

און בין איך אַוועק פון דעם שטעטל, איז אויף מיר
געפאַלן אַ בענקשאַפט, ס׳איז פול
געוואָרן מיין האַרץ מיט די שאָטנס פון שול־הויף,
דעם בליין־לאָמפּ און הענג־ליכט פון שול...

ס׳איז אַדער דער הימל פון זייד־וויבער בלויקייט,
און אַ גין־גאַלדן שטול אַנגעגרייט,
צי אַדער די ערד מיט וואַמפּירישע בליקן
אין לופט און באַרוישונג געשפּרייט...

שוין בעסער בראָדווי מיט דער בלוטיקער שיינקייט
מיט נשמות אין פלאַמיקן ווינט,
שוין בעסער פון האַלב־זינד אין קליינענקען שטעטל
דער פלאָם פון ניו יאָרקער זינד...

און בין איך אַוועק פון דעם שטעטל, האָט שנעל מיר
אַ ווייטעק מיין האַרצן פאַרקלעמט;
געפאַרן אויף ימ׳ען, געצויבערט חלומות,
געבליבן צעווייטעקט, פאַרשעמט...

איך פיל אַזאַ בענקשאַפט

מאָלע וואָס קאָן אָפט פאַסירן מיט מיר,
איך וויים אָפט אַליין ניט מיט מיר וואָס קאָן זיין,
אָפט דאָכט זיך מיר פלוצלונג, אַז איך בין צוריק
אַ יינגל און פאָר אין דראָהיטשין אַריין.

געקומען די באָבע מיטן זיידן צום באָן,
מיט יאָנקעל באָלעגאָלע מיט צווייי סיווע פערד,
מיך באָגעגענען. די פערד האָבן געהירזשעט, און ווילד
געטאָפּעט, געגראָבלט די בלאָטיקע ערד.

איך שפּרינג פונעם וואָגן אַראָפּ, און איך לויף
אַרום אין דעם הויכן, דעם דופטיקן גראָז,
די פערד סאָפּען שוואָר אויפן זאָמדיקן וועג,
און איך פלי אין פעלד אַזוי פריי ווי אַ האָז.

די מאַמע שעפּט נחת, דאָך שרייט זי אויף מיר,
און ס׳וואָרנט ר׳ יאָנקל: „ס׳איז וועלף דאָ פאַראָן",
צעלאָך איך זיך לוסטיק: „אין אַמעריקע ביי אונדז
איז יעטווידער, יעטווידער יינגל אַ מאָן."

„ס׳אַראָ שטיפער, ס׳אַראָ שטיפער", רעדט דער זיידע צו מיר,
און לאָכט דורך דער באָרד, גיט אַ קניפּ מיר דערביי.
איך קוש אים אין האָריקן מויל, שפּרינג אַראָפּ
צוריק פונעם וואָגן, לויף זומערדיק־פריי.

און קומען מיר אַלע צום זיידן אין הויז,
באָגרים איך די קרובים און לויף שנעל אַרויס,
אין הויף לעבן שייער געפין איך צוויי הינט,
איך שלים מיט זיי פריינטשאַפט און בריינג זיי אין הויז.

איך גיי אינעם חדר, איך לערן זיך גוט,
מען קנייפּט מיך אין בעקל, מען בענטשט זיך מיט מיר,
דאָך מיר ווערט דערעסן דער חדר, די שול,
איך גנבע זיך אַרויס דורך אַ הינטערשטער טיר.

איך שפּיל זיך אין קאָרן, איך לויף אום אין וואַלד,
איך קלעטער אויף בייַמער, צעקלאַפּ זיך דעם קאָפּ,
זוך פּייגלשע נעסטן, איך גיב נאָר אייַן קוק,
איך ריר ניט די אייעלעך, איך קריך גלייך אַראָפּ.

איך יאָג זיך נאָך בהמות, איך שפּרינג אויף די פערד,
ווי פריי איז די וועלט מיר, פיל קיינמאָל ניט טריב,
די פּאָסטוכער זיינען צו מיר אַזוי גוט,
דער רשע פּאָוולויוק האָט אפילו מיך ליב.

אַן טשערעדעם טרייב איך אין שטעטל צוריק,
איך ליאַרם מיט יינגלעך אַרום אין דער גאַס,
אַן שרייט אויף מיר אָנעט די מאַמע, איז וואָס?
איך וויים דאָך, עס איז נאָר אויף שפּאָס.

אַן קאָשטאַן — איך פּאָר אויף אים רייטנדיק אום,
ער בילט, דאָך ער דרייט אַזוי פריינטלעך זיין קאָפּ,
אַן מורזא שפּרינגט אום ווי אַ שוואַרץ־ווייסע קאַלב,
קוקט אַן מיך מיט פרייד, טרעט פון מיר גאָר ניט אָפּ.

איך לערן די יינגלעך צו שפּילן אין באָל,
איך לערן זיי אויך ווי צו באַקסן זיך שנעל,
איך האָב זיך מיין חברה, צוויי־צענדליק אין צאָל,
מיר מאַכן פון דאַרפישע שקצים אַ תל.

זיין איך אין ניו יאָרק אַן שמייכל צו זיך,
די יאָרן זיי פליען אַזוי גיך, אַזוי גיך,
דאָך זע איך דראָהיטשין פּאָר זיך אַזוי קלאָר,
ווי איך וואַלט אַ קינד געווען דאָרט לעצטן יאָר.

מיין האַרץ וועלט צעגליט, כאָטש איך בין אַזוי מיד,
אַן פליגלדיק וועלן מיינע טרוקענע רייד,
אַן ס׳קלינגט מיט אַ בייַנקשאַפּט אַ לאַנג־טויטע ליד,
איך פיל אַזאַ וויטעק, איך פיל אַזאַ פרייד . . .

ניו־יאָרק אַן דראָהיטשין

נעכטן בין איך אין דראָהיטשין געווען,
כ׳האָב וויידער דעם וויאַן, דעם גרינעם, געזען;
דעם אַלטן בית־מדרש, די חסידישע שול,
דער מאַרק איז געווען מיט פּויערים פול.
די קוזניע ביים טייכל האָט פונקען געשלאָגן,
דאָס טייכל געפּלאָסן מיט רוישיקן יאָגן,
אַן מאַמעס מיט נאַקעטע פּים אינעם וואַסער
האָבן וויינענדע קינדער געצוואָגן.

וועג איך בין קיין בראָנע פון שול־הויף אַוועק,
האָבן ביימער באַהאַלטן די זון אויפן וועג;
וועג איך בין צום פּריץ אין בראָנע אַריין,
איז דער וואַלד ווי פּאַר׳כשופּ׳ט געשטאַנען אין שיין.
די הינט זיינען ווידער אַרויס מיט געביל,
בין איך, ווי געווויינלעך, געבליבן שטיל,
איז פלוצלונג אַ יונגע פּאַניענקע געקומען
אַן צערטלעך אַן וואַרעם מיין האָנט אַנגענומען.

בין שפּעטער אַוועק קיין דראָהיטשין צוריק
אויף סטעזשקעס פּאַרדרייטע, מיט פריידן אין בליק;
עס זיצן אויף פּריזבעס פּאַראָרעוועטע וויבער,
עס פּיפּקען די ליולקעס די מענער לעם זיי.
דערציילט מען זיך מעשיות פון דעם אַדער יענעם,
אַן קיינער ווינטשט קיינעם קיין שלעכטס ניט, קיין ווויי.
די לבנה צעווויגט זיך אין בוימער מיט שיין —
ווי גוט אין דראָהיטשין איז איצטער צו זיין.

דאָ האָב איך זיך אויפגעכאַפט פלוצלונג פון שלאָף,
האָט שנעל פון מיין האַרץ זיך געקייקלט אַ שטיין,
דערפילט אין מיין חלום, אין פלוצלונגען סוף,
אַז דאָ וועל איך אויפגיין אוּן אויך אונטערגיין.

אָפט וויר איך גיהיליקט, אָפט וויר איך פֿארשוועכט,
אָפט בין איך אַ האַר אוּן אָפט בין איך אַ קנעכט,
צי טרינק איך דאָ וואַסער, צי טרינק איך דאָ ווין,
אָט דאָ אין ניו יאָרק וועל איך שטענדיק שוין זיין.

קמעלניצקי׳ס בּאַנדעס האָבן חרוב געמאַכט דראָהיטשין אין 1648

דאָס האָט איבערגעגעבן דער 95 יאָריקער זקן מ. גאָלד־בערג, פון 10טער עוועניו, ברוקלין (געשטאָרבן מיט עטלעכע יאָר צוריק), צו אונדזער מיטאַרבעטער גדליה קאָפלאָן.

מ. גאָלדבערג האָט דערציילט — ער האָט דאָס געהערט פון זיין זיידן — אַז דראָהיטשין איז געווען איינע פון יענע הונדערטער יידישע קהילות, וועלכע זיינען חרוב געוואָרן דורך דעם טרויעריק־באַרימטן באָגדאַן כמעלניצקי מיט זיינע באַנדעס. כמעט אלע יידן פון דראָהיטשין זיינען דאָן, אין דער גזרת ת״ח ות״ט, אויסגעהרג׳עט געוואָרן. נאָר איינצעלנע זיינען פאַרבליבן, וואָס האָבן זיך געראַטעוועט אין די אַרומיקע וועלדער.

די הרוגים פון דראָהיטשין האָט מען מקבר געווען אין אַ גרוסן לעבן אַלטער דעם מגיד׳ס, ווו עס האָט זיך געפונען די הויז פון האַרסים דער באָנדער. מיט יאָרן צוריק האָט מען טאַקע אויף דעם פּלאַץ אויסגעגראָבן מענטשלעכע סקעלעטן און ביינער...

פון אַלע שטעטלאָך אַרום איז בלויז דאָס שטעטל כאָמסק, וועלכע איז צוויי מייל פון דראָהיטשין, געבליבן גאַנץ און אומבאַרירט פון די ווילדע קאָזאַקן און היידאַמאַקעס, וועלכע הָבן המנים, פאַרזען די קליינע יידישע קהילה אין שטעטל כָּמסק, מחמת זי ליגט ווייט אַוועק פון טראַקט.

כאָמסק וועלט טאַקע דערמאָנט אין דער געשיכטע פון גזרת ת״ח ות״ט, אַלס דער אָרט, ווו דער „וועד מדינת ליטא״ האָט דאָן נאָך דעם חורבן, אָפּגעהאַלטן די באַוווסטע טרויער־פאַרזאַמלונג נאָך די קדושים און אָנגענומען תקנות פון אבלות, וויי אויך מתקן געזונען דעם תענית „כ׳ סי׳ן״ לזכר די קדושים.

דער מויער און קראָמען פון אסתר יהודית גראָטש אין מאַרק אין יאָר 1932

הרב מרדכי מינקאָוויטש (ניו־יאָרק) *

אַ קאַפּיטל געשיכטע

א.

מיין ערשטער אַריינפאָר קיין דראָהיטשין

געבוירן בין איך אין בוטען לעבן סלאָנים. אָבער עס איז געווען מיין מזל און גורל צו טרעפן מיין זיווג אין דראָהיטשין, און אַזוי אַרום בין איך געוואָרן פאַרבונדן מיטן לעבן פון דראָהיטשין, ווו איך האָב אַ גרויסן טייל פון מיינע יאָרן פאַר־ברראַכט; אויפגעבראַכט אַ פאַמיליע און מיטגעמאַכט אַלע פריידן און ליידן צוזאַמען מיט אַלע יידן פון דראָהיטשין.

רב מ. מינקאָוויטש (מינקאָוו)

מיין ערשטער אַריינפאָר קיין דראָהיטשין (אַלס חתן), איז אויסגעקומען אין מיטן זומער פון יאָר 1902. דאָס שטעטל האָט אויבנאויפיק געהאַט אַן אויסזען ווי אַלע פאָלעסיער שטעטלאַך, נאָר מיט אַ ביסל אונטערשייד, ווָאס פיל אַנדערע שטעטלאַך פון געגנט האָבן געהאַט ברוקירטע גאַסן און דראָהיטשין נישט. זומער־צייט איז נאָך געווען צו דערליידן. מען האָט געטראָטן אין זאַמד און ערד, די שטויב איז געפלויגן אין די אויגן, אָבער דאָך איז געווען טרוקן. דערפאָר, אַז עס איז געקומען דער ווינטער האָט מען פשוט זיך געטרונקען אין בלאָטע. די פרויען, ווי די מענער, האָבן ווינטער־צייט געמוזט טראָגן גרויסע שטיוול, און איך, צוזאַמען מיט אַלעמען, האָב געמוזט בראָדזשען אין טיפע בלאָטעס. ביז די רוסישע רעגי־רונג האָט אין יאָר 1910 געמאַכט אַ שאָסי און דראָהיטשין איז געוואָרן אַ שטאָט מיט לייטישע שטעט צוגלייך.

ביי מיין אָנקומען קיין דראָהיטשין האָב איך געטראָפן דריי יונגע מוסמכים, וועלכע זיינען געזעסן און געלערנט און געוואָרט אויף רבנות־שטעלעס. איינער איז געווען מיין שוואָגער, הרב הגאון, ר׳ זאב וואָלף מילער, ז״ל (ער האָט געשטאַמט פון קלעצק). דער צווייטער איז געווען, הרב הגאון, ר׳ אייזיק יעקב קאָלענקאָוויטש, הי״ד, דעם רב׳ס איידעם. דער דריטער איז געווען, הרב הגאון, ר׳ דוד מרדכי יודאָווסקי, ז״ל, „דער פּרוש״, ווי מען האָט אים גערופן. געשטאַמט האָט ער פון אַ קליין שטעטל לעם בריסק.

דער ר׳ דוד מרדכי, האָט געלעבט זייער באַשיידן און צוריקגעהאַלטן. די מערסטע פון זיין צייט פלעגט ער לערנען ביי זיך אין שטוב. וויפיל איך האָב זיך נישט באַמיט צו טרעפן מיט אים, האָט זיך מיר עס נישט איינגעגעבן. איינמאָל האָב איך אים געטראָפן לערנענדיק אין נייעם בית־מדרש, האָב איך אָנגעהויבן פאַרבינדן אַ שמועס מיט אים. נאָר אַזוי ווי איך האָב באַמערקט, אַז ער איז נישט צופרידן פון מיינע פראַגן, ווי ער וואָלט מיר אין עפעס חושד געווען, האָב איך אָפּגעהאַקט דעם געשפּרעך אוז איך בין אַוועק.

צו יענער צייט האָט אין דראָהיטשין געהאַט פאַרנומען דעם כסא־הרבנות, הרב הגאון ר׳ מנחם רייכמאַן, ז״ל. ר׳ מנחם איז שוין געווען דאָן אַ זקן און זייער טויב, עס איז פשוט געווען שווער צוצענויפערעדן זיך מיט אים. זיין תמימות׳דיקייט און ערלעכקייט איז געווען אויסגעגאָסן אויף זיין פנים. זיין פרוי, די רביצין, איז געווען די ריכטיקע צדקנית. זי פלעגט אַלע טאָג גיין איבערן שטאָט קלייבן געלט פאַר די אָרימע. זי האָט אויך אויסגעהאַלטן אַ רבי׳ן (ר׳ אייזיק) פאַר די אָרימע קינדער.

ב.

גרינדונג פון חברה־ש״ס

אַזוי ווי איך בין געווען ביי ר׳ משה פאָריצקער דער צווייטער איידעם, אַ מוסמך, האָט מיין שווער געקויפט פאַר מיר אַן אָרט, צום לערנען און דאָוונען, אין אַלטן בית־מדרש.

---

* די דאָזיקע באַאַרבעטע אויסצוג זיינען אַרויסגענומען פון אַ פאַמיליע־ביאָגראָפיע פונעם מחבר.—[די רעדאַקציע.]

געטאָן האָט ער דאָס, מסתמא, צוליב אַן עין־הרע, אַז ביידע איידעמ׳ס זאָלן זיך נישט געפינען אין נייעם בית־מדרש. דאָס איינבירגערן זיך אין אַלטן בית־מדרש, האָט מיט דער צייט געבראַכט אַ גרויסע תועלת. נאָכ׳ן באַקענען זיך מיט די בעלי־בתים, לומדים, פון אַלטן בית־מדרש, האָט מען מיר פאַר־געשלאָגן איך זאָל לערנען מיטן עולם אַ בלאַט גמרא, וועלכעס איך האָב געלערנט אָנגענומען. ביז דאָן פלעגט ר׳ משה וועלווילּ, ז״ל, לערנען מיט עטלעכע יידן חיי־אדם. די הויפט־גרינ־דער פון דער חברה ש״ט זיינען געווען ר׳ ישראל אפרימ׳ס אַדער ישראל טילעס, ר׳ זלמן בוניעס און אנדערע. דער אַלטער בית־מדרש האָט אָנגעהויבן אָפּלעבן. די חברה־ש״ס איז וואָס וווייטער אַלץ מער שטאַרקער און גרעסער געוואָרן. אונזער בלאַט־גמרא, בין מנחה למעריב, איז געוואָרן מפורסם אין שטאָט, און עס האָט צוגעצויגן אַלע מאָל מער לערנערס.

וועז מיר האָבן געענדיקט די ערשטע מסכתא האָבן מיר געמאַכט אַ סיום באַגלייט מיט אַ שיינער סעודה אין ר׳ יצחק אביגדור׳ס הויז. מיט יאָרן שפּעטער, וועז מיר האָבן גע־ענדיקט גאַנץ ש״ס, האָט מען אין אַלטן בית־מדרש געמאַכט אַ גרויסע שמחה, וועלכע האָט זיך געצויגן אַ גאַנצע וואָך. די שול איז געווען שיין אויסגעדעקאַרירט, און אַלע טאָג זיינען פאַרגעקומען סעודות, ביי וועלכע מען האָט געזאָגט הדרנ׳ס און דער עולם האָט געהאַט אַן אמת׳ן תענוג־רוחני.

די חברה־ש״ס האָט אויך אָנגעהאַלטן אין די יאָרן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. נאָכדעם ווי די אָפּטרעטנדיקע רוסישע אַרמעע האָט פאַרברענט אַלע שוהלן, האָט זיך די

די גאָס נאָך דעם בר״ק, וואָס גייט צום זאָמד

חברה־ש״ס אַריבערגעקליבן אין דער אייניקיקער פאַרבלי־בענער חסידים־שטיבל. איך האָב אָנגעהאַלטן דער חברה־ש״ס ביז איך בין אין יאָר 1924 אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע. דעם לעצטן שיעור האָב איך געזאָגט ביי מיר אין הויז אויף די געפאָקטע פּעק. וועז אויפן גאָס זיינען שוין געשטאַנען גרייט די וועגענער, וועלכע האָבן געדאַרפט אונז נעמען צום באַן, האָבן די חברים געבראַכט גמרות מיט ליכט און איך האָב געלערנט מיט זיי צום לעצטן מאָל דעם בלאַט גמרא. נאָכדעם האָט די חברה מיר געגעבן אַ דאָנק־בריוו מיט תּתימות פון אַלע חברים, אַלס אָנערקענונג פאַר מיין זאָגן דעם שיעור אין משך פון 23 יאָר. נאָכדעם זיינען אַלע אָנווועזנדע געגאַנגען אַ מצוה־טאַנץ, און מען האָט מיר אַרויסגאַלייט מיט געזאַנג צום באַן אויף מיין נסיעה קיין אַמעריקע.

ג.

די מחלוקת־הרבנים

עס איז פאַראַן אַ פאָלקס־וועדלּ: „צופיל איז אומגע־זונט״. דראָהיטשין איז געווען באַווסט, אַלס אַ פיינע, שטילע שטעטל, מען האָט זיך נישט געקריגט און מען האָט געלעבט בשלום. האָט זיך אַריינגעמישט דער שטן און האָט אָנגעמאַכט אין שטאָט אַ פּירוד־לבבות. די סיבה צו דעם איז געווען, די יונגע מוסמכים, ווי אויבן דערמאָנט, וואָס האָבן געוואָרט אויף רבנות־שטעלעס. גראָד האָט זיך געמאַכט, אַז דער אַלטער רב, ר׳ מנחם רייכמאַן, איז אויף די עלטערע יאָרן אַוועקגעפאָרן מיט דער רביצין קיין ארץ ישראל און האָט זיין כסא־הרבנות איבערגעגעבן צו זיין איידעם, הרב ר׳ אייזיק יעקב קאַלע־קאָוויטש. דאָ זיינען אַרויסגעקומען די קעגנער פון אַלטן רב און האָבן אַרויסגעשטעלט די קאַנדידאַטור פון פרוש, ר׳ דוד מרדכי, אַלס רב פון שטאָט. ס׳האָט געהאַלטן, אַז ס׳זאָל אַרויס־קומען אַ דריטער צד; די פריינט און פאַמיליע פון דריטן מוסמך, הרב זאב וואָלף מילער, און זאָלן אים אַרויסשטעלן אַלס רב פון דראָהיטשין. אָבער דאָ איז אונטערגעקומען אַ קלוגער ייד און פאַרגעשלאָגן צו מאַכן הרב מילער׳ן פאַר דעם דיין און הרב ר׳ אייזיק זאָל זיין דער רב פון שטאָט. אַלזאָ, זיינען געבליבן צוויי צדדים: איין צד וואָס האָט געהאַלטן פאַר ר׳ אייזיק׳ן און דער צווייטער צד — פאַר ר׳ דוד׳ן. און ווי קיין אייגער פון די צדדים האָט נישט געוואָלט נאָכגעבן און יעדער צד האָט זיך געהאַלטן ביי זיין רב, האָט זיך אין שטאָט אָנגעהויבן אַ שטאַרקע מחלוקת, וואָס איז צייטנווייז דערגאַנ־גען צו געשלעגן און צו מסירות.

ס׳האָט זיך געפונען אַ לץ וואָס האָט צוגעטראַכט נעמען פאַר די קעמפנדיקע צדדים: ר׳ אייזיק האָט געהייסן דער „רוסישער רב״ און ר׳ דוד מרדכי — דער „פּוילישער רב״. און אַזוי האָבן זיך אויך געוואָפן די צדדים: דער „רוסישער צד״, און דער „פּוילישער צד״. הגם אַלע זיינען געווען רוסישע יידן... און אַזוי איז שוין עס פאַרבליבן די גאַנצע צייט. דער רוסישער רב האָט געדאַוונט אין אַלטן בית המדרש, ווו די מערהייט איז באַשטאַנען פון רוסישן צד. און דער פּוילישער רב האָט געדאַוונט אין נייעם בית־המדרש, ווו די הויפּט דעה האָט גע־האָט דער פּוילישער צד. און עס האָט קיינמאָל נישט געטראָפן, אַז אייניער פון די רבנים זאָל פאַרבלאָנדזשען אין שוהל פון צווייטן.

וואָס שייך מיין פערזאָן, הגם, איך בין אויך געווען אַ מוסמך און איך האָב אויך געקענט אפשר האָבן אַ צד אין

שטאָט, אָבער געפינענדיק זיך אונטער'ן איינדרוק פון דער מתלוקת־הרבנים, האָב איך אינגאַנצן אויפגעגעבן דעם גע־דאַנק פון רבנות און האָב זיך געגומען צום מסחר.

איך האָב די גאַנצע צייט זיך געהאַלטן נייטראַל. איך בין געווען גוט מיט ביידע צדדים. דער דאָזיקער דרך האָט זיך אַרויסגעוויזן צו זיין דער בעסטער. ביי מיין בלאָט גמרא, אין דער חברה־ש"ס, זיינען געזעסן יידן פון ביידע צדדים און ס'איז קיינמאָל נישט פאָרגעקומען קיין מחלוקה ביים טיש.

ווען עס פלעגט פאָרקומען אַ חתונה וואָס דער חתן איז געווען פון איין צד און די כלה פון צווייטן צד, דאַן פלעגט אַנטשטיין אַ גרויסע שוועריקייט מיטן מסדר־קדושין זיין. רופן איינעם פון די רבנים וואָלט געקענט, חלילה, פירן צו אַ פאַר שטערונג פון דער חתונה. רופן ביידע רבנים, איז געווען אונ־מעגלעך. האָבן דאָן די מחותנים געפונען אַן אויסוועג. אַזוי ווי איך האָב זיך געהאַלטן נייטראַל, האָבן זיי איינגעשטימט, אַז איך זאָל זיין דער מסדר קדושין. אַזוי אַרום איז געווארן אַ מנהג, אַז אויף יעדער „געמישטער" חתונה פלעג איך זיין דער מסדר־קדושין. נאַטירלעך, קיין געלט האָב איך פאַר דעם נישט גענומען.

ס'וועט זיין כדאי צו פאַרצייכענען אַ קליינעם עפיזאָד. ווי געזאָגט, האָב איך זיך אַנשטאָט צו רבנות געגומען צו מסחר. איך האָב מיט אַ כיון געעפנט אַ לעדער געשעפט. איך האָב אויסגערעכנט, אַז ווי באַלד אַלע עקזיסטירנדיקע לעדער־קראָמען זיינען פון איין צד, פון דעם פוילישן, וועל איך אַלס נייטראַלער, אויפמאַכן אַ „נייטראַלן געשעפט" און ביידע צדדים וועלן קענען קויפן ביי מיר. אַזוי גיך ווי איך האָב געעפנט די טיר פון מיין לעדער־קראָם, אַזוי האָבן זיך אַ שאָט געטאָן צו מיר קונים פון ביידע צדדים. מיין רעכענונג האָט אויסגעהאַלטן. אָבער אין איין זאַך האָב איך געמאַכט אַ טעות. איך האָב נישט גוט אויסגערעכנט, אַז שוסטערס האָבן אַ געווויינהייט צו נעמען אויף באָרג. און אַלס קאָנסעק־וועניץ האָב איך אַליין געדאַרפט, מיט עטלעכע וואָכן שפעטער, קויפן סתורה אויף באָרג... דאָס האָב איך געהאַט אַ באַצאָלונג פאַר מיין נייטראַליטעט...

גרויסע מאַניפעסטאַציע אין דראָהיטשין לכבוד דער באַלפור־דעקלעראַציע — ל"ג בעומר, 1919

ד.

חתן שטאַרבט אונטער דער חופּה

אַ מנהג אין די קליינע שטעטלעך איז געווען, צו פירן חתן־כלה מיט כלי־זמרים איבער די גאַסן צו דער חופּה אויפן שוהל־הויף. איז אויב די מחותנים און חתן־כלה פלעגן זיין פון רוסישן צד פלעגט מען דער חופּה שטעלן לעם אַלטן בית־המדרש. און אויב זיי זיינען געווען פון פוילישן צד, פלעגט די חופּה פאַרקומען ביי דעם נייעם בית־המדרש.

האט געטראפן א פאל, אז יעקב ברוך דער גייער האט חתונה געמאכט זיינעם א זון, און אזוי ווי ער איז געווען פון פוילישן צד, האט מען די חופה געשטעלט לעם נייעם בית־המדרש און דער מסדר־קדושין, נאטירלעך, האט געזאלט זיין דער פרוש, ר׳ דוד מרדכי. ווי געזאגט, מען האט געבראכט חתן־כלה מיט מוזיק אויפן שול־הויף, וועלכער איז געווען אויסגעפילט מיט געסט און סתם נייגעריקע. דער פויילישער רב האט געמאכט די ערשטע ברכה און דער חתן האט מקדש געווען דער כלה. מיטאמאל האט זיך דער חתן אנגעהויבן אראפלאזן צו דער ערד. עס איז גלייך געווארן א טומל. פון אנהויב האט געמיינט, אז דער חתן איז פאר׳חש׳ט געווארן האט מען אים געגומען מינטערן. אבער זעענדיק, אז ער קומט ניט צו זיך האט מען אלארמירט דעם דאקטאר, וועלכער האט בלויז פעסטגעשטעלט, אז דער חתן איז טויט, ל״ע...

מען קען זיך פארשטעלן, וואס עס האט זיך אפגעטאן אונטער דער חופה. אנשטאט צו שרייען מזל טוב, איז געווארן א גרויסע ילולה. איך האב גראדע דאן געזאגט דעם בלאט־גמרא אין אלטן בית־מדרש, האבן מיר פון די געשרייען געמיינט, אז עס ברענט אין ערגעץ. אבער, ארויסלויפנדיק אויפן גאס האבן מיר דערפארן פון אומגליק. די שרעק־לעכע פאסירונג האט געבראכט גאנץ שטאט אויף דעם פלאץ פון אומגליק. מען האט דעם חתן ארויפגעליגט אויף א באנק און מען האט אים געטראגן צו דעם הויז פון דער חתונה. די געסט, וועלכע האבן צוגעגרייט א קבלת־פנים זיין דעם טויטן חתן, ל״ע...

א צייט לאנג האבן די יידן אין דראהיטשין נישט געקענט פארגעסן די שרעקלעכע פאסירונג. אנדערע האבן דעם אומגליק אנגעהאנגען אין דער מחלוקת־הרבנים, און געזען אין דעם א שטראף פון גאט פאר דער מחלוקת אין שטאט. שפעטער האט מען זיך דערוווסט, אז דער חתן האט געליטן אויף א הארץ־קראנקייט און די איבערראשונג פון דער חתונה האט פארשנעלערט זיין טויט. אין א קורצער צייט ארום האט די כלה געגומען חליצה פון חתן׳ס ברודער. דער מסדר פון דער חליצה איז געווען דער רוסישער רב, אין אלטן בית־המדרש. מיין וויניקייט איז אויך געווען אנווועזנד בעת דער חליצה.

ה.

גרינדונג פון דער ישיבה

איך האב זיך דאן געגומען פאראינטערעסירן מיט דעם מצב פון דער תלמוד־תורה, וועלכע האט געהאט דריי מלמדים, און ווו מען האט געלערנט פון 2 ביז 3 בלאט גמרא א וואך. איך האב אין ר׳ משה וועלוועל׳ס כתה געפונען פיל גוטע תלמידים, וועלכע האבן פארשטאנען לערנען און האבן זיך גענויטיקט אין א ישיבה׳שן לימוד.

נאך די געהעריקע הכנות האבן מיר, אין יאר 1905, אזא ישיבה געגרינדעט. אלס ראש ישיבה האבן מיר אויפגענומען ר׳ אליה מאכלעס, א יד, וואס האט געקענט זאגן א שיעור גמרא פאר עלטערע קינדער. אויך האבן מיר באשטימט א משגיח („קטונתי״), וואס האט געדארפט אכטונג געבן אויף דעם סדר אין דער ישיבה, וועלכע האט זיך גע־פונען אין חסידים־שטיבל. מיר האבן געגעבן צו וויסן אין די ארומיקע יידישע ישובים און עס זיינען געקומען געניג תלמידים. געלט אויף אויפצוהאלטן דער ישיבה האבן מיר געהאט, א טייל פון די תלמידים, און דאס איבעריקע האבן מיר געשאפן אין שטאט און אין די ארומיקע שטעטלעך. צו דעם האט א סך מיטגעהאלפן ר׳ הערשל חיים לעוו, וועלכער איז געווען אן עוסק בצרכי־ציבור.

אויף דעם צווייטן זמן האב איך אליין איבערגענומען די פירונג פון דער ישיבה, וועלכע איז מיט דער צייט שטארק אויסגעוואקסן. מיר האבן געהאט תלמידים פון כאמסק, יאנאווע, מאטעלע, אנטאפאליע, קאברין, ווי אויך פון בריסק. מען האט דער ישיבה איבערגעטראגן אין גאס־בית־המדרש און איך פלעג פאר די קינדער אליין זאגן דעם שיעור יעדן טאג. איך האב די תלמידים געוויזן דעם וועג ווי צו לערנען אליין. זיי האבן אלע טאג געדארפט צוגרייטן א לייענען, דאס הייסט, אליין לערנען, און דאס האט געגעבן די קינדער תשק צום לערנען. דער משגיח איבער די תלמידים איז געווען דער אלטער ר׳ געצל, א חשוב׳ער יד, וועלכער האט אויך ארויס־געהאלפן די קינדער צו מאכן דעם לייענען. איך האב געזאגט שיעורים אין דער ישיבה אין משך פון דריי יאר.

שפעטער האט די אנפירונג פון דער ישיבה איבערגע־נומען הרב יוסף דוד שוב (בנימין משה דעם שוחט׳ס איידעם). צום לעצטן האבן מיר אלס ראש ישיבה אויפגענומען הרב ר׳ אהרן פון כאמסק, א גרויסער למדן. מיר האבן אויך צוגעצויגן הרב ר׳ אלי׳ וועלוועל אלטוואג (חיים בער דעם ציגעלניק׳ס זון), אז ער זאל ארייגקומען אין דער ישיבה.

די ישיבה, וועלכע האט ארויסגעגעבן פיל גוטע תלמי־דים, וואס האבן זיך שפעטער אויסגעצייכנט אין די גרויסע ישיבות, — האט עקזיסטירט פון 1905 ביז דעם אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה אין יאר 1914.

ו.

מיין ערשטע רייזע קיין אמעריקע

עטלעכע יאר פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה איז מיר אריין א געדאנק צו פארן קיין אמעריקע. דאן, אין יענער ניט־מאדערנער צייט איז א רייזע קיין אמעריקע געווען פון די לייכסטע זאכן. מען האט נאר געדארפט פארקלערן איז מען געפארן. פאר די 4 חדשים, וואס איך בין געווען אין אמעריקע, האט מיך מיין פאמיליע פארוואנדרפן מיט בריוו איך זאל צוריק־קומען אהיים. און אין א שיינעם טאג בין געווען צוריק אין דראהיטשין. אזוי ווי מען האט ניט געוווסט פון מיין אוועקפארן אזוי האט קיינער נישט געוווסט פון מיין צוריקקומען. אז איך בין פלוצלונג ארייגעקומען אין אלטן בית־המדרש האב איך געטראפן דעם רב, ר׳ אייזיק׳ן, זאגנדיק דעם בלאט־גמרא.

וועז דער רב האָט מיך דערזען האָט ער גלייך געוואָלט מיר איבערגעבן צו זאָגן דעם בלאַט. אָבער איך האָב אים נישט געלאָזט איבעררייסן דעם לערנען, אויף מאָרגן האָב איך אָנגעהויבן זאָגן דעם בלאַט אויף דעם זעלבן אָרט, ווו איך האָב געלאָזט פאַר מיין פּאָרן קיין אַמעריקע.

קורץ נאָכדעם, האָט דער דיין פון שטאָט, הרב ר׳ זאב וואָלף מילער, אויפגעגעבן זיין שטעלע אין דראָהיטשין און איז געוואָרן רב אין סערניק, ביי פּינסק.

פאַר דער צייט האָט דער פּוילישער צד אויסגעבויט פאָרן פּרוש אָן אייגענע הויז מיט אַ בית־המדרש. אָבער די מערהייט בעלי־בתים פון פּרוש האָבן אָנגעהאַלטן זייערע פּלעצער אין די בתי־מדרשים ווי פריער. דאָס האָט באַוויזן, אַז

ז.

אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה

מיטן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה איז די מחלוקת־הרבנים אין דראָהיטשין אינגאַנצן איינגעשטילט געוואָרן. די נעמען „רוסישער צד", „פּולישער צד" זיינען ווי פאַרגעסן געוואָרן. אָזוי ווי די האָרץ וואָלט יעדן אייגעם אונטערגעזאָגט, אַז אַ ביטערע צייט קומט אָן און ספּעציעל פאַר יידן. פּלוצלינג האָבן זיך גלייך געלאָזט צו דער גרענץ, — ווי אין די צייטן פון דער רוסיש־יאַפּאַנישער מלחמה, וועז אַ סך זיינען אַוועק קיין אַמעריקע, — אָבער, זיי האָבן באַלד

דער לערער בצלאל וואָלפסאָן מיט זיין קלאַס פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה

די שאַרפקייט פון דער מחלוקת האָט זיך אָנגעהויבן אויסוועפן.

אַ פאַר יאָר פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט דער פּוילישער רב חתונה געמאַכט זיין עלטסטע טאָכטער פאַר אַ יונגנמאָן, אַ מוסמך. אַ קורצע צייט נאָך זיין טאָכטערס חתונה איז דער פּרוש נפטר געוואָרן און איז געקומען צו קבורה דעם צווייטן טאָג שבועות אין יאָר 1912. דעם כסא־הרבנות פון דעם פּרוש האָט דאָן פאַרנומען זיין אייִדעם, הרב ר׳ נח קאַהן, ז״ל. (הרב קאַהן, איז נפטר געוואָרן דאָ אין אַמעריקע.)

אויסגעפונען, אַז אַלע גרעניצן זיינען געווען פאַרשפאַרט.

ביי די סוחרים איז געוואָרן אָן ענגשאַפט אין געלט. ווער עס האָט געהאַט אַביסל געלט האָט דאָס פאַרבאַהאַלטן. קיין חובות האָט מען נישט געצאָלט. לייען געלט האָט מען אויך נישט געקראָגן, במילא, איז די לאָגע געוואָרן מיטן יעדן טאָג ערגער און ערגער.

מיט אַ פאָר חדשים שפּעטער זיינען אָנגעקומען אין דראָהיטשין צענדליקער יידישע משפּחות „בעזשניצעס",

פּליטים, וועלכע זיינען דורך דער רוסישער מאַכט אַרויסגע־
שיקט געוואָרן פון די שטעט און שטעטלעך, וואָס זיינען גע־
לעגן האַרט ביים פראָנט. מיר האָבן אַלע פּליטים איינגע־
אַרדנט אין די בתי־מדרשים און אין פּריוואַטע הייזער און
זיי אויסגעהאַלטן מיט עסן און קליידונג.

דער דראָהיטשינער פּריסטאָו מיטן אוראָדניק האָבן
געזונדען העלפן דער צאַרישער רעגירונג צו שאַפן געלט
פאַר דער מלחמה. זיי זיינען אַרומגעגאַנגען פון שטוב צו שטוב,
און יעדער אייניער האָט זיך געמוזט פאַשרייבן צו צאָלן פון
1 ביז 3 רובל אַ חודש לטובת דעם מלוכה־אוצר. די רוסישע
פּאָליציי איז אויך אַרומגעפאָרן איבער די דערפער און גע־
נומען אונטערשריפטן פון די פויערים צו צאָלן דעם חודש־
אָפּצאָל. די יידן, נאַטירלעך, האָבן טאַקע געצאָלט רעגולער
זייערע צוגעזאָגטע סומעס. אָבער, ווען די פּאָליציי איז געקו־
מען איינקאַסירן דאָס געלט פון די פויערים האָבן זיי געזעגט־
פערט: „פּאַנאָטשקו ראָשי ניעמאַ, אָסעדעמו". „האָרינקע, קיין
געלט האָבן מיר נישט, מיר וועלן בעסער אָפּזיצן"...

ווען דער דייטש איז אַריין קיין וואַרשע האָט די רוסישע
פּאָליציי אַרויסגעגעבן אַ פּאַראָדענונג צו בריינגען צו איר
די קופּער און מעש, ווי, פּאַנען, קעסלען, לייכטער א.א. די

זושאַן מייער, רחל נאָלדפּאַרב, אהרן דראָגיטשינסקי און טילע זוקער

יידן פון דראָהיטשין האָבן געבראַכט זייערע קופּערנע און
מעשענע כלים צום פּריסטאָו אין הויז, ווו אַלעס איז געוואָרן
געווויגן און פאַרשריבן, און נאָך דער מלחמה, האָט דאָס גע־
הייסן, וועט די רוסישע רעגירונג באַצאָלן פאַר די קאָנפיס־
קירטע אַרטיקלען.

פון וואַרשע האָט דער דייטש געזונדען זיך רוקן שנעל
צו בריסק. עס איז גראָד יענעם זומער געווען אַ גרויסע
טריקענגיש, איז עס געווען אַ מעלה פאַר ביידן. דער דייטש
האָט געקענט לייכטער און שנעלער גיין פאַרויס און די רוסן
האָבן געקענט שנעלער לויפן צוריק... אין קורצן איז שוין
דער דייטש געשטאַנען ביי בריסק. די רוסן האָבן עוואַקואירט
די גאַנצע באַפעלקערונג פון בריסק און די שטאָט פאַר־
ברענט. פיל בריסקער יידן זיינען געבליבן שטעקן אין דראָ־
היטשינער יידן פון מצרים גאָס. איך בין גלייך אַרויסגע־
לאָפן פון הויז און זיי פאַרשטעלט דעם וועג. ניין, האָב איך
היטשין און אַ סך זיינען געלאָפן מיט דער רוסישער אַרמע
טיפער אין רוסלאַנד.

נאָכדעם, ווי דער דייטש האָט איינגענומען בריסק, אַן
איין שאָס, האָט מען גלייך געקענט מערקן, אַז אַרום דראָהי־
טשין וועט פאָרקומען אַ קאַמף. די רוסן האָבן באַשלאָסן צו
שטעלן דעם דייטש אַ ווידערשטאַנד, כדי צו געבן צייט דער
רוסישער אַרמע אָפּצוטרעטן. אַלע פויערים פון און אַרום
דראָהיטשין, אָנגעשראָקן פאַרן דייטש, האָבן איבערגעלאָזן
זייערע הייזער און פולע שייערן מיט תבואה און זיינען אַנט־
לאָפן קיין רוסלאַנד. די יידן, אָבער, זייענדיק גוט אָנגעלערנט
פון די צאַרישע רדיפות און פאָגראָמען, — בפרט נאָך, אַז
דער דייטש האָט דעמאָלט געגאָלטן אַלס דער באַשיצער פון
פרייהייט, — האָבן באַשלאָסן צו זיצן אויף די ערטער. עס איז
דאָן געווען 3 וואָכן צו ראש השנה, און ווי געזאָגט איז דאָמאָלט
געווען אַ גרויסע טריקענגיש, אַזוי, אַז דער וויאָן, וועלכער
פלעגט שטענדיק זיין פייכט מיט לושקעס וואַסער און בלאָטע,
איז דעם זומער געווען טרוקן ווי אַ שטיין. האָט מען באַשלאָסן
מען וועט מאַכן אָקאָפּעס, גריבער, אויף דעם וויאָן און מען
וועט זיך אויסבאַהאַלטן אין די אָקאָפּעס ביז די שיסעריי
וועט אַריבערגיין.

די גאַסן פון דראָהיטשין זיינען געווען אויסגעפּילט פון
אָפּטרעטנדיקן רוסישן מיליטער און אָבאָזן, וועלכע האָבן
אין משך פון טעג און נעכט געהאַלטן אין איין גיין צו פּינסק.
די געשרייען פון די פערד און בהמות, וואָס די רוסישע סאָל־
דאָטן האָבן געטריבן מיט זיך האָבן פאַרהילכט די לופט. פיל
פון די בהמות און פערד זיינען צוליב דער טריקענגיש צע־
פּגר׳ט געוואָרן פון דאָרשט אויפן וועג. צום גרויסן טומל האָט
אויך נאָך צוגעגעבן דאָס געלאָף פון די טויזנטער פויערים
מיט זייערע וועגענער. אַלע פויערים פון זאַריטשקע, סטאַרא־
סיליע און פון אַנד. דערפער זיינען אַווק מיט דער רוסישער
אַרמע. געבליבן איז נאָר דער גוי פון באָד, וואָס איז שפּעטער
זייער שטאַרק צונוץ געקומען אויף צו מאַכן פייער אין שבת...

יעדער ייד האָט זיך איינגעהאַנדלט אַ פערד־און־וואָגן,
אין פאַל, אויב די רוסן וועלן זיך מיישב זיין, די לעצטע מינוט,
אַרויסצוטרייבן די יידן פון שטאָט זאָל זיין מיט וואָס צו אַנט־
לויפן. איך אַליין האָב געקויפט אַ געשפּאַן שותפות מיט נאָך
אַ ייד. פשוט, דערפאָר, ווייל איך האָב נישט געוווסט ווי אַרום־
צעגיין אַרום אַ פערד. די לעצטע פאָר טעג איז מען געווען
פאַרנומען מיט גראָבן. צום ערשט האָט מען פאַרגראָבן אין
דער ערד דאָס ביסל פאַרמעגן. דערנאָך האָט מען געזונדען
גראָבן די אָקאָפּעס אויף דעם וויאָן. דעם לעצטן טאָג איז
שוין אַלעס געווען פאַרטיק, און מיר האָבן געוואַרט אויף
דאָס אונפאַרמיידלעכע. דאָס שטעטל איז געווען פול מיט קאָ־
זאַקן און טשערקעסן. דאָס איז געווען אַ סימן, אַז די דייטשן
זיינען שוין נאָענט פון שטאָט. מיט אַמאָל זע איך, עס גייט
אַן עשאַלאָן בעזשניצעס מיט קינדער און פּעקלעך אויף
די וועגענער. איך קוק זיך גוט צו און דערקען אין זיי מיינע
דראָהיטשינער יידן פון מצרים גאָס. איך בין גלייך אַרויסגע־
לאָפן פון הויז און זיי פאַרשטעלט דעם וועג. ניין, האָב איך

צו זיי געזאגט, איר טאָרט נישט נעמען אויף זיך אַזאַ ריזיקע. אין אַזאַ ענגשאפט, וואָס הערשט איצט אויף די וועגן און דער־צו נאָך אַזאַ טריקעניש, וואָס מענטשן פאַלן ווי די פליגן פון דאָרשט, שטעלט איר אין סכנה דאָס לעבן פון אייערע קינדער. גייט צוריק אַהיים, זאָג איך צו זיי, און גראָבט אָקאָפּעס און גאָט וועט העלפן. די יידן האָבן מיר געפאָלגט און אומגע־קערט זיך צוריק אַהיים. שפּעטער האָבן מיר פיל פון זיי גע־דאַנקט פאַר מיין עצה וואָס איך האָב זיי געגעבן.

אין אַ דאָנערשטאָג, ווי נאָר עס איז געווארן נאַכט, איז דער הימל געווארן שטאַרק רויט פון די שרפות, וואָס די קאָזאַקן האָבן אָנגעצונדן די דערפער אַרום שטאָט. מיר האָבן שוין געוווסט, אַז דאָס איז די לעצטע נאַכט, און אַז נאָך היינט באַנאַכט וועט מען אונטערצינדן דראָהיטשין. (אגב, אינטערע־סאַנט איז דער עפּיזאָד: בייטאָג האָט אַ דייטשישער אָפּאָפּלאַן אַראָפּגעווארפן אַ באָמבע אין זאַקאָזאליע, וואָס האָט פונקט געטראָפן אין דעם גרויסן „זאָוואָד" פון שנאַפּס און האָט אייע־געלייגט עטלעכע וועגט. גראָד האָבן זיך דאָרט, אין דעם ברויז, געפונען יידן פון וואַלעווע און פון דראָהיטשין, וואָס זיינען געקומען שעפּן פון דעם בראָנפן, וואָס די רוסן האָבן אַרויסגעלאָזט פון די באַסיינען אין דער ערד. צום גליק האָט דער באָמבע־אויפרייס קיינעם נישט געשאַדט...)

דעם זעלבן אָוונט, דאָנערשטאָג, האָבן מיר זיך אַלע פאַרקליבן מיט אונזערע געפּעק, — ווער עס האָט אָנגעלאָדן אויף אַ וואָגן און ווער עס האָט געטראָגן אויפן פליצע, — אויף דעם וויאַן צו אונזערע אָקאָפּעס און געווארט אויף דעם שטורעם. פונקט 12 בייאַנאַכט האָבן די רוסן אָנגעהויבן צו צינדן די הייזער פון שטאָט. עס איז געווארן ליכטיק ווי בייטאָג. און יעדער איינער איז געשטאַנען, מיט אַ פאַרקלעמט האַרץ, און געקוקט ווי זיין פאַרמעגן גייט אַוועק מיטן רויך.

ח.

קאַנאַדע איבער דראָהיטשין

פרייטאָג נאָך האַלבן טאָג האָט זיך אָנגעהויבן די קאַנא־נאַדע איבער דראָהיטשין. די דייטשן זיינען געלעגן איינגע־גראָבן ערגעץ אין בראָנע און די רוסן זיינען געשטאַנען אַרום ליפּניק. די סנאַראַדן זיינען געפלויגן איבערן שטאָט. די יידן זיינען געלעגן באַהאַלטן אין די אָקאָפּעס, וועלכע זיינען געווען איבערפולט מיט אַלטע מענטשן און קליינע קינדער. מען איז געווען אין איינע שרעק, אַז אַ סנאַראַד זאָל, חלילה, נישט טרעפן אין אָקאָפּ. די גאַנצע צייט פון דער שיסונג האָט מען געהאַלטן אין איין שרייען „שמע ישראל".

פאַרנאַכט צו ליכט־צינדן איז געווארן שטילער, איז מען אַרויס פון די גריבער צו כאַפּן אַביסל פרישע לופט. מען האָט גלייכצייטיק מקבל שבת געווען ביי די גריבער און מען האָט געפּראָווט די שבת׳דיקע סעודה. אַרום האַלבע נאַכט האָט זיך ווידער אָנגעהויבן די שיסערייַ, וועלכע האָט אָנגע־האַלטן ביז טאָג. שבת אינדערפרי איז מען אַרויס פון די נאָרעס און מען האָט געדאַווענט אויפן גראָז. איך מיט מיינע שכנים האָבן געקראָגן אַ הויז, וואָס די קאָזאַקן האָבן פאַרזען צו אונ־טערצינדן, און מיר האָבן דאָרט געדאַווענט בציבור און אויך געלייענט די קריאה פון אַ ספר תורה, וואָס מיר האָבן געהאַט מיט זיך. די דאָזיקע הייזקע איז אונז גוט צונוץ געקומען, ווייל שבת בייטאָג האָט פלוצלונג, נאָך אַ לאַנגער טריקענעניש, אָנגעהויבן גיסן אַ שלאַגס רעגן, וועלכער האָט אָנגעפילט אונדזערע גריבער מיט וואַסער, און מיר, דורכגענעצטע ביזן לייב, האָבן זיך מיט אונזערע קינדער אַריינגעקליבן אין דער הייזקע. דאָס איז אפשר געווען פאַר אונזער טובה וועגן, מחמת אין אָקאָפּ איז, צוליב דעם רעגן, אייגנגעפאַלן און אַ יידיש מיידל איז דערשטיקט געווארן, ל״ע.

שבת נאָך האַלבן טאָג האָט זיך די באָמבאַדירונג באַנייט, נאָך מיט אַ גרעסערער פוריע. די האַרמאַטן פון ביידע זייטן האָבן געדונערט און געריסן גאָר ניט צו באַשרייבן. די הויז, וווּ מיר זיינען געלעגן האָט זיך, פון די קלעפ, געטרייסלט

פון רעכטס: מאיר יהודה, חיה, לייבע און שיינקע פעלדמאַן; וועלוועל, אסתר און לאה ביילע מישאַווסקי; און מאַכליע.

און געווארפן ווי אַ פילקע, אָט, אָט, פאַלט זי איין אויף אונז אַלעמען. מיר האָבן נישט אויפגעהערט צו שרייען „שמע ישראל" און בעטן גאָט, אַז מיר זאָלן אַרויסגיין מיט די לעבנס פון דעם שטורעם. אינדערפרי, אַז עס איז שטיל געווארן און מיר זיינען אַרויס אויפן גאַס האָבן מיר דערזען, אַז עט־לעכע פערד זיינען לעבן די גריבער געלעגן טויט, געטראָפן געווארן פון די שראַפּנעלן. אַ שראַפּנעל האָט אויך געטראָפן מאיר דעם בעל־עגלה אין האָנט, מאַכנדיק אַ קליינע וווּנד. אָבער אַ חוץ דעם האָט אַ דאַנק דעם עוויגן קיינעם נישט גע־שאַדט.

דעם גאַנצן זונטאָגדיקן טאָג איז געווען שטיל. דער עולם איז געלעגן לעם די גריבער און מען האָט געשמועסט. זונטאָג פאַרנאַכט האָט זיך פונדאַסניי אָנגעהויבן די שיסעריי, וועלכע האָט אונז צוריק אַריינגעטריבן אין אונזערע לעכער. אזוי האָבן מיר אָפּגעלעגן אין שרעק און אין פחד ביז מאָנ־טאָג פרי, ווען עס איז אינגאַנצן שטיל געווארן. ארויסקריכן־דיק אויף דער פרייער לופט איז צווישן עולם געווארן אַ פרייד און אַ געדודער. מען האָט דערזען די ערשטע פאָר דייטשן אַריינקומען אין שטאָט. דאָס האָט געהייסן, אַז דער קאָמף אַרום דראָהיטשין איז שוין געענדיקט. די שמחה מיט די דייטשן איז געווען אזוי גרויס, אַז אייניקע יידן האָבן גע־כאַפּט קושן די דייטשן...

ט.

דראָהיטשין אונטער דייטשישער אָקופּאַציע

אַזוי גיך ווי די ערשטע דייטשן האָבן אַריינגעמאַרשירט אין שטאָט האָט יעדער איינער געכאַפּט זיינע פּעקלעך און איז געלאָפן זוכן ערגעץ אַ פּלאַץ צום ווינען. אָבער, ווו זוכט מען, אַז פון דער גאַנצער שטאָט איז נאָר פאַרבליבן די קראַס־נעאוליצע גאַס און די גאַס ביים בריק, וואָס גייט צום זאַמד. ווייטער איז אַלעס געווען פאַרברענט. אָבער גאָר גיך האָט מען אויסגעפונען, אַז די גוי׳שע גאַסן־דערפער, סטאַראָסיליע און זאַריטשקע, זיינען געבליבן גאַנץ, נישט פאַרברענט. האָט זיך דער עולם גלייך אַ לאָז געטאָן צו די גוי׳שע גאַסן. יעדער איינער, וואָס האָט געקענט לויפן שנעלער, איז מיטאַמאָל געוואָרן אַ בעל הבית פון אַ הויז מיט אַ שייער תבואה, וועלכעס די פויערים האָבן איבערגעלאָזן און אַנטלאָפן. אַ חוץ דעם, האָט יעדער איינער אַנגעהויבן אויפגראָבן זיין בעל־הבית׳יש־

יידישע קינדער פון זאַריטשקער גאַס אונטער דייטשער אָקופּאַציע אין 1916

קייט, וואָס מען האָט געהאַט פאַרגראָבן פריער. אין איינוועג, האָט מען שוין אויך אויפגעגראָבן די זאַכן, וואָס די פויערים האָבן געהאַט באַהאַלטן...

אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם איז כדאי צו פאַרצייכענען דעם טראַגישן פאַל, וואָס עס האָט געטראָפן מיט משה מענדל דעם סטאָליאַרס איידעם. ער איז אריין אין דער אויוון־קוטשקע פון דער פאַרברענטער הויז אַרויסצונעמען פון דאָרט די פאַר־גראָבענע זאַכן, האָט זיך דער דורכגעברענטער אויוון צעפאַלן און אים פאַרשאָטן. מיט איבערמענטשלעכע כחות האָבן מיר (איך בין דאָן גראָד געווען אָנוועזנד) געאַרבעט ביז מיר האָבן אָפּגערייניקט דעם בארג ציגל און באַפרייט דעם קרבן פון לעבעדיקן קבר. ער האָט זיך אָפּגעמאַטערט עטלעכע טעג און איז, ל״ע, געשטאָרבן. דער ערשטער קרבן פון דער מלחמה.

כדי די שטאָט זאָל נישט זיין הפקר, האָבן מיר באַלד געשאַפן אַ קאָמיטעט פון די פאָלגנדיקע: הרב ר׳ אייזיק י. קאַלענקאָוויטש, זכריה שמיד, זלמן בוניעס, חיים בנימין׳ס, טוביה דוד וואַרשאָווסקי, הערשל חיים, ז״ל, און יבדלו לחיים, זושע וואַרשאָווסקי, מיין ווייניקייט א.א. דער דאָזיקער קאָ־מיטעט האָט געמאָלדן דער דייטשישער קאָמענדאַנטור פון שטאָט פון זיין עקזיסטענץ און געבעטן, אַז אין אַלע שטאָטישע ענינים, זאָל זיך די קאָמענדאַנטור באַראַטן מיטן קאָמיטעט.

אין קורצן נאָכדעם איז אין דראָהיטשין אויסגעבראָכן, ר״ל, אַ שרעקלעכע עפּידעמיע פון פלעק־טיפוס און דיזענ־טעריע. מענטשן, אַלט און יונג, זיינען געפאַלן ווי די פליגן אין די גאַסן. פון די פּליכטלינגע, פּליטים, וועלכע זיינען פאַרשלעפּט געוואָרן קיין דראָהיטשין פון קאָנגרעס פּוילן, פון בריסק א.א. — איז כמעט קיין אייניציקער נישט פאַרבליבן. זיי זיינען אַלע אויסגעשטאָרבן אין דער עפּידעמיע. עס זיינען פאַרבליבן פיל קיילעכדיקע יתומים, אָן אַ שום גואל און רעטער. דער שטאָט־קאָמיטעט האָט, נאַטירלעך, איבערגענו־מען די באַזאָרגונג פון די דאָזיקע יתומים, ווי אויך פון די שוואַכע און קראַנקע, וועלכע האָבן זיך אַליין נישט געקענט העלפן.

דער קאָמיטעט האָט אויך געהאַלטן אַלס זיין פליכט אַכטונג צוגעבן אויף די בעלי־בתים, וועמנס הייזער זיינען פאַרבליבן גאַנץ פון דער שרפה, אַז זיי זאָלן נישט באַרייסן און באַ׳עולה׳ן זייערע שכנים, אַליין געווע־זענע בעלי־בתים, וועמנס האָב־און־גוטס איז אַוועק מיטן פייער.

אין שייכות מיט דעם איז ווערט צו דער־ציילן וועגן אַ פאַל וואָס האָט פּאַסירט מיט מיר אַליין.

אַלס איינער פון די נשרפים, האָב איך גע־דונגען אַ דירה אין איינער פון די פאַרבליבענע הייזער. אַזוי ווי איך האָב אַליין געדאַרפט באַ־הייצן מיין דירה, האָב איך ביי מיין בעל־הבית געבאָרגט אַ האַק צוצוהאַקן עטלעכע שטיקלעך האָלץ. גראָד איז אַנגעקומען שכנה שמש צורופן מיך אויף אַ זיצונג פון שטאָט־קאָמיטעט און זיענדיק מיך שפּאַלטן האָלץ, איז ער צוגעלאָפן און אַרויסגענומען די האַק פון מיינע הענט. ער וועט מיר נישט לאָזן האַקן האָלץ, האָט ער גע־זאָגט, עס פּאַסט נישט פאַר מיר, ער וועט עס אַליין טאָן. ווי נאָר שכנה, דער פאַכמאַן פון האָלץ־האַקן, האָט אַראָפגעלאָזט די האַק אין דער פּאָליניע־האָלץ האָט זי זיך צעשפּאָלטן. ער האָט אָבער אויך צעשפּאָלטן און צעבראָכן דער טאָפּאריסקע, דאָס הענטל פון דער האַק... שכנה האָט מסתמא געווסט מיט וואָס דאָס שמעקט האָט ער זיך גלייך אָפּגערוקט אָן אַ זייט. מיר האָבן לאַנג נישט געדאַרפט וואַרטן און דער בעל־הבית איז מיטאַמאָל געקומען צולויפן און ער האָט זיך אָנגעהויבן קלאָפן מיט די הענט אין זיין קאָפּ און מיטן קאָפּ אין וואַנט:

סטייטש, איך האָב אים אומגלייקלעך געמאַכט. האָב איך אים געגומען בעטן און באַראיקן: עס איז אַ שאַד דער קאָפּ און די וואַנט... איך האָב אים צוגעזאָגט צו מאַכן אַ נייע טאָפּע־ריסקע. איך וועל זיך נישט אָפּשטעלן פּאַר קיין שום געלט.

שכנא שמש (געווען אמאָל אַ פילטשיק), בערל רעזניק און נאָך אַ בערעלע

שכנא איז אַוועק צו דער זיצונג פון קאָמיטעט אַן מיר. אויף דער פראַגע: „ווו איז מרדכי?" האָט שכנא געענטפערט: „ער איז שוין אין אַ צרה". פון שכנא'ס ענטפער זיינען אַלע געבליבן זיצן ווי פאַרגליווערטע. זיי האָבן זיך פאַרגעסטעלט, אַז מסתמא האָט געטראָפן מיט מיך דאָס זעלבע, וואָס עס האָט געטראָפן מיט הונדערטער אַנדערע מענטשן: מ'איז געגאַנגען אין גאַס און אַוועקגעפאַלן און שוין נישטאָ.... ביז שכנא האָט זיי אויפגעקלערט די מעשה מיט דער האַק, האָבן זיי זיך דאַן באַראיקט.

אַלזאָ איך האָב זיך אַרויסגעלאָזט איבער די גאַסן צו זוכן אימיצן, ווער עס קען מאַכן אַ נייע טאָפּעריסקע צו דער האַק. איך האָב טאַקע באַלד אויסגעפונען, אַז עס איז גאָר נישט אַזוי לייכט צו געפינען אַזאָ טייערן „אוצר"... ביז גאָט האָט מיר צוגעשיקט אַ ייד, ווועלכער האָט מיר פאַרטרויט אַ סוד, אַז ערגעץ אין מצרים־גאָס ווויינט אַ ייד מיטן נאָמען יצחק קאָנושקעס, איך זאָל גיין צו אים, ווועט ער מיך מאַכן דאָס הענטל צו דער האַק. ווען איך בין, נאָך לאַנגע זוכענישן, צוגעקומען צו יצחק'ס הייזל, האָב איך פאַרשטאַנען פאַרוואָס די קאָזאַקן האָבן איר אויסגעלאָזט און נישט אונטערגעצונדן... אָבער, איין זאַך האָב איך נישט פאַרשטאַנען: ווי באַלד יצחק איז אַזאַ גרויסער מייסטער און חכם, כמעט דער איינציקער אין שטאָט, וואָס קען מאַכן אַ טאָפּעריסקע, טאָ פאַרוואָס איז ער אַזאַ אביון? איז טאַקע ריכטיק וואָס די חכמים זאָגן: „לא לחכמים לחם"?... יצחק האָט מיט פאַכמענישקייט באַקוקט די האַק און געזאָגט: „ס'וועט דויערן אַ שעה צייט און ס'וועט אייך קאָסטן 15 קאָפּיקעס, וועט איר האָבן אַ נייע טאָפּעריסקע." ס'איז מיר געווארן לייכטער אויפן הארצן. מער נישט ווי 15 קאָפּיקעס? מיט אַ שעה שפּעטער בין איך געלאָפן מיט פרייד אַהיים און דערלאַנגט מיין בעלי־הבית די האַק. זעענדיק, ווי ער באַטראַכט אַזוי מיט שמחה די נייע טאָפּעריסקע, האָב איך געטראַכט, אַז ער וואָלט אוודאי וועלן איך זאָל אים צעברעכן די טאָפּעריסקע פון דער צווייטער האַק... איך האָב אים אָבער די טובה נישט געוואָלט טאָן...

י.

דער יידישער בירגערמייסטער און די מיליץ

דער דייטשער קאָמענדאַנט האָט נאָך זיין איבערנעמען די מאַכט אין דראָהיטשין גלייך זיך געגומען צו איינשטעלן אָרדענונג אין שטאָט. קודם־כל האָט ער נאָמענירט אַ בירגער־מייסטער, דוד כאַצקעל'ס איידעם (פון לאָדזש); אַ וויצע־בירגערמייסטער, נחום הערשל'ס איידעם, סאָלע; און 4 יידישע מיליציאַנטן. פון דעם בירגערמייסטער און וויצע־בירגער־מייסטער איז שטאָט נישט געווען אַזוי צעפרידן. דערפאַר אָבער, האָבן די יידישע מיליציאַנטן באַוויזן צו אייגקויפן זיך די סימפאַטיע פון אַלע יידן אין דראָהיטשין. דער קאָמענדאַנט האָט אויך איינגעשטעלט אַ וואַרטע פון אַ דייטשישן פאָטרול, וועלכער האָט געהיט טאָג און נאַכט. אויך איז אין שטאָט געקומען אַ דייטשישער דאָקטאָר, אַ יד, מיט נאָמען מילער, אין וועמנס מעדיצינישער הילף מיר האָבן זיך זייער גענוטיקט. דער קאָמענדאַנט האָט אויך באַפוילן אָפּצולייקן 3 הייזער, ווו מען האָט איינגעאָרדנט אַ צייטווייליקן שפּיטאָל פאַר די קראַנקע, וועלכע זיינען באַדינט געווארן פון פרייוויליקע קראַנקען־שוועסטער.

דער עולם האָט זיך געגומען אָנגרייטן שפּייז אויףווינטער, וויסנדיק, אַז מיט דער באַן וועט מען קיין עסענוואָרג נישט ברייגען, און קיין שפּייז־קראָמען זיינען אויך נישט געווען, האָט מען חול־המועד סוכות אַ לאָז געטאָן זיך אויף די פעלדער צו גראָבן די קאַרטאָפל, וועלכע די פויערים האָבן נישט באַוויזן אויסצוגראָבן. נאָר געציילטע מענטשן האָבן זיך אָפּגעהאַלטן פון דעם. די דאָזיקע לייט האָבן געלאָכט פון מיר, וואָס איך און מיין פאַמיליע לייגן אויף די פעלדער און גראָבן קאַרטאָפל. שפּעטער האָבן זיי אויסגעפונען זייער טעות און האָבן דערפאַר זעער טייער באַצאָלט...

וויזיט אויס, אַז צו צרות איז קיין סוף נישטאָ. נישט גענוג, וואָס דריי־פערטל שטאָט האָבן די רוסן פאַרברענט

און טויזנטער יידישע נפשות האָבן נישט געהאַט וווּ זייערע קעפּ צו לייגן, — איז פלוצלונג, דעם 2־טן טאָג חול־המועד סוכות אויסגעבראָכן אַ שרפה אין דאָרף סטאַראָסיליע, וועלכער איז געווען באַזעצט דורכאויס מיט יידישע פאַמיליעס, און אַלע הייזער מיט דעם פאַרביבענעם יידישן פאַרמעגן איז געווארן פאַרברענט און פאַרניכטעט. די יידישע נשרפים האָבן, צום צווייטן מאָל, געמוזט נעמען דעם וואַנדער־שטעקן און זיי האָבן זיך צעשפרייט איבער די אַרומיקע דערפער, ווי בילינקע און אַנדערע. עס איז ווי מען זאָגט: „א בעטלער האָט נישט וואָס אָנצוווערן, ברענט אַפּ איין דאָרף גייט ער אין אַ צווייטן דאָרף“...

יידישע מיל ק, 18־1915. פון רעכטס: איטשע מישאָווסקי, זיידל וויסמאַן, ירמיה גראָסמאַן

אויסגעלאָזט האָט זיך, אַז די שרפה פון סטאַראָסיליע איז גאָר געווען לטובה. די סטאַראָסיליער נשרפים האָבן אין די ניי דערפער, וווּ זיי האָבן זיך באַזעצט, געפונען גוטע ווויינונגען און פולע שייערן מיט תבואה און קאַרטאָפל. און דער עיקר, זיי האָבן זיך גאָר אַטעוועט פון דער עפידעמיע, וועלכע האָט אַגאַנצן ווינטער געבושעוועט אין שטאָט. אין קורצן איז דער אַרויספאָר פון דראָהיטשין געווארן באַגרענעצט. דער בריק ביים זאַמד איז געווען דער גרענעץ, ווייטער פון דאָנען האָט מען נישט געטאָרט גיין. אויף יענער זייט האָט שוין געהייסן „אָפּאָזיציאָנס־געביט“, מלחמה־געביט. מען האָט אפילו אויף דעם נייעם בית־עולם נישט געטאָרט קומען, סיידן מען האָט געהאַט אַ ספּעציעלע דערלויבעניש פון דייטשישן קאָמענדאַנט. האָט מען טאָקע די מתים געמוזט מקבר זיין אויף דעם אַלטן בית־עולם.

יא.

דער נייער שטאָט־קאָמיטעט

ווי געזאָגט איז שטאָט נישט געווען צופריידן פון איר בירגערמייסטער, וועלכער איז געווען אַ לאַדזשער און איז געווען פרעמד די יידן פון דראָהיטשין. האָט מען אַוועקגעשיקט אַ ביטע צום דייטשישן קאָמענדאַנט, אַז שטאָט פאַרלאָנגט אויסצוקלייבן אַ נייעם בירגערמייסטער. דער קאָמענדאַנט, וועלכער איז געווען אַ גאַנץ ליבעראַלער מענטש, איז מרוצה געווארן אויף דער בקשה און געהייסן רופן אַ פאַרזאַמלונג פון שטאָט בעלי־בתים, און ער וועט אויך קומען צו דער זיצונג.

צו דער באַשטימטער צייט איז דער קאָמענדאַנט מיט זיינען לויטענאַנטן, ווי אויך דער בירגערמייסטער, געקומען צו דער פאַרזאַמלונג. דער קאָמענדאַנט האָט אַריינגערופן יעדן איינעם אין אַ באַזונדער צימער און געפרעגט וועמען מען וויל פאַר אַ בירגערמייסטער. יעדער איינער האָט אָנגעגעבן מיין נאָמען. לסוף האָט דער קאָמענדאַנט געהייסן מיר זאָלן פון צווישן זיך אויסוויילן אַ דעלעגאַציע פון 4 פערזאָן און קומען מאָרגן אין קאָמעדאַנטור וועט ער געבן זיין ענטפער. אויף מאָרגן זיינען מיר פיר (זכריה שמיד; הערשל חיים לעווי, דער רימער; ליפמאַן עזריאל׳ס, פעלדמאַן; און מיין וויניקייט) געקומען צו דעם קאָמענדאַנט, וועלכער האָט אונדז דערקלערט פאָלגענדעס: בירגערמייסטער וועט זיין דער אַלטער וויי געווען. נאָר אַזוי ווי אַלע יידן האָבן צוטרוי צו מיר, על־כן, וועט ער מיך באַשטימען אַלס אויפּזעער איבער די פינאַנצן, ד״ה, קאַסירער. און די איבעריקע 3 פערזאָן וועלן אויך געהערן צום קאָמיטעט. ער האָט אויסגעשאָפט, האָט דער קאָמענדאַנט וווייטער פאָרטגעזעצט, אַ וואָג צוקער און אַנדערע שפייז. מיר, דער קאָמיטעט פון פיר, וועלן דאָס דאָרפן פאַרטיילן דעם צוקער און די שפייז צו אַלע געמיינדעס און אין שטאָט גופא. דער קאָמענדאַנט האָט אונז גלייך אַרויסגעגעבן פאָפּירן, באָפולמעכטונגען, וואָס האָט געהייסן, אַז פון היינט אָן זיינען מיר פיר דער פאַקטישער שטאָט־קאָמיטעט.

דער קאָמיטעט האָט זיך גלייך געזומען צו דער ארבעט. מען האָט געדונגען אַ גרויסן שפייכלער (ביי אַלטער דעם סאָכער), וווּ מען זאָל אַראָפלייגן דעם צוקער. אין קורצן איז טאָקע אָנגעקומען דער ערשטער וואָגאָן צוקער. דער יידישער קאָמיטעט האָט פאַרטיילט דעם צוקער צו אַלע אַרומיקע ישובים און, פאַרשטייט זיך, צו אַלע דראָהיטשינער יידן, לויט דער גרויס פון די פאַמיליעס. די שטאָט האָט אָנגעהויבן אָפּלעבן. חדשים לאַנג האָט מען נישט אָנגעזען קיין שטיקל צוקער אין די אויגן. עס איז נישט געווען מיט וואָס צו זאָרזיסן אַביסל וואָסער פאַר די טיפוס־קראַנקע. איצט האָט מען געקענט מחיה זיין די קראַנקע מיט אַ ביסל וואַרעמס. פון דעם ריוח, וואָס דער שטאָט־קאָמיטעט האָט אַריינגענומען פון דעם צוקער, האָט מען אויסגעהאַלטן דעם שפּיטאָל, וואָס האָט זיך געפונען אין די דריי הייזער, וועלכע זיינען פול געווען מיט חולאים. [עס דאָרף דאָ באַמערקט ווערן, אַז די הויפּט־טוערין אין שפּיטאָל איז געווען כאַשע די בראָנערקע, הערשל חיים׳ס פרויי, זי איז אַרומגעגאַנגען אָרום די קראַנקע און געאַרבעט מיט איבערמענטשלעכע כוחות ביז וואָנען זי האָט זיך אַליין אַריינגעלייגט אין שפּיטאָל.] פון דעם זעלבן געלט האָט מען אויך פאַרריכט די צעשטערטע באָד און די מקוה און מען האָט שוין אויך אָנגעהויבן טראָכטן וועגן בויען אַ בית־מדרש.

קיין קראָמען זיינען נישט געווען די גאַנצע צייט פון דער דייטשישער אָקופּאַציע און מען האָט זיך געמוזט באַנוגענען מיט די שפּייז, וואָס דער קאָמיטעט האָט אויסגע־

בעטן ביים קאָמענדאַנט. פאַרשטייט זיך, אַז דער קאָמיטעט האָט דעם קאָמענדאַנט באַדאַנקט מיט מתנות און פּרעזענטער. ביי יעדער געלעגנהייט, וואָס דער קאָמיטעט האָט געגעבן דעם קאָמענדאַנט אַ דאַנק־פּרעזענט, פלעגט ער זיך פאָטאָגראָפירן צוזאַמען מיטן יידישן קאָמיטעט און אָפשיקן די פאָטאָגראַפיע קיין בערלין, צו ווייזן דאָרט, ווי „באַליבט" די דייטשע אָקופּאַציע־מאַכט איז ביי די יידן... מיר, דער יידישער קאָמיטעט, זיינען אָנגעגאַנגען מיט אונזער אַרבעט ביז די דייטשן האָבן פאַרלאָזן דראָהיטשין.

יב.

די דייטשע אייזערנע דיסציפּלין

ביסלעכווייז האָט מען זיך אָנגעהויבן צוגעווויינען צו דעם אַרט לעבן. די אייניציקע זאַך, וואָס האָט געדריקט אויף פלאַסטערט די בלאָטיקע וועגן און געבויט שאָסייען. די יידישע יונגעלייט זיינען געשלאָפן אין פאַלאָטקעס אין די גרעסטע רעגענס און פרעסט. איז נישט קיין וווּנדער, אַז נאָכן אָפּזיין עטלעכע וואָכן אויף צוואַנג־אַרבעט זיינען זיי געקומען אַהיים צעבראָכענע און קראַנקע.

אין שטאָט גופא האָט קיינער נישט געטאָרט גיין וווייטער פון בריק. האָט איינער פאַרבלאָנדזשעט אַ פּאָר טריט וווייטער פון בריק האָט אים דער דייטשישער פּאָטרול צוגעבונדן צום בריק און ער האָט אַזוי געמוזט אָפּשטיין, אַ צוגעבונדענער, ביז נאָכט. לויטן דייטשישן באָפעל האָט מען נישט געטאָרט באַלייכטן אַ הויז, אין די אָוונטן, מער ווי מיט איין נאָפּט־לעמפּעלע. דעם ערשטן פרייטאָג־צונאָכט האָבן די וווייבער געבענטשט ליכט אין געלאָזן ברענען די ליכט מיט די לעמפּעלאַך. די דייטשע וואַך־סאָלדאַטן זיינען געגאַנגען פון הויז צו הויז און פאַרשריבן די נעמען. אויף צו מאָרגנס,

יידישער קאָמיטעט גיט אַ מתנה דעם דייטשן קאָמענדאַנט אין 1916. פון רעכטס: זכריה שמיד, בירגערמייסטער (מיט דער פּאָן), הערשל חיים לעווי, הרב מרדכי מינקאָוויטש, ליפּמאַן פעלדמאַן, ירמיה גראָסמאַן און איטשע מישאָווסקי (לעצטע צוויי: מיליץ)

דעם געמיט איז געווען די דייטשישע סאָלדאַטסקע דיסציפּלין און די צוואַנג־אַרבעט. מען האָט זיך געפילט ווי אַ געפאַנגענער, נאָך ערגער ווי אַ קנעכט: דאָ גיי נישט, דאָס טו נישט א.א.וו. אַלע יידישע יונגעלייט האָבן געמוזט גיין אויף חדשים לאַנג האָקן די בוימער אין די וועלדער, וואָס זיינען טראַנספּאָרטירט געווארן קיין דייטשלאַנד. זיי האָבן צענומען די פּויערישע כאַטקעס אין די דערפער און מיט דעם געהילץ געשבת פרי, האָבן די דייטשן אַרויסגעטריבן אַלע פאַרשריבענע פרויען אויפן מאַרק, אויסגעשטעלט זיי אין רייען ווי סאָלדאַטן, און געהייסן זיי מאַרשירן צום בריק, ווו זיי זיינען, אַלס שטראָף, אָפּגעשטאַנען, אונטער אַ וואַך פון באַוואָפנטע דייטשן, 4 שעה נאָכאַנאַנד. די וויבער זיינען, נעבאַך, געשטאַנען אין איינע שרעק, טאָמער, וועלן די מענער אויפעסן די טשאָלנט און פאַר זיי גאָרנישט איבערלאָזן...

יג.

יידן פֿאַרנעמען זיך מיט ערד־אַרבעט

די מערהייט פון די יידן האָט זיך, אין פֿאַרלויף פון די מ׳חמה יאָרן, פֿאַרנומען מיט ערד־אַרבעט. יעדער איינער האָט פֿאַרנומען אַ שטיק פעלד, וועלכע איז געבליבן פֿאַר־לאָזט פון די אַנטלאָפענע פּויערים און עס באַאַרבעט אַזוי גוט ווי די גענעטסטע ערד־אַרבעטער. אַ סך פון די דאָזיקע יידן האָבן געהאָט גענוג ברויט און קאַרטאָפל פֿאַר זיך און אויך צום פֿאַרקויפן. געווען אויך אַזעלכע, וואָס איז זיי נישט אַנ־געשטאַנען צו ליגן אויף די פעלדער, האָבן זיי טאַקע געמוזט צאָלן אַ גוטן פרייז פֿאַר אַ פּוד קאָרן, און צייטנווייז אויך גוט צוגעהונגערט.

די יידן, וועלכע האָבן געזייט פעלדער האָבן אויך גע־האַלטן בהמות און אַזוי אַרום געהאַט פֿאַר זיך מילך, פּוטער און קעז. קיין פֿאַשע פֿאַר די בהמות האָט נישט געפעלט. די צרה איז געווען ווו נעמט מען פֿאַסטוכער? ווייל קיין גוי׳שע פֿאַסטוכער זיינען נישט געווען. האָבן זיך אָפּגעזוכט צוויי יידישע יונגעלייט, וועלכע האָבן זיך פֿאַרדונגען צו פֿאַשן די יידישע בהמות.

איינמאָל אין אַ פרייטאָג בין איך געגאַנגען באַקוקען מיינע פֿאַרזייטע פעלדער, ווו נישט ווייט האָבן זיך געפֿאַשעט אונזערע בהמות. האָב איך אין זיך געטראַכט, וואָס, למשל, קען טאָן אַ יידישער פֿאַסטוך ערב שבת נאָך האַלבן טאָג? האָב איך זיך אַריינגעזעצט אין די טיפע קאָרן און פונדערווייטנס בעאָכאַכטעט די פֿאַסטוכער. אַז די בהמות האָבן זיך גוט אָנ־געגעסן און צעלייגט זיך אויף דעם גראָז, האָבן די פֿאַסטוכער אַרויסגענומען פון זייערע טאַרבעס סידורים און אָנגעהויבן זאָגן שיר השירים מיט אַזאַ ניגון, אַזש עס איז צעגאַנגען אין אַלע גלידער. דאָס זיינען געווען יידישע פֿאַסטוכער...

יד.

געהיימער האַנדל

דעם צווייטן יאָר פון דער דייטשישער אָקופּאַציע האָט זיך דאָס לעבן אָנגעהויבן צו נאָרמאַליזירן. די עפּידעמיע האָט זיך פֿאַרלענגערט. יידן האָבן אָנגעהויבן מאַכן צעביסלעך מסחר. מען האָט געקויפט און פֿאַרקויפט, פון האַנט צו האַנט, נאָטירלעך, אונלעגאַל. פון פּינסק פלעגן יידן, מיט דער דער־לויבעניש פון דער קאָמענדאַנטור און מיט אַ דייטשישן באַ־גלייטער אויפן וואָגן, קומען קיין דראָהיטשין און בריינגען אין די וועגענער, — מיט דער שטיל׳ער הסכמה פון דעם דיי־טשישן באַגלייטער... — פֿאַרשיידענע סחורות, ווי, לעדער, שניט, כלים א.א. וועלכע זיי פלעגן דאָס אויסטוישן אויף אַ זעקל קאָרן אָדער עטלעכע פּוד קאַרטאָפל, וועלכעס איז דאָן געווען פֿאַר די פּינסקער יידן, וואָס האָבן געליטן הונגער, די בעסטע סחורה.

פון בריסק, ביאַלע, מעזריטש און אַנד. שטעט, פלעגט מען שמוגלען אין די וועגענער קיין דראָהיטשין, מערסטנטייל, שניט־סחורה, וועלכע מען האָט אויסגעטוישט אויף תבואה אָדער אַנדערע סחורות. איינמאָל האָט מען זיך דערוווסט, אַז אין סלאָנים איז פֿאַראַן צו קויפן שניט־סחורה, האָבן יידן, וועלכע האָבן קיינמאָל נישט געוווסט די באַדייטונג פון מא־ניפּאַקטור, אַ ל׳אַז געטאָן זיך קיין סלאָנים און געבריינגט פּעקלעך מאַניפּאַקטור קיין דראָהיטשין. מען האָט נישט גע־פרעגט קיין פּריזין. מען האָט געצאָלט וויפל נאָר דער פֿאַר־קויפער האָט געבעטן. מען איז אַזוי לאַנג געפֿאָרן קיין סלאָנים ביז די שניט־סחורה דאָרט האָט זיך אויך אויסגעלאָזט.

שפּעטער האָט זיך פֿאַרשפּרייט דער האַנדל פון שנאַפּס. מאַנכע יידן האָבן מיט דער דערלויבענש פון דער דייטשישער קאָמענדאַנטור (נאַטירלעך, פֿאַר גוטע פרעזענטער), אָנגעהויבן אויספֿאָמפּען דעם שפּירט פון דער ערד, וואָס די רוסן האָבן פֿאַר זייער אָפּטרעטן אַרויסגעלאָזט פון די ברייזער. באַזונ־דערס, האָט זיך זייער שטאַרק געוכטעט מיט דעם בראָנפן־מסחר, אין זאַקאָזעלע. ספּעציעלע גרויסע מאַשינען זיינען דאָרט געווען אינסטאַלירט, וואָס האָבן געפֿאָמפּעט דעם שנאַפּס פון דער ערד. פֿאַרנומען מיט דעם האָבן זיך אַממיינסטן די יידן פון וואַלעווע, ווי אויך פון דראָהיטשין. פיל יידן זיינען פון דעם בראָנפן־מסחר שטיין־רייך געווארן.

די גאַנצע דריי יאָר פון דער דייטשישער אָקופּאַציע איז געווען אין פֿאַרקער, נאַטירלעך, דער דייטשישער מאַרק, און די רוסישע פּאָפּירענע רובלס. די גאָלדענע רובלס, האָט דער דייטש גלייך פון אָנהויב אַרויסגעצויגן פון אומלויף. דער דייטש האָט זיך באַנוצט מיט אַ שווינדל: ער האָט זייער אָפט אַרויפגעלייגט אויף דער ציווילער באַפעלקערונג שטראָפן און געהיסן צאָלן אין גאָלדענע רוסישע רובלס... שפּעטער האָבן זיך אָנגעהויבן ווייזן אין אומלויף נייע קנאַ־קענדיקע רוסישע פּאָפּירענע רובלס. נאָך שפּעטער האָט מען די אַלטע רוסישע רובלס אינגאַנצן אויפגעהערט צו נעמען. פיל יידן האָבן דערביי פֿאַרלאָרן אַ סך געלט. צום סוף האָט מען אָנגעהויבן אויך אויסצובראַקירן די נייע רוסישע רובלס. אויב עס האָט נאָר געהאַט אַ קלייניע לעכעלע האָט שוין נישט גע־טויגט. און יידן האָבן ווידער פֿאַרלאָרן געלט. פון וואַנען די האָסע און די בעסע אויף די רוסישע רובלס האָט זיך געמומען האָט קיינער נישט געווסט.

טו.

דאָס שטעטל הויבט זיך אָן אָפּבויען

זעענדיק ווי די דייטשן האָקן אויס די וועלדער און פירן אַרוס דאָס געהילץ קיין דייטשלאַנד, האָבן זיך די יידן באַ־רעכענט, אַז זיי קענען אויך טאָן דאָס זעלבע. מען האָט זיך באַזאָרגט מיט „שיינען" פון דעם קאָמענדאַנט און מען האָט אָנגעהויבן פֿאָרן אין די וועלדער האָקן די בוימער און בריינ־גען אין שטאָט אַריין. ווער עס האָט געהאַט אַ פערד־און־וואָגן האָט דאָס אַליין געטאָן, און ווער עס האָט נישט געהאַט קיין

אייגענעם פערד־און־וואָגן האָט געדונגען אַ פרעמדן. עס איז אָנגעגאַנגען אַן אמת׳ער געיעג, ווער עס קען אַריינפירן מער קלעצער אין שטאָט. אַנדערע זיינען געפאָרן אין די דערפער און האָבן אַריבערגעפירט גאַנצע פויערישע הייזער און עס אויפגעשטעלט אויף זייערע פּלעצער. אין פאַרלויף פון אייניקע חדשים זיינען אויפגעקומען אין שטאָט פיל נייע הייזער.

אויף דעם זעלבן אופן האָט זיך געזומען אָפּבויען דער אַלטער בית המדרש, ווי אויך דער גאַס־בית־המדרש. ווער עס האָט נאָר געהאַט אַ פערד־און־וואָגן האָט זיך מנדב געווען צו בריינגען קלעצער פון וואַלד. בעלי־מלאכות האָבן מנדב געווען זייער ארבעט. אַנדערע האָבן געהאָלפן מיט געלד און אין אַ קורצער צייט איז אויפגעשטעלט געוואָרן דער זרוב פון דער אַלטער שוהל.

טז.

די דייטשן גייען אַוועק און די פּאָליאַקן קומען אַן

נאָכדעם, ווי די דייטשן האָבן פאַרלאָזן דראָהיטשין איז די שטאָט געבליבן הפקר, אָן אַ ציווילער מאַכט. שטאָט האָט אויף דער גיך אָרגאַניזירט אַ יידישע שוץ־וואַך, וועלכער מען האָט באַוואָפנט מיט עטלעכע פאַרזשאָוערטע ביקסן, און וועלכע האָט געוואַכט איבער דער שטאָט קעגן איבערפאַלן פון דרויסן.

מיט עטלעכע וואָכן שפּעטער איז קיין דראָהיטשין אַריין אָן אָפּטיילונג באָלשעוויקעס, וועלכע זיינען זייער פיין אויפגענומען געוואָרן מצד דער באָלשעוויקערונג. מען האָט די געסט אַריינגענומען אין די הייזער און געגעבן זיי עסן און טרינקען.

ערשטע שורה פון רעכטס: העסקע פעלדמאַן, וועלוועל מישאָווסקי, מאַניע פּאַדאַראָווסקי. צווייטע: גדליה קאַפּלאַן, שיינקע פעלדמאַן, חיים לייב אייזענשטיין, אסתר מישאָווסקי. דריטע: לאה מענדעלסאַן, סאַניע פּיאַסעצקי, הערשל שקאַלניק און יוסף פעלדמאַן.

די באָלשעוויקעס פון זייער זייט האָבן זיך זייער אייגל אויפגעפירט און האָבן צוגעזאָגט די יידן הרים וגבעות.

פאַרנאַכט זיינען די באָלשעוויקעס אַוועק קיין אַנטאַפאַליע. אויף מאָרגן פרי האָבן מיר געזען געציילטע פון זיי לויפן אין בהלה צוריק. הינטער אַנטאַפאַליע איז די קליינע אָפּטיילונג באָלשעוויקעס באַפאַלן געוואָרן פון אַ גרויסער אָפּטיילונג פּאָליאַקן און זיי זיינען געוואָרן צעקלאַפּט.

אין דער זעלבער וואָך האָבן אַריינגעמארשירט קיין דראָהיטשין די פּאָליאַקן. עס האָט זיך גלייך אָנגעהויבן פילן, אַז עס זיינען געקומען די אמת׳ע „בעלי־בתים"... די פּאָליאַקן האָבן גלייך געווויזן וואָס זיי קענען. גראָד איז ביי איין ייד געשטאָרבן, ל״ע, אַ קינד, האָט ער עס געפירט אויף דעם בית־עולם צו מקבר זיין. די פּאָליאַקן האָבן אויף אים גע שאָסן און דער־הרג׳עט דעם פערד. נאָך אַ גליק וואָס דער ייד איז אַרויס אַ גאַנצער. אין אַנדערע שטעט האָבן די פּאָליאַקן באַווויזן נאָך גרעסערע „גבורות" אין באַצוג צו יידן...

די פּוילישע אַרמיי איז געווען גוט אויסגעשטאַטעט מיט אַלערליי מינים מאַדערנע געווער און געווען גוט געקליידעט. איין טאָג זיינען די פּאָליאַקן געשטאַנען אין דראָהיטשין, און אין דער קורצער צייט האָבן זיי אויפגעכאַפּט אַלע עופות אין שטאָט. אין אָוונט זיינען די פּאָליאַקן אַוועק קיין יאַנאָוע. אין שטאָט איז פאַרבליבן אַ קאָמענדאַנט מיט פּאָליציי צו היטן די אָרדענונג. עס האָט זיך אויך געשאַפן אַ פּוילישער געריכט, אהרן אשר שפּרה׳ס איז געוואָרן באַשטימט אַלס דער „סאָלטעס" (כמו אַ סטאַרעסטע). דאָס לעבן אין שטאָט האָט זיך אָנגעהויבן צו נאָרמאַליזירן. די יידן האָבן זיך אָנגעהויבן אָפּבויען, און מען האָט געמיינט, אַז מיט דעם איז שוין געקומען אַ סוף צו אַלע צרות...

יז.

די באָלשעוויקעס טרייבן אַרויס די פּאָליאַקן

מ׳האָט קוים באַווויזן אָפּצוכאַפן דעם אָטעם און שוין האָבן זיך אָנגעהויבן נייע צרות. אַ צוויי חדשים, בסך־הכל, זיינען אַריבער זינט די פּאָליאַקן האָבן זיך באַזעצט אין פּינסקער געגנט און שוין לויפן זיי צוריק, געטריבן פון די באָלשעוויקעס. די יידן אין אַלע שטעט און שטעטלעך, דורכ־

וואָנען די פּאָליאַקן זיינען דורכגעגאַנגען, האָבן אויסגעשטאַנען געבראַנטע צרות. איך געדענק ווי אַ באַנדע פּאָליאַקן האָבן זיך אַריינגעריסן אין תשעה־באב אין חסידים־שטיבל, ווו מיר האָבן אַלע, אין טלית־און־תפלין און אין זאָקן, געדאַוונט מנחה, און האָבן די פון תענית־פּאַר׳חלש׳טע יידן פּאַרנומען צו טרייבן זייערע סטאַדעס אַנגעריבטע בהמות קיין אַנטאָפּאָליע. דאָס איז נאָך געווען פון די קליינע זאַכן. באַנדעס באַוואָפנטע פּאָל־אָקן זיינען געלאָפן ווי די צעיושעטע חיות פון שטוב צו שטוב און האָבן גערויבט און געשלאָגן מכות רצח. זיי פלעגן אַראָפּציען די שטיוול און די שיך פון יעדן יידישן מאַן און פרוי. אין די נעכט, ליגנדיק אויפן בוידעם, פלעגט מען הערן גרוילעכע ילולות, וועלכע האָבן זיך געטראָגן פון יידישע הייזער, ווו די באַנדיטישע פּאָליאָקן האָבן זיך געלאָזן ווויילגיין איבער די הילפלאָזע יידן. איין טאָג האָבן זיך צו מיר אין הויז אַריינגעריסן אַ פּאָר פּאָליאָקן און געגנומען זיך צו מיר איך זאָל זיי געבן געלט. זיי האָבן אויסגעטרייסלט מיינע קעשענעס, און נישט זייענדיק באַפרידיקט מיט דער קליינער סומע געלט, האָבן זיי אָנגעשטעלט אויף מיר זייערע ביקסן, איך זאָל זיי וויזיק, ווו איך האָב באַהאַלטן מיין גאָלד, אַז נישט שיסן זיי מיר. עס איז געווען אַ געוויין און אַ יללה פון מיינע בני־בית און קוים מיט צרות האָבן מיר זיך אָפּגעבעטן ביי די רויבערשע פּאָליאָקן. דאָס רויבן, שלאָגן, און שענדן פון די פּאָליאָקן האָט אָנגעהאַלטן אַ גאַנצע וואָך, ביז דער לעצטער רויבערישער פּאָליאַק איז פּאַרטריבן געווארן פון דראָהיטשין.

וועו די באַלשעוויקעס זיינען אַריין קיין דראָהיטשין זיינען אַלע אַרויס פון די לעכער אויפן גאַס מיט פרייד, וואָס מען איז שוין פטור געווארן פון די פּאָליאָקן. קליינע קינדער האָבן זיך געדרייט אַרום די באַלשעוויקעס, אָן שום מורא, ווי אַרום אייגענע מענטשן.

[איך פערזענלעך האָב פון די באַלשעוויקעס געלימטן אַ שאָדן. ווי באַווסט זיינען די באַלשעוויקעס געווען אויסגעהונגערט אויף לעדער און האָבן געזוכט צו קויפן דעם דאָזיקן טייערן אַרטיקל. האָט מען אָנגעוויזן אויף מיר, אַלעס איינעם, וואָס האָט געהאַנדלט מיט לעדער. אַ גרופּע באַלשעוויסטישע אָפּיצירן זיינען געקומען צו מיר און איך האָב זיי אַוועקגעגעבן דאָס גאַנצע לעדער וואָס כ׳האָב געהאַט אין הויז. די באַלשעוויקעס האָבן מיר באַצאָלט מיט זייערע פּאַפּירענע געלט. וועו די נייעס האָט זיך צעטראָגן, אַז ביי מיר קריגט מען לעדער, איז מיין הויז באַפאַלן געווארן פון גרופּעס סאָלדאַטן, וועלכע האָבן געזוכט און געגישטערט ביז זיי האָבן דערטאָפּט דאָס לעצטע ביסל לעדער, וואָס איך האָב געהאַט פאַרגראָבן אין גאָרטן, און האָבן עס צוגענומען.]

אַ חוץ דעם אינצידענט, וואָס איז געשען מיט מיר, איז קיין זאַך נישט פאַרגעקומען. אין שטאָט איז געווען גאַנץ רואיג. מען איז אָנגעגאַנגען מיט דער פעלד־אַרבעט ווי גע־ווינלעך. מען האָט שוין געהאַלטן ביים אויסגראָבן די קאָר־טאָפּל פון די פעלדער, די באַלשעוויקעס האָבן נאָך געהאַלפן אין דער אַרבעט. מיר אין דראָהיטשין האָבן אַנדערש נישט געדיינקט, אַז די באַלשעוויקעס וועלן שוין פאַרבלייבן ביי אונז אויף שטענדיק.

יה.

די פּאָליאַקן טרייבן צוריק די באַלשעוויקעס

דערווייל האָבן די פּאָליאַקן צוגעקראָגן הילף פון אַנדערע מלוכות, ווי אויך פון די פינצטערע באַלאַכאָווצעס, און האָבן אָנגעהויבן צוטרייבן צוריק די באַלשעוויקעס, וועלכע זיינען שוין געשטאַנען ביי וואַרשע. אַז מיר האָבן דערפאָרן פון די נייעס, אַז די באַלשעוויקעס ציען זיך צוריק און אַז מיר וועלן דאַרפן פון דאָסניי אַדורכלעבן די צרות פון די אָנ־קומענדיקע פּאָליאַקן מיט זייערע שותפים, די באַלאַכאָווצעס, די מערדער, — איז אויף אונז אָנגעפאַלן אַ שרעקלעכער פּחד. נישט לאַנג וואַרטנדיק, קורץ פאַר ראש השנה, האָבן זיך אין שטאָט באַווייזן די ערשטע אָפּטרעטנדיקע באַלשע־ויסטישע חילות. אייניקע טעג פאַר יום־כּפור איז די שטאָט פול געווארן פון באַלשעוויקעס. אַלע יידן פון די דערפער אַרום, האָבן, אויס מורא פאַר די באַלאַכאָווצעס, אַריינגעקליבן זיך אין שטאָט.

איך וועל קיינמאָל נישט פאַרגעסן יענעם יום־כיפור, די שרעק, וואָס איז געפאַלן אויף אונז אַלעמען. איך האָב דאָן, אַלס שליח־ציבור, געדאַוונט מוסף אין דעם חסידים־שטיבל. אַלע פרויען זיינען אַוועק אויף דעם אַלטן בית־עולם צו רייסן די קברים. זייערע געווייגען און געשרייען, וועלכע האָבן זיך געריסן אין הימל אַריין, האָבן מיר אַזש געהערט אין שוהל און מיר האָבן אַלע מיטגעווויינט מיט זיי... אַז דער עוויגער זאָל רחמנות האָבן און ראַטעוון אונז פון די מערדע־רישע באַלאַכאָווצעס...

דעם ערשטן טאָג סוכות האָט זיך איבער דראָהיטשין אָנגעהויבן די איבערשיסונג פון די פּאָליאָקן און די באַל־שעוויקעס. די סנאַראַדן פון די האַרמאַטן פון ביידע זייטן זיינען געפלויגן איבער אונזערע קעפ און פיל פון זיי זיינען געפאַלן אין שטאָט. אַ פּאָר שעה בלויז האָט אָנגעהאַלטן די באָמבאַדירונג און ס׳איז שטיל געווארן. מיר זיינען דאַן אַרויס פון די קעלערן און גריבער און אַריין צוריק אין די הייזער און אַרויסגעקוקט דורך די פאַרהאָנגענע פענסטער און געזען, ווי די פוילישע אָפּטיילונגען מאַרשירן אַריין אין שטאָט. קיינער האָט אָבער נישט געוואָגט זיין קאָפּ אַרויסצושטעקן. אַלע האָבן געלעבט אין שרעק פאַר דעם קומענדיקן מאָרגן.

יט.

מיר זיינען אין סכנה

נאָכדעם ווי די פּאָליאָקן האָבן אָפּגעמאַשירט צום פראָנט, צו פינסק, איז די שטאָט פאַרבליבן הפקר אָן קיין שום מאַכט. אַ פּאָר זשאַנדאַרן האָבן זיך געפונען אויפן זאָמד, אָבער זייער ווירקונג, אַלס זיכערקייט פאַרן שטאָט, איז געווען אַ מינימאַלע.

באַנדעס באַלאַכאָוועס פלעגן זיך אָפּרייסן פון דער פּויליישער אַרמיי, אַריינכאַפּן זיך אין די שטעט און שטעטלאַך און אָנ־מאַכן חורבנות. אַזוי האָבן די באַלאַכאָוועס דורכגעפירט אַ מורא׳דיקע שחיטה אין קאָמין־קאָשירסק, ווו די באַגדיטן האָבן דער׳הרג׳עט 90 יידישע נפשות, צווישן זיי אויך דעם שוחט, ווען זיי האָבן געקויפט מיט זיין אייגענעם חלף...

גרויסע אָפּטיילונגען באַלאַכאָוועס זיינען אויך געווען אויסגעשטעלט אַרום דראָהיטשין. בייטאָג פלעגן מיר זיי נישט זען. נאָר אין די נעכט פלעגן זיי זיך אַריינכאַפּן אין שטאָט און רויבן און פּלינדערן. מיר האָבן געלעבט אין איינע שרעק פֿאַר אונזערע לעבנס. איז באַשלאָסן געוואָרן צו אַר־גאַניזירן אַ וואַך פון יידישע יונגעלייט אויף ברענען גרויסע פייערן אין די נעכט אין פיר ערטער פון שטאָט: לעבן גאַס־בית־המדרש; אויפן מאַרק, לעבן מעשׂ אַוועראוך; אַ דריטן ביים בריק און אַ פערטן אויפן זאַמד. קיין מענטשן אַרום די פייערן האָבן נישט געפעלט. אַלט און יונג זיינען אָפּגעזעסן גאַנצע נעכט לעם די פייערן, אָדער געשפּאַצירט פון איין פייער צום צווייטן. פיל יידן האָבן זאָגאָר אויסגעקליבן דעם זיכער־סטען פּלאַץ צו מאַכן זייערע נאַכט־געלעגערס אַרום די פייערן. דער דאָזיקער מיטל האָט געווירקט און די באַנדיטן האָבן זיך נישט געוויזן אין שטאָט.

כ.

די בעלאַכאָוועס מאַכן אַ שחיטה אין זאַקאַזעליע

אין אַ געוויסן טאָג איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז עס זיינען אָנגעקומען גרויסע אָפּטיילונגען פון באַלאַכאָוועס און האָבן זיך באָזעצט אין בראָנער הויף, לעבן דראָהיטשין. שטייענדיק אַזוי לעבן אליה לייבקעס הויז, זע איך ווי אַ באַלאַכאָוועץ איז צוגעריטן צו דעם הויז. זיין פנים האָט געהאַט אַן אויסזען פון אַן אַמת׳ן רוצח און ער האָט אָן אויפהער געפאָכט מיט אַ קאָזאַקער נאַהאַיקע. נאָכ׳ן אָפּזאַמען זיך אַ האַלבע שעה אין אליה לייבקעס הויז, איז דער באַלאַכאָוועץ אַרויסגעקומען אָן אויפגערעגטער, האָט זיך געזעצט אויף זיין פערד און איז פאַרשוווּנדן פון שטאָט.

די ידיעה פון דעם אָנקומען פון דעם באַלאַכאָוועץ, וועלכעס האָט קיין גוטס נישט אָנגעזאָגט, האָט זיך בליץ־שנעל פאַרשפּרייט איבערן שטאָט און האָט אָנגעוואָרפן אַ שרעק און אַ מורא אויף אַלעמען. מיט אַמאָל זיינען אַלע גאַסן געוואָרן אויסגעלייידיקט פון מענטשן און מען איז אַריין אין די באַ־העלטעניש.

שפּעטער האָט מען זיך דערוווסט, אַז דער באַלאַכאָוועץ האָט ווירקלעך געפלאַנעוועט צו מאַכן אין שטאָט אַ שחיטה. נאָר, ווען דער באַלאַכאָוועץ איז אַריינגעקומען אין אליה לייבקעס הויז, האָט זיך דאָרט, ווי אַ נס מן השמים, גראָד גע־פונען דער פּוילישער זשאַנדאַר, פּינטאַקאָווסקי (פון דער באָווסטער פאַמיליע פּאָליאַקן, וועלכע האָבן געווינט פון יאָרן לעבן דראָהיטשין). פּינטאַקאָווסקי האָט גלייך געפרעגט דעם באַלאַכאָוועץ וואָס ער טוט דאָ אין שטאָט. דערהערנדיק, אַז די באַלאַכאָוועס ווילן מאַכן אַ פּאָגראָם אין שטאָט, האָט אים פּינטאַקאָווסקי גלייך דערקלערט, אַז ער איז דאָ בא־שטימט געווארן פון דער פּויליישער מאַכט אָפּצוהיטן די זיכערקייט פון שטאָט און באָפוילן דעם באַלאַכאָוועץ אָפּצו־טראָגן זיך פון דאַנען. דער באַלאַכאָוועץ, ווי געזאָגט, האָט געמוזט פאַרלאָזן די שטאָט אַן ענטוישטער.

זעענדיק, אַז זיי קענען גאָרנישט אויפטאָן אין דראָהי־טשין, זיינע די באַלאַכאָוועס, נאָך די זעלבע נאַכט באַפאַלן דעם הויף זאַקאַזעליע, ווו עס האָבן זיך גרעפונען אַ צענדליק יידישע פּליטים משפּחות און האָבן דאָרטן אויסגעמאָרדעט 17 יידישע נפשות. עזרא מישיוועריס זון האָבן די באַנדיטן דערשאָסן ליגנדיק אַ קראַנקער אין בעט, ווי אויך זיין מוטער,

מצבות פון לאה לעוו און קינדער, שמואל און טייבל (עזרא מישיוועריס פאַמיליע), און נאָך 14 נפשות געשאָסטן פון די באַלאַכאָוועצעס: ב׳ חשון, תרפ״א, 1921. — די הרוגים ליגן אויף דעם דראָהיטשינער בית־עולם.

וועלכע האָט געוואָכט איבער אים. דער טאָכטער, וועלכע איז אַנטלאָפן און באַהאַלטן זיך אויף אַ בוים, האָבן די רוצחים איר דערשאָסן אויפן בוים. אָפּטוענדיק די מערדערלעכע שטיקל אַרבעט איז דער עשאַלאָן באַלאַכאָוועס אָפּגעפאָרן ווייטער צו פינסק צו.

די יידן פון וואַליוועלער דאָרף האָבן נאָך די זעלבע נאַכט דערווּוסט זיך פון דער שחיטה. זיי זיינען גלייך געקומען

צולויפן קיין זאקאזעליע, און די אינציקע זאך וואָס זיי האָבן געקענט טאָן, איז צו זאָגן תהלים ביי די הרוגים. אויף צו־מאָרגנס האָבן זיי געשיקט אַ שליח קיין דראָהיטשין אָנצוזאָגן וועגן דעם שרעקלעכן מאָרד. עס איז אונמעגלעך צו באַ־שרייבן דעם רושם, וואָס די זאקאזעליער שחיטה האָט אויף אונז געמאַכט. נאָך גרעסער איז געווען דער טרויער, וועלכן די זאקאזעליער קדושים זיינען מיט איניקע טעג שפעטער געבראַכט געווארן צו קבורה אויף דעם דראָהיטשינער בית־עולם. די גאַנצע שטאָט האָט מיט געווויינען און יללות באַגלייט די 17 הרוגים צו זייער אייביקער רו...

די זאקאזעליער שחיטה איז געווען אַ וואַרנונג פאַר אַלע יידן. עס איז באַשלאָסן געווארן צו פאָרן קיין קאָברין, וווּ עס האָט זיך שוין געפונען אַ פוילישע־קאָמענדאַנט מיט פיל פאָליציי, און בעטן ביי דעם דאָרטיקן קאָמענדאַנט פאַ־ר׳ייציישע־שוץ פאַר דראָהיטשין. די פראַגע איז נאָר געווען ווער זאָל פאָרן? ווער וועט דאָס וועלן צו ריזיקירן מיט זיין לעבן צו פאָרן אַזאַ לאַנגע שטרעקע מיטן פור קיין קאָברין? (קיין באַנען זיינען דאָן, צוליב דער צעשטערונג פון די באַן־וועגן, נישט געגאַנגען.) עס האָט זיך דאָך אָפגעזוכט איין געוואָגטער יוד, ווועלכער האָט איינגעשטעלט זיין לעבן און איז געפאָרן קיין קאָברין. דאָס איז געווען דער פריערדיקער סאָלטיס, אהרן אשר טאָלקאָווסקי. יהי שמו זכור לטוב!

כא.

די בעלאַכאָווצער ווילדעווען אין דראָהיטשין

דערווייל, אין דער צייט, וואָס אהרן אשר איז אַוועקגע־פאָרן קיין קאָברין זיינען געקומען אין שטאָט 4 פוילישע זעלנער און האָבן געזוכט פלעצער, ווו צו באַקן ברויט פאַר די סאָלדאַטן, וואָס האָבן געארבעט אויף דער באַן־ליניע. עס איז באַשטימט געווארן, אַז זיי זאָלן זייער ברויט באַקן ביי מיר אין הויז און ביי מיין שכן, הערשל דעם שוסטער. די סאָלדאַטן האָבן אויך געמאַכט זייער קוואַרטיר ביי הערשלען אין הויז. מיר האָבן זיך איינגעלעבט מיט די עטלעכע פוילישע סאָלדאַטן און האָבן זיך געשפירט זיכערער.

אויף דער דריטער נאַכט, אַרום 12 אַזייגער, הערן מיר פלוצלונג אַ קלאַפעריי אין טיר. פון די געשרייען האָב איך דערקענט, אַז דאָס זיינען באַלאַכאָווצעס. איך האָב גלייך אַרויסגעשיקט מיין פרוי און קינדער דורכן פענסטער און גענומען זיין ביקס און אַריינגעקומען אין מיין הויז. האָבן אים די באַלאַכאָווצעס געפרעגט, וואָס ער טוט דאָ אַזוי שפעט אין דער נאַכט? האָט דער פאָליאַק געענטפערט, אַז ער איז גע־קומען אַיינהייצן דעם אויוון צו באַקן ברויט פאַר זיינע סאָל־דאַטן. און ער האָט זיך גלייך געזומען, לפּנים וועגן, פאַרקען אַרום אויוון. דאָס האָט געווירקט. די „געסט" האָבן אַראָפגע־לאָזן זייערע נעזער...

נאָכ׳ן עסן האָבן די באַלאַכאָווצעס מיר באַפוילן, איך זאָל זיי מאַכן געלעגרס צום שלאָפן. איינער פון דער באַנדע האָט, אַפּנים צו שרעקן מיר, געהאַלטן די גאַנצע צייט זיין רעוואָלווער אָנגעשטעלט אויף מיר. די טייוולאָנישע שפּיל איז מיר נישט געפעלן געווארן, האָב איך מיט אַ געמאַכטער רואי־קייט און שמייכל אַרויסגענומען דעם רעוואָלווער פון זיין האַנט. דאָס האָט דעם באַלאַכאָווץ אַביסל צעטומלט, און ער זאָגט צו מיר: „אַ ייד זאָל נישט מורא האָבן צו האַלטן אַ רעוואָלווער אין האַנט?" די באַנדיטן האָבן זיך צעלייגט שלאָפן און זיינען גלייך אינגעשלאָפן. איך נעם אַרויסגיין פון צימער, ערשט איין באַלאַכאָווץ גיט מיך אַ רוף אין יידיש. איך בין געווארן דערשטוינט און פרעגן אים צי ער איז אַ ייד. ענטפערט ער: „שווייג". און גיט צו: „מיר וועלן דיר גאָרנישט טאָן. דו מוזט אָבער, געבן אונז אינדערפרי צוויי טויזנט מאַרק וועלן מיר אָפּפאָרן פון שטאָט."

אין דערזעלבער נאַכט האָבן מיר געהערט, אַז מאָרגן פרי וועט אָנקומען אין שטאָט אַ גאַנצער פאָלק באַלאַכאָווצעס. מען קען זיך פאָרשטעלן ווי מיר האָבן דאָן געפילט. אינדער־פרי האָבן טאָקע די „געסט" אָנגעהויבן אַריינמאָרשירן אין שטאָט. אַלע גאַסן זיינען מיטאַמאָל געווארן פול מיט באַלאַ־כאָווצעס. איך שטיי אַזוי און קוק אַרויס דורכן פענסטער אויפן גאַס, פלוצלונג דערזע איך, ווי אַ פאָר פערד־און־וואָגן איז פאַרביי געפאָרן שנעל פאָר מיין הויז. אין וואָגן זיצן זעקס פוילישע זשאַנדאַרן און עפּעס אַ מאַן שטייט אין וואָגן און פאָכט מיט אַ זשאַנדאַרמסקער נאַהאַיקע אַזן שרייט לוסטיק. איך האָב אים דערקענט. דאָס איז געווען אונזער אהרן אשר, וועלכער איז געקומען צופאָרן פון קאָברין מיט 6 פוילישע שומרים און ער האָט ספּעציעל געפאָכט מיט דער נאַהאַיקע פאָר די באַלאַכאָווצעס צו ווייזן, אַז די שטאָט איז מער נישט הפקר. אונז איז טאָקע געווארן גרינגער אויף די הערצער...

די 4 באַלאַכאָווצעס, וואָס זיינען געשלאָפן אין מיין הויז האָב איך געמוזט געבן 2000 מאַרק און זיי האָבן פאַרלאָזן דער שטאָט. דורכפאָרנדיק דורך ליפּניק, אויפן וועג קיין יאַנאָווע, פרויען פון קאָמין־קאָשירסק האָבן געשריען און געווויינט בעת דער הריגה. די באַנדיטן האָבן זיך צעזעצט אַרום טיש און איך האָב אָנגעהויבן אַרויפשטעלן אויפן טיש, וואָס נאָר איך האָב געקענט געפינען אין שטוב.

אין דער צייט, וואָס איך האָב געהאַט צו טאָן מיט די באַלאַכאָווצעס, איז מיין פרוי און קינדער אַריינגעלאָפן מיט אַ געשריי צו הערשל פאָפּינסקי׳ן אין הויז און האָבן אויפ־געוועקט די פוילישע זעלנער. דערהערנדיק דאָס וואָרט „באַ־לאַכאָווצעס", האָט זיך דער עלסטער פון זיי גלייך אָנגעטאָן, געמומען זיין ביקס און אַריינגעקומען אין מיין הויז. האָבן אים די באַלאַכאָווצעס געפרעגט, וואָס ער טוט דאָ אַזוי שפּעט אין דער נאַכט? האָט דער פאָליאַק געענטפערט, אַז ער איז גע־קומען אַייהייצן דעם אויוון צו באַקן ברויט פאַר זיינע סאָל־דאַטן. און ער האָט זיך גלייך געזומען, לפּנים וועגן, פאַרקען אַרום אויוון. דאָס האָט געווירקט. די „געסט" האָבן אַראָפגע־לאָזן זייערע נעזער...

נאָכ׳ן עסן האָבן די באַלאַכאָווצעס מיר באַפוילן, איך זאָל זיי מאַכן געלעגרס צום שלאָפן. איינער פון דער באַנדע האָט, אַפּנים צו שרעקן מיר, געהאַלטן די גאַנצע צייט זיין רעוואָלווער אָנגעשטעלט אויף מיר. די טייוולאָנישע שפּיל איז מיר נישט געפעלן געווארן, האָב איך מיט אַ געמאַכטער רואי־קייט און שמייכל אַרויסגענומען דעם רעוואָלווער פון זיין האַנט. דאָס האָט דעם באַלאַכאָווץ אַביסל צעטומלט, און ער זאָגט צו מיר: „אַ ייד זאָל נישט מורא האָבן צו האַלטן אַ רעוואָלווער אין האַנט?" די באַנדיטן האָבן זיך צעלייגט שלאָפן און זיינען גלייך אינגעשלאָפן. איך נעם אַרויסגיין פון צימער, ערשט איין באַלאַכאָווץ גיט מיך אַ רוף אין יידיש. איך בין געווארן דערשטוינט און פרעגן אים צי ער איז אַ ייד. ענטפערט ער: „שווייג". און גיט צו: „מיר וועלן דיר גאָרנישט טאָן. דו מוזט אָבער, געבן אונז אינדערפרי צוויי טויזנט מאַרק וועלן מיר אָפּפאָרן פון שטאָט."

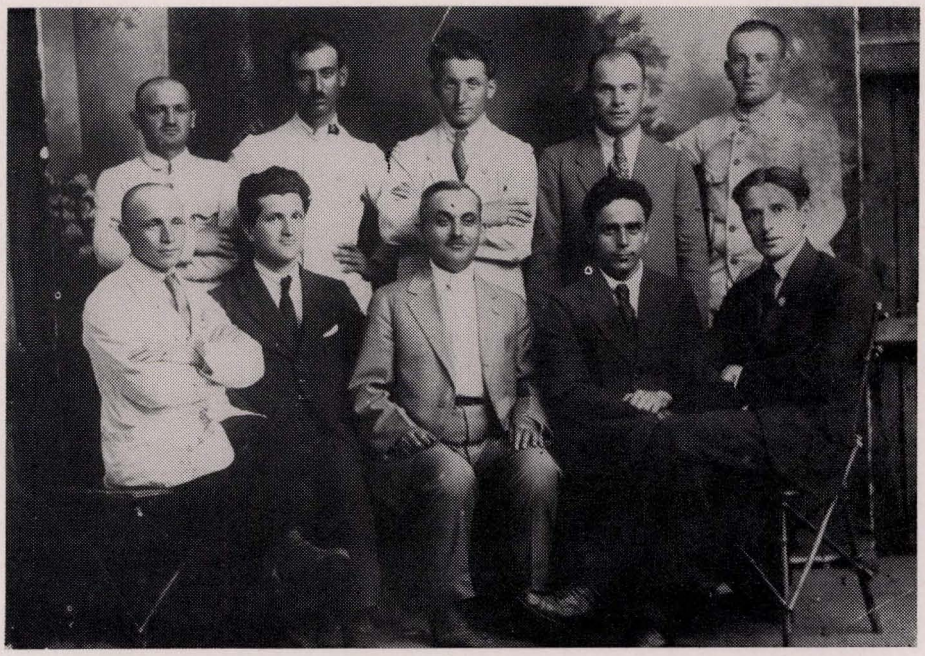
אין דערזעלבער נאַכט האָבן מיר געהערט, אַז מאָרגן פרי וועט אָנקומען אין שטאָט אַ גאַנצער פאָלק באַלאַכאָווצעס. מען קען זיך פאָרשטעלן ווי מיר האָבן דאָן געפילט. אינדער־פרי האָבן טאָקע די „געסט" אָנגעהויבן אַריינמאָרשירן אין שטאָט. אַלע גאַסן זיינען מיטאַמאָל געווארן פול מיט באַלאַ־כאָווצעס. איך שטיי אַזוי און קוק אַרויס דורכן פענסטער אויפן גאַס, פלוצלונג דערזע איך, ווי אַ פאָר פערד־און־וואָגן איז פאַרביי געפאָרן שנעל פאָר מיין הויז. אין וואָגן זיצן זעקס פוילישע זשאַנדאַרן און עפּעס אַ מאַן שטייט אין וואָגן און פאָכט מיט אַ זשאַנדאַרמסקער נאַהאַיקע אַזן שרייט לוסטיק. איך האָב אים דערקענט. דאָס איז געווען אונזער אהרן אשר, וועלכער איז געקומען צופאָרן פון קאָברין מיט 6 פוילישע שומרים און ער האָט ספּעציעל געפאָכט מיט דער נאַהאַיקע פאָר די באַלאַכאָווצעס צו ווייזן, אַז די שטאָט איז מער נישט הפקר. אונז איז טאָקע געווארן גרינגער אויף די הערצער...

די 4 באַלאַכאָווצעס, וואָס זיינען געשלאָפן אין מיין הויז האָב איך געמוזט געבן 2000 מאַרק און זיי האָבן פאַרלאָזן דער שטאָט. דורכפאָרנדיק דורך ליפּניק, אויפן וועג קיין יאַנאָווע,

איז די באַנדע אַריינגעפאַלן צו שלמה דעם ליפּניקער אין הויז און אָנגעהויבן ווייזן שטיק. שלמה׳ס זין האָבן אָנגעהויבן אַנטלויפן, האָבן די כוליגאַנעס זיי נאָכגעשאָסן און איינעם שטאַרק פאַרוווונדעט. (שלמה׳ס זין, די ברידער גוטאָוו מיט זייערע פאַמיליעס געפינען זיך היינט אין שיקאָגע.)

***

דער פּולקאָוניק פון די באַלאַכאָוצעס האָט נאָך דעם ערשטן טאָג פאַררופן צו זיך אייניקע בעלי־בתים פון שטאָט און האָט, צו אַלעמענס גרויסער איבערראַשונג, דערקלערט: „מען זאָל קיין מורא נישט האָבן. ער וועט זעען, אַז אין שטאָט זאָל זיין שטיל, אָרדענונג. ער וועט אַרויסשיקן פּאַטרולן איבער

ערשטע שורה פון רעכטס זיצן: יהודה זילבערשטיין, עזרא וויסמאַן, אליהו אייזענשטיין, מנחם אַווערבוך, אברהם גראָסס. שטייען פון רעכטס: שלום גראָסס, דוד עפשטיין, יוסף גראָסס, טעווע זבאַר, איטשע גאָלדמאַן

אַלע גאַסן און יעדער סאָלדאַט, וואָס וועט אָנרירן אַ יידן וועט באַשטראָפט ווערן. נאָך זעקס אַזייגער אין אָוונט טאָר קיין איין סאָלדאַט זיך נישט געפינען אויפן גאַס.“ „נאָך היינט“, האָט דער פּאָלקאָוניק וויטער פאָרטגעזעצט, „וועט ער געבן אין שטאָט וויסן מעל צו באַקן ברויט פאַר זיינע סאָלדאַטן“... [אַפּנים, אַז די דעמאָקראַטן האָבן אויסגעפונען, אַז מען האָט שוין גענוג „קאָמוניסטישע“ „זשידעס“ אויסגעהרג׳עט... — די רעד.] דער פּולקאָוניק האָט זיין וואָרט געהאַלטן. די קומענדיקע נאַכט זיינען מיר אַלע געשלאָפן רואיג און טאָקע זיך גוט אויסגעשלאָפן פאַר דער גאַנצער צייט. פיל יידישע פאַמיליעס האָבן אָנגענומען צו באַקן דאָס וויסע ברויט פאַר די באַלאַכאָוצעס און האָבן דערביי נאָך אַראָפּגעמען „חלה“ פאַר זיך און געהאָט די געלעגנהייט צו פאַרזוכן דעם טעם פון אַ וויסער (אַמעריקאַנער...) בולקע, וועלכעס מען האָט שוין זינט 1915 נישט אָנגעזען פאַר די אויגן.

אַז מיר פלעגן הערן ווי די באַלאַכאָוצעס פלעגן זינגען די באַווסטע פּאָגראָמישע ליד: „ראָסיאַ, ראָסיאַ, זשאַל מניא טעביאַ, יעוורייסקיע קאָמיסאַרי גראַביוט טעביאַ“. „רוסלאַנד, רוסלאַנד, אַ שאַד דו ביסט מיר, די יידישע קאָמיסאַרן פּאָגראָמירן דיר“... — פלעגט אַ קעלט אַריבערגיין איבער אונזערע ביינער. אָט אַזוי האָט מען דאָס פאַרסמט די רוסישע פּויערים מיט יידן־האַס... [און מיט ווייסע בולקעס... — די רעד.] איז נישט קיין וווּנדער, וואָס זיי האָבן פאַרגאָסן טייכן יידיש בלוט... אָבער, אַ דאַנק גאָט, מיר האָבן פון די דאָזיקע „אורחים“ אונזערע נישט געהאַט קיין צרות...

***

אויבער די באַלאַכאָוצעס האָבן פאַרלאָזן דראָהיטשין, האָט דער פּולקאָוניק געלאָזט רופן צו זיך בעלי־בתים פון שטאָט און געבעטן מען זאָל אים געבן אַ פּאָפּיר מיט חתימות, אַז די באַלאַכאָוצעס האָבן זיך גוט אויפגעפירט אין שטאָט. נאָטירלעך, מיר האָבן אים אָזאַ בריוו געגעבן. דאָס האָט געווויזן, אַז די בלוטיקע שפּיל פון די באַלאַכאָוצעס איז צו ענדע, און זיי דאַרפן ווייזן פאַר דער וועלט זייער „מענטשלעכן“ פּרצוף... [מען האָט שוין, אַפּנים, איינגעזען אין עגלאַנד און אין אַמעריקע, אַז מיט פאַרגיסן יידיש בלוט וועט מען די באַלשעוויקעס נ י ש ט ב א ז י ג ן.... — די רעד.] און וויטקלעך, ווי מיר האָבן שפּעטער דערפאָרן, איז טאָקע געקומען דער סוף פון די בלוטיקע וויס־גוואַרדייער און אַלע רוצחים!

כב.

דראָהיטשין אונטער דער פּוילישער מאַכט

נאָכדעם, ווי די באַלאַכאָוצעס האָבן פאַרלאָזן דראָהיטשין, האָט די פּוילישע מאַכט איינגעשטעלט אַ ציווילע אַדמיניסטראַציע אין עס איז געוואָרן אַביסל אָרדענונג אין שטאָט. שפּעטער, ווען די פּויליש־רוסישע מלחמה האָט זיך פאַרענדיקט, האָט אָנגעהויבן אָנקומען הילף פון אַמעריקע. עס זיינען פון אַמעריקע אַריינגעשיקט געוואָרן אייניקע וואָגאָנען ריז, וויסע מעל, קאָסטענס מלבושים און געלט. ר׳ אליהו אייזענשטיין, וועלכער איז דאָן געקומען אַלס דעלעגאַט קיין דראָהיטשין האָט געבראַכט פיל געלט, געשיקט דורך אים, פון די דראָהיטשינער לאַנדסלייט אין אַמעריקע. אייזענשטיין האָט אויך געלאָזט צו בויען אַ תלמוד־תורה אין

צו פֿאַרענדיקן די בתי־מדרשים. באַזונדערס זיינען געהאָלפֿן געוואָרן די פרויען, וועלכע האָבן געהאַט זייערע מענער אין אַמעריקע, און וועלכע האָבן אין משך פון דער מלחמה געליטן גרויס נויט און הונגער. די קרעמער האָבן אָנגעהויבן צו עפענען זייערע קראָמען א.א.וו.

אָבער מיר האָבן געהאַט אויסצושטיין גרויסע צרות פון די אַנטיסעמיטישע פֿאָליאַקן. באַזונדערס, האָבן אַרויסגעוויזן זייער אַנטיסעמיטישקייט, די האַלערטשיקעס, די סאָלדאַטן פון גענעראַל האַלער׳ס אַרמיי. [אינטערעסאַנט איז, די דאָזיקע האַלערטשיקעס זיינען רעקרוטירט געוואָרן אין אַמעריקע... — רעד.] די האַלערטשיקעס האָבן געריסן ביי די יידן די בערד מיטן פלייש... און געוואָרפן יידן פון די לויפּנדיקע באַנען. אַזאַ מין פּאַ האָט פֿאַסירט מיט מיר גופּא.

ווען איך בין איינמאָל געפֿאָרן פון וואַרשע, איז אַ באַנדע האַלערטשיקעס, פון בריסק, אַרײַנגעלאָפֿן אין באַן און זיך געלאָזט צו מיין וואַגאָן. דער קאָנדוקטאָר, דערשפּירנדיק די געפֿאַר, וואָס מיר שטייט פֿאָר, האָט ער מיך גלייך פֿאַרשלאָסן אין זיין קאָיוטע. די האַלערטשיקעס האָבן געמוסן קלאָפּן אין טיר, ביז דער קאָנדוקטאָר האָט זיי פֿאַרזיכערט, אַז אין דער קאָיוטע איז קיינער נישטאָ, זיינען די באַנדיטן אַוועק.

פּינדיק, אַז יידן וועלן קיין גוטן לעבן נישט האָבן אונטער דער מאַכט פון די פֿאָליאַקן, האָבן איך אָנגעהויבן טראַכטן צו פֿאָרן קיין אַמעריקע. און מיט גאָטס הילף בין איך מיט מיין פֿאַמיליע אַראָפּגעבראַכט געוואָרן (אין 1924) פון די דראָהיטשינער לאַנדסלייט אַלס רב קיין ניו־יאָרק.

מנחם אַוערבוך

פּרילינג אין דער היים

די שטילע פֿאַלעסיער
פֿאַסטוכער — א מתנה.

זיך צעשמייכלט היינט דער הימל,
ווי פֿון שלאָף א יונגע קינד,
און צעטריבן וואָלקנס גרויע
האָט א וואַרעם פּרילינגס־ווינט.

אויפֿגעכאַפּט זיך פֿון לאַנגן דרימל
האָט דאָס טייכל ביי דעם וועג,
אויפֿגעפּלנט ברייט די אויגן,
און אַוועק אין א געיעג . . .

אויף פֿעלדער, לאָנקעס, זומפּ און בלאָטע
שרייען, זינגען פֿויגל פֿיל,
און זיי קושן זיך און האַלדזן,
פֿירן סודות אין דער שטיל.

אַרויסגעשטעקט דעם גרינעם קעפּל
האָט דער קאָרן פון דעם בייט;
מאַקאַר דער פויער מיט זיין פֿערדל
נאָר ער אַקערט, נאָר ער זייט.

טרייבט דער פֿאַסטוך פֿאַרטאָג די סטאַדע,
זינגט און פֿייפֿט דערביי א ליד,
און צו פֿלעכטן — בינדן לאָזע
ווערט א פֿאַסטוך קיינמאָל מיד.

אין דער טאָרבע ברויט א לוסטע,
מילך א פֿלאַש, דאָס איז זיין שפּיז;
איבער לאָנקעס, וואַלד און בלאָטע
מיט דער סטאַדע נאָר ער שפּרייזט.

מנחם אַוערבוך, אומגעקומען, הי״ד

טעג און וואָכן אויף זון, אויף רעגן,
איז די לאָנקע יעצט זיין היים,
ווען עס דונערט, בליצט און רעגנט,
זיין באַהעלטעניש — א בוים.

ווען די זון אַראָפּ אין וועלדל,
שאָטנס פֿאַלן צו דער ערד,
טרייבט דער פֿאַסטוך אַהיים די סטאַדע,
ואָטע בהמה׳לאַך און פערד.

אים באַגלייט געזאַנג פֿון לאָנקעס,
פֿול מיט אומעט, שווער געמיט,
וואָס די פֿעלדער זיינען מאָגער,
וואָס דער גאָרטן שוואַך ער בליט.

וואָס די כאַטע איז קליין אין אָרים,
וואָס קיין פֿרייד איז דאָרט ניטאָ,
וואָס די יוגנט איז פֿאַרגאַנגען,
און די אַלטקייט איז שוין דאָ.

דאָס זינגען קינדער פֿון פֿאַלעסיע,
פֿון דעם אָרים היימיש לאַנד,
וווּ דער בורא האָט צעשאָטן
וואַלד און זומפּ א פֿוס האָנט . . .

„פֿינסקער שטימע״, בוג־קאָנאַל, 1939

ישראל ברוך וואַרשאַווסקי (ניו־יאָרק)

היסטאָרישע נאָטיצן

מיינע זכרונות

געשריבן ביים סוף

פון דער ערשטער וועלט־מלחמה

אין הייב אָן צו שרייבן מיינע זכרונות פון די איבערלעבונגען וואָס מיר האָבן אַדורכגעמאַכט אין דער וועלט־מלחמה. (1914.) ביים איצטיקן מאָמענט איז שוין אַריבער באַלד 4 יאָר מלחמה, און נאָך ווייסן מיר אַלץ ניט ווו מיר האַלטן, צי ביים סוף אַדער גאָר נאָך ביי דעם אָנהויב. די מלחמה, האָפן מיר, וועט דאָך סוף כל סוף, קומען צו אַ ענדע. פאָרלויפיק לעבן מיר איבער אַ העכסט־קריטישע צייט. ווער ווייסט צי מען וועט עס קענען איבערלעבן. דער ריבער שרייב איך מיינע זכרונות פאַר מיינע קינדער, וועלכע לעבן אַדורך צוזאַמען מיט אונדז די דאָזיקע שרעקלעכע צייט, אַבער זיי זיינען נאָך צו קליין צו קענען פילן וואָס אַרום זיי קומט פאָר...

ישראל ברוך וואַרשאַווסקי (וואַרשא)

א.

דער מצב פון די יידן אין רוסלאַנד פאַר דער מלחמה

נאָכדעם ווי די צאַרישע רעאַקציאָנערע רעגירונג האָט אין טייכן בלוט דערדריקט די רעוואָלוציע פון יאָר 1905, האָט זי אַרויפגעלייגט איר שווערע האַנד אויף די יידן. גזרות נאָך גזרות זיינען אַרויסגעגעבן געוואָרן, כדי צו פאַרביטערן די יידן דאָס לעבן. ווער ס׳האָט מער געדריקט די יידן, איז באַלויבט געוואָרן פון דער צאַרישער מאַכט מיט אַ העכערן אָמט.

די רעאַקציאָנערע פּרעסע האָט געשאָטן פּעך און שוועבל אויף די יידן. די רעגירונג האָט געהאַט אירע שוואַרצע, גהיים־אַגענטן, די „שוואַרץ־מאה׳ניקעס", אין אַלע פאַרבערג־כערן־און מערדערן־באַנדעס, וואָס האָבן געהעצעט צו רויב און מאָרד. בלוטיקע פאָגראָמען זיינען פאָרגעקומען אין קעשינעוו, האָמעל, ביאַליסטאָק און אין פיל אַנדערע שטעט. די יידן האָבן געלעבט אין שטענדיקער טויט־שרעק!

ביי אונז אין דראָהיטשין האָבן מיר אויך אַדורכגעלעבט די טויט־שרעק פון פאָגראָמען. עס האָט זיך צעטראָגן אַ קלאַנג אין שטעטל, אַז די פויערים גרייטן זיך צו פאָגראָמירן די יידן. די שטאָטישע גויים האָבן זיך שוין געהאַט איינגעטיילט מיט די יידישע הייזער און פאַרמעגן. דער פאָגראָם האָט געזאָלט פאָרקומען אין אַ יריד־טאָג. די יידן, אָבער, האָבן באַצייטנס פאַרלאָפן דער סכנה. דער פריסטאָו און דער אויעזדנער איספראַוניק האָבן געקראָגן גוט באַצאָלט... און די גאַנצע פאָליציי פון אויעזד איז אַרגאַניזירט געוואָרן ווז געקומען אויפֿן ירייד מיט אָנגעלאָדענע ביקסן. די פויערים, וועלכע זיינען געקומען אויפֿן ירייד מיט זעק און העק, זיינען געבליבן אַנטוישטע און זיי זיינען זיך צעפאָרן פון ירייד מיט לייידיקע זעק... דעם בעסטן „ירייד" האָט געהאַט דער פריסטאָו און דער איספראַוניק... פאַר זיי איז דאָס שטעטל געווען אַ „מעלקנדיקע קו"... און עס איז געווען אין זייערע אינטערעסן, אַז דאָס שטעטל זאָל נישט פאָגראָמירט ווערן...

ב.

אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה

אין דער צייט, ווען אין רוסלאַנד איז די רעגירונג געווען פאַרנומען מיט די יידן און האָט אויף דעם אָנגעשטרענגט אַ גאַנצע ענערגיע, — האָט דייטשלאַנד געוועבט אירע מיליטעריש פלענער אויף צו באַהערשן דער וועלט, און איבערהויפט, רוסלאַנד. פריער צי שפעטער, די זאָך האָט געמוזט געשען. דער „סאַראַיעוואָר מאָרד" פון עסטרייכישן קרוינפרינץ איז געווען דער ערשטער פונק צו דער וועלט שרפה. דאָס איז געשען אין יאָר 1914, אין זומער. דער אַרויסטריט פון עסטרייך קעגן סערביע האָט געדינט אַלס סיגנאַל צו דער בלוטיקער דראַמע. באַלד, נאָכדעם, האָט זיך רוסלאַנד מאָביליזירט, און די וועלט האָט אָנגעהויבן אָפּגיין מיט בלוט.

דער ערשטער באַפּעלּ פֿון דער מאָביליזאַציע איז אונדז באַקאַנט געוואָרן פֿרייטאָג, ערב שבת חזון, תרע"ה. עס איז שווער איבערצוגעבן דעם רושם פֿון יענעם שבת, וועלן פֿיל יונגעלײַט האָבן פֿלוצלונג באַדאַרפֿט פֿאַרלאָזן זייערע פֿאַמי־ליעס און גיין אין דער מלחמה. זונטאָג, תשעה־באב, גאַנץ פרי, האָבן מיר באַגליידט, מיט יאָמער און געווײַנען, די אומגליק־לעכע קרבנות. מ'איז אַלע געגאַנגען, געווײַנט, געכליפּעט אין דער שטיל, געוווישט די אויגן, און נאָכדעם זיך געהאַלטן, גע־קושט, גע'חלש'ט, און אָפּגעזאָגט זיך מיט די אומגליקלעכע קרבנות. די יונגעלײַט זיינען אָפּגעפֿאָרן צום באַן, די קרובים זיינען אַוועק ווי אבלים, און דער גאַנצער עולם איז געגאַנגען אין בית־המדרש צו זאָגן קינות...

אין אַ קורצער צייט נאָכדעם, האָט זיך פֿאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז דייטשלאַנד איז שוין אַרויסגעטראָטן און אַז זי האָט שוין פֿאַרנומען קאַליש און טשענסטאָכאָוו. די אַנטלאָ־

זיצן פון רעכטס: דוד עפשטיין, יוסף פענדמאַן, וועלוועל מישאַווסקי און מאיר מייעראָוויטש אלס גימנאַזיסטן פון אַ רוסישער גימנאַזיע

פענע פֿון פּוילן האָבן באַשטעטיקט דעם קלאַנג. די בהלה פֿון פּוילן פֿאַרשטאַרק זיך. עס קומען אָן מיט יעדן טאָג נייע פֿאַמיליעס צו זייערע קרובים אין שטעטל, אַנדערע פֿאָרן אַוועק ווייטער. די באַוועגונג איז גרויס. אונזערע מחות זיי־נען פֿאַרנומען נאָר מיט דער מלחמה. מ'שטייט אויף גאַנץ פרי, כדי צוהערן נייס פון די נאָר וואָס אָנגעקומענע מענטשן. מען באַמערקט אַ פֿור פֿאָרט פֿון באַן מיט פּאַסא־זשירן, באַלד רינגלט מען איר אַרום פֿון אַלע זייטן, מ'פֿרעגט זיך אַרום וואָס הערט זיך דאָרט אין יענע מקומות און נאָכ־דעם ווי דער עולם צעגייט זיך קומט מען זיך צונויף אין בית־המדרש און מען שמועסט ווידער וועגן דער פּאָליטישער לאַגע. דערביי ווערן אַרויסגעזאָגט פֿאַרשידענע השערות און סברות וועגן די כוונות פון דייטש און זיינע קלוגע המצאות. עס ווערן דערציילט די גרויסע וווּנדער פֿון די דייטשן. אַנדערע דער־ציילן ווי די דייטשן זיינען זייער גוט צו יידן און אַז ער אַליין, טאַקע, „ר' וועלוועל" (ווילהעלם), איז גאָר אַ שני בשני מיט יידן... און דעריבער איז ער מצליח. דאָס זעט מען באַשיין־פֿערלעך, אַז ווען „ער" זאָל ניט קומען, וואָלט מען שוין ניט געקענט אַריבערטראָגן...

אומעטום, ווו נאָר מען באַמערקט צוויי שטייען און רעדן, באַלד שליסן צו די קרעמער זייערע קראָמען, מ'קלייבט זיך צונויף אין אַ רעדל און מ'רעדט אַרום וואָס די „בלאַט" שרייבט און וואָס דורכפֿאָרער דערציילן. און אַז די בלאַט שרייבט וועגן די גרויסע נצחונות פֿון די רוסן, צווייפֿלט דער עולם. עט, דאָס איז ניט ריכטיק . . . אויך אַז עס ווערט דער־ציילט פֿון די אכזריות פֿון די דייטשן, גלויבט ניט קיינער. אויף אַ „ציוויליזירטן נאַראָד" ווי די דייטשן, גלויבט זיך ניט. רוסלאַנד שטייסט אָפּ פֿיל מאָל דעם דייטש, מאַרשירט אַריין אין גאַליציע און אין אָסט פּרייסן. אָט אַזוי גייט דורך דער ווינטער.

ג.

די מפּלות פון דער צאַרישער ארמיי

צו די מפּלות פֿון די רוסן האָבן מיר זיך באַצויגן ווי צו די מפּלות פֿון דער רוסישער רעאַקציע. וואָס מער רוסלאַנד ווערט ליידן מפּלות, אַלץ שנעלער ווערט קומען דער סוף פֿון דער רוסישער רעאַקציע. דער ערשטער זומער איז געווען ניט קיין גינסטיקער פֿאַר די רוסן. די דייטשן איז געלונגען אַרויסצושטייסן זיי פֿון גאַליציע און פֿון אָסט פּרייסן, און נאָכדעם איז אַוועק אַ סדרה פֿון אָפּטרעטן. די דייטשן נעמען אַ קרעפּאָסט נאָך אַ קרעפּאָסט און מארשירן אַלץ פֿאָראויס, און די רוסן ווייזן אַרויס אַ קליינעם ווידערשטאַנד. עס ווערט עוואַקואירט די באַפֿעלקערונג פֿון פּוילן. טאָג־טעגלעך גייען אָבאָזן מיט היימלאָזע. עס ווערן אַרויסגעשיקט טויזנטער פֿאַ־מיליעס, דייטשע קאָלאָניסטן פון כעלעמער און לובלינער גו־בערניעס. זיי ווערן אָפּגעשיקט מיט פּויערשע פֿורלעך, אַנ־דערע פֿאָרן מיט זייערע אייגענע פורן. עס ווערן איינגעאָרדנט קעסלען, אַרויסצוגעבן טיי מיט ברויט פֿאַר די היימלאָזע. פֿיל היימלאָזע שטאַרבן אויפֿן וועג. דער שטראָם פֿון די היימלאָזע ווערט וואָס ווייטער אַלץ שטאַרקער, ווי די פֿויגלען וואָס אָנט־לויפֿן פֿאַר דעם שטורעם, אַזוי אָנטלויפֿט די באַפֿעלקערונג ווייטער צו מזרח. עס גייען דורך רייכע גוטבאַזיצער, טשי־נאָוניקעס און רוסישע פּויערים.

ניט ווייניק צרות האָבן די יידן געהאַט אויסצושטיין פֿון די רעאַקציאָנערן. מיט זייערע פּראָוואָקאַציעס האָבן זיי אומ־געבראַכט ניט אײַן ייד. די רוסישע רעגירונג האָט פֿאַר־שפּרייט רכילות'ן, אַז די יידן זיינען שולדיק אין אירע מפּלות; די יידן זיינען יד־אחת מיט די דייטשן. די רוסישע צייטונגען האָבן געדרוקט בלבולים און שקרים, אַז די יידן פֿירן אַרויס גאָלד צום דייטש דורך געשטאָפּטע געזנ א.א.וו. מיט אַזעלכע בלבולים און שקרים אויף די יידן האָבן די שוואַרץ־מאה'ניקעס געוואָלט אָפּפּוענדן פון זיך דעם פּאָלקס־צאָרן פֿאַר זייערע מפּלות.

טויזנטער יידן ווערן, אַפֿ שעדלעכער עלעמענט, אַרויס־געשיקט פֿון די מלחמה־געביטן. זיי ווערן רואינירט און פֿאַלן צו לאָסט אויף דער איבעריקער יידישער באַפֿעלקערונג. כאָטש אין דער אמת'ן האָבן די יידן געזונמען אַ גרויסן אָנטייל אין דער מלחמה, סיי מיט געלט און סיי מיט מענטשן־מאַטער־יאַל, לטובת די רוסן!

אזא ווילדע באציאונג פון דער רוסיש־צאַרישער מאַכט צו אירע אונטערטאַנען האָט געמוזט אַרויסרופן אַ קעגן־שנאה צו איר מצד די יידן.

ד.

די רוסן פֿאַרלאָזן דראָהיטשין

וועז די דייטשן זיינען געשטאַנען ביי בריסק־ליטאָווסק, האָבן אַלע געזאָגט, אויך די רוסישע פּרעסע האָט ניט איינמאָל געשריבן, אַז ביי בריסק־ליטאָווסק מוז געקעמפֿט ווערן און

אָבער צו אונדזער שטוינונג איז געשען דאָס פֿאַרקערטע. די דייטשן האָבן נאָר באַווייזן צוצוגיין צו בריסק, און שוין האָבן זיך געטראָגן קלאַנגען, אַז בריסק איז געוואָרן ענגו־מען. עס האָט זיך ניט געגלויבט, אָבער וואָס ווייטער האָבן זיך די קלאַנגען באַשטעטיקט. די דייטשן, זאָגט מען, זיינען שוין ביי קאָבערין, און ביי אונדז אין שטעטל איז דער טומל געוואָרן אַלץ גרעסער. יעדערער פּאַקט זיך איין. מען קויפט זיך אַ פערד־און־וואָגן, און ווער עס קען גרייט זיך אין וועג. און ווער עס קאָן ניט, גראָבט גריבער אום צו באַגראָבן די

דראָהיטשינער אינטעליגענץ: דאָקטוירים, שרייבער און פּעדאַגאָגן; גרויסע רעוואָלו־ציאָנערן מיט 50 יאָר צוריק. ערשטע ריי פון רעכטס — נאָטע וואַלעווסקי, זאַ־ווע אַוועדבוך און מנחם קאַצענעלנבאָגן. צווייטע ריי: שמואל בונעם טרובאָוויץ, שמואל הורוויץ, ישראל וואַלעווסקי, אפ־רים גאָלדמאַן, גודל ראָזענקראַנץ, דוד גאָלדמאַן. דריטע שורה: בונעם בורשטיין, שמואל פוליק, יעקב סידאָראָוו און אַנד.

די דייטשן מוזן אָפּגעהאַלטן ווערן. ביי אונדז איז געוויס גע־ווען פֿאַרעכנט, אַז בריסק איז זיכער. אַמווייניקסטן, וועט די דייטשן ניט אָנקומען אַזוי לייכט אייגצוגעמען בריסק. בפֿרט, אז מיר האָבן דאָך געזען ווי אַ גאַנץ יאָר האָט מען געטריבן טויזנטער מענטשן אויף אַרבעט צום בריסקער קרעפֿאָסט.

האָב און גוטס. די שטאָט איז פֿול מיט מיליטער — די גייען צום פֿראָנט און די גייען צוריק. עס רוישט און עס קלאַפּט פֿון די אָבאָזן וואָס גייען אָן אַן אויפֿהער. עס איז אַ מאַנגל אין וואַסער, וואַרום די בריניקער זיינען אויסגעשעפּט ביזן גרונט און נאָר פֿאַרטאָג איז מעגלעך צו באַקומען אַביסל

וואָסער. אַ גאַנצן טאָג טריקענט מען ממש פון דאָרשט.

עס באַווייזן זיך אין שטאָט קאָזאַקן און טשערקעסן, וועלכע לויפֿן אום ווי די ווילדע טיגערן. די קראָמען זיינען שוין צוגעשלאָסן. און ווי נאָר עס פאַלט צו די נאַכט ווערט דאָס שטעטל איינגעהילט אין אַ פינצטערניש. קיין פייער אין די הייזער ווערט נישט אָנגעצונדן, כדי נישט צו ציען די אויפֿמערקזאַמקייט פון די קאָזאַקן און טשערקעסן.

איינמאָל, אין אַן אָוונט, איז אַריינגעלאָפֿן צו אונדז אין הויז אַ מיידל פון דער שכנישער הויז מיט אַ געווייז, אַז די קאָזאַקן רויבן ביי זיי. ווען איך האָב אויפֿגעמאַכט די טיר אַרויסצוגיין פֿון הויז, האָב איך באַמערקט ווי צוויי טשערקעסן גייען גלײַך צו מיר. איך האָב גלײַך צוגעמאַכט די טיר. די פֿרויען האָבן זיך דערווייל פֿאַרמאַכט אין אַ באַזונדערן צימער. ווען זיי האָבן געזען, אַז די טיר איז צוגעשלאָסן, האָבן זיי אָנגעפֿאַנגען שטאַרק קלאָפֿן. איך האָב געזען אַז ס׳איז שלעכט, זיי וועלן אַרויסזעצן די טיר, האָב איך געעפֿנט די טיר און אַרויס אין דרויסן. זיי האָבן מיר געזידלט, געסטראָשעט מיט די קינזשאַלן, און אָט, אָט, ווי איך זע, שטעכן זיי מיך. נאָר צום גליק איז אָנגעגאַנגען א פּאָליציי־סטראָזשניק און זיי אַוועקגעפֿירט.

פון רעכטס: בערל לעכאָוויצקי, איסר זלאָטניק, משה קראָוועץ, יעקב סידעראָוו, א יאָנאָוער, דוב וואַרשאָווסקי און יצחק קאָהן (ניו־יאָרק) לעם דוד וואַרשאָווסקי׳ס הויז אין אויגוסט, 1932.

אָבער סאָלדאָטן האָבן געזאָגט, אַז דאָרט ווו מען טרעט אָפֿ, מוז אַלעס פאַרניכטעט ווערן, דערום האָבן מיר זיך מיאש געווען פון אַלעס. מיר האָבן נאָר געטראַכט ווענן לעבן און וואָס מעגלעך איז צו ראַטעווען פון די מטלטלים. די ווענענער זיינען שוין געשטאַנען גרייט, און ווי נאָר מען ווערט אָנצינדן די שטאָט, ווערט מען זיך פאַרקלייבן הינטערן שטאָט צו אונדזערע אָקאָפּעס, וואָס מיר האָבן צוגעגרייט פון פריער.

דער רוסישער שטאָב האָט זיך געפונען אין דראָהיטשין. די קאָזאַקישע־סטווא פון אויעזד, האָט זיך אויך געפֿונען אין דראָהיטשין. די קריסטלעכע באַפֿעלקערונג איז עוואָקואירט געוואָרן נאָך רוסלאַנד. די סקאָט (בהמות, פֿערד, חזרים), האָט מען ביי זיי צוגענומען פֿריער, און פֿון קאָזאַקישע־סטווא האָבן זיי באַקומען גלײַך.

דער יידישער באַפֿעלקערונג האָט מען נישט געגייט צו פֿאַרלאָזן די שטאָט. וואָס מ׳האָט געקענט צונעמען האָט מען צוגענומען, און וואָס נישט, האָט מען פֿאַרניכטעט. אַזוי האָט מען שוין פֿאַרניכטעט דאָס ספּירט פון די ברייזער, אַרויס־לאָזנדיק עס אין דער ערד. די רוסן האָבן צוגענומען דאָס גאַנצע קופּער און מעטאַל, זיי האָבן אויך געוואָלט אַוועקנעמען די בהמות, נאָר עס איז שוין נישט געווען די מעגלעכקייט דערצו.

דעם לעצטן דאַנערשטאָג (דאָס איז געווען אַ וואָך פֿאַר ראש השנה), אינדערפרי, ווען איך בין געגאַנגען דאַוונען, האָב איך באַמערקט ווי אַ מחנה קאָזאַקן רייטן אַריין אין שטאָט. טרייסלט אַלע שופלאָדן און געשטופט אין די קעשענעס וואָס זיי האָבן געקראָגן. דער קאָזאַק, מיין באַגלייטער, האָט דאָס ניט געקענט צוזען און האָט אַ געשריי געגעבן צו דער חברה: „אַרויס פֿון דאַנען, איר וועט זיך דאָך פֿאַרסמען, דאָס איז דאָך גיפֿט"! די ראַבירער זיינען זיך צעלאָפֿן און איך האָב צוריק פֿאַרשלאָסן די טיר.

ה.

דאָס שטעטל ברענט

דער שטאָב האָט זיך שוין אַרויסגעקלייבן פֿון דראָהיטשין, די סאָלדאָטן האָבן ניט איינמאָל געזאָגט אַז די נאַכט וועט מען ברענען. דער עולם האָט זיך שוין געגרייט צו דעם. וואָס מ׳האָט געקענט פֿאַרגראָבן, האָט מען פֿאַרגראָבן, און דאָס איבעריקע פאַרפאַקט אויף די ווענענער. אייניקע זיינען אָפּגעפֿאָרן נאָך פּינסק און אייניקע האָבן זיך בלויז פֿון שטאָט אַרויסגעקלייבן. ביי אונדז איז אויך אַלץ געווען פֿאַרפאַקט

אויף אַ וואָגן. אין הויז איז געווען אַ תהו ובהו, איבערגעקערט מיטן קאָפּ אַראָפּ. די פּענצטער זיינען געווען גוט פֿאַרהאַנגען. אָבער וויילע פֿלעגן מיר אַרויסגיין אין דרויסן אַ קוק טאָן צי עס ברענט שוין. פון ווייטן איז דער הימל געווען רויט. אָבער פּלוצלונג וועלן לֵיכטיק אויף אַ נייעם אָרט, דאָס האָבן געבראַנט די אַרומיקע דערפֿער. אָט ברענט שוין דער וואָקזאַל און אָט ברענט שוין אויך דער הויף לעם שטאָט.

ווי מיר קוקן זיך אַרום, באווייזט זיך אַ קלײַן פֿייערל פֿון ערגעץ אַ פֿאַרוואָרפֿן געסל. דער פֿייער ברענט זיך גאַנץ שוואַך און ס׳איז גאָנץ לייכט צו פֿאַרלעשן, נאָר אָט באַווייזט זיך אַ פֿייער פֿון גאַס־בית־מדרש. באַלד, — אַ צווייטער און אַ דריטער. דאָס פֿייער ווערט וואָס ווייטער גרעסער, שפּרינגט פון איין דאַך צום צווייטן און גיסט זיך צונויף אין אַ גאַנצן ים פון פייער. און אין מיטן, צווישן דעם העלישן פייער, מאַרשירט די צוריק־אָפּטרעטנדיקע רוסישע אַרמיי, גלייך ווי זי וואָלט עס אָנגעצונדן אַלס אַ פּאָקל צו זעען ווי אָפּצוטרעטן.

דערזעענדיק, אַז פון אַלע זייטן ברענט, האָבן מיר זיך אַרויסגעקליבן פון הויז. דער פערד איז געווען געשפּאַנט, נאָר אַרויספֿאָרן פון הייף איז אונמעגלעך צוליב די סאָלדאַטן, וועלכע האָבן אין משך פון שעה׳ן נישט אויפגעהערט צו גיין. אייניקע כאָפּן זיך אַריין אין הויז כדי עפּעס צו געפינען אָדער בעטן אַ שטיקל ברויט. איינער האָט זיך אָפּגעזוכט אַ לייַדיקע בעט און זיך געלייגט שלאָפֿן. מיט גרויס מי האָבן מיר זיך אַרויסגעכאָפּט פון פייער, פון הינטער דעם הויז אין גאָרטן און פון גאָרטן אויף דעם וויאַן.

אָך, וואָס איז דאָס? דאַכט זיך מענטשן שטייען דאָרט. יאָ, מענטשן, געווויס סאָלדאַטן, קאָזאַקן, און וואָס וועט מיט אונדז זיין? מיר זיינען דאָ אַליין, דער גאַנצער עולם האָט זיך באַצייטנס פֿאַרקליבן אויף דער צווייטער זייט פון שטאָט. די האָר שטעלן זיך קאָפּויר, און פֿאַרצווייפֿלטע הייבן מיר אָן שרייען: „ענך ד׳ ביום צרה״. מיר שרייען מיט אונדזערע לעצטע כחות און דער פייער בושעווט, קנאַקט און טאַנצט אַ שדים טאַנץ פון איין דאַך אויף דעם צווייטן. אין אַ מינוט אַרום האָבן מיר דערהערט יידישע קולות, דאָס זיינען געווען עטלעכע יידישע פאַמיליעס מיט זייערע וועגעלעך. דאָס האָט אונדז אַביסל באַרואיקט און דערמוטיקט. עס איז געווען ריכטיק ווי אויינער וואָס פֿאַרבלאָנדזשעט אין מדבר און פֿלוצלונג קומט ער צו צו אַ ישוב. די גאַנצע נאַכט האָבן מיר אַזוי פֿאַרברַכט, צוקוקנדיק, ווי דער פייער מאַכט אַ תל פון אַשעס. וועלן עס איז טאָג געוואָרן, האָבן מיר זיך פֿאַרקליבן מיט אונדזערע וועגענער צום איבעריקן עולם אויף דעם צווייטן זייט וויאַן.

דאָס שטעטל איז כמעט אינגאַנצן פֿאַרניכטעט געוואָרן. פֿאַרבליבן זיינען געצייַלטע הייזער אויף פינסקער גאַס און אין הינטער־געסלאַך. די אייגנטימער האָבן באַצאָלט די משחיתים, זיי זאָלן זייערע הייזער ניט ברענען. אויף דער אַנדערער זייט שטעט, אויף דעם וויאַן, זיינען געווען אונדזערע אָקאָפּעס, און ביי די אָקאָפּעס, אויף א גאַנץ גרויסן פּלאַץ, זיינען געווען אויסגעשטעלט אונדזערע וועגענער, צו וועלכע עס זיינען גע־

וועלן צוגעבונדן די בהמות, וועלכע האָבן זיך נערווועז געדרייט.

אינדערפרי האָט דאָס שטעטל אויסגעזען ווי אַ „בית־עולם״. אַ טויטע שטילקייט האָט געהערשט אומעטום, ניטאָ מער קיין אָבאָזן, ניטאָ קיין קאָזאַקן, איז דאָס שוין געענדיקט? די רוסן זיינען שוין אָפּגעטראָטן און די דייטשן קומען אַן? — ניין, דאָס איז נאָר געווען אַ שטילקייט פאַר אַ שטורעם. אַמאָל שלייכן זיך אַדורך, שטיל און איינגעבויגן, סאָלדאַטן אין דער ריכטונג צו דער באַן לינקס, דאָרט זיינען זייערע אָקאָפּעס. עס איז אַריבער פֿרייטאג ביז האָלבן טאָג, דער וועטער איז שיין, דער עולם זיצט זיך אויפֿן גראָז, ווער עס דרימעלט, ווער עס מאַכט אַ פייער צו קאָכן עפּעס און ווער עס האָלט אַ סדור אין האַנט און זאָגט תהלים.

ו.

דרויי־טאָגיקע שלאַכט אין שטעטל

פּלוצלונג האָט דער עולם אויפגעהויבן זיך און אָנגעהויבן קוקן צום הימל. וואָס איז דאָס? דאָס פֿליט אַ דייטשער ערא־פּלאַן אויסקוקן די פּאָזיציע. דער עראָפּלאַן האָט זיך אַרום־געדרייט איבערן שטעטל און איז פֿאַרשוווינדן געוואָרן. אין אַ מינוט אַרום איז דער עולם אויפֿגעציטערט געוואָרן און זיך געלאָזט לויפֿן צו די אָקאָפּעס. פון אויבן, איבער אונדזערע קעפּ, האָבן געסווויסטשעט און געהודשעט דייטשע און רוסישע סנאַראַדן. אָט הערט זיך אַ קנאַל ערגעץ ווייט, און אי־

פון רעכטס: זעליג הויזמאַן, בערל רעזניק, הערמאַן גראָסמאַן (ניו־יאָרק), מאָטיע יאָכנעס, פּעלדמאַן א.א. זומער, 1937

בער די קעפּ ציט זיך אַ רויך־לֵיניע, שניט דורך די לופֿט מיט אַ יאָמערלעכן סוויסטש, פֿליט אַוועק ווייטער און ווערט צעשאָטן מיט אַ קנאַק אויף שטיקלעך.

אונדזערע אָקאָפּעס, — זיינען געווען טיפּע גראָבנס באַדעקט פֿון אויבן מיט געהילץ און באַשאָטן מיט ערד. די ערשטע וועלכע האָבן פֿאַרנומען די אָקאָפּעס, זיינען געווען די פֿרויען מיט די קינדער. אין די אָקאָפּעס איז געווען שרעק־לעך איינג און דושנע, אַ סכנת נפשות ממש. מען האָט זיך געשטופּט און געפּילדערט, זיך געקריגט און געקעמפּט פֿאַר אַ בעסערן אָרט, ווער עס האָט געוואָלט אַריינכאָפּן מיט זיך אַ פּעקל און ווער עס האָט ניט פֿאַרגעסן מציל זיין מיט זיך אַ הון אויך, עס זאָל זיין כאָטש אויף אַ פּלאַד, אַז מ׳וועט לעבן, וועט מען עס דאַרפֿן.

מיר, מאַנספאַרשוינען, האָבן זיך ביסלעכווייז צוגעווינט צו די קלעפּ, און מיר האָבן זיך געפּונען אונטער דעם פּרייען הימל.

דער טאָג איז אַוועק. ביינאַכט האָט די קאַנאַדע פון די האַרמאַטן אויפגעהערט, נאָר די פּולעמיאָטן האָבן געקלאַפּט און עס האָט זיך געשאָטן ווי געפּרוירענע קאַרטאָפּל. אָבער דאָס האָט אונדז שוין ניט באַאונרואיקט. מיר זיינען געלעגן אונטערן פּרייען הימל. פון צייט צו צייט פּלעגט אונדז באַאונרואיקן דאָס באַווייזן זיך פון אַ קאָזאַק און ווען ער פלעגט פּאַרשווינדן, זיינען מיר געוואָרן רואיקער.

אויף מאָרגן, שבת, האָט זיך ווידער איבערגעחזר׳ט די קאַנאָנען שיסעריי. בייטאָג איז געגאַנגען אַ שטאַרקער רעגן. אין די אָקאָפּעס איז געווען איינג און נאַס. מיר האָבן זיך דעריבער, אַריינגעקליבן אין אַ נאָענטער הויז, וואָס איז נצול געוואָרן פון פייער, און דאָרטן האָבן מיר אויך געגעסן. אין הויז איז געווען שרעקלעך איינג, מיר זיינען געזעסן אַ גאַנצע נאַכט אויף דער ערד, צו לייגן זיך שלאָפן איז געווען אונמעגלעך. אין דער נאַכט האָט מען אויך געהערט די פּו־

פון לינקס: א. זלאָטניק, לעאָן מייקעלס (ניו־יאָרק), יאָסעל בורשטיין, יאָסעל ליבערמאַן א.א. אויגוסט, 1932

לעמיאָטן שיסעריי. זונטאָג איז אויך געווען אַ גוס רעגן, אין די אָקאָפּעס איז געווען אונמעגלעך אַריינצוקומען. מיר זיינען געבליבן ווייטער אין דעם הויז. אַ גאַנצע נאַכט האָט ניט אויפגעהערט די קאַנאָנאַדע. גאָר באַזונדערס איז געוואָרן גרויס אונדזער שרעק פאַרנאַכט, ווען די סנאַראַדן האָבן זיך געטראָגן אין דער ריכטונג פון דעם הויז, ווו מיר זיינען געזעסן. אין גרויס בהלה האָבן מיר פאַרלאָזן דאָס הויז אין זיך געלאָזט לויפן צו די אָקאָפּעס. קוים מיט שרעק זיינען מיר, איך און מיין פּרוי, צוגעלאָפן צו די אָקאָפּעס און אויף די הענט האָב איך געטראָגן מיין אייריקע טאָכטער. די אָקאָפּעס זיינען שוין געווען אָנגעפּאַקט פול, ווי אַ שטייג מיט גענג און האָבן געהאַט אַן אויסזען ווי לאָנגע קברים, ווו לע־ בעדיקע נפשות זיינען פאַרגראָבן. מיט גרויס מי האָב איך זיך געמאַכט אַן אָרט אין אָקאָפּ פאַר מיין פּרוי מיטן קינד און איך בין געשטאַנען ביים אַריינגאַנג אונטערבייגנדיק דעם קאָפּ.

אינדרויסן איז שוין געוואָרן טונקעל. די קאַנאָנאַדע האָט נישט געשטילט. די פּראָזשעקטאָרן האָבן באַלויכטן דעם אומגעגנט און עס האָבן אויך אָנגעהויבן צו אַרבעטן די פּולעמיאָטן. ס׳האָבן זיך געריסן גראַנאָטן איבער אונדזערע אָקאָפּעס און ס׳האָט געדונערט און געבליצט. ס׳האָט זיך גע־ דאַכט ווי אָט אָט, באַלד, וועט זיך איינברעכן דער אָקאָפּ און מיר וועלן דערשטיקט ווערן. דער מאַמענט איז געווען זייער אַ טרויעריקער. וועלן מיר אַרויס לעבעדיקע פון אָקאָפּ? — האָבן מיר דאַן געטראַכט.

ביסלעכווייז איז אַרום אונדז געוואָרן שטיללער. די גרא־ נאָטן רייסן שוין פאַראויס איבער די אָקאָפּעס און די פּראָ־ זשעקטאָרן באַלויכטן שוין צו מזרח, אויף דער אַנדערער זייט שטעטל, קענטיק, אַז די רוסן זיינען שוין אָפּגעטראָטן און דאָס שטעטל איז שוין ביי די דייטשן אין די הענט, וואָרום וואָס ווייטער איז אַלץ רואיקער געוואָרן ביז עס איז געוואָרן אינ־ גאַנצן שטיל.

דער עולם איז זיך נאָך אַלץ געזעסן אין די אָקאָפּעס. איך האָב געמוען דאָס שלאָפנדע קינד אויף די הענט און מיט מיין פּרוי האָב איך זיך געלאָזט גיין צו אַ נאָענטער קליין הייזל וואָס איז געשטאַנען דערביי. אין דעם קליין הייזל האָב איך געטראָפן ר׳ יאָסל דעם דיין פון שטעטל מיט זיין פרוי. דער דיין האָט זיך קיין אָרט ניט געפונען. ער האָט זיך געזעצט, געלייגט און אַלעמאָל געמוזט אַרויסגיין אויפן גאַס. ער איז געווען קראַנק. אינדערפרי איז ער אויסגעגאַנגען...

ווען ס׳האָט אָנגעהייבן טאָגן און איך בין אַרויס אויפן גאַס, האָב איך באַמערקט ווי אַ קליינער אָטריאַד רוסישע סאָלדאַטן האָבן געשווינט, אָן געווער, געשפּרייזט, קענטיק אַז זיי האָבן זיך פאַרשפּעטיקט און זיינען שוין אין נעץ. ווען ס׳איז געוואָרן גוט ליכטיק און דער עולם איז אַרויס פון די אָקאָפּעס, זיינען אָנגעקומען די דייטשן.

ז.

די דייטשן מאַרשירן אַריין קיין דראָהיטשין

דער שטורעם האָט זיך אַוועקגעטראָגן אַלץ ווייטער און ווייטער. און ווי בייזט כוואַליעס וואָס צעשטערן און טראָגן אַוועק אַלעס וואָס זיי געפּינען אויפן וועג, אַזוי האָבן זיך גע־ טראָגן די מחנות דייטשע קאָוואַלעריע, פּעכאָטע און טויזנ־ טער אָבאָזן וואָס האָבן זיך צייטווייליק אָפּגעשטעלט אין שטעטל, און דאַן איז געווען די צייט פאַר די דייטשע רעק־ וויזיציעס. וואָס זיי האָבן נאָר דערזען: אַ פּערד, א בהמה און סתם אַ גוטן חפץ, אַלץ האָבן זיי צוגענומען און אָפּטמאָל אַרויסגעגעבן אַ צעטל.

אויפן וועג איז געווען צו באַמערקן אַזאַ טראַגישן פאַל: עס פּאַרט אַ ייד, אויפן וואָגן ליגן פּעקלעך, אויף זיי זיצן קליינע קינדער, די עלטערע גייען צופוס, גייען פאַרחלשטע, קוים וואָס זיי באַוועגן זיך; דאָס קערט זיך אום אַ יידישע פאַמיליע אַהיים נאָכדעם ווי דער דייטש איז שוין אַריין אין פינסק, און אָט אַנטקעגן פּאַרט אַן אַ דייטשער אָטריאַד און שרייט צום יידן: „יודע, האַלט!״ דער ייד שטעטל זיך אָפּ. אַ דייטש, אָן דבורים, שפּאַנט אויס דאָס פערד. דער ייד, אַ פאַרצווייפלטער, פאַלט צו זיינע פיס, די גאַנצע פאַמיליע קלאָגט

און ווייטע. דער דייטש נעמט, פון זיינע, אַ מאָגער און גע׳פֿגר׳ט פערדל און גיט אים צו דעם ייד, — „נאָ דיר, יודע, אַ בעסערן פערד״, און די דייטשע באַנדע פֿאָרט ווייטער. דער ייד שפּאַנט אַיין דאָס פֿערדל און די גאַנצע פֿאַמיליע שטופּט אונטער דעם וואָגן. אַמאָל טרעפֿט, אַז דער דייטש גיט ניט קיין אַנדער פֿערד, דאַן בלייבט שטיין דער וואָגן אינמיטן וועג און יעדערער פֿון דער פֿאַמיליע נעמט אויף זיך וואָס ער קען און מ׳גייט אַוועק צופֿוס.

אַרויסגייענדיק פֿון די אָקאָפּעס, האָט זיך דער עולם אַ לאָז געטאָן צו די פויערישע הייזלעך וואָס זיינען פֿאַרבליבן גאַנץ און זיך באַזעצט אין זיי. וואָס צו עסן איז ניט געווען, וויל ס׳האָט צוגעגרייט, האָט געהאָט, און וויל ניט, — האָט דייטשן, וויל עמיצער האָט אַרויסגענומען פֿון דער ערד וואָס ער פֿאַרגראָבן, געכאַפּט האָט מען אויך איינער ביים צווייטן.

ס׳האָבן זיך אַרויסגעוויזן די טיריישע געפֿילן פֿון די מענטשן, וועלכע האָבן ביז איצט געטראָגן אויף זיך אַ מאָסקע, ביז וואָנען ס׳איז איינגעשטעלט געווארן אַ שטיקל אַרדענונג.

אין יענער צייט האָט די כאַליערע, ווי אַ שטענדיקע באַגלייטערין פון מלחמות, געפונען אַ גוטן באָדן צו פאַרשפרייטן זיך. קלייניע קינדער, עלטערן פֿון פֿאַמיליעס, זיינען אומגעקומען אין יענער פֿינצטערער צייט אָן קיין שום הילף. דעם דייטשן דאָקטאָר איז מער ניט אויסגעקומען צו רעגיסטרירן די קרבנות.

דייטשן קאָנפיסקירן די בהמות און פערד פון דער באַפעלקערונג אין דער ערשטער וועלט־מלחמה

טאָקע געהונגערט. גלייקלעך האָט זיך דאָן געפֿילט דער, וואָס האָט געהאָט גענוג ברויט. ווי ראָבינזאָן אויפן אינזל אָזוי זיינען מיר דאָן געווען. מ׳האָט באַדאַרפֿט אַלץ אַליין שאַפֿן. די פּויערים האָבן שוין געהאָט אַריינגעפֿירט די תבואה אין די שיירן און מיר האָבן געהאָט די מעגלעכקייט אָנצודרעשן אויף ברויט, ביז וואָנען די דייטשן, וואָס זיינען געשטאַנען מיט די אָבאָזן, האָבן מיטאַמאָל אַרויסגעשלעפּט אַלץ וואָס ס׳האָט זיך געפֿונען אין די שיירן און אָפּגעגעבן זייערע פֿערד, דאָן האָט זיך דער עולם אַוועקגעלאָזט אין די נאָענטע דערפער, אָנגעדראָשן און געבראַכט אין שטאָט.

די צייט איז געווען, ווי מ׳זאָגט „איש כל הישר בעיניו יעשה״, אַ צייט פֿון כאַפּן און לאָפֿן. ס׳האָבן געכאַפּט די יום־טוב־צייט, נאָכן דאָונען, האָבן מיר זיך געמוזט אַרויס׳גנב׳ענען הינטן אַרום צו קומען אַהיים, וויל די דייטשן האָבן געכאַפּט וועמען זיי האָבן געטראָפֿן און מכבד געווען, אויפן ניכטערן מאָגן, מיט אַ שיינער שטיקל אַרבעט — צו באַגראָבן די גע׳פֿגר׳טע פֿערד, וועלכע האָבן זיך אומעטום גע־וואָלגערט, און נאָך אַזעלכע אַרבעטן. קיין געלט פֿאַר דער אַרבעט האָבן זיי ניט געצאָלט און געפֿאַדערט האָבן זיי אַז דער „יודע״ זאָל טאָקע אַרבעטן פֿלייסיק. און פֿרוווט נאָר ענטפֿערן אַ וואָרט און אויס׳טענה׳ן זיך מיטן דייטש: „וואָס פֿאַר אַ מחותן ביזטו צו שלעפּן מיך אויף אַרבעט? ווער האָט נאָך דיר געשיקט -און ווער דאַרף דיך דאָ?״ — איז הס מלהזכיר. ווער וועט וועלן איינשטעלן זיין לעבן?!

ח.

די יידישע נאַטשאַלניקעס

אין בין־השמשות, וועַן עס ווערט נאַכט, — קומען שטענדיק אַרויס די פֿלעדערמייז אוּן שוועבן אין דער פֿינצטער. אַזוי איז געווען דאָן מיט אונדז יידן. עס האָבן זיך אָפּגעגעבן די יידישע נאַטשאַלניקעס, וועלכע האָבן געשוועבט אין דער פֿינצטער אוּן געפֿילט זיך גאַנץ היימיש. זיי האָבן זיך געווונטשן, אַז די נאַכט זאָל זיך ציען אָן אַ סוף... די יידישע אָרימע באַפֿעלקערונג האָט געהאַט אויסצושטיין פֿון די „נאַטשאַלניקעס", דורך וועלכע די דייטשן האָבן געזויגן דאָס בלוט פֿון די יידן...

אוּן נישט אומזיסט שרעקט זיך יעדער ייד פֿיל מער פֿאַר זיינע יידישע נאַטשאַלניקעס, ווי פֿאַר ניט־יידישע. אוּן כאָפּט זיך עמיצער אָרויף פֿון אויבן אוּן נעמט די ממשלה אין האַנט, וועט איר פֿון אים ניט פּטור ווערן. אָט אַזוי איז פֿאַרגעקומען אין דראָהיטשין. וועַן די באַפֿעלקערונג האָט

ערשטע שורה פון רעכטס: רחל עפֿשטיין, הערשענהויז, חנה גרינשטיין, בייַלע מילנער, נעמי וואַסערמאַן, צווייטע רייַ: אסתר גאָלדבערג, חייטשע אַנדרינאָווסקי, סלאָנימסקי, וואָלעוועלסקי, יענטל וואַסערמאַן, שווארץ. דריטע רייַ: קאָברינסקי, בוים א.א.

געפֿרוווט פֿראָטעסטירן קעגן די, וואָס האָבן זיך אַליין געגנומען די מאַכט, האָבן זיי זיך באַלד איבערצייגט, אַז זיי זיינען מאַכטלאָז קעגן זייערע דריקער, ווייל די דייטשע מאַכט האָט אונטערשטיצט די אַלע נידעריקע נפשות, וועלכע האָבן איר געבראַכט פֿיל נוצן. אָפֿט אילוסטראַציע קאָן דינען דער פֿאַלגענדער אינצידענט, וועלכן זיך האָב אַליין בייגעווינט:

געווען איז דאָס אין אַ שבת. דער עולם איז געווען אויפֿגערעגט, מען האָט זיך געקליבן אויף אַן אסיפה צו פֿראָטעסטירן קעגן די, וואָס האָבן זיך גענומען אַליין די הערשאַפֿט, און בעטן דעם קאָמענדאַנט ער זאָל דערלויבן אויסצוקלייבן אַ בירגערמייסטער. דער עולם האָט, ווי געווינלעך, געטענ׳ט, אָפּגערעדט, און נאָכדעם האָט מען זיך געשטעלט דאָוונען מנחה. דער עולם האָט נאָך ניט געענדיקט דאָוונען, און אין הויז האָט באָוויזן אַ דייטשער וואַכמייסטער אוּן אויסשרייַענדיק אויפֿן קול: „וואָס איז דאָס פֿאַר אַ פֿאַר־זאַמלונג!" האָט ער גלייך געזומען שלאָגן מיטן שטעקן איבער די קעפּ. ער האָט אפילו ניט געשאַנעוועט קיין אַלטע לייט, אוּן דער עולם איז אינמיטן דאָוונען קוים מיטן לעבן זיך צעלאָפֿן אוּן האָט שוין מער ניט געוואָגט צו פֿראָטעסטירן קעגן דעם בירגערמייסטער. מען האָט געליטן אוּן געשוויגן.

ט.

די אייזערנע מאַכט פון די דייטשן

די דייטשן האָבן געשאַפֿן אַן אַרדנונג. ס׳זיינען אַוועקגעזעצט געווארן אין דעם גאנצן אָקופּירטן געביט קאָמענדאַנטן. די באַפֿעלקערונג איז אונטערווארפֿן געווארן אונטער דער הערשאַפֿט פֿון אָט די קאָמענדאַנטן. די אָקופּאַציע איז צעטיילט געווארן אויף באַזונדערע באַצירקן. יעדער קאָמענדאַנט האָט געטאָן וואָס ער האָט געוואָלט. איז ער געווען אַ גוטער מענטש, האָט ער באַהאַנדלט זיינע אונטערטאַנען ווי אַ מענטש, איז ער אָבער געווען אַ טיראַן, האָט ער זיך באַגאַנגען טיראַניש אוּן קיינער האָט אים ניט געקענט אָנקלאָגן.

דער געגנט וואָס האָט זיך געפונען נאָענט פון דער פֿאָזיציע, האָט געהייסן „פֿאָזיציאָנס געביט" אוּן די קאָמענדאַנטן פֿון פֿאָזיציאָנס געביט האָבן באַקומען אַן אונבאַגרענעצטע מאַכט איבער דער ציווילער באַפֿעלקערונג. זיי האָבן געקענט באַנוצן די מענטשן צו יעדער אַרבעט, אַן שום באַלוינונג. דערפֿאַר האָט דער קאָמענדאַנט געזאָרגט, אַז די באַפֿעלקערונג זאָל ניט הונגערן אוּן זאָל האָבן לעבנסמיטלען. עפּעס לייכטער איז געווען אין דעם עטאַפּ־געביט, וואָס איז געווען ווייטער פון פראָנט.

די באַזאָרגונג איז געווען ניט אומעטום גלייך, נאָר לויט דעם אייגנעם פון קאָמענדאַנט. אוּן אַז דער קאָמענדאַנט איז געווען אַ גוטער, האָט זיך דער באַפֿעלקערונג געלעבט ניט שלעכט, איז ער געווען אַ שלעכטער, האָט ער אַלעס צוגעגנומען אוּן אויסגעטיילט צום לעבן לויט דעם דייטשן סיסטעם. אוּן האָט עמיצער געהאַט אַ פּוד קאָרן פֿון דער זייט, האָט ער געמוזט גוט פֿאַרבאַהאַלטן. די דיסציפּלין פֿון פֿאָזיציאָנס געביט איז געווען פֿיל שטרענגער ווי אין עטאַפּ־געביט. ווי נאָר ס׳איז פּינצטער געווארן, האָט זיך יעדער מענטש געמוזט געפֿינען אין הויז. דאָס פֿייער האָט געמוזט אויסגעלאָשן ווערן צו דער באַשטימטער צייט. די באַוועגונג פֿון אַיין באַצירק אין צווייטן, איז געווען מעגלעך נאָר מיט אַ „שיין", דערצו מיט אַ מיליטעריש באַגלייטער. האָט עמיצער באַדאַרפֿט פֿאָרן אין שטאָט עפּעס קויפֿן, האָט מען זיך באַדאַרפֿט וועגדן צום קאָמענדאַנט נאָך אַ רייזע־שיין, דערצו האָט מען באַדאַרפֿט פֿאָרשטעלן די אורזאַכן נאָך וואָס מ׳דאַרף פֿאָרן, ווי למשל, פֿאָרן צו אַ דאָקטאָר, קויפֿן שיך, זאַכן א.א.וו. וועַן דער קאָמענדאַנט איז געווען אַ גוטער שטימונג, האָט ער געגעבן די דערלויבעניש אוּן דערצו אַ סאַלדאָט פֿאַר אַ באַגלייטער (די דערלויבעניש איז געווען אַממיינסטן נאָר

אויף איין טאָג). איז דער קאָמענדאַנט געווען אין אַ שלעכטער שטימונג, האָט ער געמאַכט שווערי־קייטן. עס איז געווען געגנוג, אז אייגער זאָל פאַרזינדיקן און דער גאַנצער דאָרף אָדער שטעטל איז געוואָרן פֿאַרשלאָסן אויף אַ חודש צייט ניט צו באַקומען קיין „שיין" אויף אַרויסצופֿאָרן. האָט עמיצער געוואָלט פֿאָרן פון פאָזיציאָנס־געביט אין עטאַפּ־געביט, האָט ער געמוזט פריער אָנגעבן אַ ביטע צו דער עטאַפּ־אינספעקציע, וואָס האָט געדויערט פֿיל צייט. אין דער לעצטער צייט איז געווארן נאָך שטרענגער. צו באַקומען אַ רייזע־שיין, אַ גאַנץ געווייגלעכע, אין דעם זעלבן געביט, האָט מען באַדאַרפט האָבן אַ באַזונדער דערלויבניש פון דער העכערער מאַכט.

ווען ס׳האָט זיך געטראָפֿן אַ צופֿאַל און אַ מענטש איז קראַנק געוואָרן, האָט ער געקענט פון דער וועלט גיין ביז וואַנען ער האָט די דערלויבעניש באַקומען. יעדער מושל האָט שטאַרק אַכטונג געגעבן, אַז פון זיין בעצירק זאָל גאָרניט אַרויסגעפירט ווערן. אָבער, דאַקעגן, איז ער געווען צופֿרידן, ווען מ׳האָט אַריינגעפֿירט פון אַ פֿרעמדן באַצירק אין זיין באַצירק כאָטש קעגן דעם געזעץ. כאָטש די דיסציפֿלין אין פֿאָזיציאָנס־געביט איז געווען אונערטרעגלעך, דאָך האָבן פֿיל יידן געלעבט גאַנץ גוט, און דאָס האָט מען געהאָט צו פֿאַרדאַנקען די פוטער און אייער, קעגן וועלכע דער שטריינגסטער דייטש איז ניט בייגעשטאַנען. פֿאַר פוטער און אייער האָט איר לייכט באַקומען אַ רייזע־שיין, געקענט מאַכן שווינדל, אַרויספֿירן פון אין בעצירק אין צווייטן, זיין באַפֿרייט פון דער אַרבעט, אזוי.

ביסלעכווייז האָט זיך דער דייטש צוגעווינט צו נעמען די מטבע אויך, און די אייזערנע מאַכט פון די דייטשן איז מאַכטלאָז געוואָרן קעגן דאָס לעבן, וואָס האָט צעשטערט אַלע אייזערנע וועגט אויף זיין וועג.

ו.

די טיפוס עפידעמיע

נאָך יום־טוב, 1915, האָב איך מיט מיין ברודער דוד און שוועסטער טויבע און נאָך יידן אויסגעוואַנדערט פון שטאָט אין דאָרף האָרבאָכע. מיין פרוי און טאָכטער האָב איך דערווייל געלאָזט אין שטאָט. צום אומגליק האָט זיך באַלד פאַרשפּרייט די טיפוס־עפידעמיע און דראָהיטשין איז פֿאַרשלאָסן געוואָרן, ניט אַריין און ניט אַרויס. פון צייט צו צייט פלעגט דערגיין צו אונדז טרויעריקע בשורות: דער איז געשטאָרבן און דער האַלט ביים שטאַרבן... איך בין דאָן געוואָרן אָפּגערעכנט פון מיין פאַמיליע, וועמנס שיקזאָל האָט מיר נישט געלאָזט רוען. דערצו האָט זי ניט געהאָט קיין מיטלען צום לעבן. איך האָב אָנגעהויבן צו טאָן אויף אַריבערצוברייגען מיין פאַמיליע. אָנפאַנגס האָט דער קאָמענדאַנט מיר אנטזאגט, ער האָט געזאָגט אַז דאָס איז אונמעגלעך, נאָר אין אַ צייט אַרום איז מיר געלונגען צו באַקומען, צוזאַמען מיט נאָך אייניקע לייט, אַ דערלויבעניש צו פֿאָרן קיין דראָהיטשין און אַריבער־צוברענגען מיין פֿרוי און קינד אין דאָרף.

מיין פרייד איז געווען גאָר ניט צו באַשרייבן. אָט, האָב איך שוין געהאַפֿט, וועל איך שוין אַרויסראַטעווען מיין פֿאַמיליע פון אַזאַ פֿייער ווי די עפידעמיע און אויך פון הונגער און נויט. מיר זיינען אַרויסגעפֿאָרן מיט צוויי וואָגנס. אַן אונטער אָפּיציר האָט געריטן אויף זיין פערד און אַ סאָלדאַט איז געזעסן אויפֿן וואָגן. די וועג איז געווען ניט קיין גוטע, די גאַנצע נאַכט איז געגאַנגען אַ רעגן, נאָר אין דער פֿרי איז געוואָרן ליוטער, די זון איז אויפֿגעגאַנגען אויפֿן האָריזאָנט און דער וועטער איז געווען אַ גאַנץ גוטער. די פֿערד, גע־

פון לינקס: גדליה קאָפּלאָן (אלס מיליציאָנט, סאָניטאָר אין 1918) און יעקב איינבינדער.

שפּאַנט צו צוויי אין אַ וואָגן, זיינען געלאָפֿן געשווינט. דער אונטער אָפּיציר, אַ גוטמוטיקער און אַ פּינקטלעכער דייטש, האָט געריטן אויף זיין פערד און געזונגען אַ דייטשע פּאַטריאָטיש־לידל. אין דער הויך, אויף דעם קלאָרן הימל, האָט געשוועבט און געזשומעט אַן עראָפּלאָן אין דער ריכטונג פון דער אַייזנבאָן. — דאָס איז אַ רוסישער עראָפּלאָן — האָט אונדז דער אונטער אָפּיציר דערקלערט. אין אַ פּאָר שטונדן זיינען מיר שוין געווען ביים אַריינפֿאָר פון שטעטל. די ערשטע, וועלכע האָבן אונדז באַגעגנט, זיינען געווען די פּאָטרולן, וועלכע האָבן געשפּאַצירט מיט די ביקסן אויף די אַקסלען און געקוקט אויף אונדז מיט בייזע בליקן, ווי זיי וואָלטן געזאָגט: וואָר דאָרף אייך דאָ, יידן?

באַגריסנדיק זיך מיט די פּאָטרולן, האָט אונדזער באַגלייטער זיך נאָכגעפרעגט אויף דער קאָמענדאַנטור און, אָפּשטעלנדיק אונדזערע וואָגנס, איז ער אַריין אין קאָמענדאַנטור זיך מעלדן. דאָרט האָט אים דער שרייבער גלייך דערקלערט, אַז עס איז פֿאַרבאָטן דער אַריינפֿאָר און דאָס גלייכן דער אַרויספֿאָר פון דראָהיטשין. דער אונטער־אָפּיציר, געבנדיק אַ באַפֿעל צום סאָלדאָט, אַז די וואָגנס זאָלן דאָ בלייבן שטיין און ער זאָל אַכטונג געבן אויף אונדז מיר זאָלן אין שטאָט ניט גיין, איז אַליין אַוועק אין שטאָט איינקויפֿן וואָס ער דאַרף. ער האָט געקענט גיין אין שטאָט. אויף דער גאָס האָט מען ניט געזען קיין יידן פון שטעטל, נאָר אַ שוועסטער מיט אַ רויטן קרייץ איז שנעל פֿאַרבייגעגאַנגען, ניט אָפּשטעלנדיק זיך פֿאַר אונדז.

ביי דער קאָמענדאַנטור האָט שפּאַצירט אַן אָבער־

לייטענאַנט. ער איז געווען הויך־געוואָקסן און געהאַט אַ סימ־פאַטישן אויסזען. ער האָט שפּאַצירט לאַנגזאַם און פֿאַר אים איז זיך געלאָפֿן זיין הונט. דער הונט האָט זיך אַלעמאָל אָפּ־געשטעלט, געשטעלט זיך אויף בײדע פֿיס ווי אַ מענטש און געקוקט דעם לייטענאַנט גלײַך אין פּנים אַריין. דער לייטע־נאַנט האָט מיט צעפּרידנהייט געגלעט דעם הונט און שטאַרק מקבל נחת געווען ווי פֿון אַ קינד אַ שטיפּער. ער האָט גאָר־ניט באַמערקט ווי דער סעקרעטאַר האָט, אויסציענדיק זיך פֿאַר אים, צעמאָלדן וועגן אונדז. ער האָט זיך ווייטער געטאָן זיינס. געשפּאַצירט און געגלעט דעם הונט. אין אַ קורצער צייט אַרום איז געקומען דער אונטער אָפּיציר פֿון שטאָט און באַפּעלן צו פֿאָרן צוריק.

מ׳קען זיך פֿאָרשטעלן אונדזערע ליידן וואָס מיר האָבן דאָן איבערגעלעבט. ניט ווייניק מי האָבן מיר געהאָט ביז וואַנען מיר האָבן באַקומען די דערלויבעניש און איצט, אַז מיר זיינען שוין געקומען אין שטאָט, מוזן מיר גלײַך צוריק־פֿאָרן. ווי פֿאַרצווייפלט איז געווען דאָן מיין לאָגע; דאָס גאַנצע שטעטל איז פֿאַרוואַנדלט אין אַ שפּיטאָל, מענטשן פֿאַלן ווי די פֿליגן און אָט האָב איך שוין געקאָנט פֿרויסראַטעווען מיין פֿאַמיליע פֿון דעם שרעקלעכן פֿייער און ווער ווייס מיט וואָס דאָס וועט זיך ענדיקן, אָבער דעם דייטש גייט דאָס ניט אָן און איך מוז פֿאָרן צוריק. ווען מיר זיינען אָפּגעפֿאָרן, איז שוין געוואָרן פינצטער. דער אונטער אָפּיציר איז זיך גע־ריטן אויף זיין פֿערד און געזונגען אַ לידל פֿון זיין היימאָט,

פון לינקס: זכריה שמיד, דירעקטאָר פון פּאַלקס־באַנק א.א. שטיינען לעם באַנק.

דער סאָלדאָט איז געזעסן אויפן וואָגן און האָט אים אונטער־געהאַלטן און בײדע האָבן זיך געמאַכט לוסטיק אויבער אונדז. אויף דעם האָריזאָנט האָט זיך באַווייזן די לבנה. די פֿערד האָבן געשפּאַנט שנעל, געסאָפּעט און זיך געיאָגט וואָס גיכער אַהיים.

הירזשענדיק האָבן זיי איבערגעגעבן אייגער צום צווייטן די איינדריקן פון זייער רייזע און פון דעם מענטשנס אכזריות; אָבער מיר, האָבן זיי געזאָגט, זיינען אין דעם גאָר ניט שולדיק, מיר האָבן אונדזערס דערפֿילט.

קומענדיק אַהיים האָב איך זיך גאָרניט געקענט געפּינען קיין אָרט. מיין פּאַנטאַזיע האָט מיר געמאָלן טרויעריקע בילדער. דער געדאַנק, אַז איך פֿאַרליר מיין פֿאַמיליע, האָט מיר ניט אויפֿגעהערט צו פֿייניקן און אַ גאַנץ לאַנגע צייט האָב איך זיך ניט געקענט נעמען צו קיין אַרבעט. אין אַ צייט אַרום האָב איךווידער באַקומען אַ דערלויבעניש צו בריינגען מיין פֿאַמיליע, אָבער אויך דאָס מאָל איז געווען אָן דערפֿאָלג. די לאָגע האָט זיך געצויגן אַ גאַנץווינטער ביז די עפּידעמיע איז געשטילט געוואָרן, האָב איך דאָן אַראָפּגעבראַכט מיין פּאַ־מיליע אין דאָרף.

יא.

דראָהיטשינער יידן אין דאָרף האָרבאַטע

אין האָרבאַטער דאָרף, וועלכער ליגט אַרום 2 מייל פון דראָהיטשין, האָבן אין משך פון די מלחמה־יאָרן געלעבט עטלעכע צענדליק יידישע פֿאַמיליעס פֿון דראָהיטשין און פֿון אַנדערע שטעט און דערפֿער, צווישן וועלכע עס האָט זיך אויך געפונען דער כאָלאָשינער רבי מיט זיין פֿאַמיליע.

די פּויערים פֿון דאָרף זיינען עוואַקואירט געוואָרן קיין רוסלאַנד. די תבואות זיינען געווען אַריינגעפֿירט אין די שיי־ערן. די קאַרטאָפֿל איז געווען פֿאַרגראָבן, און די יידן האָבן גאַנץ לייכט באַקומען זייערע לעבנסמיטלען. דער קאָמענ־דאַנט איז געזעסן אין דאָרף וואָרצעוויטש. דער ערשטער קאָ־מענדאַנט איז געווען ריטמייסטער ראָם. דאָס איז געווען אַ מענטש פֿון מיטלען ווּוקס, ניט קיין שלעכטער, אָבער זייער אַ קאַפּריזנער. ער האָט ניט געהאט קיין געשטעלטע דעה. אָט האָט ער אָפּגעזאָגט, דאָס איז אויסגעשלאָסן, אין אַ מינוט אַרום איז ער ווייכער געוואָרן און געגעבן די דערלויבעניש. ווען מיר פֿלעגן קומען בעטן אַ שיין צו פֿאָרן אין שטאָט, פֿלעגן מיר זיך אַרומדרייען אַרום הויף פֿון קאָמענדאַנט, אין האָרן פֿלעגט קלאַפּן פּונקט ווי מ׳דאָרף צוטרעטן צו אַ בייזן הונט. עס האָט פיל מאָל געטראָפֿן, אַז דער קאָמענדאַנט איז אַרויסגעשפּרונגען, ווי אַ הונט, מיט קללות: „פּוילע באַנדע!“ און זיך געכאַפּט שלאָגן. אָבער באַלד איז ער אָפּגעקילט גע־וואָרן און לסוף געגעבן די דערלויבעניש.

[ווען מיין מוטער, גיטל, ע״ה, איז געשטאָרבן (ווינטער 1916) אין האָרבאַטע, האָט דער קאָמענדאַנט ניט דערלויבט צו פירן איר אויף דעם דראָהיטשינער בית־עולם. ער האָט געהייסן מען זאָל איר מקבר זיין אין דאָרף. מען האָט קוים גע׳פּועל׳ט ביי אים, אַז מען זאָל איר מקבר זיין אין קאָלאָניע.]

דער דייטשער קאָמענדאַנט האָט שטאַרק אַכטונג געגעבן אַז אַלע זאָלן אַרבעטן און אַרבעט האָט ער געהאָט זייער פֿיל: אין פערד־לאָזאַרעט, פעלד־אַרבעט, רייסן קראָפּעווע, קאָסען היי, אייניידיגן די אַלטע הייזער, וועלכע די דייטשן פֿלעגן נוצן פֿאַר ברען־האָלץ א.א.וו.

דעם ערשטן פּורים, ווען מיר האָבן אָפּגעדאַונט און זיי־נען געקומען אַהיים, האָבן מיר דערזען ווי ביי יעדער הויז שטייט אַ פּאַטרול און אייניקע סאָלדאָטן גייען פֿון שטוב צו שטוב אָפּצושרייבן וויפֿל תבואה עס געפֿינט זיך ביי יעדן אייי־

נעם. מ׳האָט געזאָגט, אַז מ׳וועט ביי אונדז צונעמען די תבואה און אויסטיילן לויט דעם דייטשס מעטאָדע, ווי אַנדערע קאָמענדאַנטן האָבן דאָס געטאָן. נאָר צו אונדזער גליק זיינען מיר אָפּגעקומען בלויז מיט שרעק, דער פּלאָן איז ניט דורכגעפּירט געוואָרן און די קאָרן איז ביי אונדז פֿאַרבליבן.

ווי נאָר דער פּריסינג איז געקומען, האָבן זיך אַלע אַנעם געטאָן מיט אימפּעט צו באַארבעטן די פעלדער, פילנדיק אינסטינקטיוו, אַז נאָר די ערד קאָן איצט ראַטעווען פון הונגער. דער קאָמענדאַנט האָט פֿון זיין זייט געטאָן אַלץ וואָס יאָגט און געטריבן און ניט געלאָזן אויף אַ מינוט זיך אָפּרוען, דערביי האָט ער אונדז אַלעמאָל מכבד געווען מיט די שיינע ווערטער: „פוילע באַנדע" א.א.וו. און זיך געכאַפט שלאָגן מיטן קאַנטשיק. ווען איינער האָט געבעטן ער זאָל דערלויבן אים אָנצוטאָן דעם ראָק וויל עס איז קאַלט, האָט דער פּייסיקער וואַכמייסטער ניט דערלויבט. אָט אַזוי האָבן מיר דאָן געארבעט ביז שטאַרק פֿינצטער.

דערזעלבער וואַכמייסטער האָט שטאַרק אַכטונג געגעבן אַז די הינער זאָלן זיין רעגיסטרירט און קיין ייד זאָל, חלילה,

דייטשע צוואַנגס־אַרבעט אין זומפּ ערשטער וועלט־מלחמה. קליינע קינדער זיינען געצוואונגען צו אַרבעטן עבודת־פּרך.

ער האָט געקענט כדי צו שטיצן די פּעלד־אַרבעט. אַזוי פֿלעגן מיר באַקומען פֿערד פֿון לאַזארעט צו דער אַרבעט און אויך, מאַנכעס מאָל, נאַסיניע.

יב.

דייטשע צוואַנגס־אַרבעט און שקלאַפֿעריי

דער ערשטער וואַכמייסטער איז אַוועק, און אויף זיין אָרט איז געקומען אַ צווייטער, ניט קיין סימפּאַטישער מענטש. ער האָט שוין געזען צו דעם, אַז די יידן זאָלן, חלילה, ניט אַרומגיין ליידיק... ער איז אַליין געשטאַנען ביי דער אַרבעט און אַכטונג געגעבן מ׳זאָל ניט פֿאַלשעווען, ווי ער וואָלט אונדז געצאָלט מי יודע וויפֿיל. איינמאָל, געדענק איך, איז ער געשטאַנען ביי דער אַרבעט, ס׳איז געווען זומער, און האָט געניט מאַכן קיין שווינדל, דעריבער איז ער אַליין געגאַנגען ארבערן דאָרף צו פֿאַרשרייבן די הינער, און אַז אַ יידענע האָט טאָקע געוואָלט מאַכן אַ שווינדל און געזאָגט אַז זי האָט מער ניט ווי 3 הינער און די איבעריקע, וואָס דער וואַכמייסטער זעט, איז ניט אירע, — איז דער כיטרער ווייכמייסטער געפאַלן אויף אַן המצאה און געזאָגט: אויב אַזוי, נעמט ער צו די איבעריקע. האָט זיך טאָקע די יידינע דערשראָקן און זיך מודה געווען... דער וואַכמייסטער איז אַוועק אַ צופרידענער, זאָגנדיק צו זיך אַליין: „אַך, פֿאַרפֿוכטע! זי האָט מיך געוואָלט באַשווינדלען."

איינמאָל, אַ שבת פֿרי, האָבן מיר פֿלוצלונג דערהערט אַ קלאַפּעריי אין טיר און אין די פֿענסטער באַגלייט מיט קולות: „יודע אַרויס פֿון הויז". מיר האָבן זיך שנעל אָנגעטאָן און אין שרעק אַרויסגעאָפֿן אין דרויסן זעען וואָס איז געשען.

די דייטשן זיינען געלאָפֿן מיט שטעקנס פון הויז צו הויז און מיט אַ ווילדער סאַדיסטישער הנאה געטריבן די יידן פֿון די הייזער אויפֿן מיטן גאַס. זיי האָבן קיינעם ניט געשאָנעוועט. אויך דער אַלטער כאָלאָשינער האָט זיך געפונען אויפן מיטן גאַס. די דייטשן האָבן פֿאַרנאַנדערגעטיילט די מענער אין גרופּעס און געטריבן צו דער אַרבעט אין פֿעלד. איך בין געווען אין דער גרופּע, וואָס האָט באַדאַרפט גיין קאָסטן היי. וועז מיר זיינען געקומען הינטערן דאָרף האָט אונדז דער וואַכמייסטער באפוילן מיר זאָלן אָנפאָנגען קאָסטן. מיר האָבן אים גלייך דערקלערט, אַז מיר האָבן ניט געאַרבעט בײַ איצט אין שבת און מיר וועלן ווייטער ניט אַרבעטן. איז דער דייטש אַריינגעפֿאַלן אין אַ גרימצאָרן און מיט אַ פֿייכטן רוט מיר אַ שמיץ געטאָן איבערן פּנים. אָבער צו לאַכעיס דעם וואַכמייסטער האָט באַלד אָנגעפֿאַנגען רעגענען און מיר זיינען אַוועק אַהיים. געווען באַשערט מיר זאָלן נישט מחלל שבת זיין.

ערשטע שורה, פון רעכטס: אהרן לאַסאָווסקי, ד״ר גאָלדשטיין, שמואל און פרייד זבאר, מאַניע גראָטש, יוסף בערנשטאָווסקי, ירמיה גראָסמאַן. צווייטע רייע: חייקע לאסאָווסקי, אַלטער סאַראָטשיק, פרוי גאָלדשטיין, רחל און שלמה זעליג גאָלדמאַן, דאָרא גראָסמאַן. ליגן: אברהם גראָטש, און חיים (הערמאַן) גראָסמאַן, אין 1927.

שפּעטער האָבן מיר זיך דערוואוסט, אַז דאָס איז געווען אַ שטראָף; מחמת אין דאָרף וואָרצעוויטש, וואו דער קאָמענדאַנט האָט געוואוינט, האָט מען ביי אַ יידן געפֿונען עטלעכע פֿונט קאָרן אין אַ זעקל, וואָס ער האָט אָנגעקלאָפּט פֿון די זאַנגען בעת ער האָט געאַרבעט אויפֿן פֿעלד מיט די דייטשן. דערפֿאַר האָבן די דייטשן באַשטראָפֿט אַלע יידן און זיי געצוואונגען צו אַרבעטן אין שבת.

אין הערבסט האָבן די דייטשן געטריבן קליינע קינדער, פֿון 8 און 10 יאָר, צו גראָבן קאַרטאָפֿל אויפֿ. אַנד. גרינס. דאָס איז געווען אַ גאַנץ שווערע אַרבעט. וועז דער סאָלדאַט איז געווען אַ גוטער, איז נאָך געווען צו דערליידן, איז אָבער אַוועקגעשטעלט געוואָרן אַ שלעכטער סאָלדאַט, פֿלעגט ער פֿאַרפֿאָלגן ביי דער אַרבעט און נאָך מסר׳ן פֿאַר דעם ריט־מייסטער, אַז מען וויל ניט אַרבעטן.

ערב ראש השנה איז דאָס געווען. איך געדענק גאַנץ גוט יענעם טאָג: איך און נאָך אַ יונגערמאַן זיינען געצוווּנגען צו גראָבן קאַרטאָפֿל. ביי דער אַרבעט איז געשטאַנען אַ פּוילישׁ־דייטשער סאָלדאַט, אַ יידן־פֿרעסער. ער האָט אונדז פֿאַרפֿאָלגט ביי דער אַרבעט, געיאָגט און געטריבן און ניט געלאָזט זיך אָפּרוען. דער יונגערמאַן, אַ שוואַכער, האָט זיך ניט געאַיילט און האָט אויפֿמערקזאם געמאַכט דעם סאָלדאַט, אַז פֿאַר דעם געלט וואָס מיר באַקומען פֿאַר דער אַרבעט איז גענוג וואָס מיר טוען. אין אַ מינוט אַרום האָט זיך באַווייזן דער ריטמייסטער ר„ רייטנדיק אויף זיין פֿערד. קומענדיק נאָענט צו אונדז, האָט ער אויסגעדריקט זיין אומצופֿרידנהייט מיט אונדזער אַרבעט און געזידלט מיט זיינע ווערטער: „פּוילן און פֿאַרפֿלוכטע באַנדע״, כאָטש דאָס מאָל האָט מען געאַרבעט דוקא גוט. דער סאָלדאַט האָט גלייך געמאָלדן דעם ריטמייסטער, וואָס דער יונגערמאַן האָט געזאָגט. און דער ריטמייסטער, אַן אויפגערעגטער, האָט זיך אַ לאָז געטאָן מיט זיין פערד צום יונגנמאַן און אים מכבד געווען גאַנץ גוט מיטן קאַנטשיק איבערן קאָפּ, צוזאָגנדיק אַז ער וועט נאָך אים באַשטראָפן. דערפֿאַר האָבן מיר געאַרבעט ביז שפּעט אין אָוונט. און אַז מיר זיינען געקומען אַהיים, איז מען שוין געגאַנגען פון דאָוונען.

ערב סוכות, געדענק איך, איז געווען זייער אַ שלעכטער וועטער, ס׳האָט געריגנט און אַ קאַלטער ווינט האָט געבלאָזן, עס איז געווען אונמעגלעך צו אַרבעטן אויפן פעלד, נאָר דער וואַכמייסטער האָט דאָן אויך ניט באַפרייט די קינדער פון דער אַרבעט. אויף מאָרגן, וועז מיר זיינען געגאַנגען דאָוונען, זיינען די קינדער אַוועק צו דער אַרבעט, מ׳האָט זיי ניט באַפרייט, ניט יום־טוב און ניט שבת, ביז וואַנען זיי האָבן ניט אויסגעגראָבן די קאַרטאָפֿל.

דעם צווייטן ווינטער, אין 1917, האָט זיך די אַרבעט פֿאַרשטאַרקט. די דייטשן זיינען וואָס ווייטער געוואָרן און זיי האָבן אונדז מער פֿאַרפֿאָלגט. איינמאָל האָבן זיי אונדז אַלעמען אַרויסגעטריבן יאָגן האָזן. אַ קאַלטער פֿראָסט־טאָג איז דאָן געווען און דער שניי האָט טיף באַדעקט די ערד. מיר און די דייטשן זיינען אויסגעשטעלט געוואָרן אין אַ צעפּ און מיר זיינען אַזוי געגאַנגען יאָגנדיק די האָזן, אָבער אויף צו לאַכעיס האָבן זיך די האָזן פֿאַרבאַהאַלטן און מיר האָבן אומזיסט אַ גאַנצן טאָג זיך אַרומגעשלעפּט איבערן וואַלד זינקענדיק אין די גריבער מיט שניי. פֿאַרנאַכט, וועז מיר האָבן זיך אומגעקערט צו די וואָגנס וואָס האָבן אויף אונדז געוואַרט, האָבן מיר נאָך אויסגעהערט זידלעריין פון ריטמייסטער: — „אַך פֿאַרפלוכטע באַנדע״, איר

האָט אַלעס איבערגעפירט.״ דאָס איז געווען אַ באַצאָלונג פאַר דעם גאַנצן טאָג. וועלן איך בין געקומען אהיים, האָב איך דער־פֿילט אַז איך האָב אָפּגעפֿראָרן אַ פֿוס און בין פֿינף וואָכן געלעגן אין בעט.

***

דעם זומער 1917 איז אונדזער לאַגע געוואָרן ערגער. דער ריטמייסטער ראם איז אַוועק און אויף זיין אָרט איז געקומען דער שטאַב־וועטערינאַר פון פערד־לאַזאַרעט. דער דאָזיקער האָט איבערגעגעבן די מאַכט אין די הענט פון די קלע־נערע דייטשן, וועלכע האָבן געטאָן וואָס זיי האָבן געוואָלט.

דער וואַכמייסטער פון דאָרף איז געווען דער גאַנצער מושל. די יידן אַליין האָבן אים איינגעווויזן צו נעמען מתנות און דערמיט זיך אויסגעקויפֿט פון אַרבעט. שפּעטער האָט ער שוין אַליין געפֿאַדערט מען זאָל אים געבן פּוטער, אייער און קעז. און דעם וואָס אים נישט געגעבן האָט ער שטאַרק פֿאַרפֿאַלגט.

דער ״קולטור־טרעגער״ איז אַרויס איבער דער וועלט מיטן געדאַנק, אז דייטשלאַנד איז איבער אַלעס און ער, דער דייטש, איז איבעראַלעמען, ובפרט, איבער דעם ״פאַרפלוכטן יודע״. דער פאַרפֿלוכטער יודע איז טאַקע געווען אַ שקלאַף צום ״קולטור־טרעגער״. ער האָט געטאָן כל עבודת־פרך: געאַרבעט אין וואַלד און אין פֿעלד. יידן האָבן פֿאַר די דייטשן געבויט וועגן, שאַסייען, געלייטן קעלט און הונגער און געווען אויס־געריסן. חדשים און יאָרן איז מען געווען געפֿיניקט ווי די שקלאַפֿן ביי דער אַרבעט! ממש ווי אין מצרים! די דייטשן האָבן געטריבן צו זייער צוואַנגס־אַרבעט יונג און אַלט, אפילו קליינע קינדער.* וועלן מ׳פלעגט קומען אָפּבעטן די קינדער, זיי דאַרפן זיך לערנען, האָט מען באַקומען פון די דייטשן אַזאַ מין ענטפער: ״היינט איז קריגס־צייט ברויכט מען ניט צו לער־נען.״ און דער ״קולטור־טרעגער״ האָט אונדז מכבד געווען מיט די עפּיטעטן: ״פאַרפלוכטער יודע״, ״פוילע באַנדע״ און אַזוי ווייטער.

* די דאָזיקע צוואַנגס־אַרבעט און שקלאַפערײַ, אַ שקלאַ־פערײַ נאָך ערגער ווי אין מצרים: צו פֿיניקן קליינע קינדער מיט כל עבודת־פרך אין קעלט און רעגן — האָבן די דייטשן פראַקטיצירט אין אַלע אָקופּירטע ראַיאָנען, אָפּן פאַר דער גאַנצער וועלט! און דאָס האָבן געטאָן די ״גוטע דייטשן״ אין דער ערשטער וועלט־מלחמה! (היינט קען מען זיך שוין פאַרשטעלן וואָס די דייטשן האָבן אָפּגעטאָן אונטער היטלער'ן!) אינטערעסאַנט, אַבער, איז דער דאָזיקער פאַקט: קיין איינער פון דער ציוויליזירטער און דעמאָקראַטישער וועלט האָט נישט אויפגעהויבן זיין שטים אין פראָטעסט קעגן דער דייטשער טירעניי און בעסטיאַלישער באַהאַנדלונג (אין דער ערשטער וועלט־מלחמה) פון דער ציווילער באָפעלקע־רונג!—וי מיר הערן היינט פראָטעסטן קעגן דער ״שלעכטער באַהאַנדלונג״, וואָס מען באַגייט קעגן די אַרעמע דייטשן, נעבאַך... דאָס לאָזט אַ סך נאָכצודענקען... — [די רעדאַקציע]

יג.

דער שלום־אָפּמאַך אין בריסק

ווינטער, 1918, ווען עס האָבן זיך אָנגעהויבן די שלום־פֿאַרהאַנדלונגען צווישן די דייטשן און די באָלשעוויקעס אין בריסק, האָבן מיר געהאָפֿט, אַז אָט, אָט, וועלן מיר באַפֿרייט ווערן פון דעם דייטש און פון די צרות. אָבער אויסגעלאָזט האָט זיך מיט דעם: די באָלשעוויקעס האָבן צוגענומען זייער פֿראָנט און געלאָזן די דייטשן גיין פֿריי וואו זיי ווילן. די דייטשן זיינען גלייך אַריינגעדרונגען אין אוקראינע און האָבן זיך גענומען אין געאייכ אַרויסצופֿירן פון רוסלאַנד וואָס עס לאָזט זיך. ספּעציעל האָבן זיי געשלעפּט געהילץ, באַנוצנדיק די ציווילע מענטשן, אלס שקלאַפֿן, וועלכע האָבן געאַרבעט אומזיסט, אין די ערגסטע באַדינגונגען.

הגם די אייזערנע דייטשע דיסציפּלין האָט אַביסל נאָכ־געלאָזט; פון דעם פאַזיציאָנס־געביט איז ביי אונדז געוואָרן אַן עטאַפּ־געביט, און מיר קענען זיך אַביסל פֿרייער באַוועגן, — דאָך פֿילן מיר, אַז עס רוקט זיך אָן אויף אונדז אַ נייע כמאַרע — דער הונגער! מיט דעם אַריינדרינגען פון די דייטשן טיף אין רוסלאַנד, הויבן אָן די אַנטלאָפֿענע פויערים צו קומען צוריק אין די דערפער. מיר דערוויסן זיך, אַז אין רוסלאַנד הערשט אַ גרויסער הונגער און מיט דעם אָנקומען פון די פויערים הויבן מיר אויך אָן צו פֿילן דעם הונגער. די דייטשן נעמען אַוועק דאָס לעצטע ביסל מילך פון אונזערע קינדער. זיי נעמען צו די אייער, די עופֿות, זיי רעקווירירן אויך אָפּט די בהמות. ביסלעכווייז ווערן די יידישע פֿאַמיליעס צוריקגעשיקט פון דאָרף אין שטאָט, כדי צו מאַכן פּלאַץ פאַר די אָנקומענדיקע פויערים. מיר קלייבן זיך צוריק אַרויס פון דאָרף האָרבאַכע קיין דראָהיטשין.

יד.

דייטשן פאַרלאָזן דראָהיטשין און ס׳קומען אוקראינער

זומער, 1918, ווערן די דייטשן סוף כל סוף באַזיגט פון די פאַרייניקטע פֿעלקער, און זיי הויבן זיך אָן צוריקציען פון רוסלאַנד.

דאָס אָפּטרעטן פון די דייטשן איז צוגעגאַנגען לאַנגזאַם און פּלאַנמעסיק. וואָס זיי האָבן געקענט אַרויספֿירן האָבן זיי אַרויסגעפֿירט און וואָס ניט, האָבן זיי פאַרקויפֿט. יעדער דייטש האָט זיך געסטאַרעט צו מאַכן וואָס מער געלט פאַר זיך.

אין פוילן האָט פּילסודסקי שוין געהאַט אָרגאַניזירט זיינע לעגיאָנען, וועלכע האָבן אָפּגעשניטן דעם צוריקטריט פון די דייטשן דורך פוילן. די דייטשן האָבן דעריבער אַפֿעס געמוזט עוואַקואירן דורך ליטע קיין אָסט־פרייסן.

נאָך איידער די דייטשן האָבן געהאַט פאַרלאָזן אוקראינע און ווייס־רוסלאַנד האָבן זיי צוגעגרייט אַ יורש, וואָס זאָל איבערנעמען זייער ממשלה. דאָס האָט געזאָלט זיין אַ זעלבסט־שטענדיקע אוקראינע. עס זיינען געווען צוגעגרייט אין יעדער שטאָט און שטעטל אוקרייאיניש קאָמיסאָרן, וועלכע האָבן

געזאָלט, גלייך ווי די דייטשן וועלן אַוועק, איבערנעמען די מאַכט. אויך אין דראָהיטשין האָט זיך גלייך אָפּגעיאַוועט אַן אוקראינישער קאָמיסאַר. ווי נאָר די דייטשן האָבן פֿאַרלאָזן דאָס שטעטל, האָט ער אָרגאַניזירט אַ מיליץ פון דאָרפישע שקצים און האָט זיך פּראָקלאָמירט אַלס דער פֿאָרשטייער פֿון דער אוקראינישער רעגירונג. ער האָט זיך געוועדעט צו די קרעמער, אַז זיי זאָלן אַרויסנעמען פֿאַר זייערע קראָמען און האָט אָנגעהויבן פֿאַרשפּרייטן אוקראינישע געלט — „קאַבאָנצעס".

זיין ממשלה האָט אָבער לאַנג ניט אָנגעהאַלטן. עס האָבן זיך געטראָגן קלאָנגען, אַז די פּאָליאָקן גייען פֿון מערב און די באָלשעוויקעס — פֿון מזרח. אין אַ שיינעם טאָג איז דער אוקראינישער קאָמיסאַר נעלם געוואָרן.

דראָהיטשין איז פֿאַר אַ קורצער צייט געבליבן אָן קיין שום מאַכט. מען איז געווען אויסגעשטעלט אויף די גרעסטע געפֿאָרן. עס האָט זיך דאָן ביי אונדז אין שטאָט געגרינדעט אַ שטאָט־קאָמיטעט, וועלכער האָט אָרגאַניזירט אַ מיליץ פון יידישע יונגעלייט, וועלכע האָבן געדאַרפֿט האַלטן די אָרדענונג אין שטאָט און אויך דינען אַלס זעלבסט־שוץ אין פֿאַל פון אָנפֿאַל פֿון דרויסן.

טז.

די פּוילישׂ־באָלשעוויסטישע מלחמה

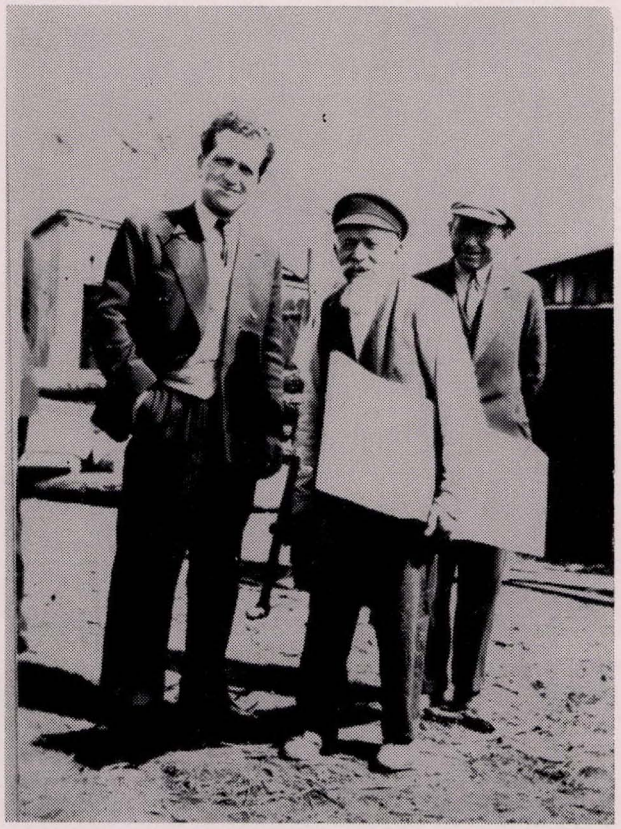
די קלאָנגען, וואָס האָבן זיך געטראָגן, אַז די פּאָליאָקן וועלן זיך באָגעגענען מיט די באָלשעוויקעס האָבן זיך באַשטעטיקט. די פּאָליאָקן זיינען שוין געשטאַנען אין קאָברין, און די באָלשעוויקעס — אין פּינסק. אין אַ געוויסן טאָג האָט זיך אין דראָהיטשין באַוויזן אַ רייטער, אַ „ראַזוועדטשיק", פון די באָלשעוויקעס. ער האָט אין מאַרק געהאַלטן פֿאַר די פֿאַר־זאַמלטע אַ רעדע, אין וועלכער ער האָט געמאָלדן, אַז אין גיכן וועלן דאָ קומען די באָלשעוויקעס און בריינגען פרייהייט און גלייכהייט פֿאַר אַלעמען. אָפּגעזאָגט זיינע ווערטער איז דער „ראַזוועדטשיק" גלייך פֿאַרשוואונדן.

קורץ, נאָכדעם, אין אַ מיטן נאַכט, איז אין שטאָט אַריין אַן אָפּטיילונג פֿון פּוילישן מיליטער, וועלכע האָבן אָנגעמאַכט אַ טומל אין שטאָט. זיי האָבן געזידלט דעם שטאָט־קאָמיטעט אוּן מיטנעמענדיק מיט זיך דעם אָנפירער פון דער מיליץ,* האָבן זיי זיך שנעל צוריקגעצויגן קיין קאָברין. אין שטאָט איז ווידער געוואָרן שטיל, אָבער ניט אויף לאַנג.

* „דער אָנפירער פון דער מיליץ", ווען וועלכן דער חשובֿ'ער מחבר שרייבט, איז געווען אשר שוואַרצבערג, דער מוליאַר. שוואַרצבערג איז געווען אין גרויס סכנה; די פּאָליאָקן האָבן אים, אַלס „זשיד־באָלשעוויק", געדראָט מיטן טויט. האָט מנחם אָוועבוך געזומען אויף זיך די מיסיע צו ראַטעווען אשר'ן. אָוועבוך האָט מיט גרויסער מסירת־נפש זיך דערשלאָגן קיין קאָברין און נאָך מיפּוליעך השתדלות מצד קאָברינער יידן, — האָט ער צוריקגעבראַכט שוואַרצבערגען אַ לעבעדיקן אַהים, קיין דראָהיטשין... — [די רעדאַקציע.]

די באָלשעוויקעס האָבן געהאַלטן ווואָרט. מיט עטלעכע טעג שפּעטער האָבן זיי אָנגעהויבן מאַרשירן פֿון פּינסק צו באָגעגענען די פּאָליאַקן. זיי זיינען געפֿאָרן אויף פּויערשע פֿורלעך, וואָס זיי האָבן געגנומען אין די אַרומיקע דערפֿער. עס איז ניט געווען קיין רעגולערע אַרמיי. בסך־הכל האָבן דורכגע־מאַשירט דראָהיטשין עטלעכע הונדערט מאַן, יונגעלייט, פֿיל אין ציווילע קלייַדער, מיט די „ווינטאָווקעס" אַריבערגעווואָרפֿן איבער די אַקסלען.

ביי האָראָדעץ־אָנטאָפּאָליע, אויף דעם וועג צו קאָברין, האָבן זיך די צוויי פּיינטלעכע מחנות באָגעגענט. די באָלשע־

פון לינקס: מנחם אָוועבוך, משה מענדל מילנער און אברהם קראָווץ.

ויקעס זיינען צעקלאַפּט געוואָרן פֿון די פּאָליאַקן, וועלכע האָבן שוין געהאַט אַן אָרגאַניזירטע אַרמיי, וואָס איז געווען אויסגעשטאַטעט דורך די „עלייס", מיט די נייעסטע כלי־מלחמה, און דערצו זיינען די פּאָליאַקן געווען אין אַ גרעסערער צאָל. די באָלשעוויקעס, דאָקעגן, האָבן קאָנצענטרירט זייערע כוחות אויף אָנדערע פראָנטן קעגן די באָנדעס פֿון די ווייס־רוסן, וועלכע זיינען געשטיצט געוואָרן פֿון די „עלייס".

די אָפּטרעטנדיקע באָלשעוויקעס האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין דראָהיטשין. איין אָפּיציר, וואָס איז געפֿאַלן אין שלאַכט, האָבן זיי באָערדיקט אין מיטן מאַרק מיט אַ מיליטעריישן פֿאַראַד. די פּאָליאַקן, וואָס זיינען נאָכדעם אַריין אין שטאָט, האָבן דעם קבר אויסגעגליכן מיט דער ערד, אַזוי אַז עס

פון אים קיין זכר נישט פֿאַרבליבן, ס׳איז געווען פֿיינלעך.

אין דער שלאַכט זיינען אַריינגעפֿאַלן צו די פּאָליאַקן אייניקע יונגע בחורים פֿון פּינסק, וואָס האָבן זיך געהאַט אָנגעשלאָסן אָן די באָלשעוויקעס. די יידישע יונגעלייט זיינען דערשאָסן געוואָרן דורך די פּאָליאַקן נאָכדעם ווי זיי זיינען געצוואונגען געוואָרן צו גראָבן זייערע אייגענע קברים.

טז.

די פּאָליאַקן כּאַרנעמען דראָהיטשין

נאָך דעם צוריקטריט פֿון די באָלשעוויקעס האָט די פּוילישע אַרמיי ניט באַגעגנט קיין שום ווידערשטאַנד מצד די באָלשעוויקעס, וועלכע זיינען געלאָפֿן אָן אַן אָפּשטעל.

„זכור את אשר עשה לך עמלק"! געדענק, וואָס עמלק האָט דיר געטאָן! די פּאָליאַקן, וועלכע זיינען געווען דורכגעפֿרעסן מיט שנאה צו יידן האָבן איצט געקראָקן אַ געלעגנהייט צו איזדיקעווען זיך איבער די יידן. זיי האָבן געשניטן און געריסן די בערד ביי די יידן מיטן פּלייש! יידן האָבן מורא געהאַט צו פֿאָרן אין באַנען, ווייל עס האָבן געטראָפֿן פיל פאַלן, וואָס די פּוילישע סאָלדאַטן, די פּאָזנאַנטשיקעס, האָבן אַרויס־געווארפֿן יידן דורך די פֿענצטער פֿון לויפֿנדיקע באַנען.

מיר, יידן פון דראָהיטשין, האָבן זיך געזוכ אָנגעליטן פֿון די פּאָליאַקן, וועלכע פֿלעגן זיך אַריינרייסן אין די יידישע הייזער מיט זידלעריין: „פּסאַקרעוו, זשידעק, גיב מילך, אייער, פּוטער!" א.א.ו.ו. נאָר גיב און גיב! און אַז מען האָט ניט געגעבן האָבן זיי געדראָט מיט די „פּריקלאַדן". זייער גאַנצע באַגעמונג איז געווען גראָב און כולּיגאַניש. און טאָמער איז דאָס געווען ווייניג, פלעגן זיי צוואַרפן דעם עפּיטעט: „זשיד־באָלשעוויק!" דאָס האָט געמיינט, אַז מיט אַ באָלשעוויק קען מען טאָן וואָס מען וויל אָן אַ משפט.

עס האָט געקענט טרעפֿן, אַז אויב אין אויוון האָט זיך געהייצט פון קוימען איז געגאַנגען אַ רויך, איז דאָס געווען אַ סימן, אַז דער ייד האָט דערמיט געגעבן אַ סיגנאַל צו די באָלשעוויקעס. ניט איין ייד איז אומגעקומען דורך אַזעלכע געמיינע בלבולים. ווי עס איז געווען דער שוידערלעכער פֿאַל מיט דעם פּלאָצקער רב... אויך אין פּינסק זיינען צענדליקער יידן ברוטאַל דערשאָסן געוואָרן. מיר האָבן געלעבט אין טויט־שרעק!

יז.

די מאַטעריעלע חילוק פון אַמעריקע

נאָך דעם, ווי די פּאָליאַקן האָבן ווי עס איז איינגעשטעלט אַ שטיקל ציווילע אָרדענונג, האָט זיך פֿאַר די יידן פֿון דראָהיטשין אָנגעהויבן זייער אַ שוועכע צייט. פֿיל מענטשן האָבן ממש געהונגערט, זיי זיינען אויסגעאַנגען פֿאַר אַ שטיקל ברויט. ווי געזאָגט, האָבן זיך די יידן אונטער דער ממשלה פון דייטש פֿאַרנומען מיט ערד־אַרבעט. יעדע יידישע פאַמיליע האָט באַארבעט אַ שטיקל פֿעלד און האָט ווי ניט איז געזאָגט, קיין זכר נישט פֿאַרבליבן, ס׳איז געווען פֿיינלעך.

אין דער שלאַכט זיינען אַריינגעפֿאַלן צו די פּאָליאַקן אייניקע יונגע בחורים פֿון פּינסק, וואָס האָבן זיך געהאַט אָנגעשלאָסן אָן די באָלשעוויקעס. די יידישע יונגעלייט זיינען דערשאָסן געוואָרן דורך די פּאָליאַקן נאָכדעם ווי זיי זיינען געצוואונגען געוואָרן צו גראָבן זייערע אייגענע קברים.

טז.

די פּאָליאַקן כּאַרנעמען דראָהיטשין

נאָך דעם צוריקטריט פֿון די באָלשעוויקעס האָט די פּוילישע אַרמיי ניט באַגעגנט קיין שום ווידערשטאַנד מצד די באָלשעוויקעס, וועלכע זיינען געלאָפֿן אָן אַן אָפּשטעל.

„זכור את אשר עשה לך עמלק"! געדענק, וואָס עמלק האָט דיר געטאָן! די פּאָליאַקן, וועלכע זיינען געווען דורכגעפֿרעסן מיט שנאה צו יידן האָבן איצט געקראָקן אַ געלעגנהייט צו איזדיקעווען זיך איבער די יידן. זיי האָבן געשניטן און געריסן די בערד ביי די יידן מיטן פּלייש! יידן האָבן מורא געהאַט צו פֿאָרן אין באַנען, ווייל עס האָבן געטראָפֿן פיל פאַלן, וואָס די פּוילישע סאָלדאַטן, די פּאָזנאַנטשיקעס, האָבן אַרויס־געווארפֿן יידן דורך די פֿענצטער פֿון לויפֿנדיקע באַנען.

מיר, יידן פון דראָהיטשין, האָבן זיך געזוכ אָנגעליטן פֿון די פּאָליאַקן, וועלכע פֿלעגן זיך אַריינרייסן אין די יידישע הייזער מיט זידלעריין: „פּסאַקרעוו, זשידעק, גיב מילך, אייער, פּוטער!" א.א.ו.ו. נאָר גיב און גיב! און אַז מען האָט ניט געגעבן האָבן זיי געדראָט מיט די „פּריקלאַדן". זייער גאַנצע באַגעמונג איז געווען גראָב און כולּיגאַניש. און טאָמער איז דאָס געווען ווייניג, פלעגן זיי צוואַרפן דעם עפּיטעט: „זשיד־באָלשעוויק!" דאָס האָט געמיינט, אַז מיט אַ באָלשעוויק קען מען טאָן וואָס מען וויל אָן אַ משפט.

עס האָט געקענט טרעפֿן, אַז אויב אין אויוון האָט זיך געהייצט פון קוימען איז געגאַנגען אַ רויך, איז דאָס געווען אַ סימן, אַז דער ייד האָט דערמיט געגעבן אַ סיגנאַל צו די באָלשעוויקעס. ניט איין ייד איז אומגעקומען דורך אַזעלכע געמיינע בלבולים. ווי עס איז געווען דער שוידערלעכער פֿאַל מיט דעם פּלאָצקער רב... אויך אין פּינסק זיינען צענדליקער יידן ברוטאַל דערשאָסן געוואָרן. מיר האָבן געלעבט אין טויט־שרעק!

יז.

די מאַטעריעלע חילוק פון אַמעריקע

נאָך דעם, ווי די פּאָליאַקן האָבן ווי עס איז איינגעשטעלט אַ שטיקל ציווילע אָרדענונג, האָט זיך פֿאַר די יידן פֿון דראָהיטשין אָנגעהויבן זייער אַ שוועכע צייט. פֿיל מענטשן האָבן ממש געהונגערט, זיי זיינען אויסגעאַנגען פֿאַר אַ שטיקל ברויט. ווי געזאָגט, האָבן זיך די יידן אונטער דער ממשלה פון דייטש פֿאַרנומען מיט ערד־אַרבעט. יעדע יידישע פאַמיליע האָט באַארבעט אַ שטיקל פֿעלד און האָט ווי ניט איז געזאָגט, כדי אויפצוהאַלטן זייערע קינדער. אָבער, וועגן די הילף האָט פֿאַר זיך אייגענע קאָרן, קאַרטאָפֿל און אַנדערע גרינסן. אָבער, נאָכדעם, וועגן די פּויערים זיינען צוריקגעקומען פון רוסלאַנד, האָבן די יידן שוין ניט געהאָט קיין פעלדער צו באַארבעטן. דערצו נאָך האָט די פּוילישע רעגירונג געגומען באַזעצן פּאָליאַקן אויפֿן לאַנד אַרום דראָהיטשין. עס האָט זיך געשאַפֿן זעער אַ ביטערע לאַגע פֿאַר די שטאָטישע יידן, פֿאַר וועלכע די פּוילישע מאַכט האָט וויניק געזאָרגט.

די, וואָס האָבן ניט אָנגעגרייט קיין שפּייז, האָבן ניט געהאָט פֿאַר וואָס צו קויפן, ווייל דאָס געלט וואָס האָט קורסירט אונטער דעם דייטש איז געוואָרן ווערטלאָז. דאָס זיינען געווען רוסישע הונדערטער („יעקאַטערינקעס") קנאַקענדיקע, ערשט פון בויגן געשניטן. און לויט ווי מען האָט דאָן געשמועסט איז דאָס געווען דעם דייטש׳ס ארבעט. אַזעלכע הונדערטער האָט מען דאָן באַדאַרפט האַלטן זעער פֿאַרזיכטיק, עס זאָל זיך ניט צעקנייטשן. דער קויפער פֿלעגט נעמען דעם הונדערטער און אויסשפּרייטן אַנטקעגן דער זון און קוקן צי עס איז ניטאָ אַמאָל אַ לעכל ווי אַ שפּילקע, און אויב יאָ,

פון רעכטס: יעקב וואַרשאָווסקי, ישראל שמיד, משה אַלטוואַרג, לייבע אויבערמאַן, ישעיה ב., פרומה־גיטל וואַרשאָווסקי, יצחק קאַהן, לייזער וואַרשאָווסקי, בוים, א.א. אויגוסט, 1932.

האָט עס ניט געטויגט. פֿאַר די דאָזיקע געלט האָט מען דאָן גאָר ניט געקענט קויפן, אפילו קיין פעקעל שוועבעלעך ניט. דעריבער וועלן איינער פֿלעגט עפּעס פֿאַרקויפן פלעגט ער גלייך אויסרעדן, אַז ער פֿאַרלאָנגט „קנאַק".

וועלן אימיצער האָט געהאַט עפּעס צו פֿאַרקויפן אַדער געמאַכט אַן אַרבעט, האָט ער פֿאַרלאַנגט שוה־כסף, דאָס הייסט, סחורה, ווי קאָרן און קאַרטאָפֿל, וועלכעס האָט דאָן געהאַט מער חשיבות, ווי היינט, ביי אונדז גאָלד און דימענטן.

מענטשן האָבן אויסגעפֿאַרקויפט וואָס זיי האָבן געהאַט, ווי צירונג, הויז־זאַכן, גאַרדעראָבעס, כדי צו קויפן אַ פּוד קאַרטאָפֿל, אַדער קאָרן און צו דערהאַלטן דאָס לעבן. מער פון אַלעמען האָבן געליטן די פּרויען, וועמענס מענער זיינען געווען אין אַמעריקע און האָבן זיי ניט געקענט העלפן.

[דאָ קען איך ניט פֿאַרבייגיין און ניט צו דערמאָנען די טייערע אונפֿאַרגעסלעכע נפשות, ווי מיין שוועסטער טויבע קאָהן און מיין שוועגערין פּריידל אייזענשטיין, ע״ה. ביידע האָבן זיך מיט די לעצטע כחות געראַנגלט מיט דער גרויסער נויט, כדי אויפצוהאַלטן זייערע קינדער. אָבער, וועגן די הילף

איז שוין געווען נאָענט האָט דער טויט זיי אַוועקגעריסן אין זייערע בעסטע יאָרן. זיי זיינען געשטאָרבן פון פלעק־טיפוס. די ערשטע — מיין שוועסטער טויבע, באַלד נאָך פסח, 1919. אין דער זעלבער צייט בין איך און מיין ברודער דוד, הי״ד, געלעגן קראַנק אויף דער זעלבער קראַנקייט. וועז איך בין אויפגעשטאַנען האָב איך זיך דערוווסט, אז מיין שוועסטער איז שוין ניטאָ. די קראַנקייט האָט אויך ניט אַדורכ־געלאָזט מיין ווייב און קינדער. נאָכדעם איז מיין שוועגערין פריידל קראַנק געוואָרן און געשטאָרבן עטלעכע טעג פאַר שבועות. דעם זעלבן זומער איז אויך געשטאָרבן פון פלעק־טיפוס מיין טייערער און אונפאַרגעסלעכער חבר יעקב סידאָראָוו. תנצב״ה.]

סוף כל סוף איז געקומען די לאַנג־דערוואַרטעטע הילף פון אַמעריקע; פון אַנהויב דורך דעם דזשאָינט, וועלכער האָט געשיקט שפייז, קלייד־ער, און אויך געעפנט קיכען צו שפייזן די קינדער. לסוף האָבן אַנגעהויבן אַראָפקומען דעלעגאַטן פון די לאַנדסמאַנשאַפטן, וואָס האָבן געבראַכט געלט פאַר פיל פאַמיליעס געשיקט פון זייערע קרובים אין אַמעריקע, באַזונדערס, פון מענער צו זייערע פרויען. אליהו אייזענ־שטיין פון שיקאַגע, האָט צווי מאָל געבראַכט סומעס געלט, געשיקט מיט אים דורך די קרובים אין אַמעריקע. דורך דעם זיינען פיל פאַמיליעס געראָטעוועט געוואָרן פון הונגער און געקראָגן די מעגלעכקייט אויסצוואַנדערן קיין אַמעריקע.

יח.

די פּאָליאַקן לויפן צוריק — אין שטעטל איז חורבן

אין זומער, 1920, האָבן זיך אָנגעהויבן טראָגן קלאַנגען, אַז די באָלשעוויקעס שטויסן די פּאָליאַקן צוריק. מען האָט דאָס געקענט באַמערקן אין דער האַלטונג פון די פּאָליאַקן, וועלכע האָבן געהאַט פאַרלאָרן זייער אַראָגאַנץ און אָנגעצוי־גענע גאוה. ניט לאַנג וואָרטנדיק האָבן זיך באַוויזן אין שטעטל די אָפּטרעטנדיקע פוילישע מיליטער, וועלכע זיינען געלאָפן צו וואָרשע. די ציווילע אַדמיניסטראַציע האָט שוין געהאַט פאַרלאָזן דראָהיטשין און די קאָנטראָל האָט איבערגענומען די פוילישע מיליטערישע מאַכט, וועלכע האָט געקענט טאָן מיט יעדן איינעם וואָס זי וויל. די פּאָליאַקן האָבן געשלעפּט די יידן אויף צוואַנג־אַרבעט, זיי האָבן גערויבט און צוגענומען די פערד, בהמות, שטוב־חפצים, אַלץ, וואָס ס׳איז זיי געקומען צום האַנט. מען האָט אין דער גיך גענומען פאַרגראָבן די ווערטפּוילע זאַכן אין דער ערד, און די מענער זיינען אַנטלאָפן אין די וועלדער. אין די היימען זיינען געווען פאַרבליבן בלויז די פרויען מיט די קליינע קינדער.

נאָך יעדער אָפּטרעטנדיקער מיליטערישער אָפּטיי־לונג זיינען נאָכגעפאָרן גרויסע אָבאָזן מיט אַמוניציע. זיי פלעגן זיך אָפּשטעלן אין שטאָט און וויי געניטע רויבער, פלעגן זיך די פּאָליאַקן אַרויסלאָזן איבער די גערטנער און זיי פלעגן מיט שפּיזן זוכן אין דער ערד, וווּ די יידן האָבן געהאַט פאַרגראָבן זייערע פאַרמעגנס און אַלץ צונעמען. איך האָב אויך געהאַט פאַרגראָבן מיין גאַנצע האָב־און גוטס אין גאָרטן פון מיין ברודער דוד. אין אַ פרי־מאָרגן האָב איך געפונען די גרוב ליידיק. די פּאָליאַקן האָבן אַלץ צוגערויבט... איבער־נאַכט זיינען מיר געוואָרן היילאון נאַקעט, ווי די מאַמע האָט אונז געהאַט.

מיט יעדן טאָג האָט זיך די לאַגע פאַרערגערט. דאָס הויז וווּ מיר האָבן געווויינט איז געווען זיכערער ווי אין ערגעץ אַנדערש. דאָרט איז געווען אַ בעקעריי און די סאָלדאַטן, וואָס האָבן דאָרט געבאַקן זייער ברויט זיינען געווען אַ שטיקל שמירה קעגן די רויבער. אויך זיינען אין יענעם געסל, ביי חייקעל מילנער און ביי ישראל אליעזר כאַרסעל, איינגע־שטאָנען אָפּיצירן, דאָך האָט מען גאַנצע טעג געלעגן באַהאַלטן אויף דעם וויאַן. נאָר פון צייט צו צייט פלעגט מען זיך אַריינ־גנבֿענען אין הויז אַ קוק טאָן, וואָס די פאַמיליע מאַכט און צוריק אַנטלויפֿן, ווייל די פּאָליאַקן פלעגן די מענער פאַר־שלעפּן מיט זיך.

די לעצטע נאַכט, איידער די פּאָליאַקן האָבן פאַרלאָזן דראָ־היטשין, איז די סכנה גאָר געווען גרויס. קיינער פון די מענער האָט ניט געענעכטיקט אין די הייזער. פאַר רויבן האָט מען שוין ניט אַזוי מורא געהאַט, ווייל די פּאָליאַקן האָבן שוין געהאַט אַלץ אויסגערויבט. עס איז פשוט געווען אַ סכנת נפשות. איך האָב, דעריבער, מיט אַ שווער הארץ, איבערגע־לאָזט מיין פרוי און קינדער און האָב זיך אויסבאַהאַלטן ערגעץ אין אַ שטאַל. דאָס גאַנצע שטעטל האָט אויסגעקוקט ווי אַ „בית־עולם״, איינגעהילט אין פינצטערניש. אַלע מאָל ווערט פלוצלונג לייכטיק אין אַ הויז. עס הערן זיך געוואַלדן: „ראַטעוועט!״ אָבער, אומזיסט, קיינער קומט ניט צו הילף. יעדע וויילע טראָגן זיך, אין דער שטילקייט פון דער נאַכט, האַרצריסנדיקע פאַרצווייפלטע געשריייען, אָבער די פוילישע רויבער באַנדעס גייען אַן מיט זייערע גוואַלד־טאַטן אונגע־שטערט.

וועז עס איז טאָג געוואָרן האָב איך זיך דערשלאָגן אַהיים. איך האָב זיך דערוווסט, אַז די רויבער זיינען אויך געווען אין מיין הויז. אָבער זיי זיינען גלעבליבן אַנטוישט, וועז זיי האָבן גאָרניט געפונען וואָס צו נעמען. זיי האָבן זיך געזידלט און געשריען. לסוף האָבן זיי אַרויפגעוואָרפן די קישענס אויף די קינדער און האָבן זיך אָפּגעטראָגן. איך האָב דאָן געדאַנקט גאָט וואָס מיר זיינען אָפּגעקומען מיט שרעק. שפּעטער האָבן מיר זיך דערוווסט פון דעם חורבן, וואָס די רויבערישע פּאָליאַקן האָבן אָפּגעטאָן אין שטעטל: זיי האָבן גערויבט און געשלאָגן און דאָס ערגסטע — זיי האָבן פיל יידישע יונגע ווייבלעך און מיידלעך געשענדעט און פאַר־אומגליקלעכט...

יט.

דאָס אַריינקומען פון די באָלשעוויקעס

נאָך דעם אַלעמען, וואָס מיר האָבן זיך אָנגעליטן פון די פּאָליאַקן, איז פאַרשטענדלעך, אז יעדער אייגער איז געווען צופרידן, וואָס מען איז פון זיי פטור געוואָרן. דעם זעלבן טאָג

זיינען די באַלשעוויקעס אַריין קיין דראָהיטשין. אַלע זיינען אַרויס פֿון זייערע באַהעלטענישן און האָבן געקוקט אויף די באַלשעוויקעס ווי אויף רעטער. אמת, מיר האָבן געוווסט, וואָס עס דערוואַרט אונדז אונטער דעם באַלשעוויסטישן רעזשים. קודם־כל איז איבערגעריסן געוואָרן די פֿאַרבינדונג צווישן אונדז און אונזערע קרובים אין אַמעריקע. אָבער די טויט־שרעק, וואָס מיר האָבן איבערגעלעבט אונטער דער פּוילישער טעראָר־מאַכט האָט, נאָטירלעך, אַרויסגערופן אַ שטיקל פּריידּ וואָס מען איז פון די פּאָליאַקן לייז געוואָרן, ניט איבערקלע־רענדיק, וואָס וועט זיין נאָכדעם...

דאָס ווייזט ווי אומפּייאיק די פּאָליאַקן זיינען געווען צו רעגירן מיט מענטשן. זיי האָבן זייערע אייגענע בירגער געטריבן צו פֿאַרצווייפֿלונג. די פּאָליאַקן האָבן אַליין געשאַפֿן די סיבה, אַז מען זאָל זיי האַסן און האָבן דעם וווּנטש צו פּטור ווערן פֿון זיי.

די עקאָנאָמישע לאָגע איז טאַקע באַלד ערגער געוואָרן. אַמעריקע איז געוואָרן פֿאַרשלאָסן פֿאַר אונדז. קיין שפּייז האָט מען ניט אַריינגעפּירט. די וואָס האָבן געהאַט שפּייז האָבן פֿאַרבאַהאַלטן, מחמת די באַלשעוויקעס פֿלעגן קאָנפֿיסקירן. אָבער דאָס לעבן איז געווען זיכער. די דיסציפּלין אין דער אַרמיי איז געווען אַ שטאַרקע און אַ סאָלדאַט האָט ניט געוואָגט אַריינצוקומען אין אַ הויז צו נעמען עפּעס מיט גוואַלד אָדער באַיידיקן עמיצן.

אינטערעסאַנט איז דער פֿאָלגנדיקער פֿאַל: איינמאָל איז אין דעם הויז ווו איך האָב געווויינט אַריינגעקומען אַ יידישער מיליציאַנט מיט אַ סאָלדאַט. די באַלעבאָסטע פון דעם הויז האָט געבאָקן ברויט צום פֿאַרקויפֿן. דער סאָלדאַט (אַ באַלשעוויק) האָט פֿאַרלאַנגט ברויט. אָבער די בעקערין האָט אים געזאָגט, אַז זי באַקט ניט מער קיין ברויט, ווייל זי האָט ניט קיין מעל. איז דער סאָלדאַט מיטן מיליציאַנט צוגעגאַנגען צום אויוון און אויסגעפונען, אַז עס האָט זיך יאָ געבאַקן אַ גאַנצן בעק ברויט. דער געבעק־ברויט איז ווירקלעך געווען מיינער. איך האָב זיי דאָס דערקלערט. אָבער, עס האָט ניט געהאָלפֿן, — זיי האָבן געדארפט האָבן ברויט פאַר ניי־געקומענע סאָלדאַטן. זיי וועלן מיר געבן אַ צעטל אויף מעל. דער יידישער מיליציאַנט הייסט דעם סאָלדאַט, ער זאָל מיר אויסערלאַזן אין לעבל ברויט. אָבער, דער סאָלדאַט, אַ ניט־ייד, האָט געהאַט מער אויזנעעניש און האָט מיר אויסגעלאָזן 2 לעבלעך ברויט און אַרויסגעגעבן אַ צעטל אויף מעל. איך האָב טאַקע אין אַ פאַר טעג אַרום געקראָגן אַ פאָר פּוד מעל.

די צייט, וועלן די באַלשעוויקעס זיינען אָנגעקומען, איז געווען סוף זומער. די ארמיי, וועלכע איז באַשטאַנען פֿון פּעכאָטע, קאַוואַלעריע און אַרטילעריע, האָט זיך געצויגן אַן אויפֿהער. שנעל זיינען די באַלשעוויקעס אריינגעדרונגען אין פּוילן און עס האָט אויסגעזויזן, אַז זיי וועלן פֿאַרנעמען גאַנץ פּוילן. אָבער, וועלן זיי זיינען שוין געשטאַנען לעבן וואַרשע האָבן זיי געלייטן אַ מפּלה און זיינען געוואָרן געצוווונגען צו פֿאַרלאָזן פּוילן. פֿאַר די דראָהיטשינער יידן האָט זיך ווידער אָנגעהויבן אַ צייט פון זייער שווערע איבערלעבונגען.

נאָך אַ קורצער שלאָכט, אין וועלכער די קוילן זיינען געפּלויגן איבער די קעפּ פון די איינוווינער, האָבן זיך די באַלשעוויקעס צוריקגעצויגן און די פּאָליאַקן האָבן ווידער פֿאַרנומען דראָהיטשין. דאָס אָפּטרעטן פֿון די באַלשעוויקעס איז צוגעגאַנגען רואיק. די פּוילישע ארמיי האָט זיך דאָס מאָל נישט אָפּגעשטעלט אין דראָהיטשין. זי האָט נאָר איבערגע־לאָזט אַ פּאַטרול צו היטן די אייזנבאַן־ליניע.

כ.

די רציחות פון די באַלאַכאָווצעס

דראָהיטשין איז געבליבן אָן וועלכער עס איז שמירה. די פּאָליאַקן האָבן דאָן צוגעקראָגן אַ פֿאַרבינדעטן צו קעמפֿן קעגן די באַלשעוויקעס — דעם ווייס־גווארדייער, בולאַק באַלאַכאָווויטש מיט זיינע באַנדעס. ווי בלוטיקע הינט, געפּירט אויף קייטן דורך זייערע בעלי־בתים, די פּאָליאַקן, פֿלעגן די באַלאַכאָווצעס זיך אָפּרייסן פֿון די קייטן און מיט אַ שרעק־לעכער אכזריות מאָרדן יידן.

אויף דעם וואָקזאַל, לעבן דראָהיטשין, איז געשטאַנען אַן אָפּטיילונג באַלאַכאָווצעס. עס איז דעריבער געווען אַ גע־פֿאָר, אַז די בלוטיקע הינט זאָלן זיך ניט פּלוצלונג אַראָפּלאָזן אין שטאָט, וועלכע איז געווען, ווי געזאָגט, אָן שוץ. מען האָט באַצאָלט דעם פּוילישן פּאַטרול, וואָס האָט געהיט די אייזנ־באַן־ליניע, ער זאָל באַוואָכן די שטאָט. אין די נעכט זיינען

חנוכה פייערונג פון שיינקע פעלדמאַנס קלאַס. חנה גרינשטיין, אסתר גאָלדבערג א.א.

מיר געווען וואַך און זיך אַרומגעקוקט פֿון אַלע זייטן, צי זיי קומען שוין ניט אָן. אין אַ נאָכט האָבן זיך די באַלאַכאָווצעס אַריינגעריסן אין דעם הויף זאַקאַזעליע, לעבן דראָהיטשין, און דאָרט אויסגעקוילעט 17 יידישע נפשות. מיר האָבן גע־לעבט אין גרויסער טויט־שרעק, ביז ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן די שלום־אונטערהאַנדלונגען צווישן די פּאָליאַקן און די באַל־שעוויקעס. עס איז געקומען אַ סוף צו דער מלחמה און אין דראָהיטשין איז אייגעשטעלט געוואָרן אַ ציווילע אַדמי־ניסטראַציע און אַ שטיקל אָרדענונג.

נאָך דעם שלום־אָפּמאַך האָט די רוסישע רעגירונג גע־

פֿאָדערט, אַז די באָלשאָוויצעס זאָלן אינטערנירט ווערן. אָבער, די פּוילישע רעגירונג האָט זיך ניט געאייַלט צו טאָן דאָס. אין דראָהיטשין איז אַ פּאָר חדשים געשטאַנען אַ פּאָלק באָלשאָוויצעס. מען האָט זיי געקענט דערקענען דורך זייער עמבלעם, אַ שאַרבן פון אַ טויטן, וואָס זיי האָבן געטראָגן אויף די פֿוטערנע היטלעך. מען האָט זיי נאָך אַ צייט מושטירט און געלערנט די קונסט פון מלחמה. אָבער, פּאָר אונדז זיינען זיי שוין ניט געווען קיין סכנה. ווי די געשלאָגענע הינט האָבן זיי אויסגעקוקט. די פּויליש רעגירונג האָט, סוף כל סוף, געבראַכט גרויסע סומעס געלט געשיקט פון קרובים פֿאַר זייערע פֿאַמיליעס. אַ סך האָבן דערהאַלטן הוצאות און פֿאַפירן צו קומען קיין אַמעריקע. די ערשטע צו דערהאַלטן אַמעריקאַנער „אַפֿידייוויט׳ס״ זיינען געווען די פֿרויען, וועלכע האָבן געהאַט זייערע מענער אין אַמעריקע. די דאָזיקע פרויען און קינדער זיינען אָן שווערייטן אַריינגעלאָזט געוואָרן אין לאַנד. דאָקעגן זיינען אַנדערע קרובים, ווי ברידער, שוועסטער א.ד.גל. געווען אונטערגעוואָרפן דער „קוואָטע״, וואָס האָט באַגרענעצט דאָס אַריינקומען פון נייע אימיגראַנטן קיין אַמעריקע. דערהערט די פּראָטעסטן פון מאָסקווע און האָט אירע פּאַרטיזאַנען בינדעטע באַלאַכאָוויצעס אינטערנירט.

גרויסע מאַניפעסטאַציע לכבוד דער באַלפור דעק לאַראַציע אין דראָהיטשין — ל״ג בעומר, 1919.

כא.

די עמיגראַציע קיין אַמעריקע

ווי נאָר עס האָט זיך געענדיקט די מלחמה צווישן די פּאָליאַקן און די רוסן האָט זיך צוריק אָנגעהויבן די הילפֿס־אַקציע פון אַמעריקע. דער „דזשאָינט״ האָט ווידער געשיקט שפּייז און קליידער. דעלעגאַטן פון די לאַנדסמאַנשאַפֿטן האָבן ריקע. די דאָזיקע קאַטעגאָריע אימיגראַנטן האָבן געדאַרפט לאַנג וואַרטן, פון אייגס ביז צוויי יאָר, ביז זיי האָבן זוכה געווען צו באַקומען אַ ווייזע קיין אַמעריקע.

דער דראַנג פון דער עמיגראַציע האָט זיך שטאַרק אָנגעזען אין וואַרשע ביים „האיאס״, וווּ טויזנטער עמיגראַנטן פֿלעגן קומען זוכן הילף צו עמיגרירן. דער אַמעריקאַנער קאָנסולאַט אין וואַרשע איז געווען באַלאַגערט פון טויזנטער יידן.

אַ דאַנק דער הילף, וואָס איך האָב באַקומען פון מיין ברודער אליה וואַרשאָווסקי אין שיקאָגע און פון אַנדערע קרובים, בין איך אין פעברואַר פון 1923 אָנגעקומען קיין אַמעריקע.

גדליה קאַפּלאַן (ניו־יאָרק)

טיפוס־עפּידעמיע

1916 — 1915

שלאַפקייט און קראַנקייט, זאָגט מען, זיינען די שטענדיקע באַגלייטער פון מלחמות און קאַטאַסטראָפעס. עטלעכע וואָכן נאָך דעם אַרײַנמאַרש פון די דייטשן קיין דראָהיטשין איז אין שטעטל אויסגעבראָכן אַ שרעקלעכע עפּידעמיע פון פלעק־טיפוס, וואָס האָט ווי מיט פייער־צונגען זיך געצויגן און געשפּרונגען פון שטוב צו שטוב און פאַרצערט אַלט און יונג. די שלעכטע דערנערונג און באַזונדערס די ענגשאַפט פון די דירות, וואו מען איז געלעגן קאָפּ אויף קאָפּ (ווייל דריי פערטל שטאָט איז פאַרברענט געוואָרן), האָט נאָך צוגעהאָלפן דעם מלאך המות אין זיין אַרבעט, ר"ל.

גדליה קאַפּלאַן

מורא האָבנדיק פאַר זייערע אייגענע פעלן, האָבן די דייטשן אין די ערשטע טעג פון דער עפּידעמיע פאַר׳חתם׳עט די הייזער, וואו די טויט־מחלה האָט זיך אַרײַנגעכאַפּט, און נישט געלאָזט קיינעם אַרויס און נישט אַריין. דאָס האָט אָבער אויך נישט געהאָלפן. די קראַנקייט האָט זיך מיט יעדן טאָג פאַרשפּרייט מער און מער.

לסוף, האָט די דייטשע מאַכט רעקוויזירט דריי יידישע הייזער אין דער גאַנצער גאַס (וואָס גייט צו די נייע גערטנער) און האָט דאָרט איינגעאָרדנט אַ צייטווייליקן „לאַזאַרעט", שפּיטאָל, וועלכער איז געוואָרן אַרומגעצוימט מיט אַ פּאַרקאַן פון שטעכדיקע דראָט און אַזוי אַרום איינגעלירט די חולאים פון דער דרויסנדיקער וועלט.

דער פערסאָנאַל פון שפּיטאָל איז באַשטאַנען פון שמעון וווייסמאַן, אַהרן לאָסאָווסקי (פון פינסק) אַלס פעלדשער; סולקע וווייסמאַן, רייזל בוים, פייגע רחל וואַרשאַווסקי, מייטע טראַשינסקי, א.א. אַלס „שוועסטער", און עטלעכע יידישע בחורים, וועמען די דייטשן האָבן ספּעציעל אַראָפּגעבראַכט פון קאָבריין — אַלס סאַניטאַרן. טאָדערעס לייב מילנער און מיין ווייניקייט זיינען געווען די פאַרוואַלטער פון שפּיטאָל. דער דייטשער דאָקטאָר, נאַטירלעך, האָט געהאַט די גאַנצע דעה אין שפּיטאָל און מיר אַלע האָבן געמוזט אויספירן זיינע באַפעלן.

ווי געזאָגט, דער „לאַזאַרעט" איז געווען איזאָלירט און אָפּגעשלאָסן פון שטעטל. אָן אַ ספּעציעלער דערלויבעניש פון די דייטשן האָט קיינער נישט געטאָרט אַרויס און נישט אַריין. דאָס גלייכן האָט קיינער פון שטעטל נישט געטאָרט גיין וויי־טער פון דעם בריק. פאַר עובר זיין איף דעם פאַרבאָט האָט געדראָט אַ שיערע שטראָף. אָן אויסנאַם איז געווען דער שרייבער פון די שורות. איך האָב זיך געקענט באַוועגן פריי צ׳ם און פון שטאָט, מחמת, עס איז געווען מיין אויפגאַבע צו בריינגען די קראַנקע פון שטעטל אין שפּיטאָל און אָפּפירן די געזונט־געוואָרענע צו זייערע היימען, ווי אויך צו באַזאָרגן די קראַנקע מיט רעצעפּטן פון דעם איינציקן שטעטלשן אַפּ־טייק.

מיר האָבן אַלע געאַרבעט איבער אונזערע כוחות אויף צו ראַטעוון די טיפוס־קראַנקע, וועלכע זיינען אָנגעקומען מיט יעדן טאָג אַלץ מער און מער אין שפּיטאָל. די דייטשן האָבן נישט געקערט קיין סך פאַר מענטשלעכע לעבנס. ווי נאָר עפּעס־וואָס, — אויב איינער האָט נישט אַרויסגעוויזן אַזוי שנעל קיין פאַרבעסערונג, האָט דער דייטשער דאָקטאָר באַ־פוילן איינצוגעבן דעם קראַנקן אַ גרויסע דאָזע מאָרפיום כדי צו פאַרקירצן אים דאָס לעבן.. אָבער מיר האָבן די באַפעלן פון דייטשן דאָקטאָר איגנאָרירט. אַזוי גיך ווי דער דייטשער דאָקטאָר פלעגט פאַרלאָזן דעם שפּיטאָל, האָבן מיר זיך באַלד געזונמען צום קראַנקן, וועלכן דער דאָקטאָר האָט אָפּגעזאָגט דאָס לעבן, און געאַרבעט אַרום אים אַזוי לאַנג ביז דער חולה האָט געעפּנט די אויגן.

אַזאַ פאַל האָט געטראָפן מיט רחל וואַלדמאַן, וועמען דער דייטשער דאָקטאָר האָט באַפּוילן אַרויסצופירן אין טויטן־שטוב (געפונען זיך אין נפתלי שטיינבערג׳ס הויז). ווען דער דייטשער דאָקטאָר האָט פאַרלאָזט דעם שפּיטאָל, האָבן מיר, טאָדערעס לייב מילנער, משה פּערקאָוויצקי, מיין וויניקייט א.א., אַרײַנגעזעצט די קראַנקע וואַלדמאַן אין אַ הייסער וואַנע און געלייגט שניי־קאַלטע קאָמפּרעסן צום קאָפּ ביז רחל האָט

פערסאָנאָל פון איזאָלאַציע־שפּיטאָל בעת דער טיפוס־עפּידעמיע אין 1915 אין דראָהיטשין. ערשטע שורה פון רעכט: אהרן לאַסאָווסקי (פעלדשער), אַ דייטשער דאָקטאָר, שמעון דער רופא־וויסמאַן און נאָך אַ דייטש. צווייטע שורה פון רעכטס צו לינקס: טאָדרעס לייב מילנער, דאָרע פון בריסק, סולקע וויסמאַן־וואַסערמאַן, רייזל בוים־שושאַנאָוו, פייגע רחל וואַרשאָווסקי־קאָטלער, מייטע טראָשינסקי און גדליה קאַפּלאַן. דריטע ריי פון רעכטס: ראָזענבלאָט (אַ יידישער געפאַנגענער ביי די דייטשן), משה פערקאָוויצקי א גוישער פּלענק און פּסח, בערל רימ. איידעם.

גענפנט די אויגן. אין דער פרי איז דער דייטשער דאָקטאָר געווען דערשטוינט צו טרעפן רחל וואָלדמאַן אַ לעבעדיקע. אָבער ער האָט נישט געטאָרט וויסן דעם סוד.

אַן ענלעכער פאַל איז געשען מיט יעקב חכם (ראָזענשיין), וועמען דער דייטשער דאָקטאָר האָט אָפּגעזאָגט דאָס לעבן. און ווירקלעך, יעקב חכם איז שוין געווען אַ גוסס, אָבער מיר האָבן נישט אויפגעגעבן די האָפנונג. ביינאַכט האָבן מיר אַלאַרמירט דעם רופא שמעון וויסמאַן, ווי אויך די פּאַמיליע פון ראָזענשיין. (די לעצטע האָבן מיר אַדורכגעשמוגלט דורך דעם דייטשן פאַטרול אַלס קראַנקע אין שפּיטאָל) און מיר האָבן אַ גאַנצע נאַכט געאַרבעט אַרום דעם קראַנקן, געגעבן אים הייסע וואַנעס, געלייגט אים אייז־קאָלטע קאָמפּרעסן צום קאָפּ, געוויקלט אים אין הייסע ליי־לעכער, ביז ראָזענשיין האָט געענפנט די אויגן און געבעטן עפּעס אין מויל. אַזוי האָבן מיר פיל יידישע נפשות אָפּגע־ראַטעוועט פון זיכערן טויט.

געזען דעם טויט פאַר די אויגן

געשען איז דאָס אין פֿעברואַר 1919. אין אַ פֿרימאָרגן איז פֿלוצלונג אָנגעקומען אַ מחנה פוילישע סאָלדאַטן מיט אָפּיצירן און האָבן אַרויסגעשלעפּט אַ גרויסע צאָל יידן פון די בעטן און זיי געצוווּנגען צו טאַנצן, דערנאָך געשלאָגן זיי מכות רצח, אַז זיי זאָלן אויסזאָגן וווּ די באָלשעוויקעס געפינען זיך. צום סוף האָבן די פֿאָליאַקן געבראַכט די יידן צו אייזנ־שטיינ׳ס מויער און אויסגעשטעלט זיי צום וואַנט צו דערשיסן.

יענע קוּלות און יללות קלינגען מיר נאָך אין די אויערן. יעדער איינער האָט אָפּגעזאָגט וידוי און דערוואַרטעט דעם שרעקלעכן קאָלטן טויט. אין דער ריי בין איך אויך געשטאַנען און דורכגעלעבט די שרעקלעכע מאָמענטן און האָב געזען דעם טויט פֿאַר מיינע אויגן. גראדע האָט זיך געפונען אַ פוילישער סאָלדאַט מיט אַ געווויסן און אַ מענטש־לעך האַרץ. ער איז געפֿאָלן צו די פֿיס פון די סקוואָד־אָפּי־צירן און געבעטן מ׳זאָל ניט שיסן קיין אומשולדיקע מענטשן. זיין בעטן האָט נישט געהאָלפן. די פוילישע אָפּיצירן האָבן נאָר געווואָלט דערשיסן עטלעכע הונדערט יידן.

פלוצלונג האָט זיך אין טומל דערהערט אַ געוואָלדי־קער שאָס פון אַ האַרמאַט פון הינטער דעם שטעטל. די באָל־שעוויקעס האָבן אָנגעגריפֿן. די סאָלדאַטן האָבן זיך דער־שראָקן, האָבן אונדז איבערגעלאָזן און געזומען לויפֿן וווהין די אויגן טראָגן, און דורך דעם נס זיינען מיר גערעטעוועט געוואָרן פון אַ שרעקלעכן טויט.

אין אַ פּאָר שעה אַרום זיינען די באָלשעוויקעס אָנגע־קומען און האָבן איבערגענומען דאָס שטעטל און געשאָפן אָרדנונג. אָבער מיך זעלבסט האָבן זיי געזוכט און פֿאַראור־טיילט צום טויט, ווייל איך בין געווען אַ פֿאַרשטייער אונ־טער דער פוילישער הערשאַפֿט. איך האָב געהאַט אַ שונא וואָס האָט מיך פֿאַרמסרט פֿאַר דער באָלשעוויסטישער מאַכט. איך בין אַנטלאָפֿן אינמיטן נאַכט. דורך וועלדער און פֿעלדער בין איך געלאָפֿן מיילן, ביז איך האָב זיך דערשלאָגן צו אַ קליין שטעטל כאָמסק. גוטע מענטשן האָבן מיך באַהאַלטן אויף אַ בוידעם. איך בין געלעגן דאָרט ביז די באָלשעוויקעס האָבן פֿאַרלאָזן דראָהיטשין, און איך האָב זיך נאָך לאַנגער מי און מאַטעריש דערשלאָגן קיין אַמעריקע.

גדליה קאַפּלאַן.

דוד אייזענשטיין (שיקאַגאָ)

זעלבסטשוץ

1918

גלייך ווי די דייטשע אָקופאַציע־מאַכט האָט אין יאָר 1918 פאַרלאָזט דראָהיטשין און דאָס שטעטל איז געבליבן אויף הפקר, אָן אַ ציווילער מאַכט און אָן פּאָליצייאישער שוץ, האָט דער רב מיט זיינע בעלי בתים פאַררופן אַן אספה צו באַטראַכטן פּלענער, ווי צו פאָרהיטן דאָס שטעטל קעגן מעגלעכע באַנדעס, וועלכע האָבן אָנגעהויבן אויפקומען ווי שוואַמען נאָך אַ רעגן.

דוד אייזענשטיין

אָן לאַנגע ויכוחים האָט זיך אויף דער אסיפה אַרגאַניזירט אַ שטאָט־קאָמיטעט, אַ מין מאַגיסטראַט, פון שטאָט־בעלי בתים, מיט הרב א. י. קאָלענקאוויטש בראש, וועלכער האָט איבערגענומען די אחריות פאַר דער שטאָט־אָנפירונג. דער זיץ־אָרט פון דעם קאָמיטעט איז געווען בייַ חייקל מילנער אין שטוב.

די ערשטע אַרבעט פון קאָמיטעט איז געווען צו שאַפן אַ יידישע זעלבסטשוץ. פאַרשטייט זיך, אַז קיין שוועריקייט איז בייַ דעם נישט געווען; יעדער יידישער בחור און יונגערמאַן האָט געפילט זיין פליכט צו געהערן צום זעלבסט־שוץ.

די יידישע מיליץ, וועלכע האָט אויסגעפירט די טאָג־טעגלעכע פראַקטישע פונקציעס פון אַן אָפיציעלער פּאָליציי, איז באַשטאַנען פון די יונגעלייט: דוד אייזענשטיין, יודל טראַשינסקי, אשר שוואַרצבאַרד, חיים לעוו, ברוך קאַכלער און מאָטיע יאַכנעס. די הויפּט־קוואַרטיר פון זעלבסט־שוץ האָט זיך געפונען אין קלויסטער. דער געווער־סקלאַד איז געווען בייַ אַלטער גאָלדבערג, דעם סאָכער.

עס איז דאָן אויפגעשטאַנען די פראַגע פון געלט. מען האָט געדאַרפט געלט צו קויפן געווער און פאַר אַנדערע שטאָטישע הצטרכותן. האָט דער קאָמיטעט אַרויפגעלייגט אַ שטייער אויף אַלע יידן פון שטעטל. די פאַמיליעס וואָס האָבן געהאַט זייערע זין אין זעלבסט־שוץ האָבן געצאָלט וויניקער ווי די וואָס האָבן נישט אַנטיילגענומען אין זעלבסט־שוץ. אָבער צאָלן האָבן אַלע געמוזט צאָלן.

[אייגנטלעך איז אין שטאָט געווען גענוג געווער פון דעם וואָס מען האָט אויפגעקליבן וואָס די דייטשן האָבן איבערגעלאָזט. איז אָבער אין אַ געוויסן טאָג געקומען אַ גרופּע באָלשעוויקעס און האָבן באַפוילן, אַז יעדער אייגער וואָס האָט געווער זאָל בריינגען צו זיי. אַביסל געווער האָבן די באָלשעוויקעס איבערגעלאָזט פאַר דער זעלבסט־שוץ. אָבער עס איז נישט געווען גענוג. האָט מען געמוזט האָבן געלט צו קויפן נייע געווער.]

עס זיינען געווען אַזעלכע בעלי בתים, גאַנץ פאַרמעגלעכע, וואָס האָבן זיך געוואָלט אַרויסדרייען פון צאָלן דעם שטייער, האָט דער קאָמיטעט דאָן אויסגענוצט זיין מאַכט און געצוואונגען זיי צו צאָלן זייער חוב.

אין שייכות מיט דעם וועט זיין אינטערעסאַנט צו פאַרצייכענען אַזאַ מין עפּיזאָד.

יאַנקל חכם'ן (ראָזענשיין) האָט דער קאָמיטעט אָפּגעשאַצט, אַז ער מוז צאָלן 1000 רובל שטייער. ערשטנס, ווייל קיינער פון זיין פאַמיליע האָט זיך נישט באַטיליקט אין זעלבסט־שוץ; און צווייטנס, ווייל מען האָט געוואוסט, אַז ער קען צאָלן. אָבער י. ראָזענשיין האָט זיך איינגעשעקט און נישט געוואָלט צאָלן.

אין אַ שבת־צו־נאַכט זיינען צו י. ראָזענשיינען אין שטוב אַראָפגעקומען אייניקע קאָמיטעט־מיטגלידער מיט דער מיליץ און האָבן געפאָדערט פון אים צו באַצאָלן דעם שטייער. האָט ראָזענשיין אויסגעבראַכן אַ שויב פון פענצטער און געמאַכט אַ געוואַלד.

דערווייל האָבן די מיליציאַנטן באַמערקט, ווי יאַנקל'ס אַ טאַכטער איז אַריינגעלאָפן אין אַ צימער און פאַרהאָקט הינטער זיך די טיר. די מעשה איז געוואָרן פאַרדעכטיקט. אַזוי ווי

דאָס מיידל האָט נישט געוואָלט עפענען די טיר האָבן די מיליציאַנטן געמוזט איר אויפברעכן — דער גאַנצער צימער איז געווען פאַרליגט ביזן סופיט מיט ווייץ. אין יענער צייט, וועלכע ס׳איז שווער געווען צו קריגן אַ פוד קאָרן פאַר געלט, האָט אַזאַ מין סקלאַד מיט תבואה געהייסן אַן אונשעצבאַרער אוצר.

דער קאָמיטעט האָט קאָנפיסקירט 22 זעק ווייץ, וועלכע זענען איינגעשאַצט געוואָרן אין 1250 רובל, וואָס האָט געדעקט די 1000 רובל שטייער, ווי אויך 150 רובל שטראָף פאַר אויסברעכן דעם אייגענעם פענצטער, און 100 רובל שטראָף פאַר מאַכן אַ סומאַטאָכע און שטערן די עפנטלעכע רו.

די ווייץ האָט דער קאָמיטעט פאַרקויפט צו די יידן פון שטעטל צו באָקן מצות אויף פסח.

כאַראַקטעריסטיש איז אויך דער פאַל וואָס האָט פאַסירט מיט הערשל פאָפינסקי. וועז הערשל האָט געגומען אָפּבויען זיין הויז, האָט ער על פי טעות, מסתמא, פאַרנומען עטליכע מעטער פלאַץ פון דער אלמנה ציפּע בודער. די בודערס האָבן אַראָפּגעבראַכט אויפן פלאַץ דעם רב, וועלכער האָט, נאַטירלאַך, גע׳פּסק׳נט לטובת די בודערס. אָבער די אַרבעטער פון הערשלען האָבן נישט געוואָלט אָפּשטעלן די אַרבעט. האָט דער רב געשיקט נאָך דער יידישער מיליץ און די מיליץ האָט די אַרבעט אָפּגעשטעלט. בלית ברירה, האָט הערשל געמוזט באַצאָלן פאַר דעם פאַרנומענעם שטיק פלאַץ.

איינמאָל, אַ ביינאַכט, שיקט מיך דער רב רופן. ביים רב אין שטוב האָב איך געטראָפן בערל זבאַר, וועלכער האָט דערציילט, אַז אַ באַנדע באַלאַכאָווצעס האָבן זיך אַרייגעריסן אין שמואל יודל פיאַסעצקי׳ס הויז (זבאַר האָט דאָרט אויך געוואוינט) און פאָדערן מען זאָל זיי צושטעלן פרויען, צוקער א.א.ז.ו. אַז נישט וועלן זיי פאָגראָמירן דאָס שטעטל.

איך האָב מאָמענטאַל אַרגאַניזירט אַ גרופּע פון זעלבסט־שוץ, וואָס האָט לעם קלויסטער, אין אַ באַהעלטעניש, אָפּגעוואַרט די אָנקומענדיקע טיוולאָנים. אַזוי גיך ווי די רייטנדיקע באַלאַכאָווצעס זיינען צוגעקומען צום קלויסטער זיינען זיי געוואָרן פון די יידישע בחורים אַרומגערינגלט און ענטוואָפנט. די באַנדע באַלאַכאָווצעס זיינען געהאַלטן געוואָרן פאַרשפּאַרט אַ גאַנצע נאַכט אין קלויסטער און איך מאָרגן פרי האָט מען זיי משלח געווען ווי אָפּגעשמיסענע אויפן וועג צו פינסק צו.

אין קורצן נאָכדעם, וועז די דייטשן האָבן פאַרלאָזן דראָהיטשין, האָבן אָנגעהויבן אָנקומען צוריק די פויערים פון די אַרומיקע דערפער, וואָס זיינען געהאַלטן אַנטלאָפן קיין רוסלאַנד. דאָס צוריקקומען פון די פויערים האָט געשאַפן אַ פראָבלעם פאַר פיל יידן פון שטעטל.

ווי באַוואוסט האָבן די דייטשן צענומען די ליידיקע פויערישע הייזער און שיירן און דאָס געהילץ אויסגעלייגט אויף די בלאָטיקע וועגן. פיל יידן פון שטעטל, נשרפים, האָבן אויסגענוצט די דאָזיקע לאָגע. איידער די דייטשן זאָלן צעשטערן די הייזער, האָבן זיי אַריבערגעפירט און אויפגעשטעלט די פויערישע הייזער אויף זייערע פלעצער.

די צוריקגעקומענע פויערים האָבן געמאָנט צוריק זייערע הייזער. דער לאַסינצער פריץ, אַ שונא ישראל, האָט צוזאַמענגערופן אַ פאַרזאַמלונג פון די פויערים און האָט זיי אונטערגעהעצט צו מאַכן אַ פּאָגראָם אין שטעטל. די לאַגע אין שטעטל איז פון טאָג צו טאָג געוואָרן געשפּאַנטער און מען האָט זיך געשראָקן פאַר ערנסטע קאָנסעקווענצן.

אויף אַן אויסערארדנטלעכער פאַרזאַמלונג פון אַלע יידן פון שטעטל איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז די אַלע יידן, צו וועמען די גוים האָבן טענות, זאָלן אַדורכקומען מיט די גוים און באַצאָלן זיי פאַר די הייזער. בכלל, זאָל מען ווי ווייט מעגלעך אויסמיידן צוזאַמענשטויסן מיט די אויפגערייצטע פויערים. אויב אַ פויער וועט זיך דערלויבן צו נעמען קלייניקייטן אין אַ יידישער קראָם און ניט וועלן באַצאָלן זאָל מען אים לאָזן. סיידן עס וועט אָננעמען אַן ערנסטע פאָרם פון אַ פּאָגראָם, דאַן זאָל דער זעלבסט־שוץ אינטערווינירן מיט קראַפט. עס איז אָבער צו דעם נישט געקומען.

אַ קליינער אינצידענט איז פאָרגעקומען אין יאָסל שינדערס קראָם. אייניקע פויערים האָבן אָננגענומען זאָלץ, זשעגאַכץ א.א. אַרטיקלען און האָבן ניט געוואָלט באַצאָלן. איז יאָסעלס פרוי, חיה לאה, אַרויסגעלאָפן אויפן גאַס מיט אַ געוואָלד. מאָמענטאַל זיינען אָננגעלאָפן אויף דער סצענע דוד אייזענשטיין, חיים לעוו, יודל טראשינסקי א.א. פון דער זעלבסט־שוץ. די גוים, דערזעענדיק די ביקסן אויף די בחור׳שע אַקסלען, האָבן גלייך באַצאָלט פאַר די סחורה און זיך שנעל אָפּגעטראָגן.

ווי געזאָגט, האָבן די אַלע וואָס זיינען געווען פאַרמישט אין עסק, אָפּגעצאָלט די פויערים פאַר די הייזער און שייערן, און די פויערים האָבן זיך איינגעשטילט.

בכלל, האָט דער יידישער זעלבסט־שוץ אויסגעפירט זייער אַ גרויסע און אחריות׳פולע אויפגאַבע. שוין דער נאָמען אַליין „סאַמאָ־אָבאָראָנא״ האָט אָננגעוואָרפן אַ פחד אויף די אַרומיקע גוים און אַוואַנטוריסטן און זיי האָבן נישט געוואָגט אָנצורויבן קיין אַוואַנטורע אין שטעטל. און דאָס דאַרף פאַרצייכנט ווערן לדורות.

הערה. אין אַ געויסן טאָג האָט זיך אין שטאָט באַוויזן אַ געוויסער וואַדקאָ, אין אַן אוקראַיניישער אוניפאָרם. וואַדקאָ האָט זיך פאָרגעשטעלט אַלס אַ פאָרשטייער פון דער אוקראַיניישער רעגירונג. קיינער אָבער האָט אים נישט גענומען ערנסט. איינמאָל האָט זיך וואַדקאָ אָנגעשיכורט און אַרומגעקראָכן איבערן שטעטל און געשאָסן פון אַ רעוואָלווער אין דער ערד, אָפּגעגאַנגען עטלעכע מעטער און אַ שאָס. פאַרבייגייענדיק די הויז פון דוד אייזענשטיין, איז וואַדקאָ געוואָרן פאָקאָטעט פון די יידישע בחורים מיט דוד אייזענשטיינען בראש. מען האָט אים אויסגעצויגן אויף דער ערד, אַרויסגענומען פון זיינע הענט דעם רעוואָלווער, און באַקומענדיק עטלעכע גוטע בוכטעס, האָט מען אים געלאָזט לויפן אַ צעשראָקענעם און אַ צעקיילטן. מער האָט זיך וואַדקאָ נישט באַוויזן אין שטאָט.

[די רעדאַקציע]

שמואל פישמאַן (ישראל)

שחיטה אין זאַקאַזעליע

חשון, תרפ״א, אָקטאָבער 1921

דאָס איז געשען אין אַ חשונ׳דיקן, פאַרוואָלקנטן און ווינ־טיקן פֿרימאָרגן פֿון יאָר תרפ״א, 1921, ווען זאַוועל דער מו־ליער פֿון זאַקאַזעליע, איז אַריינגעפֿאָלן קיין דראָהיטשין מיט היסטעריש געשריייען און האָט געבראַכט די פינצטערע בשורה אַז אַ באַנדע באַלאַכאָוצעס האָט זיך אַריינגעריסן ביינאַכט אין זאַקאַזעליע און אויסגעקיילעט זיבעצן יידישע נפשות, צווישן וועלכע עס האָבן זיך געפונען זיין פרוי בריינדל, זון, טאָכטער און איידעם; דעם שרייבער׳ס טייערע שוועסטער, בת־שבע מיט אירע צוויי טעכטערלעך; און נאָך צען יידישע מענער און פרויען, מערסטע פליכטלינגע פון שטעטל לי־בעשיי (לובעשאָוו), פּינסקער פּאָווייאַט, וועלכע האָבן געפונען זייער צייטווייליקע היים אין דער גרעפין באָברינסקי׳ס גוט „זאַקאַזעליע״, נאָכדעם ווי זייער היימשטאָט איז פאַרניכטעט געוואָרן אין פלאַמען פון קריג, און אירע כמעט 500 יידישע משפחות זיינען צעזייט און צעשפרייט געוואָרן איבער די שטעטלעך און דערפער פון דעם אַזוי גערופענעם דייטשן אָקופאַציאָנס־געביט.

די טרויעריקע נייעס האָט זיך בליץ־שנעל פאַרשפרייט צווישן דער דראָהיטשינער יידישער באָפעלקערונג און אַ שרעקלעכע אימה איז אַלעמען באָפאַלן.

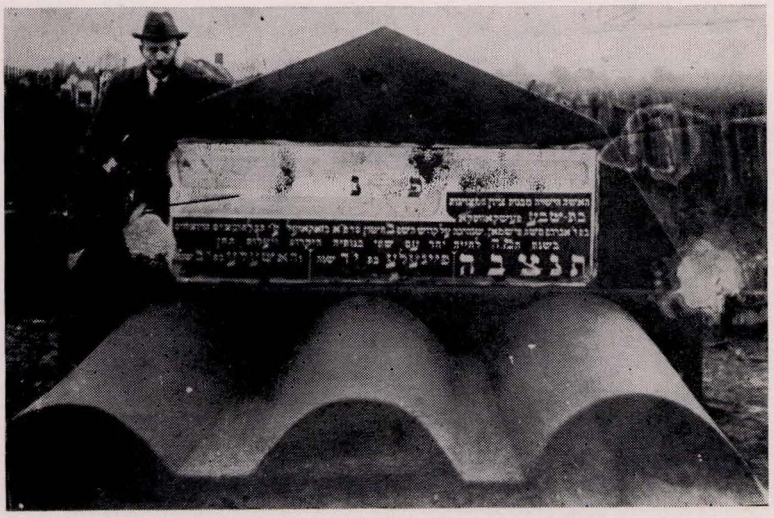
די מלחמה צווישן די פּאָליאַקן מיט זייערע „באַלאַכאָוו־צעס־לעגיאָנערן״ קעגן די באָלשעוויקעס, האָט געבושעוועט מיטן גאַנצן ברען, און ווו די באַלאַכאָוצעס זיינען אַריינגע־דרונגען, האָבן זיי זיך גלייך געזומען צו פאַרמירן די יידן. זייערע רויבעריין, שענדונגען און מערדעריין — און איצט די זאַקאַזעליער שחיטה — האָט אַנגעוואָרפן אַן אונבאַשרייב־לעכן פּחד אויף די יידן פון גאַנצן געגנט. וואָס ווען געשעט מאָרגן ?...

וואָס מען האָט געמוזט טאָן גלייך, איז זאָרגן דערפאַר, אַז די זאַקאַזעליער קדושים זאָלן געבראַכט ווערן צו קבר ישראל און די עטלעכע לעבעדיגבליבענע יידישע נפשות זאָלן עוואַקואירט ווערן קיין דראָהיטשין. דאָ האָבן זיך אָבער אַנ־געהייבן גרויסע שוועריקייטן: ערשטנס, האָבן זיך ניט גע־פונען קיין פרייווילליקע וועלכע זאָלן וועלן אַיינשטעלן דעם לעבן און פאָרן קיין זאקאזעליע, אַ מרתק פון 14 וויאָרסט סכנות׳דיקן וועג, כדי אויפֿן אָרט פּעסטצושטעלן, וואָס עס קען געטאָן ווערן פאַר די טויטע און לעבעדיקע. און צווייטנס׳, האָט מען ניט געטאָרט רירן די קערפערס פון די קדושים ביז עס וועט ניט אָנקומען פון קאָברין די דערלויבעניש פון דער פויליישער מאַכט. דערווייל האָט מען דאָך געמוזט אַיינאָרדנען אַ שמירה איבער די קדושים, זייערע גופים זאָלן ניט פאַר־שוועכט ווערן . . . ווערזשע זאָל דאָס טאָן? באין ברירה האָט דער שרייבער פון די שורות, אין מאָמענט פון פאַרצווייפלונג, געזומען אויף זיך די פיינלעכע און איבערמענטשלעכע אויפ־גאַבע צו גיין אַליין קיין זאקאזעליע, קעגן די פראָטעסטן פון זיין פרוי און געבעטן פון זיין אַלטן אבל׳דיקן פאָטער.

וועגן איך בין אָנגעקומען אין דעם טאָל פון טויט — „זאַ־קאַזעליע״, און האָב דערזען מיין טייערע, ליבע שוועסטער ליגן טויט, דערשאָסן, און נעבן איר — אירע צוויי ליכטיקע שיינעדע טעכטערלעך, פייגעלע און חאַשעלע, 12 און 14 יאָר, מיט אויפגעריסענע בייכער און צעשמעטערטע קעפלעך, האָב איך צוזאַמענגעבראָכן און אַ גרויל׳עכער יאָמער האָט זיך פון מיין האַרץ אַרויסגעריסן. אויף דעם פלאַץ האָב איך שוין געטראָפן אַ פאָר יידן פון זאקאזעליע, ר׳ זרח שיינבאָום און שפּסל, וועלכע האָבן זיך באָמיט מיך צו באַרואיקן.

צעבראָכענע און דערשעפּטע זיינען מיר אַלע געגאַנגען צו באַטראַכטן די איבריקע קרבנות: שמואל לעוו, דער גע־וועזענער בירגערמייסטער פון ליבעשיי (אונטער דער דייטשער אָקופאַציע), זיין שוועסטער טייבל און זייער אַלטע מוטער, אַן אַרנטלעכע, האַרעפאַשענע משפּחה פון 5 פערזאָן פון ליבעשיי; און זאָוול דעם מוליאַרס ווייב, זון, טאָכטער און איידעם, וועל־כע זיינען געווען די אייניקע שטענדיקע תושבים פון זאקא־זעליע. די בילד איז געווען אַ שוידערלעכע, וואָס קיין מענטש־לעכע פאַנטאַזיע קען זיך גאָר ניט פאָרשטעלן און מיין אַרעמע פּעדער איז געווויס ניט אומשטאַנד אַרויסצובריינגען אויפֿן פּאַפּיר.

עס האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז פון אַן עשאַלאָן באַלא־כאָוצעס וואָס האָט זיך אָפּגעשטעלט אויף אייניקע שטונדן אויף דער סטאַנציע „נאַגאַריע״, האָט זיך אָפּגעריסן פאַרטאָג אַ באַנדע פון אַ צענדליק זעלנער, און לויט דער אַנווייזונג פון אַ פאָר קריסטן, האָבן זיי זיך אַריינגעריסן אין די זאקא־זעליער יידישע הייזער און האָבן דערשאָסן אַלעמען, ווער עס איז זיי נאָר געקומען אונטערן האַנט. עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, אַז די קרבנות זיינען געשאָסן געוואָרן מיט דום־

שמואל פישמאַן — אויף דעם נייעם בית עולם אין דראָהיטשין — שטייט לעבן די קברים פון זיין שוועסטער, בת־שבע, און אירע קינדער, פייגעלע (12 יאָר אַלט געווען) און חאַשעלע (14), וועלכע זיינען, צוזאַמען מיט נאָך 14 יידישע נפשות, ברוטאַל דער־הרג־עט געוואָרן דורך די רוצח־שע באַלאַקאַווצעס (די פאַרבינדעטע פון די פאַליאַקן צו שלאָגן די באָלשעוויקעס) אין זאַקאָזעליע אין יאָר 1921... הי״ד!

דום קוילן און די מערדער האָבן זיך נאָך דער עקזעקוציע גלייך אָפּגעטראָגן צוריק צו זייער עשאַלאָן אויפן סטאַנציע.

וועלן די פוילישע מאַכט, צו יענער צייט, וואָלט ניט געווען קיין דורכגעפרעסענע מיט יידן־האַס, וואָלט זי געקענט זייער לייכט כאַפן דעם עשאַלאָן און אויסגעפינען די שולדיקע אין דעם מאַסן מאָרד. עס מוז אָבער פאַרצייכנט ווערן אַפילו היסטאָרישער פאַקט, אַז די פוילישע מאַכט האָט שטילערהייט מסכים געווען צו די מעשים תעתועים פון זייערע פאַרבינדעטע, די באַנדעס פון „באַטקאַ״ באַלאַקאָוויטש, וועלכע האָבן געבושעוועט איבער גאַנץ פאָלעסיע מיט מאָרד טאַטן און שוידערלעכע פאָגראָמען קעגן דער יידישער באָפעלקערונג, און האָבן אין ערגעץ ניט אָנגעגומען קיין מיטלען אָפּצושטעלן די מערדערישע באַנדעס און צו באַשטראָפן די שולדיקע. אַזוי האָט אויך פאַסירט מיט צענדליקער און הונדערטער יידישע קרבנות וואָס זיינען גלעפאַלן פון זייערע מערדערישע הענט אין פינסק און אומגעגנט און אין די פילע דערפער צווישן קאמען־קאשירסק (קאָוולער פאוויאט) ליבעשיי און פינסק.

אַ גרויסער טייל פון די בלוטיקע געשעענישן און אייגצלהייטן וועגן פיל יידישע קרבנות, איז פאַראייביקט געוואָרן דורכן באוואוסטן פינסקער ציוניסטישן פירער און כלל־טוער, ר׳ אברהם אשר פיינשטיין ז״ל, אונטערן נאָמען „מגילת הפוערניות של פינסק והגליל בימי שלטון הבלכובצים״.

אומקערנדיק זיך צוריק צו די 17 זאַקאָזעליער קדושים. עס האָט געדויערט פינף טעג ביז עס איז געקומען די דערלויבעניש פון דער פוילישער מאַכט צו ברייגען זיי צו קבר ישראל. דער שרייבער פון די שורות מיט נאָך 3־4 זאַקאָזעליער יידן, האָבן די גאַנצע צייט זיך ניט געשיידט פון די קדושים. תהלים זאָגן און משניות לערנען, דורכגעאַפּט מיט הייסע טרערן, איז געווען מיין שפּייז און אונטערהאַלטונג אַלע 5 טעג.

גאַנץ דראָהיטשין איז איינגעהילט געוואָרן אין אַ טיפן טרויער וועגן די טויטן־פראָצעסיע פון פינף עלפֿות איז דורכגעפאָרן די גאַסן אויפן וועג צום בית הקברות. די גאַנצע יידישע באָפעלקערונג, אַלט און יונג, מיט די רבנים פאָראויס, האָט זיי באַגלייט צו זייער אייביקער רו מיט האַרצרייסנדע יללות וואָס האָבן באַדאַרפט די הימלען שפּאַלטן און גרייכן צום כסא הכבוד. 17 הספּדים זיינען אָפּגעהאַלטן געוואָרן פון רבנים און בעלי־בתים, און דער שרייבער פון די שורות האָט זיך מיט הארצרייסנדע ווערטער געזאגט מיט די קרבנות, אָנפאַנגענדיק מיט אַ פסוק פון מקונן: „אוי, ד׳, מה היה לנו, הביטה וראה את חרפתנו״ — — —

די 17 קברים זיינען פאַרשאָטן געוואָרן. 17 קדישים זיינען געזאָגט געוואָרן, און דער גאַנצער אבלים־עולם איז שטיל שווייגנדיק געגאַנגען צוריק פון בית עולם מיט טרויעריקע געמיטער און אַראָפּגעלאָזענע קעפּ און די ליפּן האָבן געשעפטשעט די תפלה: „רבש״ע, נקום את נקמת דם עבדיך השפוך״. — גאָט אין הימל, נעם נקמה פאַר דאָס פאַרגאָסענע יידישע בלוט! — — —

ווער האָט דאָס דעמאָלט געקענט זיך פאָרשטעלן, אַז מיט 25 יאָר שפּעטער וועלן די אַמעריקאַנער דראָהיטשינער לאַנדסלייט דאָרפן אַרויסגעבן אַ ספעציעלן „יזכור־בוך״ געווידמעט דעם הייליקן אָנדענק פון דער גאַנצער קהלה קדושה פון דעם לבן, טייערן שטעטל דראָהיטשין, וואָס איז אכזריותדיק אומגעקומען על קדוש השם, צוזאַמען מיט די פיל הונדערטער יידישע שטעט און שטעטלעך און דערפער, דורך די הענט פון דעם דייטשן מערדער פאָלק, וועמענס אייניקלעך קומען ארויס פון עמלק, פּרעה, המן, טאַרקווומאדאַ, כמעלניצקי, באַלאַכאָוויטש א. א. וו.

וויי צו אונדזער פאָלק וואָס האָט דאָס דערלעבט!!!

זאָלן אָט די באַשיידענע פאָר זייטן, געשריבן מיט ווייטאָג און מיט בלוט פון הארצן, דינען וויי אַן אייביקער מאָנומענט פאַר מיין טייערער אונפאַרגעסלעכער שוועסטער בת־שבע מיט אירע צוויי טעכטערלעך, בלייענדע בלומען — און צו די 14 אַנדערע זאַקאָזעליער קרבנות פון 1921 און צו די פיל הונדערטער דראָהיטשינער לאַנדסלייט, מענער פרויען און קינדער, וואָס זיינען גלעפאַלן על קדוש השם 43־1942. הי״ד!

אָסעוועצער הרוגים

1899

מיט העכער אַ האַלבן יאָרהונדערט צוריק, אין שמיני עצרת — 1899, זיינען די יידן אין דראָהיטשין און פון אַרומיקן געגנט אויפגעציטערט געוואָרן פון אַ שוידערלעכן מאָרד, וואָס איז אויסגעפירט געוואָרן איבער אַ יידישער פאַמיליע אין אָסעוועצער וואַלד, אַ 10 קילאָמעטער פון דראָהיטשין.

ברוך פעלדמאַן (פון 1411 ס. קעדוויל), אליין אַן אָסעוועצער, האָט אונז פאַר זיין טויט (געשטאָרבן 1־טן מאי, 1954) איבערגעגעבן אייניקע פרטים פון דער שוידערלעכער שחיטה.

ר׳ סענדער (פאַמיליע נאָמען אומבאַקאַנט), דער פאָטער פון דער אומגעקומענער משפּחה, וועלכע האָט געשטאַמט פון אַנטאפאָליע, איז געווען אַ יודע ספר און האָט זיך פאַרנומען מיט וואַלד־מסחר. וען די באַוואוסטע אַנטאפאָליער ליפשיצעס, די וואַלד־סוחרים, האָבן געקויפט דעם אָסעוועצער וואַלד צום האַקן, האָבן זיי באַשטימט ר׳ סענדערן אלס זייער קאָסירער און פאַרוואַלטער פון דעם וואַלד. סענדער (מיט זיין פאַמיליע) האָט זיך דאָן באַזעצט אין קאָנטאָר פון אָסעוועצער וואַלד און האָט געהאַט פרנסה ברוח.

מאַכט זיך אַ מעשה: סענדער׳ס זון, ישראל לייב, קויפט אַ טייערן פערד פאַר הונדערט רובל, וואָס איז דאָן געווען די הויפט־טעמע ביי די גויים פון די אַרומיקע דערפער, ביז די נייעס איז דערגאַנגען צו די „קאָרפוסעס", באַוואוסטע גנבים פון הוטעווע, און די קאָרפוסעס האָבן דאָס פערד צוגע׳גנב׳עט.

דער דראָהיטשינער אוראַדניק ארסים איז געפאָרן מיט ישראל לייבן קיין הוטעווע און נאָך אַ שטורמישן קאַמף זיינען די גנבים געוואָרן אַרעסטירט. אָבער דאָס פערד האָט זיך נישט אָפּגעזוכט. מילא, האָט סענדער געקויפט אַן אַנדער פערד.

שמיני עצרת אין אָוונט, דערציילט פעלדמאַן, האָט זיין פאָטער אָנגעפּויעט דאָס פערד פון סענדער׳ס ברונעם. פון סקריפּ פון קלוטש זיינען אַרויסגעקומען סענדער׳ס קינדער פון שטוב און מען האָט אַ וויילע געשמועסט, מען האָט צוזאַמען אָפּגעפירט די פערד אויף „נאָטשלעג", און נישט אַנשפּירנדיק קיין שום סכנה איז מען אַוועק שלאָפן. אָבער אין דער זעלבער צייט זיינען שוין געלעגן די מערדער אין די קאָרטשעס און געטשאָטעוועט אויף זייערע קרבנות.

אַרום האַלבע נאַכט הערט מען פלוצלונג עס קלינגט אין קלויסטער. עס איז געוואָרן אַ טרעוואָגע, אַלע לויפן צו דער קאָנטאָר, די קאָנטאָר ברענט. פון פאַניק האָט מען נישט געוואוסט וואָס דאָ איז געשען. מען האָט געמיינט, אַז דאָס איז אַ געווייגלעכע שרפה. אָבער, אַז דער פייער האָט אָפּגעטשאַנעט האָט מען געפונען די פאַרברענטע גופים פון סענדערן מיט זיין פאַמיליע.

מען האָט נאָטירלעך גלייך געגעבן צו וויסן קיין דראָהיטשין און עס זיינען אַראָפּגעקומען דער אוראַדניק מיטן אָסעסאָר (פריסטאַוו), וועלכע האָבן באַלד אָנגעהויבן זוכן די שפּורן פון די רוצחים. זיי האָבן לאָנג נישט געדאַרפט זוכן, ווייל די סלידן אין דער ראָסע האָבן דעם פריסטאָוו מיטן אוראַדניק צוגעפירט גלייך צו דעם הויז פון די הוטעווער גנבים. די „קאָרפוסעס" האָבן זיך באַלד מודה געווען אין דער רציחה.

די מערדער האָבן דערציילט, אַז זינט מען האָט זיי אַרעסטירט פאַר דער גנבה פון פערד האָבן זיי געטראָגן אַ כעס אויף סענדערן מיט זיין פאַמיליע און געזוכט נקמה צו נעמען אָן זיי. יום כיפור אין אָוונט זיינען זיי געקומען צו דורכפירן זייער מערדערלעכע נקמה, נאָר צוליב דעם מנין, וואָס האָט געדאַוונט אין קאָנטאָר, האָבן זיי זיך דערשראָקן און צעלאָפן. זיינען זיי געקומען שמיני עצרת ביינאַכט, אַריינגעריסן זיך אין קאָנטאָר און האָבן מיט ווילדער רציחה, מיט אייזענס און לאָמען, אַלעמען אויסגע׳הרג׳עט: סענדערן (דאָן 48 יאָר אַלט געווען); זיין פרוי, חאַשע רבקה; זיין אַלטן פאָטער, יודל; זיינע קינדער: פריידל, ישראל לייב, פּינטשע, דוד און נאָך; ווי אויך אַ יידישע דינסט־מיידל פון אָנטאפאָליע, בסך־הכל 14 פערזאָן. פון דער גאַנצער גרויסער פאַמיליע איז פאַרבליבן אײן זון, יעקב אשר, וועלכער האָט זיך דאָן געפונען אין ישיבה.

נאָכן אויסרויבן דאָס פאַרמעגן, האָבן די מערדער, כדי צו פאַרווישן די שפּורן פון זייער פאַרברעכן, אונטערגעצונדן די קאָנטאָר אויף די הרוגים.

די רוצחים, אָחוץ אייניעם, גאָרטשיק, וועלכער איז אָנטלאָפן געוואָרן, זיינען, נאָטירלעך, געשטעלט געוואָרן צום „אָקרוזשנאי סוד" (קרייז־גערעכט) אין קאָברין און האָבן באַקומען זייער פסק.

די פאַרסמאָליעטע גופים פון די הרוגים זיינען געקומען צו קבורה אין אײן פאַמיליע קבר אויף דעם אָלטן דראָהיטשינער בית עולם. אויף זייער קבר האָט שטאָט געלאָזט אויפשטעלן אַ געמויערטן „אוהל", וועלכער איז אָפּגעהיט געוואָרן ביז צום חורבן־דראָהיטשין.

ד.ו.

יעקב גאָלדבערג (ניו־יאָרק) *

אויסגעמיטן אַ פּאָגראָם

אין יאָר 1937, ווי באַוווסט, זיינען פּאָרגעקומען פּאָגראָמען אין „פּשיטעק" און אין דערבייאיקער געגנד פֿון בריסק. מיר, פֿון אונדזער שטאָט, דראָהיטשין, האָבן זיך שטאַרק געשראָקן אַז די פּאָליאַקן קאָנספּירירן זייערע געשעפטן. דער מרא דאתרא פון שטאָט, הרב קאַלענקאָוויטש, האָט אונדז אַלע־מען גערייסט און געמוטיקט, אַז גאָט וועט אונדז אַלעמען באַשיצן פון שלעכטס.

יעקב גאָלדבערג

אין אַ געוויסן טאָג האָט מען איבערגעגעבן אַז דער בישאָף פון פּינסק קומט געבן די ברכה צו די פּאָליאַקן זיי זאָלן קענען אָנגיין מיט זייער פּינצטערער אַרבעט פון פּאָגראָמירן אַלע יידישע געשעפטן, און טאָן מיט די יידן וואָס זייער האַרץ גלוסט.

די פּאָליאַקן האָבן זיך שטאַרק געפּרייט מיט דעם, און זיי האָבן זיך אָרגאַניזירט מיט געוועהר און טויט־מכשירים אָפּצוטאָן די פּינצטערע אַרבעט.

זונטאג נאָכמיטאָג, נאָך זייער גאָטעס־דינסט אין קלויס־טער, האָבן זיך די גוים אָנגעהויבן צונויפקלייבן אינמיטן מאַרק ווו די אויפֿנאַמע פֿאַרן בישאָף האָט געדאַרפֿט פֿאָרקומען. הרב קאַלענקאָוויטש האָט געלאָזט רופן די יידן אין שול אַריין, בעטן גאָט אַז עס זאָל געשען אַ נס און די פּראָצעסיע זאָל דורכגיין רואיק. עס איז אויסדערווייל געוואָרן אַ דעלעגאַציע פון הרב קאַלענקאָוויטש, ד״ר לאַמפּע, ג. גראָסמאַן, זכריה שמיד, מנחם אַווערבוך א.א. צו מקבל פּנים זיין דעם בישאָף מיט אַ ספר תורה און ברויט מיט זאַלץ.

דער בישאָף איז פֿאַרבייגעגאַנגען און האָט, מיט אַ שמייכל, געזומען די ברויט און זאַלץ פֿון דער דעלעגאַציע און געזאָגט די פֿאָלגנדע ווערטער:

„יידן פון דראָהיטשין, איך גיב אייך מיין האַרציקע ברכה פֿון אייביקן גאָט. איר זאָלט שטענדיק האָבן אין אייער שטאָט די צוויי גוטע זאכן — „ברויט און זאַלץ" — כל זמן דראָהיטשין וועט עקזיסטירן. איך בעט אייך, זייט געטריי אייניגער דעם צווייטן ווי אייער תורה זאָגט: „ואהבת לרעך כמוך". (פאַרזעצונג אויף זייט 105)

*) געווען געדרוקט אין „אַמעריקאַנער". איבערגעגעבן פון גדליה קאַפּלאַן.

מיין שטעטעלע דראָהיטשין

זלמן שעווינסקי

דראָהיטשין, מיין שטעטעלע דראָהיטשין,
דו בינסט מיר זייער הייליק און טייער,
דיין נאָמען בלויז, דראָהיטשין,
צינדט אָן אין מיר פלאָמען פייער.

געווען אמאל אַ צייט
פון דיר כ׳בין געווען זייער ווייט
אין שטח און אין געדאַנק —
טוט עס מיר איצט זייער באַנק.

אַוועק בין איך אויף אַ ווייטן וועג,
געלאָפן, געפלויגן פול מיט מוט.
איצט, שטייענדיק אויפן ברעג,
זע איך, אַז יוגנט טוט נישט גוט.

איצט קוקן מיינע אויגן אויף צוריק,
צו כאַפן כאָטש אויף דיר אַ בליק.
כ׳האָב דאָס פריער נישט געזען
ווי נאַריש אין יוגנט כ׳בין געווען.

קיינמאָל וועל איך נישט פֿאַרגעסן
דיין בילד, וואָס שטייט פֿאַר די אויגן.
איך ווער אַלט און פֿאַרגעסן,
אָבער דיין נאָמען שיינט ווי אַ רעגן־בויגן.

דער חשובער רב האָט אים באַדאַנקט פֿאַר זיין פֿריינט־לעכער ברכה.

די אַנטיסעמיטן זיינען שטאַרק אַנטוישט געוואָרן. אויף דעם האָבן זיי זיך גאָר ניט געריכט. פֿאַרשעמטע האָבן זיי פֿאַרלאָזן דעם מאַרק און אַוועק אַהיים אָן רויב, ווייל דער בישאָף האָט קאָטעגאָריש אָנגעזאָגט די פּאָליאַקן, אַז זיי זאָלן

J. E. Biskup Polesia przyjmuje delegację żydowską

J E. Biskup podczas wizytacji swej djecezji przyjął delegację żydowską z Drohiczyna (100 klm. od Brześcia) dn. 13 ub. miesiąca.

דער בישאָף פון פּינסקער געגנט נעמט אויף אַ יידישע דעלעגאַציע פון דראָהיטשין, 13טן אויגוסט, 1937. פון רעכטס: זכריה שמיד, הרב קאַלענקאָוויטש, ד"ר לאַמפּע, גדליה גראָסמאַן א.א. די דאָזיקע בילד איז געווען געדרוקט אין „נאַש פּשעגלאָנד", 20־טן סעפּטעמבער, 1937, וואַרשע. (פון וואַרשאָווסקי׳ס אַרכיוו).

צורו לאָזן די דראָהיטשינער יידן, וויל עס איז אַ כּלל, אַז יידן זיינען גוטע בירגער פֿון יעדן לאַנד.

די דאָזיקע וועלטער זיינען געווען וויי אַ ליכטיקער שטערן אין אַ פינצטערער נאַכט, וועלן מיר האָבן געלעבט אין שרעק. דעם בישאָפֿס רייד זיינען באַלד פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן אין דער פּוילישער פּרעסע, וואָס האָט אַרײַנגעבראַכט אַ צעטומלענישן אין די מוחות פון אַלע אַנטיסעמיטן, וועלכע האָבן טאָג־טעגלעך פֿאַרביטערט דאָס לעבן פון דער יידישער באַפֿעלקערונג.

דער בישאָף איז, פֿאַר זיין האַנדלונג צו בענטשן די יידישע באַפֿעלקערונג און פֿאַר ניט דערלאָזן אַז עס זאָל קומען צו בלוטיקע עקסצעסן, באַזייטיקט געוואָרן פון זיין שטעלע און ער איז אַוועקגעשיקט געוואָרן אין אַן אַנדער געגנט.

אַ גרוס פון ליטע און פוילן

אַן אַמעריקאַנער בירגער וואָס איז געווען אין די געגנטן פֿון מלחמה (1916), שילדערט זיינע איינדרוקן אין „טאַגעבלאַט".

הערי מאַרקוס (אַ זון פון משה פֿאַריצקער וואַלעוועלסקי פון דראָהיטשין), אַן אַמעריקאַנער בירגער, וועלכער איז געפֿאָרן אויף אַ לוסט־רייזע קיין רוסלאַנד און איז פֿאַרהאַלטן געוואָרן צוליב דער מלחמה, האָט זיך ערשט צוריקגעקערט פֿון אייראָפּע מיט דער שיף „ניו אַמסטערדאַם", פֿון ראָטער־דאַם. מר. מאַרקוס, וועלכער האָט באַזוכט מערערע שטעט און שטעטלעך פֿון ליטע און פוילן, דאַרונטער בריסק, קאָבערין, אנטאפּאָליע, דראָהיטשין און וואַרשא, האָט פֿאַר אַ פֿאַרטרעטער פֿון „טאַגעבלאַט" געשילדערט די טרויעריקע לאַגע פֿון די יידן אויף יענער זייט ים.

„עס איז אונמעגלעך איבערצוגעבן אין ווערטער וואָס מיינע אויגן האָבן געזען אין יענער מדינה וואָס טראָגט אויף זיך דעם נאָמען רוסלאַנד, — האָט מר. מאַרקוס געזאָגט, און אַ טרער האָט זיך באַוויזן אין זיינע אויגן. — איך האָב צוויי יאָר פֿאַרברענגט צווישן די פֿליטלינגע, מלחמה קרבנות, און ניט נאָר האָב איך אַליין בייגעווינט און געזען זייערע יסורים, ליידן און צרות, נאָר איך האָב עס אַליין דורכגעלעבט.

„איך בין געקומען קיין רוסלאַנד פונקט אַ וואָך פֿאַר דער מלחמה, און בין פֿאַרהאַלטן געוואָרן אין דראָהיטשין, גראָדנער גובערניע. דראָהיטשין איז אַ קליין שטעטל וואָס ציילט 700 יידישע פֿאַמיליעס. זייערע געשעפֿטן פֿאַר דער מלחמה? וויי געווײַנלעך: קרעמער, סוחרים, האַלצהענדלער, א.ז.ו. פֿאַר דער מלחמה האָבן דאָרט די יידן וויי עס איז געמאַכט אַ לעבן, אָבער איצט ליידן זיי פֿשוט הונגער און נויט.

„דער דייטש איז דאָרט אַריין אין אויגוסט, 1915. פיר טעג איידער דער דייטש איז אָנגעקומען, האָבן די רוסישע קאָזאַקן צעשטערט און פֿאַרניכטעט אַלץ וואָס זיי איז געקו־

מען אין האָנט אַריין און אויסגערוּיבט אַלע קראָמען.

„ס׳האָט געמומען גאַנצע פּיר טעג די שלאָכט בּיי דראָהיטשין. ס׳איז דאָרט פֿאַרגעקומען אַ מוראדיקע שלאַכט און די דייטשן האָבן ענדלעך געזיגט. דורך דער צייט זיינען מיר, די איינוווינער, געלעגן אין גריבער וואָס מיר האָבן אויסגעגראָבן. מיר האָבן, פֿאַרשטייט זיך, אין די פּיר טעג אַפּילו קיין ביסל וואַסער ניט געטרונקען.

„די דייטשן זיינען אַריין און באַלד האָט זיך פֿאַרשפּרייט די כאַליערע. הונדערטער זיינען פֿון דער מגפּה געשטאָרבן. אָבער פֿאַר די לעבנגעבליבענע איז די לאַגע, שיינט מיר, איצט פּיל ערגער, ווייל יעדן טאָג קוקן זיי דעם טויט אין די אויגן.

„אינטערעסאַנט איז, אַז דער פּייער וואָס די רוסן האָבן געמאַכט אין שטעטל, האָט זיי קיין טובה ניט געטאָן, ווייל די אַרמיי וואָס האָט געהאַלטן אין לויפֿן, האָט ניט געקענט דורכגיין דאָס שטעטל צוליב דעם פּייער, און פּילע זיינע גראָכאָפּט געוואָרן אין פּלעץ.

„אויסער דעם הונגער וואָס די יידישע באַפֿעלקערונג לײַדט אַמערסטן, נעמען די רוסישע און די דייטשע אַרמייען צו בּיי די יידן די פֿערד און בהמות. די רוסן, מוז איך דאָ געבן קרעדיט, פֿלעגן זיי צונעמען בּיי אַ יידן אַ פֿערד, פֿלעגן זיי באַצאָלן, אפֿשר ניט דעם פֿולן פּרייז, אָבער דאָך באַצאָלט. די דייטשן האָבן צוגענומען די פֿערד, און אַנשטאָט געלט, האָבן זיי געגעבן „רעסיטס". מיר האָבן נאָכדעם אונטערזוכט די רעסיטס, און די גרעסטע צאָל פון זיי האָט זיך געלייענט ווי פֿאָלגט: „ניקאָלאַי איז ניט קראַנק צו באַצאָלן פֿאַר די פֿערד"...

„פֿאַר מיין אַוועקפאָר האָב איך באַזוכט בריסק. פון דער שטאָט איז געווען אַ תּל, אַ חורבן, קיין ייד איז דאָרט ניטאָ אויף אַ רפֿואה. אַלע זיינען פון דאָרט פֿאַרטריבן געוואָרן.

„אין די קלייניע שטעטלעך פון ליטע, קוקט מען אויס די אויגן אויף שטיצע פון אמעריקע. זיי לעבן מיט האָפֿנונג, די וועלכע האָבן כח גענוג, אז אָט־אָט און זיי וועלן באַקומען הילף פון אייך. ליידער דערהאַלטן זיי גאָר ניט און שטאַרבן פשוט פון הונגער".

— און וואָס איז מכח די „רעליף" וואָס ווערט פון דאָנען געשיקט? — האָט דער פֿאַרטרעטער פון „טאַגעבלאַט" געפֿרעגט.

„די קרבנות פון מלחמה־געביט האָבן פון דעם רעליף ניט געהאַט קיין שום הנאה, אפילו אַ גלאָז וואַסער אויך נישט. פשוט, ווייל מיר האָבן פון רעליף קיין אין סענט נישט באַקומען.

„די פֿרויען אין דער ליטע וואָס זיינען געטראָפֿן פון דער מלחמה, וועמענס מענער זיינען אין אַמעריקע, ליידן מער פון אַלעמען. קיין געלט פון זייערע מענער דערהאַלטן זיי ניט און קיין זייטיקע שטיצע קריגן זיי אויך ניט. זאָלן די מענער וועלכע האָבן פֿאַמיליעס אין רוסלאַנד וואָס שנעלער שטיצן זייערע פֿרויען און קינדער אויב זיי ווילן זיי ראַטעווען פון אַ זיכערן טויט".

הערמאַן גראָסמאַן (ניו־יאָרק)

צוריק אהיים

זיי געגריסט, שטעטלע שיינענקע,
איבער ימים צו דער געשוומען,
זיי געגריסט, שטעלע קליינענקע,
צו דיר ווידער בין איך געקומען.

כ׳בריינג אַ גרוס דיר פון דיינע קינדער
איבער דער גרויסער וועלט צעזייט,
כ׳קום צו דיר פון אַ רייך לאַנד אַצינדער,
וווּ פיל פון זיי זיינען צעשפּרייט.

מיר בייגקען נאָך דיינע פעלדער,
וווּ אונזער יוגנט איז פֿאַרפלויגן, אַוועק;
מיר בייגקען נאָך דיינע וועלדער,
וועלכע ציען זיך אַן אַנ׳עק.

ה. גראָסמאַן

מיר בייגקען נאָך דיין פֿרייַ קינדער,
וווּ גרויסע מחנות קראָצן שוועבן,
און אינם שאָטן פון זיינע גרויסע בוימער
פלעגן זיך חלומות פון לעבן וועבן...

אין גרויסע שטעט פון שטאָל און אייזן
שמידן דיינע קינדער זייער גליק,
האָפֿן און שטרעבן צו באַווייזן
צו דיר, שטעטלע, קומען צוריק.

זיי זיכער, דיינע טרייַע קינדער,
פֿאַרגעסן דיך נישט אין קיין צייט.
זיי ליבן דיך פריער און אַצינדער
פון דער נאָענט און פון ווייט.

געדרוקט אין „פּינסקער שטימע", 1931.

דוב ב. וואַרשאַווסקי

„היינטיקע נייעס" פון „היינט"
16טן אָקטאָבער, 1935, וואַרשע

פּאַרשטערטע יום־טובֿים

א.

ראש השנה

געווען איז דאָס אין 1921, בעת דער פּויליש־רוסישער מלחמה. די איינווינער פון דראָהיטשין האָבן דאָן דורכגעלעבט אונגעהויער שוועכע טעג. עטלעכע מאָל איז דאָס שטעטל אי־בערגעגאַנגען פֿון האַנט צו האַנט. און נאָר די וואָס האָבן עס איבערגעלעבט, קאָנען האָבן אַ באַגריף, וואָס דאָס האָט באדייט...

לאַנגע וואָכן און חדשים האָבן די יידן פּונ׳ם שטעטל געלעבט אין טויט־שרעק. מען איז מערסטנטייל געלעגן באַ־האַלטן אויף די בוידימער, אין די קעלערס, געמוטשעט זיך און געוואָרן געפּייניקט. ביינאַכט האָט דאָס שטעטל אויסגע־זען ממש ווי אַ בית עולם. קיין מינדסטער שיין האָט נישט אי־בערגעריסן די געדיכטע פּינצטערניש, קיין שאַרף, קיין ריר פֿון אַ מענטש... בלויז דאָס טופּעריי פֿון די פֿערד און דאָס קלאַפּן פון די וועגענער פונ׳ם מאַרשירנדיקן מיליטער, פּלעגן אַמאָל איבערריסן די טויטע שטילקייט פון דער שוואַר־צער נאַכט...

דער טאָג רוקט זיך ביסלעכווייז אַוועק. עס הייבט שוין אָן צופֿאַלן די נאַכט. פֿאַר דער יידישער באַפֿעלקערונג אינם שטעטל — אַ טאָג פֿון טויט־שרעק, ווי די גאַנצע צייט. אָבער עס איז דאָך פֿאַרט ראש השנה, יידן ווילט זיך א תּפֿילה בצי־בור. עס ווילט זיך אויסגיסן אַביסל דאָס האַרץ. און וואָס אויסצוויינען איז דאָ געניג.

די הייליקייט פֿונם ראש השנה שטייגט אַריבער דעם פּחד און די שרעק. דאָ און דאָרטן האָבן זיך אָנגעהייבן צו באַ־וויזן אייגצלעבן יידן, וואָס האָבן זיך אינם בין־השמשות גע־שלייכט ווי שאָטנס ביי די פּלייטן, אַלע אין איין ריכטונג.

אין אַ זייטיק געסל איז געשטאַנען אַן אַלטע שטוב. געווויינט האָט דאָרטן אַן אָרימער בעל־הבית פֿונם שטעטל. אָט אַהין, אין יענער אַלטער שטוב, זיינען דאָס אַלע שאָטנס פֿאַרשווונדן. געווען איז דאָס אַ צייטווייליקע בית־התּפֿילה, וויל זינט די צאָרישע אַרמיי האָט דריי פֿערטל שטעטל און דאָרונטער אַלע פּיר בתי מדרשים אַוועקגעלאָזט מיטן רויך, האָבן דאָ אַ טייל פון די שטעטלדיקע יידן איינגעאָרדנט זייער מקום־תּפֿילה. [אגב, צו זיין ענווי — איז דאָס געווען די הויז פון יאָסל דעם בעל־עגלה אין אַ געסל אויף קאָברינער גאַס.]

מיט אַ שעה שפּעטער איז אַן עדה יידן געשטאַנען און געדאַוונט. די מתפּלּלים האָבן וואָס ווייטער, אַלץ מער פֿאַר־געסן אין דער סכנה, וואָס לויערט אויף זיי, און זיי האָבן זיך אויף אַן אמת צודאַוונט.

דאָס איז געווען איין גרויס געוויין, וואָס האָט אין דער שטילקייט פֿון דער נאַכט אָנגעוואָרפֿן אַ גרויסן פּחד.

פּלוצלונג איז אַלץ שטיל געוואָרן. וואָס איז געשען? אַן אָפּטיילונג באַלשעוויקעס האָט אַרומגערינגלט דאָס הויז. ביי אַלעמען זיינען די הערצער אַיינגעפֿאַלן פֿון שרעק. דער עלטסטער האָט באַפּוילן אלע יידן אַרויסצוגיין פון שטוב. געבליבן איז בלויז דער בעל תּפֿילה ביים עמוד, מיטן טלית איבערן קאָפּ. פֿאַר אים האָט, ווייזט אויס, דער באַלשעוויק געהאַט אביסל אָפּשיי.

אויף דער גאַס איז די גאַנצע עדה יידן אַרומגערינגלט געוואָרן דורך באַוואָפֿנטע זעלנער, און ס׳איז געפֿאַלן אַ באַ־פּעל: „פֿאַראויס!" ביי אַלעמען האָבן זיך די קני געבראָכן פון שרעק; ווער וויסט ווו מען וועט זיי איצט פֿאַרפּירן?...

מען האָט זיי צוגעפּירט צו אַ גרויסער פּוסטער געביידע, צו פּייוול קאַצ׳ס מויער, און מ׳האָט זיי געהייסן טראָגן ליים מיט ציגל...

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן אָט וואָס: די באַלשעוויקעס האָבן געדאַרפֿט באַקן ברויט, און אַזוי ווי אין שטעטל האָט זיך ניט געפֿונען קיין גרויסער אויוון, וויל אַלץ בעקערייען זיינען פֿאַרניכטעט געוואָרן, זיינען זיי געפֿאַלן אויף דער המצאה, אַז די יידן זאָלן זיי איבערנאַכט אויפֿשטעלן אַן אויוון. עס האָט נישט געהאָלפֿן קיין געבעט און קיין תּחנונים אַז ס׳איז ראש השנה. די באַלשעוויקעס האָבן ניט געוואָלט פֿון גאָרנישט וויסן. די יידן האָבן זיך געמוזט נעמען צו דער אַר־בעט, ווער אַלס מוליער און ווער אַלס דערלאַנגער. אַ פּאָר צענדליק יידן, יונג און אַלט, האָבן אַ גאַנצע נאַכט ביז אַ שטיק אין טאָג געאַרבעט ביז דער אויוון איז פֿאַרטיק געוואָרן.

די יידן זיינען צוריק אַריין אין זייערע באַהעלטענישן. אַ גאַנץ ראש השנה האָט שוין קיינער נישט געוואָגט אַרויס־צושטעקן זיין קאָפּ אין גאַס. דאָס איז נאָך געווען צו דערליידן.

„דער מאָמענט", וואַרשע ב. 26טן סעפטעמבער, 1934

סוכות

געשען איז דאָס אין יענע אונרואיקע טעג, בעת דער פּוילישׂ־רוסישער מלחמה אין יאָר 1921. ווי דער שטייגער, אין אַ שעת חירום, האָבן די יידן פון שטעטל אויסגעמיטן צו ווייזן זיך אין די גאַסן און מען איז געלעגן באַהאַלטן און געוואַרט ביז וואָגען דער שטורעם וועט אַריבערגיין.

ענדלעך האָט זיך די לאַגע אַביסל געענדערט. עס איז גראָד דאָן אויסגעפאַלן ערב סוכות. יידן אין דער גאַנצער וועלט גרייטן זיך צום יום־טוב, און דאָ אין שטעטל געפינען זיך די יידן אין אַזאַ לאַגע וואָס איז אונמעגלעך צו טראַכטן וועגן סוכות. הגם די לאַגע איז געוואָרן אַביסל לייכטער, דאָך ליגן אַלע באַהאַלטן און מ׳האָט מורא אַ נאָז אַרויסצוּשטעקן, ווייל גראָד אָט די טויטע שטילקייט וואָס הערשט יעצט אין שטעטל, וואַרפט נאָך אָן אַ גרעסערן פחד אויף די יידן. דאָס איז די שטילקייט פאַר אַ שטורעם. עס דערגייען קלאַנגען, אַז הינטערן שטעטל גראָבט מען אָקאָפּעס און אַז די באַלשעוויקעס האָבן באַשלאָסן צו שטעלן דער פּוילישער אַרמיי אַווידערשטאַנד, כדי די אָפּטרעטנדע אַרמיי זאָל האָבן צייט צו אַנטלויפֿן. צווייטנס האָט מען איבערגעגעבן, אַז אויף דעם וואָלינער פראָנט, אַרום קאָוועל, אָפּערירט דער צאַרישער געניראַל בולאַק באַלאַכאָוויטש מיט זיין אַרמיי, וועלכע רעכנט זיך קודם־כל אָפּ מיט די יידן. אָט די דאָזיקע „געסט" האָבן דאָס געזאָלט אָפּשטאָטן אַ וויזיט אונדזער דראָהיטשינער. הכלל, די שטימונג אין שטעטל איז געווען געשפּאַנט.

דערווייל, ווי געזאָגט, איז אין שטעטל שטיל און רואיק. האָבן זיך אייניקע יידן, מער דרייסטערע, מיישב געווען, וואָס וועלן זיי אַזוי ליגן אין די קעלערס? קודם כל איז דאָך ערב סוכות, מען דאַרף דאָך אויפֿשטעלן סוכות. צי עס וועט זיין וואָס צו עסן אין דער סוכה, צי נישט, דאָס איז אַ שפּעטער־דיקע זאַך, אָבער די מצות־סוכה דאַרף מען דאָך מקיים זיין. און אומר ועושה, מ׳האָט אָנגעהויבן אויפֿשטעלן סוכות. צווישן די מער דרייסטערע יידן, איז אויך געווען מיין פּאָטער.

אַ האַלבע סוכה איז שוין געווען פֿאַרטיק. פּלוצלונג, ווי־דער אַ טומל, אַ געפּילדער, וואָס איז געשען?

עס וווייזט זיך אַרויס אָט וואָס: אַן אָפּטיילונג באַלשעוויס־טיש מיליטער איז געגאַנגען צום פראָנט און האָבן געזוכט מענטשן צו וווייזן זיי דעם וועג צו סאָמענישטשע, ווו דער פראָנט האָט זיך געפֿונען. ווער ס׳האָט געקענט, איז געלאָפֿן זיך באַהאַלטן. דערזעענדיק מיך שטייענדיק ביים פראָנט פון הויז (איך בין נאָך דאָן געווען אַ קלייַן ייִנגל), האָט דער קאָמיסאַר פון דער אָפּטיילונג געווואָלט מיך נעמען אַלס זיין וועג־ווייזער. איך בין אָנטלאָפֿן צום טאַטן זיך באַהאַלטן. דערווייל האָט דער קאָמיסאַר דערזען מיין פּאָטער ביי דער סוכה, און ער האָט זיך געזומען צו אים. נישט אָנדערש, מיין פּאָטער מוז גיין ווייזן זיי דעם וועג צום פראָנט. קוים מיט צרות האָבן מיר זיך ביי אים אָפּגעבעטן. דער קאָמיסאַר האָט געגעבן אַ מאַך מיט דער האָנט און איז אוועק.

נאָך דער געשעעניש זיינען אַלע יידן אַריין אין זייערע באַהעלטעניסן און דאָס שטעטל האָט באַקומען אַן אויסזען ווי אַ בית־עולם. די סוכות זיינען געבליבן שטיין נישט פֿאַר־ענדיקט.

עס איז אָנגעקומען די ערשטע סוכות נאַכט. אין שטעטל הערט מען נישט קיין שאָרך. אין די גאַסן, אין די הייזער, איז פינצטער. ווו נישט ווו רייסט זיך אַרויס, דורך אַ שפּאַלט פון אַ פענצטער, אַ פּאָס ליכטקייט און ווערט באַלד פאַר־שוווּנדן. מען ערוואַרט דעם מאָרגנדיקן טאָג, וועלכער דאַרף ברייגען נייס. און וויקלעך, ווי עס האָט אָנגעהייבן ווערן ליכטיק, אַזוי האָט פֿונדערווייטנס אָנגעהייבן אָפּהילכן אין דער לופֿטן אַ שאָס, אַ צווייטער, אַ דריטער. מיט אַ האַלבע שעה שפּעטער, האָט שוין געהאַלט מיט קוילן. פֿון ביידע זייטן האָט מען געשאָסן און אַ גרויסער טייל פֿון די שראַפּ־נעלן האָט אויפגעריסן אין שטעטל. ערד מיט האַלץ צונויפ־געמישט מיט רויך האָבן זיך געטראָגן צענדליקער מעטער אין דער לופֿטן. די זשומערס פֿון די גראַנאַטן האָט טויב גע־מאַכט. מען האָט מער נישט געזען ווי ערד און פֿייער. ערשט אַרום האַלבן טאָג, האָט אָנגעהייבן ווערן שטיללער, די אויפ־רייסן פֿון די גראַנאַטן זיינען געוואָרן זעלטענער. פֿון אונ־דזער באַהעלטעניש זעען מיר, ווי די באַלשעוויקעס ציען זיך צוריק. עס באווייזן זיך די ערשטע פּוילישע זעלנער, און נאָך זיי ציען זיך אַריין אין שטעטל די פּוילישע אָפּטיילונגען.

ג.

אַ פּאָר טעג זיינען דורך רואיק. מ׳האָט פרייער אָפּגע־אָטעמט און מ׳האָט געמיינט, אַז מיט דעם וועט שוין נעמען אַ סוף צו די צרות און ענוים, וועלכע ציען זיך שוין אַזוי חדשים לאַנג. עס איז אָבער אונדז נישט געווען באַשערט צו לויז ווערן פון די צרות.

די גאַנצע צייט וואָס די פּאָליאַקן זיינען געווען אין שטעטל איז נאָך געווען ווי עס איז צו דערליידן. נאָר מיטן מאָמענט, ווען די פּוילישע אָפּטיילונגען זיינען אַוועק אויפן פראָנט, און די באַלאַכאָוצעס האָבן פֿאַרנומען די הינטערשטע ריינען, האָט יעדער אייגנער פֿאַרלוירן די זיכערקייט פאַר זיין לעבן.

גלייך ווי די באַלאַכאָוצעס האָבן איבערגעטראָטן די ערד פון שטעטל, האָבן זיי אָנגעהייבן אַרויסווייזן זייערע מערדע־לעכע מעשים. ביי יעדער געלעגנהייט האָבן זיי אָפּערירט

מיטן רעוואָלווער — און אויב עס איז אין די ערשטע טעג נישט געווען קיין קרבנות, — איז דאָס נאָר אַ דאַנק דעם, וואָס די יידן זיינען געווען באַהאַלטן. ביז איינמאָל איז זיך מיישב דער באַטקאָ און ער האָט געלאָזט רופֿן צו זיך דעם רב און עטלעכע אָנגעזעענע בעלי־בתים פֿון שטעטל, און זיי פֿאַרגלייַטנט א לאַנגן צעטל פֿון חטאים וואָס דאָס שטעטל איז כלומרשט באַגאַנגען מיט די באַלשעוויקעס קעגן זיי. על כן לייגט ער אַרויף אויף דעם שטעטל אַ גאָלד קאָנטריבוציע, און אין פּאַל מען וועט נישט נאָכקומען זיין פּאָדערונג וועט ער פּאָגראָמירן דאָס שטעטל.

ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, איז דער איצטיקער „באַטקאָ" שוין געווען אין שטעטל מיט עטלעכע חדשים צוריק, נאָך אַלס באַלשעוויסטישער קאָמיסאַר. אויפֿן פֿראָנט איז ער איינגעפֿאַלן אין געפֿאַנגנשאַפֿט צו די פּאָליאַקן און פֿון דאָרט איז ער פֿרייוויליק אַריינגעטראָטן אין באַלאַכאָ־וויטשעס אָפּטיילונגען.

די וואַרנונג פון „באַטקאָ" האָט געמאַכט אַ דערשיטערנדיקן אייַנדרוק אויף דער יידישער דעלעגאַציע. מען איז געווען זיכער אַז ער קען זיין דראָנג אַדורכפירן. עס איז געווארן אַ יללה. אָבער קודם כל האָט מען געמוזט זען שאַפֿן געלט. קיינער האָט זיך נישט אָפּגעזאָגט, וויר עס האָט נאָר גהאַט אַ פּאָר רובל, וויר אַ גאָלדן זיגערל, און וויר עפּעס אַנדערש. עס איז צונויפּגעזאַמלט געוואָרן אַ היפּשע סומע געלט. אַלע־פֿאַלס נאָך נישט די גאַנצע סומע וואָס מ'האָט געפֿאָדערט. די דעלעגאַציע איז מיט דעם געלט אַריינגעקומען צו דעם באַלאַכאָוויץ, וועלכער האָט זיך אָבער פֿון אַנפֿאַנג שטאַרק געבייזערט און נישט געלאָזט צו זיך רעדן, הלמאי עס פֿעלט צו דער סומע, נאָר נאָך גרויסע תחנונים האָט ער איינגעשטימט צו נעמען דאָס געלט.

זיינען זיי, די באַלאַכאָוצעס, אַוועק פון דראָהיטשין און געמאַכט אַ שחיטה אין זאַקאָזעליע.

די באַלאַכאָוצעס האָבן זיך אַרייַנגעריסן אין הויף זאַקאָזעליע (14 וויאָרסט פון שטעטל), צונויפּגעטריבן אַלע יידן און זיי אַלעמען דערמאָרדעט. 17 יידישע נפשות, אַלט און יונג, זיינען געפֿאַלן קרבנות דורך די מערדערישע הענט פון די באַלאַכאָוצעס, די רוסישע וויס־גווארדייצעס...

איין פרוי האָט געהאָט דאָס גליק נישט צו ווערן באַמערקט פון די מערדער, האָט אָבער דאָס הארץ איר נישט געלאָזט רוען, צוליב דעם מאַן אירן, האָט זי גענומען אַ סומע געלט און איז געגאַנגען צו די מערדער אויסצוקויפֿן איר מאַן. די מערדער האָבן דאָס געלט צוגענומען און די פֿרוי האָבן זיי דערשאָסן צוזאַמען מיטן מאַן.

אין יענע גרויזאַמע און הפקר'דיקע טעג, איז נישט געווען קיין אַנדער זאַך צו קלערן, נאָר ווי אַזוי צו בריינגען די הרוגים צו קבר־ישראל. מ'האָט די 17 קדושים אַרויפגעלייגט אויף וועגענער און מ'האָט זיי געבראַכט אין שטעטל. ווער עס האָט נאָר געזען דאָס שרעקלעכע בילד, ווען דאָס קיינמאָל ניט פאַרגעסן. פינף עגלות האָבן געצויגן אייניג נאָך דער אַנדערער אויף וועלכע עס זיינען געלעגן 17 שרעקלעך צעקאָליעטשעטע און צעשאָסענע הרוגים. וויפֿל מענטשן עס איז נאָר געווען אין שטעטל, קליין און גרויס, זיינען נאָכגעגאַנגען נאָך דער לויה. די יללות זיינען געגאַנגען עד לב השמים.

און אַז מ'גייט היינט אַרויף אויף דעם בית־עולם פֿון דעם שטעטל, זעט מען ווי עס ליגן אין איין רייע 17 קברים. זיי זיינען שוין שטאַרק פֿאַרוואָקסן מיט גראָז, נאָר דער גרויסער אויפֿשריפֿט וואָס געפֿינט זיך אויף זיי, דערציילט פֿון דער שרעקלעכער נישט־וויטער פֿאַרגאַנגענהייט. ד.ב.וו.

גדליה קאַפּלאַן

א תפילה

מיט יראת הכבוד און ווערטער שטילע,
מיינע ליפּן זיי שעפּטשען נאָך דיר א תפילה.
דיך מיין שטעטל כ'וועל אייביק געדיינקען,
נאָך דיר מיין האַרץ גייט אויס פון ביינקען.

אַך, געוואָלט האָב איך דיך זעען צוריק,
כאָפּן דורך אַ שפּאַרונע אויף דיר אַ בליק.
זעען דיינע גאַסן, דיינע הייזער די קליינע,
פילן דיין אָטעם און דיין נשמה די ריינע.

אַ לעבן לאַנג כ'האָב חלומות געטרוימט,
זיי זיינען צערונען, ווייל איך האָב פֿאַרזוימט.
היינט איז אַלעס דאָרט צעבראָכן, צעריבן,
פון אונזערע טייערע דאָרט קיינער געבליבן.

פון „שיקאַגער צייטשריפט", פעברואַר, 1951

ד׳ חתונה פון אשר און דינה — זון פון ר׳ יואל משה, עקספעדיטאר פון וואגאן. אויבערשטע שורה, שפייגן פון לינקס צו רעכטס: דרייי קלעזמער, לייבעמשקע בדחן, 2 קאבריעלער מיידלעך, שרה יצחק יואל׳ס, רחל סידאראוו, ליבע, שרה אוו מינדל פון אנטאפאלינ, ניטל אוו פינע פון פערקאוויץ, חיה בלום אוו יצחק יואל׳ס. דריטע רייז זיצן פון לינקס: יוסף שואל אלכאוויטש אוו זיין פרוי, דינה אוו אשר סידאראוו (מחתן כלה), יואל משה אוו ביילע סידאראוו, די חזנ׳טע (די באבע) אוו פינע סידאראוס טאכטער). זיצן אויף דער פאדאגע פון לינקס: לייזער, מאקס, אהרן יוסף, יעקב, פעסל אוו ליבע פריעדע (שפייס). יואל משה׳ס קינדער), אוו פריידל (פינע סידאראוס טאכטער).

צוזייטער טייל

רבנים און שוחטים

ע. בן-עזרא (ניו-יאָרק)

הרב משה מדראָגיטשין ז״ל

1705 — 1781

איינע פון די מאָסן מיט וועלכע מ׳מעסט די גרויסקייט פון געוויסע היסטאָרישע פערזענלעכקייטן, איז לויט די לעגענדעס וועלכע זיינען אַרום זיי געוועבט.

די לעגענדע איז דער שפּיגל אין וועלכן דאָס פּאָלק האָט געזען די פּיגור, און לויט דער אָפּשפּיגלונג קען מען אָפּשאַצן דעם פּערזאָן, כאָטש די היסטאָרישע פּרטים פעלן דעם פּאָרשער.

אַזאַ לעגענדאַרישע פּערזאָן איז געווען ״ר׳ משה מדראָגיטשין״ (אַזוי רופט ער זיך). קיין אייגצלהייטן וועגן זיין לעבן האָבן מיר ניט געפונען, און מיר מוזן שטיל אונדזער דורשט נאָך ביאָגראָפישע דעטאַלן מיט לעגענדעס, און פון זיי אויסשיילן די קערנדלעך פון ווירקלעכקייט.

ווי ס׳זעט אויס, איז ר׳ משה געבוירן געווארן אין דראָהיטשין, ווייל אויף אַלע זיינע ספּרים שרייבט ער זיך אונטער ״ר׳ משה מדראָגיטשין״, און לויט מיין השערה איז ער געבוירן געווארן ניט שפּעטער פון יאָר 1705.[1]

זיין פּאָטער איז געווען ר׳ יקותיאל זלמן, וועלכער האָט געשטאָמט פון ר׳ אליעזר חריף׳ס משפּחה, דעם אב־בית־דין פון טיקטין. און זיין עלטער־זיידע פון זיין מוטערס צד, איז געווען דער באוואוסטער גאון ר׳ אפּיקים געץ, וועלכער האָט געצויגן אַ קייט פון צען דורות גאונים־רבנים.[2]

ר׳ משה איז געווען ראש אב בית־דין אין דראָהיטשין, אָבער וען מ׳האָט אים דאָרטן אויפגענומען, איז ניט באקאנט. לויט דעם שער־בלאַט פון ״מגיד משנה״ איז ר׳ משה אויפגענומען געווארן אפּס רב אין דינאָוויץ, אין יאָר 1746 איז ער אויפגענומען געווארן אפּס הויפט רב אין סאמבאר, גאַליציע.[4] אָט אין דער דאָזיקער שטאָט איז ער געזעסן מיט גרויס כבוד אויפן כסא הרבנות אַרום 25 יאָר, אויב ניט מער, ביז וואַנען ער איז אַוועקגעפּאָרן קיין ארץ ישראל.[5]

וויי אַזוי קומט ר׳ משה, דער דראָהיטשינער און פינסקער רב, צו וועלן אַ רב אין גאַליציע? וואָס האָט עס געבראַכט צו דעם?

לויט מיין השערה האָט ר׳ משה׳ן געצויגן קיין גאַליציע, ווייל דאָרטן האָבן זיך געפּונען גרויסע מקובלים, ווי: ר׳ משה אסטערער, ר׳ חיים סאנזער פון בראָד און אַנדערע. בראָד איז דעמאָלט געווען אַ קבלה׳יסטישער צענטער ווו ס׳האָבן זיך קאָנצענטרירט מקובלים, וועלכע האָבן פאַרגעזעצט צו לערנען דעם אר״י׳ס שיטה, אין קעגנזאַץ צו דער קבלה מעשית פון שבתי צבי׳ס אָנהיינגער.[6]

דאָרטן אין גאַליציע האָט ר׳ משה געפונען זיין אָרט, ווו ער האָט זיך געקענט אויסלעבן, אין ווו ער האָט געפונען רבנים פון זיין גלייכן, וועלכע האָבן אים פאַרשטאַנען און הויך אָפּגעשאַצט.[7]

ר׳ משה איז ניט געווען פון יענע מקובלים, וואָס זייערע ידיעות אין תלמוד און פוסקים זיינען באַגרענעצט. פאַרקערט, ער האָלט ניט פון אַזעלכע מקובלים, ווייל דער וואָס איז ניט אמת גרויס אין גמרא און פוסקים, דער יעניקער קאָן גאָרניט פאַרשטיין די סודות פון אר״י, ז״ל.[8] דעריבער האָט זיך ר׳ משה פאַרטיפט זיין גאַנץ לעבן אין די דאָזיקע לימודים. ווען ר׳ משה האָט זיך שוין אָנגעזאַפּט מיט הלכה און פלפול, האָט ער זיך געפּונען צו קבלה, און דער עיקר צו דער לוריאַנישער קבלה. דאָ האָט זיך ר׳ משה אָנגעשטויסן אויף די ספּרים פון עמנואל חי ריקי, אייניער פון די אויסטייטשער פון אר״י׳ס שיטה (1688-1743), איבערהויפּט אויף זיין ספּר

וויי ס׳זעט אויס, איז ר׳ משה לאַנג ניט געווען רב אין פינסק, ווייל אין יאָר 1746 איז ער אויפגענומען געווארן אפּס הויפּט רב אין סאמבאר, גאַליציע.[4] אָט אין דער דאָזיקער שטאָט איז ער געזעסן מיט גרויס כבוד אויפן כסא הרבנות אַרום 25 יאָר, אויב ניט מער, ביז וואַנען ער איז אַוועקגעפּאָרן קיין ארץ ישראל.[5]

וויי אַזוי קומט ר׳ משה, דער דראָהיטשינער און פינסקער רב, צו וועלן אַ רב אין גאַליציע? וואָס האָט עס געבראַכט צו דעם?

לויט מיין השערה האָט ר׳ משה׳ן געצויגן קיין גאַליציע, ווייל דאָרטן האָבן זיך געפּונען גרויסע מקובלים, ווי: ר׳ משה אסטערער, ר׳ חיים סאנזער פון בראָד און אַנדערע. בראָד איז דעמאָלט געווען אַ קבלה׳יסטישער צענטער ווו ס׳האָבן זיך קאָנצענטרירט מקובלים, וועלכע האָבן פאַרגעזעצט צו לערנען דעם אר״י׳ס שיטה, אין קעגנזאַץ צו דער קבלה מעשית פון שבתי צבי׳ס אָנהיינגער.[6]

דאָרטן אין גאַליציע האָט ר׳ משה געפונען זיין אָרט, ווו ער האָט זיך געקענט אויסלעבן, אין ווו ער האָט געפונען רבנים פון זיין גלייכן, וועלכע האָבן אים פאַרשטאַנען און הויך אָפּגעשאַצט.[7]

ר׳ משה איז ניט געווען פון יענע מקובלים, וואָס זייערע ידיעות אין תלמוד און פוסקים זיינען באַגרענעצט. פאַרקערט, ער האָלט ניט פון אַזעלכע מקובלים, ווייל דער וואָס איז ניט אמת גרויס אין גמרא און פוסקים, דער יעניקער קאָן גאָרניט פאַרשטיין די סודות פון אר״י, ז״ל.[8] דעריבער האָט זיך ר׳ משה פאַרטיפט זיין גאַנץ לעבן אין די דאָזיקע לימודים. ווען ר׳ משה האָט זיך שוין אָנגעזאַפּט מיט הלכה און פלפול, האָט ער זיך געפּונען צו קבלה, און דער עיקר צו דער לוריאַנישער קבלה. דאָ האָט זיך ר׳ משה אָנגעשטויסן אויף די ספּרים פון עמנואל חי ריקי, אייניער פון די אויסטייטשער פון אר״י׳ס שיטה (1688-1743), איבערהויפּט אויף זיין ספּר

---

[1] זיין ערשטער ספּר ״מגיד משנה״, אַ פּירוש אויפן קבלה׳שן ספּר ״משנת חסידים״ פון עמנואל חי ריקי, איז געדרוקט געווארן אין יאָר 1745 (תק״ה), און ס׳איז באוואוסט אַז מ׳לערנט ניט קיין קבלה פאַר 40 יאָר (זע ד״ר שמעון גינצבורג, ״ר׳ משה חיים לוצאַטו ובני דורו״, ח״ב, עמ׳ תי״ד-תט״ו, ת״א, תרצ״ז). פון דעם פּאָקט לערנען מיר אַרויס, אַז ר׳ משה איז שוין אַלט געווען אַרום 40 יאָר ווען ער האָט געדרוקט זיין ערשטן קבלה ספּר.

[2] זע ״מגיד משנה״ אין דער הקדמה.

[3] ר׳ יהודה איז געווען דער זון פון ר׳ יצחק, דער אייניקל פון ר׳ משה איש ליפּשיץ, דער מחבר פון ״לחם משנה״ אויף משניות (זע דאָרטן).

[4] זע די הקדמה צו זיין ספּר ״חילוקא דרבנן״, תקכ״ח, זאלקאָווא.

[5] עס איז דאָ פון אים אַ הסכמה אויף דעם ספר ״תיקוני הזוהר״ פון סאַמבאָר, י״ג אב, תקל״ח (1778), (זע ״תיקוני הזוהר״, תקל״ח, זאַלקאָווא).

[6] זע A. Marcus Der Chasidismus 286

[7] זע די הקדמות צו זיינע ספּרים.

„משנת חסידים", וואס איז ניט פאַרשטענדלעך אפילו צו די וואס טוען אין קבלה.

ר' משה האָט געזומען אויף זיך די אויפגאבע צו פאַרטייטשן דעם דאָזיקן ספר און מאכן אים צוגענגלעך צו זיינע לערנער. מיט זיין פירוש „מגיד משנה" אויף „משנת חסידים" האָט ר' משה געטאָן זיין אויפגאבע בשלמות. — אויף דעם קענען עדות זאָגן די הסכמות פון ר' יחזקאל לאנדוי, דער („נודע ביהודה") און אַנדערע גאונים פון זיין צייט.[9]

ר' משה'ס פירוש „מגיד משנה" איז געווארן זייער פאָפולער, און דער בעלזער רבי, ר' שלום, פלעגט אין אים לערנען אלע טאָג.[10]

ר' משה שטעלט זיך ניט צופרידן מיט זיין פירוש „מגיד משנה", ווייל לויט זיין אויפפאַסונג האָט ער נאָך עפעס פאַרפעלט דאָ און דאָרטן אין זיין פירוש, און אין יאָר 1765 גיט ער אַרויס זיין ספר „קרית ארבע",[11] א המשך צו זיין פרי־ערדיקן ספר. אויך דער נייער ספר האָט געקראָגן זיין געהעריקע אָפשאַצונג ניט פון קיין אַנדערן ווי פון דעם גרויסן מקובל ר' צבי הירש פון זידיטשעוו, וועלכער לויבט אים פיל מאָל אין זיין ספר „פרי קדש הלולים". דער „קרית ארבע" איז געווארן זייער א גאַנגבאַרער ספר, און אין א קורצער צייט האָט מען שוין אים ניט געקענט קריגן צו קויפן.[12]

ב.

ווי שוין אויבן געזאָגט, איז ר' משה געווען זייער א שטאַרקער אַנהייניגער פון הלכה. אויך אויף דעם געביט איז ער נישט געווען הינטערשטעליק. ער שרייבט חידושים אויף שוועריע סוגיות אין תלמוד און איז מפרש געווייסע שוועריע שטעלן אין תוספות און רמב"ם. די דאָזיקע חידושים זיינען געדרוקט אין זיין ספר „חילוקא דרבנן",[13] אויף וועלכן די גרעסטע גאונים האָבן געגעבן זייערע הסכמות.

פון שער־בלאַט פון דעם דאָזיקן ספר דערוויסן מיר זיך אייניקע וויכטיקע פרטים וועגן ר' משהן: ערשטנס, אז צווישן די דריי יאָר, פון דער צייט ווען ס'איז ארויסגעגאַנגען דער ספר „קרית ארבע" (1765) און זיין ספר „חילוקא דרבנן" (1768), איז ר' משה זייער פאַרשלאָפט געווארן און מיט גרויסע נסים איז ער לעבנגעבליבן. אָט אין יענער קריטישער צייט, האָט מען אים צוגעלייגט דעם נאָמען יוסף. געווויס איז דאָס אַ רמז אויפן פסוק „הנני יוסף על ימיך" (ישעי' ל"ח, ה').[14] און ניט נאָר זיין נאָמען איז אַנדערש געווארן, נאָר ער איז אויך אַנדערש געווארן, און דאָס האָט אים געגעבן אַ שטויס צו ארויסגעבן זיין הלכה־ספר „חילוקא דרבנן".[15]

פון דעם זעלבן שער־בלאַט דערוויסן מיר זיך אַז ר' משה האָט מחבר געווען אַ חיבור מיטן נאָמען „בית תפלה", וווּ ער דערקלערט די וויכטיקייט פון תפלה, געווויס לויט דעם אר"י'ס שיטה. צום באַדויערן איז דער דאָזיקער ספר ניט גע־דרוקט געווארן.

צו די ניט־געדרוקטע ספרים וואָס ר' משה האָט מחבר געווען, קען מען צורעכענען דעם ספר „מרכבת משנה", וועל־כער גיט זיך אָפּ מיט הלכה, און ספעציעל מיטן רמב"ם.[16]

אויסער דעם דאָזיקן הלכה־ספר האָט ר' משה געהאַט בכתב־יד אַ חיבור מיטן נאָמען „מראה אופנים", וווּ ער באַ־האַנדלט אַסטראָנאָמיע, און דער עיקר פאַרנעמט ער זיך מיט קידוש החודש לויט דעם רמב"ם. ר' משה האָלט זייער שטאַרק פון חכמת התכונה (אַסטראָנאָמיע), ווייל אַ דאָנק דער חכמה קען מען פאַרשטיין די גרויסקייט פון גאָט.[17]

אויך דער חיבור האָט געפונען בייפאַל ביי די גרעסטע רבנים פון זיין צייט.[18] אָבער, צום באדויערן, נאָר אַ קלייניער טייל פון אים איז פאַרעפנטלעכט געווארן.[19]

ווי ס'זעט אויס, איז ר' משה וויט געווען פון מחלוקת. מיר געפינען ניט ר' משהן צווישן די אַנטיילנעמער אין דער באַווסטער מחלוקת וועגן דעם גט פון קלעווא.[20]

ער איז אויך ניט געווען צווישן די אַנהענגער אַדער קעג־נער פון ר' יונתן אייבשיץ און ר' יעקב עמדין.[21] ר' משה איז געווען פאַרטאָן אין זיין וועלט פון נגלה און נסתר. ער האָט זיך דערווייטערט פון מחלוקת'ן, אַפילו פון די וואָס האָבן אויפגעשטורעמט די גרעסטע גאונים פון זיין צייט, וועלכע זיינען געווען זיינע פריינט און פאַרערער.

---

[8] זע זיין הקדמה צום „מגיד משנה".

[9] זע „ספר מפתח העולמות עם פרוש מגיד משנה", תק"ה, זאָלקאָווא. דער זעלבער ספר איז אויך אַרויסגעגאַנגען אַ צווייטן מאָל אין לעמבערג, 1878, אָבער דער מחבר וועט אַנגעגעבן ר' משה מזאלישין.

[10] זע ישראל בערגער, „עשר עטרות", עמ' 16.

[11] ספר קרית ארבע עם קונטרות מהדורא בתרא על ספר מגיד משנה. תקכ"ה, זאָלקאָווא.

[12] זע „עשר עטרות", 16. וועגן ר' משה'ס כתב־יד איז די געשיכטע אַזוי: דאָס איז ניט קיין נייער כתב־יד, נאָר א קאָפּיע פון זיין ספר „קרית־ארבע". ווי עס זעט אוים איז דער ספר געווען זייער שטאַרק פאַרשפרייט און מענטשן פלעגן קאָפּירן דעם ספר און לערנען אים.

[13] זאלקאָווא, תקכ"ח.

[14] ג' האָט צוגעזאָגט צוליגן 15 יאָר דעם מלך חזקיהו'ן וועלן ער איז זייער קראַנק געווען.

[15] לויט ר' משה'ן האָט ער א נאָמען געגעבן דעם ספר „חילוקא דרבנן", ווייל ס'איז בגימטריא „יוסף משה" (לפרט קטן).

[16] זע אין די הסכמות צום „מגיד משנה". אַן אויסצוג פון דעם דאָזיקן ספר געפינט זיך אין דער הקדמה צום „מגיד משנה".

[17] זע דאַרטן אין דער הקדמה צום „מגיד משנה".

[18] זע דאַרטן אין די הסכמות.

[19] זע דאַרטן אין דער הקדמה צום „מגיד משנה".

[20] זע „אור הישר" פון ר' אהרן שמעון, אַמשטערדאם, תקכ"ט; „אור ישראל" פון ר' ישראל ליפשיץ, קליווא, תק"ל.

[21] זע „השחר", שנה ו', עמ' 341.

ג.

איך וועל דאָ געבן אַ פּאָר פֿון די לעגענדעס וואָס גייען אַרום וועגן ר׳ משה׳ן און דערקלערן זיי ראַציאָנאַליסטיש.

ס׳וועט דערציילט, אַז דער באַוואוסטער רבי ר׳ אלימלך פון ליזענסק. האָט געזאָגט אויף ר׳ משה׳ן, אַז זיין פּנים איז געווען ממש ווי די שכינה.[22]

פון דער דאָזיקער לעגענדע קענען מיר אַרויסלערנען ווי ר׳ משה איז געווען געאַכטעט ביי רבי ר׳ אלימלך פֿון ליזענסק און זיין גלייכן.

ס׳גייט אַרום אַ לעגענדע אַז ר׳ עמנואל חי ריקי, דער מחבר פֿון „משנת חסידים״, האָט געזאָגט: אַז דער וואָס וועט מאַכן אַ פּירוש אויף זיין „משנת חסידים״ און ס׳וועט ניט זיין לויט זיין כוונה, וועט ניט אויסלעבן דעם יאָר. און דער וואָס וועט ריכטיק מכוון זיין זייַנע מחשבות, דער יענ׳קער וועט זוכה זיין לעבן אים. און אַזוי ווי ר׳ משה האָט איבערגעלעבט דעם ערשטן יאָר, נאָכדעם ווי ער האָט געדרוקט זיין „מגיד משנה״, האָט ער פֿאַרשטאַנען אַז ער האָט ריכטיק מכוון געווען. דעריבער איז ער אויף די עלטערע יאָרן געפֿאָרן קיין ארץ ישראל כדי צו לעבן לעבן ר׳ עמנואל חי ריקי. און די לעגענדע גייט ווייטער: נאָך ר׳ משה׳ס פּטירה, האָט מען אים געוואָלט לייגן לעבן ר׳ עמנואל חי ריקי, אָבער דער פּלאַץ איז געווען צו ענג. וועגן מ׳האָט טיפֿער געגראָבן דעם קבר, האָט מען דערזען אַז דער פּלאַץ וועלט ברייטער, און דאָרטן האָט מען אים מקבר געווען.[23]

כדי צו וואַרפֿן ליכט אויף דער אויבנדערמאַנטער לעגענדע, איז וועלט אַז מיר זאָלן זיך באַנוצן מיט די וועלטער פון זיין זון ר׳ יצחק וועגן ר׳ משה׳ס נסיעה קיין ארץ ישראל. ער דערציילט אַז אלע זייַנע יאָרן איז ר׳ משה געווען אין גרויס צער וואָס ער קען ניט זיין אין ארץ ישראל און קושן די ערד. אויף די עלטערע יאָרן איז ער געפֿאָרן קיין ארץ ישראל און נפֿטר געווארן אין צפת.[24]

עס איז אַ היסטאָריישער פּאַקט, אַז ר׳ עמנואל חי ריקי׳ס קבר איז גאָר אין צענטאַ, איטאַליע.[25]

ס׳איז כדאי איבערגעבן דעם לייענער וואָס ר׳ משה שרייבט וועגן זיך אַליין: ווען ער איז געגאַנגען צום קבר פֿון ר׳ יהודה בר׳ אילעאי, וואָס איז אויף אַן הויכן בארג לעבן צפת, האָט ער ניט געוואָלט רייטן אויף אַן אייזל, אָבער צוליב זיין שוואַכקייט האָט ער ניט געקענט פֿארזעצן זיין וועג, איז מיט אים אַ נס געטראָפן, ס׳איז געווארן אַ שטאַרקער ווינט, און דער ווינט האָט אים געטראָגן ווי אויף אדלער־פֿליגלען. און ווען ער איז שוין געווען אויפֿן קבר, האָט ער דאָרטן גע־

ד.

ר׳ משה האָט געלאָזן פיר זין, וועלכע האָבן גע׳שם׳ט מיט זייער גרויסער לומדות און צדקות און זייערע ספֿרים זיינען גאָנץ באַווסט אין דער רבנישער וועלט. זיי זיינען:

א) ר׳ יצחק, מ׳האָט אים געפונפן ר׳ יצחק חריף, אב בית־דין פֿון אוליאָנאָוו און סאַמבאָר. ער איז געווען דער רבי פֿון באַווסטן מקובל ר׳ צבי הירש פון זידיטשעוו.[28] ר׳ יצחק חריף איז דער מחבר פֿון „פני יצחק״ (שאלות און תשובות אויפן שולחן ערוך), „האלף לך שלמה״ און „פני יצחק אפי זוטרתא״ אויף ש״ס.

ר׳ יצחק האָט געהאַט פיר זין, וועלכע האָבן פֿאַרנומען זייער אָנגעזעענע רבנות שטעלעס, און פֿון זיי האָבן זיך פֿאַרצווייגט רבנים און מחברים פֿון וויכטיקע הלכה־ספרים.[29]

ב) הרב ר׳ יהודה, דער שווער פון סאַמבאָרער רבי׳ן, ר׳ משה.

ג) הרב ר׳ ישראל איסר.

ד) הרב ר׳ גרשון, אָב בית־דין פון גלינא.[30]

זאָל דער זכר פון ר׳ משה מדראָגיטשין און זיין משפּחה ניט פֿאַרגעסן ווערן פֿאַר פיל, פיל דורות!

---

[22] זע אין דער הסכמה פון ר׳ יצחק אייזיק פֿון קאמארנאָ צום ספֿר „זרע יצחק״ פֿון ר׳ משה׳ס אייניקל ר׳ אברהם, אוליאָנאָווער רב.

[23] זע „עשר עטרות״, 16.

[24] זע „האלף לך שלמה״ פון זיין זון ר׳ יצחק חריף, ד׳ מח.

[25] זע די קינה פון זיין קרוב, דעם משורר עמנואל ריקי, אין ד״ר שמעון בערנשטיינס „משירי ישראל באיטליה״, ע׳ צח.

פֿראָווען פילע יחודים, און פֿון גרויס שמחה און דבקות, האָט זיך פֿון אים געגאָסן טרערן ניט כדרך הטבע, ביז וואַנען ער האָט געהאַט התפשטות הגשמיות, און דעמאָלט האָט ער מכוון געווען געוויסע כוונות אין תורה און אין תפֿלה.[26]

פֿון דער דאָזיקער שילדערונג קען מען זען די גרויסע ליבע און אמונה וואָס ר׳ משה האָט געהאַט צו קבלה און צו אירע באַגרינדער. ר׳ משה׳ן האָט געצויגן קיין צפת וווּ די קברים פֿון די גרויסע רביים פון קבלה געפֿינען זיך, און דאָרטן געפֿינט זיך אויך זיין קבר.

ר׳ משה איז נפטר געווארן אין יאָר 1781 (תקמ״א), און שבעה־עשר בתמוז, אין דעם זעלבן יאָר, האָט אים זיין זון, ר׳ יצחק, מספּיד געווען אין נייעם לעמבערגער בית־המדרש.[27]

---

[26] זע „האלף לך שלמה״, דף מ״ח.

[27] זע דאָרטן, דף מ״ז: ס׳איז כדאי אויפמערקזאָם צו מאַכן אויף אַ היסטאָרישן טעות וועגן דעם דאָטום פֿון ר׳ משהס פטירה וועלכע וועלט איבערגעחזרט אין אייניקע ספֿרים. דער ערשטער איז געווען ר׳ יוסף לעווענשטיין אין זיין ספֿר „דור ודור ודורשיו״, זייט 93, וועלכער גיט אָן ו׳ אייר, תת״ק. פון אים האָבן קאָפּירט חיים קנאלער אין „דבר יום ביומו״, ח״א, דף נ״ג. אויך ר׳ אברהם שטערן אין „מליצי אש״, עמ׳ 201, האָט פֿאַרצייכנט דעם זעלבן דאטום.

[28] זע זיין הסכמה אויפֿן ספֿר „זרע יצחק״ פֿון ר׳ אברהם, ר׳ יצחק חריפ׳ס זון.

[29] זע „פני יצחק״ פון ר׳ יצחק חריף; „תולדות אברהם״ פֿון זיין זון ר׳ אברהם; „זרע יצחק״ פֿון זעלבן מחבר און „שערי עזרה״ פֿון ר׳ יוסף משה אָב בית־דין פון זאלין און פשעמישל.

[30] זע „עשר עטרות״, 17.

עב"ע

הרב דוד'ל יפה ז"ל

1800

שאָפער פון דראָהיטשינער גולם

שוין גאָר אין די אַלטע צייטן האָט מען דערציילט, אַז רב חנינא און רב אושעיא האָבן באַשאַפן אַ קאַלב. רבא האָט באַשאַפן אַ מענטשן (סנהדרין ס"ה). רב פפא האָט געמאַכט אַ גולם כדי ער זאָל אים באַדינען (חולין ק"ה).

דאָסזעלבע ווערט דערציילט ווען גרויסן פאָעט ר' שלמה גבירול און דעם גרויסן געלערנטן ר' אברהם אבן עזרא.

ניט נאָר ביי אונז יידן גייען אַרום אַזעלכע מעשיות, נאָר אויך צווישן די גויים זיינען פאַרשפרייט ענלעכע געשיכטעס ווען גולמים, וואָס זיינען באַשאַפן געוואָרן פון באַוווסטע אַלכימיקער און וועלט־באַרימטע געלערנטע.

ביי אונז יידן איז ספעציעל באַוווסט דעם מהר"ל'ס גולם, וועלכער האָט געדינט נישט נאָר דעם מהר"ל, נאָר אויך דער יידישער קה"ל אין פּראָג, און וועלכער האָט נישט איינמאָל זיי מציל געווען פון זייערע שונאים.

אין דער יידישער מיטאָלאָגיע איז אויך באַוווסט דער כעלמער גולם, וואָס ר' אליהו בעש"ט, דער אב־בית־דין פון כעלעם, האָט באַשאַפן. (ר' אליהו בעש"ט האָט געלעבט, בערך, אין יאָר 1500.) אויך דערציילט מען, אַז דער בעש"ט האָט באַשאַפן אַ גולם.

די באַשאַפונג פון אַ גולם האָט נישט נאָר באַשעפטיקט די מוחות פון די מקובלים נאָר אויך פון די הלכה־מענטשן. אין די הלכה'שע ספרים געפינען זיך גאַנצע שאלות ותשובות צי מען מעג מצרף זיין אַ גולם צו אַ מנין, און ענלעכע אַנפּראָגעס מכח אַ גולם.

וועדליק ס'זעט אויס איז דער גולם געוואָרן אַ זאַך פון דער וויטקלעכקייט, וויל ס'איז נישט געווען קיין לאַנד, וווּ מ'האָט נישט דערציילט, אַז דאָרטן איז געווען אַ גרויסער מקובל, וואָס האָט באַשאַפן אַ גולם.

אייגער פון די לעצטע גולמים איז באַוווסט אַלס דער דראָהיטשינער גולם, וואָס ר' דוד יפה, דער אב בית־דין פון דראָהיטשין האָט באַשאַפן. וועגן דעם אויבנדערמאַנטן רב וויסן מיר זייער ווייניק, אויסער די אויבנדערמאַנטע לעגענדע, וואָס גייט אַרום צווישן די לאַנדסלייט און די יידישע ענציקלאָפּעדיעס.

ווי ווייט עס איז באַוווסט איז ר' דוד'ס אָפּשטאַמונג געווען פון ר' מרדכי יפה, דעם „בעל הלבושים"[1], און ער האָט געלעבט, בערך, אין יאָר 1800. ווי מיר זענען איז ר' דוד געווען אַ מקובל אַזוי ווי זיין עלטער־עלטער זיידע ר' מרדכי יפה, און ער איז געגאַנגען נאָך אַ ביסל ווייטער און געטאָן אין קבלה־מעשיות און באַשאַפן אַ גולם.

וועגן דער גולם־לעגענדע האָבן מיר צוויי נוסחאות: אייגע שבעל־פּה און אַ צווייטע שבכתב. אין דער לעגענדע, וועלכע איז איבערגעגעבן געוואָרן פון פאָטער צום זון וועט דער־ציילט, אַז יעדן פרייטיק פאַרנאַכט פלעגט ר' דוד באַשאַפן אַ ליימענעם גולם, וועלכער האָט געטראָגן וואַסער צו דער אַלטער שוהל און צום רב'ס הויז. און שבת־צו־נאַכטס פלעגט דער רב דורך הייליקע שמות צעווארפן דעם גולם.

אין דער לעגענדע שבכתב וועט דערציילט, אַז דער גולם איז געווען אַ מין שבת־גוי, און אין ווינטער־שבתים פלעגט ער הייצן די אויוונס, די הערובעס, אין די יידישע הייזער א.ד.ג. אָבער מ'פלעגט אים נישט הייסן שבת צו הייצן די אויוונס. דאָס פלעגט מען אים אָנזאָגן ערב־שבת, אַזוי ווי דער דין איז מכח אַ גוי („אמירה לגוי — שבות").

אייגמאָל, צוליב אַ קליינעם טעות, וואָס מען האָט געמאַכט ביים אָנזאָגן דעם גולם וואָס צו טאָן — האָט דער גולם פאַר־אורזאַכט אַ פייער, וואָס האָט פאַרברענט דאָס גאַנצע שטעטל.[2]

עס שיינט, אַז די מעשה וועגן דער שרפה האָט אַ מקור,

---

[1] זע: „ספר קוברין", עמ' 257 תל־אביב, תשי"א.

[2] דער דאָזיקער נוסח געפינט זיך אין דער יידיש־ענגלישער ענציקלאָפּעדיע באַנד 6, זייט 37. — איך האָב אָנגעפרעגט דעם שרייבער פון אַרטיקל, ר' יהודה דוד אייזענשטיין, פון וואָנען ער האָט גענומען די דאָזיקע לעגענדע אָבער, צום באַדויערן, געדיינקט ער נישט. אויך רבי יעקב ש. מינקין האָט געשריבן דאָס זעלבע אין — „יוניווערסאַל דזשואיש ענציקלאָפּעדיע" באַנד 5, זייט 45. אָבער אויך ער געדיינקט נישט דעם מקור פון וואָנען ער האָט עס גענומען. וועדליק ס'זעט אויס האָט ער קאָפּירט פון דער „אידיש־ענגלישער ענציקלאָפּעדיע".

מחמת ס׳איז פֿאַראַן בקבלה ביי ר׳ דוד׳ס משפחה, דאָס ר׳ דוד׳ל האָט אָנגעזאָגט זיינע קינדער זיי זאָלן זיך בעסער פֿאַרנעמען מיט מלאכה איידער מיט רבנות. זייער מעגלעך צוליב דעם וואָס דורך אים איז פֿאַרגעקומען אַ גרויסע שרפה אין שטעטל.

אָט דעם געבאָט האָבן טאַקע געהאַלטן זיינע צוויי זין: ר׳ זושע און ר׳ ישעיהו. דאָס זעלבע האָבן אויסגעפילט ר׳ ישעיה׳ס צוויי קינדער, זיי זיינען געווארן בעלי־מלאכות. איינער איז געווארן אַ מוליאַר און דער צווייטער איז געווארן אַ בויער.

צו גלייכער צייט האָבן זיי געביטן זייערע פֿאַמיליע־נעמען. איינער האָט זיך אַ נאָמען געגעבן וואַרשאַווסקי, און פון אים שטאַמען טאַקע די וואַרשאַווסקיס פון דראָהיטשין. און דער צווייטער האָט זיך אַ נאָמען געגעבן מילנער, און אַזוי רופן זיך זיינע קינדער און קינדס־קינדער עד היום.

דער אויבנדערמאָנטער געבאָט איז אָבער נישט געווען גילטיק פֿאַר ר׳ ישעיה׳ס זון ר׳ יעקב און זיינע דריי זין. ר׳ יעקב איז געווען רב אין קאָברין, און זיין זון ר׳ דוד יפה איז געווען דיין אין קאָברין. זיין צווייטער זון ר׳ משה איז געווען רב אין פּיטשאָטץ (שעדליצער גובערניע). דער דריטער זון, ר׳ מרדכי, איז געווען רב אין גאָניעדז (גראָדנער גובערניע).

מיט צוואַנציק יאָר צוריק האָט מיר הרב ר׳ הירש לייב לעווי, אַ געבוירענער פון דראָהיטשין, איבערגעגעבן, אַז ר׳ דוד׳ל יפה האָט איבערגעלאָזן אַ כתב־יד אין קבלה, און ער געפינט זיך ביי אייניעם פון זיינע איניקלעך, אָדער אור־אייניקלעך אין אַמעריקע. עס וואָלט געווען כדאי אויפצוזוכן דעם דאָזיקן כתב־יד און אפשר אָפּדרוקן. זאָל בלייבן אַ קולטורעלע מצבה נאָך אייניעם פון די באַרימטע דראָהיטשינער רבנים, וועגן וועמען מיר ווייסן זייער ווייניק. זאָלן די דראָ־היטשינער לאָנדסלייט זיך נעמען ענערגיש צו דער אַרבעט און מ׳זאָל נישט זאָגן ווי די דראָהיטשינער פלעגן זאָגן: „ער קריכט ווי הרב יפה׳ס גולם“...

ר׳ דוד׳ל יפה׳ס קבר און אוהל געפינט זיך עד היום אויף דעם אַלטן בית־עולם אין דראָהיטשין. וועגן עס פלעגט זיך ל״ע, טרעפן אַ צרה פלעגט מען גיין בעטן אויף דעם צדיק׳ס קבר. אויך פלעגט מען מעסטן מיט פעדעם זיין אוהל און אָט פון די פעדעם פלעגט מען מאַכן ליכט פאַר הייליקע צוועקן...

**
*

באַמערקונג פון רעדאַקציע:

וועגן ר׳ דוד׳ל יפה געפינען מיר אויך אַן ענלעכע געשיכטע אין „יידישן קוריער“ פון 20־טן מערץ, 1941, שיקאַגאָ. י. ל. וויקער שרייבט דאָרט אַזוי:

„די לעצטע געשיכטע וועגן שאָפן אַ גולם וועלט צוגע־שריבן צו ר׳ דוד׳ל יאָפע פון דראָהיטשין, גראָדנער גובערניע, אַן ערך אַרום 1800־טן יאָר.

„ר׳ דוד׳לס גולם האָט געהאַט אַן אַנדער אויפגאַבע ווי דעם מהר״ל׳ס גולם.

„דעם מהר״ל׳ס גולם האָט געדאַרפט טאָן זיין אַרבעט אַ גאַנצע וואָך און רוען שבת. ר׳ דוד׳לס גולם האָט געדאַרפט אַרבעטן אום שבת, וועלן דער שטאָטישער שבת־גוי, הייצן די אייוונס, די ארובעס אין אַלע יידישע הייזער און אין די בתי מדרשים.

„דער גולם פלעגט באַקומען די באַפעלן פריטאָג בייטאָג און פלעגט עס דורכפירן פינקטלעך צומאָרגנס אין שבת.

„איין מאָל, וועלט דערציילט, האָט מען געמאַכט אַ שטיקל טעות אין אָנזאָגן דעם גולם וואָס ער דאַרף טאָן און דער גולם האָט טאַקע געטאָן זיין אַרבעט ווי אַ גולם, און די גאַנצע שטאָט איז אַוועק מיט פייער און רויך.“ עד כאן — „יידישער קוריער“.

ר׳ ישראל ברוך וואַרשאַווסקי (וואַרשא) פון ניו־יאָרק שרייבט אונז, אַז לויט ווי ער האָט עס בקבלה פון זיין פאָטער ר׳ ישעיה, ז״ל, האָט ר׳ דוד׳ל יפה, אַ חוץ נאָך אַנדערע קינ־דער, געהאַט צוויי זין: ר׳ אליהו און ר׳ יאשקע.

ר׳ אליהו האָט געהאַט אַ זון ישראל ברוך וואַרשאַווסקי און פון אים איז דאָס אַרויסגעקומען די משפחה וואַרשאַווסקי אין דראָהיטשין. ישראל ברוך האָט געהאַט זעקס (6) קינדער: שמואל לייזער (זיינע קינדער: טוביה־דוד און זושע וואַרשאַוו־סקי); ישעיה (זיינע קינדער: יהושע, אליהו, דוד, ישראל ברוך און טויבע וואַרשאַווסקי); מרדכי (זיינע קינדער: יעקב צבי, משה, דוד און פייגע רחל וואַרשאַווסקי); חיה גיטל (אירע קינ־דער: אליהו, ליפמאַן, ישראל ברוך, לייזער, אברהם און רייכל אייזענשטיין); אסתר פעסל בודער (אירע קינדער: אליהו, רחל קאַטלער און באבע זלאַטניק); און לאה פאַדאַר.

יאָשקע דעם רב׳ס האָט געהאַט אַ זון טאָדרעס לייב מילנער און פון אים איז אַרויסגעקומען די משפחה מילנער אין דראָ־היטשין. טאָדרעס לייב׳ס קינדער זיינען געווען אהרן ישעיה, צדוק, ישראל דוד און משה מענדל מילנער.

**
*

באַשרייבונגען וועגן ר׳ דוד יפה׳ס גולם געפינען זיך אויך אין „המגיד“ פון יאָר 1867, נומער 42; העשעלעס ספורים זייטן 2־57; ד״ר רובין „מעשי תעתועים“, זייט 117.

ע. בן-עזרא (ניו-יאָרק)

הרב אברהם אייזענשטיין ז״ל

1800 — 1885

הקדמה

ארץ ישראל איז שטענדיק געווען דער חלום פון די יידן. נעכט און טעג האָט דער ייד געחלומט פון עולה צו זיין קיין ארץ ישראל. ס׳איז כמעט ניטאָ קיין איין דור וואָס האָט ניט געהאַט אַ מאַסן־עליה קיין ארץ ישראל.

איינער פֿון די גרעסטע גייסטער אין יידישן פֿאָלק, וואָס האָט געגעבן דער דאָזיקער באַוועגונג אַ שטופּ פאָראויס, איז געווען דער ווילנער גאון. און אויב דעם גאונ׳ס חלום איז ניט פֿאַרווירקלעכט געוואָרן אין זיין צייט, האָבן כאָטש זיינע תלמידים געזען, אַז אַ מאַסן־אימיגראַציע זאָל זיך אָנהייבן קיין ארץ ישראל. צען יאָר נאָכן גאונ׳ס פּטירה (1808), האָט זיך אָנגעהייבן די עליה, וועמענס אָנפֿירער איז געווען דעם גאונ׳ס תלמיד, ר׳ מנחם מענדל פון שקלאָוו.[1]

ר׳ מנחם מענדל האָט זיך באַזעצט אין צפֿת, ווייל די צפֿת׳ער יידן זיינען דאָן ניט געווען אַזוי אויסגעזעצט צו די ווילדע קאָפּריזן פון די אַראַבישע מושלים, ווי אין ירושלים, און דאָס איז געווען צו פֿאַרדאָנקען דעם יידישן צינזען־קאָלעקטאָר, ר׳ חיים פּרחי, וועלכער האָט געהאַט אַ גרויסע השפּעה אויף די עכו׳ער פּחות (פּאַשאָס).

צפֿת איז דאָן געווען דער אידעאַל פון גאונ׳ס תלמידים. אין צפֿת זיינען אויך ניט געווען קיין סך חסידים, אַזוי ווי אין טבריה, וועלכע האָבן געהאַט די אויבערהאַנט אויף די מתנגדים.[2] פֿון צפֿת זיינען אַרויסגעשיקט געוואָרן משולחים וועלכע האָבן אָנגעפֿירט אַן אַגיטאַציע צווישן דעם גאונ׳ס תלמידים אַז זיי זאָלן זיך באַזעצן אין א״י. די דאָזיקע אַגיטאַציע האָט געפֿונען אַן אָפּקלאַנג ניט נאָר אין די הערצער פֿון גאונ׳ס תלמידים, נאָר אויך אין די הערצער פֿון סתם למדנישע יידן. און וווּ נאָר די משולחים זיינען געקומען, האָט מען זיי אויפגענומען מיט גרויס כבוד, געגעבן געלט און חפּצים פֿאַרן ישוב.[3]

זייער אַ שטאַרקן אָנהיינגער פֿאַר ישוב א״י האָבן די משולחים געפֿונען אין ר׳ חיים׳ן, דעם אב בית־דין פֿון פּינסק,[4] דער שוועָר פֿון ר׳ אברהם אייזענשטיין.[5]

א.

ר׳ אברהם אייזענשטיין איז געבוירן געוואָרן אין דראָהיטשין אין יאָר 1800. זיין פֿאָטער האָט געהייסן צבי. פון זיינע יונגע יאָרן וווייסן מיר גאָרניט. מיר הייבן זיך אָן צו דערווייסן פון אים און זיין טעטיקייט ערשט ווען ער איז געקומען קיין א״י.

ר׳ אברהם איז געקומען קיין א״י מיט זיין שוועָר, ר׳ חיים, אין יאָר תקפ״ו (1826).[6] די רייזע האָט געגנומען דריי חדשים. פֿיל האָבן זיי געהאַט אויסצושטיין פֿון ים־רויבער. צו דעם אַלעמען איז דער ים געווען זייער שטורעמדיק און זייער זעגל־שיף איז געוואָרפֿן געוואָרן פֿון איין כוואַליע צו דער אַנדערער. און אַז זיי זיינען שוין געקומען קיין קאָנסטאַנטינאָפּאָל, האָבן זיי זיך געמוזט לאָזן מיט דער יבשה, ווייל אויפֿן ים זיינען אָנגעגאַנגען מלחמות.[7]

סוף־כל־סוף זיינען זיי שוין אָנגעקומען קיין צפֿת, די שטאָט וווּ ס׳האָט זיך קאָנצענטרירט דער ישוב פון גאונ׳ס תלמידים, וועלכע האָבן זיך געוידמ „פּרושים״, וווּ זיי האָבן זיך אָפּגעשיידט פֿון עולם־הזה׳דיקע הנאות. דאָרטן איז מיט יאָרן צוריק געגרינדעט געוואָרן אַ ישיבה, וואו מ׳האָט

---

[1] ז. א. ל. פרומקין, „תולדות חכמי ירושלים״, ח״ג 156־163.

[2] ז. „ציון״, ב׳, 131־130, תרפ״ז.

[3] ז. י. ורפּל, „לתולדות הקהלה האשכנזית בא״י.״

[4] ז. דאָרטן.

[5] די דאָזיקע ידיעה נעם איך פון תוח״י ג׳, 262. כאָטש ס׳איז קשה: אין ר׳ חיים׳ס צוואה וועלן דערמאָנט זיינע צוויי אַנדערע איידעמס און ניט ר׳ אברהם (ז. דאָרטן, 170).

[6] לויט דעם תוח״י, ח״ג, 262, איז ר׳ אברהם געקומען אין תקפ״ג. אין אמת׳ן איז זיך פֿרומקין סותר, ווייל אויף אַן אַנדער פּלאַץ (דאָרטן, 170), ברייגט ער אַז ר׳ חיים איז געקומען אין תקפ״ו. די דאָזיקע דאַטע וועלט באַשטעטיקט דורך אַ בריוו וואָס איז געחתמ׳עט געוואָרן פון ר׳ חיימ׳ען אין פינסק אין יאָר תקפ״ד (ז. י. ורפּל, „לתולדות הקהלה האשכנזית״, מ׳, מ״א).

[7] ז. תוח״י, ג׳, 170.

געלערנט ש״ס און שולחן־ערוך מיט דעם גאונ׳ס פירוש.[8]

כאָטש אין רוחניות איז צפת געווען זייער אַנגענעם — אָבער אין גשמיות איז ניט געגאַנגען אַזוי גוט, ווייל פֿון דער הכנסה וואָס די „חלוקה״ האָט אַרײַנגעבראַכט, האָבן די אשכנזים געגאָסן נאָר איין שליש.[9] אָבער די מאַטעריעלע לאָגע האָט ניט געשטערט דעם ווקס פֿון צפת׳ער ישוב.

אין יאָר תקצ״ב (1834) האָט צפת דורכגעמאַכט פֿאַרשיי־דענע קאַטאַסטראָפֿעס: אַן עפּידעמיע, און אין איין טאָג, ט״ו אייר, צווישן ערד־ציטערנישן. דאָך האָט ר׳ אברהם ניט פאָר־לאָזן צפת. אַפילו ווען ס׳איז אין יענעם יאָר פאַרגעקומען אַ פאַגראָם אויף די צפֿתער יידן — פֿונדעסטוועגן איז ר׳ אברהם מיט זיין משפּחה געבליבן אויפן אָרט.[10]

אין דעם זעלבן יאָר, 1834, איז ר׳ חיים נפֿטר געוואָרן, און ר׳ אברהם איז אויפגענומען געוואָרן אַלס דיין אין דעם „פּרושים״ בית־דין פון צפת.[11] אָבער לאַנג איז ר׳ אברהם ניט געזעסן רואיק אין צפת. אויב די אַלע צרות און פּורענויות׳ן זיינען ניט געווען גענוג, איז געקומען די באַווּסטע ערד־צי־טערניש אין צפת, כ״ד טבת, תקצ״ז (1837), און האָט חרוב געמאַכט דעם גאַנצן יידישן ישוב. נאָר אייניקע האָבן זיך גע־ראַטעוועט מיטן לעבן, און צווישן זיי איז אויך געווען ר׳ אברהם מיט אַ קליין טעכטערל. זיין פֿרוי, זין און טעכטער זיינען אומגעקומען. ערשט דאַן האָט ר׳ אברהם פֿאַרלאָזן צפת און זיך באַזעצט אין ירושלים.[12]

ב.

ווען ר׳ אברהם האָט זיך באַזעצט אין ירושלים, האָט ער חתונה געהאַט צום צווייטן מאָל. ער האָט געזומען די טאָכטער פֿון באַווּסטן עסקן, ר׳ אריה נאמן (מאַרקוס). און פֿון דאַן אָן האָט מען אים געפֿונען „ר׳ אברהם ר׳ אריה׳ס״, אויף זיין שוועָרס נאָמען.[13]

ר׳ אברהם איז געוואָרן אַרײַנגעצויגן אין קהל׳שער אַר־בעט. ס׳איז ניט געווען כמעט איין אינסטיטוציע, וווּ ר׳ אברהם האָט ניט אַנטייל גענומען. עס איז ניטאָ קיין איין קול־קורא אָן ר׳ אברהמ׳ס חתימה. ר׳ אברהם איז געוואָרן דער לעבע־דיקער נערוו פֿון די ירושלים׳ער מוסדות, וועלכע זיינען גע־וועָן אין זייער אַ געדריקטער לאָגע.

דאַן איז ר׳ אברהם אויסגעקליבן געוואָרן אַלס משולח קיין אונגאַרן. וועָן ער האָט דאָרטן אַרגאַניזירט דאָס געלט קלייבן פֿאַר א״י, איז ער צוריקגעפֿאָרן און ער האָט זיך אַריינ־

ר׳ אליהו מרדכי, אַ זון פון ר׳ אברהם אייזענשטיין, געווען נאמן און קאַסירער ביים גאון ר׳ שמואל סאַלאַנטער, ז״ל.

געוואָרפֿן מיט לייב און לעבן פאַרן אויפֿטו פֿון א״י. ר׳ אברהם איז פֿון די ערשטע גרינדער פֿון גמילות חסדים אין ירושלים. און אין תרכ״ו (1866), וועָן ס׳האָט זיך געגרינדעט דער „ועד הכללי״, וואָס זיין צוועק איז געווען צו פאַראייניקן אַלע אשכנזים אין ירושלים, סיי חסידים און סיי „פּרושים״ — איז ר׳ אברהם געווען דאָרט פון די אָנפירער און וואָרט־זאָגער.

ר׳ אברהם האָט מיט זיין געזונטן חוש פאַרשטאַנען, אַז ס׳איז ניט געניג וואָס די ירושלימער אשכנזים זיינען פאַראייניקט. ער האָט זיך גע־שטעלט די אויפגאַבע צו פאַראייניקן אַלע אשכנזים פון ירו־שלים, חברון, צפת און טבריה, קויפן פאַר זיי לאַנד און בויען הייזער פאַר די אָרימע. ר׳ אברהם האָט די אַלע אַרבעטן געטאָן שלא על מנת לקבל פרס. ער איז געווען איבערגעגעבן אַזוי ווי ער וואָלט געקראָגן באַצאָלט. טאָג איין און טאָג אויס, פלעגט ער קומען אין „בית ועד הכללי״. ער פלעגט זיין פון די ערשטע צו קומען און פון די לעצטע אַוועקצוגיין. אַזוי האָט ר׳ אברהם אָפּגעדינט צוואַנציק יאָר. און אָפילו וועָן ר׳ אברהם איז שוין געווען אַ בן־שמונים, פלעגט ער נאָך קומען צו די אסיפות.

אויף זיין בקשה פֿלעגן אַרײַנקומען אין „בית ועד הכללי״ אַלע העבראישע צייטונגען. ר׳ אברהם פלעגט זאָגן: „דער בית ועד הכללי איז דאָס הארץ פון ירושלים, און ירושלים איז דאָס הארץ פון דער גאַנצער וועלט, און ס׳איז כדאי אַז דאָס הארץ פון דער וועלט זאָל וויסן פון אַלע זיינע אברים וווּ זיי געפינען זיך״.[14]

אברהם איז אויך געווען פון די ירושלימער „חברה קדישא״ טוער. און כאָטש פֿיל מאָל זיינען די „חברה קדישא״ סעודות געווען ביי אים הויז, דאָך האָט ער קיינמאָל ניט נהנה געווען פון זיי.

ר׳ אברהם איז אויך געווען דער דיין אין בית־דין שטיבל פון הגאון ר׳ מאיר אויערבאך — אָבער אַן געצאָלט. פון וואָ־נען האָט זיך ר׳ אברהם דערנערט?

ער האָט געהאַט אַ שטיקל תמיכה פון כולל גראדנא, און פון גוטע פֿריינט וואָס פלעגן אים אמאָל אונטערשטיצן. אָבער אויף די עלטערע יאָרן איז דער דאָזיקער קוואָל פון חיונה אויך טרוקן געוואָרן . . .[15]

---

[8] ז. „ציון״, ב׳, 131־130.

[9] ז. יצחק ריבקינד, „ישראל״, 135, נ. י. תש״י.

[10] זע וועגן די „ערדציטערנישן״ און פאגראם אין „קורות העתים״ לו. ירושלים, תש״ו.

[11] ז. דאָרטן, ס״ז, יוסף ריבלין, „נפש צדיקים״, „הצבי״, שנה ב׳, גליון מ״ה, תרמ״ו.

[12] ר׳ פנחס גראַיעווסקי, „זכרון לחובבים הראשונים״, חוב׳ ב׳.

[13] ז. תו״חי, ג׳, 262.

[14] ז. „נפש צדיקים״.

[15] ז. דאָרטן.

ג.

אויסער ר׳ אברהם׳ס אינטערעס אין קהל׳שע זאַכע, האָט ער אויך געפונען אַן אינטערעס אין פּאַרעפּנטלעכן כתבי־יד פֿון באווסטע גאונים. אָבער מיט איבערשרייבן זיי האָט ער זיך ניט באַנוגנט, ער האָט אויך געמאַכט באַמערקונגען און קאָרעגירונגען וווּ ער צייגט גרויס פּאַרשטאַנד און וויסן.

וועגן אײַן כתב־יד, „שיטה מקובצת" אויף קדשים, וועלכע דערציילט, אַז צוואַנציק יאָר האָט ער געאַרבעט אויף דעם כתב־יד וואָס ער האָט געפונען אויף אַן אַלטער גמרא אין ירושלים. און אַז ג׳ האָט שוין געהאָלפֿן און ער האָט איבער־געשריבן אויף ריין, האָט זיך געמאַכט אַ פֿייער און אַרומגע־סמאַליעט לייגן אויס די בלעטער. אָבער ר׳ אברהם איז ניט ענטוישט געוואָרן, און אַ דאַנק זיין גרויסן זכרון, האָט ער רעסטאַווירט דעם כתב־יד.[16]

אויך האָט ר׳ אברהם אַרויסגעגעבן די „חידושי הריטב״א" אויף ר״ה לויט אַ כתב־יד וואָס ער האָט געפֿונען אין ירו־שלים.[17] ער האָט אויך אָפּגעדרוקט אַ כתב־יד פֿון המאירי. ר׳ אברהמ׳ען האָט געצויגן אָפּצודרוקן כתבי־יד, אפילו

[16] ז. דאַרטן: אויך „אחרית דבר" צום סוף פֿון מסכת נדה, ווילנא, 1886.

[17] ז. זיין הקדמה צו „חידושי הריטב״א" על ר״ה, קע־ניגסבערג, תרי״ח.

[18] „חידושי הרשב״א", מסכת מנחות, וואַרשא, תרכ״א.

[19] „המזכיר", 1862, ז. 60, ראַבינאָוויטש, „דקדוקי סופ־רים" אויף ברכות, ז. 80; מאגאזין שנה ה׳, 34־30; „החלוץ", י״א, ז. 90.

אויב זייער אויטענטישקייט איז ניט אַזוי ריכטיק. אָט האָט ער פֿאַרעפֿנטלעכט „חידושי הרשב״א" אויף מסכת מנחות,[18] וועלכע פֿילט געלערנטע האַלטן אַז דאָס איז ניט פֿון רשב״א, נאָר פֿון ריי״ד (ר׳ ישעיה דטראני).[19]

אָט אַזוי האָט געלעבט אַ דראָהיטשינער ייִד. פֿון זיינע 86 יאָר האָט ער געלעבט און געשאַפֿן 60 יאָר אין ארץ ישראל, זעכציק יאָר פֿון פֿרוכטבאַרער אַרבעט, פֿון וועלכע פֿילט עסן נאָך די פֿרות עד היום.[20]

***

אַ קאַפּיע פון דער מצבה:

פ״נ הרב
הגדול בתו׳ ומע״ט וי״א
מו״ה אברהם בה״ר
צבי איזינשטיין ז״ל
נלב״ע ו׳ אלול ש׳[21]
תרמ״ו, ת״נ״צ״ב״ה.

[20] ר׳ אברהם איז נפֿטר געוואָרן יום ו׳, ח׳ אלול, תרמ״ו. זיין קבר געפינט זיך אויפֿן הר הזיתים. ער האָט געלאָזן אַ זון ר׳ אליהו מרדכי, וועלכער איז געווען נאמן און קאָמיסיר בייַם גאון ר׳ שמואל סלנטר (ז. דאַרטן, מלואים, 74).

[21] וועדליק ס׳זעט אויס אין אַרויסגעפֿאַלן דער דאַטום פון חודש. עס דאַרף זיין „ח אלול" זע אר״ה ליב בריסק „חלקת מחוקק", חוברת ז׳, שורה י״ז, ד׳ עמ׳ ל״ד, ירושלים.

פאַקסימיליע פון אונטערשריפט פון הרב ר׳ אברהם איזענשטיין, ז״ל.

אַ געווײַנלעכער מאַרק־טאָג אין שטעטל. — דער נייער מאַרק און ראַד־קראָמען צוריק אָפּגעבויט נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה

רבנים ישראל וואלעוועלסקי און צבי אליהו רייכמאן ז״ל

דערצײלט פון ר׳ זושע וואַרשאַווסקי — אויפגענומען
פון הרב ישראל בארי (קאַלאַדנער) פון ארץ־ישראל *

מיט אַ 100 יאָר צוריק און מער, איז אין דראָהיטשין געווען רב, הרב ר׳ ישראל וואַלעוועלסקי, וועלכער האָט, צוליב דער קלייניקייט פון שטעטל, געליטן גרויס דחקות און געווען פשוט א מחוסר לחם. הרב וואלעוועלסקי האָט אַ צייט לאַנג ארומגעוואנדערט איבער דער מדינה זוכנדיק אַן אנדער רבנות, וואָס זאָל אים און זיין פאמיליע קענען מפרנס זיין. דערביי האָט ער אין יעדער שטאָט און שטעטל געהאַלטן דרשות און פון דעם האָט ער געמאַכט אַ שטיקל לעבן.

אין אַ געוויסן טאָג האָט הרב וואלעוועלסקי באקומען אַן אייגלאַדונג פון אַ שטעטל, וועלכע האָט אים פאַרגעשלאָגן דעם כסא הרבנות. הרב וואלעוועלסקי האָט זיך גלייך געלאָזט אין וועג. פאַרן אָפפאָרן האָט ער געזאָגט די דראָהיטשינער בעלי בתים, אז אויב ער וועט ניט צוריקקומען אין משך פון 9 חדשים מעגן זיי נעמען אַן אַנדער רב.

עס איז פאראיבער 9 חדשים און הרב וואלעוועלסקי איז ניט געקומען. שטאט האָט געווארט נאָך אַ צווי חדשים און פון רב הערט מען גאָרניט. האָבן די שטאָט־פירער געראפן אן אסיפה פון קהל, און עס איז באשלאָסן געוואָרן צו נעמען א נייעם רב.

אזוי ווי אין קאָסאָווע איז דאן געווען אַ גרויסע ישיבה מיט אַ סך לומדים, איז אַ דעלעגאַציע פון דראָהיטשין געפאָרן קיין קאסאווע און געבעטן דעם ארטיקן רב, אז ער זאָל זיי אַנווייזן אויף א פאסיקן קאנדידאט פאַר דעם כסא הרבנות אין דראָהיטשין. דער קאסאווער רב ניט לאַנג טראַכטענדיק, האָט פאַרגעשלאָגן דעם ראש הישיבה הרב הגאון ר׳ צבי אליהו אַלס רב פאַר דראָהיטשין. די דראָהיטשינער ראשי־הקהל, נאָכדעם ווי זיי האָבן קענען געלערנט די פערזאָן פון הרב ר׳ צבי אליהו, וועלכער איז ווירקלעך געווען אַ גדול בתורה און בעל מדות, האָבן ר׳ צבי אליהו׳ן געשיקט אַ כתב רבנות און ער איז געוואָרן מרא דאתרא פון דראָהיטשין.

מיט אַ יאָר שפעטער, גאָר אונדערוואַרטעט, איז אין דראָהיטשין אַראָפגעקומען דער פריערדיקער רב, הרב ר׳ ישראל וואלעוולסקי, וועלכער האָט געטענהט, אַז טראָץ דעם, וואָס ער האָט ניט געהאַלטן דעם תנאי פון „9 חדשים״, איז ער דאָך נישט מוותר אויף דעם דראָהיטשינער כסא הרבנות.

עס האָט זיך ארום דער רבנות־פראַגע געשאַפן צוויי צדדים. בפרט נאָך, אַז ר׳ ישראל וואַלעוועלסקי האָט געהאַט אַ גרויסע משפחה אין דראָהיטשין, און עס האָט זיך אַנגעהויבן אַ גרויסע מחלוקת מיט פעטש און געשלעגן. עס איז געווען אַ פאַל, וואָס איינער האָט געגעבן דעם צווייטן מיט אַ שטיק האָלץ.

זעענדיק, אַז די מחלוקת־הרבנים קען האָבן זייער טרויעריקע רעזולטאַטן און אז פאר צווויי רבנים איז ניטאָ קיין פלאַץ און קיין פרנסה אין דראָהיטשין, איז געבליבן בהסכם ביים דראָהיטשינער קהל, אז מער ווי איין רב וועלן זיי ניט האַלטן און דעריבער זאָלן די צוויי רבנים האָבן א דין תורה ביים סלאָנימער רב, ר׳ אייזיל חריף, זצ״ל, און ווער עס וועט געווינען די דין־תורה וועט זיין דראָהיטשינער רב.

נאָכן אויסהערן די טענות פון די צוויי רבנים האָט ר׳ אייזל חריף געזאָגט אַזוי: „איר רבנים זייט בכבוד געראכטן. איך קען קיין איינעם פון אייך נישט הייסן און נישט צווינגען צו פאַרלאָזן דראָהיטשין. מיר וועלן דאָ וואַרפן גורל. איר רבנים וועט בכבוד דורכלערנען א סוגיא פון גמרא און ווער פון אייך עס וועט מיר געבן 3 ריכטיקע תשובות אויף מיינע שאלות, דער וועט זיין רב אין דראָהיטשין.

בכבוד רבנים האָבן, נאָטירלעך, מסכים געווען אויף דעם פאַרשלאָג. די רבנים האָבן איבערגעקוקט די סוגיא און אין אַ וויילע שפעטער האָט ר׳ צבי אליהו זיך אָנגעראפן, אַז ער איז גרייט צו ענטפערן אויף דעם סלאָנימער רב׳ס פראגן. און ווירקלעך, הרב צבי אליהו האָט געענטפערט מיט חכמה און חריפות און ר׳ אייזעל חריף האָט געפסקנט, אַז ר׳ צבי אליהו זאָל בלייבן רב אין דראָהיטשין. ר׳ ישראל וואַלעוולסקי האָט זיך אונטערגעוואָרפן זיין גורל און האָט פאַרלאָזן דראָהיטשין און זיך באַזעצט אין יאַנאָווע.

נאָך הרב צבי אליהו׳ס פטירה איז געוואָרן רב אין דראָהיטשין זיין זון, ר׳ מנחם, און נאָך מנחמ׳ען איז דער כסא הרבנות אַריבער צו זיין איידעם, הרב ר׳ אייזיק יעקב קאָלענקאָוויטש, וועלכער איז געווען דער לעצטער רב אין דראָהיטשין.

---

* זאָס דאָזיקע איז איבערגענעבן געוואָרן, ווי הרב י. בארי שרייבט, לויט דעם „דראָהיטשינער פנקס״, אין וועלכן עס זיינען געווען פאַרצייכענט היסטאָרישע פאַסירונגען אין משך פון 150 יאָר. דער „פנקס״ האָט זיך די לעצטע יאָרן געפונען בייַ ר׳ זושע וואַרשאַווסקי. אין יאָר 1941, ווען די רוסן האָבן פאַרנומען ר׳ זושעס מיט זיין פאַמיליע אויף צו אַוועקשיקן קיין רוסלאַנד, האָבן זיי אויך צוגענומען מיט אַנדערע דאָקומענטן צוגענומען דעם „פנקס״. פון דאָמאָלט אַן עקזיסטירט נישט מער דער „פנקס־דראָהיטשין״. — [די רעד.]

יוסף קאַלען (ניו־יאָרק)

הרב מנחם רייכמאַן ז״ל

„דער אַלטער רב״, ווי מען האָט אים געפרופן, וועלכער איז געווען דער ממלא מקום פון זיין פאָטער הרב צבי אליהו רייכמאַן ז״ל, האָט דעם כסא־הרבנות אין דראָהיטשין אָנגע־

הרב ר׳ מנחם רייכמאַן, ז״ל.

האַלטן במשך פֿערציק יאָר, ביז ער איז אָפּגעפֿאָרן קיין ארץ־ישראל.

די רביצין, ריווע מינדל, איז געווען די טאָכטער פון דעם באַוואוסטן וואַלד־סוחר ר׳ משה הערש אונטערמאַן.

הרב ר׳ מנחם, ז״ל, ווי זיין פאָטער הרב ר׳ צבי אליהו, ז״ל, איז געווען דער רב פאַר גאַנץ דראָהיטשין. נאָר, ווען זיין אייידעם, הרב ר׳ אייזיק יעקב קאַלענקאָוויטש, איז געוואָרן רב האָט זיך אין שטאָט געשאַפן צוויי צדדים.

אין יאָר 1904 איז הרב ר׳ מנחם רייכמאַן אַוועקגעפאָרן קיין ארץ ישראל להשתקע. ער איז אָנגעקומען קיין ירושלים ערב ראש השנה תרס״ד. און כ״ב כסלו, דעם זעלבן יאָר, איז הרב רייכמאַן נפטר געוואָרן. די רביצין, ריווע מינדל, איז געשטאָרבן מיט פיר יאָר שפּעטער. זיי זיינען ביידע בעקומען צו קבורה אויף דעם הר הזיתים.

וועגן די שלעכטע בשורה, וועגן דער פּטירה פון אַלטן צדיק אין ירושלים, איז אָנגעקומען קיין דראָהיטשין, האָט קהל אַראָפּגעליוועט פון בריסק, דעם באַרימטן בעל־דרשן, ר׳ אליקים געצל, ז״ל, צו מספּיד זיין דעם גרויסן נפטר. פאַר אַ גאַנצער וואָך האָט ר׳ אליקים געצל ממשיך געווען זיין הספּד אויף ר׳ מנחמ׳ען, ז״ל. יעדן טאָג, בין מנחה למעריב, האָט ער געזאָגט אַ צווייַ־שעה׳דיקן הספּד, וואָס האָט געירט אַלע צוהערער.

די רביצין ריווע מינדל, ע״ה, איז געווען אַן אמת׳ע צדקנית. איר גאַנצן לעבן האָט זי זיך געוויידמעט לטובת־הכלל. יעדן טאָג אין וואָך פלעגט זי אַרומגיין איבערן שטעטל צו קלייבן נדבות. איין טאָג פלעגט זי קלייבן פאַר תלמוד־תורה; אַ צווייטן טאָג — פאַר הכנסת־כלה א.א.וו. פרייטאָג פלעגט זי זאַמלען חלות פאַר אָרעמע; „לחם־עניים״ האָט דאָס געהייסן. די רביצין האָט אויסגעהאַלטן אַן אייגענעם מלמד פאַר די קינדער פון אָרעמע עלטערן וואָס האָבן נישט געקענט צאָלן קיין שכר־לימוד.

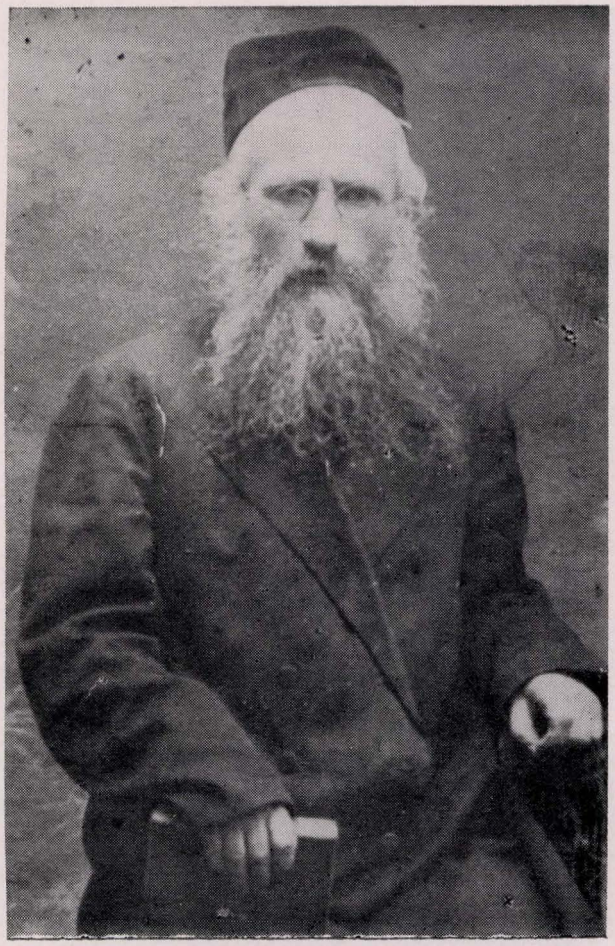
אַלע יינגלעך, וואָס זיינען געבאָרן געוואָרן אין דראָהי־טשין אין יאָר פון ר׳ מנחמ׳ס פּטירה, האָט מען אַ נאָמען גע־געבן „מנחם״.

הרב ר׳ מנחם, ז״ל, איז בייַ זיין פּטירה אַלט געווען 76 יאָר.

הרב מנחם רייכמאַן האָט געהאַט 7 קינדער: ראובן רייכמאַן (בירושע מעקלער אין מוהל אין קיעוו); יעקב מרדכי ריטש־מאַן (טיי און קאָווע הורט־פאַרקויף אין האַרטפאָרד, קאָנ.); אברהם יוסף ריטשמאַן (אין שיקאָגאָ); שמואל ריטשמאַן (שיקאָגאָ); צבי אליהו רייכמאַן (אין בריסק); דבורה בערמאַן (וויין־פאַבריקאַנט, בריסק) און חנה יהודית קאַלענקאָוויטש,— רביצין פון דראָהיטשינער רב, הרב ר׳ אייזיק יעקב קאַלענקא־ווימש, ז״ל, וועלכער האָט פאַרנומען דעם כסא הרבנות אין דראָהיטשין נאָכן אָפּפאָרן פון הרב רייכמאַן קיין ארץ ישראל.

הרב אייזיק יעקב קאַלענקאָוויטש ז״ל

דער לעצטער מרא דאתרא פון דראָהיטישן, הרב ר׳ אייזיק יעקב, הכהן, קאַלענקאָוויטש, איז געבוירן געוואָרן אין תר״ל, 1870, אין שטעטל קלישטשעל (בייַ ביאַליסטאָק). זיין פאָטער, ר׳ יצחק שמריהו קאַלענקאָוויטש, איז געווען אַ למדן און האָט זיך פאַרנומען מיט מסחר און כלל־טוערייַ. זיין מוטער, בייַלע,

הרב ר׳ אייזיק יעקב קאַלענקאָוויטש, הי״ד

איז געווען אַ געשעפטס־פרוי. אין זייער קראָם פלעגן קומען קויפן אַלע פריצים פון געגנט. הרב אייזיק יעקב האָט געהאַט 4 בריידער און 2 שוועסטער. אייַן ברודער, אַ רב, איז געשטאַרבן זייַער יונג. דעם נפטר׳ס אלמנה האָט שפעטער חתונה געהאַט פאַר דעם חפץ־חיים, זצ״ל, וועלכער האָט אויך אויסגעהאַדעוועט אייניע פון די צוויי געבליבענע יתומות.

הרב קאַלענקאָוויטש האָט זיין גאַנצע יוגנט פאַרבראַכט אין די ישיבות פון גראָדנע, לאָמזשע, סלאָבאָדקע און וואַלאָזשין. ער איז געווען אַ מוסמך פון דעם וועלט־גאון הרב ר׳ חיים עוזר גראָדזענסקי, זצ״ל, ווילנער רב און פון אַנדערע.

אין יאָר 1889 האָט ער חתונה געהאַט מיט חנה יהודית רייכמאַן, די עלטערע טאָכטער פון דראָהיטשינער מרא דאתרא, הרב ר׳ מנחם רייכמאַן ז״ל. אין משך פון די יאָרן 1889־1903 האָט ר׳ אייזיק יעקב פאָרגעזעצט זיין לערנען אין ישיבות און די רביצין, חנה יהודית (מיט דריי קליינע קינדער), וועלכע האָט געהאַלטן אַ קליין שפייז־קרעמל, איז געווען די פרנסה געבערין פון דער פאַמיליע.

אין תרס״ג, 1903, איז הרב ר׳ אייזיק י. קאַלענקאָוויטש — אויף דעם אָרט פון זיין שוועסטער, הרב ר׳ מנחם רייכמאַן, וועלכער איז אָפגעפאָרן קיין ארץ ישראל, — אָפיציעל אויפגענומען געוואָרן אַלס רב פון דראָהיטשין.

קיין דירעקטע שכירות פון שטאָט האָט הרב אייזיק יעקב נישט גענומען. נאָר ווי דער מנהג איז געווען, האָט דער רב געהאַט אַ מין מאָנאָפאָל אויף דעם הייוון־פאַרקויף, און פון דעם האָט ער געצויגן זיין חיונה פאַר זיין פאַמיליע. פון דעם הייוון־אייַנקונפט האָט נאָך דער רב געדאַרפט צאָלן שכירות צום דיין, הרב זאב מילער, ז״ל, משה פאָריצקערס איידעם.

איידער ער איז געוואָרן רב, איז הרב אייזיק יעקב געווען קראַנק אויף דער זעלבער געפערלעכער לונגען־קראַנקייט, פון וועלכער זיין ברודער, דער רב, איז יונגערהייט פון דער וועלט געגאַנגען. די דאָקטוירים האָבן אים דאָן שטרייַנג פאַרזאָגט, אַז אויב ער וויל לעבן, מוז ער זיך שטאַרק אָפהיטן אָן לעבן היגיעניש. מען קען זאָגן, אַז דער דאָזיקער טראַגישער צופאַל האָט געהאָלפן אַ גרויסן אייַנפלוס אויף זיין פערזענלעכן אָרט לעבן ווי אויך אויף זיין פירונג אַלס רב.

אין די יאָרן 1914־1910, איז הרב אייזיק יעקב דער אייניציאַטאָר־מאַדערנע מקוה (די ערשטע אין געגנט אין יענער צייט). די מקוה, האָט ער באַשטאַנען, מוז זיין געמאַכט פון קאָכל, און דאָס וואַסער מוז געטוישט ווערן פריש פאַר יעדן כערזאָן בעזונדער. (ער האָט געהאַלטן, אַז מען קען נישט באַשולדיקן די פרויען, פאַרוואָס זיי גייען נישט אין מקוה, וויל דאָס וואַסער איז נישט ריין).

רייַנקייט און היגיענע האָט ביי הרב קאַלענקאָוויטש פאַרנומען דאָס ערשטע אָרט. ער איז געווען קעגן „מציצה״ מיטן מויל, ווי עס איז געווען דער מנהג. און זייענדיק אַליין אַ גוטער מוהל, פלעגט ער צו „מציצה״ באַנוצן אַ ספעציעלע וואַטע אויף אַרויסזויגן דאָס בלוט. ער פלעגט גיין נאָך ווייטער. ווען אַ ברית איז אויסגעפאַלן אום שבת, פלעגט ער וואַשן די הענט, און הויפטזעכלעך די נעגל, מיט זייף. ער האָט קיינמאָל נישט געקושט די תורה ביים אויפרופן (עליות האָט ער געהאַט זייער אָפט מחמת ער איז געווען אַ כהן) און אויך נישט די ציצית.

אין זיינע צוויי טראָדיציאָנעלע דרשות אין יאָר (שבת תשובה און שבת הגדול, ווי דער מנהג איז דאָן געווען), וואָס ער האָט געהאַלטן, און וועלכע זיינען געווען אָקטועל און אויס־געהאַלטן, האָט ער זיך אַממיינסטן באַצויגן אויף שטאָטישע ענינים. ער האָט קיינמאָל נישט געמוסרט. ער האָט נישט גע־פאָדערט, למשל, פרויען זאָלן טראָגן פּאַרוקן, אָדער מענער — ציצית א. א. וו. מחמת ער האָט געהאַלטן, אַז זיין פונקציע אַלס רב איז, הויפּטזעכלעך, אָנצופירן מיט די שטאָטישע אָנגע־לעגנהייטן.

אין די קריטישע יאָרן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט ער אָרגאָניזירט שטאָטישע קאָמיטעטן צו העלפן די אָרעמע און נויטליידנדע. ער האָט אָנגעפירט אַ קאַמף קעגן די „ברייזלאָך", וועלכע האָבן פאַרנוצט ווייץ, קאָרן און קאָר־טאָפל צו מאַכן שנאַפּס, אין דער צייט, וועו די באַפעלקערונג האָט געליטן הונגער.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט הרב אַייזיק יעקב איבערגעגעבן זיך מיט זיין גאַנצער ענערגיע צוריק אויפצו־בויען די צעשטערטע און צעברענטע דראָהיטשין. מיט דער הילף פון די געליטער פון די לאַנדסלייט אין אַמעריקע, איז אויפגעבויט געוואָרן אַ גרויסע שול אויפן פּלאַץ פון אָפּגע־ברענטן „אַלטן בית מדרש"; אַ גרויסע תלמוד תורה; ווי אויך — אַ באָד און אַרטיזאַנסקע בריניאַרע.

אַ דאַנק זיין איבערגעבנקייט צו די קהלשע ענינים פון שטאָט, האָט דער רב זיך אינגעשאַפט פיל פּערזענלעכע גוטע פריינט און אָנהענגער. דעם רבס הויז איז שטענדיק געווען אַ זאַמלפונקט פון מענטשן, וועלכע זיינען געקומען צו טיילן זיך מיטן רב זייערע פריידן און ליידן. (אַ סוחר וואָס האָט דורכגעפירט אַ גוטן מסחר, איז געקומען צום רב און דער־ציילט אים אַלע פרטים פון זיינע דערפאָלגרייכע געשעפטן. אַ צוויייטער סוחר איז געקומען שואל־עצה זיין זיך מיטן רב ווי אַזוי אַרויסצוקריכן פון אַ שלעכטן געשעפט).

באַזונדעריק אַ גוטן חוש אין מסחר, וואָס ער האָט ge־ירשנט פון זיין מוטער, האָט דער רב זייער אָפט געגעבן גוטע עצות אין ענין מסחר. זיינע איבערגעבענע פריינט און פאַר־ערער, האָבן צו דעם רב אַרויסגעוויזן גרויס דרך ארץ און רעספּעקט און האָבן אים געשטיצט פינאַנציעל בכבוד. באַ־זונדערס וועו דער רב איז געוואָרן אַ נשרף (צוויי מאָל אין אַ קורצער צייט), האָבן זיינע פריינט און אָנהענגער אין דראָ־היטשין און אין אַמעריקע געזען, צוריק אויפצובויען אַ הויז פאַר דעם רב ווי עס באַדאַרף צו זיין.

אין יאָר 1928 איז די רביצין, חנה יהודית, נאָך אַ קורצער קראַנקייט, געשטאָרבן אין עלטער פון 58 יאָר. דער טויט פון דער רביצין איז פאַר דעם רב געווען אַ גרויסער קלאַפּ, ווייל אַ חוץ אַן איבערגעגעבענע פרוי און מוטער צו די קינדער, איז זי געווען די עקרת הבית, די שפּייזערין פון דער פאַמיליע. מיט יאָרן שפּעטער האָט הרב אייזיק יעקב חתונה געהאַט צום צווייטן מאָל מיט אַ בכבודיקער פרוי פון באַראַנאָוויטש, רביצין מיכלע חפץ. מיט דער צווייטער פרוי האָט הרב קאַלענקאָוויטש געהאַט אַ מיידעלע, ביילע.

אַזויווי הרב ר' אייזיק יעקב האָט איבערגענומען די רבנות פון זיין שוועו, ר' מנחם, און קיין איינער פון ר' אייזיקס זין האָט זיך ניט פאַרנומען מיט רבנות, איז די שלשלת

זיצן פון רעכטס צו לינקס: הרב מנחם און רביצין ריווע מינדל רייכמאָן, יוסף און שיינע גאָלדע קאַלענקאָוויטש (איניקלאַך). שטייען פון רעכטס צו לינקס: הרב צבי אליהו רייכמאָן, רביצין חנה יהודית קאַלענקאָוויטש, דבורה און הרב ראובן רייכ־מאָן — די קינדער פון הרב ר' מנחם, ז"ל.

היוחסין איבערגעגאַנגען פון הרב אייזיק צו זיין איידעם, הרב שאול מרגלית, וועלכער איז געווען רב אין מיכאַלאָוע (ביי ביאַליסטאָק). ליידער איז אויך אָט דער צווייג פון בוים אָפּגעבראָכן געוואָרן. הרב מרגלית מיט זיין פאַמיליע, זיינען דורך די דייטשע רוצחים, אומגעקומען על קידוש־השם. הי״ד!

הרב ר׳ אייזיק יעקב קאַלענקאָוויטש, איז פון צרות אויס־געגאַנגען אין געטאָ, און האָט נאָך געהאַט די זכיה צו קומען צו קבר־ישראל... [מער פּרטים וועגן דעם זע אין דער חורבן־אָפּטיילונג. דאָרט איז וועגן דעם געשריבן מער. — די רעד.]

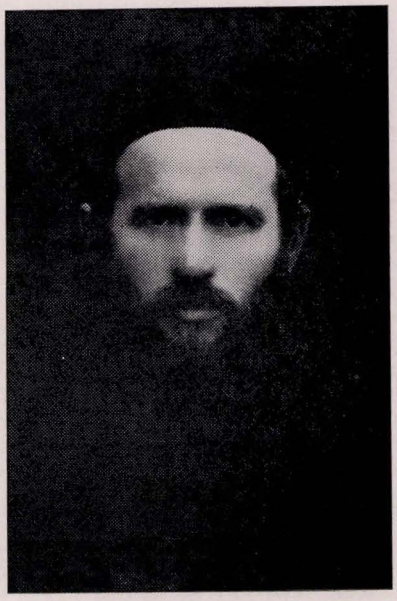
די רביצין מיכלע מיט דער מיידעלע, ביילע, זיינען אומ־געקומען. הי״ד!

הרב ר׳ אייזיק יעקב האָט געהאַט 4 זין און 2 טעכטער: משה (אומגעקומען אין רוסלאַנד); מנחם (אומגעקומען אין דראָהיטשין מיט זיין פאַמיליע); שיינע גאָלדע, רביצין מרגלית, ביילע (אומגעקומען); יוסף (לעבט אין ניו־יאָרק) און אליה (אין ארץ־ישראל). פרטים פון יוסף קאַלען.

הרב שואל מרגלית ז״ל

הרב ר׳ שואל מרגלית איז געבוירן געוואָרן אין שטעטל ראַצק, לעבן סווואַלק. זיין פאָטער ר׳ יהושע, אַן אייזן־קרעמער, איז געווען אַ בן־תורה און פון די נכבדים פון שטעטל.

ר׳ שואל איז געווען אַ מחונך פון די גרויסע ליטווישע ישיבות פאַר דער ערשטער מלחמה. נאָכדעם ווי ער האָט זיך גע־רעכנט פון די מצו־יגים.

הרב ר׳ שואל מרגלית, הי״ד!

אין יאָר 1923, ווינטער, קומט אַן ר׳ שואל צו דעם דראָ־היטשינער רב, ר׳ א. י. קאַלענקאָוויטש, פאַר אַן איידעם. פאַר אַ קורצער צייט איז ר׳ שואל געזעסן אין דעם בית־דין פון זיין שוויער, ביז ער איז אַנגעגאַנגען געוואָרן אַלס רב אין מיכאַלאָוע־נעזאַבאָדקאַ, לעבן ביאַליסטאָק.

הרב מרגלית, וועלכער איז געווען באַוווסט פאַר אַ גרויסן למדן אוּן בעל מידות, איז געווען דער אייניציגער יורש פון זיין שוויער׳ס כסא הרבנות אין דראָהיטשין אוּן ווען עס וואָלט געווען שנים כתקונן וואָלט ער זיכער געווען דראָהיטשינער רב.

רביצין שיינע גאָלדע און קינדער. פון רעכטס: שמערל, רבקה און שרה (חנה יהודית איז שפעטער געבוירן געוואָרן). הי״ד!

ליידער, איז הרב שואל מרגלית מיט זיין רביצין שיינע־גאָלדע און פיר קינדער: שמערל, רבקה, שרה און חנה יהודית, צוזאַמען מיט זיין קהילה, אומגעקומען. הי״ד!

הרב יהודה דוד גאָלדמאַן (שיקאַגאָ)

הרב יוסף גאָלדמאַן ז״ל

(ר׳ יאָסל דער דיין)

מיין זיידע און רבי, הרה״ג וכו׳, מהו״ר, ר׳ יוסף גאָלדמאַן, זצ״ל, באָווסט אַלס ״ר׳ יאָסעל דער דיין״ פון דראָהיטשין, איז געבוירן געוואָרן אין כאָמסק, בערך 1825, אין אַ לומדישער משפחה. מיין עלטער־זיידער, דער פאָטער פון מיין זיידן, ר׳ צמח, זצ״ל, איז געווען אַ גדול בתורה. עס געפינט זיך נאָך עד היום ביי מיר זיינע חידושי־תורה.

הרב ר׳ יוסף גאָלדמאַן, ז״ל.
(״ר׳ יאָסל דער דיין״)

מיין זיידע, ר׳ יאָסל דער דיין, איז געווען אַ גדול בתורה. עס איז נאָך היום ביי מיר זיינע חידושי־תורה.

מיין זיידע, ר׳ יאָסל, האָט מיר אַמאָל דערציילט: עס איז געהאַט געקומען אַ דעלעגאַציע פון פינסק און פאַרגעשלאָגן מיין עלטער־זיידן, ר׳ צמח, דעם כסא הרבנות פון פינסק, האָט ער ניט געוואָלט אַננעמען. מאָטיווירנדיק מיט אַ גמרא: ״כיון שעבר רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב לא יחטא״. ״אַז אַ מענטש האָט אַדורכגעלעבט די מערהייט פון זיינע יאָרן און האָט נישט געזינדיקט וועט ער שוין מער נישט זינדיקן״. דאָס הייסט, ווי באַלד ער איז שוין אַדורך די מערהייט פון זיינע יאָרן און נישט געוואָרן קיין רב וויל ער איצט נישט אַננעמען קיין רבנות־שטעלע... ער איז געווען פון די ״יראי הוראה״. ער האָט מורא געהאַט צו נעמען אויף זיך די אחריות פון רבנות. מען דערציילט אויך: וועז דער רב פון כאָמסק פלעגט אָפפאָרן פון שטעטל און מען פלעגט קומען צו מיין עלטער־זיידן, ר׳ צמח, מיט שאלות, פלעגט ער זיך באַהאַלטן. און זיין פרוי (מיין עלטער־באָבע), נישט חנה, וועלכע איז געווען באַווסט אַלס צדקנית, פלעגט זאָגן: ״וואָס ווילט איר פון אים, אַז ער וויסט גאָרנישט און קען גאָרנישט״...

מיין זיידע, ר׳ יאָסעל, איז געווען פון די ערשטע תלמידים פון דער דאָן נאָרווואָס געגרינדעטער מירער ישיבה, און איז געווען באַקאַנט אַלס דער ״כאָמסקער עלוי״. וועז ער איז עלטער געוואָרן, איז מיין זיידע אָנגעקומען פאַר אַן איידעם צו ר׳ יודל דוד קאָסאָווסקי פון דראָהיטשין, נאָך וועמען איך בין טאַקע אַ נאָמען, און וועלכער איז אויך געווען דיין אין דראָהיטשין און פון די ראשי המדברים פון שטאָט.

וועז עס איז נפטר געוואָרן דער אַלטער רב פון דראָהיטשין, הרב הגאון ר׳ צבי אליהו, זצ״ל, האָט זיך אין שטאָט געשאַפן צוויי צדדים. איין צד האָט געהאַלטן, אַז דעם נפטר׳ס זון ר׳ מנחם רייכמאַן זאָל זיין דער רב פון שטאָט. און דער צווייטער צד האָט געוואָלט האָבן פאַר אַ רב מיין זיידן, ר׳ יאָסלען. עס איז דאַן פאַרגעקומען אַ דין תורה און דער פסק איז אויסגעפאַלן לטובת ר׳ מנחמען. איז ר׳ מנחם געוואָרן דער מרא דאתרא און מיין זיידע איז געוואָרן דער דיין פון שטאָט.

[איך געדיינק: עס איז אַמאָל געקומען צו אונז אַהיים אין בריסק, וווּ מיר האָבן דאַן געווויינט (מחמת מיין מוטער חיה ליפטשע, ע״ה, האָט געשטאַמט פון בריסק און געהאַט דאָרט איר גאַנצע משפחה), אַ הויכער יידּ, אַ הדרת פנים פון דראָהיטשין, האָט מיין פאָטער, נאָכדעם ווי דער ייד איז אַוועק, געזאָגט צו מיר: ״דו האָסט געזען אָט דעם יידּ, ער איז דאָס געווען דער טוען קעגן דעם זיידן. דער דאָזיקער ייד האָט געהאַט פיל עזות, האָט אים דער קעגן־צד ספּעציעל אויסגעקליבן אַלס טוען, כדי ער זאָל דעם זיידן אויפרעגן און מאַכן אים צו פאַרלירן זיינע טענות״...]

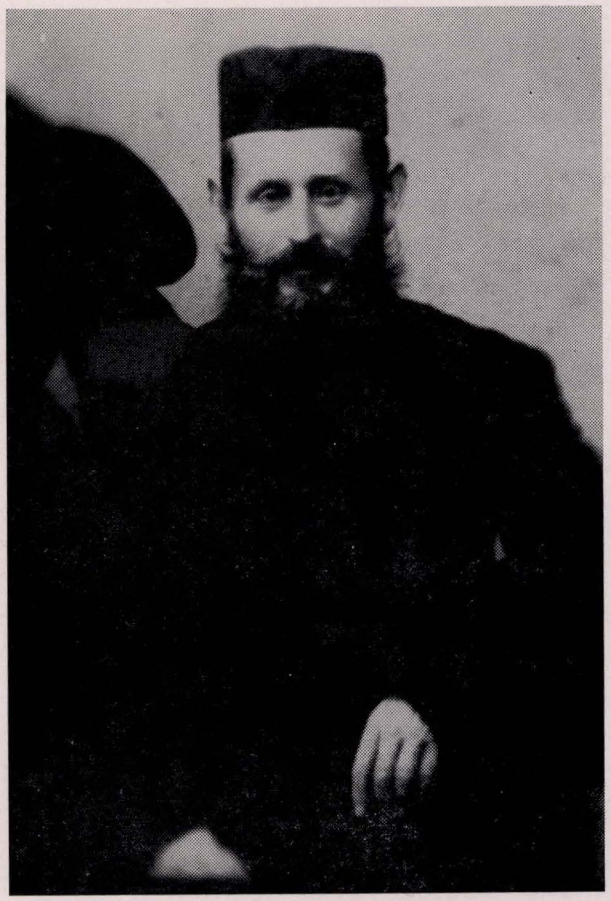
מיין זיידע איז געווען דיין אין דראָהיטשין איבער 60 יאָר. קיין געניג פּרנסה פון דיינות האָט ער נישט געהאַט, האָט ער אויך געלערנט מיט עלטערע תלמידים גמרא. דערצו נאָך האָט די רביצין, מיין באָבע, אסתר, ע״ה, געהאַט אַ קראָם אין רַאַד־קראָמען פון מאַרק און אַזוי ארום האָט מען אויסגעשלאָגן חיונה.

מיין זיידע האָט געהאַט פיר זין מיט אייַן טאָכטער. אייַנער פון די זין איז געווען מיין פאָטער ר׳ אליהו, ז״ל, וועלכער איז געווען אַ ייד אַ למדן און אַ משכיל צוגלייך. מיין פאָטער האָט זיך גערעכנט פון די נכבדים פון בריסק.

[אין שייכות מיט דעם איז כדאי צו דערמאָנען דעם פאַל־געגדיקן פאַל: וועז איך האָב געלערנט אין סלאָבאָדקער

ישיבה, איז דאָן געקומען קיין קאָוונע דער וועלט־גאון, ר׳ חיים סאָלאָוויטשיק, דער בריסקער רב. ווי געווײנטלעך, זיינען הונדערטער ישיבה־בחורים געקומען צו ר׳ חיימען, אין דאָג־מאָרער גאָסטציניצע, צו געבן אים שלום. אָז איך בין צוגע־קומען צום בריסקער רב און דערמאָנט אים דעם נאָמען פון מיין פאָטער, האָט ר׳ חיים אויסגערופן: „א, ר׳ אליה, ער איז דאָך אַ יקר!״]

דער זיידע האָט געהאָט איין איינציקן ברודער, זיסל ר׳

ר׳ אליהו גאָלדמאָן, ז״ל
(פאָטער פון הרב יהודה דוד גאָלדמאָן)

צמח׳ס, האָט מען אים גערופן. זיין פולער נאָמען איז געווען ר׳ אַלעקסאַנדער זיסקינד, אַ נאָמען נאָך דעם „בעל יסוד שורש העבודה״ פון גראָדנא. מיין זיידנס ברודער, ר׳ זיסל, איז וויידער געווען דער פאָטער פון מיין שווער, הרב ר׳ מרדכי זונדל רובינשטיין, ז״ל, וועלכער האָט געלערנט אין איין צייט מיט די גאונים ר׳ משה מרדכי עפשטיין און מיין רבי, ר׳ ברוך בער לייבאָוויץ, זצ״ל, אין וואָלאָזשין. מיין שווער איז

איך געווען אַ מחבר פון פיל ספרים, דאָרונטער די ספרים „איש יהודי״ און „נדודי ברוסיא״.

מיין זיידע, ר׳ יאָסעל, איז נפטר געווארן אין סאָמע ברען פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, אונטער אַ האָגל פון קוילן, וואָס האָט זיך געשאָטן איבערן שטעטל. דאָס איז געווען אין יאָר תרע״ה, ערב ראש השנה. מיין זיידע איז צוזאָמען מיט אַלע יידן געלאָגן באָהאָלטן אין אַן אָקאָפּ אויף דעם וויאָן. די לעצטע נאָכט פון דער שלאָכט איז ער אַרויס פון אָקאָפּ און איז אַריין אין אַ דערבייאיקער הויז (פון סאָני דעם קאָטלאָר) און דאָרט האָט ער אויסגעהויכט זיין הייליקע נשמה. מיין פאָטער ר׳ אליהו, ז״ל, וועלכער איז דאָן אויך געווען אין דראָהיטשין, האָט, צוזאָמען מיט מיין פעטער, יצחק אפרים׳ס, געבראָכט דעם זיידן צו קבורה אויף דעם אַלטן בית־עולם, לעבן דעם אוהל פון די אָסעוויצער הרוגים. שפעטער, ווען איך מיט מיין פרוי און קינד האָבן זיך אומגעקערט פון מאָטעלע, ווו מיר האָבן אײַנגעוואָרט דאָס אַריינקומען פון די דייטשן, האָב איך, מיט דער הילף פון זיידל שטיינבערג (נפתלי דעם לערערס זון), אויפגעבויט אַן אוהל אויף דעם קבר פון מיין זיידן.

[מיין פעטער, יצחק אפרים׳ס, ווי דערמאָנט, איז געווען באַווּסט אַלס „יצחק דער מישיווער״. ער איז געווען אַ פאָסעסאָר; ער האָט געהאַלטן הויפן אין אַרענדע, צווישן אַנדערע, די הויפן סטאַניסלאַוואָוע און ראַקון. יצחק אפרים׳ס איז געווען אַ גרויסער עסקן אין דראָהיטשין.]

דער זיידע, וועלכע איז בעת זיין פטירה אַלט געווען בערך 90 יאָר, און מער ווי 60 יאָר געווען דיין אין דראָהיטשין, איז געווען ביי אַלעמען געאַכטעט און געשעצט, וועמענס נאָמען עס וועט דערמאָנט מיט יראת הכבוד. נאָך היינט געפינט מען זיין בילד העגגען אין פיל יידישע הייזער פון דראָהיטשי־נער אין אַמעריקע. ער איז געווען איינער פון די פיינסטע טיפּן, וואָס די אַמאָליקע פאָלעסיע האָט אַרויסגעגעבן. מיין זיידע איז אַ חוץ אַ גרויסער למדן אויך געווען אַ נוח לבריות, אַ הדרת־פּנים, מיט אַ שטענדיקן שמייכל אויף זיין פּנים. ער האָט קיינמאָל זיך נישט געביזערט און האָט שטענדיק מלמד זכות געווען אויף דעם כלל ישראל. ער איז געווען אונזער שטאָלץ. איך געדיינק, ווי יעדן ערב יום־כיפור פלעגט אונזער גאַנצע משפּחה, פון קליין ביז גרויס, גיין צום זיידן נאָך אַ ברכה און דער זיידע פלעגט אַרויפלייגן זיינע הענט אויף יעדן איינעמס קאָפּ און מיט טרערן אין די אויגן פלעגט ער אונז בענטשן...

מיין זיידע, ווי אויבן געזאָגט, האָט געהאָט פיר זין און איין טאָכטער, וועלכע זיינען שוין אַלע אויף דעם עולם האמת. אָבער זיינע אייניקלאָך און אור־אייניקלאָך, צו ליינגערע יאָר, לעבן היינט אין ארץ־ישראל, ניו־יאָרק, פילאַדעלפיע, ווייר־דזשיניאַ, סענט דזשאָזעף (מיזורי) און אין שיקאָגאָ.

אויף אונזער זיידן קען מען זאָגן: „תפארת בנים אבותם״.

ישראל ברוך ווארשאווסקי

הרב דוד מרדכי יודאָווסקי ז״ל

געשריבן אין יאָר 1913

דעם ערשטן טאָג שבועות איז נפטר געוואָרן הרב הג׳ ר׳ דוד מרדכי ב״ר יעקב יודאָווסקי, ז״ל, אין עלטער פון 46 יאָר. דער נפטר איז געווען רב אין שטעטל 12 יאָר און איז געווען זייער באַליבט ביי אונז, ווייל אויסער דעם, וואָס ער

הרב ר׳ דוד יודאָווסקי, ז״ל.

איז געווען גרויס אין לערנען און אַ בארימטער דרשן, האָט ער זיך אויסגעצייכנט מיט זיינע מדות און גוטע מעשים. כדי צו געבן אַ ענויע בילד פון דעם נפטר׳ס גרויסע פערזענלעכקייט, וועל איך דאָ איבערגעבן אין קורצן זיין ביאָגראַפיע:

הרב הגאון ר׳ דוד מרדכי איז געבוירן געוואָרן אין קוזניצע, אַ קליין שטעטל לעבן גראָדנא, ביי אַרימע עלטערן. נאָך אין זיין יוגנט האָט ער זיך אויסגעצייכנט מיט זיין גרויסער התמדה צום לערנען. וועגן ער האָט באַשטימט צו פאָרן אין וואַלאָזשינער ישיבה און האָט ניט געהאַט אויף הוצאות, איז ער אַוועק צופוס פון וויילנע קיין וואָלאָזשין, ניט האָבנדיק אַפילו מיט וואָס צו פאַרטרייבן דעם הונגער. אין וואָלאָזשין איז ער אָנגעקומען אין דער צייט וועז ראש ישיבה איז געווען הרב הגאון ר׳ צבי לייב, ז״ל, און איז געוואָרן באַוווסט מיטן נאָמען „קוזניצער מתמיד״.

ביי אונדז אין שטעטל האָט ער זיך באַזעצט מיט 26 יאָר צוריק, וועז ער איז נאָך געווען אַ יונגערמאַן, גלייך נאָך דער חתונה. אין שטעטל האָט קיינער ניט געווווסט פון וואָס נעז ער איז און ווי ער קומט אהער. געווווסט האָבן נאָר אַלע, אַז דער „פרוש״ — ווי מ׳האָט אים גערופן אין שטעטל — לערנט יומם ולילה. זיין מקום קבוע איז געווען אין אַלטן בית־מדרש ביים אויוון, ווו ער האָט געלערנט מיט גרויס התמדה. אַמאָל פלעגט ער זיך אויפשטעלן, דורכשפאַצירן איבערן בה״מ, הינטער דער בימה, און זיך ווייטער זעצן ביי זיינען ספרים. שיידן זיך מיט זיינע ספרים פלעגט ער נאָר ווען ער האָט געדאַווונט. דאָן איז ער געשטאַנען הינטער דער בימה, געדאַווונט אַזוי שטיל און ענווות׳דיק, אַז קיינער האָט גאָרניט באַמערקט.

אט אַזוי האָט ער פאַרבראַכט 14 יאָר האָבנדיק פאַר זיך אַ באַשטימטן ציל — וואָס מער ספרים איינזאַפן אין זיך, ניט האָפנדיק אַפילו אויף אַ רבנישער שטעלע. עס האָט זיך אויסגעוויזן ווי דער מענטש איז אַליין אַ ספר גלייך מיט אַלע ספרים וואָס אָרום אים. און די גאַנצע צייט האָט ער געקראָגן זיין חיונה פון שטעטל, און געווינלעך געלעבט אין דחקות. נאָר מיטאַמאָל איז געשען אַ צופאַל, וואָס האָט געענדערט זיין לאָגע און האָט אויך פיל מיטגעהאָלפן צו זיין פריצייטיקן טויט.

דער אַלטער רב פון שטעטל איז אַוועקגעפאָרן קיין ארץ ישראל און אויף זיין אָרט האָט ער איבערגעלאָזט זיין איידעם. דאָן איז דאָס שטעטל צעטיילט געוואָרן אויף צוויי צדדים — איין צד האָט אויסגעקליבן דעם נפטר ז״ל פאַר אַ רב. פיל, זייער פיל האָט דער נפטר ז״ל געהאָט אויסצושטיין פון זייער פאַרפאָלגער, וועלכע האָבן זיך ניט אָפגעשטעלט פאַר קיין זאַך. עס האָט זאָגאַר ניט געפעלט קיין מסירות. און ניט אַיינמאָל האָט זיין הארץ געפלאָגט פון שרעק און בזיונות. נאָר דאָס איז גיך פאַראיבער. סוף כל סוף האָבן אפילו זיינע קעגנער געמוזט אַנטשווייגן ווערן און קיינער האָט מער ניט געוואָגט אַ וואָרט אַרויסצורעדן און פיל פון זיינע פריערדיקע שונאים, זיינען געוואָרן זיינע גוטע פריינט.

די צרות, וואָס דער נפטר האָט איבערגעלעבט, האָבן ביסלעכווייז אונטערגעגראָבן זיין געזונט און די לעצטע יאָרן איז ער שוין געווען קראַנק און איז געווען שטענדיק אַ בעל

יסורים. מיט דריי מאָנאַטן צוריק, דורך אַ פאַרקילונג, איז פלוצלונג צוגעפאַלן די טובערקולאָזע קראנקייט (טשאַכאָטקע), וועלכע האָט אים צוגענומען פון דער וועלט פאַר דער צייט.

די פּטירה פון הרב דוד מרדכי יודאָווסקי איז פאַר אונדז אַן אבדה שאינה חוזרת; ווייל מיר האָבן פֿאַרלאָרן אין אים אַ גדול בתורה און אַ גוטן פֿריינט פאַר אַלעמען. זיין האַרץ כלעגט זיין אָפּן פאַר אַלעמען און פלעגט מיטפילן יעדן אייַנעם און שטענדיק פֿלעגט מען געפֿינען ביי אים אַ טרייסט

רביצין רחל יודאָווסקי ע"ה.

וואָרט. יעדער וואַנדערער, דערשלאָגענער פלעגט זיך צו אים וועגדן און ער האָט קיינמאָל קיינעם ניט אָפּגעזאָגט ווי ווייט ער האָט נאָר געקענט. אַ בעל צדקה איז ער געווען אַ גרויסער און געגעבן מיט דער פֿולער האַנט כאָטש ער האָט קוים געהאָט געוג פֿאַר זיך.

ווי ווייט דער נפֿטר ז"ל האָט ניט אָפּגעטראָטן פֿון אמת, ווען אפילו עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן זיין טובה, קען אונדז דינען פאַלגענדער פאַקט: ווען מ'האָט אים געפרעגט, אפשר האָט ער עפעס צו בעטן וועגן זיין פאַמיליע צו באַזאָרגן, האָט ער געענטפֿערט אַז ער האָט גאָרניט וואָס צו פֿאַרלאַנגן, ווייל ג' וועט זיי ניט פֿאַרלאָזן ווי ער האָט אים ניט פאַרלאָזט. און וועגן דעם, צי איז זיין איידעם ראוי צו ווערן רב? האָט ער געענטפֿערט, אַז כאָטש, לויט זיין מיינונג, איז ער אַ גרויסער למדן און ער וועט זיין ראוי, דאָך פֿאַרזאָגט ער, אַז אַנדערש זאָל ער ניט ווערן קיין רב, סיידן ער וועט האָבן סמיכה פון די גרעסטע גאונים.

באַמערקונג פון רעדאַקציע

מיט אַ צייט שפּעטער איז דער איידעם פון נפטר, הרב ר' נח קאַהן געוואָרן זיין ממלא מקום און האָט פאַרנומען דעם כסא הרבנות פון "פּוילישן צד" אין דראָהיטשין ביז דעם יאָר 1929, ווען ער איז מיט זיין פאַמיליע אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע.

ר' דוד מרדכי'ס פאַמיליע, די רביצין מיט צוויי טעכטער, זיינען נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה אַריבערגעקומען קיין אַמעריקע און זיך באַזעצט אין באַלטימאָר. נאָר דער אַיינציקער זון זייערער, משה, איז פאַרבליבן אין פּוילן, וווּ ער האָט געלערנט אין די ישיבות. פאַר דער לעצטער צייט האָט ער זיך געדאַרפט געפינען אין וויל̈נע. און ער האָט, וואַרשיינלעך, געטיילט דעם גורל פון אַלע וויל̈נער יידן...

זלמן שעווינסקי, וועלכער איז געווען פון פּוילישן צד, האָט צו דערציילן וועגן הרב יודאָווסקי דאָס פאָלגנדיקע:

הרב ר' מרדכי יודאָווסקי האָט געהאַט באַקומען אַ כתב־רבנות פון אַ שטעטל, וועלכע האָט א ם געוואָלט אַוועקנעמען פון דראָהיטשין. האָט ר' דוד מרדכי, אין הסכם מיט זיינע בעלי־בתים, פאַררופן אַן אסיפה צו באַהאַנדלען דעם ענין. פאַרשטייט זיך, אז אַלע גערו־ענע בע־ בוים זיינען געקומען אין צייט צו דער אסיפה אין שוהל און מען האָט געוואַרט אַז דער רב זאָל אַרויסקומען פון זיין חדר־מיוחד. מ'זיצט און מ'וואַרט, עס ווערט שוין שפּעט, דער רב קומט ניט אַרויס. איז ר' נחום שעווינסקי (זלמנ'ס פאָטער) מיט נאָך אייניקע בעלי בתים אַריינגעקומען צום רב אין שטיבל — ערשט ער זיצט פאַרטיפט אין לערנען ווי קיינמאָל גאָרנישט. זאָגן צו אים די בעלי בתים: "רבי, מען איז דאָך געקומען צו באַראַטן זיך וועגן אייער ענין, טאָ פאַרוואָס שוויגט איר און קומט נישט אַרויס צו דער אסיפה?"

ענטפערט ר' דוד מרדכי: "איך האָב זיך מישב געווען, וואָס וועט שוין זיין אַז איך וועל קריגן מער שכירות אין דער צווייטער שטאָט? וועל איך האָבן מער אויסצוגעבן. און וואָס נאָך? — ניין, איך פאָר נישט. איך בלייב מיט אייך. דער עיקר, פאַרריכט דעם דאָך פון שוהל, און זייט מתקן די פּסולע ספר תורה, דאָס איז אַלעס וואָס איך פאַרלאַנג פון אייך..."

נאָך אַ פאַל: ר' דוד מרדכי האָט אָנגעשריבן אַ שטר־מכירה פאַר ר' נחום שעווינסקי. פאַרשטייט זיך, אַז דאָס האָט פאַרנומען אַ סך צייט. דער רב האָט געדאַרפט נאָכזוכן אין ספרים און שרייבן, א.א.וו. נעמט שעווינסקי 5 רובל און דערלאַנגט דעם רב פאַר זיין טרחא. גיט ר' דוד מרדכי אַ ציטער: "חס־ושלום, איך וועל נעמען ביי אייך געלט? איר נעמט דאָך ביי מיר הייוון... איז געגוג... דאָס איז מיין שכירות". — און ר' דוד מרדכי האָט דאָס געלט נישט געגומען.

דאָס ווייזט וואָס פאַר אַ שונא בצע דער רב איז געווען און במילא קען שוין דאָס אויך עדות זאָגן אויף זיין ערלעכקייט און תמימות...

הרב זאב מילער ז״ל

(ר׳ וועלוועל דער דיין)

הרב ר׳ זאב מילער, ז״ל, באַוווסט אַלס „וועלוועל דער דיין״, געבוירן 1868 צו זיין פאָטער, ר׳ אהרן, אַן אָנגעזעענער סוחר אין קלעצק, און האָט באַקומען זיין חינוך אין שטעטל און שפּעטער אין וואַלאָזשין. דאָרט, אין וואָלאָזשין, האָט ר׳ וועלוועל באַקומען סמיכה אויף רבנות.

אין 1890 קומט ר׳ וועלוועל אַן צו דעם דראָהיטשינער

הרב ר׳ זאב מילער, ז״ל.

עסקן, ר׳ משה פאַריצקער־וואַלעוועלסקי, פאַר אַן אייידעם. אין משך פון עטליכע יאָר האָט ר׳ וועלוועל פאָרגעזעצט זיין לערנען אין בית מדרש און געוואָרט אויף אַ געלעגנהייט צו קריגן ערגעץ אַ רבנות־שטעלע, און די דאָזיקע געלעגנהייט איז געקומען.

וועג דער דראָהיטשינער אַלטער רב, ר׳ מנחם, איז אַוועק־געפאָרן קיין ארץ ישראל און האָט איבערגעגעבן זיין כסא־הרבנות צו זיין אייידעם, הרב ר׳ אייזיק קאַלענקאָוויטש, איז הרב מילער אויפגענומען געוואָרן אַלס דיין אין ר׳ אייזיק׳ס בית־דין.

אין יאָר 1911 ווערט הרב מילער אַרויסגענומען קיין סער־ניק (ביי פּינסק), ווו ער האָט פאַרנומען דעם כסא־הרבנות ביז 1940, ווען ער איז, נאָך אַ שווערער אָפּעראַציע אין פּינס־קער שפּיטאָל, נפטר געוואָרן.

הרב און רבנית מילער האָבן געהאַט 4 זין און 3 טעכטער. פון דער גאַנצער פאַמיליע זיינען פאַרבליבן ביים לעבן אייך

רביצין מרים מילער, ה״ד.

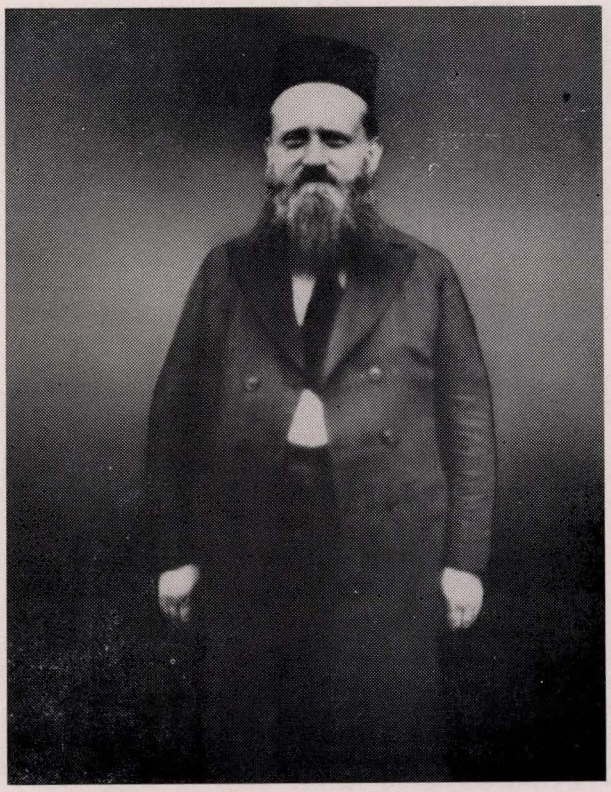
טאָכטער, שרה מירסקי, וועלכע איז נאָך מיט יאָרן צוריק געקומען קיין אַמעריקע, און איין זון, הרב ר׳ הירש מילער, וועלכער איז אַנטלאָפן פון די דייטשע מערדער־חילות און נאָך פיל גלגולים, דורך רוסלאַנד, יאַפּאַן און שאַנכיי, זיך דער־שלאָגן קיין אַמעריקע. הרב הירש מילער איז דער אייידעם פון שאַנכייער רב, אשכנזי.

די רביצין, מרים מילער, מיט די אַנדערע קינדער: ר׳ אהרן פון לענען (ביי לונענעץ); הרב ר׳ לייב, רב פון סערניק; הרב ר׳ מנחם, רב פון וויסאצק (ביי פּינסק); די טעכטער חנה און פּערל מיט זייערע פאַמיליעס, זיינען אומגעקומען. הי״ד!

הרב נח קאָהן ז״ל

הרב ר׳ נח הכהן קאָהן, ז״ל, רב פון פּוילישן צד אין דראָהיטשין, איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1891 בייַ אַ רבני־שער פאַמיליע אין קאָמענציץ ליטאָווסק. זיין פאָטער הרב ר׳ ישעיה איז געווען פון די חשובים פון שטאָט.

נאָך אַלס קליין יינגל האָט נח אַרויסגעוויזן גרויס חשק און פעאיקייט אין לערנען און קומט אָן אין דער ישיבה פון ר׳

הרב ר׳ נח קאָהן, ז״ל

ברוך בער׳ן אין סלאָבאָדקע. שפּעטער פאָרט ער אין דער וואָלאָזשינער ישיבה, וווּ ער האָט געלערנט אַ ריי יאָרן מיט גרויס התמדה.

אין יאָר 1913, בערך, קומט ר׳ נח אָן פאָר אַן איידעם צו הרב ר׳ דוד מרדכי יודאָווסקי אין דראָהיטשין.

פאָר אַ צייט נאָך דער חתונה זעצט פאָר ר׳ נח זיין לערנען, צוגרייטן זיך צו רבנות. ער האָט דאַן באַקומען סמיכה פון די גרויסע גאונים און ראשי ישיבה ר׳ רפאל פון וואָלאָזשין און ר׳ ברוך בער לייבאָוויץ, זצ״ל.

נאָך דער פּטירה פון הרב ר׳ מרדכי יודאָווסקי, ז״ל, ווערט הרב ר׳ נח קאָהן דער ממלא מקום פון זיין שוועער.

ר׳ נח׳ן איז אָבער נישט באַשערט געווען צו לעבן רואיג, ווייל באַלד נאָכדעם האָט אויסגעבראָכן די ערשטע וועלט־מלחמה. עס זיינען אָנגעקומען יאָרן פון צרות און פיין. ר׳ נח׳ס הויז און בית־המדרש זיינען צוזאַמען מיט פיל אַנדערע יידישע הייזער פון שטאָט פאַרברענט געוואָרן אין די מלחמה יאָרן. פיל פון זיינע בעלי בתים זיינען צעשטאָרבן, ל״ע, אין דער טיפוס־עפּידעמיע. ר׳ נח מיט זיין רביצין, עטקע, און זייערע קליינע קינדער האָבן אַדורכגעלעבט גרויל־עכע יאָרן פון נויט און שרעק.

טראָץ זיין אייגענער געדריקטער לאָגע האָט זיך ר׳ נח פיל מאָל איינגעשטעלט פאָר זיינע דראָהיטשינער לגבי דער דיי־טשער מיליטעריישער מאַכט, ביי וועלכער ער האָט אויסגע־פּועלט די באַפרייאונג פון פיל יידישע יונגעלייט, וועמען עס האָט געדראָט שוועכע שטראָפן פאָר אויסמיידן צוואַנגס־אַרבעט.

נאָך דער מלחמה איז ר׳ נח׳ן געלונגען צוריק אויפצובויען זיין הויז, אָבער זיין חיונה איז אים אָנגעקומען מיט גרויס שווערי־קייט. און בכלל האָט ער נישט געזען פאָר זיך קיין גוטע צוקונפט אין דראָהיטשין, האָט ער באַשלאָסן אַוועק־צופאָרן קיין אַמעריקע.

אין יאָר 1929 איז ר׳ נח קאָהן מיט זיין פאַמיליע אָנגע־קומען קיין באַלטימאָר, ווו ער איז אויפגענומען געוואָרן אַלס רב אין טאָוריגער שוהל „אַנשי אמונה״.

ר׳ נח קאָהן מיט זיין פאַמיליע האָבן זיך געפילט גליקלעך, וואָס ענדלעך נאָך אַזויפיל מאָטערניש און וואָגלענישן זיינען זיי צוגעקומען צו אַ ברעג. זיי זיינען געווען באַזאָרגט מיט פרנסה און פאָראויסגעזען אַ גוטע צוקונפט פאָר זייערע קינ־דער. זייער עלטערער זון האָט געלערנט אין ר׳ יצחק אלחנן׳ס ישיבה אין ניו־יאָרק און האָט זיך געגרייט צו באַקומען סמיכה. איז דער זון פּלוצלונג אַריינגעפאַלן אין אַ שווערער מחלה און געשטאָרבן, ל״ע... דער דאָזיקער אומגליק האָט געהאַט אַ פאַטאַלע ווירקונג אויף ר׳ נח׳ן... עס האָט אונטערגעגראָבן זיין געזונט.

אין 1938, חול־המועד סוכות, האָט ר׳ נח פלוצלונג באַקומען אַ האַרץ־אַטאַק און איז נפטר געוואָרן. תנצב״ה.

ר׳ נח האָט איבערגעלאָזן זיין פרוי, עטקע, אַ זון און אַ טאָכטער אָן שום מיטלען צום לעבן. אָבער מיט דער הילף פון גוטע פריינט איז עטקען געלונגען איבערצונעמען אַ ספּרים־געשעפט אין באַלטימאָר, וואָס איז אַוועק בהצלחה. די קינדער האָבן שוין חתונה געהאַט, די טאָכטער פאָר אַ רב, און דער זון איז מיט דער מוטער אין געשעפט.

פּרטים פון י. ב. וואַרשא

הרב אשר אייזענשטיין ז״ל

הרב ר׳ אשר אייזענשטיין, ז״ל, איז געבוירן אין דראָהיטשין. זיין פאָטער האָט געהייסן ר׳ בערל, און זיין מוטער — טויבע. אין שטעטל איז ר׳ אשר געווען באקאַנט אַלס „אשר טויבעס". ער איז אָבער זעלטן געקומען קיין דראָהיטשין.

הרב ר׳ אשר אייזענשטיין, הי״ד

מיט ר׳ אשר׳ן האָב איך זיך צום ערשטן מאָל געטראָפן אין יאָר 1923, בערך, ווען איך בין אַנגעקומען צו לערנען אין גראָדנער ישיבה־קיבוץ. ר׳ אשר איז דאַן געווען ראש־ישיבה פון גראָדנער ישיבה־קטנה. עס איז איבריק צו דערמאָנען, אז אַלס בן־עיר האָט מיך ר׳ אשר שטאַרק מקרב געווען און איך בין געווען אַן אָפטער אַרייגייער צו אים אין הויז.

ר׳ אשר איז געווען אַ מחונך פון די גרויסע ישיבות פון סלאָבאָדקע, וואָלאָזשין א.א. און איז געווען אַ מוסמך פון די גאונים און ראשי־ישיבה, ר׳ איסר זלמן מעל־צער און פון ר׳ ברוך בער׳ן זצ״ל. אין די ישיבה׳שע קרייזן איז „אשר דראָהיטשינער", ווי מען האָט אים געפרופן, געווען אַ שם־דבר. מען האָט אים געהאַלטן פאַר אַ גדול אין לערנען און פאַר אַ בעל מידות. ר׳ חיים בריסקער, זצ״ל, דערציילט מען, האָט פון ר׳ אשר׳ן שטאַרק געהאַלטן און האָט אים מקרב געווען. באַזונדערס איז ער געווען זייער אָנגעזען אין גראָדנער ישיבה און ביים ראש ישיבה הרב הגאון ר׳ שמעון שקאָפ, זצ״ל.

ר׳ אשר איז געווען אַ גרויסער מחדש. ער האָט געהאַט אַ סאָך אָנגעשריבענע חדושי־תורה. צי ער האָט אָפגעדרוקט זיין כתב־יד מיט די חדושים ווייס איך נישט.

ר׳ אשר׳ס רביצין, אַ געלערנטע און אַ יפת־תואר, איז געווען די טאָכטער פון יאַשינאָווקער רב (לעבן ביאַליסטאָק). קיין קינדער האָבן זיי נישט געהאַט, אָבער זייער צוזאַמענלעבן איז געווען העכסט אידיליש און אַ צופרידענער.

אין יאָר 1926, בערך, איז ר׳ אשר געווארן אויפגענומען אַלס רב אין סעמיאַטיטש (ביי ביאַליסטאָק). דער שרייבער פון די שורות און נאָך אַ ישיבה־בחור (חיימאָוויטש) זיינען דאַן מצד דער ישיבה׳שער הנהלה דעלעגירט געווארן צו מיטפאָרן מיט ר׳ אשר׳ן קיין סעמיאַטיטש, ווו ר׳ אשר איז אויפגענומען געווארן מיט כבוד און ליבשאַפט.

מיטן לויף פון די יאָרן האָב איך אָנגעווארן דעם קאָנטאַקט מיט ר׳ אשר׳ן און מער האָב איך נישט געהערט פון אים. ווי מען גיט איבער האָט ר׳ אשר מיט זיין רביצין געטיילט דעם זעלבן טראָגישן גורל וואָס אַלע יידן, די קדושים פון פוילן.

ר׳ אשר האָט געהאַט אַ ברודער שמעון, אַ ישיבה־מאַן און אייניקע שוועסטער. זיי זיינען אַלע, אַ חוץ צוויי שוועסטער אין ארץ ישראל, אומגעקומען. הי״ד.

הרב אליהו ו. אַלטוואַרג ז״ל

הרב ר׳ אליהו וועלוועל אַלטוואַרג, הי״ד, איז געבוירן אין דראָהיטשין. זיין פאָטער, ר׳ חיים בער דער ציגעלניק, אַ בכבודיקער בעל־הבית פון גאַס־בית־מדרש, איז געווען דאָרט דער רבי פון דער חברה־משניות. וועגן ר׳ אליהו וועלוול׳ס יוגנט האָבן מיר נישט קיין ידי־עות. מיר ווייסן בלויז אַז ער האָט געלערנט אין דער סלאָבאָדקער ישיבה; האָט חתונה געהאַט מיט אַ רב׳ס אַ טאָכטער אין ליטע און אין משך פון עט־לעכע יאָר (פאַר דער ערשטער וועלט־מל־חמה) געווען רב אין ווידז, אַ שטעטל אין ליטע.

הרב ר׳ אליהו וועלוול אַלטוואַרג, הי״ד

מיטן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה קומט ר׳ אליהו וועלוועל מיט זיין פאַמיליע קיין דראָהיטשין, ווו ער בלייבט שוין ווי־נען אויף שטענדיק. אין גאַס־בית־מדרש האָט ער אונאָפיציעל געפירט אַ מין רבנות. ער פלעגט דרש׳נען אין די יום־טובים און ביי פאַרשיידענע געלעגנהייטן.

נאָכדעם, ווען דער רב פון פוילישן צד, הרב ר׳ נח קאָהן, איז אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע, האָבן אַ טייל יידן פון פוי־לישן צד אָנגעהויבן קויפן הייזער ביי ר׳ אליהו וועלוולען. דאָס דאָזיקע האָט אַרויסגערופן אַ געגנערשאַפט מצד די אָנהענגער פון אָפיציעלן רב, הרב קאָלענקאָוויטש, ווועלכער האָט געהאַט אָפגעקויפט פון ר׳ נח׳ן זיין חזקה אויפ׳ן הייזון־פאַרקויף. מען האָט דאַן אַראָפגעבראַכט קיין דראָהיטשין דעם פינסקער רב, הרב ר׳ אהרן וואַלקין, ז״ל, אויסלאַדן דעם סכסוך, מען האָט אָבער נישט געעקנט קומען צו קיין טאָלק, און ר׳ אליהו וועלוועל איז אָנגעגאַנגען מיט זיין הייזון־פאַרקויף. אין זיין עול־הפרנסה האָט ר׳ אליה וועלוולען מיטגעהאָלפן זיין רביצין, ווועלכע איז געווען אַן אשת־חיל און אַ באַווסטע עסקנית.

ר׳ אליהו וועלוועל האָט געהאַט 3 זין און איין טאָכטער.

דער עלסטער זון, משה, איז געווען אַ ישיבה־בחור. עס איז פון זיי קיינער נישט פאַרבליבן. אַלע אומגעקומען. הי״ד!

ר׳ אליהו וועלוול׳ס פאָטער, ר׳ חיים בער׳ן, האָבן די דייטשע רוצחים דער׳הרג׳ט לעבן זיין הויז, און אַ גוי, אַ שכן, האָט אים מקבר געווען ביי אים אויפן הויף... הי״ד!..

רבנים יוסף דוד שוב, יעקב און הערשל שוסטער ז״ל

הרב ר׳ יוסף דוד שוב, ז״ל („ר׳ יאָסל דוד דער שוחט״), האָט געשטאַמט פון אַ פאַמיליע פון ווויל־לערנער אין דראָהיטשין. ר׳ יאָסל־דוד מיט זיינע ברידער, ר׳ יעקף (יעקב) און ר׳ הערשל, האָבן יאָרן לאַנג געלערנט אין ישיבות און געווען מ ו ס מ כ י ם. זיין שוועסטער האָט געהאַט פאָר אַ מאַן דעם אַבלער רב׳ס אַ זון, אַ למדן, וועל־כער איז, ליידער, זייער יונג געשטאָרבן.

הרב ר׳ יוסף דוד שוב, הי״ד

ר׳ יאָסל דוד׳ס פאָטער, ר׳ סענדער שוסטער (אַזוי איז געווען זיין פאַמיליע־נאָמען), וועלכער האָט פאַרקויפט טאַנדעטנע שטיוול צו די פויערים, איז געווען אַ פשוט׳ער בית־מדרש־ייד. מיט זיין מוטער, זיסל, האָט געטראָפן אין דער יוגנט, ל״ע, אַן אומגליק: זי האָט צעבראָכן אַ פוס און געבליבן אַ קאָליקע אויפן לעבן. האָבן ווייבער געזאָגט, אַז דערפאָר האָט גאָט איר אָפגעצאָלט און מזכה געווען מיט גוטע קינדער. אַלע האָבן זיסלען מיט סענדערן מקנא געווען די קינדער לומדים.

אין 1912 האָט ר׳ יאָסל דוד חתונה מיט מאַריאַשע האָפמאַן, די טאָכטער פון ר׳ בנימין משה דעם שוחט פון דראָהיטשין. נאָך דער פטירה פון זיין שווער איז ר׳ יאָסל דוד געוואָרן שוחט אין דראָהיטשין. ער האָט דאַן אויך געטוישט זיין פאַמיליע־נאָמען פון „שוסטער״ אויף „שוב״ (שוחט ובודק).

ר׳ יאָסל דוד איז געווען שטאַרק אַקטיוו אין דראָהיטשינער קהל׳שן לעבן. זיין טאָלאַנט אַלס בעל דרשן האָט אים פיל געהאָלפן אין זיין עסקנות. אויף אַלע שטאָטישע אסיפות איז ער געווען דער ראש המדברים. ער האָט אויך געזאָגט דעם בלאַט גמרא אין אַלטן בית מדרש.

אין יאָר 1920 איז אים, ל״ע, אָפגעשטאָרבן די פרוי, מאַר יאָשע, און האָט אים איבערגעלאָזן מיט צ ו ו י י קליינע קינדער, אַ יינגל און אַ מיידל. שפּעטער האָט ער חתונה צום צווייטן מאָל און געהאַט נאָך אַ מיידעלע. זיין זון, בנימין משה, האָט געלערנט אין ישיבות. זיין טאָכטער, נחמה, האָט אין דער צייט חתונה געהאַט קיין קאַמין־קאַשירסק.

ר׳ יאָסל דוד׳ס צווייטער ברודער, ר׳ יעקף, האָט געטאָן אַ שידוך אין קאָוועל, און דער יינגסטער ברודער, ר׳ הערשל, האָט חתונה געהאַט קיין רוזשינאָי און דאָרט זיינען זיי פאַרבליבן וווינען.

פון דער דאָזיקער גרויסער פאַמיליע איז קיין איינער נישט פאַרבליבן. אַלע זיינען אומגעקומען. הי״ד! (זע זייט 149, 150.)

הרב אשר בערעזאָווסקי ז״ל

הרב אשר בערעזאָווסקי, ז״ל, איז געבוירן אין דראָהיטשין. זיין פאָטער, יצחק בערעזאָווסקי, האָט געהאַט זיין הויז לעבן בריק, אויף קאָברינער גאַס. וועגן הרב בערעזאָווסקי׳ן האָבן מיר כמעט גאָר קיין ידיעות נישט. מיר ווייסן בלויז אַז ער איז געווען רב (נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה) ערגעץ אין אַ שטעטל לעבן לאָמזשע. און איך געדיינק נישט, אַז ער זאָל האָבן וועלכער עס איז געקומען מיט אַ באַזוך קיין דראָהיטשין.

ר׳ אשר בערעזאָווסקי, מיט זיין פאַמיליע און קהלה, זיינען אומגעקומען. הי״ד.

ר׳ יצחק סידור (סידאראָוו)

אין אָנפאַנג פון 19־טן יאָרהונדערט איז אין דראָהיטשין געווען חזן־שוחט ר׳ יצחק בר׳ אברהם. פון וואַנען ר׳ יצחק שטאַמט ווייסן מיר נישט. און וועלכער ער איז אָנגעקומען קיין דראָהיטשין איז אויך נישט באַווּסט.

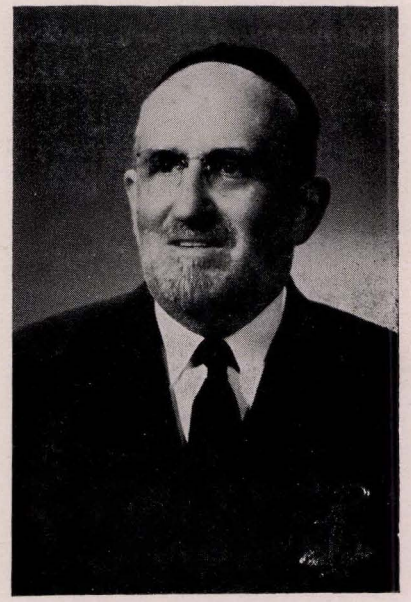
וועדליק עס זעט אויס האָט אייניער פון זיינע זין, יואל משה (געבאָרן כסלו, 1818), גע׳ירש׳נט זיין שטעלע אין דראָהיטשין.

ר׳ יואל משה׳ס שטעלע האָט פאַרנומען זיין זון ר׳ יצחק סידור (סידאראָוו), אַדער ווי ער איז געווען באַווּסט אונטערן נאָמען „דער אַלטער חזן״. ער איז געווען אַן איידעם פון אַן אָנגעזעענער גראָדנער משפחה. ר׳ יצחק איז געווען אַ באַגאַבטער חזן, וועלכער איז געווען באַרימט אין גאַנצן געגענט. ער איז געשטאָרבן אין טיפן עלטער (אַרום 1910). ער האָט געמוזט אַלט זיין אַרום 90 יאָר.

ר׳ יצחק סידור׳ס פרוי, חיה־גיטל, באַווּסט אַלס „די חזנ׳טע״, איז געווען אַ אשה צנועה און אַן עסקנית און זייער פאָפולער אין שטאָט. (זע זייט 110)

הרב יהודה דוד גאָלדמאַן

הרב ר׳ יהודה דוד גאָלדמאַן איז געבאָרן געוואָרן אין דראָהיטשין. זיין פאָטער ר׳ אליהו, אַ באַוווסטער תלמיד־חכם און משכיל, איז געווען איינער פון די פיר זין פון הרב הג׳ ר׳ יוסף גאָלדמאַן, באַוווסט אַלס „ר׳ יאָסעל דער דיין״. זיין מוטער חיה ליפטשע האָט געשטאַמט פון אַ חשובער פאַמיליע אין בריסק.

הרב ר׳ יהודה דוד גאָלדמאַן

וועז דער קלייַנער יהודה דוד איז נאָך ניט אַלט געווען קיין גאַנצע פיר יאָר, קלייבן זיך אַריבער זיינע עלטערן פון דראָהיטשין קיין בריסק. דאָרט לערנט ער ביי די בעסטע מלמדים פון שטאָט און נאָכן ענדיקן די בריסקער תלמוד־תורה, וווּ מען האָט געדאַרפט קענען אַ בלאַט גמרא מיט תוספות און מפרשים, לערנט דער יונגער יהודה דוד „פאָר זיך״ אין „משמר־בית־מדרש״ אין בריסק און הערט שיעורים פון די ראשי ישיבה, ר׳ שמחה זעליג און ר׳ משה סאָקאָלאָווסקי זצ״ל.

שפעטער פאָרט ער לערנען אין די ישיבות פון לודמיר (ביי קאָווע) און לאָמזשע, וווּ ער ווערט באַטראַכט פאַר איינעם פון די בעסטע פון די ישיבה־בחורים. ער לערנט אויך 2 יאָר תורה און השכלה אין לידער ישיבה פון הרב ר׳ יצחק יעקב רייניס, ז״ל, גרינדער פון „מזרחי״, און הערט שיעורים פון דעם מייטשעטער עלוי, הרב ר׳ שלמה פאָליאַטשיק, ז״ל. דאָן פאָרט ער אַריבער אין „כנסת־בית־יצחק״ ישיבה אין סלאָבאָדקע, וווּ ראש ישיבה איז געווען הרב הגאון וצדיק, ר׳ ברוך בער לייבאָוויטש, זצ״ל. דאָרט האָט ער געלערנט דריי יאָר צייט מיט גרויס התמדה.

נאָכדעם לערנט ר׳ יהודה דוד 2 יאָר אין פאָניוועזשער ישיבה, ביים גאון ר׳ איצעלע פאָניוועזשער (ר׳ יצחק יעקב ראַבינאָוויטש). די פאָניוועזשער ישיבה, וועלכע איז אינגאַנצן באַשטאַנען פון 12 בחורים און 8 יונגעלייט, איז געווארן גערינדעט און אויסגעהאַלטן דורך דער באַוווסטער וויסאָצקי פאַמיליע.

אין יאָר 1913 האָט ר׳ יהודה דוד חתונה געהאַט מיט דער געראָטענער שרה אסתר, די טאָכטער פון הרב ר׳ מרדכי זונדל רובינשטיין, ז״ל, מחבר פון „איש יהודי״, „נדודי ברוסיא״ א.א. ר׳ מרדכי זונדעל, וועלכער האָט זיין גאַנצן לעבן געווּוינט אין מאָלאָדעטשנע (לעבן ווילנע), איז געווען דער זון פון הרב הג׳ ר׳ אלכסנדר זיסקינד רובינשטיין, זצ״ל, באַוווסט אַלס „ר׳ זיסל ר׳ צמחס״ פון כאָמסק ביי דראָהיטשין.

נאָך דער חתונה לערנט ר׳ יהודה דוד אין וואָלאָזשינער ישיבה, וווּ ער באַקומט, אין יאָר תרע״ד, סמיכה פון הגאון הגדול ר׳ רפאל וואָלאָזשינער, זצ״ל.

הרב יהודה דוד גאָלדמאַן באַזעצט זיך דאָן אין בריסק. מיטן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט מלחמה פאָרט ער אַריבער קיין דראָהיטשין און אין יאָר 1921 קומט ער אָן מיט זיין פאַמיליע קיין שיקאַגאָ.

אין שיקאַגאָ איז הרב גאָלדמאַן געווען רב אין די שוהלן: „בית אברהם״ (3017 דרום וואבאש עוו.), גלייכצייטיק פירער

הרב ר׳ מרדכי זונדל רובינשטיין, ז״ל.

פון דער פסח נייערמאַן תלמוד תורה (10 יאָר), „שערי שלום" און „בית־אליעזר" (דרעקסל בולוואַר).

פון יאָר 1933 ביז 1954 איז הרב גאָלדמאַן רב אין „בית ישראל אנשי יאַנאָווע" שוהל (3905, 14טע סטריט). לעצטנס איז ער רב פון „מחזיקי־הדת" שוהל, אויף דעם אָרט פון הרב הג' ר' חיים מעדניק, ז"ל (נפטר געוואָרן ו' טבת, תשט"ו, 31־טן דעצעמבער, 1954).

הרב גאָלדמאַן האָט פאַר אַ לענגערער צייט באַזוכט דעם „לואיס אינסטיטוט", וווּ ער האָט שטודירט די ענגלישע שפּראַך און ליטעראַטור. ער באַזיצט אויך די העברעאישע שפּראַך, און שרייבט פון צייט צו צייט (אין ענגליש און יידיש) אין פאַרשיידענע צייטונגען און זשורנאַלן.

הרב גאָלדמאַן איז דער עקזעקוטיוו־דירעקטאָר פון „מרכז הרבנים דשיקאַגאָ"; דירעקטאָר פון „האיאס", בית מדרש לתורה, ועד החינוך, יידישע טאָג שול („פאַראָקיעל־סקול") און פון „אוק פאָרעסט"; פינאַנץ־סעקרעטאַר פון דער שוהלן־דיוויזיע פון „קאָמבייניד דזשואיש אַפּיל"; סעקרעטאַר פון „קרן הצלה"; דירעקטאָר פון „מזרחי" און שטאָטישן מעות חטים־קאָמיטעט; סעקרעטאַר פון פאַרייניקטן קאָמיטעט פון די בית־עלמינ'ס אין וואַלדהיים.

הרב והרבנית גאָלדמאַן האָבן גראָטענע דריי זין און איין טאָכטער: אלכסנדר זיסקינד, תלמיד פון בית מדרש לתורה און אַן „אַקאַנטענד"; הרב אליהו, רב פון „וועסט אוקליין דזשואיש קאָמיוניטי סענטער" אין פילאַדעלפיע; הרב יוסף, רב אין נאָרפאָלק, ווירדזשיניאַ; און מרת חיה ליפשע (איילין) קעיטס, גראַדואירטע „סאָשעל־וואָרקער" און געענדיקטע לערערין פון „קאָלעדזש אָוו דזשואיש סטאַדיעס"; דער איידעם נחום (נאָרמאַן) קעיטס איז פּראָקטיצירנדער הויפּט־אינזשינער פון אַ גרויסער פירמע און געוו. פּרעזידענט און פירער פון דער ציוניסטישער יוגנט־באַוועגונג אין שיקאָגאָ.

הרב מרדכי מינקאָוויטש

הרב ר' מרדכי מינקאָוויטש (מינקאָוו) איז געבאָרן געוואָרן אין בוטען, לעבן סלאָנים. זיין פאָטער, ר' שלום שכנא, אַן אָנגעזעענער בעל־הבית אין שטעטל, האָט געגעבן זיינע קינ־דער אַן עכט־יידישע דערציאונג.

צו 12 יאָר פאָרט דער יונגער מרדכי צו לערנען אין סלאָנימער ישיבה, און אָפּזייענדיק דאָרט אָנדערהאַלבן יאָר קומט ער אַן אין מירער ישיבה, וווּ ראש ישיבה איז דאַן געווען הרב הגאון ר' חיים לייב, ז"ל. פאַר אַ צייט האָט ער אויך געלערנט אין די ישיבות פון נאָוואַראַדאָק און זשאַלודאָק, פון זשאַלודאָק פאָרט ער אַריבער אין דער דאַן באַרימטער מאלטשער ישיבה, וועלכע איז געווען אָנגעפירט פון די גרויסע גאונים און ראשי ישיבה, ר' זלמן סנדר און (שפּעטער) פון ר' שמעון שקאָפּ, זצ"ל. אַ יאָר צייט האָט ער אויך געלערנט אין ראַדינער ישיבה. צום סוף קומט ער אָן אין איישישאָק אין כולל, וווּ די מערהייט פון די בחורים און יונגעלייט האָבן געטאָן אין הוראה, צוגרייטנדיק זיך צו רבנות און טאַקע דאָרט, אין איישישאָק, האָט ר' מרדכי באַקומען סמיכה אויף רבנות.

נאָך דעם זעלבן יאָר 1899, ווען ער איז געוואָרן אַ מוסמך, האָט ר' מרדכי חתונה געהאַט מיט דער יינגסטער טאָכטער פון ר' משה פאָריצקער (וואלעוועלסקי) פון דראָהיטשין, חנה־ביילע, מיט וועלכער ער האָט געהאַט פינף קינדער, צוויי זין און דריי טעכטער.

פאַר די גאַנצע יאָרן, וואָס ר' מרדכי איז געווען אַ תושב אין דראָהיטשין האָט ער זיך נישט פאַרנומען מיט קיין רבנות. אים האָט בעסער געצויגן צו מסחר. פון זיין לעדער־געשעפט, וואָס ער האָט אויפגעמאַכט גלייך נאָך דער חתונה האָט ער געהאַט פּרנסה בכבוד. אין געשעפט האָט אים פיל מיטגע־האָלפן, און אפשר אין גאַנצן, זיין פרוי, חנה־ביילע, וועלכע איז געווען אַן אמת'ע אשת חיל.

ר' מרדכי האָט זיך אָפּגעגעבן פיל מיט שטאָטישע ענינים. ער האָט אין משך פון 23 יאָר אָנגעפירט מיט דער חברה־ש"ס אין אַלטן בית מדרש, וווּ ער איז אויך פאַר דער גאַנצער צייט געווען דער בעל מוסף אין די ימים־נוראים. בכלל, איז ר' מרדכי געווען זייער אָנגעזען אין שטאָט און אַלע האָבן אים געאַכטעט.

אין 1924 איז ר' מרדכי מיט זיין גאַנצער פאַמיליע גע־קומען קיין אַמעריקע. אויף דער עצה פון זיין אַמאָליקן יוגנט־פריינט פון זשאָלודקער ישיבה, הרב הג' ר' ישראל ראָזענ־בערג (פּרעזידענט פון אגודת הרבנים פון אַמעריקע), האָט זיך ר' מרדכי וויידער ענגומען צו מסחר. מיט דער אַקטיוואָר פינאַנציעלער הילף פון די דראָהיטשינער לאַנדסלייט אין ניו־יאָרק האָט ער געעפנט אַ שפּייז־געשעפט („גראָסערי־סטאָר") און עס האָט אים, ב"ה, אָפּגעגליקט. איז ער דאַן אַריין אין הורט־מסחר פון אויל, און אויך אויף דעם געביט האָט ער מצליח געוועזן.

ר' מרדכי איז געווען, שלא על מנת לקבל פרס, אין משך פון 3 יאָר רב אין דראָהיטשינער שוהל אין ניו־יאָרק און גלייכצייטיק געזאָגט אויך אַ שיעור אין „יבנה"־ישיבה. נאָכדעם איז ער 4 יאָר געווען רב אין וואלקאוויסקער שוהל (ניו־יאָרק) און שפּעטער אין אַ שוהל אין ברוקלין.

פאַר דער צייט איז אים, ר' מרדכ'ן אָפּגעשטאָרבן די פרוי, חנה־ביילע, ע"ה, וועלכע איז געווען די עקרת־הבית און דאָס איז פאַר ר' מרדכי'ן געווען אַ גרויסער קלאַפּ. מיט עטלעכע יאָר שפּעטער האָט ער חתונה געהאַט צום צווייטן מאָל מיט שמעון דעם רופא'ס אַ טאָכטער, רבקה. לעצטנס, צוליב זיין עלטער און שוואַכקייט, האָט זיך ר' מרדכי צוריקגעצויגן פון יעדער טעטיקייט. מיט די געשעפטן פירן היינט אַן זיינע צוויי זין, ישראל און מיכאל, וועלכע גייען אין יידישן וועג און האַלטן אַן די טראַדיציע פון זייערע עלטערן. עס דאַרפן אויך דערמאָנט ווערן זיינע טעכטער: שרה, יהודית און אסתר.

הרב ישראל בארי קאָלאָדנער

הרב ר׳ ישראל בארי־קאָלאָדנער איז געבוירן אין יאָר 1911 אין דראָהיטשין. זיין פאָטער, באַוווסט אַלס „ר׳ שמואל געצל׳ס״, האָט געשטאַמט פון אַ שיינער משפּחה אין אַנטאַפאָליע. זיין מוטער, שרה, וועלכע האָט אים פאַר־יתומ׳ט צו 7 יאָר, איז געווען די טאָכטער פון חשוב׳ן דראָהיטשינער בעל הבית ר׳ געצל קאַפּלאָן, וועלכער האָט דערצויגן צוויי זין רבנים: הרב ר׳ שמואל ישראל קאַפּלאָן, ז״ל, רב פון קאָלנע (לעבן לאָמזשע) און הרב ר׳ אברהם יהודה קאַפּלאָן, ז״ל, דיין פון יאַנאָווע.

הרב ר׳ ישראל בארי קאָלאָדנער

ר׳ שמואל האָט געשטרעבט אָנצוהאַלטן די טראַדיציע פון דער משפּחה און געבן זיין פייאיקן זון, ישראל, אַ גרינדלעכע רעליגיעזע דערציאונג בייַ די מלמדים פון שטעטל. צו 17 יאָר פאָרט דער יונגער ישראל לערנען אין דער פרעמד.

אַזוי האָט ער געלערנט דריי יאָר אין דער נאַווערדאָקער ישיבה „בית־יוסף״ אין פינסק (ראש ישיבה ר׳ משה רייז ז״ל); אַנדערהאַלבן יאָר—אין נאַווערדאָקער ישיבה אין ביאליסטאָק, בייַם ראש ישיבה ר׳ אברהם יפין; און 10 יאָר—אין קאַמעניצער ישיבה „כנסת בית־יצחק״, בייַ ר׳ ברוך בער לייבאָוויץ, זצ״ל, און זיין איידעם ר׳ ראובן גראָזאָווסקי, שליט״א.

באַקומענדיק סמיכה פון הה״ג ר׳ ברוך בער׳ן און פון הרב ווײַנשטיין (ראש ישיבה פון דער „בית־יוסף״ ישיבה אין פינסק), איז הרב קאָלאָדנער, אין יאָר תרצ״ג, עולה קיין ארץ ישראל. דאָרט לערנט ער במשך פון עטלעכע יאָר אין דער חברונער ישיבה אין ירושלים.

אין תרצ״ח קומט אַן ר׳ ישראל פאַר אַן איידעם צו דעם באַוווסטן ירושלימער רב און מקובל ר׳ יעקב משה חרל״פ (חאַרלאַפּ), ז״ל. מיט דער צושטימונג און מיטהילף פון זיין רביצין, חנה דינה, זעצט פאָר ר׳ ישראל זיין לערנען בייַ זיין שוועי אין שטוב מיט גרויס התמדה.

אין תש״ג ווערט ר׳ ישראל אויפגענומען פאַר אַ רב אין דער אַלטער קאָלאָניע נס־ציונה, ווו ער צייכנט זיך אויס מיט זיין טעטיקייט אויף פאַרשיידענע געביטן. ער לערנט מיט די עלטערע יידן ש״ס, זאָרגט פאַר דעם תורה־חנוך פון די קינדער; גרינדעט אַ גמילות־חסדים קאַסע פאַר די אָזרחים פון דער קאָלאָניע; שאַפט אַ קופת־צדקה פאַר דורכוואַנדערנדיקע אורחים; באַוואָרגט די נייע עולים מיט דירות א.א.וו.

אין תש״י דערשיינט הרב בארי׳ס ערשטער ספר „משנת ראשונים״ (חלק א׳), וועגן וועלכן די ארץ־ישראל פּרעסע האָט זיך וואַרעם אָפּגערופן. דער צווייטער טייל „משנת־ראשונים״ איז אין דרוק און וועט בקרוב דערשיינען. נאָך אַ ספר „הגיוני קדם״ זיינער געפינט זיך אין כתב־יד. איצט אַרבעט ער אויף אַ פערטן ספר „שו״ע הלכות דעות״. ר׳ ישראל שרייבט אויך תורה מאמרים אין פּעריאָדישע ארץ־ישראל׳דיקע אויסגאַבעס.

הרב והרבנית בארי האָבן 4 זין און אײַן טאָכטער.

פון הרב קאָלאָדנערס גרויסער משפּחה זיינען פאַרבליבן צוויי ברידער און אײַן שוועסטער: יחזקאל אין קובאַ, מרדכי און רחל מיט איר מאַן, בערל וואַרשאַווסקי און קינדער, אין ארץ־ישראל. זיין פאָטער, ר׳ שמואל, איז געשטאָרבן מיט אַ נאָטירלעכן טויט אין דראָהיטשינער געטאָ...

הרב מנחם מענדל פּעער

הרב מנחם מענדל פּעער־פערקאָוויצקי, איז אַ געבוירענער פון דראָהיטשין. זיינע עלטערן, ר׳ יחיאל און סלאָווע, האָבן אים געגעבן אַן עכט־יידישע דערציאונג. נאָך אַלס קינד לערנט ער בייַ די מלמדים חיים מיכאלסקי, שמעון נאהוריער א.א. שפּעטער לערנט ער גמרא בייַ ר׳ משה וועלווע שקאָלניק, ר׳ אליהו מאַכליס און בייַ ר׳ מרדכי מינקאָוויטשן, אין דער ישיבה אין דראָהיטשין. אויסשטייגנדיק אין לערנען פאָרט ער אַוועק אין דער סלאָבאָדקער ישיבה, ווו ער האָט אין משך פון יאָרן, ביז דעם אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, געלערנט מיט גרויס התמדה.

אין יאָר 1920 קומט אַן ר׳ מנחם מענדל (מיט זיינע עלטערן) קיין אַמעריקע און טרעט גלייך אַריין אין ר׳ יצחק אלחנן־ישיבה. אַלס „סלאָבאָדקער״ האָט ר׳ מנחם, מיט זיין לערנען און שטרייניג־יידישער הנהגה, געוואָסן גרויס התקרבות מצד די מנהלים פון דער ישיבה.

אַלס אַ מוסמך פון די גאונים ר׳ משה מרדכי עפשטיין, ז״ל, און, יבדל לחיים, ר׳ אהרן קאָטלער, שליט״א, איז הרב ר׳ מנחם מענדל פּעער געוואָרן אויפגענומען אַלס רב אין סטאָוט אזאַן־פאַרק, לאָנג איילאַנד.

הרב פּעער איז אַ מיטגליד פון דער „הסתדרות הרבנים״. ער איז אויך טעטיק אין דער דראָהיטשינער לאַנדסמאַנשאַפט אין ניו־יאָרק.

הרב מנחם מענדל פּעער איז באַוווסט אַלס ירא שמים און אדוק במצוות.

הרב דוב ב. ווארשאווסקי

הרב דוב בער ווארשאווסקי איז געבוירן אין דראהיטשין צו זיינע עלטערן ר׳ דוד און פייגעל. פון זיין פאטערס צד שטאמט ער אף פון דעם דראהיטשינער אב בית־דין, דעם גאון מקובל, ר׳ דודל׳ל יפה, זצ״ל. ער האט געלערנט אין חדר און פריוואט ביי די בעסטע מלמדים און לערער פון שטעטל. א חוץ למודי־קודש האט ווארשאווסקי אויך שטודירט למודי־חול. ער האט שטענדיק געהאט די אמביציע צו זיין פון די פלייסיקסטע און בעסטע תלמידים פון חדר אדער קלאס.

סוף 1921 שיקט אים זיין פאטער צו לערנען אין דער פרעמד. צוליב א צופאל ווערט ער מגולגל קיין ווילנע און קומט אן אין „ראמיילעס״־ישיבה, וועלכע איז דאן אנגע־פירט געווארן פון הרה״ג ר׳ הירש גראדזענסקי, א ברודער פון גאון ר׳ חיים עוזר גראדזענסקי, זצ״ל. אין ווילנער ישיבה האט ער געלערנט 2 יאר, און אין דער פרייער צייט האט ער אויך באזוכט גורעוויטשעס סעמינאר.

פון 1923 ביז 1932 האט דוב געלערנט אין גראדנער ישיבה, ביים בארימטן גאון און ראש ישיבה, ר׳ שמעון יהודה שקאפ, זצ״ל. אין צווישנצייט האט ער אין משך פון א קארגן יאר אויך געלערנט אין קאברינער ישיבה, ווו ראש־ישיבה איז געווען הרב הגאון ר׳ פסח פרוסקין, זצ״ל.

אין 1932 פארט ער אוועק קיין ווארשע, שליסט זיך איין אין בית־מדרש אויף טווארדע 10 און טוט אין הוראה. גלייך־צייטיק פירט ער אן פאר א קורצער צייט מיט דער ישיבה, וואס האט זיך געפונען אין זעלבן בית־מדרש.

אין 1933 באקומט ר׳ דוב סמיכה פון די פאלגנדיקע רבנים גאונים: הרב ר׳ שלמה דוד כהנא (הויפט־רב פון ווארשעווער ראבינאט); הרב ר׳ יצחק שוסטער (סאקאלקער רב); הרב ר׳ יחיאל מאיר בלומענפעלד (ר״מ פון „תחכמוני״), זצ״ל, ווי אויך אן אפיציעלע סמיכה אין פויליש (פאר דער מאכט), גע׳חתמ׳עט פון די רבנים פון ווארשעווער בית־דין: הרב שלמה דוד כהנא, הרב מ. קאנאל, הרב פ. זילבערשטיין און הרב חיים פאזנער, זצ״ל.

פון דאן אן (1932) ביז זיין אוועקפארן קיין ענגלאנד האט הרב ווארשאווסקי געלעבט אין ווארשע. ער איז געווען רב אין שוהל פון „ברית־החייל״ אויף עלעקטראלניע גאס, און האט אויך געלערנט גמרא מיט די עלטערע קינדער פון די יידישע פאלקס־שולן אויף טווארדע 14 און קופעצקי גאס.

אויסנוצנדיק זיין גרויסע באקאנטשאפט צווישן די ווארשע־ווער עסקנים, האט ווארשאווסקי באזארגט פיל דראהיטשינער קראנקע מיט דאקטוירים; ארריינגעגעבן זיי אין שפיטאל אויף טשיסטע; געלאפן עטלעכע מאל א וואך אין שפיטאל מבקר־חולה זיין די חולאים און געטראגן זיי עסן; געוונצט זיין פרא־טעקציע ביי די פארטייען וועגן באקומען סערטיפיקאטן; און בכלל מקרב געווען יעדן דראהיטשינער, וואס האט זיך געפילט פרעמד און עלענד אין דער גרויסער פרעמדער שטאט.

דעם 15־טן נאוועמבער, 1938, געלינגט הרב ווארשאווסקי׳ן ארויסצורייסן זיך פון באדראטן ווארשע און אנצוקומען קיין ענגלאנד. דעם 20־טן אפריל, 1939, האט ער דארט חתונה מיט חנה׳ן, די טאכטער פון הרב יהושע און רביצין רחל שפעטמאן פון קאנדאן. אין פארלויף פון 8 יאר איז ווארשאווסקי געווען רב אין טיזדייל סטריט שוהל, וואו ער האט אויך געגרינדעט א תלמוד־תורה.

דעם 21־טן אפריל, 1950, קומט אן הרב ווארשאווסקי מיט זיין פאמיליע קיין אמעריקע און באזעצט זיך אין שיקאגא, וווּ ער איז א חבר פון „מרכז־הרבנים״ און אין משך פון דריי יאר רב אין א שוהל.

געזעלשאפטלעכע טעטיקייט

זייענדיק פון נאטור עמפינדלעך צו די ליידן פון דעם געיאגטן און געפלאגטן און בכלל צו יידישע צרות און פאר־פאלגונגען, ווערט הרב ווארשאווסקי נאך פון זיין פריסטער יוגנט באהערשט פון דער ארץ־ישראל אידייע. ער איז אן אקטיוויסט זאמלער פאר די קרנות און ענערגישער מיטבויער פון יידישן לאגד, פאר וועלכעס ער איז געווארן באארט מיט אן אויסצייכנונג פון דער ציוניסטישער צענטראלע אין ווארשע.

שפעטער, מיט דער פארשארפונג פון די פארטיי־קאמפן אויף דער יידישער גאס, און באזונדערס צוליב די ארבישע פאגראמען אויף די יידן אין ארץ ישראל (1929), שטעלט זיך הרב ווארשאווסקי אויף דער זייט פון זאב זשאבאטינסקי׳ס רעוויזיאניסטישער באווענונג. ער איז הויפט־מיטגרינדער און סעקרעטאר פון הצה״ר אין דראהיטשין.

אין 1932 טראגט ער איבער זיין טעטיקייט אויף דעם ווארשעווער באדן. ער איז פארוואלטונגס־מיטגליד (1933) פון ווארשעווער „ברית ישורון״ (רעליגיעזע רעוויזיאניסטן); מיט־גרינדער פון אלוועלטלעכן „ברית־ישורון״ און „ברית־חשמו־נאים״; געווען דעלעגאט פון „ברית־ישורון״ אויף דעם גרינדונגס קאנגרעס פון דער נ. צ. א. (נייע ציוניסטישע אר־גאניזאציע) אין ווין אין 1935; געווען מיטגרינדער (1935) און מיטגליד פון הויפט־לייטונג פון „איחוד־דתי״, שפעטער „אחדות־ישראל״ (פארייניקונג פון „ברית ישורון״ און גרופעס פון מזרחי און אגודה) ביי דער נ. צ. א., און מיטארבעטער פון אירע ארגאנען „רעליגיעזער פראנט״ און „יידישע טרי־בונע״; געווען קצין און מנהל־תרבותי פון הויפט־קאמאנדע פון „ברית־ישורון״; געווען קצין און קולטור־סעקרעטאר פון ווער־שעווער קרייז־קאמאנדע פון „ברית־החייל״; רב פון ווארשע־ווער ברית־החייל־שוהל; געווען מיטגליד פון נאציאנאל־יידישן

הויפט־וואל־קאמיטעט צו די סיים־וואלן, 1935; מיטגליד פון וואַרשעווער שטאָט־קאָמיטעט פון קרן „תל־חי"; פֿרעזידיום־מיטגליד פון וואַרשעווער הצה"ר אין 1937; גענוי. מיטגרינדער און נאָענטער מיטאַרבעטער פון ר' הלל צייטלינ'ס, ז"ל, „כל

פון לינקס: הרב דוב וואַרשאָווסקי, זאב־זעליג, יהודית־גיטל, דוד (קינדער), חנה (פרוי) און הרב י. שפּעטמאַן (שוועד), 1954

ישראל"־באַוועגונג; גענוי. מיטגליד פון צענטראַלן יוגנטלעכן אָפּוועקאָמיטעט קעגן דער שחיטה־גזרה אין 1936; געפֿלאָנגוועט צו אַרגאַניזירן פון אַלע יידישע יוגנט־אַרגאַניזאַציעס אַ זעלבסטשוץ קעגן די פּאָגראָמען פון די פֿאַליאָקן אויף יידן; האָט מיט זיינע חיילים פיל מאָל צוריקגעשלאָגן די כוליגאַנעס; איז אַרומגעפֿאָרן איבער שטעט און שטעטלאַך אין פוילן (אויף זיינע אייגענע הוצאות) און אָגיטירט פאַר אַ יידישער מלוכה, יידישער אַרמיי און רעטונגס־עוואַקואַציע.

קומענדיק קיין לאָנדאָן זעצט ער פאָר די זעלבע טעטיקייט. ער בויט אויף דעם הצה"ר אין מזרח־לאָנדאָן, וועקט די יידישע באַפעלקערונג צו ראַטעוונען די יידן פון די מזרח־לענדער, און באַקעמפט ביטער דעם אַנטיסעמיטיזם פון דער פויליש־קאָלאָניע אין ענגלאַנד און אירע „מאָשקעס"...

מיטן טויט פון זאב זשאַבאָטינסקי, ע"ה, און באַזונדערס צוליב די שרעקלעכע דייטשע הריגות אויף די יידן, קומט פאָר אַ גייסטיקער איבערבריך אין הרב וואַרשאָווסקי'ס געדאַנקען־גאַנג. ער רייסט איבער מיט זיין גאַנצער פריערדיקער טעטיקייט און הויבט־אָן פאַרמירן אַ נקמה־באַוועגונג קעגן די דייטשע רוצחים.

אין יאָנואַר 1945 אַרגאַניזירט הרב וואַרשאָווסקי אין לאָנדאָן אַ „פאָלקס־באַוועגונג פון גוואלי־הדם", וועמענס ציל איז: „צו באַוועגן דאָס פאָלק צו פאַראייביקן די 6-7 מיליאָן יידישע קדושים, וועלכע זיינען אומגעבראַכט געוואָרן פון די מערדעריש דייטשן אין ת"ש־תש"ה, דורך אַ חרם אויף דייטשלאַנד און דייטשן; ער פירט אַ שאַרפן קאַמפּ קעגן דעם לאָנדאָנער וויקטאָר גאָלאַנץ און זיינס גלייכן, וועלכע פרייַדיקן מתילה וסליחה פאַר דעם דייטשן מערדער־פאָלק, א.א.וו.

די דאָזיקע חרם־נקמה־אַקציע פירט ער אָן, מיט פייער און צאָרן, אין וואָרט און אין שריפט, אויך אין אַמעריקע עד־היום. ער איז געווען און איז אויך איצט אַן אומקאָמפּראָמיסלעכער באַקעמפער פון דעם יידיש־דייטשן אָפּמאַך (10 סעפּטעמבער, 1952), און איז דורכאויס קעגן צו נעמען די דייטשע „גוט־מאַכונג"־געלטער.

ליטעראַרישע טעטיקייט

פֿאַראַלע מיט זיין ישיבה־שטודיום און געוועלשאַפטלעכער טעטיקייט איז הרב וואַרשאָווסקי אויך אַקטיוו מיט זיין פּען אויף דעם ליטעראַרישן געביט. נאָך אַלס ייִנגל האָט ער געשריבן נשקשה־דיקע העברעאישע שירים. אין יאָר 1928 דעביוטירט ער מיט אַן אַרטיקל אין ווילנער „דאָס וואָרט". ער שרייבט דאָן פיל אין די פּראָווינציעלע צייטונגען, און איז זער אָפּיציעלער פאָלעמיסט פון דער גראָדנער ישיבה אין גראָדנער יידישער פּרעסע לטובת דער ישיבה.

קומענדיק קיין וואַרשע באַפרייַנדעט זיך הרב וואַרשאָווסקי מיט דעם דאָמאָלטיקן רעדאַקטאָר פון „דער מאָמענט", יוסף העפטמאַן־עמנואל (היינט רעדאַקטאָר פון „הבקר"), און ער הויבט זיך אָן צו דרוקן אין „מאָמענט". צו דער זעלבער צייט דערשייַנען זיינע פּאַרטעטן אין דער ליטעראַרישער ביילאָגע פון „אונזער עקספּרעס", אונטער דער רעדאַקציע פון אהרן צייטלין. וואַרשאָווסקי ווערט אַזוי אַרום אַרייַנגעוועבט אין דער שרייבעריישער משפּחה, וועלכע האָט געהאַט איר מקום מנוחה אויף טלאָמאַצקע 13 און שפּעטער אויף גראניטשנע 6.

גאָר באַזונדערס באַפרייַנדעט איז הרב וואַרשאָווסקי געווען מיט דעם גרויסן דענקער און שריפטשטעלער, הקדוש, ר' הלל צייטלין און זיין משפּחה, הי"ד, וועמענס צוטרוי און התקרבות ער האָט געווונען גלייך פון זיין ערשטן וויזיט ביי צייטלינען אין הויז (שליסקע 60). ביז זיין פאַרלאָזן וואַרשע איז ער געווען דאָרט אַ יוצא ונכנס, אַ בן־בית. טאַקע אין צייטלינס הויז איז האָט ער זיך באַקאַנט מיט זיין זוג און אין צייטלינס הויז איז אויך פאָרגעקומען די צערעמאָניע פון זיין תנאים־שרייבן...

פון 1936 ביז סוף 1938 איז וואַרשאָווסקי, דער רעדאַקציע־סעקרעטאַר פון „יידישן געזעלשאַפטליכן לעקסיקאָן" (אַרויס־געגעבן פון ד"ר ראובן פעלדשוה, 1939, וואַרשע). דער גאַנצער מאַטעריאַל פון לעקסיקאָן איז באַאַרבעט און רעדאַקטירט געוואָרן דורך אים.

פאַר זיין אָפּפאָרן קיין ענגלאַנד האָט דער שעף־רעדאַקטאָר פון „מאָמענט", צבי פּרילוצקי, באַשטימט וואַרשאָווסקי'ן פאַר דעם קאָרעספּאָנדענט פון „מאָמענט" פאַר מערב־אייראָפּע.

אין לאָנדאָן האָט הרב וואַרשאָווסקי מיטגעאַרבעט אין אַלע יידישע צייטונגען און זשורנאַלן, באַזונדערס אין דער „צייט" און אין „לשון און לעבן". ער דרוקט אָפּ דרייַ בראָשורן: „איך באַשולדיג!" (אַפּריל 1941), „פאַלשע משיחים" (נאָוו.

1941) און „גאַסן־מענטשן" (דעצ., 1942). ער איז אויך אָנגע־גאַנגען מיט הכנות אויף אַרויסצוגעבן אַ „יידישן געזעלשאַפט־לעכן לעקסיקאָן" פון לאָנדאָנער יידישן לעבן, נאָר די מלחמה האָט צעשטערט די פּלענער. זינט 1939 איז וואָר־שאָווסקי אַ מיטגליד פון „יידישן ליטעראַטן און זשורנאַליסטן פאַראיין" פון ענגלאַנד.

אין שיקאָגע איז הרב וואַרשאָווסקי דער אַרויסגעבער און רעדאַקטאָר פון „שיקאָגער צייטשריפט" (פון סעפט., 1950); רעדאַקטירט „שיקאָגער בולעטין" פון „מרכז־הרבנים" (1954); באַארבעט און רעדאַקטירט דעם יזכור־בוך „דראָהיטשין"; איז דער מחבר פון ספר „מגילת איכה פון דריטן חורבן" (1952), און האָט אויך גרייט צום דרוק אַ בוך עסייען.

הרב וואַרשאָווסקי האָט מיטגעאַרבעט און געשריבן צייט־לידער, פּובליציסטישע אַרטיקלען, אָפהאַנדלונגען, פאַרטרעטן, זכרונות, בילדער און עסייען אין די פאָלגנדע צייטונגען:

„דאָס וואָרט" (ווילנע); „גראָדנער מאַמענט" (1929); „גראָדנער עקספּרעס" (1930); „דאָס אידישע טאגבלאַט" (וואַרשע, תרצ"א); „פּינסקער וואָרט" (32־1931); „בריסקער שטימע" (1932); „דער מאָמענט" (וואַרשע, 39־1932); „ראַדיאָ" (נאָכמיטאָג בלאַט פון „מאָמענט"); „היינט" און „היינטיקע נייעס" (וואַרשע); „אונזער עקספּרעס" (וואַרשע); „רעליגיעזער פראָנט" און „אידישע טריבונע" (וואַרשע); „דער נייער רוף" (הרב ש. אורבאַך, 1939 וואַרשע); „די צייט" (מ. מייער לאָנדאָן, ענגלאַנד); „די וואָכענצייטונג" (לאָנדאָן); „קענעדער אָדלער" (1941); „אונזער וואָרט" (פון גאָלדענבערג, לאָנדאָן, 1943); „לשון און לעבן" (פון דיכטער שטענצל, לאָנדאָן); „ציון אין קאַמף" (פּאַריז, 1949); „שוהל־לעבן" (א. רייכמאַן, נ. י., 1955).

געווארן איבערדרוקט אין „די אידישע וועלט" (פילאַדעל־פיע, קליוולאַנד, 1941); „ישורון", „אונזער וועלט" (מינכען, 1948); „מורה דרך" (זאַלצבורג, 1947); „אונזער ציל" (לינז).

וואַרשאָווסקי'ס עלטערן (דוד און פייגל) און שוועסטער (פרומע־גיטל) זיינען אומגעקומען. הי"ד!

די וואַרשאָווסקי'ס האָבן דריי קינדער אין ישול־עלטער: יהודית־גיטל, זאב־זעליג און דוד.

ביבליאָגראַפיע:

„יידישער געזעלשאַפטליכער לעקסיקאָן" (ביאָגראַפיע פון וואַרשאָווסקין, זייט 898); „היינט" (7 אַפּריל, 1939, וואַרשע); „דער מאָמענט" (26 מאַי, 20 יוני, 1939, וואַרשע); „די וואָכענצייטונג" (2 מאַי, 12 דעצעמבער, 1941, לאָנדאָן); „טהע דזשואיש סטענדערד" (2 מאַי, 1941, לאָנדאָן); „פּאָליש דזשוי־איש אָבסערוואָר" (8 יאָנואַר, 1943, לאָנדאָן); „תרבות" (זשור־נאַל, תש"ח, לאָנדאָן); „די צייט" (13 און 16 אַפּריל, 1950, לאָנדאָן); „די אידישע שטימע" (6 פעב., 1953, לאָנדאָן); „סענ־טענעל" (25 מאַי, 1950, שיקאָגאָ); „דער מאָרגען־זשורנאַל" (21 מערץ, 1947; 25 אפּריל, 30 מאַי, 16 יוני, 1950; 23 יאָנו־אַר, 1952, ניו־יאָרק); „דער טאָג" (3 מאַי, 1950; 2, 23 נאָוו., 1951, ניו־יאָרק); „טאָג־מאָרגען זשורנאַל" (2 פעב. 37 דעצ., 1953; 8 יולי, 1954, ניו־יאָרק); „פאָרווערטס" (27 אפּריל, 1950, ניו־יאָרק; 5 מאַי, 14 יוני, 18 יוני, 1950, שיקאָגאָ); א.א.

דאָס לעבן און פּטירה פון כאָלאָשינער רבי

„ראַדיאָ" („מאָמענט"), וואַרשע, 26טן אָקטאָבער, 1932.

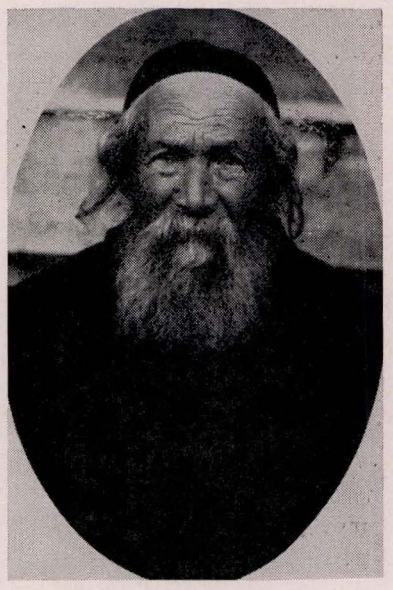
ווי עס איז שוין געווען געמאָלדן, איז דעם 20טן ד.ח. (אָקט.), נפּטר געווארן אין דראָהיטשין דער „כאָלאָשינער רבי", אָדער שמיד, ווי מען האָט אים גערופן, ר' אליה מרדכי לע־ווינאָוויץ, ז"ל.

הגם ער איז געווען געבוירן אין באוואוסט אָפּילו ווייט אויסער די גרעניצן פון פוילן, דאָך זיינען דאָ זייער ווייניק מענטשן, וועלכע האָבן געוווסט ווי אָפּצושאַצן זיין גדלות, צדקות אא"וו.

דער כאָלאָשינער רבי איז געווען אַ מערקווירדיקע און רעטזעלהאַפטע פערזענלעכקייט. דער כאָלאָשינער רבי האָט ניט געהערט צו דעם סוג רביים, וואָס פראָווען חסידות, פּירן טישן און זיינען אַרומגערינגלט פון אַלע זייטן מיט חסידים.

ער איז אויך ניט געווען קיין גרויסער למדן, וועלכער זאָל זיצן גאַנצע טעג און נעכט איבער אַ גמרא. ער האָט אפּילו קיינמאָל קיין ישיבה ניט באַזוכט. ער איז אַבער געווען אַ גרויסער ירא־שמים און בעל־מעשה. ער האָט שטענדיק אַריינגעקוקט אין אַ ספר. ער איז געווען אַ גרויסער נדבן, אַ מכניס־אורח און אַ בעל־מדות, אַ מענטש פון מעשים. ער האָט פּיינט געהאָט פרסום. ער פלעגט אַלץ זיינע מעשים טאָן געהיים, אז קיינער זאָל ניט וויסן. ער האָט געלעבט זייער באַשיידן, צוריקגעהאַלטן און האָט זיך זייער איינפאַך געקליידט. ווינטער פלעגט ער גיין אָנגעטאָן אין אַ פּויערשן פּעלץ, מיט די האָר אויף אויבן. אָבער דאָך — ווער עס האָט געהאָט אַ גוטן חוש השמיעה, האָט געקענט הערן, ווי ער האָט, בעת'ן קלאַפן מיט'ן האָמער

איבער דער קאָוואַדלע, אויסגעזונגען אַ פסוק פון תהלים. מען האָט גלייך דערפילט, אַז דאָ האָט מען צו טאָן מיט ניט קיין געווײנלעכן מענטש, נאָר מיט אַ נסתר, אַ ירא־שמים...

ר׳ אליהו מרדכי לעווינאָוויץ ז״ל

און מענטשן האָבן אָנגעהייבן פֿאָרן צו אים נאָך ברכות. די מאַסן האָבן געפֿאָרט פֿון אים, ער זאָל „נתגלה״ ווערן...

ר׳ אלי׳ איז געבוירן געווארן אין 1846 אין אוטיאַן, בײַ ווילנאָ. דער פֿאָטער זײַנער, י ע ק ב, איז געווען אַ פֿאָדראַדטשיק און איז געווען זײַער אָנגעזען אין שטעטל.

צו 7 יאָר ווערט דער קליינער אלי׳ פֿאַר׳יתומ׳ט פון זײַן פֿאָטער. די מוטער האָט דאָן, צום צווייטן מאָל, חתונה מיט אַ געוויסן דוד באַשעס אין יאַקאָוולעוו, אַ יידישע קאָלאָניע בײַ דראָהיטשין.

מיט עטלעכע יאָר שפּעטער קומט אלי׳ אָן אַלס לערן־יינגל צו אַ שמיד אין דראָהיטשין און לערנט זיך קלאָפּן מיטן האָמער. שוין דאָן, נאָך אַלס יונגער יינגל, האָט ער זיך אַרויס־געווויזן צו זײַן אַ גרויסער ירא שמים. אַז ער איז געווארן עלטער, האָט ער חתונה מיט אַ מיידל פֿון פּינסק און באַצויגט זיך אויף שטענדיק אין דאָרף כאָלאָזשין, 17 קילאָמעטער פֿון פּינסק, — פֿון דאָנען שטאַמט דאָס זײַן נאָמען „כאָלאָזשינער״. ער עפֿנט דאָרט אַ קוושניע און פֿאַרנעמט זיך מיט שמידערײַ, גלייכצײַטיק דינגט ער זיך אַ רבי׳ן, מיט וועמען ער לערנט אין דער לײַדיקער צײַט. אויסער דעם פֿאַסט ער גאַנץ אָפֿט, גייט טבֿילה אפֿילו ווינטער אין טײַך, נעמט אויף יעדן אורח וואָס גייט פֿאַרבײַ זײַן שטוב, אא״וו.

באַלד הייבן אָן צו קורסירן פֿאַרשידענע ווונדער־מעשׂיות ווועגן דעם שמיד, און דער עולם הייבט אָן פֿאָרן צו אים נאָך עצות און ברכות...

אַזוי האָט זיך דאָס געצויגן 42 יאָר. ביז וואָנען עס איז אויסגעבראָכן די וועלט־מלחמה. דאָן האָט דער „כאָלאָזשינער״, צוליב דעם קריגס־פֿראָנט, וועלכער האָט זיך געפֿונען ניט ווייט פֿון כאָלאָזשין, געמוזט פֿאַרלאָזן זײַן ווינונגס־אָרט און האָט אַריבערגעוואַנדערט אין דאָרף האָרבאכע בײַ דראָהיטשין. אין יאָר 1920, באַזעצט ער זיך אין דראָהיטשין, ווו ער האָט זיך געפֿונען ביז דער פּטירה. זעלבסטפֿאַרשטענדלעך, אז די לעצטע פֿאָר צענדליק יאָר האָט ער, צוליב זײַן עלטער, שוין ניט באַשעפֿטיקט זיך מיט זײַן שמידעריי־פֿאַך, נאָר די קינדער זײַנע פֿלעגן אים אויסהאַלטן. פֿון די געלדער, וואָס מ׳פֿלעגט אים בריינגען פֿאַר זײַנע עצות און ברכות, פֿלגעט ער אַליין ניט געניסן נאָר עס צעטיילן פֿאַר ישיבות.

לעצטנס איז ער שוין געווען שטאַרק אָפּגעשוואַכט און שוין כמעט ווי ניט געהערט, דאָך איז ער נאָך געווען ביי דעם פֿולן באַוווסטזײַן, און אפֿילו צוויי שעה פֿאַר דער פּטירה, האָט ער נאָך אָנגענומען בקשות.

לויט אַ צוואה פֿון דעם נפֿטר, האָט מען אים מיטגעגעבן אין קבר גאַנצע צוויי זעקלעך מיט קבלות אויף דערהאַלטענע סומעס געלט, וועלכע ער האָט צעטיילט פֿאַר ישיבות און אנדערע וווילטעטיקע מוסדות.

דוב ב. וואַרשאָווסקי.

***

קאָרעספּ. פון דראָהי. אין „פּינסקער וואָרט״, 15 אַפּריל, 1932

א ייד פון אַמעריקע שרייבט צום כאָלאָזשינער

היינטיקע וואָך איז דערהאַלטן געוואָרן אַ בריוו פון אַמעריקע, אַדרעסירט צו דעם „כאָלאָזשינער״, אין וועלכן דער שרייבער פֿון דעם בריוו בעט דעם הייליקן רבי, אַז ער זאָל העלפֿן אויסגעפֿינען לינדבערג׳ס פֿאַרלאָרנגעגאַנגענע קינד.

מיר גיבן דאָ דעם פֿולן אינהאַלט פֿון בריוו:

„י״ג אדר ב׳, תרצ״ב.

„הייליקער רבי!

„אַזוי ווי אַ קינד פֿון צוואַנציק מאַנאַטן אַלט איז געווארן אַוועקגענומען פֿון זײַנע עלטערן דאָ אין די פֿאַראייניקטע שטאַטן, וואָלט איך זייער געוואָלט וויסן, אויב עס איז מעגלעך, פּריער פֿאַר „השם יתברך״ און דאָן דורך אײַך, מיר אָנצוצייגן ווו צו געפֿינען דאָס קינד. דעם קינדס עלטערן זײַנען נישט קיין יידן, זיי הייסן לינדבערג...

„עס איז שוין פֿיר וואָכן, אַז מ׳זוכט דאָס קינד און ס׳איז אונמעגלעך אים צו געפֿינען. עס וואָלט געווען זייער אַ גרויסע ערע פֿאַר די יידן אין דעם לאַנד, אויסגעפֿינען דאָס קינד. איך האָף צום „השם יתברך״, מען זאָל קענען דורך אײַך אויסגעפֿינען דעם ריכטיקן פּלאַץ, ווו דאָס קינד געפֿינט זיך.

„איך האָף צו הערן גוטע נייס פֿון אײַך. בעט׳ס ג־ט פֿאַר מיר און מיין פֿאַמיליע. מיט אַכטונג, ת. ח. בלום״.

דאָס איז דער פֿולער טעקסט פֿון בריוו, אין וועלכן עס זײַנען אויך געלעגן 5 דאָלאָר.

דער רבי זיך זייער שטאַרק פֿאַראינטערעסירט מיטן אינהאַלט פֿון בריוו.

נאָך אַ לאַנגן אַריינטראַכטן זיך אין דער זאַך, האָט ער געענטפֿערט פֿאָלגענדעס:

„דאָס קינד איז קראַנק, ר״ח סיון וועט מען עווי״ר ווערן...״

דער ענטפֿער איז גלייך איבערגעשיקט געוואָרן אין אַמעריקע.

דער בריוו, און איבערהויפּט דער ענטפֿער פֿון דעם „כאָלאָזשינער״, האָבן ביי אונז אין שטאָט אַרויסגערופֿן אַ פֿאַרשטענדלעכע סענסאַציע. אַלע זײַנען געשפּאַנט צו ווײַסן, צי דער ענטפֿער וועט זיך אַרויסווייזן פֿאַר ריכטיק. — ד.ב.ווו.

שמואל לעוו (ניו־יאָרק)

ר׳ אליהו מרדכי לעווינאָוויץ ז״ל

א.

צווישן די אונציילויקע לעגענדעס וועט אַמאָל אויך פאַר־נעמען אַ באַזונדערן פלאַץ די געשיכטע פון דעם איינפאַכן אָבער פאָפולערן דאָרפישן צדיק, באַווּסט א.נ. „דער כאָלאָ־זשינער שמיד״. ר׳ אליהו מרדכי לעווינאָוויץ האָט זיין יוגנט אַדורכגעמאַכט אין גרויס אָרעמקייט און דחקות. ער האָט געדאַרפט אַרבעטן שווער און ביטער אין זיין קוזשניץ אין כאָלאָשין כדי צו שפייזן זיין פרוי און קינדער. צו אַלעמען איז אים פלוצלונג גאָר יונג אָפּגעשטאָרבן זיין פרוי און ער האָט געמוזט אויך זיין אַ מוטער צו זיינע קליינע קינדער. אין קורצן נאָכדעם האָט ער חתונה געהאַט צום צווייטן מאָל. און דאָ הייבט זיך אָן דאָס עולה לגדולה זיין פון דעם כאָלאָזשינער שמיד.

ניט אזוי שנעל און גרינג איז אים דער שנוי לטובה אָנגעקומען. נאָר זיין שטאַרקע עקשנות איז אים בייגעשטאַנען, און ער האָט מקיים געווען דעם מאמר חז״ל: „הוי עז כנמר וקל כנשר, רץ כצבי וגבור כארי״.

דעם ערשטן תנאי מיט זיין צווייטער פרוי האָט ער גע־מאַכט אַז זי זאָל אים נישט שטערן אין זיין נייער אונטער־נעמונג, צו גיין לערנען תורה.

ר׳ אליהו מרדכי לעווינאָוויץ האָט איינגעזען, אַז צו נעמען אַ מלמד צו זיך אין דאָרף איז ניט פאַר זיינע כחות, האָט ער זיך געמאַכט אַ סדר: מאָנטיק און דאָנערשטיק האָט ער עולה־רגל געווען קיין פינסק (אויב איך מאַך ניט קיין טעות, אַן ערך פון 14 רוסישע ווערסט), געדונגען זיך אַ מלמד און געזעסן אין געלערנט מיט התמדה לויט זיינע מעגלעכקייטן.

אונטער אַלע אומשטענדן און אונטער אַלע שווערע וע־טערן איז דער „כאָלאָזשינער שמיד״ מאָנטיק און דאָנערשטיק עולה־רגל געווען קיין פינסק נאָך אַ האַלבן טאָג שוועכער קוזשניץ־אַרבעט צו דערקוויקן די נשמה מיט אַ פרשה חומש. וועו ער האָט געמוען משיג־זיין אַביסעלע מער איז צו זיין גייסטיקן פאָרגעניגען גאָר קיין שיעור נישט געווען. אַ באַזונ־דערן נחת־רוח איז אים צוגעקומען וועו ער האָט אַריינגע־קראָגן אַ ספר׳ל פון נסתרות און רמזים אויף עברי־טייטש, דאָן האָט ער אינגאַנצן אָנגעקוואָלן.

אויך אין די שפעטערדיקע יאָרן, שוין נאָך זיין מפורסם ווערן, געפינען מיר אין זיין אוצר הספרים אַ גאַנג („סעט״) „חק לישראל״, חומשים מיט׳ן „בית יהודא״ (רש״י אויף עברי־טייטש), דעם ספר׳ל „שערי ציון״ א.ד.ג. דאָס הייסט, אַז די הויפט פון זיינע למודים האָט ער געלערנט אויף עברי־טייטש.

צו יענער צייט האָט געלעבט אין קארלין (אַ טייל פון פינסק) דער גאון־עולם ר׳ דוד׳ל קארלינער זצ״ל. דער כאָלאָזשינער איז געוואָרן אַ גאָר־אָפּטער אַריינגייער צום גרויסן גאון וצדיק, און ווי עס פאַרשטייט זיך, זעענדיק ווי אַזאַ פשוט׳ער ייד, ווי ר׳ אליהו מרדכי, איז זיך ממש מוסר נפש פאַר למוד התורה, האָט אים דער גאון ר׳ דוד׳ל מקרב געווען. ר׳ דודל׳ס התקרבות צו ר׳ אליהו מרדכי׳ן האָט גע־האָט אַ גרויסע ווירקונג אויף זיין גאַנג פון לעבן.

פון מיינע קינדער יאָרן געדיינק איך: עס איז געווען פאַרשפרייט די לעגענדע, אַז דער גאון האָט אים געגעבן אַ ברכה, אַז אין זכות פון זיין מסירת־נפש פאַר למוד התורה זאָל זיין נאָמען קלינגען איבער דער גאַנצער וועלט. ואם קבלה היא נקבל...

ב.

אַז דער מזל האָט ר׳ אליהו מרדכי׳ן געמוען שפילן איז אַפילו דער נאָמען פון דערפל כאָלאָזשין באַרימט געוואָרן. עס איז געמוג געווען צו זאָגן בלויז „דער כאָלאָזשינער״ — האָט מען שוין פאר מיילן ווייט געווּסט וועמען מען מיינט. צענדליגער ספורי מעשיות זענען צווישן פאָלק פארשפרייט געוואָרן וועגן דעם כאָלאָזשינער גוטן יידן, יעדער איינער מיט זיין נוסח. און ניט נאָר צווישן יידן, נאָר אפילו צווישן קריסטלעכע שכנים איז ער באַלד אנערקענט געווארן ווי א בעל מופת (אָדער זגאָכער). די קריסטלעכע שכנים פלעגן דערציילן אז ווו ר׳ אליהו מרדכי גייט פארבייַ אַ פעלד קומט אַריין דאָרט די ברכה.

יידן מיט אָנגעוווייטיקטע הערצער (און אזעלכע יידן האָבן דאָך ניט אויסגעפעלט), האָבן געגומען שטראָמען צום כאָלאָ־זשינער גוטן יידן מארבע פּנות העולם, ווער מיט פערד און וואָגן און ווער מיט׳ן באַן. די סטאַנציע יוכנאָוויטש ביי פינסק, די נאָענסטע צו כאָלאָזשין, איז אויך געוואָרן אַ שם־דבר.

האָט אַ ייד געזוכט אַן עצה־טובה אין מסחר, איז כּמעו געפאָרן צום כאָלאָזשינער גוטן ייד, און מהסתם האָט נאָך השי״ת געהאָלפן און דער ייד איז באַגליקט געוואָרן דורך דעם גוטן יידנ׳ס עצה און ברכה. וואַלד־סוחרים, וועלכע פלעגן זיך נישט קענען דערוואַרטן אויפן פראָסט אַרויס־

צוכאָפן דאָס ביסל געהילץ צום באַן פון בלאָטיקע וועלדער, זיינען געקומען צום רבי'ן נאָך אַ ברכה אויף אַ פראָסט און שניי, כדי עס זאָל זיין אַ גוטער שליטוועג.

פארשיידענע פאָלקס־געשיכטעס און לעגענדעס זענען אין פאָליעסער געגנט דערציילט געוואָרן, נאָך מיט פיל יאָרן פריער, פון פאַרשיידענע גאונים און מקובלים, צו וועמען יידן פלעגן קומען אויסגיסן זייערע ביטערע הערצער אין אַן עת־צרה. אין אונזערע מקומות זיינען אויף דעם געביט געווען באַוווסט די צוויי גדולים און מקובלים: ר' פנחס מיכאל פון אַנטאָפּאָליע, און ר' מרדכי'לע סלאָנימער, זצ"ל.

אין דער צייט ווען ר' אליהו מרדכי דער כאלאזשינער האָט געזומען מפורסם ווערן אין זיין סביבה, האָבן די רייזנ־דיקע קיין סלאָנים, צו ר' מרדכי'לען, אַנגעהויבן פאָר־שפרייטן ידיעות פון דעם נייעם גוטן ייד. ווען ר' מרדכי'לע האָט זיך דערפון דערוווסט, האָט ער אַנגעהויבן אָפשיקן אַסאַך פון די בעלי־בקשה צו דעם כאָלאָזשינער...

אַזוי אַרום איז דער „כאָלאָזשינער שמיד", אַ דאַנק ר' מרדכי'לע סלאָנימער, נתגלה געוואָרן און יידן פון אַלע מקומות האָבן אַנגעהויבן פאָרן צו אים...

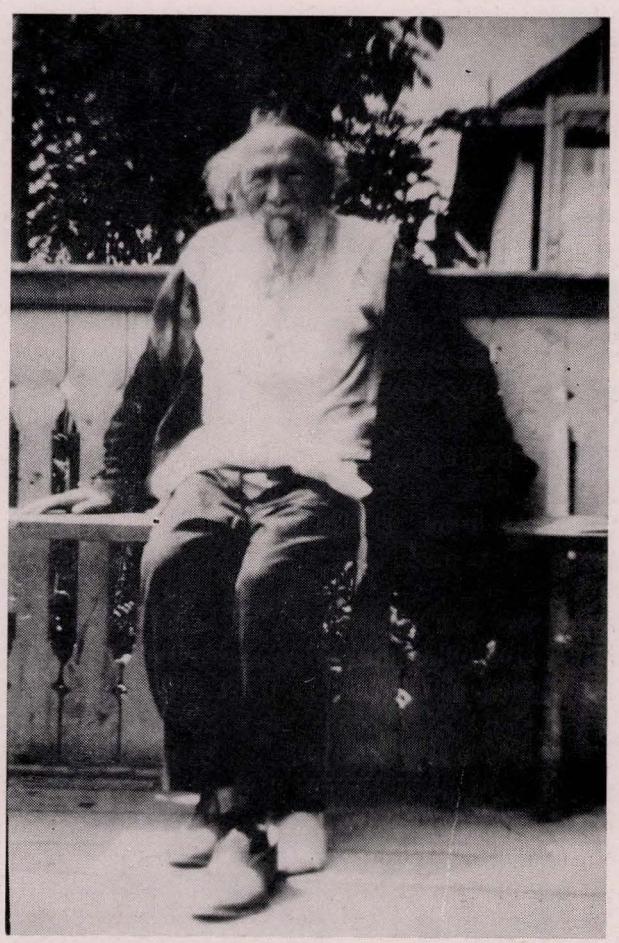
ג.

„ברם זכור הוא לטוב". כדאי צו דערמאָנען אייניקע אינ־טערעסאַנטע עראינערונגען וואָס שטייען מיר פאָר די אויגן פון מיינע קינדער יאָרן. דאָס ערשטע מיין איך דעם שדוך צווישן די צוויי דערפער כאָלאָזשין (לעבן פינסק) און האָר־באַכע (לעבן דראָהיטשין) — אין זעלבן דאָרף בין איך טאָקע געבאָרן געוואָרן...

עס איז געווען דער רצון פון ר' אליהו מרדכי'ן, דעם כא־לאָזשינער גוטן יידן, צו מתחתן־זיין זיך מיט ר' וואָלפקען דעם האָרבאַכער שמיד. לויט די אייגענע ווערטער פון דעם כאָלאָזשינער: ער האָט געגאָרט נאָך דעם דאָזיקן שידוך צוליב ר' וואָלפקע דעם האָרבאַכער שמיד'ס זכות־אבות, דאָס הייסט, גרויסן יחוס. ויהי היום, אַז אַלטערקע, ר' וואלפקע שמיד'ס עלטערער זון, איז געקומען פון רוסישער מיליטער־דינסט אַהיים קיין האָרבאַכע, האָט וואָלפקע דער האָרבאַכער שמיד מישב־געווען און זיך צוגעכאַפּט צו'ם כאָלאָזשינער גוטן יידן, אַלס אַן אַמאָליקן גוטן באַקאַנטן, נאָך אַן עצה־טובה און ברכה. און ווי פאָרוווונדערט איז ער געווען צו הערן פון כאָלאָזשינער'ס מויל, אַז עס איז באַשערט מן השמים, אַז זיי ביידע זאָלן מחותנים ווערן. און כדי ר' וואָלפקע זאָל ניט מיינען אַז דער כאלאזשינער צדיק איז דאָ אויסן אריינצונאָרן זיין אַלטערקען מיט אַ ברכאָוונע (פעלערדיקע) סחורה, האָט ער אים תוך־כדי־דבור פאָרגע־שטעלט זיין טאָכטער פרומע, די שיינע בתולה, די מן השמים באשערטע כלה פאָר אַלטערקען, און שוין באצייטנס צוגע־וונטשן, אַז דער זווג זאָל עולה־יפה־זיין.

ר' וואָלפקע פון זיין זייט האָט גאָרנישט געהאָט וואָס אויס־צוזעצן קעגן דעם דאָזיקן פלוצלונג־צוגעפאַלענעם שידוך. נאָר אדרבא ואדרבא פול מיט האָפענונגען זיך צוריקגעקערט קיין האָרבאַכע אַנצוזאָגן זיין אַלטערקען די גוטע בשורה וועגן דעם אומגעריכטן גליק וואָס עס איז אים מן השמים באַשערט געוואָרן.

לויט ווי איך געדיינק, איז עפעס אַלטער דער חתן־בחור, פונ'ם ערשטן באַגעגעניש מיט דער כלה פרומע, ניט געווען

דער כאָלאָזשינער רבי, ר' אליהו מרדכי לעווינאָוויץ, ז"ל.

צופיל באַגייסטערט. דערפאַר אָבער, ווען ער האָט שוין אין א גוטער שעה תנאים געשריבן און טעלער געבראָכן, איז אַלטער גאָר אַן אַנדער מענטש געוואָרן. און קומענדיק נאָך די תנאים פון כאָלאָזשין צוריק קיין האָרבאַכע איז ער געווען פול מיט באגייסטערונג און מיט אזוי פיל שבחים פאר אלץ און אַלעמען אַז פאָר וואָכן לאַנג האָט ער געהאַט צו דער־ציילן פון אלעס וואָס עס איז אים אויסגעקומען צו זען און צו הערן ביי'ם צדיק אין הויז. איבערהויפט האָט דער חתן־בחור געהאַלטן אין איין דערציילן פאָר אַלע יידישע שכנים וועגן די נסים ונפלאות, וואָס עס זיינען פאָרגעקומען אין הויז פון דעם כאָלאָזשינער צדיק אין דער נאכט פון די תנאים.

[איינע פון די ספורי־המעשה זיינע איז געווען: וועז דער כאָלאָזשינער צדיק האָט בעת די תנאים איינגעלאָדן באַ־קאָנטע נפטרים צו אים — פון ביידע צדדים, און זיי אויפגע־

פאַדערט זיי זאָלן בענטשן די חתן־כלה און זיי טאקע דערביי אָנגערופן ביי די נעמען, — איז געשען אַ נס. ווי נאָר דער צדיק האָט פארענדיקט די דאָזיקע אינלאדונג זיינען צעפלאָצט געוואָרן די גלעזער פון די בליץ־לאָמפן אין דעם הויז פון דער שמחה. עס האָט געהייסן, אַז די הייליקע נשמות האָבן אַנטייל גענומען אין דער דאָזיקער שמחה און האָבן זייער הסכמה געגעבן. אַנדערע האָרבאָכער יידן האָבן אפילו געוואלט עפעס אַראָפדינגען פון אלטער׳ס דערציילטע ספורי נסים, אָבער דער חתן־בחור האָט זיך געהאַלטן ביי זיינס...]

זייער אינטערעסאנטע בילדער שטייען מיר פאר די אויגן פון דער חתונה, וואָס איז אויך פאַרגעקומען אין כאַלאָזשין. אלס זייער גוטע אויפגעלעבטע שכנים איז אונזער משפחה אויך געווען אייָנגעלאָדן צו דער דאָזיקער חתונה. באמת האָט מיר דאָן מיין נסיעה קיין כאַלאָזשין עפעס אַביסל גע־שראָקן. אין מיין פאַנטאַזיע האָב איך זיך פאַרגעשטעלט, אַז וויבאלד א וועלט פארט צו׳ם כאלאזשינער מוז ער דאך זיין עפעס אַ גדול־הדור און זייענדיק דאָן אַ 9־יאָריקער גמרא־בחורל, היינט טאָמער גיט דער כאלאזשינער עפעס א פרעג אַ שוועריע סוגיא און איך וועל נישט וויסן, איז דאָך „אוי לאותה בושה ואוי לאותה כלימה". איך האָב אָבער באַלד אויסגעפונען אז איך האָב געהאט אַ פחד־שוא (אומזיסטע שרעק)...

קומענדיק קיין כאלאזשין האט זיך זייער געווארפן אין די אויגן די אויסערגעווייניעכע הכנות און די פאראדנעקייט צו דער חתונה. פון גאנץ וויט האָט געשיינט פאר די אויגן אַ גרויסער באַלאַגאַן, וואָס איז עקסטרע צוגעגרייט געוואָרן פאר דעם גרעסטן עולם וואס קען מעגלעך צוקומען. קוקנדיק אויף אזא שיינעם געדעקטן באלאגאן האט מיר מיין קינדער־שע פאַנטאַזיע פאַרפירט צו די „יריעות־המשכן"...

אַז דער עולם צו דער חתונה איז געווען זייער גרויס און כאַרשיידנאַרטיק איז איבריק צו דערמאָנען. אָבער פון אַלע צוזאמענגעפאָרענע און געסט האָט אויף מיר דאן געמאכט דעם שענסטן אייָנדרוק ר׳ יעקב איוואָניקער, ע״ה, אָדער ווי מ׳האט אים געפונפן פשוט ר׳ יאנקעלע איוואניקער (איוואניק איז געווען אַ יידישע קאָלאָניע נעבן פינסק), אַ ייד אַ מופלג בתורה וביראה און דערצו נאָך אַ פקח, אַ חכם. איבערהויפט האָט זיך זיין פקחות ארויסגעוויזן וועו ער איז לכבוד שמחת חתן וכלה געוואָרן אביסעלע בגילופינדיק. אויסער דעם וואס ער האָט ניט אויפגעהערט צו לערנען (געשאָטן מיט מאמרים אויסנווייניק) האָט ער נאָך צוגעפעפערט מיט אייגענע שיינע ווערטלעך און געדאנקען. און אָט, צום ביישפיל, לאמיר דאָ איבערזאָגן א פאר פון זיינע ווערטלעך וואס זיינען מיר גע־בליבן אייָנגעקריצט אין זכרון. אַזוי, ווי עס האָט אים אלס פרומען יידן געערגערט די שעטנז־טענץ פון געווסיס פאַרלעך, איז ער זיך מישב און טאַנצט אַריין מיט׳ן לאַנגן טלית־קטן צווישן די פארלאך און מאַכט זיך מערער פריילעך ווי גע־ווינלעך. דער אלגעמיינער עולם האט פון וואָס צו לאכן. אָבער דער שטנז־טאַנץ איז ביי דעם פאַרל נעבעך צעשטערט געוואָרן. וועו דער יונגערמאַן האָט געמומען פראָטעסטירן, האָט אים ר׳ יאנקעלע, ז״ל, געענטפערט בזה הלשון: „וואָס שטייט דיר אפשר ניט אָן, יונגערמאַן, מיט מיר צוזאַמען צו טאַנצן, — צוליב מיין לאנגן טלית־קטן מיט ציצית? ביסטו דאָך, במחילה, א נאר. אז יאנקעלע איוואניקער גייט אין גאס מיט די לאַנגע ציצית שרייען אַלע: יאַנקעלע דער איוואַניקער גייט; אבער אז דו וועסט גיין אין גאס וועט מען זאגן אז א גוי גייט. וועסטו דאך שרייען אז דו ביסט א ייד, אָבער וער וועט דיר גלויבן? איין ברירה וועט דיר בלייבן — ארונטער־צוציען די מלבושים"...

אדער אזא פאַרציץ מוסר צו דער יוגנט: „דער טייוול ווייס איך ווּ מ׳האַלט מיט אייך. קומט אסתר תענית, זאָגט איר אַז איר זענט פון המנ׳ס חברה (כדי ניט פאַסטן), און ווי נאָר עס קומט צו די פורימ׳דיקע קרעפלעך — אַהאַ, איר זענט שוין פון מרדכי׳ס חברה..." א.א.וו.

אויף מאָרגן אין דער פרי נאָך דער פאראדנער חתונה זיינען אלע געסט געלאָפן צו ר׳ אליהו מרדכי׳ן נאָך ברכות, און ווי זיין שטייגער האָט ער געטיילט די ברכות מיט אַ פולער האנט צו יעדן אייָנעם וואס האָט זיך נאָר צו אים געוועגדעט.

דעם שבת פון שבעה־ברכות האָט שוין דער כאלאזשינער געפראָווען אין האַרבאַכע, און אַזוי אַרום האָט האַרבאַכע זוכה געווען אז דער כאלאזשינער צדיק זאל איר באערן מיט א שבת׳דיקן באַזוך צום ערשטן מאָל.

ד.

דער גורל האָט געוואָלט, אַז דער כאָלאָזשינער זאָל ווערן אַ תושב אין האַרבאַכע.

געווען איז עס ערב יום כפור תרע״ה ווען דאָס דערפל כאלאזשין איז נאָר־וואָס אקופירט געוואָרן פון די דייטשן. ר׳ אליהו מרדכי דער כאָלאָזשינער איז צוליב די מלחמה־געפארן פארבליבן אין כאלאזשין דעם יום־הקדוש אָן א מנין. אייָנגעוויקלט אין טלית און קיטל איז ער געשטאַנען און מיט א הייליקן ציטער געזאָגט די הייליקע תפלות פון „כל נדרי". מיטאַמאָל האָט זיך צו זיינע אויגן דערטראָגן אַ העלער שיין פון דעם דאָרפישן תבואות־מאָגאַזין וואָס איז גע־שטאַנען אין דער זעלבער שורה פון זיין הויז. און עפעס ווי מיט אן אומנאַטירלעכער קראפט האָט אים אַ צי־געטאָן צו יענער ניכטיקער שיין פון מאָגאַזין, אין וועלכן עטלעכע פון די נאָר־וואָס אָנקומענדיקע דייטשן האָבן זיך אייָנגעאָרדנט אויף נאַכטלעגער... ווי ניט מיט זיין קראפט איז ר׳ אליהו מרדכי גאלאָפן אין דער ריכטונג פון דעם לייכטנדיקן מאָגאַזין. „האַלט!" „האַלט!" — האָבן די דייטשישע זעלנער מיטאַמאָל אויסגעשריען, דערזעענדיק דעם אומדערוואָרטעטן און אין ווייסן־אייָנגעהילטן גאַסט.

ר׳ אליהו מרדכי, דאָן שוין אין די זיבעציקער, איז שוין אָבער טויבלעך געווען און דעם זעלנערישן אויסרוף ניט דערהערט און אַלץ וויייטער געגאַנגען אין דער ריכטונג פון דער ליכטיקער שיין. מיטאַמאָל האָט אָפגעהילכט אַ שאָס און

די לויה פון דעם כאָלאָזשינער רבי, ז"ל

די לויה פון דעם כאָלאָזשינער רבי'ן דעם שמיד, ר' אליהו מרדכי לעווינאָוויץ, ז"ל. נפטר געוואָרן דעם 20־טן אָקטאָבער, 1932. אין היינטיגרונד זעט מען ווי מען טראָגט דעם ארון מ'יט דעם נפטר. דאָס גאַנצע שטעטל באַגלייט דעם נפטר צו זיין אייביקער רו אויף דעם נייעם בית־עולם אין דראָהיטשין.

ר׳ אליהו מרדכי איז געפאלן אַ פאַרוווּנדעטער מיט אַ קויל אין זייט.

שפעטער, וועו ר׳ אליהו מרדכי איז מיט ג־טס הילף אויס־געקורירט געוואָרן פון דער געפערלעכער וווּנד, פלעגט ער זאָגן אז ער האָט די דייטשן פאַרשאָלטן בזה הלשון: „אויב איר האָט געוואָגט אויף מיר צו שיסן וועט איר שוין ווייטער ניט גיין, נאָר אויף דעם בערגעלע וועט איר בלייבן שטיין“... אין דער וויִרקלעכקייט זיינען טאָקע די דייטשן פאַרבליבן אויף דערזעלביקער העכערער לאַנד־פאָזיציע ביי די פּינסקער בלאָטעס, לאָזנדיק דער רוסישער אַרמיי צו ליגן אין די בלאָטעס.

קומענדיק אביסל צו זיך, האָט ר׳ אליהו מרדכי איינגעזען אז צו פאַרבלייבן אויף ווייטער אין כאלאשין איז ניט מעגלעך; ערשטנס, צוליב די רוסישע קויל, און צווייטנס, צוליב דעם גרויסן הונגער וואָס האָט דאָן געהערשט אין די געגנטן ביי׳ם פראָנט, איז די ציווילע באַפעלקערונג געצוווּנגען געוואָרן צו עוואקואירט ווערן טיפער צו׳ם הינטערלאַנד. אזוי ארום איז אויך ר׳ אליהו מרדכי געוואָרן געצוווּנגען צו גיין אין גלות צו זיין איידעם אין האַרבאַכע.

ה.

מיטן אָנקומען אין דאָרף פון אַ צאָל יידישע פליטים איז אויסער די עקאָנאָמישע פראָגע אויך ארויפגעשוווּמען די חנוך־פראָגע. איבערהויפט ווייל קיין ישיבות האבן אונטער אַזעלכע אומשטענדן ניט געקענט עקזיסטירן, און קינדער האָט מען געדאַרפט לערנען. האָט ג׳ געאָלפן און צווישן די פליטים אין האַרבאַכע איז אויך אָנגעקומען אַ באַווּוסטער רב, אויף וועמען עס איז געפאַלן דער גורל צו זיין דער ראש הישיבה פאַר דער קליינער צאָל בחורים׳לאַך, וואָס האָבן געהאלטן ביי׳ם לערנען און צו קיין ישיבה זיך ניט געקענט דערשלאָגן. עטלעכע פון די תלמידים, וגם אני בתוכם, האָבן באלד אפגערייניקט און צורעכטגעמאַכט אַ פאַרלאָזענע גוויישע הייזל און איר מקדש געווען פאר א מקום־תורה וואָס איז באמת געווען אַ צירונג פאַר דעם יידישן קבוץ אין האַרבאַכע פאַר דער גאנצער צייט פון דער דייטשישער אקופאציע. אָט די דאָזיקע קליינע הייזל האָט אויך זוכה געווען אז ר׳ אליהו מרדכי דער כאָלאָזשינער זאָל דאָרטן מאַכן זיין שטענדיקע דירה.

זייענדיק מיט ר׳ אליהו מרדכי׳ן צוזאַמען דעם גרעסטן טייל פון טאָג אין איין ווויִנונג, זיינען אלע אונזערע חברים געווען פאראינטערעסירט צו באָאַכטן און זיך באקענען מיט זיין התנהגות און שיינע מדות. נאַטירלעך, האָבן מיר באלד איינגעזען אז לויט זיין סדר־הלמודים האָבן מיר פאר זיך אַ פשוט׳ן יידן, וואָס מוז אָנקומען צו ספרים פון עברי־טייטש; אָבער דערפאַר האָט זיך צו יעדער געלעגנהייט גע־לאָזט שפּירן זיין גייסטיקער אויפברויז און פלאַמיקער ציטער, איבערהויפט, ביים באַדויערן און באַקלאָגן די צרות־הכלל. באַזונדערס צופרידן פלעגן מיר זיין אים אויפצוקלערן עפּעס אַן אומפאַרשטענדלעכן ענין פון אַ מאמר חז״ל.

עס האָט לאַנג נישט געדויערט און די יידן האָבן אויסגע־פונען דעם מקום־מנוחה פון דעם כאָלאָזשינער און מען האָט אָנגעהויבן קומען צו אים מיט בקשות קיין האַרבאַכע. אייך זאָך האָט זיך געלאָזט שטאַרק אנמערקן, אז זיינע אַמאָליקע אנגעשטריינגטע איבערלעבונגען האָבן אויף זיין געזונט גע־לאָזן אַ שטאַרקן רושם. ערשטנס, פלעגט ער זיך זייער בא־קלאָגן אז ער פילט שטענדיק קאַלט צוליב דעם טראגישן צופאַל וואס ער איז פון די דייטשן דעם ערשטן יאָר צו כל נדרי פאַרוווּנדעט געוואָרן און איז אָפּגעגאַנגען מיט בלוט. און צווייטנס, פלעגן אים שטענדיק אין די זומערדיקע הייסע חדשים תמוז און אב באַהערשן אומרואיקע און נערוועזע געפילן. אין אזא צייט האָבן מיר געהאָט פאר אונזערע אויגן ניט דעם ענייות׳דיקן, שטילן ר׳ אליהו מרדכי׳ן נאָר אַ שטורמדיקן קנאי און קעמפער פאר יידישקייט און טראַדיציע. האָט ער נאָר אויף עמיצן געהאַט אַ פאַרדאכט אלס „געכאַפט“ אין דער מעשה... האָט יענער נישט געטאָרט זיך ווייזן פאָר אים. פיל פון זיינע חסידים מארבע פּנות העולם האָבן שוין געווּוסט אז די דאָזיקע צוויי מאַנאטן דארף מען דעם כאלא־זשינער צו־רו לאָזן. און אָט אַ פאָר אילוסטראַציעס וואס זיינען כדאי צו דערמאָנען:

עס קומט אַריין צו אים אין די דאָזיקע מאָנאָטן אַ יונגער־מאן וועלכער איז געקומען גאר פון מרחקים און וויל ניט אַנדערש, אַז דער הייליקער צדיק זאָל אים אַ ברכה געבן. „מה שמך?“ — גיט אים ר׳ אליהו מרדכי אַ פרעג. „אברהם־יצחק“, קומט אַ תשובה. „אַ־וואַ, וואָס פאַר אַ שיינער נאָמען, אברהם ויצחק“...— גיט ר׳ אליהו מרדכי אַ זאָג אומגעדולדיק. — „נו, זאָג־זשע מיר, און ציצית טראָגסטו?“ דער יונגערמאַן האָט שוין דערשפּירט אז ער איז אריינגעפאַלן און ער לויפט שוין צוריק צום טיר. אָבער ר׳ אליהו מרדכי לויפט אים נאָך ווי ניט מיט זיינע כחות און האַלט אין איין שטורעמען: „אזא חוצפּה, צו מיר אין הויז קומען אָן ציצית“...

און אָט אַ צווייטער פאַל, וואָס מיר איז אויסגעקומען צו זען: ר׳ אליהו מרדכי טרעפט אָן אַ יונגן שוחט, א בחור וואָס האָט זיך באַזעצט אין אונזערע מקומות, און וויל אז יענער זאָל אים זאָגן די באווּוסטע אגדתא אין בבא בתרא פון „רבי פתח אוצרות בשני בצורת“ (בבא בתרא ח־א). מאכט זיך להכעיס און עס מישט זיך אויף אין גמרא אביסל ווייטער, מיט שוועכע גמרא־וועכטער, און עס איז ניט אַרויסגעקומען אזוי פויגלדיק ניט איבערגעזעענדיקערהייט... „זע־נאָר“, — זאָגט ר׳ אליהו מרדכי, — „קוק אים נאָר אָן, דעם גרויסן קנאַ־קער. ניט אַנדערש ווי דריי טויזנט דאלאר נדן גיב אים... בינסטו דאָס ווערט? דו קענסט דען עפּעס?“... און יענער שוחט האָט פארשעמטערהייט קוים זיך ארויסגעכאַפט פון הויז.

אַזעלכע ענלעכע פאַלן האָבן זיך געלאָזט מערקן אין די צענדליקער. איבערקומענדיק זיין תמוז און אב נערוון־קראַנק־הייט, פלעגט עס אויסזען ווי אַ שווערער שטיין וואלט זיך אַראָפּגעקייקלט פון הארצן ניט נאָר פון זיין אייגענער משפּחה נאָר פון דער גאַנצער יידישער סביבה, ביי וועלכע ר׳ אליהו

מרדכי איז אַזוי ליב און טייער געווען, און צוריק געפינען מיר דעם שטילן, ענייוות׳דיקן און מעביר על מדותיו׳דיקן ר׳ אליהו מרדכי.

אזוי זיינען דורכגעלאָפן בערך עפּעס מער ווי דריי יאָר פון ר׳ אליהו מרדכי׳ס לעבן אין האָרבאַכע, מערסטנס אונטער ממשלת דייטשלאַנד, מיט אַ שטיקל פאַרזעצונג פון אַ בין־הזמנים, ביז עס האָט זיך איינגעשטעלט אַ שטיקל אָרדנונג אין פּוילן און מען האָט געקענט פרייער אָפּאָטעמען.

וועלט מלחמה געהייראַט אין דראָהיטשין, האָט זיך ר׳ אליהו מרדכי אויך באַזעצט אין דראָהיטשין וווּ ער האָט דורכגעלעבט זיינע באַשערטע לעצטע יאָרן אין קדושה און אין כבוד.

ר׳ אליהו מרדכי איז נסתלק געווארן אין יאָר 1932 און איז געקומען צו קבורה אויף דעם דראָהיטשינער בית־עולם.

יוסף רובינשטיין (ישראל)

מיין זיידע „דער נאָלאָשינער שמיד״ ז״ל

מיין זיידע, ווי מען האָט אים גערופן „דער כאָלאָזשינער שמיד״, איז צו 7 יאָר געבליבן אַ יתום. זיינע אַ שוועסטער פון אַסאָוועץ (אַ דאָרף לעם דראָהיטשין) האָט דאַן איבערגענומען די אויפזיכט איבער אים. זי האָט אים אויך געשיקט לערנען אין אַ חדר, אָבער נישט אויף לאַנג. ווי נאָר מיין זיידע האָט זיך אויסגעלערנט דאָוונען איז ער אַוועק פאַר אַ בעל־מלאכה. אין דער קוזשניע פון ר׳ זכריה שמיד׳ס פאָטער האָט דער קליינער אליהו מרדכי געשטאַנען אויף אַ בענקעלע און אויסגעקאָפּט מיטן האַמער אויף דער קאָוואַדלע זיין שטיקל אָרעמען ברויט. אין די נעכט פלעגט ער זיצן אין בית־מדרש און לערנען.

נאָך דער חתונה האָט זיך מיין זיידע באַזעצט אין דאָרף כאָלאָזשין, וווּ ער האָט זיך פאַרנומען מיט שמידעריי. יעדן ערב ראש חודש פלעגט ער גיין צופוס קיין פינסק (אַ מהלך פון 17 מייל) און איז געווען אַן אָפּטער אַריינגייער ביי ר׳ דוד׳לען אין אלעזר משה׳ן, זצ״ל.

מיט עטלעכע יאָר שפּעטער שטאַרבט ביים זיידן די פרוי און ער בלייבט מיט דריי קליינע יתומים אויף די הענט, צוויי מיידלעך און אַ יינגל. פאַרשטענדלעך, אַז דער זיידע האָט לאַנג נישט געקענט וואַרטן און האָט תתונה געהאַט צום צווייטן מאָל, מיט אַן ערלעכער פרוי, גיטל בייליע, האָט זי געהייסן. דאָס איז געווען מיין באָבע (מיין מוטערס מוטער), וועלכע האָט אים געבוירן 5 קינדער. דאָס לעבן איז געווען זייער שווער; מחמת אויף צו שפּייזן אַ פאַמיליע פון צען פערזאָן האָט דער זיידע פון זיין קוזשניע נישט געקענט באַווייזן.

מען דערציילט, דער זיידע האָט אמאָל געדונגען אַ מלמד צו לערנען מיט די קינדער. דער זמן האָט זיך געענדיקט און עס איז נישט געווען מיט וואָס צו באַצאָלן דעם מלמד. דער זיידע האָט געהאַט גרויס שבירת־לב; וואָס הייסט נישט נונג אין פוילן און מען האָט געקענט פרייער אָפּאָטעמען.

וועלט זיין אינגסטער זון האָט באַלד נאָך דער ערשטער ר׳ אליהו מרדכי׳ס לעבן אין האָרבאַכע, מערסטנס אונטער ממשלת דייטשלאַנד, מיט אַ שטיקל פאַרזעצונג פון אַ בין־הזמנים, ביז עס האָט זיך איינגעשטעלט אַ שטיקל אָרדנונג אין פוילן און מען האָט געקענט פרייער אָפּאָטעמען.

וועלט זיין אינגסטער זון האָט באַלד נאָך דער ערשטער ר׳ אליהו מרדכי׳ס לעבן אין האָרבאַכע, מערסטנס אונטער ממשלת דייטשלאַנד, מיט אַ שטיקל פאַרזעצונג פון אַ בין־הזמנים, ביז עס האָט זיך איינגעשטעלט אַ שטיקל אָרדנונג אין פוילן און מען האָט געקענט פרייער אָפּאָטעמען.

וועלט זיין אינגסטער זון האָט באַלד נאָך דער ערשטער ר׳ אליהו מרדכי׳ס לעבן אין האָרבאַכע, מערסטנס אונטער ממשלת דייטשלאַנד, מיט אַ שטיקל פאַרזעצונג פון אַ בין־הזמנים, ביז עס האָט זיך איינגעשטעלט אַ שטיקל אָרדנונג אין פוילן און מען האָט געקענט פרייער אָפּאָטעמען.

וועלט זיין אינגסטער זון האָט באַלד נאָך דער ערשטער ר׳ אליהו מרדכי׳ס לעבן אין האָרבאַכע, מערסטנס אונטער ממשלת דייטשלאַנד, מיט אַ שטיקל פאַרזעצונג פון אַ בין־הזמנים, ביז עס האָט זיך איינגעשטעלט אַ שטיקל אָרדנונג אין פוילן און מען האָט געקענט פרייער אָפּאָטעמען.

מיין זיידע, ווי מען האָט אים גערופן „דער כאָלאָזשינער שמיד״, איז צו 7 יאָר געבליבן אַ יתום. זיינע אַ שוועסטער פון אַסאָוועץ (אַ דאָרף לעם דראָהיטשין) האָט דאַן איבערגענומען די אויפזיכט איבער אים. זי האָט אים אויך געשיקט לערנען אין אַ חדר, אָבער נישט אויף לאַנג. ווי נאָר מיין זיידע האָט זיך אויסגעלערנט דאָוונען איז ער אַוועק פאַר אַ בעל־מלאכה. אין דער קוזשניע פון ר׳ זכריה שמיד׳ס פאָטער האָט דער קליינער אליהו מרדכי געשטאַנען אויף אַ בענקעלע און אויסגעקאָפּט מיטן האַמער אויף דער קאָוואַדלע זיין שטיקל אָרעמען ברויט. אין די נעכט פלעגט ער זיצן אין בית־מדרש און לערנען.

נאָך דער חתונה האָט זיך מיין זיידע באַזעצט אין דאָרף כאָלאָזשין, וווּ ער האָט זיך פאַרנומען מיט שמידעריי. יעדן ערב ראש חודש פלעגט ער גיין צופוס קיין פינסק (אַ מהלך פון 17 מייל) און איז געווען אַן אָפּטער אַריינגייער ביי ר׳ דוד׳לען אין אלעזר משה׳ן, זצ״ל.

מיט עטלעכע יאָר שפּעטער שטאַרבט ביים זיידן די פרוי און ער בלייבט מיט דריי קליינע יתומים אויף די הענט, צוויי מיידלעך און אַ יינגל. פאַרשטענדלעך, אַז דער זיידע האָט לאַנג נישט געקענט וואַרטן און האָט תתונה געהאַט צום צווייטן מאָל, מיט אַן ערלעכער פרוי, גיטל בייליע, האָט זי געהייסן. דאָס איז געווען מיין באָבע (מיין מוטערס מוטער), וועלכע האָט אים געבוירן 5 קינדער. דאָס לעבן איז געווען זייער שווער; מחמת אויף צו שפּייזן אַ פאַמיליע פון צען פערזאָן האָט דער זיידע פון זיין קוזשניע נישט געקענט באַווייזן.

מען דערציילט, דער זיידע האָט אמאָל געדונגען אַ מלמד צו לערנען מיט די קינדער. דער זמן האָט זיך געענדיקט און עס איז נישט געווען מיט וואָס צו באַצאָלן דעם מלמד. דער זיידע האָט געהאַט גרויס שבירת־לב; וואָס הייסט נישט באַצאָלן אַן ארעמען מלמד? טרעפט פונקט, אַז די בהמה, די אינציקע שפּייזערין פון די 8 קינדער, גייט אַוועק אין פעלד און קומט מער נישט צוריק, אַ וואָלף האָט איר צעריסן. ווערט דאָך אַ ילדה אין שטוב, וואָס וועט מען טאָן אַן מילך? אָבער דער זיידע טאָנצט גאָר און זינגט. פרעגט אים די באָבע: וואָס איז אַזוי די שמחה מיט דיר? זאָגט דער זיידע: פאַרשטייסט, ווען איך וואָלט געווואָלט פאַרקויפן דער בהמה וואָלסטו דאָך געוויס נישט געלאָזט. אָבער איצט ווען איך נעמען סטעפּאַנען, ער וועט אָפּשינדן די פעל פון דער בהמה, מ׳וועט עס פאַרקויפן און עס וועט זיין מיט וואָס צו באַצאָלן דעם מלמד. און אַזוי איז טאַקע געווען. דער מלמד האָט באַקומען באַצאָלט פאַרן גאַנצן זמן.

מיין באָבע פלעגט אַביסל צוהעלפן מיט דער חיונה אין שטוב, זי פלעגט פאַרבן פאָדעם און לייוונט פאַר די גויים. איינמאָל אַ פאָר יום־טוב, נעמט אַרויס די באָבע אירע אָפּגעשפּאָרטע פאָר רובל און גיט דעם זיידן, ער זאָל גיין קיין פינסק אייגצוקויפן אויף ראש השנה אַביסל ווייסע מעל אויף חלות און פלייש פאַר די קינדער. אַ גאַנץ יאָר פלעגט מען מאַכן קידוש אויף קאָרענע חלות. נעמט דער זיידע די פאָר רובל און גייט אַווועק אין שטאָט. טרעפט ער דאָרט אין גאַס זיינעם אַ באַקאַנטן ייד, וואָס איז געגאַנגען ממש אין בארוועס. נעמט דער זיידע דעם ייד, פירט אים אַריין צו אַ שוסטער און הייסט אַנטאָן זיין באַקאַנטן אַ פּאָר נייע שטיוול און באַצאָלט מיט דער באָבעס געלט. דער ייד האָט זיך אפילו געווערט, נישט געוואָלט, אָבער עס איז שוין געווען פאַרפאַלן. דער זיידע האָט שוין געהאַט באַצאָלט. דער זיידע האָט געענומען זיין שטעקן און איז צוריקגעגאַנגען אַהיים אַן חלה און אַן פלייש. אַז די באָבע האָט געפרעגט: סטייטש, מיט וואָס וועלן מיר מאַכן יום־טוב? האָט דער זיידע געענטפערט: דאגה נישט. נעם אַ קאָשיק און גיי אין וואַלד, קלייב דאָרט

אַן שוועמלאַך, וועט זיין פלייש, און איך וועל אַריבערגיין צו איוואַנען און באַרגן ביי אים אַ „גאַרניץ" וויין און דאָס צעמאָלן אין דער „זשאַרנע" (קלײַן האַנט מילכל) וועט זיין מעל אויף תלה. און אַזוי האָט מען געפֿראַווען יום־טוב.

אייַדער דער זיידע איז געווארן באַקאַנט אַלס גוטער־ייד, האָט געטראָפן אַן אומגליק אין דער פֿאַמיליע, ל״ע. אַ שכן, אַ ייד, האָט געגעבן אַ פֿאָטש איינעם פון זיידענס זין, און ער איז פון דעם פֿאָטש געשטאָרבן. דער זיידע האָט זיך אַרויסגערעדט: „אַביטערן סוף זאָל ער האָבן פֿאַר מיין זון"... און עס האָט לאַנג נישט געגומען און דער ייד איז אַראָפּ פון זינען און אָנגעהויבן ביטן אים, ל״ע, אויסצושטאַרבן. נאָר איין טאָכטער איז פֿאַרבליבן פון זיין פֿאַמיליע. מיט יאָרן שפּעטער, ווען דער זיידע איז שוין געווען אין דראָהיטשין, זאָגט ער, אייַנ־מאָל אין אַ פּרי־מאָרגן, צו דער באָבען: „הייַנט וועסטו אויס־טיילן עטלעכע זאָטעס מער, ווי תמיד, אויף נדבות; מחמת די טאָכטער פון יענעם און יענעם ייד, וואָס וואַנדערט אַרום איבער דער וועלט וועט הייַנט דאָ זיין. און כך הוה. עס האָט זיך געעפנט די טיר און עס איז אַריינגעקומען אַן אָרעמע פֿרוי אַן זיך פֿאַרגעשטעלט, אַז זי שטאַמט פון כאָלאָדשין... די באָבע האָט שוין אַליין פֿאַרשטאַנען...

עס האָט אַמאָל געטראָפן, אַז מען האָט ביים זיידן צוגעגנבֿעט די קאַוואַדלע און ער איז געבליבן אַן פּרנסה. האָט דער זיידע געזאָגט, „דער גנב זאָל נישט דערלעבן צו אַרבעטן אויף איר, און דער וואָס וועט אַרבעטן אויף דער קאַוואַדלע זאָל זיך צעדרייען די הענט". אין קורצן נאָכדעם דערוויסט מען זיך, אַז דער גוי׳שער שמיד, וואָס האָט גע׳גנב׳ט די קאַוואַדלע איז דערשטיקט געוואָרן אונטער אַ פּור מיט קוילן. און די וואָס האָבן אָפּגעקויפט די קאַוואַדלע האָבן בשום אופן נישט געקענט אַרבעטן אויף איר. לסוף האָט מען די קאַוואַדלע צוריקגעבראַכט צום זיידן.

דער זיידע האָט שוין דאַן קיין סאַך נישט געאַרבעט. די מעסרטע צייט פלעגט ער לערנען און דאַוונען. דערפֿאַר האָט די באָבע פֿאַרנומען זיין פּלאַץ אין קוזשניע און געהאַלפֿן דעם אַרבעטער קלאַפֿן מיטן האַמער. שפּעטער פלעגט זיך דער זיידע באַרימען, וואָס פֿאַר אַ גוטע פרוי ער האָט, ווייל אַ דאַנק איר, וואָס זי האָט פון אים אַראָפּגענומען דעם עול הפרנסה האָט ער געקענט זיצן על התורה ועל העבודה און אַ דאַנק איר איז דער זיידע געוואָרן אַ רבי...

אין דער ערשטער ועלט־מלחמה, ווען דער פֿראָנט האָט זיך פֿאַררוקט אַזש קיין כאָלאָדשין, האָט דער זיידע אין אַ יום־כיפור נאַכט נאָך כל נדרי אַרויס אין גאַס צו כאַפּן אַביסל פֿרישע לופט. דער דייטשער פֿאַטרול האָט אים נאָכ־געשריגן צו בלייבן שטיין. נאָר ווי דער זיידע האָט גוט נישט געהערט, איז ער געגאַנגען ווייטער. האָט ער דערפֿאַר באַקומען פון דייטש 2 קוילן. די דייטשן האָבן געבראַכט פון בערלין 2 דאָקטוירים, וועלכע האָבן דעם זיידן אָפּערירט און גערא־טעוועט דאָס לעבן. אָבער אין גאַנצן צו די כוחות איז ער שוין נישט געקומען פון דער איבערלעבונג.

קורץ נאָכדעם איז דער זיידע מיט זיין פֿאַמיליע אַרי־בערגעפֿאָרן קיין האָרבאָכע, אַ דאָרף, אַ 18 קילאָמעטער פון דראָהיטשין. אַלס קינד געדענק איך, ווי הונדערטער מענטשן

די לויה פון דעם כאָלאָדשינער רבין (דעם שמיד), ר׳ אליהו מרדכי לעווינאָוויץ, ז״ל. נפטר געוואָרן דעם 20טן אָקטאָבער, 1932. געקומען צו קבורה אויף דעם דראָהיטשינער נייעם בית־עולם.

פון ווייטע געגנטן פלעגן קומען צום זיידן נאָך עצות און ברכות. זיין התנהגות פלעגט זיין אַזוי: ער פלעגט אַן עפּען טאָן אַ ספר, אַ קוק טאָן און דערנאָך טאָפּן מיט די פינגער, האַלטנדיק פאַרמאַכט די אויגן. אַמאָל פלעגט ער עס איבערחזר'ן אַ דריי מאָל, עפענען דעם ספר און פאַרמאַכן ביז ער פלעגט געפינען דעם גוטן פסוק און ער פלעגט געבן זיין ברכה. אויף זיין טיש זיינען געווען אויסגעשטעלט פיל צדקה־פושקעס, פאַרשלאָסענע, אין וועלכע ער פלעגט הייסן אַריינווארפן די פּדיונות, וואָס די באַזוכער פלעגן אים געבן.

יעדן ערב ראש חודש פלעגט דער זיידע אַריינרופן איינעם פון די שוחטים, אַמאָל יוסף דוד שוב און אַמאָל משה פרעגער, און פלעגט מיט זייער הילף פאַרטיילן דאָס פּדיון־געלט פאַר די ישיבות, תלמוד־תורה'ס און סתם נויטבאַדערפטיקע יידן. אויף אלע געלטער, וואָס דער זיידע האָט פאַרטיילט פלעגט ער פאָדערן קבלות, וועלכע ער האָט אָפּגעהיט ווי אַן אויג אין קאָפּ.

איינמאָל איז אויסגעבראָכן אַ שרפה אין דראָהיטשין און דער פייער האָט זיך צוגעקליבן צו חייקע דער אָפּטייקערקעס הויז. איז חייקע געקומען צולויפן צום זיידן מיט אַ גוואַלד, ער זאָל ראַטעווען איר הויז. איז דער זיידע געקומען און זיך אַוועקגעשטעלט מיט זיין שטעקן ביי דער וואַנט, וועלכע האָט זיך שוין אָנגעהויבן סמאָליען. דער זיידע האָט אויפגעהויבן זיין שטעקן און דער פייער איז געבליבן העכער אין דער לופטן. חייקעס הויז איז געבליבן גאַנץ. די געסמאָליעטע וואַנט איז געבליבן אַן עדות פון דעם געשעעניש פאַר יאָרן שפּעטער.

אברהם בוים, יעקב שמעון דעם קצב'ס זון, האָט אַדורכגעמאַכט זייער שווערע צייטן. עס איז אים נישט געגאַנגען אין פּרנסה. צום שלים־מזל האָבן די פּאָליאַקן צוגענומען ביי אים אַסאָך שטיקלאָך (בהמות) און עס איז כמעט נישט געווען קיין ברויט אין שטוב, איז אברהמ'לע געקומען צום זיידן נאָך אַן עצה. זאָגט צו אים דער זיידע: „גיב אַן אַ ביטע צו דער רעגירונג פאַר אַ קאָמפּענסאַציע פאַר די בהמות, וואָס מען האָט ביי דיר צוגענומען". פון אָנפאַנג האָט אברהמלע נישט געוואָלט דאָס טאָן. וואָס וועט פון דעם אַרויסקומען? — האָט ער ג'טענה'ט. אָבער, ווען דער זיידע האָט געזאָגט, אַז ער וועט זיין אַ שותף צום עסק, האָט אברהמ'לע בוים אָנגעגעבן אויף אַ קאָמפּענסאַציע און האָט עס טאַקע באַקומען. איז בוים געקומען צולויפן צום זיידן: „רבי", זאָגט ער, „וואָס וועט זיין מיט דעם שותפות?" זאָגט צו אים דער זיידע, גיב מיר אַ פלעשל בראָנפן צו מאַכן קידוש אין שבת און דאָס וועט זיין מיין חלק אין שותפות. און אברהמ'לע בוים האָט צוגעשטעלט וויין אויף קידוש יעדן שבת פאַרן זיידנ'ס מנין.

דעם זיידנ'ס זון יצחק האָט געהאַט אַ פאַבריקל פון סאָדע־וואַסער. האָט זיך געמאַכט אַ מעשה, און דער אַקציזניק האָט אין פאַבריקל געפונען סאַכאַרין. פאַר דעם האָט דעם זיידנ'ס זון געדראָט עטלעכע יאָר טורמע. איז דער זון צוגעשטאַנען צום טאַטן (מיין זיידן), ער זאָל אים ראַטעווען פון אומגליק. אָבער, דער זיידע האָט אים ממש אַרויסגעטריבן פון זיין צימער און געזאָגט: „דו בינסט אַליין שולדיק, האָסט געזינדיקט טאָ מוזטו לייַדן!" זיין זון האָט אָבער נישט גערוט. ער האָט אָנגעשטעלט מענטשן, די שוחטים, גדליה גראָסמאַן או.א. און זיי האָבן געפועלט ביים זיידן, ער זאָל ראַטעוועון זיין אייגענעם זון פון אומגליק. פאַרן גיין אין גע־ריכט האָט דער זיידע אָנגעזאָגט זיין זון, אַז ער זאָל זאָגן אַ געוויסן פסוק און זאָל שטיין גלייך און קוקן דעם ריכטער אין די אויגן. ער זאָל זיך בשום אופן נישט אַרומקוקן, אפילו, ווען ער זאָל הערן זיין נאָמען רופן. און דאָס געריכט האָט אים באַפרייט.

ראש השנה, 1932, קומט דער זיידע פון שוהל אַהיים און קלאָגט זיך, אַז ער פילט זיך נישט גוט. די גאַנצע משפּחה האָט זיך דערשראָקן. נאָך אַלעמען איז דער זיידע שוין געווען אין די אַכציקער. און צו דעם האָט מיין מוטער (זיין טאָכטער) געשוואָנגערט מיט איר צענטן קינד. דאָס האָט אויך געלאָזט נאָכצודיינקען...

נאָך ראש השנה רופט דער זיידע אַריין צו זיך זיין זון און זאָגט אים: „עס איז אַ שלעכטער חודש". „פאַרוואָס"? וווּנדערט זיך דער זון. „עס פעלט דיר געלט אויף צדקה? איך וועל דיר אויסבאָרגן!" „ניין, נישט דאָס מיין איך", ענטפערט דער זיידע. דער זיידע שיקט רופן דעם שוחט ר' יוסף דוד שוב, מיט וועמען ער האָט געהאַט אַ לענגערן געשפּרעך און זאָגט אים אָן, אַז מען זאָל אים מיטגעבן אין קבר זייַנע צוויי זעקעלאָך מיט קבלות, וועלכע ער האָט אין זיין לעבן אָנגעקליבן פאַר צדקה געבן. די צוויי זעקלאָך קבלות זיינען געהאַנגען אויפן וואַנט פאַר זיינען אויגן.

דעם זעלבן שבת האָט מיין מוטער אָנגעהויבן גיין צו קינד. האָט מען געדאַרפט בריינגען דער אָקושערקע, שרה פּיאַסעצקי. אָבער בערל דער בעל־עגלה האָט צוליב שבת נישט געוואָלט שפּאַנען זיין פערד. האָט דער זיידע באַפוילן צו בערלען, ער זאָל אומבאַדינגט, תיכף, שפּאַנען זיין פערד און בריינגען דער אָקושערקע צו דער יולדות. ג־ט האָט געהאָלפן און עס איז געבאָרן געוואָרן אַ יינגל. דער 10־טער אייניקל פון זיין טאָכטער. די באָבע גיט אים אָפּ מזל־טוב. זאָגט דער דער זיידע, מען זאָל דעם נייעם אייניקל אַ נאָמען געבן: אליהו מרדכי... איז געוואָרן אַ טומל אין שטוב, סטייטש, וואָס הייסט, ס'פעלן דען נעמען ביי יידן? און עס איז געוואָרן באַשלאָסן, אַז דאָס מאָל וועט מען נישט פאָלגן דעם זיידן, דעם גוטן־ייד... אָבער פונקט אין דעם טאָג פון ברית האָט דער זיידע פלוצלונג אויסגעהויבט זיין הייליקע נשמה...

דעם זיידנ'ס וווּנטש איז דערפילט געוואָרן. נאָך דער לויה פון זיידן האָט מען געמאַכט דעם ברית פון זיין אייניקל און מען האָט אים אַ נאָמען געגעבן — אליהו מרדכי...

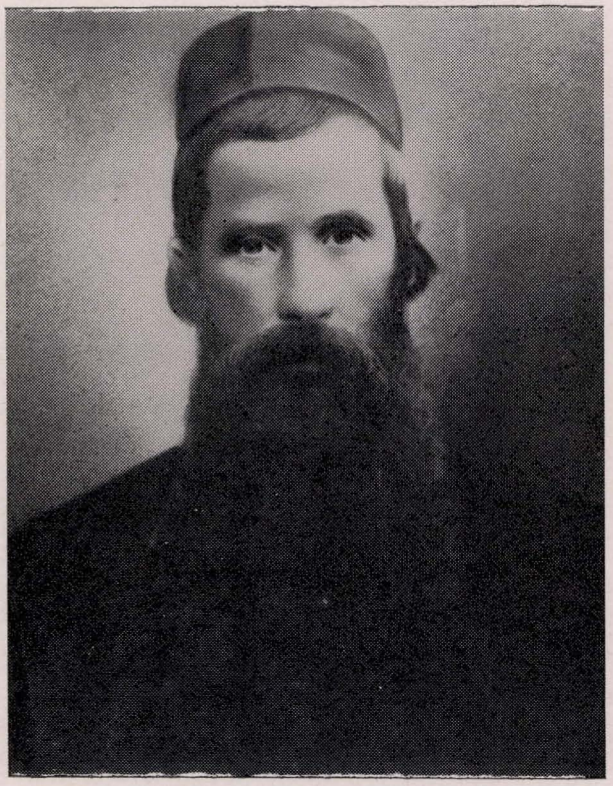
צו דער לויה פון זיידן זיינען געקומען הונדערטער מענטשן פון גאַנצן געגנט אַרום. די צייטונגען האָבן געשריבן לאָבנע באַריכטן וועגן דער לויה און געגעבן אָפּשאַצונגען פון דעם „כאָלאָשינער שמיד" און רבי...

יום ה' טבת, תשי"א, חיפה, ארץ־ישראל (51-1-4).

ר׳ בנימין משה האָפמאַן ז״ל

ר׳ בנימין משה האָפמאַן, ז״ל, איז געבוירן אין יאָר 1857, בערד, אין כאָמסק (בייַ דראָהיטשין), צו זיין פאָטער, ר׳ אברהם, אַ מלמד און סופר אין שטעטל, און באַקומען זיין חינוך אין חדר און בית מדרש.

צו 16 יאָר האָט בנימין משה חתונה מיט זיין זווג, שרה ביילע לאַסינסקי (אויך פון זעלבן עלטער) פון דראָהיטשין,

ר׳ בנימין משה האָפמאַן, דער שוחט, ז״ל.

און ער זעצט פאָר זיין לערנען בייַ דעם אַלטן רב, ר׳ מנחם, ז״ל, און באַקומט קבלה אויף שחיטה. אין יאָר 1876, בערד, ווערט ר׳ בנימין משה אויפגענומען אַלס שוחט אין דראָהיטשין.

אַ חוץ שוחט איז ר׳ בנימין משה אויך געווען מוהל אין שטעטל, און האָט מיט זיין הדרת פנים געוועקט צו זיך רעספעקט און כבוד. אַלס הייסער חסיד (פון קאָברינער דינאַסטיע) האָט ר׳ בנימין משה זיינע גאַנצע יאָרן געדאָוונט אין חסידים־שטיבל, ווו ער איז אויך געווען בעל תפלה, בעל תקיעה און בעל קריאה. ער איז אויך געווען אַ בעל־מנגן און אַנגעפירט מיט נגונים אין שטיבל.

ר׳ בנימין משה, וועלכער איז מער ווי 40 יאָר געווען שוחט ובודק אין דראָהיטשין, איז פאַרשלאָפט געוואָרן אין דער טיפוס־עפּידעמיע אין די מלחמה יאָרן און ראש חודש שבט, 1916, אין עלטער פון 57 יאָר, האָט ער אויסגעהויכט זיין נשמה. אין קורצן נאָכדעם איז אויך זיין פרוי, שרה ביילע, אַוועקגעפאַלן מיט דער זעלבער מחלה און איז געשטאָרבן כ״ג אדר שני, 1916.

שרה ביילע האָפמאַן, ע״ה.

נאָך דער פטירה פון ר׳ בנימין משה איז די שחיטה־חזקה אין דראָהיטשין איבערגעגאַנגען צו זיינע אייַדעמס, ר׳ יאָסל דוד שוב און משה פרעגער, ז״ל.

ר׳ בנימין משה און שרה ביילע האָפמאַן האָבן געהאַט פיר זין און דריי טעכטער: ישראל דוד און לייזער — ביידע געשטאָרבן אין אַמעריקע, זייערע פאַמיליעס געפינען זיך אין שיקאַגאָ; מאַריאַשע און דבורה — געשטאָרבן אין דראָהיטשין; און נפתלי — אומגעקומען מיט זיין פאַמיליע אין דער ביאַליסטאָקער געטאָ.

אַ זון, חיים האָפמאַן, מיט זיין פאַמיליע, געפינען זיך היינט אין שיקאַגאָ; און אַ טאָכטער, עטל גודמאַן — אין קליוולאַנד.

ר׳ משה פרענער ז״ל

ר׳ משה פרעגער, ז״ל, איז געבוירן אין בריסק ביי אַ חסידישער פאַמיליע. זיין חינוך האָט ער באַקומען אין חדר און אין בית־מדרש. ער איז געווען אַן איידעם פון ר׳ בנימין משה דעם שוחט. נאָך דער פטירה פון זיין שווער איז ר׳ משה

ר׳ משה פרעגער, הי״ד

פֿרעגער געווען שוחט אין דראָהיטשין. אַלס שטריי־נגער חסיד האָט ר׳ משה געדאַוונט אין חסידים־שטיבל, ווו ער איז געווען פון די מנגנים און פאָר־נומען דאָרט אַן אַנ־געזעענעם פּלאַץ.

בכלל איז ר׳ משה געווען פון די מכובדים פון שטאָט און האָט זיך גע־מישט אין קהלשע ענינים. פאָר אַ ריי יאָרן איז ער געווען פאָרזיצער פון דער קאָ־אָפּעראַטיווער לייקאָסע (פאָלקס־באַנק) און פון אַנדערע אינ־סטיטוציעס.

אין יאָר 1937 איז אים, ל״ע, אָפּגעשטאָרבן זיין באַליבטע פרוי, דבורה, און אים איבערגעלאָזט מיט דריי קינדער: ביילטשע בערל, און חיה׳לע.

ליידער, איז פון זיי קיינער נישט פאָרבליבן. אַלע זיינען אומגעקומען. הי״ד.

הרב ר׳ יוסף דוד שוב שטייט איבער דעם קבר פון זיין פרוי מרים (ר׳ בנימין משה׳ס טאָכטער), געשטאָרבן ב׳ דשבועות, תר״פ אין אַטוואָצק (צו 33 יאָר) און דאָרט געקומען צו קבורה.

ר׳ אברהם אשר קראָוויץ־קאָהן

ר׳ אברהם אשר קראָוויץ־קאָהן איז געבוירן 1885, בערך, אין דראָהיטשין צו זיינע עלטערן ר׳ ישראל און אסתר רחל. זיין פאָטער, א פאַרמעגלעכער בעל־הבית, האָט זיינע גאַנצע יאָרן אָנגעפירט מיט אַ ציגלעניע. אברהם אשר האָט געלערנט אין די ישיבות פון פּאָהאָסט, אנטאפאָליע, ווילנע, סלאָבאָדקע א. א. האָט באַקומען קבלה אויף שחיטה פון דעם בריסקער רב, הגאון ר׳ חיים סאָלאָוויטשיק, זצ״ל. נאָכדעם האָט ער געהייראָט די טאָכטער פון פיניע דעם סאָכער, שרה.

אין 1907 האָט ר׳ אברהם אשר אויסגעוואַנדערט מיט זיין פאַמיליע קיין אמעריקע. זינט אַ ריי פון יאָרן איז ער אַ משמש בקודש אַלס שוחט אין אַ שטעטל ערגעץ אין מיניסאָטע.

ר׳ מתתיהו וואַרשאָווסקי — ר׳ שמואל רייכמאַן

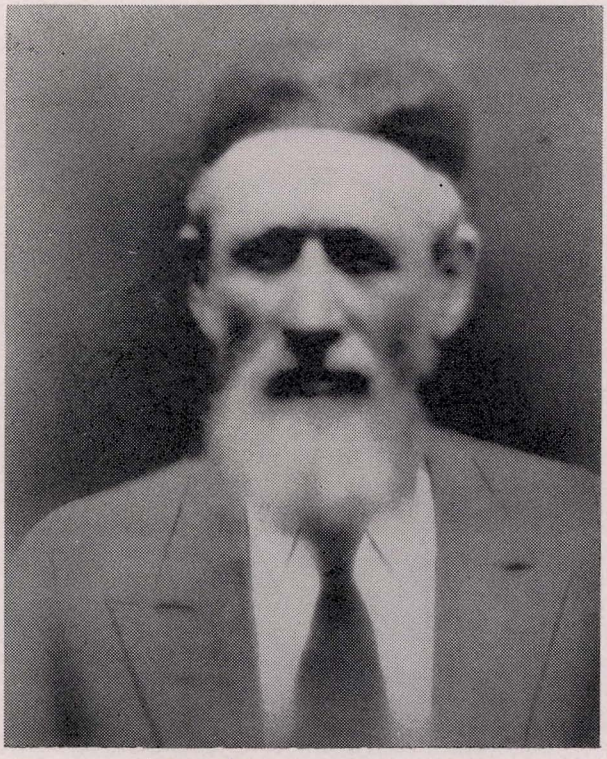
ר׳ וועלוועל דער שוחט האָט פאַרנומען אַן אָנגעזעענעם פּלאַץ אַלס בעל־תפלה אין די שטאָטישע בתי־מדרשים. זיין זון מתתיהו וואַרשאָווסקי האָט פאָרגעזעצט זיין פאָטער׳ס מלאכת־הקודש און איז געווען בעל־תפלה אין נייעם בית־מדרש ביז 1907, וועז ער איז אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע.

ס׳איז אויך געווען אַ שטיקל צייט שוחט ר׳ שמואל, דער זון פון הרב ר׳ מנחם רייכמאַן. ר׳ שמואל איז געווען אַ בע־רעזער איידעם און האָט אַ צייט געלעבט אין בערעזע, ביז וואַנען ער איז אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע, ווו ער האָט זיך געראָפן ריטשמאַן. האָט אויסגעלעבט זיינע יאָרן אין שיקאַגע.

הרב משה זאב שקאַלניק ז״ל

הרב ר׳ משה זאב שקאַלניק, ז״ל, באַקאַנט אלס ״ר׳ משה וועלוול דער מלמד״, איז געבוירן 1860, בערך, אין קאַסאָווע ביי סלאָנים. צו 10 יאָר איז ער געוואָרן פאר׳יתומ׳ט פון זיין פאָטער און מוטער און געוואָרן אויפגעבראַכט דורך קרובים און פריינט. ביז 13 יאָר געלערנט אין חדרים און אין בית מדרש אין שטעטל. דערנאָך האָט ער געלערנט אין ישיבה אין מאַלטש און אין סעלץ פאַר זיך.

צו 20 יאָר האָט ר׳ משה וועלוול באַקומען סמיכה אויף

הרב ר׳ משה זאב שקאַלניק, ז״ל.

רבנות, ווי אויך קבלה אויף שחיטה, האָט אָבער פון זיינע צוויי פראָפעסיעס נישט געמאַכט קיין נוצן אין לעבן.

נאָך דער חתונה האָט זיך ר׳ משה וועלוול באַזעצט אין דראָהיטשין און געוואָרן א גמרא־מלמד. ער איז געווען אַ גוטער בעל־מסביר און קיין תלמידים האָט אים קיינמאָל ניט געפעלט.

ער האָט אין דראָהיטשין אויפגעשטעלט הונדערטער גמרא־תלמידים, פיל פון זיי זיינען שפּעטער געפאָרן לערנען אין די ישיבות.

ר׳ משה וועלוול איז געווען אַ זעלטענער טיפּ. אַ תּוץ זיין לומדות אין ש״ס און פּוסקים, איז ער אויך געווען אַ בעל־מדות, אַ טאָלעראַנטער מענטש וואָס האָט יעדן איינעם דן געווען לכף זכות. האָט אויך געהאַט אַ גוטן תּוש פאַר יידישן הומאָר.

הגם, ער האָט געהאַט אַ שטאָט אויפן מזרח אין אַלטן בית־מדרש, האָט מען אים שטענדיק געפונען זיצן ביים טיש לעם אויוון, וווּ ער האָט מעין געווען אין א ספר אָדער געלערנט מיט אימיצן. ער האָט אַוודאי געקענט זאָגן אַ לומדישן בלאָט גמרא פאַר וואויל־לערנער, האָט ער אָבער בעסער פאַרגע־

חוה לאה שקאַלניק, ע״ה.

צויגן צו לערנען מיטן פשוטן עולם א פּרשה חומש אין די פרייטיק־צונאַכטן און אַ שטיקל תהלים אָדער חיי־אדם בין מנחה למעריב אינדערוואָכן. ער האָט געהאַט אַ גייסטיקן נגע־נוס אויסצושמועסן זיך מיטן ברייטן עולם און דער עולם ווידער האָט הנאה געהאַט פון זיינע תורה־ווערטלעך און מלתא דבדיחותא. ער האָט אויך געהאַט אַ סדר צו לערנען אַליין פון צוויי אַזייגער פאַרטאָג ביז דעם ערשטן מנין.

ר׳ משה וועלוול איז אויך געווען אַ גוטער בעל תּפלה, בעל־קורא און בעל־תּוקע. האָט געגעבן צדקה טיילמאָל אי־בער זיינע מעגלעכקייטן. אַלס הייסער ציוני איז ער געווען פון די ערשטע צו קויפן די אַקציעס פון דער קאָלאָניאַל־באַנק.

אין 1920 איז ר׳ משה וועלוועל אריבערגעקומען מיט זיין פאמיליע קיין שיקאגע און פארגעזעצט זיין סדר פון לערנען אין דראהיטשינער שוהל, קהלת־יעקב. שפעטער איז ער געוואָרן אויפגענומען אלס רב אין כאמסקער שול, און פאר א צייט געזאגט דעם בלאט גמרא אין תפארת־ציון־שול, ווו דער לאמזשער גאון, הרב ר׳ יהודה לייב גראדאן, איז געווען מרא דאתרא, וועלכער האט פון ר׳ משה וועלוולען שטארק געהאלטן.

הרב ר׳ משה וועלוול איז נפטר געווארן כ׳ שבט, 1941 אין שיקאגע.

***

חוה לאה שקאלניק ע״ה, פרוי פון הרב ר׳ משה וועלוול, איז געבוירן 1864 בערך, אין זאסינאווער הויף ביי ברעזע. איר פאטער ר׳ אהרן קאסאווסקי איז געווען דער פאקטער פון הויף. א חוץ אירע שטוביקע אויפגאבן, האט זי אויך געפונען צייט צו העלפן אנדערע. זי פלעגט אפט דורכפירן הויז־צו־הויז זאמלונגען פאר וויכטיקע צדקה־צוועקן. צוגעזען אלמנות, יתומים און אינטערעסירט זיך מיטן גורל פון אביזן. דיזעלבע טראדיציע האט זי אויך פארגעזעצט אין אמעריקע.

חוה לאה איז געשטארבן ו׳ ניסן, 1931 אין שיקאגע.

די שקאלניקס האבן געהאט פינף קינדער: אסנה, שרה, הערשל זעליג שקאלניק (א באקאנטער „אינשורענס בראָקער״ אין שיקאגע) און שלמה שקאלניק (א באווסטער לאָיער אין שיקאגע).

הרב שמואל י. קאפלאן ז״ל

הרב ר׳ שמואל ישראל הכהן קאפלאן, ז״ל, א ברודער פון הרב אברהם יהודה און א זון פון אליקים געצל קאפלאן, איז געווען א געבוירענער פון דראהיטשין. א סאך יארן האט ער פארבראכט אין ישיבות און איז געווען א מוסמך פון גדולי־ישראל.

פון דער סלאבאדקער ישיבה קומט אן ר׳ שמואל ישראל פאר אן איידעם צו הרב יחיאל מיכל האוושא, רב פון שקוד, ליטע. נישט לאנג וואַרטנדיק באקומט הרב קאפלאן א כתב־רבנות פון קאלנער קהילה (ביי לאמזשע) און האט פארנומען דאָרט דעם כסא־הרבנות כל־ימיו, ביזן חורבן.

הרב קאפלאן האט געהאט צוויי זין און פיר טעכטער. איין זון, א ישיבה־מאן, איז, ל״ע, געשטארבן יונגערהייד. דער צווייטער זון, הרב יחזקאל קאפלאן, אן איידעם פון לאמזשער דיין און רב, האט פארנומען די פאדבראָזער רבנות (לעבן ווילנע) און איז געווען באוואוסט פאר א גרויסן למדן און בעל דרשן. ר׳ שמואל ישראל האט אויך געהאט ישיבה־לייט, תלמידי־חכמים, פאר איידעמס.

פון אט דער גרויסער רבנישער פאמיליע איז, ליידער, קיינער נישט פארבליבן. אלע זיינען אומגעקומען. הי״ד!

הרב אברהם י. קאפלאן ז״ל

הרב ר׳ אברהם יהודה הכהן קאפלאן, ז״ל, יאנאווער מורה־הוראה, איז געבוירן אין דראהיטשין ביי א בכבודיקער משפחה. זיין פאטער, אליקים־געצל, איז געווען א מוקיר־רבנן און פון די נכבדים פון שטאט. ר׳ אברהם יהודה איז געווען א מחונך און א מוסמך פון היישישאקער ישיבה ביי ווילנע.

הרב ר׳ אברהם יהודה הכהן קאפלאן, ז״ל.

נאך דער חתונה האט הרב קאפלאן אנגעפירט אין משך פון 13 יאר מיט א ישיבה אין באברויסק. פון דארט איז ער געווארן ארויסגענומען אלס מורה־הוראה קיין יאנאווע (לעבן דראהיטשין), וואו ער האט משמש־בקודש געווען 28 יאר, ביז זיין פטירה אין די דרייסיקער יארן.

הרב קאפלאן האט ביי זיין לעבן דורכגעלעבט א שרעקלעכע טראגעדיע: זיינע צוויי זין, תלמידי־חכמים, זיינען, ל״ע, געשטארבן יונגערהייד. ר׳ אברהם יהודה האט פון דעם אומגליק נישט געקענט קומען צו זיך און דאס האט אים אויך מקצר־ימים געווען.

נאך ר׳ אברהם יהודה׳ס פטירה איז זיין זון, הרב ר׳ יוסף, אן איידעם פון הרב בלויווייס פון בריסק, געווארן זיין ממלא מקום. ר׳ יוסף און משפחה זיינען אומגעקומען. הי״ד!

הרב צבי אריה לעווי ז״ל

הרב ר׳ צבי ארי׳ לעווי איז געבוירן ראש־חדש חשון, שנת תרל״ז, אין דראָהיטשין, גראָדנער גובערניע. זיין לומדישער פאָטער, ר׳ שמואל לעווי, האָט דעם יונגן צבי ארי׳ געגעבן אַן עכט אַרטאָדאָקסישע דערציאונג. ער האָט געלערנט ביי

הרב צבי אריה לעווי ז״ל

די בעסטע מלמדים פון שטעטל. שפּעטער האָט ער זיך געגומען דערנעטערן צו די גרויסע לומדים פון דעם געגנט און טיילוויײז געלערנט איינער אַליין אין בית מדרש. צווישן די, וואָס האָבן אים שטאַרק מקרב געווען מיט אים, איז געווען דער מרא דאתרא, הרב הצדיק ר׳ מנחם רייכמאַן, ז״ל.

שפּעטער פאָרט ער מיט זיין מוטער, חנה, און פאָמיליע קיין ירושלים (דער פאָטער איז דאָן געווען אין אַמעריקע), ווו ער האָט געלערנט אין דער ישיבה תורת חיים און איז געוואָרן אַ תלמיד מובהק פון הרב צבי מיכל ז״ל. אין די אָוונטן ביז מיטן־נאַכט האָט ער געשריבן די חידושי תורה פון זיין רבי׳ן, ר׳ צבי מיכל, ז״ל. ער האָט הערנאָך, מיט זיין רבי׳ן און חברים־תלמידים, אָפּגעריכט חצות און נאָכדעם געגאַנגען שלאָפן.

ווען ער איז אַלט געוואָרן אַכצן יאָר, האָבן אים זיינע רביים געראַטן ער זאָל זיך אויסלערנען צו זיין אַ סופר. ער האָט זיך עס אויסגעלערנט און איז געוואָרן אינער פון די בעסטע סופרים אין ארץ ישראל. צו 24 יאָר האָט ער חתונה געהאַט מיט דער טאָכטער פון ר׳ אהרן כהן ז״ל (וועלכער האָט צו יענער צייט געמאַכט אַ גרויסן רושם מיט אַ מיניאַטור מאָדעל פונעם בית המקדש, וואָס ער האָט געמאַכט און האָט עס שפּעטער פֿאַרקויפֿט צום מוזעאום אין בערלין). ביז אַ יאָר נאָך דער חתונה, האָט ער זיך נאָך אַלץ אָפּגעגעבן מיט דער מלאכת קודש פון אַ ספר סת״ם, אָבער ער האָט פון דעם ניט געהאַט גענוג פרנסה. איז ער דעריבער דאָן אָנגעקומען אַלס הויפּט לערער אין דער תלמוד תורה אין רחובות. אין פֿאַרלויף פון דער צייט וואָס ער איז דאָרט געווען, האָט ער געדרוקט אַ גרויסע צאָל מאמרים אין „חבצלת״ — אַ צייט־שריפט וואָס איז דאָן דערשינען אין ירושלים.

ווען ער האָט פֿאַרלאָזט רחובות, איז ער אויפגענומען געוואָרן אַלס אַ לערער אין דער קאָלאָניע „עקרון״. דורך אים איז די תלמוד תורה געשטיגן און ע׳שמ׳ט אין דעם געגנט, אַזוי, אַז אָנדערע קאָלאָניעס האָבן זיך מתקנא געווען און האָבן אים געגומען נאָכטאָן און גרינדן ענלעכע תלמוד־תורה׳ס. שפּעטער איז ער מזכיר פון עקרון. אין יאָר תרס״ח איז ער באַשטימט געוואָרן אַלס דעלעגאַט פון די גרויסע ירושלימער אינסטיטוציעס „תלמוד תורה ובקור חולים״, אין וועמענס אינטערעסן ער האָט באַזוכט ענגלאַנד, קאָנאַדע, און אַמעריקע. אים איז געלונגען איינצושטעלן שטענדיקע באַצאָלונגען צווישן די אַמעריקאַנער שטיצער און די ארץ־ישראל׳דיקע אָנשטאַלטן.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט הרב לעווי מיט זיין פאָמיליע זיך באַזעצט אין ניו־יאָרק און געגומען זיך צום חנוך. ער האָט אַליין געגרינדעט תלמוד־תורה׳ס, געשאָפן קינדער, און אין אַ קורצער צייט שפּעטער, איז אים געלונגען צו גרינדן די גרויסע ישיבה „תורה מציון״ אויף סטאָן עוועניו, אין בראָנזוויל. אין משך פון מער ווי אַ צענדליק יאָר איז די ישיבה געווען איינע פון די ערשטע וואָס האָבן כובש געווען דאָס יידישע קינד פאַר יידישע למודים.

זעענדיק דאָן, אַז אין דעם געגנט ווו ער האָט געווויינט (אין איסט פלאַטבוש) איז פשוט אַ מדבר שמם איפּ׳ן גע־ביט פון קינדער דערציאונג, האָט ער זיך איינער אַליין גע־שטעלט לערנען אין אַ קעלער און האָט גיך צוגעצויגן צענד־ליקער עלטערן, וועלכע האָבן אים מיט שמחה אָנפאָרטרויט זייערע קינדער זיי צו דערציען. אין פֿאַרלויף פון אַ קורצער צייט, איז אים געלונגען צו שאַפֿן פֿאָנדן אויף צו בויען אַ בנין פאַר אַ צוויטער פּאָסיקער ישיבה, וועלכע עקזיסטירט ביז היינט צו טאָג אונטערן נאָמען: „ישיבת ראשון לציון״ אין איסט פלעטבוש. אין יאָר 1935 האָט ר׳ צבי ארי׳ אַרויסגע־געבן א דרוש ספר א.נ. „מחנה שמואל״.

אין זיינע לעצטע יאָרן, אין אים, לייידער, אויסגעקומען צו טיילן דעם זעלבן שיקזאָל פון פיל אַנדערע גייסטיקע פּיאָ־נערן, וועלכע האָבן זייער לעבן אַוועקגעגעבן פאַרן ווויזיין פון קהל און אליין פאַרזען געוואָרן. צום סאָמע לעצט איז אים נאָך געלונגען צו אַרגאַניזירן אַ תלמוד תורה מיט אַ שול „מחנה שמואל״ אין באָרא פּאַרק און אַ צווייטע ת״ת מיט אַ שול א.נ. „רחובות״ אין איסט ניו־יאָרק. אַזוי שטייענדיק אויף זיין פאָסטן אלס מחנך פון יונג און אַלט איז ער ה׳ טבת, תרצ״ז, נפטר געוואָרן און געקומען צו קבורה אויף דעם בית עולם פון „אגודת אחים אנשי דראָהיטשין״ אין ניו־יאָרק.

ר׳ מענדל קאַמינעצקי ז״ל

ר׳ מענדל קאַמינעצקי, געבוירן ב׳ אלול, תקצ״ח, 1838, אין דראָהיטשין, האָט געהאַט עלוי׳שע כשרונות. ער האָט קיינמאָל נישט געלערנט אין קיין ישיבה און האָט אויסגעשטיגן גרויס אין לערנען. ביז 11 יאָר האָט ער געלערנט בייזין פאָטער, ר׳ משה איסר, וועמען ער האָט שוין דאָן געהאַט איבערגעשטיגן אין לערנען. נאָכדעם האָט ער געלערנט פאַר זיך אין בית המדרש אין שטעטל.

פון רעכטס: ר׳ מענדל און זיין פאָטער ר׳ משה איסר, ז״ל

ר׳ מענדל האָט אַמאָל אין הויז פון ר׳ חיים בריסקער, ז״ל, געהאַט אַ וויכוח אין לערנען מיט ר׳ בן ציון, בעלסקער רב. האָט ר׳ בן ציון נאָכדעם געזאָגט צו ר׳ מענדלען: „מיין אייזדעם, ר׳ יוסף וואַלעוועלסקי, אייער תלמיד, האָט וועגן אייך געזאָגט, אז אירן האָט אַ מהרש״א־קאָפּ, האָב איך דאָן געלאַכט. איצט זע איך אַז מיין איידעם האָט געהאַט רעכט״...

אַחוץ אַ מופלג בתורה, אַ תלמיד־חכם, איז ר׳ מענדל אויך געווען גוט באַהאַוונט אין אלגעמיינע חכמות, ווי: יוריס־פרודענץ, מאטעמאטיק, מאַשינעריע און אסטראנאָמיע. ער האָט גרינדלעך באַהערשט די רוסישע שפראך, איז געווען קלאָר אין די קאָדעקסן פון יוריספרודענץ און האָט געשריבן פראָשעניעס ווי אַ דיפלאָמירטער אַדוואָקאַט. ער האָט געקענט לעזן שוועדיש מאַטעמאַטישע פאָרמולעס און האָט פאַרשטאַנען די קאָנסטרוקציעס פון די קאָמפליצירטסטע מאַשינען. ביי זיך אין הויז האָט ער געהאַט אַ קאַלעקציע פון פאַרשיידענע מאַשינדלעך, ארום וועלכע ער פלעגט פראַקטיצירן און מאניפולירן שעהן לאַנג. האָט אויך געהאַט אויסגעשטיבונ׳ט די מולדות און עבורים פאַר אַן אייביקן לוח. דאָס אַלעס האָט מענדל דערוואָרבן פון זיך אליין.

מען דערציילט, דער ראווינער פריץ, מינקאָוו, האָט זיך געמשפט מיט די יידן פון די „נייע גערטנער״ אין דראָהיטשין, און געוואָלט ביי זיי צונעמען די גערטנער. האָט ר׳ מענדל, אַלס פארטיידיקער, געזומען די „דיעלע״ צו דער גובערנסקער פּאַלאַטע אין גראָדנע, און האָט מיט אַזאַ געשיקטקייט און חריפות פאַרטיידיקט זיינע קליענטן, אַז דער בארימטער גענעראל מינקאָוו, דער העלד, וואָס האָט אייגענומען די טערקישע פעסטונג „פלעווענע״ פאַר די רוסן, האָט פאַרלאָרן דעם פראָצעס. דאָס רוסישע גערייכט האָט דאָן געאורטיילט, אַז די גערטנער, וועלכע זיינען אין משך פון 99 יאָר באַארבעט געווארן פון יידן, בלייבט זייער אייגנטום.

ר׳ הערש ביילין, דער פינסקער עלוי, ר׳ חיים בריסקערס א חבר, האָט אמאָל זיך אויסגעדריקט: „וואָר קען משיג זיין ר׳ מענדל׳ס קאָפּ?״...

ר׳ מענדל איז געשטאָרבן צו 81 יאָר ג׳ טבת, תרע״ט, 1919, אין דראָהיטשין.

ר׳ מענדל האָט געהאַט 11 קינדער: יאָסל, מאָטיע לייב, לאָצע ביילע, פיניע, יהושע, לאַנע, גבריאל, פראַדל, שלמה, מרים און חנה.

ר׳ אשר ווייצל ז״ל

ר׳ אשר ווייצל, באַקאַנט אַלס „ר׳ אשר דער קאָזיאָנער ראָבין״, איז געווען דער זון פון דעם בארימטן גאון און צדיק ר׳ מרדכי׳לע ווייצל־ראָזענבלאַט, באַוווסט אלס „ר׳ מרדכי׳לע סלאָנימער״, זצ״ל. וועגן ר׳ אשר׳ס לעבן און ספעציעל וועגן זיין יוגנט, האָבן מיר נישט קיין ידיעות. מיר וויסן בלויז, אַז ער האָט חתונה געהאַט קיין דראָהיטשין מיט ר׳ אייזיק׳ס אַ טאָכטער און געזופן זיך „אשר אייזיקס״.

ר׳ אשר וויצל, ז״ל

ר׳ אשר האָט גע׳עקענט לערנען און גוט באַזעסן די רוסישע שפּראַך. אין משך פון יאָרן, ביז דער ערשטער וועלט מלחמה, האָט ר׳ אשר אָנגעפירט מיט די שטאָטישע מעטריקאַציע־ביכער, וווּ עס זיינען געווען פאַרשריבן די געבורטן און טויט־פאַלן פון דער באַפעלקערונג, און דערפאַר האָט ער באַקומען דעם נאָמען: „אשר דער קאָזיאָנער ראָבין״...

ר׳ אשר איז געווען זייער אַ שטילער און באַשיידענער מענטש און די מערסטע פון זיין צייט איז ער געווען פאַרטאָן אין זיין קרעמל, וואָס ער האָט געהאַט אין מאַרק. נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט ער פאַר אַ קורצער צייט געלערנט לימודי־קודש מיט אַ קלאַס קינדער אין דער שולע „מוריה״.

ר׳ אשר איז געשטאָרבן אין די צוואַנציקער יאָרן. האָט געהאַט איין זון בן ציון און אַ שנור תנה גיטל וואַלעוועלסקי.

הרב דוב ב. וואַרשאַווסקי

דער לעצטער רב פון דער לעצטער קהלה

די זון האָט, ווי תמיד, געשיינט העל און דאָס גאַנצע שטעטל האָט זיך געטונקט אין דער ליכטיקייט פון די זונען־שטראַלן. איך האָב געשפרייזט איבער די גאַסן פון דראָהיטשין און צו זיך געזאָגט: זע נאָר, ווי קיין זאַך האָט זיך דאָ גאָרנישט געענדערט. מענטשן גייען און איילן אין פארשיידענע ריכ־טונגען. באַקאַנטע פנימער, מיט שמייכלענדיקע אויגן זיינען מיר פאַרביגעגאַנגען און שטומערהייט פאַרשוווּנדן פון מיין בליק...

איך האָב זיך פאַרקירעוועט אין דער ריכטונג פון דעם רב'ס הויז. איך עפן די טיר פון הויז, הסם... מאַדנע, אויך דאָ האָט זיך גאָרנישט געביטן. אַלצדינג איז דאָ אויף זיין אָרט ווי פריער. אין דעם פראָנט־צימער, אין בית־דין־שטוב, זיצט, ווי שטענדיק, דער גריז־גרויער רב ביים גרויסן טיש און שאָקלט זיך שטיל איבער אַ ספר. דער רב זעט מיך נישט... איך קוק אַריין אין אַלע צימערן, אומעטום הערשט אַ טויטע שטילקייט. עס איז שרעקלעך שטיל. עס באַפאַלט מיך אַן אומהיימלעכקייט — און איך האָב זיך אויפגעכאַפט... עס איז געווען אַ חלום...

עס איז דער חלום, וועלכן איך חלום טאָג און נאַכט, שטענדיק, זינט איך האָב פאַרלאָזט מיין היים, עלטערן, דעם רב, פריינט און מיין שטעטעלע מיט אירע יידן... עס איז אַ חלום... עס גלויבט זיך נישט, אַז אַלע, זיי, דאָרטן, זיינען טויט... ניין! עס קען נישט זיין! עס איז אוממעגלעך, אומ־גלויבלעך!...

עס איז געווען אַ חלום. פאַרשוווּנדן זיינען די זונען־שטראַלן; פאַרשוווּנדן זיינען די ליכטיקע געשטאַלטן... אַרום מיר איז אַ פינצטערער וואַקוּאום. דאָס געמיט איז אַזוי שווער, און אַ שטאַרקע בענקעניש און קלעמעניש צעריסט דאָס הארץ...

אין דער זעלבער פאַזע, ווי איך האָב אים געזען אין חלום (דאָ לעצטנס), אַזוי האָב איך אונדזער רב, הרב ר' אייזיק יעקב קאַלענקאָוויטשן, הי"ד, געטראָפן מיט צען (10) יאָר צוריק (פונקט ווערט דעם חודש 10 יאָר), ווען איך בין גע־קומען צו געזעגענען זיך מיט אים. און אין דער זעלבער פאַזע האָב איך דעם רב איבערגעלאָזט, שאָקלנדיק זיך איבער אַ גמרא, און אַ טיפער באַהאַלטענער צער האָט אַרויסגעקוקט פון זיינע אויגן פון אונטער זיינע דיקע אויגן־גלעזער.

איך האָב געהאָט די זכיה, נאָך פון מיין פריסטער יוגנט, צו זיין אַ בן־בית ביים רב אין הויז. דעם רב'ס הויז איז פאַר מיר געווען מיין צווייטע היים. עס איז געווען מיין גרעס־טער תענוג צו זיצן ביים רב אין שטוב; מחמת אַ חוץ אין לערנען, האָט מען מיטן רב געקענט שמועסן אין וועלטלעכע ענינים, הגם זיין אויסערלעכער אויסזען איז געווען גרוי און אַלט (ער האָט זיך געעלטערט פאַר דער צייט) איז אַבער זיין האַרץ געווען פריש און יונג. מען האָט זיך מיטן רב געקענט בארטן און שואל־עצה זיין, ווי מיט אַן אייגענעם פאָטער און נאָך אינטימערער. ער האָט אַנגעפילט יונגע הערצער.

הרב ר' אייזיק י. קאַלענקאָוויטש, הי"ד, איז געווען באמת אַ נחבא אל הכלים. ער איז אַנטלאָפן פון כבוד און אויסגעמיטן פרסום. ער האָט במציאות נישט געווסט וואָס כבוד איז. זיין גאַנצן לעבן איז דער רב געווען אַ יושב אהל און אַ מתמיד גדול!

זעלטן וועט, אַז הרב קאַלענקאָוויטש האָט פאַרלאָזט זיין קהלה. איך געדענק גארנישט, אז ער זאָל וועט עס איז האָבן אוועקגעפאָרן „דאָטשע־זען" אויף חדשים, ווי אנדערע פלעגן עס טאָן, הגם זיין שוואָכער געזונט־צושטאַנד האָט עס גע־פאָדערט. דער רב איז שטענדיק געווען אויף זיין פלאַץ גרייט צו ענטפערן אַ שאלה, אַ דין אָדער טעם אויסהערן אַ צע־בראָכענע הארץ און געבן אַ יידן אַן עצה טובה און אַ טרייסט. דער רב האָט געדינט זיין קהלה ווי אַ געטרייער שומר.

און וועט קיין שאלות און דינים זיינען נישט געווען, פלעגט דער רב זיך ווידער פאַרטיפן אין אַ גמרא. זיין שוואַ־כער גוף פלעגט זיך פאַמעלעך און שטיל באַוועגן, נאָר פון צייט צו צייט פלעגט זיך ארויסרייסן פון זיין הארץ אַ טיפער זיפץ באַגלייט מיט אַ שטילן ניגונדל: „אוי, אמר רבא"...

הרב קאַלענקאָוויטש, זצ"ל, האָט קיינמאָל נישט אָנגעהערט צו קיין שום פאַרטיי, און איז געשטאַנען ווייט פון פאָליטישן לעבן. ערשט איצט, וועט איך האָב קענען געלערנט דעם אמת'ן פרצוף פון פאַרטייען און פאָליטיקער, ווייס איך ווי אָפצושאַצן אָט די גרויסע מעלה וואס אונדזער רב האָט באַזעסן. א דאנק דעם, טאקע, האָט דער רב געקענט זיך דערהויבן צו אַ הע־כערער מדרגה פון מענטש און אמתן תורה־ייד, און נישט ווערן צעריסן פון פאַרטייאישער קנאה־שנאה.

הרב קאַלענקאָוויטש, זצ"ל, קען מען זאָגן, האָט אָנגעהערט צום טיפ רב פון אלטן דור. ער איז געווען אַ טיפזיניקער, לאָגישער למדן, אַ גרויסער בקי און ירא שמים. און צו דעם אַלעמען איז ער געווען אַ נוח לבריות, אַן עסטעט און שטרענ־גער היגיעניסט.

הרב קאַלענקאָוויטש, זצ"ל, האָט פיינט געהאַט די וואַ־סערדיקע פוסטע פאָליטישע דרשות. ער האָט פיל נישט גע'דרש'נט. אָבער זיינע אַ דרשה איז געווען אַ שטיק תורה. מ'האָט געדאַרפט צולייגן קאָפ און פארשטיין זיינער אַ דרשה. הרב ר' אייזיק יעקב הכהן קאַלענקאָוויטש, הי"ד, איז געווען

דער לעצטער רב פון דער לעצטער קהלה קדושה אין דרא־היטשין! צוזאַמען מיט זייגע יידן האָט ער אין משך פון מער ווי אַ 50 יאָר געלעבט, צוזאַמען געליטן, און צוזאַמען מיט זיי איז ער אַוועק אין דער אייביקייט! — הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו...

איך שרייב די דאָזיקע שורות צו דעם 6־טן יאַרצייט — ה' חשון תש"ט, פון אונדזערע אומגעקומענע קדושים. און מען דאַרף דערמאָנען, אַז אַחוץ אלס מרא דאתרא און גייס־טיקער מדריך, איז הרב קאַלענקאָוויטש אויך אומגעקומען אלס טאַטע פון קינדער און אייניקלעך, און ווער קען אויס־שרייבן דעם צער פון אַ קינד, וואָס קוקט צו מיט זייגע אויגן ווי זיינע טאַטע־מאַמע ווערן געמאַרדעט, און ווי קען מען אַרויסגעבן די יסורים פון טאַטע־מאַמע, זעענדיק ווי זייערע קינדער ווערן געטויטעט און אומגעבראַכט?!...

„אגרא דהספדא". וואָס דאַרף זיין דער פועל יוצא פון אונדזערע הספדים און יאָרצייטן נאָך אונדזערע קדושים? איך גלויב און האַלט עס פאַר זיכער: אַז נישט קיין ליכט־זינדן אין נישט מתפלל זיין פאַר די נשמות פון די קדושים דאַרפן מיר, ווייל די נשמות פון די קדושים זיינען אזוי הייליק און אַזוי גרויס, אַז אפילו הייליקע צדיקים קענען נישט געפינען זיך אין זייער מחיצה... זיי שטייען אויך העכער געווייס פון די אנשי־לוד א. א. יָ, בעטן דאַרפן מיר פאַר אונדזערע נשמות, וואָס מיר האָבן גאָרנישט געטאָן צו ראַטעווען די קדושים פון טויט. און אויך איצט טוען מיר גאָרנישט, נקמה צו נעמען אָן זייערע רוצחים, די דייטשן!

די יאָרצייטן נאָך אונדזערע קדושים וועלן דאָן האָבן אַ זין און אַ תיקון, ווען מיר וועלן אויך ג ע ד ע נ ק ען ז י י ע־ר ע מ ע ר ד ע ר, די דייטשן! מיר דאַרפן זיי געדענקען אין שטוב, אין גאַס, אין געשעפט, אין פאַבריק, א.א.וו. אַלעס וואָס האָט אַ שייכות מיט דייטש און דייטשלאַנד דאַרף זיין פאַר אונדז מיאוס און טריף — חרם! אייביקער חרם אויף דייטשלאַנד!

לאָנדאָן, ה־ו חשון, תש"ט — 1948.

גרופע אידען אין ליקעווע, ביי שעדליץ, איבער וועמען די נאַציס האָבען זיך איזדיעקעוועט, איידער זיי האָבען זיי געטויט. — איין איד, אין אַ טלית קטן, דער צוויייטער אין אַ טלית. דער איד מיט דער וויסער אַרד, וואָס שטייט הינטער דעם אידן מיט דעם טלית קטן, איז דערקענט געוואָרען פון מרס. רובינשניידער, וועלכע האָט דאָס ביילד געקראָגען דורך אַ צופאַל, אלס איר פאַמער.

דריטער טייל

רבֿיים אוֿן חסידים

דערקלערונג פון רעדאקציע

די דאזיקע אפטיילונג וועגן רביים און חסידים־שטיבל פון דראהיטשין איז געשריבן געווארן פון זלמן שעווינסקי. הגם די דראהיטשינער קהלה איז אין איר מערהייט באשטאנען פון לויטער מתנגדים, דאך האט ער, אלס איינער וואס איז דערצויגן געווארן אין חסידישן גייסט, געפונען פאר זיין חוב צו וויידמען דאס חסידים־שטיבל און חסידים אין דראהיטשין א באזונדער אפטיילונג, וועלכע איז אויפגעשטעלט געווארן אויף זיין פארלאנג און אחריות...

ווי קליין דער חסידישער ציבור אין דראהיטשין זאל נישט האבן געווען, האט ער דאך, לויט זיין מיינונג, פארדינט די דאזיקע ספעציעלע אפהאנדלונג פון עטלעכע בלעטלאך אין בוך „דראהיטשין". דער חסידישער צבור אין דראהיטשין איז אפשר געווען קליין אין כמות, איז ער אבער געווען גרויס אין איכות.

וועמ מיר זאגן חסידים אין דראהיטשין מיינען מיר די גאנצע קאברינער דינאסטיע, דעם חסידישן שטאם, פון וועלכן דראהיטשינער חסידים־שטיבל איז געווען א צווייג, און וואס נעמט אריין, פארשטענדלעך, די קאברינער רביים, וועלכע זיינען געווען די מדריכים, די גייסטיקע פירער פון דראהי־טשינער חסידים.

און דאס פארענטפערט שוין במילא די קשיא פון די יעניקע, וואס ווילן אדער וועלן פרעגן: וואס פאר א שייכות האבן קאברינער חסידישע רביים צו דראהיטשין? יא, זיי האבן א שייכות.

דער חסידישער רבי האט געמעגט לעבן אין קאברין אדער אפשר נאך ווייטער, אבער זיין גייסט האט געשוועבט אין חלל פון דראהיטשינער חסידים־שטיבל.

דאס חסידים־שטיבל האט געהאט שטימונג; א שטימונג פון יראת־הרוממות, פון שמחה און פון בטחון. די גאנצע אטמאספערע איז געווען אנגעזאפט מיט יידישקייט.

און די דאזיקע יידישקייט האט זיך נישט געלאזט איינשליסן אין די פיר ווענט פון שטיבל; זי האט דורך פענסטער און טירן זיך גערישן אין גאס אריין. דער עכא פון חסידישן ניגון און זמר פון שטיבל האט אפגעקלונגען אויך אין פיל נישט קיין חסידישע יידישע אויערן איבערן שטעטל. און יידן זיינען געקומען; זיי זיינען געקומען ספעציעל אין די ווינטערדיקע שבת־טעג, אנצוווארעמען זיך ביי דעם חסידישן פייער. און ווער רעדט נאך, אז דער רבי פון קאברין איז געקומען צו גאסט צו זיינע חסידים אין דראהיטשין, דאן איז דאס חסידים־שטיבל געווען צו־קליין ארייצונעמען אלע געסט און די נייגעריקע פון שטעטל.

דאס איז דאס קאפיטל־חסידות פון דראהיטשין, וועלכער איז ליידער נישט געווארן אויסגעלייענט ביז צום סוף און איז היינט צעשטערט און פארברענט.

זלמן שעווינסקי (שיקאגא)

דאָס חסידים-שטיבל

מיין פאָטער, ר׳ נחום שעווינסקי, ע״ה, אַ געבוירענער פון קאָבּרין, האָט נאָך זיין חתונה זיך באַזעצט אין דראָהיטשין. אין יענער צייט זיינען אין דער מתנגדישער דראָהיטשין געווען אַ קליינע צאָל קאָברינער חסידים, וועלכע האָבן אפילו נישט געהאַט קיין אייגענעם פּלאַץ צו דאַוונען. פּלעגן זיי זיך צוזאַמענקומען אין פריזואַטע הייזער און דאַוונען דאָרט נאָר שבת און יום טוב. מיין פאָטער, דעם חסיד, איז דאָס אומ־ווּאַנדערן פון הויז צו הויז ניט געפעלן געווארן און ער האָט זיך אַנטשלאָסן צו בויען אַ שטענדיקן פּלאַץ פאַר די חסידים, אַ חסידיש־שטיבל צום דאַוונען אַ גאַנצע וואָך, און דאָרט זאָל אויך זיין אַ פּלאַץ פאַר דעם קאָברינער רבין, ווען ער קומט קיין דראָהיטשין אויף שבת פּרשה „חיי שרה״. זייענדיק פון דער נאַטור אַן ענערגישער מאַן, האָט מיין פאָטער אָן ווייטערדיקע שהיות אָנגעהויבן צו פאַרווירקלעכן זיין פּלאַן. ער האָט זיך באַראָטן מיט ר׳ בנימין משה׳ן דעם שוחט, ר׳ שמעון נאַהוריער, ר׳ אברהמ׳ל דעם סטאָליער, ר׳ לייזער אַדלער, ר׳ יצחק אבגדור טעלעכאַנסקי, ר׳ יעקב אייזענבערג (דובאָווייער), ר׳ יצחק בנימין קופער, ר׳ אריה ליב גינגאָלד און יאָסל יצחק אַבראַמאָוויטש פון וואגזאל — אַלע קאָברינער חסידים — און גלייך איז געקויפט געווארן אַ פּלאַץ אין אַ געסל לעבן אַלטן בית־המדרש, אויפן וועג צום אַלטן בית־הקברות.

מען האָט זיך טאָקע גלייך געשטעלט בויען דאָס שטיבל. ווען די פאַרברענטע מתנגדים האָבן דערזען אַז מיין פאָטער איז שוין ניט מער קיין חלום נאָר אַ ווירקלעכקייט, האָבן זיי אָנגעהויבן צו שטערן און מיט פאַרשיידענע מיטלען פרובירט אָפּצושטעלן די אַרבעט. צווישן די געגנער זיינען אויך געווען מיטגלידער פון אונדזער אייגענער משפּחה פון דער מאַמעס צד. נאָר זעענדיק אַז זיי קאָנען גאָרנישט אויפ־טאָן, האָבן זיי אָנגענומען דעם סאָמע לעצטן מיטל: מסרן פאַר דער רעגירונג. אין רוסלאַנד איז דאָן געווען אַ געזעץ אַז אַ יידישע שול טאָר זיך ניט געפינען צו נאָענט צו אַ פראָוואָסלאַווענער קירכע, און דאָס שטיבל איז געבויט געווארן נישט ווייט פון דעם שטעטלדיקן קלויסטער.

וויסנדיק דעם דאָזיקן געזעץ, זיינען די מתנגדים אַוועק צום גלח און אים צוגערעדט ער זאָל זען אָפּשטעלן די אַרבעט פון שטיבל, און אויב ער אליין וועט נישט קאָנען העלפן, וועט מען זיך זען וועגן צו העכערע אינסטאַנצן. דער גלח האָט גלייך געהייסן רופן מיין פאָטער און ער האָט אים אָנגע־זאָגט מיטן האַרבן וואָרט מען זאָל גלייך אָפּשטעלן די אַרבעט. זיין הויפּט־מאָטיוו איז געווען: אַזויווי חסידים שרייען און ליאַרעמען בשעת זייער דאַוונען, וועט עס גאָר עווייס שטערן די קריסטן אָפּצוריכטן זייערע מאָדליטוועס. מיין פאָטער האָט דעם גלח רואיק אויסגעהערט און... האָט ווייטער פאָרגעזעצט די אַרבעט. ער האָט זיך אָבער גלייכצייטיק געוועגדעט צום געגנער־אַל מינקאָוו, דעם ראָווינער פּריץ, צו וועמען דראָהיטשין האָט באַלאַנגט, און אים געבעטן אַז ער זאָל אָנזאָגן דעם גלח ניט צו שטערן אין דער בוי־אַרבעט.

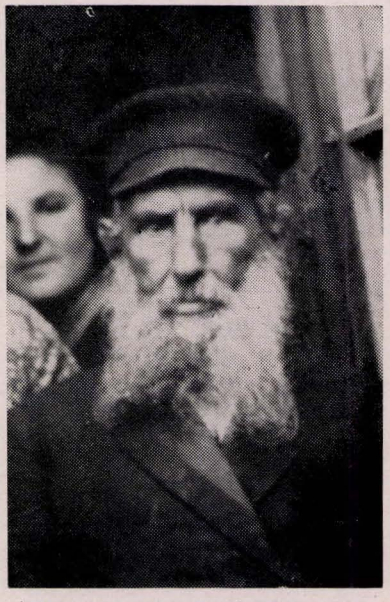
וועג מען האָט שוין געהאַלטן ביים פאָרענדיקן דעם בנין, איז אָנגעקומען אַ באַפעל פון דעם קאָברינער איספּראָווניק ריגייסקי, אַז מען זאָל פאַר׳חתמ׳ענען די געביידע און ניט לאָזן עס פאַרענדיקן. האָט מען פאַרקלאפט די טירן מיט ברעטער. יידן האָבן זיך אָבער ווי עס איז געגעבן אַן עצה ווי צו דאַוונען אין שטיבל — זיי פלעגן אַרייניגיין דורך די ניט־פאַרקלאפּטע פענצטער און זיך שטעלן דאַוונען...

איינמאָל פרייטיק פאַרנאַכט, ווען מיין פאָטער מיט מיין עלטערן ברודער, זעליק, זיינען געגאַנגען צום דאַוונען, האָט זיי אויפן וועג באַגעגנט דער פּריסטאָוו ראָטשטיין—אַ געטויפ־טער ייד — און ער פרעגט זיי צי זיי גייען איצט ניט אין שטיבל אַריין דאַוונען. מיין פאָטער האָט אים געענטפערט אַז ער, דער פּריסטאָוו אַליין, האָט דאָך די טירן „פאַרחתמעט״, טאָ ווי אַזוי קען מען אַריין? זאָגט דער פּריסטאָוו: „גאָספּאָדין שעווינסקי, מיך וועט איר דאָך ניט אָפּנאַרן. איך ווייס אַז יידן געפינען אַן עצה און מען גייט אַריין דורך די פענצטער״. ענטפערט אים מיין פאָטער: „גאָספּאָדין פּריסטאָוו, קומט מיט מיר וועט איר זיך איבערצייגן אַז מען דאַוונט ניט אין שטיבל״. ער האָט דערביי אַ ווונק געטאָן צו מיין ברודער זעליק און יענער איז גלייך אַוועק פאַראויס אָנצוזאָגן די מתפּללים אין שטיבל אַז דער פּריסטאָוו קומט. צוקומענדיק צום שטיבל האָט דער פּריסטאָוו דערזען ווי יידן קומען אַרויס דורך די אָפענע פענצטער... מיין פאָטער האָט געזען, אַז דער פּריסטאָוו זאָל פאַרשוויגן די גאַנצע מעשה.

דערזעלבער פּריסטאָוו האָט אָבער אָנגעזאָגט מיין פאָטער אַז די צווייטע וואָך קומט אַהער דער קאָברינער איספּראָווניק אויסצומעסטן דעם שטח דורכן געסל ביז צו דער זאַמד־גאַס, וואָס איז געווען די הויפּט־גאַס, און זען ווי ווייט שטייט דאָס שטיבל פון דעם קלויסטער. ער האָט דערביי אויך געראטן מיין פאָטער זיך צו זען מיטן גענעראַל מינקאָוו.

די צווייטע וואָך זיינען טאָקע אַראָפּגעקומען דער איס־פּראָווניק, דער גלח און דער פּריסטאָוו. מיין פאָטער האָט

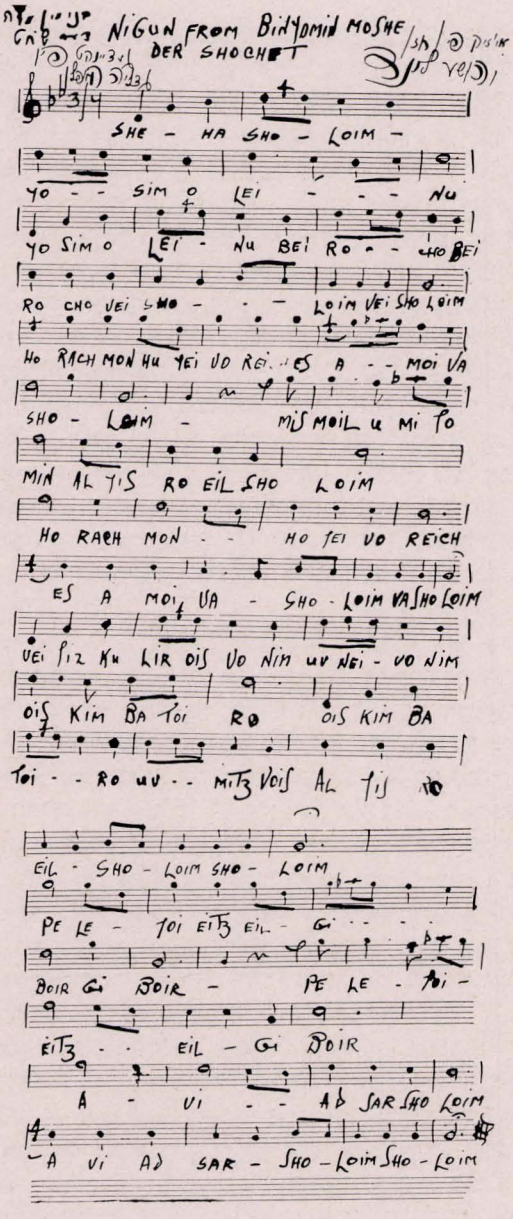
אויך איינגעלאָדן דעם געגעראַל מינקאָוו צו זיין אָנוועזנד ביי דער מעסטונג. דער גלח האָט אָנגעהויבן מעסטן ניט דורך דעם געסל גופא נאָר דורך די אַרומיקע געריטנער, וואָס וואָלט אים געהאָלפן צו באַווייזן אַז מען טאָר ניטשט דערלויבן צו פאַרענדיקן דאָס שטיבל. מיין פאָטער האָט דאַן געזומען פראָטעסטירן און האָט פאַרלאַנגט אַז מען זאָל מעסטן דורכן

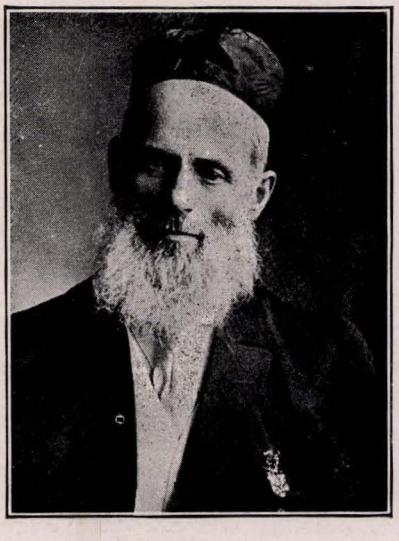
ר׳ שמעון עפּלבוים, שמש פון שטיבל

געסל, אַ פּלאַץ וווּ מענטשן גייען. זיין פראָטעסט האָט גע־האָלפן, ווייל אַלע אַנ־וועזנדע, אָחוץ דעם גלח, זיינען געווען „אָפּגעקויפּטע". ווען דער געגעראַל און אויך דער איספּראַוו־ניק האָבן איינגע־שטימט מיט מיין פּאָ־טער, האָט דער גלח געמוזט נאָכגעבן. מיין פאָטער האָט אָבער באַמערקט אַז דער גלח מאַכט בשעתן מעסטן זייער גרויסע טריט, האָט ער וועגן דעם גלייך אויפ־מערקזאַם געמאַכט דעם געגעראַל און יענער האָט זיך גע־וועדעט צום גלח און געזאָגט, אַז אַזוי ווי דער גלח איז שוין גאַנץ אַלט און די גאַנצע אַרבעט פון מעסטן איז צו שווער פאַר אים, וועט ער עס שוין אַליין טאָן... און דער געגעראַל האָט טאַקע גלייך אָנגעהויבן אַליין צו מעסטן. די רעזולטאַטן זיינען, נאָטירלעך, געווען צופרידנשטעלנדיקע און דאָס שטיבל איז בשלום פאַרענדיקט געוואָרן. די עטלעכע עלנטע און גע־רודפ׳טע דראָהיטשינער חסידים האָבן פון גרויס שמחה אויף דער מפּלה וואָס זייערע שונאים האָבן געהאַט, זיך געלאָזט אין אַ טענצל מיט גרויס התלהבות, און מיין פאָטער מיט זיי.

אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה זיינען אַלע בתי מדרשים אין דראָהיטשין אָפּגעברענט געוואָרן, נאָר דאָס חסידים שטיבל איז געבליבן גאַנץ.

דער זמר „שהשלום שלו", געזונגען פון ר׳ בנימין משה דעם שוחט אין חסידים שטיבל.

ר׳ אליעזר (לייזער) אַדלער
געשטאָרבן כ״ב כסלו תרפ״ד

ר׳ משה׳לע ז״ל

דער ערשטער רבי

ר׳ משה׳לע איז געבוירן געוואָרן אין פּיעסק, לעבן קאָברין. זיין פאָטער איז געווען אַ בעקער. פון זיין יוגנט אָן האָט ער זיך אויסגעצייכנט מיט שיינע זיטן. אַלס באַוויז קען דינען פאָלגענדער ביישפּיל:

משה׳לעס מוטער איז געווען אַ גרויסע צדקנית. זי פלעגט אויסטיילן ברויט צו אָרעמעלייט אומזיסט. עס פלעגט טרעפן, אַז אייניקע אָרעמעלייט פלעגן איר באַליידיקן און דערמיט איר וויי־טאָן. זי פלעגט דערפון זייער ליידן, צייטנווייז אויך וויי־נען, און באַקלאָגן זיך פאַרוואָס קומט דאָס איר. וועט דער קליינער משה׳לע האָט דערהערט אירע טענות האָט ער איר געזאָגט: מאַמע, וועט די אָרעמעלייט וואָלטן דיר געלויבט און געבענטשט, וואָלסטו דאָך געווען צופריידן. קומט אויס אַז דו ביסט אויסן נאָר דיין טובה. אויב, אָבער, דיינע גוטע מעשים ווערן דיר באַצאָלט מיט באַליידיקונגען, ווערן דאָך דיינע מעשים געטאָן בשלמות און לשמה.

ר׳ משה׳לע פלעגט אָפט דערציילן, אַז וועט ער איז געווען אַ קליין יינגל, האָט ער זיך אין חודש אלול געשפּילט מיט קינדער אין גאַס, איז אַרויס זיין שוועסטער און זאָגט צו אים: אין אַזעלכע טעג פאַרנעמסטו זיך מיט נאַרישקייטן? אָפילו אַ פּיש אין וואַסער ציטערט. אירע ווערטער האָבן אויף אים געווירקט. ער האָט אָנגעהויבן ציטערן, און האָט געציטערט זיין גאַנצן לעבן.

ר׳ משה׳לע האָט חתונה געהאַט אין קאָברין. זיין שוועער האָט אים געגעבן קעסט און אַ קליינע דירה, ווו ר׳ משה׳לע איז געזעסן על התורה ועל העבודה. איינמאָל וועט ער איז קראַנק געוואָרן האָט ער בשום אופן זיך ניט געוואָלט וועגדן צו דאָקטוירים. ער האָט געבעטן מען זאָל אים פירן צו ר׳ מרדכי׳לע פון לעכעוויטש. זיין פאָטער האָט אים געגומען צו ר׳ מרדכי׳לען און ער איז געזונט געוואָרן. פון דאָן אָן פלעגט ער פאָרן קיין לעכעוויטש.

ר׳ מרדכי׳לע פלעגט זייער שעצן ר׳ משה׳לען. איינמאָל פּורים האָט ר׳ מרדכי׳לע געזאָגט צו די חסידים: פּורים איז מען מקיים „מתנות לאביונים״, טאָ זאָל יעדער איינער זאָגן צו וואָס פאָר אַ מדרגה ער וויל גרייכן אין עבודת הבורא און זיין בקשה וועט דערפילט ווערן. יעדערער האָט אויסגעדריקט זיין פאַרלאַנג חוץ ר׳ משה׳לע. — פאַרוואָס שווייגסטו? — פרעגט אים ר׳ מרדכי׳לע. — איך, ענטפערט ר׳ משה׳לע, האָב פיינט מתנות. איך וויל דערגרייכן צו דער הויכער מדרגה פון עבודת הבורא נאָר דורך יגיע כפי.

מען האָט געפרעגט ר׳ משה׳לען פאַרוואָס ער גיט ניט אַרויס קיין ספר. האָט ער געענטפערט: כ׳האָב שוין אַרויס־געגעבן אַ ספר. מיין ספר האָב איך אָנגעשריבן אויף די הער־צער פון די יידישע מאַסן.

צו ר׳ משה׳לעס לוויה זיינען געקומען אַ סך חסידים מיט ר׳ יהושע׳לע אָסטראָווער צווישן זיי. וועט מען איז צוריק־געקומען פון בית־הקברות, איז ר׳ יהושע׳לע אַריין אין ר׳ משה׳לעס צימער און האָט דאָרט אָביסל פאַרבראַכט ביחידות. אַרויסגייענדיק האָט ער געזאָגט: איך האָב געהערט דברי תורה אין קאָברין, ווען איך זיי איצט איבערזאָגן אויף קאָברין. אויף דעם פסוק „קדושים תהיו כי קדוש אני ה׳״, פלעגט ר׳ משה׳לע זאָגן: קדושים תהיו, בעל כרחכם וועט איר ווערן קדושים, ווייל איר האָט אַ חלק פון דער גע־לעכקייט אין זיך. ער פלעגט אויך צוגעבן: „כי קדוש אני ד׳״. איך וויס און פיל די קדושת הבורא, אָבער איך באַזיץ ניט דעם כח אויסצודריקן מיטן מויל אַלץ וואָס איך פיל אין האַרצן. אָט דעם געדאַנק, האָט פאָרגעזעצט יהושע׳לע אָסטראָווער, וויל אייך זאָגן אויף קאָברין: איך וויס און פיל די הייליקייט פון קאָברין, אָבער איך באַזיץ ניט די יכולת אויסצודריקן דאָס מיטן מויל.

אין אוהל פון ר׳ משה׳לע היינגט אין אַ ראָם אַן אויסצוג פון זיין צוואה: „יעדערער וואָס וועט האָבן די העזה צו רעדן וועגן מיר גוטעס בלשון גוזמא, וועל איך זיך נוקם זיין אָן אים, אָבער יעדער איינער מעג זאָגן וועגן מיר אַז איך בין געווען אַן אוהב ישראל. איך אליין פלעג דאָס זאָגן אויף זיך אַליין, מעגן דאָס אַנדערע אויך זאָגן וועגן מיר.״

ר׳ משה׳לע איז געווען רבי 26 יאָר. ער איז נפטר געוואָרן כ״ח ניסן, תרי״א.

תורה־ווערטלאך פון ר׳ משה׳לען ז״ל

די נשמה און דער יצר הרע

„די נשמה זאָגט צום יצר הרע דאָס וואָס אברהם האָט געזאָגט צו לוט׳ן: „אויב דו וועסט גיין לינקס וועל איך גיין רעכטס, און אויב דו וועסט גיין רעכטס וועל איך גיין לינקס״. „אויב דו ווילסט מיך פירן לינקס״, זאָגט די נשמה צום יצר הרע, „וועל איך דיך ניט פאָלגן און איך קלייב זיך אויס רעכטס, און אויב דו וועסט מיר אָפילו ראָטן צו גיין מיט דיר רעכטס איז בעסער איך זאָל גיין לינקס״.

מלואים לשולחן ערוך

מיין פאָטער ז״ל האָט געדענקט אַז צו די פיר טיילן פון שולחן ערוך פעלט אַ פינפטער, וואָס זאָל אונדז אָנווייזן ווי זיך צו באַגיין מיט מענטשן. איך דענק, אַז ס׳פעלט נאָך אַ זעקסטער טייל: ווי זיך צו באַגיין מיט אוממענטשן.

יה אכסוף

נאָטעז פון ר׳ משה קאָברינער׳ס אַ ניגון צו „יה אכסוף" פון ר׳ אהרן הגדול.
(פאַרצייכענט פון ר׳ ברוך ז״ל „קאָברינער רבי״ אין בעאַרבייט פון משה נתנזון).

אַרויסגענומען פון בוך „האַראַדעץ."

ענינות

מען האָט אים אַמאָל געפרעגט: ווי איז דאָס מעגלעך, אַז דתן און אבירם זאָלן זאָגן אויף משה רבנו אַז ער הערשט איבער זיי? די תורה זאָגט דאָך אויף משה"ן „ענו מכל האדם". האָט ר' משה'לע דערקלערט: „וועו משה איז געזעסן אויפן כסא הצדיק האָט ער זיך געפירט ווי ס'פאַסט פאַר אַ פירער, דעריבער האָבן זיי געדענקט אַז ער הערשט איבער זיי. אָבער אינוויניק אין האַרצן איז ער געווען „ענו מכל האדם". די יעניקע וועלכע גייען אַרום מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ און רופן זיך ענווים, איז זייער ענינות אַ פאַלשע. די אמת'ע ענינות איז באַהאַלטן אין האַרצן".

דער עיקר

נאָך ר' משה'לעס טויט איז איינער פון זיינע תלמידים געווען ביי ר' מענדל קאָצקער. פרעגט אים ר' מענדל: „וואָס איז געווען ביי דיין רבי דער עיקר?"

דער תלמיד האָט געטראַכט אַ ווייל און האָט געענטפערט: „וועו ער פלעגט זיך באַשעפטיקן מיט אַן ענין איז דער ענין ביי אים געווען דער עיקר".

ר' נח נפתלי

נאָך ר' משה'לעס פטירה האָט זיין אייניקל ר' נח נפתלי פאַרנומען זיין רבי'סטוואָ. ער איז געווען רבי 35 יאָר און נפטר געוואָרן כ"ו מנחם אב, תרמ"ט, אין שטעטל קאַמען, וואָלין. זיין זון, ר' דוד שלמה, האָט פאַרנומען זיין פלאַץ. ער איז נפטר געוואָרן י"א חשון, תרע"ט.

אַרויסגענומען פון „ספר קאָבערין"

ר' דוד שלמה ז"ל

ר' דוד שלמה, קאָברינער רבי, פלעגט אַלע יאָר נאָך סוכות אַרויספאָרן איבער די שטעטלאָך, וואו ער האָט געהאַט זיינע חסידים. קיין דראָהיטשין פלעגט ער קומען אויף שבת פרשת חיי־שרה.

דעם רבינס סטאַנציע איז געווען אין דער עזרת נשים, וווּ מ'פלעגט מאַכן אַ מחיצה, אַריינשטעלן אַהין אַ טישל מיט שטולן און אַ בעט, און דער רבי פלעגט דאָרט אויפנעמען זיינע חסידים און סתם באזוכער, וואָס פלעגן קומען אין די מאַסן צו בעמען אַ ברכה פון רבין.

דער רבי איז געגאַנגען אָנגעטאָן אין אַ סאַמעטענעם לאנגן קאַפּטן ארומגעבונדן מיט א גאַרטל, מיט ווייסע זאָקן און א שטריימל. זיין אייִדל פּנים איז געווען אַרומגענומען מיט א רויטלעכער באָרד, וואָס האָט אָנגעפאַנגען צו גרויען.

פרייטיק־צונאַכט, נאָך קבלת שבת, פלעגן די שטעטל־דיקע חסידים לויפן אַהיים, אין דער גיך אָפּעסן די שבת'דיקע סעודה, און איילן צוריק אין שטיבל. אויף אַ לאַנגן טיש, וועלכער איז געווען פאַרדעקט מיט אַ שיינעם ווייסן טיש־טוך, זיינען געלעגן צוויי גרויסע חלות איבערגעדעקט מיט א קליינעם טישטעכל און הערנעבן איז געשטאַנען אַ פלאַש וויין מיט א זילבערנעם בעכער פאַרן רבי'ן קידוש צו מאַכן.

נאָך קבלת שבת פלעגט ער זיך פאַרמאַכן אין זיין חדר־מיוחד און לערנען. שפּעטער, וועו דער עולם האָט זיך גע־

ר' דוד שלמה, ז"ל, דריטער קאָברינער רבי

האָט צונויפגעקליבן, איז דער רבי אַרויס פון זיין חדר, צו־געקומען צום טיש און אָנגעהויבן זינגען שלום־עליכם. דער גאנצער עולם האָט דעם רבי'ן אונטערגעהאַלטן מיט גרויס התלהבות. נאָכדעם האָט דער רבי זיך געוואשן, געמאכט המוציא איבער די גרויסע חלות און דער שמש האָט אָנגע־הויבן דערלאַנגען צום טיש די מאכלים.

נאָך זיין טועם זיין עפּעס פון ערשטן מאכל, האָט דער רבי גענומען אויסטיילן שריים צו די חסידים, וואָס זיינען

א בריוו פון דראָהיטשינער חסידים צו זלמן שעווינסקי וועגן הילף צו פֿאַרריכטן דאָס חסידים־שטיבל.

געזעסן ארום טיש, און אזוי האָט ער געטאָן מיט יעדן גע־ריכט.

שבת אינדערפרי צום דאָוונען, איז דער רבי געזעסן אין זיין חדר־המיוחד ביז נשמת. צו נשמת איז דער רבי אַרײַנ־געקומען אין שטיבל און זיך געשטעלט דאָוונען ביים עמוד. זיין דאָוונען איז געווען הארציק און נשמה׳דיק, פון איין וואָרט ביזן צווייטן פלעגט ער זיך „פאַרגיין" און דער עולם איז געשטאַנען פאַראָפּט און געוואָרט, אז מען האָט געהערט אים ווידער אָרויסזאָגן א וואָרט, איז דאָס געווען ווי דער רבי וואָלט צוריק לעבעדיק געווארן.

נאָכ׳ן דאָוונען האָט זיך דער רבי ווידער פארמאכט אין זיין חדר־המיוחד, און די שטעטלדיקע חסידים זײַנען גע־לאָפן אַהיים צו מאַכן קידוש און וואָשן זיך און אינזינען גע־האָט צו בענטשן ביים רבינס טיש. אַזוי גיך ווי די חסידים האָבן זיך צונויפגעקליבן אין חסידים־שטיבל, האָט דער רבי געמאַכט קידוש און עס האָט זיך איבערגע׳חזר׳ט די זעלבע צערעמאָניע ווי פרייטיק־צו־נאַכט ביים טיש. שלש־סעודות איז אויך פאַרגעקומען אויף דעם זעלבן אופן.

די מלוה־מלכה פלעגט געפֿראָוועט ווערן מיט גרויס שמחה און התלהבות ביז האַלבער נאַכט. דערביי פלעגט דער שמש אויסרופן די נעמען פון די חסידים וואָס פלעגן קויפן פלעשער ווײַן פאר דער סעודה און דאָס געלט פלעגט דער רבי אוועקשיקן קיין ארץ ישראל צו צעטיילן פאַר נצרכים, דאָס האָט געהייסן „קאָבריגער חלוקה".

דער רבי פלעגט ביי יעדער סעודה זאָגן תורה און דער עולם האָט זיך צוגעהערט מיט גרויס אויפמערקזאַמקייט. דער געדראַנג ביים רבינס טיש איז געווען זייער גרויס. מען איז ממש געשטאַנען קאָפּ אויף קאָפּ, יעדער אייגער האָט געוואָלט כאַפּן עפעס א וואָרט פון רבין וועלכער האָט מיט פאַרגלאָצטע אויגן געזאָגט זייער שטיל, געשלונגען א וואָרט, זיך פאַר־גאַנגען און נישט דערזאָגט... דער עולם האָט מיט דורשט געשלונגען יעדעס וואָרט וואָס איז ארויס פון רבינס מויל, כאָטש פיל פון די צוהערער האָבן נישט פאַרשטאַנען דעם רבינס תורה. נאָר יעדער שטיקל תורה האָבן חסידים גע־זונגען א ניגון און געכאָפּט א טענצל, מיט וועלכעס די קא־ברינער חסידים האָבן זיך אויסגעצייכנט.

דעם רבינס קומען קיין דראָהיטשין איז געווען א פריי־לעכע דערשיינונג. נישט נאָר חסידים, נאָר אויך סתם פיל נייגעריקע פון שטעטל פלעגן זיך מיט געוואָלד אַרײַנכאַפּן אין חסידים־שטיבל און מיטפרייען זיך מיט די חסידים.

דעם רבינס קומען פלעגט אריינברייגען א דערהויבנקייט אין דעם וואָכעדיקן לעבן פון שטעטל.

פרטים פון דעם אַרטיקל פון שלמה פֿאָדאָלעווסקי פון בוך „האָראָדעץ".

ר׳ משה אהרן ז״ל

דער לעצטער פון ר׳ משה׳לע קאָברינערס דינאַסטיע (גזע), זצ״ל, איז געווען דער רבי ר׳ משה אהרן ראבינאָוויטש, וועל־כער איז צוזאַמען מיט די איבעריקע קדושים אומגעקומען דורך די דייטשן, ימח שמם, אין דער צווייטער וועלט־מלחמה.

ר׳ משה אהרן מקאָברין, הי״ד!

אויף זיין פנים איז געווען אויסגעגאָסן אצילות און יראת שמים. זיינע אויגן, וואָס זיינען געווען שטענ־דיק געוונדעט צום הימל, האָבן אויסגעדריקט „איך בין גרייט צו דינען דיר". ער איז געווען אַ קפדן, אָן שטרעבונגען צו הערשן. ער האָט קיין זאַך ניט מחדש געווען. ער האָט פאַר־געזעצט די טראַדיציע פון זיינע עלטערן.

ער איז געווען אַן עקסטרעמיסט און האָט געפרופן צו דינען דעם בורא עולם אויפריכטיק און מיט ליבע. ער האָט ניט געמאַכט קיינע פשרות.

זיין הויז איז געווען בריט אָפן פאַר יעדע ביטערע האַרץ. ער האָט קיינע נסים ניט באַוויזן, אָבער ווער עס איז אַרויס פון זיין הויז האָט ווי געפונען א רפואה צו זיין קראַנקהייט; פול מיט האָפענונג, טרייסט און אויסזיכט אויף בעסערע צייטן.

ער האָט קיינמאָל ניט צוגעזאָגט, נאָר פלעגט בענטשן און מתפלל זיין פאַר א קראַנקן, אָדער פאַר א פרוי וואָס איז גע־געאַנגען שוואַר צו קינד. אין פאַל פון נויט פלעגט ער געבן זיין ספר, וואָס ער האָט באַקומען בירושה פון זיינע עלטערן, אז מען זאָל עס לייגן צוקאָפּנס פון קראַנקן. מענטשן האָבן געגלויבט אין דער סגולה פון דעם דאָזיקן ספר.

דער קאָבריגער חסידישער צענטער האָט זיך געפונען אין א זייטיק בלאָטיקער גאַסל (ראטנער), וווּ ס׳איז געשטאַנען דעם רבי׳נס הויז, א געווייגלעכער צוויי־שטאָקיקער בנין, מיט זיין בית־מדרש. דאָס איז געווען סימבאָליש, וואָס אין דער בלאָטע מיט שמוץ אַרום האָט עקזיסטירט א גייסטיקער לעבן פול מיט זויבערקייט.

א גאַנץ יאָר פלעגט ר׳ משה אהרן אַרומוואַנדערן און בא־זוכן זיינע חסידים אין די אַרומיקע שטעטלעך.

ער איז ניט געווען קיין מנגן. אַז ס׳איז געקומען שמחת־תורה פלעגט ער טאַנצן מיט א ספר תורה אין האַנט, איז ניט געווען קיין כוח אין דער וועלט וואָס זאָל אים קענען אָפּ־שטעלן. די בית־מדרש קינדער פלעגן מיט אומגעדולד וואַרטן א גאַנץ יאָר אויפן יום־טוב—שמחת בית השואבה און שמחת־תורה — זיי זאָלן זוכה זיין צו טאַנצן מיטן רבי׳ן.

ר׳ משה אהרן, כאָטש ער איז געווען דער רבי נאָר פון די חסידים פון קאָברין און אומגעגנט, דאָך האָט ער געדינט אַלס

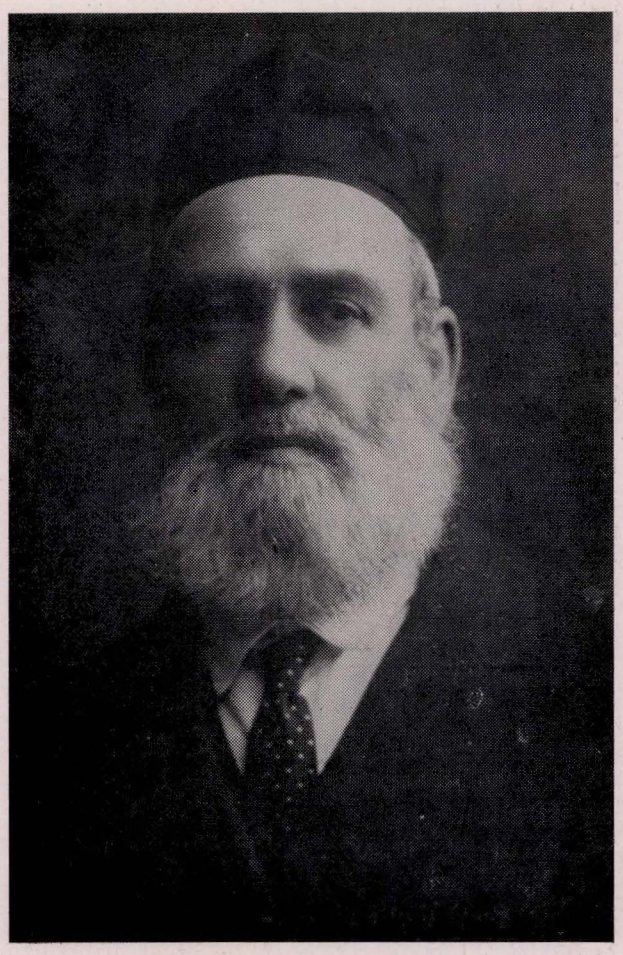
ביישפיל (מוסטער) פאַר אַלע איינווינער און האָט געווירקט אויף יעדן איינעם אין שטאָט.

אַזוי האָט זיך ר׳ משה׳לעס רביישע דינאַסטיע געצויגן און איז איבערגעגאַנגען פון דור צו דור. עס האָט זיך געדוכט, אַז די חסידים וועלן שטענדיק מיטלעבן, מיטפרייען זיך מיט די שמחות פון זייער רבי, מיטטרויערן מיט זיין טרויער; זיי וועלן שטענדיק געפינען אַ טרייסט און פאַרגעסן זייערע צרות זיצנדיק ביים רבינס טיש. אַ מענטש טראַכט און גאָט לאַכט, זאָגט דער שפריכוואָרט. עס איז געקומען די שרעקלעכע מערדערישע האַנט און האָט פאַרניכטעט די בוים מיטן שטאַם און וואָרצלען און אַלץ פאַרטיליקט. ת.נ.צ.ב.ה.

אַרויסגענומען פון „ספר קאָברין".

ר׳ נחום שעווינסקי ע״ה

ר׳ נחום שעווינסקי איז געבוירן אין קאָברין אויף גרויס־זאַמוכאוויץ. זיין פאָטער ר׳ שלמה זלמן, אַ קאָבריגער, אַנגעזעענער חסיד, האָט געהאַט אַ גאַראַרגיע און האָט זיך פאַרנומען מיט מסחר. זיין מוטער, פרומע מינדל, האָט געשטאַמט פון אַ משפּחה פון סוחרים און לומדים.

ר׳ נחום שעווינסקי, ע״ה

זיין חינוך האָט ר׳ נחום באַקומען אין חדר און ביי מלמדים. בתורהיז האָט ער אַרויסגעהאָלפן זיין פאָטער אין געשעפט.

אין 1887 האָט נחום שעווינסקי חתונה מיט זיין פרוי באָדיע שעדראָוויצקי, וועלכע שטאַמט פון די וואָלעוועלסקי׳ס און פון די באָווסטע קאַצענעלבויגן׳ס, און גייט אריין אין לעדער־מסחר. אין משך פון אַלע יאָרן, וואָס ער האָט געלעבט אין דראָהיטשין, האָט ער אָנגעפירט מיט אַ גאַרבאַרניע. וואו עס זיינען אויסגעאַרבעט געווארן פאַרשיידענע סאָרטן לעדער, וועלכעס איז פאַרקויפט געווארן אין גאַנצן לאַנד.

צו דער זעלבער צייט איז ר׳ נחום געווען אַן עוסק בצרכי ציבור. ער איז געווען דער גרינדער פון דער איינציקער קאָברינער חסידים־שטיבל אין דראָהיטשין און איז אויך אַ סאַך יאָרן געווען דאָרט דער גבאי. ער איז אויך געווען אַ שטאַרקער מקורב און בן־בית אין הויז פון דראָהיטשינעם רב, הרב ר׳ אליה מרדכי יודאָווסקי, ז״ל, וועמען ער האָט פיל געהאָלפן מאַראַליש און מאטעריעל.

אין 1912 האָט ר׳ נחום שעווינסקי אימיגרירט קיין אמעריקע און זיך באַזעצט אין שיקאַגע, וואו ער האָט זיך פאַרנומען מיט מסחר. ער איז אויך געווען איינער פון די גרינדער פון קאָברינער־קאַרלינער שטיבל אויף וואָשבאָרן עוועניו און שפּעטער אויף טראַמבל עוועניו.

די שעווינסקיס האָבן געהאַט זעקס קינדער: זעליק, זלמן, שיינע ציפּה, שרה רחל, טויבע גיטל און יעקב מענדל.

ר׳ נחום שעווינסקי איז געשטאָרבן י״ג כסלו, תרצ״ו, אין שיקאגע און געקומען צו קבורה אויף מאַקאַראָווער בית־עולם (זקן־אהרן) אין וואָלדהיים.

ר׳ נחום׳ס פאָטער, ר׳ שלמה זלמן, איז געשטאָרבן כ״ו טבת, תרמ״ט (1889), אין קאָברין.

ר׳ נחום׳ס מוטער, פרומע מינדל, איז געשטאָרבן אין 1907 אין קאָברין.

מצבה פון זלמן ב״ר יצחק יעקב ז״ל (דער פאָטער פון ר׳ נחום און זיידע פון זלמן שעווינסקי) אויף קאָברינער בית עולם. כ״ו טבת תרמ״ט. לעבן דער מצבה שטייט שיינע זעלדע גאָלדבערג (נחום׳ס שוועסטער) פון קאָברין, געלעבט אין זשעלעכאָוו און געשטאָרבן אין ארץ ישראל.

אַ שטער־מכירה פון צווי שטעט פון ר׳ יצחק יעקב, עלטער זיידע פון זלמן שעווינסקי, אין נייעם בית־המדרש אויף גרויס־זאמוכאוויץ אין קאָברין.

א שטר־מכירה פון צווי שטעט פון ר׳ יצחק יעקב, עלטערר דירעק
פון זלמן שמוינסקי אין לעכעוויטשער נייער חסידים־שפיבל

Дозволено Цензурою. Гродна 4 Марта 1881

Druk. i Litog. I. Lebensohnlica Franciszkanska № 27

כתובה פון ר׳ נחום און בעדיס שמוינסקי, תרמ״ה, 1885, דראַהיטשין

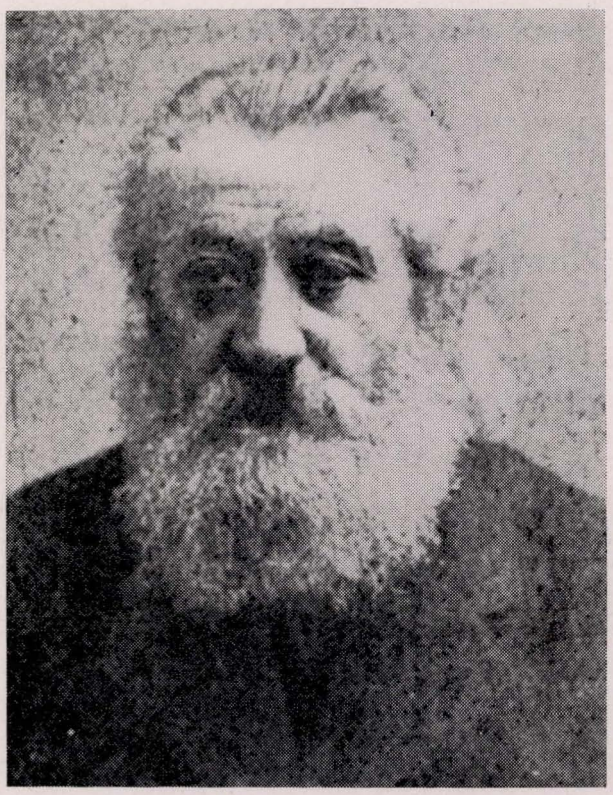
פערטער טייל

פערזענלעכקייטן אוּן טיפּן

פּראָפעסאָר חיים האָכמאן ע״ה

ביי די אַנטיסעמיטן איז אָנגענומען כּמעט ווי אַן אַקסיאָמע, אַז יידן טראָכטן נאָר וועגן געלט, און זיי האָבן גאָרניט צו טאָן מיט עקזעקטע ווייסנשאַפטן ווי מאַטעמאַטיק, פיזיק א.ד.גל.

די דאָזיקע „אַקסיאָמע״ איז אַ פֿאַלשע און ניט קיין אויסגעהאַלטענע. שוין אין די גאָר אַלטע צייטן האָבן זיך יידן אויסגעצייכנט אויף די אויבנדערמאָנטע געביטן. דער באַ־

פּראָפעסאָר חיים האָכמאַן, ע״ה

ווּסטער העברייאישער פּאָעט, מדקדק און מפֿרש פֿון תנ״ך, ר׳ אברהם אבן עזרא, איז אויך באַווּסט מיט זיינע מאַטעמאַטישע פֿאָרשונגען. און ר׳ אברהם זכותא (1510־1450), איז געווען אַ באַווּסטער מאַטעמאַטיקער און אַסטראָנאָם אין סאַראגאסא (שפּאַניע). אַ דאַנק ר׳ אברהם זכותא׳ס אויסרעכע־נונגען און אַנווייזונגען איז דערמעגלעכט געוואָרן פֿאַר קאָ־לאָמבוס׳ן צו אַנטדעקן אַמעריקע.

שפּורן פֿון יידישער השפּעה אויף דער הויכער מאַטע־מאַטישער וויסנשאַפֿט קענען מיר זען פֿון די העברייאישע אותיות וועלכע זיינען אָנגענומען געוואָרן פֿאַר געוויסע מאַ־טעמאַטישע סמנים.

און אין אונדזערע צייטן זיינען גאָנץ גוט באַווּסט גרויס־סע יידישע מאַטעמאַטיקער איבער דער גאַנצער וועלט, און ספּעציעל דער גרויסער פֿענאמענאַן פּראָפֿעסאָר אַלבערט איינשטיין, וועלכער פֿאַרנעמט דעם אויבנאָן אויפֿן געביט פֿון פֿיזיק און מאַטעמאַטיק.

כאָטש די יידן אין רוסלאַנד זיינען געווען אונטערדריקט און גרויסע באַגרעניצונגען זיינען געלעגן אויפֿן וועג פֿונם יידישן וויסנשאַפֿטלער — דאָך האָבן זיי צוגעלייגט אַ גרויסן חלק צו דער ענטוויקלונג פֿון דער עקזעקטער וויסנשאַפֿט. איינער פֿון די באַווּסטע פֿיזיקער און מאַטעמאַטיקער אין רוסלאַנד פֿון סוף 19טן יאָרהונדערט און אָנפֿאַנג פֿון 20טן יאָרהונדערט, איז געווען פּראָפֿעסאָר חיים האָכמאַן.

חיים האָכמאַן איז געבוירן געוואָרן אין 1851 אין שטעטל דראָהיטשין (קרייז קאָבריז). זיין פֿאָטער יהודה און מוטער האָבן אים געגעבן אַן עכט יידישע דערציאונג. וועג האָכמאַן איז אַביסל עלטער געוואָרן, איז ער אַוועקגעפֿאָרן לערנען אין די ליטווישע ישיבות, ווו ער האָט געלערנט דעם תלמוד און זיינע נושאי כלים. דער יונגער האָכמאַן האָט זיך אָבער ניט צופֿרידנגעשטעלט מיט די יידישע לימודים, אים האָט גע־צויגן צו וועלטלעכע ידיעות. עס נעמט ניט קיין לאַנגע צייט און האָכמאַן האָט אין 1871 געענדיקט די כערסאָנער גימנאַזיע. האָכמאַן באַגונגט זיך ניט מיט די ידיעות וואָס ער האָט אַרויס־געטראָגן פֿון גימנאַזיע, ער וויל זיך פֿאַרפֿאָלקאָמען אין הע־כערע מאַטעמאַטישע וויסנשאַפֿטן. ער טרעט אַריין אין מא־טעמאַטישן פֿאַקולטעט פֿון דער אָדעסער אוניווערסיטעט („נא־ווארעסייסקי אוניווערסיטעט״), און אין 1876 ענדיקט ער דעם אוניווערסיטעט מיט אַ גאָלדענעם מעדאַל פֿאַר אַ וויסנשאַפֿט־לעכער אַרבעט איבער הויך מאַטעמאַטיק. האָכמאַן זעצט פֿאָר אין זעלבן אוניווערסיטעט זיינע מאַטעמאַטישע שטודיען וווּ ער צייגט אַרויס גרויסע פּייאיקייטן און אַנאַליטישן שכל. אין 1881 ווערט ער געשיקט קיין אויסלאַנד זיך פֿאַרפֿאָלקאָמען.

צוריקקומענדיק קיין רוסלאנד איז האכמאן געווען זייער ענטוישט. לויט זיינע ידיעות איז ער ראוי צו פארענעמען א הויכע שטעלע אין אן אוניווערסיטעט. אמת טאקע, די צארישע רעגירונג איז וויליק אים אויפנעמען אלס פראפעסאר אין אן אוניווערסיטעט, נאר מיט איין באדינג, אז האכמאן זאל זיך אונטער'שמד'ן. האכמאן האט שטאלץ געגעבן א נעגאטיוון ענטפער. אבער דאס האט ניט פארענטפערט די טאגטעגלעכע עקאנאמישע לאגע פון האכמאנען און זיין פאמיליע. דערווייל האט האכמאן אנגענומען א שטעלע פון אן אינספעקטאר אין דעם יידישן לערער־אינסטיטוט אין זשיטאמיר. די שטעלע האט האכמאן אנגעהאלטן ביז 1886, ווען דער אינסטיטוט האט זיך פארמאכט.

כאטש האכמאן איז געווען זייער פארנומען אלס אינספעקטאר, דאך האט ער געפונען צייט אנצושרייבן א דיסערטאציע איבער א הויך מאטעמאטישע טעמע, ווו ער פארענטפערט פארשידענע מאטעמאטישע פראבלעמען. די דאזיקע ארבעט איז אנערקענט געווארן פאר אן עכט וויסנשאפטלעכע, און די רוסישע רעגירונג וואס איז ניט געווען אזוי גוטוויליק צו יידישע געלערנטע, האט אים אין 1887 אויפגענומען אלס פריוואט־דאצענט אין דער אויבנדערמאנטער אדעסער אוניווערסיטעט. דארטן פלעגט האכמאן האלטן לעקציעס איבער מעכאניק און איר פלאנירונג. האכמאן האט פאר די דאזיקע לעקציעס ניט געקראגן קיין געצאלט, ער האט עס געטאן לשמה, ווייל די דאזיקע וויסנשאפטן זיינען אים געווען זייער נאענט צום הארצן. ערשט אין 1894 האט ער אנגעהייבן קריגן געווייס שכירות.

דערווייל האט האכמאן פארגעזעצט זיינע פארשונגען, און א דאנק זיין וויסנשאפטלעכער ארבעט איבער פארע און מעכאניזם, האט ער אין 1890 געקראגן זיין דאקטאר טיטול. אבער קיין לעבן פון דעם האט ער נאך אלץ ניט געמאכט. און דא איז האכמאן געפאלן אויף א פלאן: ער ווען עפענען א פריוואט שולע. אין גאר א קורצע צייט איז זיין פריוואט שולע געווארן א האנדלס־שולע מיט אלע רעכט פון א רעגירונגס שול („קאמערטשעסקאיא אוטשילישטשע").[1]

פאר האכמאנען, דעם פיאנער פון פריוואטע מיטל־שולעס, האבן זיך געעפנט ברייטע האריזאנטן. אבער די טאגטעגלעכע דאגות פאר דער עקאנאמישער לאגע האבן פארשונגען דעם הויכגעלערנטן האכמאן. פונדעסטוועגן האט האכמאן אין יענער פעריאדע פארעפנטלעכט אייניקע וויכטיקע ווערק אויפן געביט פון מאטעמאטיק, פיזיק און מעכאניק, מיט ווען די וויסנשאפטלעכע וועלט רעכנט זיך זייער שטארק. ספעציעל איז האכמאן באווסט מיט זיין אייביקן קאלענדאר.

לאנדסלייט דערציילן אז האכמאן האט אויך דערפונדן אן אפאראט צו מעסטן דעם שוואנצן ים, און דאס האט ער געמאכט לויט די אנווייזונגען פון מסכת מקוואות. מ'דערציילט, אז וען ער האט באמערקט אז דער אפאראט איז ניט פינקטלעך, האט ער זיך געוואלט נעמען דאס לעבן.

אויך דערציילט מען, אז ער האט דערפונדן א זייגער ווועלכער קען „גיין" זייענדיק אין וואסער. פאר יענע צייטן איז דאס טאקע געווען א גרויסע דערפינדונג. אבער די אלע ווייסנשאפטלעכע ארבעטן האבן אים נאך מער פארשאפט עגמת נפש, ווייל זיי האבן ניט פארגרינגערט זיין עקאנאמישע לאגע. און אין 1905 איז געקומען דער קלימאקס.

1905, ווי באווסט, איז דער יאר ווען ס'איז אויסגעבראכן די ערשטע רוסישע רעוואלוציע, און גלייך נאך איר האבן נאכגעפאלגט פאגראמען. אויך די אדעסער יידן האבן דורכגעמאכט א שוערן פאגראם. אמת, טאקע, האכמאנס גוטע פריינט, קריסטן, האבן אים געצהט, אז ער זאל ארויסהייבן א צלם אין זיין פענצטער און די כוליגאנעס וועלן אים ניט טאן קיין שלעכטס, — אבער האכמאן האט זיך אפגעזאגט פון דער דאזיקער עצה, ער האט געוואלט טיילן דעם גורל פון זיינע יידענדע יידישע ברידער.

די רוסישע פאגראמען האבן זיך זייער שלעכט אפגעגרופן אויף האכמאנען. ערשטנס, האט זיך זיין שולע, פון וואנען ער האט געצויגן זיין פרנסה, פארמאכט. צווייטנס האבן זיי אים גייסטיק צעבראכן. האכמאן האט געקראגן זייער א שטארקן נערוון־צוזאמענברוך. ער איז דאן אוועקגעפארן קיין אויסלאנד זיך היילן, און דארטן איז ער פאלקאם גענזונט געווארן.

קומענדיק צוריק קיין אדעס, האט ער וויטער אנגעפירט מיט זיין פריוואטער שולע, וועלכע איז געווארן זייער פאפולער איבער דרום־רוסלאנד. די שולע האט אים שוין ארייגעבראכט א גאנץ שיינעם יערלעכן איינקונפט, און האכמאן האט זיך צוריקגענומען צו זייגע וויסנשאפטלעכע פארשונגען. ער האט דאן אנגעצייכנט א ריי ארבעטן, וועלכע ער האט געהאפט צו פארעפנטלעכן. ער האט דאן געארבעט איבער זיינע כוחות.

איינע פון זיינע ארבעטן, מיט וועלכע ער האט זיך אין יענער צייט אפגעגעבן, איז געווען קלייבן מאטעריאל וועגן עקזעקטע ווייסנשאפטן, וועלכע גפעינען זיך אין תלמוד. מען פלעגט אים דאן זען, דעם געוועזענעם ישיבה־בחור, זיצן איבער גמרות און לערנען.

אן אנדערע ארבעט זיינע איז דאן געווען זיין „אנאליזע און סינטעזע פון קאלענדאר". וועגן דער דאזיקער טעמע האט ער געזאלט האלטן לעקציעס אין אדעסער אקאדעמיע.

אויסער הויכע טעארעטישע פראבלעמען, האט האכמאן אויך זיך אינטערעסירט אין פראקטישע טאג־טעגלעכע זאכן, ווי צו רעפארמירן די מיטל־שולעס אין רוסלאנד, און צו גלייכער צייט האט ער זיך באשעפטיקט מיט דער פראגע וועגן א יידישן פאליטעכניקום אין אדעס.

וועגן די אויבנדערמאנטע פראגן האט האכמאן פאר־

---

[1] דער באווסטער העברייאישער פאעט, שאול טשערניכאווסקי, איז געווען א תלמיד אין האכמאנס שולע פון 1890 ביז 1892 (ז. „השלח", באנד 35, חוברת א' (אב תרע"ה), זייט 103)

עפֿנטלעכט אייניקע אַרטיקלען אין דער אָדעסער רוסישער פּרעסע אוֹן ער איז געווען גרייט צו באַהאַנדלען די פֿראַגן אין דער נאַענטער צוקונפֿט. אָבער דער טויט האָט אָפּגע־האָקט אַלע זיינע פּלענער, אוֹן אין ווינטער פֿון 1916 [2] איז חיים האָכמאַן געשטאָרבן, אין אַ צייט ווען אין רוסלאַנד האָט געפֿאַקערט די ערשטע וועלט־מלחמה, אוֹן דאָס רוסישע יידן־טום איז געוואָרן אויסגעזעצט צו פֿאַרשידענע צאַרישע גזרות.

האָכמאַן איז געשטאָרבן אין אַ צייט ווען מ׳האָט אים אַפֿילו ניט געקענט מספּיד זיין ווי ס׳דאַרף צו זיין. זאָל זיין נאָמען זיין אייניקער אַרטיקל אין דער הערצער פֿון זיינע לאַנדסלייט, אוֹן זאָל ער קיינמאָל, קיינמאָל, ניט פֿאַרגעסן ווערן! [3]

[2] די יידיש־דייטשע „ענציקלאָפּעדיע יודאיקא" באַצייכנט זיין טויט אין יאָר 1910 (זע באַנד 8, ז. 159). דאָס איז אַ היס־טאָרישער גריז!

[3] ס׳איז אַ מערקווירדיקער קוריאָז: אין סוף פֿון 19טן יאָרהונדערט און אין אָנפֿאַנג פֿון 20טן, האָט געלעבט אין ניו־יאָרק אַ ייד מיטן נאָמען פֿראָפעסאָר האָכמאַן. אויך ער האָט געמאַכט אַ קאַלענדאַר (אויף 100 יאָר). דער דאָזיקער „פֿראָפֿעסאָר" איז אויך געווען אַ געדאַנקען לייענער און אַן אַסטראָלאָג. ער האָט פֿאַרפֿאַסט אַ בוך „די געהיימניסע דער אַסטראָלאָגיע" און „דער שליסל צו דער נבואה" (זע זיין „אין הונדערט יאָהר קאַלענדער", נ. י. 1910).

ע. בן־עזרא

יואל סלאָנים-סלאָנימסקי ע״ה

יואל סלאָנים (סלאָנימסקי) איז געבוירן אין דראָהיטשין, 24טן אָקטאָבער, 1884. אַלס קינד פון 2 יאָר האָט ער מיט זיינע עלטערן אויסגעוואַנדערט קיין אַמעריקע, געלעבט דאָס רוב אין שיקאגא, ווו ער האָט געענדיקט „פּאָבליק־סקול" און מיטלשול און דאַן באַזוכט דעם אוניווערזיטעט. אין דער זעלבער צייט האָט ער אויך געמאַכט באַזוכן אין רוסלאַנד, (דראָהיטשין— רעד.), ווו ער האָט אַ קורצע צייט געלערנט אין יידישע שולן.

זיין ליטעראַרישע טעטיקייט האָט ער אָנגעהויבן אין ענג־ליש און געדרוקט אין פֿאַרשיידענע ענגלישע צייטונגען שירים און פּובליציסטישע אַרטיקלען. אונטער דער ווירקונג פון זיין פֿאָטער, אַ משכיל און שפּראַכגעביל־דעטן מאַן, ווועלכער האָט אויך ליב געהאַט יידיש, האָט סלאָנים אָנגעהויבן צו שרייבן יידישע לידער און דעביוטירט מיט זיי אין דער „אידישער וועלט". זינט דאַן האָט ער פֿאַרעפֿנטלעכט לידער אין פֿאַר־שיידענע יידישע צייטשריפֿטן און זשורנאַלן אין אמעריקע; האָט אויך געשריבן אַ סך קריטישע אַרטיקלען איבער יידישע און אלגעמיינע דיכטער און האָט פיל געטאָן פֿאַר דער פֿאַר־שפֿרייטונג פון דער יידישער שפּראַך און ליטעראַטור צווישן די אַסימילאַטאָרישע קרייזן.

צוזאַמען מיט דעם באַרימטן אַמעריקאַנער אַדוואָקאַט מאָריס ראָטענבערג, טשאַרלז צונזער און עני שאָמער אַרגא־ניזירט ער אַ יידישיסטן קלוב, ווו יידיש איז פּראָקלאַמירט געוואָרן אַלס די איינציקע יידיש־נאַציאָנאַלע שפּראַך; געווען איינער פון די גרינדער פון דעם יידישן ליטעראַטור־פֿאַריין אין ניו־יאָרק. צוזאַמען מיט אב. גאָלדבערג, א. ליטווין, שרה קעסטין א. א., איז ער געווען מיטגרינדער פון אַ ראַדיקאַל־ציוניסטישן פאַריין, איינע פון די ערשטע ציוניסטיש־סאָציא־ליסטישע אַרגאַניזאַציעס אין אמעריקע. דער פאַריין האָט אויך אַרויסגעגעבן א דריימאָנאַטשריפט „די נייע שטימע", וואָס האָט עקזיסטירט א יאָר צייט ביז אָקטאָבער 1905.

איינער פון די פֿאָרלויפֿער פון דער גרופּע יידישע דיכטער אין אמעריקע, איז סלאָנים געווען א מיטרעדאקטאָר פון דעם זאַמלבוך „ליטעראַטור" 1, ווו ער האָט פֿאַרעפֿנטלעכט אַן אָפּ־האַנדלונג וועגן אָסקאַר ווייל׳ד, אויך אין „אידישען קעמפֿער", אין טעריטאָריאַליסטישן אָרגאַן „דאָס פֿאָלק", אין די זמ״ב „טרוימען און ווירקלעכקייט" (דאָרט פֿאַרעפֿנטלעכט אַן אַר־טיקל וועגן עדגאַר פּאָו) א. א. ער איז אויך געווען באַקאַנט אַלס זשורנאַליסט און ערשטקלאַסיקער רעפֿאָרטער און אינ־טערוויוער; אויך געווען טעטיק אויף דעם געביט אַלס שטענ־דיקער מיטאַרבעטער פון „וואַרהייט" זינט 1906 און שפּעטער פון „טאָג", געשריבן אונ. פסעוודאָנימען: לוטשי קאַרמען, י. סאנינא א.א., באזונדערס געווען פֿאָפּולער מיט זיינע באַריכטן אוֹן בילדער פון די יידישע געגנסטערס אין ניו־יאָרק. אַלס דיכטער האָט ער זיך אויסגעצייכנט מיט זיינע לידער פון דער שטאָט ניו־יאָרק וואָס בריינגען צום אויסדרוק דעם מעכ־טיקן ריטם פון דער ריזיקער וועלט־רעזידענץ, הגם זיי ליידן פון ווייניק קאָנצענטרירטקייט. אַרויסגעגעבן צוויי ביכער לידער אוֹן קריטישע אַרטיקלען. (פון זלמן רייזענס לעקסיקאָן).

יואל סלאָנים האָט געענדיקט דעם אוניווערזיטעט מיט אן אויסצייכנונג אוֹן איז פֿאר א צייט געווען „דיסטריקט אטוירני" געהילף אין ניו־יאָרק. אייניקע פון סלאָנימ׳ס לי־דער זיינען געדרוקט דאָ אין בוך. יואל סלאָנים איז גע־שטאָרבן 26טן אָקטאָבער, 1944, אין ניו־יאָרק. (ז.ז. 57).

אַ בילדל פון אַמאָליקן חדר

„ראַדיאָ", וואַרשע, 15 נאָוועמבער, 1935

אויב די רעגנדיקע חשון־טעג זיינען פאַר עמיצן נודנע, נישט אנגענעם, זיינען זיי פאַר דעם קליינעם דוד׳ל געווען ממש פיינלעך. די חשון־טעג זיינען פאַר אים געווען די ערג־סטע פון גאַנצן יאָר. אין חדר — דער רבי מיטן קאַנטשיק פאסעווטע די הויט... און אינדרויסן — דער זלידנער רעגן און עסנדיקע קעלט קריכט אין די ביינער. וואלט דאס געווען זומער, אָדערווינטער, אפילו אין די גרויסע פרעסט, וואלט ער שוין געפונען אַ עצה: ער וואלט זיך ווי־עס־איז אַרויס־געגנב׳עט פון חדר און אויסגענוצט די צייט אויף דער נאענטער לאנקע אדער אויפן גליטש. אָבער איצט איז אונ־מעגלעך ארויסצושטעקן אַ נאָז אויפן גאַס...

אינדרויסן גיסט אן אויפהער אַ קאַלטער רעגן. די בלאטע איז גרויס, נישט מעגלעך אַ טראט צו שטעלן. און ער, דוד׳ל, מוז אַ גאנצן טאג זיצן אין חדר. איצט שפּירט ער און פילט, ווי גוט דער יום־טוב איז געווען. ער האָט אַ גאַנצן חודש געהאט פריי. ער האט געלעבט זארגלאז, פריילעך און האט זיך גארנישט אַרומגעקוקט, ווי שנעל דער יום־טוב תודש איז פאַרשוווונדן.

סך־הכל איז איצט צוויי וואָכן נאך סוכות, און אים דאכט זיך, אז עס איז שוין חדשים, יאָרן. ער זוכט פארשיידענע תירוצים צו פאַרבלייבן אַ טאָג אין שטוב. ער וואלט וועלן קראנק זיין, ליגן אין היץ, אבער, אויף־צו־להכעיס, איז ער געזונט, און די מאַמע טרייבט אין חדר. זיינע דראבנע פיסעלעך טאפטשען אין די גרויסע און טיפע בלאטעס, קוים וואס ער באוועגט זיך. אויף די פיס גייט ער אנגעטאָן א פּאָר שטי־וועלאָך, מחמת אנדערש וואלט ער נישט אדורך די בלאטעס. טיילמאל בלייבט ער זינקען אין בלאָטע. אייִדער ער נעמט אַרויס אין פוס, זינקט־אין דערווייל דער צוויִיטער. קוים מיט צרות געלינגט אים אַרויסצוקריגן זיך פון זומפ. ער איז דאָן אינגאַנצן פארבלאטיקט און פארברודיקט.

אָט איז ער שוין נעבן חדר. דוד׳ל אטעמט־אָב פרייער. איצט איז דאָ אַ נייע שוועריקייט: די ביינאַכטיקע רעגנס האָבן געמצלעך פארגאסן דעם צוגאנג צום חדר. מ׳זעט נישט קיין ברעקל יבשה. דוד׳ל האט אָבער נישט קיין צייט צו טראכטן און זוכן עצות. פאר יעדער מינוט פארשפּעטיקן וואלט אויף אים דער קאנטשיק. ער גייט־אריין מיט די שטיוועלאך אין טייך, און שוין איז ער אויף יענער זייט.

אריינקומענדיק אין חדר נעמט אים אויף דער שטרייגער בליק פון רבי׳ן. בעת־מעשה גייט־אַדורך אַ ציטער איבער זיין קליין גופ׳עלע.

כאטש ביים רבי׳ן לערנט ער איצט פון נאך סוכות, האָט ער אָבער שוין געהאט גענוג צייט צו שפּירן אים אויף זיינע פלייצעס און ביינער.

דער רבי, אַ מאַן פון מיטל־וווקס, מיט אַ ברייטער באָרד, גרויסע ברעמען איבער די אויגן, איז געווען באווּסט אין גאַנצן שטעטל פאַר זייער א בייזן ייד. געווּסט האָט מען, אַז אַ יינגל וואס קומט־אַן צו אים לערנען, וועט שוין ביי אים קיין האניג נישט לעקן. ביי דעם רבי׳ן, שמואל האָט ער גע־הייסן, האט מען געמוזט קענען, און אויב נישט — האָט ער מיט געוואַלד אַריינגעקלאַפּט...

דער חדר איז באשטאנען פון אין צימער נישט גאר קיין גרויסער. ביים פענסטער איז געשטאַנען אַן אַלטער טיש מיט אַ פּאָר בייִנקלאַך און אַרום אים זיינען געזעסן פון 15 ביז 20 יינגלאך, וועלכע האבן מיט די פינגער געטייטלט איבער די חומשים.

א שטיקל פרייד אין די „טרויעריקע" טעג איז געווען פאר דוד׳לען, ווען דער רבי האָט אין אַ געוויסן פרימאָרגן גע־מאלדן די קינדער, אַז הייַנט נאכמיטאג זאָלן אַלע ברייִנגען לאַמטערנעס, ווייל פון הייַנט הויבט מען אָן לערנען אין אָוונט. דוד׳ל איז גרייט געווען אין יענעם מאמענט צו פאַרגעסן אַלע עוולות, וואס דער רבי איז קעגן אים באגאנגען.

דעם טאָג איז דוד׳ל אַריינגעפאַלן מיט אַ שמחה אין שטוב אַריין, אז מען זאל אים קויפן אַ לאַמטערן. דעם גאנצן נאכ־מיטאָג איז אים שוין דאָס לערנען נישט געקראָכן אין קאָפּ. דוד׳ל האָט געוואלט, עס זאָל שנעלער נאכט ווערן; ווייל דער לאמטערן דארט אין ווינקעלע האָט אים נישט צורו געלאזט.

ענדלעך זיינען זיי באפרייט געווארן. אלע קינדער זיינען שוין גרייט מיט די לאמטערנעס אין די הענט. דער רבי זאָגט זיין אָן צו האַלטן זיך אין אַרדנונג אויף דער גאַס. אָבער ווי נאָר די קליינע קונדסים האָבן פאַרלאָזן דעם רבינ׳ס שטוב, אַזוי האָבן זיי פאַרגעסן אָן רבי׳ן, אָן חדר און אָן אַלעמען. איצט אין דער פינסטערער נאַכט זיינען זיי די בעלי־בתים. די מחנה פילדערט, שרייט אָן אויפהער און איינער שפּאַרט דעם צווייטן. פלוצלונג גיט זיך איינער אַ צי־אויס אין בלאָטע. עס ווערט אַ גרויסער געלעכטער. מען הויבט אים קוים אויף אַ נאַסן, אַ פאַרבלאָנדזשעטן. דער רעגן זשימזשעט פּאַמעלאַך, מאָנאָטאָן. דאָס גאַנצע שטעטל איז אייִנ־געהילט אין אַ געדיכטער פינסטערניש. מען זעט נישט קיין מענטשן. אָבער די חברה־יונגווארג מאַכט זיך גארנישט פון דעם.

ביסלעכווייז ווערט די מחנה קלענער. יעדער גייט צו זיך אהיים. אויך דוד׳ל טיילט זיך אָב פון זיינע חברים און איילט

אהיים. איצט איז ער באהערשט מיט אַן ערנסטן געפיל. ער איז דאך שוין אַ דערוואקסענער. און כאטש ער גייט אַליין אין דער פינסטער, האט ער נישט קיין מורא. אָט איז ער שוין נישט ווייט פון שטוב. פלוצלונג גיט אַ בלאז אַ ווינט און לעשט־אויס דאס ליכטל פון דער לאַמטערנע. דוד׳לען באפאלט מיט אַמאָל אַ פּחד. ער נעמט לויפן שנעל אהיים. ער ווייל שרייען, עס דאַכט זיך אים אַז מען יאָגט אים, אָבער ער האַלט זיך אייַן. עס פּאסט אים נישט. אָט איז ער שוין אין פּאָדער־הויז פון זיין שטוב. עס איז שטאָק פינסטער. אין זיין מוח׳ל גיבן אַ לויף אַדורך געדאַנקען וועגן שדים און רוחות... פון גרויס שרעק געפינט ער אַזש ניט די קליאַמקע. אַ שווייס זעצט אים אַרויס אויפן שטערן. אין שטוב דערהערט מען דאס גראַבלען ביי דער טיר, און עמיצער עפנט איר. דוד׳ל פאלט אַריין אין שטוב מיט אימפּעט.

אין שטוב איז ליכטיק און וואַרעם. דער פלוצלונגער איבערגאַנג פון פינסטערניש צו ליכטיקייט איבערראַשט אים דוד׳ל זעט זיינע שטוביקע און שכנים זיצן און שמועסן געמיטלעך און פאַרברייגען אינאיינעם. ער ווערט באַהערשט פון א נקמה־געפיל צו זיינע אייגענע. זיין עגאָ איז געשלאָגן. עס נעמט אים דריקן ביים הערצל און ער צוווייגט זיך אויפן קול...

די שטוביקע נעמען אים איינשטילן, אָבער ער לאזט זיך נישט טרייסטן, און ער גייט שלאָפן אַ ברוגז׳ער...

דוב ב. ווארשאווסקי.

אליהו זילבערגלייט ע״ה

אליהו זילבערגלייט, באַקאַנט אַלס „ר׳ אליה מאַכלעס״, איז געבוירן אין דראָהיטשין. ר׳ אליהו׳ס פאָטער, ר׳ בנימין חיים זילבערגלייט, אַ באַווסטער תבואה־סוחר, וואָס האָט כל ימיו געלעבט אין ניקאָלאַיעוו (רוסלאַנד), איז געווען א למדן און אַ משכיל צוגלייך. זיין ביבליאָטעק, די גרעסטע אין שטאָט, איז געווען אַ שם־דבר אין גאַנצן געגנט און אָט אין דער דאָזיקער הויז פון תורה און חכמה האָט דער יונגער אליה באַקומען זיין חינוך. פאַר אַ צייט האָט ער אויך געלערנט ביי הרב ר׳ מנחם רייכמאַן, ז״ל, דראָהיטשינער רב.

ר׳ אליה האָט געהאַט אַ נאָמען פון אַ למדן און תמים. ער האָט זיך ווייניק געמישט אין עניני־פּרנסה. זיין פּרוי, מאַכלע, איז געווען די גאַנצע פּרנסה־געבערין (דערפאַר האָט מער אים געפּופן „אליה מאכלעס״). אליה איז שטענדיק געזעסן אין בית־מדרש און געלערנט. ער האָט אויך געטאָן אין קבלה און איז געגאַנגען אַלע טאָג טבילה.

אין די יונגע יאָרן האָט ר׳ אליה געהאַט אַן אוליניצע, ניט ווייט פון קלויסטער, האָט דאָס שטאַרק נישט געשמעקט דעם גלח, האָבן די פּויערים פאַרברענט דער אוליניצע און ר׳ אליה מיט זיין פאַמיליע זיינען פאַרבליבן בעירם ובחסר כל. האָט אים זיין פאָטער פון ניקאָלאַיעוו אַרײַנגעשיקט אביסל געלט און הרב ר׳ מנחם האָט אים באַזאָרגט מיט אַ פּלאַץ און מען האָט פאר אים אויסגעבויט א שטוב מיט אַ קראָם. איז מאכלע, זיין פּרוי, געווען די קרעמערקע, די שפּייזערין, און ער איז זיך ווידער געזעסן אין בית־מדרש על התורה ועל העבודה.

מען דערציילט, אַז איינמאָל אין אַ שבת האָט ר׳ אליה געלערנט אין בית־מדרש אַ פּרשה חומש פאַרן עולם. נאָכ׳ן לערנען קומט צו אַ ייד, אַן אורח, צו ר׳ אליה׳ן און זאָגט: „איך האָב געהאַט גרויס הנאה פון אייער חומש־לערנען, איך האָב אַזאַ מין לערנען שוין לאַנג נישט געהערט״... שפּעטער האָט מען זיך דערוווסט, אַז דער אורח איז דאָס געווען דער „חפץ־חיים״, זצ״ל.

ר׳ אליה׳ס פאָטער, ר׳ בנימין חיים, האָט אַמאָל אָפּגע־דרוקט אַ שוועריז ירושלמי אין „המליץ״ און געבעטן לומדים צו פאַרענטפערן דעם ירושלמי. איז ר׳ אליה געווען דער וואָס האָט פאַרענטפערט דעם ירושלמי. האָט דער „המליץ״ אַראָפּ־געשיקט אַ ספּעציעלן שליח קיין דראָהיטשין צו באַקענען זיך מיט דעם רעטזעלהאָפּטן למדן. דער „המליץ״־שליח האָט אויך פאַרלאַנגט פון ר׳ אליה׳ן אַ פאָטאָגראַפיע, אָבער ר׳ אליה האָט זיך קיינמאָל נישט פאָטאָגראַפירט.

ר׳ אליה האָט אויך געשטיצט בני־תורה. ער פלעגט אַ סך העלפן דעם קאָברינער רבי׳ן, ר׳ נח׳קען, און שיקן געלט צו ר׳ נחום׳קען גראָדנער.

ר׳ אליה האָט געזאָגט דעם הספד אויף די אָסעוויצער הרוגים און האָט שטאַרק באַווייגט ר׳ סענדער אָסעוויצער, וועלכער איז שטענדיק געווען זיין גאַסט, ווען ער פלעגט קומען אין שטאָט. עס האָט אויך געטראָפן דער פאַל, וואָס ר׳ אליה האָט געהאַלטן די טראַדיציאָנעלע שבת־שובה דרשה אין שול, וועו דער רב ר׳ מנחם האָט זיך געפילט ניט גוט און געפאָדערט אַז ר׳ אליה זאָל אים פאַרטרעטן. די לעצטע יאָרן האָט ר׳ אליה געלערנט מיט קינדער גמרא און האָט געהאַט אַ קליינע הכנסה.

ר׳ אליה איז נפטר געוואָרן פלוצלונג פון אַ בלוט־שטורץ פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה. זיינע כתבי־יד אויף תורה איז, ליידער, פאַרברענט געוואָרן אין די מלחמה־יאָרן. ווי מען זאָגט, איז ר׳ אליה געווען אַ נאָנטער קרוב פון ר׳ זלמן סענ־דערן פון מאַלטש.

פּרטים פון גדליה קאַפּלאַן.

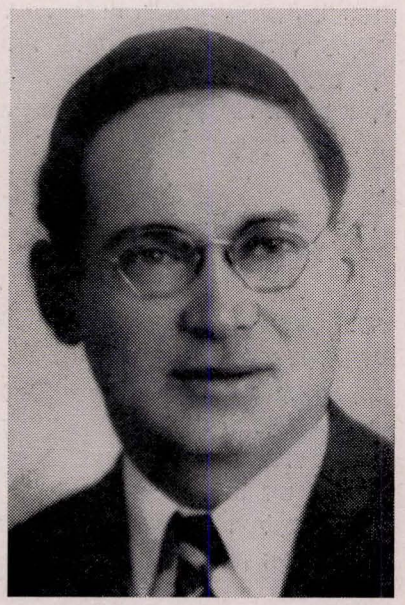

די לוייה פון סלאָנימער רב ר' מרדכי ווייצעל זצ"ל
Die Beerdigung des Slonimer Rabiners M. Weizel.

לוויה פון ר' מרדכי'לע סלאָנימער זצ"ל, כה אדר תרע"ו, 1916
(זע זייט 154, „ר' אשר ווייצל".)

הרב שמעון טאַראַסאָוו ע"ה

הרב שמעון טאַראַסאָוו, אַ זון פון הרב ר' יוסף יהודה, גע־בוירן 1885 אין בריסק, איז געווען אַ מחונך פון דער נאָוואַ־ראָדאָקער ישיבה. ר'האָט געלערנט צוזאַמען מיט הרה"ג יאַפין.

הרב שמעון טאַראַסאָוו, ע"ה

אין 1915, בערך, האָט ער געהייראַט די טאָכטער פון וואלע־ווער בייַ דראָהי־טשין, פרומע, און האָט זיך באַזעצט אין דראָהיטשין, ווו ער איז געווען אַ לערער ביז 1924.

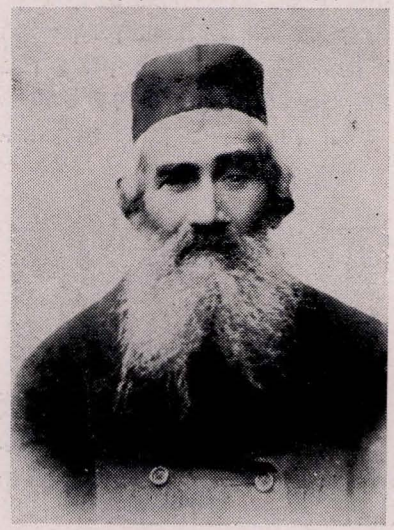
אין 1924 האָט הרב טאַראַסאָוו מיט זיין פאַמיליע אויס־געוואַנדערט קיין אַמעריקע און גע־מאַכט זיין מקום קבוע אין שיקאַגע, ווו ער איז געווען אַ שוחט־עופות און פראַקטיצירט אַלס לערער אין „בית רחל־לאה" תלמוד־תורה (סט. לואיס גאַס).

צו דער זעלבער צייט איז הרב טאַראַסאָוו אויך געווען רב אין „יבנה"־ישוהל (3 יאָר), האַראַדאָקער שוהל און אין קאָב־רינער־קאַרלינער חסידים־שטיבל.

הרב טאַראַסאָוו איז געשטאָרבן כ"ד אדר 1950 אין שיקאגע.

יוסף שחט ע"ה

יוסף שחט, אַדער יאָסל טשערנעס, איז געבוירן אין מאָ־טעלע און חתונה געהאַט קיין דראָהיטשין, ווו ער האָט זיך כל ימיו פאַרנומען מיט מלמדות. האָט געהאַט אַ חדר פון גמרא קינדער. ער איז געווען אַ חקרן־טיף, כמו אַ פילאָזאָף. ליידער, האָבן מיר נישט מער קיין געניוע פרטים פון אים. שחט איז געשטאָרבן פאַר ער־שטער וועלט־מלחמה.

ר' יוסף שחט, ע"ה

ר' יאָסל האָט גע־האַט זיבן קינדער: א ב ר ה ם שמעון (בריסק), ראובן (יאַ־נאָווע), משה (ארץ ישראל), אריה, נח־קע, הערשל און מיכל.

ר' יאָסל'ס אן אייי־ניקל (אברהם שמ־עונס זון) יעקב, איז געווען פ ר א פעסאָר פון מאַטעמאַטיק אין פּעטערבורגער אוניווערזיטעט. דערנאָך האָט ער פאַרנומען אַ קאַטעדרע אין דער „ניי־אַקעדעמי", אינדיאַנאַפּאָליס, אַמע־ריקע. ער איז אויך געווען פּראָפעסאָר אין די אניוועירזיטעטן פון ען־אַרבאָר (מישיגען) און פענסילוואַניאַ (פילאַדעלפיע). יעקב איז געשטאָרבן אין אַמעריקע אין עלטער פון 77 יאָר.

שלמה פרידענבערג ע"ה

שלמה פרידענבערג איז געבוירן 1880, בערך, אין דראָ־היטשין. זיין פאָטער האט געהייסן בערל. אַ סאָך יאָרן האט ער פארבראכט אין ישיבות און געהאַט אַ גוטן נאָמען אלס אַ ווּוילי־לערנער.

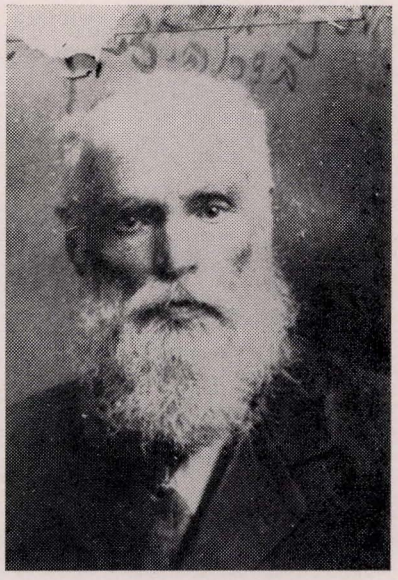
שפעטער האָט ער תחונה געהאַט אין ביליען (אַ דאָרף בייַ דראָהיטשין) און זיך געמומען צו מסחר. עס איז אים אבער דאָרט נישט געגאַנגען. האָט ער זיך אַרייַנגעקליבן אין שטאָט און זיך געמומען צו מלמדות.

ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט ער אָנגעפירט מיט אַ חדר פון גמרא־קינדער. שפעטער האט ער פאר א צייט געלערנט גמרא אין די העכערע קלאַסן פון דער שולע מוריה.

שלמה איז געשטאָרבן אין 1938 אין פינסק. זיין פרוי און קינדער (אין טאָכטער אין ישראל) זיינען אומגעקומען. הי"ד!

נפתלי שטיינבערג ע״ה

נפתלי זכריהו שטיינבערג, אָדער נפתלי דער לערער, ווי מען האָט אים גערופֿן, איז געבוירן 1863, בערך, אין פּינסק. אַלס קינד איז ער געוואָרן פֿאַריתומ׳ט פּון זיין פֿאָטער לוי יצחק, און האָט דורכגעמאַכט זיין יוגנט אין אָרעמע און שוועֿרע באַדינגונגען. ער האָט געלערנט אין חדרים און אין ישׁיבות און באקומען היתר־הוראה.

נפתלי שטיינבערג, ע״ה

נפתלי האָט אָבער נישט געוואָלט מאַכן קיין רבנישע קאַריערע. עס האָט אים גע־צויגן און געלאָקט די וועלטלעכע קולטור און ער איז געוואָרן אַ משכיל מיט אַן ערודיציע אין פּעדאַגאָגיע.

נפתלי איז גוועזן אַן אויטאָדידאקט; אָלץ וואָס ער האָט געקענט האָט ער אַליין אויסגעהאָרעוועט. נאָך זיצנדיק אויף דעם ישיבה־באַנק האָט ער דורך די נעכט, מיט דער הילף פון וועֿרטער־ביכער, שטודירט העברעאיש און אַנדערע וועלטלעכע לימודים. נאָך מער צייט האָט ער אַוועקגעגעבן אויף לייענען ביכער. אויך אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט ער קיינמאָל נישט אַרויסגעלאָזט דעם ספֿר פון האָנט. און נפתלי האָט אויסגעשטיגן אָלס קענער פון דער אָלטער און נייער העברעאישער ליטעראַטור.

נפתלי איז קוים אָלט געוועֿן 17 יאָר, וועֿן ער האָט גע־הייראט זיין חיה שרה׳ן, אַ טאָכטער פון ר׳ מאָטיע פּנחס דעם מלמד, א ייד א למדן פון דראָהיטשין.

אין 1880, בערך, האָט נפתלי זיך געמוען צו מלמדות אין דראָהיטשין. אים האָט אָבער נישט באַפֿרידיקט דער חינוך סיסטעם און לערן־מעטאָדע פון אלטן חדר, ווו די קינדער זיינען געווען אויסגעזעצט ארום לאנגע טישן, און דער רבי צי דער מלמד האָט געקנעלט מיט די קינדער דעם „אלף־בית״. אויסגעלערנט אַ שייטל־עברי, איז מען אַריבער צו אַ פּרשה חומש מיט רש״י און ספארבע (נ״ך). מען האָט אויך געלערנט אַביסל יידיש שרייבן פון אַ בריוונשטעלער. שפּע־טער האָט מען בלויז געלערנט גפ״ת — גמרא מיט תוספות און מפרשים. מיידלעך האָט מען נאָר געלערנט עברי, דאָוו־נען און שרייבן אַ יידישן בריוול. ספּעציעל זיינען געווען באַ־וווסט די יידישע „שרייבערקעס״, וועמענס אומנות איז געווען צו לערנען יידישע טעכטער צו שרייבן יידישע בריוו. נפתלי האָט דאָס אלץ נישט געגליכן, און ער האָט געמוען איינפירן א נייעם חינוך־סיסטעם: רעפֿאָרמירן דעם סדר פון די לימודים און איבעראַנדערשן די לערן־מע־טאָדע פון דעם חדר, וועלכער האָט שוין ביי אים שוין נישט געהייסן חדר, נאָר קלאַס.

נפתלי׳ס מאָדערניזירטער דערציאונגס־סיסטעם האָט נישט אויסגענומען אין שטעטל. די עלטערן האָבן נישט אָנ־געטרויט זייערע קינדער, ספּעציעל די יינגלאָך, צו נפתלי׳ן. בלית־ברירה האָט זיך נפתלי געמוזט באנוגענען בלויז מיט אַ קלאַס פאר מיידלאָך, וואָס געוויסע מאָדערנע עלטערן האָבן אים אָנפֿאַרטרויט זייערע טעכטער צו לערנען מיט זיי העב־רעאיש.

מיט אַ צייט שפּעטער איז נפתלי׳ן דאָך געלונגען איבער־צוגעווינען אויף זיין זייט אַ צאָל עלטערן פון שטעטל און ער האָט געעפנט אַ קלאַס פאר יינגלאָך. פון דעם דאָזיקן קלאַס האָט זיך אויסגעפּיקט דער ערשטער חדר־מתוקן אין דראָ־היטשין.

די מצבה פון נפתלי שטיינבערג, ע״ה, כ״ד כסלו. 1921.

אין נפתלי׳ס חדר־מתוקן איז אויף דער וואָנט געהאַנגען אַ „דאָסקע", שרייב־טאפל; די קינדער זיינען געזעסן אין „סקאַמעיקעס" און געלערנט האָט ער מיט זיי נישט קיין ספארבע, נאָר תנ״ך, רש״י, דקדוק, העברעאיש, געלייענט מיט זיי די שאַפונגען פון מאפו און סמאָלענסקי און גע׳חזר׳ט אויף אויסנווייניק די שירים פון גאָרדאָנען א. א.

שפעטער האָט נפתלי צוגעצויגן צו זיך די לערער: לייבוש נייידיטש, יצחק אַבראַמטשיק און עזור לעוו, און מיט זייער הילף געשאַפן אַ נעץ פון חדרים־מתוקנים, וווּ ער, נפתלי, האָט געהאַט די הויפט־דעה און השפעה. אַזוי איז עס שוין אָנגעגאַנגען כל ימיו.

זעלבסטפארשטענדלעך, זיינען אין שטעטל געווען אַ סך חדרים, וווּ גמרא און אנדערע למודי־קודש האָבן אויסגעפילט די גאַנצע לערע־פּראָגראַם פון טאָג און די למודי־חול זיינען מער נישט געווען ווי א תפל.

אויף זיין געביט איז נפתלי בלי ספק געווען דער אנערקענטער פעדאגאָג און געגאָלטן אלס דער רבי פון די משכילים פון שטעטל.

נפתלי איז געשטאָרבן כ״ד כסלו, תרפ״א, 1921, אין דראָהיטשין. ער האָט געהאַט דריי קינדער: זיידל (געשטאָרבן אין שיקאַגע), פייגל (אומגעקומען מיט איר משפחה אין פינסק) און חנה (לעבט אין ארץ ישראל).

חנה און פייגל זיינען געגאַנגען אין די פוס־טריט פון זייער פאָטער נפתלי, און האָבן אין משך פון יאָרן אויך פראַקטיצירט אַלס לערערינס און אָנגעפירט מיט אייגענע קלאסן אין דראָהיטשין.

פאַלקס־שולע אונטער דייטשער אָקופאַציע אין 1917. זיצן פון לינקס: טודרוס ליב מילנער, נפתלי שטיינבערג, משה בעזדזשעזסקי און יוסף וואַסערמאַן. שטייען פון לינקס: ראסל וואלעוועלסקי, פינסקי (פון סלאָנים) און חנה שטיינבערג.

יעקב סידאראָוו ע״ה

יעקב סידאראָוו, ע״ה, איז געבוירן 1880, בערך, אין דראָ־היטשין. זיין פאָטער, ר׳ יצחק, באַקאַנט אַלס ״דער אַלטער חזן״ אָדער ״דער גראָדנער חזן״, איז געווען חזן־שוחט אין דראָהיטשין. זיין מוטער האָט מען געוויפן חיה גיטל די חזנ׳טע.

יעקב סידאראָוו, ע״ה

יעקב סידאראָוו, אָדער יענקל דעם חזן׳ס, ווי מען האָט אים געוויפן, וואָס איז געווען אַ באַווּוסטער פעדאַגאָג און אַ באַ־גאַבטער מענטש, האָט פון זיין פריסטער יוגנט אויסגעצייכנט זיך מיט זיינע פייאי־קייטן אין לערנען. זיין גאַנצע קענטע־ניש און וויסן האָט ער אין מערסטנטייל דערוואָרבן דורך זעלבסטבילדונג. נאָך גאָר יונג הויבט ער אָן צו געבן ״אוראָקן״, לעקציעס און פון זיינע פאַרדינסטן שפּייזט ער זיך אַליין און העלפט נאָך ארויס זיינע עלטערן מיט דער הוצאה אין שטוב, וואו חיובה איז געווען בצמצום. צו דער זעלבער צייט זעצט ער פאָר זיין זעלבסט־שטודיום און פאַרפאָלקאָמט זיך אין העברעאיש און רוסיש.

שפּעטער עפנט סידאראָוו אַ ״בית־ספר לנערות״, אַן העב־רעאישן קלאַס פאַר מיידלאַך, וואָס ער האָט אָנגעהאַלטן מיט דערפאָלג ביז 1915.

די מלחמה יאָרן האָט סידאראָוו אַדורכגעמאַכט אין מא־טעלע (לעבן דראָהיטשין), פון וואַנען זיין פרוי האָט געשטאַמט. אין מאָטעלע האָט זיך יעקב אָפּגעגעבן מיט קהל׳שער אַרבעט און איז געווען דאָרט דער בירגערמייסטער.

נאָך דער מלחמה איז יעקב סידאראָוו מיט זיין פאַמיליע צוריקגעקומען קיין דראָהיטשין, וווּ ער איז אין זומער 1919 געשטאָרבן, ל״ע, פון פלעק־טיפוס. זיין פרוי, אסתר, מיט די צוויי טעכטער זיינען צוריקגעפאָרן קיין מאָטעלע און, ווייזט אויס, דאָרט אומגעקומען, הי״ד!

יעקב סידאראָוו איז זיינע גאַנצע יאָרן געווען טעטיק אין ציוניזם און איז געשטאַנען בראש פון דער באַוועגונג אין דראָהיטשין. ער איז געווען זייער פראָמינענט אין שטאָט און רעספּעקטירט ביי אַלע וואָס האָבן אים געקענט.

יעקב סידאראָוו מיט זיין קלאַס פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה.

צבי שוואַרץ ע״ה

צבי שוואַרץ איז געבוירן תרמ״ה, 1885, אין דראָהיטשין. זיין פאָטער, ר׳ יאָסל שוואַרץ, האָט זיך פאַרנומען מיט מסחר. זיין חינוך האָט שוואַרץ באַקומען אין חדר און אין בית־מדרש אין שטעטל און שפּעטער אין די ישיבות פון פּאָהאָסט, מאַלטש, פינסק, מינסק, א. א., וווּ ער האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זייַנע גוטע כשרונות און שטאַרקער התמדה אין לערנען. נאָכדעם האָט ער שטודירט וועלטלעכע לימודים, גימנאזיע, גועלעריינט אַ סך די יידישע און וועלטלעכע קלאַסיקער און גאָר ספּעציעל געווען פאַרטיפט אין די פילאָזאָפיע פון די עקאָנאָמישע און סאָציאָלע וויסנשאַפטן.

צבי שוואַרץ, ע״ה

צו 18 יאָר וועלט שוואַרץ טעטיק געזעלשאַפטלעך. ער גרינדעט אין דראָהיטשין אַ ביבליאָטעק, פירט אָן מיט יידיש־העברעאישע קורסן און פּלאַנט אויסצובויען אַ מאָדערנע שולע.

צו דעם צווועק פאָרט ער קיין פינסק, מינסק, בריסק און ביאַליסטאָק, וווּ ער זאַמלט מאַטעריאַל און שטודירט פּלענער ווי אַזוי צו פאַרווירקלעכן זיין אידעאַל. ענדלעך געלינגט אים צו רעאַליזירן זיין פּלאַן. אַ פאָר יאָר פאָר דער ערשטער וועלטמלחמה גרינדעט ער אין דראָהיטשין א מאָדערנע מוסטערשולע א. נ. „יבנה״, וועלכע איז געווען א דערפאָלג, און וועגן נישט אַ מסירה, וואָלט זי געווען האָבן אריכות ימים.

צו יענער צייט באקאנט זיך דער יונגער צבי מיט זיין צוקונפטיקער פרוי, לאה פאַנאַבעריא, פון בריסק, אַ פייער־דיקע סאָציאליסטקע, וועלכע האָט זיך אויסבאהאלטן פון דער צארישער פּאָליציי אין קאָווּעל. ער לערנט איר העברעאיש, און אונטער זיין השפּעה פאָרט לאה קיין ארץ ישראל און קומט אָן אין דער „הרצליה״ גימנאַזיע אין תל־אביב. שפּעטער איז זי אַ העברעאישע לערערין אין דער קאָלאָניע „יבניאל״.

אין 1914, האָרט פאר דער מלחמה, קומט אויך שוואַרץ קיין ארץ ישראל און צוזאַמען מיט לאה׳ן באַרייזט דאָס לאַנד. שפּעטער פאָרן זיי אויף א באזוך קיין רוסלאנד מיטן געדאנק צוריקצוקומען קיין ארץ ישראל און דאָרט חתונה האָבן, אָבער די מלחמה האָט צעשטערט זייערע פּלענער און זיי צעשיידט.

צבי איז פארבליבן אין דער דייטשער אָקופּירטער טעריטאָריע און לאה איז אוועק קיין וויטעבסק, פון דאָרט קיין אָדעס, וווּ זי האָט אויף דעם נאָוואָראָסיסקי אוניווערזיטעט אויסגעשטודירט אלס ציין־דאָקטאָר. די רוסישע רעוואָלוציע טרעפט לאה׳ן אין מאָסקווע, וווּ זי איז א לערערין אין א „תרבות״־שולע. גלייכצייטיק ארבעט אין פּעדאַגאָגישן אינסטיטוט אונטער דער לייטונג פון באַרימטן געלערנטן, פּראָפעסאָר סטאַניסלאָוו טעאָפילאָוויטש שאצקי.

אין 1921 טרעפן זיך צבי און לאה אין ווארשע, האָבן חתונה און אָרדענען זיך אין ווארשע, וווּ זיי האָבן געלעבט ביז 1936. פאָר דער צייט איז צבי צווּוי מאָל (אין 1928 און 1934) געפאָרן קיין ארץ ישראל. דעם ערשטן מאָל איז ער געווען דאָרט אין 1914.

אין ווארשע וועלט שוואַרץ דער איניציאטאָר און פירער פון „תוצרות־הארץ״־באוועגונג. ער האָלט אז דורך פארגרעסערן און אנטוויקלען די אינדוסטריע, לאנדווירטשאפט און דעם האנדל אין ארץ ישראל, וועט דאָס לאנד זיין בכות אריינצונעמען מיליאָנען יידן. ער שרייבט ארטיקלען אין זשורנאַל „מסחר ותעשיה״, גיט אויך ארויס א ספּעציעלע בלעטל, וווּ ער אגיטירט יידן צו קויפן און נוצן ארץ־ישראל׳־דיקע פּראָדוקטן.

אין 1926 גרינדעט שוואַרץ אַ געזעלשאַפט „כרמל״, וועלכע האָט געהאָט די אויפגאבע צו שאפן אָפּנעמערס פון דעם ארץ־ישראל׳דיקן וויין. אין מאי, דעם יאָר, האָט שוואַרץ מיט זיינע מיטארבעטער: דר. קלומעל, לוי יצחק ניעמצא־ויטש און יצחק קאהאנאָוו פון ווארשע און יעקב שאפּיראָ מצד „אגודת הכורמים״ אין ארץ ישראל אונטערגעשריבן אַ קאָנטראַקט, וואָס האָט באפולמעכטיקט די אויבנדערמאָנטע צו ווערן די פּאָרשטייער פון די וויינען פון די וויינקעלערן פון ראשון לציון און זכרון־יעקב. אין 1927 האָט צבי צוזאַמען מיט דר. י. באגאליובסקי ארויסגעגעבן אַ ביכל א. נ. „וויין אַלס היל־מיטל״.

אין 1930 גיט שוואַרץ ארויס צו דעם צווועק א גרויסן זאמל־בוך א. נ. „דאָס איז דער וועג״, וווּ עס ווערט אויפגעקלערט די גרויסע באדייטונג פון „תוצרות־הארץ״. אין דעם זאַמל־בוך זיינען געווען פארטרעטן מיט ארטיקלען: זאב זשאַבאָטינסקי, מאיר דיזענגאָף, פּראָפּ. דר. קלויזנער, אבגדור המאירי, א. כאַנין, א. אידעלסאָן, דר. ב. פייגין, ה. טשערניאָווסקי, דר. יאקובזאהן, ע. צוקערמאן, מ. מאיראָוויטש, אינזש. ש. יפה, דר. ש. סטאוווסקי, ב. פינסקער, דר. ש. לעווענבוים, הרב מ. ניסענבוים ש. פּעטרושקא, ש. שטיינבערג, נ. נ. און אַנדערע.

אין 1937 קומען צבי און לאה קיין ארגענטינע, אויף אַ באזוך צו זייער א ברודער, און זיי פארבלייבן שוין דאָרט וווינען אויף שטענדיק. די שווארצעס ווערן שנעל פּאָפולער אין לאַנד און זייער הויז ווערט א בית־ועד פאר שרייבער, עסקנים און קולטור־טוער. צבי איז א גוטער שמועסער, קען

פֿאראינטערעסירן זיינע צוהערער. ער ווארפט אַן פֿלעגער; ער וויל אַ גוטן יידישן חינוך פֿאר די קינדער און אַ תּרופֿה פֿאר די עלטערע, וועלכע זיינען אָפּגעפֿרעמדט געוואָרן פֿון יידישן ספֿר. ער זאָגט תּורה, ציטירט ווייסנשאַפֿטלעך און פֿילאָזאָפֿן, און ווייזט אויף אַז מיר יידן זיינען אנדערש ווי אלע פֿעלקער. יידן מוזן גיין קעגן שטראָם. אלס רעזולטאט פֿון דעם, ווערט געבוירן זיין „איבערבוי־באַוועגונג", וואָס צילט „אויסצובעסערן דאָס יידישע פֿאָלק פֿון אינעווייניק אויס דורך עקאָנאָמישער פֿראָדוקטיוויזאַציע און גייסטיקער דער־הויבונג".

אין 1938 גיט ער ארויס א בראָשור „איבערבוי", וווּ ער פֿראָפֿאַגאַנדירט זיין אידייע פֿון אַ דריי־פֿאַכיקער רעוואָלוציע אין לעבן פֿון יידישן פֿאָלק, און בעמלעך: א סאָציאַל־עקאָנאָמישע, א נאציאָנאל־פּסיכאָלאָגישע און א נאציאָנאל־קולטורעלע. שווארץ איז קיינמאָל נישט געווען קיין פֿאר־טיי־מאַן. ער איז פֿאַר אינטעגראַלער יידישקייט, ער וויל אַן אינטעגראַציע יעד און אַ גאַנץ פֿאָלק.

שווארץ ארבעט איבער זיינע כוזות, טראָץ דעם פֿאר־באָט פֿון די דאָקטוירים. ער רעדט און איז מסביר. ער חלומט פֿון אן אָרגאניזירטער יידישער קהילה אין בוענאס־איירעס און טרוימט פֿון א „וועד־הקהילות" פֿון דעם דרום־אמעריקאנער יידנטום. און ווירקלעך, אַ טייל פֿון זיינע טרוימען זיינען געוואָרן פֿאַרווירקלעכט. ער איז מיטשאָפֿער פֿון דער יידישער קהילה אין בוענאס־אייראס; מיטגרינדער פֿון ראַבינאַט; אָרגאַניזירער פֿון די „עונג־שבת"־לעקציעס און פֿון זונטיק־קורסן; געווען הויפּט־מיטשאָפֿער פֿון „ייוואָ"־אַרכיוו און צענטראַלער ביבליאָטעק, פֿאר וועלכע ער האָט אליין בייגעשטייערט אַן אוצר ספֿרים און דאָקומענטן, א. א. וו. פֿאר זיינע פֿארדינסטן האָט די „ייוואָ"־פֿאַרוואַלטונג א נאָמען געגעבן א שטודיר־צימער פֿון דער צענטראַלער ביבליאָטעק אין נייעם קהילה־בנין — „צבי שווארץ".

צום 9־הונדערטן געבוירן־טאָג פֿון רש"י, האָט צבי שווארץ, צוזאמען מיט די שרייבער ידידיה אפרון, נחמן גע־זאָנג און יוסף מענדעלסאָן, ארויסגעגעבן רש"י־ביכער אין דריי שפֿראכן: יידיש, העברעאיש און שפּאניש. די שפּאניש איבערזעצונג האָט געמאַכט דער שריפּטשטעלער שכנא רעז־ניק. אויף צבי'ס איניציאַטיוו איז אויך ארויס דער „כוזרי" אין העברעאיש און שפּאניש.

אין יוני 1942 הויבט אָן שוואַרץ אַרויסגעבן זיינע „שריפטן" אַ חודש'לעכע אויסגאָבע פֿאַר אינטעגראַלער יידישקייט מיט אן אויסוואל פון די אוצרות פון אַלטן און נייעם יידנטום. יעדער נומער האלט אן 80 זייטן און איז א קוואַל פון יידישער לערע און ווייסן.

די לעצטע יאָרן איז צבי שווארץ געווען א שטאַרקער חלוש, ער האָט געליטן אויף א הארץ־קראנקייט און האָט זיך נישט געקענט באַוועגן. די כליה פון אייראָפֿאישן יידנטום האָט נאָך פֿארערגערט זיין געזונט־צושטאַנד און שוין ליגנ־דיק אויפן טויטן־בעט האָט ער אָנגעשריבן א צוואה, ווי אזוי אויפצובויען דער שארית־הפליטה.

ר' צבי שווארץ איז געשטאָרבן כ"ב טבת, תש"ה — 7טן יאַנואַר, 1945, אין בוענאס־אייראס, ארגענטינע.

מלך ראוויטש שרייבט: „אויף זיין לויה, ביים אָפּענעם קבר, האָט זיין פרוי לאה געהאלטן א הספּד, וואָס איז ממש אַ קלאסישע רעדע פון אַן עכטער יידישער אשת־חיל".

מיט דעם חודש־זשורנאל „שריפטן", וועלכער דערשיינט אויך היינט (זינט יוני 1942), פירט אָן זיין פרוי לאה שווארץ, ביי דער אַקטיוער מיטארבעטערשאפט פון די שרייבער אברהם גאָלאָמב, ישראל עפרויקין א. א.

פֿרטים ארויסגענומען פון דער גרויסער צבי שווארץ מאַ־נאָגראַפֿיע, געשריבן פון פינחס ביזבערג. זע אויך די אָפּשאַ־צונגען פון דר. משה מערקין אין „די יידישע צייטונג", 29טן נאָוועמבער, 1949, ארגענטינע; און פון מלך ראוויטש אין „פֿרייע יידישע טריבונע", דעצעמבער 1946, לאָנדאָן, ענגלאַנד.

קהת קליגער

די באַלאַדע פון ר' צבי'ס הסתלקות

און ווען דער מלאך איז געקומען נאָכן הארץ
פון גרויסן יידן, ר' צבי שווארץ, —
האָט ר' צבי געזאָגט: תיכף. און זיין געזיכט
איז געוואָרן באַגאָסן מיט שכינה־ליכט.

אין פענצטער שקיעהט; דער זומער־פֿארנאַכט
אויף ר' צבי'ס ספר — נאָך אויפגעמאַכט —
מיט כרובים און שרפים זיך שפּילט,
דאָס גאַנצע חדר מיט ראזיקייט הילט.

נאָר ר' צבי שמייכלט. זיין אויג — טיף און קלוג —
זופט אויס דעם הימל, ווי אַ בלויע קרוג.
ר' צבי שמייכלט זיין לייב און קנאָך
זינגט: „הנשמה לך והגוף שלך".

און לאה, ר' צבי'ס חברטע — די שטילע טויב —
פֿארשטייט זיין שמייכל, הערט זיין לויב.
און זי ווייניט נישט; הגם זי זעט, ר' צבי
לעשט זיך, ווי די זון אין לעצטן גלי.

זאָגט דער מלאך: — ר' צבי, מירן גייו!
און ס'שאָרכען זיינע ווייסע פליגל, ווי העלפֿנביין.
האָנט אויף אַקסל — זאַלבעצווייט —
ווי צו אַ שמחה, כדומה, מ'גייט.

נאָר אין חדר, ביים ספר — נאָך אויפגעמישט —
ר' צבי'ס נר־תמיד לעשט זיך נישט.
דאָס ליכט העלט שטאַרקער אין שחרית־בלוי
און זינגט: ברוך הוא, וברוך שמו — — —

תלמוד־תורה "תורה ודעת" (1934) אין דראָהיטשין

די תלמוד תורה „תורה ודעת", געגרינדעט מיטן געלט פון ר' יצחק אבגדור און עלקע טעלעכאנסקי ע"ה פון שיקאַגע. (זע: וויט 220). דאָס בילד איז געמאכט אין 1934. זיצן פון לינקס צו רעכטס: סענדער שאַפירא (לערער), זושע ווארשאווסקי, הרב קאלענקאוויטש, זכריה שמיד (קאַמיטעט), שמואל ראָק, חיים שולמאַן (לערער) און צוויי לערערינס: וואַלעוועלסקי־חאַרסעל און נאַך איינע.

סענדער שאפירא הי"ד

סענדער שאפירא, באקאנט אַלס דער אַדרעזשינער לערער, איז געווען אַ געבוירענער פון ליבעשיי ביי פינסק. ער האָט געלערנט אין בית־מדרש און נאָך זיין חתונה (1908, בערך) מיט מיכלען, די טאָכטער פון נחום פּאָמעראַניץ פון אָדרעזשינע ביי פינסק, האָט ער זיך באַזעצט אין דראָהיטשין און געעפנט אַ חדר פאַר גמרא־אָנפאַנגער.

פון 1924 ביז דער צווייטער וועלט־מלחמה איז שאַפירא געווען אַ לערער אין דער תלמוד־תורה.

די שאפיראס האָבן געהאַט 5 קינדער. עס איז פון זיי קיינער נישט פאַרבליבן; אַלע אומגעקומען. הי"ד!

שמואל ראָק הי"ד

שמואל ראָק, אַ געבוירענער פון קאַמעניץ, איז געווען אַ מחונך פון סלאָבאָדקער און אַנדערע ישיבות. דעם ערשטן מאָל איז ער געקומען קיין דראָהיטשין אלס לערער פון דער שולע „מוריה". ער האט שפעטער פארלאזט דראָהיטשין און געווען אַ לערער אין רוזשינאַי, ווו ער האָט חתונה געהאַט און איז צוריקגעקומען קיין דראָהיטשין, — דאָס מאָל אלס לערער און אנפירער פון דער תלמוד־תורה, ווו ער האט געלערנט גמרא מיט די עלטערע קינדער.

שמואל ראָק, אַ פייאיקער מענטש מיט אַ שטאַרקן כאַראַקטער, האָט געהאט אַ סאַך פאַרדינסטן פאר דעם „מזרחי", אין

וועמענס רייען ער איז געווען טעטיק פיל יאָרן נאָך אידער ער איז געקומען קיין דראָהיטשין. ער האט אָנגעהערט צום רעכטן פליגל פון מזרחי און איז געווען שטארק נוטה צום רעוויזיאָניזם, אויך אין דראהיטשין איז ער געווען פון די אנפירער פון דעם „מזרחי".

שמואל ראָק מיט זיין פרוי און טעכטערל זיינען אומגעקומען. הי"ד!

חיים שולמאַן הי"ד

חיים שולמאַן האָט געשטאָמט פון מאָטעלע, ווו ער האָט זיך פארנומען מיט מסחר און געווען פון די אָנפירער פון „מזרחי". נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט ער געהייראַט מיט רייכלען (אָ טאָכטער פון שלמה פיאָסעצקי פון לעזיטקעוויטש), וועלכע איז יונג געשטאָרבן, און אים איבערגעלאָזט מיט צוויי קליינע קינדער. פון אָ צווייטער הייראַט האָט שולמאַן געהאַט 3 קינדער.

אין דראָהיטשין האָט שולמאַן געפֿרוווט זיין מזל אין מסחר (ער האָט אויפגעמאַכט אָ שוך־געשעפט). עס איז אָבער נישט געגאַנגען, האָט ער זיך גענומען צו מלמדות. ביז דעם חורבן־דראהיטשין האָט ער פראקטיצירט אלס אָ לערער אין דער תלמוד־תורה, און איז גלייכצייטיק געווען דער סעקרעטאַר פון „מזרחי", פאַר וועלכן ער האָט פיל געלייסטעט. ער האָט אָנגעהערט צום לינקן פליגל פון „מזרחי".

אין 1942, ווען די דייטשע רוצחים האָבן דורכגעפירט די שחיטה אויף די יידן פון דראָהיטשין, האָט שולמאַן מיט זיין פאַמיליע זיך אויסבאהאלטן אין אַ גרוב אונטער דער פאָדלאָגע ביי אים אין הויז, וואָס ער האָט געהאַט צוגעגרייט פון פריער.

שולמאָנ׳ען איז אויך געלונגען שפעטער אַרויסצושמוגלען זיין פאַמיליע פון דראָהיטשין און זיי האבן זיך מיט נאָך אייניקע יידן, אויסבאָהאלטן אין אָ גרוב אין סאָמענישטשער וואַלד, עטלעכע וויאָרסט פון שטעטל.

וועו עס איז אָנגעקומען דער ווינטער מיט זיינע גרויסע פרעסט, האָט שולמאַן אָפּגעפרוירן זיינע פיס. אין גרויס פאַרצווייפלונג, וועלנדיק זיך ראַטעווען, האָט ער געווארעמט זיינע פיס ביים פייער... אין רעזולטאַט, האָט זיך אויף זיינע פיס אויסגעשלאָגן אָ גאַנגרענע פון גרויסע אייטערדיקע וווּנדן, און שולמאַן איז, נאָך שרעקלעכע וויטאָגן און יסורים, אויסגעגאַנגען אין גרוב אין סאָמענישטשער וואַלד...

שולמאָנ׳ס עלטערער זון איז געגאַנגען, מיט נאָך עטלעכע יידישע יינגלאַך, צו זוכן שפייז אויף צו דערהאלטן זייערע נשמות, איז ער פון שרעק און דערשעפונג געפאלן און געשטאָרבן...

שולמאנ׳ס פרוי און די איבעריקע 4 קינדער זיינען אייניציגוויז, אייניע נאָך די אַנדערע, אויסגעגאַנגען אין גרוב פון נענדזע, קעלט, הונגער און פון איוב׳ס יסורים...

די פאַרבליבענע יידישע בחורים האבן שולמאנען מיט זיין פרוי און קינדער מקבר געווען איז סאָמענישטשער וואַלד... הי"ד!

שמואל ארטשים בוים ע"ה

שמואל ב"ר אהרן בוים, אָדער „שמואל אַרטשיס", האָט געשטאָמט פון אַן אַלטער משפחה אין דראָהיטשין. כל ימיו געווען אָ דרדקי מלמד. ביי אים אין חדר פלעגן די קינדער אַממיינסטן לערנען עברי און אָנהויב חומש. ר׳ שמואל איז געווען אָ מומחה אין זיין פאַך. ער האָט געקענט פירן אָ חדר און די קינדער פלעגן האָבן אָ פּעולה.

ר׳ שמואל אַרטשים (בוים), ע"ה

ר׳ שמואל איז געשטאָרבן י"ג תשרי, 1917, אין דראָהיטשין אין עלטער פון 85 יאָר.

ר׳ שמואל׳ס פרוי האָט געהייסן אסתר גיטל. זיי האָבן געהאַט זעקס קינדער: הערשל, ביילע, שיינע שרה, אהרן אשר, ישעיה און ברייַנע.

אייזיק קאַלניק הי"ד

אייזיק קאלניק האָט געשטאמט פון ליבעשיי, ביי פּינסק. אין דער ערשטער וועלט־מלחמה האט ער זיך באזעצט אין דראהיטשין און געהייראַט מרים איטקע, די טאכטער פון נאַכעס און יאָשפע בורשטיין.

נאָך דער מלחמה איז ער פאַר אָ צייט געווען אָ לערער אין דער שולע „מוריה". שפּעטער האָט ער אויף זיין אייגענער האַנט אָנגעפירט מיט אָ חדר פאר אָנפאַנגערס אין חסידים־שטיבל, וואָס איז אָפּיציעל געווען אָנגעשלאָסן אָן דער תלמוד־תורה.

קאלניק מיט זיין פרוי און טאכטער, פּעשקע, זיינען אומגעקומען. הי"ד!

בית ספר־עברי "מוריה" בדרוהיצין, תרצ"ז — 1937

אַ קלאַס פון שולע „מוריה" אין 1937. זיצן פון לינקס צו רעכטס: משה בעזדזשעזסקי, מרים עפשטיין, לוי פעלדמאַן, מאַרישאַ זילבערשטיין, בצלאל וואַלפסאַן און רחל פרישקולניק. אַלע (אַחוץ זילבערשטיין) זיינען אומגעקומען. הי"ד!

משה בעזדזשעזסקי הי"ד

משה בעזדזשעזסקי איז געבוירן 1893, בערך, אין דאָרף בעזדזשיז ביי דראָהיטשין. ביז בר־מצוה האָט ער געלערנט אין פּינסק, דאן — אין אַ גימנאַזיע אין בריסק, און שפּעטער געענדיקט דעם ווילנער אינסטיטוט („יעווריעסקי אוטשי־טעלסקי סעמינאַר"), וואָס האָט אים געגעבן דאָס רעכט צו זיין אַ גימנאַזיע־לערער אָדער ראַבינער.

וואָלט משה געווען אַן אַגרעסיווער און אַמביציעזער מענטש, וואלט ער מיט זיינע קוואליפיקאַציעס געקענט מאכן אַ גוטע קאַריערע אין לעבן. ער איז עס אָבער נישט געווען. להיפוך, ער איז געווען שוין צופיל באַשיידן און צוריקגעהאַלטן און האָט זיך אין זיין לעבן אַ סאַך געקוועלט.

נאָך זיין היראָט מיט חנה זבאַר, די טאָכטער פון שמחה לאַסינצער, האָט זיך משה באַזעצט אין דראָהיטשין, ווו ער האָט זיך פארנומען מיט לערעריי; האָט געגעבן פּריוואַטע „אוראָקן", געווען אַ קורצע צייט אַ לערער אין „יבנה"־שולע א.א.וו. ביז עס איז אויסגעבראָכן די ערשטע וועלט־מלחמה.

אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע איז משה געווען דער פאַרוואַלטער פון דער יידישער שולע, וועלכע איז געווארן אויסגעהאלטן פון דער דייטשער קאָמענדאטורע.

פון 1922 ביז צו דער צווייטער וועלט־מלחמה איז משה געווען לערער אין דער שולע „מוריה" און האָט קוים געמאַכט אַ לעבן.

אידייאיש איז משה געווען אַ רעוויזיאָניסט. דאָס זעלבע האָבן זיינע צוויי זין, אברהם און יצחק, אָנגעהערט צום „ביתר" אין דראָהיטשין. אברהם (אבראשע) געפינט זיך היינט אין ארץ ישראל.

משה און חנה און זייערע קינדער, יצחק און נחמה, זיינען אומגעקומען. הי"ד!

חיים בצלאל וואלפסאן הי״ד

בצלאל וואלפסאן האָט געשטאָמט פון פּינסק און געוּרופן האָט מען אים טאַקע „דער פּינסקער לערער". וואלפסאן איז אַנגעקומען קיין דראָהיטשין נאָך פּאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה און האָט אויסגענומען אין שטעטל.

וואלפסאן איז געווען אַ יידישער מענטש, ער האָט געקענט לערנען און אפֿט אַריינגעקוקט אין אַ גמרא. ער איז געגאַנגען פֿאַמעלעך, גערעדט שטיל און געקענט איינענעמען די עלטערן. (ער האָט שטענדיק געהאַט אַ מעמד). פּאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט ער אַנגעפֿירט אַליין מיט אַ קלאַס. ער האָט געלערנט מיט אַ מאָדערנער מעטאָדע אָבער אין יידישן גייסט.

פון זינט די שולע „מוריה" האָט זיך אויסגעבויט איז וואלפסאן דאָרט געווען פון די הויפּט־לערער ביז דעם ביטערן סוף...

כל ימיו איז וואלפסאן געווען אַ וואַרעמער ציוניסט; אַ גרויס־ציוניסט. ער האָט געוואלט גאַנץ ארץ ישראל אין אירע היסטאָרישע גרעניצן, אפֿט ווי ג־ט האָט פּאַרשפּראָכן צו אברהם־ען. וואלפסאן איז געווען זשאַבאָטינסקי׳ס אַ גרויסער פּאַרערער... און אין דעם דאָזיקן גייסט האט ער באווירקט אויף זיינע תלמידים און אויף פיל יוגנטלעכע פון שטעטל...

וואלפסאן מיט זיין פּרוי רחל און בת יחידה אַלטע, זיינען אומגעקומען. הי״ד! (זע זיין בילד אויף זייט 65).

לוי פּעלדמאן הי״ד

לוי פּעלדמאן איז אַנהויב די דרייסיקער יאָרן אַנגעקומען קיין דראָהיטשין אלס אַ לערער אין דער שולע „מוריה". לוי איז געווען יונג און קלוג און האָט זיך אויסגעטויגט אויף זיין געביט. ער האָט געקענט פּאַרעדן די קליינוואָרג פון זיין קלאַס ווי אויך פּירן געשפּרעכן מיט עלטערע... און האָט געווּנען אויף ביידע פּראָנטן...

מיט דער צייט האָט לוי געהייראָט מיט רישען, די טאָכטער פון חיים זיסל און פּראָדל עפּשטיין פון דראָהיטשין. און נאָכדעם איז ער געוואָרן „קעראָוויניק", אַנפּירער פון דער שולע מוריה. פּאַר לוי׳ן איז געווען „פּרינציפּאַל" פון „מוריה" ד״ר גאָלדשטיין און אַנדערע. אָבער לוי איז געווען דער לעצטער אַנפּירער פון דער לעצטער שולע אין דראָהיטשין...

לוי מיט רישען און זייער טאכטער זיינען אומגעקומען. הי״ד!

שיינקע פּעלדמאַן ע״ה

שיינקע פּעלדמאן איז געבוירן 1907 אין הויף סמולניק (ביי דראָהיטשין) צו אירע עלטערן מאיר יודל און חיה פּעלדמאַן. זי האָט געלערנט ביי צבי שוואַרץ, משה הערשהאָרן, וועלוול פּאליאק א. א. אין די יאָרן 22־1925 האָט שיינקע געזומען קורסן אין דער פֿרעבליסטקע־שולע אין וואַרשע און האָט אויסגעשטודירט אויף לערערין. פון 1926 האָט שיינקע פּראַקטיצירט אַלס לערערין אין דער שולע „מוריה" אין דראָהיטשין ביז 1934, ווען זי איז אַוועקגעפּאָרן קיין ארץ־ישראל. אויך דאָרט האָט זי אַנגעפּירט מיט אַ קלאַס.

שיינקע איז געשטאָרבן אסרו חג פּסח 1945, אין ישראל.

שיינקע פּעלדמאַן מיט איר קלאַס פון דער שולע „מוריה".

עטל גאָלדבערג ע״ה

עטל גאָלדבערג, אָדער סטעלאַ בלאק, ווי זי האָט זיך גערופן נאָך איר הייראט, איז געבוירן 1898, בערך, אין דראָהיטשין צו איר פאָטער יוסף ניסל גאָלדבערג. זי איז געווען אַ שטילע, באַחנ׳טע מיידל און זיך גוט געלערנט אין קלאַס.

עטל גאָלדבערג, ע״ה

נאָך גאָר יונג האָט זי אויסגעוואַנדערט קיין אַמעריקע און זיך אויפגעהאַלטן ביי איר אַ שוועסטער אין אינדיאַנאַפאָליס. ווו זי האָט בייטאָג געאַרבעט אין אַ „שאַפ״ פון היט און אין די אָונטן שטודירט די ענגלישע שפּראַך אוז וועלטלעכע בילדונג. אין קורצן נאָכדעם האָט זי שוין פּראַקטיזירט אַלס לערערין אין אַ שולע.

אין יאָר 1924 האָט עטל דערפילט אַ דראנג צו דיכטן. וועגן דעם שרייבט דער דיכטער ז. בונין, וועלכער איז געווען פארהייראט צו עטל׳ס אַ שוועסטערן - טאָכטער, אַזוי :

„וועגן עטל האָט זיך דערוווסט אַז איך שרייב לידער, איז זי שטאַרק באַווירקט געוואָרן פון מיין שרייבן. כאָטש זי האָט יידיש ניט צו גוט געקענט, האָט זי אָנגעהויבן שרייבן און לייענען יידיש מיט אַזאַ ברען, אַז גאָר אין א קורצער צייט בין איך קעגן איר היינטערשטעליק געבליבן. שוין מיט אירע ערשטע לידער איז זי אַנערקענט געוואָרן אַלס גאָר אַ פיינע דיכטערין. עטל האָט זיך געדרוקט אין פאַרשידענע פּעריאָדישע אויסגאָבעס. אין דער פרויען־אַנטאַלאָגיע, וואָס איז אַרויס אין שיקאָגע אין 1928, געפינט זיך אויף זייט 287 אירס א לידּ״.

עטל׳ס מאַן, לואיס בלאַק, וועלכער האָט דעם טיטל פון דאָקטאָר פילאָזאָפיע, איז געווען דער הויפּט פון „לייבאָר־סטאַטיסטיקע״ פון דעם שטאַט קאַליפאָרניע. אין די מלחמה־יאָרן האָט ער פאַרנומען א הויכן אַמט ביי דער פעדעראַלער רעגירונג. איז אויך געווען אַ לעקטאָר אין דעם אוניווערזיטעט דאָרט.

די לעצטע יאָרן האָט עטל געליטן פון אַ שווערער מחלה. זי איז געשטאָרבן אין 1947 אין סאַן־פראַנציסקאָ.

איבער מיין שווייגן

איבער מיין שווייגן —
הענגען שעה׳ן שווער און שטום,
ציען זיך מיט קרום,
ווילן מיינע שעה׳ן, מיינע טעג,
איבער וועגן וויסטע מער ניט גיין,
בלייבן זיי אין נאַכט פארכאַפּטע —
איבער מיין צוקאַפּנס שטיין . . .

איבער מיין שווייגן —
וואַרטן בלינד צעשראָקענע,
מיט שטומען נאַכטיקן געדולד,
מיינע שעה׳ן, מיינע טעג,
ביז איך וועל פאַר זיי, די שווערע,
אויסשווייגן אַ נייעם וועג.

„וואַרהייט״.

שאָטנס

אין גאַסן און אויף וועגן,
האָבן שאָטנס זיך געשפּרייט,
שוין געלעגן —
ווי שעה׳ן אויסגעלעבטע, פינצטערע.
נאָר דערווינט האָט ווייט אין מיט־טאָג
זיך מיט פרימאַרגן נאָך געפּרייט,
און די זון, האָט דורך די שאָטנס,
רגע׳דיקע ליכטיקייטן נאָך געזייט . . .
אָבער דו מיין האַרץ!
אויף וועמענס פאַרשטילטע בלויע פליגלען
ס׳ליגט פאַרלאָשן מיין פרימאָרגן חלום,
דו, פאַרשאַרפט פון וואַרטונגען און גאָרן;—
דיר איז שווער נאָך מיט־טאָג —
מיט פרימאָרגן נאָרן.
דו וויסט אַז אָט די רגע׳ס איילן זיך אין שפּאַרן—
אין נאַכט אַריין . . .

„וואַרהייט״.

זאָול אַווערבוך ע״ה

זאָול אַווערבוך, עלטסטער זון פון מעשל און חוה אַווער־בוך, איז געבוירן אין דראָהיטשין, האָט געלערנט אין ישיבה און שפּעטער געגאַנגען אין אוניווערזיטעט.

זאָול האָט דורכגעמאַכט זייער אַ שטורעמדיקן לעבן. זיינע גוטע כשרונות און באַזונדערס זיין ברויזנדער טעמפּע־ראַמענט און רעווא־לוציאָנערע נאַטור, האָבן אים נישט גע־לאָזט צו זיין אָפּגע־שלאָסן אין ענגע ד׳ אמות פון זיין אייגן וועלטל. נאָך אַלס ישיבה־בחור האָט ער אָנטדעקט אין זיך אַ זעלטענעם רעדנער־טאַלאַנט און ער לאָזט זיך איבער שטעט און שטעטלעך צו האַלטן רעדעס איבער פֿאַר־שיידענע יידישע פֿראָבלעמען.

זאָול אַווערבוך, ע״ה

גלייך נאָכדעם איז זאָול געווארן אַריינגעצויגן אין די רעווא־לוציאָנערע קרייזן פון צארישן רוסלאַנד און געקעמפט קעגן צאַרישן דעספּאָטיזם. אין דראָהיטשין איז זאָול געווען פון די הויפּט־גרינדער פון „ס.־ס.“ (ציון.־סאָצ.). זאָול, צו־זאַמען מיט יעקב סידאָראָוו, האָבן געבילדעט און געלערנט דער אַרבעטער־יוגנט פון שטעטל. זיי האָבן פֿאַר דער יוגנט געגרינדעט אַ ביבליאָטעק, אַוונט קורסן, געגעבן טעאַטער־פֿאָרשטעלונגען א. א. וו. זאָול איז אויך אַרומגעפֿאָרן איבער שטעט און שטעטלעך און געהאַלטן רעווא־לוציאָנערע רעדעס. גאַנץ באַזונדערס האָט ער געשטורעמט קעגן די צאַרישע פּא־גראָמען אויף יידן. נאָכן קעשעניעווער פּאָגראָם, האָט זאָול, אין דער אָנווועזנהייט פון דער צארישער פּאָליציי, געהאַלטן פּייערדיקע רעדעס אין דראָהיטשין אויפן מאַרק און אין בית־מדרש קעגן דעם צאַרישן רעזשים. שפּעטער איז זאָול גע־וועו אַ דעלעגאַט אויף דעם קיעווער צוזאַמענפֿאָר, וווּ ס׳איז באַהאַנדלט געווארן דאָס יידישע עמיגראַציע פּראבלעם.

אין פּאָלאַצק (וויטעבסקער גובערניע), איז זאָול געווען פון די אָנפּירער פון יידישן זעלבסטשוץ. ער איז דאָרט גע־ווארן פֿאַרוווונדעט אין אַ פּוס און געמוזט פֿאָרן צו קורירן זיך אין לאָזאַן, שווייצאַריע.

נאָכדעם פּרובירט זאָול זיין מזל אין פֿאַבריקאַציע אין ביאליסטאָק. עס איז אים אָבער נישט געגאַנגען. נאָכן פֿאַר־לירן זיין געלט, איז ער פון דאָרט אַוועק.

נאָך דער חתונה מיט זיין פּרוי פון פּאָלאָצק, האָט זאָול געעפנט אַ גימנאַזיע אין סעמיאַטיץ, אָבער דאָרט האָט ער אויך זיך ניט געהאַלטן לאַנג. ער פֿאָרט אַוועק קיין ווארשע און הויבט אָן שרייבן פּעל׳עטאָנען אין דער יידישער פּרעסע. אין 1914 איז זאָול דער באַגלייטער פון שלום עליכם׳ן אויף זיינע רייזע פֿאָרלעזונגען. דער גרויסער יידישער שריפּט־שטעלער, שלום עליכם, האָט פון זאָולען שטאַרק געהאַלטן.

די יאָרן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט זאָול דורכגעמאַכט אין רוסלאַנד. געווי וואָס עס איז געשען מיט אים, ווייס מען נישט. מען דערציילט, אַז זאָול איז געווען אַ קאָמאַנדיר פון א רעוואָלוציאָנערן רוסישן אָטריאד אין אָסטראָכאן און די רוסישע ווייס־גווארדייצעס האָבן אים דער־שאָסן אין 1918, און איז געקומען צו קבורה אין אָסטראָכאַן.

זאָול האָט איבערגעלאָזט אַ פרוי מיט דריי קינדער, צוויי טעכטער זיינע פארנעמען זיך היינט אין רוסלאַנד מיט זשור־נאַליסטיק. זיין זון האָט געהאַט די ראַנגע פון קאַפּיטאַן אין דער ארמיי. איז היינט מסתמא נאָך העכער. (זע ז. 188, 211).

באַשקע בערעזאָווסקי הי״ד

באַשקע בערעזאָווסקי, טאָכטער פון ר׳ שמעון און לאָצע וויסמאַן, איז געבוירן אין 1887 אין דראָהיטשין. געווען פֿאַרהייראַט צו יוסף בערעזאָווסקי, פון יאָאָוע. ביידע געווען קולטורעלע מענטשן. אַלע יאָרן געלעבט אין דראָהי־טשין און געזומען אַן אַקטיוון אַנטייל אין קולטורעלן און גע־זעלשאַפטלעכן לעבן דאָרט.

באַשקע בערעזאָווסקי, הי״ד

יאָנואַר 1937 איז באַשע געקומען קיין שיקאָגע, געזוימט דאָ ביז יולי 1939, און איז צוריקגעפֿאָרן קיין ווילנע, ווו זי האָט התחונה געהאַט צום צווייטן מאָל.

באַשקע איז אומגעקומען אין ווילנער געטאָ, הי״ד!

באַשקעס ערשטער מאַן, יוסף, איז געשטאָרבן עטלעכע יאָר פֿאַר דער מלחמה אין דראָהיטשין.

מנחם אַווערבוך הי״ד

מנחם אַווערבוך, יינגסטער זון פון מעשל און חוה אַווערבוך, איז געבוירן 1896 אין דראָהיטשין. ער האָט געלערנט אין חדר, שפּעטער געענדיקט אַ רוסישע גימנאַזיע אין ווארשע און געווען אין 1914 אַ סטודענט פון דער קאָנסערוואַטאָריע אין פּאָלטאַווע.

אידייאיש איז מנחם געווען אַ יידישיסט, האָט געהאָט סאָציאָליסטישע נייגונגען און פּאַרקערט צווישן עמך. ער האָט קיינמאָל נישט חתונה געהאָט און צוגעהאָלפֿן צוביסלעך זיינע עלטערן אין געשעפט. מנחם האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיין שכל הישר, חתוך־הדבֿר און שפּראָכן־קענטעניש, און שטאָט האָט אים אָפט אויסגענוצט אַלס איר שתדלן לגבי דער אויסערלעכער מאַכט.

אין 1919 האָבן די פּאָליאַקן אַרעסטירט אשר שוואַרצבאַרדן און אים אַוועקגעשיקט קיין קאָברין. אין יענער שרעקלעכער צייט, ווען יעדער ייד איז ביי די פּאָליאַקן געשטאַנען אונטערן חשד פון קאָמוניזם, האָט אשר פּשוט געשפּילט מיט זיין לעבן... האָט קהל געשיקט מנחמען קיין קאָברין און ער, מנחם, האָט נאָך גרויסער מסירת־נפש אויסגעפּועלט אשר׳ס באַפרייאונג.

מנחם איז זיינע גאַנצע יאָרן געווען פֿאַרבונדן מיטן „פֿאַרבאַנד פון יידישער קאָאָפּעראַטיוויער געזעלשאַפט" אין פּוילן, און פלעגט אַרומפֿאָרן אַלס רעווידירן די קאָאָפּעראַטיוון שפּאָר־און לייַ־קאַסעס אין פיל שטעט אין לאַנד. אַלס אַזעלכער איז ער אויך געווען פֿאַרוואַלטונגס־מיטגליד פון דראָהיטשינער פּאָלקס־באַנק.

מנחם האָט זיך אויך אָפּגעגעבן מיט שרייבן. ער האָט געדיכטעט לידער, מיטגעאַרבעט אין „פּינסקער שטימע" און געשריבן קאָרעספּאָנדענציעס אין ווארשעווער „מאָמענט". איז אויך געווען אַן אַקטיווער זאַמלער פון פּאָלקלאָר פֿאַרן „ייוואָ" אין ווילנע.

אין 1941, ווען די רוסן האָבן פֿאַרנומען זיין פֿאַמיליע אויף אַוועקצושיקן קיין רוסלאַנד, האָט מנחם זיך אויסבאַהאַלטן אין לעמבערג. שפּעטער, ווען די דייטשן האָבן פֿאַרנומען דראָהיטשין, איז ער צוריקגעקומען אין שטעטל און מיטגעאַרבעט מיטן יידישן קאָמיטעט (זע: „יזכור אָפּטיילונג").

געווי וואָס מיט מנחמ׳ען איז געשען, וויסן מיר נישט. לויט ווי מען דערציילט, איז מנחמ׳ען געלונגען ארויסצורייסן זיך פון דראָהיטשינער געטא און אַנצוקומען קיין לעמבערג, וווּ ער איז דורך די דייטשע רוצחים דער־הרג׳עט געוואָרן.

באַדויערט זיין ברודער אברהם: „מנחם, וועלכער האָט געהאָט אַזויפיל גוטע פרייַנט און באקאַנטע צווישן דער קריסטלעכער באַפעלקערונג און האָט אויך געהאָט ביי זיך גאָלד און ווערטפּולע זאַכן, האָט נישט געקענט געפינען קיין מקום־מקלט און קיין רעטונג פון טויט". הי״ד!

(זע זייטן 78, 187 און 211).

משה סאַפּאָזשניק ע״ה

משה סאַפּאָזשניק, זון פון טאָדרעס, איז געבוירן 1897 אין דראָהיטשין. נאָך פֿאַר דער ערשטער ווועלט־מלחמה האָט ער געענדיקט די רוסישע גימנאַזיע אין ווארשע און אָנגעקומען אין אוניווערזיטעט אויף דעם מעדיצינישן פאַקולטעט. אין קורצן נאָכדעם איז

משה סאַפּאָזשניק, ע״ה

אויסגעבראָכן די מלחמה (1914) און משה איז געוואָרן אַ סטודענט אין דער מוזיקאַלישער שולע אין פּאָלטאַווע און אַזוי אַרום איז ער פֿאַר־בליבן אינדערהיים...

אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע איז משה געווען דער הויפּט פון ראַיאָן־שפּיטאָל אין דראָהיטשין און האָט אַנטייל גענומען אין געזעל־שאַפטלעכן לעבן פון שטעטל. ער האָט געקעמפט פֿאַרן יידישן כבוד, מאָראַל און זיטלעכקייט און אויסגעלאַכט די לייכטזיניקע יידישע טעכטער וואָס האָבן זיך געחנ׳דלט צו די דייטשן. פֿאַר דעם איז ער שיער נישט פֿאַרשיקט געווארן דורך די דייטשן אין טורמע, נאָר אַ דאַנק דעם הויפּט־דאָקטאָר פון שפּיטאָל, האָט ער אויסגעמיטן די שטראָף.

אין מערץ 1917, ווען די דייטשן האָבן פֿאַרנומען אוקראַינע, טרעט משה אריין אין אָדעסער אוניווערזיטעט און זעצט פֿאָר זיין שטודיום.

מיטן אויסברוך פון אָקטאָבער רעוואָלוציע (1917), האָט זיך משה אָנגעשלאָסן אַן די רעוואָלוציאָנערע תילות און געווארן באַשטימט אַלס קאָמאַנדיר פון כערסאָנער גאַרניזאָן. משה מיט זיינע אָפּטיילונגען האָבן געקעמפט קעגן די שוואַרצמאה׳ניקעס: די ווראַנגעלצעס, העטמאַנצעס, סקאָראָפּאַדסקיס א. א. וועלכע האָבן פֿאַרגאָסן טייכן מיט יידיש בלוט! אין דער גרויסער שלאַכט אַרום סעוואַסטאָפּאָל, סוף 1920, איז משה געפאַלן טויט און געוואָרן באַערדיקט מיט גרויסן מיליטערישן כבוד אלס א פּאָלקס־העלד אויף דעם שענסטן בולוואַר אין סעוואַסטאָפּאָל...

גאַנצע 16 יאָר האָט יונה געהאַלטן דעם סוד פון זיין ברודער משה׳ס טויט און נישט אויסגעזאָגט צו זיינע עלטערן.

צפורה ראָבין

צפורה ראָבין, אָדער מרים ציפּע, ווי מען האָט איר אַלס קינד גערופֿן, איז געבוירן אין דראָהיטשין. איר פֿאָטער האָט געהייסן ר׳ שמאי האַקמאַן. איר מוטער איז געווען די טאָכטער פון ר׳ הערשל זעליג דעם בראַשעוויטשערס ווועלכער איז אויף די עלטערע יאָרן אַוועקגעפֿאָרן קיין ארץ ישראל.

צפורה ראָבין

אין יאָר 1901 האָט צפורה מיט איר מאַן אויסגעוואַנדערט קיין אַמעריקע, ווו איר פֿאָטער איז שוין געוועזן פון אַ ליינגערער צייט, און האָבן זיך באַזעצט אין נויאָרק. דאָ אין אַמעריקע האָט צפורה זיך גענומען צום שרייבן, און אין 1944 האָט זי דעביוטירט מיט אַ בוך לידער א.נ. „אַ וועלט פֿאַר זיך". זינט דאַן האָט זי געדרוקט לידער און קאָרעספּאָנדענציעס אין פֿאַרשיידענע צייטשריפטן. אין 1951 האָט צפורה אָפּגעדרוקט אַ ביכל „דאָס אייגן לאַנד"—„יום העצמאות", ווו זי שילדערט אירע איבערלעבונגען אין ארץ ישראל אין משך פון די יאָרן 1947־1949.

צפורה ראָבין איז אַ שטאַרקע פֿאַרערערין פון אַרבעטנדן ציוניזם. זי האָט דריי מאָל באַזוכט ארץ ישראל. איצט לעבט זי דאָרט בקביעות. (די רעדאַקציע).

***

מיין זיידע ר׳ הערשל זעליג, מיין מוטערס פֿאָטער, ע״ה, איז כל ימיו געווען א ישובניק אין בראשעוויטש, לעבן דראָהיטשין. ווען ער איז געוואָרן רייך, דאָס איז געווען בערך מיט 95 יאָר צוריק, האָט ער אָנגעהויבן טיילן צדקה. ער האָט מפרנס געווען אַ סך אָרעמע לייט פון דראָהיטשין. ער פלעגט פון דאָרף אַריינשיקן גאַנצע פורן מיט זעק קאַרטאָפֿל, מעל, קרויט, בוריקעס, אוגערקעס און גרינסן פֿאַר די נצרכים פון שטאָט. וועט רעדט נאָך, אַז עס איז געקומען פֿאַר פּסח, האָבן שוין די אָרעמעלייט געוווסט אַז ר׳ הערשל זעליג וועט זיי שוין מיט גאַט׳ס הילף באַזאָרגן אויף יום־טוב מיט לייטן צוגלייך.

ר׳ הערשל זעליג האָט אויך געהאָלפן בויען דעם אַלטן בית מדרש מיט אַ 95 יאָר צוריק. איך האָב געהערט, דער אַלטער רב, ר׳ מנחם ז״ל, פלעגט דערציילן, אַז ווען נישט דער בראשעוויטשער ישובניק, וואָלט דער אַלטער בית־מדרש נישט געווען.

מיט עטלעכע יאָר שפּעטער איז ר׳ הערשל זעליג אַוועק־געפֿאָרן קיין ארץ ישראל. ווען עס איז אָנגעקומען די טרויעריקע בשורה, אַז ר׳ הערשל זעליג איז געשטאָרבן אין ירושלים, האָבן די מתפּללים פון אַלטן בית־מדרש געלערנט משניות און געזאָגט קדיש פֿאַר זיין נשמה וועגן. פֿאַר אַ סך יאָרן האָט מען אין אַלטן בית־מדרש אָפּגעהיט דעם יאָרצייט פון ר׳ הערשל זעליג, ע״ה.

איך בין שוין לאַנג אַוועק פון דראָהיטשין, אָבער די בילדער פון שטעטל לעבן נאָך פֿאַר מיינע אויגן. אָט זע איך דעם גאַס בית־מדרש, ווו עס האָט זיך געפונען די תלמוד תורה, וואָס די אַלטע רביצין האָט אויסגעהאַלטן, און ר׳ מענדל משה איסר׳ס האָט דאָרט געלערנט מיט די קינדער גמרא. מיר האָבן דאַן געווויינט ביי רבקה שעפּסל׳ס אין קרעטשמע, וואָס האָט זיך געגרענעצט מיטן גאַס־בית־מדרש, פלעג איך זען, ווי די חדר־יינגלאַך פון בית־מדרש פלעגן קומען צולויפן צום ברונעם, אויפן הויף, אָנצוטרינקען זיך מיט קאַלטן, פרישן וואַסער.

איך זע די אַלטע חזנ׳טע, וואָס האָט געווויינט אַנטקעגן איבער דעם בית־מדרש, בריינגען אין פֿאַרטוך פון איר גאָרטן אוגערקעס, מערעלאך און קאטשאנעס פֿאַר די תלמוד־תורה קינדער. די פרומע חזנטע האָט דאָס געהאַלטן פֿאַר אַ גרויסע מצוה צו דערקווויקן די קינדער מיט אַביסל גרינס און אויך מזכה זיין די קינדער מיט א ברכה...

איך געדענק ווי אַלס קליין מיידל פלעגט מיר די מאַמע שיקן אייגצוקויפן פארן שטוב און דוקא צו מאטיע לייב׳ן אין קראָם, ווו ער פלעגט פֿאַרקויפן פֿאַר אַ קאָפּיקע סיראָפּ, אַ הערינג פֿאַר פיר גראָשן א. א. ו.ו.

אגב, האָב איך געהאַט די געלעגנהייט אין 1934 צו באַזוכן מאטיע לייב׳ן (ר׳ מרדכי לייב קאמינעצקי) אין ירושלים, ווו ער האָט געלעבט מיט זיין פרוי פויגל אין אַ קליין שטיבעלע אויף שערי צדק גאַס. געטראָפֿן האָב איך מאָטיע לייב׳ן, דעם בן תשעים, זיצנדיק ביי אַ גמרא. אויך זיינע קינדער זיינען בני־תורה.

עס שטייט נאָך אויך פֿאַר מיינע אויגן ר׳ מענדל׳ס פֿאָטער, ר׳ משה איסר, ווועלכער האָט זיך באַרימט, אַז ער לערנט שוין מיטן דריטן דור. ר׳ משה איסר איז געווען דער רבי פון מיין זיידן, דערנאָך האָט ער געלערנט מיט מיין פֿאָטער שמאי און צום לעצט איז ער אויך געווען דער רבי פון מיין ברודער.

איך געדענק גוט ר׳ משה וועלוולען, דעם גמרא מלמד, וואָס האָט געהאַט זיין שטיבעלע אין הער געסל גייענדיק צו סטאַראָסיליע, און אויך שמואל אַרטשיס דעם מלמד, וועלכער האָט געהאַט זיין חדר אויפן שול־הויף לעם בנימין משה שוחט.

זאָלן מיינע דאָזיקע ווערטער דינען אַלס א מצבה פאר אונדזער צעשטערטער היים־שטעטל . . . צפורה ראָבין.

טודרוס ליב מילנער

טודרוס ליב מילנער, געבוירן אין דראָהיטשין, איז דער עלטסטער זון פון משה מענדל און גאָלדע הינדע מילנער. פון זיין פאָטערס צד שטאַמט ער אָפּ פון דער משפּחה פון באַרימטן מקובל און גאון ר׳ דודל יפה, זצ״ל.

טודרוס ליב מילנער

זיין ערשטן תינוך האָט ער באַקומען אין די חדרים און בייַ די מלמדים אין שטעטל. שפּעטער האָט ער געלערנט אין די ישיבות אין יאַנאָווע און פרוזשענע. האָט אויך געלערנט אין פינסק און אין בריסק ווו ער האָט געענדיקט אַ ציין־טעכניקום שולע. צו דער זעלבער צייט האָט ער דאָרט פראַקטיצירט אַלס לערער.

נאָכדעם האָט מילנער געגרינדעט און אָנגעפירט אַ פריוואָטע שולע פאַר מיידלעך און יינגלעך אין דראָהיטשין. גלייכצייטיק געווען דאָרט אַקטיוו אין די ציוניסטישע קרייזן, באַזונדערס אין דער ציוניסטישער אַרבעטער־פאַרטיי.

אין די יאָרן פון דער ערשטער ווועלט־מלחמה, אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע, איז מילנער געווען פאַר אַ צייט אַ מיטגליד פון דער יידישער פאָלקס־מיליץ; דערנאָך — פאַר־וואָלטער פון שפּיטאָל פאַר טיפוס־קראַנקע אונטער דער אויפּזיכט פון שמעון דעם רופא און דייטשן קרייז־ארצט; און שפּעטער — מיטגליד פון לערער־פערסאָנאָל פון דער יידישער פאָלקס־שולע, וועלכע איז געווען סובסידירט פון דער דייטשער קאָמענדאָטור.

אין 1920 האָט מילנער עמיגרירט פון דראָהיטשין און איז אָנגעקומען (אין אויגוסט) קיין שיקאָגע, ווו ער איז גלייך אויפגענומען געוואָרן אַלס לערער אין דער י. ל. פּרץ פאָלקשולע (3322 דאָגלאַס בולוואַר); שפּעטער געווען לערער אין דער יבנה תלמוד־תורה און אין דער דאָגלאַס פּאַרק אַרבעטער שולע.

אין 1922 האָט מילנער אָנגעהויבן אַרבעטן אַלס דער פּאַרטרעטער פון „טאָג״ אין שיקאָגע, ווי אויך פאר׳ן „קונדס״. אין 1930 איז ער אַריבער צום „מאָרגן־זשורנאַל״ און „אַמעריקאַנער״, זייענדיק זייער פאַרטרעטער פאַר שיקאָגע און מידל־ווועסט ביז 1953.

זינט אָנהויב 1953 איז מילנער דער פאַרוואַלטער פון דער שיקאָגער אָפּטיילונג פון דער פאַראייניקטער צייטונג „טאָג־מאָרגען־זשורנאַל״ און פון וואָכענבלאַט „אַמעריקאַנער״.

ט. ל. מילנער, ווועלכער איז אַ פייאיקער זשורנאַליסט און ווועמענס איבערזיכטן און באַריכטן איבערן שיקאָגער יידישן לעבן ווערן געדרוקט רעגולער ווָאָך אין די דערמאָנטע צייטונגען שוין אין משך פון עטלעכע צענדליק יאָר, איז גוט באַקאַנט דעם יידישן לייענער אין אַמעריקע ווי אויך מעבר־לים.

אין פאַרלויף פון די אַלע יאָרן ווָאָס מילנער איז אין אַמעריקע, איז ער אַ מיטגליד פון יידיש־נאַציאָנאַלן ארבעטער פאַרבאַנד און באַטייליקט זיך אין אַלע ציוניסטישע, געזעלשאַפטלעכע און קולטורעלע יידיש־העברייאישע צוזאַמענקונפטן.

ט. ל. מילנער איז פאַרהיראַט צו אסתר אַלטמאַן (פון ווינניפּעג, קאַנאַדע), ווועלכע איז אַן אַקטיוועָ טוערין פון דער פרויען־פּיאָנערן אָרגאַניזאַציע אין שיקאָגע.

די מילנערס האָבן אַ בן־יחיד, שמעון נחמן, ווועלכער איז אַ סטודענט פון כעמישן פאַקולטעט אין שיקאָגער אוניווערזיטעט.

ד״ר גאָלדשטיין הי״ד

ד״ר גאָלדשטיין האָט געשטאַמט פון גאליציע. קיין דראָהיטשין איז ער געקומען אַנהויב די צוואַנציקער יאָרן. ער איז געווען דער ערשטער „קעראָוויניק״ פון דער שולע „מוריה״, ווועלכע האָט אונטער זיין אָנפירונג געהאַט גרויס דערפאָלג. ד״ר גאָלדשטיין איז געווען אַ מענטש מיט בילדונג און קולטור און האָט מיט זיין ריידן און האַלטונג שטאַרק אויסגענומען אין שטאָט.

ד״ר גאָלדשטיין איז געווען דער גרינדער און אָנפירער פון דעם בית״ר אין דראָהיטשין און אַ שטאַרקער פּראָפאַגאַנדיסט פון זשאַבאָטינסקי׳ס אידייען.

אָנהויב די דרייסיקער יאָרן, בערך, האָט ד״ר גאָלדשטיין פאַרלאָזט דראָהיטשין און מער האָבן מיר פון אים נישט געהערט. ער מיט זיין פאַמיליע האָבן מסתמא געטיילט דעם זעלבן גורל ווָאָס אַלע קדושים. הי״ד!

זע זיינע בילדער אויף זייטן 44 און 90.

ישראל ברוך אייזענשטיין

ישראל ברוך אייזענשטיין איז געבוירן 15טן יולי, 1882, אין דראָהיטשין. זיין פֿאָטער, ר׳ דוד, אַ שוהל־ייִד, איז פֿיר מאָל געפֿאָרן קיין אַמעריקע און צוריקגעקומען קיין דראָהיטשין, וווּ ער איז ט״ז כסלו, תרצ״ח, 1938, געשטאָרבן. זיין מוטער, חיה־גיטל, אַן אשה צנועה, ע״ה (געשטאָרבן כ״ו תמוז,

ישראל ברוך און אסתר אייזענשטיין

תר״ץ, 1930), האָט אָפּגעשטאָמט פון דער משפּחה פון דעם מקובל ר׳ דוד׳ל יפה, זצ״ל.

ביז 13 יאָר האָט ישראל ברוך געלערנט ביי מלמדים און ביי לערער אין שטעטל. אָנהויב די למודי־קודש און הע־ברעאיש, האָט ער אויך פלייסיק שטודירט די רוסישע שפּראַך. נאָכדעם לערנט ער אין דער פּינסקער ישיבה. פון פּינסק פֿאָרט ער לערנען צו ר׳ זלמן סענדער׳ן קיין מאלטש, צו לעצט קומט ער אָן אין מירער ישיבה, וווּ ראש ישיבה איז געווען ר׳ אליהו ברוך קאמאי, ז״ל. אין מירער ישיבה האָט ער גע־לערנט ביז 1898, נאָכדעם לערנט ער אין בית־מדרש אין דראָהיטשין און צוגלייכער צייט גיט ער לעקציעס אין העב־רעאיש, שאַפּנדיק זיך אַ שטיקל מעמד פון פּרנסה.

נאָך דעם אויפקום פון הערצל׳ס פֿאָליטישן ציוניזם, ווערט ר׳ ישראל ברוך אַריינגעצויגן אין דער ציוניסטישער באַ־ווענונג. ער גרינדעט, צוזאַמען מיט אַנדערע, אַ משכילים־ציוניסטישע יוגנט־גרופּע, וועלכע פֿארנעמט זיך מיט פּאר־קויפן קרן־קיימת מאַרקעס און אַקציעס פון דער „ציוניסטישער קאָלאָניאַל־באַנק״. גלייכצייטיק פירן זיי אָן מיט קורסן, וווּ עס ווערט געלערנט תנ״ך, העברעאיש, געשיכטע א.א.וו.

צו 23 יאָר האָט ישראל־ברוך חתונה מיט דער געראָטענער פרײַדל (אַן אייניקל פון יצחק קראָווץ, ע״ה). מיט דער הילף פון זיין פרוי, וועלכע איז געווען אַ גוטע העברעאיסטן, עפנט ער אַ חדר און מאַכט לערעריי פּאַר זיין פּראָפּעסיע.

אין דעצעמבער 1912, אימיגרירט ישראל־ברוך קיין אַמע־ריקע. ער באַזעצט זיך אין שיקאַגאָ, וווּ ער פירט אָן מיט אַ העברעאישער שולע. זיין געדאַנק איז געווען צו מאַכן אַ ביסל געלט און צוריקפֿאָרן קיין דראָהיטשין. בינו לבינו איז אין 1914 אויסגעבראָכן די וועלט־מלחמה און ישראל ברוך איז געווארן אָפּגעשניטן פון זיין פֿאַמיליע.

גלייך נאָך דער מלחמה מאַכט ישראל ברוך די גרעסטע אָנשטרענגונגען אויף צו ראַטעווען זיין פרוי און קינדער. אָבער ביז וואַנען די הילף איז געקומען איז זיין פרוי, פריידל, אַוועקגעפאַלן אויף פלעק־טיפוס און אַ פּאָר טעג פּאַר שבועות, 1919, געשטאָרבן, איבערלאָזנדיק צוויי קליינע יינגלאַך.

צוליב די נאָכווייענישן פון דער צערודערטער צייט, וואָס האָט שווער געמאַכט דאָס שיקן געלט און הילף צו די לייִדנדע אין דראָהיטשין, האָט ישראל ברוך באַזירקט אויף זיין ברודער ר׳ אליהו אייזענשטיין, ע״ה, פון שיקאָגע, ער זאָל אונטער־נעמען א רייזע קיין דראָהיטשין צו באַקענען זיך מיט דעם מצב פון די היימישע אין שטעטל. אויף ישראל־ברוך׳ס פּאַר־לאַנג איז פֿאַררופן געוואָרן אַן אויסערָארדנטלעכע פֿאַרזאַמלונג פון דראָהיטשינער אין שיקאָגע און ס׳איז אויפן אָרט גע־זאַמלט געוואָרן די סומע פון פינף טויזנט דאָלאָר פאר די מלחמה־געליטענע אין דראָהיטשין. אליהו אייזענשטיין איז ווירקלעך געווען דער שליח וואָס האָט דאָס געלט אַוועקגע־פירט אין שטעטל. צוריקקומענדיק האָט ער צווישן אַנדערע אויך מיטגעבראַכט ישראל ברוך׳ס צוויי קליינע קינדער קיין שיקאָגע.

ישראל ברוך געפינט (1920) אַן עזר אין זיין לעבן און אַ מוטער צו זיינע קינדער אין זיין צווייטער פרוי, אסתר (אַ קוזינע פון זיין ערשטער פרוי), מיט וועלכער ער האָט געהאַט צוויי קינדער. ער גייט אַריין אין קליידער־מסחר און מאַכט אַ פיין לעבן. מיט 12 יאָר שפּעטער איז ער געצוווּנגען, צוליב זיין געזונט־צושטאַנד, אויפצוגעבן זיין געשעפט און זיך אַרי־בערציען קיין פיניקס (אַריזאָנאַ). אָפּזייענדיק דאָרט 7 יאָר קומט ער צוריק קיין שיקאָגע. אָבער זיינע אַסטמאַ־ליידן האָבן זיך נישט פֿאַרקלענערט. די גרויסע זאָרגן וועגן זיינע דריי זין, אמעריקאנער סאָלדאַטן, וועלכע האָבן זיך געפונען אויף די שלאַכט־פעלדער, און באַזונדערס, דער טויט פון זיין יינגסטן זון, א לויטענאַנט אין דער לופט־מאַכט, האָט נאָך מער צעשטערט זיין געזונט און ער האָט געמוזט זיך צוריקציען פון זיין פאַרצוויגטער קהל׳שער טעטיקייט. זינט 1948 וווינט ער מיט זיין פרוי אין מיאַמי־ביטש, פלאָרידע.

ר׳ ישראל ברוך איז באַווּסט מיט זיין עסקנות לטובת הכלל. אַזוי איז ער געווען סעקרעטאַר (אַכט יאָר) פון בית אברהם שול; מיטגליד און גרויסער שטיצער פון „אנשי דראָ־היטשין״ שול, בית־מדרש לתורה, ועד־החנוך, „פֿאַראָקיאל־סקול״ אין שיקאָגע; מיטגרינדער און ערשטער גבאי פון דער

„כנסת־ישראל"־שול אין מיאמי־ביטש, ווי אויך מיטגליד פון דער „בארד אָו עדיוקיישאַן" דאָרט, א.א.וו.

ישראל ברוך איז געווען פון די מיטגרינדער און אָנפירער פון דראָהיטשינער רעליף־פאָנד אין שיקאָגע, וואָס האָט אַרויסגעשיקט גרויסע סומעס געלט קיין דראָהיטשין פאַר נצרכים; געזאַמלט געלט אָפצוביעין די פאַרברענטע בתי־מדרשים אין שטעטל; אונטער זיין וויירקונג האָט דער נדבן ר' יצחק אבגדור טעלעכאַנסקי (שיקאָגע), מנדב געווען 2,000 דאָלאָר אויף אויפצוביעין א תלמוד־תורה אין דראָהיטשין; האָט צוזאַמען מיט אַנדערע צוניפגעזאַמלט די סומע פון 3,000 דאָלאָר פאַר א גמילות־חסדים אין דראָהיטשין א.א.וו.

די „שיקאָגער צייטשריפט" פון אפריל 1951, שרייבט וועגן ר' ישראל ברוך'ן דאָס פאָלגנדיקע:

„ר' ישראל ברוך אייזענשטיין, ווי פיל מענטשן קענען אים, איז א ייד א בן־תורה, אַן אָפגעהיטענער אין מצוות מעשיות און א גרויסער בעל מדות. ער איז אן אמת'ער מזג־טוב און מענטשן־פריינט. ווען ער איז געווען געזונט, איז ער שטענדיק געלאָפן, געהאָלפן און געשטיצט נויט־באדערפטיקע מיט וואָס ער האָט נאָר געקאָנט. מענטשן דערציילן, אַז ישראל ברוך האָט זיי געטאָן טובות און זיי האָבן נישט געווסט פון וואַנען עס קומט. דער בעסטער באַווייז פון זיין מענטשלעכקייט און ערלעכקייט איז, וואָס אַחוץ צו פרעמדע, איז ער אויך איבער־געגעבן און העלפט מיט ראַט און טאַט אייגענע קרובים... און וואָס פאר א כבוד קען מען האָבן פון אייגענע... ישראל ברוך'ס איבערגעבנקייט פאַר דעם געפאַלענעם און נצרך קוועלט פון זיין גוטער האַרץ און פון דעם יידישן דין, וואָס זאָגט, אַז העלפן בני־עיר און אייגענע קרובים איז אַזאַ גרויסע מצווה ווי העלפן פרעמדע און נאָך אפשר גרעסער . . . ישראל ברוך קען דינען פאר א מוסטער פאר פיל אנדערע כלל־טוער..."

**
*

אסתר אייזענשטיין, די פרוי פון ישראל ברוך אייזענשטיין, איז געבוירן אין דראָהיטשין און באַקומען אַ נאַציאָנאַל־רעליגיעזע דערציאונג. זי האָט שטודירט די העברעאישע שפראך און ליטעראַטור און איז באַהאַוונט אין תנ"ך.

גלייך ביי איר אָנקומען קיין שיקאָגע טוט נאָך אסתר דעם ביישפיל פון איר מאַן, ישראל ברוך, און זי וואַרפט זיך אַריין בלב ונפש אין דער קהל'שער אַרבעט. זי אַרבעט פיל פאַר דער קהלת־יעקב תלמוד־תורה; איז שטאַרק טעטיק אין דער „פאַראָקיעל סקול"; טראָגט הילף צו דעם בית מדרש לתורה, איז אַ מיטגלידערין פון „חברה מקרא" שוהל א.א.וו. אין 1948 טראָגט אסתר איבער איר טעטיקייט קיין מיאַמי־ביטש, אין פלאָרידע, וווּ זי מיט איר מאַן זיינען תושבים. אין 1949 וועלט זי אויסגעווייילט אלס פרעזידענטין פון דער „סיסטער־הוד" פון כנסת ישראל און אין 1950 וועלט זי צום צווייטן מאָל דערווייילט צו דעם זעלבן אַמט. זי איז אויך אַ פירנדיקע פיגור אין דער מזרחי־אָרגאַניזאציע, אין דער העברעאישער אקאַדעמיע, אין פיאָנערן־קלוב נומער 2. באַלאַנגט אויך צו הדסה, מושב־זקנים און יידישן שפיטאָל.

אהרן קריוויצקי

אהרן קריוויצקי, באווּוסט אלס „דער לעכעוויטשער לע־רער", איז געבוירן אין מאָטעלע. זיין פאָטער, שמערל יונה, האָט אים געלאָזט דערציען אין חדר און אין ישיבה. גאַנץ באצייטנס הויבט אָן אהרן ארומצוקוקן זיך וועגן א תכלית אין לעבן. דאָס ער־שטע און בעסטע וואָס ער קען טאָן, איז צו גיפינען ערגעץ אַ קנעלונג. פאַר אַ לענגערע צייט האָט ער פראָקטיצירט אלס לערער אין סאר־ני, דאמבראוויץ און בערעזשניץ, וואָלינער געגנט.

אהרן קריוויצקי

נאָך זיין חתונה אין 1907 מיט יצחק לעכעוויטשערס טאָכ־טער, קוניע, האָט אהרן זיך באַזעצט אין דראָהיטשין און באַ־מיט זיך צו שאַפן אַ מעמד ביי לערעריי. אלס נייַ־געקומענער האָט ער פון אָנהויב געהאַט דורכצומאַכן זייער אַ סאַך מכשולים. לסוף איז אים פאָרט געלונגען צו עפענען אַ חדר־מתוקן און ער איז אַזוי אָנגעגאַנגען ביז דעם אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה.

די יאָרן פון דער מלחמה האָט אהרן מיט זיין פאמיליע דורכגעלעבט אין לעכעוויטשער הויף, וווּ ער האָט זיך פאַר־נומען מיט ערד־ארבעט.

אין יאָר 1920, וועו אין דראָהיטשינער געגנט האָבן געבושעוועט די באַלאָכאָווצעס, האָט אהרן און זיין פרוי דורכ־געלעבט זייער אַ שרעקלעכע צייט. אַ גוי האָט זיי פאר'מסר'ט פאר די באַלאָכאָווצעס אלס קאָמוניסטן און די מחבלים האָבן זיי ארומגעזוכט. און מיט גרויסע נסים זיינען זיי געראַטע־וועט געוואָרן פון א זיכערן טויט...

נאָך דער שרעקלעכער איבערלעבונג האָבן די קריוויצ־קיס שוין מער נישט געוואָלט פאַרבלייבן אין דאָרף און האָבן זיך צוריק אריינגעצויגן קיין דראָהיטשין און דעם ערשטן אויגוסט, 1921, זיינען זיי אָנגעקומען קיין אמעריקע.

אהרן מיט זיין פרוי און 5 קינדער לעבן די גאַנצע צייט אין האַרטפארט, קאַנעטיקוט, וווּ ער פירט אָן מיט א תלמוד־תורה.

ישׂראל ברוך ווּאַרשׁאַווסקי

ישׂראל ברוך ווּאַרשׁאַווסקי איז געבוירן 1882 אין דראָהיטשין. פון זיין פֿאָטערס צד, ר׳ ישעיה, ז״ל, איז ער דער פֿערטער דור־אָפֿשטאַם אין אַ גלייכער ליניע פון דעם מקובל און גאון ר׳ דוד׳ל יפֿה, זצ״ל. זיין מוטער, גיטל, ע״ה, אַ גאָט־פֿאָכטיקע און כאַראַקטער־פֿרוי, איז געווען די עקרת־הבית.

ביז 13 יאָר האָט ישׂראל ברוך געלערנט אין חדר און בית־מדרש אין שטעטל. שפּעטער לערנט ער אין פּינסקער ישיבה. אין זומער 1897 פֿאָרט ער, צוזאַמען מיט אברהם אשר קראַווּעץ, לערנען אין דער ווילנער ישיבה, וועלכע האָט זיך געפֿונען דאָרט אין דער קצב׳שער קלויז. האָט אויך געלערנט אַ זמן אין קאַרטוז־בערזע אין בית־מדרש פֿאַר זיך. נאָכדעם לערנט ער, צוזאַמען מיט ישׂראל ברוך אייזענשטיינען, אַ לענגערע צייט אין אַ קיבוץ אין איוויע ביי ווילנע.

נאָך גאָר יונג איז ישׂראל ברוך צוליב דער מאַטעריעלער לאַגע געצוואונגען צו זוכן אַ תכלית אין לעבן און ער ווילט אויס פֿעדאַגאָגיע פֿאַר זיין פֿראָפֿעסיע. ער נעמט זיך דאַן מיט גרויס התמדה צו זעלבסט־בילדונג. ער שטודירט אַ סאַך תנ״ך, דקדוק, די העברעאישע שפּראַך און ליטעראַטור און איז אַ פּלייסיקער לייענער פון „המליץ״ און „הצפירה״. גלייכצייטיק דערוועלבט ער גרינדלעך, אין וואָרט און אין שריפֿט, די רוסישע שפּראַך, וועלט באַהאָוונט מיט די ליטעראַרישע שאַפֿונגען פון אַלע רוסישע קלאַסיקער און איז אַ שטענדיקער לייענער פון דער טעגלעכער רוסישער פּרעסע.

פֿאַר א צייט פֿראַקטיצירט ער אין זיין פֿראָפֿעסיע אַלס לערער פון זיין אייגענעם קלאַס אין דראָהיטשין. לערנט באַפּריוואַט אים אָבער נישט און ער גייט צוריק צו זיינע ביכער און שטודיום. דאָס מאָל שטודירט ער פֿאַרמאַצייע, ער לערנט זיך צו זיין אַ פֿאַרמאַצעווט. זיינע גוטע כשרונות און שטאַרקע התמדה ברעכן אַדורך אַלע מכשולים און דערגרייכט זיין ציל. אין קורצן נאָכדעם אַרבעט ער שוין אַלס פֿארמאַציסט אין אַן אפּטייק אין קאָברין.

נאָך זיין חתונה אין 1913 מיט חיה ליבען פון פֿרוזשענע (אַן אייניקל פון יצחק קראַווּעץ פון דראָהיטשין), — איז ישׂראל ברוך דער אייגנטימער און פֿאַרמאַציסט פון זיין אייגענעם „אפּטעקאַרסקעון־מאַגאַזין״ (אַפּטייק) אין דווינ ביי קאָברין. שפּעטער פּירט ער אַריבער זיין אַפּטייק פון דווינ קיין דראָהיטשין (אין שמשון גאָלדמאַנ׳ס מויער) און געווען אויפֿן וועג פון זיין דערגרייכטן לעבנס־ציל. האָט זיך אָבער אָנגעכאַפּט די וועלט־מלחמה און פון זיין גאַנצער פֿראַצע און האָרעוואַניע איז געווארן (1915) אַ באַרג אַש...

אין פֿאַרלויף פון די מלחמה־יאָרן און נאָכדעם האָט ער זיך שטאַרק געפֿלאָגט (זע וועגן דעם אין זיינע זכרונות דאָ, אין בוך, זייט 79), ביז עס איז אים געלונגען נאָך פיל שוועריקייטן צו דערשלאָגן זיך אין 1923 קיין אַמעריקע. פֿאַר אַ צייט האָט ער זיך אויפֿגעהאַלטן ביי זיינע ברידער אליה און יהושע אין שיקאָגע (די זעלבע האָבן אים אויך געשיקט אויף הוצאות־הדרך), ביז ער האָט אָנגעהויבן צו פֿאַרדינען צוביסלאך ביי לערעריי אין שיקאָגע. געווען אויך אַ לערער אין סט. פּאול (מינעסאָטאַ), ראָק איילאַנד (איליאָי) און וואָדאָוויל. לסוף האָט ער זיך איינגעאָרדנט אין ניו־יאָרק. אין 1930 בריינגט ער אריבער זיין פרוי און קינדער פון דראָהיטשין קיין ניו־יאָרק, וווּ ער איז זינט דאַן אָנגעשטעלט אין א שול, פּירט אָן מיט אַ תלמוד־תורה, איז אויך אַ זעלטענער ימים־נוראים׳דיקער בעל־תפילה א.א.וו.

ישׂראל ברוך האָט נאָך פון זיין פריסטער יוגנט אָנגעהערט צו דער „חיבת־ציון״־באַוועגונג און איז געווען פון די גרינדער פון „מזרחי״ אין דראָהיטשין. ער איז אויך געווען אַ טעטיקער חבר פון „מזרחי״ אין אַמעריקע. האָט געזאַמל פֿאַר די ציוניסטישע קרנות און האָט פיל מיטגעהאָלפן צום בנין־הארץ.

ישׂראל ברוך איז אויך פייאיק מיט דער פעדער, וועלכער ער נוצט גאָנץ אָפֿט. ער באַציצט אַ פיינעם סטיל און אַ לי־טעראַרישן חוש.

די וואַרשׁאַווסקי׳ס האָבן אין זון מיט צוויי טעכטער: ישעיה (האָט זיך אויסגעצייכנט אַלס אַמעריקאַנער סאָלדאַט אויפן פראָנט אין פֿאַציפיק. האָט געקעמפט אין דער ארץ־ישׂראל ארמיי קעגן די אראבער; איצט איז ער „מפקד־אזורי״, פֿאַראַנטוואָרטלעך פֿאַר דער שמירה פון „רמת רזיאל״ אין ארץ־ישׂראל); חנה מרגלית (געענדיקטע גימנאַזיסטקע, באַציצט גוט יידיש, העברעאיש, פויליש, ענגליש און פראַנצויזיש, געפינט זיך מיט איר מאַן חיים און קינדער אין לואיסוויל, קענטאָקע) און פרידע (געענדיקט אויף לערערין, האָט אַ רעגירונגס־שטעלע אין ניו־יאָרק).

הערשל בוים הי״ד

הערשל בוים, אַ זון פון שמואל אַרטשיס, אַ דראָהיטשינער מבטן ומלדה, האָט זיך זיינע גאַנצע יאָרן באַשעפטיקט מיט מלמדות. זיין חדר איז שוין געווען אַביסל מאָדערנע. אַ חוץ חומש, רש״י און סוואָרבע, האָט ער אויך געלערנט די קינדער פון אַ „כרעסטאָמאַטיע״ לייענען און שרייבן העברעאיש. ער האָט געגאָלטן פֿאַר אַ גוטן מלמד.

הערשל מיט זיין פרוי און קינדער (אַ חוץ צוויי טעכטער: רחל לאזי אין ניו־יאָרק און אהובה בעכער אין ארץ ישׂראל), זיינען אומגעקומען. הי״ד!

יוסף וואַסערמאַן

יוסף וואַסערמאַן געבוירן 1896 צו זיינע עלטערן ר׳ יעקב דער שוחט און חיה אין אָבלע ביי פּינסק. האָט געלערנט אין חדר אין שטעטל, שפּעטער (1908) אין קאַרלינער (פּינסק) תלמוד־תורה און אין יאַנאָווע ביי מאָטקע מלמד. אין 1911 קומט ער אַן אין מירער ישיבה. נאָכדעם לערנט ער 3 יאָר אין נאָוואַראָדאָק, ביי ר׳ יוזלען, זצ״ל. שפּעטער געלערנט 1 יאָר אין לידער קיבוץ, וואָס איז געווען אָנגע־ פירט פון מייטשעטער עלוי און הה״ג ראַבי־ נאָוויטש (אַן אייִדעם פון ראש ישיבה הרב ריינעס). ער האָט אויך געלערנט (אין די מלחמה ־ יאָרן) אין סלאָנים פאַר זיך.

אין 1917 איז יוסף געקומען קיין דראָהי־ טשין און פאַר אַ צייט פאַרנומען זיך מיט לע־ רערי. אין 1920 האָט ער געהיראַט סוליען, די טאָכטער פון שמעון און לאָצע ווייסמאַן. סוף 1921 האָבן די ווייסמאַנ׳ס אויסגעוואַנדערט קיין אַמעריקע און זיך באַזעצט אין שיקאָגע, וואו יוסף האָט פראַקטיצירט אַלס לערער (1922) אין תפארת־ציון תלמוד־תורה; שפּעטער (25־1923) אין דראָ־ היטשינער תלמוד־תורה. פון 1926 איז ער אין געשעפט.

יוסף וואַסערמאַן אַלס ציוניסט, איז אַ שטאַרקער פאַרערער פון זאב זשאבאטינסקיס אידייען. ער האָט פיל געשטיצט דעם „ארגון״ אין זיין קאַמף פאַר ארץ ישראל, און שטייט נאָך

זיצן פון רעכטס: יוסף וואַסערמאַן (מיט זיין קלאַס 1918 דראָהיטשין), פּאָליאַ און וועריהיים (וואַלין).

היינט נאָענט צו די „חרות״־קרייזן דאָ און אין ארץ ישראל.

יוסף׳ס פרוי, סוליע, איז אַ טעטיקע מיטגלידערין פון דער פרויען־פּיאָנערן און פּועלי־ציון אין שיקאָגע. די וואַסערמאַנס האָבן פיר קינדער: מרים, יעקב, שמעון און חיה.

שמואל עפּעלבוים

שמואל עפּעלבוים איז געבוירן אין דראָהיטשין. נאָך אַלס קינד איז ער געווואָרן פאַריתומ׳ט פון זיין פאָטער אהרן דוד (געווען אַ זון פון שמעון נאהוריער) און מיט זיין דערציאונג האָט זיך פאַרנומען זיין מוטער, באָבל די סעלצערקע, וועלכע האָט געטראָגן דעם עול הפּרנסה פאַר אירע זעקס קינדער.

שמואל האָט געלערנט אין חדר און ביי לערער אין שטעטל. דערנאָך האָט ער געענדיקט דעם העבריאישן לערער־סעמי־ נאַר אין ווילנע און זיך גענומען צו לערערי. אין משך פון יאָרן האָט ער פראַקטיצירט אַלס לערער אין פאַרשידענע שטעטלעך אין פּוילן. די לעצטע יאָרן איז ער געווען אַ לע־ רער אין דראָהיטשינער שולע „מוריה״.

ווען די דייטשן האָבן געפירט אַ טייל יידן פון דראָהיטשי־ נער גטאָ, און שמואל מיט זיין פאַמיליע בתוכם, צו דער שחיטה קיין בראָנע־גורא, איז שמואל אויפן וועג אַראָפגע־ שפרונגען פון וואָגן און טראָף די אָבלאָווע און סיסערייי פון די דייטשן, איז אים דאָך געלונגען צו נעלם ווערן אין וואַלד, ווו ער האָט זיך אויסבאַהאַלטן אַ לענגערע צייט, ביז ער האָט זיך פאראייניקט מיט די פּאַרטיזאַנער. לסוף האָט ער זיך אָנגעשלאָסן אָן דער רויטער אַרמיי און איז מיט איר אַריין קיין בערלין...

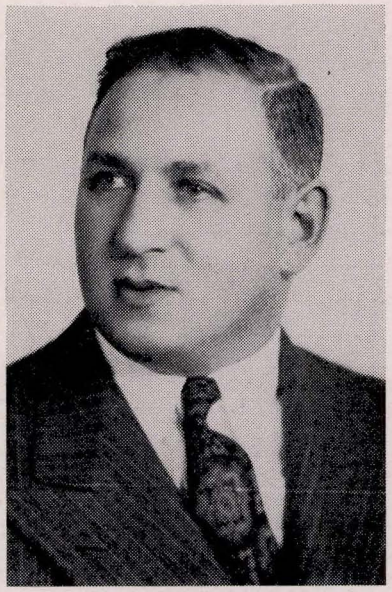
נאָך דער מלחמה האָט שמואל זיך געפונען אין אַ פּליטים־ לאַגער אין מינכען, ווו ער איז געווען מיטאַרבעטער אין מיט־ רעדאַקטאָר פון „דאָס וואָרט״ און פון העבריאישן זשורנאַל „נצוץ״. זינט 1937 לעבט ער אין ארץ ישראל.

שמואל׳ס מוטער און שוועסטער זיינען אומגעקומען. הי״ד!

(מער פרטים זע זיינע אַרטיקלען אין „יזכור״־אָפּטיילונג).

זלמן שעווינסקי

זלמן שעווינסקי איז געבוירן אין דראָהיטשין ביי א חסידישער פאַמיליע. זיין פאָטער, ר׳ נתום, אַ געבוירענער פון קאָברין, און מוטער, באָדיע, וועלכע שטאַמט אָפּ פון איר מוטער׳ס צד פון די וואַלעוועלסקי׳ס, פון די קאָצענעלבויגן׳ס

זלמן שעווינסקי

און פון ר׳ שאול וואל; און פון איר פאָטער׳ס צד — פון די שעד־ראָוויצקי׳ס, — האָבן געגעבן דעם יונגן זלמן אַן עכט יידישע דערציאונג. ער האָט גלעלערנט אין אַ חדר־מתוקן און פריוואט ביי די מלמדים און ל ע ר ע ר נייִדיטש, גדליה סאַקער, משה וועלוול שקאָלניק, ר׳ יוסף שחט, יעקב סידאָראָוו א. א. אַחוץ יידישע למודים האָט ער זיך אויך אָפּגע־געבן מיט אַלגעמיי־נער בילדונג, גע־לערנט די רוסישע שפּראַך און שטודירט יידישע און העברעאישע ליטעראַטור.

ווי די מערהייט פון דער יוגנט פון פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה איז זלמן שעווינסקי געווען אַ הייסער ציוניסט. ער פלעגט פאַרקויפן קרן־קימת מארקעס, אויסשטעלן קערות ערב־יום־כּפּור אין די שולן פאר ציוניסטישע צווקן א.א.וו.

אין יאָר 1910 וואַנדערט אויס שעווינסקי קיין אַמעריקע. פאר א צייט האָט ער געלעבט אין בירמינגהעם (אלאבאמא); שפּעטער מאַכט ער זיין מקום־קבוע אין שיקאגע, ווו ער האָט חתונה (1916) מיט זיין באַשערטער, חיה סימקין, אַ גע־בוירענע פון זשלאָבין (רוסלאַנד).

דאָ אין אמעריקע זעצט שעווינסקי פאָר מיט חסידישן ברען און עקשנות זיין ציוניסטישע טעטיקייט. די ציוניסטישע ארבעט פילט ביי אים אויס זיינע טעג און נעכט. מיט געדולד און עקשנות טראָגט ער אַ ציגל נאָך אַ ציגל צום בנין־הארץ.

אין 1913 איז שעווינסקי סעקרעטאַר פון „התחיה" (אַ צווייג פון „ריטער פון ציון"); מיטגרינדער און סעקרעטאַר פון „נחום סאָקאָלאָוו קעמפּ" (ביים „אָרדער בני־ציון"); איינער פון די איניציאַטאָרן פון דעם ערשטן בילמל־טאָג פון קרן־קימת אין שיקאָגע; געווען אקטיווער מיטגליד אין „שלום־עליכם־צווייג" פון „נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאנד" וכדומה.

א באונדער קאַפּיטל פאר זיך איז שעווינסקי׳ס לייסטונגען אין דעם „דראָהיטשינער צווייג" ביי דעם „נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד", וועמענס מיטגרינדער ער איז געווען.

אלס לאַנג־יעריקער פינאַנץ־סעקרעטאַר פון „דראָהיטשי־נער צווייג", טוט ער דאָרט גוטע ארבעט. שעווינסקי איז אַ מענטש פון מעשים און תכלית. ער האָט ליב צו שלעפּן דעם יאָך. אַחוץ די קולטורעלע אַרבעט אלס קולטור־פאַרזיצער, וואָס ער טוט אין צווייג, ווי ארויסגעבן סווועניר־ביכלאך, א חודש־בולעטין א.נ. „ידיעות" וכדומה, טוט ער אויך די שווערע ארבעט. ער אָרגאַניזירט יערלעכע „פּיקניק׳ס", שלעפּט אַליין די זעק מיט עסענווּאָרג, טאָרגעווועט א.א.וו. כדי צו דערמעגלעכן דעם צווייג אָנצוגיין מיט זיין אַרבעט. דער אַרבעטער־ציוניזם האָט אין שעווינסקי׳ן אַ געטרייען און איבערגעגעבענעם פריינט.

שעווינסקי האָט אויך פאַרדינסטן פאַר דער יידישער דער־ציאונג. לעצט האָבן, פראָפעסאָר פון דערציאונג אין דראָפּסי הויך־שול, פילאָדעלפיע, שרייבט וועגן שעווינסקי׳ן אזוי:

„זלמן שעווינסקי האָט אַרויסגעוויזן זיין טריישאַפט צו זיין פאָלק, צו דער העברעאישער שפּראַך און יידישער קול־טור, מיט זיין טאָג־טעגלעכער ארבעט, מיט זיין ענערגיע און צייט וואָס ער ווידמעט לטובת די דערמאָנטע אספּעקטן, ווי אויך מיט זיינע ספּעציעלע אָנשטרענגונגען וואָס ער האָט געמאַכט צו דערמוטיקן די אָנטוויקלונג פון דער העב־רעאישער און יידישער ליטעראַטור. זיין אינטערעס פאַר דער יידישער דערציאונג האָט ער אַרויסגעוויזן דורך זיין טיפער באַזאָרגטקייט פאר די חינוך־אינסטיטוציעס, ווי אויך דורך הילף פאַר דער 'באָרד אָוו דזשואיש עדיוקיישאָן' אין פאַרלויף פון יאָרן אין דער קאַפּאַציטעט אלס פרעזידענט פון 'פּריינט פון באָרד אָוו דזשואיש עדיוקיישאָן'".

ש. איז א ליבהאָבער פון יידיש־העברעאישן בוך. פון יעדן נייִ־דערשינענעם בעסערן בוך איז ער פון די ערשטע קונים. אין זיין ביבליאָטעק, וועלכע פאַרנעמט אַ גאַנצן צימער, קען מען געפינען אַ סך ביכער פון היסטאָרישן ווערט.

שעווינסקי איז אויך געווען פרעזידענט (פאר 10 יאָר) פון קאָברינער שוהל; פרעזידענט פון דראָהיטשינער „פּראָ־גרעסיוו־קלוב" און האָט זיך אויך פארנומען מיט רעליף־ארבעט צו העלפן די נצרכים אין דראָהיטשין.

זלמן שעווינסקי איז געווען דער איניציאַטאָר פון דעם יזכור־בוך „דראָהיטשין". זינט אַ ריי פון יאָרן האָט ער געדולדיק געזאַמלט בילדער און מאַטעריאַל וועגן זיין היים־שטעטל דראָהיטשין, ביז ער האָט דערלעבט צו זען די פאַר־ווירקלעכונג פון זיין חלום.

אין יאָר 1949 האָט דער „דראָהיטשינער צווייג" איינגע־אָרדנט אַ באַנקעט אין שעווינסקי׳ס כבוד וועגן פאַר זיין ארבעט לטובת־הכלל.

די שעווינסקי׳ס האָבן דריי טעכטער און אייַן זון: פרומע־מינדל, אליהו לייב, בוניע און יהודית.

גדליה קאפלאַן

גדליה קאַפלאַן איז געבוירן אין 1895 אין דראָהיטשין צו זיינע עלטערן אהרן דוד און באַבע. זיין חינוך האָט ער באַקומען אין חדר, ביי ר׳ אליה מאַלעס, מאיר דעם לינער־קאַפלאַן און ביי ר׳ מרדכי מינקאָוויטש׳ן. אַ שטיקל צייט האָט ער אויך געלערנט אין מאַלטשער ישיבה, ביז ער פאַלט אַרונטער אונטער דער השכלה־השפעה, הויבט אָן לייענען ביכער און נעמט זיך צו זעלבסט־בילדונג.

קאַפלאַן ווערט דאַן אַרייַנגעצויגן אין געזעלשאַפטלעכער אַרבעט, וועלכע ווערט אַ טייל פון זיין לעבן. ער העלפט אָרגאַניזירן אַ ייִדישע נויט; העלפט גרינדן (נאָך פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה) אַ ביבליאָטעק אין דראָהיטשין און איז אין משך פון 5 יאָר ביבליאָטעקאַר און העלפט פאַרשפרייטן קולטור צווישן דער יוגנט. פון דער צווייטער צייט גרינדעט ער אַ מין „תפארת בחורים" פון אָרגאַנ ייִדישע קינדער און לערנט מיט זיי אַלע שבת פרק.

מיטן אויסברוך פון דער טיפוס־עפּידעמיע אין יאָר 1915 אַרבעט קאַפלאַן אַלס פרייוויליקער סאַניטאַר אין דייטשן איזאָלאַציע־שפּיטאָל, וווּ ער האָט געהאָלפן צו ראַטעוונען פיל דראָהיטשינער יידן פון טויט, ביז ער איז אַליין קראַנק געוואָרן אויף דער גאַפּערלעכער מחלה.

נאָך פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה איז קאַפלאַן שוין געווען אַ ציוניסט און האָט פאַרקויפט קרן־קיימת־מאַרקעס אויף יידישע שמחות. מיט דער פאַרעפנטלעכונג פון דער באַלפור־דעקלאַראַציע, פאַרשטאַרקט קאַפלאַן זיין ציוניסטישע אַרבעט; ער זאַמלט פאַר די קרנות און פריידיקט ציוניזם.

אָנהויב 1919 איז קאַפלאַן מיליציאָנט און וויצע־סאַלטיס ביי דער פּוילישער מאַכט. אין זעלבן יאָר ווערן די פאַליאַקן פאַרטריבן פון דראָהיטשין דורך די באָלשעוויקעס. קאַפלאַן איז געצוווּנגען צוליב זיין מיטאַרבעט מיט די פאַליאַקן צו אָנטלויפן פון דראָהיטשין און נאָך לאָנגע גלגולים געלינגט אים אָנצוקומען קיין אָמעריקע און באָזעצט זיך אין ניו־יאָרק.

דאָ אין אָמעריקע געפינט קאַפלאַן אַ ברייט פעלד פאַר געזעלשאַפטלעכער אַרבעט. ער שליסט זיך באָלד אָן אין „נאַציאָנאַלן אָרבעטער פאַרבאָנד" און העלפט בויען דעם אָרבעטדיקן ציוניזם. פאַר די לעצטע 20 יאָר איז ער רעקאָרדינג־סעקרעטאַר פון צווייג 401 פון „נאַציאָנאַלן אָרבעטער פאַרבאָנד" און אָקטיווער טוער פון קרן־קיימת.

אָלס סעקרעטאַר פון רעליף־פאָנד פון די דראָהיטשינער אין ניו יאָרק אין משך פון 15 יאָר, האָט קאַפלאַן אָנטוויקלט אַ לעבהאַפטיקע טעטיקייט ביים העלפן די נויטלייַדנדע אין דראָהיטשין פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה און שפּעטער דער שארית הפליטה אין די קעמפּס אין דייטשלאַנד, מיט שיקן זיי געלט און שפּייז־פּעקלאָך. ער איז אויך געשטאַנען אין שטענדיקער קאָרעספּאָנדענץ מיט די גערעטעוועטע פון היט־לער־גיהנום און זיי געטרייסט אין זייער אומגליק.

גדליה קאַפלאַן האָט אויך אָפּגעדרוקט אַ 42 פאָלקס לידער אין „אַמעריקאַנער" און שרייבט דאָרט פון צייט צו צייט עפיזאָדן און טיפּן־בילדלאָך, זינט 1934.

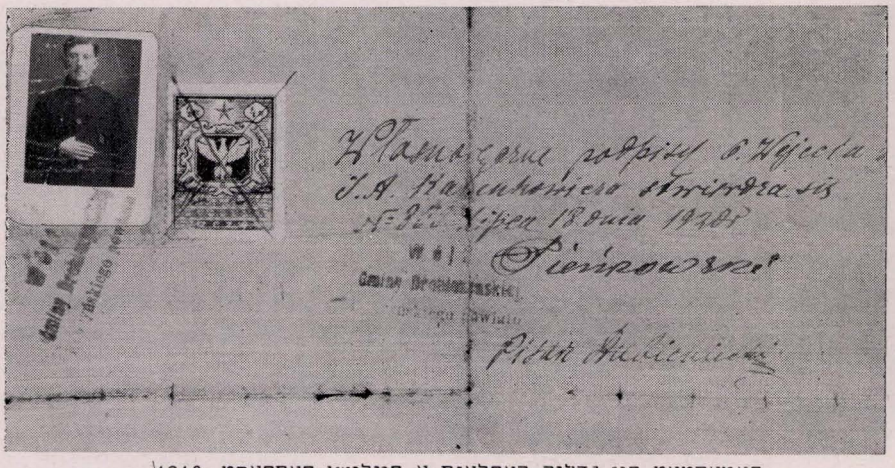
אין 1952 איז קאַפלאַן געווען אויף אַ באָזוך אין דער יידישער מדינה, וווּ ער איז געוואָרן אויפגענומען מיט כבוד פון די דראָהיטשינער לאַנדסלייט.

קאַפלאַן האָט אויך געטריי געאַרבעט פאַרן בוך „דראָהיטשין" מיט זאַמלען בילדער, פאַקטן, ווי אויך געלט־מיטלען וואָס האָט פיל מיטגעהאָלפן צו׳ם אַרויסגעבן פון דעם בוך.

גדליה קאַפלאַן איז פאַרהייראַט צו פּעסעלע פיאַסעצקי, אַ טאָכטער פון שמואל יודל דער סטאַרעסטע פון דראָהיטשין, און האָט אין זון, אהרן.

גדליה קאַפלאַן (אויבן) און משה אהרן וואַרעצקי, אַ פּליט, 1948 אין מאַנטרעאָל

פּאָטאָסטאַט פון גדליה קאַפלאַנס אַ פּוילישן פּאַספּאָרט, 1918

לעתים קיקס ביטוח

"ז ראוי שיעיר"

קאלעל

28. אָקטאבער 1931. יאָר

כיואכ, סעטטיכע, סעכרלעזונג אוון סעכרט.-

סולדע ביטס:

1. קיקס אס — זו.א. קרעשינסק
2. אואס כ'אנדס אוועק(גיטאריסט) — אנדא שוודסקוק
3. צורק וו(מי ז'. קוואדר) — ס. קוסמינסקי
4. אונטערוועלט (אז אפשי פלא קרוש) — ס. קוסמינסקי
5. אונגאר אויף כי קיטלזוב — י. שאלקא
6. וואס וועקט — זאס אקרעט, וא קיקס קשעל — ס. קוסמינסקי
7. קיקמאן וון לוזו ליוט אנדס(קריטיק) — ס. קוסמינסקי
8. קוב כוסאל/קאלעקטיוו/וון סיבי — ס. ——— קאסקאל.
9. אס אואנט/ז'ון קאלעקטיוו/וון סיבי — ס. קוסמינסקי
10. וואל וואס קוב אואנט ? (קאלעקטיוו) — ז.א. קרעשינסקי

2. דאקטוירים און רופאים

שמעון וויסמאן ע״ה

שמעון בצלאל וויסמאן, אדער „ר׳ שמעון דער רופא״, ווי מען האט אים געהייסן, איז געבוירן 1845 צו זיינע עלטערן שמואל און סוליע אין האראדעץ, און באקומען א גרינטלעכע יידישע דערציאונג. ער האט געלערנט א סך למודי־קודש, דארונטער גמרא, און האט זיך אויך אפגעגעבן מיט

ר׳ שמעון דער רופא, וויסמאן, ע״ה

וועלטלעכע בילדונג. שפעטער האט ער שטודירט מעדיצין און גענומען די זעלבע אלס זיין פראפעסיע.

צו 20 יאר קומט ר׳ שמעון קיין דראהיטשין און הויבט אן צו פראקטיצירן אלס רופא. אלס א נייגעקומענער אין שטעטל, האט ער פון אנהויב, נאטירלעך, דורכגעמאכט פאר־שיידענע שווערי־קייטן. אבער מיט דער צייט האט ער געווענען צוטרוי און גלויבן אין שטעטל און זיך איינגעשטעלט א פראקטיק.

הגם ר׳ שמעון איז נישט געווען קיין דיפלאמירטער דאק־טאר, האבן דאך גרויסע דאקטוירים זיך געהאלטן מיט זיינע קענטענישן און וויסן אין דער מעדיצין.

דראהיטשינער יידן האבן ר׳ שמעונען געוואלט נאך מער ווי דעם אפיציעלן שטעטלשן דאקטאר. ערשטנס, האט ר׳ שמעון נישט ארויסגעשטעלט קיין עקזעקוציע־טאקסע פאר זיינע וויזיטן. ער פלעגט זיך שטענדיק רעכענען מיט דער מאטעריעלער לאגע פון פאציענט אדער חולה. צווייטנס, איז ר׳ שמעון געווען א בארעדעוודיקער, ליבער מענטש און דערצו נאך א בן־תורה, וואס פלעגט נעמען צייט דורכצושמועסן זיך מיטן חולה און די בני־בית; האט אויך ליב געהאט ארויי־צוואנדערן אין געשפרעך א תורה־ווערטל, א שיינעם משל אדער א וויץ, וועלכעס האט אויפגעהייטערט די שטימונג אין הויז און באווירקט צום בעסערן אויף דעם געזונט פון חולה.

ר׳ שמעון איז אויך געווען דער רופא פון די ארומיקע שטעטלעך. אויך די קריסטלעכע באפעלקערונג האט געהאט אין אים גלויבן און געוואלט זיינע מעדיצינישע עצות און קענ־טענישן.

אין די מלחמה־יארן 1916־1915, ווען עס האט געבושע־ווען די טיפוס עפידעמיע, איז ר׳ שמעון געווען דער יעני־קער, וואס האט אפגעראטעוועט צענדליקער יידישע נפשות פון טויט.

אין יאר 1919, ווען ס׳האט פון דאס־ניי אויסגעבראכן די טיפוס־עפידעמיע, וועלכע האט הונדערטער מענטשן ארייי־געלייגט אין די בעטן, צווישן זיי מיין פאטער, מוטער און ברו־דער, פלעגט ר׳ שמעון, געדענק איך, קומען יעדן טאג צו אונדז אין הויז וויזיטן מיין משפחה און האט געטאן אלעס מעגלעכעס צו ראטעווען זיי פון דער שרעקלעכער מחלה. אז מען האט אים געפרעגט: „ר׳ שמעון, מען דארף דאך אייך באצאלן״ האט ער געענטפערט: „זאלן די חולאים פריער ווערן געזונט, וועלן מיר דאן זען...״

ווי געזאגט, איז ר׳ שמעון געווען א בן־תורה און אן אפ־געהיטער ייד. ער האט געהאט זיין ארט אויבנאן אין אלטן בית־מדרש, וווּ ער פלעגט אין די שבתים און אפט אויך אינ־דערווואכן, וועו די צייט האט אים דערלויבט, זיצן פארטיפט איבער א גמרא און צוזינגען א הארציקן ניגונדל בעתן לער־נען. וועו ער האט נישט געקענט גיין אין שול, פלעגט ער לערנען אין הויז.

ווי לאנג איז דאס געווען? אט ווי איצט, דאכט זיך, זענען מיר אים ווי ער גייט אין גאס מיט געמאסטענע טריט, א פארטראכטער; שטענדיק פיין ארומגעזעו ארום זיך, ציכטיק, איידל און שטיל; נאר דער קלאפ פון זיין שטעקן אין טרא־

טוּאַר פּלעגט דערמאָנען אַז דאָ גייט ר׳ שמעון דער רופא, אַ יידישער אַריסטאָקראַט...

אָבער ס׳איז שוין אַ היבש ביסל יאָרן, אַז ר׳ שמעון איז נישטאָ. ער איז געשטאָרבן אין נאָוועמבער 1927. גאָנצע 62 יאָר האָט ער געדינט דראָהיטשין אַלס רופא. תנצב״ה.

***

לאָצע ביילע ווייסמאַן, פרוי פון ר׳ שמעון ווייסמאַן, איז געבוירן 1864 אין דראָהיטשין. איר פאָטער, ר׳ מענדל משה איסר׳ס, האָט איר געגעבן אַן עכט־יידישע טראַדי־

לאָצע ביילע, ע״ה

ציאָנעלע דערציאונג. אין זעלבן גייסט האָט זי אויך משפּיע געווען אויף אירע קינדער און סביבה.

לאָצע איז געווען אַ שטאָלצע, פרומע, יידישע טאָכטער און געפירט אַ שיינע יידישע הויז. איר ווארט איז געווען מאַסגעבנד פאר פרעמדע ווי ביי אייגענע און געווען רע־ספעקטירט ביי אַלעמען.

לאָצע ביילע איז געשטאָרבן 1931 אין דראָהיטשין.

די ווייסמאַנ׳ס האָבן געהאָט די פאָלגנדע קינדער: אברהם יוסף (געשטאָרבן אין שיקאָגע), נפתלי (אומגעקומען אין בריסק), יהושע (לעבט אין שיקאָגע), שמואל (געשטאָרבן אין שיקאָגע), דינה, אַ דענטיסטקע (געשטאָרבן אין שיקאָגע), יהודית (געשטאָרבן אין דראָהיטשין), רבקה מינקאָוו (לעבט אין ניו־יאָרק), פערל (לעבט אין ניו־יאָרק), באַשקע (אומגע־קומען אין ווילנע), מרדכי, סולע, ציפּע מרים (לעבן אין שיקאָגע), עזרא (געשטאָרבן אין שיקאָגע) און שרה (לעבט אין ארץ ישראל). ציפּע סידראָנסקי איז טעטיק אין פרויען־פּיאָנערן אָרגאַניזאַציע און פּועלי־ציון אין שיקאָגע.

ד״ר מרדכי ווייסמאַן

ד״ר מרדכי ווייסמאַן איז געבוירן דעם 11טן מערץ, 1887, אין דראָהיטשין צו זיין פאָטער ר׳ שמעון דעם רופא און מו־טער לאָצע. ער האָט געלערנט אין חדר און ביי די מלמדים: ר׳ שמואל ארטשיס, נפתלי שטיינבערג, משה וועלוול שקאָל־ניק און ביי זיין זיידן ר׳ מענדל משה איסר׳ס קאַמינעצקי. האָט אויך שטודירט אַלגעמיינע לימודים, באַזונדערס די רוסי־שע שפּראַך.

ד״ר מרדכי ווייסמאַן

צו 14 יאָר פּארני־זשער לערנען אין מאל־שער ישיבה (2 יאָר), נאָכדעם לערנט ער 2 יאָר אין סלאָבאָדקער ישיבה, ביי ר׳ חיים מישאָדאַ א.א.וו.

דעם 13טן יולי, 1906, האָט ווייסמאַן אויסגעוואנדערט קיין אמעריקע און זיך באַזעצט אין שיקאָגע. ווי אַלע נייע אימיגראַנטן האָט ער בייי־טאָג געאַרבעט, פריער אין אַ „שאָפּ״ און שפּעטער אַלס העב־רעאישער לערער אין ווינטשעסטער שול, און אין די אָוונטן געגאַנגען אין „סקול״ און שטודירט אַלגעמיינע העכערע לי־מודים, צוגרייטנדיק זיך צום אוניווערזיטעט.

אין 1912 קומט ער אָן אין „שיקאָגער קאָלעדזש אָוו סוירדזשערי״ (שפּעטער געוואָרן פּאַראייניקט מיט לאַיאָלע אוניווערזיטעט), וואו ער שטודירט מעדיצין. נאָכ׳ן באַקומען, אין 1917, זיין דיסערטאַציע אויף דאָקטאָר, אַרבעט ער פּאַר אַ צייט אין פּאַרשידענע שפּיטאָלן, און אין 1920 עפנט ער זיין אייגענעם אָפּיס און הויבט אָן פּראַקטיצירן אַלס ספּעציאַ־ליסט פון האַרץ־קראַנקהייטן. די לעצטע יאָרן איז ד״ר ווייס־מאַן פאַרבונדן מיט דעם טובערקולאָזן סענאטאריום אין שי־קאָגע, וואו ער איז אָנגעשטעלט אַלס ספּעציאַליסט אויף זיין געביט.

פּאַראַלעל מיט זיין שטודיום איז דר. ווייסמאַן אויך גע־וען טעטיק געזעלשאַפטלעך. נאָך אַלס יינגל איז ער געווארן אַריינגעצויגן אין רעוואָלוציאָנערן שטראָם, וואָס האָט זיך אין יענע יאָרן געטראָגן איבער רוסלאַנד. ער איז געווען פון די גרינדער און אָנפירער פון „בונד״ אין דראָהיטשין און גע־קעמפט פאַר די אינטערעסן פון אַרבעטער קלאַס. אין שיקאָגע איז ער זינט 1920, אַ מיטגליד פון „י. ל. פּרץ־שאָפּירא־צווייג״ (6) פון נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד, אַ טעטיקער

מיטגליד פון „דאָקטוירים־פארבאנד" און שרייבט אָפט אין מעדיציניש זשורנאַלן.

דר. מרדכי ווייסמאַנ׳ס פרוי בעסיע (פון דער היים קראַ־סעוויצקי), מיט וועלכער ער איז פאַרהייראַט זינט 1917, איז אַ באַוואוסטע אָנפירערין און געווי. פרעזידענטין פון דער „פרויען־פיאָנערן" אָרגאַניזאַציע.

די ווייסמאַנס האָבן איין טאָכטער, יהודית, וועלכע לעבט מיט איר מאַן היו דאָגלאַס, אַ באַקאַנטער ראדיאָ „אנאנסער" און „קאָמענטאַטאָר" אין לאָס אַנדזשעלעס.

נפתלי ווייסמאַן הי״ד

נפתלי ווייסמאַן, אַ זון פון ר׳ שמעון ווייסמאַן, איז גע־בוירן אין דראָהיטשין. אין דער הנהגה און איינשטעלונג אין לעבן, איז ר׳ נפתלי געווען אַ קאָפּיע פון זיין פאָטער, ר׳ שמעון דער רופא. אַזוי ווי זיין פאָטער איז ר׳ נפתלי געווען אַ בן־תורה, אן אָפּגעהיטענער ייד, און האָט געמאכט זיין פרנסה פון היילן קראַנקע.

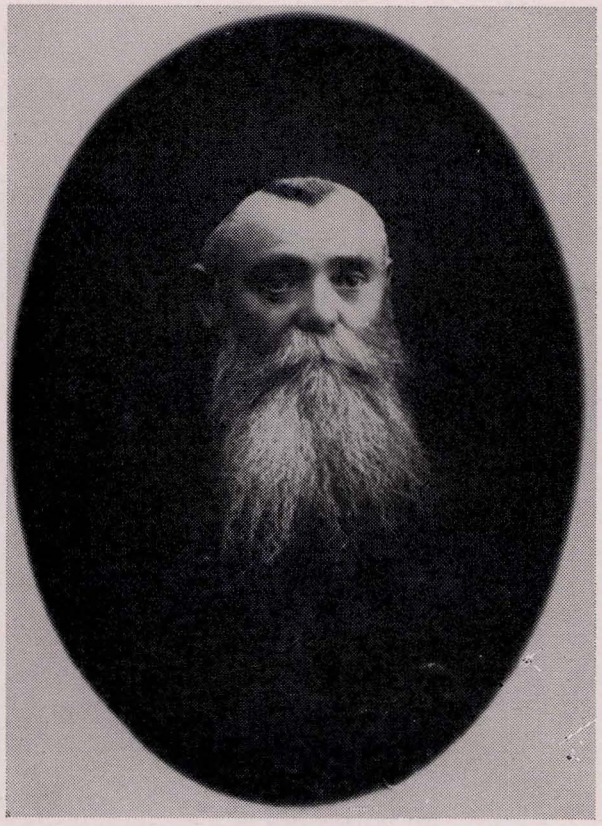
אין משך פון פיל יאָרן, איז ר׳ נפתלי געווען דער רופא פון האָראָדעץ, ווו ער האָט זיך אַרײַנגעצויגן נאָך דעם טויט פון זיין זיידן, ר׳ בנימין, וועלכער איז געווען דאָרט רופא כל ימיו. ר׳ נפתלי איז געווען שטארק באַליבט און אָנ־געזען אין האָראָדעץ, ווו ער האָט געפירט א שטאַט פון א רע־ליגיעזן ערלעכן ייד: איז געווען א שטענדיקער מתפלל אין שול, געלערנט אַ בלאַט גמרא און האָט קורירט אָרעמע יידן גאַנץ אומזיסט און האָט נאָך צייטנווייז צוגעגעבן רפואות בחינם.

צוליב דער קאָנקורענץ פון די גויישע פעלדשער, וועלכע האָבן צוגענומען אַלע קריסטלעכע פאַציענטן, און מחמת די יידישע באַפעלקערונג איז געווען קליין אין צאָל, האָט ר׳ נפתלי פון זיין פראָפעסיע אַלס רופא נישט געקענט מאַכן קיין לעבן. איז ער, מיט דער שטיצע פון זיין פאָטער, געפאָרן קיין ווארשע און האָט זיך צוריק געזומען צו זיין שטודיום. מיט אַ צייט שפעטער איז ר׳ נפתלי צוריקגעקומען קיין האָ־ראָדעץ אַלס דענטיסט. האָט ער שוין פראַקטיצירט אי אלס רופא און אי אלס דענטיסט.

ר׳ נפתלי האָט נאָך אַלץ ניט געהאַט קיין חיונה, איז ער ווידער צוריקגעגאַנגען צו זיינע ביכער. נאָך אַ לענגערער צייט פון שטודירן אין ווארשע, איז ר׳ נפתלי צוריקגעקומען קיין האָראָדעץ אלס אויגן־דאָקטאָר. זיין פרנסה האָט זיך נאָך אַלץ נישט פאַרבעסערט. צום אַלעמען איז אים נאָך אָפּגעשטאָרבן זיין פרוי דינה און ער איז געבליבן מיט עטלעכע קליינע קינדער אויף די הענט אין אַ פאַרצווייפלטער לאַגע.

בלית ברירה האָט ר׳ נפתלי פאַרלאָזט האָראָדעץ און זיך באַזעצט אין קאָברין, ווו ער האָט זיך געשאַפן אַ שיינע רעפוטאַציע ביי דער קאָברינער יידישער באַפעלקערונג.

נאָך דער ערשטער ווועלט־מלחמה ציט זיך ר׳ נפתלי אַריבער קיין בריסק, ווו ער האָט פראָקטיצירט בלויז אלס אויגן־דאָקטאָר און געקראָגן אַ גוטן נאָמען אַלס אַזעלכער.

ר׳ נפתלי ווייסמאַן, הי״ד

אין בריסק האָט ער געפירט זיין רוטינע יידישע הנהגה. ער לערנט פיל, פירט תורה־שמועסן מיט זיינע באקאנטע רבנים און איז זאָגאָר מחבר אַ דרוש־ספר, אַ סאָרט ענציקלאָפּעדיע פון די חז״ל־דרוש, וואָס זיינען צעשפרייט אין תלמוד, מדרש און זוהר.

ר׳ נפתלי איז געווען אַ מוסטער פערזאָן, וואָס האָט באַ־זעסן תורה, חכמה און מדות טובות.

לייִדער איז ער, צוזאַמען מיט זיין משפחה, אומגעקומען אין בריסקער געטא. הי״ד...!

פרטים פון בוך „האָראָדעץ".

ד״ר נערשוני ע״ה

ד״ר נערשוני, דער שטעטלדיקער דאָקטאָר, איז אָנגעקומען קיין דראָהיטשין אין 1900, בערך. ער האָט אויסגעשטודירט אויף דאָקטאָר־מעדיצין אין דעם אָדעסער אוניווערזיטעט און האָט אויך דאָרט געהייראָט זיין פרוי, וועלכע איז געווען אַן אקושער־דאָקטאָר.

וועגן ד״ר נערשוניס אָפּשטאַם האָבן מיר נישט קיין שום קאָנטראָלירטע ידיעות. מען זאָגט אַז ער איז געווען א קאָזין פון דעם בריסקער רב, דעם גאון ר׳ חיים סאָלאָוויטשיק, זצ״ל. זיינען מיר זיך משער אז נערשוני האָט מסתמא געשטאַמט פון בריסק.

ד״ר נערשוני, וועלכער האָט געהאַט אַ שם פאר א גוטן מעדיצינער, איז געווען אַ פאָלקסטימלעכער מענטש, האָט געראַדט גוט יידיש און ליב געהאַט צו פאַרבריינגען צווישן קיביצער . . .

ד״ר נערשוני האָט געהאַט דעם ראַנג פון פּאָלקאָווניק אין דער צאַרישער ארמיי. בעת דער יאַפּאניש־רוסישער מלחמה אין 1905, האָט ער אַ צייט לאַנג פאַרבראַכט אויפן פראָנט. אויך אין דער ערשטער וועלט־מלחמה, אין 1914, איז געשוני אַלס פּאָלקאָווניק־מעדיצינער אַוועק אויפן פראָנט, געוואָרן דאָרט פאַרוונדעט און געקומען קיין דראָהיטשין אויף אַ קורצן אָפּרו. נאָכדעם איז נערשוני צוריקגערופן געוואָרן אין דער אַרמיי און מער האָט מען שוין נישט געהערט פון אים. עס איז געווען קלאַנגען אַז נערשוני איז געשטאָרבן אין אָדעס. ד״ר נערשוני׳ס פרוי און צוויי קינדער, יאַשאַ און לאָלאַ, געפינען זיך היינט אין רוסלאַנד.

דאָקטוירים שעכטער, גלויבערזאָן און לאַמפּע הי״ד

ד״ר העניק שעכטער, וועלכער האָט פאַרנומען ד״ר נערשוני׳ס אָרט אַלס מעדיצינער, איז אָנגעקומען קיין דראָהיטשין אַ פּאָר יאָר נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. וועגן זיין יוגנט און אָפּשטאַם קומט אונדז אויס צו טאָפּן אין דער־פּינצטער. מ׳זאָגט אַז ער איז געווען אַ געבוירענער פון גאַליציע. דערפאַר ווייסן מיר אַז זיין פרוי האָט געשטאמט פון אַ שיינער יידישער פאַמיליע אין ווארשע.

ד״ר שעכטער, אָנקומענדיק קיין דראָהיטשין, איז געווען אין פולן לעבן (ער האָט געדאַרפט זיין אין די דרייסיקער). געווען שטאַרק באַוועגלעך און דינאַמיש. אידעאיש — אַ מאַקסימיליסטישער ציוניסט, אַ רעוויזיאָניסט, און אַלס אַזעלכער האָט ער געגומען אַן אַקטיוון אָנטייל אין קולטורעלן, פּאָליטישן און געזעלשאַפטלעכן לעבן פון שטעטל.

אָנהויב די דרייסיקער יאָרן, באַזעצט זיך ד״ר שעכטער אין גדיניע, וווּ ער האָט פּראַקטיצירט אַלס מעדיצינער און אָנגעפירט מיט „זבולון״, א ציונ.־רעוויז. געזעלשאַפט פאַר פישערייַ.

שעכטערס אָרט אין דראָהיטשין האָט דאַן פאַרנומען ד״ר גלויבערזאָן פון פינסק (איידעם פון י. און שרה מעשל, טאָכטער פון מרדכי און רבקה מירסקי פון דראָהיטשין). ד״ר גלויבערזאָן איז שפּעטער צוריקגעפאָרן קיין פינסק, און אויף זיין אָרט איז אָנגעקומען ד״ר ד. לאַמפּע. וועגן ד״ר לאַמפּעס אָפּשטאַם און לעבן האָבן מיר קיין שום פּרטים נישט.

אין דער צווישנצייט איז ד״ר שעכטער געפאָלן אַ קרבן פון דער פּוילישער באָיקאָט־באַוועגונג אין גדיניע, וווּ ער האָט פאַרלוירן אלע זיינע פאַציענטן און ער איז אין 1937 צוריקגעקומען קיין דראָהיטשין. דר. לאַמפּע איז דאַן געוואָרן באַשטימט אַלס ראיאָן־דאָקטאָר און ד״ר שעכטער האָט צוריק איבערגענומען זיין פאָסטן אַלס שטאָט־דאָקטאָר. און אזוי איז שוין געווען ביז די דייטשן האָבן פאַרנומען דראָהיטשין אין 1941.

די דאָקטוירים, שעכטער און לאַמפּע, האָבן דורכגעלעבט די גיהנום־יסורים צוזאַמען מיט אלע יידן אין דראָהיטשינער געטאָ. און ווען זיי האָבן אַ טאָג פאַראויס זיך דערוווסט פון די דייטשע רציחה׳שע פלענער אומצוברייגען די דראָהיטשינער יידן, האָבן זיי זיך געזאַמט און אַזוי אַרום געמאַכט אַ סוף צו זייערע צרות און ליידן. הי״ד.

זע וועגן דעם אין דער יזכור־אָפּטיילונג.

ד״ר שעכטערס פרוי און צוויי טעכטערלאַך, יהודית און האלינע, זיינען אויך אומגעקומען. ד״ר לאמפע איז ניט געווען פאַרהייראט. ד״ר גלויבערזאָן מיט זיין פאַמיליע זיינען געטוט געוואָרן אין פּינסק. הי״ד!

פון רעכטס איז נפתלי שטיינבערגס הויז. לינקס, אין הינטערגרונד זעט מען לייזערס ווינטמיל.

איזאָלאַציע - שפיטאָל אין 1915. פון לינקס צו רעכטס: סאָליע פידעטע (בירגערמייסטער), ראָזענבלאַט (יידיש-רוסישער פלעניק), דייטשער דאָקטאָר, טודרוס ליב מילנער, גדליה קאַפלאַן, שמעון דער רופא, פסח (בערל ריזמערס איידעם), דאָרא פון בריסק, משה פערקאָוויצקי, מייטע טראָשינסקי, אהרן לאָסאָווסקי (פעלדשער), פייגע-רחל וואָרשאָווסקי - קאָטלער, רייזל בוים-שושאַנאָוו, סוליע וויסמאַן - וואָסערמאַן און רוסישער פלעניק. (זע זייטן 97 און 98).

אהרן לאָסאָווסקי הי"ד

אהרן לאָסאָווסקי, דער פעלדשער, איז געווען אַ געבוירענער פון פינסק. זיין פאָטער האָט זיך פאַרנומען דאָרט מיט געריי און פראָספעקטן. אהרן האָט שטודירט אין קיעוו און ארויסגעקומען אַ דיפלאָמירטער פעלדשער.

אהרנ'ס פרוי חיה (חייקע), זייער אַ סימפאַטישע פערזאָן, אַ געבוירענע פון פינסק, איז פונדעסטוועגן געווען אַ פעלדמאַן, און אַ קוזינע פון לאה וואָלעוועלסקי (חיים דעם אייזנקרעמערס פרוי) פון דראָהיטשין. חייקעס אַ שוועסטער איז געווען פאַרהייראַט צו דעם רעדאַקטאָר פון „פינסקער שטימע", מ. בולין. אַ ברודער אירער איז געווען אייניער פון די 36 פינסקער קדושים, וועלכע זיינען אונטער דעם בלבול: „יידן קאָמוניסטן", דערשאָסן געוואָרן אין 1920 דורך די פּאָליאַקן . . .

קיין דראָהיטשין איז אהרן לאָסאָווסקי געקומען בשעת דער טיפוס-עפּידעמיע אין 1915 און ער האָט צוזאַמען מיט שמעון דעם רופא און אַנדערע געהיילט די טיפוס-קראַנקע.

נאָך דעם טויט פון ר' שמעון דעם רופא, האָט לאָסאָווסקי איבערגענומען זיין פּלאַץ און ער איז געווען דער אייניציקער רופא אַדער פעלדשער פאַר דראָהיטשין און אומגעגנט.

אהרן לאָסאָווסקי איז געווען אַ נאַציאָנאַלער ייד, אַ ליבער פאָלקס-מענטש, אַ באַשיידענער און געהאַלטן פון טראַדיציע. אידעאיש איז א. לאָסאָווסקי געווען אַ רעוויזיאָניסט.

עדי ראיה גיבן איבער, אז ביז דער לעצטער מינוט, איז אהרן לאסאווסקי ארומגעגאנגען פון הויז צו הויז און געטאָן אַלעס מעגלעכעס צו ראטעווען די פיזיש-און גייסטיק-צערבראָכענע יידן פון דראָהיטשינער געטאָ . . .

אהרן, חייקע און זייערע דריי קינדער: דינעלע, הערשעלע און משהלע זיינען דורך די דייטשע רוצחים ברוטאַל דערמאָרדעט געוואָרן. הי"ד!

ד"ר אברהם יוסף וויסמאַן ע"ה

ד"ר אברהם יוסף וויסמאַן, זון פון ר' שמעון וויסמאַן, איז געבוירן אין דראָהיטשין. אַלס 17-יאָריקער בחורל איז ער סוף ניינצנטן יאָרהונדערט געקומען קיין אַמעריקע און אויסגעשטודירט דאָ אויף דאָקטאָר-מעדיצין. אין משך פון פיל יאָרן האָט ער געלעבט אין שיקאָגע, ווו ער האָט פּראַקטיצירט אַלס מעדיקער, ספּעציעל אַלס אָקושאָר-דאָקטאָר, און אַלס אזעלכער געהאַט א גוטע רעפּוטאַציע.

דר. וויסמאַן איז געשטאָרבן נאָוועמבער 1939 אין שיקאָגע אין עלטער פון 76 יאָר.

3. כלל־טוער אוֹן טיפּן

משה וועלוול אייזענשטיין ע״ה

ערשטער סטאַרעסטע

משה וועלוול אייזענשטיין איז געבוירן 1840, בערך. זיינע עלטערן, שמואל אוֹן לאה אייזענשטיין, זיינען זייערע גאַנצע יאָרן געווען ישובניקעס אוֹן האָבן געווווינט אין דאָרף בולמאַק לעבן דראָהיטשין. אויך משה וועלוול האָט זיינע יוגנט־יאָרן אוֹן אַ צייט נאָך דער חתונה פֿאַרבראַכט אין זעלבן דאָרף בולמאַק.

שפּעטער האָט משה וועלוול אייזענשטיין אריינגעקליבן זיך קיין דראָהיטשין אוֹן געווואָרן אַ קאַנטאָרשטשיק. ער האָט געהאַלטן אין אַרענדע די קאַנטאָר פֿון בראָנפֿן מאַנאַפֿאַל. זיין עובדה איז געווען אייגנצוקאָסירן דעם אַקציז פֿון שנאַפּס אוֹן טאַבאַק פֿאַר דעֿר מאַכט. אין משך פֿון יאָרן זיינען די טער־מינען „קאַנטאָר״ אוֹן „קאַנטאָרשטשיק״ געווען סינאָנימען פֿון כמו אַ יידישער אויטאָנאָמיע אוֹן פֿאַרשטייערשאַפֿט.

אין 1879 איז אייזענשטיין געווואָרן אויסגעווויילט אלס ער־שטער סטאַרעסטע פֿאַר דראָהיטשין, וואָס האָט געהייסן קהל׳ס פֿאַרשטייער לגבי דער צאַרישער שטאָט־מאַכט. דעם דאָזיקן אַמט האָט אייזענשטיין פֿארנומען ביז זיין טויט. נאָכדעם איז געווען סטאַרעסטע משה פֿאָריצקער (וואלעווועלסקי), אוֹן צום סוף — שמואל יודל פֿיאַסעצקי. מיט פֿיאַסעצקי׳ן האָט זיך פֿארענדיקט דאָס קאַפּיטל סטארעסטעס אין דראָהיטשין.

אייזענשטיין׳ס צווייטע פֿרוי האָט געהייסן זעלדע. ער האָט געהאַט דריי זין: חנא אשר, אבא און אליה.

משה וועלוול האָט אויך געהאַט אַ ברודער און פֿיר שוועס־טער: הערשל בולמאַקער, חנה (פֿרוי פֿון ישראל דוד מיל־נער), ריווע (אליה איצעלעס פֿרוי), ביילע (פֿרוי פֿון שמעון גראַטש) אוֹן פּערל (מוטער פֿון שמואל אייזענשטיין — „וועֿ־סטערן יוניטעד דיריס״, אין שיקאַגע).

אַ גרופּע יידן לעבן סענדער וויניוקערס הויז

משה פֿריצקער־וואַלעווועלסקי ע״ה

צווייטער סטאַרעסטע

משה וואלעווועלסקי, באקאנט אלס „ר׳ משה פֿאריצ־קער״, האָט אָפּגעשטאַמט, לויט אירע ווערסיע, פֿון דעם גאון, ר׳ מרדכי מאַרדוש פֿון פֿאָריצק (מחבר פֿון ביאור אויף מהר״ם שיף) אוֹן דערפֿאַר האָט ער געהייסן „משה פֿאָריצקער״. אַ צוויי־טע ווערסיע זאָגט, אַז דעריבער האָט ער געהייסן „פֿאָריצ־קער״, ווייל זיינע עלטערן האָבן געווווינט אין דאָרף, אָדער

ר׳ משה פֿאָריצקער־וואַלעווועלסקי, ע״ה

הויף, פֿריצק לעבן פּינסק. אַזוי צי אזוי, דער פֿאַקט איז, ר׳ משה האָט בעסער פֿאַרגעצויגן צו רופן זיך פֿאָריצקער איידער וואַלעווועלסקי.

ר׳ משה׳ס פֿאָטער, אַ ווויל־לערנער, איז געווען אַ קנאַ־פֿער פֿארדינער, דערפֿאַר אָבער האָט משה׳ס מוטער, שרה ריווע, זיך גוט אויסגעטויגט אין מסחר. אין די יאָרן פון דער טערקיש־רוסישער מלחמה, האָט זי געמאַכט אַ סך געלט. שרה ריווע איז אויך געווען די צושטעלערין פון „פֿראָוויאַנט״, עסנווואָרג, צו די אַרבעטער וואָס האָבן דאָן געבויט די באַן־

טשערנע פּאָריצקער־וואָלעוועלסקי, ע״ה

ליניע צווישן פּינסק זון בריסק („וואַרשאַווסקי־טערעספּאָלסקי זשעליזנאיא דאָראָגאַ"). שרה ריווע מיט איר פאמיליע האָבן פון פּינסק אָן זיך געצויגן פון איין דאָרף אין צווייטן לויט דעם מאַרשרוט פון דער באַן־ליניע ביז זיי זיינען אָנגעקומען קיין דראָהיטשין, וווּ זיי זיינען שוין פאַרבליבן וווי־נען אויף שטענדיק. אַזוי אַרום איז משה פאריצקער געוואָרן אַ דראָהיטשינער תושב.

צו זיין חתונה מיט טשערנען, וועלכע איז ביי אים געווען די צווייטע פרוי, איז משה אָלט געווען 18 יאָר. זיינע צוויי קינדער פון דער ערשטער פרוי, אליה און רחל, האָבן זיך

פון רעכטס צו לינקס: רביצין מרים, חנה ביילע, טשערנע (מוטער), און איטע; פרוי און טעכטער פון משה פאריצקער אין 1923. (זע זייטן: 61, 130, 135 און 223).

אויפגעהאָדעוועט ביי זייער זיידן, לייבקע. (דערפאַר האָט מען אליה'ן פון קרעטשמע גערופן „אליה לייבקעס").

פון אָנהויב האָט משה געהאַט ביי זיך אין הויז אַ קראָם פון שניט און שפּייז. שפּעטער האָט ער זיך געגומען צו וואַלד־מסחר, ער האָט געהאַנדלט מיט „דעלאַנקעס".

אַרום 1890, וועו ס׳איז געשטאַרבן דער אַלטער סטאַראָסטע אייזענשטיין, האָט קהל אויסגעקליבן משה׳ן אלס סטאַראָסטע פון דראָהיטשין. דעם דאָזיקן אַמט האָט ער פאַרנומען ביז 1901. נאָך ר׳ משה׳ן, איז געווען סטאַראָסטע שמואל יודל פּיאַסעצקי.

ר׳ משה, וועלכער איז געווען אַ מוקיר־רבנן און האָט געהאַט אַיידעמס רבנים, ווי: ר׳ וועלוועל דער דיין (שפּעטער־דיקער סערניקער רב, ז״ל) און הרב מרדכי מינקאָוויטש, — האָט אויסגעלעבט זיינע יאָרן אין עושר און אין כבוד. ער איז געשטאָרבן דעם ערשטן טאָג ראש השנה, 1914. זיין פרוי, טשערנע, איז געשטאָרבן מיט עטלעכע יאָר שפּעטער.

די וואַלעוועלסקי׳ס האָבן געהאַט ארום 14 קינדער. בלויז 9 פון זיי האָבן זיך געעלטערט. ווי: זעליק (אַלעקס מאַרקוס), שמואל, הערשל, מרדכי, מרים, חנה ביילע, איטע א. א.

שמואל יחודה פּיאַסעצקי ע״ה

דר׳ טער און לעצטער סטאַראָסטע

שמואל יודל פּיאַסעצקי איז געבוירן געוואָרן אין דראָהיטשין אין יאָר 1859, אין א בכבודיקער פאַמיליע. זיין פאָטער ר׳ יצחק האָט אים געגעבן אַ טראַדיציאָנעלע דערציאונג. דער יונגער שמואל האָט זיך אויך אָפּגעגעבן מיט וועלטלעכער בילדונג. באזונדערס האָט ער זיך אויסגעצייכנט אין דער רוסישער שפּראַך. אין יאָר 1901 וועלט שמואל יודל, אויפן אָרט פון משה פאָריצקער, אויסגעוויילט אַלס סטאַראָסטע פון דראָהיטשין. דעם דאָזיקן אַמט, צו וועלכן ער איז אלע דריי יאָר וויידער אויסגעוויילט געוואָרן, האָט שמואל יודל פאַרנומען ביז די דייטשן האָבן אין יאָר 1915 פאַרנומען דראָהיטשין.

די פונקציעס פון אַ סטאַראָסטע אונטער דער רוסישער מאַכט, זיינען געווען די זעלבע וואָס פון אַ מעיאָר. דער סטאָראָסטע האָט געהאַט צו זאָגן וועגן דעם סאַניטאַרן צושטאַנד פון די בריניאָער פון שטאָט; וועגן דער פייערלעשער־קאָמאַנדע און די אייניריכטונגען; וועגן די וועגן און שליאַכן פון שטאָט; ער האָט געהאַט צו באַזאָרגן אַ דאָקטאָר פאַרן שטאָט; און באַזונדערס האָט דער סטאַראָסטע געדאַרפט צושטעלן אַלע יאָר צו דער רוסישער „פּריסוטסטוואָ" די ליסטע פון די יידישע יונגעלייט, וועלכן האָבן געדאַרפט שטיין צום פּריזיוו.

שמואל יודל (מיט אַ גאָלדענער קייט אויפן האַלז) פלעגט זיצן אין „פּריסוטסטוואָ" מיט דער רעקרוטירונג־קאָמיסיע און אויסרופן די נעמען פון די יידישע רעקרוטן. פֿאַר דעם האָט אים שטאָט געצאָלט 300 רובל אַ יאָר. דאָס געלט איז גע־קומען פון דער שטאָטישער „קאַראָבקע".

שמואל יודל זיך אויך געדאַרפט פֿאַרנעמען מיט השתדלנות. ער האָט פיל מיטגעווירקט צו לינדערן די צאַ־רישע גזרה קעגן די ישובניקעס, וועלכע מען האָט געטריבן פון די דערפער. אַ סאַך אויפגערעגטע מאַמענטן האָט ער געהאַט, ווען דער אַקציזניק איז געקומען אין שטאָט, און ער האָט געדאַרפט פיל מאָל זיך בעטן ביים אַקציזניק צו מילדערן די שטייערן פון די אָרעמע און אָפשאָפן די שטראָפן. אין דער דאָזיקער פאַרצווייגטער קהלשער אַרבעט האָט אים פיל מיט־געהאָלפן זיין קלוגע פרוי ביילע.

אין 1905, ווען די צאַרישע פּאָליציי האָט אַרעסטירט יעקב גאָלדבערג, אברהם יצחק לעוו און דוד גאָלדשטיין פֿאַר אַנ־געהערן צו די „ס.־ס.", האָט שמואל יודל מיט ביילען אַרויס־גענומען זיי אין מיטן נאַכט פון טורמע און געהאָלפן זיי אַנטלויפן...

ווען דער גראָדנער גובערנאטאָר, סטאָליפין, איז אַמאָל דורכגעפֿאָרן דראָהיטשין, האָט דער אַלטער רב, ר' מנחם רייכמאַן, ז"ל, מיט שמואל יודלען און אַנדערע אים מקבל פּנים געווען מיט ברויט און זאַלץ. שמואל יודל האָט דאַן אויסגענוצט די געלעגנהייט און געבעטן דעם גובערנאטאָר ער זאָל באַפּעלן אויסצוברוקירן די גאַסן פון שטעטל. דער גובערנאטאָר האָט אָנגענומען שמואל יודלס בקשה און דראָ־היטשין איז אין קורצן געווארן אויסגעברוקירט.

ווען די דייטשן האָבן פֿאַרנומען דראָהיטשין האָט זיך שמואל יודל מיט זיין פאַמיליע באַזעצט אין אַ דאָרף לעבן דראָהיטשין. דער פלוצלונגער איבערריס פון זיין שטורמישן לעבן האָט אָפּנים נישט גוט געווירקט אויף זיין געזונט, ווייל אין קורצן נאָכדעם, אין יאָר 1916, איז שמואל יודל גע־שטאָרבן און דאָס קאַפּיטל פון „יידישע סטאַרעסטעס" האָט זיך פֿאַרענדיקט.

פּרטים פון גדליה קאַפּלאַן.

משה לייזער גראַטש ע"ה

משה לייזער גראַטש איז געבוירן 1862, בערך, אין דראָ־היטשין צו זיינע עלטערן ר' שמעון און ביילע און באַקומען זיין חינוך אין חדר און בית־מדרש. ער האָט אויך גע־לערנט שפּראַכן: רוסיש, פויליש און ענגליש.

אין 1885, בערך, האָט משה לייזער חתונה מיט זיין זווג, הינדע, אַ טאָכטער פון ר' שלום גאָלדשמידט פון דראָהיטשין, און הויבט אָן צו שאַפן זיך אַן עקזיסטענץ אין לעבן. עס איז אָבער נישט געווען אַזוי לייכט. אין 1888 פֿאָרט ער קיין אַמע־ריקע, מיטן גענדאַנק אָנצוזאַמלען דאָרט אַביסל געלט און זיך באַזעצן נאָכדעם מיט זיין פאַמיליע אין ארץ ישראל.

אָפּזייענדיק 5 יאָר אין שיקאַגע, ווו ער האָט אויך באַווירן פֿאַר דער צייט צו ווערן אַן אַמעריקאַנער בירגער, קומט ער צוריק קיין דראָהיטשין. אָבער פון זיין פלאַן צו פֿאָרן קיין ארץ ישראל איז גאָרנישט געווארן, מחמת זיין פאָטער און שווער האָבן פֿאַרגעצויגן צו אויסלעבן זייערע יאָרן אין דראָהיטשין.

בלית ברירה האָט זיך ר' משה לייזער געמוען צו זיין פּראָפעסיע אַלס אָנפירער פון אַ „מייסטערסקאַיע" פון פרויען־קליידער. פון שטענדיקע יאָרן האָט ר' משה לייזער געגליכן צו זיין אַ נהנה פון יגיע כפיו. גלייכצייטיק איז ער אויך געווען אַן עוסק בצרכי צבור.

זיין פּקחות און שפּראַכן־קענטעניש, און באַזונדערס זיין נאָענטע באַקאַנטשאַפט מיט די אַרומיקע פּריצים און נא־טשאַלסטוואָ (זיינע קונדן), ביי וועלכע ער פלעגט צייטנווייז אויספֿועלן טובות פאַר יידן, שאָפט אים פּרעסטיזש און אָנזען אין שטעטל און ער וועלט דער געקרוינטער כלל־טוער.

ר' משה לייזער איז געווען אַ לאַנג־יעריקער גבאי און אָנפירער פון דער חברה קדישא, וועלכע איז געווען אין יענע יאָרן איינע פון די בעסטע אָרגאַניזירטע קערפּערשאַפטן, וואָס האָט געהאָט צו זאָגן אין פיל ענינים אין שטעטל. ער איז אויך געווען קאַסירער פון אַלטן בית־מדרש; גבאי פון חברה־משניות, חברה „חיי־אדם" און חברה־תהלים דאָרט; גבאי פון „לינת הצדק"; ראָטמאַן פון דער „טשלעגאָוויע אופּראָוועע" (אַ שטאָט־ראָט) א. א. ר' משה לייזער איז געווען אַזוי אַרייַנגעטאָן אין זיין קהלשער אַרבעט אַז ער האָט פאַר־נאכלעסיקט צוליב דעם זיין אייגענע פּרנסה.

סוף 1913 באַשליסט ר' משה לייזער צו פאָרן קיין ארץ ישראל. ביז וואַנען ער איז געווארן פּאַרטיק מיט זיינע רייזע־הכנות איז אויסגעבראָכן די וועלט־מלחמה (1914) און ער איז געבליבן שטעקן אין דראָהיטשין. אין די מלחמה־יאָרן, ווען עס האָט, ל"ע, געבושעוועט די טיפוס־עפּידעמיע, האָט משה לייזער מיט זיינע חברים פון דער חברה־קדישא געאַר־בעט טאָג און נאַכט. זיי האָבן געדאַרפט אַרומגיין אַרום חולאים, אָפּגעבן אַ חסד של אמת צו די טויטע און העלפן אויך אין נויטיקע פאַלן די לעבעדיקע. בעזונדערס האָבן זיי גע־זאָרגט פאַר די „ביעזשניצעס", מלחמה־פלטים, וועלכע זיינען

פון רעכטס צו לינקס: שלום, ר׳ משה לייזער (פאָטער), ניסל, שמואל וועלוול, הינדע (מוטער) און סענדער.

אָנגעקומען קיין דראָהיטשין פון די מלחמה געביטן און זיינען געווען די ערשטע קרבנות פון דער עפידעמיע. אין משך פון יאָרן האָט זיך ביי משה לייזערן געפונען דער דראָהיטשינער פּנקס, ווו ער פלעגט פאָרשרייבן די וויכטיקע געשעענישן פון שטעטל. ליידער, וויים קיינער נישט וואָס עס איז געוואָרן מיטן פּנקס.

1923 איז משה לייזערן ענדלעך געלונגען צו פאַרווירקלעכן זיין חלום. ער האָט אויסגעוואַנדערט קיין ארץ ישראל, ירושלים, ווו ער האָט צוזאַמען מיט זיין פרוי אויסגעלעבט זיינע יאָרן.

ר׳ משה לייזער איז געשטאָרבן ח׳ תשרי, 1943. זיין פרוי, הינדע, איז געשטאָרבן ל׳ כסלו, 1940.

די גראַטשעס האָבן געהאַט פיר זין: ניסל (געקומען קיין אַמעריקע, געווען אַן אַקטיוויסט פועלי־ציוניסט און געשטאָרבן כ״ט אב 1908 אין שיקאָגע); שמואל וועלוול (לעבט זינט 1904 אין ירושלים, געלערנט דאָרט 1904־1919 אין תורת־חיים ישיבה); סענדער (אַ העברעאישער לערער, געקומען קיין אַמעריקע אין 1920, געפינט זיך אין לאָס־אַנדזשעלעס) און שלום (אַן אָנגעזעענער סוחר אין שיקאָגע).

זכריה שמיד הי״ד

זכריה ב״ר זלמן שמיד, געבוירן 1865 אין דראָהיטשין, איז געווען באַווּסט פֿאַר אַ בעל כשרון. ביי בעסערע באַדינגונגען, וועָן זכריה וואָלט זיך אָפּגעגעבן מיט לערנען אָדער שטודיום, וואָלט ער אויסגעשטיגן גרויס. ער איז אָבער מיט זיין לערנען ניט געגאַנגען ווייטער פון דעם חדר אָדער תלמוד־תורה, און איז באַלד אַוועק פֿאַר אַ בעל־מלאכה, אַרויסהעלפֿנדיק זיין פֿאָטער אין קוזשניע. אויך פֿאַר אַ צייט נאָך זיין חתונה מיט פֿעשען, האָט ער געצויגן זיין חיונה פון קוזשניע.

ר׳ זכריה, פֿעשע שמיד און איניקלעך

זכריה׳ס פֿייאיקייטן אָבער האָבן אים ניט געלאָזט צו זיין אָפּגעשלאָסן אין זיינע ד׳ אמות פון מלאכה און ער האָט אָנגעהויבן זיך צו מישן אין קהל׳שע ענינים. אין זיינע יונגע יאָרן איז ער געווען אַגרעסיוו; האָט געפירט אַ קאַמף קעגן די רעוואָלוציאָנערן פון זיין צייט, די „שווּעסטער און ברידער״ א. א. איינשאַפֿנדיק זיך פיל קעגנער. מיטן לויף פון די יאָרן האָט ער זיך געמעסיקט אין זיינע אימפּולסיווע אויסברוכן. זיין שאַרפֿער מוח, פֿלינקע אָריענטאַציע און גוטער חתוך־הדבור, האָבן געצווונגען יעדן איינעם צו צוהערן זיך צו זיינע ווערטער און ער איז מיט דער צייט געוואָרן איינער פון די אַזויגערופענע אָפּיציעלע אייביקע פֿרנסים פון שטאָט.

זכריה איז געווען פון די שטענדיקע בעלי־יועצים פון רב, האָט זיך באַטייליקט אין אַלע שטאָטישע אסיפות; געווען איינער פון די אָנפֿירער פון דער חברה־קדישא און פון פיל אַנדערע יידישע אינסטיטוציעס.

אַ באַזונדער קאַפּיטל פאר זיך איז זכריה׳ס טעטיקייט אין דער קאָאָפּעראַטיווער לייַ־און שפּאָר־קאַסע, בעסער געזאָגט, די פֿאַלקס־באַנק, וווּ ער איז בערך אַ דרייסיק יאָר (ביז זיין טויט) געווען דער דירעקטאָר און הויפּט־אָנפֿירער, ארויס־צייגנדיק זיך אַלס אַן עקספּערט אין פּינאַנצן. באַנק דירעק־טאָרן מיט בילדונג זיינען געקומען צו אים שואל־עצה זיין אין קאָמפּליצירטע פּינאַנץ־ענינים. ד״ר שאָשקעס, דער אָנפֿירער פון דער קאָאָפּעראַטיווער געזעלשאַפֿט אין פּוילן, איז געווען איינער פון זיינע נאָענטע ידידים.

ר׳ זכריה איז געווען אַ חבר פון דער חברה־ש״ס און אַ בעל תפלה אין אַלטן בית המדרש.

וועגן זכריה׳ס טויט גייען אַרום פֿאַרשיידענע נישט קיין קאָנטראַלירטע ווערסיעס. איינע זאָגט, אַז ער איז געשטאָרבן מיט אַ נאַטירלעכן טויט אין 1939; אַ צווייטע — אַז ער איז געשטאָרבן מיט נישט קיין נאַטירלעכן טויט אונטער דער ממשלה פון די באָלשעוויקעס אין 1940; און אַ דריטע — אַז זכריה איז אומגעקומען דורך די דייטשן אין 1942. ליידער קענען מיר נישט פעסטשטעלן וועלכע פון זיי איז די ריכ־טיקע . . .

זכריה איז געווען דער ברודער פון דער באָבע חיה־איטע.

די שמיד׳ס האָבן געהאַט פינף זין: יודל שמיד (אומגעקו־מען מיט זיין פֿאַמיליע 1942 אין דראָהיטשין), יהושע (דער מאַן פון ראָשע לאה לעוו, געשטאָרבן אין ניו־יאָרק), ישראל (אומגעקומען מיט זיין פֿאַמיליע 1942 אין דראָהיטשין), חיים זלמן (געשטאָרבן 1908) און אפרים (לעבט אין ניו־יאָרק).

טוביה דוד וואַרשאַווסקי ע״ה

טוביה דוד וואַרשאַווסקי, אַ זון פון ר׳ שמואל לייזער׳ן און ברודער פון ר׳ זושע׳ן איז געבוירן אין דראָהיטשין. זיין חינוך האָט ער באַקומען אין חדר און פריוואַט ביי מלמדים. האָט אויך געלערנט ביים גאון ר׳ פנחס מיכאל אין אַנטאָ־פאָליע און אין ישיבות. זיין פרוי, שרה לאה, איז געווען די שוועסטער פון ר׳ טוביה דוד לעוו פון האָרבאַצע.

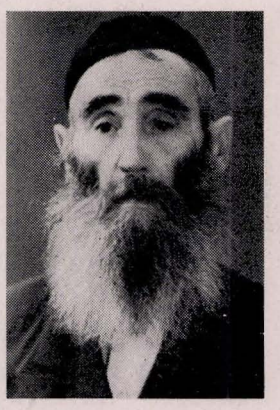
ר׳ טוביה דוד איז געווען אַ שותף צו די געשעפטן פון זיין ברודער ר׳ זושע. ער האָט זיך אָבער ווייניק געמישט אין מסחר. ער איז געווען אַ שטילער מענטש און אַ יושב־אוהל. דאָס מערסטע פון זיין צייט האָט ער פאַרבראַכט אין לערנען פאַר זיך און אויך געלערנט פאַרן עולם אין אַלטן בית־מדרש. אַלס אַ גוטער בעל־תפילה, פלעגט ער שטענדיק דאַוונען (אָן געצאָלט) מוספים אין ימים־נוראים אין די דראָהיטשינער בתי־מדרשים. ער איז געווען שטאַרק רעספּעקטירט און גע־אַכטעט אין שטאָט.

אין 1924 האָט טוביה דוד מיט זיין פֿאַמיליע אויסגעוואַנ־דערט קיין ארץ ישראל און זיך באַזעצט אין ראשון־לציון, וווּ ער האָט געהאַט זיין אייגענעם האָטעל אָדער גאַסט־הויז. ער איז געשטאָרבן דאָרט אין 1947.

ר׳ טוביה דוד האָט געהאַט 4 טעכטער און אין זון: פערל (אומגעקומען מיט איר מאַן זיידל און קינדער אין דראָהי־טשינער געטאָ); זלאָטע (יצחק) אין קאַנאַדע; אליה, באַשקע און רחל אין ארץ ישראל.

זושע וואַרשאַווסקי

זושע וואַרשאַווסקי איז געבוירן 1868 אין דראָהיטשין. זיין פאָטער, ר׳ שמואל לייזער, פון די נכבדים פון שטאָט, איז געווען אַן אור־אייניקל פון ר׳ דוד׳ל יפה, זצ״ל. דאָס גלייכן זיין מוטער, באַשע, האָט געשטאַמט פון אַ פיינער פאַמיליע. ר׳ זושע האָט באַקומען זיין חינוך אין חדר, תלמוד־תורה און פריוואָט ביי מלמדים און האָט אויך שטודירט אַלגעמיינע לימודים און שפראַכן.

ר׳ זושע וואַרשאַווסקי

פיר יאָר האָט זושע געדינט דעם רוסישן צאַר און אַ דאַנק זיין שפראַכן קענטעניש האָט ער זיין „סלוזשבע״ אויסגעדינט אין קאָנצעלאַריע אַלס שרייבער. ער האָט זיך קיין איין מאָל נישט מאכל־טריפה געווען, און האָט נאָך געבראַכט פון „סלוזשבע״ געלט אַהיים...

אין 1894 האָט זושע חתונה מיט זיין באַשערטער חיה פריידע פינסקי פון מאָטעלע. ער באַזעצט זיך אין דאָרף האָרבאָכע, וואו זיין פאָטער, שמואל לייזער, האָט געהאַט אַ ציגל־פאַבריק (ציגעלניע) און גייט אַריין צוזאַמען מיט זיין עלטערן ברודער, ר׳ טוביה דוד, אין האָלץ־און וואַלד־מסחר. ר׳ זושע האָט זיך גוט אויסגעטויגט אין דער דאָזיקער מסחר־בראַנזשע און ער האָט, ב״ה, מצליח געווען.

עס גייען נישט אַוועק קיין עטלעכע יאָר און זושע מיט טוביה דוד׳ן, זיינען די בעלי־בתים פון אייגענע גרויסע וועלדער; פאָסעסאָרן און אייגנטימער פון הויפן, מאיאָנטקעס (ווי קלעמענטאָוו, זאמאָשע א. א.); פאַרמאָגן דריי שיינע הייזער אין דראָהיטשין א.א.ו.ו. ר׳ זושע, דער געשעפט־פירער שטייט אין האַנדלס־באַציאונגען מיט פולקאָוויניקעס, געוועראַלן, גובערנאַטאָרן, באַראָנען און אייגנפלוסרייכע פריצים, וועלכע שעצן און אַכטן זושעס סוחרישע פייאיקייט און ערלעכקייט אַלס ייד און מענטש. זיי וויסן, אַז ר׳ זושע איז אַ רעליגיעזער ייד און פאַרגיבן אים, וען ער לאָזט זיי איבער אין מיטן אַ וויכטיקן געשפּרעך און שטעלט זיך אַוועק דאָוונען אַ מנחה אָדער אַ מעריב. אויסנוצנדיק זיין קאָנטשאַפט מיט די הויך־געשטעלטע פערזענלעכקייטן פועלט ער אָפט אויס טובות פאַר יידן.

אין 1907 ציען זיך די ברידער וואַרשאַווסקי אַריין קיין דראָהיטשין. די „האָרבאָכער״, ווי מען האָט זיי געפרופן, ווערן אַ שם דבר אין שטאָט. זיי פירן שיינע באַלעבאַטישע יידישע הייזער, פון וועלכע עס ווערט אויסגעטיילט פיל צדקה. אין 1911 קויפן זיי אָפּ פון ר׳ נחום שעווינסקי׳ן זיין לעדער־פאַבריק (גאַרבאַרניע) און אַרבעטן איר אַרויף. זייערע לעדער־אויסאַרבעטונגען באַקומען אַן אָפּזאַץ אין ווייטע געגנטן פון לאַנד.

מיט דער אָקופּאַציע פון דראָהיטשין דורך דער דייטשער אַרמיי אין 1915, פאַרלירן זיי דאָס גאַנצע פאַרמעגן. די הייזער און די לעדער־פאַבריק גייען אַוועק מיטן רויך אין דער גרויסער מלחמה־שריפה. דער דייטש קאָנפיסקירט דאָס גאַנצע אויסגעאַרבעטע געהילץ אין די וועלדער, ווי אויך דאָס געבליבענע לעדער פון דער גאַרבאַרניע. די וועלדער און די הויפן גופא ווערן איבערגענומען פון די דייטשן, וועלכע פאַרוואַלטן מיט זיי אויפן דייטשן שטייגער: רויבן אַלץ אויס און פירן עס אַוועק קיין דייטשלאַנד. אין די מלחמה־יאָרן האָבן די ברידער וואַרשאַווסקי געלעבט אין קלעמענטאָוו און אין האָרבאָכע.

אין 1918 באַקומען די וואַרשאַווסקי׳ס צוריק דעם זאַמאָשער הויף און זיי הויבן זיך אָן צוריק אַרויפארבעטן. אָבער עס איז שוין נישט געגאַנגען אַזוי גוט ווי אונטער דער צאַרישער מאָכט, מחמת די פּאָליאַקן האָבן מיט אַלע מיטלען געשטערט דעם יידישן מסחר.

ר׳ זושע, וועלכער האָט זיך צוריק באַזעצט אין שטאָט, האָט דאָן מער צייט אָפּגוגעבן זיך מיט קהל׳שער אַרבעט. ער איז געווען דער בעל־יוען פון הרב קאַלענקאָוויטש, טאָן־געבער אויף אַלע שטאָטישע אסיפות; בורר און אויסגלייכער פון פאַרשיידענע מחלוקת׳ן וועגן ירושות, שידוכים א.א.; שתדלן פאַר די וואָס זיינען געקומען אין קאָנפליקט מיט דער מאָכט; לאַנג־יעריקער גבאי פון אַלטן בית־מדרש; איבערגעגעבענער עסקן און נדבן פאַרן „ועד־הישיבות״; מכניס־אורח און בעל־צדקה בסתר וכדומה. ר׳ זושע האָט פאַרקערפערט אין זיך דעם יידישן טיפ שתדלן און פרנס פון די אלטע צייטן. דאָס זעלבע האָט אויך געטאָן זיין פרוי חיה־פריידע, וועלכע פלעגט העלפן ארעמע שטילערהייד, אַריינשיקנדיק זיי אין די הייזער חלה אויף שבת און אַנדערע שפייזן. און אַזוי האָבן זיי געלערנט זייערע קינדער.

אין יולי 1941 ווערט ר׳ זושע מיט זיין פרוי און קינדער (בערל און זלאָטע מרים מיט זייערע פאַמיליעס) פאַרנומען פון די באַלשעוויקעס און אַרויסגעשיקט קיין טיף רוסלאַנד. פון דערשעפונג און פון נישט־דערעסן שטאַרבט דאָרט (1943) זיין פרוי חיה־פריידע, ע״ה, און ווערט באַהאַלטן אויף אַ קריסטלעכן בית־עולם. אין מאַי 1946 ווערט ר׳ זושע מיט זיין פאַמיליע צוריקגעשיקט פון רוסלאַנד קיין פוילן. אין דעצעמבער, 1948, ווערט ער פון זיין טאָכטער רחל אַראָפּגעבראַכט קיין אַמעריקע. פון זינט יולי, 1949, לעבט ר׳ זושע אין ארץ־ישראל, וואו ער ווערט באַזאָרגט און אויסגעהאַלטן בכבוד פון זיין טאָכטער רחל און איידעם וועלוול מאַזורסקי (פון ניו־יאָרק), וועלכע זיינען באַוואוסטע בעלי־צדקה.

אַ חוץ רחל׳ן האָט זושע נאָך צוויי זין און אַ טאָכטער: מרדכי (זיסל) און בערל (רחל) אין ארץ־ישראל און זלאָטע מרים (ישעיה) אין קאַנאַדע.

שמשון גאָלדמאַן ע״ה

שמשון ב״ר מאיר מרדכי גאָלדמאַן איז געבוירן 1859 אין דראָהיטשין. פון קינדווייז אָן האָט ער געלערנט אין בית מדרש און געהאַט אַ שם פֿאַר אַ גוטן און פרומען בחור.

נאָך דער חתונה מיט העניע חיה שעדראָוויצקי, האָט זיך ר׳ שמשון געזומען צו וואָלד־מסחר. ער האָט געקויפט דעלאַנקעס און די אויסגעאַרבעטע געהילץ אַרויסגעפירט צום בילינער ברעג פון דניעפּראָווסקי־בוגער קאַנאַל. אויף זיין מזל איז פונקט דעם יאָר פֿאַרגעקומען אַ גרויסע פֿאַרפליי־צונג און דאָס גאַנצע געהילץ איז צוגעק מיטן וואַסער. ר׳ שמשון האָט געזען אין דעם אַ סימן, אַז ער דאַרף זיך פֿאַר־נעמען מיט דעם זעלבן געשעפט וואָס זיינע עלטערן האָבן זיך פֿאַרנומען, און ער האָט געעפנט אַ קראָם פון מאַניפֿאַק־טור. די ערשטע צייט איז נישט געגאַנגען אַזוי גוט, ווייל זיין גאַנצער נדן איז אַוועק מיטן וואַסער, נאָר זיין גוטער נאָמען

זיצן פון לינקס: ר׳ שמשון און העניע חיה גאָלדמאַן. שטייען: טאָכטער ביילע, איידעם אהרן וואָלוועלער און קינד רבקה, ע״ה

האָט אים געשאַפֿן צוטרוי און הער געשעפט האָט פֿראָספּערירט.

טראָץ דעם וואָס ר׳ שמשון איז געווען שטאַרק פֿאַרנומען אין זיין געשעפט, האָט ער דאָך יעדן טאָג געפונען צייט צו לערנען אַ בלאַט גמרא בין מנחה למעריב אָדער נאָך מעריב. ער איז קיינמאָל נישט געזעסן ביים טיש ניט האָבנדיק אַריינ־געקוקט אין אַ ספר. ביז אין די מיטעלע יאָרן פלעגט ער יעדע נאַכט אָפּריכטן חצות. עס איז נישט געווען קיין איין מחבר פון ספרי־קודש וואָס זאָל אים נישט צושיקן זיין ספר. איז טאַקע ביי אים געווען אַ גרויסע ביבליאָטעק פון ספרי־קודש און אפילו קבלה ספרים.

ר׳ שמשון איז געווען אַ שטאַרקער קעגנער פון חסידות. ער פלעגט זאָגן, אַז גאָט דאַרף מען דינען מיט תפלה, לערנען און מעשים טובים נישט מיט חסידישע נגונים און טענץ... פונדעסטוועגן, אַז עס פלעגט קומען קיין דראָהיטשין ר׳ נחום׳קע פון סלאָנים, פלעגט ר׳ שמשון אַרויסגיין צו מקבל־פּנים זיין אים, אָפּטרעטן דעם שענסטן צימער און אַליין אים משמש זיין. ר׳ שמשון פלעגט זאָגן, הגם ער איז אַ קעגנער פון חסידות און רביים, דאָך גיט ער אָפּ כבוד ר׳ נחום׳קען, ווייל ער איז אַ תלמיד־חכם, אַ למדן, און פֿאַר אַ תלמיד־חכם האָט ער געהאַט דעם גרעסטן רעספּעקט. און וויראָלעך האָט ר׳ נחום׳קע געלערנט טאָג און נאַכט.

ר׳ שמשון האָט זיך אָפּגעגעבן מיט געזעלשאַפֿטלעכער אַרבעט. ער איז געווען פיל יאָרן גבאי פון נייעם בית מדרש און פון חברה קדישא; פֿאַרשפֿרייט אַקציעס פון דער ציוניס־טישער קאָלאָניאַל באַנק; געזאַמלט פֿאַרן קרן־היסוד א.א.וו.

זיינע קינדער האָט ר׳ שמשון דערצויגן אין רעליגיעזן גייסט, גלייכצייטיק געזאָרגט פֿאַר זייער וועלטלעכער אויס־בילדונג און האָט אייגנפּלאַנצט אין זיי ליבע צו ציון און ירושלים.

די לעצטע יאָרן האָט ר׳ שמשון געליטן פון אַ שטאַרקן סקלעראָז אין קאָפּ און די דאָקטוירים האָבן אים פֿאַרבאָטן צו לייענען און לערנען. דאָך האָט ער נישט געהערט די דאָק־טוירים און ביזן לעצטן טאָג האָט ער געלערנט משניות אָדער עין יעקב, אַמאָל אויך אַ בלאַט גמרא.

ר׳ שמשון איז געשטאָרבן כ״ט ניסן תרצ״ב, 5טן מאַי 1932.

העניע חיה, ר׳ שמשונ׳ס פרוי, איז געבוירן 1854 אין דראָהיטשין. צו אירע תנאים האָט איר פֿאָטער, ר׳ יעקב אליעזר שעדראָוויצקי געקויפט אַ לאָטעריע־צעטל און גע־זאָגט אַז דער געווינס וועט זיין נדן פֿאַר דער טאָכטער. זיין צעטל האָט טאַקע געוווּנען 300 רובל, אָבער דער נדן, ווי געזאָגט, איז אַוועק מיטן וואַסער.

העניע חיה איז געווען אַן אשת חיל, האָט געוויירטשאַפֿט אַ גרויסע הויז און נאָך אַרויסגעהאָלפן דעם מאַן אין גע־שעפט. זי האָט זייער געשעצט און אָפּגעגעבן כבוד איר מאַן ר׳ שמשונ׳ען, וועלכער האָט עס שטאַרק אָפּגעשאַצט. פֿאַרן טויט האָט ער טאַקע אָנגעזאָגט, אַז כל־זמן זי וועט לעבן, זאָל זי זיין די בעלת־הבית׳טע פון הויז און געשעפט.

באַדיע פלוס (טאָכטער פון די גאָלדמאַנס) און אירע קינדער

העניע חיה איז געשטאָרבן ד׳ כסלו, תרצ״ח, 8טן נאָוועמבער, 1938.

די גאָלדמאַנס האָבן געהאַט צען קינדער — פיר זין און זעקס טעכטער. צוויי זין זיינען געשטאָרבן נאָך אַלס קליינע קינדער.

אהרן (דער עלטסטער זון, געשטאָרבן ג׳ תמוז, תש״ג, אין קרית־מוצקין, ארץ ישראל).

שאָשע רחל (אומגעקומען אין דראָהיטשין צוזאַמען מיט צוויי זין און צוויי טעכטער, איר מאַן אליה געשטאָרבן אין געטאָ פון צרות... הי״ד! איר זון, פרץ, געהרגעט געוואָרן דורך די אַראַבער אין 1947 אין חיפה. איין טאָכטער געפינט זיך היינט אין חיפה).

שיינע ציפּע (אומגעקומען אין דראָהיטשין צוזאַמען מיט איר מאַן יצחק גאָלדמאַן און צוויי טעכטער, הי״ד! איין זון געפינט זיך אין קאַנאַדע).

מלכה גיטל (אומגעקומען אין בריסק צוזאַמען מיט איר מאַן מרדכי גילמאַן, זון און טאָכטער, קיינער ניט פארבליבן, הי״ד!)

באַדיע (אומגעקומען אין פאוואַרסק, וואָלין, צוזאַמען מיטן מאַן שלמה פלוס, הי״ד. איר זון און טאָכטער האָבן זיך געראַטעוועט אין וואַלד, געקעמפט אין די רייען פון די פּאַרטיזאַנער. די טאָכטער איז געהרגעט געוואָרן פאַר דער באפרייאונג און דער זון לעבט היינט אין אַמעריקע).

ביילע (אומגעקומען אין לוצק צוזאַמען מיט איר מאַן אהרן וואלוועלער און דריי קינדער. קיינער ניט געבליבן פון זיי, הי״ד!)

שלמה זעליג (געוואָרן אַרויסגעשיקט פון די רוסן קיין סיביר און אַזוי אַרום ניצל געוואָרן פון טויט, געפינט זיך היינט מיט זיין פרוי רחל אין קרית־מוצקין, ארץ ישראל).

און יענטע (אַרויסגעשיקט קיין טיף רוסלאַנד און אַזוי אַרום געראַטעוועט זיך פון די דייטשע רוצחים. געפינט זיך היינט מיט איר מאַן און קינדער אין קרית מוצקין, ארץ ישראל).

מאיר דער לינער־קאַפּלאן ע״ה

מאיר קאַפּלאַן, דער „מאיר דער לינער״ ווי מען האָט אים גערופן, איז געבוירן 1865, בערך, ביי אַ לומדישער משפּחה אין שאַוול, ליטע. זיין פאָטער איז געווען דיין אין שאַוועל. ביז אַרום 16 יאָר האָט ער געלערנט אין בית־מדרש אין שטאָט. אין יענע יאָרן, דערציילט מען, איז אויסגעבראָכן אַ הונגער אין שאַוולער געגנט און פיל מענטשן פון שטאָט האָבן זיך געלאָזט איבער דער וועלט צו זוכן חיונה. צווישן די וואַנדערער איז אויך געווען דער יונגער מאיר, וועלכער האָט נאָך לאַנגע נדודים דערשלאָגן זיך קיין פינסק און געזעצט זיך דאָרט לערנען אין ישיבה.

מיט אַ צייט שפּעטער איז אין פינסקער ישיבה געקומען א ישובניק פון דאָרף לינע, ביי יאַנאָווע, און געבעטן דעם ראש ישיבה צו רעקאָמענדירן אים אַ בחור צו לערנען מיט די קינדער פון דאָרף. דער ראש ישיבה האָט אָנגעוויזן אויף מאיר׳ן. און אַזוי ארום איז דער שוולער ישיבה־בחור מגולגל געוואָרן אין דעם וויטן פּאָלעסיער דאָרף לינע, וווּ ער האָט אויך חתונה געהאַט און געצויגן זיין חיונה פון קרעמעריי. ר׳ מאיר איז געוואָרן א תושב אין לינע און באַקומען דעם נאָמען „מאיר דער לינער״.

אזוי האָט זיך עס געצויגן ביז 1907, ווען די צאַרישע מאַכט האָט ריקזיכטסלאָז אָנגעהויבן דורכפירן די גזרה פון תחום־מושב, אַרויסצוטרייבן די יידן פון די דערפער. דאָן איז ר׳ מאיר געווען געצוווונגען צו פאַרלאָזן דעם דאָרף לינע און האָט זיך באַזעצט אין דראָהיטשין.

פאַר אַ קורצער צייט האָט ר׳ מאיר געלערנט גמרא מיט

די עלטערע קינדער פון שולע „יבנה" און מיט אַנדערע, שפּעטער אין בית־מדרש. יאָרן לאַנג, ביז זיין פּטירה, האָט ער געלערנט משניות פֿאַרן עולם אין אלטן בית־מדרש און אויך געווען א בעל־תּפילה אין די ימים־נוראים.

ר׳ מאיר האָט געהאַט אַסך רגש און יראת שמים; ער איז אויך געווען באַוואוסט פֿאר א גרויסן מכניס־אורח. כמעט אלע מגידים, משולחים און סתם אורחים, וואָס פֿלעגן דורכפֿאָרן דראָהיטשין, האָבן זיך אויפֿגעהאַלטן ביי ר׳ מאיר׳ן אין הויז. ער האָט אויך אָפט אַרויסגעהאַלפֿן א געקוועלטן ייד מיט אַ גמילות־חסד.

אין 1939, וועו די דייטשע ערשאָפֿלאַנען האָבן באָמבאַרדירט דראָהיטשין און אַלע זיינען זיך צעלאָפן אין די פעלדער און וועלדער צו באַהאַלטן, איז מאיר געבליבן זיצן ביי זיך אין הויז און געלערנט ווי תמיד. באָמבעס זיינען געפֿאַלן אַרום, שויבן האָבן אַפּגעלאָצט און הייזער האָבן זיך געטרייסלט, אָבער ביי ר׳ מאיר׳ן אין הויז האָט קיין אייז שויב נית געפֿלאַצט.

ר׳ מאיר איז געשטאָרבן י״ז חשון, 1940, און האָט נאָך געהאַט די זכיה צו קומען צו קבר ישראל אויף דעם דראָהיטשינער בית־עולם, ווערנדיק אַרויסבאגלייט פון דער גאַנצער שטאָט. (זע זיין בילד אויף זייט 52).

ר׳ מאיר האָט געהאַט פינף קינדער: שרה אייזענשטיין (אומגעקומען מיט איר מאַן אליה אין דראָהיטשין), צדוק, יוסף (ביידע געשטאָרבן), פערל און ישעיה (לעבן אין ניו־יאָרק).

מעשל אַווערבוך ע״ה

משה המכונה מעשל אַווערבוך איז געבוירן 1860 אין פֿרוזשאַני. זיין חינוך האָט ער באַקומען אין חדר און אין ישיבה, האָט אויך געלערנט וועלטלעכע בילדונג און גוט באַהערשט די רוסישע שפּראַך.

ר׳ מעשל אַווערבוך, ע״ה

נאָך גאָר יונג איז ר׳ מעשל אָנגעקומען פֿאר אן איידעם צו ר׳ חאצקל וואלעוועלסקי פון דראָהיטשין. מיט דער מיטהילף פון זיין גביר׳שן שווער און זיין אשת חיל חוה, האָט ר׳ מעשל זיך געמומען צו מסחר און האָט שטאַרק מצליח געווען. ער האָט געהאַט דעם גרעסטן און רייכסטן באַקאַלייגעשעפט אין דראָהיטשין. אלע פּריצים און נאַטשאַלניקעס פון געגנט זיינען געווען פון זיינע קונדן, וועלכע האָבן אים געהאַלטן פאר אן ערלעכן געשעפטסמאַן.

ר׳ מעשל, וועלכער האָט געשמ׳ט פאַר אַ למדן און משכיל און האָט זיך געערעכנט פאַר דעם גרעסטן נגיד פון שטעטל, איז געווען אַ נחבא אל הכלים. ער האָט זיך נישט געק׳קהל׳ט, אין ערגעץ נישט געגאַנגען און ערגעץ נישט געקומען. זיין אייניציקער וועג איז געווען פון הויז אין בית־מדרש און פון בית־מדרש אין געשעפט. אין די שבתים און בין מנחה למעריב אינדערוואָכן, וועו ער האָט געהאַט צייט, איז ער געזעסן אין אלטן בית־מדרש און געלערנט ש״ס.

אין 1941 איז ר׳ מעשל מיט זיין זון אברהם און אַנדערע געווארן ארויסגעשיקט דורך די רוסן קיין סיביר, וווּ ער איז כ״ב כסלו, 1943, געשטאָרבן און געקומען צו קבורה אויף אַ קריסטלעכן בית־עולם.

•

חוה אַווערבוך, די פרוי פון מעשל אַווערבוך, איז געבוירן אין 1864 אין דראָהיטשין. איר פאָטער, ר׳ חאצקל וואלעוועלסקי האָט געשטאַמט פון א נגידישער משפּחה, וועלכע ציט איר יחוס פון די קאצענעלבויגנס און פון ר׳ שאול וואָהל.

חוה אַווערבוך, ע״ה

חוה חאצקל׳ס, ווי מען האָט איר גערופן, איז געווען אַ העלדישע פרוי מיט פיל מעלות: געביל־דעט, בא גא בט, קלוג און אַן אויסגעצייכנטע געשעפטספרוי. סיי יידן און סיי קריסטן האָבן געהאַט פאַר איר גרויס דרך־ארץ. חוה האָט געהאַט אַ פּיין־פּילנדן כאַראַקטער און האָט שטילערהייט, בסתר, געהאָלפֿן לינדערן די יידישע ארעמקייט אין שטעטל. חוה פלעגט זאָגן: „אַ דראַהיטשינער בעל־עגלה שטייט ביי איר העכער ווי אַ קאָברינער בעל־הבית"...

חוה, וועלכע איז די לעצטע יאָרן נישט געווען ביי איר בעסטן געזונט, איז געשטאָרבן אין 1931 אין דראָהיטשין.

די אַווערבוך׳ס האָבן געהאַט דריי זין און איין טאָכטער: זאָוול, אברהם, מנחם און מנוחה. אברהם לעבט אין ארץ ישראל און מנוחה אין רוסלאַנד. (זע זייטן 78, 187 און 188).

אליהו אייזנשטיין ע״ה

אליהו אייזנשטיין איז געבוירן 1875, בערך, אין דראָהיטשין צו זיינע עלטערן ר׳ דוד און חיה גיטל. זיין מוטער, ע״ה, א משפחה־אָפשטאַם פונעם מקובל ר׳ דוד׳ל יפה, זצ״ל, האָט געהאָפט צו מאַכן איר אליה׳ן פאַר אַ רב. דער יונגער אליה האָט אַרויסגעוויזן גוטע פייאיקייטן אין לערנען. ער האָט שוין געלערנט אַ בלאַט גמרא.

לאַנג האָט אָבער אליה נישט געקענט אָנגיין מיט זיין

אליהו אייזנשטיין, ע״ה

לערנען, מחמת אין שטוב זיינען געווען נאָך פינף קינדער, קלענערע פון אים, און ווייל די מאַטעריעלע לאַגע אין שטוב איז נישט געווען אַזוי גוט, איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז דער יונגער אליהו זאָל פאָרן קיין אַמעריקע צו זיין פאָטער ר׳ דוד, ע״ה, וועלכער איז שוין דאָן געווען אין שיקאָגע. נאָך לאַנגע נדודים און וואָגלענישן אין דער יונגער אליה אָנגעקומען (1891) קיין שיקאָגע.

אין די ערשטע יאָרן פון זיין אָנקומען קיין שיקאָגע, האָט אייזנשטיין, ווי יעדער נייער אימיגראַנט, געמוזט זיך אַביסל צומאַטערן מיט פרנסה. אַ שטיקל צייט (1895) האָט ער געהאַלטן אַ סטאָר פון קלייַדער א.א.וו. ביז ער גייט אַריבער צום מסחר מיט הייזער („ריעל־עסטייט״) און דאָ הייבט זיך אָן זיין שטייגן.

פון אָנפאַנג האָט זיך אייזנשטיין פאַרנומען בלויז מיט קויפן און פאַרקויפן. שפעטער ווערט ער קאָנטראַקטאָר־אונטערנעמער און בויט אַליין הייזער אוּן אַנשטאַלטן. אין משך פון די יאָרן 1904־1916 האָט אייזנשטיין אויסגעבויט צענדליקער גרויסע און שיינע בנינים.

זינט דעם יאָר 1916 האָט ער זיך פאַרנומען מיט קוילן־מסחר. פאַר אַ צייט (1923) איז ר׳ אליהו אויך געווען וויס־פרעזידענט פון דער קאָמיוניטי באַנק אויף רוזוועלט ראוד.

צו דער זעלבער צייט, גיט זיך אָפ ר׳ אליהו אייזנשטיין מיט געזעלשאַפטלעכער אַרבעט. ער איז געווען גרינדער־פרעזידענט פון דער ערשטער דראָהיטשינער שוהל (1906) אויף ריסין עוועניו און קלאַרק סטריט. אין 1915 איז ער איניציאַטאָר און בויער פון דער גרויסער דראָהיטשינער שוהל אויף דאָגלאַס־העמלין — היינטיקע קהלת־יעקב שוהל— ווו ער איז געווען אין משך פון 3 יאָר איר ערשטער פרעזידענט. אין יאָר 1924 בויט ער אויס די גרויסע קהלת־יעקב תלמוד־תורה, וווּ ס׳האָבן געלערנט הונדערטער קינדער. אייזנשטיין איז געווען פרעזידענט פון דער תלמוד־תורה זינט איר גרינדונג ביז זיין לעצטן טאָג.

אין יאָר 1920 פאָרט ר׳ אליהו אייזנשטיין, אַלס דעלעגאַט פון די לאַנדסלייט, קיין דראָהיטשין.

אַ רייזע דאָן קיין פוילן איז צוליב דער פויליש־רוסישער מלחמה געווען פאַרבונדן מיט גרויס געפאָר. דאָך האָט ער זיך מיט גרויס מסירת־נפש דערשלאָגן אין שטעטל און געבראַכט טרייסט און האָפענונג צו די מלחמה־געליטענע דראָהיטשינער, צו וועמען ער האָט אויסגעטיילט פיל טויזנטער דאָלאַרן, וואָס זייערע קרובים האָבן מיטגעשיקט מיט אים. אייזנשטיין האָט אויך געגעבן אַ סומע געלט צו בויען אַ שולע אין דראָהיטשין.

אין יאָר 1921 פאָרט אייזנשטיין צום צווייטן מאָל קיין פוילן. דאָס מאָל איז ער שוין דער שליח, נישט נאָר פון די דראָהיטשינער לאַנדסלייט, נאָר אויך פון די לאַנדסלייט פון גאַנצן געגנט. אַרום 300 טויזנט דאָלער האָט אייזנשטיין דאָן פאַרנאַנדערגעטיילט צו די יידן פון כינסק, בריסק, דראָהיטשין, יאַנאָווע, מאָטעלע, אַנטאָפאָליע, בערעזע א.א. מען האָט געדאַרפט שטיין אין דער ריי ביז מען האָט זיך געקענט צושלאָגן צו אים אויף אָפצונעמען די גרוסן פון די אַמעריקאַנער קרובים. אַזוי פיל מענטשן זיינען געקומען צו אייזנשטיינען טאָג־טעגלעך.

אייזנשטיין האָט אויך דאָן אויסגעפועלט וויזעס פאַר צענדליקער יידישע פאַמיליעס, וועלכע ער האָט מיטגענומען מיט זיך קיין אַמעריקע. די דאָזיקע האָבן אים היינט פיל צו פאַרדאַנקען וואָס זיי האָבן זיך באַצייטנס אַרויסגעראַטעוועט פון גיהנום.

אין יאָר 1922 ווערט אייזנשטיינען אָנפאַרטרויט די מיסיע

אויסצובויען אַ ישיבה אין שיקאַגע. און אַלס פאַרזיצער פון בוי־קאָמיטעט, האָט ער אין משך פון אַ האַלב יאָר אויפגעבויט דעם היינטיקן גרויסן בנין פון בית־מדרש לתורה, ווו ער האָט פאַר אַ צייט פאַרנומען דעם אָמט פון „טשערמאַן פון באָרד". ביז זיין טויט איז אייזענשטיין געווען דער פינאַנץ־טשערמאַן פון בית מדרש לתורה אויף דאָגלאַס בולוואַר.

אליהו אייזענשטיין איז אויך געווען פון די הויפט־גרינדער פון „וועד־החינוך" (פאראייניקטע תלמוד־תורה'ס). מיט זיין איניציאַטיוו און הילף איז, טראָץ דער קעגנערשאַפט פון אַנ־דערע, אָפגעקויפט געוואָרן דער בנין אויף ווילקאָקס עוועניו, וואָס האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר אַ דערפאָלג. אין דעם דאָזיקן בנין געפינט זיך היינט די צענטראַלע פון „וועד־החינוך", וועמענס פרעזידענט אייזענשטיין איז געווען די גאַנצע צייט.

שטייגן פון רעכטס: ב. זיסוק, אברהם גראַטש, שלום גראַטש, אליהו אייזענשטיין, דוד עפשטיין, מנחם אַווערבוך, איטשע גאָלדמאַן (זיצט) און בערעלע וויכנעס. ליגן פון רעכטס: י. זילבערשטיין, יוסף גראטש, עזרא וויסמאן און טעוול זבאַר. אין 1920, וועו א. אייזענשטיין איז געווען אין דראָהיטשין.

אין 1950 איז אייזענשטיין געווען דער איניציאַטאָר און בויער פון דעם נאָרט־לייק־שאָר „תורה צענטער". פאַר דעם דאָזיקן צוועק האָט אייזענשטיין געגעבן מער ווי 50 טויזנט דאָלער. „שיקאַגער צייטשריפט", אָקטאָבער, 1951.

אליהו אייזענשטיין איז געשטאָרבן י"ד טבת, תשי"ד — 20־טן דעצעמבער, 1953.

אויף אַ פארזאמלונג אין נאָרט־לייק־שאָר „תורה־צענטער" איז אייזענשטיין פלוצלונג אַוועקגעפאַלן און אויסגעאָנגען...

אין זיין צוואה האָט אליהו אייזענשטיין כמעט זיין גאַנצן פאַרמעגן אָפגעשריבן פאַר רעליגיעזע חינוך־מוסדות אין שיקאָגע און אַנדערשוואו, לויט דעם איינזען פון די אפוטרופּסים.

אליהו אייזענשטיין האָט איבערגעלאָזט אַ פרוי, תּוה (איווע) אייזענשטיין (וועלכע שטאַמט אָפּ פון גרויסן יחוס, איר פאָטער ר' משה סאַלק, איז געווען לאַנג־יעריקער גבאי פון דער רוסישער שוהל אין שיקאָגע); 4 ברידער און איין שוועסטער: ליפמאַן, ישראל ברוך, לייזער, אברהם און רייכל אייזענשטיין.

חייקל גראַטש ע"ה

חייקל גראַטש איז געבוירן 1867 צו זיינע עלטערן ר' שמעון און ביילע אין דראָהיטשין. ער האָט געלערנט אין חדר און פריוואַט ביי מלמדים, באַזונדערס ביי הרב יוסף וואַלע־ווע־לסקי, זייענדיק אייניער פון די בעסטע גמרא תלמידים.

ר' חייקל גראַטש, ע"ה

אין 1890 האָט חייקל געהיראַט אסתר יהודית'ן, די טאָכטער פון ר'ישעיה און אַסנע פון ספאַרע־ווע (נעבן כאַמסק). די גאַנצע י א ר ן איז חייקל געווען א נהנה מיגיע כפיו און האָט ערלעך געאַרבעט פאַר זיין עקזיסטענץ. 2 מאָל איז ר' חייקל געפאָרן קיין אַמעריקע. דעם ערשטן מאָל איז ער געקומען קיין ניו־יאָרק אין 1900. וועו ער האָט זיך געקליבן צוריקצופאָרן (דעם צווייטן מאָל) אַ היים, איז ער פלוצלונג פארשלאפט געוואָרן און ג' שבט תרס"ו, 1906, געשטאָרבן. ער איז געקומען צו קבורה אויף דעם דראָהיטשינער בית־עולם אין ניו־יאָרק.

ר' חייקל איז געווען א מושלם און א רצוי לקהל. פלעגט לערנען פאַרן עולם, געקענט דרשנ'ען, געווען אַ גוטער בעל תפלה און בעל־קורא, און באַהערשט די העברעאישע און רו־סישע שפראַך. איז אויך געווען אַ חובב־ציון. די דאָזיקע אייגנשאַפטן זיינע האָט ער אויסגענוצט לטובת הכלל סיי אין דראָהיטשין און סיי אין ניו־יאָרק, וווּ ער איז געווען אַן אַק־טיוער מיטגליד פון „אגודת אחים אנשי דראָהיטשין שוהל".

ר' חייקל האָט געהאַט 2 זין: אברהם און יוסף.

אסתר יהודית גראַטש

אסתר יהודית גראַטש איז געבוירן ביי אַ שיינער פאַמיליע אין סאָראָוע, אַ דאָרף ביי כאָמסק. איר פאָטער ר׳ ישעיה ב״ר שלום שכנא שאפירא (י״צ ת׳ אדר שני), האָט זיך פאַרנומען מיט מסחר. איר מוטער האָט געהייסן אַסנע דבורה, אַ טאָכטער פון אברהם יהודה (י״צ ט״ו אלול). איר חינוך האָט זי באַקומען אין כאָמסק. האָט אויך געלערנט העברעאיש און רוסיש.

אסתר יהודית גראַטש

אין 1890 האָט אסתר יהודית חתונה פאַר חייקל גראַטש און מאָכט איר היים אין דראָהיטשין. זי עפנט אַ גאַלאַנטעריי־קראָם און העלפט דעם מאַן אין דער פֿרנסה. אסתר־יהודית צייגט זיך אַרויס מיט דער צייט צו זיין אַ גוטע געשעפטס פרוי. מיט איר ער־לעכקייט געווינט זי צוטרוי און גלויבן אין שטעטל און שאַפט זיך אין א סך קונים. נאָכן טויט פון איר מאַן, חייקל, אין יאָר 1906, איז אסתר יהודית די גאַנצע שפייזערין און דערציערין פון אירע 2 געראָטענע קינדער, אברהם און יוסף, וועלכע האָבן, אַחוץ יידישע למודים, באַקומען אַ גימנאַזיע־קורס אין וועלטלעכער בילדונג. שפעטער, אַז די קינדער וואַקסן אונטער, העלפן זיי דער מוטער אין געשעפט.

אין 1912 האָט אסתר יהודית חתונה צום צווייטן מאָל פאַר קדיש גרינשטיין פון ליבעשיי און געווען אַן איבערגעבענע מוטער צו איר מאַנס צווי יונגע טעכטער ברכה און חנה.

אין 1926 גייט זי אַרויס פון געשעפט און גיט זיך איבער דער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט. זי וועדט די אָנפירערין פון „לינת־הצדק״ און אויך מיטגרינדערין און פרעזידענטין פאַר פיל יאָרן פון „צענטאס״ (אַ „געזעלשאַפט פאַר יתומים־פאַרזאָרגונג״) אין דראָהיטשין. אסתר יהודית גיט אָוועק אַ סך ענערגיע און צייט לטובת די דערמאָנטע געזעלשאַפטן, וועמענס זיצונגען קומען פאַר ביי איר אין הויז. זי זאַמלט געלט, עסנוואָרג און טראָגט הילף צו אָרעמע חולאים און עלענדע יתומים. פאַר איר נוצלעכער אַרבעט אין „צענטאס״, וועדט אסתר יהודית געקרוינט מיטן נאָמען: „די מאָמע פון די יתומים״.

אין 1938 איז אסתר יהודית געקומען מיט אַ באַזוך צו אירע קינדער קיין שיקאָגע. זי האָט געהאַט בדעה צוריקצוקומען קיין דראָהיטשין, האָט זיך אָבער אַנגערוקט (1939) די וועלט־מלחמה און זי איז שוין פאַרבליבן אין אַמעריקע און אַזוי אַרום ניצל געוואָרן פון די דייטשע רוצחים.

איר מאַן קדיש מיט אַ טאָכטער חנה און פאַמיליע זיינען אומגעקומען, הי״ד!

אין שיקאָגע איז אסתר־יהודית אויך געווען טעטיק אין דער פרויען־אוקזילערי פון קהלת־יעקב שול און תלמוד־תורה, ווו אויך פון דער עטרת־ציון שול.

אסתר יהודית׳ס זין, אברהם און יוסף, לעבן אין שיקאָגע. אברהם׳ס פרוי, טאָניע, וועלכע שטאַמט פון דער אָנגעזעענער משפחה גאָלדהאָנד פון פינסק, האָט פאַר פיל יאָרן פראַקטיצירט דענטיסטיק אין דראָהיטשין. יוסף׳ס פרוי, פרידע, אַ געבוירענע אין אַמעריקע, איז אַן אייניקל פון ר׳ יוסף שחט, באַקאַנט אַלס ר׳ יאָסל טשערנעס, פון דראָהיטשין.

ערשטע ריי פון רעכטס: מערי טרובאָוויטש, חנה גרינשטיין־בראָווערמאַן, אברהם גראַטש און אַסקע לאַסאָווסקי (יינגעלע). צווייטע שורה פון רעכטס: חיים (הערמאַן) גראַסמאַן, אסתר יהודית גראַטש־גרינשטיין, און קדיש גרינשטיין. דריטע ריי: זעליק גראַסמאַן, הערצקע בוף, חיה׳קע לאסאווסקי, טאָניע גראַטש, מלכה קאַפלאַן און גדליה גראַסמאַן.

מלכה וואַרשאַווסקי

מלכה וואַרשאַווסקי איז געבוירן 1869, בערך, אין דראָ־היטשין צו איר פאָטער ר׳ יצחק אייזיק און מוטער טויבע לאה וולאָדאָווסקי, און איז אויפגעוואַכסן געוואָרן אַלס אַ פרומע יידישע טאָכטער.

אין 1886 האָט זי חתונה געהאַט פאַר יעקב צבי וואַר־שאַווסקי אַ זון פון מרדכי וואַרשאַווסקי, וועלכער האָט אָפּ־

מלכה וואַרשאַווסקי

געשטאַמט פון ר׳ דוד׳ל יפה, זצ״ל. ענערגיש און קלוג, איז מלכה געווען צו איר מאַן אַן אשת חיל, וועלכע האָט געפירט אַן עכט־יידישע הויז און האָט נאָך אויך געהאַט צייט צו אָפּגעבן זיך מיט קהל׳שער אַרבעט, העלפנדיק אָרעמע און נויט־ליידנדע.

אין 1906 איז נאָך אַ קורצער קראַנקייט, ל״ע, אָפּגע־שטאָרבן ביי איר דער מאַן, ר׳ יעקב צבי (אַלט געווען 39 יאָר), און זי איז פאַרבליבן אַן אלמנה מיט 7 יונגע יתומים. מלכה האָט געמוטמעט אויף זיך דאָס די ראָלע צו זיין אויך אַ פאָטער צו אירע קינדער. זי האָט זיך אויפגעמאַכט אַ שפּייז־קראָם און האָט מפרנס געווען דערצויגן אירע קינדער אין יידישלעכן גייסט.

די יאָרן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט מלכה מיט אירע קינדער דורכגעמאַכט אין דאָרף בילינקע (ביי דראָ־היטשין) וואו זיי האָבן זיך פאַרנומען מיט פעלד־אַרבעט.

סוף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט מלכה אַדורכ־געלעבט אַ שרעקלעכע טראַגעדיע מיטן טויט פון איר זון ישראל־ברוך, וועלכער איז נאָך אין 1911 אַוועק קיין אַמעריקע און איז אַלס אַמעריקאַנער סאָלדאָט געפאַלן אין שלאַכט אויף דעם פראַנצויזישן פראָנט דריי חדשים פאַרן סוף פון דער מלחמה. די דאָזיקע טרויעריקע ידיעה האָט מלכה באַקומען דירעקט פון דער אמעריקאַנער רעגירונג. מלכה׳ס זון, ישראל־ברוך, איז געווען זער איינציקער קרבן פון די דראָהיטשינער אין אַמעריקע אין דער ערשטער וועלט־מלחמה.

אין 1920 האָט מלכה באַקומען אַן אָפּיציעלע דערלויבעניש פון דער אַמעריקאַנער רעגירונג אַריינצוקומען אין לאַנד אוז זי האָט זיך באַזעצט מיט אירע קינדער אין שיקאַגע.

דאָ אין שיקאַגע האָט זיך מלכה אַריינגעוואָרפן מיט איר גאַנצער ענערגיע אין דער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט. זי האָט געמוטמעט העלפן די דראָהיטשינער נייע אימיגראַנטן, וועלכע האָבן זיך געפילט ביי זייער אָנקומען אין לאַנד עלנד און פאַרלאָזן.

מלכה׳ס הויז איז שטענדיק געווען אָפן פאַר די נייגעקו־מענע לאַנדסלייט, וועלכע האָבן געפונען דאָרט אַ היימישע וואַרעמקייט, געקענט אָפּעסן אַ כשר׳ן מאָלצייט, איבערשלאָפן אַ נאַכט און אויך געהאַט אין מלכה׳ן אַ העלפנדיקע האַנט ביים איינאָרדענען זיך דאָ אין לאַנד.

באַזונדערס האָט מלכה זיך אָפּגעגעבן מיט אַרויסהעלפן די מלחמה־געליטענע און נויט־ליידנדע אין דראָהיטשין, וועלכע האָבן איר פאַרוואָרפן מיט בקשות וועגן הילף. אויך בקשה איז געווען צו העלפן חתונה מאַכן אַ טאָכטער; אַ צווייטע — צו שיקן געלט אויף קויפן אַ בהמה; אַ דריטע — אויף ברויט און מלבושים פאַר יתומים; אַ פערטע — צו העלפן קראַנקע אין שפּיטאָל; צו העלפן מאַכן אַן אָפּעראַציע א.א.וו. און מלכה האָט אַלעמען געהאָלפן.

גאָר ספּעציעל האָט זיך מלכה אָפּגעגעבן מיט „הכנסת־

בילד פון ר׳ מרדכי וואַרשאַווסקי, ע״ה, (שווער פון מלכה׳ן) געשטאָרבן אין די צוואַנציקער יאָרן. מרדכי׳ס זון, ר׳ יעקב צ ב י וואַרשאַווסקי, (מאַן פון מלכה׳ן) איז געשטאָרבן אין דראָ־היטשין אין עלטער פון 39 יאָר, — כ״ד שבט, 1906.

כלה". זי האָט אַ גרויסע צאָל אַרעמע יידישע מיידלעך, יתומות, אין דראָהיטשין אַרויסגעהאָלפן מיט חתונה־גאַרדעראָבעס, אויסשטייער און נדנ"ס אום דערמעגלעכן זיי צו חתונה האָבן און קומען צו אַ תכלית.

מלכה איז אויך געווען אַ טעטיקע מיטגלידערין אין קהילת יעקב שוהל און תלמוד־תורה, בית מדרש לתורה, „פּאַראָקיאל־סקול" און אַנדערע אינסטיטוציעס אין שיקאַגע.

עס איז כמעט נישטאָ קיין איין יידישע אינסטיטוציע אין אַמעריקע און אין ארץ ישראל, וואָס האָבן זיך ניט געווענדעט נאָך הילף צו מלכה וואַרשאַווסקי און זי האָט שטענדיק אַנטקעגנגעקומען אָלע בקשות.

מלכה האָט אין איר באַזיץ אַ גאַנצן זאַק מיט בריוו און קבלות אויף געלט־צאָלונגען פון צענדליקער אינסטיטוציעס, וווּ זי איז געווען זינט יאָרן אַ שטענדיקע ביישטייערין.

מלכה וואַרשאַווסקי האָט געהאַט 7 קינדער; משה שמואל און מאיר (אומגעקומען מיט זייערע פאַמיליעס אין דראָהיטשין); ישראל ברוך (געפאַלן אין דער ערשטער וועלט־מלחמה); אליה דוד (געהרג'עט געוואָרן פון אַן אויטאָ אין שיקאַגע); טויבע לאה (טילע) קייגען, לייזער וואַרשאַווסקי און יוסף וואַרשא (לעבן אין שיקאַגע).

שיינקע וואַרשאַווסקי־בוים,
משה שמואל'ס טאָכטער, אומגעקומען. הי"ד

הערשל חיים, חאַשע לעווין ע"ה

הערשל חיים לעווין און זיין פרוי „חאַשע די בראָנער־קע", ווי מען האָט איר געפרופן, זיינען געווען פון די זעלטענע טיפּן פון דראָהיטשין. קיין קינדער האָבן זיי נישט געהאַט, האָבן זיי זיך דערפאַר געשטעלט פאר א ציל צו העלפן

חאַשע לעווין, ע"ה

די קינדער פון כלל. ביידע האָבן געהאַט די זעלבע השגות און באַגריפן וועגן לעבן און האָבן געאַרבעט אין הארמאָניע לטובת הכלל.

ר' הערשל חיים איז פאר לאַנגע יאָרן געווען דער גבאי און פירער פון גאס־בית מדרש, וווּ ער האָט אריינגעלייגט א סך צייט און ענערגיע; גבאי פון ביקור־חולים, האָט געזאַמלט געלט צו העלפן די שטעטלדיקע נצרכים און דורכפאָרנדיקע אורחים און משולחים. באַזונדערס האָט ער זיך אָפּגעגעבן מיטן תורה־חינוך פון די אָרעמע קינדער: האָט געשטיצט תלמוד־תורה'ס און איז געווען פון די הויפּט אויפהאַלטער פון דער שטעטלדיקער ישיבה, וואָס האָט זיך געפונען אין גאַס־בית־מדרש.

האָט ר' הערשל־חיים איבערגעלאָזט זיין אַרבעט און אַנגעטאָן זיין שבתדיקן בגד, האָט מען געווויסט אַז ער גייט טאָן א דבר מצוה. אַזעלכע פאַלן פלעגן טרעפן יעדן אַנדערן טאָג.

אין די זעלבע וועגן איז אויך געגאַנגען זיין פרוי חאַשע, וועלכע איז געווען די טאָכטער פון ר' משה נפתלי הערש בראָנער וואָלינסקי און אַ געבוירענע פון דראָהיטשין.

הגם אויסערלעך האָט זי אויסגעקוקט צו זיין נישט גאָר קיין געזונטע פרוי, האָט זי אָבער אינערלעך פאַרמאָגט אַ סך ענערגיע און פייער. זי איז ניט געגאַנגען, נאָר געלאָפן. און אַזוי האָט זי אויך געטאָן און געעדט — גיך, גיך. זי האָט קיינמאָל קיין צייט ניט געהאַט, שטענדיק געווען אין באַוועגונג. דאָס גאַנצע שטעטל מיט אירע קלאַפאָטן און זאָרגן איז געלעגן אויף איר קאָפּ.

חאַשע איז געלאָפן מבקר־חולה זיין די חולאים פון שטעטל און זען צי עס פעלט זיי נישט עפעס. אויב מ'האָט געדאַרפט,

זיצן פון רעכטס צו לינקס: הערשל חיים און חאַשע לעווין, משה נפתלי בראָנער וואָלינסקי, לייב חיים וואָלינסקי און חייקל מילנער. שטייען פון רעכטס צו לינקס: דינע כאַרסעל, טענענבוים און זיין פרוי גאָלדע, פייטשע וויכנעס און משה נפתלי'ס אייניקל. די קינדער אין פראָנט: בערעלע וויכנעס און חייקל'ס אייניקל.

ר' משה נפתלי האָט געהאַט 10 קינדער: ישעיה, דוד, יצחק, לייב חיים, חאַשע לעווין, חוה מילנער, שרה חאַרסעל, ליבע, גאָלדע און פייטשע וויכנעס.

האָט זי אליין געשלעפט די אייז פון די לידאָוונעס, געבראַכט די רעצעפטן פון אַפטייק, געוואַכט און געפלעגט דעם חולה ווי אן אמתע קראַנקן־שוועסטער.

גאָר באַזונדערס האָט זי געאַרבעט מיט איבערמענטשלעכע כוחות בעת דער טיפוס־עפּידעמיע אין די יאָרן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. ניט קוקנדיק אויף דער געפאַר פון ווערן אליין אָנגעשטעקט פון דער געפערלעכער מחלה, איז חאַשע אָפּגעזעסן בייַ די חולאים אין שפּיטאָל און אין פּריוואַטע הייזער טעג מיט נעכט און געהאָלפן לינדערן זייערע ליידן. דאָס זעלבע אַז מען האָט באַדאַרפט העלפן אַן אָרעמע כלה מיט אויסשטייער אָדער באַזאָרגן אַן אָרימע יידישע פאַמיליע מיט שפּייז, איז אויך דאָרט חאַשע געווען.

א פאָר יאָר נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָבן הערשל־חיים מיט חאשען אויסגעוואנדערט קיין ארץ־ישראל און זיך באַזעצט אין ראשון־לציון, ווו זיי האָבן פאָרגעזעצט זייער עבודת־הקודש.

הרב ישראל הלוי בארי (קאָלאָדנער), רב פון נס־ציונה אין ארץ־ישראל, שרייבט אונדז וועגן חאַשעס לעבן און טויט אין ארץ־ישראל:

„מיטוואָך, כ"ו שבט, תשי"ג, איז פון אונדז אוועקגעגאַנגען די גרויסע צדקנית חאַשע לעווין, ע"ה. טראָגנדיק אַ גלאָזטיי פאַר אן עלנדער פרוי אין מושב זקנים שפּיטאָל, איז זי געפאַלן און געשטאָרבן.

„חאַשע לעווין איז געווען אן איידעלע נשמה. זי האָט ניט געלעבט פאר זיך, נאָר פאר יענעם. אלע וואָס האָבן איר געקענט, וועלן איר נאָמען דערמאָנען צום שבח.

„עס וועלן איר געדענקען אירע פלימעניצעס, וועלכע זי האָט אַראָפּגעבראַכט אויף אירע הוצאות קיין ארץ ישראל און זי האָט זיי חתונה געמאַכט; עס וועלן איר געדענקען די אַלע ישיבות און מוסדות־החסד, ווו זי האָט אריינגעגעבן א סך געלט; עס וועלן איר געדענקען די שולן אין „ראשון־לציון", ווו זי האָט מנדב געווען א ספר־תורה און טייערן ווילנער ש"ס; עס וועלן איר געדענקען די אורחים, וועלכע פלעגן דורכפאָרן „ראשון־לציון" און חאשע פלעגט זיי געבן עסן און טרינקען און נאַכטלעגער בייַ איר אין הויז. א. א. וו."

ר' הערשל־חיים איז געשטאָרבן טבת, 1937, אין ראשון לציון. ער האָט געשטאַמט פון כאָמסק.

חייקל מילנער

חייקל מילנער, אַ זון פון ישראל דוד און חנה מילנער איז געבוירן 1870 אין דראָהיטשין און באַקומען זיין דערציאונג בייַ מלמדים אין שטעטל. אין 1890 האָט ער געהיראַט מיט חוה'ן, די טאָכטער פון ר' משה נפתלי וואָלינסקי. חייקל צוזאַמען מיט זיין שוואָגער, ישראל אלעזר חארסעל, זיינען געוואָרן די אייגנטימער פון אַ גרויסער פאַראָוואַר מיל, די ערשטע אין געגנט. חייקל איז געווען פאַרוואָלטונגס־מיטגליד פון פאָלקס־באַנק, פון ועד־הקהילה, אַ חבר פון דער חברה קדישא, א. א. זינט 1934 לעבט חייקל מיט זיין פאַמיליע אין תל־אביב, ארץ ישראל.

די מילנערס האָבן געהאַט 6 קינדער: גאָלדע וויסאָצקי, יוסף, זאב, שפּרה סאַראָטשיק, יצחק און שמואל.

יוסף איז געווען אין רעזענקאַמף'ס רוסישע אַרמיי, וואָס איז 1914 אַריין קיין אָסט־פּרייסן און דאָרט געפאַלן אין שלאַכט.

דוד וואַרשאַווסקי ע״ה

דוד וואַרשאַווסקי איז געבוירן 1880, בערך, אין דראָהיטשין צו זיינע עלטערן מרדכי (מאָטיע) און ציפּע. פון זיין פאָטערס צד האָט ער אָפּגעשטאַמט פון דער משפּחה פון דעם מקובל ר׳ דודל יפה, זצ״ל. זיין חינוך האָט ער באַקומען אין חדר און ביי מלמדים אין שטעטל.

נאָכ׳ן אָפּדינען דעם צאַר גאַנצע 4 יאָר, האָט דוד געהיי־ראַט חיה רייזל ראַטנאָווסקי, פון סטרעלנאָיע (אַ דאָרף לעבן יאַנאָווע). אין 1905 פּאָרט ער אַוועק קיין אַמעריקע, שיקאָגע, וווּ ער איז אָפּגעווען דריי יאָר און צוריקגעפאָרן קיין דראָ־היטשין. ער האָט דאָן אויפגעמאַכט אַן אייזן־געשעפט (אין יואל לייב׳ס קראָם) און איז געווען אויפן וועג צו אַ זעלבסט־שטענדיקן לעבן, האָט זיך אָנגעכאַפּט די וועלט־מלחמה (1914) און פון אַלץ איז געווארן א תל־עולם. דוד איז געווארן מא־ביליזירט אין דער רוסישער אַרמיי און דער געשעפט מיט די סחורה איז פאַרברענט געווארן.

צוזאַמען מיט דוד׳ן זיינען דעמאָלט (אָנהויב 1915) מא־ביליזירט געווארן: זעליג טענענבוים, אליה מילנער, שלום דער סטאליאר און נחום דער אָפּציער. אלע זיינען גלייך געווארן אָפּגעשיקט אויפן פראָנט. אליה און שלום זיינען געווארן פאַר־וואונדעט און מען האָט זיי צוריקגעשיקט אהיים. אָבער דוד (צוזאַמען מיט די איבעריקע) איז אוועק מיט דער אָפּטרעטנ־דיקער רוסישער ארמיי און די גאַנצע צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע האָט מען פון אים גאָרנישט געהערט.

אין דער צייט, וועו זיין פאַמיליע, וועלכע האָט בעת דער דייטשער אָקופּאַציע געלעבט אין דאָרף בילינקע אונטער שוועדע באַדינגונגען, האָט דאָ אים באווייזן אלס א פארלאָ־רענעם, האָט דוד דאָרט אויסגעוואַלגערט זיך אויף פאַרשי־דענע פראָנטן פון דער צאַרישער ארמיי; איז אויסגעווען אין פיל געגענטן און שטעט אין רוסלאַנד, און פאַרענדיקט אלס סאָלדאַט פון דער רעוואָלוציאָנערער רוסישער אַרמיי אין יעקאַטערינענבורג, וווּ דער רוסישער צאַר און זיין פאַמיליע זיינען דערשאָסן געווארן. אין דעם מאָמענט, וועו צווישן די וועגט פון דער דאָרטיקער פעסטונג האָט זיך אָפּגעשפּילט די היסטאָריש־טראָגישע דראמע, איז דוד דאָן געשטאַנען אויף דער וואַך (קאַראָאול) אין דרויסן . . .

זיצן פון רעכטס צו לינקס: שעפסל, חייה רייזל (מוטער), דוד (פאָטער) און אלטער פרידענבערג (איידעם). שטייען פון רעכטס: בלומע, לייזער, ראובן, שמואל און שיינע לאה (פרוי פון אלטער). די קינדער פון רעכטס: שלמה, רבקה און יונה, אייניקלאך.

אָנהויב 1919 איז דוד ענדלעך צוריקגעקומען אַהיים קיין דראָהיטשין. מיט אים איז אויך געקומען זעליק טענענבוים. אָבער נחום דער אָפּציער איז פֿאַרפֿאַלן געוואָרן ווי אין וואַסער אריין און עד היום ווייס מען נישט ווו זיין געביין איז אַהינגעקומען.

דוד האָט זיך צוריקגענומען צו זיין אייזן־מסחר. זיך געמישט אין שטאָטישע ענינים. געווען פֿאָרוואָלטונגס־מיטגליד פון פֿאָלקס־באַנק, ביקור־חולים, גמילות חסדים א. א. אָבער לאַנג האָט ער נישט געקאָנט אָנגיין מיט זיין אַרבעט. די מלחמה־איבערלעבונגען און באַזונדערס דאָס יאָרן־לאַנג וואַלגערן זיך אין די אָקאָפּעס, אין נעץ און אין קעלט, האָבן אונטערגעגראָבן זיין געזונט. זיין בלוט איז געוואָרן פֿאַרגיפטעט און אויף זיינע פיס האָט זיך אויסגעגאָסן אַן אונהיילבאַרע גאַנגרענע...

אונצייליקע מאָל איז דוד געפֿאָרן קיין ווארשע צו קוררירן זיך ביים פֿראָפעסאָר סאָלאָוויטשיק; האָט דורכגעמאַכט עטלעכע אָפּעראַציעס און איז חדשים לאַנג אָפּגעלעגן דאָרט אין שפּיטאָל. לסוף האָט אים פֿראָפ. סאָלאָוויטשיק אַמפּוטירט ל״ע אַ פוס... (דער שרייבער פון די שורות, אַ תושב אין ווארשע אין יענע יאָרן, האָט אויך בייגעוווינט די טראַגישע אָפּעראַציע און איז אָרום דעם חולה אַרומגעגאַנגען...)

די דאָזיקע לעצטע אָפּעראַציע האָט אויך נישט געהאָלפן. די שרעקלעכע מחלה האָט זיך אַריינגעכאַפּט אין דער צווייטער פוס און פֿאַרשפּרייט איבערן גאַנצן קערפּער. דוד איז נאָך חדשים פון שרעקלעכע יסורים אויסגעגאַנגען אויף זיין בעט אין דראָהיטשין כ״ח ניסן, 1940.

דוד׳ס פרוי, חיה רייזל; זיינע דריי זין: לייזער, ראובן און שמואל וואַרשאווסקי; און טאָכטער שיינע לאה פרידענבערג מיט איר מאַן אלטער און זונעלע יונה — זיינען אלע אומגעקומען אין דראָהיטשינער געטאָ אין 1942. הי״ד!...

פֿאַרבליבן ביים לעבן זיינען: אַ זון שעפּסל, מיט זיין פֿאַמיליע, וועמען די רוסן האָבן פֿאַרשיקט קיין רוסלאַנד און געפּינען זיך היינט אין חיפה; און אַ טאָכטער בלומע גוטאָוו מיט איר מאַן מרדכי און קינדער, וועלכע האָבן נאָך אין יאָר 1934 עמיגרירט פון דראָהיטשין און לעבן היינט אין שיקאָגע.

אהרן דראָגיטשינסקי ע״ה

אהרן דראָגיטשינסקי, אָדער „ארעלע דער קרעמער״, איז מבטן ומלדה געווען אַ יאָנאָווער. מערסטע פון זיין צייט האָט ער פֿאַרבראכט אין בית מדרש ביי דער גמרא, און די פֿליכטן פון פֿרנסה און חיונה האָט ער איבערגעלאָזט צו זיין ווייב חינעלע, וועלכע איז געווען אַן ענערגישע און גוטע געשעפּטספֿרוי. חינעלע איז געווען די קרעמערקע און די שפּייזערין. אהרן פלעגט זיך אַראָפּיאָווען אין קראָם בלויז אין אַ יאָרידן־טאָג. זיין אויפגאָבע איז געווען אָכטונג צו געבן אויף די גויים, זיי זאָלן נישט צושלעפּן עפּעס פון די פֿאַליצעס...

ר׳ אהרן דראָגיטשינסקי ע״ה

אינטערעסאַנט איז, אין „המליץ״ נומער 10 פון 1885 לייענען מיר, אַז אהרן דראָגיטשינסקי (מיט יצחק ראזענקראַנץ) האָט זיך שטאַרק אַנגאַזשירט צו גרינדן אין דראָהיטשין אַ רוסישע „אוטשילישטשע״ פאַר יידישע קינדער. דאָס דאָזיקע לאָזט זיך נישט גלויבן אויף אונזער אהרן דראָגיטשינסקי, אָבער פון קיין אַנדערן האָבן מיר נישט געהערט...

אהרן׳ס אַ זון, מאיר, האָט נאָך מיט פיל יאָרן צוריק אוועק קיין אַמעריקע, ווו ער האָט זיך זייער גוט אַרויפגעאַרבעט. שפּעטער, האָט מאיר אריבערגענומען קיין אמעריקע זיינע שוועסטער רחל און טילע.

אין 1923 איז מאיר מיט זיינע שוועסטער, רחל און טילע, געקומען אויף אַ באזוך צו זיינע עלטערן קיין דראָהיטשין, און האָט געגעבן שיינע נתינות פאַר שטאָטישע אנשטאַלטן. באזונדערס האָט ער זיך געלאָזט פיל קאָסטן אויף צו פֿאַרענדיקן דעם נייעם בית־המדרש.

מאיר׳ס זון, באַראָן דע׳הוירש, אַ לאָיער אין פֿלאָרידע, איז א באוואוסטער באַנקיר און פילאנטראָפּ. מאיר איז געשטאָרבן מיט עטלעכע יאָר צוריק.

אהרן און חינעלע זיינען שוין לאַנג אויפן עולם האמת, אָבער זייערע נעמען זיינען נאָך פריש אויף אַלעמענס ליפּן.

אהרנ׳ס טאָכטער, פייגל, און איידעם, ישראל זעליג לעווי, און זייער זון דוד מיט זיין פאַמיליע (יעקב סידאָראָוו׳ס אייידעם) זיינען אומגעקומען. הי״ד!

יצחק אבנדור טעלעכאַנסקי ע״ה

יצחק אבגדור טעלעכאַנסקי איז געבוירן 1865 בייַ אַ חסידישער משפחה אין מאָטעלע און באַקומען אַ רעליגיעזע דערציאונג. נאָך זיין חתונה מיט עלקען, די טאָכטער פון אליהו וועלוועל איטשעלעס קראוועץ, איז ער געוואָרן אַ תושב

ר׳ יצחק אבגדור און עלקע טעלעכאַנסקי, ע״ה

אין דראָהיטשין, וווּ ער האָט געהאָלפן בויען דאָס חסידים־שטיבל און האָט דאָרט אַרייַנגעגעבן אַ נייַע ספר תורה.

ר׳ יצחק אבגדור איז עטלעכע מאָל געפאָרן קיין אַמעריקע און צוריקגעקומען קיין דראָהיטשין בייַ ער איז געוואָרן אַ שטענדיקער תושב אין שיקאַגע. ער האָט זיך דאָ געגומען צו מסחר און עס האָט אים אָפּגעגליקט. ער האָט געגעבן שייַנע נדבות אין די הונדערטער דאָלארן פאַר תלמוד־תורה און רעליגיעזע מוסדות אין לאַנד און אין ארץ ישראל.

אַנהויב די צוואַנציקער יאָרן ווען ר׳ יצחק אבגדור האָט זיך דערוווסט פון הרב קאָלענקאָוויטשעס אַ בריוו, וואָס איז אָנגעקומען צו ישראל ברוך אייזענשטיינען, אַז דראָהיטשין נויטיקט זיך אין אַ בנין פאַר אַ תלמוד־תורה און הכנסת־אורחים האָט ער אויסגעשריבן אַ טשעק אויף צוויי טויזנט דאָלאָר און איבערגעגעבן צו ישראל ברוך אייזענשטיינען פאַר דעם דערמאָנטן צוועק. שפּעטער האָט ער צוגעגעבן נאָך געלט.

און ווירקלעך, פאַר יצחק אבגדור׳ס געלט האָט הרב קאָלענקאָוויטש מיט זיינע בעלי בתים אָפּגעקויפט די הויז פון יהושע און ראָשע לאה שמיד (טאָכטער און איידעם פון יעקב שמעון לעוו). אין דער דאָזיקער הויז האָט זיך געפונען די שטאָטישע תלמוד תורה, הכנסת אורחים און גמילות־חסדים. אויך דער „מזרחי״ האָט געהאַט דאָרט זיין בית־התפילה.

פאר זיין טויט האט ר׳ יצחק אבגדור אָפּגעשריבן אין אַ צוואה אַ דריטל פון זיין פאַרמעגן לטובת די ישיבות אין ארץ ישראל.

ר׳ יצחק אבגדור איז געשטאָרבן אין שיקאַגע כ״ד אדר ראשון, 1933.

זיין פרוי, עלקע, איז געשטאָרבן ח׳ אייר, 1939.

די טעלעכאנסקי׳ס האָבן געהאַט צוויי זין און איין טאָכטער: מיכל, אברהם און מיימע אלטמאן. אַלע געפינען זיך אין אַמעריקע. (זע דאָס בילד פון תלמוד־תורה אויף זייט 182).

מענדל אייזענשטיין ע״ה

מענדל אייזענשטיין, געבוירן 1872 אין דראָהיטשין, האָט אָפּגעשטאַמט פון א חסידישער פאַמיליע. זיין פאָטער, מרדכי בער, אַ ייד א תלמיד־חכם, האָט זיינע גאַנצע יאָרן פאַרבראַכט אין בית המדרש בייַ דער גמרא און איז געוואָרן אויסגעהאַלטן פון זיין פאָטער הערש־לייב. מענדלס מוטער האָט געהייסן חאַמקע.

ר׳ מענדל אייזענשטיין ע״ה

זיין חינוך האָט מענדל באַקומען אין חדר און סִפעציעל בייַ זיין פאָטער מרדכי־בער. שפּעטער האָט ער געהיראַט מיט באַשקען, די טאָכטער פון יצחק און מינדל גוטער, באַקאַנט אַלס „יצחק דער קייסער״, אַן אָנגעזעענער סוחר פון אנטאפאָליע. די אייזענשטיינס האָבן געפירט אַ חסידיש־באַלעבאַטישע יידישע הויז און געשיקט זייערע קינדער לערנען אין ישיבות. מענדל האָט געהאָלפן בויען דאָס חסידים־שטיבל, וווּ ער איז געווען פון די חשוב׳ע מתפללים. ער איז אויך געווען אַן אַקטיוויסט חבר פון דער חברה קדישא.

ליידער האָט ר׳ מענדל לאַנג נישט אָנגעצויגן. צו 43 יאָר איז ער אין דער טיפוס־עפּידעמיע פאַרשלאָפט געוואָרן און געשטאָרבן י״ג כסלו, 1915.

אויף ר׳ מענדל׳ס פרוי, באַשקע, איז דאָן געפאַלן די שווע־

רע לאַסט איבערצונעמען די פֿאַטערלעכע השגחה און באַ־
שפֿייזונג פֿון אירע 5 קליינע קינדער, און זי האָט, ווי אַ גע־
טרייַע מוטער, מיט גרויס אייפֿער און אָנשטרענגונג, אירע
פֿליכטן דערפֿילט.

באַשקע אייזענשטיין

אין 1921 האָט באַשקע אייזענשטיין מיט אירע קינדער אויסגעוואַנדערט קיין אַמעריקע און זיך אייגנגעאָרדנט אין שי־
קאָגע.

אויף אירע עלטע־
רע יאָרן וועלט באַש־
קע אויס געהאַלטן בכבוד פון אירע קינ־
דער: מרדכי בער, ה ע ר ש ־ ל י י ב ,
שכנא (טשארלז), נחמן (נאָרמאַן), העניע פערל (עמא וואָלד)
און איידא מאַטש, וועלכע געפינען זיך אַלע אין שיקאָגע.

נחמן וויסמאן ע״ה

נחמן וויסמאַן איז געבוירן 1852 צו זייַנע עלטערן ר׳ יעקב און חנה אין כאָמסק. ער האָט געלערנט בייַ מלמדים אין שטעטל און שפּעטער אין סלאָנימער ישיבה. (אין יענער צייט האָט אין סלאָנימער אויסגעבראָכן די חולי־רע, ר״ל, וועלכע האָט אַוועקגעריסן פיל יונגע לעבנס. אויך וויס־
מאַן איז אַוועקגעפאַלן אויף דער זעלבער מחלה. נאָר מיט נסים איז ער געבליבן לעבן).

נאָכדעם האָט וויסמאַן חתונה געהאַט אין דראָהיטשין מיט יודל דעם מילנער׳ס (טראשינסקי) טאָכטער, פייגל. פֿאַר אַ צייט האָט ער אַרויסגעהאַלפֿן זיין שוועסטער מיל, בייַ ער האָט איבערגענומען אין אַרענדע דעם פּאַקט (דעם מילך־
פּאַרקויף) פון ראָווינער הויף.

האָט איינמאָל געטראָפֿן אַן אומגליק אין הויף: א מגפה איז אויסגעבראָכן צווישן די בהמות, וועלכע זייַנען געפֿאַלן ווי די פליגן. איז נחמן׳ס פרוי, פייגל, מיט דער הסכמה פון פּריץ, פֿאַוועל מינקאָוו, געפֿאָרן צום צדיק ר׳ מרדכי׳לע אַש־
מענער, אַדער ר׳ מרדכי׳לע סלאָנימער, זצ״ל, נאָך אַ ברכה. ר׳ מרדכי׳לעס ברכה האָט געהאָלפֿן און די מגפה האָט אויפ־
געהערט.

מיט אַ צייט שפּעטער (מיט אַ 60 יאָר צוריק, בערך), איז ר׳ מרדכי׳לעס זון, ר׳ אשר דער „קאַזיאָנער ראַבין״, אַ תושב אין דראָהיטשין, (זע זייט 154) געקומען אין קאָנפליקט מיט דער צאַרישער מאַכט צוליב אַ טעות וואָס ער האָט געמאַכט אין די מעטריקאַציע־ביכער. עס האָט אים געדראָט אַ האַרבע שטראָף. איז ר׳ אשר צוגעפֿאָרן צו זיין פֿאָטער, ר׳ מרדכי׳לע, נאָך אן עצה. פֿרעגט אים ר׳ מרדכי׳לע: „וועָר איז פֿאראן אין דראָהיטשין פון די אייגנפלוסרייכע פֿערזאָנען, וואָס זאָל קע־
נען גוט־זאָגן פֿאַר דיר?״ ענטפֿערט ר׳ אשר: „עס איז דאָ דער ראָווינער פּריץ, מינקאָוו, ער האָט אַ סאַך איינפלוס אין די הויכע פּענצטער, און צוקומען צום פּריץ קען מען דורך דעם ראָווינער פּאָקטער, ר׳ נחמן וויסמאַן...״

ר׳ מרדכי׳לע האָט זיך גלייך דערמאָנט, אַז מיט אַ צייט צוריק איז ביי אים געווען די פרוי פון ראָווינער פּאָקטער נאָך אַ ברכה. ר׳ מרדכי׳לע האָט באַלד געגעבן ר׳ אשרן אן המלצה־בריוו צום ראָווינער פּאָקטער, וויסמאַן, אַז ער זאָל

ר׳ נחמן און פייגל וויסמאַן, ע״ה

זיך זעען משתדל זיין פֿאַר זיין זון בייַ דעם ראָווינער פּריץ. ר׳ נחמן האָט ווירקלעך געריידט מיט דעם פּריץ און די גאַנצע „דיעלע״ איז בטל געוואָרן...

(דערציילט פון נחמנס זון, זיידל וויסמאַן פון שיקאָגע.)

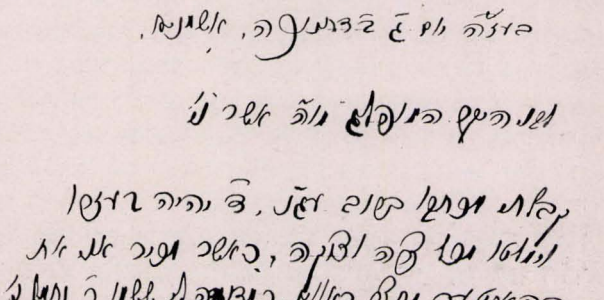
אין 1911 האָט ר׳ נחמן פֿאַרלאָזט דעם ראָווינער הויף און זיך באַזעצט אין דראָהיטשין, וווּ ער האָט די רעשט פון זייַנע יאָרן געצויגן זיין חיונה פון דער קרעמל, וואָס ער האָט גע־
האַט אין מאַרק.

ר׳ נחמן, וועלכער איז געווען אַ שטילער, אַרענטלעכער ייִד, איז געשטאָרבן י״א אייר תרע״ט, 1919, אין דראָהיטשין.

ר׳ נחמנ׳ס פרוי, פייגל, וועלכע איז די גאַנצע יאָרן געווען די עקרת־הבית, איז געשטאָרבן יום־כּפּור, 1929, אין שיקאָגע.

די וויסמאַנ׳ס האָבן געהאַט דריי טעכטער און אייַן זון: חיה קארעליץ (לעבט אין שיקאָגע), רבקה דייטש (לעבט אין ניו־

יאָרק), באָבטשע (געשטאָרבן י״ג אייר, 1931, אין שיקאָגע) און זיידל (אַ סוחר אין שיקאגע).

בריוו פון ר׳ מרדכי׳לע סלאָנימער, זצ״ל, וועגן נחמן ווייסמאַן

מצבה פון ר׳ נחמן ווייסמאַן, געשטאָרבן י״א אייר, תרע״ט, 1919 אין דראָהיטשין.

באָבטשע ווייסמאַן (אַ טאַכטער) געב. י״ג אייר 1931 אין שיקאָגע.

גדליה גראָסמאַן הי״ד

גדליה גראָסמאַן, געבוירן 1875, בערך, אין דראָהיטשין, איז געווען אַ פאָלקס־מענטש, אויסגעמישט מיט אַלעמען און מיט יעדן איינעם אַ גוט־ברודער. זיין קינדהייט און יוגנט האָט גדליה דורכגעמאַכט אין אָרעמקייט, האָט ער דערפאַר

אויסגענומען מיט זיך, ווען גאָט וועט אים העלפן קומען צו אַ ברעג, ווען ער אויך העלפן אַנדערע אין זייערע נויטן. דער דאָזיקער מאָמענט איז געקומען און גדליה האָט זיין וואָרט געהאַלטן.

נאָך זיין חתונה מיט באָבען, האָט אַנגעהויבן גדליה׳ס מאַטעריעלער אויפשטייג. ער איז עטלעכע מאָל געפאָרן קיין אַמעריקע און יעדעס מאָל ווען ער איז צוריקגעקומען קיין דראָהיטשין, האָט זיך די שפע ביי אים אין שטוב פאַרמערט און פאַרגרעסערט. ער האָט פאַרמאָגט עטלעכע הייזער און זיך געערבנט פון די שענסטע בעלי־בתים פון שטאָט.

ר׳ גדליה גראָסמאַן הי״ד!

גדליה האָט געהאַט גרויס איינזעעניש פארן צווייטן. האָט זיך עמיצער געפונען אין שווערניקייטן, מאַטעריעליש, אָדער איז געקומען אין קאָנפליקט מיט דער מאַכט, איז מען גלייך געלאָפן צו גדליה׳ן נאָך הילף, און גדליה האָט שוין געזען אַז דער געטראָפענער זאָל אַרויסגיין פון קלעם. גדליה האָט געגעבן שיינע נתינות אויף צדקה, פיל מאָל בסתר, און יעדער איינער האָט געקענט באַקומען ביי אים אַ גמילות־חסד, אין אַ נויט־פאַל.

מען דערציילט, ווען גדליה פלעגט זעען אין מאַרק ווי אַ געדריקטער ייד דרייט זיך אַרום די פֿויערשע פורלעך צו קויפן אַ קליטקע האָלץ, אַ זעקל קאַרטאָפל אָדער אַ פוד קאָרן און האָט נישט מיט וואָס צו באַצאָלן, האָט גדליה געהייסן דעם פֿויער צו פאַרפירן די האָלץ אָדער די קאַרטאָפל צו דעם ייד אין הויז און קומען צו אים נאָך געלט...

גדליה איז געווען דער פריינט פון יעדן יידן אין דראָהיטשין. אויף יעדער שמחה: אַ ברית, אַ תנאים, אַ חתונה א. א., איז גדליה געווען אַן אָנגעלייגטער גאַסט און מיטגעברענגען אַ ווערטל: „אַז מען זעט גדליה׳ן אין אַ מיטן־וואָך פאַרפוצט אין זיין שבת׳דיקן האַרטן הוט, איז אַ סימן, אַז עס קומט פאָר אַ שמחה אין שטעטל".

די לעצטע יאָרן איז גראָסמאַן געווען שטאַרק טעטיק אין לינת הצדק און אין בית יתומים (צענטאָס), ווו ער האָט זיך געלאָזט פיל קאָסטן.

ווי געזאָגט, איז גראָסמאַן געווען פון די ערשטע דראָהיטשינער אימיגראַנטן אין אַמעריקע, און האָט געהאָלפן אויפצובויען די ערשטע דראָהיטשינער שוהל און קהלה אין ניו־

באָבע (בת ר׳ דוב) גראָסמאַן, פרוי פון ר׳ גדליה, געשטאָרבן אין עלטער פון 59 יאָר, כ״ו תמוז תרצ״ה 1935. ביי איר מצבה שטייען די קינדער, פון לינקס — ירמיה, חיים לייב און זעליג.

יאָרק א. נ. „אגודת אחים אנשי דראָהיטשין״, וועלכע עקזיסטירט נאָך עד היום.

גדליה איז געווען אַן אינטערעסאַנטער טיפּ פון אַ יידן וואָס איז שוין היינט גאָר נישט בנמצא.

גדליה׳ס פרוי, באָבע, וועלכע איז געגאַנגען אין דעם דרך פון איר מאַן און וועמענס הויז איז געווען אָפֿן פאַר יעדן אורח און אָרימאַן, איז געשטאָרבן 28טן יולי, 1935, אין דראָהיטשין.

ר׳ גדליה איז אומגעקומען אין דראָהיטשין 1942, הי״ד!

די גראָסמאַנ׳ס האָבן געהאַט דריי זין:

ירמיה (געווען ארויסגעשיקט פון די באָלשעוויקעס קיין רוסלאַנד, געפינט זיך היינט אין ניו־יאָרק, ירמיה׳ס פאַמיליע איז אומגעקומען אין דראָהיטשין 1942. הי״ד!).

חיים לייב הערמאַן (לעבט מיט זיין פאַמיליע אין ניו־יאָרק).

און זעליק (אומגעקומען אין דראָהיטשין, הי״ד!)

כאַמסקער געסל. לינקס איז דער מויער פון די גראָסמאַנס.

מאיר יהודה פּעלדמאַן הי״ד

מאיר יודל פּעלדמאַן איז געבוירן 1860 צו זיינע עלטערן מיכאל און העסקע אין דראָהיטשין, און באַקומען אַ רעליגיעזע נאַציאָנאַלע דערציאונג. אין 1881 האָט ער געהיראָט מיט חיה פייגען, די טאָכטער פון יעקב הערש און פּעשע פון דער משפּחה קאמינעצקי־מישאָווסק, און זיך געזעצט צו מסחר.

ר׳ מאיר יודל און חיה פייגע פעלדמאַן, און קינדער: לייבע (רעכטס), פּעשקע (אייניקל) באַשקע, הי״ד! און יוסף (שיקאַגע)

אין 1892 איז מאיר יודל געפֿאָרן קיין אַמעריקע און איז אָפּגעווען 4 יאָר אין שטעטל סאנדזשא, מיזורי, וווּ ער האָט געזוכט אַן אַקטיוון אַנטייל אין יידישן לעבן, און צווישן אַנד. געהאָלפֿן גרינדן דאָרט די שוהל „שערי שלום״, וועלכע עקזיסטירט נאָך היינט.

צוריקקומענדיק קיין דראָהיטשין, האָט מאיר יודל מיט זיין פאַמיליע זיך באַזעצט אין הויף סמולניק, וועלכער האָט באַלאַנגט צום לידווינאָווער פּריץ קאנטאראָוו. פון זינט 1897 איז מאיר יודל געווען פאַסעסאָר און פאַקטער פון סמולניקער הויף, ביז וואַנען די צאַרישע מאַכט האָט אים אין 1914, צוליב דעם „תחום־מושב״־געזעץ, געצוונגען צו פאַרלאָזן דעם

הויף. די פעלדמאַנס זיינען דאַן צוריק אַרײַנגעפאָרן קיין דראָהיטשין.

מאיר יודל, וועלכער האָט געשטאַמט פון אַן אַלט־איינגעזעסענער פאַמיליע, פון די ותיקים פון דראָהיטשין איז צוזאַמען מיט זיין פרוי חיה פייגע אומגעקומען. הי״ד.

די פעלדמאַנס האָבן געהאַט צען קינדער:

אברהם מרדכי (אין 1904 געקומען קיין אַמעריקע, געהיי־ראַט ראָזע באַסקאָוו אין דענווער, קאָלאָראַדאָ, און האָט דריי קינדער).

וועלוועל (געהיראַט מיט שרה גוטער, יצחק דעם קיי־סער׳ס אַ טאַכטער, פון אַנטאָפאָליע).

אסתר ביילע (געהיראַט אין 1908 פאַר דוד פרידמאַן, יאָסל אזשיצער׳ס זון, געלעבט אין סאַנדזשאַ, מיזורי, זינט 1910, געשטאָרבן דאָרט אלול, 1954).

שרה לאה (אין 1907 געקומען קיין אַמעריקע און געהיי־ראַט אין סאנדזשא, מיזורי).

באַשקע (געוואָרן פארהיראַט צו יאָשקע שוואַרץ פון לעכע־ווייטש, פאַרלאָרן דעם מאן אין 1932 און זי מיט די קינדער זיינען אומגעקומען אין דראָהיטשינער געטאָ. הי״ד).

יוסף (לעבט זינט 1937 אין שיקאָגע).

לייבע (אומגעקומען צוזאַמען מיט זיין פרוי ליבע, מענדל משה איסר׳ס אייניקל, און קינדער אין דראָהיטשין. הי״ד).

שיינקע (געוואָרן אַ לערערין אין דראָהיטשינער שולע „מו־ריה״. אין 1934 געקומען קיין ארץ־ישראל, געהיראַט און גע־שטאָרבן דאָרט אין 1945).

העסקע (לעבט זינט 1922 אין שיקאָגע, איז פארהיראַט צו סעם מאַן).

אליה (געשטאָרבן אין 1919 אין דראָהיטשין).

בית״ר פון דראָהיטשין אין מיליטערישע איבונגען.

בצלאל הערשענהויז ע״ה

בצלאל (צאַלקע) הערשענהויז איז געבוירן צו זיינע על־טערן יהושע העשל און מלכה שרה אין דווין, נעבן קאָברין, און באַקומען אַ שטרײַנג רעליגיעזע דערציאונג.

שפעטער האָט ער געהיראַט מיט איטען, די טאָכטער פון

ר׳ בצלאל און איטע הערשענהויז, ע״ה

ר׳ משה פֿאַריצקער און איז געוואָרן אַ תושב אין דראָהיטשין, ווו ער האָט געהאַט אַ קראָם פון שניט און מאַנופאַקטור.

צאַלקע האָט געזומען אן אקטיוון אנטייל אין דער אָפּבוי־אונג פון דעם אַלטן בית־מדרש, ווו ער איז אויך געווען גבאי ביז זיין אָפּפאָרן קיין אמעריקע אין 1926. אלס הכרת טובה האָט דער רב מיט די מתפללים פון אלטן בית מדרש מיט־געגעבן צאַלקען אַ דאַנק־בריוו לזכרון, וואָס ווערט דאָ גע־דרוקט.

ר׳ בצלאל איז געשטאָרבן אין סטוואנא י״ז סיון 1932. זיין פרוי, איטע, איז געשטאָרבן כ״ג שבט 1951.

די הערשענהויז׳ס האָבן געהאט דריי זין און צוויי טעכ־טער, וועלכע געפינען זיך אַלע אין אמעריקע.

ברכת פרידה

ברכה על ראש המעוטר בעדי עדיים
צדקתך תעמוד לעד, קרנך ירום עד לשמים
לך, עסקן צבורי, אלפי ברכות תבואנה
אשר בעירנו היית לראש פנה
לעולם זכרך יזכר לתהלה ולתפארת.

במסירת נפש עסקת בעת שנפלה עטרת.
רשום שמך באלה, העוסקים באמונה.

יצאת לישע כשגלי הזידונים טלטלו הספינה
הייט למלאך מושיע בפרוץ הפרץ
והבאלעכאוצעס חפצו לעשות בנו קרץ
שדית נפשך אז היית לנו לעזר
עזרתך ומסירתך המה על ראשך כנזר.

הוא האיש האהוב בעיני אלוהים ממעל
עקב עסקת באמונה על כל צעד ושעל
שדי יברכך שירבו ימיך כפלים
יחייך באושר ונחת. הבורא שמים
לשבוע בטוב למצוא נועם החיים.

הנותן והמוסיף ימלא משאלות לבך לטובה
עדי עד תבורך עד זקנה ושיבה
רצוי היית לנו בבית המדרש בתור גבאי
שעזרת לנו לבנות הבית המדרש סיני
עטרת את בית המדרש עד כחך מגעת
נאמן במעשיך הכל עשית בשכל ודעת
היית גם חבר בין חברה ש"ס
וזרעת צדקה מלא חפנים
יזריח שמש הצלחתך כאור החמה שבעתים
זכרך מעוטר בעדי עדיים ! !

בקשתנו שטוחה להיושב בשמים
יאריך ה' את ימיך וימי ביתך כנעימים
תבורך בחוט של חסד משוך לאורך ימים

הבוחר בציון והשוכן בירושלים
מרבית הברכות הבורא יקיים
דברים גדולים עשה פה בעירנו
ראה ה' ושמע את תפלותינו
שנובעת ויוצאת ממעמקי לבבנו.

בהטורים האלו המעטים בכמות ורבים באיכות אנו החתומים מטה מביעים לכבוד ר' בצלאל ב"ר יהושע העשיל הערשענדהויז, הרשום בראשי החרוזים, את ברכת פרידתנו ורגשי לבבנו בעד פעולותיו הנעלים אשר עסק פה בצרכי צבור באמונה, מימי השערורות והפרעות ועד היום, ועל זה בעה"ח יום ה' פרשה ראה קראתי בשם בצלאל.

שנת פור"ת דראהיטשין יצ"ו.

הרב אייזיק יעקב קאלענקאוויטש, רב דפה, יוסף דוד שו"ב דפה; אהרן אשר לייפער, מאיר קאפלאן, בצלאל כאצקי־לעוויטש, אלכסנדר עפעלבוים, מיכל בר' דוד, צבי גאלדמאן, שמואל סניטאוסקי, מאיר ויגוטאוו, אלטער בר' מיכל קופער־מאן, יצחק צבי ווייסאצקי, שמואל בערמאן, יהושע זאוויל־לאוסקי, אברהם אבא לייפמאן, גדליה גראסמאן, יצחק לעווי־נאוויץ חיים בר' אליהו וואלעוועלסקי, פיזול כץ, ישראל אליעזר כארסעל.

בשם כל אנשי ביה"מ הגדול ובשם התברה ש"ס דפה אני חותם בח"י יוסף דוד שו"ב דפה דראהיטשין.

***

דאס זיינע די קינדער: פייגע רחל (אומגעקומען מיט איר פאמיליע אין פינסק), זיידל (אין באקסלי, דזשארדזשיא), העניע (באלטימאר), שרה, לייבע, אברהם (מיאמי) און מיכליע (קובא).

יעקב שמעון לעוו ע"ה

יעקב שמעון לעוו, א געבוירענער פון דראהיטשין, איז געווען א שטילער און איידעלער ייד, א יודע ספר און א משכיל. ער האט געפירט א גרויסע שניידער־„מייסטערסקאיע" און באשעפטיקט פיל ארבעטער. זיין געשעפט איז געווען זייער ראיעל און פלעגט ארויסגעבן ערשט־קלאסיקע ארבעט. זיינע קונדן האבן זיך רעקרוטירט אמונג מיינסטן פון פריצים און נאטשאלסטוואָ.

ר' יעקב שמעון לעוו, ע"ה

יעקב שמעון איז געווען א שטענדיקער מתפלל אין גאס בית־המדרש ווי ער פלעגט אין די שבתים און אפט אינדערוואכן, ווען די צייט האט אים דערלויבט, זיצן און לערנען. ער האט געהאט אנזען אין שטאט.

אין 1915, ווען דער דייטש האט פארנו־מען דראהיטשין, איז ר' יעקב שמעון מיט זיין פאמיליע מגולגל געווארן קיין הארבאכע (א דארף לעבן דראהיטשין), און טאקע דארט איז ער ו' אב, 1916, אין עלטער פון 69 יאר געשטארבן. יעקב שמעונס פרוי איז געשטארבן כ"א אב, תרס"ז — 1907.

ר' יעקב שמעון האט געהאט זיבן קינדער: פרומע (געשטארבן אין דראהיטשין), אברהם־יצחק (געש. אין ניו־יארק), ראשע־לאה, יאשקע, פייגל, רחל, שמואל לעבן אין ניו־יארק.

צבי רייפוס ע״ה

הערשל דער רופא, ווי מען האָט אים געוווּסט, אַ הויך־געוויקסיקער ייד מיט אַ ברייטער, לאַנגער, וויסער באָרד, אַ פאָר געדיכטע ברעמען איבער די אויגן, מיט אַ לאַנגן גראָבן שטעקן, — האָט אויסערלעך געמאַכט דעם אײנדרוק פון אַ בייזן יידן, אַ קפּדן, אָבער אינערלעך האָט הערשל פאַרמאָגט אַ גוטע וווייכע האַרץ, און אַ קרישטאָל ריינע נשמה.

ר׳ צבי רייפוס, ע״ה

הערשל דער רופא האָט ליב געהאַט צו טאָן טובות און צו העלפן אָרעמע, נויט־ליידנדיקע יידן. ווען ער האָט געהערט אַז איינער געפינט זיך אין אַ געדריקטער לאַגע האָט הערשל אים אַוועקגעטראָגן אַ פאָר רובל און גע־זאָגט צו אים, אַז דאָס גיט ער אים בתורת הלואה. אָבער הערשל האָט שטענדיק פאַרגעסן אויפצומאַנען די הלואות. זיין הויז איז געווען אָפן פאַר אורחים און משולחים.

זיין עקרת הבית, זיין פרוי פריידע, פלעגט יעדן פרייטיק באַקן חלה און צעטראָגן עס צו די אָרעמע, אַוועקלייגנדיק ביי זייערע טירן.

די דראָהיטשינער אָרעמעלייט פלעגן זיך אנבעטן אויף שבת צו ר׳ הערשלען, ווייל זיי האָבן געוווּסט, אַז הערשל׳ס פרוי, פריידע, וועט זיי צוגרייטן אַ גוטע סעודה. דוד קלעפּאַק פון כאָמסק, פלעגט זיך שטענדיק אָפשטעלן מיט זיין פיש־וואָגן ביי דער שטוב און איבערלאָזן פאַר הערשלען מיט זיינע אורחים די בעסטע און גרעסטע פיש לכבוד שבת. ביי ר׳ הערשלען איז געווען אַ כבוד צו האָבן ביי זיין שבת׳דיקן טיש בני־תורה.

ר׳ הערשל האָט אויך געהיילט קראַנקע. ער האָט געהאַט אַ חדר מיוחד, וווּ עס האָבן זיך געפונען פיל פלעשעלעך מיט מעדיצין, אַ גאַנצער אָפּטייק. הערשעל פלעגט אַליין מאַכן רע־צעפּטן. אַזוי, למשל, איז געווען באַווּסט זיין רפואה פון געשטויסענע מאַנדלען אין סירופ פאַר הוסטנדיקע. הערשל פלעגט מאַכן פאַרשיידענע מאַשטשן צו היילן וווּנדן. ר׳ הערשל מיט פריידען פלעגן אויך שטעלן באַנקעס און פיאָווקעס. ער האָט זיין היילונג־בראָוך געהאַלטן פאַר אַ הייליקער מצווה.

ר׳ הערשל פלעגט היילן ניט נאָר יידן נאָר אויך גויים. די פויערים פון די אַרומיקע דערפער פלעגן קומען צו הערש־לען, אָדער אים נעמען אין דאָרף אריין, אַז ער זאָל זיי היילן מיט זיינע באבסקע רפואות, און דערפאַר פלעגן די פויערים אים מיטגעבן זעק מיט קאַרטאָפל און תבואות. אָבער הערשל פלעגט דאָס אלעס צעטיילן צו די אָרעמע אין שטאָט.

איינמאָל האָט הערשל געשטעלט געהאַקטע באַנקעס אַ דאָרף־פויערטע. מיט אַ פאָר טעג שפּעטער איז די פויער־טע געשטאָרבן. איר מאַן, דער פויער, האָט אָנגעקלאָגט הערש־לען אין געריכט, אַז ער איז שולדיק אין זיין פרוי׳ס טויט. הערשלען האָט געדראָט אַ גרויסע שטראָף פאר פראַקטיצירן מעדיצין אָן אַ דיפּלאָם. פאָרן גיין צום „אָקרוזשנאי סוד״, איז הערשל׳ס פרוי געפאָרן צום סלאָנימער רב, ר׳ מרדכי׳לע, נאָך א ברכה. ר׳ מרדכי׳לע האָט איר פאַרזיכערט, אז איר מאַן הערשל וועט באפרייט ווערן.

אין געריכט האָט דער פראָקוראָר געפאָדערט פאַר הערש־לען 30 יאָר קאַטאָרגע. באַלד האָט זיך אויפגעשטעלט אַ קליין שיקסל און דערקלערט, אז זי האָט על פּי טעות אײנ־געגעבן דער קראַנקער פויערטע קאַרבאָליק עסיד און פון דעם איז זי געשטאָרבן. נאַטירלעך, ר׳ הערשל איז אויפן אָרט באַפרייט געוואָרן.

וועז הערשל איז צוריקגעקומען אַ באַפרייטער פון „סוד״, האָט ער צעבראָכן אַלע פלעשלעך און סלאָיעקעס מיט רפואות און האָט זיך די לעצטע יאָרן אָפּגעגעבן בלויז מיט קהל׳שער אַרבעט. ר׳ הערשל האָט דערגרייכט אַן עלטער פון 80 יאָר. אין יאָר 1915 (1טן נאָוועמבער), איז הערשל דער רופא אויף דעם דראָהיטשינער בית עולם געקומען צו זיין אייביקער רוה.

גדליה קאפלאן.

אהרן דוד קאַפלאַן ע״ה

אהרן דוד קאַפלאַן איז געבוירן און דערצויגן געוואָרן אין כאָמסק. נאָר זיין חתונה מיט באָבען, די טאָכטער פון ר׳ צבי רייפוס (באקאנט אלס „הערשל דער רופא״), האָט ער זיך איינגעאָרדנט ביי זיין פראָפעסיע אין דראָהיטשין. איז געווען די גאַנצע יאָרן אַ נהנה מיגיע־כפיו. יעדן זומער פלעגט ער פאָרן אויף ירידים קיין באַלטע און יאַרמעלינעץ און אויפ־קויפן דאָרט קראָקולן פאַר גאַרבוזן פון פינסק, ווי אויך פאַר זיין אייגענער „מאַיסטערסקאַיע״ אין דראָהיטשין, ווו ער פלעגט פראָדוצירן היטלען פאַר פויערים.

אין דער גרויסער שרפה, שמיני עצרת, 1905, האָט אהרן־דוד פאַרלוירן זיין גאַנצן פאַרמעגן. ער איז דאָן אַוועקגעפאָרן, מיט זיינע טעכטער, שרה און חנה, קיין אַמעריקע. ער האָט אָבער צוליב פרומקייט ניט געקענט פאַרבלייבן אין נייעם לאַנד און איז צוריקגעפאָרן קיין דראָהיטשין. שמשון גאָלד־

מאַן און דוד וואָלעוועלסקי האָבן אים אויסגעבאָרגט אַ סומע געלט און ער האָט צוריקאָפּגעבויט זיין געשעפט.

צו דערזעלבער צייט האָט אהרן דוד זיך אויך

ר׳ אהרן דוד און באָבע, ע״ה

אָפּגעגעבן מיט קהלשער ארבעט. ער און זיין פרוי באָבע, האָבן געשטיצט תלמוד־תורה׳ס, איז געווען גבאי פון חברה „חיי־אדם״ און „עין־יעקב״ אין אַלטן בית־מדרש. עס איז אויך געווען זיין חזקה ביי יעדן סיום פון די חברות אייניצו־אַרדענען א סעודת־מצוה, פאר וועלכע זיין פרוי, באָבע, פלעגט אָנבאַקן און אָנקאָכן פון דאָס בעסטע.

די קאָפּלאַנס זיינען ביידע געשטאָרבן אין דער טיפוס־עפּי־דעמיע אין 1915: אהרן־דוד — אין יום־כיפור, אַלט געווען 63 יאָר, און באָבע — ערב סוכות, צו 54 יאָר.

די קאָפּלאַנס האָבן געהאַט עטלעכע קינדער: מאָריס, אליעזר־משה, יהודה און חיים (געשטאָרבן); עני איז טעטיק אין אַרבעטער־רינג אין ניו־יאָרק און שטיצט די יידישע לי־טעראַטור; פלאָרע און שרה לעבן אין קאַנאַדע; און גדליה קאָפּלאַן אין ניו־יאָרק.

ג.ק.

ברוך אברהם וואָלינסקי ע״ה

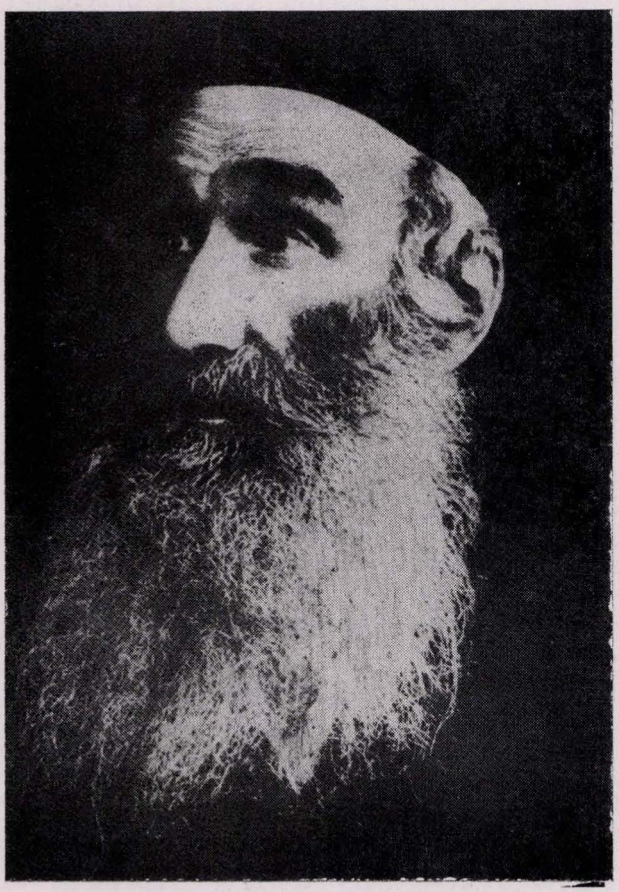
ברוך אברהם וואָלינסקי, אַדער „ברוך האָרלעוויטשער״, ווי מען האָט אים געהייסן, איז געבוירן געווארן אין אנטאפאליע אין יאָר 1804 און האָט זוכה געווען אָנצוציען אַ טיפן עלטער פון 113 יאָר אין כבוד און אין נחת פון 5 דורות קינדער.

אין די יונגע יאָרן האָט ר׳ ברוך וואָלינסקי געהאַלטן אַ שיינקל אין אנטאפאליע. אבער די פרנסה האָט נישט געקלעקט צו באַשפּייזן זיין גרויסע פאַמיליע. איז ער אַרויסגעפאָרן אין דאָרף האָרלעוויטש (ביי דראהיטשין), ווו ער האָט אָנגעפירט זיין האַנדל מיט די פויערים און האָט געהאַט שיין פרנסה.

מיט אַ צייט שפּעטער איז דער פריץ פון האָרלעוויטשער הויף דורכגעפאָרן דעם דאָרף און האָט זיך אָפּגעשטעלט לעם ר׳ ברוך׳ס הויז. דער פריץ האָט פאָרגעשלאָגן ברוך׳ן אַן אָמט ביי אים אין פאָלאָצ אָנצופירן מיט די ביכער. אזוי ווי וואָ־לינסקי האָט געקענט שרייבן רוסיש און פויליש האָט ער גלייך אָנגענומען דעם אָמט און איז מיט דער צייט געוואָרן דער הויפּט־פאָרוואַלטער פון גאַנצן הויף. דאָס איז געווען שפּעטער, ווען דער פריץ (אַ פאָליאַק) איז געווען געצוווונגען צו אַנטלויפן קיין פאַריז, ווייל ער איז געווען פאַרמישט אין „מאַטיעזש״ (אויפשטאַנד פון די פאָליאַקן קעגן דער צאַרישער מאַכט).

ר׳ ברוך וואָלינסקי האָט אויך אויסגעפּועלט ביים פּריץ אָפּצושאַפן די „פאַנסטשיזנע״, דאָס שמייסן די פויערים פאַר יעדער קלייניקייט, און האָט זיך מיט דעם איינגעקויפט די „פריינטשאַפט״ פון די פויערים, אָבער נישט אויף לאַנג. ווי נאָר עס איז אַרויס די צאַרישע גזירה אַרויסצוטרייבן די יידן פון די דערפער, האָבן די זעלבע „פריינטלעכע״ פויערים באַפאַלן ר׳ ברוך׳ס הויז און אויסגעראָבט זיין גאַנצן פאַרמעגן. און ר׳ ברוך איז געבליבן בעירם ובחסר כל.

ברוך וואָלינסקי איז דאָן געקומען צום באַרימטן אַנטא־פאליער רב און צדיק ר׳ פנחס מיכאל נאָך אַן עצה, וואָס זאָל

ר׳ ברוך אברהם וואָלינסקי, ע״ה

ער דאָ טאָן? האָט אים פנחס מיכאל געראטן, אז ער זאָל פארן קיין אמעריקע. זאָגט צו אים ברוך וואלינסקי: רבי, טייערער, קיין אַמעריקע פאָרן דאָך נאָר פאַרברעכער, טאָ ווי קום איך אהין?

האָט אים פנחס מיכאל געענטפערט: איך הייס דיר דו זאָלסט פאָרן קיין אַמעריקע און דו וועסט דאָרט מצליח זיין.

ר׳ ברוך האָט געפֿאָלגט די עצה פון רבי׳ן און אין די 80־קער יאָרן איז ער אָנגעקומען קיין ניו־יאָרק, ווו ער האָט טאַקע מצליח געווען. ער איז אויך געווען דער גרינדער און סעקרעטאַר פון כאָמסקער און אַנטאָפֿאָליער פֿאַריין, ווי אויך פון דער גמילת־חסד־קאַסע אין בראָנזוויל. צו זיין 102־טן גע־בוירנטאָג האָט דער פֿרעזידענט, טעאָדאָר רוזוועלט, צוגע־שיקט ר׳ ברוך׳ן אַ ווארימע באַגריסונג און אייניקע מטבעות פון יאָר 1804 אלס מתנה.

אין יום כפּור, 6־טן אָקטאָבער, 1917, איז ר׳ ברוך ווא־לינסקי, אין עלטער פון 113 יאָר, נפּטר געוואָרן, איבערלאָזנ־דיק 5 דורות קינדער, וועלכע זיינען היינט ארגאניזירט אין „ברוך וואָלינסקי סירקל", וואָס ציילט 125 מיטגלידער. דער „ברוך וואָלינסקי סירקל" טוט זייער גוטע אַרבעט פאַר די לאַנדסלייט און פאַר ארץ־ישראל און האַלט אַזוי אַרום לעבע־דיק און פריש דעם נאָמען פון זייער עלטער־פאָטער ר׳ ברוך וואָלינסקי, ע״ה.

פרטים פון גדליה קאפלאן.

לייבעטשקע מיכאַלסקי ע״ה

לייבעטשקע בדחן איז געווען אַ פאָלקסטימלעכער מענטש מיט אַ סך הומאָר און לעבן. פון פאַך איז ער געווען אַ פויקער און אַנפירער פון אַ קאָפּעליע יידישע קלעזמער, וואָס האָט געשפּילט אויף יידישע חתונות און שמחות. באַזונדערס האָט זיך לייבעטשקע אויסגעצייכנט מיט זיין בדחנות אויף די חתונות. זיינע וויצן און געגראַמטע וועדטלאַך, וואָס ער פלעגט זאָגן בעת׳ן אָפּשפּילן חתן־כלה א ן ביים דרשה־געשאַנק, פלעגן ארויסרופן גרויס געווין און אויך געלעכטער.

זיין הויפּט חיונה האָט לייבעטשקע געצויגן נישט פון בדחנות נאָר פון ראָוינער הויף, ביי דראָהיטשין. דער פּריץ פון ראָוינער הויף, געווען מינקאָוו, האָט פון לייבעטשקען שטאַרק געהאַלטן פאַר זיין פּקחות און הומאָר און האָט אים גע־מאַכט פאַר זיין, אַזוי צו זאָגן, האַנדלס־אגענט. לייבעטשקע פלעגט איינקויפן פארן הויף אלע נויטיקע זאכן פון שטאָט און פלעגט פאַרקויפן די קראָכמאַל וואָס די קראָכמאַל־פאבריק פון הויף האָט פּראָדוצירט. לייבעטשקע איז אויך געווען דער „קאָלעקטאָר" פון די צינזען פאַרן פּריץ. אין יענער צייט האָט דער באָדן פון דער גאַנצער שטאָט געהערט צום פּריץ מינקאָוו און די יידן פלעגן דעם פּריץ צאָלן צינזען.

לייבעטשקע פלעגט אפט אריינפאָרן מיטן פּריץ אין שטאָט אַריין אין אַ קאַרעטע מיט 6 פערד נאָשפּיץ און פלעגט אָנקוקן ווי די יידן און גויים ציען די היטלען פארן פּריץ. לייבעטשקע פלעגט זיך וויצלען: ער איז אויך אַ פּריץ, אַ יידישער פּריץ מיטן נאָמען מיכאַלסקי...

מיטן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָט די פּריצטע מינקאָוו פאַררופן די פּריצים פון אַרום אויף אַ באַרא־טונג און עס איז באָשלאָסן געוואָרן, אז אַלע פּריצים פאַרלאָזן די הויפן און פאָרן אַרויס טיף אין רוסלאַנד. אין אָנוועזנהייט פון אַלע פּריצים, פּרעגט די פּריצטע מינקאָוו לייבעטשקען וואָס ער זאָגט צו דער לאַגע. ענטפערט לייבעטשקע בזה הלשון: 40 יאָר האָט זיך דער דייטש געגרייט אָנצופאַלן אויף רוסלאַנד, און פאַר דער צייט האָט זיך די רוסישע מאַכט געגרייט אויף אַרויסצושיקן טוביה׳ן פון אָסעוויצער דאָרף,

ר׳ לייבעטשקע מיכאַלסקי, ע״ה

וויל ער האָט נישט געטאָרט נייען קיין שיך פאַר די פּויערים.

וועז די דייטשן זיינען אין יאָר 1915 אריין קיין דראָהי־טשין, האָט זיך לייבעטשקע באַזעצט אין הויף ראָוין און איז געוואָרן דער בירגערמייסטער פון דעם הויף און אַרומיקן געגנט. לייבעטשקע האָט אויסגענוצט זיין אמט, צו באַזאָרגן תבואות און קאַרטאָפּל פון הויף פאר די יידן אין שטאָט.

איינמאָל אין אַ קריסטמאָס נאַכט, האָט אַ דייטשער אָפּי־ציר געוואָלט חיים בער׳ן (קראָווץ) דעם בעל עגלה צו פאָרן קיין ראָווין. קומענדיק קיין ראָווין האָט זיך דער דייטשער אָפּיציר אָנגע׳שיכור׳ט און האָט זיך געוואָלט טשעפּען צו חיים בער׳ן: ער האָט גע׳הרג׳עט זיין „גאָט"... דער דייטש האָט

חיים בער׳ן געשלאָגן און אים געבראַכט צושלעפֿן צום בית־געריכט־מייסטער, צו לייבעטשקען. לייבעטשקע האָט אויסגעהערט די אָנקלאָגע און געזאָגט: „הער אָפּיציר, נישט דער דאָזיקער יודע האָט גע׳הרג׳עט אייער גאָט, דאָס האָבן געטאָן די לאַה־שינער יידן״... דער שיכור׳ער דייטש איז געווען צופֿרידן פון לייבעטשקעס ענטפֿער און האָט אָפּגעלאָזט חיים־בער׳ן.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז לייבעטשקע מיט זיינע קינדער געקומען קיין אַמעריקע. דאָ זיין ניו־יאָרק האָט לייבעטשקען געפּעלט די אַמאָליקע היימישע סביבה. ער האָט געבענקט נאָך דער מוזיק־קאַפּעלע און נאָך די היימישע יידישע התוונות און שמחות. לייבעטשקע האָט געדיינקט צוריקקפֿאָרן קיין דראָהיטשין. — כ״א שבט, 1924 אין לייבעטשקע געשטאָרבן צו 86 יאָר אין נ.י. זיין פֿרוי לאָה איז געשטאָרבן י״ב טבת, 1920 אין דראָהיטשין. — זייערע קינדער זיינען: יודל (שיקאָגע), מלכה־לאה, אליה, מענדל, שיינע און איר מאַן בעני טעפּער לעבן אין ניו־יאָרק.

פֿרטים פון גדליה קאַפּלאַן.

אהרן לייב שוב ע״ה

אהרן לייב שוב איז געבוירן 1867 ביי אַ פֿארצווייגטער פֿאַמיליע אין אַנטאָפּאָליע און באַקומען דאָרט זיין חינוך. זיין פֿאָטער האָט געהייסן ר׳ משה אליעזר שוב. פֿאָר אַ צייט האָט זיך אהרן לייב אויפגעהאַלטן ביים זיידן אין דאָרף טענעוויטש.

ר׳ אהרן לייב שוב, ע״ה

אין 1892 האָט שוב געהיראַט ש מ ע ו ן דעם רופא׳ס טאָכטער פּערל, פון דראָהיטשין און געבליבן דאָרט ווינען ביז 1906, וועלן ער האָט זיך מיט זיין פֿאַמיליע ער׳ בערגעקליבן קיין פּינסק. אין 1915, וועלן די דייטשן האָבן פֿארנומען דעם פּינסקער געגענט, זיינען די שוב׳ס צוריקגעקומען קיין דראָהיטשין, וווּ זיי האָבן געלעבט ביז אָנהויב די צוואַנציקער יאָרן, וועלן זיי האָבן אויסגעוואַנדערט קיין אַמעריקע. אהרן לייב, „שוב דער אַגענט״ ווי מען האָט אים גערופֿן, איז געווען אַ טאַרזיכערונגס־אַגענט פֿאַר גראַדנער גובער. און איז פון זיין געזעלשאַפט געווארן אויסגעצייכנט מיט אַ גאָלדענעם מעדאַל.

לזכרון אונזערע עלטערן

חינדע־מאַטל **וואַלדמאַן** **ר׳ שעפּסל**

יוסף גראַטשס טאָכטער בערי דעם מלמדס זון

געשטאָרבן אין דראָהיטשין

ב׳ אדר, 1937, צו 69 יאָר א׳ אדר, 1916, צו 53 יאָר

חיים און יהודית האָפּמאַן, שיקאָגע

צו דער זעלבער צייט איז שוב געווען טעטיק אויף דעם געזעלשאַפּטלעכן געביט, האָט געהאָלפֿן לינדערן די נויט פון די מלחמה־געליטענע, באַזונדערס פון די פרויען וואָס האָבן געהאַט זייערע מענער אין אַמעריקע. גאָר ספּעציעל איז

פּערל שוב, ע״ה

ער געווען אַקטיוו פֿאַר דעם ציוניזם; האָט געזאַמלט פֿאַרן קרן־קיימת און אָפּט אויפגעטראָטן מיט רעדעס אויף ציוניסטישע פֿלאַטפֿארמעס. שוב׳ס 2 זין זיינען געווען פון די ערשטע חלוצים צו פֿאַרן קיין ארץ ישראל. די זעלבע צייט האָט ער פֿארגעעצט אין ניו יאָרק.

אהרן לייב שוב איז געשטאָרבן כ״א אב, תר״ץ — 15טן אויגוסט, 1930 אין ניו־יאָרק.

פּערל שוב, די מוטער, וועלכע איז געבוירן תמוז, 1875 אין דראָהיטשין, איז געשטאָרבן ח׳ אב, 1955 אין ניו־יאָרק. די שוב׳ס האָבן געהאַט זיבן קינדער: פּעני, שמואל, בנימין, לאה, נח׳קע מאָריס און יוסף. אַלע לעבן היינט אין ניו־יאָרק.

חיה גדליה'ס ע"ה

איז געווען באַוווסט אין שטאָט אלס די „קעז־מאַכערין". זי פלעגט מאַכן ספעציפישע געטריקנטע קעזן און גאָמעלקעס און עס פאַר־קויפן אין שטאָט, ספעציעל צו פינסקער סוחרים.

⟵ די „באָבע" ביילע רייזל קאַמינעצקי ע"ה

די פרוי פון שעפסל לייב קאַמינעצקי, איז אירע גאַנצע יאָרן געווען א „באָבע", אַ הייבאַם צו געווינערינס. וועו אַ קינד פלעגט, חלילה, קראַנק ווערן, פלעגט זי אים אָנבינדן אויפן העלדזעלע מיט אַ רויטן שנירל אַ לייוונטענעם זעקעלע מיט פעפער אַלס סגולה... ביילע רייזל האָט אָנגעצויגן אַן עלטער פון 105 יאָר. זי איז געשטאָרבן אין 1915 אין דראָהיטשין.

קיילע די בריוטרעגערין ע"ה

בלייבנדיק אַן אלמנה נאָך איר מאַן גראבאר מיט אַכט קליינע קינדער, האָט קיילע אויסגעפועלט ביים פאָסט־נאַטשאַלניק פון דראָהיטשין ער זאָל איר געבן צו צעטראָגן די בריוף אומזיסט; און פון די קאָפיקעס און מתנות וואָס יעדער איינער האָט איר געגעבן (כמו אַ וואָכער), האָט זי געהאַט אויף צום לעבן. די רבותא איז געווען, וואָס קיילע האָט נישט געקענט לייענען קיין רוסיש. מיט 10 יאָר שפעטער האָט די רוסישע מאַכט, צוליב אַ מסירה, אַראָפגעשיקט קיין דראָהיטשין אַן אָפיציעלן „פאָטשטאַליאָן". דראָהיטשינער בעלי בתים האָבן דאָן אויסגעבעטן ביים פאָסט־נאַטשאַלניק, אַז זייערע בריוו זאָל קיילע ברייגען. און אַזוי האָט זיך דאָס געצויגן ביז 1907, וועו קיילע מיט אירע קינדער האָבן אויסגעוואַנדערט קיין אַמעריקע. קיילע איז געשטאָרבן אין 1936 אין ניו־יאָרק.

פרטים פון גדליה קאַפלאַן

באָבע חיה איטע ע״ה

אַז מען איז געגאַנגען אין גאַס און מ׳האָט באגעגנט א פרוי פון מיטעלן וואוקס, אַיינגעבויגן, מיט אַ רויטן טשיפּיק אויפן קאָפּ, אָנגעטאָן אין אַ סאַמעטענעם קאַפּטל און א ברייטע

די באָבע חיה איטע, ע״ה

קלייד וואָס האָט געהאט א פֿאַרב וועלכן מען האָט נישט געקענט אונטערשיידן צי עס איז אַמאָל געווען שוואַרץ אָדער טונקל בלוי, האָט מען געווּוסט אז דאָס איז די שטעטלדיקע „באָבע״ חיה איטע.

ניט קוקנדיק אויף דער גאַנץ נשקשה־דיקער צאָל יאָרן וואָס זיינען געזעסן אויף אירע אייגענע בויגענע פֿלייצעס, איז איר גאַנג געווען ווי פון אַ יונגער פרוי. מיט זיכערע טריט האָט זי געשפּרייזט איבער די גאַסן און געסלעך, רעגנס אָדער שניי, זאָוורוכעס און שטורעמס, בייטאָג און ביינאַכט — פֿאַר דער באָבען זיינען ניט געווען קיינע שטערונגען וואָס זאָלן איר אָפּהאַלטן פון גיין דערפֿילן אירע פֿליכטן; העלפן ברענגען אַ נייע־לעבעדיק באַשעפּענישׂ אויף גאָט׳ס וועלטל.

אָלט און יונג אין שטעטל האָבן געקענט די באָבע חיה־איטע. זי איז געווען גוטמוטיק, גוטהאַרציק און פֿריינדלעך צו יעדן אַיינעם. שטענדיק האָט מען ביי איר געפונען א דער־מוטיקונגס־וואָרט. זי איז געווען די „באָבע״ פון כלל. יעדנס געזונט איז ביי איר געווען טייער און זי פלעגט בעטן דעם רבונו של עולם פאַר יעדערן.

שטענדיק האָט זי זיך געאַיילט ווי זי וואָלט מורא געהאַט עפּעס צו פֿארשפּעטיקן. זי איז געקומען אין צייט, צוגעגרייט אָלעס נויטיקעס פארן ברענגען דעם נייעם נפשל (דאָס איז דאָך געווען איר פליכט). זי האָט געפילט אַז דאָס לעבן פון צווּוי מענטשן, מוטער און קינד, זיינען אויף אירער אחריות. און אַז אָלץ איז פֿאראיבער בשלום, האָט זי געדאַנקט דעם בורא עולם פאַר געבן איר ענוג כח און מזכה געווען מיט דער מצווה צו טאָן די דאָזיקע הייליקע אַרבעט.

אויב, חס וחלילה, די געווינערין איז געגאַנגען שוועך צו קינד און די געבורט־ווייען זיינען געווען גרויס, פלעגט זי מרעיש עולמות זיין: וועקן די משפּחה צו זאָגן תהלים, לויפן אין בית מדרש, עפענען דעם ארון קודש און מיט געוויין בעטן רחמים, אַז גאָט זאָל דער געווינערין שיינקען די יאָרן.

יעדערער אין שטעטל האָט ביי איר געהאַט דעם נאָמען „אייניקל״, און די „אייניקלעך״ פלעגן איר רופן „באָבע״, אַ

וואַרשאַווסקי — משה (זון פון ר׳ מרדכי און ציפּע) און בייל״ע (טאָכטער פון באָבע חיה איטע סאַלעווער) ע״ה, געשטאָרבן ביידע אין דער טיפוס־עפּידעמיע אין דראָהיטשין אין 1915; משה — ז׳ תשרי —— ביילע — י״ב תשרי. די וואַרשאַווסקי׳ס האָבן געהאַט 5 קינדער: פייגע־רחל (אומגעקומען מיט איר פאַמיליע אין דראָהיטשין), בלומע (געשטאָרבן אין שיקאָגע), שרה, באַשקע (לעבן אין שיקאָגע) און יעקב (לעבט אין ניו־דזשערזי). זען זייטן 117, 215, 246 און 325.

נאָמען וואָס זי האָט כשר פֿאַרדינט. עס איז כמעט ניט געווען קיין געווינערין אין שטעטל, אַז די באָבע חיה־איטע זאָל ניט זיין די הייבאָם. דער נאָמען „באָבע״ האָט מיט דער צייט געמאַכט צו פֿאַרגעסן איר אמתן נאָמען „חיה איטע״. עס איז געווען געוואוסט צו דערמאָנען דעם נאָמען „באָבע״ און אַלע האָבן געוואוסט ווער דאָס איז. איר זאָרג פאַר אירע „אייניקלעך״ איז געווען גרויס. איר אַרבעט האָט זי געטאָן בשלמות.

אָזוי איז די „באָבע״ אָנגעגאַנגען מיט איר אַרבעט ביז תשעה באב פון 1918. מען האָט זי געפונען ווי געווינלעך צו אַ פרוי, אַ געווינערין, ניט ווייט פון שטעטל. דאָס איז געווען די פרוי פון לייבע הויזמאַן, דעם פאקטער פון טשעראמכע. אָלץ איז צוגעגאַנגען נאָרמאַל און די פרוי האָט געבוירן אַ יינגל. די „באָבע״ האָט דאָרט פאַרבראַכט א וואָך צייט. סוף וואָך איז לייבע דער פאקטער געפאָרן קיין דראָהיטשין און האָט מיטגענומען דער באָבען צוריק אין שטעטל. פאָרנדיק פאַרביי דעם דובאוווייער סאָד, האָט די „באָבע״ געזאָגט דעם פאַקטער, אַז זי וועט אַראָפגיין אין דובאָווי קויפן פרוכט, ער זאָל אויף איר ניט וואַרטן, זי וועט שוין אליין קומען אהיים קיין דראָהיטשין. דער פאקטער האָט אזוי געטאָן.

ס׳זיינען פאראיבער עטלעכע טעג און די „באָבע״ איז ניט צוריקגעקומען. די זאָרג ביי די „אייניקלעך״ איז געווען גרויס. מ׳האָט זיך ארויסגעלאָזט זוכן איר אין גאַנצן געגנט, אָבער קיין שפּור איז ניט געפונען געוואָרן פון איר. אָלע באַמיאונגען אויסצוגעפינען עפּעס וועגן איר האָבן זיך אויסגעלאָזן מיט גאָרנישט. אָזוי ווי זי וואָלט גאָרניט עקזיסטירט. ביז היינט וויס קיינער ניט וואו זי איז אַהינגעקומען.

זלמן שעווינסקי.

אַלטער סאַראַטשיק (שראלי)

אַלטער סאַראַטשיק, אַדער אהרן שראלי, זון פון ר׳ אליהו און איטע סאַראַטשיק, איז געבוירן אין מאַלטש ביי פּרוזשעני. האָט געלערנט אין די ישיבות מאַלטש (ר׳ זלמן סנדר שאַפּירא און ר׳ שמעון שקאָפּ, ז״ל), מיר (ר׳ אליהו ברוך קאַמאַי, ז״ל) און וואָלאָזשין (ר׳ רפאל שאַפּירא, ז״ל). האָט אויך שטודירט אַלגעמיינע למודים און בוכהאַלטעריע.

אין 1917 האָט סאַראַטשיק געהייראַט מיט שפרה׳ן, די טאָכטער פון חייקעל און חוה מילנער פון דראָהיטשין, וווּ ער איז געוואָרן א תושב און זיך פאַרנומען מיט הורט־האַנדל.

פון 1898 איז א. סאַראַטשיק טעטיק אויף דעם געזעלשאַפטלעכן און ציוניסטישן געביט. אין דראָהיטשין איז ער געווען איינער פון די אָנפירער און דער רוח החיה פון דער ציוניסטישער באָוועגונג, איז אויפגעטראָטן ביי יעדער געלעגנהייט מיט ציוניסטישע רעדעס און געווען אַן אַקטיוער זאַמלער פאַר די קרנות. געווי. פּרעזעס פון „תרבות״ און פון דער תרבות־שולע „מוריה״; געווי. פאַרוואַלטונגס־מיטגליד פון דער פאָלקס־באַנק; געווי. יידישער פאַרשטייער אין סטאראסטוואָ, וווּ ער האָט פאַרטראָטן די יידישע אינטערעסן פאַר דער פויליישער מאַכט א.א.וו.

פון זינט סוף 1933 לעבט סאַראַטשיק מיט זיין פאַמיליע אין רמת־גן, ארץ־ישראל, וווּ ער זעצט פאָר זיין געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט. ער איז אַ מיטגליד פון „אירגון ברית רא־שונים הציונים הותיקים״; מיטגליד פון דער אַלגעמיינער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע (התאחדות הציונים הכלליים און ברית הציונים הכלליים); מיטגרינדער פון „העובד הציוני״ (אַרבעטער אָרגאַניזאַציע פון ציונים כלליים); וויצע פּרעזעס פון „בני־ברית״־לאָזשע אין רמת־גן (אָפּטיילונג פון אַמעריקאַנער „בני־ברית״); פאַרוואַלטונג־מיטגליד פון „המועצה הדתית״ אין רמת־גן, ווי אויך בוכהאַלטער און סעקרעטאַר

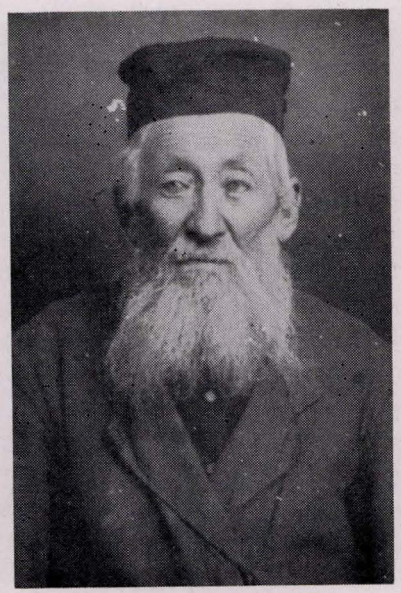
פון רעכטס: מ. בעזדושעסקי, ז. ב. וואָלפסאָן, ש. פעלדמאַן, א. אייזענשטיין, דירעקטאָר פון שולע, אַ לערער, אַלטער סאַראַטשיק, פאָדאָלסקי און ש. בייך. (זינט 1934) פון דער קאָאָפּעראַטיוועך באַנק „שרון״ אין רמת־גן.

אין ארץ ישראל האָט אַלטער סאַראַטשיק געביטן זיין נאָמען אויף א ה ר ן ש ר א ל י.

די סאַראַטשיק׳ס האָבן עטלעכע קינדער.

ישע׳ה און פרומע־גיטל וואָלוסקי, 1932
די הויז — פון בערל און אַלטע לעכאָוויצקי

יעקב בער קריינעס, ע״ה

ברוכה קריינעס, ע״ה

שלמה זעליג גאָלדמאן

שלמה זעליג גאָלדמאַן, אַ זון פון שמשון און העניע חיה גאָלדמאַן, איז געבוירן 30טן יוני, 1896 אין דראָהיטשין. האָט געלערנט אין חדר און אין ישיבה קטנה ביי ר׳ מרדכי מינקאָוויטש. צו גלייכער צייט אויך שטודירט פריוואַט העברעיש, רוסיש און אַנדערע אַלגעמיינע למודים.

נאָך זיין חתונה מיט רחל גאָלדמאַן, אַ טאָכטער פון ר׳ אליהו גאָלדמאַן פון בריסק (אַ שוועסטער פון הרב יהודה דוד גאָלדמאַן פון שיקאַגע), האָט שלמה ז. אָנגעפירט מיט אַ גאַלאַנטעריע און קאָנפעקציע געשעפט אין דראָהיטשין. גלייכצייטיק געווען טעטיק געזעלשאַפטלעך. איז געווען פיל יאָרן לאַוויניק (פאַרוואַלטונג-מיטגליד) פון דער גמינע (כמו אַ מאַגיסטראַט); לאַנג-יאָריקער פאַרוואַלטונג-מיטגליד פון פאָלקס-באַנק; געווי. פאַרוואַלטונג-מיטגליד פון גמילות-חסדים-קאַסע; געווי. וויצע פאָרזיצער פון דער יידישער קהלה; געווי. קאַסיר און פאַרוואַלטונג-מיטגליד פון פייערלעשער פאַריין; געווי. פרעזעס פון דער אַלגעמיינער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע; געווי. פרעזעס פון „תרבות"; געווי. פרעזעס פון קרן-היסוד און מיטגליד פון קרן-קיימת.

אין יוני 1941 איז שלמה זעליג מיט זיין פרוי געוואָרן אַרויסגעשיקט דורך דער סאָוועטישער מאַכט קיין סיביר (ווערך-בערעזאָווקא, אַלטייסקער ראַיאָן), און געאַרבעט דאָרט אין וואַלד. נאָך דעם סאָוועטיש-פוילישן (שיקאָרסקי) אָפמאַך געוואָרן באַפרייט פון סיביר און געאַרבעט אין סאַראַקינאָ, רוסלאַנד, אַלס הויפט-בוכהאַלטער.

אפריל, 1946, צוריקגעקומען קיין פוילן און האָט אין וואַלבזשיך (וואַלדבורג) געאַרבעט אַלס סעקרעטאַר פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע „איחוד" וויי אויך פון „בריחה". („בריחה" האָט זיך פאַרנומען מיט אַרויסשפירן יידן פון פוילן...)

אויגוסט, 1946, אַריבערגעשמוגלט זיך קיין דייטשלאַנד, מינכען, און פון דאָרט אַריבער אין פליטים-לאַגער קיין לייפהיים, ביי אולם. די ערשטע צייט געווען באַשעפטיקט אין לייפהיים אַלס לייטער פון דער היסטאָרישער קאָמיסיע, וואָס האָט זיך פאַרנומען מיט זאַמלען מאַטעריאַלן וועגן די דייטשע אכזריות'ן און רציחות. דערנאָך געוואָרן אויסגעוויילט אין דער פאַרוואַלטונג פון לאַגער און געאַרבעט דאָרט אַלס הויפט-בוכהאלטער; אויך געווען דאָרט פאָרזיצער פון דער אלגעמיין ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע, פון קרן-קימת-קאָמיסיע און פאָרשטייער אין דער יידישער אַגענץ.

אפריל, 1948, זיינען די גאָלדמאַנס אריבער פון לייפהיים קיין בערגען-בעלזען, וווּ זיי האָבן באַקומען אַ סערטיפיקאט פון דער בריטישער אָקופאַציע-מאַכט און זיינען דורך מארסייל אין יוני 1948 ענדלעך דערגרייכט די ברעגן פון ארץ ישראל און זיך באַזעצט אין קרית מוצקין.

שלמה זעליג איז דער מיטגרינדער און פאָרזיצער פון דראָהיטשינער פאַראיין אין ארץ ישראל, ווי אויך גבאי-ראשון פון דער גרויסער שוהל (בית-כנסת) אין קרית מוצקין.

פון לינקס: רחל און שלמה זעליג גאָלדמאַן, צבי און יענטע ווינגאָרטן און זייערע טעכטער פנינה און יפה.

שטייען פון רעכטס: אַלטער אלבערמאַן, לייטשע מילנער, יצחק מילנער, יענטע גאָלדמאַן און כלאָונע פיסעצקי. זיצן פון רעכטס: יהודית מינקאָוויטש, חנה עפשטיין, ——— און פעסל גאָלדמאַן. אונטן פ. ר.: אסתר שוארץ, שיינע קריינעס.

הרב אברהם חיים קאַצענעלענבויגען ז״ל

הרב ר׳ אברהם חיים קאַצענעלענבויגען פון סוויסלאָשטש (בייַ ביאַליסטאָק) האָט אָפּגעשטאָמט פון די באַוווסטע קאַצענעלענבויגענס, וועלכע ציען זייער יחוס פון דעם לעגענדאַרן ר׳ שאול וואַהל, וואָס איז געווען פּוילישער קעניג איין נאַכט...

הרב קאַצענעלענבויגען איז מיט אַן ערך פון 175 יאָר צוריק אָנגעקומען פּאַר אַן איידעם צו אויפעם פון די דראָהיטשינער וואלעווועלסקיס, וועלכע רעכענען זיך פון די וותיקים פון דראָהיטשין.

מען איז זיך משער, אַז דער נאָמען „וואלעווועלסקי״ שטאַמט פון דעם הויף וואָלעווועל לעבן דראָהיטשין. אפּנים, אַז דער ערשטער וואלעווועלסקי איז אָנגעקומען קיין דראָהיטשין פון וואָלעווועל.

צו דער חופּה האָט מען חתן־כלה געפירט אויף סאַמעט וואָס איז געווען אויסגעשפרייט פון שטוב ביזן שוהל. דער חתן האָט צו דער חתונה באַקומען אַ גרויסן נדן. אויך דער פאָטער פון חתן, דער רב פון סוויסלאָשטש, האָט באַקומען נדן..

הרב אברהם חיים, וועלכער האָט זיך געוווינט „דער ראַבינטשיק״, איז כל ימיו געזעסן און געלערנט און זיין פרוי באָדיע איז געווען די פרנסה־געבערין. באָדיע האָט געהאַנדלט מיט תבואה און פלעגט געבן די האַנט צו די פּריצים דורכן פאַרטוך...

פאַר זיין פּטירה האָט הרב ר׳ אברהם־חיים געבעטן מחילה ביי זיין פרוי פאַר נישט אויסהאַלטן די תנאים פון דער כתובה, אַז אַ מאַן איז מחויב צו שפּייזן זיין פרוי און קינדער...

די קאַצענעלענבויגענס האָבן געהאַט פיר זין און צוויי טעכטער:

זעליג (זיינע קינדער: שיינע־ציפּע, אהרן, יואל־לייב, בוניע און שרה).

שמעון (איז געשטאָרבן אין אין צייט מיט זיין פאָטער ר׳ אברהם חיים. פייגע מאטיע־לייבס איז געווען אַן אייניקל; און פראנק וואָלין פון מאָטעלע, היינט אין שיקאַגע — אַן אור־אייניקל).

פריידע (אירע קינדער נישט באַוואוסט).

בוניע (איר מאַן האָט געהייסן זעליג קאַפלאַן פון בריסק. זייערע קינדער: זלמן, שמעון, חאַצקל און דוואָשע).

פיניע (זיינע קינדער: מאיר־לייב, הרב ר׳ יוסף וואלעווועל־סקי און חאַצקל קאַצענעלענבויגען).

חאצקל (זיינע קינדער: משה־לייב, דוד, שיינע־רחל, לאה, שרה, דינה, פייגע און חוה אַווערבוך).

ס׳איז אויפפאַלנד, וואָס אַלע קינדער פון הרב קאַצענעלענבויגען האָבן זיך גערופן אויף דער מוטערס פאַמיליע־נאָמען— וואָלעווועלסקי, און נישט קאַצענעלענבויגען. אויך דער נאָמען פון דער עלטער־באָבע באָדיע איז שטאַרק פאָפולער אין דער וואָלעווועלסקי־משפּחה עד היום. כמעט אַלע שפּעטער־געבוי־רענע מייַדלעך אין דער וואָלעווועלסקי־פאַמיליע האָט מען גע־רופן מיטן נאָמען באָדיע. די אַלטע באָדיע האָט געלעבט קרוב צו הונדערט יאָר.

פּרטים פון זלמן שעווינסקי.

באָדיע שעווינסקי

באָדיע שעווינסקי, אור־אייניקל פון הרב ר׳ אברהם חיים קאַצענעלענבויגען, איז געבוירן צו אירע עלטערן ציפּע און יעקב לייזער שעדראָוויצקי אין דראָהיטשין. [די שעדראָוויצ־קי׳ס האָבן געהאַט 8 קינדער: פייגע, אהרן־יצחק, אברהם־

באָדיע שעווינסקי

שמעון, העניע־חיה, שלמה, באָדיע, דוד־לייב און חנה־רייזל.]

אין 1887 האָט באָדיע געהייראַט פאַר נחום שעווינסקי פון קאָברין און אַרויסגעהאָלפן איר מאַן אין מסחר.

אין 1912 זיינען די שעווינסקיס געקומען קיין אַמעריקע. באָדיע האָט זיך דאָ אָפּגעגעבן מיט טובת־הכלל־אַרבעט.

אויף אירע עלטערע יאָרן לעבט באָדיע צוזאַמען מיט אירע קינדער הרב ר׳ נחום־יצחק און טויבע־גיטל סאַקס אין שי־קאָגע. — זען זייטן: 159, 166, 187, 188, 195, 209 און 211.

חנה רייזל שעווינסקי

חנה־רייזל שעווינסקי (שוועסטער פון באָדיע שעווינסקי), יינגסטע טאָכטער פון יעקב־לייזער און ציפּע שעדראָוויצקי, איז געבוירן אין דראָהיטשין. צו 12 יאָר האָט זי פאַרלאָרן

חנה־רייזל שעווינסקי

איר מוטער און געמוזט אַרויסהעלפן דעם פאָטער אין דער שטוב־ווירטשאַפט ווי אויך אין דעם שיינק, טראָץ דעם האָט זי פאַרגעזעצט איר שטודיום אין שולע. שפּעטער חתונה גע־האָט פאַר אהרן־יוסף שעווינסקי פון קאָב־רין. נאָכן טויט פון איר מאַן (1923) אַרי־בערגעקומען קיין ניו יאָרק, ווו זי געפינט זיך עד־היום.

די שעווינסקיס האָבן געהאָט זיבן קינדער: שיינע־ציפּע (ניו־יאָרק), זעליג (אַריזאָנא), טויבע, רבקה, יעקב (אַלע אין ישראל), שמעון (געשט. אין ישראל) און מיכאל (שיקאָגע).

חיה עטל וואַלעוועלסקי ע״ה

פרוי פון הרב ר׳ יוסף וואַלעוועלסקי, ז״ל, האָט אין משך פון יאָרן אָנגעפירט מיט אַ לעדער געשעפט אין דראָהי־

טשין שפּעטער אויס־געוואָרט קיין אַמעריקע און געלעבט מיט אירע קינדער אין ניו יאָרק, ווו זי איז געווען טעטיק אויפן פילאַנ־טראָפּישן געביט.

חיה עטל איז געשטאָרבן צו 97 יאָר, ו׳ אדר, 1955.

הרב יוסף וואַלעוועלסקי, וועלכער איז געווען אַ קורצע צייט רב אין אַ שטעטל אין שפּעטער אַ גמרא־מלמד אין דראָהיטשין, איז נפטר געוואָרן כ״ד אדר, 1907 אין דראָהיטשין אין עלטער פון 39 יאָר.

אהרן־יוסף שעווינסקי ע״ה

אהרן יוסף שעווינסקי, געבוירן צו זיינע עלטערן ר׳ משה און ביילע אין קאָבערין. געענדיקט אַ רוסישע מיטל־שול מיט אַן אויסצייכנונג. צוליב דער קוואָטע־באַגרעניצונג אין די רו־

אהרן יוסף שעווינסקי ע״ה

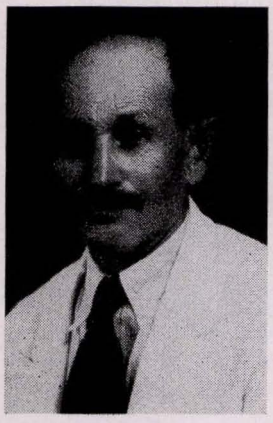
סישע שולן נישט געקענט פאָרזעצן זיין העכערן שטודיום אין זיך געזונטען צו מסחר.

שפּעטער חתונה געהאַט מיט חנה־רייזלען, טאָכטער פון יעקב־לייזער שעדראָוויצקי פון דראָהיטשין. ווי זיין פאָטער ר׳ משה איז יוסף געווען הויפט־בוכהאַלטער אין פאַרוואַלטער ביי די באָוואָוסטע וואַלד־סוחרים, די ליפשיצעס פון אַנטאַפאָליע. פאַר אַ צייט האָט ער פאַרוואַלטעט מיט דעם פּלאַנטער וואַלד ביי קאָבערין, נאָכדעם — מיט דעם פאַלושינער וואַלד לעם אַנטאפאָליע.

ווי זיין פאָטער ר׳ משה איז יוסף געווען אַ וואַרעמער חסיד, אַ מכניס־אורח און באָוואוסט מיט זיין אַרעמטלעכקייט.

אהרן יוסף איז געשטאָרבן י״ז שבט, 1923, אין זשאבינקע אין עלטער פון 52 יאָר.

חנה־רייזל זיין פרוי לעבט היינט אין ניו־יאָרק.

אהרן גאָלדמאַן ע״ה

געשטאָרבן אין קרית מוצקין אין ישראל

ג׳ תמוז תש״ג — 1943

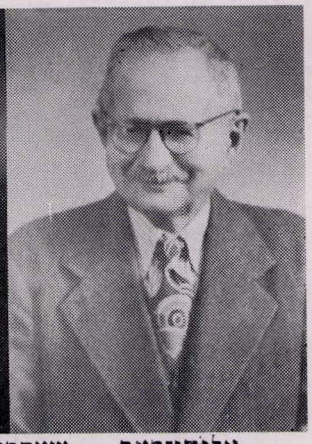
היגו ע שעדראָוויצקי שלמה
ד׳ כסלו, 1931 כ״ט תמוז, 1927

אברהם שמעון שעדראָו באַשקע
כ״ו אלול, 1926 כ״ה חשון, 1913

אליהו־בער שעדראָו דינה־פריידע
י״ט אלול, 1950 ח׳ אייר, 1939

שעדראָוויצקי פאַמיליע

יעקב־אליעזר שעדראָוויצקי שיינע־ציפּע
ב׳ אדר, 1900 י״ד חשון, 1887

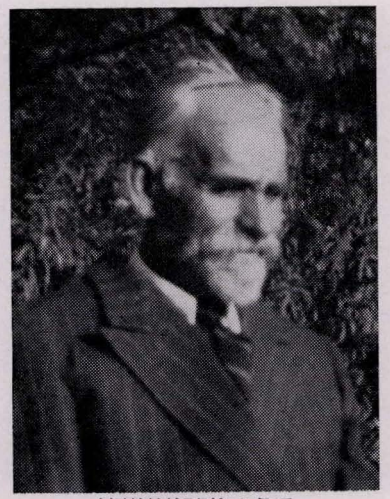
דוד־לויב שעדראָוויצקי שרה־הינדע
ה׳ אלול, 1914 ט״ו אלול, 1933

אהרן יצחק שעדראָוויצקי גיטל
א.י. — ט״ז חשון, 1913

פייגע בערג
ל׳ כסלו, ת״ש — צו 95 יאָר

דוד שעדראָוויצקי
ו׳ חשון, 1954

הויזמאַן פאַמיליע, ע״ה — אויבן פון רעכטס: **משה־בער און פייגל הויזמאַן** און קינדער: **שמואל גרינבערג** (אייִדעם), **חנה** (שמואלס פרוי) און רייזל (אונטן רעכטס), אומגעקומען אין דראַהיטשין אין 1942; **שמואל**, פּעטיאַפּיציר פון קאַנאַדער ים־פלאָט, געפאַלן כ״א אב, 1945; **און ישׂראל**, געשטאַרבן י״ב אדר, 1946, **אין** אַרגענטינע.

שמואל איז געווען אַ רעליגיעזער יונגערמאַן. פאַרן אַוועקגיין אין דער מלחמה האָט ער געלאָזן אַ צוואה, טאָמער וועט מיט אים עפּעס געשען, זאָל מען זיין פאַרמעגן צעטיילן אויף צדקה.

משה בער, אַ זון פון אַלטער דעם מגיד׳ס און טשערנע הויזמאַן, און פייגל (געבוירן אין דאַרף סאַקאלווקע), זיינען ביידע געשטאַרבן אין אייַן טאָג, אין דער טיפוס־עפּידעמיע,— ה׳ תשרי, 1915. — משה־בער — צו 39 יאָר, און פייגל — אין עלטער פון 41 יאָר, און געלאָזן 12 קליינע יתומים.

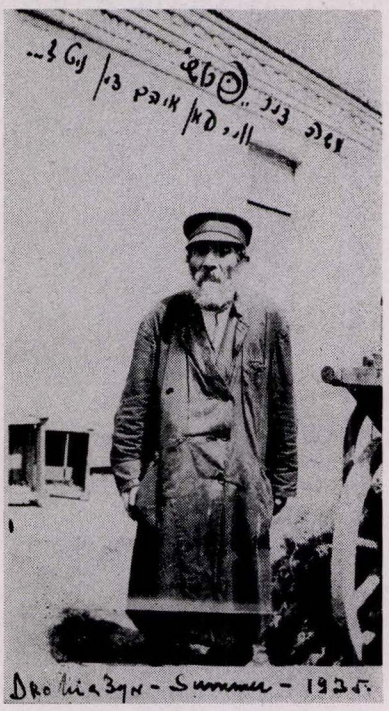
דערציילט די טאָכטער חיה־עטל: די לויה פון איר מוטער איז פאַרגעקומען בייטאָג און איר ברודער האָט צו מנחה געזאָגט קדיש, האָט איר פאָטער זיך אַרויסגערעדט: „זאָג, זאָג מיין זון קדיש נאָך דער מאַמען, שפּעטער וועסטו זאָגן קדיש נאָך מיר״ ל״ע. אַ ווייַלע שפּעטער איז איר פאָטער אַוועקגעפאַלן.

די השגחה איבער די יתומים האָבן דאַן איבערגענומען די צוויי עלטערע שוועסטער: חיה־עטל האָט געהאָלטן אַ שפּייז־קראָם און געזאָרגט פאַר חיונה און חנה האָט געפירט דיווירטשאַפט אין שטוב, ביז די קינדער זיינען אונטערגעוואַקסן און זיך צעפאַרן איבער דער וועלט.

שרה־דבורה ניטאַווסקי, אסתר־לאה גאַלדשטיין (שיקאָגע), פריידל גאַלד (ניו־יאָרק), חיה־עטל לאַפּמאַן (לאָס־אַנדזשעלעס), באַדיע פיינמאַן, שיינדל שטיינבערג (ווינניפּעג, קאַנאַדע) און יעקב גראַסמאַן (אַרגענטינע).

משה דער פרוש הי"ד

„משה" דער פרוש" האָט מען אים גערופן. ער איז געווען פון נידריקן וווקס, האָט געהאַט אַ פּאָר פינקלדיקע אויגן, וועלכע זיינען געווען פֿאַרשטעלט מיט אַ פּאָר צעבראָכענע ברילן. זיין פּלאַץ איז געווען אין אַלטן בית־מדרש, הינטער

ר׳ משה דער פרוש, ע״ה

דער בימה, וווּ ער האָט געלערנט טאָג און נאַכט פאַר זיך, אָדער ער פלעגט לערנען מיטן עולם „עין־יעקב" בין מנחה־למעריב.

יעדער חשובער בעל הבית האָט אים געגעבן „אַ טאָג" צו עסן. ער האָט קיינמאָל ניט דערציילט פון זיין פאַמיליע אוּן זיין לעבן איז געווען פאַר יעדן אַ גרויסן היימניס.

שבת פלעגט ער עסן בייַ אונדז. מיין אינגערע שוועסטער פלעגט פאַר אים ספּעציעל מאַכן מילכיקס וווייל ער האָט ניט געקענט עסן קיין פליישיקס — בלויז מילכיקס.

איינמאָל אין אַ פרייטאָג אוּונט. אויפֿן גאַס האָט געגאָסן אַ שלאָגס רעגן אוּן עס איז געווען אונמעגלעך אַרויסצוגיין פֿון הויז — האָב איך אים געבעטן, ער זאָל בלייבן בייַ אונדז נעכטיקן. בייַ דער געלעגנהייט האָבן מיר אַרומגערעדט פֿאַרשיידענע יידישע ענינים אוּן אויך די וועלט פֿאָליטיק ביז מען איז געקומען צום אייגענעם לעבן.

איך האָב אים זייער געבעטן, אַז ער זאָל מיר דערציילן פון זיין לעבן אוּן פאַרוואָס ער איז אַ פרוש געוואָרן.

ער האָט מיר פֿאַרשוואָרן, אַז כל זמן ער וועט לעבן, טאָר איך דאָס קיינעם ניט זאָגן. אוּן אַזוי ווי דער פרוש איז מער ניט צווישן די לעבעדיקע מעג איך עס שוין דערציילן.

דער פרוש האָט מיר דערציילט אַ טראַגישע געשיכטע:

„געווינט האָב איך אין אַ דאָרף יוכנאָוויץ, בייַ פּינסק, אַנגעקומען פון דער ישיבה אוּן חתונה געהאַט פאַר אַ רייכן ישוב׳ניקס אַ טאָכטער. איך האָב געהאַט זייער אַ שיינע פֿרוי, ווי אויך פֿרנסה פֿון דער קראָם, וואָס מיין שוועסטער האָט פֿאַר מיר געעפֿנט. צו דעם האָט מיך גאָט באַגליקט מיט צוויי שיינע קינדערלעך אוּן מיר האָבן זיך געלעבט גליקלעך.

„ניט אויף לאַנג אָבער איז געווען דער גליק. די וועלט זאָגט: „קיינער ווייסט ניט ווען מען אים גערופן. ער איז געווען פון נידריקן וווקס, האָט געהאַט אַ פּאָר פינקלדיקע אויגן, וועלכע זיינען געווען פֿאַרשטעלט מיט אַ פּאָר צעבראָכענע ברילן. זיין פּלאַץ איז געווען אין אַלטן בית־מדרש, הינטער דער בימה, וווּ ער האָט געלערנט טאָג און נאַכט פאַר זיך, אָדער ער פלעגט לערנען מיטן עולם „עין־יעקב" בין מנחה־למעריב.

יעדער חשובער בעל הבית האָט אים געגעבן „אַ טאָג" צו עסן. ער האָט קיינמאָל ניט דערציילט פון זיין פאַמיליע אוּן זיין לעבן איז געווען פאַר יעדן אַ גרויסן היימניס.

שבת פלעגט ער עסן בייַ אונדז. מיין אינגערע שוועסטער פלעגט פאַר אים ספּעציעל מאַכן מילכיקס וווייל ער האָט ניט געקענט עסן קיין פליישיקס — בלויז מילכיקס.

איינמאָל אין אַ פרייטאָג אוּונט. אויפֿן גאַס האָט געגאָסן אַ שלאָגס רעגן אוּן עס איז געווען אונמעגלעך אַרויסצוגיין פֿון הויז — האָב איך אים געבעטן, ער זאָל בלייבן בייַ אונדז נעכטיקן. בייַ דער געלעגנהייט האָבן מיר אַרומגערעדט פֿאַרשיידענע יידישע ענינים אוּן אויך די וועלט פֿאָליטיק ביז מען איז געקומען צום אייגענעם לעבן.

איך האָב אים זייער געבעטן, אַז ער זאָל מיר דערציילן פון זיין לעבן אוּן פאַרוואָס ער איז אַ פרוש געוואָרן.

ער האָט מיר פֿאַרשוואָרן, אַז כל זמן ער וועט לעבן, טאָר איך דאָס קיינעם ניט זאָגן. אוּן אַזוי ווי דער פרוש איז מער ניט צווישן די לעבעדיקע מעג איך עס שוין דערציילן.

דער פרוש האָט מיר דערציילט אַ טראַגישע געשיכטע:

„געווינט האָב איך אין אַ דאָרף יוכנאָוויץ, בייַ פּינסק, אַנגעקומען פון דער ישיבה אוּן חתונה געהאַט פאַר אַ רייכן ישוב׳

אהרן לאַשינסקי ע״ה

אהרן לאַשינסקי, באַקאַנט אַלס „אַרע פאַלק׳ס״, איז מבטן ומלדה געווען אַ דראַהיטשינער. ר׳ אהרן, ווען מען פאַטער

ר׳ אהרן און העסקע לאַשינסקי, ע״ה

האָט געהייסן פאַלק, איז געווען אַ טיפ פון דעם גאָר אַלטן דור און אַ שם דבר אין שטאָט.

אין די יינגערע יאָרן האָט ר׳ אהרן אָנגעפירט מיט אַ חדר און געקנעלט מיט די קינדער אַ פרשה חומש מיט רש״י. שפּעטער איז ער געוואָרן שמש אין גאַס־בית־המדרש און דערביי איז ער שוין פאַרבליבן כל ימיו.

ר׳ אהרן איז נישט געווען סתם אַ שמש, נאָר אַ משמש בקודש. ער איז אין גאַס־בית־מדרש געווען בעל־תפלה, בעל־קורא און בעל־תוקע. אַרע פאַלק׳ס איז געווען די האָרץ פון גאַס־בית־המדרש און יידן האָבן געהאַט פאַר אים דרך ארץ.

ווען אַרע פאַלק׳ס פלעגט צוגיין צום עמוד אין ראש־השנה און אויסרייען „המלך״, האָבן די מתפללים פון שוהל דער־פילט אַ ציטער אין די ביינער. ער פלעגט זיין דאָוונען אויס־וויינען מיט קולות וברקים. דאָס זעלבע ווען אַרע פלעגט זאָגן קינות אין תשעה־באב, האָט מען ממש אָנגעפילט דעם חורבן אין שוהל. ער פלעגט אויך אָפריכטן „חצות״ נאָך דעם חורבן בית־המקדש. אין זיין פריוואַטן לעבן איז ר׳ אהרן געווען אַ מסתפק במועט און אַ שמח בחלקו.

אין דער צווייטער זועלט־מלחמה, ווען דער גאַס־בית־המדרש איז פאַרברענט געוואָרן, האָט אַרע פאַלק׳ס דערשפּירט ווי דער בית־המקדש וואָלט חרוב געוואָרן בימיו און דער קוואַל פון זיין גייסטיקער חיות האָט אויסגעטריקנט...

תשעה־באב, 1921, אין עלטער פון 85 יאָר, האָט אַרע פאַלק׳ס אויסגעהויכט זיין נשמה...

ר׳ אהרן׳ס פרוי, העסקע, (אַ טאַכטער פון ר׳ גרשון און ליבע), איז געשטאָרבן כסלו, 1913.

די לאַשינסקיס האָבן געהאַט פיר קינדער:

לייזער לאַשינסקי, אהרן׳ס אַ זון, האָט פיל יאָרן געלעבט אין שיקאַגע און זיך אָפּגעגעבן מיט כלל־טוערייַ. איז געווען

לייזער און מינע לאַשינסקי, ע״ה

אַן אַקטיווער חבר פון קהילת־יעקב־שוהל און תלמוד־תורה און פון דראַהיטשינער הילפס־פאַראיין. לייזער איז געשטאָרבן ו׳ חנוכה, 1950. לייזערס פרוי, מינע, איז געשטאָרבן 18טן יולי, 1935.

אברהם לאַשינסקי, אהרנ׳ס אַ זון, איז אויך געשטאָרבן אין שיקאַגע אין 1947.

אַ טאָכטער, סירקע, איז געשטאָרבן אין דראַהיטשין ה׳ ניסן, 1905, בערך.

אַ טאָכטער אסתר־יאָספּע דרוקער, איז געשטאָרבן אין דראַהיטשין י״ב טבת, 1917. אסתר־יאספּעס מאַן, מרדכי־בער דרוקער, איז געשטאָרבן אין דראַהיטשין כ״ה אלול, 1928.

די דרוקערס האָבן געהאַט 8 קינדער:

צאַלקע (אומגעקומען מיט זיין פאַמיליע אין דראַהיטשין).

פאַלק (געשטאָרבן אין דראַהיטשין).

לאַנע (געשטאָרבן אין דראַהיטשין. איר פאַמיליע — אומגעקומען).

לאָצע (אומגעקומען מיט איר פאַמיליע אין פינסק).

חייטשע (אומגעקומען מיט איר פאַמיליע אין מאָטעלע).

חיים דרוקער און שוועסטער סירקע (רעזניק) און ליבע (גאָלדבערג) מיט זייערע פאַמיליעס לעבן אין שיקאַגע.

זיידל (מאיר יצחק) און העניע שטיינבערג און קינדער (פ.ר.): מרדכי, פייגל, הערשל און מנחם (ד״ר). זיידלס יאָרצייט איז ב׳ ראש השנה (1943). אַנדערע אָחוץ צבי לעבן אין שיקאַגע

זעליג הויזמאַן ע״ה

ר׳ עזריאל זעליג און סירקע הויזמאַן, ע״ה

עזריאל זעליג הויזמאַן, באַקאַנט אַלס „זעליג דעם מגיד׳ס״, איז געבוירן 1858 אין דראָהיטשין. זיין פאָטער האָט געהייסן „לייבע דער מגיד״.

די משפחה הויזמאַן איז געווען אַ שם־דבר אין שטאָט. זעליג׳ס אַ ברודער, אַלטער דעם מגיד׳ס, איז געווען אַ יודע ספר און אַן אייגנטימער פון אַ קרעטשמע (פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה). אַ שוועסטער זעליג׳ס, שרה לאה, איז געווען די פרוי פון מאיר נח׳ס (אַ ברודער פון ר׳ בנימין משה דעם שוחט׳ס פרוי). אַ שוועסטער הענדל האָט געלעבט אין יאַנאָווע.

זיין חינוך האָט ר׳ זעליג באַקומען אין חדר און אין בית־המדרש. צו 19 יאָר האָט ער געהיראַט מיט סירקען, אַ טאָכטער פון דעם באַוואוסטן ר׳ מאָטיע פנחס דעם מלמד. נפתלי שטיינבערג איז געווען ר׳ זעליג׳ס שוואָגער (זע זײַט 177).

ר׳ זעליג, וועלכער האָט זיך פאַרנומען מיט מסחר, האָט זיך געראַטנט פון די אָנגעזעענסטע בעלי בתים אין גאַס־בית־מדרש און האָט געפירט אַ בכבוד׳דיקע הויז.

אונטער דער דייטשער אָקופאַציע אין דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען דער פוילישער רב, הרב ר׳ נח קאָהן, ז״ל, און יבדל לחיים הרב ר׳ יהודה דוד גאָלדמאַן (היינט אין שיקאָגע) האָבן זיך אונטערגענומען צו פאַריכטן דעם עירוב אין שטאָט (וואָס איז צעשטערט געווארן אין דער מלחמה), האָט ר׳ זעליג געגעבן דאָס גאַנצע געלט פאַר דעם צוועק אַלס מתן בסתר. בכלל האָט ער זיך געלאָזט געפינען שטענדיק פאַר אַ דבר צדקה; האָט ליב געהאַט צו טאָן אַ טובה אַ יידן.

אין 1922 איז ר׳ זעליג מיט זיין פאַמיליע אַ ר י בערגעקומען קיין שיקאָגע, וואו ער האָט

אַלטער ב״ר זעליג און פעשקע הויזמאַן און קינדער (פון לינקס): פרעידל, מאיר מאָטיע, פיניע, נפתלי, ניסל און שמערל. שרה לאה, מאיר נח׳ס פרוי (לאַשינסקי) זיצט רעכטס. אַלע זיינען אומגעקומען. הידּ

שטייען פון לינקס: אהרן מאיר אויבערמאַן, אַ ל ט ע ר הויזמאַן, הערשל אייזנשטיין, משה לעווּאַק און משה קראַוועץ. זיצן פון רעכטס: הערשל לעווּאק (יינגל) הערשל האָכמאַן, ראש ישיבה (זען זייט 44), ישראל קראַוועץ, — אומבאַקאַנט.

בילד געפונען אין גאַס בית־מדרש ביים טיר אונטער איבער־שריפט: „געגרינדעט (בה״מ) אין יאָר תר״פ — 1920, רעמאָנ־טירט מיט דאַס געלט פון די ברידער נחמיה און יצחק ב״ר ישראל קראַוועץ אין יאָר תרפ״ח, 1928. גבאי צבי ב״ר משה אייז־זענשטיין". אַ חוץ צבי לעווּאַק׳ן — אַלע אומגעקומען, הי״ד!

אַנגעהאַלטן זיין טראַדיציע אַלס חבר פון דראַהיטשינער קהלה.

די הויזמאַנס האָבן געהאַט פינף קינדער: העגדל (לעבט מיט איר מאַן דוד אייזענשטיין און קינדער אין שיקאַגע); חאַשע, אסתר־רחל (לעבן אין ניו־יאָרק), חנה־דבורה (געשטאָרבן אין ניו יאָרק) און אַלטער (אומגעקומען מיט זיין פאַמיליע אין דראַהיטשין). ר׳ זעליג איז געשטאָרבן אסתר־תענית, אדר, 1928. זיין פרוי סירקע — ו׳ כסלו, 1929.

אהרן מאיר אויבערמאַן הי״ד

אהרן מאיר אויבערמאַן, אַ געבוירענער פון קאַמענעץ, איז אין 1902, בערך, אָנגעקומען פאַר אַן איידעם צו אַלטער דעם מגיד׳ס (הויזמאַן). אהרן מאיר, וועלכער איז געווען אַ יודע ספר, אַ זעלטענער בעל תפילה און אַ שיינער בעל קורא, איז געווען דאָס שיינדל פון דער משפחה.

אהרן מאיר האָט באַזעסן אַ זיסע, לירישע שטימע און אַ גוטן חוש פאַר נגינה. זיין דאָוונען איז געווען אַ געמיש פון בעל־תפילה׳ש אין חזניש און האָט זיך גערעכנט פאַרן בעסטן בעל תפילה אין געגנט. אַלע שוהלן פון שטאָט און אומגעגנט האָבן אים זייער גערן געהאַט אַלס זייער שליח צבור. די לעצטע יאָרן איז ר׳ אהרן מאיר געווען דער קביעות׳דיקער שליח־צבור פון גאַס־בית־המדרש.

אהרן מאיר האָט פאַר זיין דאָוונען און קריאה נישט געמומען קיין שכירות. ער האָט געהאַט פרנסה ברוח פון זיין באַקאַליינעם געשעפט. צו דעם האָט ער אויך געהאַנדלט מיט אייער פאַר עקספאָרט.

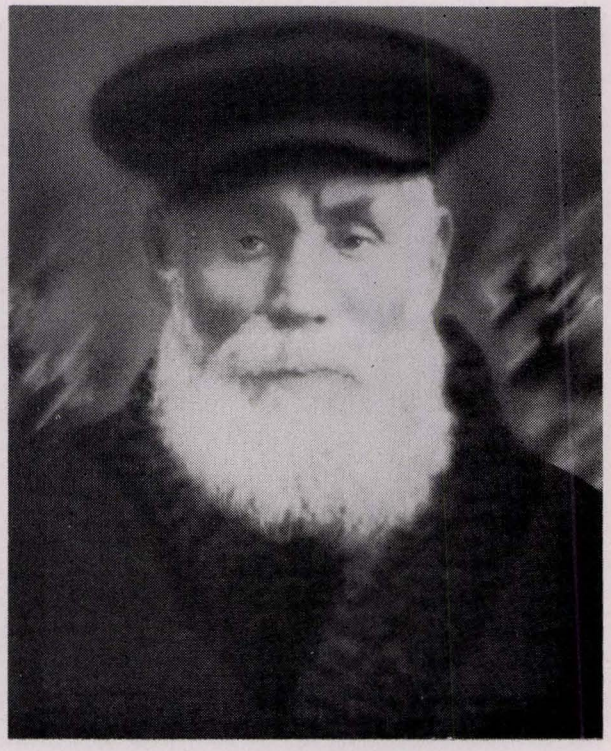
אין זיין מסחר האָט אהרן מאיר׳ן פיל געהאָלפן זיין פרוי חאַשע העגדל, וועלכע איז, ווי איר מוטער טשערנע, געווען אַ מאַידעם אין האַנדל.

די אויבערמאַנס האָבן געהאַט צוויי זין: קלמן און לייבע. ר׳ אהרן מאיר מיט זיין פאַמיליע זיינען אומגעקומען. הי״ד!

ליטמאַן און ביילע אייזענשטיין ע״ה

ליטמאַן אייזענשטיין, זון פון ר׳ הערשל און רייכל און אַ נאָענטער קרוב פון הרב ר׳ אברהם אייזענשטיין (ז.ז. 118), איז געבוירן 1859 אין דראָהיטשין און באַקומען זיין חנוך אין חדר.

אין 1885 בעת האָט ליטמאַן געהיראַט מיט ביילען, די

ר׳ ליטמאַן אייזענשטיין, ע״ה

טאָכטער פון ר׳ זלמן און רחל פון סובאָט (אַ דאָרף לעבן דראָהיטשין), און האָט זיך פאַרנומען מיט מסחר.

אין 1890 איז אייזענשטיין געקומען קיין אַמעריקע, ער האָט אָבער דאָ לאַנג ניט געזוימט און איז צוריקגעפאָרן קיין דראָהיטשין.

אין די מלחמה־יאָרן (1914־1919) האָבן די אייזענשטיינס געשטיצט נויטבאַדערפטיקע, קרובים און פרעמדע, מיט ברויט און קאָרטפל. פאַר דערזעלבער צייט איז ר׳ ליטמאַן אויך געוון טעטיק אין דער חברה קדישא און געהאָלפן צו טאָן דאָס רעכט צו די קרבנות פון דער טיפוס־עפּידעמיע, ל״ע.

אין 1920 איז ל. אייזענשטיין געקומען מיט זיין פאַמיליע קיין שיקאָגע און געמאַכט דאָ זיין שטענדיקע היים.

ליטמאַן, יועלכער איז געווען שטאַרק באַווירקט פון דעם היימישן טראַדיציאָנעלן לעבן, האָט זיך אויסגעלעבט אין דער סביבה פון אייגענע לאַנדסלייט און בית המדרש אין שיקאָגע.

ר׳ ליטמאַן איז געשטאָרבן א׳ ראש השנה, 1928.

ביילע, ליטמאַנס פרוי, האָט געהאַט אָנזען און איינפלוס אין איר סביבה. האָט שטענדיק אויסגעשטרעקט אַ האַנט צו׳ם אָרעמען און געדריקטן. ספּעציעל האָט זי זיך אָפּגעגעבן מיטן חינוך פון אירע קינדער און באַמיט צו דערציען זיי אין

ביילע אייזענשטיין, ע״ה

יידישן גייסט. די לעצטע יאָרן, דערציילט מען, איז איר מאַמישע האַרץ אויסגעגאַנגען פון בענקעניש נאָך איר עלטערן זון, אַלטער, וועלכער איז גאָר יונג אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע, און זי האָט געהאָפט צו זען אים נאָך אַמאָל. ביילעס פאַרלאַנג איז דערפילט געוואָרן. זי איז געקומען קיין שיקאָגע און מיט אַ יאָר שפּעטער האָט זי מיט איר מאַן ליטמאַן געפירט איר זון אַלטער צו דער חופּה. אָבער, ליידער, אין דער זעלבער שמחה־נאַכט האָט ביילע געכאָפּט אַ לונגען־ענטצינדונג און אין קורצן נאָכדעם געשטאָרבן, — י״ט שבט, 1922, אין עלטער פון 56 יאָר.

די אייזענשטנס האָבן געהאַט 5 קינדער: אַלטער (אַריזאַנאַ), אברהם, דוד, רחל און יוסף אין שיקאָגע.

ר׳ ליטמאַן האָט אייך געהאַט צוויי ברידער: ר׳ דוד און ר׳ יודל און אַ שוועסטער חיה־דאָבע. די לעצטע איז געשטאָרבן מיט 13 יאָר צוריק אין שיקאָגע אין עלטער פון 88.

וד אייזענשטיין ע״ה

טיין, זון פון ר׳ הערשל און רייכל און אַ נאָענטער ר׳ אברהם אייזענשטיין (ז. 118), איז געבוירן אין דראָהיטשין. נאָך זיין הייראַט מיט חיה־גיטל ווארשאַווסקי, האָט ער זיך פֿאַרנומען מיט מסחר. ער האָט אַבער נישט אויסגעארבעט קיין חיונה פֿאַר זיין פֿאַמיליע פון 6 קינדער.

מאַכט זיך אַ צופֿאַל, אַ פֿריץ איז געמען עפּעס קויפֿן אין קראָם ביי דעם אַלטן חאַצקל וואלעוועלסקי. פֿאַרלאָזנדיק די קראָם און אַרויפֿשטיגנדיק אויף זיין בריטשקע האָט ער אַרויסגעלאָזט אַ בייטל קגעפֿאָרן. די יידן וואָס זיינען געשטאַנען דערגעווסט ווען דודס לאַגע, האָבן אים געהייסן אויפֿן בייטעלע. דוד איז געלאָפֿן מיטן אוצר אַהיים און אַפּגעציילט 85 רובל. דער פֿריץ איז געווען פֿאַר אים ממש אַ שליח פון ג״ט. אויף מאָרגן איז דער פֿריץ צוריקגעקומען אין שטאָט זוכן זיין פֿאַרלוירענע בייטעלע. ווען די יידן האָבן

טאַכטער, מוטער און אייניקל, יצחק

טויבע קאַפּלאַן־קאָן
געשט. צו 40 יאָר בערך
אסרו־חג, פּסח, 1919
(זען זייט 93)

גיטל וואַרשאַווסקי
געשט. צו 80 יאָר בערך
כ״ה שבט, 1916
(זען זייט 88)

ישעיה ב״ר ישראל ברוך וואַרשאַווסקי
מאַן פון גיטל, געשט. י״ט טבת, 1905. ז. ז. 117, 193 און 247
טויבעס מאַן, ישעיה־יאָסל, און די קינדער: יצחק און אליה קאָן, רחל ערמאָן און פֿאַמיליעס געפֿינען זיך אין ניו־יאָרק.

אים דערציילט, אַז דאָס געלט האָט געפונען אַן אָרעמער יידּ, וועלכער וויל פֿאָרן קיין אַמעריקע, האָט דער פֿריץ געענטפֿערט: זאָל ער פֿאָרן געזונט... און דוד איז אַוועקגעפֿאָרן.

פֿיר מאָל איז אייזענשטיין געפֿאָרן קיין אַמעריקע און איז צוריקגעקומען קיין דראָהיטשין. ער האָט שוין געהאַט דאָ אין שיקאָגע זיין פֿרוי און אַלע קינדער אָבער אייזענשטיינען האָט געצויגן צוריק צו דער אַלטער היים, צום בית־מדרש און צום יידישן לעבן אין שטעטל.

אין 1932, נאָך דעם טויט פון זיין פֿרוי, איז ר׳ דוד צוריקגעפֿאָרן צום פֿערטן מאָל קיין דראָהיטשין, מיטן צוועק צו פֿאַרקויפֿן זיין מויער אין שטעטל און פֿאָרן קיין ארץ ישראל. ער איז אָבער שוין פֿאַרבליבן אין דראָהיטשין. אין אַ פֿרייטאָג־צו־נאַכט נאָך קידוש איז ר׳ דוד אין עלטער פון 88 יאָר אויסגעגאַנגען. דאָס איז געווען ט״ז כסלו תרצ״ח — 1938.

***

חיד־גיטל אייזענשטיין, פֿרוי פון ר׳ דוד אייזענשטיין, איז געבוירן תרי״ג, 1852 אין דראָהיטשין. איר פֿאָטער, ר׳ ישראל ברוך וואַרשאַווסקי, איז ווי די מסורה גייט, געווען אַן אייניקל פון דעם באַווסטן גאון און מקובל ר׳ דוד׳ל יפֿה, זצ״ל. חיה־גיטל, אַן אשה צנועה, האָט זיך שטאַרק אָפּגעגעבן מיט דערציען אירע קינדער אין יידישן גייסט.

חיה גיטל אייזענשטיין, ע״ה

אין יאָר 1920 איז חיה־גיטל אַריבערגעקומען קיין שיקאָגע צו איר מאַן און קינדער. מיט איר איז אויך געקומען איר טאָכטער רייכל און קינדער צו איר מאַן יצחק אייזענשטיין, געווען דאָ אַ תושב.

חיה־גיטל, וועלכע האָט געגאָסן פֿיל דרך־ארץ פון אירע קינדער און לאַנדסלייט, איז געשטאָרבן אין עלטער פון 77 יאָר, כ״ו תמוז, תר״ץ — 1930.

די אייזענשטיינס, ווי געזאָגט, האָבן געהאָט זעקס קינדער: אליהו (געשטאָרבן אין שיקאָגע), ליפֿמאַן, ישראל־ברוך, לייזער, אברהם און רייכל אייזענשטיין, אַלע תושבים פון שיקאָגע. (זען זייטן 191 און 212).

פֿרוידל אייזענשטיין ע״ה

פֿרוידל אייזענשטיין, טאָכטער פון חיים־ליב און אסתר קראָווץ, איז געבאָרן 1884 אין פֿרוזשאַני און באַקומען אַ רעליגיעז־נאַציאָנאַלע דערציאונג. א׳ אלול, 1907, האָט זי גהיראַט פֿאַר ישראל ברוך אייזענשטיין. פֿריידל איז געווען שיין, קלוג, געקענט העברעאיש און רוסיש האָט זי געהאָלפֿן ישראל ברוך׳ן פֿירן זיין קלאָס.

דעצעמבער 1912 איז ישראל ברוך אַוועקגעפֿאָרן קיין

פריידל אייזענשטיין, ע״ה

אַמעריקע און פריידל האָט געהאָפט אויף דעם מאָמענט, וועו זי וועט זיך קענען פֿאַראייניקן מיט איר מאַן; האָט זיך אַנגעכאָפט די וועלט־מלחמה (1914) און צונישט געמאַכט די האָפענונגען. ווי פיל אַנדערע האָט פריידל אין די מלחמה יאָרן דורכגעמאַכט שווערע צייטן. און וועו די הילף איז שוין געוועו אין וועג איז פריידל פֿאַרשלאָפט געוואָרן אויף פלעק־טיפוס און אין בליענדן עלטער, צו 34 יאָר — כ״ח אייר, 1919 — געשטאָרבן, איבערלאָזנדיק צוויי קליינע יתומים — חיים און לייזער. גלייך נאָכדעם האָט ישראל ברוך אַריבער־געזומען די קינדער קיין אַמעריקע.

פריידלס פאָטער חיים־ליב, אַ זון פון ר׳ יצחק קראַווץ פון דראָהיטשין, איז געשטאָרבן אין 1893. פריידלס מוטער, אסתר, אַ טאָכטער פון ר׳ אליעזר־שמואל יאָבלאָנסקי פון פרוזשאַני, האָט חופּה געהאָט צום צווייטן מאָל מיט דעם באַוואוסטן למדן ר׳ פייוויל גרינבערג פון נאַרעוקי (ביי גראָדנע) און געהאָט מיט אים אַ טאָכטער ראָזע. דער באָרימטער הרב הגאון ר׳ ישראל ראָזענבערג, ז״ל (לאַנג־יעריקער פּרעזי־דענט פון ״אגודת־הרבנים״ אין אַמעריקע), איז געווען אַן איידעם פון דעם זעלבן ר׳ פייוויל גרינבערג, ז״ל. נאָך דער פּטירה פון ר׳ פייוולען איז אסתר געוואָרן אויסגעהאַלטן פון הרב ראָזענבערג.

פריידלס מוטער אסתר איז געשטאָרבן כג אדר שני, 1939. די שוועסטער ראָזע מיט איר מאַן און קינד זיינען אומגעקו־מען. הי״ד! פריידלס איינציקע שוועסטער, חיה־ליבע, פרוי פון ישראל־ברוך וואַרשאַווסקי, געפינט זיך היינט מיט איר פאַמיליע אין ניו־יאָרק.

זען זייטן 93, 191 און 193.

חיים לייב אייזענשטיין

חיים לייב, עלטסטער זון פון ישראל ברוך און פריידל אייזענשטיין, איז געבאָרן יאַנואַר 1910 אין דראָהיטשין. צו

9 יאָר געוואָרן פאַר־יתומ׳ט פון זיין מו־טער. אין 1920 גע־קומען קיין שיקאַגע, געלערנט אין ״בית מדרש לתורה״, גלייכצייטיק שטו־דירט זשורנאַליזם און געשריבן אַ בוך. חיים איז געווען אַ בעל כשרון מצוין און אַ מתמיד און געהאַלטן ביים באַ־קומען סמיכה אויף רב, איז ער אָבער— דינענדיק אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי — קראַנק געוואָרן אויף אַ שווערער מחלה און איז עד־היום נישט געקומען צו זיך... — האָפט מען, אולי ירחם ה׳...

אליעזר שמואל אייזענשטיין

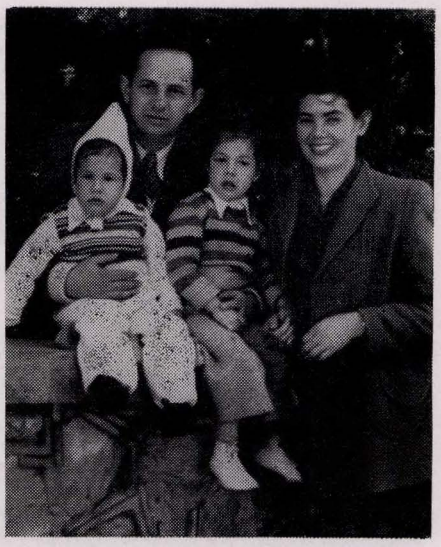
אליעזר שמואל אייזענשטיין, צווייטער זון פון ישראל ברוך און פריידל אייזענשטיין, איז געבאָרן 12טן יוני, 1912

אין דראָהיטשין. צו 7 יאָר פאַרלאָרן זיין מוטער. 1920 אין שי־קאָגע, געלערנט פון 1923 ביז 1930 אין בית מדרש לתורה, און געענדיקט די מאַרשאַל ״היי סקול״ (1930) און ״קריין־קאָלעדזש״ (1932). אָקטאָבער, 1942 גע־וואָרן מאָביליזירט אין אַ מ ע ריקאַנער אַרמיי (ביז נאָוועמ־בער 1945), געווען מיט זיין רעגימענט אין האַוואַיע, אויס־טראַליע. אַפּר. 1944, אַלס אַנגעהעריקער צו 24 אינפאַנטעריע דעוויזיע געהאַלפן שטורמען די האַלענדישע ניו גוינעע. אַ. ״אינשורענס בראָ־קער״, האָט אַ פרוי גייל און צוויי קינדער רעגדי און נאָרין.

פֿרץ נאָלדמאַן (בן־זהב) הי״ד

נאָך פון קינדווייז אָן האָט דער יונגער פרץ געהאַט אַ שטאַרקע נייגונג צו ארץ ישראל. אַלס יינגל פון 12 יאָר קלייבט ער צוזאַמען מיט אַ גרופּע דראָהיטשינער יינגלאַך און דערציילט זיי ווונדער פון ארץ ישראל. אלס איינער פון דער

פֿרץ און זהבה גאָלדמאַן און קינדער

גרופּע, געדינק איך, ווי מיר זיינען געגאַנגען צו דעם גוט באקאנטן לערער בצלאל וואָלפסאָן (פון דראָהיטשין), וועמען פרץ האָט געבעטן, ער זאָל אונז דערקלערן מערער וועגן ארץ ישראל, און וואָס מיר, יינגלאַך, דאַרפֿן טאָן צו העלפֿן בויען דאָס יידישע לאַנד.

דאן קריגן מיר טאקע פון דעם לערער וואָלפסאָן די ערשטע לעקציע וועגן ציוניזם אין זשאַבאָטינסקי׳ס גייסט; ווייל דער לערער וואָלפסאָן, האָט שטאַרק געגלויבט אין דעם גרויסן יידישן פירער זשאַבאָטינסקי ע״ה, און אין זיין לערע, אז ארץ ישראל דאַרף זיין יידיש אויף ביידע זייטן פון ירדן.

מיט אַ קורצער צייט שפּעטער, אין יאָר 1927, האָט פרץ אַרגאַניזירט דעם בית״ר (ברית יוסף טרומפּעלדאָר) אין דראָהיטשין, וועמענס קולטורעלער פירער ער איז געווען אין משך פון 8 יאָר, ביז וואַנען ער איז אָפּגעפֿאָרן קיין ארץ ישראל. פרץ האָט זיך איבערגעגעבן בלב ונפש צו דער אַרבעט פון בית״ר און צו דעם ציוניסטישן אידעאַל, האָט טאָג ווי נאַכט געאַרבעט און אַרגאַניזירט דראָהיטשינער יינגלאַך און מיידלאַך, פאַר וועלכע ער האָט גערעדט און געלערנט, און האָט אריינגעבלאָזן אין זיי דעם גייסט פון אַ יידישער מלוכה. פרץ האָט צוגעגרייט די דראָהיטשינער יוגנט פאַר ארץ ישראל און איז אויך אַליין געפֿאָרן אויף אַן הכשרה זיך צוגרייטן פאַר אַן עליה קיין ארץ ישראל.

אין יאָר 1935 קומט פרץ קיין ארץ ישראל און זיין שטרעבונג ווערט טיילווייז פאַרווירקלעכט. ווען איך האָב פרצ׳ן געטראָפֿן אין חיפה, נאָך זיין אָנקומען קיין ארץ ישראל, האָט ער געשטראָלט פון שמחה, וואָס ער האָט דערלעבט צו זיין אין יידישן לאַנד. „איצט״, האָט ער געזאָגט צו מיר, „איז בלויז דער אנהויב פון דער אַרבעט צו דערגרייכן דעם ציל פון אַ יידישער מלוכה״... און פרץ האָט זיך טאַקע אַריינגע־וואַרפן מיט זיין גאַנצן ברען אין דער אַרבעט. וווּ נאָר עס האָט זיך געניטיקט אין „כבוש עבודה עברית״ איז פרץ געווען.

פרץ הויבט אָן אַלס „מחלק מכתבים״ (בריוו־טרעגער) אין חיפה׳ער פאָסט־אָפּיס, וווּ עס האָבן דאַן געאַרבעט געציילטע יידן, און ער האָט זיך באַמיט אויף אַרייצוציען וואָס מער יידן אין דער אַרבעט. שפּעטער גייט ער אַריבער אַרבעטן אין אַ מושבה אין דאָרף, כאָטש פיזיש איז פרץ נישט געווען מסוגל פאַר שווערער אַרבעט אין די קאָלאָניעס.

מיט א צייט שפּעטער טרעפֿן מיר פרצ׳ן אלס פאָרט־ארבעטער אין חיפה׳ער פאָרט, וווהין ער איז געוואָרן געשיקט אלס כבוש עבודה׳ניק. נאָך שפּעטער פאַרוואַנדלט זיך פרץ אין אַ פישער. ער און נאָך אַ צענדליק בחורים זיינען געווען פון די פּיאָנערן, וואָס האָבן אָנגעהויבן צו אנטוויקלען די פישער־אינדוסטריע אין לאַנד. ווי גליקלעך פרץ איז געווען, ווען ער האָט מיך געפּירט וווייזן די פישער־שיף, וועלכע איז געווען געאַנקערט אין חיפה׳ער פאָרט.

פרץ אַרבעט אויך אין דער אייזענבאַן־פאַבריק אין חיפה ביז ער גייט אַריבער צו אַרבעטן אלס מעכאַניק אין דער חיפה׳ער „בית־הזקות״ („ריפּיינערי״). פרץ מיט נאָך אַ צענדליק יידן האָבן דאָרט געאַרבעט צווישן הונדערטער אַראַבער און אין די אוונטן האָט ער שטודירט אין אַ הויך־שול און באַקומען אַן אַטעסטאַט, דירעקט פון לאָנדאָן, אַלס לאָקאָמאַטיוו־אינזשינער.

אין זיין בריוו, פון נאָוועמבער, 1947, שרייבט פרץ וועגן זיין פרייד, וואָס ער איז אויפן וועג צו איינאַרדענען זיין לעבן אין יידישן לאַנד, און אז ער פלאַנעווט צו בויען אַ היים אין אַ שכונה אין מפרץ חיפה פאַר זיין פאַמיליע.

פרץ איז אויך געווען איינער פון די אומבאַקאַנטע סאָל־

שגרירות ישראל
וושינגטון
נספח צבאי, ימי ואווירי

EMBASSY OF ISRAEL
WASHINGTON
MILITARY, NAVAL AND AIR ATTACHE

מס. עכ/15/5
29 במרץ 1950

אל: מר ה. ליוק
קליפורניה

הנדון: תאריך נפילת חברך ז"ל.

בהמשך למכתבנו מס. עכ/5/5 מיום 7.2.50:

חברך פרץ בן יואל (גולדמן) בן־זהב נולד בשנת 1914 ונהרג בהתקפת הערבים בבתי הזקוק בחיפה בתאריך 30.12.47 והובא למנוחת עולמים בחיפה בתאריך 31.12.47.

שם אשתו זהבה וכתובתה: רח' השלום מס. 12, חיפה.

הנני משתתף בצערך.

ע. אבידור
ס/אלוף
נספח צבאי, ימי ואווירי בפועל

בריוו פון ישראל־אַמבאַסאַדע צו לעוואָקן וועגן פרצ׳עס טויט

דאָטן, וועלכע האָבן געקעמפט אין די רייען פון „אירגון" אונטער דער פירונג פון מנחם בעגין פאַר אַ יידישער מלוכה.

ליידער, האָט פֿרץ נישט דערלעבט צו זען מיט זיינע אויגן דאָס אויפקום פון דער יידישער מדינה. פרץ האָט מיר געשריבן, אַז די אַראָבישע „כאַוואַדזשעס" (חברים) פון דער „רעפיינערי" באַרימען זיך אז גאָר אין גיכן וועלן זיי אויס־קוילענען אלע יידן, נאָר אים, פרצ'ן, וועלן זיי נישט טשע־פען, ווייל ער איז אַ גוטער ייד...

די „כאַוואַדזשעס" האָבן זייער וואָרט געהאַלטן. ווי די צעיושעטע חיות האָבן די אַראָבישע „כאַוואַדזשעס" פון דער ריפיינערי באַפאַלן זייערע פאַר צענדליק יידישע חברים מיט מעסערס און זיי אַלע אויסגעקוילעט, און צווישן די פאַר צענדליק יידישע קרבנות איז אויך געווען פרץ, וועלכער איז געפאַלן אַ דערשטאָכענער צום טויט פון אַן אַראָבישן מעסער און אפשר פון זעכצן כאַוואַדזשאַ—דעם 30 דעצעמבער, 1947.

3 מאַי, 1950, לאָס אַנדזשעלעס, קאַליפ. —— צבי ר־עווראָק

שטיינען פון רעכטס: פרץ גאָלדמאַן, מנחם שטיינבערג, שלום וואַרשאַווסקי, מאיר מאַטיע הויזמאַן, יאַסעק סידעראָוו, מרדכי גאָטליב און ישראל שמיד. זיצן פון רעכטס: משה גאָלדבערג, יוסף רובינשטיין, צבי לעווראָק, —— אינסטרוקטאָר, אברהם מישאַווסקי, קאָכלער און אברהם לעוו. אונטן פון רעכטס: בערל וויכנעס, בערל גאָטליב. בית"ר, 1933. 10 פון די אומגעקומענע!

יעקב צבי וואַרשאַווסקי ע"ה

יעקב צבי וואַרשאַווסקי, זון פון ר' מרדכי און ציפּע, איז געבוירן 1864 בערך אין דראָהיטשין. פון זיין פאָטערס צד האָט ער אָפּגעשטאַמט פון דעם גאון און מקובל ר' דוד'ל יפה, זצ"ל. ר' יעקב הערש איז געווען מיט אַלע פעדים צוגעבונדן צו יידישקייט און טראַדיציע, און זיך גע־מישט אין שטאָטישע ענינים. ער איז געווען פון די מקורבים פון דעם אַלטן רב, ר' מנחם, און שפּעטער פון הרב קאַ־לענקאָוויטש. ר' יעקב הערש איז געווען אימפּולסיוו און דרייסט און געצייגט אַרגאַניזאַטאָרישע פייאיקייטן און וואָלט מיט דער צייט געוואָרן אַ שטאָט־פירער. ער האָט אָבער לאַנג נישט אָנגעצויגען. אין בליענדיקן עלטער, צו 39 יאָר, נאָך אַ קורצער קראַנקהייט, איז ר' יעקב־הערש אַוועק פון דער וועלט, איבערלאָזנדיק זיין פרוי, מלכה, מיט 7 קליינע יתומים.

ר' יעקב צבי, ע"ה
כ"ד שבט, 1906

זען זייטן 117 און 215. יאָרצייט פון יעקב צבי'ס עלטערן:

ר' מרדכי — י' אדר ציפּע — ד' אייר

דוד פּייגל פרומע־ניטל וואַרשאַווסקי הי״ד

מיט אַ הייליקן ציטער אין האַרצן שרייב איך די דאָזיקע שורות, וועלכע וועלן דינען אַלס מצבה נאָך מיין פאָטער, מוטער און יונגע שוועסטערל; אַ מצבה פון יידישע אותיות, אין וועלכע עס „ליגן וויפיל טרערן און וויפיל געווײן"...

מיין פאָטער, ר׳ דוד, איז געבוירן 1879 בערך

דוב (אויבן) ר׳ דוד וואַרשאַווסקי פרומע־ניטל וואַרשאַווסקי פּייגל ישעיה (מיטן)

אין דראָהיטשין צו זיינע עלטערן ר׳ ישעיה און גיטל. פון זיין פאָטערס צד האָט ער אָפּגעשטאָמט אין אַ גלייכער ליניע פון דעם וועלט־גאון און בעל־מקובל ר׳ דוד׳ל יפה זצ״ל.

מיין מוטער, פייגל, איז געבוירן 1888 בערך אין מאָטעלע (פּינסק) צו אירע עלטערן ר׳ זעליג און פרומע אַנטאָפּאָלסקי, וועלכע זיינען געווען אַן אָפּשטאַם פון אַ פאַרצוויגטער אָר־טאָדאָקסישער משפּחה אין מאָטעלע, יאַנאָוע און אַנטאָפּאָליע.

מיין איינציקע שוועסטערל, פרומע־ניטל, איז געבוירן ט׳ שבט, תרפ״ד — 15טן יאַנואַר, 1924, אין דראָהיטשין. ווען די דייטשישע רוצחים האָבן איר מיט די עלטערן דער׳הרג׳עט איז זי אַלט געווען 17 יאָר... הי״ד!

מיין פאָטער, הי״ד, האָט באַזעסן זייער אַ שטאַרקן כאַראַקטער און איז גלייכצייטיק געווען אַ גרויסער בעל־רגש און יראַ־שמים. מען קען אויף אים זאָגן, אַז ער האָט אָפּגעהיט און מקיים געווען (אויף וויפיל אַ מענטש איז בכוח) כמעט אַלע מצוות־מעשיות. מיין פאָטער איז בייגעשטאַנען גרויסע נסיונות ביים אָפּהיטן זיין יידישקייט...

דער גורל האָט געוואָלט, אַז מיין פאָטער זאָל דינען דעם רוסישן צאַר אַ פינף יאָר און ער האָט זיך קיין איינמאָל נישט מאכל־טריפה געווען. ער איז געוואָרן געפאַטשט פון פעלדפעבל פאַר נישט וועלען עסן פון קעסל, אָבער ער האָט זיינס אויסגעפירט. ער האָט פאַר אַ צייט געגעסן ברויט מיט וואַסער און נישט טועם געווען קיין טריפה. ביז ער האָט מיט ג־טס הילף געקראָגן די מעגלעכקייט צו גיין אַלע טאָג אין שטאָט (בערדיטשעוו) און עסן כשרס. ווען ער איז געשטאַנען אויף „וואַרטע" אין דער קאַזאַרמע האָט ער אַ גאַנצע נאַכט געזאָגט תהלים...

מיין פאָטער האָט מיט יאָרן צוריק געלעבט אין שיקאָגע דריי יאָר. ער האָט געקעמפט און נישט אָנגעהערט דעם שבת. ער האָט אין אַמעריקע געקענט מאַכן אַ שיינעם לעבן און איז צוריקגעפאָרן אַהיים, מחמת ער האָט געהאַלטן אַז אין אַמעריקע קען מען נישט דערציען די קינדער אין יידישן גייסט.

דאָס גאַנצע געלט כמעט האָט מיין פאָטער אויסגעגעבן אויפן חינוך. ער האָט פאַר אונז (פאַר מיר און מיין ברודער) געהאַלטן די בעסטע און טייערסטע מלמדים און גמרא־רביים. שפּעטער, וען מיר זיינען אַוועקגעפאָרן לערנען אין די ישיבות

האָט ער אונז געשטיצט מיט אַלעס מעגלעכן. די מוטער פלעגט לויפן אין די גרעסטע זאַווירוכעס צום באַן־סטאַנציע צו זוכן אַ געלעגנהייט צו שיקן אונדז פעקלעך מיט עסנוואַרג א.א.וו.

מיין פאָטער פלעגט קיינמאָל נישט אַרויסגיין צו זיין אַרבעט ווען ער האָט פריער נישט געדאַווענט מיטן מנין אין שוהל. די אַרבעטער פלעגן ליגן אויף דעם געשפּאַנטן וואָגן און וואַרטן ביז ער איז געקומען פון שוהל. מיין טאַטע האָט געאַר־בעט זייער ערלעך און ראַיעל. ער האָט אין זיינע בוי־אונטער־נעמונגען (אַממיינסטן אין פריצישע הויפן) אַרייַנגעלייגט פיל מער צייט, ווי עס האָט זיך געפאַדערט, מורא האָבנדיק, אַז ער זאָל חלילה נישט אָפּנאַרן יענעם. האָט טאַקע פיל מאָל געטראָפן, אַז דער טאַטע האָט פרייטאָג אויסגעצאָלט די אַר־בעטער זייערע שכירות איז פאַר אים ווייניג־וואָס פאַרבליבן... מיין טאַטע האָט זיך געהיט פאַר אַ פרעמדן גראָשן און גע־האַלטן זיך זייער באַשיידן...

שבת האָט מיין טאַטע אין ערגעץ נישט געגאַנגען, אַחוץ פון שטוב אין שוהל און פון שוהל אַהיים. אַ גאַנצן טאָג פלעגט ער זיצן בייַ אַ ספר אין הויז אַדער ער האָט מיטגעלערנט מיט די חברות אין שוהל. ער איז געווען פון די ערשטע צו קומען אין שוהל און פון די לעצטע צו פאַרלאָזן. און אויב עס איז געווען פאַרבליבן אין שוהל אַן אָרימאַן וואָס האָט נישט גע־האָט וואו צו עסן האָט ער אים געמומען צו זיך אויף שבת.

זינט איך געדיינק פלעגט מיין פאָטער פאַסטן אַלע ערב־ראש־חודש. און ראש־השנה און יום־כיפור פלעגט ער איבערן גאַנצן דאָונען שטיין אויף די פיס... ער האָט זיך געהיט פאַר לשון־הרע און רכילות. ער האָט געהאַט אין זיך צאַרטקייט...

כמעט יעדן שבת האָט מיין טאַטע געהאַט אַן אורח ביים טיש. אַחוץ דעם וואָס דער שמש האָט שוין געהאַט אַ חזקה צו שיקן אונדז אַן אורח מיט אַ צעטל, פלעגט דער טאַטע, ווי געזאָגט, ברייַנגען אַהיים אורחים אומגעריכט. און די מאַמע איז געווען צופרידן צו צעטיילן דאָס לעצטע פאַר די אורחים.

מיין מוטער פלעגט אויך אַ גאַנץ שבת נישט אַרויסלאָזן דעם טייטש־חומש פון האַנט. זי פלעגט פון „צאינה־וראינה" און תחינה אויך פאַרלייענען פאַר פרויען אין שטוב אַדער אין שוהל. זי איז געווען זייער אָפּגעהיט אין יידישקייט.

גלייך נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט מיין פאָטער געוואָלט פאַרקויפן די הויז מיטן פלאַץ און פאָרן קיין ארץ־ישראל. ער איז אָבער געווען אַריבער 35 יאָר אַלט און נישט געקענט באַקומען קיין סערטיפיקאַט...

אין 1941, וועו די רוסן האָבן פאַרנומען אייניקע דראָהי־טשינער פאַמיליעס אויף אָפּצושיקן קיין רוסלאַנד, האָבן זיי על־פּי־טעות, אויך פאַרנומען מיין טאַטן, מאַמען און שוועס־טער. (די רוסן האָבן געזוכט אַ צווייטן דוד וואַרשאַווסקי, וואָס האָט שוין נישט געלעבט.) מיין מוטער, דערציילט מען, האָט שטאַרק געווויינט... איז דער רב, ר׳ א. י. קאַלענקאָוויטש, ז״ל, מיט בעלי־בתים, געגאַנגען אום שבת צום רוסישן קאָמי־סאַר און האָבן זיי אויסגעבעטן אַהיים...

ווי מען דערציילט, האָבן די דייטשישע רוצחים פאַרנומען מיין פאָטער, מוטער און שוועסטערל (און נאָך הונדערטער יידן) קיין בראָנע־גורע לעבן קאַרטוז־בערעזע צו די קאַלך־גריבער און זיי דאָרטן געטויטעט מיט מיתות־משונות! הי״ד!

די אויסזידלונג איז פאַרגעקומען — שבת־נחמו, י״א אב, תש״ב — 25 יולי, 1942! אָבער די עצם הריגה איז פאַרגע־קומען זונטאָג, י״ב אב. — זען זייטן 117, 137, 305 און 307.

יבדל־לחיים. — זאָל נאָך דאָ דערמאָנט ווערן מיין אייניצי־קער ברודער, ישעיה וואַרשאַווסקי, וועלכער האָט נאָך דריי יאָר השתדלות און בקשות קוים באַקומען אַ סערטיפיקאַט און ער האָט זיך אין 1938 געראַטעוועט קיין ארץ־ישראל.

[אויבערגעדרוקט בקיצור פון „מגיל״ת אויכה פון דריטן חורבן" (1952, שיקאָגע) פון דאָרב דוב ב. וואַרשאַווסקי.]

קומי רוני בלילה לראש אשמרות, שפכי כמים לבך נוכח פני ה׳, שאי אליו כפיך על נפש עולליך, שכבו לארץ חוצות נער וזקן, בתולותי ובחורי נפלו בחרב. איכה ב׳.

על אלה אני בוכיה, עיני עיני יורדה מים כי רחק ממני מנחם משיב נפשי. תבוא כל רעתם לפניך ועולל למו כאשר עוללת לי, כי רבות אנחותי ולבי דוי. איכה א׳.

פינפטער טייל

אינסטיטוציעס און פאַרטייען

רעליגיעזע און קולטורעלע אינסטיטוציעס

הברה קדישא

די חברה־קדישא, זיינען מיר זיך משער, איז געווען די ערשטע געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציע אין שטעטל. זי איז מסתמא געווען אַזוי אַלט ווי אַלע עס איז געווען די דראָהיטשינער קהילה. זי איז אויך געווען די לעצטע. אָפילו אין געטאָ איז די חברה קדישא געווען די איינציקע אינסטיטוציע וואָס האָט פונקציאָנירט אָפיציעל ביזן חורבן...

די חברה־קדישא אין דראָהיטשין, ווי אין פיל אַנדערע שטעטלעך, האָט זינט הונדערטער יאָרן געהאַט אַ פנקס, ווו עס זיינען געווען פאַרשריבן פיל פאַסירונגען און תקנות פון שטעטל, וואָס וואָלטן געקענט דינען פאַר אונז אַלס אַן אוצר און קוואַל פון היסטאָריש מאַטעריאַל וועגן לעבן פון דראָהיטשינער קהלה. — ליידער, אָבער איז דער פנקס פאַרלאָרן געגאַנגען, האָבן מיר נישט קיין באַזונדערס וואָס צוצוגעבן צו דעם וואָס איז איבעראַל באַוואוסט.

די מנהגים און תפקידים פון דער חברה קדישא אין דראָהיטשין זיינען געווען מער־ווייניקער (לויטן דין) דאָס זעלבע וואָס אין פיל אַנדערע שטעטלעך. אין די דאָזיקע שטעט און שטעטלעך, ווו עס איז נישט געווען קיין אַרגאַניזירטער יידישער קהילה־לעבן, איז די חברה קדישא געווען אַ זעלבסט־שטענדיקע, אויטאָנאָמע אינסטיטוציע, וועלכע האָט פונקציאָנירט אונטער איר אייגענער קאָנטראָל און אחריות.

וועגן דער באַדייטונג און אויפגאַבע פון דער חברה קדישא זאָגט אונדז די גמרא אין מועד־קטן, כ"ז, אַזוי:

„רב יהודה האָט אין נאָמען פון רב"ן געזאָגט: אין דער שטאָט, וואו עס איז פאַראַן אַ מת טאָר קיינער (אָפילו ווייט־פרעמדע) נישט טאָן קיין מלאכה. רב המנונא איז אַמאָל געקומען אין אַ שטאָט, ווו אימיצער איז גראָד געשטאָרבן, האָט ער געזען, אַז די שטאָט־מענטשן גייען אָן מיט זייערע עסקים ווי קיינמאָל נאָרנישט. האָט רב המנונא געוואָלט אַרייגלייגן אַלעמען—פאַר דעם בזיון המת—אין חרם. האָט מען צו אים געזאָגט, אַז אין שטאָט איז פאַראַן אַ ספעציעלע חברה וואָס פאַרנעמט זיך מיט קבורת המתים. אויב אַזוי, האָט רב המנונא געזאָגט, מעגט איר אַרבעטן", מו"ק, כ"ז. און אַזוי איז דער דין: אויב עס איז אין שטאָט נישטאָ קיין חברה־קדישא, טאָר קיינער נישט אַרבעטן, בעת חלילה אימיצער שטאָרבט, ביז איבער דער קבורה.

מהאי טעמא דאַרף מען אָננעמען, מחמת די חברה־קדישא־לייט האָבן זיך פאַרנומען מיט קבורת־המתים, וועלכע איז, ווי מיר זעען, איינע פון די גרעסטע מצוות, עס איז אַ חסד של אמת, אַ גמילות־חסדים וואָס איז נאָך גרעסער פון צדקה (סוכה מ"ט) — האָט מען דערפאַר די חברה אָנגערופן מיטן נאָמען חברה קדישא.

דערמיט וויל איך אָפדינגען די סברה וואָס אַנדערע זאָגן: „די חברה ווערט אָנגערופן מיטן נאָמען חברה קדישא, ווייל זיי זיינען זיך מטמא לנפש אדם, רופט מען זיי חברה קדישא בלשון סגי נהור".

אומגעקערט, די חברה־קדישא־לייט, לויטן אַלטן מנהג אין די היימישע שטעטלעך, וואָס האָבן קיין שכירות פאַר זייער אַרבעט נישט גענומען, האָבן אויסגעפירט אַ הייליקע מצווה און שליחות לגבי אַ גאַנצער שטאָט יידן, פון ווען מען עס איז אַראָפגענומען געוואָרן די זינד פון בזיון־המת...

די פליכטן פון דער חברה קדישא זיינען קודם־כל געווען צו באַזאָרגן די שטאָט מיט אַ פלאַץ פאַר אַ „הייליקן ארט" און אַרומצוימען אים מיט אַ גדר (פאַרקאָן). און בעת מען האָט מחנך געווען אַ נייעם „הייליקן־ארט" אָדער גדר (צוים) האָבן חברה־קדישא־לייט געדאַרפט (לויטן מנהג) פאַסטן און זאָגן סליחות... די חברה קדישא האָט געדאַרפט טאָן דעם נפטר זיין רעכט: דורכפירן די טהרה (וועלכע פלעגט, נאָטיר־לעך, פאַרקומען אין הויז פון נפטר), אָנטאָן אים תכריכים (לויטן דין אויך אַ טלית) און מקבר זיין.

דעם מת צום בית־עולם האָט מען געפירט אין אַן „עגלה", אָדער „ארון", געשפאַנט צו אַ פערד וואָס חברה קדישא פלעגט אויסבאַרגן ביי אַ בעל עגלה. געדיינק איך נאָך אַלס קינד פלעגן די יינגלאַך זאָגן, אַז דער פערד וואָס פירט דעם ארון מיטן מת ליידט גרויסע יסורים, ווייל די מזיקים שלאָגן אים מכות רצח און דערפאַר פירט מען דעם פערד פאַרן צוים...

באַזונדערס פאָפולער איז געווען די צדקה־פושקע, מיט וועלכער דער שמש פלעגט קלינגען בעת דער לויה און שרייען „צדקה תציל ממות".

אַ נפטר אַ תלמיד־חכם פלעגט מען טראָגן אויף אַ מטה דעם גאַנצן וועג צום בית־הקברות. די נושאי המטה פלעגן זיך בייטן אויפן וועג. דאָס זעלבע, אַז עס פלעגט פאַרקומען אַ לויה דעם צווייטן טאָג יום־טוב פלעגט מען דעם מת אויך טראָגן אויף אַ מטה צום בית־עולם.

עס איז אויך געווען דער מנהג נישט צו לאָזן די אלמנה און טעכטער פון מת צוגיין מיט דער לויה אויפן בית־החיים.

אין דראָהיטשין האָט מען קיינמאָל נישט מקבר געווען אין אַן ארון. די קברים פלעגן אונטן אין קבר אַרומשטעלן די

וועגט מיט ברעטער, לייגן דעם נפטר אויף דער היילער ערד און צודעקן אויבן מיט ברעטער (ווי דער דין איז). מען פלעגט אויך אונטערלייגן צוקאָפנס פון דעם מת אַ זעקעלע מיט ארץ־ישראל ערד און מיט דעם זעלבן ערד אויך באַשיטן דאָס פנים פון מת, און לייגן שערבלעך אויף די אויגן און מויל...

צו דער חברה קדישא האָבן אויך באַלאַנגט אַ צאָל עלטערע פרויען, וועלכע פלעגן נייען די תכריכים און דורכפירן די טהרה פון מתים, פרויען.

געלט אויף צו דעקן די באַדייטענדע הוצאות פון אויפהאַלטן דעם בית־הקברות, דורכפירן לוויות און אויף אַנדערע הצטרחותן האָט חברה קדישא געהאַט פון קרקע־פאַרקויף. מען האָט געצאָלט לויט די מעגלעכקייטן.

מיט אַ 50 יאָר צוריק, דערציילט ר' ישראל ברוך וואַרשאַווסקי, איז פאַרגעקומען אַ רעוואָלוציע פון עמך קעגן דער חברה קדישא. די „מורדים" האָבן געשאַפן אַן אייגענע חברה א.נ. „חברה קטנה", וועלכע האָט געקעמפט קעגן די רייכע און מיוחסים פון דער חברה קדישא, וואָס האָבן געריסן די פאַסן פון די אָרעמע. די אָנפירער פון דער „חברה־קטנה" זייענען געווען חאַצקל פיניעס, הערש־לייב דער זבאַרשטשיק א.א. דער קעגן־צד האָט געפונען די „בונטאָוושטשיקעס" פון דער חברה־קטנה די „לייוועטענע־הויזן". אָבער טראָץ אַלע־מען האָט די מרידה פון דער חברה־קטנה געווירקט און די מיוחסים פון חברה קדישא האָבן פון דאַן אָן זיך געמוזט רעכענען מיט די נויטן פון דער אָרעמער באַפעלקערונג...

לויט דער אינפאָרמאַציע פון ישעיה וואַרשאַווסקי, (מיין ברודער), וועלכער האָט אויסגעפונען פון חייקל מילנער און אַנדערע עלטערע לייט אין ארץ ישראל, איז דער גבאי פון דער חברה קדישא (פאר זייער געדיינקען) געווען ר' יצחק יואל'ס סימענאָווסקי (זען זייט 110).

נאָך יצחק יואל'ס איז געווען גבאי ר' משה לייזער גראָטש. מיט משה לייזערן האָבן מיטגעאַרבעט אין דער חברה קדישא: הערשל חיים לעווין, זכריה שמיד, מרדכי בער קריינעס (קאָזאַק), אברהם יצחק באָריישע, חיים גוראַלסקי, מענדל אייזענשטיין, אַלטער איטשעס בורשטיין, בערל פרידענבערג, שמואל הערשקע סניטאָווסקי, משה האָנעלעס, הערשל פאָפּינסקי, ליטמאַן אייזענשטיין, בנימין טוריאַנסקי, אהרן בעגון א.א.

נאָך משה לייזערס אָפּפאָרן קיין ארץ ישראל אין 1923 איז ר' זכריה שמיד געווען אויסגעקליבן אַלס גבאי פון חברה־קדישא. מיט זכריה'ן האָבן מיטגעאַרבעט זושע וואַרשאַווסקי, חייקל מילנער, חיים אליה לייבקעס וואלעוועלסקי, שמואל קאָלאָדנער, ליפמאַן פעלדמאַן, אהרן געלשטיין, אהרן בעגון א.א. די לעצטע יאָרן איז אויך צוגעקומען ר' משה פרעגער דער שוחט. שכנא אוקראינער און יצחק בערעזאָווסקי האָבן דורכגעפירט די קבורה פון די מתים. אַלטער דער לי־בעשייער בויער איז די לעצטע יאָרן געווען דער קברן.

די יערלעכע סעודה (נאָכ'ן תענית) פון דער חברה־קדישא פלעגט פאָרקומען ט"ו כסלו אין הויז פון ר' משה לייזער גראָטש. שפעטער איז די סעודה פאָרגעקומען אין הויז פון ר' זושע וואַרשאַווסקי. דאָסגלייכן האָט זיך דער פנקס פון חברה קדישא געפונען ביי ר' משה לייזערן. נאָכדעם האָט דעם פנקס געהאַלטן ר' זושע וואַרשאַווסקי ביז 1941, ווען ר' זושע איז מיט זיין פאָמיליע אַרויסגעשיקט געווארן קיין רוסלאַנד. פון דאַן אָן איז דער פנקס שפורלאָז פאַרשוואונדן.

אין דער געטאָ אונטער די דייטשן האָט די חברה קדישא פונקציאָנירט אונטער דער אָנפירונג פון ר' משה אהרן בערג ביז דעם חורבן־דראָהיטשין. און דאָס איז דער סוף...

זען זייטן 22, 41, 53 און 54

דוב ב. וואַרשאַווסקי

דאָס בילד איז געמאַכט אין דער לויה פון באָבע גראָסמאַן, 28 יולי, 1935. אין פראָנט איז דער ארון מיט דער נפטרת. זען זייטן 53, 54, 222 און 223. — פון רעכטס: פישל רימלאָנד, אַלטער גוראַלסקי, משה קראָווץ, לייבל גורשטיין, משה קראָוץ, אליה שלאָקמאַן, בערל גאָטליב, יעקב וועדמוס, ירמיה גראָסמאַן, שרה פיסענצקי, חיים־לייב און זעליג גראָסמאַן, דבורה שלאָקמאַן, חיה־ביילע שושאַנאָוו, גדליה גראָסמאַן, הערשל אייזענשטיין א.א.

די תלמוד תורה

ערב ש״ק אמור התרפ״ד דראהיטשין (1923)

אל כבוד ידיד ד׳ וידידי ה״ה הרב המפורסם חו״ב דברן ודרשן כש״ת מהור״ר יהודא דוד גאלדמאן שליט״א רב בטשיגאגא בבית המדרש בית אברהם.

אחד״ש הדרת כבוד תורתו, אודיעו כי מכתבו מיום י״ג אדר קבלתי אתמול ורב תודה לכבוד תורתו על אשר לא שכחני ובני אנשי עירנו. ואכתוב לכבוד ת׳ על ראשון ראשון.

הנה אף כי לא אדע המצב מבני אמריקא, אך מפּה אודיע לכתר כי מצב בני עמנו היום ברע מאד מאד אשר אין לספר ואין לתאר. בכל מקצוע ומקצוע מדברים אודות הנסיעה לארץ ישראל. בחוצותינו אף קול דממה דקה לא ישמע! המסחר ירד מטה, ובעירות גדולות המצב עוד ביותר רע. כי שמה כל הסוחרים פושטים רגליהם וידיהם. ויודע אני כי לו גם מקודם לא היו מקבלים כמעט רובם ככולם תמיכה מאמריקא, לא היו הימים טובים מהימים הראשונים אשר כבוד ת״כ ידע.

ובכן יראה הדבר מכתיבתי ממעשה הכסף שכתבתי, והנה כבודו יודע כי ההתמנות מהבנין ומהלימוד מהת״ת שלנו הי׳ ר׳ יוסף דוד שו״ב ועכשיו התפטר ממשרתו ונשאר על מקומו בעזדעסקי חתן ר׳ שמחה לאסינצער. כת״ר יודע מי המה אשר היו בהקאמיטעט. עד שראיתי כי לא טוב לי להלחם עמם, כי לא היתה לי שום עזרה מאנשי עירנו להעמיד את הת״ת על התורה עם השכלה חזרתי לאחורי ומשכתי את ידי ממנה. ומעט מעט נשתכח לימוד התורה, היינו ג״מ ורש״י שבחומש, רק גבריאל קאמענעצקי הי׳ המלמד היחידי בלי־מוד הגמרא וברש״י. עד כי הבעלי בתים חשו בהמצב בת״ת והתחילו לדרוש שנגמור את בנין הת״ת.

אז ר׳ דוד ווארשאווסקי לקח על עצמו לגמור את בנין הת״ת. אנכי רק שלמתי את הכסף לפי שטרותיו ששלח אלי (מהכסף של ה׳ ר׳ אלי׳ אייזנשטיין שנמצאו תחת ידי). עכשיו יש לנו בנין, אולם חסרים לנו מורים לגמרא ומה לעשות? בין כך קבלתי מר׳ אליעזר אדלער שהי׳ מלמד בדראהיטשין ועכשיו הוא נמצא באמריקא — סך עשרים דלרים בשביל הת״ת. שכרתי את ר׳ משה אהרן מכאמסק בעד מאה וחמשה דאלאר לזמן. מהקערות של עיו״כ קבצתי 35 ד. ומצב הת״ת הוטב. עשיתי עוד הספקה בעד שני מלמדים מהכסף של יהודא מילנער ששלח לי על זה.

עכשיו לומדים בהת״ת שלשה שעורי גמרא: א. שלומד גבריאל; ב. שלומד ה״ר ר׳ משה אהרן מכאמסק; ג. גם כן משה אהרן הנ״ל. ישנה עוד מחלקה ד׳ שלומדים גמרא עם תוס׳ ועל זה נמצאים לע״ע חמשה תלמידים: ה״ר אלי׳ זאב, של אלמנה בערעזאווסקי, של ר׳ אבא לויפער מהארבאכע, של ר׳ דוד בר׳ מרדכי ושל ה״ר רמ״א הנ״ל. ובקושי עלה בידי לסדר את זאת יען כי מצבנו דחוק מאד. ובאמת נחוץ לכל הפחות עוד שתי שעות בשביל לימוד הגמרא שהתלמידים יהיו ביכולת ללמוד בעצמם בבית־המדרש אבל אין לאל ידי לעשות זאת. וקשה לי היום לבקש מאמריקא עוד יותר כסף. וזה שכותב מר ידידי המופלג וי״א מו״ה ישראל ברוך נ״י, שאחיו ר׳ אלי׳ ישלח כסף הנחוץ לנו הוא רק בשביל התל־מידים הקטנים שלומדים בהת״ת.

בזמן האחרון משה בעזדזעסקי התפטר עצמו ממשרתו בתור מנהל הת״ת ועל מקומו נתמנה בהשתדלותי ר׳ שמואל וואלעוועלסקי שהוא שומע לדברי, ובאותו העת קבלתי סך מאה דלרים מאמריקא. שני הדברים האלו נתנו לי עוז ותוזק לקחת את התלמוד תורה תחת השגחתי. כל המאה דלרים של הנדיב ר׳ אלי׳ הוצאתי לתשלומי המורים.

ישנם פה עוד יותר מחמשים בני־עניים אשר אין ידם משגת לשלם שכר לימוד המגיע לכל ילד דאלאר וחצי לחודש, והמנהלים וחברי הועד באים אלי לבקש על נפשות עולליהם שיקבלו בלי כסף, ובאמת לבי עלי דוי על זה אבל מה לעשות כי אזל כל הכסף. לכן יראה כבודו להעיר את ידידינו ר׳ ישראל ברוך ואחיו ר׳ אלי׳ אייזנשטיין על זה. בבקשה להראות להם את מכתבי זה וגם כן להראות לר׳ יצחק אבגדור ולר׳ אליעזר אדלער, יקראו את המכתב ויודעו את המצב בעירנו. אינני היום בקו הבריאות, ואינני יכול להאריך יותר.

דרישת שלום לכולם, ואסיים בברכה כנפשו ונפש המברכו בברכת הכהנים — אייזיק יעקב קאַלענקאָוויטש.

ה ע ר ה. — הרב ר׳ אייזיק יעקב קאַלענקאָוויטש, ז״ל, רעדט דאָ אין זיין בריוו צו הרב ר׳ יהודה דוד גאָלדמאַן (1923) וועגן דער תלמוד־תורה אין דראָהיטשין און זיינע געלט־שוועריקייטן און אידיאַלאַגישע שטרייטן וואָס ער האָט געהאַט...

לכתחילה איז דער שולע־בנין, — וועלכער איז אויפגע־בויט געוואָרן פּאַר די געלטער וואָס ר׳ אלי׳ אייזענשטיין האָט געבראַכט פון אַמעריקע, — געווען באַשטימט פּאַר אַ דעליגיעזער תלמוד־תורה. שפּעטער האָט די „תּרבות״־גע־זעלשאַפט פון דראָהיטשין איבערגענומען דעם בנין פּאַר זיך און איינגעאָרדנט דאָרט אַ וועלטלעכע שולע א.נ. „מוריה״.

דער רב מיט זיינע בעלי־בתים האָבן דאָן (מיט די געלטער פון ר׳ יצחק אבגדור טעלעכאָנסקי) אויפגעשפּנט אַ באַזונ־דערע, נייע תלמוד־תורה א.נ. „תורה־ודעת״. און אַזוי איז עס אַנגעגאַנגען ביז דעם חורבן...

זען זייטן 43, 44, 45, 182, 183, 184 און 220. — [רעדאַק.]

נייער בית־המדרש

יום א׳ לפ׳ משפטים שנת תרפ״ו לפ״ק דראָהיטשין (1925)

שלום וברכה לכבוד ידידי ה״ה הרב הג׳ המפורסם לשבח ולתהלה כש״ת כמר יהודא דוד גאָלדמאן רב בבהמ״ד „בית אברהם״ טשיקאגא, ולהנשיא העומד לימינו ה״ה ידיד ד׳ וידיד נפשנו העסקן הצבורי לבו ער לכל דבר טוב ומועיל בנוגע לעיר מולדתו כש״ת מוה״ר ישראל ברוך אייזענשטיין יאריך ד׳ ימיהם ושנותיהם בטיב ובנעימים עם כל ב״ב עד ביאת הגואל בב״י.

אדשה״ט באהבה הננו הח״מ מתכבדים בזה להודיעם כי אתמול הגיענו מכתבם בצירוף הדרעפט על סכום חמש מאות דלרים שנשלח מאנשי עירנו באמריקה ע״י ובעזרתכם לטובת בנין בהמ״ד החדש על שם הרב כהן ומר זלמן קאפלאן ומר אהרן דראגיצינסקי ותומ״י במוצש״ק מצאנו לחובה לקראות לאספה רבתי מכל בעלי המקומות של בהמ״ד החדש בהשתתפות האנשים הנ״ל, ולאחר ששמעו דו״ח מפורט מועד הבנין הקודם מהתחלת בנינו עד כה, נתקבל הדו״ח הנ״ל מכל הנאספים בשביעת רצון וכן הנאספים הודו להועד הבנין ה״ה ר׳ צבי אייזענשטיין ור׳ יוזפ בעזדעזסקי ור׳ משה אהרן בערג בעד עבודתם המסורה יוצאת מן הכלל. למרות המחסור באמצעים כספים ששרה בכל העת, עלה בידם לבנות את הבנין עד הגג, וכלם הביעו את האומן המוחלט להועד הנ״ל ודרשו במפגיע מהועד להמשיך את עבודתו הפוריה עד גמר הבנין.

בין שארי החלטות שנחלטו באותה האספה בקשר עם התחלת העבודה מהבנין הנ״ל שנפסק באמצע במשך ימות החורף נחלטו כמו״כ פה אחד להביע בזה רגשי תודתם והכרתם העמוקה לכל אנשי עירנו בטשיקאגא שלקחו חבל במגבית לטובת הבהמ״ד הנ״ל. וכפי השמועה הם בעצמם היו העושים והמעשים ובוודאי שמם נשאר לנו לשם ולתהלה ה״ה ר׳ שמחה מיללער, ר׳ אהרן לייב מאטעווצקי, ר׳ אברהם אייזענשטיין ור׳ יודל טיקאטשינסקי. ולטוב יזכר ג״כ ה׳ העסקנית המפורסמת במחננו ואשה גדולה וחשובה שהשתתפה ג״כ בהמגבית הנ״ל מרת מלכה ווארשאווסקי תחי׳. לכל לראש האנשים שעמדו בראש המגבית ה״ה הרב גאלדמאן ור׳ ישראל ברוך אייזענשטיין שעזרו בתעמולתם המוסרי לטובת הבנין הקדוש. ואעפ״י שספק גדול אם יספיק הסכום הנ״ל להביא את הבנין לידי גמר וכבר חייבים אנחנו יותר משתי מאות דולרים מקודם בכל זאת מאמינים אנחנו שהודות לתוצאות המגבית קרובים הימים שנצליח להגביר על המחסור באמצעים כספיים למרות המשבר הכללי השורר כעת במדינתנו בכלל ובעירנו בפרט.

ועתה אחינו היקרים הננו רואים כי החוט הטמיר המקשר והמאגד אותנו לחטיבה אחת מימי קדם עדנו חזק וקיים לעד, צריכים רק למשוך את החוט ואז יתעוררו הלבבות הטהורים ויושיטו לנו עזרה בצר. ישלם ד׳ להם כפעלם וכגמול ידיהם הטהרות ויתברכו ממעין הברכות בברכה המשולשת בתורה הקדושה ובכל מילי דמיטב ויזכו לעלות לציון ברנה לראות בבנין בית הבחירה במהרה לאכול שם מן הזבחים ומן הפסחים. בתודה בלתי מוגבלה, הנני מוקירם ומכבדם כערכם הרם,

נאום נח בהרב מוהרי״א, זלמן קאפלאן, שמשון גאָלדמאן, חיים ב״ר מ. ארי׳, וואלאוועלסקי, יוזפ בעזדשעסקי, משה אהרן בערג, אהרן שמואל גאלדמאן. — דרוהיצין.

הערה. — הרב ר׳ נח קאָהן ז״ל א.א. אין דעם בריוו צו הרב גאָלדמאָן און צו ר׳ י. ב. אייזענשטיין רעדן וועגן נייעם בית־המדרש, וועלכן די דראָהיטשינער לאָנדסלייט אין אַמעריקע האָבן געהאָלפן אויפבויען. זען זייט 41. —— [רעדאַק.]

יוזף און פעסל בעזדשעסקי און קינדער (פ.ר.): רייזל, בן־ציון און נחמה, אַלע אומגעקומען, הי״ד! יוזף געווען גבאי אין ב״מ.

פּאָלקס־ביבליאָטעק

אין 1910, בערך, איז אין דראָהיטשין געשאַפן געוואָרן אַ העברעאיש־רוסישע ביבליאָטעק. די שאַפער פון דער ביבליאָטעק זיינען געווען די ברידער אברהם און יוסף גראַטש, זיידל ווייסמאַן, סענדער גראַטש, מנחם אַווערבוך, יודל זילבערשטיין, שמואל עפשטיין, ראובן לעוו, עזרא ווייסמאַן א.א. פריער האָט די שטעטלשע יוגנט געמוען ביכער צום לייענען (פאַר אַ קליינעם אָפּצאָל) ביי דעם לערער נפתלי שטיינבערג.

צו דער זעלבער צייט האָט אַן אַנדער גרופּע יונגעלייט נעגרינדעט אַ יידישע ביבליאָטעק. צווישן די גרינדער זיינען געווען יהושע שמיד, ראַשע לאה לעוו־שמיד, נח לייפער, בערל לאָפּאַטין, יצחק בוים, אלי׳ גאַרבער (פּעשעס), שמואל לייפער, יודל מילער און גדליה קאָפּלאַן.

שפעטער האָבן זיך ביידע ביבליאָטעקן פאַריניקט. די „חברת מפיצי־השכלה" האָט פיל געהאָלפן צו אַנטוויקלען די ביבליאָטעק, שיקנדיק געלט און ביכער. צו דער ביבליאָטעק האָבן אויך אָנגעהערט שלום גראַטש און משה קאַלענקאָוויטש.

די צאָל ביכער איז געשטיגן פון טאָג צו טאָג. די ביבליאָטעק האָט, ווי געזאָגט, פאַרמאָגט דריי אָפּטיילונגען: אַ יידישע, העברעאישע און רוסישע. די יידישע אָפּטיילונג איז געוואָרן אָנגעפירט פון גדליה קאָפּלאַן. די העברעאישע—פון יהושע שמיד און די רוסישע—פון ראַשע לאה לעוו־שמיד.

פון אָנהויב האָט זיך די ביבליאָטעק געפונען אין הויז פון בערל קאָזאַק. שפעטער איז זי געוואָרן אַריבערגעפירט אין מויער פון חיים און ליבע רימלאַנד.

ביים אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה (1914) האָט די ביבליאָטעק, — וועלכע האָט געהאַט אַ 1500 יידישע, העברעאישע און רוסישע ביכער, ווי אויך זשורנאַלן געבונדן אין בוך־פאָרם, — זיך געפונען אין אַ שטיבל ביי אַלטער דעם סאָכער (גאָלדבערג).

צוליב דער מלחמה איז די ביבליאָטעק געוואָרן פאַרנאַכלעסיקט און געבליבן אָן אַ פאַרוואַלטונג און אָן אַ דירה. נאָך אַ באַראַטונג פון אייניקע קולטור־טוער, האָט הערש־לייב אייזענשטיין אויף זיין אייגענער איניציאַטיוו אונטערגענומען זיך צו פאַרוואַלטן מיט דער ביבליאָטעק. אייזענשטיין האָט, סוף 1915, אַרײַנגענומען די ביבליאָטעק צו זיך אין הויז. די גאַנצע צייט וואָס די ביבליאָטעק האָט זיך געפונען ביים אים הויז, איז הערש־לייב אייזענשטיין געווען איר פאַרוואַלטער און ביבליאָטעקאַר ביז ער האָט אין מאַי 1920 אויסגעוואַנדערט קיין אַמעריקע.

ארום דער ביבליאָטעק האָט זיך קאָנצענטריט דאָס גאַנצע קולטורעלע און געזעלשאַפטלעכע אַרבעט פון דער יוגנט, וועלכע האָט אָרגאַניזירט פאַרזאַמלונגען, דיסקוסיעס, ליטעראַרישע אָוונטן און אַמאַטאָרישע טעאַטער ספּעקטאַקלען. אין פאַרלויף פון די מלחמה יאָרן זיינען אין ביבליאָטעק צימער ביי אייזענשטיינען אָפּגעהאַלטן געוואָרן באַראַטונגען און זיצונגען פון פאַרשיידענע גרופּן און געזעלשאַפטן, ווי, „חברה־לינה", „אגודת דוברי־עברית", „צעירי־ציון" (וואו

אַ גרופּע פון די גרינדער פון דער אַרבעטער־ביבליאָטעק. פון רעכטס: שמואל לייפער, גדליה קאָפּלאַן, בערל לאָפּאַטין, נח לייפער (דער־נאָך־דעט געוואָרן דורך די באלאכאווצעס אין זאַקאָזאליע אין 1921) און יודל מילער. (יצחק בוים און אליהו פּאָליאַק פעלן אויף דער בילד.) אויבן איז דער סטעמפּל פון דער ארבעטער ביבליאָטעק. דאָס בילד איז גענומען אין יאָר 1910.

ש. פישמאַן איז געווען פאָרזיצער און ה. ל. אייזענשטיין — סעקרעטאַר). אין ביבליאָטעק־צימער איז אויך אויסגעפלאַנעט געווען גענוי דער פּייערונג פון דער באַלפור־דעקלאַראַציע און די געלט־זאַמלונגען פאַרן קרן־קיימת א.א.

נאָך אייזענשטיינס אָפּפאָר קיין אַמעריקע האָט שיינקע פעלדמאַן אַריבערגענומען די ביבליאָטעק צו זיך אין אַ ציימער (מאיר יודל פעלדמאַנס הויז). פון די פעלדמאַנס איז די ביבליאָטעק אַריבער אין הויז פון לאה־ביילע מישאָווסקי.

אין יאָר 1925 האָט די ביבליאָטעק־פאַרוואַלטונג איבערגענומען דעם גאַנצן צווייטן עטאַזש פון ליבע רימלאַנדס מויער, וואו עס איז געווען איינגעאָרדנט אַחוץ די ביבליאָטעק אַ גרויסער לייען־זאַל, ווי אויך אינסטאַלירט צום ערשטן מאָל אַ ראַדיאָ... שפּעטער האָט זיך די ביבליאָטעק געפונען ביי חייטשע עפשטיין אין הויז (אירע עלטערן: חיים משה לייזערס און שרה.) די לעצטע דירה פון דער ביבליאָטעק איז געווען אין בנין פון דער שולע „מוריה" און דאָס איז דער סוף...

צווישן די טויער פון דער ביבליאָטעק זיינען געווען הערש לייב אייזענשטיין, שיינקע פעלדמאַן, יודל דוד גאָלדמאַן, פייגל עפשטיין, יצחק שוכמאַן, בלומע וואַרשאַווסקי־גוטאַוו, רבקה ראָזענצווייג־סערטשוק, אסתר מישאָווסקי, דוד עפּשטיין, חייטשע עפשטיין א.א. (זען בילד אויף זייט 73.) שפּעטער זיינען צוגעקומען רייזל מילנער, רישע עפשטיין־פעלדמאַן, קאָבערנסקי א.א. אין יאָר 1931 איז די פאַרוואַלטונג פון דער פאָלקס־ביבליאָטעק באַשטאַנען פון מנחם קאַלענקאָוויטש, יעקב מישאָווסקי, לייבע ליעוואַק, ביילע מילנער, קלמן אויבערמאַן, שרה סלאָנימסקי, שמואל מילנער, מערי שוואַרצבערג־קאַלענקאָוויטש, שלום בייך, לאה מאַזורסקי א.א. דערנאָך זיינען צוגעקומען נייע קולטור־טויער און אַזוי כסדר ביזן חורבן...

וועגן נאָך פרטים זען זייט 49 און דאָס בילד דאָרט.

מקורות: גדליה קאָפּלאַן, שלום גראָטש, הערש־לייב אייזענשטיין, יוסף פעלדמאַן און ד.ב.וו.

שטייען פון רעכטס: יודל דוד גאָלדמאַן, פייגל עפשטיין, רבקה ראָזענצווייג־סערטשוק, איטשע פיסעצקי, אסתר מישאָווסקי, בלומע וואַרשאַווסקי און איר מאַן מרדכי גוטאַוו. זיצן פון רעכטס: ברוך קאַצמאַן, שיינקע פעלדמאַן, יצחק שוכמאַן, מנוחה ראָבינאָוויטש, מנחם אַווערבוך און שרה קריינעס.

פּאָלקס־חויז – בית־עם

פּאַראיניקטער בויקאָמיטעט
„בית־עם"
אין דראָהיטשין פּאל.

דראָהיטשין פּאל., דאָסט פון פּאָסט־שטעפּל.

זייער חשובער פריינט

22טן נאָוועמבער, 1937

דערמים האבן מיר דעם כבוד זיך וועגן צו איינ, ווי צו א חשובן פריינט – לאנדסמאן, געבוירענער אין דראָהיטשין וועגן דיער א חיכטיקן ענין, וועלכער האָט ארויסגערופן א וואַרעמע סימפּאטיע און אָפּפּלאָג ביי אַלע קרייזן פון דָער אָרטיקער באפעלקערונג.

דער ענין איז פאלגנדער:

אייך אז זיכער און געוויס באָקאַנט די אַלגעמיינע לאָגע פון די יידן איז אייראָפּאַ.

דער פּאָליטישער און וירטשאפטלעכער אנטיסעמיטיזם צעברעכט טויזנטער עקזיסטענצן און וואַרפט דער יוגנט־אָן א פערספעקטיוו

אין די ארטסט פון יאוש, אפאטיע אוז פּראָצווייפלונג.

דאריבער צאָדערט זיך א אַלגיטיקע, ברייט־פּראָצווייגטע קולטורעלע אויפקלערונגס־ארבעט דורך דער אינטעלעגענץ

און פּראָגרעסיווע כוחות.

בכדי צו אונטערהאלטן דעם נאציאָנאלן גייסט פון דער אונטערוואקסנדער יוגנט און שטאַרקן דאָס געפיל פון זעלבסטווערדע

און שטאלץ אלס מענשן און יידן. דערפאר איז מיט באָגייסטערונג געפאלן דער באשלוס פון אלע פּראָגרעסיווע, דעמאָקראטישע

פּארטייען און יוגנט־ארג. צו אנגאשירן זיך מיט אלע כוחות אין דער קאַמפּאניע אונטערצומונג צו בויען

א אייגענע פאלקס־חויז „בית־עם"

אזוי די ארטיקע יידישע באפעלקערונג און יוגנט זאל זיך קענען צוזאמענטרעפן און אויפלעבן זיך גייסטיק, נאציאָנאל און קולטורעל.

צו דעם צוועק האבן מיר פראקלאמירט א גרויסע געלט־אקציע.

די פאלקס־חויז קען געשאפן ווערן, ווען מיר וועלן אויפּזאמלען בערך 7–6 טויזנט גילדן.

אלע כוחות זענען געווארפן צוזאַמען אין דער גרויסער פאלקס־זאכלונג. כמעט יעדער איינער האָט זיך מיט עטוואָס

אָפּגערופן אויף דער ווינטערס אונטערנעמונג, באָשטיינדיק זיך מיט 6–5 ארבעטס טעג, לויט דער מעגלעכקייט און פיל האבן

געגעבן אירער דער מעגליכקייט. מיט פרייד קענען מיר גליכצייטיק מיטטיילן, אז פאר די געזאמלטע געלטער איז שוין

געלונגען צו אינקויפן א שיינעם פּלאַץ פּאַרן בנין און א טייל פּין די בויאַטעריאלן.

ליידער, וועלן מיר אָבער בשום אופן נית קענען דעאליזירן אונזער לעבנס־ווינטשן פּלאַן מיט איגענע כוחות.

דעריבער וועגן מיר זיך צו איך אלס פריינד, פּראָגרעסיווער פערזאָן, געבוירענער אין דראָהיטשין פונקט ווי צו אונדזערע

פריינט און באקאנטע אין א"י און אין אנדערע לענדער מיט דער ביטע צו ביטהעלפן אונדז אין דער גרויסער אקציע

דורך אייער שפענדונג לטובת דעם פאלקס־חויז.

מיר ווינטשן זיך, אז איר זאלט צוגלייך מיט אונדזערע נעפרייע אין איבערגענעבענע עקקנים, פריוויליק מישהעלפן,

מיט נעמינאטע כוחות צו שאפן אין אונדזער שטעדטל א ניטביקן נאציאנאלן וויגקל, וווּ כ'זאל נעבויט ווערן א נעזונדערער

ניכטס צום נוצן פאר די יידישע פאלקס־אינטערעסן.

האנדיק, אז איר וועט מיט דער נרעסטער וואריסקייט און פארשטענדניס זיך אפרופן איף אונדזער אפעל, וועט

איר באוועגן אייערע פריינט, און באקאנטע, אז אייך זיי זאלן זיך אפרופן און באטייליקן אין דער אקציע.

איר קענט צוואַמען מיט אנדערע פריינט ארגאניזירן כפעציעלע פראנשפארטונגען, איספרעזעס, פארווילונגען.

כי־אזוינס א. א. וו.. שאפנדיק דורך דעם א הכנסה־מקור פאר אונדזער אונטערנעמונג.

מיר זענען זיכער, אז איר וועט באלויזן אלע קרעפטן אין אייער רשות פאר דער ערפאלגרייכער דורכפירונג פון

אינדזער אקציע, אנגעבנדיק זיך פעריעלעך אלס מיטגליד פאר אנדערע.

און זיאנדיק טיף איבערצייגט אין אייר מיטוויקן, וועלכע וועט זיך בי אונדז אנשליסן אין מיט ראנקבארקייט

אפגעשאפט. אלס אויסדרוק פון קאָנסטיטוציקער הילף און חבריישער באלידאריטעט, צייכנען מיר מיט

פיל אכטונג.
פּאַראיניקטער בויקאָמיטעט
„בית־עם"
אין דראָהיטשין פּאל.

אדרעס פאר געלד איבערווייזונגען:
Bank Ludowy w Drohiczynie Poleskim
dla „B E T-A M"
Poland.

מיר האָבן דעם כבוד זיך וועגן צו איך, ווי צו אַ געוועזענער דראָהיטשינער גער גענ. טוערין און ספּעציעל ביי ביבליאָטעק־אַרבעט און אַנדערע צווייגן פון קולטורעלער אַרבעט אין אונזער שטאָט, אַז איר זאָלט זיך פאַראינטערעסירן מיט דעם אויפבוי פון אַ פּאָלקס־הויז אין דראָהיטשין.

צו דעם צוועק לייגן מיר ביי אייניקע אויסגעפילטע גענדרוקטע בריוו, אַז איר זאָלט זיי פונאַנדערטיילן, ווי אויך צוגעבן אַדרעסן אין די לייַדיקע בלאַנקעטן.

רעכנענדיק, אַז איר וועט ווי וויט מעגלעך, זיך פאַראינטערעסירן מיט דער פראַגע, דאַנקען מיר אייך פאָראויס און זיינען

מיט פיל אַכטונג,

אין נאָמען פון קאָמיטעט:

י. שוכמאַן פ. עפשטיין

•

פ.ס. ספּעציעל שיקן מיר אייך אָפּ דעם בריוו, ווייל ער ליגט פון אַ ליינגערער צייט ניט קענענדיק פריער באַקומען אייער אַדרעס.

מיינע האַרציקסטע און בעסטע וואונטשן פאַר אייך,

פייגל

•

חשובע חברטע:

איך נוץ אויס די געלעגנהייט אויף אַ פערזענלעכן גרוס פאַר אייך און מרדכין. איך בעט אייך, דערמאָנט זיך אן די אַמאָליקע יאָרן פון געזעלשאַפטליכער צוזאַמענאַרבעט. קאָנענדיק אייך אלס אויפריכטיקע געזעל. טוערין ערלויב איך זיך צו זיין זיכער אין אייער מיטהילף. מיינע בעסטע גרוסן און וואונטשן.

אייער,

י. שוכמאַן

שטייגן פון רעכטס: אסתר מישאָווסקי, ר. זאָנ־
שין, פייגל עפשטיין. זיצן: זאָב מישאָווסקי, בייי־
לע און אהרן וואָלוועלער און חיטשע עפשטיין.
אונטן ר.: י. שוכמאַן, ס. פיסעצקי, ד. עפשטיין

בית־עם — אַ מרכז־רוחני פאַר דער יוגנט

9טן אַפּריל, 1938

צו אַלע דראָהיטשינער לאַנדסלייט אין שיקאַגע!

מיר האָבן דעם כבוד צו וועגן זיך צו איך וועגן אַ וויכ־
טיקן ענין, צו מיטהעלפן אונז בויען די פאַלקס־הויז „בית־עם״
אין דראָהיטשין.

אין אונזער פאַריקן בריוו האָבן מיר אייך געשריבן אַ קבלה
און אַ דאַנק פאַר די 50 דאָלאַר, וואָס איר האָט אונז געשיקט
דורך גדליה גראָסמאַן.

דער גרעסטער טייל יידן פון דראָהיטשין נעמט אַן אַנטייל
אין דער אַקציע פון בויען דעם „בית־עם״. מיר שטרייגען
זיך אָן מיט אַלע אונזערע מעגלעכקייטן וועד מיט געלט און
וועד מיט אַרבעט. מיר האָבן צווישן זיך שוין צונויפגעזאַמלט
די געפאָדערטע סומע געלט צו קויפן אַ פלאַץ, 20,000 ציגל
און שטיינער פאַר אַ פונדאַמענט. אָבער, ליידער, פילן מיר אַז
מיר וועלן אַליין מיט אייגענע כחות נישט זיין בכוח צו פאַר־
וירקלעכן אונזער פלאַן.

מיר וויסן אַז איר אין אַמעריקע זענט איצט פאַרנומען
מיט זאַמלען מעות־חטים פאַר אונזערע בריידער אין פוילן. עס
איז אַ הייליקע אַקציע וואָס מוז אַדורכגעפירט ווערן, כדי די
פאַראָרעמטע זאָלן קענען מאַכן פסח. אָבער מיר גלויבן אַז
איר וועט אויך געפינען צייט און די מעגלעכקייט צו שאַפן
אַ סומע געלט פאַר אונזער אונטערנעמונג.

עס הערן זיך מיינונגען, אַז צוליב די געשאַפענע אום־
שטענדן אין וועלכע מיר לעבן היינט אין פוילן, ווען גרויסע
טיילן פון יידנטום האָבן נישט קיין עקזיסטענץ־מעגלעכקייט,
און זיינען אָנגעווויזן אויף דער נויטוועندיקייט פון עמיגראַציע
—איז נישט היינט די צייט צו בויען בנינים און פאַלקס־
הייזער.

מיר האַלטן אָבער, אַז די דאָזיקע מיינונג איז נישט אויס־
געהאַלטן. אַ קיבוץ פון דריי און האַלב מיליאָן יידן קען נישט
איבער נאַכט זיך אויפהויבן און עמיגרירן. אַזאַ אַקציע איז
פאַרבונדן מיט אַ סך שוועריקייטן. מיר האַלטן, אַז דער גורל
האָט אונז פאַרבונדן מיט דעם לאַנד, וואו מיר לעבן און עס
איז דאָ פאַראַן פאַר אונז פיל צו שאַפן און צו לייסטן...

דער יינגערער פראָגרעסיוער מענטש איז אונזער שטאָט,
געפינט אַז דוקא אין אַן עת־צרה איז דאָ אַ נויטוועندיקייט אין
אַ „בית־עם״, אין אַ מקום־רוחני, וואו עס זאָל געפירט ווערן אַ
קולטורעלע אויפקלערונגס־אַרבעט צו אויפהאַלטן דעם נאַציאָ־
נאַלן גייסט פון אונזערע קינדער און דערציען זיי אַלס שטאָל־
צע יידן און מענטשן.

מיר דערוואַרטן פון אייך, איר זאָלט נעמען אַן אַקטיוון
אַנטייל אין אונזער אונטערנעמונג און העלפן אויפשטעלן אַ
בית־רוחני אין אונזער אונ אייער שטאָט, דראָהיטשין.

פאַראייניקטער בוי־קאָמיטעט „בית־עם״ אין דראָהיטשין.
אונטערשריפטן פון בוי־קאָמיטעט פאַלגן אויף צווייטער זייט.

וואָס די דראָהיטשינער יוגנט פאַרלאַנגט

פון **טודרוס ליכ מילנער**

קאָרעספּאָנדענץ אין „מאָרגן־זשורנאַל", 3טן דעצעמ., 1937

הגם דאָס איז כמעט אַ פערזענלעכע וועגדונג, יעדנפאַלס געמיינט פאַר אַ באַשטימטע צאָל לאָנדסלייט פון דעם אָנגעגעבענעם שטעטל, דאָך וויל איך ציטירן שטעלעס פון אַן אַפּיל וואָס מיר האָבן דערהאַלטן, וויל עס איז זייער כאַראַקטעריסטיש וויי עס לעבט און ליידט, קעמפט און שטרעבט די יידישע יוגנט אין דער איצטיקער שעת תירום אין פוילן.

. . . אין דער צייט וואָס דער פאָליטישער און ווירטשאַפטלעכער אַנטיסעמיטיזם צעברעכט טויזנטער עקזיסטענצן און וואַרפט דער יוגנט אָן פערספעקטיוון אין די אָרעמס פון יאוש און אַפּאַטיע; אין אָט דער צייט פאָדערט זיך אָן אַזייטיקע בריט פאַרצווייגטע קולטורעלע אויפּקלע־רונגס־אַרבעט דורך דער אינטעליגענץ און פראָגרעסיווע כוחות. בכדי צו אונטערהאַלטן דעם נאַציאָנאַלן גייסט פון דער אומעטערוואָקסנדער יוגנט און שטאַרקן דעם געפיל פון זעלבסט־וירדע און שטאָלץ אַלס מענטשן און יידן, — איז מיט באַגייסטערונג געפּאַלן דער באשלוס פון אַלע פראָגרעסיווע פאַרטייען און יוגנט אָרגאַניזאַציעס צו אַנגאַזשירן זיך מיט אַלע כחות אין דער קאָאָפּעראַטיווער אונטערנעמונג צו בויען אָן אייגענע פאָלקס־הויז, אַ „בית־עם", ווו די אָרטיקע יידישע באַפעלקערונג זאָל זיך קענען צוזאַמענטרעפן און אויסלעבן זיך גייסטיק נאַציאָנאַל און קולטורעל... די פאָלקס־הויז קען געשאַפן ווערן ווען מיר ווילן אויפזאַמלען אַ 6—7 טויזנט זל.

אָט וואָס עס פאַרלאַנגט די יידישע יוגנט און פאָלקס־מאַסן אין אַ שטעטל אין פוילן פון זייערע זאַטע און זיכערע בריידער אין אַמעריקע, זיי „מיטהעלפן צו שאַפן אין שטעטל אַ גייסטיקן נאַציאָנאַלן ווינקל, ווו עס זאָל געשמידט ווערן א געזונטער גייסט פאַר די יידישע פאָלקס־אינטערעסן".

גראד איז דאָס מיין אייגן היים־שטעטל דראָהיטשין, געווענע אין גראָדנער גובערניע, און איצט אַ טייל פון די מזרח „קרעסטן" אין פוילן.

***

זען זייט 197 — לעבעדיקע צייטונג: „דראָהיטשינער געזעץ", געשריבן פון חיים־לייב (הערמאַן) גראָסמאַן, היינט ניו־יאָרק.

די לערער פון שולע „מוריה". זיצן פון רעכטס: משה בעזדזשעזסקי, לייבע לאַסינסקי, בצלאל וואָלפסאָן, לוי פעלדמאַן, אסתר טאַלווונאַ, שיינקע פעלדמאַן און שלום בייך — פינאַנץ־סעקרעטאַר.

ציוניסטישע און סאָציאַליסטישע פּאַרטייען

עס־עס — ציוניסטן טעריטאָריאַליסטן

פּאַקטן פון **יצחק קופּער** אויפגענומען פון **גדליה קאַפּלאַן**

די גרויסע רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג פון די „עס־עס", אָדער, די אַזוי גערופענע „שוועסטער און ברידער" פון די יאָרן 1906־1905, וואָס האָט דאָן אַרומגעכאַפּט גאַנץ רוסלאַנד, וועמענס ציל איז געווען צו קעמפן קעגן צאַרישן דעספּאָטיזם, און פּאַר אַ בעסערן לוין פּאַר די אַרבעטנדיקע מאַסן, האָט אויך, נאַטירלעך, פּאַרכאַפּט די יוגנט פון דראָהיטשין, זין און טעכטער פון אָרעמע אַרבעטער, אָנגעפירט פון רייכע סטודענטן.

דער ערשטער סיגנאַל צום קאַמף איז געווען, וועו די צוויי ערשטע גרינדער פון דער עס־עס באַוועגונג אין דראָהיטשין, וועלוול פּאָליאַק און גדול קאַצענעלסאָן, האָבן אויפגעפאָדערט יצחק קופּער'ן אַראָפּצונעמען די אַרבעטער פון יצחק קראָווצעס וואַרשטאַט. יצחק קופּער האָט דאָן געאַרבעט אַלס שניידער־גזעזלן. ווי דער שטייגער איז געווען אין יענע יאָרן האָט אַ שניידער אַרבעטער געדאַרפט אַרבעטן פון 5 פרי ביז 10 אָוונט. ער האָט אויך געדאַרפט אָנהאָקן האַלץ, אָנטראָגן א פעסל וואַסער, אַרויסטרייבן די בהמה אין פעלד א.א.

די עס־עס אָנפירער האָבן געפאָדערט אַוועקצומאַכן מיט די שבת־צו־נאַכטיקע אַרבעט (מען האָט געמוזט אָפּאַרבעטן פּאַר שבת), קירצערע אַרבעטס־שעה'ן בעסערע אַרבעטס־באַדינגונגען און מער געלט.

עס האָט זיך אנטוויקלט אַ שטאַרקער קאַמף צווישן די יידישע אַרבעטער און אַרבעטגעבער. פּאַר אַ צייט איז אַנגאָנגען אַ סטרייק און די ארבעטער זיינען אַרויסגעהאַלפן געוואָרן מיט געלט שטיצע פון עס־עס קאָמיטעט. איין אַרבעטער, אביגדור ציפּולניקעס, וועלכער האָט נישט געוואָלט אַראָפּגיין פון דער אַרבעט ביי יעקב שמעון לעוו, איז פון די אַרבעטער צעשלאָגן געוואָרן און איז מער נישט דערלויבט געוואָרן צוריקגיין צו זיין אַרבעט. יעקב שמעונס זון, אברהם יצחק לעוו, איז געווען איינער פון די אָנפירער פון סטרייק אין זיין פאָטערס וואַרשטאַט...

די בעלי־בתים האָבן נישט געוואָלט נאָכגעבן די אַרבעטער באַדינגונגען. עס איז אראָפּגעקומען דער אויספּראָוניק פון קאָבערין און עס זיינען געמאַכט געוואָרן עטלעכע אַרעסטן. אָבער לסוף האָבן געזיגט די אַרבעטער. די שבת־צו־נאַכטיקע אַרבעטס־שעה'ן זיינען אָפּגעשאַפט געוואָרן, אַרבעטס־שעה'ן פאַרקירצט געוואָרן פון 7 ביז 7 א.א. מען האָט אויך אויסגעעמפט קירצערע ארבעטס שטונדן און גרעסערע שכירות פּאַר די שטרוי־אַרבעטער.

נאָך דעם דאָזיקן קאַמף און צוליב די אַרעסטן, איז פּאַר אַ צייט געוואָרן שטיל. אָבער די עס־עס פירער האָבן זייער אַרבעט אָנגעפירט אין געהיים. אויף דעם בוידעם פון זלמן וואלעוועלסקי האָט די חברה געהאַט אַ דרוק מאַשין, וווּ זיי האָבן געדרוקט פּראָקלאַמאַציעס אין יידיש, רוסיש און ווייס־רוסיש, רופנדיק צו אַ רעוואָלוציע קעגן צאַריזם. דער פּאָר־זיצער פון די עס־עס קעמפער, אליהו נח מענדלסאָן, האָט זיך געשטעלט אַ ציל צו מאַכן די אַרבעטער באַוואוסטזיניק....

אין דער בוינע הינטערן שטאָט זיינען געגעבן געוואָרן פּאַר די אַרבעטער לעקציעס אין רוסיש, אַריטמעטיק, תנ"ך — געמישט מיט סאָציאַליזם און העברעאיש. די לעקטאָרן זיינען געווען די יונגע געלערנטע און אינטעליגענץ פון שטאָט: עפשטיין, יוסף האַלפערן (פון פינסק), יעקב סידעראָוו, ראזע שאפּיט (קאָבערין), א. נ. מענדעלסאָן און טאָדרעס לייב מילנער. דער לעצטער איז געווען קאָסירער פון דער באַוועגונג און האָט זיך פּאַרנומען אויסצושאַפן „פּרעסע קריפּס", נייע ביכער און דעם ציוניסטיש־סאָציאַליסטישן „דער נייער וועג".

אַחוץ דעם פלעגט יעדן פרייטיק־צו־נאַכט הינטערן אַלטן בית־עזלם פּאַרקומען אַ רעפעראַט פּאַר די אַרבעטער. איינמאָל איז אראָפּגעקומען א רעדנער פון פינסק, שמואל נייידיטש. דער פרעלעגענט האָט אויף אַ נאַטירלעכן אופן אויפגעקלערט דאָס פאַלן פון רעגן. זכריה שמיד האָט דאָס אונטערגעהערט פון זיין גאָרטן, וואָס גרעניצט זיך מיטן בית עולם, און האָט אויף מאָרגן, שבת, אין שוהל געמאַכט אַ טומל, אַז די שוועס־טער און ברידער פרייידיקן כפירה. עס איז אנטשטאַנען אַ גרויסע קריגעריי און אַ געשלעג. יצחק קופּער האָט געקריגן געפּאַטשט פון זיין פאָטער. דאָס גלייכן האָט אליה לייבקעס געפּאַטשט זיין זון ישראל ברוך פאר אנגעהערן צו די כופרים. מען האָט זיך דאן פארקליבן אויף אן אַנדער אָרט, הינטערן נייעם בית־עולם, אויפן בובין, וואו מ'האָט אָנגעפירט אין געהיים די אַקטיוויטעטן. די בעלי בתים פון שטאָט מיט זכריה שמיד און דער סטאַרעסטע האָבן אַלץ נאָכגעשפּיאָנירט און געמאַכט שטערונגען די עס־עס.

אליה נח מענדעלסאָן האָט דאָן געגרינדעט אַ פאַרמאָס־קירטע חברה א.נ. תפארת־בחורים, אין וועלכער משנה ברורה האָט מען געלערנט מיט די מיטגלידער יידישע און אלגע־מיינע געשיכטע און פאַרשפּרייט דעם ציוניסטיש־סאָציאַליס־טישן געדאַנק. איטקע וואלעוועלסקי און יונה מנשה'ס פלעגן פאַרטיילן צו יעדן חבר שרייב־פאַפּיר און בלייפּעדערס.

דער געגען־צד האָט אויך נישט געשלאָפן. אימיצער האָט אונטערגעטראָגן צו די אויערן פון פּריסטאָוו, וועגן דער

טעטיקייט פון די „שוועסטער און ברידער". פון קאברין איז אַראָפגעקומען דער איספּראָווניק מיט 50 זשאַנדאַרן, וועלכע האָבן געמאַכט אַ גרינדלעכע רעוויזיע ביי אַלע עס־עס מיטגלידער. צום גליק האָט מען זיך געכאפּט באצייטנס און יצחק קופּער האָט באַגראָבן אין גאָרטן דעם פּאָרטיי סטעמפּל מיט די אונלעגאלע ליטעראַטור. דאָס זעלבע האָט רבקה וואָלעווסקי מיט איר זון זלמן באַגראָבן די דרוק־מאַשין מיט אַלע געצייג און די זשאַנדאַרן האָבן גאָרנישט געפונען. בלויז אליהו נח מענדלסאָן איז געווארן אַרעסטירט און פאַרשפּאַרט אין קאָברינער טורמע, און נאָכדעם ווי זיין פּאָטער האָט איינגעלייגט אַ סומע געלט איז ער באַפרייט געוואָרן.

משה שחט האָט דאָן געבראַכט אַ נייע דרוק מאַשין און אין בית־עולם שטיבל האָט מען געדרוקט פּראָקלאַמאַציעס אין יידיש און עס אַריינגעלייגט אין אַלע סטענדערס אין שוהל און אין די טליתים־זעקלעך. יצחק קופּער און זיינע חברים זיינען אַרומגעפאָרן ביינאַכט אין די דערפער און פאַר־שפּרייט פּראָקלאַמאַציעס (אין ווייס־רוסיש), אין וועלכע מען האָט געראָפן די פּויערים צום קאַמף קעגן צאַריזם. צו די אַנ־פירער פון עס־עס האָט אויך אָנגעהערט משה וואַרשאַווסקי.

זאַוועל אוועקברוב איז געווען אויך אייגנער פון די טע־טיקסטע עס־עס קעמפער. נאָך די טרויעריקע פּאָגראָמען אין קישענעוו און אין ביאַליסטאָק, האָט ז. אַוועקברוב צונויפגעראָפן אַ פּראָטעסט־פאַרזאַמלונג אין אַלטן בית־המדרש, וווּ ער האָט עפּנטלעך אָן מורא פאַרדאַמט דעם צאַריזם מיט די שוואַרץ־מאה־דיקע פּאָגראָמשטשיקעס. וועלווּל פּאָליאַק און א. נ. מענדעלסאָן האָבן דאָן אויך געהאַלטן שטאַרקע רעדעס.

הרב דוד יודאווסקי האָט געמאַכט דעם הספּד נאָך די הרוגים, וואָס האָט אַרויסגערופן פיל טרערן ביי אַלעמען.

פון די גאר יונגע, וועלכע האָבן זיך באַטייליקט אין דער עס־עס אַרבעט, זיינען געווען גדליה קאפלאן, ירחמיאל לא־פאַטין און אהרן ניידיטש. דער קאַמף פון דער פּאָליציי קעגן די עס־עס מיטגלידער האָט זיך פארשטאַרקט. פיל מיט־גלידער זיינען אַרעסטירט געוואָרן, און אייניקע זיינען אוועק קיין אַמעריקע. און דאָס לעבן האָט געטאָן ס׳זייניקע. אַזוי אַרום האָבן די עס־עס־קעמפער געלייגט דעם פונדאַמענט פאַר דער ציוניסטיש־סאָציאַליסטישער באַוועגונג.

פון רעכטס: יוסף האַלפערן (זיצט), וועלווּל פּאָליאַק, משה האָראָוויטץ, אליהו נח מענדעלסאָן, יצחק קופּער, משה וואַרשאַווסקי און שלמה פיסעצקי. אונטן פון רעכטס: יונה מנשה׳ס, טודרוס ליב מילנער און אברהם יצחק לעוו. אַ גרופּע פירער פון „עס־עס".

ערשטע ציוניסטישע יוגנט־גרופּע

פון **ישראל ברוך אייזענשטיין** (מיאַמי־ביטש)

אין 1896, וועַן ד"ר זאַב הערצל איז אַרויסגעקומען מיט זיין „מדינת־היהודים" („יודענשטאַט") האָט זיך אין דראָהיטשין, ווי אין אַלע שטעט און שטעטלעך, אָנגעהויבן אַ באַוועגונג צו גרינדן „אַגודות ציונים", ציוניסטישע פאַראיינען.

דראָהיטשין האָט צו יענער צייט פאַרמאָגט אַ גרעסערע צאָל משכילים; געלערנטע בחורים און יונגעלייט, בעלי־חלומות און קעמפער, וועלכע האָבן געַ׳חלומ׳ט פון אַ יידישער גאולה און וועלט־באַפרייאונג... אָט די דאָזיקע טרוימערישע בחורימלאַך (אין עלטער פון 17 יאָר און העכער), זיינען געווען די ערשטע, וואָס האָבן געמומען צו פאַרשפּרייטן דעם ציון־געדאַנק אין דראָהיטשין.

צווישן די ערשטע גרינדער פון דער „אגודת הציונים" זיינען געווען: יעקב סידאָראָוו, זאַוול אַווערבוך, משה זעליג גאָלדמאַן, דוד גאָלדמאַן, ארי׳ שאחעט, ישראל ברוך וואַר־שאַווסקי, דער שרייבער פון די שורות א.א.

די אַרבעט פון דער „אגודת הציונים הצעירים" האָט זיך אַממיינסטן קאָנצענטרירט אויף דעם קולטורעלן געביט. עט־ליכע מאָל אַ וואָך, און ספעציעל אין די פרייטאָג־צו־נאַכטן און די שבתים, פלעגט מען זיך צונויפזאַמלען אין שוהלען אָדער אין פריוואַטע הייזער, וואו מ׳האָט געהאַלטן רעפעראַטן איבער ציוניזם, געלערנט לשון־הקודש, יידישע געשיכטע, תנ"ך א.א.

פאַר אַ צייט זיינען די פאַרזאַמלונגען פון דער „אגודת־הציונים" פאַרגעקומען אין אונזער הויז. (מיין מוטער האָט אונז פיל געהאָלפן און דערמוטיגט אין אונזער אַרבעט...)

אונזער גרופּע האָט זיך אויך פאַרנומען מיט פאַרקויפן שקלים און אַקציעס פון קאָלאָניאַל־באַנק.

זייער אָפט פלעגן קומען צו אונז רעדנער, וועלכע האָבן געערעדט וועגן ציוניזם און יידישער גאולה. די ביבליאָטעק „תושיה" פון וואַרשע האָט אַרײַנגעשיקט העברעאישע ביכער, וועלכע די יוגנט האָט געשמאַק געלייענט.

אונזערע פאַרזאַמלונגען זיינען געשטאַנען אויף אַ הויכן קולטורעלן ניוואָ און האָבן צוגעציגן אַ גרויסע צאָל פון דער שטעטלדיקער יוגנט און עלטערן עולם, וועלכע האָבן געהאָט אַ תענוג רוחני.

איז, אַז איך דערמאָן זיך אָן יענע יאָרן; אָן יענע הערלעכע מאָמענטן מיט אַ 55 יאָר צוריק, און גיב גלייכצייטיק אַ טראָכט, וואָס עס איז געוואָרן פון מיין היים־שטעטל און פון מיינע בני־עיר, וועלכע זיינען מיר געווען אַזוי ליב און טייער, וועמענס לעבענס זיינען אויסגעלאָשן געוואָרן — איז אָפילו מיין אויסגעלאָשענע אויג... לאָזט אַ טרער אויף אַ וועלט וואָס וועט שוין מער נישט צוריקקומען...

זען בילדער אויף זייט 81 און 191 אין שייכות מיטן אַרטיקל.

ערשטע ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע

הסתדרות הציונים בדרוהיצין — מחוז קוברין

כ"ה סיון, שנה ראשונה לגאולתנו *

אחינו היקרים ואחיותינו היקרות הדרוהיצינאים באמריקה!

הגלות המרה שהעם העברי נמצא בה זה כאלפים שנה הניחה ביתר עז את חותמה עלינו יהודי רוסיה, פּוילין וליטא. במשך הדורות הגנו נמצאים פה בין מדורות אש, נחשים ועקרבים וזאבי־טרף. דמנו נשפך כמים, בחיינו ורכושנו נתונים אנחנו לזרים ואין פוצה פה ומוחה נגד העול הגדול שנעשה עמנו לעיני השמש.

אתם בני אמריקה, אף כי גם אתם הנכם בני עירנו, ילידי הגיהנום הרוסי והפולני המרגישים בודאי גם שם במדינת־החפש את תגרת הגלות המרה, אינכם יכולים בכלל לתאר את עצמת צרותינו ולהבין את התלאות אשר מצאתנו פה. הרעב, השוד והכפן אשר סבלנו בעת המלחמה נחשבים כאפס וכאין מול יסורי הנפש אשר סבלנו על כל פסיעה ופסיעה...

אבל מתוך חשכת הלילה האזל היה תמיד מציץ אלינו קרן שמש קטן, שביב של תקוה; כשהיו עינינו נשואות לעבר המזרח הקדוש שלנו, אל ארץ האבות והנביאים, היינו תמיד חזקים בתקותנו ובאמונתנו השלמה, כי סוף סוף יבא יום הגאולה בעד עמנו הנרדף והמעונה ושמש הצדקה תביא מרפא לו בכנפיה בהאירה לו על דרכו האפלה עד בואו אל המנוחה ואל הנחלה.

והנה האח! תקותנו נתקימה. חלומנו הגדול והמפאר שחלמו אודותיו אבותינו הקדמונים במשך אלפים שנה ואשר באו בגללו באש ובמים הולך ומתגשם בימינו לעינינו. ארץ ישראל מושבה לנו — לעם ישראל, וקול השופר הולך ותוקע בכל תפוצות הגולה שובו בנים לגבולכם, באו בנו את החרבות, הושיבו את נשמות! ולקול הקריאה הזאת מקשיבים גם אנחנו, יהודי דרוהיצין, זקנים ונערים, נשים וטף רב קשב וחפצים גם אנו לבוא בהמונינו לחבק את אדמת ארצנו הנשמה, לרוותה בזיעת אפנו ובדם לבבנו.

הועד הציוני שלנו עם כל העסקנים הצבורים דפה, החליט לארגן הגרה תמידית ומסדרת של יהודי עירנו לארץ־ישראל ולתמוך בידם בכל מה שאפשר. לתכלית זו יסדנו בעירנו אגודת „החלוץ" שמספר חבריה וחברותיה עולה כבר לכדי ארבעים איש ואשה מן הכחות הצעירים והמעולים שבנו

---

* דער דאָזיקער בריוף איז געשיקט געוואָרן פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע אין דראָהיטשין קיין אַמעריקע צו די לאַנדסלייט, אַז זיי זאָלן העלפן די דראָהיטשינער חלוצים צו באַזעצן זיך אין ארץ־ישראל. דער יאָר, וועַן דער בריוו איז אַרויסגעשיקט געוואָרן, ווערט נישט אָנגעגעבן. עס שטייט בלויז — „דער ערשטער יאָר פון אונזער גאולה" — משמעות, אַז דאָס ווערט געמיינט, דער ערשטער יאָר פון דער באַלפור־דעקלאַראַציע — 1917... [רעד.]

ששמו להם למטרה להיות מן העולים הראשונים לארצנו הקדושה ולהקדיש את מבחר חייהם וכחותיהם בעד ארץ־ישראל ועם ישראל.

אבל לדאבוננו הגדול דלים אנו ורקים בכחות עצמנו ואין לאל ידינו לתמוך בידי אחינו ואחיותינו אלה, שהולכים להשליך את נפשם מנגד בעד רעיוננו הכללי בשעה רצינית זו, ולעזרם ולסעדם כראוי במלאכתם הקדושה. תגרת המלחמה האיומה שדדה ממנו את כל רכושנו ואין לנו עתה בלתי אם גויותינו לעינינו... אין לנו היכלת לתת להם את הכסף הנחוץ שיוכלו להוציא לפעל את זממם הגדול והנהדר. אבל נכונים אנו בכל זאת להפריז את פרוטותינו האחרונות אך ורק כדי להגדיל את מספר המתישבים שם בארץ התקוה והעתיד שלנו.

לכן פונים אנו אליכם אחים ואחיות ילידי דרוהיצין באמריקה, בקריאתנו המלבבת ובבקשתנו הנמרצה: חושו לעזרת אחיכם ואחיותיכם בני ובנות ציון המעפלים להרים את דגל יהודה על הרי יהודה הנחמדים! תנו את האפשרות לבני דרוהיצין אלה להשתחרר משעבוד הגלות! תמכו נא בכספים את קופת החלוצים שלנו, כדי שנוכל לפתח עזרה בטוחה ומהירה בעד העולים שלנו שחפצים להקריב את חייהם בעד חרות עמם ובנין ארצם!

חוב קדוש מוטל עליכם, אחים ואחיות, לקחת חלק וראש בבנין ארצנו הנשמה! אל תחשכו את כספכם מאלה שאינם חושכים את דמם ונפשם בעד תחית העם הנצחי בארצנו הנצחית! על כל אחד ואחת מכם להרים את התרומה כפי יכלתו ובזה תהיו גם אתם, אחינו ואחיותינו הרחוקים מעבר לים, בין העוזרים בבנין ארצנו הקדושה והנשמה.

למטרה זו הננו ממלאים עתה את ידי חברנו הנכבד צבי ארי׳ אייזנשטין בתור מזכיר הועד שלנו; שהיה מסור עד עתה לרעיוננו הגדול בדרוהיצין בכל חום לבבו, שנוסע עתה אליכם לאמריקה שהוא יארגן שם את קבוץ הנדבות בעד חלוצי עירנו שהננו הולכים לשלוח בכל פעם לארצנו הקדושה, ונבקש מכם לתת אמון בו, לתמך בידו בכל מה שאפשר וגם לדרוש ממנו על כל נדבה קבלה רשמית עם חתם הועד הציוני בדרוהיצין. אפשר גם לשלוח את סכומי הנתינות ע״ש הועד שלנו: (הכתובת: דרוהיצין וכו׳.)

בתקותנו החזקה והשלמה שתיכף בקראכם את מכתבנו זה תבאו לעזרתנו ותושיטו לנו את ידיכם, אחים ואחיות, הננו מסיימים בברכה הכללית השגורה בפינו זה אלפי שנה —

לשנה הבאה בירושלים!

וחותמים אנו ברגשי כבוד ובברכות ציון הבנויה והגאולה שלמה,

הועד הציוני של ההסתדרות הציונים בדרוהיצין ב׳,

יו״ר — שמואל פישמן; מזכיר — צבי שקולניק;
גזבר — זעליג שחט.

חברי הועד — יהודה זילברשטיין, גדליה קאפלאן, מרים ווייסמן, צביה ואלדמאן וי. ראשינסקי.

***

הועד של הסתדרות „החלוץ" בדרוהיצין ב׳:

מ. דוב, יו״ר; א. וואַלאיזעלסקי, מזכיר; י. כנאוויטש, גזבר;
מ. חזן, מ. זארעצקי — חברי הועד.

שטייענ פון רעכטס: רבקה בורשטיין, ס. פיסעצקי, ב. טורבאָוויטש, פ. עפּשטיין, גאָלדמאַן. זיצן פון רעכטס: ה. וואָלדמאַן, גאָלדמאַן, העסקע פעלדמאַן, צביה און חאַשקע וואָלדמאַן. אונטן פון רעכטס: חייטשע עפשטיין, לייטשע מענדעלסאַן, אסתר מישאָוויסקי, שיינקע פעלדמאַן און שרה קריינעס — 1922.

שמואל פישמאַן (ירושלים)

נאַציאָנאַלע אויפלעבונג נאָך באַלפור דעקלאַראַציע

1919 — 1923

הקדמה*

דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות איז ליידער נישט באַקאַנט מיט׳ן מצב פון דער ציוניסטישער באַוועגונג אין דראָהיטשין ביז דעם אויסברוך פון דער ערשטער וועלט מלחמה. וועג איך מיט מיין משפּחה זיינען אַלס פּליטים פון

שמואל פישמאַן

שטעטל ליבעשיי (בייַ פּינסק), סוף פון 1916, פּאַרוואַרפן גע־ווארן אין דעם פּאַר־לאָזענעם דאָרף פּא־פּינע (לעם דראָהי־טשין), האָב איך גע־האַט די געלעגנהייט צו אַרבעטן צוזאַמען מיט פיל דראָהי־טשינער יונגעלייט בייַ דייטשער צוואַנג־אַרבעט.

מיר האָבן צוזאַמען געהאַקט די בוימער פון די וועלדער און אויסגעלייגט זיי אויף די בלאָטיקע וועגן און געטאָן נאָך אַנדערע עבודת־פּרך.

צווישן אַט די יונגע מענטשן האָב איך אָבגעטראָפן אמת׳ע יידישע אינטעליגענטן, העברעער און הייסע ציוניסטן. מיר האָבן צווישן זיך דיסקוטירט די פּראָגע פון יידישער גאולה, און אויסגעדריקט די האָפענונג, אַז ווען די מלחמה־פירנדיקע פעלקער וועלן זיך אַמאָל זעצן צום שלום־טיש, וועט מען אויך נעמען אין אַכט די לאַגע פון ליידנדן יידישן פאָלק און מען וועט אים סוף כל סוף געבן דאָס רעכט אומצוקערן זיך צו זיין אייגן לאַנד—ארץ ישראל.

נאָוועמבער, 1917, וועג איך מיט נאָך איניקע יידישע יונגעלייט האָבן געאַרבעט אייפן פעלד, האָט זיך לעם אונז אָפּגעשטעלט אַ פורל מיט צוויי דראָהיטשינער יידן. די יידן האָבן אונז דערציילט אַז סעדלעצער יידישע סוחרים האָבן געבראַכט קיין דראָהיטשין אַ יידישע צייטונג פון וואַרשע, וואָס וועלט מלחמה. וועג איך מיט מיין משפּחה זיינען אַלס פּליטים פון

קומענדיק קיין דראָהיטשין בין איך גלייך אַריין צום רב אויסצוגעפינען וועגן די נייעס. דעם רב׳ס זון, משה, האָט מיר גלייך געזאָגט, אַז ער האָט טאָקע אַליין געלייענט אין דער צייטונג וועגן דער דעקלאַראַציע פון ענגלאַנד. די צייטונג, וועלכע גייט פון האָנט צו האָנט אין שטאָט, זאָגט ער, מוז זיך איצט גע־פינען ביי די ווייסמאַנס.

ביי די ווייסמאַנס אין הויז האָב איך געטראָפן די גאַנצע משפּחה זיצנדיק אַרום טיש און דיסקוטירנדיק די ידיעה אין דער צייטונג. איך האָב דאָן פאָרגעשלאָגן, מען זאָל לכבוד דער היסטאָרישער געשעעניש פאָראַנשטאַלטן עפּעס אַ פייערונג אָדער רופן אַ מאַסן־פאָרזאַמלונג פון אַלע יידן אין דראָהיטשין. יוסף בערעזאָווסקי (ר׳ שמעון ווייסמאַנס איידעם) האָט מסכים געווען צו מיין פאָרשלאָג. מען האָט אָבער געדאַרפט האָבן צו דעם די דערלויבעניש פון דער דייטשער קאָמענדאַטור. איז געבליבן מען זאָל גיין צו יוסף זבאָר, וועלכער איז געווען אַ גרויסער מקורב מיט די דייטשן, ער זאָל אויספּועלן די דער־לויבעניש.

וועג מיר זיינען געקומען צו זבאָרן און אים איבערגעגעבן וועגן אונזער פּלאַן, האָט ער אויסגעגלאָזט זיינע אויגן און מיט כעס אויסגעשריען: «אידיאָטן, איר ווילט אומגליקלעך מאַכן די דראָהיטשינער יידן?! פּאָרשטייט איר דען נישט, אַז די ענגלישע ארץ־ישראל־דעקלאַראַציע איז אַן אָקט קעגן דייטש־לאַנד, טאָ ווי קענען מיר אַרויסוויזן עפּנטלעך אונזער סימ־פּאַטיע מיט ענגלאַנדס דעקלאַראַציע אין דער צייט, וועג מיר ליגן אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע?!»

מיר האָבן פּאַרשטאַנען זיינע לאָגישע און געוועכטע אַרגו־מענטן און פּאַרשעמטע אַרויסגעקוקט זיך פון אים.

א.

די גרויסע אויפלעבונג און התלהבות, וואָס עס האָט אַרום־געכאַפט די יידישע באַפעלקערונג פון פוילן און אין דער גאַנ־צער וועלט נאָכ׳ן אָקט פון סאָן־רעמא, וועג די אַלוועלטלעכע מאַכטן האָבן באַשטעטיקט די באַלפור דעקלאַראַציע, וואָס וועט איבערגעגעבן בפירוש: «ענגלאַנד האָט אַרויסגעגעבן אַ דעקלאַראַציע, דערקלערנדיק ארץ ישראל אַלס יידישע נאַ־ציאָנאַלע היים»... מיר האָבן אונזערע אויערן נישט גלויבט.

איך בין גלייך געלאָפן אַהיים, איבערגעבּיטן די מלבושים און אַוועק קיין דראָהיטשין (דעמאָלט פלעגט מען פּשוט פאָר־וואַרפן די שטיוול אויף דער פלייצע און שפּאַצירן באַרוויסער־הייט אין שטאָט... די שטיוול האָט מען געזשאַלעוועט מער ווי די פּיס...).

קומענדיק קיין דראָהיטשין בין איך גלייך אַריין צום רב אויסצוגעפינען וועגן די נייעס. דעם רב׳ס זון, משה, האָט מיר גלייך געזאָגט, אַז ער האָט טאָקע אַליין געלייענט אין דער צייטונג וועגן דער דעקלאַראַציע פון ענגלאַנד. די צייטונג, וועלכע גייט פון האָנט צו האָנט אין שטאָט, זאָגט ער, מוז זיך איצט גע־פינען ביי די ווייסמאַנס.

ביי די ווייסמאַנס אין הויז האָב איך געטראָפן די גאַנצע משפּחה זיצנדיק אַרום טיש און דיסקוטירנדיק די ידיעה אין דער צייטונג. איך האָב דאָן פאָרגעשלאָגן, מען זאָל לכבוד דער היסטאָרישער געשעעניש פאָראַנשטאַלטן עפּעס אַ פייערונג אָדער רופן אַ מאַסן־פאָרזאַמלונג פון אַלע יידן אין דראָהיטשין. יוסף בערעזאָווסקי (ר׳ שמעון ווייסמאַנס איידעם) האָט מסכים געווען צו מיין פאָרשלאָג. מען האָט אָבער געדאַרפט האָבן צו דעם די דערלויבעניש פון דער דייטשער קאָמענדאַטור. איז געבליבן מען זאָל גיין צו יוסף זבאָר, וועלכער איז געווען אַ גרויסער מקורב מיט די דייטשן, ער זאָל אויספּועלן די דער־לויבעניש.

וועג מיר זיינען געקומען צו זבאָרן און אים איבערגעגעבן וועגן אונזער פּלאַן, האָט ער אויסגעגלאָזט זיינע אויגן און מיט כעס אויסגעשריען: «אידיאָטן, איר ווילט אומגליקלעך מאַכן די דראָהיטשינער יידן?! פּאָרשטייט איר דען נישט, אַז די ענגלישע ארץ־ישראל־דעקלאַראַציע איז אַן אָקט קעגן דייטש־לאַנד, טאָ ווי קענען מיר אַרויסוויזן עפּנטלעך אונזער סימ־פּאַטיע מיט ענגלאַנדס דעקלאַראַציע אין דער צייט, וועג מיר ליגן אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע?!»

מיר האָבן פּאַרשטאַנען זיינע לאָגישע און געוועכטע אַרגו־מענטן און פּאַרשעמטע אַרויסגעקוקט זיך פון אים.

א.

די גרויסע אויפלעבונג און התלהבות, וואָס עס האָט אַרום־געכאַפט די יידישע באַפעלקערונג פון פוילן און אין דער גאַנ־צער וועלט נאָכ׳ן אָקט פון סאָן־רעמא, וועג די אַלוועלטלעכע מאַכטן האָבן באַשטעטיקט די באַלפור דעקלאַראַציע, וואָס

---

* געווידמעט בדחילו ורחימו דעם הייליקן זכרון פון ליבע חברים: אליהו און שאשקע גאָלדמאַן, פריידקע פּעראָקאָווסקי־זבאָר, יצחק שוכמאַן און אַנדערע... ד׳ ינקם דמם!

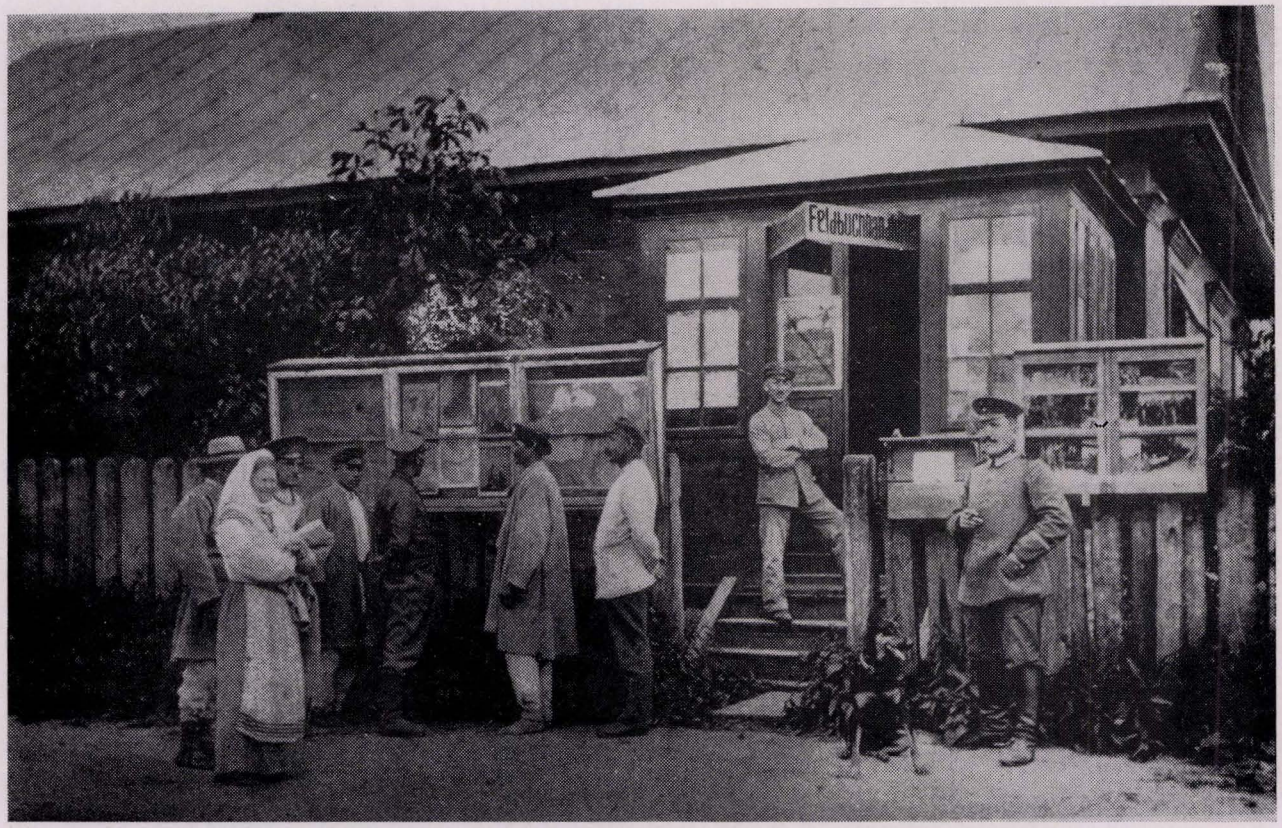
אַנערקענט ארץ ישראל אַלס יידישע נאַציאָנאַלע היים, האָט נאָטירלעך אויך אָנגעשטעקט אונזער דראָהיטשין.

דער גרויסער פּאַראַד איבער די גאַסן פון דראָהיטשין פון יונג און אַלט לכבוד דעם אָקט פון סאָן־רעמאָ לעבט נאָך געוויס אין זכרון פון אַלע לעבן־געבליבענע דראָהיטשינער. די רבנים האָבן מאָרשירט פּאַראויס מיט די ספר־תורה'ס אין די הענט, חבר יודל זילבערשטיין האָט ריטערלעך געריטן אויף אַ שיי־נעם ווייסן פערד און די חברים פון ציוניסטישן קאָמיטעט זיינען געווען באָצירט מיט ווייס־בלויע אַרם־בענדער און מיט אַנדערע סימבאָלישע באַפּיצונגען. די גרויסע מאַסע האָט זיך מאַיעסטעטיש און אין גוטער אָרדענונג באַוועגט ביז זי איז צוגעקומען צו דער קאָנצעלאַריע פון פּוילישן קאָמיסאַר (איך קען זיך גיט דערמאָנען זיין נאָמען), וועלכער איז אַגב געווען זייער אַ ליבעראַלער מענטש און פריינטלעך צו יידן.

[צום קאָמיטעט וואָס האָט אָרגאַניזירט די פייערונג פון דער באַלפור־דעקלעראַציע האָט אָנגעהערט: יעקב איינבינ־דער, משה בעזדזשעזסקי, גדליה קאָפּלאָן, נפתלי שטיינבערג, בצלאל ח. וואָלפסאָן, אַ לערער, הערש־לייב אייזענשטיין, ש. פישמאָן, וועלוול מישאָווסקי, הערשל שקאָלניק י. זילבער־שטיין, שמואל שוב א.א. זען בילד אויף זייט 96. — רעדאַק.]

דער קאָמיסאַר איז אַרויסגעקומען אין זיינע בגדי שרד און דער שרייבער פון די שורות האָט אים אין פּויליש באַ־גריסט אין נאָמען פון דער גרויסער מאַניפעסטאַציע און אויפ־געקלערט די באַדייטונג פון פּאַראַד, אויסדריקנדיק די האָפּ־נונג, אַז דאָס פּוילישע פאָלק וואָס איז ערשט אַליין באָפרייט געוואָרן פון פרעמדן יאָך, וועט אויך העלפן די יידן אויפבויען די יידישע היסטאָרישע לאַנד, וואָס איז זיי צוגעזאָגט געוואָרן פון גאָט אַליין דורך די אבות און נביאים... דער קאָמיסאַר האָט געענטפערט מיט זייער פריינטלעכע ווערטער און פאַר־זיכערט אַז ער פון זיין זייט וועט ערמוטיקן די ציוניסטישע אַרבעט אין דראָהיטשין און ער האָט האַרציג באַגריסט די יידן לכבוד דעם היסטאָרישן אָקט פון סאָן־רעמאָ.

מידע און ערשטע, אָבער מיט איבערפולטע הערצער פון התלהבות און פלאַמענדיקן גלויבן פאַר דער צוקונפט פון אַ זעלבסטשטענדיקן יידישן פאָלק אין אַ באָפרייטער ארץ ישראל און מיט שטילע תפילות צום בורא עולם פאַר זיין חסד, איז דער עולם זיך פונאַנדערגעגאַנגען. יעדער איינער האָט אויף זיין אייגענעם אופן אָנגעהויבן שפּינען חלומות און האָפנונגען ווי אַזוי צו אויסנוצן דעם גינסטיקן מאָמענט, מאַנכע פאַר פּער־זענלעכער פּאַרבינדונג מיט ארץ ישראל און די מערסטע האָבן נאָטירלעך בלויז געקלערט וועגן העלפן אַנדערע זיך צו באַ־זעצן דאָרט ווי חלוצים און בויער.

דייטשע קאָמענדאַנטור אין דראָהיטשין (אין יעקב פוליגס הויז), ווו שמואל פישמאָן האָט געוואָלט גיין נעמען אַ דערלויבענים צו פיירן די באַלפור־דעקלאַראַציע... די בילד איז גענומען געוואָרן אין 1917.

ב.

אויף מאָרגן נאָך דער אימפּאָזאַנטער און אײַנדרוקספולער מאַניפעסטאַציע האָט דער דראָהיטשינער ציוניסטישער קאָמיטעט אָפּגעהאַלטן אַ פּייערלעכע זיצונג און באַשלאָסן אָנצוהויבן וווערבירן חלוצים צווישן דער יוגנט און שיקן זיי נאָך ארץ ישראל אַלס דער ערשטער דראָהיטשינער אוואַנגאַרד... עס האָבן זיך אָפּגערופן אַ פּאָר צענדליק טיכטיקע יונגע לייט צו זיין די ערשטע אין דער רשימה. אונזער קאָמיטעט האָט דורכגעזופט די גאַנצע רשימה און באַשטעטיקט פערצן (14) פון זיי.

דער שרייבער פון די שורות איז דעלעגירט געוואָרן צום פּאַלעסטינא־אמט אין וואַרשא צו פועלן די באַשטעטיקונג פון די פערצן. לייַדער איז מיר מיט גרויס מי געלונגען צו קריגן די באַשטעטיקונג פון בלויז זיבן (7).

הרב ר׳ יצחק ניסענבוים, ז״ל, וועלכער איז געווען אַ מיטגליד פון פּאַלעסטינא־אַמט, האָט געפּאָדערט די באַשטעטיקונג פון אַמוויניקסטן צען (10) פון די פערצן חלוצים. אָבער ישראל מערעמינסקי פון לינקן לאַגער, האָט פּאָרגעשלאָגן צו באַשטעטיקן בלויז פינף (5). זיין טענה איז געווען אַז פון איין שטעטל קען מען ניט שיקן אַזוי גרויס צאָל חלוצים. אָבער דער אמתער מאָטיוו איז געווען פאַרשטענדלעך פאַר אַלעמען. אונזערע בהורים האָבן אַלע געהערט צו די אַלגעמיינע ציוניסטן, וועלכע האָבן געהאַט פאַר זיך נאָר איין צוועק: צו פאָרן קיין ארץ ישראל און העלפן בויען די לאַנד פאַר׳ן גאַנצן יידישן פאָלק, אָן באַזונדערע זייטיקע לאָזונגען... אגב זיינען נאָך צו יענער צייט ניט געווען אין דראָהיטשין קיין אַנדערע פאַרטייען אויסער די אַלגעמיינע ציוניסטן. דערפאַר האָבן די לינקע נישט געוואָלט באַשטעטיקן אַלע דראָהיטשינער חלוצים...

זייער גרויס איז געווען די פרייד ווען איך בין געקומען צוריק מיט באַשטעטיקטע זיבן סערטיפיקאַטן. דאָס שטעטל האָט זיך אָנגעהייבן גרייטן צום אָפּשייד פון דער ערשטער גרופּע חלוצים. זייערע נעמען זיינען געווען: צווי ברידער שוב, איסר וואַלעוועלסקי, זאב מילנער, יאָסל קאָברינסקי, הערשל שטיינבערג און דעם זיבעטן געדיינק איך שוין נישט.

ווי איך געדענק איז צו זיי אויך צוגעשטאַנען דער אַלטער דראָהיטשינער בעל הבית ר׳ אהרן זבאר (אַהרעלע דער לידווינאָווער), וועלכער האָט שוין דאָן געהאַט אַ טאָכטער מיט אַ משפּחה אין ארץ ישראל. אויב איך מאַך ניט קיין טעות איז דאָס געווען די באַוואוסטע ברוך גוראַלסקי פאַמיליע, וואָס האָט אויפגעשטעלט די ערשטע מעבל פאַבריק אין ארץ ישראל.

„פועלי־ציון״־פּאַרטיי און איר יוגנט־גרופּע „פרייהייט״ פון דראָהיטשין אין 1934

אהרן זבאָר איז געפֿאָרן מיטן צוועק אויסצולעבן דאָרט זיינע יאָרן, נאָר ער איז ליידער אין אַ יאָר אַרום צוריקגעקומען, ווייל ער האָט ניט געשטימט מיט זיין טאָכטער און משפּחה.

מען האָט פֿאַר די אָפּפֿאָרנדיקע חלוצים איינגעאָרדנט אַ שיינעם אָפּשיידס אָונט מיט מוזיק און געזאַנג און אויף מאָרגן האָט דאָס שטעטל זיי אַרויסבאַגלייט מיט ברכות און טרערן צו דער באַן סטאַנציע. וועג דער צוג האָט געירירט פון אָרט האָט דער גאַנצער עולם ספּאָנטאַניש אָנגעהויבן זינגען די „התקוה" וואָס האָט געמאַכט אַ שטאַרקן איינדרוק אפילו אויף די קריסטלעכע אַנוועזנדע.

ג.

עס האָט זיך דאָן אין דראָהיטשין אָנגעהויבן אַ שטאַרקע און אינטענסיווע ציוניסטישע טעטיקייט. מיר האָבן אָרגאַניזירט גרויסע געלט אַקציעס פאַר׳ן קרן קימת. פרייוויליקע בחורים׳לעך און מיידלעך פֿלעגן באַזוכן יעדע יידישע הויז און אַלעמען געמאַכט צו באַשטייערן זיך מיט אַ מאָנאַטלעכן מס־עצמי. יעדע געלעגנהייט איז אויסגענוצט געוואָרן פאַר׳ן קרן קימת, וואָס האָט אַריינגעבראַכט פֿאַרהעלטניסמעסיק גאַנץ היבשע סומעס. אונזער קאָמיטעט פלעגט פון צייט צו צייט באַקומען לויב־בריוו פון הויפּט ביורא פון קרן קימת אין וואַר־שע אונטערשטרייכענדיק, אַז דראָהיטשין מיט איר קליינער יידישער באַפֿעלקערונג צייכענט זיך אויס מיט אירע געלט זאַמלונגען מער פון אַנדערע שטעדט אין גאַנץ פּאָלעסיע.

נאָך דער לאָנדאָנער ציוניסטישער קאָנפערענץ, וועלכע קרן היסוד איז פֿראָקלאַמירט געוואָרן, איז דראָהיטשין געווען צווישן די ערשטע וואָס האָט פֿראָקלאַמירט דעם לאָזונג פון „מעשר". עס זיינע טאַקע געשאַפֿן געוואָרן גאַנץ באַדייטענדע סומעס געלט. די אויפגאַבע פון אונזער קאָמיטעט איז געווען צו האַלטן דעם עולם אין שטענדיקער שפּאַנונג און התלהבות. אַ גרופּע חברים ווי שמואל שוב (איצט אין אַמעריקע), אהרן סאַראַטשיק (יעצט „שראלי" אין ארץ ישראל), יוסף בערע־זאָווסקי ע״ה און אַנדערע פלעגן פון צייט צו צייט אַרויס־טרעטן אויף מיטינגען אין די שוהלן און וועקן דעם עולם צו מעשים און קרבנות גרייטקייט. אויך פלעגן גאַנץ אָפּט אונז באַזוכן אינסטרוקטאָרן און רעדנער פון דער צענטראַלע אין וואַרשע, וואָס פלעגן ריידן לטובת דעם בנין־הארץ.

איך האַלט פאַר מיין הייליקער פליכט דאָ צו דערמאָנען אַלס גוטן ביישפּיל איינעם פון דראָהיטשינער „עמך"־יידן, הערשל דווינסקי דעם שוסטער, וועלכער איז מיט האַרץ און נשמה געווען איבערגעגעבן צו ארץ ישראל. ער פלעגט קלייבן אַרום זיך רעדלעך יידן בעלי־מלאכות און הענדלער און האָט

בית״ר פון דראָהיטשין. לינקס שטייט ד״ר גאָלדשטיין (מיטן רעוואָלווער), גענו. דירעקטאָר פון דער שולע „מוריה" און גרינדער פון בית״ר אין דראָהיטשין. זען בילדער אויף זייט 44, 90 און 190

געפּריידיקט פּאַר זיי חבת ציון און בנין הארץ. אַזוי ווי ער איז געווען ווייט פון צו זיין אַן עם הארץ פלעגט ער זיך שטענדיק באַנוצן מיט אַ פּסוק פון דער תורה און נביאים. אייגנטלעך אין אַ שבת אין דער „פּוילישער שוהל", וועו הערשל דער שוסטער האָט אויסגעהערט אַ באַגייסטערטע רעדע פון איינעם פון אונזערע רעדנער, איז ער אַרויף אויף דער בימה און אויסגעשריגן: „יידן, איר זאָלט וויסן, אַז עס איז טאַקע משיח־צייטן, ווייל עס ווערט מקוים דער פּסוק „אז ירננו כל עצי יער"... איר הערט, אַז וויבאַלד אַ פּראָסטער יד, אַ שוסטער ווי איך, קען האָבן די העזה אַרויפגיין אויף דער בימה און רעדן פֿאַרן עולם, איז דאָס אַ סימן, אַז די גאולה איז נאָענט און מיר דאַרפן גיין קיין ארץ ישראל. לאָמיר ניט שווייגן, יידן, עס איז משיח צייטן..." איך פּאַרשפּאַר צוגעבן, אַז זיין גאַנץ קורצע „דרשה" האָט געמאַכט אויפן עולם אַ גאָר שטאַרקן איינדרוק. גאַנץ דראָהיטשין האָט זיך באַצויגן מיט דרך ארץ צו אָט דעם ר׳ הערשל שוסטער, ווועלכער האָט אין אַ קורצער צייט אַרום עולה געווען מיט זיין משפּחה קיין ארץ ישראל. זאָלן אָט די געציילטע שורות דינען לזכרון עולם פּאַר אָט דעם האַרציקן ייד און חבר ר׳ הערשל הסנדלר, וואָס האָט אויסגעלעבט זיינע יאָרן אין ירושלים עיר הקדושה און נפטר געווארן בשיבה טובה. תנצב״ה.

איך ווייל דאָ דערמאָנען איינעם פון די זעלטענע פאַלקס טיפֿן אין דראָהיטשין, שכנא דעם שוהל רופער. ער איז נאָטירלעך געווען אַן אמת׳ער ארעמאַן און זיך ווי עס איז דערנערט פון שמשות און האַלץ העקעריי. ער איז אָבער שטענדיק געווען צווישן די ערשטע ביישטייערער פאַר׳ן קרן קימת און צו אַלץ וואָס מען האָט זיך צו אים געוענדעט. וועו עס איז דורכגעפירט געווארן אין דראָהיטשין די „געצייג אַקציע" פאַר די קבוצים אין ארץ ישראל, איז שכנא געווען דער ערשטער צו בריינגען זיין נייע האַק און מיט אַ ברכה „שהחינו" און ציטערדיקע הענט האָט ער די האַק אַוועק־געגעבן צום קאָמיטעט. [זען בילדער זייט 41 און 69. רעד.]

ד.

נאָך סאָן־רעמאָ איז אַרויס אַ רוף פון ציוניסטישן צענטראַל קאָמיטעט אין פוילן, מען זאָל זיך אָנהויבן גרייטן צום נאָך־מלחמה׳דיקן ציוניסטישן צוזאַמענפאָר. אונזער קאָמיטעט האָט דאָן באַשלאָסן צו פּאַרקויפן געניג שקלים כדי צו זיין באַ־רעכטיקט צו שיקן צווויי דעלעגאַטן צו דעם צוזאַמענפאָר אין לאָדז. אויף מער ווי צווויי האָבן מיר גאָר ניט געקענט חלומען. דראָהיטשין האָט דאָן פּאַרקויפט איבער 500 שקלים און גע־שיקט צווויי דעלעגאַטן: שמואל שוב און שמואל פישמאָן.

ווי איבערראַשט זיינען מיר ביידע דראָהיטשינער דעלעגאַטן געווען, ווען יצחק גרינבוים האָט אין זיין באַריכט ווועגן דער צאָל דעלעגאַטן צו דער קאָנפערענץ אַרויסגעשטעלט דראָהי־טשין אַלס אַ מוסטער, וואָס האָט פּאַרקויפט פּראָפּאָרציאָ־נעל מער שקלים ווי וועלכע ס׳ניט איז שטאָט און שטעטל אין פּוילען... מיר זיינען דאָן געוואָרן די העלדן פון דער קאָנ־פערענץ און פיל פּראָמינענטע ציוניסטן האָבן אונז וואַרעם באַגריסט און געדריקט די הענט. קומענדיק צוריק פון דער קאָנפערענץ קיין דראָהיטשין האָבן מיר אָפּגעגעבן אַ באַריכט פון דער קאָנפערענץ פּאַר אַ גרויסן עולם צוהערער.

אָנהויב 1922 בין איך באַשטימט געוואָרן דורך דעם צענ־טראַל קאָמיטעט אַלס געגנערַאל סעקרעטאַר פון גאַנץ פּאָלע־סיער ראַיאָן און מיט גרויס באַדויערן האָב איך מיט מיין פרוי געמוזט פאַרלאָזן אונזער ליבע דראָהיטשין, וואו מיר האָבן אַזוי אידעאַליש געלעבט און געלייסטעט מיט פיל אַנדערע טייערע חברים, און זיינען איבערגעפאָרן קיין פּינסק. נא־

„השומר הצעיר" פּוי דראָהיטשין. שטייגן פון רעכטס: מרדכי בודער, לייזער וואַרשאָווסקי, באָ־דיע פרידענבערג, יוסף בוף, און שלום בייך. זיצן פון לינקס: הערשל שמיד, וואָלדמאָן, ראובן וואַרשאָווסקי, יעקב רא־זענבוים און יעקב וואָר־שאָווסקי. אונטן, לינקס: ישראל שוואַרץ, יעקב אַרליאַנסקי און מרים צירל׳ס אייניקל.

טירלעך בין איך געשטאַנען אין נאָענטן קאָנטאַקט מיט די דראָהיטשינער חברים און מיט גרויס שפּאַנונג נאָכגעפאָלגט די פּאַרטוויגטע ציוניסטישע טעטיקייטן.

זומער 1923 האָט דער גורל געוואָלט, אז איך זאָל איבערריסן מיין ציוניסטישע אַרבעט אין פּוילן און אויסוואַנדערן קיין אַמעריקע. די ערשטע יאָרן פלעג איך נאָך פון צייט צו צייט הערן גוטע בשורות פון דראָהיטשין און פלעג שעפּן גרויס נחת פון דער ציוניסטישער אַרבעט וואָס האָט זיך דאָרט צעוואָקסן און וויך וועגן די פאַרשידענע ציוניסטישע פאַרטייען מיט וועלכע דראָהיטשין איז געבענטשט געווען צוגלייך מיט אַלע אַנדערע „לייטישע" שטעט און שטעטלעך אין פּוילן. ביסלעכווייז אָבער האָב איך אָנגעהויבן פאַרלירן דעם קאָנטאַקט מיט דראָהיטשין און איך בין צום באַדויערן ניט אומשטאַנד צו שרייבן וועגן דער ווייטערדיקער עפּאָכע נאָך 1923.

איך האָף אָבער, אז עס וועלן זיך געפינען אַנדערע חברים, וואָס וועלן דערגענצן מיין איבערזיכט וועגן דער ציוניסטישער באַוועגונג אין דראָהיטשין פון 1923 ביז דעם חורבן אין 1942.

***

הערה — מער פּרטים וועגן דער ציוניסטישער באַוועגונג אין דראָהיטשין זען זייטן 46, 47, 48 און 49. ——— [רעדאַק.]

יוגנט גרופּע „פרייהייט" פון דראָהיטשין.

אין הייליקן אנדענק פון אונזערע ליבע און אומפאַרגעסלעכע

מוטער

בת־שבע פּעשקאָווסקי

יונגע שוועסטער־לאַך

פייגל, חאַשע פּעשקאָווסקי

אומגעקומען דורך די מערדערישע באלאכאוועס

אין זאַקאָזעליע בייַ דראָהיטשין

ג׳ חשון, תרפ״ב—1921

און ברודער

יהודה לייב פּעשקאָווסקי

געשטאָרבן

ג׳ תמוז, תרפ״ב—1921

סאָניע פּינס

מייטע גרינוואַלד

זען זייטן 101 און 102.

בית״ר. — שטייען פון רעכטס: פרץ גאָלדמאַן, ——— לייבל קראָווץ, בערל גאָטליב, ——— און אברהם מישאָווסקי. זיצן פון רעכטס: יוסף רובינשטיין, צבי לעוואַק און מנחם שטיינבערג. אונטן פון רעכטס: מאיר־מאָטיע הויזמאַן און מרדכי גאָטליב. — [זען זייט 246.]

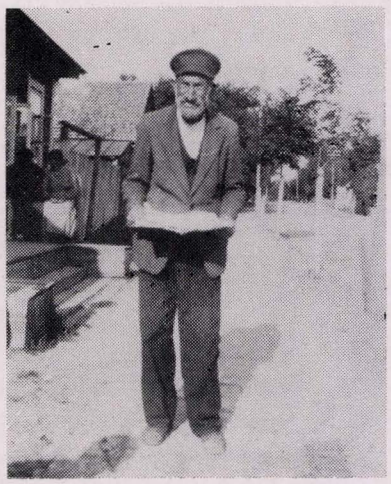
פאַטאָסטאַט פון דראָהיטשינער בית״ר־סטעמפּ

1טע שורה, שטייען פון רעכטס: ל. וואַרשאַווסקי, ש. וואַרשאַווסקי, ב. בערג, מ. בודער, פ. מאַזורסקי, ל. גאַלדבערג, ה. שמיד.
2טע שורה פון רעכטס: ה. עפעלבוים, ב. צ. בעזדזעסקי, ר. בוים, ר. עפעלבוים, י. גאַלדבערג, בוים, י. בייד, מ. קאַלענקאָוויטש.
זיצן פון רעכטס: ט. מילנער, י. שוואַרץ, ש. פעלדמאַן, י. מישקי, א. דרוקער, ש. זאַרעצקי. אונטן פון רעכטס: ש. פעלדמאַן, ח. גאַלדבערג, ד. גאַלדמאַן, מ. וואַלעוועלסקי, קאַטאַק. „החלוץ", געהאַט מיטגלידער פון אַלע פאַרטייען. 18 אומגעקומען, ה״ד!

בילד לינקס, פון לינקס צו רעכטס: זכריה סאַפּאַזשניק, הערשל שטיינבערג (אַ פרוי) און אהרן ראַזענצווייג (אַרעלע יאַנקל ברוך׳ס), אַמאַליקער בונדיסט וואָס האָט געקעמפט פאַר פרייהייט און גערעכטיקייט, זיצט אויף דער קאַזלע און פירט... ס׳איז געווען אין זיין נאַטור צו פירן מענטשן אין גלייכן וועג... זכריה און אַרעלע יאַנקל ברוך׳ס זיינען אומגעקומען, ה״ד!
וועגן אַרעלע יאַנקל ברוך׳ס זען זייט 272.

טאַדעוס סאַפּאַזשניק, ע״ה, געשטאַרבן אין דראָהיטשין.

דער בונד

אין יאָר 1903, וועז עס איז אויפגעקומען די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג פון די „שוועסטער און ברידער", איז אויך די דראָהיטשינער יוגנט געוואָרן אַריינגעצויגן אין דעם רעוואָלוציאָנערן שטראָם, און די אַרבעטער האָבן אָנגעהויבן צו פאָדערן זייערע רעכט.

מיט דער הילף פון די פירער פון דעם בונדישן צ"ק אין פינסק, איז געשאַפֿן געוואָרן אַ בונדישע ארבעטער פאַרטיי אין דראָהיטשין. די הויפּט־פירער פון בונד אין דראָהיטשין זיינען געווען מרדכי וויסמאַן (שמעון דעם רופא'ס זון) און וו. פאַליאַק (קאָפּוליערס אייניקל). די געהיימע פאַרזאַמלונגען פון „בונד" זיינען פאָרגעקומען אין די וועלדער פון ראָווין און בראָנע, ווי אויך אין שטיבל פון אַלטן בית־עולם. די פירער פון „בונד" האָבן יעדעס מאָל געטוישט זייערע פאַרזאַמלונג־פלעצער.

אין אַ געוויסן טאָג זיינען אַראָפּגעקומען קיין דראָהיטשין די פירער פון בונדישן צ.ק. אין פינסק: יעקב גורין און אהרן וויינבערג, וועלכע האָבן געזאָלט רעדן אין אַלטן בית־מדרש. נאָר איידער וואָס וועז, איז דער פּריסטאָו מיט זיינע סטראָזשניקעס באַפאַלן די פאַרזאַמלונג און האָט אַרעסטירט כמעט אַלע פאַרזאַמלטע אין שוהל. עס האָט געקאָסט פיל מי און געלט ביז מען האָט די אַרעסטירטע באַפרייט פון טורמע.

דער ערשטער אַרבעטער־סטרייק אין דראָהיטשין איז אויסגעבראָכן אין שוסטער־וואַרשטאַט פון ראובן בייטע, וועלכער האָט נישט געוואָלט נאָכקומען די פאָדערונגען פון די אַרבעטער. אַרעלע ראָזענצוויג (יענקל ברוך'ס זון) האָט זיך דאָן אַריינגעריסן צו ראובנ'ען, אַרויסגעטריבן די סטרייק־ברעכער און דעמאָלירט דעם וואַרשטאַט. די בונד־אַרבעטער האָבן לסוף אויסגעקעמפט אַן 8־שעה'דיקן אַרבעטס־טאָג אזן בעסערע שכירות.

צו יענער צייט האָט יעקב גאָלדבערג (יוסף ניסל'ס זון), וועלכער איז געווען אַ פלאַמענדיקער אַגיטאַטאָר פאַרן בונד, אָנגעפירט מיט אַ געהיימער פאַרזאַמלונג אין ראָוויגער וואַלד. די פאָליציי האָט געמאַכט אַן איבערפאַל אויף די פאַרזאַמלונג און אַרעסטירט גאָלדבערג'ן און אים פאַרשפאַרט אין תפיסה. ער איז אָבער דאָרט לאַנג נישט געזעסן. חנא שרה גאָלדעס דער קירזשנער אז אַרעלע יענקל ברוך'ס דער שוסטער האָבן ביינאַכט אונטערגעגראָבן די טורמע און גאָלדבערג'ן באַפרייט. גאָלדבערג איז נאָך די זעלבע נאַכט אַריבער די רוסישע גרענעץ און איז אַוועק קיין אַמעריקע.

דעם 1טן מאי, 1905, איז אין דראָהיטשין אויפן מאַרק פאַרגעקומען אַ גרויסע אַרבעטער דעמאָנסטראַציע. „איינער" האָט דאָן געהאַלטן אַ שטאַרקע רעוואָלוציאָנערע רעדע, אויס־רופנדיק: „נידער מיט דער צאַרישער רעגירונג, זאָל לעבן דער בונד!" אַלס רעזולטאַט איז דער „איינער" אַרעסטירט געוואָרן און ער איז פאַר אַ צייט געווען פאַרשיקט קיין סיביר אויף קאַטאָרגע. נאָך גרויסע השתדלות'ן, איז דער ווייטער און קאַלטער סיביר אויסגעביטן געוואָרן פאַר „אים" אויף דער קאָברינער טורמע.

נאָך דעם אָקטאָבער מאַניפעסט אין יאָר 1905 פון רוסישן צאַר, וועלכער האָט געפֿלאַנט צו דערטרינקען די רוסישע רעוואָלוציע אין ייִדיש בלוט, האָבן די צאַרישע טשינאָוניקעס אין דראָהיטשין, מיט דער אויפגעהעצטער פּויערשער באַפעלקערונג, געגרייט אַ פאָגראָם אויף די ייִדן. געזאָלט האָט דער פאָגראָם פאָרקומען דעם 9 דעצעמבער, אין דעם מיקאָלאַי יריד. אָבער דער „בונד" האָט זיך אויך געגרייט. דעם טאָג, וועז דער יריד האָט געדאַרפט פאָרקומען, האָבן זיך די בונדישע יונגעלייט אַרויסגעלאָזט, גאַנץ פרי, אויף די וועגן הינטערן שטאָט, און יעדן פּויער וואָס זיי האָבן געטראָפן פאַרנדיק אויף דעם יריד האָבן זיי געשלאָגן מכות־רצח און אים צוריקגעשיקט אין דאָרף. דער יריד איז טאַקע נישט פאָרגעקומען און די בונדישע יוגנט האָט דאָן גערעטעוועט די שטאָט פון אומגליק.

ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, זיינען די פּויערים טאַקע געפאָרן אין שטאָט אַריין מיט העק און קאָסעס און מיט זעק...

דאָס זעלבע איז פאָרגעקומען מיט די פּריזיוויניקעס פון יאָר 1905, וועז די יוגנט כוליגאַנעס האָבן זיך געלאָזט ווויל־גיין איבער דער יידישער באַפעלקערונג. די בונדישע פּראָ־לעטאַריער האָבן די גוי'שע פּריזיוויניקעס אַזוי צעקלאַפּט, אַז זיי האָבן פאַרזאָגט אַ צענטן נאָכאַמאָל אָנצוהויבן זיך מיט די ייִדן.

די צאַרישע טשינאָוניקעס האָבן אָבער באַקומען די אויּ־בערהאַנט איבער די רעוואָלוציאָנערן, און האָבן מיט זייערע רעפּרעסיעס פאָרטריבן די דראָהיטשינער בונדישע פירער קיין אַמעריקע. דער „בונד" אין דראָהיטשין האָט אָנגעהויבן אַראָפּצוגיין פון זיין אַרענע און איז געוואָרן פאַרשטילט.

אָבער טראָץ אַלע דורכפאַלן, האָט דער „בונד" אין דראָ־היטשין, ווי אין אַלע אָנדערע שטעטלאָך, איינגעשריבן אַ בלאַט אין דער יידישער געשיכטע.

פּרטים פון גדליה קאָפּלאָן

***

ד"ר מרדכי וויסמאָן האָט צוגעגעבן דאָס פאָלגענדעס:

פּראָקלאַמאַציעס אין יידיש האָט מען געדרוקט ביינאַכט אויף אַ מימאָגראָף אין דער דירה פון גרשון דעם שוסטער (קיילע דער בריזוטרעגערינ'ס אַ זון), וועלכער האָט געווינט מיט זיין פאַמיליע פון פינף קינדער אין איין צימער בייּ מיכלען דעם מצבה־קריצער. גרשון האָט אין דעם איין צימער אויך געהאַט זיין שוסטער־וואַרשטאַט...

מושקע טורבאָוויטש אין געווען איינע פון די איבערגע־געבנסטע בונדישע טוערינס אין דראָהיטשין.

נאָך פּרטים וועגן „בונד" זען אויף זייט 49. —— [רעדאַק.]

געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס

בקור־חולים ולינת־הצדק

פון **צבי יצחק האָפמאַן**

1890

וועַן איך בין צוריקגעקומען פון אַמעריקע קיין דראָ־היטשין האָט מיך דער רב ר׳ מנחם אַריינגערופן צו זיך און דערציילט, אז אין שטאָט געפינען זיך אַ סך אַרימעלייט און וועַן, חלילה, עמיצער פון זיי וועַרט קראַנק, איז נישטאָ וועַר עס זאָל זיי העלפן. דעריבער שלאָגט מיר פאָר דער רב אז איך זאָל גרינדן אַ „לינת־הצדק״. איך האָב דעם פאַרשלאָג אָנגענומען.

צום ערשט האָב איך איינגעקויפט פרוכטן, מאַלינעס וכדומה, און האָב עס איבערגעגעבן צו דער רביצין און זי האָט עס איינגעפרעגלט. און צו יעדן חולה וועַן מען איז גע־גאַנגען מבקר חולה זיין האָט מען געטראָגן אַ גלעזל אייַ־געמאַכץ. דערנאָך האָב איך מסדר געווען, אַז וועַן איינער איז געוואָרן ניט געזונט, חלילה, האָב איך געשיקט צוויי מענטשן, איינעם פון איין זייט שטאָט און דעם צווייטן פון דער צוויי־טער זייט שטאָט, צו זיצן ביים קראַנקן. אַלע האָבן זיך געמוזט משתתף זיין. אפילו דער רב האָט געדאַרפט דינגען אַ פאָר־טרעטער, וועַן עס איז געווען זיין גורל צו נעכטיקן ביי אַ חולה.

איך וויל דערמאָנען דאָ אייניקע פאַסירונגען וואָס פון זיי קען מען זיך שאַפן אַ שטיקל באַגריף וואָס דער „לינת הצדק״ האָט אויפגעטאָן.

אויף דער קאָברינער גאַס האָט געווינט אַן אָרימער בחור, אַ שוסטער, און ער האָט געדאַרפט חתונה האָבן אין אַ דינ־סטאָג אָוונט. אַזוי ווי ער האָט געדאַרפט ענדיקן ביז צו דער חתונה אלע „אָרדערס״, איז ער געשטאַנען מוצאי שבת קודש ביז שפּעט אין דער נאכט און געארבעט. געזען אז עס פעלט אים א געצייג צו דער אַרבעט, איז ער אוועק צו אַ צווייטן שוסטער צו באָרגן די כלי. די מאַמע זיינע האָט געוואָרט אויף זיין צוריקקומען און אזוי ווי ער האָט זיך פאַרזאַמט זייער לאנג איז זי אַרויס אים זוכן. אריבערגייענדיק א בריקל האָט זי געהערט ווי אונטער דעם בריקל קרעכצט אימיצער און אז זי האָט זיך צוגעקוקט האָט זי דערזען אז איר זון ליגט אין גראָבן. זי האָט געמאַכט א גוואַלד, עס זיינען זיך צונויפגעלאָפן מענטשן און מען האָט דעם בחור אַרויסגענומען פון גראָבן און אוועקגעפירט אהיים. מען האָט גלייך געפונען שמעון דעם רופא און נאָך דריי דאָקטוירים פון די ארומיקע שטעט און אלע האָבן אים אפגעזאָגט דאָס לעבן. נאָר שמעון האָט געזאָגט, אַז פונדעסטוועגן זאָל מען פרובירן אים אייַ־וויקלען אין רעדנעס, געווייקט אין קאַלטן וואַסער, אפשר וועט עס העלפן. שמעון האָט ביי מיר געבעטן איך זאָל אים צושטעלן 2 געזונטע מענטשן, אז זיי זאָלן שטיין ביי דעם בחור און בייטן די רעדנעס אלע 10 מינוט. האָב איך געשיקט משה האַנעלעס און בערל דעם שמיד. משה האָט געהייסן בערלען לייגן זיך שלאָפן און ער איז אליין געשטאַנען די גאַנצע נאַכט און האָט געביטן די רעדנעס אלע 5 מינוט. אזוי האָט מען געביטן די נאַסע רעדנעס 3 טעג, און געלויבט דעם אויבערשטן, דער בחור איז געזונט געוואָרן און ער האָט שפּעטער חתונה געהאַט.

איינמאָל, בערך אין יאָר 1898 איז דאָס געווען, איידער שמאי הערשל דינעס איז אַנטלאָפן אום יום־טוב, איז אין די אַרומיקע שטעטלאַך אויסגעבראָכן אַן עפידעמיע פון חאָלעריע, ר״ל. האָט שמעון דער רופא געהייסן צוגרייטן בלעכן, כדי צו לייגן מיט הייסע וואסער צו די קראַנקע און אויך וואנעס, וויייל, מסתמא, האָט מען מורא געהאַט, וועט קיין דראָהיטשין אויך קומען די קרענק. האָב איך באַשטעלט די בלעכן און וואַנעס. און טאַקע מיט עטלעכע טעג שפּעטער איז אויסגע־בראָכן די עפידעמיע, ר״ל. אָבער מיר זיינען געווען צוגעגרייט און די עפידעמיע האָט ב״ה נישט געהאַט קיין פאַטאַלע פאָלגן.

אפגעצאָלט פאר די כלים האָט מען צו אַ געוויסע מאָס מיט דעם וואָס שמואל הערש, חנה רעשע׳ס אַ שוואָגער, מארקעל, א חזן, איז צוריקגעקומען פון אמעריקע און די צווייטע טעג פסח האָט ער געדאוונט און מען האָט פארקויפט בילעטן האָט מען מיט דעם געלט באַצאָלט די חובות פאַר די בלעכן און די וואנעס.

נאָך אַ זאַך האָט די לינת־הצדק איינגעפירט: אַזוי ווי מען האָט געדאַרפט האָבן אייז פאַר די קראַנקע, האָב איך געדונגען גויים צו האַקן אייז און געבראכט עס אין א לאָדאָונע און יעדער האָט געמוסען וויפיל ער האָט געדאַרפט און האָט אריינגעוואָרפן אין אַ פושקעלע וויפיל ער האָט נאָר גע־קאנט.

וועַן איך בין צוריקגעפאָרן קיין אַמעריקע האָב איך איבערגעגעבן די נשיאות פון לינת־הצדק צו הערשל חיים לעוו, דעם רימער.

די תקנות פון „לינת הצדק״ האָבן מיר געקראָגן פון מאַלטשער רב, הגאון, ר׳ זלמן סנדר, זצ״ל.

חברת
„בקור חולים" - „לינת הצדק"
בדרוהיצין דפולסיה

Stow. „LINATH HACEDEK"
w Drohiczynie-Pol.

שובר הכנסה №

Otrzym. od

Zebrał

Ofjarował

SUMA Zł. שלושים וחמש 25 gr. סכום זה פר.

Słownie בפירוש

Dn. 22 m. 3 1937 יום כ"ב חדש ג' תרצ"ז

חתימת Kasjer: הגזבר

Wydano Zezwolenie Linath-Hacedek Stow. Drohiczyn Pol.
חברת לינת-הצדק בדרוהיטשין פולסיה

כאלאזשינער רבי בעט הילף פאַרן בקור־חולים

צו אונזערע ליבע שוועסטער און ברידער, פריינד און סימפאַטיקער פון אונזער געזעלשאַפט „ביקור חולים ולינת הצדק"
אין טשיקאַגאָ — פעברואַר, 1932

איבערשיקנדיק אייך אַ באַריכט פון אונזער טעטיקייט פאַר דעם יאָר 1931, בעטן מיר אייך צו באַקענען זיך מיט אונזער אַרבעט פון פאַריקן יאָר (1931). אין נאָמען פון דער פאַרוואַלטונג פון „בקור חולים" און אין נאָמען פון אַלע אַרעמע און געדריקטע, שוואַכע און קראַנקע וועלכע מיר שטיצן אונטער אין אַן עת צרה, דאַנקען מיר אייך פאַר די 75 דאָלאַר.

ווי עס איז צו זען פון באַריכט אונזערן, האָבן מיר זיך אין דעם פאַריקן יאָר באַגרענעצט אין אונזער אַרבעט און די הויפּט שטיצע אונזערע פאַר קראַנקע איז באַשטאַנען אין געבן אומזיסטע מעדיצינישע הילף (ווי אומזיסטן דאָקטאָר, רעצעפטן א.א.וו.) וועלכע אונזערע הכנסות האָבן דערלויבט. אין די פריערדיקע יאָרן האָבן מיר אויסגעגעבן אויף שטיצע פאַר קראַנקע פיל הונדערטער זלאָטעס, ווי צום ביישפיל: אויף פאַרן צו אַ דאָקטאָר אין אַ גרויסער שטאָט, אויף אָפּעראַציעס, קינפּעטאָרינס־הילף, דאָטשע, פיש־אייל פאַר שוואַכע קינדער, און נאָך אַזעלכע פאַרשידענע פאַלן און מיר האָבן טאַקע אַ צאָל מענטשן ממש גערעטעוועט דאָס לעבן.

מיר האָבן געגוג האַרצווייטאָג, וואָס מיר קענען ניט אַנטקעגן קומען און לינדערן די נויט פון די פיל געדריקטע און געפאַלענע בעלי בתים חשובים, וועלכע קומען צו אונז שוואַרצן דעם פּנים אין אַן עת צרה, און מיר מוזן זיי אַנטקעגנקומען מיט גראָשנס, און איר ווייסט פילייכט האָבן מיר אויף אונזער געווויסן אויך אייניקע קרבנות, וועלכע וואָלטן דורך געהעריקער אונטערשטיצונג אין צייט געזונט געווואָרן.

מיר וועלן זיך צו אייך, שוועסטער און ברידער, איר זאָלט זען וווי ווייט מעגלעך ניט איבערלאָזן אונז אַליין אין אונזער שוועָרער פאַראַנטוואָרטלעכער אַרבעט אין אַזאַ ביטערער צייט ווי יעצט, און דערמעגלעכן אונז צו לינדערן די נויט פון פיל אונזערע־אייערע ברידער און שוועסטער אין דראָהיטשין.

מיר דאַנקען אונזער חשובער טוערין אין שיקאָגע, פרוי מלכה וואַרשאַווסקי און אַלע אירע מיטהעלפער פאַר זייער מי.

דער עוויגער זאָל געבן דאָס די צייט זאָל וועלן בעסער און מיר זאָלן קענען העלפן די נויטבאַדערפטיקע.

פרעזעס: יוסף דוד שו"ב; קאַסיר: דוד וואַרשאַווסקי;
סעקרעטאַר: אַלטער קאַרעלין.

**
*

דאָ פאָלגט אַ צושריפט פון באַוואוסטן כאָלאָזשינער רב'ן ר' אליהו מרדכי לעווינאָוויץ. ——— [רעדאַק.]

איך בענטש די אַלע וואָס נעמען איין אַנטייל אין העלפן דער הייליקסטער הברה פון אונזער שטאָט „בקור חולים". ביי מיר שטייט אויך איין פּושקע וואָס איך זאַמל געלט פאַרן בקור חולים. זעט יידן למעה"ש ניט לאָזן חס ושלום אומפאַלן אַזאַ הייליקן בנין וואָרום אויב דער בקור חולים וועט זיך האַלטן נאָר אויף די היגע גראָשנס אַליין מוז ער אומפאַלן. נעמט אייך מיין ברכה וואָס עס גייט אַרויס פון איין אָנגעוויייטקטע האָרץ פון יידישע בקשות און צרות, איר זאָלט ניט וויסן פון קיינע קראַנקייט.

נאום אלי' מרדכי לעווינאָוויץ.

חברה לינת־הצדק : בודפעסט - תשלסה

תּאַריכט פון דער אויפֿזיכט־קאָמיסיע אויבֿער דעם בוך חולים־לינת הצדק אין בודפעסט

פֿאַר יאָר 1931

הכנסה

אויפֿגענומען פֿון קאַסע פֿון יאָר 1930			55	7
מיטגלידער־באַצאָלונגען פֿאַרן יאָר:				
קלוין פֿישל – וויענער גאַסע	20	182	80	1105
קלוין אַבֿרהם־יצחק – פּאַרק־קרייז	70	257		
פּאַפּיר וויטשעסלאַוו – לינת הצדק	05	287		
רעכט־אַנוואַלט ד"ר יוסף גרינבוים – אוסטער־גאַס	85	378		
פֿון קלייבונגען:				
קלוין פֿישל – וויענער גאַסע	20	182	80	1105
ר' יוסף בוך שוין		68		
ר' אַבֿרהם	12	93		
לוי יוסף		6	12	300
פֿאַר בילעטן פֿאַרקויפֿט:				
פֿון חברה־קדישא וואַלקאָוויסקי – פֿאַר בילעטן צום אויפֿפֿירונג פֿון „אַ מענטש אויף אַ וועג“	75	663		
• יוסף בלוי פֿון מינסק	3 פּאַסן	26		
• יוסף בלוי פֿון מינסק	50	442		
פֿאַר פֿאַרקויפֿטע בילעטן:				
פֿאַר פּראָבֿירונג בילעטן	50	1	45	1140
קלערות צילר		57	15	
פֿון שפּעטערן פֿאַרקויפֿער ציגלער		76	55	
פֿון שפּעטערן פֿאַרקויפֿער ציגלער		47	35	
פֿון שפּעטערן (לויטן)		260	05	
פֿאַרשיידענע הכנסות				
רעזערוו פֿון אונזער בילעט, פֿאַרמאַכט בעקלי, פֿרוי[illegible] פֿון כּ"ה				
אַרויסגעגעבן פֿון יאָר 1932				

הוצאה

פֿאַר בילעטן פֿאַרקויפֿט:				
פֿאַר פּראָבֿירונג בילעטן (חולים־לינת הצדק)		150		
ר' יוסף בוך שוין		68		
אַרט אַבֿרהם	12	93		
לוי יוסף בוך שוין		6	12	300
פֿאַר בילעטן נאַכֿגעזאַנט:				
פֿון חברה־קדישא וואַלקאָוויסקי – פֿאַר בילעטן צום אויפֿפֿירונג פֿון „אַ מענטש אויף אַ וועג“	75	663		
• יוסף בלוי פֿון מינסק	50	442		
• יוסף בלוי פֿון מינסק	3 פּאַסן	26		
פֿאַר פֿאַרקויפֿטע בילעטן:				
פֿאַר פּראָבֿירונג בילעטן	50	1	45	1140
קלערות צילר		57	15	
פֿון שפּעטערן פֿאַרקויפֿער ציגלער		76	55	
פֿון שפּעטערן (לויטן)		260	05	
פֿאַרשיידענע הוצאות				
רעזערוו פֿון אונזער בילעט, פֿאַרמאַכט בעקלי, פֿרוי[illegible] פֿון כּ"ה				
אַרויסגעגעבן פֿון יאָר 1932				
		3185	63	

תּאַריכט פון דער טעקניקער סיכּ־הוצאות פֿאַר יאָר 1931

1	אַרויסגעגעבן אויף פּראָבֿירונג צו 20 פּערזאָנען	190	25
2	וואַסערס פֿאַר וויסטען	120	
3	„ פּלאַפֿאָנס וויסטען	155	
4	וואַסערס וועג פּלאַץ רעזערוואַציע	225	
5	טאַכֿיקייטס־פּרעמיעס פֿון פּלאַץ פּריינען 100 קיילו צו 17 פּערצענט.		
6	בילעט וועג אַבֿרהם פֿון קרייזנקי וועג קונסט־טעאַטער אַרויסגעגעבן צו כּ"ה 432 בילעט.		

וואָס פּאַסירט אויפֿן וועג: פּרובֿע־קלעפּ, פּרובֿע־קלעפּ, וואַסערס וועג פּלאַץ פֿון כּ"ה 432 בילעט.

ז' גרופּ אַרויסגעגעבן פֿון חברה־קדישא פּרובֿע־וואַסערס וועג וואַלקאָוויסקי, פּרובֿע־וואַסערס וועג 146 פּערסאָנען.

פֿון פּערזאָנען

פֿון פּלאַץ

פֿאַרזיצער: ר' יוסף בוך שוין

פֿרעסעס: ר' בערכּ שוין

אָפּטיילונג קאָמיסיע: ר' בוך וועג וואַלקאָוויסקי

- חיים שוין

ביקור חולים ולינת הצדק אין די לעצטע יאָרן

צו אַלע דראַהיטשינער לאַנדסלייט אין אַמעריקע:

שוין ניין יאָר ווי עס עקזיסטירט ביי אונדז אין שטאָט אַ ווילטעטיקע אינסטיטוציע „ביקור חולים ולינת הצדק“, וואָס האָט זיך געשטעלט פֿאַר אַן אויפֿגאַבע צו לינדערן ממשותדיק די נויט פֿון די אַרעמע קראַנקע. אין משך פֿון איר עקזיסטענץ האָט די אינסטיטוציע דערוואַרבן פּאָפּולאַריטעט אין שטאָט סיי ביי די אַרעמע קראַנקע און סיי ביי די מיטגלידער און סימפּאַטיקער פֿון דער חברה, און אַזוי אַרום איז זי ביים היינטיקן טאָג די שענסטע און וויכטיקסטע אינסטיטוציע ביי אונז אין שטאָט.

שטיל און באַשיידן אַרבעטן די טויער, וועלכע שטעלן זיך ניט אָפּ פֿאַר קיינע שווערקייטן כדי צו בריינגען וואָס מער נוצן דער אַרעמער באַפֿעלקערונג פֿון שטאָט. די אינסטיטוציע האָט שוין הינטער זיך אַ רייכע פֿאַרגאַנגענהייט פֿון אַרבעט און הילף, און ס׳איז פֿאַרשטענדלעך פֿאַר יעדן אײנעם, ווי אַזוי אַ יידישע הילפֿס־אינסטיטוציע האָט זיך געדאַרפֿט ראַנגלען פֿאַר איר קיום אין אַזעלכע שטורמישע קריזיס־יאָרן ביז זי האָט געקראָגן אַזאַ סימפּאַטיע אין דער שטאָט.

מיט גרויס מי און מסירת נפֿש אַרבעט די פֿאַרוואַלטונג און שטייט אויף דער וואַך צו שיקן הילף דאָ וווּ מ׳נויטיקט זיך אין איר. און מיר קענען זיך טאָקע באַרימען מיט אונדזער אַרבעט. ניט איין מענטש איז דורך אונדזער הילף גערעטעט געוואָרן פֿון טויט.

שוועך, זייער שוועך איז יעצט געוואָרן די עקאָנאָמישע לאַגע ביי אונדז אין שטאָט. ביי פֿיל פֿון אונדזערע מיטגלידער וואָס האָבן אונדז געטראָגן אַנטקעגן זייערע נדבות, איז יעצט קיין ברויט אין שטוב ניטא און פֿון נותנים זיינען געוואָרן מקבלים, און ס׳איז קיין וווּנדער ניט וואָס אין אַזאַ טרויעריקער צער צייט איז ביי אונז אין אַ קורצער צייט די קאַסע געוואָרן ליידיק. די הכנסה וועלט קלענער מיט יעדן חודש און די

הוצאה איז געווארן פֿיל מאָל גרעסער ווי פֿריער, און מיר קענען זיך קיין עצה ניט געבן מיט די קליינע גראָשן־נדבות וואָס מיר זאַמלען דאָ אין דראָהיטשין.

מיר האָבן דעריבער באַשלאָסן צו אַפּעלירן צו אייך, דראָהיטשינער לאַנדסלייט אין אַמעריקע, איר זאָלט אונדז זען באַהילפֿיק זיין צו טראָגן אויף זיך לאַסט פֿון די פֿילע ארעמע קראַנקע, און דערמיט געבן מוט די טויער אין זייער שווערער אַרבעט. איר, שוועסטער און ברידער, זענט דאָך אין אַמעריקע דריי מאָל מער קיין ע"ה ווי מיר אין דראָהיטשין, און מיט געמיינזאַמע כוחות וועלן מיר קענען רעטן פֿיל לייַדנדע. אונדזער אינסטיטוציע העלפֿט די אומגליקלעכע אין זייער שווערן גראַנגל, אָפּראַטעווענדיק זיי אין פֿאַל פֿון קראַנקהייט און נויט. אין דערפילנדיק די ביטע פון אַזאַ אומגליקלעך־געווארענעם אָרימאַן, וועלכער קומט אַ פּאַרוויינטער נאָך זיין אונטערשטיצונג, אָנווארפֿנדיק אַ שרעק אויף אַלעמען, פֿילט מען ווי עס גייט אראָפּ אַ שטיין פֿון האַרצן.

מיר דערמאָנען עס אייך, ליבע שוועסטער און ברידער, צוליב די אָנקומענדע יום־טובים וועלן יעדער איינער פֿון אייך דערמאָנט זיך אָן זיין אַלטער היים, אָן זיינע נאָענטע, וועלכע ער האָט דאָרט גלאָזן. דערום אַפּעלירן מיר צו אייך יעצט, איר זאָלט זען דאָס אונזער הייליקע אינסטיטוציע זאָל האָבן די מעגלעכקייט צו עקזיסטירן און ראַטעווען מענטשן..

שיקט צו אייערע נדבות פֿאַרן „בקור חולים ולינת הצדק" צו „אגודת אחים אנשי דראָהיטשין", אין ניו יאָרק, אָדער „דראָהיטשינער הילפס־פאַריין" אין שיקאַגע אָדער דירעקט „לינת־הצדק" דראָהיטשין פּאָל.

מיר ווינטשן אַלע לאַנדסלייט מיט זייערע פאַמיליעס וואו זיי זיינען אַ גוט יאָר.

די פאַרוואַלטונג: — פרעזעס: יוסף דוד שו"ב; קאַסירער: ד. וואַרשאַווסקי.

נאָך פרטים וועגן לינת־הצדק זען זייטן 42 און 50 — [רעד.]

שפּאָר־און לייַקאַסע אָדער קאָאָפּעראַטיוו פּאָלקס־באַנק געגרינדעט אין דראָהיטשין אין יאָר 1911

זיצן פון לינקס: אשר סידעראָוו, משה פרעגער (שוחט), זכריה שמיד, ליפמאַן פעלדמאַן, משה גינגאָלד און פיניע בודער. שטייען פון רעכטס צו לינקס אברהם קראָווץ, יונה גאָלדבערג, ירמיה גראָסמאַן, פייגל עפשטיין, שעפּסל וואַרשאַווסקי, משה האָכמאַן און יעקב בייך. —— וועגן פרטים פון באַנק זען זייט 50.

גמילות־חסדים

לאה"ס גמילות־חסדים אין דראָהיטשין געשאַפֿן תרפ"ז, 1927. אהרן אליה זיסוק האָט געגעבן 500 דאָלאָר. פישל פון ניו־יאָרק האָט געלאָזן אין זיין צוואה 1000 דאָלאָר. בסך הכל געזאַמלט 3000 דאָלאָר פֿאַרן גמילות־חסדים אין דראָהיטשין.

23טן פעברואַר, 1928

אונזער איבערגעגעבענעם מיטן גאַנצן האַרצן, בעסטן גוטן פריינד ה' ישראל ברוך אייזענשטיין אין שיקאַגאָ!

שלום ורב טוב לו ולכל ב"ב יחיו!

„ואדבי עשיר רבים [1] ואח לצרה יולד".[2] ס'איז זייער אַ גרויסער אונטערשייד צווישן דעם רייכן גוטן פריינד, אַנטקעגן דעם גוטן פריינד, ווועלכער העלפט דעם אָרעמען נידערגעשלאָגענעם מענטשן. אָט דעם מענטשן, ווועלכער קומט צו הילף דעם געדריקטען, האָט טאַקע שלמה המלך געקרוינט מיט דעם נאָמען, ווועלכער ס'פֿאַסט פאַר אים, מיטן נאָמען „אח", ברודער.

מיר, ווועלכע זיינען לעבעדיקע עדות פון אייער אַרבעט אין דער צייט פון דער מלחמה און נאָך דער מלחמה פאַר דער זייער אָרעמער יידישער באַפֿעלקערונג פון אייער געבורטס־שטאָט, און לעצטנס די גרעסטע און בעסטע טאָט, ווי די גרינדונג פון דער פֿאָפולערער אינסטיטוציע „גמילת־חסד", ווועלכע העלפט צו דער עקזיסטענץ פון איבער 300 אָרעמע געדריקטע פֿאַמיליעס, אין אייער אַלטער היים —

[1] משלי י"ד, כ'. [2] משלי י"ז, י"ז. 2 פסוקים צונויפגעמישט.

איינלאַדונג אויף אַ גמילות־חסדים זיצונג אין 1939

גמילות־חסדים־קאַסע אין דראָהיטשין

דערמיט האָבן מיר דעם כבוד אייך איינלאַדן אייך אויף דער יערלעכער אַלגעמיינער פֿאַרזאַמלונג פון דער ג"ח קאַסע אין דראָהיטשין־פֿאַל., ווועלכע וועט פֿאָרקומען זונטיק דעם 6טן אויגוסט 1939 יאָר אין לאָקאַל פון שולע „מוריה" 3 אזייגער נ. מ. מיט פֿאָלגענדן טאָג־אָרדענונג:

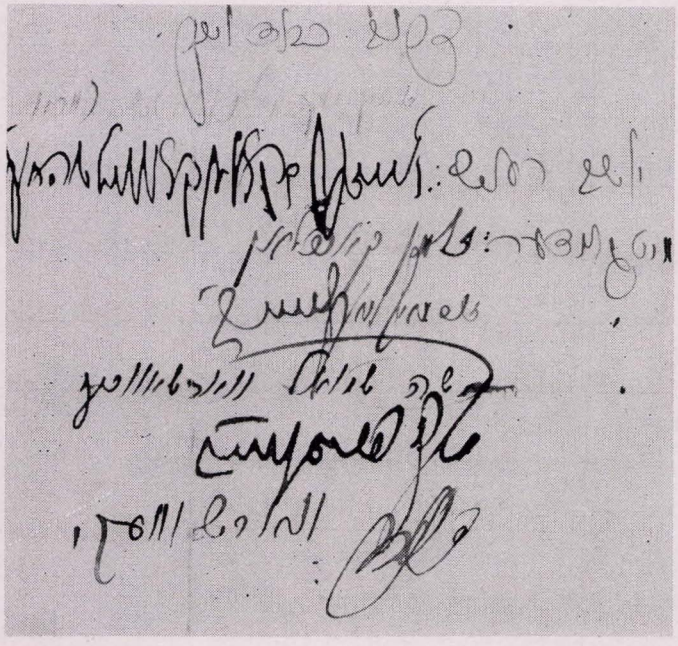
1. ערעפענונג.
2. וואָלן פון אַ פֿרעזידיום.
3. איבערליינען דעם פּראָטאָקאָל פון דער פֿאָריגער יערלעכער אַלגעמיינער פֿאַרזאַמלונג.
4. באָריכט פון דער קאַסע און פון דער טעטיקייט פון דער ג"ח קאַסע פֿאַרן יאָר 39־1938.
5. באַשטימען אויפן לויפנדן יאָר דעם בודזשעט פֿרעלימינאַר.
6. באַשטימען פון אַ נייער פֿאַרוואַלטונג און רעוויזיאָנס קאָמיסיע.
7. פרייַע פֿאָרשלאָגן.

מיט אַכטונג

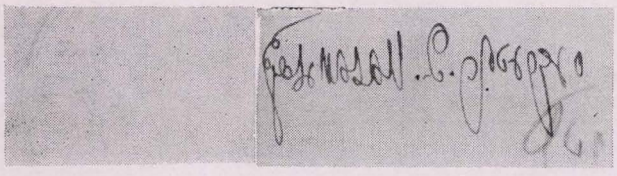
די פֿאַרוואַלטונג

קענען דען מיר אַנדערש אייך רופן, ווי דעם אונדז אָנגעוויזענעם דורך שלמה המלך מיטן נאָמען א ח, ברודער? און ווען אפילו מיר קרוינען אייך מיט דעם נאָמען ברודער, איז דאָס, דעם אמת געזאָגט, נאָר אַ מקצת שבח, ווארום, ווער כער, זאָגאָר אַ גוטער ברודער, איז אַזוי אייבערגעגעבן צו קומען צו הילף זיינעם אַן אָרעמען ברודער, ווי איר, אונזער שטאָט־ברודער? וואָס פאַר אַן אויסזען וואָלט אונדזער שטאָט געהאַט, ווען ניט אייער אָן אויפהערלעכע אַרבעט? דאָנקען אייך פאַר אייער אַרבעט, רעכענען מיר פאַר אייבעריק, ווארום ניט אַזעלכע עסקנים בצרכי צבור באמונה, פאַרלאָנגען פון מענטשן אַ דאַנק. אויף אייך האָבן שוין די חז"ל געזאָגט: „המלוה לעני בשעת דוחקו, עליו נאמר אז תקרא וה' יענה", און „הקב"ה ישלם שכרם".

מיר גריסן הערצלעך אייער פאָטער און ברודער ה' אליהו אייזענשטיין. באַזונדער בעטן מיר, איבערגעבן אַ גרוס להרב ר' י. דוד גאָלדמאַן. השי"ת זאָל אייך געבן געזונט, און פרנסה.

יושב ראש: אייזיק יעקב קאַלענקאָוויטש (מרא דאתרא). מיטגלידער: זלמן קאַפּלאָן, זוסיע וואַרשאָווסקי, משה שמואל וואַרשאָווסקי, משה פרעגער־שו"ב, דוד וואַרשאָווסקי און ש. וואַלוואָלסקי — סעקרעטאַר.

ר' ישראל ברוך אייזענשטיין גיט צו, אַז מלכה וואַרשאָווסקי האָט פיל געהאָלפן דעם „גמילות־חסדים" אין דראָהיטשין.

זען באַריכט פון גמילות־חסדים אויף זייט 50 אָנן 51.

צענטאָס

אָפּטיילונג אין דראָהיטשין
„צענטאָס"
אָן יתומים-פּאַרוואַרגונג אויף פּאָלעסיע
נעזעלשאפט פאר קינדער-שוץ

דראָהיטשין, דעם 30/IX 193[illegible]

[illegible]

[illegible]

„צענטאַס" ביי דער אַרבעט

טעטיקייט־באַריכט אין ציפערן פאַרן יאָר 1936

הכנסה:

מיטגליד (מעמבער) אָפּצאָל	263.88זל.
אמעריקאַנער נדבות	241.50
קאַלענדאַרן פאַרקויף	98.70
זומער קאָלאָניעס	179.00
סובוועניצן פון צענטראַלע „צענטאָס" אין פּינסק	747.50
סובוועניצן פון גמינע דראָהיטשין	150.00
סובוועניצן פון סטאַראָסטווא, דראָהיטשין	100.00
נדבות פאַר דער קינדער קיך	75.72
פושקע פון פּאָלקס באַנק	16.31
פושקע פון הורטאָוויע	1.37
קערות עי"כ	7.08
סאָלדא צום 1טן יאַנואַר, 1936	41.69
בערך 366 דאָלאַר	ס"ה 1922.75זל.

הוצאה:

באַקלידונג פאַר 44 קינדער	352.55זל.
פאַך בילדונג פאַר אַ יתומה ביי אַ שנייַדערין	52.95
אין פאַך שולע אין פּינסק פאַר אַ יתומה	260.00
שכר לימוד אין שולע „מוריה"	260.00
שכר לימוד אין תלמוד תורה	36.00
שכר לימוד, פריוואַט	33.00
לערן ביכלעך און אַנדערע מכשירים	17.30
דערנערונג	88.97
אַדמיניסטראַציע קאָסטן	69.21
באַצאָלט פאַר קאַלענדאַרן	52.00
פאַר מעדיצינישע הילף	10.00
פאַר זומער קאָלאָניעס באַצאָלט	257.10
געלט שטיצע	25.50
דערנערונג קאַניקול צייט, ברויט מיט מילך	99.91
קינדער קיך פאַר 2 חדשים	267.28
פאַרשידענע הוצאות	14.40
סאָלדא צום 1טן יאַנואַר, 1937	26.58
ס"ה	1922.75זל.

קינדער עסן אין דרויסן פון דער „צענטאָס"־קיך.

צענטאָס־קאָמיטעט. זיצן פון לינקס צו רעכטס: אלתר קאַרעלין, ברוינזל שמיד, יצחק גאָלדמאַן, אסתר יהודית גראָטש, גדליה גראָסמאַן, פראָדל עפשטיין, חנה מילנער, ראָדיע ראָזענבערג, שטיינען פון לינקס: אָדעל אייזענשטיין־בודער, רישע עפשטיין־פעלד־מאַן, רחל גאָלדמאַן, יענטע וואָלעוועלסקי, רייזל שושאַנאַוו, צאָטק'ל וואָלעוועלסקי־סליעף, רחל קאָברינסקי און שרה פרידענבערג.

גדע בחרי אף כל קרן ישראל ויבער ביעקב כאש להבה אכלה סביב, ויהרג כל מחמדי עין באהל בת ציון שפך כאש חמתו, הורידי כנחל דמעה יומם ולילה אל תתני פוגת לך אל תדום בת עינך. איכה ב׳,

זעקסטער טייל

געלער „מגן־דוד", וואָס די דייטשן, ימ"ש, האָבן
געצוואונגען די יידן צו טראָגן אויף די בגדים

חורבן און אומקום

יזכור

מיט גרויס צער און צאָרן הויבן מיר אָן צו זאָגן יזכור נאָך אונדזערע משפחות און נאָך אַלע קדושים (בערך 7-8 מיליאָן), וועלכע זיינען אַזוי אכזריות׳דיק דער׳הרג׳עט געוואָרן דורך די דייטשישע מערדער, ימ״ש!

אייגנטלעך, איז אַלעס, וואָס עס איז געשריבן געוואָרן ביז דאָנען, — אַ יזכור! כמעט 90 פּראָצענט פון די אַלע בילדער, וואָס זיינען דאָ געדרוקט געוואָרן אין בוך ביז דאָנען; און ספּעציעל, וואו עס שטייט ה י ״ד (השם ינקם דמו, דמה אָדער דמם), זיינען פון קדושים! דאָס גאַנצע בוך איז אַ ״יזכור־ספר״! — מער נישט, וואָס דאָ איז דער ספּעציעלער אָפּטיילונג פון ״חורבן און אומקום״, איז קאָנצענטרירט און עס ווערט געבראַכט צום אויסדרוק באריכות די גאַנצע ״מגילת־איכה״, די ״מגילת־אש״ (און ״אש״) פון אַ פאַרברענטער שטאָט מיט יידן... מיר שפּירן זייערע יסורים און הערן זייער געוויינען; און באַזונ־דערס, מיר הערן זייער לעצטן — ״שמע ישראל!״ און רוף צו נקמה...!

ביים צונויפשטעלן און באַארבעטן דעם חורבן־מאַטעריאַל האָבן מיר זיך אָנגעטראָפן אויף פיל סתירות און איבער׳חזרונגען. אייניקע פון זיי האָבן מיר, וואו עס האָט זיך גלאָזט, ריכטיק־גשטעלט. אָבער אין מיינסטע פאַלן האָבן מיר מיט אַ כיון גלאָזט די עדי־ראיה, די דערציילער, וואָס האָבן אַליין אי׳בערגעלעבט דעם חורבן, צו דערציילן פריי און אָפן; מיר האָבן זיי גלאָזן אויסצודריקן זייערע פאַר־און־קעגן מיינונגען, געפילן און פאַראורטיילן אין די פיינלעכסטע ענינים, וויי עס איז למשל דער ענין ״יודן־ראַט״ און ״געטא־פאַליצייַ״... וויייל יעדער אייניער האָט געזען זאַכן און געפילט אַנדערש וי דער צווייטער...

מיר דאַרפן נישט פאַרגעסן, אַז די יידן אין געטאָ האָבן געהאַט צו טאָן מיט אַ ראַפּינירטן רוצח, וואָס האָט גאָר נישט זיינס גלייכן אין דער גאַנצער וועלט־געשיכטע! דער דייטש האָט זיין מאָרד איבער דעם יידישן פאָלק אויסגעפלאַנעוועט מיט טיוויליאַנישער כיטרעקייט און קאַלט־בלוטיקייט! ער האָט אַנגעוועגדעט די שוידערלעכסטע ליקווידאַציע־מיטלען וואָס קען נאָר געבן. ער האָט געגוצט ציניש און כיטרע שטיק, און וועג נויטיק — אפילו אַ שמייכל, אויף צו פאַרנאַרן זיינע קרבנות צום אומשלאָג־פּלאַץ. ביז דעם אומקום, זיינען יידן דורכגעגאַנגען ״שבעה מדורי גיהנום״, אַזוי, אַז מען האָט פשוט געבעטן אויף זיך דעם טויט.

דער דייטשער מאָרד־סיסטעם איז געווען צו מאַכן הערשן איין ייד איבערן צוויייטן. ער האָט געוואָלט, אַז די יידן אין די אָפּגעשלאָסענע געטאָס זאָלן זיך רייסן און בייסן און פאַרטילקן אייניע די אַנדערע. האָבן יידן געהאַט אויסצושטיין גרויסע נסיונות. און פיל זיינען טאָקע דורכגעפאַלן. האָט מען זיך, וי טרינקענדע אין ים, אָנגעכאַפּט אָן יענעמס האָנט אָדער האַלז און געשלעפּט אים צום אָפּגרונד...

און צום סוף, אַז דער דייטש האָט שוין געהאַט דערגרייכט זיין ציל: זיינע קרבנות זיינען בעלעגן פאַרפיניקטע; זייער צלם־אלקים צעטראָטן מיטן דייטשישן שטיוול; אויסגעזויגן פון זיי דעם קליאָק פון די ביינער דורך עבודת־פרך, הונגער און קעלט, אַזוי, אַז ס׳איז שוין נישט געווען פאַרבליבן אין זיי קיין שום וויידערשטאַנד און ווילן צו לעבן, — האָט דער דייטשישער תלין דאָן אַ ל ע מ ע ן ליקווידירט... איינס איז קלאָר, אַ גאָר ערלעכער ייד האָט נישט געקענט בלייבן לעבן...

געוויס, דער דייטשישער תלין האָט זיינע מאָרדן אַממיינסטן אויס־געפירט מיט פרעמדע הענט. ער האָט געהאַט זיינע געטרייע מיט־מער־דער צווישן די נאַצי־אַנאַליסטישע אוקראַינער, ווייס־רוסן, פאַלאַקן, אונגאַרן, ליטווינער און אַנדערע רשעים, וועלכע האָבן זיך גוט פאַס־מאַקעווט מיט יידיש בלוט און האָב־און־גוטס! און מיר טאָרן דאָס קיינמאָל נישט פאַרגעסן! אָבער דער היפּט־מערדער, דער שר־הטבחים און תלין פון אונדזערע טייערע איז געווען דער דייטש! ימח שמו וזכרו!

די קדושים האָבן אונדז געלאָזן אַ צוואה: ״צו נעמען נקמה אין זייערע אומבריינגער!״ און דער בעסטער אופן וי צו מקיים זיין די קדושים־צוואה איז: אייביק צו געדענקען אונדזערע מאָרדערער! און אייביק צו געדענקען די תלינים! קיין שום מגע־ומשא מיט די דייטשן! יזכור!

דוב וואַרשאָווסקי

ווי קען איך פאַרגעסן מיינע ברידער און שוועסטער

צי קען איך פאַרגעסן מיינע ברידער אין פוילן,
וואָס וואָגלען פאַרשמאַכטע אין שרעקן פאַרהוילן,
דעם אָנגסט פון די ברידער וואָס זיינען פאַרבליבן,
דעם שוידער פון די, וועלכע ווערן פאַרטריבן?
צי קען איך פאַרגעסן די יידישע קינדער,
וואָס האָבן זייער קינדהייט פאַרלאָרן;
די יידישע יוגנט, וואָס קרעכצט איינגעבויגן,
מיט אייביקן פיין אין די יאָרן?
ווער וועט זיי אין שניייַן, אין פראָסטן דערוואַרעמען
און אויף זייער בראָך אָן פאַרצווייפלונג דערבאַרעמען?
קיין ברויט ניט צו עסן, קיין וואַסער צו טרינקען,
כאָטש קריך אין די זומפּן זיך דאָרטן פאַרזינקען.
זיי ווערן געקלאַמערט פון ווילדע יסורים,
זיי זיינען ווי שיפלעך געוואָרפן פון שטורעם,
זיי זיינען ווי פייגלען פון שפּאַרבערס צעפּרעסן,—
ווי קען איך מיינע ברידער אין פוילן פאַרגעסן?

איך טראַכט פון די יידישע שטעטלעך, וואָס קוקן
מיט אויגן פאַרווויינטע, געבויגענעם רוקן,
די שטיבלעך שטייען צעשראָקן־געטוליעט,
די שולן נאָר ווי אין חלומות פאַרליוליעט,
ווער וועט זיך דערבאַרעמען אויף זיי פונדערווייטן?
געווויס ווועלן קומען נאָך ליכטיקע ציייטן.

דער רב ביים ארון־קודש אין וויטאָג, אין שטומען,
געווויס ווועט, געווויס ווועט משיח נאָך קומען.
ס׳וועט היטלער פאַרשווינדן מיט האָקן־קריין־פּאָגען,
מען ווועט נאָר מיט קללות זיין נאָמען דערמאָגען,
ווערן גלות׳דיקע יידן אין פרינצן פאַרהוילן,
דאָך באַלד — און די שונאים מיט גיפטיקע קוילן—
ווי קען איך פאַרגעסן מיינע ברידער אין פוילן?

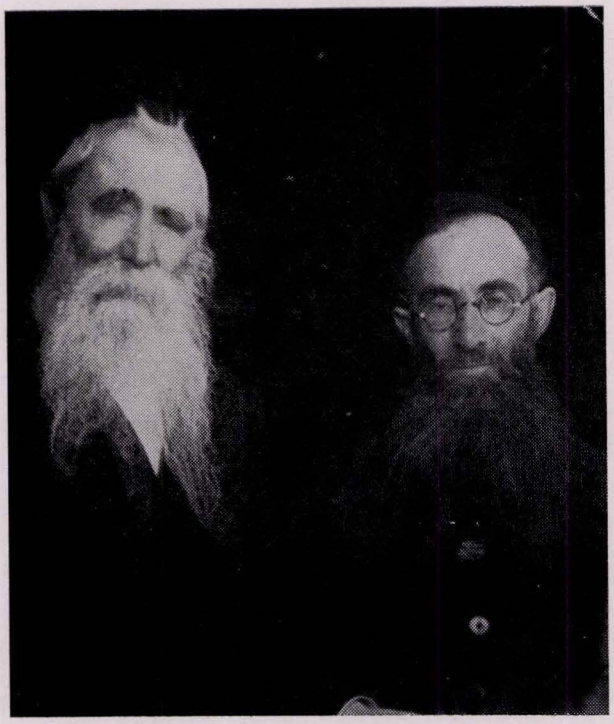
איך טראַכט איצט פון פוילן אין היטלערס מדינה,
און ס׳האַרץ ווערט צעברויזט מיט אַ בריענדער שנאה,
פאַרוואָס האָסטו, גאָט, זי פאַרשאָלטן אין לעבן?
מיינע ברידער אַן איכה אַ נייע געגעבן?
פליט דורך פאָר מיין בליק מיין **דראָהיטשין**, איז ווערן
די אויגן ביי מיר פול מיט ביטערע טרערן,
אין דראָהיטשין און אַנדערע פוילישע שטעטלעך, דער
קנוט פייפט אויף פלייצעם פון שוועסטער אזן ברידער,
און יעטווידער אכזר זינגט האַרסט־וועסעל לידער.
איך הער זייער תפילה, דער טויט זאָל שוין קומען,
און זיי כאָטש באַפרייען פון שאַנד און פון קנעכטשאפט,
און זיי כאָטש פאַרשיטן אין קבר, אין שטומען —
איז ווי קען איך איצטער דורך טרערן און גרוילן
פאַרגעסן מיינע ברידער און שוועסטער אין פוילן?

יואל סלאָנים, 1941. ז.ז. 57, 173

הרב דוב ווארשאווסקי *

ר׳ הלל צייטלין הי״ד

ר׳ הלל צייטלין׳ען האָבן אַלע כאַראַקטעריזירט אַלס אַ מיסטיקער. געוויס איז צייטלין געווען אַ מיסטיקער. אָבער דאָס האָט אים נישט געשטערט צו זיין אויך דער פאַרנונפט־מענטש. צייטלין איז געווען אַ טיפער דענקער און קעמפער;

הקדוש ר׳ הלל צייטלין, הי״ד! (לינקס) און יבדל לחיים הרב יהושע שפעטמאַן פון לאָנדאָן, אַ ידיד און שטאַרקער פאַרערער פון ר׳ הלל׳ן און זיין משפחה מכמה יאָרן, 1937 אין וואַרשע. זען זייטן 137 און 138

אַ וויזיאָנער און בונטאַר; קאָנסערוואַטיוו און רעוואָלוציאָנער; בויער און צעשטערער; און ועל כולם — אַן אָפענהאַרציקער, אויפריכטיקער און ערלעכער ייד.

ר׳ הלל צייטלין איז פאַר פיל געווען אַ רעטענדיש. ער האָט געלויכטן ווי אַ שטערן אין אַ פינסטערער נאַכט, אָבער נישט אַלע האָבן געקענט, אָדער, געוואָלט, זיך געבן די מי צו וועגן צו אים די אויגן, כדי צו קענען גענישן פון זיין ליכט...

ר׳ הלל צייטלין איז געווען אַן אמת־זוכער און מאַנער פון גערעכטיקייט. און געזוכט האָט ער דעם אמת און געמאַנט גערעכטיקייט נישט נאָר ביי יענעם נאָר אויך ביי זיך. צייטלין האָט געבויט בנינים און זיי צעשטערט. ער האָט געבויט אַרגאַניזאַציעס און גרופּעס („בני לוי״, „בני יבנה״, „בני היכלא״, „300 יחידים״, „כל ישראל״ א.א.), אָבער אַזוי גיך ווי צייטלין האָט דערפילט, אַז זיינע מיטאַרבעטער זיינען אויסן צו שלאָגן אייגן קאַפּיטאַל, דינען אייגענע אינטערעסן, האָט ער מיט איין שטריך פון זיין פעדער צעווארפן זיינע אייגענע בנינים...

ר׳ הלל צייטלין איז געווען אַ יושב־אוהל. ער איז אין ערגעץ נישט געגאַנגען. דערפאַר אָבער איז מען געקומען צו אים אין שטוב. די טיר פון זיין הויז האָט זיך קיינמאָל ניט צוגעמאַכט. ווער איז צו צייטלין׳ען נישט געקומען? — וואו נאָר אַן אָנגעוויטאָגטע פראַגע, אַן עצה, אַן ענין פון הילף — איז מען געקומען צו הלל צייטלין׳ען. אַ מחלוקת־הרבנים אין אַ שטעטל; אַ סכסוך וועגן שחיטה; חלוצים, ביי וועמען מ׳האָט צוגענומען די סערטיפיקאַטן; און סתם פאַרביטערטע נפשות. צו וועמען וועגדט מען זיך נאָך הילף אויב נישט צו צייטלין׳ען? הייגט סתם אַזוי באַזוכער: אַ פראָווינצער רב, אַ ישיבה־בחור, שרייבער, דיכטער... אַלע זיינען געקומען צו באַקענען זיך מיט ר׳ הלל צייטלין און שמועסן מיט אים אַ פאָר וועכטער. צייטלין׳ס הויז אויף שליסקע 60 איז געווען אַ בית־ועד לחכמים. ר׳ הלל איז געווען, בלי ספק, דער גייסטיקער מדריך און רבי פון יידנטום און ספעציעל פון די יידן פון פוילן, וואו ער האָט אין משך פון אַ סך יאָר געלעבט און געווירקט. צייטלין איז אפשר געווען דער אמיינסטן געלייענטער שרייבער, וועמענס וואָרט איז אַריין־געדרונגען אין אַלע יידישע שטעט און שטעטלעך פון פוילן.

פיל האָבן צייטלין׳ען געהאַלטן פאַר אַ בעל־תשובה. אָבער אויף צייטלין׳ען קען מען נישט זאָגן: „ער איז געוואָרן אַ בעל־תשובה״. ר׳ הלל צייטלין איז זיין גאַנץ לעבן געווען אַ „בעל־תשובה״. ער איז ניט געווען פון די „בעלי־תשובה״, וועלכע דרייען אויס פלוצלונג דעם פעלץ און ווערן „פרום״ לפנים, ווען עס לוינט זיי צום געשעפט... ר׳ הלל איז זיין גאַנץ לעבן געווען אַ בעל־תשובה, אַ „מפשפש במעשים״... ער האָט זיך קיינמאָל נישט געשיידט מיט׳ן ספר. ער איז געווען אַ שטרייניג אָפגעהיטענער ייד, אַ ירא־שמים, נישט נאָר לפנים, נאָר בעיקר אינערלעך, ביי זיך אין די ד׳ אמות. אַ חוץ אַלע מצוות מעשיות האָט ער אויך אָפגעהיט דעם „לא תשקרו״, „לא תעשק״, „לא תונה״, „לא תטה״ און אַנדערע לאוין, וועלכע ווערן, ליידער, פון פיל פרומע יידן נישט אָפגעהיט... און אַז איך פלעג אַריינקומען צו ר׳ הלל צייטלין׳ען אין שטוב (אויף שליסקע 60), אין דער פרי צי אין אַ פאַרנאַכט, פלעג איך שוין אויפ׳ן שוועל הערן, ווי ר׳ הלל ציילט די ווערטער פון דער שמונה עשרה, און איז מדקדק אויף יעדן אות, ווי אַ סופר ביים שרייבן אַ ספר־תורה. ניט איינמאָל פלעגט טרעפן, אַז ר׳ הלל, נאָך אין טלית און תפלין, שטאַרק פאַרטיפט אין רעיונות, איז צוגעגאַנגען צו זיין גרויסער ביבליאָטעק, אַרויסגענומען אַ ספר און ער האָט אזוי געקענט אָפשטיין און אַריינקוקען ביז האַלבן טאָג. ר׳ הלל האָט „לא פסק פומיה מגירסא״ ביז צום סוף. ער האָט געמאַכט כמה וכמה הדרנ׳ס אויף ש״ס, און פון די יינגסטע יאָרן אַן איז

* דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות האָט געהאָט די זכיה צו געפינען זיך אין דער סביבה פון ר׳ הלל צייטלינען און זיין פאַמיליע אין משך פון אַ צענדליק יאָרן. ר׳ הלל איז אויך געווען דער שליח, וואָס האָט דעם שרייבער אינדירעקט גערעטעוועט פון דייטשישן גיהנום. אַלס צייכן פון טיפער הכרה און פאַרערונג צו׳ם גרויסן יידן, ר׳ הלל און זיין פאַמיליע, גיב איך דאָ אויסצוגן פון מיין ארטיקל, — געווען געדרוקט אין שלמה גאָלדענבערג׳ס „אונזער וואָרט״, 1943, אין לאָנדאָן, ענגלאַנד.

ער געווען אַ טיפער קענער פון קבלה. דעם זוהר האָט ער קיינמאָל נישט אַרויסגעלאָזט פון האַנט.

יאָ, ר׳ הלל צייטלין איז געווען אַזאַ טיפּ בעל־תשובה, וואָס ס׳איז ביים היינטיקן טאָג זעלטן צו געפינען. ר׳ הלל האָט נישט געמאַכט קיין געשעפט מיט זיין פרומקייט. עס האָבן אויף אים געלויערט די „אגודה״, דער „מזרחי״ און אַנדערע רעליגיעזע פאַרטייען, וועלכע האָבן זיך באַמיט אים אַרייַנצונעמען אין זייערע ריַען, אָבער ר׳ הלל האָט די אַלע פּרואוון אָפּגעווארפן.

ר׳ הלל איז געווען איבער־אומפאַרטייאיש. ער האָט זייער נישט ליב געהאַט דאָס שאַכער־מאַכער און פאָליטישע מאַכי־נאַציעס פון די פאַרטייען און באַקעמפט זייער אָפּארטוניזם...

הגם ר׳ הלל צייטלין, ווי געזאָגט, איז געווען אַ מיסטיקער, האָט מיט זיין מוח געשוועבט אין די עולמות העליונים, איז ער דאָך מיט זיינע פיס געשטאַנען פעסט אויפֿן באָדן. זיין אויג האָט אַלץ געזען, זיין אויער איז געווען וואַך, און ער האָט אויפגעכאַפּט יעדן מינדסטן שאָרך אין יידישן לעבן.

האַלטנדיק דעם פּולס (אַלס פּובליציסט) פון דעם געזעל־שאַפטלעכן יידישן לעבן, האָט ר׳ הלל רעאַגירט מיט זיין גאַנצער קראַפט אויף יעדער עוולה און אומרעכט, וואָס די שטאַרקע זיינען באַגאַנגען קעגן די שוואַכע. ער האָט זיך פאַר קיינעם נישט געבויגן און אודאי נישט געזוכט צו גע־פעלן וועלן אימיצן מיט שיינע רייד; ער האָט געהאַסט חניפה ווי אַ ייד האַסט טריפה...

ר׳ הלל צייטלין האָט געזאָגט וואָס ער האָט געמיינט און געמיינט וואָס ער האָט געזאָגט. ער האָט קיינעם נישט נושא פּנים געווען. ער איז געשטאַנען ווי אַן אַלטער דעמב (לויט זיין הויכער פיגור, בריַיטע פלייצעס און שטאַרק צעוואַקסענע באָרד און האָר), פעסט איינגעוואָרצלט אין דער ערד, און קיין שטורעם־ווינט האָט אים נישט געקענט רירן פון אָרט; ער איז געווען ווי אַ פעלז ביים ברעג ים, וועלכן קיין שום כוואַליע (און כוואַליעס זיינען גראָד געווען אַ סך) האָט נישט געקענט פאַרשווייַנקען...

ר׳ הלל צייטלין האָט די לעצטע יאָרן נישט געזונגען זיינע לידער אין פּראָזע ווי אין דער יוגנט, האָט נישט געשריבן קיין „כוונות ויחודים״, נאָר האָט געשריבן ווי אַ פאַרוואונדע־טער לייב. זיין פעדער האָט נישט געשריבן מיט קיין טינט נאָר מיט בלוט; ער האָט געגאָסן שטיקער הארץ אויפֿן פאַפּיר.

ר׳ הלל צייטלין דער וויזיאָנער האָט געזען מיט יאָרן פריער די סכנה וואָס רוקט זיך אָן אויפֿן יידישן פאָלק און ער האָט זיך צעשריבן מיט זיין גאַנצער ביטערקייט: — „יידן, ראַטעוועט זיך!״ „פאַרוואָס שוויבן די יידישע פירער?!״ „יידן, אַנטלויפט פון אייראָפּע!״

ר׳ הלל צייטלין איז געווארן דער ירמיהו פון אונזער צייט. ער האָט געשליידערט דעם ביטערן אמת אין פּנים פון די יידישע פאַרטיי־פירער, וועלכע זיינען אָפּט מער אויסן אייי־געגע פאַרטיי־אינטערעסן איידער די טובה פון פאָלק...

נישט קענענדיק צוקומען מיט זיין וואָרט דירעקט צו די יידישע מאַסן דורך דער צייטונג אין וועלכער ער האָט גע־אַרבעט (סיבות האָבן נישט געפעלט) האָט צייטלין אַליין געשריבן און אַרויסגעגעבן צייטשריפטן, בראָשורן, קונטרסים און ספרים („דבר לעמים״, „דממה וקול״, „ספרן של יחידים״, „די תיבה״, „מיין וואָרט״, „וואָס דאַרף ישראל טאָן אין היינטיקע צייטן פון חבלי משיח?״, „די רייד פון ישעיהו בן אמוץ, וואָס ער האָט אַמאָל געזאָגט און וואָס ער וואָלט היינט געזאָגט״, „אלף״ א.א.). אין וועלכע ער האָט גע־שטורעמט און געווינקט דאָס פאָלק פון זיין אָפּאָטיע. צייטלין האָט אויך צו דעם צווינק גערופן פאַרזאַמלונגען, אויף וועלכע ער האָט געלאָזט הערן זיין שטימע פון וואַרנונג.

נאָך שטייט פאַר מיינע אויגן דאָס בילד. ר׳ הלל האָט גע־זאָלט אַרויסטרעטן אויף אַ גרויסער פאָלקס־פאַרזאַמלונג, וועלכע עס האָט פאַררופן זיין גרופּע פאַרערער יחידים א.נ. „כל ישראל״ אויף זאַמענהאָף גאָס אין 1937. [דער שרייי־בער פון די שורות איז געווען איינער פון די אָרגאַניזאַטאָרן און פון די רעדנער אויף דער פאַרזאַמלונג.] ר׳ הלל איז געווען אַזוי איבערגענומען מיט דער לאָגע, אַז ער האָט מער נישט קיין כוח געהאַט ווי אויסצושרייַען: „יידן, רעטעוועט זיך!״ און איז צוריקגעפאַלן אויף זיין שטול אין אָנמאַכט...

ר׳ הלל איז געגאַנגען זיין אייגענעם וועג; טאַקע אַ שווערן, אַ האַרטן, אָבער ער איז אים געגאַנגען אַליין, מוטיק און אָפּערדיק. ער האָט דעם וועג דורכגעמאַכט ביז צום סוף צו־זאַמען מיט אַלע זיינע ברידער יידן; אַ וועג פון קידוש־השם און פון גבורה; אַ וועג פון קדושה און פון אייביקייט. ר׳ הלל האָט געוויס געהאַט די ברירה און די מעגלעכקייט אַוועקצו־גיין, צו ראַטעוועז זיך, ער איז אָבער געבליבן; ווי ירמיהו הנביא וואָס האָט געשטראָפט, געמוסר׳ט און געבייזערט זיך אויף זיין פאָלק, אָבער וועז דאָס זעלבע פאָלק איז געגאַנגען אין גלות האָט ער געהאַלפן מיטשלעפּן דעם שווערן גלות־יאָך.

ר׳ הלל צייטלין האָט געשריגן: „יידן, ראַטעוועט זיך!״ און אַליין איז ער געבליבן, ווייל דאָס איז געווען צייטלין. אַ מענטש ווי ר׳ הלל אַנטלויפט ניט פון זיין פאָזיציע. ער האָט געזען און געפילט די אָנקומענדיקע סכנה. ער האָט געוואַרנט זיינע ברידער. זיי האָבן אָבער נישט געהערט. און צייטלין איז געגאַנגען דעם זעלבן וועג וואָס זיינע ברידער אַמאָל און היינט: דעם וועג פון מאַרטירערטום, פון קידוש־השם...

ר׳ הלל צייטלין איז אומגעקומען דורך די דייטשישע רוצחים אויף דעם אומשלאַג־פלאַץ אין וואַרשעווער געטא אויפֿן וועג קיין טרעבלינקע — ערב ראש־השנה, תש״ג, 1942. הי״ד!

ר׳ הלל, דערציילט מען, איז געגאַנגען דעם לעצטן קידוש־השם־וועג אין טלית און תפלין און מיט אַ זוהר אונטערן אָרעם... און אַזוי איז ער אַוועק אין דער אייביקייט...

ר׳ הלל׳ס פרוי, אסתר, איז אומגעקומען אין אַ פריערדי־קער אויסזידלונג־אַקציע. הי״ד!

די צייטלינ׳ס האָבן געהאַט צוויי זין און אין טאָכטער:

אהרן צייטלין, באַרימטער דיכטער, שריפטשטעלער און דראַמאַטורג, איז פעברואר 1939 געקומען מיט אַ ויזיט קיין ניו־יאָרק (צוליב דער אויספירונג פון זיינער אַ פּיעסע) און ער איז שוין דאָ פאַרבליבן און האָט אַזוי אָרום געראַטעוועט זיך פון די דייטשישע האָרדעס... [אהרן איז היינט פון די הויפּט־מיטאַרבעטער פון „טאָג־מאָרגען־זשורנאַל״.] אהרנ׳ס פרוי, טאַליאַ, — טויבע־לאה (פערלמוטער) און זון צבי־דוב (הערש־בער) זיינען אומגעקומען אין טרעבלינקע 1943. הי״ד!

אלחנן צייטלין, באַוואוסטער שריפטשטעלער, זשורנא־ליסט און רעדאַקטאָר פון „אונזער עקספרעס״, איז געשטאָרבן

אין דער טיפוס־עפּידעמיע אין ווארשעווער געטאָ, 4טן סעפּטעמבער, 1942, און געקומען צו קבורה אויף דעם געשער בית־עולם. אלחנן׳ס פרוי, רעניאַ (שוועסטער פון סיים־דעפּוטאַט קירשבּרוין), איז אומגעקומען. הי״ד! אלחנן׳ס איניקער זון, דוד, זייער באַגאַבט ווי אַ מאָלער, האָט זיך בא־טייליקט אין ווארשעווער געטא־אויפשטאַנד, שפּעטער געוואָרן אַרויסגעפירט מיט נאָך יידן אין פּראַשיידענע לאַגערן, צום סוף אין לאַגער בודזשין. 13 חדשים האָט דוד דאָרט געאַרבעט עבודת־פּרך און דריי חדשים נאָך דער דייטשישער מפּלה, ווען די רוסן זיינען אַריין, איז דוד געשטאַרבן פון גאַלאָפּ־שווינדזוכט און געקומען צו קבורה אין דאָרף גאוטינג, דייטשלאַנד. הי״ד!

רבקה־האַכערמאַן, אייניקע טאָכטער, איז געשטאַרבן דעצעמבער 1938 אין ווארשע. רבקה׳ס מאַן, נחום, אַ דאָק טאָר־פּילאָזאָפּיע, און זונעלע אברהמ׳לע (5 יאָר אַלט), זיינען אומגעקומען אין ווארשעווער געטא. הי״ד!

נאָך דער מלחמה האָט אהרן צייטלין געשטעלט מצבות אויף די קברים פון זיין ברודער אלחנן (אויפן ווארשעווער בית־עולם) און פון זיין ברודער־זון, דוד (אין דייטשלאַנד).

ר׳ הלל צייטלין — עסייאיסט, דיכטער און דענקער — איז געבוירן סיון תרל״א, 1871, אין חב״ד־שן שטעטל קאַרמע (מאַהילעווער גוב.) צו זיינע עלטערן ר׳ אהרן־אליעזר און טשערנע־ברכה. געלערנט אין ישיבות און בייס רעטשיצער רבינ (אייניקל פון ״צמח־צדק״) און געוואָרן מושפּע אין גייסט פון דער חב״ד־שער שיטה. אויסגעצייכנט זיך מיט זיין זעלטענעם זכרון און התמדה. געלערנט ש״ס, פּוסקים, ספרי חסידות, מוסר, דרוש, חקירה, קבלה, — אָבער וואָס איז אים נאָר געקומען צום האַנט. נאָר יונג געשמ״ט אַלס קאַרמער עילוי און בקי בתורה. צו 16 יאָר (ווען זיין פאָטער איז געוואָרן אַ יורד), געוואָרן אַ דאָרפס מלמד און געלימ־דחקות. צו יענער צייט געגומען זיך צו השכלה. אַלס אויטאָדידאַקט געלערנט זיך שפּראַכן און שטודירט וועלטלעכע ליטעראַטור. אין 1896 אַנגעהויבן שרייבן זיין פילאָזאָפּיש ווערק ״הטוב והרע״.

נאָך זיין חתונה (1897) מיט אסתר קונין, טאָכטער פון ר׳ אברהם און פייגע־טריינע פון אובאַראָוויטש (האָמלער אויעזד), איז צייטלין אַנגעקומען אַלס העברעאישער לערער אין ראַטנער׳ס גימנאַזיע אין האָמעל. אין 1898 דעביוטירט מיט זיין ״הטוב והרע״, אין המשכים, אין אחד־העם׳ס ״השילוח״. פּאָר אַ צייט פּארנומען זיך מיט לערערייזן אין ראָסלאָוול און אין קיעוו (1904). אין 1905 באַזעצט זיך אין ווילנע און געשריבן אין העברעאישן ״הזמן״. אין 1906 אַנגעהויבן זיך דרוקן צום ערשטן מאָל אין יידיש אין ״דאָס אידישע פאָלק״.

אין 1907 איז צייטלין געוואָרן אַרויסגערופן פון ש. יאַצקאַנ׳ען קיין וואַרשע צו רעדאַקטירן זיין ״דאָס אידישע וואָכענבלאַט״, גלייכצייטיק געשריבן אין יאַצקאַנ׳ס ״היינט״. באַרימט זיינען די ״בריוועלאַך צו דער יוגנט״, מיט דער גרינדונג פון ״מאַמענט״ (1911) געוואָרן דאָרט איינער פון די הויפּט־מיטאַרבעטער און אַזוי אַנגעגאַנגען ביז זיין אומקום, הי״ד!

ערשטער בריוו וועגן חורבן

„פּאָרווערטס״, יולי 19, 1945

הר״ב שמעון טאַראַסאָוו פון דער „אנשי קאָבערין שוהל״ האָט באַקומען אַ בריוו פון זיין שוואָגער אַלטער מאזורסקי, וועלכער געפינט זיך איצט אין סיביר. דער שוואָגער האָט דעם בריוו געקראָגן פון אברהם טשעראָמכער פון דראָהיטשין, וועלכער באשרייבט דעם חורבן פון שטעטל.

דער בריוו לייענט זיך ווי פאָלגט:

בעסטער פרייַנט אַלטער מאזורסקי! מיר זיינען אַלע 9 יידן, וואָס געפינען זיך איצט אין דראָהיטשין ג־ט צו דאַנקען געזונט. גיב ג־ט פון אייך אַלעמען צו הערן.

איך ווייס ניט וואָס פריער צו שרייבן. עס איז פינצטער און ביטער אין אַלע ווינקעלאַך. קיין יידן זעט מען ניט. דער דייטש, גנב, האָט אויסגעמאָרדעט מיט אַלע אכזריותן. ווי נאָר ער איז אַריין קיין דראָהיטשין, האָט ער באַלד פון דער ערשטער התחלה אָפּגעשוירן 9 מענטשן די בערד: שכנא דעם שמש, ישראל דעם מילנער, און אַנדערע עלטערע יידן. אין דריי טעג אַרום איז אַרויס אַ גזרה אַז יעדער יד מוז טראָגן אַ לאַטע פון הינטן און אַ לאַטע פון פּאָרנט. דאָס זיינען געווען צוויי געלע גרויסע לאַטעס.

צוויי וואָכן נאָך זיין אַריינגיין, האָט ער אייניגעסטראָיעט פון די אַלע יידן צוויי פּאַרטייען, אין פּאַרטיי האָט געהייסן „א״ און די צווייטע האָט געהייסן „ב״. דער „א״ האָט ניט געטאָרט גיין אין דער „ב״־געטא. און די „ב״־געטא האָט ניט געטאָרט גיין צו „א״. און טאָמער איז אימיצער אַריין, איז ער באַלד דערשאָסן געוואָרן אויפן אָרט. דער „א״ האָט געהייסן אַרבעטער, און דער „ב״ האָט געהייסן — ניט קיין אַרבעטער.

מ׳האָט געקערט די וועלט ביז מען האָט זיך פּאַרשריבן צו זיין אין פּאַרטיי „א״. מ׳האָט געדאַרפט האָבן פּראָטעקציע. אַייער זון, שבתי׳, איז געווען צופּרידן וואָס ער איז אין „א״. מען האָט געאַרבעט פּאַרשידענע שוועריע אַרבעט און אַייער שבתי׳ אויך. און די ניט־אַרבעטער זיינען געגאַנגען אויף שווארצע בערט. ס׳איז געווען חורבן. און דערנאָך איז אַרויס אַ גזרה אַז קיין יידענ ניט גיין אויפן טראָטוואָק „סיידוואָק״. אַלע יידן, פון קליין ביז גרויס, מוזן גיין אין גראָבן. און נאָכדעם איז אַרויס אַ גזרה אַז די „ב״ געטא וועט מען אַרויספירן אויף אַרבעט. און אַזוי איז טאָקע געוואָרן. שבת נחמו בייגאָכט האָבן די דייטשן אַרומגערינגלט די שטאָט, געכאַפּט 1700 מענטשן און אַוועקגעפירט זיי הינטער בערעזע און דאָרטן זיינען געווען אויסגעגראָבן גריבער און מען האָט זיי געוואָרפן לעבעדיקע אין די גריבער און מיט מיתות משונות זיי געטויטעט. איך אַליין בין אַנטלאָפן פון גרוב אַ נאָקעטער, ווייל מען האָט אַלעמען אויסגעטאָן נאָקעט. איך האָב ניט געקענט צוקוקן ווי מענטשן לעבעדיקע ווארפן זיך אין גרוב. די דייטשן האָבן אויף מיר געשאָסן 12 מאָל און ניט געטראָפן.

עס איז פאַראַן אַ סך צו שרייבן וואָס דער מערדער האָט אָפּגעטאָן מיט די יידן, וויפל צענדליקער יידן ער האָט צעשאָסן אין גאַס יעדן טאָג.

אַ דאָקטאָר, די דענטיסטקע, זיידל דער בעדער און אַנדערע האָבן זיך גע׳סמ׳ט. זייט מיר אַלע געזונט,

אברהם אַדלער, טשעראָמכער.

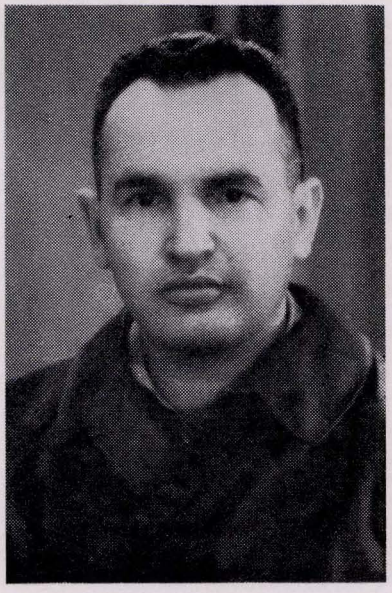
שמואל עפּעלבוים (ישׂראל) *

חורבן דראָהיטשין

א.

געווען וואָרנונגען פֿאַרוואָס איז מען נישט אַנטלאָפֿן?

זונטאָג, 22טן יוני, 1941, האָט זיך אָנגעהויבן דער דייטש־סאָוועטישער קריג און מיטוואָך, דעם 25טן, איז דראָהיטשין שוין אָקופּירט געוואָרן דורך די דייטשן. יידן האָבן געווּסט אַז נאָצי־הערשאַפֿט מיינט אומקום! זיי האָבן זיך אויך משער געווען, אַז אין פאַל פון אַ קריג, וועט דראָהיטשין, וואָס געפינט זיך אינגאַנצן 105 קילאָמעטער פון ברעסט־ליטאָווסק, די גרענעץ ־ ש ט א ט צווישן סאָוועט־רוסלאַנד וועט מעגלעך אַריבערגיין פון האַנט צו האַנט און אַרונטער־פאַלן, כאָטש צייטווייליק, אונטער דער דייטשער ממשלה, — פונדעסטוועגן א י ז כמעט קיינער נ י ט אַנטלאָפן. מ׳האָט געוואַרט אויף דעם אומגליק... פֿאַרוואָס?

שמואל עפּעלבוים

איז עס מחמת מען האָט נישט געגלויבט, אַז עס וועט אויסברעכן אַ מלחמה? — ניין, מ׳איז געווען זיכער אַז די מלחמה וועט אויסברעכן אַ לייאַדע טאָג שוין זייט דער אָקופּאַציע פון יוגאָסלאַוויע דורך דייטשלאַנד אין אפּריל 1941.

דראָהיטשינער יידן האָבן געזען פּיל בולטע סימנים, אַז סאָוועט רוסלאַנד גרייט זיך צום קריג. די עסקנים פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי זיינען באַהערשט געוואָרן דורך אַ נערוועזער שטימונג. פּיל פון זיי פלעגן אָפּן זאָגן: די אָטעם־פויזע וואָס מיר האָבן געווונען אַ דאַנק דעם אָפּמאַך פון מאָלאָטאָוו מיט ריבעניטראָפּ אין 1939, דערנענטערט זיך צום סוף. ס׳האָט זיך אָנגעהייבן די מאָבילייזאַציע פון שילער און אָנגעשטעלטע, די מיליטעריש־אַרבעטן (בוי פון אַראָדאַראָמען און שאָסייען), מ׳האָט אָנגעהייבן אַרויספּירן אין די ווייטע געביטן פון סאָוועט רוסלאַנד די „ניט זיכערע עלעמענטן“ (געוועזענע סוחרים און ציוניסטישע עסקנים). אויך ראַדיאָ־צוהערער פלעגן דערציילן וועגן די אָפֿאַרמירנדע ידיעות פון לאָנדאָן מכוח דייטשע פֿאַדערונגען און דראָאונגען אויפן אָדרעס פון ראַטנפֿאַרבאַנד. די סאָוועטישע פּרעסע פלעגט כמעט טעגלעך אָפּלייקענען די לאָנדאָנער ידיעות. אָבער יידן פלעגן זאָגן: „אַז מ׳זאָגט ס׳איז אַ ליגן איז אַ סימן אַז ס׳איז אמת“...

אויסער די דערמאָנטע סימנים האָבן די דראָהיטשינער יידן באַקומען אויך וואָרנונגען זיי זאָלן זיך אַריבערקלייבן אַביסל ווייטער אויף מזרח צו דער אָלטער פּויליש־סאָוועטישער גרענעץ. משה, דער זון פונם עלטסטן בוכהאַלטער אין דראָהיטשין, יונה גאָלדבערג, און אַנדערע יוגנטלעכע, וועלכע זיינען ווי ער, אַריינגעפֿאַלן אין דייטשער געפֿאַנגנשאַפֿט בעת דער דייטש־פויליש מלחמה אין 1939, האָבן אין זייער ברירה צו די עלטערן געגעבן צו פאַרשטיין, אַז ס׳גרייט זיך עפּעס און ס׳וואָלט כדאי געווען זיך אַריבערצוקלייבן אין די אָלט־רוסישע געביטן.

יידן האָבן פאַרשטאַנען די סימנים און די רמזים, און פֿונדעסטוועגן זיך ניט געירט פון אָרט. ערשט דעם 22טן יוני, ווען דער קריג האָט זיך שוין צעפֿאַקערט, ווען די נאָציס האָבן שוין פֿאַרכאַפּט בריסק און זיך דערנענטערט צו קאָבערין, האָט מען אין דראָהיטשין אָנגעהייבן רעדן וועגן אָפּטרעטן צוזאַמען מיטן סאָוועטישן מיליטער.

אַנטלאָפן זיינען אָבער נאָר געצייליטע, נאָר די, וועלכע זיינען געשטאַנען אין באַזונדערס ענגע פֿאַרבינדונגען מיט די סאָוועטישע מאַכט־אָרגאַנען און מיט דער נ. ק. וו. ד. (פֿריער: טשעקאַ, געפּפּאָ). אָזוי זיינען אַנטלאָפן: דער לערער יחס (געבוירן אין סוויסלאָשטש), דער פּאָטאָגראַפיסט ישׂראל שוואַרץ (זון פון משה שוואַרץ), דער פֿאַרזיצנדער פונם שוסטער־אַרטעל רובינשטיין, דער דרוקער אַרליאַנסקי און אוקראינעץ, די טאַכטער פון ישעיה דעם שניידער.

אויסער די דערמאָנטע האָט קיינער זיך ניט געירט אין וועג אַריין. עזריאל פּאָמעראַנץ דער שוסטער און נאָך אייניקע האָבן זיך געוונדעט צום וואָיענקאָמאַט (וואָיעני קאָמיסאַריאַט) מיט אַ ביטע מ׳זאָל זיי צונעמען אין מיליטער און געבן די מעגלעכקייט צו קעמפן קעגן די דייטשע רוצחים. ליידער, איז שוין אין וואָיענקאָמאַט דאַן געווען אַ ווירוואַר; די באַאַמטע זיינען באַהערשט געווען פון אַ פּאָנישער שטימונג און ניט געקענט אָנטקעגנקומען דעם וואונטש פון דער באַפֿעלקערונג. מאָנטאָג, דעם צווייטן טאָג פון קריג, זיינען שוין אַלע

* פֿראַגמענטן פון מיין בוך „חורבן־דראָהיטשין“, ז.ז. 194.

ר׳ משה דער שוחט און דבורה פרעגער און זיי־ערע קינדער: ביילטשע, חיה און בערל. רעכטס איז נחמה און בנימין־משה (לינקס) שוב — קינדער פון ר׳ יאָסל־דוד און מאַריאַשע שוב, שוועסטער פון דבורה׳ן. אַלע זיינען אומגעקומען, הי״ד! ז.ז. 149 און 150.

סאָוועטישע ביוראָקראַטן. אַלע בעאַמטע זיינען אין גרויס בהלה אַנטלאָפֿן און די יידישע באַפֿעלקערונג איז געבליבן ראטלאָז און פֿאַרצווייפֿלט.

דער בהלהדיקער צוריקמאַרש פֿון סאָוועטישן מיליטער, האָט אויף די דראָהיטשינער יידן געמאַכט דעם אַיינדרוק, אַז ס׳איז ניטאָ מיט ווער עמעס און ווהין צו אַנטלויפֿן. דער דייטש, האָבן זיי געזאָגט, וועט אונדז פֿאַרלויפֿן דעם וועג און אָנקומען קיין מינסק נאָך פֿריער פֿון אונדז. קיינער האָט פֿריער ניט געגלויבט אַז ראָטנרוסלאַנד איז אַזוי שוואַך. מ׳האָט געראַכנט אַז אין פֿאַל פֿון אַ קריג, וועט זי שנעל צעקלאַפֿן דייטשלאַנד, וואָס איז שוין אויסגעמאַטערט פֿון אַ לאַנג־יאָריקן קריג קעגן פיל פעלקער. דער וויידערשטאַנדסלאָזער צוריקמאַרש פֿון סאָוועטישן מיליטער, האָט די יידן געבראַכט אין פֿאַרצווייפֿלונג.

אויב סאָוועט רוסלאַנד איז אַזוי שוואַך, האָבן זיי געטראַכט, איז דאָך מעגלעך, אַז אונטער די קלעפּ פון דייטשן מיליטער זאָל פֿאַלן דער קאָמוניסטישער רעזשים און אין ראָטנרוסלאַנד זאָל אויפֿלעבן די צאַריסטישע אָרדנונג מיט איר פֿאַגראָמען־טראַדיציע, מיט דער טראַדיציע פון „בעי

פון רעכטס: חאַניע בערג, איסר זלאָטניק, אליה מייקעלס, אלעזר לעוו, אברהם דרוקער, לייזער וואַרשאָווסקי א.א. 1932

זשידאָו — ספּאַסאַי ראָסיו״. די דייטשע מאַכט וועט דאָך געווויס אונטערשטיצן אַזאַ סאָרט „נייע רעוואָלוציע״.

אָט דער אומגליבן אינעם ווידערשטאַנדס־כח פון סאָוועט רוסלאַנד, די מורא פאַר דער רעסטאָוראַציע פון צאַריזם און די שרעק פֿאַרן גורל פון אַ ביזשעניץ (אַ פּליט) אין דער וויטער אומבאַקאַנטער רוסלאַנד, האָבן אָפּגעהאַלטן די מערהייט דראָהיטשינער פון מיטלויפֿן מיט די סאָוועטן.

ב.

דייטשן אָקופּירן דראָהיטשין, ס׳פאַלן ערשטע קרבנות

מיטוואָך, דעם 25טן יוני אינדערפרי, איז אַ דייטשישער טאַנק מיט אַ גרופּע אויספֿירער דורכגעפֿאָרן איבער דראָהיטשין און געשאָסן פון מאַשין־געווער אין אַלע זייטן. אין אָוונט האָבן די דייטשן באַהערשט דאָס שטעטל נאָך אַ פּאָר שעהדיקער איבערשיסונג (פּערעסטרעלקע) מיט אָפּטרעטנדיקע סאָוועטישע זעלנער.

יידן, וועלכע זיינען בעת דער איבערשיסונג געלעגן אויפֿן דיל נעבן די ציטערנדיקע וועגט, האָבן געבעטן די גאַנצע צייט, דער קאַמף זאָל דויערן וואָס לענגער און געהאָפט, אפשר וועט דאָך געלינגען אָפּצוויאָגן דעם דייטש און פּאַרטרייבן זיי פון שטעטל. ווען די שיסערייַ האָט אויפֿגעהערט און פונדרויסן האָבן זיך דערהערט דייטשע קולות: „האָנס קאַם היער!״ און דער באַקאַנטער געוויש פון מאַרשירנדע זעלנער, האָבן יידן אָנגעהייבן צו ציטערן: דער מלאך המות איז געקומען!

יידישע קרבנות זיינען אין שטעטל געפאַלן שוין פאַרנאַכט, נאָך אַיידער דער דייטש האָט דאָרט באַקומען די פּוילע מאַכט. ר׳ יעקב ווערמוס (דער שוואָגער פון הרב אליה וועלוול אלטוואַרג) און זיין עלטערער זון, זיינען געפֿאַלן מיטוואָך פֿאַרנאַכט ווי קרבנות פון טראַגישן טעות. א גרופּע אָפּטרעטנ־

דיקע סאָוועטישע זעלנער האָבן זיי דערשאָסן אין זייער ווײַנונג אָננעמענדיק, אַז זיי האָבן באַגריסט די דייטשע אויסשפּירער מיטן אויסרוף: קאָמוניסטן קאַפוט! אין דער ווירקלעכקייט האָט באַגריסט די דייטשע טאַנקיסטן און זיי מכבד געווען מיט מילך ווערמוסעס א שכן, א פּאָליאַק מיטן נאָמען מאָליש.

באַדויערנדיק דעם טראַגישן אומקום פֿון די ווערמוסעס, האָבן דראָהיטשינער יידן זיך דאָך דערפֿרייט מיט די ידיעות וואָס סאָוועטישע זעלנער האָבן פֿאַרשפּרייט, אַז ס׳איז געלונגען אָפּצושטויסן דעם דייטש ביז ביאַליע פּאָדלאַסק (עטלעכע צענדליק קילאָמעטער נאָך בריסק), און אַז אין די נאָענטסטע שעהן וועלן לויקווידירט ווערן די רעשטלעך פֿון די דייטשע מיליטערישע אייניהייטן וואָס געפֿינען זיך אַרום שטעטל.

דער אויסגאַנג פֿון דער איבערשיסונג האָט אַלעמען זייער שטאַרק אָנטוישט. פֿיל זיינען באַהערשט געוואָרן פֿונם געפּיל, אַז מיט זייער פּאַרבלייבן אין שטעטל זיינען זיי באַגאַנגען א טראַגישן טעות. דער טרויעריקער פֿאַרגעפֿיל האָט זיך, לײַדער, שנעל באַרעכטיקט.

אויף צומאָרגנס, דעם 26טן יוני, האָט מען אין דראָהיטשין, ווי אין אַלע אַנדערע אקופּירטע שטעטלעך, אָנגעהייבן כאַפּן מענטשן אַלס זאָקלאָדניקעס. אינמיטן מארק האָט מען אויסגעשטעלט עטלעכע צענדליק צופעליק־געכאַפּטע יידן און געדראָט זיי צו דערשיסן אין פּאַל סיוועט געשען עפּעס א מכשול מיט די אַריינמאַרשירנדיקע דייטשע זעלנער אין שטעטל. די אַריינמאַרשירנדיקע זעלנער האָבן דערווייל גרופּעסווייז דורכגעפּירט רעוויזיעס אין די יידישע ווײַנונגען (דראָהיטשין איז געווען באַווינט אויסשליסלעך חדך יידן. קריסטן האָבן געווינט אין די פּאַרשטעט: סטאַראָסיעלע און זאַריטשקע). צו צוויי און צו דריי האָבן זיי באַזוכט יידישע ווינונגען און פרעגנדיק: האָסטו וואָפע? פלעגן זיי צעעפענען געלט־קאַסעס, שאַפּעס און טישקעסטלעך און צונעמען; געלט, זייגערלעך, לעדערנע מאַנטלען, מלבושים, פּאַרטפּעלן, זייף און אַלץ וואָס הויבט זיך אָן מיט אַן אלף.

די זאָקלאָדניקעס זיינען דעם זעלבן טאָג באַפרייט געוואָרן, די רעוויזיעס און דער סיסטעמאַטישער רויב האָבן אָבער ניט אויפֿגעהערט. טייל רעוויזאָרן פֿלעגן פֿרעגן: ביסט דו יודע? און באַקומענדיק א פאזיטיוון ענטפֿער, פֿלעגן זיי ערשט אָנהייבן צו פּאַקן די גרויסע פּעק און באַפֿוילן די אייגנטימער מ׳זאָל זיי צוטראָגן אין זייער לאַגער אַריין דאָס דערא־בערטע פּאַרמעגן. אויפֿן וועג פֿלעגן זיי גוטמוטיק טרייסטן די יידן: „האָט ניט קיין אָנגסט! אין 6 וואָכן אַרום וועלן מיר פֿאַרנעמען מאָסקווע און דאָן וועלן מיר שאָפֿן א יידנשטאָט אין סיביר“...

סוף יוני, עטלעכע טעג נאָכן אָקופּירן דראָהיטשין, איז געשאָפֿן געוואָרן אין שטעטל א מאָגיסטראַט מיטן געוועזענעם פּוילישן נאָטאַריוס טשאָפּלינסקי אַלס בירגערמייסטער. די מערהייט באַאַמטע אין מאָגיסטראַט זיינען געווען רוסישע און זיי האָבן אינטריגירט קעגן פּוילישן בירגערמייסטער און קעגן דער שטאָטישער פּאָליציי, וואָס איז באַשטאַנען פֿון פּאָליאַקן.

די קאָנקורירענדע צדדים: דער פּאָליאַק טשאָפּלינסקי און דער רוס קריידיטש, האָבן געהאַט פֿיל יידישע באַקאַנטע פֿאַרן קריג, פֿלעגן זיי פֿאַרזיכערן, אַז אַלע באמיאונגען ווערן געמאַכט וווּ מ׳דאַרף, יידן זאָלן ניט לײַדן צוליב זייער יידישקייט. די פּאָליאַקן פֿלעגן זיך אָבער קלאָגן דערביי, אַז די רוסישע באַפֿעלקערונג איז זייער פֿיינטלעך צו די יידן און די רוסן פֿלעגן דאָס זעלבע דערציילן וועגן דער פּוילישער באַפֿעלקערונג.

אינצווישן האָט דער בירגערמייסטער טשאָפּלינסקי דערקלערט אויף א מאַסן־פֿאַרזאַמלונג אין מארק, אַז יידן זיינען אויסערן געזעץ, אַז זיי מוזן אָנקלאָפּן געלט מגן דוד׳ס אויף זייערע הייזער און אָנגייען אַזעלכע אויף זייערע בגדים, כדי מ׳זאָל זיי דערקענען. די יידן וועלכע האָבן געווינט אין דער־פֿאַר אַרום דראָהיטשין, האָט מען באַפֿוילן זיך אַריינקלייבן אין שטאָט אַריין.

מאָטעלער און כאַמסקער יידן גע׳הרג׳עט מיט העק און קאָסעס — שחיטה אָנגעפירט פון אָרטיקן גלח

אין דאָרף וויעטלע האָבן קריסטן ניט געוואָרט אויפֿן באַפֿעל און אויסגעשאָכטן די יידישע משפּחות וועלכע האָבן דאָרט געווינט יאָרן־לאָנג. נאָר געצייטלט יידן איז געלונגען

ר׳ יעקב און מייטע ראָזענשטין און זיערע טעכטער: פון רעכטס: רבקה, חייטשע און טילע. אַלע אומגעקומען, הי״ד!

יונה און רחל גאָלדבערג און זייערע קינדער. פון רעכטס: עלקע, משה, מילכה, פייגעלע און אליה. אָחוץ פייגעלען זיינען אַלע אומגעקומען, הי"ד! רחל איז געווען די טאָכטער פון אליה לייבקעס וואָלעוועלסקי. יונה האָט אָפּגעשטאָמט פון קאָבריז און איז געווען דער הויפּט בוכהאַלטער פון דער פאָלקס־באַנק אין דראָהיטשין. פייגעלע געפינט זיך מיט איר מאַן הערמאַן גראָסמאַן און קינדער אין ניו יאָרק. ז.ז. 203.

צו אָנטלויפֿן אין שטעטל אַריין. קעגן די מערדער איז ניט פֿאַרפֿירט געווארן קיין פּראָצעס, ווייל יידן זיינען דאָך געווען, ווי שוין דערמאָנט, אויסערן געזעץ.

אָנהויב יולי איז די געסטאַפּאָ דורכגעפֿאָרן דורך דראָהיטשין, פֿאַרכאַפּט דעם שערער כאטיסלאַווסקי, דעם שוסטער ליטמאַן דאָלינסקי, שפּרה שוואַרצבערג (טאָכטער פון אשר דעם מוליער), אַ פּאָר יידישע פּליטים פֿון וויעטלע, אַרויסגעפירט זיי קיין בראָנע (אַ הויף, 4 קל"מ הינטער דער שטאָט), געפּיניקט זיי אייניקע שעה און שפּעטער דערשאָסן. די דערמאָנטע זיינען באשולדיקט געווארן אין קאָמוניסטישער אַקטיוויטעט און אומגעבראַכט געווארן אין צוזאַמענהאַנג מיט דער אָנטי־קאָמוניסטישער אַקציע, וואָס איז דורכגעפֿירט געווארן אין גאַנצן געגנט. אייניקע טעג נאָכדעם זיינען בעסטיאַליש אומגעבראַכט געווארן אַלע יידן פֿון כאָמסק און מאָטעלע און דער רוב מענער פון בריסק, פּינסק און יאַנאָוע.

וועגן די מענער פֿון בריסק און פּינסק האָט מען לכתחילה געמיינט אַז מ'האָט זיי אַרויסגעפֿירט ערגעץ אויף אַרבעט, און חדשים לאַנג האָט מען נאָך געווארט אויף ידיעות פֿון זיי.

אין כאָמסק און אין מאָטעלע האָבן די דייטשן אָנגעהייבן די שחיטה נאָכדעם ווי זיי האָבן באַקומען פון די דאָרטיקע יידישע קהילות געלט קאָנטריבוציעס. די דייטשישע רוצחים פֿלעגן באַהויפּטן, אַז די יידישע קאָמוניסטן אין רוסלאַנד מיט זייער פֿירער ליטווינאָוו בראש און די יידישע מיליאָנערן פֿון אַמעריקע מיט זייער משרת רוזוועלט אין דער שפּיץ זיינען שולדיק אינעם קריג, דעריבער דאַרפֿן יידן אין דער גאָרער וועלט צאָלן פֿאַר די הוצאות און פֿאַר די קרבנות.

די שחיטה אין כאָמסק און אין מאָטעלע האָט געדויערט אייניקע טעג. די דאָרטיקע קריסטלעכע באַפעלקערונג האָט געלאָוועט (געזוכט) יידן, זיי געשלעפּט פון די בוידימער, קעלערן, גערטנער, וועלדער און זומפֿן וווּ זיי האָבן זיך אויסבאַהאַלטן, און זיי געשאָכטן מיט מעסערס, העק, קאָסעס און טעמפּ געווער. אָנגעפֿירט מיט דער אַנטי־יידן אַקציע אין כאָמסק, האָט דער דאָרטיקער גלח.

קיין דראָהיטשין זיינען אָנגעקומען די ערשטע ידיעות וועגן די דערמאָנטע מאַסן־שחיטות אַרום תשעה־באב, אייניקע טעג נאָכדעם ווי ס'איז אין דראָהיטשין געווייזט געווארן דער ערשטער יידן־רצח.

געפֿינען פֿון טרויער און טויט־שרעק האָבן באַהערשט די יידן אין דראָהיטשין. ראטלאז האָט דער דראָהיטשינער יידן־רצח אָנגעהויבן זיין טרויעריקע ארבעט.

ג.

יידן ווייַן אַ יידנרצח, האָפֿן אפשר וועט דאָס העלפֿן

כאָטש די דייטשע קאָמענדאַנטור האָט שוין אין די ערשטע טעג נאָך דער אָקופּאַציע, געגעבן יידן צו פֿאַרשטיין, אַז זיי האָבן ניט וואָס צו האָפֿן אויף בירגער־רעכט, אָדער אויף מענטשן־רעכט, האָבן יידן דאָך אָנגענומען אַן וויידערווייַן דעם באַפֿעל אויסצוווייַן אַ יידן־רצח, אַ יידישע זעלבסטפֿאַרוואַלטונג. נאָך מער, פיל האָבן זיך אַרומגעטראָגן מיט אילוזיעס, אַז אַ יידישע זעלבסטפֿאַרוואַלטונג און אַ יידישע פּוליציי וועלן ווי־ניט־איז געפֿינען אַ וועג צו שטילן דעם צארן פֿון דער חיה און פֿאַרזיכערן ווי ס'איז די לאַגע פֿון דראָהיטשינער יידן. אַרום און אַרום האָט שוין געאַרבעט דער מלאך־המות. כאָמסק און מאָטעלע זיינען שוין געווען אומגעבראַכט. די מענער פֿון פּינסק און בריסק זיינען אַרויסגעפֿירט געווארן "ערגעצווו אין אַן אומבאַקאַנטן ארט". פון שערשעוו און פון הייַנעווקע זיינען שוין אַלע יידן אַרויסגעטריבן געווארן. פֿיל פּליטים זיינען אָנגעקומען קיין דראָהיטשין און דערציילט אַז די דייטשן האָבן פיל פון זיי דער'הרג'עט בעת דעם גירוש, אויפֿן וועג פֿון פּיין — און דראָהיטשינער יידן האָבן נאָך געגלויבט, אַז זייער גורל וועט זיין אַ בעסערער.

אויף וואָס האָט דראָהיטשין געהאָפֿט? האָט מען די דראָהיטשינער יידן נושא פּנים געווען און בעסער באַהאַנדלט ווי אַנדערע? חלילה! שוין די ערשטע טעג פֿון דער אָקופּאַ־

ציע זיינען דראָהיטשינער יידן באַרויבט געוואָרן פֿון אַזעלכע עלעמענטאַרע מענטשלעכע רעכט ווי לערנען קינדער אין אַ שול, לייענען אַ צייטונג, הערן ראדיאָ־נייס, באזוכן אַ בית־מרחץ, גיין אין גאַס אויפֿן טראָטואַר, אַריבערפֿאָרן פֿון איין אָרט אין אַ צווייטן. שוין אויף דער צווייטער וואָך איז באַפֿוילן געוואָרן, אַז יידן זאָלן טראָגן אַ גרויסע געלע לאַטע אויפֿן ברוסט און אויף דער פּלייצע, כדי זיי זאָלן קענטיק זיין פונדערווייטן. די מאַכט האָט אַלץ געטאָן כדי צו וויזן די דראָהיטשינער יידן, אַז זיי האָבן ניט אויף וואָס צו האָפֿן. טראָץ דעם אַלעמען האָבן יידן דאָך געהאָפֿט, זיינען געגאַנגען צו די וואָלן וווילן אַ זעלבסטפֿאַרוואָלטונג וואָס זאָל דינען די אינטערעסן פֿון דער יידישער באַפֿעלקערונג און זיך גאָר־ניט פֿאַרגעשטעלט אַז דער געוויילטער יידנראַט ווערט דורך די דייטשן פֿאַרוואַנדלט אין אַ ווערקצייג וואָס וועט אויספֿירן זייערע אונטערדריקונגס און פֿאַרניכטונגס פּלענער.

אויף דער וואָלן־פֿאַרזאַמלונג, וואָס איז פֿאַרגעקומען אין גרויסן בית־המדרש, האָבן דער אפּטייקער משה שטיינבערג, דער מכאַניק ברוך קאַפּלאַן (געבוירן אין ווילנע) און פֿיל אַנדערע זיך אָפּגעזאָגט אַריינצוטרעטן אין יידנראַט און גע־בעטן ביי די אַנוועזנדע מ׳זאָל זיי נישט צווינגען דערצו. דאָ־קעגן האָבן פֿיל אַנדערע געהאַלטן, אַז ס׳לוינט אַרייצו־טרעטן אין „עסק״, אַז אויב שוין אין גלות ביי די דייטשן, איז גלייכער צו זיין אַ יידנראַטלער אויידער סתם אַ יד.

געוויילט זיינען געוואָרן אינעם ערשטן יידנראַט:

ליטמאַן פעלדמאַן (פֿרעזעס); יעקב סידאָראָוו (וויצע פֿרע־זעס, שוין אויף דער צווייטער וואָך געוואָרן פֿרעזעס); וועלוול גאָלדבערג; יצחק לעווינאָווין; מנחם קאַלענקאָוויטש און יוסף קאָבערנסקי.

צו די דערמאָנטע זיינען שפּעטער צוגעקומען און מיט דער צייט צוקאַאפּטירט געוואָרן:

אברהם קראָוויץ; הערשל קאַלאָדני; לייבוש סליפֿ; כלאָונע פּיסעצקי און שלום מאָרגענטאַלער.

מיטגלעדערשאַפֿט אין יידנראַט אַלס ראַטגעבער האָבן די צווויי יידישע דאָקטוירים. אין יידנראַט זיינען געווען באַ־שעפֿטיקט אַלס אָנגעשטעלטע: סעקרעטאָרן, שלוחים, בוכ־האַלטערן אדגל. דער יידן־עלטסטער האָט באַשטימט אַ יידישע פֿאָליציי, וועלכע האָט מיטגעאַרבעט מיטן יידנראַט.

די ערשטע אַרבעט פון יידנראַט איז געווען אויפצוזאַמלען די ערשטע קאָנטריבוציע וואָס איז אַרויפֿגעלייגט געוואָרן

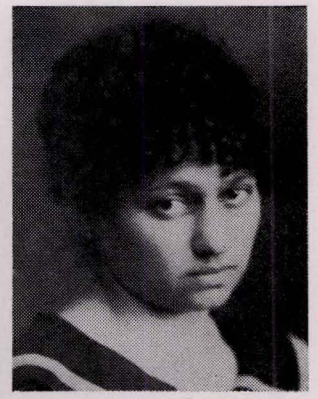
שרה קאַפּלאַן־פּיסעצקי, געבוירן אין רוזשינאַי, געענדיקט אַ גימנאַזיע אין סלאָנים און אַן אָקושערן אינסטיטוט. געהיראָט פֿאַר שלמה פּיסעצקי פון דראָהיטשין, וואו זי האָט פּראָקטיצירט אירע גאַנצע יאָרן אַלס אָקושערין. שלמה איז געשטאָרבן אין 1915. שרה איז אומגעקומען אין 1942. זייער זון איזי האָט זיך געראַטעוועט,

ר׳ וועלוול לייבעטשקעס און רחל לעוו און איניקלעך, הי״ד! ר׳ וועלוול איז געווען אַ גרויסער מכנים־אורח און בעל־צדקה. אין זיין הויז פלעגן זיך שטענדיק אויפהאַלטן אורחים.

אויף דראָהיטשינער יידן: 10 טויזנט רובל און 2 קילאָגראַם גאָלד. דער באַפֿעל איז געווען צוצושטעלן עס אין פֿאַרלויף פֿון 2 שעה. אין פֿאַל ווען מ׳וועט עטוואָס פֿאַרשפּעטיקן וועלן אַלע יידן אומגעבראַכט ווערן. פונקט זיינען אין דעם טאָג פֿון דער גזירה אָנגעקומען קיין דראָהיטשין פּליטים פֿון שערע־שאוו און דערציילט וועגן זייער אומגליק. די טרויעריקע ידיעות און די שרעק פֿאַרן אייגענעם גורל האָבן געווירקט און יידן האָבן אין די מינוטן געבראַכט אין קהלה: גאָלדענע זייגערלעך, רינגעלעך, בראַנסלעטן און געלט וויפֿיל מ׳האָט געפֿאָדערט.

פֿונדאַן אָן האָט דער יידנראַט זיך נוהג געווען צו זאַמלען בעת יעדער קאָנטריבוציע, צווייפֿאַכע און דרייפֿאַכע סכומים ביי דער באַפֿעלקערונג, כדי ער זאָל האָבן ביי זיך אַ רעזערוו פֿאַר אַ שלעכטער צייט. דאָס גלייכן ביי דער מאָביליזירונג אויף אַרבעט אין שטאָט, הינטער דער שטאָט, אָדער אָפֿילו אין אַרבעטס לאַגער, פֿלעגט דער יידנראַט שטענדיק אַרויס־רופֿן מער אַרבעטער ווי ס׳האָט זיך געפֿאָדערט און אויסנוצן זיי צו זיין דיספּאָזיציע. אָזוי ווי די געלט־קאָנטריבוציעס, פונקט ווי קאָנטריבוציעס אויף זאַכן, מעבל און די מאָביליי־זירונג אויף צוואַנגס־אַרבעט איז געווען אַ טאָג־טעגלעכע דערשיינונג, האָבן יידן געוואָלט, אַז יידנראַטלער, יידישע פּא־ליציי און זייערע קרובים זאָלן זיך אויך באַטייליקן אינדעם און ניט באַגונענען זיך נאָר מיט נעמען ביי אַנדערע — אָפּט מיט גוואַלד — און מיט טרייבן אַנדערע. די פּריוויליגיעס וואָס יידנראַטלער און זייערע קרובים האָבן זיך אַליין געגע־מען, האָט אַלעמען אויפגערעגט קעגן זיי. מענטשן, וועלכע האָבן אין פֿאַרלויף פֿון געציילטע חדשים פֿאַרלאָרן זייער פֿאַרמעגן, זייערע זאַכן, מעבל און דער עיקר דאָס געזונט ביי שווערע אַרבעט, האָבן ניט געקענט מוחל זיין די יידנראַטלער און די יידישע פּאָליציי, וועלכע פלעגן נאָך יעדער קאָנטרי־בוציע רייכער ווערן, נאָך יעדער צרה — פֿעטער ווערן. יידי־שע פּאָליציאַנטן פלעגן שיכור׳ן, הוליען און האַנדלען מיט די גויישע פּאָליציאַנטן.

לינקס איז ר׳ אברהם שמחה בן ישראל פערקאָווסקי, געבוירן 1861 אין טעלעקי ביי קאָבערין, גבאי פון נייעם בית מדרש, און טאָכטער פריידקע טעווול זבאָרס פרוי — הי״ד;

די באָפעלקערונג האָט דעריבער גאָנץ שנעל אָנגעהויבן צו באָטראַכטן די יידנראַטלער און די פּאָליציאַנטן ווי אַן אומגליק. פון די געווייסלטע יידנראַטלער, זיינען 5 געווען ערלעכע מענטשן וועלכע האָבן זיך, לויט זייערע מעגלעכקייטן, באָמיט צו לינדערן די יידישע נויט. לייַדער, זייערע מעגלעכקייטן זיינען געווען נישטיקע און די חברים וועלכע האָבן זיך צוגעשאָרט צו זיי, האָבן געהאָלטן, אַז מ׳דאַרף אויסנוצן די לאָגע פאַר זיך פּערזענלעך.

כמעט אין אייַן צייט מיטן יידנראַט, איז אין דראָהיטשין אָרגאַניזירט געוואָרן דורך מנחם אַוערבוך, אַ הילפס־קאָמיטעט פאַר די פּליטים פון שערעשאָוו, כאָמסק און אַרומיקע דערפער וועלכע זיינען געקומען אין זאָכן און אין געלט.

מנחם אַוערבוך איז געקומען נאָך דער אָקופּאַציע פון לעמבערג, וווּ ער האָט זיך אויסבאָהאַלטן בעת די סאָוועטן האָבן אַרויסגעפירט די געוועזענע סוחרים קיין סיביר. ער האָט זיך דאָרטן אָנגעזעזן גענוג מיט יידישע צרות, און קומענדיק אָהיים האָט ער ג׳טענה׳ט, יידן דאָרפן זאָרגן נאָר פאַר זעלבסטהילף און וואָס שייך דער זעלבסטפאַרוואַלטונג, דאַרף זי ,,אַרגאַניזירן אַ כאָאָס״, פירן אָזאַ בוכהאַלטעריע, אַז די דייטשע מושלים זאָלן קיינמאָל ניט וויסן געניו וויפיל יידן זיינען דאָ און וווּ זיי וווינען. אין הילפס־קאָמיטעט האָבן מיט אַוערבוכ׳ן מיטגעאַרבעט: אליה אייזענשטיין; די רבנים: הרב קאַלענקאָוויטש, הרב אָלטוואַרג און דער רב פון שערשעוו; די שוחטים: משה פרעגער און יוסף דוד שוב; די לערער: וואָלפסאָן און ראָק; די דאָקטוירים: שעכטער און לאָמפּע; און נאָך אַנדערע.

דער הילפס־קאָמיטעט איז זייער באַליבט געוואָרן ביי דער באָפעלקערונג. אויסער די דערמאָנטע אינסטיטוציעס, איז אין דראָהיטשין טעטיק געווען נאָך אין געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציע: די חברה קדישא מיט משה אהרן בערג אינדערשפּיץ...

ד.

דראָהיטשינער יידן פאַרטריבן אין געטאָס

וועגן אַ געטאָ פאַר דער יידישער באָפעלקערונג האָט מען אין דראָהיטשין אָנגעהייבן צו רעדן גלייך ווי די דייטשן זיינען אַריין אין שטעטל. און כאָטש קיינער האָט ניט געהאַט קיין קלאָרן באַגריף ווי גרויס ס׳וועט זיין די געטאָ און ווי וועט אויסזען דאָס לעבן אין געטאָ, האָבן דאָך אַלע זיך געשראָקן פאַר דעם און עפעס ווי פאָרויסגעפילט אַז געטאָ איז דער אָנהייב פון אומקום.

איינגעפירט איז אָבער געוואָרן די געטאָ שטופנווייז, אין משך פון חדשים, און יידן האָבן זיך ביסלעכווייז צוגעווויגט צו די צרות און ניט געפילט אַזוי שטאַרק די קלעפ וואָס זיי האָבן באָקומען.

אָנגעהויבן האָבן זיך די געטאָ־גזירות מיט דערווייטערן יידן פון „זאָמד״ (אַזוי האָט געהייסן די גאָס וואָס האָט גע־פירט צום נייעם בית־עולם, אויף דער גאָס האָבן געווווינט פיל פּאָליאַקן), און פין אַ טייל „עדוואַרד־דונין־מאַרקעווי־טשאַ״־גאָס. (כאָמסקער געסל.)

די גזירה האָט געטראָפן נאָר געצייַלטע יידישע פאַמי־ליעס. אין שטעטל איז אָבער דאָך געווארן באַדייטענד ענגער, ווייל אינדערזעלבער צייט זיינען קיין דראָהיטשין אַריינגע־טריבן געוואָרן עטלעכע הונדערט יידן פון שערשעוו און פון קאָלאָניע (אַ יידישער דאָרף ניט ווייט פון דראָהיטשין). אין דראָהיטשין האָבן צו יענער צייט זיך שוין געפונען אויך יידישע פּליטים פון כאָמסק און פון די אַרומיקע דערפער. חורבן כאָמסק, גרוש שערעשאָוו, קאָלאָניע און אַנדערע דער־פער, האָבן פאַרגרעסערט די יידישע באָפעלקערונג אין דראָ־היטשין און זי האָט צום אָנהויב פון די געטאָ־גזירות גע־ציילט אַריבער פיר טויזנט נפשות.

יידן האָבן זיך איינגעשרומפן. דאָרט וווּ עס האָט פריער געווווינט אַיין משפּחה, האָבן שוין אין אָנהויב פון די געטאָ־גזירות געווווינט צוויי און מער. געלט־זאָכן־און מעבל־קאָנ־טריבוציעס זיינען אויפגעמאַנט געוואָרן פאַר דער צייט אין אַ שנעלן טעמפּאָ. די מערהייט הייזער זיינען אויסגעלייַדיקט געוואָרן כמעט פון אַלץ וואָס ס׳איז געווען אין זיי. יידן האָבן דעריבער ניט געפילט שטאַרק די ענגשאַפט. געקלאָגט האָט מען זיך אַנדאַכס ניט אויף דעם, נאָר אויף די אומאויפהער־לעכע קאָנטריבוציעס און דער עיקר אויף דער גזירה ניט קומען אין באַרירונג מיט קיין קריסטן. דראָהיטשינער קריס־טען, וועלכע האָבן געווווינט אויף די גאָסן זאַריטשקע און סטאַ־ראָסילע, פלעגן, ניט קוקנדיק אויף דער גזירה, ברייגען אָמאָל זייערע באַקאַנטע יידן מעל, פוטער, עופות, אייער און אַנדערע שפּייז־אַרטיקלען פאַרן פריים פון מבושים און שוכ־וואַרג וואָס יידן האָבן איצט גערן אַווועקגעגעבן, כדי די דייטשן זאָלן עס ניט צונעמען אומזיסט אָדער קאָנטריבוציע. דייטשע וואַכמייסטערס און פּאָליציאַנטן פון יידנראַט פלעגן שטרענג באַשטראָפן פאַר אַזעלכע פאַלן פון האַנדל. כל זמן די געטאָ איז אָבער ניט געווען אַרומגעצאַמט, האָבן יידן גע־

משה־שמואל און פערל וואַרשאַווסקי און קינדער. פון רעכטס: שיינקע, טייבל, שלום, יאַנקל, ישראל און מאיר. אָחוץ יאַנקלען אַלע אומגעקומען, הי"ד! משה־שמואל, זון פון יעקב־הערש און מלכה וואַרשאַווסקי, איז געווען אַ גוטער בעל־תפילה־חזן, האָט באַזעסן אַ שיינע טענאָר־שטימע און געהאַט אַ חוש פאַר מוזיק: געשפילט פידל און געזונגען. האָט זיך פיל אָפּגעגעבן מיט געזעל־שאַפטלעכער אַרבעט. ז. ז. 215, 246 און 308.

האַנדל און זיך דערנערט פּיל בעסער ווי ס'איז זיי דער־לויבט געווען לויט די אָפּיציעלע פּאַרשריפטן (100 גראַם ברויט אַ טאָג, אָן פעטס און אָן צוקער).

פּסח תש"ב איז דורכגעפירט געוואָרן די גרינטלעכע איבערזידלונג פון דער יידישער באַפעלקערונג אין 2 געטאָס: געטאָ א' פון „ווערטפולע יידן" (בעלי־מלאכות) און געטאָ ב' פון „ווערטלאָזע יידן" (געווי. קרעמער, אָנגעשטעלטע, בוכ־האַלטאָרן, לערער אדגל.). אַ פאָר וואָכן פאַרן דורכפירן די איבערזידלונג איז אָנגעאָנגען זייער אַן אינטענסיווער האַנדל מיט באַשייניקונגען, אַז מ'איז אַן אַרבעטער. סיעלפּוק, אַ קריסט פון סימענאוויטש (אַ דאָרף ניט ווייט פון דראָהיטשין), דער פאָרזיצער פון די אַרבעטער וואָרשטאַטן, אַזוי גערופענע אַרטעלן, די יידנראַטלעך און אַן אַרבעטס־עקספערט פון קאָב־רין, האָבן פאַרן פריז פון גאָלדענע זייגערלעך און אַנדערע ווערטפולע זאַכן, אויסגעאַרבעט פאַר טייל יידן באשייניקו־גען אַז זיי זיינען שניידער, שוסטער, סטאָלער, אדגל. און דורכדעם זיי דערמעגלעכט צו בלייבן עוועניטועל אין געטאָ א'. אַן אַרעמער שוסטער ווי נאסקע, האָט קיין אַרבעטס־באַ־שייניקונג ניט באַקומען און איז פאַרבליבן אין געטאָ ב'. און אַזוי זיינען פיל בעלי־מלאכות פון יאָרן־לאַנג, וועלכע זיינען איצט נישט אַריינגענומען געוואָרן אין די אַרטעלן, גע־צווונגען געוואָרן צו פאַרבלייבן, עוועניטועל זיך אַריבער־קלייבן אין געטאָ ב' צו די ווערטלאָזע יידן, צו די פאַר־משפּט־ע אויף אַלערליי צוואַנגס־אַרבעטן.

דער האַנדל מיט די באשייניקונגען און די שפּעטערדיקע איבערזידלונג פון דער באַפעלקערונג אין די פאַרשיידענע געטאָס, האָט אַלעמען זייער שטאַרק אויסגעמאַטערט און אויפגערעגט. אַ ייד, וועלכער איז כּל ימיו געווען אַ בעל־מלאכה און געהאַט אַ הויז פונקט אין די גאַסן וואָס זיינען איצט באַשטימט געוואָרן פאַרן געטאָ א', האָט, פאַרשטייט זיך, געמאַכט אַלע באַמיאונגען אָנגענומען צו ווערן אין אַר־טעל כדי ער זאָל בלייבן אין זיין הויז. ניט שטענדיק איז עס אַבער געלונגען און, ווי שוין דערמאָנט, זיינען פיל בעלי־מלאכות פאַר־משפט געוואָרן צו אַריבערציען זיך אין געטאָ ב' און דאָרטן האָבן זיי געוווסט וועט זיין זייער ביטער. דאָס אַריבערציען זיך האָט געדויערט אייניקע טעג. פיל האָבן מיט דער דערלויבעניש פון יידנראַט זיך אויסגעטוישט מיט זיערע ווינונגען און זיך געוואונטשן דערבייַ דערלעבן אינגיכן די גאולה און יעדער זאָל זיך אומקערן אין זיין אַלטער היים.

געטרייסט מיט ידיעות וועגן בודיאַני און וואַראַשילאָוו

צו יענער צייט זיינען אָנגעקומען ידיעות וועגן דער פאַרניכטונג פון די יידן אין ראַווע, קאָוול און סלאָנים. דראָהיטשינער יידן האָבן זיך אָבער געטרייסט מיט די פאַל־שע ידיעות וואָס זיי האָבן אַליין פאַרשפּרייט, אַז דער דייטש איז שוין אַרומגערינגלט, אַז בודיאַני איז שוין אין באַראַנ־וויטש, וואַראַשילאָוו — אין בריסק און אַ לייַדע טאָג וועט קומען די גאולה.

דערווייל איז די געטאָ א' אַרומגעצוימט געוואָרן מיט אַ הויכן פּאַרקאַן פון 2 און אַ האַלב מעטער און פון געטאָ ב' זיינען פיל יונגענטלעכע אַרויסגעפירט געוואָרן אין אַרבעטס־לאַגער קיין פּעטראַוויטש (אויפן וועג פון קאָברין־בריסק). אויסער דעם דערמאָנטן לאַגער, זיינען געשאַפן געוואָרן אַרום דראָהיטשין פּרייוויליקע אַרבעטס לאַגערן אין יוזעפין און ראַדעסטאַוו. אויב קיין פּעטראַוויטש פלעגן די יידנראַטלעך און די יידישע פּאָליציי כאַפן מענטשן און פאַרשיקן מיט גוואַלד, און טיילמאָל אַרעסטירן אין פיניקן די קרובים פון באַשטימטן קרבן וואָס האָט זיך אויסבאַהאַלטן און ניט גע־וואָלט גיין אין לאַגער, — איז דאָס וועלבירן אַרבעטער פאַר

פון רעכטס: ישראל שמיד, מרדכי סאַפיר, א. קאַלענקאָוויטש, בערל גאָלדבערג, ברוך שוואַרץ, נעמי וואַסערמאַן, הערשל שטיינבערג, זכריה סאַפאַזשניק, ביילע מילנער א.א.

יוזעפֿין און ראדאסטאוו אַנגעקומען זייער לייכט. צום ה' יאשקע וואלינעץ, וועלכער האָט אַרגאַניזירט דעם לאַגער אין ראדאסטאוו, פֿלעגן טיילמאָל קומען אַפֿילו יידן פֿון געטאָ א' און בעטן ער זאָל זיי פֿאַרשרייבן אין לאַגער ווייל זיי ווילן בעסער זיין דאָרטן, איידער ביי זיך אין הויז אין גענאָ א'.

אין די דערמאָנטע צוויי לאַגערן האָבן יידן געאַרבעט ניט שווער ביי האָלץ־אַרבעט און זיי פֿלעגן וועכנטלעך באַקומען שפּייז־פּעקלעך פֿון דראָהיטשין.

אין גענאָ א' האָבן יידן געלעבט ניט שלעכט. דער פֿאַרזיצער פון די אַרטעלן סיעלפּוק האָט געזאָרגט, אַז זיינע אַרבעטער זאָלן ניט הונגערן. ער פֿלעגט אַריינפֿירן בגנבה שפּייז־אַרטיקלען אין האָלץ־פֿורן. אויך אַנדערע קריסטן וועלכע פֿלעגן באַשטעלן אַלערלייַ אַרבעטן אין די אַרטעלן, פֿלעגן צופֿירן בגנבה שפּייז־אַרטיקלען.

די גענאָ ב' וואָס איז בכלל ניט געווען פֿאַרצוימט, האָט נאָך געהאַט מער מעגלעכקייטן פֿון גענאָ א' צו באַקומען שפּייז ביי די סטאראסיעלער קריסטן. דראָהיטשינער יידן האָבן דעריבער אין ביידע גענאָס ניט געהונגערט. אין גענאָ ב' האָט מען נאָר געקלאָגט אויף די שווערע צוואַנגס־אַרבעט טעגלעך ביי דער סטאַנציע (נאַאַריע), אין ליפּניק, אין אָג־דעמער און ועל כולם אויף דער אומזיכערער צוקונפט פון גענאָ ב'. דער פֿרעזעס פון יידנראַט און די יידישע פּאָליציי פֿלעגן זאָגן, אַז זיי וועלן טאָן אַלץ וואָס נאָר מעגלעך, כדי צו ראַטעוונען דאָס לעבן פון גענאָ א'. דאָקעגן גענאָ ב', האָבן זיי געזאָגט, איז אַ פּאַר־משפּט'ע און מ'קען איר ניט ראַטעוונען...

וואָס הייסט אַ פֿאַרמשפּטער, האָבן די דראָהיטשינער יידן נאָך דאָן ניט געווסט און זיך נאָר געשראָקן טאָמער פֿאַרטרייבט מען זיי אַלעמען קיין פּעטראָוויטש, אָדער אין אַ נאָך ווייטערן און ערגערן לאַגער. אַז זיי זיינען פֿאַרמשפּט צו עפּעס ערגערס ווי „אַרבעט אין אַ שלעכטן לאַגער", אַז זיי זיינען פֿאַרמשפּט צום טויט, האָט זיך קיינער דאָן ניט פֿאַרגעשטעלט.

און אָט אַזוי זיינען אַריבער טעג און וואָכן פֿון שווערער צוואַנגס־אַרבעט אין אַרום שטאָט; טעג און וואָכן פון פּיין, שרעק און אומזיכערקייט און גרענעצלאָזער זאָרג, ביז ס'איז געקומען שבת־נחמו, תש"ב — 25טער יולי, 1942...

דראָהיטשינער מאַרק, וואו די דייטשן האָבן צונויפגעטריבן די גענאָ־ב' יידן אויף זייער קידוש־השם מאַרש קיין בראָנע גורע.

ה.

שחיטה פון געטאָ ב׳, 17 הונדערט יידן אומגעקומען

שבת האָט זיך עפּעס געטומלט אין געטאָ א׳. מנחם אַווער־בוך און נאָך אייניקע מיטגלידער פון הילפס־קאָמיטעט האָבן זיך געקריגט מיטן יידנראַט. די געשרייען זיינען דורכגע־גאַנגען אין געטאָ ב׳. וועגן וואָס מ׳קריגט זיך האָט קיינער ניט געווּוסט. אינאָוונט האָבן זיך דערטראָגן אין געטאָ ב׳ דער גערוּיש פֿון דייטשע טאקסוווקעס וואָס זיינען אַריינגעקומען אין שטעטל — דאָס האָט דער באַפֿעלקערונג זייער שטאַרק באאומרואיקט. אַזייגער 11 ביינאַכט איז די געטאָ ב׳ אַלאַר־מירט געוואָרן דורך יידישע פּאָליציאַנטן, מ׳זאָל זיך גלייך שטעלן אויפֿן שטאָט־מאַרק. וואָס ס׳וועט זיין אויפֿן מאַרק אין אַזאַ שפּעטער שעה האָט קיינער ניט געווּוסט. טייל האָבן אַבער, געטריבן פֿון אַ שלעכטן פֿאַרגעפֿיל, אַנשטאָט גיין אויפֿן מאַרק, געפֿרווט אַנטלויפֿן דורך פֿעלדער הינטערן שטאָט אין וואַלד אַריין. דאָ האָבן זיי אָבער באַמערקט, אַז אַלע וועגן זיינען פֿאַרשטעלט מיט אוקראיניש און פוילישע היל־פֿס־פּאָליציאַנטן, וועלכע טרייבן אין מאַרק אַריין. אויפֿגעוועקט פֿון שלאָף, אַרויסגעטריבן פֿון די הייזער, אַראָפּגעשלעפּט פֿון די בוידעם־שטיבלעך, אַרויסגעצויגן פֿון די קעלערן דורך יידישע פּאָליציאַנטן, זיינען די יידן פֿון געטאָ ב׳ געטריבן געוואָרן דורך דייטשע רייטער־פּאָליציי ביזן שטאָט־מאַרק. דאָרט האָט מען אָנגעהייבן אַראָפּציען ביי די מענער די שטיוול פֿון די פֿיס, אַראָפּגענומען די פידזשאַקעס און צוגענומען די ווערטפּוליי זאַכן ביי די פרויען. דערביי האָט מען ביי אייניקע צעשפּאָלטן די קעפּ מיט ביקסן־קאָלבעס. ערשט דאַן האָבן יידן דערפֿילט וואָס מ׳וויל טאָן מיט זיי, און ס׳האָט זיך אָנגעהויבן א מורא׳דיקע ילללה: „שמע ישראל!" „גאָט דער־באַרעם זיך!"...

די „אַקציע" האָט געדויערט אַ 7 שעה. די יידישע פּא־ליציי האָט מיט אייפער אַרויסגעשלעפּט יידן פון באַהעלטע־נישן און זיי געטריבן אין מאַרק אַריין, און פון מאַרק האָט מען זיי געטריבן צו דער באַן־סטאַנציע. אויפֿן וועג זיינען דערשאָסן געוואָרן חיים בער דער ציגעלניק (אַלטוואַרג), פּסח לעוו, דער שוסטער און נאָך אייניקע יידן. פֿאַרן שלוס פֿון דער אַקציע האָבן די דייטשן זיך אַרומגעזעזן, אַז ס׳פֿעלט זיי אַן ערך 100 מאַן צום מספּר פֿון די „וועלטאָזע יידן" וואָס דער יידנראַט האָט זיי אָנגעגעבן, דערפֿאַר האָבן זיי, אַלס שטראָף, גענומען נאָך עטלעכע הונדערט יידן פֿון געטאָ א׳ און די יידישע פּאָליציי, ווי אויך דעם יידן־ראַט. אַלע, אַן ערך 17 הונדערט מאַן, זיינען זונטאָג אָפּגעפירט געוואָרן מיט דער באַן קיין בראָנע־גורע (א 17 קל״מ פון קאַרטוז־בערעזע), און דאָרט אַרויפֿגעטריבן געוואָרן אויף מינירטע פֿעלדער וווּ זיי זיינען אויפֿגעריסן געוואָרן.

צוזאַמען מיטן געטאָ ב׳ פֿון דראָהיטשין זיינען דאָן אום־געקומען אויפֿן זעלבן צערט דער גרעסטער טייל פֿון די אַנ־טאָפֿאָלער און קאָברינער יידן.

פון יידנראַט זיינען נאָך דער „אַקציע" פֿאַרבליבן ביים לעבן בלויז דריי פֿערזאָן. צוויי האָבן זיך אויסבאָהאַלטן. זיי זיינען שפּעטער אויך אומגעקומען...

מיין גאָט, ווער עס האָט געהערט די אימה׳דיקע „שמע־ישראל׳ס" פון די אַרויסגעפירטע פון געטאָ ב׳, געזען און דורכגעלעבט דאָס וואָס איך האָב צוגעזען און איבערגעלעבט וועט עס קיינמאָל נישט פֿאַרגעסן און קיינמאָל קיין רו נישט האָבן. דאָס סאָמע טייוולאָניסטישע אין דעם אַלעמען איז וואָס יידן האָבן געפירט יידן צו דער עקידה... איין יידישער פּא־ליציאַנט, אַ יוריסט, האָט געפירט זיינע אייגענע עלטערן צום פֿאַרניכטונגס־פּלאַץ... אַ צווייטער האָט געשלעפּט יידן פון די בוידימער גלייך צום טויט און אַזוי כסדר.

***

ו״הערד״. — די דאָזיקע שרעקלעכע און שוידערלעכע הריגה פון אונזערע טאָטעס און מאַמעס, ברידער און שוועסטער דורך די דייטשישע מערדער, איז אייגנטלעך פֿאַרגעקומען זונטאָג, י״ב אב, תש״ב — 26טן יולי, 1942, אָבער עס איז שוין געוואָרן אַ חזקה צו האַלטן יאָרציים נאָך די קדושים פון געטאָ ב׳ — י״א אב, וואָס איז דאָן אויסגעפאָלן שבת־נחמו, דעם טאָג, אין וועלכן די אומגליקלעכע זיינען פֿאַר־נומען געוואָרן צו דער שחיטה. הי״ד! —— [רעדאַק.]

ר׳ משה מענדל און גאָלדע־הינדע מילנער, ע״ה. גאָלדע־הינדע, אַ טאָכטער פון ר׳ ניסן פון כאָמסק איז געשטאָרבן כ״ג טבת, 1918. ר׳ משה מענדל ב״ר טודרוס־ליב, אַן אָפּ־שטאַם פון דעם גאון און מקובל, ר׳ דוד׳ל יפה, זצ״ל, איז אומגעקומען. די מילנערס האָבן געהאָט 6 קינדער: אייד׳ל־חיה, אסתר־נעכע (אומגעקומען), סאָפיע (קאַליפֿאָרניע), טודרוס־ליב, ניסן און אהרן־יצחק אין שיקאָגע. זען זייט 117 און 190.

ו.

די געווייגען נאָך די הרוגים שפֿאַלטן די הימלען

כאָטש די מערהייט איינוואוינער האָבן די ערשטע צייט ניט געוואוסט וואָס ס׳איז געוואָרן מיט די אַרויסגעפירטע קיין בראָנע גורע, אוּן אַ טייל האָבן געגלויבט אַז דאָרטן איז אַן אַרבעטסלאַגער — איז דאָך דער טרויער אין דראָהיטשין אויפֿצומאָרגנס נאָך דער „אַקציע" געווען זייער גרויס. אַלע האָבן געקלאָגט אויפן חורבן; ער האָט כמעט אַלעמען געטראָפן. ביי די טויערן פון געטאָ האָבן מענער און פרויען געוואָרט אויף די אַרישע באַגלייטער, וועלכע האָבן געדאַרפט זיי פירן צו דער אַרבעט (אָן אַ באַגלייטונג פון אַריער האָבן יידן ניט געטאָרט דורכגיין די גאַסן), אוּן דערביי געכליפּעט אויפן קול אוּן זיך געריסן די האָר פון די קעפּ. ווער ס׳האָט געווייגט אויף זיינע פריינט אוּן וויטע קרובים אוּן ווער ס׳האָט באַקלאָגט זייגע עלטערן אָדער קינדער יינגערע פון אַכצן יאָר, וועלכע זיינען אַרויסגעפירט געוואָרן מיט דער געטאָ ב׳.

דער שרייבער פון די שורות האָט דעם 25־טן יולי, 1942, מוצאי שבת נחמו, ה.תש״ב, איבערגעלעבט דעם גרעסטן אומגליק אין זיין לעבן. ער האָט אין דער אַקציע פֿאַרלאָרן זיין מוטער, שוועסטער, פיל פריינט, חברים אוּן שילער. ער זעלבסט איז פון זאַמלפּלאַץ אויפן מאַרק אַנטלאָפן אונטער אַ האָגל פון קאַראַבינען־אוּן אַוטאָמאַטן־קויגלן אוּן זיך אויסבאַהאַלטן אייניקע טעג אין ראָוויגער וואַלד, ביז ס׳האָט אים געכאַפט אוּן פֿאַרשיקט אין לאַגער ראַדאָסטאָוו. אין די שפּעטערדיקע יאָרן איז דעם שרייבער פון די שורות אויסגעקומען דורכצומאַכן נאָך פיל גרויזאַמע נסיונות: ער איז עטלעכע מאָל דערשאָסן געוואָרן, עטלעכע מאָל „געשטאָרבן אָפּיציעל" (איינמאָל אין מזרח־פֿרייסן) אוּן פאַקטיש ניט געלעבט אוּן ניט געשטאָרבן די גאַנצע צייט פון 1942 ביז 1945.

אומגלויבלעך שיינען היינט צו זיין די גרוילעכע געשעענישן פון נאָענטן עבר, אַפילו די וועלכע האָבן עס אַליין איבערגעלעבט קענען שוין ניט תופס זיין וויאַזוי עס האָט געקענט פאַסירן אוּן וויאַזוי זיי האָבן עס אויסגעהאַלטן. דאָך — אַזוי איז עס געווען...

די „אַקציע" איבער דער געטאָ ב׳ האָט געדויערט ביז 7 אַזייגער אינדערפרי. די וועלכע מ׳האָט געפונען אין באַהעלטעניש ביז 7 אינדערפרי זיינען דערשאָסן געוואָרן. אַזוי זיינען דערשאָסן געוואָרן דער לערער משה בעזדזשעזסקי, וועלכער האָט זיך באַהאַלטן אין אַ גאָרטן פון בעבלעך, אוּן דער שוחט זלמן קאָבערין (פון קאָלאָניע), וועלכער האָט זיך אויסבאַהאַלטן אין אַ גאָרטן אוּן געפּרואווט נאָכדעם ווי ס׳האָט אים געפונען אַנטלויפן. די וועלכע מ׳האָט געפונען אין באַהעלטעניש נאָך 7 אַזייגער האָט מען דערלויבט אַריבערגיין אין געטאָ א׳ אוּן זיך דאָרטן „איינאָרדנען". אַזוי איז געווען מיט דעם מלמד כנדר שפּירא אוּן זיין פאַמיליע, וועלכע ס׳האָט זונטיק געפונען אין אַ קעלער אוּן אַריבערגעטראַנספאָרטירט אין געטאָ א׳. אוּן אַזוי איז געווען מיט דעם שרייבער פון די שורות, וועלכן ס׳האָט אין אייניקע טעג אַרום נאָך דער „אקציע" געפונען אַ פאַרחלשטן אין ראָוויגער וואַלד אוּן אַריבערגעפירט אין געטאָ א׳.

אין געטאָ א׳ האָבן זיך דערווייל רעאָרגאַניזירט דער יידן־ראָט אוּן די פאָליציי. אין יידנראָט איז צוגעקומען אַ וויצע פּרעזעס — באַנטשע וואָלאָוועלסקי (דער זון פון חייקע דער אַפּטייקערקע). אין דער פאָליציי איז אויך צוגעקומען ברוך וואָלף פון לעכעוויטש.

דעם שרייבער פון די שורות איז פאָרגעלייגט געוואָרן:

די שולע „מוריה" פון דראָהיטשין, מחלקה א׳. פון לינקס: משה בעזדזשעזסקי, לוי פעלדמאַן, פירער פון שולע, ח. ב. וואָלפסאָן אוּן אַנד. לערערינס. זען אויף דער זייט וועגן בעזדזשעזסקי׳ס אומקום. הי״ד!

ווערן אַ מיטגליד פון נייעם יידנראַט און בלייבן אין שטאָט, אין דעם הויז פון זיינע עלטערן, אָדער גיין אויף אַרבעט אין לאַגער ראַדאָסטאָוו. ער האָט אויסגעווײַלט דאָס לעצטע.

אינצווישן זיינען די הייזער פון געטאָ ב׳ באַזעצט געוואָרן דורך קריסטן פון דראָהיטשין און אומגעגנט און די מעבל, זאַכן און פאַרמעגנס פון די אַרויסגעפירטע יידן זיינען אויפגעזאַמלט געוואָרן דורכ׳ן נייעם יידנראַט אין באַזונדערע מאַגאַזינען.

די ערשטע טעג נאָכן חורבן האָבן יידן אין דראָהיטשין געהאָפט, אַז נאָך דעם גרויסן בלוט־אָפּפלוס וועלן די פאַרבליבענע האָבן רו אַ לענגערע צייט. אָבער גאָנץ שנעל האָבן זיי זיך אָנטוישט אין זייער האָפענונג. דער ערשטער חורבן איז געווען נאָר אַן אָנהויב. נאָך אים זיינען מיט ריזנשריט געקומען וווייטערדיקע חורבנות.

ז.

דייטשן היינגען דרויי יידישע יונגעלייט

אייניקע טעג נאָכן חורבן געטאָ ב׳ האָבן די דראָהיטשינער בחורים, וועלכע האָבן געאַרבעט אין לאַגער פּעטראָוויטש (צווישן קאָברין און בריסק), אָנגעהויבן צו אָנטלויפן פון לאַגער. טייל האָבן זיך געריסן אין שטאָט אַריין דורך די וועלדער און דורך ראַדאָסטאָווער לאַגער, וועלנדיק זיך דערווײַסן געניי וואָס איז געוואָרן מיט זייערע עלטערן און פריינט פון געטאָ ב׳; **און טייל האָבן געזוכט וועגן צו די פּאַרטיזאַנישע גרופּן, וועלכע האָבן שוין צו יענער צייט געאַרבעט אין די וועלדער.**

קיין דראָהיטשין איז פון פּעטראָוויטשער לאַגער געקומען שלום זאַווילאָווסקי (זון פון קרעמער יהושע זאַווילאָווסקי).

אינדערזעלבער צייט זיינען קיין דראָהיטשין געקומען מיט אַ דערלויבעניש פון דער לאַגער־פאַרוואַלטונג עטלעכע אַרבעטער פון ראַדאָסטאָוו, צווישן זיי די ברידער טענענבוים (זין פון שרה חנה טענענבוים אויפן „זאַמד"), וועלכע האָבן געטענה׳ט, אַז זיי מוזן נעמען נקמה אין יידנראַט פאַר דער פאַרשיקונג פון זייער מוטער. די דייטשן האָבן זיך דערוווסט וועגן דעם און באַפוילן דעם יידנראַט צו הייגען די יונגעלייט. נעבן אַלטן בית־המדרש איז אויפגעשטעלט געוואָרן אַ תּליה און די יידישע „מורדים" זאַווילאָווסקי און די ברידער טענענבוים זיינען געהאָנגען געוואָרן דורך דער יידישער פּאָליציי.

די עקזעקוציעס האָבן אין שטעטל און אין די אַרומיקע לאַגערן געמאַכט אַ דערשיטערנדיקן איינדרוק. יידן האָבן מיטאַמאָל דערזען, אַז זייער לעבן איז זייער ביליג ניט נאָר בייַ די דייטשן, נאָר אויך בייַם יידנראַט און יידישער פּאָליציי.

עטלעכע טעג נאָך די תּליות אין דראָהיטשין זיינען אָפּט פּעטראָוויטשער פּליטים געכאַפּט געוואָרן אויפן וועג קיין ראַדאָסטאָוו דורך אוקראַינישע פּאָליציאַנטן. ישראל רימלאַנד (אייניקל פון דער „דונערטשע") און אבא אַדעלסקי (זון פון גראַדנער מגיד) האָבן זיך געווארפן אויף די פּאָליציאַנטן מיט מעסערס און געשטעלט אַ ווידערשטאַנד. זיי זיינען דערשאָסן געוואָרן אויפן אָרט. די אַנדערע זעקס זיינען געבראַכט געוואָרן קיין ראַדאָסטאָוו, וואו זיי האָבן אײַן טאָג געאַרבעט צוזאַמען מיט אַלע דראָהיטשינער, וויעטלער און קאַלאָניער יידן און אויפצומאַרגנס האָט מען זיי אָפּגעזונדערט און דערשאָסן.

ח.

אַ „גוטער דייטש" שיסט אַ יידישע מיידל

אַ קורצע צייט נאָך דער טראַגעדיע „פּעטראָוויטשער פּליטים" איז אין לאַגער ראַדאָסטאָוו אומגעקומען אַ יידיש מיידל (מיטן נאָמען חיה) פון דיוווין, וועלכע האָט אַ צייט לאַנג געאַרבעט אין ראַדאָסטאָווער לאַגער, נושא חן געווען ביי

ר׳ ישראל און אסתר־רחל קראָוועץ און קינדער. פון רעכטס: פּעשקע, לאה (שנור) און משה און זייערע קינדער, און הילפּס־מיידל הויזמאַן. אַלע זיינען אומגעקומען. הי״ד.

דער דאָרטיקער דייטשער פאַרוואַלטונג און האָט זיך באַפרייט פון דער אַרבעט גראָד אַ קורצע צייט פאַר דער „אַקציע" אין איר היימשטעטל. וועג דער אומגליק איז געשען און דאָס שטעטל איז פאַרניכטעט געוואָרן איז איר געלונגען צו אַנטלויפן קיין ראַדאָסטאָוו. דער קאָמענדאַנט פון לאַגער, דער יעפרייטער מאַרטין, האָט איר אַ יפּגענומען, פאַרבעטן צו זיך אויף מיטאָג, זיך געוויצלט מיט איר און צוגעזאָגט אײַנצאָרדנען איר אין לאַגער. נאָכן מיטאָג האָט ער איר אַרויסגערופן אויף אַ שמועס הינטער אַ שייער און איר דערשאָסן... נאָכדעם האָט די „גוטע" דייטשישע בעסטיע געשיקט אַ פּאָר יידן זיי זאָלן דאָס מיידל באַגראָבן...

דערזעלבער מאַרטין פלעגט אָפט באַזוכן די לאַגער־אַרבעטער נאָך די אַרבעטס־שעהן, שמועסן מיט זיי און דערציילן וועגן דעם, וויאַזוי ער האָט אין פּאַרשיידענע ערטער געראַטעוועט יידן פון אומקום. יעדער באַזוך האָט דעם לאַגער געקאָסט גאַנץ טייער. דער קאָמענדאַנט פלעגט שטענדיק מאַכן באַשטעלונגען ביי די אַרבעטער: אַמאָל האָט ער געדאַרפט גאָלד אויף צייגער פאַר זיך, אַמאָל פאַר זיין פריילין, אַמאָל האָט ער באַשטעלט אַ פּוכענע קאָלדרע, אַ גוטן פוטער אדגל. דראָהיטשינער יידן אין ראַדאָסטאָוו האָבן מיטגעבראַכט מיט זיך און

צוביסלעכיוייז באַקומען אויך פון זייערע קרובים אין שטאָט אַ ביסל ווערטזאַכן און זיי האָבן עס אויסבאַהאַלטן, האָפנדיק אַז „וועַן די גאולה וועט קומען" וועלן זיי דערמיט זיך קענען שטעלן אויף די פיס....

אַזויווי צו דער גאולה איז נאָך אַבער געווען וויט אָן אַלע האָבן פֿאַרשטאַנען, אַז מ׳וועט נאָך דאַרפן אַ גרויסע ישועה ביז דער ישועה, האָט מען דערווייל געלרן דערפילט דעם קאָמענדאַנטס „בקשה". מ׳האָט אים אָפט געשענקט: גאָלדענע רינגעלעך, זייגערלעך און אַלץ וואָס ער האָט נאָר פֿאַרלאַנגט, האָפנדיק אַז בזכות פון די מתנות וועט דער „יידנפריינט" מאַרטין זאָרגן פֿאַרן לעבן פון די לאַגער־אַרבעטער און זיי ראַטעוון פון טויט, פונקט ווי ער האָט „גערַאַטעוועט" דאָס לעבן פון יידן אין אַנדערע ערטער...

ט.

דער גנב באַדאַנקט אָן שטאָטישע רוסן העלפן די יידן

אין דראָהיטשין איז דערווייל די לאַגע געווָארן פון טאָג צו טאָג מער אָנגעשטרענגט. אויפן וואונק פון דער דייטשער מאַכט האָט די קריסטלעכע באַפעלקערונג פון דראָהיטשין און אומגעגנט זיך געוואַנדן מיט אַ ביטע מ׳זאָל דראָהיטשין מאַכן „יידנריין", דאָס הייסט צונעמען די יידן פון שטעטל.

דראָהיטשינער גויים זיינען דוקא געווען גוט אויפגעלעבט מיט דער יידישער באַפעלקערונג. אין די ערשטע טעג פון דער דייטשער אָקופּאַציע פלעגט דער רוסישער גלח פון שטעטל אָפט אינטערוועניַרן ביי דער מיליטער־פֿאַרוואַלטונג לטובת די יידן און באַזונדערס לטובת דעם רב ר׳ אייזיק קאַלענקאָוויטש. איינמאָל, וען געסטאַפּאָ־מענער האָבן דעם רב אַרויסגעשלעפּט אינדערפרי אַ נאַקטן פון בעט, אַרײַנגע־וואָרפן אים אין זייער טאַקסי און געפירט הינטערן שטאָט מיטן ציל צו דערשיסן אים, איז דער גלח אַרויסגעלאָפן, געבעטן רחמים פאַר אים און געראַטעוועט זיין לעבן.

די רוסישע בירגערמייסטערס: קריידיטש און באַריסיוק, וועלכע האָבן איבערגענומען די מאַכט נאָך דעם פּוילישן בירגערמייסטער טשאַפּלינסקי, די פאַמיליע סטראָפּקי און אַנד. פלעגן זיך זעלבסט באַשטייערן און העלפן יידן צו צאָלן די פאַרשיידענע קאָנטריבוציעס (אַ זאַך ווָאס מיטגלידער פון יידן־ראַט און פון דער יידישער פּאָליציי האָבן ניט געטאָן).

דער שטעטלשער גנב, באַדאַנקע פון זאַריטשקע האָט געוואַרנט די גוים: „וער ס׳וועט אָנרירן אַ יידן וועט האָבן צו טאָן מיט מיר!"... נאָך דער באַפרייאונג האָט דער זעלבער באַדאַנקע פאַרמסרט פאַר דער נ.ק.ו.ד. (געפּעאו), אַז זיין שוועסטער האָט אַרויסגעגעבן יידן דער דייטשער מאַכט און גורם געווען צו זייער טויט. די נ.ק.ו.ד. האָט זיין שוועסטער פאַרשיקט קיין סיביר און איבערגעגעבן באַדאַנקען איר פאַרמעגן. אַבער ער האָט זיך אָנטזאָגט צו גענישן פון דעם. אייניקע טעג פאַר דעם חורבן פון געטאָ א׳ האָט באַדאַנקע געוואַרנט די יידן: „מ׳וויל אייך אומבריינגען, אַנטלויפט!"

אין דעם צעכוואַליעטן ים פון יידנהאַס איז דראָהיטשין געווען אַ גליקלעכער אינזל, וואו די שנאה האָט זיך ניט געשפּירט. דראָהיטשינער גוים פלעגן טראָץ אַלע פאַרבאָטן און געפֿאַרן אַריינפירן אין געטאָ שפּייז־אַרטיקלען און דראָ־היטשינער יידן האָבן ביז דעם סאַמע חורבן ניט געהונגערט.

דייטשן שיסן 16 יידן, אָנזאָג צום לעצטן חורבן

און אָט אין דעם דאָזיקן גליקלעכן אינזל האָבן אויפן וואונק פון דער דייטשער מאַכט זיך פלוצלונג באַווויזן מעל־דונגען אין די גאַסן, אַז די שטאָט דאַרף אינגיכן ווערן יידנריין, אַז די באַפעלקערונג ווינטש זיך באַפרייט צו ווערן פון דער „יידישער אומריינקייט".

די דאָזיקע מעלדונגען זיינען געווען ווי אַ טויט אורטייל פאַר דער יידישער באַפעלקערונג. יידן האָבן דערפילט אַז ס׳גרייט זיך אַן „אַקציע". מ׳האָט לכתחילה געמיינט, אַז ס׳וועט פונקט ווי אין פאַל פון געטאָ ב׳ זיין אַ טערמיניקע אַקציע, וואָס וועט דויערן נאָר געציילטע שעה׳ן, און די וועלכע וועלן זיך אויסבאַהאַלטן וועלן געראַטעוועט ווערן. אַלע געטאָ אייני־

יעקב, פייטשע און בערעלע וויכנעס. אַלע אומגעקומען, הי״ד!

מאיר לייב און דאָבקע גאָטליב און זייערע קינדער. פון רעכטס: צביה, בערל, מרדכי, שעפסל, חיה איטע א.א. אָחוץ בערלען און מרדכין אָלע אומגע־קומען. הי"ד!

מאיר לייב'ן האָבן די דייטשן אָלס גוטער פאָכמאַן אַרויסגעפירט קיין קאָברין. אין אַ לאַגער און די דייטשע בעסטיעס האָבן אים דאָרט מיט פיל אַנדערע יידן דערמאָרדעט.

דאָבקע איז געווען אַ שוועסטער פון יהודית האָפמאַן, שיקאָגע

וואוינער האָבן גאַנצע נעכט געהאָרעוועט און געמאַכט זיך באַהעלטענישן אונטער די דילן, אויף די בוידעמער, אין טאָפעלטע וועגט אדגל.

אין דראָהיטשין זיינען צו יענער צייט געזעסן אַ פאָר דייטשע ס.ד.'ניקעס (ראשי תבות „זאָגדער־דינסט", ד. ה. די וועלכע זיינען געווען ממונה אויף דורכצופירן פאַרניכטונגס־אַקציעס). דער יידנראָט האָט די מחבלים „געשמירט" און זיך באַמיט זיי אַזוי צופרידנשטעלן, אַז זיי זאָלן פאַרגעסן אָן זייערע בייזע כוונות און פלענער.

די מחבלים האָבן גערן געזומען אַלערליי מתנות און זיך געטאָן זייערס. אין אַ שיינעם פרימאָרגן האָט מען פון אַלע אַרטעלן אין געטאָ א' אָפגעקליבן בעסערע פאַכלייט, ספע־ציאַליסטן, און זיי אַוועקגעשיקט קיין קאָברין אין אַ זאַמלפלאַץ פון די ווערטפולסטע יידן פון גאַנצן געגנט. דאָס איז געווען אַן אָנזאָג, אַז די איבעריקע זיינען וווייניקער ווערט און זייער

הערצקע, האָדעס און שרה בוף, אסתר יהודית גראָטש. שטייענ שמעון און מיכליע בוף א.א. אָחוץ גראָטש אַלע געטויט, הי"ד!

לעבן איז דעריבער ניט זיכער. פונקט ווי די יידן פון געטאָ ב' האָבן מיט אייניקע חדשים צוריק מקנא געווען זייערע „גליקלעכע" פרייַנט און חברים אין געטאָ א' — אַזוי האָבן די לעצטע איצט מקנא געווען די וועלכע מ'פירט אַרויס קיין קאָברין. געטאָ א', „דאָס אינדזל פון אַרבעט און לעבן", האָט איצט דערפילט אַז ער איז פונקט ווי געטאָ ב' פאַרמשפט צום אומקום. אַ האָפענונג אויף איבערלעבן די צרות און „דערלעבן די גאולה" האָט מען געמיינט האָבן נאָר די וועלכע מ'פירט אַרויס קיין קאָברין. אָלע האָבן זיי דעריבער שטאַרק מקנא געווען.

די מעלדונג „דראָהיטשין יידנריין", דער אַרויסספיר פון די ספעציאַליסטן קיין קאָברין, האָבן זייער באַאומרואיקט אָלע יידן פון דראָהיטשין, קיינער האָט ניט געשלאָפן אין די נעכט. יידן האָבן געדאַרט און געקוואַרט נאָר פון שרעק און אומרו. דער אייַנציקער, וועלכער האָט וויניק־וואָס געזאָרגט פאַר דער צוקונפט איז געווען באָנטשע וואַלעוועלסקי, דער וויצע־פרעזעס פון יידנראָט. ער האָט געלעבט זייער גוט מיט די ס.ד.־ניקעס און ער פלעגט זאָגן: „אויב אַ דראָהיטשינער יד וועט אויפערלעבן די מלחמה — וועל איך עס זיין"...

און ער איז גראָד געווען דער ערשטער קרבן פון דער לעצטער „אַקציע" אין דראָהיטשין. אינם בנין פון יידנראָט האָט אים זיין גוטער באַקאַנטער ס.ד.־מאַן, נאָך אַ פרייַנטלעכן שמועס, דערשאָסן. דעם זעלבן טאָג, דאָס איז געווען אָנהויב תש"ג, האָבן די ס.ד.־מענער דערשאָסן נאָך אַ רייע יידן פון געטאָ א', קאָנפיסקירט זייערע פאַרמעגנס און באַפוילן דעם יידנראָט זיך אונטערשרייבן אויף אַ מעלדונג וועגן דעם, אַז באָנטשע וואַלאָוועלסקי און די אַנדערע 15 יידן זיינען געשטאָרבן פון אַ האַרץ־שלאָג... דער פרעזעס פון יידנראָט האָט זיך געמוזט חתמ'ענען אויף דער דאָזיקער מעלדונג.

י.

לעצטער חורבן דראָהיטשין

שחיטה פון געטאָ א׳ — אַ 3000 יידן אומגעקומען

אַ קורצע צייט נאָכן טויט פון די 16, דעם 15־טן אָקטאָבער 1942, 5טער אָדער 6טער חשון, תש״ג, איז דראָהיטשין אַרומגערינגלט געוואָרן פון אוקראַיִנישע פּאָליציאַנטן און אַלע איינוואוינער פון געטאָ א׳ זיינען אַרויסגעפירט געוואָרן צו דער באַן־סטאַנציע, ניט ווייט פון אַלטן בית־עולם, און דערשאָסן געוואָרן. אין משך פון געציילטע טעג זיינען אויפגעזוכט געוואָרן אַלע יידן, וועלכע האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין די פאַרשיידנסטע באַהעלטנישן און אַוועקגעפירט געוואָרן צו דעם אומשלאג פּלאַץ, נעבן דער באַן־סטאַנציע.

דער אַלטער גדליה גראָסמאַן, וועלכער איז גראָד אַ קורצע צייט פאַר דער „אַקציע״ געזונט געוואָרן, נאָכדעם ווי ער איז אַ לענגערע צייט געווען שווער קראַנק, איז געפונען געוואָרן אין אַ קעלער צוזאַמען מיט זיין שנור דאָרע און אייניקל בלומע, פעלדשער אהרן לאַסאָווסקי און אַלטער פרידענבערג (דוד מרדכי׳ס וואָרשאָווסקיס איידעם), זיי זיינען אַלע אַוועקגעפירט געוואָרן צום אומשלאג־פּלאַץ און דערשאָסן געוואָרן.

טוביה זבאַר, וועלכער האָט זיך אַ קורצע צייט אויסבאַהאַלטן אין אַ וואַלד, איז אַליין געקומען אין שטאָט אַריין און זיך איבערגעגעבן אין די הענט פון דער פּאָליציי, בעטנדיק מ׳זאָל אים דערשיסן. זיין ביטע איז דערפילט געוואָרן.

די דאָקטוירים לאַמפּעל און שעכטער האָבן די דייטשן גענאָזן דערווייל לעבן, כדי זיי זאָלן אַרבעטן אין שפּיטאָל. אָבער די דערמאָנטע האָבן מוותר געווען אויפן דייטשן חסד און באַגאַנגען זעלבסטמאָרד.

די גראָסמאַנ׳ס. — ר׳ גדליה (פּאָטער), זעליג (רעכטס) און בלומע איניקל, אומגעקומען, הי״ד: ירמיה (לינקס) און חיים לייב לעבן,

יא.

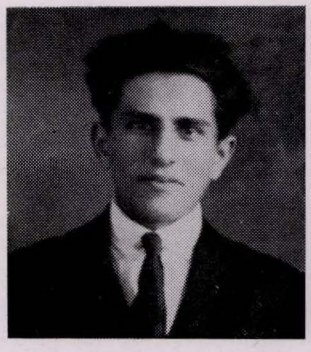
דייטשן העצן גויים צו הרג׳ענען אַנטלאָפענע יידן

די אַרומיקע גוים האָבן דאָן באַקומען אַ באַפעל זיי זאָלן יעדן יייד וואָס זיי טרעפן בריינגען אין פּאָליציי און דערפאָר וועלן זיי באַקומען 500 קאַרבאָוואַנצעס (50 דייטשע רייכס־מאַרק), אַ פּלעשל בראַנפן און אַ פּעקל טאַבאַק. אין קעגנטייל, אויב זיי וועלן אַ יידן אויסבאַהאַלטן וועלן זיי זעלבסט דערשאָסן וווערן. גויים האָבן דעם באַפעל אייפעריק דערפילט. אַרעמע יידן פלעגן זיי איבערגעבן אין די הענט פון דער פּאָליציי, רייכערע—פלעגן זיי אַליין דערהרגענען און באַגראָבן. ניט געווען פאַר יידן קיין אָרט וואוהין צו אַנטלויפן. אַלץ איז מאָביליזירט געוואָרן קעגן זיי און אומעטום האָט געלויערט דער טויט. אַלע גויישע פריינט האָבן פאַרראָטן. קיינער, קיינער האָט דעם יייד נישט דערקענט בעת זיין אומגליק...

בן־ציון בעזדזשעזסקי, אַ יונגער עסקן פון פּועלי־ציון, איז

אהרן לאַסאָווסקי, הי״ד

אַלטער פרידענבערג, הי״ד

בעת דער אַקציע אַנטלאָפן צו זיין פאָטערס „גויישע פריינט״ אין דאָרף פּאָיאַסי, האָבן זיי אים געבונדן און געבראַכט אין דער פּאָליציי אַריין און דאָרט איז ער דערשאָסן געוואָרן..

דאָסזעלבע האָבן געטאָן די בילינקער „גויישע פריינט״ פון רבקה סערטשוק (די פרוי פון פישל דעם קצב) און פיל אַנדערע. געיאָגט וויי די ווילדע חיות האָבן יידן דאָן אינערגעץ ניט געפונען קיין מקום מקלט און קיין הילף.

פאַרטיזאַנישע גרופּן, וועלכע זיינען צו יענער צייט אַנטשטאַנען אין די וועלדער אַרום דראָהיטשין, זיינען אין די מערהייט־פאַלן באַשטאַנען פון אוקראַיִנישע נאַציאָנאַליסטן אַדער סתם באַנדיטן און זיי פלעגן אומבריינגען יעדן יידן, וואָס זיי האָבן אָנגעטראָפן אויף זייער וועג.

אַרום כאָמסק האָט צו יענער צייט געאַרבעט דער פאַרטיזאַנישער אָטריאַד פון דזשענקאָווסקין. די דאָזיקע באַנדיטן פלעגן סיסטעמאַטיש אומבריינגען יעדן יייד וואָס זיי האָבן געכאַפט, וועלנדיק, אַזוי אַרום, אָפּווישן יעדן שפּור פון די רציחות וואָס זיי זיינען באַגאַנגען אין כאָמסק איידער זיי זיינען אַנטלאָפן אין וואַלד אַריין, מסתמא אַלס מורא פאַר נקמה, און געווארן פאַרטיזאַנער...

ערשט אין אַ יאָר אַרום, ווען דזשענ־קאָווסקיס אָטריאַד, פונקט ווי די אַנדערע אָטריאַדן פון סאָוועטישע פּאַרטיזאַנער, איז באַהערשט געוואָרן פון סאָוועטישע קאָמאַנ־דירן, האָט מען דאָרט אָפּגעשטעלט דעם געיעג אויף יידן. דזשענקאָווסקי גופא איז פּאַר זיינע „מעשים טובים" דערשאָסן גע־וואָרן פון אַ סאָוועטישן קאָמיסאַר....

אַרום לעכעוויטש און בילינקע האָט צו יענער צייט געאַרבעט אַ פּאַרטיזאַנישע בריגאַדע: „פּינסקער אייגהייט". דער אָט־ריאַד אויפן נאָמען פון „קוטוזאָוו", ווָאס האָט אָנגעהערט צו דער דאָזיקער בריגאַדע, האָט ג׳הרג׳עט פיל יידישע פּליטים. ערשט סוף 1943 איז ער באַהערשט געוואָרן דורך סאָוועטישע קאָמאַנדירן, האָט זיך משנה שם געווען אַלס „אָטריאַד אויפן נאָמען פון „סוווָראָוו" און אָפּ־געשטעלט דעם געיעג אויף יידן.

פון רעכטס: י. וואַרשאָווסקי, סטעם פּעלדמאַן, שיינקע וואַרשאָווסקי־בוים און ראובן וואַרשאָווסקי. לעצטע צוויי אומגעקומען. הי״ד! בילד געמאכט 1932 אויף זאַמד גאַס.

אַביסל יידן זיינען נאָך פיל ליידן און מאַטערנישן דאָך אָנגעקומען געוואָרן אין פּאַרטיזאַנישע אָטריאַדן, געקעמפט אין זייערע רייען קעגן די דייטשן און זייערע אוקראַיניש־און ווייס־רוסישע משרתים און געליטן דערביי איוב׳ס יסורים פון זייערע „וואָפן־ברידער".

אייניקע יידן פון געטאָ א׳ איז געלונגען צו אַנטלויפן קיין פּרושאַני, וואו ס׳האָט נאָך דאָן עקזיסטירט אַ „יידנשטאַט" (דאָס הייסט די גאַנצע שטאָט איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ יידישער געטאָ, די קריסטן זיינען פון דאָרטן אַרויסגעפירט געוואָרן), קיין ראַדאָסטאָוו, וואו ס׳האָט נאָך עקזיסטירט דער פּרייוויליקער לאַגער פון דער האָלץ־קאָמאַנדע, און אין פּאַר־טיזאַנישע אָטריאַדן.

קיין פּרושאַני זיינען אַנטלאָפן: ראובן וואַרשאָווסקי, חסיה און וועלוול וויסאָצקי, יודל שמיד און יוסף סידעראָוו. די דער־מאָנטע זיינען געקומען אין באַרירונג מיט פּאַרטיזאַנישע גרופּן, וועלכע האָבן דאָן ערב דעם חורבן פון פּרושאַני שוין פעסט געאַרבעט אין די ביאַלאָוויעזשער וועלדער אַרום שטעטל. יודל שמיד איז אָנגענומען געוואָרן אַלס קעמפער אין פּאַרטיזאַנישן אָטריאַד, אויסגעצייכנט זיך אין קאָמף קעגן די דייטשן און איז העלדיש געפאַלן אין שלאַכט. יוסף סידעראָוו איז דורך די פּאַרטיזאַנער דערשאָסן געוואָרן, נאָכדעם ווי זיי האָבן זיך דערוואוסט, אַז ער איז געווען אַ פּאָליציאַנט אין געטאָ.

קיין ראַדאָסטאָוו אין לאַגער זיינען אַנטלאָפן אברהם אַדלער (איצט אין אַמעריקע), זלמן אַרליאַנסקי (יינגסטער זון פון יודל דעם לעכעוויטשער) און סנדר קראַוויץ (יינגסטער זון פון אברהם קראַוויץ).

קיין פּינסק, וואו ס׳האָט נאָך דאָן עקזיסטירט אַ יידישער ישוב, איז געלאָפן אייזיק לעוו (זון פון אליעזר לעוו, אייניקל פון יעקב ראָזענשיין, באַקאַנט אונטערן נאָמען „יענקל חכם"). גויים האָבן אים געכאַפּט אויפן וועג און אומגעבראַכט.

אין פּאַרטיזאַנישע אָטריאַדן זיינען פון געטאָ א׳ אָנגעקומען די דראָהיטשינער פּליטים: יהושע קאַפּעלושניק (הייַנט אין אַרגענטינע), בנימין דער וואַרצעוויטשער (געשט. 1946 אין פּראַג) און דער שוסטער עזריאל פאַמעראַנץ (געפאַלן סוף 1943 אין אַ קאַמף פון זיין אָטריאַד מיט דייטשן אין דאָרף בילינאָק).

אין דראָהיטשין גופא האָט זיך אויסבאַהאַלטן אין אַ הייל אונטער דער פּאָדלאָגע פון זיין וואוינונג במשך פון 7־6 חדשים,

מרדכי מילנער, הי״ד

מ ר ד כ י מ י ל נ ע ר, (זון פון שמואל׳יק דעם קצב). אין פּרי־לינג 1943, האָבן שקאָצימלעך פון דער פּוילישער שקאָלע, וואָס האָט זיך דאָן געפונען אין דוד אייזענשטיינ׳ס מויער, אַנט־דעקט זיין באַהעלטעניש און צוגעשיקט צו אים די פּאָלי־ציי און זיי האָבן מרדכי׳ן דערשאָסן אויפן אָרט...

אָנהויב 1943 זיינען אומגע־בראַכט געוואָרן אויך די אָפּגע־קליבענע פון גאַנצן געגנט „וועראָטפּולע יידן" וואָס האָבן זיך געפונען אין קאָבערין, צווישן וועלכע ס׳זיינען געווען פיל דראָהיטשינער.

יב.

דייטשן בריינגען אום די רעשט יידן אין ראַדאָסטאָוו

דער לאַגער אין ראַדאָסטאָוו האָט נאָכן חורבן פון געטאָ א׳ זיך געמאַטערט אַ דריי וואָכן. דער לאַגער קאָמענדאַנט, יעפּ־רייטער מאַרטין, דער „יידנפּריינט", האָט אַ טאָג נאָכן חורבן פון געטאָ באַזוכט די לאַגער אַרבעטער, געטיילט זיי ציגאַרן און געטרייסט, אַז ער וועט שוין זאָרגן פאַר זייער לעבן און זיכערהייט. אַ מילייאָן יידן, האָט ער געזאָגט, אַרבעטן ביי אונדז אין לאַגערן, זיי זיינען אונדז נויטיק אַלס אַרבעטס־כוח און

מיר וועלן זיי דעריבער ניט אויסליפערן אין די הענט פון דער ס.ד. אָדער געסטאַפּאָ.

די לאַגער אַרבעטער האָבן קנאַפּ־וואָס געגלויבט די הבטחות. פון טאָג צו טאָג זיינען אָנגעקומען אין לאַגער אוקראַיניש ארבעטער און יידן האָבן געזען באַשיימפּערלעך אַז זיי זיינען שוין „איבעריקע מענטשן", אַז מ׳קען שוין אויספירן די אַר־בעט ביי די „בינדיוגע־קלעצער" אָן זיי. אָלע האָבן פּאַר־שטאַנען אַז אַ ליאַדע טאָג וועט מען קומען זיי אומצוברייגען.

אין יענער צייט האָט אין ראַדאָסטאָוו געלאַגערט אַן אויא־אָפּטיילונג פון דייטשן מיליטער. יידישע מיידלעך האָבן גע־אַרבעט אין דער אָפּטיילונג אָלס קעכינס און וועשינס. די זעל־נער האָבן זיי פאַרטרויט, אַז זייער אָפּטיילונג איז באַאויפטראָגט געוואָרן אומצובריינגען די יידן, זיי האָבן אָבער דעם אויפ־טראָג ניט אָנגענומען, דערקלערנדיק, אַז פאַרניכטונגס־אַקציעס געהערן ניט צו זייער קאָמפּעטענץ. דאָס דאַרפן דורכפירן די ס.ד. אָדער געסטאַפּאָ איינהייטן. אויך זיינען זיי, די יידן, נויטיק צו פאַרשיידענע אַרבעטן. נאָך אונדזער אָפּפאָר, האָבן די זעלנער געזאָגט, וועלן געוויס קומען געסטאַפּאָ־מענער אייך אומצובריינגען, אָנטלויפט באַצייטנס אין די וועלדער.

אָנטלויפן אין וואַלד אַריין איז פון גאָראָוויצע — דעם אַר־בעטס־פּלאַץ פון די דראָהיטשינער „בינדיוזשניקעס" אין רא־דאָסטאָוו (בינדיוזשניקעס־אַרבעטער ביי אַ ספּלאָוו פון האָלץ, די וואָס בינדן צונייף טראַטוועס און פירן עס מיטן וואַסער אין וויטערע מקומות) — געווען זייער לייכט. אַ שפּרונג פון די בינדיוגע־קלעצער און דו ביסט שוין אין וואַלד. יידן האָבן דעריבער געטראַכט, אַז זיי וועלן אָפילו אין דער לעצטער מינוט, וען מ׳וועט שוין אָנהויבן שיסן, נאָך אויך באַווייזן צו אָנטלויפן. ביז וואָס־וען האָט קיינער קיין חשק ניט געהאַט צו פאַרלאָזן דעם לאַגער, די שטוב, דעם דאָך איבערן קאָפּ און שוין אָנהויבן צו לעבן ווי אַ בראָדיאַגע. אָלע האָבן זיך גע־שראָקן פאַרן וואַלד, פאַרן ווינטער וואָס דערנענטערט זיך.

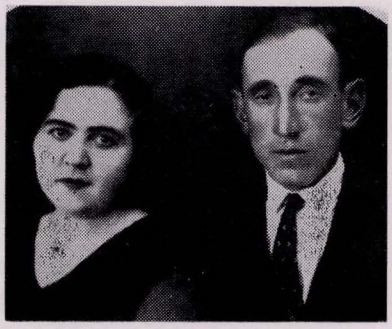
מ׳האָט פאַרשטאַנען אַז ס׳וועט זיך אָנהויבן די אָקציע וועלן אָלע גויים פון גאַנצן געגנט מאָביליזירט ווערן צום „געיעג" נאָך די אָנטלויפנדיקע, און ס׳וועט זיין זייער שווער פאַר

פון לינקס: מאיר מ. הויזמאַן, מנחם שטיינבערג, פרץ גאָלדמאַן, הענינ וואָלעווסקי, צבי לעווקאָ, אשר מעשטשאַנין, מרדכי גאָטליב. שטייען לינ.: בערל גאָטליב, משה גאָלדבערג. בית״ר.

מענטשן, וועלכע האָבן קיין אָנונג ניט אין וואָלד־באַדינגונגען, זיך דאָרט אויסצובאַהאַלטן און לעבן בלייבן. אויסער דעם זיינען אין לאַגער געווען עטלעכע קראַנקע יידן: קדיש גרינשטיין, דער קרעמער יעקב גאָראָדעצקי און זיין פרוי, וועלכע האָבן בשום אופן ניט געקאָנט אָנטלויפן און זיי האָבן צוגערעדט די איבעריקע זיי זאָלן וואַרטן ביזן לעצטן מאָמענט. ווייל אין פאַל עמיצער וועט באַצייטנס אָנטלויפן וועלן אָלע איבעריקע דאָ שטריינג באַשטראָפט ווערן.

די מורא פאַרן וואָלד, די זאָרג פאַר די שוואָכע, וועלכע קענען בשום אופן ניט אָנטלויפן, און די האָפענונג, אַז מ׳וועט דעם וואָלד סייוואי קיינמאָל ניט פאַרשפּעטיקן, האָבן גורם גע־

לייבע און ליבע פעלדמאַן, הי״ד

וועזן דערצו, אַז קיי־נער איז ניט אָנט־לאָפן, אָלע האָבן גע־וואָרט אויפן אומגליק. די אַרבעטער האָבן זינט ס׳איז זיי באַ־קאַנט געוואָרן וועגן חורבן פון געטאָ א׳, אויפגעהערט שלאָפן ביינאַכט. אין די זאָכן האָבן זיי זיך געוואָל־גערט אויף די דילן פון די פאָר בנינים, וואו זיי האָבן געקענט זיך אין דערווייל זיך צוגעהערט צו יעדן שאָרך פון דרויסן, גרייט יעדע מינוט צו לויפן אין די אומבאַקאַנטע וועלדער.

געווען אין לאַגער עטלעכע ישובניקעס, געווען דאָרפס־לייט: לייב פעלדמאַן (זון פון מאיר יודל פעלדמאַן), אברהם אַדלער (פון טשעראָמכע), זלמן אַרליאַנסקי (פון לעכעוויטש), און יידן פון דאָרף וויעטלע. זיי פלעגן אין די אָוונטן באַזוכן באַקאַנטע גויים און פירן מיט זיי אונטערהאַנדלונגען וועגן אויסבאַהאַלטן זיך ביי זיי ווען דער אומגליק וועט קומען.

געקומען איז דער אומגליק דעם 4־טן נאָוועמבער, 1942, אינדערפרי (סוף חשוון תש״ג). יענעם פרימאָרגן האָבן די אַרבעטער אַרויסגייענדיק צו דער אַרבעט באַמערקט ווי ס׳פאָרן זיי אָנטקעגן דייטשן אין טאָקסווקעס. די דייטשן האָבן געעפנט אויף די אַרבעטער אַ פייער פון מאַשינגעוועהר און אוטאָמאַטן און געשריען צו די אָנטלויפנדיקע: „האַלט, פאַרפלוכטע יו־דען!" לייב פעלדמאַן, די וויעטלער יידן, דוואָשקע ספּעוואָק זיינען געפאָלן די ערשטע קרבנות. אָלע האָבן אָנגעהויבן צו לויפן, ניט ווייסנדיק איינער פון אַנדערן און וואו צו לויפן...

פון די 120 אַרבעטער אין ראַדאָסטאָוו איז אָן ערך 40 גע־לונגען צו אָנטלויפן. די מערהייט פון זיי זיינען אָבער אין משך פון אַ קורצער צייט אַריינגעפאַלן אין גויישע הענט און אום־געקומען. טייל זיינען ווינטער 43־1942 געשטאַרבן אין זייערע באַהעלטענישן פון קעלט, הונגער און לייז. נאָר אַ 15 פּערצאָנט האָבן אין פאַרשידענע באַהעלטענישן, ניט ווייסנדיק אייגנער פון אָנדערן, אויסגעהאַלטן דעם ערשטן ווינטער אין וועלדער.

יג.

רוסישע אַרמיי ראַטעווּעט די יידן אין די וועלדער

פרילינג 1943, האָבן אַלע „גליקלעך געראַטעוועט" געטראָפן זיך אין וואַלד אין אָזאַנע, וואָס איז באַהערשט געווען דורך סאָוועטישע פּאַרטיזאַנער (אַרום דאָרף בילינקע) און דאָרט געלעבט אין ציווילע לאַגערן (בונקערס) ביז אָנהויב 1944.

אָנהויב 1944, מיט דער דערנענטערונג פונם קריגס־פראָנט, זיינען די פּאַרטיזאַנער אַווּעק אויף „יענער זייט גרענעץ", דער סאָוועטישער אַרמיי אַנטקעגן. די דראָהיטשינער וואַלד־יידן זיינען נאָכגעגאַנגען די פּאַרטיזאַנער. די עלטערע לייט, פרויען און קינדער האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין די באַפרייטע שטעטלעך אַרום ראָווּנע. די ייִנגערע האָבן זיך מאָביליזירט אין דער סאָוועטישער אַרמיי און אין אירע רייען געקעמפט, שטעט און לענדער באַפרייט, גענומען נקמה אָן די דייטשישע רוצחים, דאָס אייגענע לעבן געראַטעוועט און זייער צער און צאָרן... ניט געשטילט...

כמעט אַלע געראַטעוועטע האָבן באַזוכט דראָהיטשין נאָך איר באַפרייאונג און זיך אָנגעזאַפּט מיט פרישׂ־באַנייטן צער און צאָרן. עשו׳ס קינדער זיצן אין די געצעלטן פון יעקב׳ן, פּוצן זיך אין יידישע בגדים און רויכערן די בלעטער פון יידישע ספרים. אויסגעברוקירט זיינען געוואָרן דראָהיטשינער גאַסן מיט יידישע מצבות פון אַלטן און נייעם בית־עולם. פּיר־און צוויי־פּיסיקע חזירים ריען זיך אין יידיש האָב און גוטס...

שווער, מוראׄדיק שווער, איז דעם שרייבער פון די שורות געווען עס צו זען. אַ צעבראָכענער איז ער, דער נקמה־נעמער און באַפרייער פון דראָהיטשין, אַנטלאָפן פון זיין היים־שטעטל, באַדויערנדיק וואָס זי איז נישט פאַרוויסט געוואָרן צוזאַמען מיט די גוטע און שלעכטע „יורשים" פון דעם געוועזענעם יידישן יישוב.

דאָס שטעטל כאָמסק האָט געטיילט דעם גורל פון איר יידישער באַפעלקערונג. ניט געבליבן פון איר קיין זכר.

דראָהיטשין, מיין היים־שטעטעלע דראָהיטשין, נישט גלעבן איז דאָך ביי דיר קיין שפּור פון אַ יידיש־לעבן... דראָהיטשין, פאַרוואָס בינסטו נישט פאַרוויסט געוואָרן צוזאַמען מיט דיינע יידישע קינדער?! — פאַרוואָס?!

וואו איז יאַנקעלע?

„ראַטעוועט זיך מיין קינד, אַנטלויף אין וואַלד", אַזוי האָט דער טאַטע, לייבע פעלדמאַן פון דראָהיטשין, געזאָגט צו זיין 9־יעריקן יאַנקעלע, וועלכע זיי זיינען געלאָפן פון די דייטשע קוילן, וועלכע האָבן אַוועקגעלייגט טויט צענדליקער יידן פון ראַדאָסטאָוואָר לאַגער. דער טאַטע לייבע און די מוטער ליבע זיינען געפאַלן דערשאָסענע, אָבער דער קליינער יאַנקעלע האָט אויסגעפאָלגט דעם טאַטנס צוואה און איז וויטער געלאָפן אין וואַלד אַריין. (זען זייט 223 און 302.)

אין וואַלד האָט יאַנקעלע געטראָפן נאָך יידן, וועלכע זיינען ניצל געוואָרן פון די דייטשישע רוצחים. צוזאַמען האָבן זיי זיך אויסבאַהאַלטן אין אַ זעמליאַנקע אין וואַלד און דערנערט זיך מיט אַ קאַרטאָפליע אַ טאָג. ווען די עלטערע יידן פלעגן זיך אַרויסלאָזן אין וואַלד צו זוכן שפּייז, פלעגט יאַנקעלע היטן דעם פייער, וועלכן מען האָט געמוזט אָנהאַלטן טאָג און נאַכט וויי דעם נר־תמיד, וויייל עס איז נישט געווען קיין שווער בעלאַך צו מאַכן אַ נייעם פייער. אַזוי האָט זיך דער קליינער יתומ׳ל אָפּגעפיניקט צוזאַמען מיט אַלעמען ביז 1943.

שפּעטער, וועלן די ראַדאָסטאָוואָר געראַטעוועטע זיינען געוואָרן אַריינגענומען אין פּאַרטיזאַנער לאַגער, איז די לאַגע פון קליינעם יאַנקעלע פּאַרבעסערט געוואָרן. חיה ריידער פון דראָהיטשין האָט זיך צוגענומען מיט דעם קליינעם יתומ׳ל און געזאָרגט פאַר אים ווי אַ מוטער.

זומער 1943 איז יאַנקעלע אָנגעקומען פאַר אַ פּאָסטוכל צו אַ פויער אין אַ דאָרף. דער קליינער האָט זיך אויסגעלערנט די וויס־רוסישע שפּראַך, האָט געקענט טאַנצן די גוישע טענץ און זינגען זייערע לידער, האָט דער פּאַרשטעלטער יידישער פּאָסטוכל געטאַנצט און געזונגען פאַר די גויים (זיי האָבן אים אָנגענומען פאַר אַן אייגענעם) און געהאָפט אויף דעם מאָמענט, ווען ער וועט קענען פאָרן צו זיין פעטער יוסף פעלדמאַן קיין שיקאָגע...

ווען די באַפרייאונג איז געקומען אין 1945 און אַלע וואַלד־יידן האָבן זיך גענומען אומקערן צו זייערע היים־שטעטלעך, האָבן זיי אינגאַנצן פאַרגעסן אָן דעם קליינעם יידישן פּאָסטוכל אין דאָרף. אַ רוסישער אָפיציר האָט יאַנקעלען אַרייִנגעגעבן אין אַ קינדער־היים ערגעץ אין רוסלאַנד און פון זינט דאָן האָט מען פון יאַנקעלען מער נישט געהערט...

פאַר דעם פעטער פון יאַנקעלען איז עס אַ גרויסע טראָגעדיע און האַרץ־ווייטאג. קלאָגט יוסף פעלדמאַן: פאַרוואָס האָבן די לעבן־געבליבענע דראָהיטשינער פאַרגעסן אָן מיין יאַנקעלען? זיי האָבן דאָך געקענט אים מיטנעמען מיט זיך. יאַנקעלע וואָלט געהאָט אָן אמת׳ע היים ביי מיר און איך וואָלט געווען זיין טאַטע און מאַמע... איז מיין יאַנקעלע נישטאָ... פאַרוואָס האָט דאָס געדאַרפט אַזוי זיין..?

ד.ו.

Dr. med. D. LAMPEL
Lekarz Powiatowy
Drohiczyn Poleski.

ד״ר ד. לאַמפּעל
ד״ר הענריק שעכטער
האָבן זיך געזעמט, הי״ד!

פון רעכטס: ד״ר מירסקי, ד״ר ד. לאַמפּעל, —— ד״ר בעליצקי, בייַלע סידעראָוו און אַ דאָקטאָר פון שערשעוו. געזומען אין 1941. בילד געגעבן צביה טענענבוים, קאַלאָניע.

ווען די דייטשישע בעסטיעס האָבן אָקופּירט דראָהיטשין האָבן זיי געשאָפן אַ מעדיצינישׂ־סאַניטאַרן צענטער אונטער דער אויפזיכט פון יידישן פּאָוויאַטאָון דאָקטאָר ד״ר ד. לאַמפּעל און ד״ר הענריק שעכטער (שטאָט־דאָקטאָר) אַלס זיין געהילף. די אויפגאָבע פון „מעדיצינישן צענטער״ איז געווען צו געבן מעדיצינישע הילף די יידישע אַרבעטער, וואָס האָבן געאַרבעט פאַר די דייטשן.

אַ פּאָר טעג פאַר דער ליקווידירונג פון געטאָ האָט ד״ר לאַמפּעל צונויפגערופן זיינע מענטשן און זיי איבערגעגעבן די טרויעריקע בשורה... און אַז די דייטשע רוצחים ווילן, אַז ער, לאַמפּעל, אַלס דאָקטאָר, זאָל שטיין ביי די גריבער און אַכטונג געבן בעת זיי וועלן דורכפירן די עקזעקוציע...

און ד״ר ד. לאַמפּעל און ד״ר הענריק שעכטער האָבן זיך פאַרסמ׳ט... ווען די דייטשן, דערציילט צביה טענענבוים, האָבן געפונען ד״ר שעכטערן אין אַ גוסס׳דיקן צושטאַנד, האָבן זיי פון גרויס רציחה אַרײַנגעיאָגט אַ קויל אין זיין קאָפּ. אויף מאָרגן זיינען געקומען פאַרטיזאַנער אַוועקצונעמען די דאָקטוירים מיט זיך, אָבער זיי זיינען געקומען צו שפּעט...

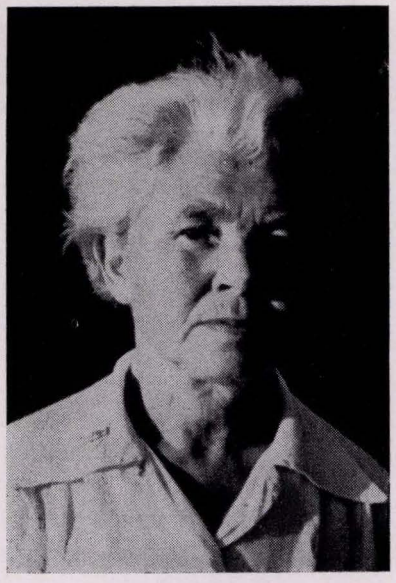
דער שפּיטאָל — רוסישע באַלניצע — וואו די דאָקטוירים לאַמפּעל און שעכטער האָבן געאַרבעט און זיך גע׳סמ׳ט. זען זייט 201

חוה פעלדמאַן (ש׳קאַגע)

אַן אויסגעמאַרדעטע שטאָט

רוסישע אַרמיי פאַרנעמט דראָהיטשין, יידן זיינען צופרידן

שוין אין יאָר 1938 האָבן מיר יידן אין פּוילן אָנגעהויבן פילן די סכנה, וואָס רוקט זיך אָן אויף אונדז. די ערשטע זאַך איז אין דראָהיטשין, ווי אין גאַנץ פּוילן, פאַרבאָטן געווארן די ריטואַלע שחיטה. די אַנטיסעמיטישע פאַליאַקן, געהעצט

חוה פעלדמאַן

פון היטלערן, האָבן אויפגעהויבן זייערע קעפ. א פאַליאַק האָט ניט געטאָרט אַריינגיין אין א יידישער קראָם צו קויפן, און א ייד מיט א בּאָרד האָט נישט געקענט אַדורכגיין די גאַס אָן ען ענדעק זאָל אים ניט פאַרטשעפּן. מיר האָבן געזען, אז א גרויסער וואָלקן פאַרציט זיך איבער אונזער האָריזאָנט און קיין גוטעס וועט פון דעם נישט אַרויסקומען. מיר האָבן דערוואַרט, אז א ליאַדע טאָג זאָל אויסברעכן א מלחמה. דאָך האָט עס אזוי אָנגעהאַלטן ביז סוף זומער 1939. די תבֿואות פון די פעלדער זיינען שוין געווען אַראָפּגענומען, נאָר די קאַרטאָפל האָט מען נאָך געדאַרפט אויסגראָבן.

איינמאָל גיי איך אויף סטאַראָסיליע, הער איך ווי די גויים זאָגן, אז היטלער האָט דערקלערט מלחמה פוילן. דאָס איז געווען דעם ערשטן סעפּטעמבער, 1939, און שוין אויף מאָרגן האָבן די דייטשן באָמבאַרדירט דראָהיטשין. אַלע טאָג פלעגן די סירענעס פייפן און געבן צו וויסן, אז די מחבלים זיינען דאָ, און אַלע אין שטאָט זיינען געלאָפן באָהאַלטן זיך פאַרן טויט. די פּוילישע פאַליציי פלעגט אַרויסטרייבן אַלע מענער מיט העק און גראָבאייזנס צו היטן די וועגן און די אייזנבאַן־ליניעס, אזוי האָט דאָס געדויערט א גאַנצן חודש.

אין דער צייט האָבן מיר געהערט, אז פּוילן וועט ווערן צעטיילט, און אז אונדזער טייל וועט אַרונטערגיין אונטער די רוסן. זיינען מיר געווען צופרידן, וואָס מיר וועלן אויסמיידן די אָקופּאַציע פון די דייטשן, ווייל מיר האָבן שוין געהערט וואָס די דייטשן טוען מיט די יידן אין יענעם טייל פּוילן וואָס זיי האָבן פאַרנומען. יעדער איינער האָט צוגעגרייט אַביסל שפּייז און זאַלץ און מען האָט געהאַפט צו קענען אַדורכלעבן די שלעכטע צייט.

סוכות צייט, 1939, זיינען אַריינגעקומען אין דראָהיטשין די רוסן. זיי האָבן, ווי זייער שטייגער, רעקווויזירט אַלע סחורות פון די קראָמען און מען האָט געדאַרפט שטיין שעהן לאַנג אין דער ריי נאָך ברויט און אַנדערע לעבנס־מיטל. צוקער און זאַלץ איז נישט געווען צו קריגן אפילו פאַר קיין געלט. אַזוי האָבן מיר געלעבט א יאָר מיט דריי חדשים. אָבער מען האָט געהאַפט, אַז מיט דער צייט וועט זיך עס אַלעס אויסגלייכן.

פאַר דער צייט האָבן די רוסן אַרעסטירט ירמיה גראָסמאַן, נחום ספּעוואָק, יאַשע לעוו און אַדוואָקאַט גילגאָר און זיי אָוועקגעשיקט קיין רוסלאַנד. מיט עטלעכע חדשים שפּעטער האָבן די רוסן פאַרנומען א צענדליק פאַמיליעס, ווי: זושע וואַרשאַווסקי, זיינע קינדער בערל און ישעיה וואַרשאַווסקי מיט זייערע פאַמיליעס, מעשל אין אברהם אָוערבוך, משה גינגאָלד, שעפּסל וואַרשאַווסקי, שלמה זעליג גאָלדמאַן, סענדער ווינאַווקער, אלתר מאַזורסקי, בודער, דוד וואַרשאַווסקי מיט זייערע פאַמיליעס און זיי געפירט צום באַן אויף אָוועקצושיקן קיין רוסלאַנד. די גאַנצע שטאָט האָט זיי אַרויסגעבאַגלייט מיט געווייניגן און יללות... [דער לעצטער, דוד וואַרשאַווסקי, מיט זיין פאַמיליע, איז פאַרנומען געווארן על פי טעות, אַנשטאָט א צווייטן דוד וואַרשאַווסקי, וועלכער האָט שוין דאָן נישט געלעבט. דער רב און בעלי בתים פון שטעטל האָבן דאָן ערב געווען פאַר די רוסן אז דער דוד וואַרשאַווסקי, וועמען זיי האָבן אַרעסטירט, איז נישט דער זעלבער וועמען זיי זוכן, און אין רעזולטאַט איז דוד וואַרשאַווסקי מיט זיין פאַמיליע דערלויבט געווארן צו גיין אַהיים...]

דייטשן קומען אָן, יידן זיינען אין סכנה

שבת האָט מען די אויבנדערמאַנטע יידישע פאַמיליעס אַרויסגעפירט פון שטאָט אויפן וועג קיין רוסלאַנד און אויף מאָרגן, זונטיק, 22טן יוני, 1941, איז אויסגעבראָכן די מלחמה צווישן די סאָוועטן און די דייטשן. מיט 3 טעג שפּעטער, מיטוואָך אָוונט, זיינען שוין די דייטשן געווען אין דראָהיטשין. די דייטשן האָבן גלייך צונויפגעטריבן אַלע מענער אויפן מאַרק־פּלאַץ. די פרויען מיט די קינדער האָבן געווייניגט אָן

פון רעכטס: פּעשקע שווארץ־פּעלדמאַן, יעקב פּעלדמאַן, חנה גינגאָלד, מאיר יודל פּעלדמאַן, יוסף פּעלדמאַן און מאָטקע גינגאָלד. אָלע, אָחוץ מאָטקען, זיינען אומגעקומען, ה״ד!

ספּאָזמירט, מיינענדיק, אַז מען וועט זיי אַלעמען אומבריינגען. אָבער גאָט האָט געהאָלפן, נאָך אַ טאָג אַרעסט זיינען אַלע יידן באָפרייט געוואָרן. דאָן האָבן די דייטשן באָפוילן די יידן צוצושטעלן עטלעכע קילאָ גאָלד. די פּאָליציאַנטן פון „יודען־ראָט״ זיינען געגאַנגען פון שטוב צו שטוב און האָבן געזוכט אַלעס וואָס די דייטשן האָבן געפּאָדערט. פּריער איז געווען גאָלד, און אַז דאָס גאָלד האָט זיך אויסגעלאָזט, האָבן זיי געזוכט נומען קאָקאָאַ, פּוכענע קאָלדערס, קישנס, מענער קאָסטיומען און סתם סחורה. אַלעס האָט באַדאַרפט דער יודענראָט צושטעלן פאַר די דייטשן, אויך מענער און פרויען פאַר אַרבעט. דערביי פלעגן זיך אָפשפּילן טראַגישע סצענעס צווישן די יידן און דעם יודענראָט און זיינע פּאָליציאַנטן...

שפּעטער האָבן די דייטשן פאַראָרדנט יעדן יידן אָנצוגייען אַ געלע לאָטע אויפן האַרצן און אויף דער פּלייצע און אויף יעדער יידישער שטוב האָט געמוזט זיין אָנגעקלאַפּט אַ מגן־דוד. עס איז געווען פאַרבאָטן צו רעדן צו אַ קריסט, אָדער אַריינגיין אין אַ קריסטלעכער הויז. די בהמות האָבן די דייטשן נאָך נישט געהאָט צוגענומען פון אונדז, האָבן מיר זיי געמוזט אַליין פּיטערן אויפן פעלד, טאָ וואָס טוט מען? האָבן מיר זיך צונויפגענומען אַ 16 פאָמיליעס, ווי: יעקב פעלדמאַן, משה האָכמאַן, מאיר לייב דער שטעפּער, לייפמאַן פעלדמאַן, אברהם יצחק אייזענשטיין, זעליק פעלדמאַן, זיידיל לעוו, שמחה פּערקאָווסקי, שמואל סניטאָווסקי א.א. און מיר האָבן צוזאַמען געפאַשעט די בהמות אויפן פעלד. איינמאָל האָבן יעקב פעלדמאַן, אברהם יצחק אייזענשטיין און שמואל סניטאָווסקי געטריבן די בהמות אין פעלד. אויפן וועג זיינען זיי געוואָרן איבערגענומען פון עטלעכע דייטשן, וועלכע האָבן זיי אָנגעטאָן זעק אויף די קעפ און מיט גומענע שטעקנס זיי געטריבן עטלעכע קילאָמעטער ביז זיי זיינען געפאַלן אין אָנמאַכט. אַזוי האָבן אונדז די רוצחים געמאַטערט אַ יאָר צייט.

אויפן צווייטן יאָר, שבועות־צייט, האָבן די דייטשן באַפוילן צו בויען פאַר אונדז אַ געטאָ. זיי האָבן אויסגעבויט אַ היכע וואַנט ביי די פענצטער אין דער גאַנצער לענג פון דער גאַס פון בריק ביז זאַריטשקי, די זייט וואָס צום שול־הויף, און אַרומגענומען עס מיט שטעכיקע דראָטן, און דאָס האָט געזאָלט זיין די געטאָ. די אַנדערע זייט פון דער גאַס איז געווען אויסערן געטאָ. אַז די געטאָ איז פאַרטיק געוואָרן, זיינען אַראָפּגעקומען די שוואַרצע מחבלים, די ס. ס.־דייטשן, וועלכע פלעגן מיט זייער קומען אָנווארפן אַ שרעק אויפן שטעטל. ווער ס׳האָט נאָר געקענט האָט זיך באַהאַלטן. די ס.־ס.־דייטשן זיינען געגאַנגען פון שטוב צו שטוב און קיינעם פון די מענער נישט געפונגען. זיינען זיי אַריינגעפאַלן אין אַ רציחה און האָבן אַרעסטירט דעם רב אַלס ערוב׳ניק, די רביצין איז דאָן אַוועקגעלאָפן צום רוסישן גלח און צום פוילישן קסיאָנדז און זיי געבעטן אַז זיי זאָלן ראַטעווען דעם רב פון טויט. די קריסטלעכע גייסטלעכע זיינען גלייך אַוועק צום עלטסטן פון די ס.ס.־ער און האָבן אים אויסגעבעטן פון די הענט פון די משחיתים.

אויף מאָרגן האָבן זיך די יידן אָנגעהויבן קלייבן אין געטאָ אַריין. אין דער געטאָ האָבן געזאָלט אַריינקומען בלויז געזונטע מענטשן און אַרבעטער, האָט זיך אָנגעהויבן אַ האַנדל מיט נפשות. אַרבעטער זיינען איבערגאַכט געוואָרן אויס אַרבעטער און נישט־אַרבעטער זיינען געוואָרן אַרבעטער... מענטשן מיט פראַטעקציע און מיט געלט, וואָס האָבן געקענט באַצאָלן, זיינען אַריין אין געטאָ. די אַלע איבעריקע, אַרימע אַרבעטער און די שוואַכע, זיינען געבליבן אויסערן געטאָ. זיי זיינען געווען אויסגעשטעלט אויף הפקר. די יידן פון געטאָ זיינען געגאַנגען אַרבעטן אין „אַרטעל״, פרויען האָבן געאַרבעט אין דער וועשעריי, געשטריקט סוועטערס און דערפאַר האָבן זיי געהאַט אַ רעכט צו באַקומען זייער אויסגע־

טייל־טע פֿאַרציע שפּיין. די יידן וואָס פון אויסערן געטאָ, האָבן נישט געאַרבעט און נישט געהאַט קיין רעכט צו עסן...

איך בין געווען אויסערן געטאָ, מיט מיר זיינען אויך געווען מיין שוועסטער, זעליק פּעלדמאַן, אברהם יצחק אייזענשטיין, יעקב פּעלדמאַן, מאיר יודל פּעלדמאַן, פּייוויש פּעלדמאַן מיט זיין זון משה, לייזער פּעלדמאַן, זיידל לעוו, שמואל סניטאָווסקי, און פּילע אַנדערע. זיי פּלעגן זיך אַלע צונויפקומען צו מיר אין שטוב און מיר פלעגן אַרומרעדן אונדזער ביטערן מזל. מיר זיינען געווען הפקר פֿאַר יעדן כוליגאַן און אויסווורף, וועלכע האָבן געקענט טאָן מיט אונדז וואָס זיי האָבן געוואָלט. מיר האָבן גוט געווווסט אַז פריער אָדער שפּעטער וועט געשען עפּעס שרעקלעכעס מיט אונדז. מיר זיינען געווען ווי די אַרעמע שעפּסלעך וואָס האָבן געוואַרט אויף דער שחיטה...

ערשטע הריגה—1700 יידן פֿאַרנומען קיין בראָנעץ־גורע

ביי מיר אין הויז האָט געווווינט אַ שכן, דער פֿאָליאַק יאָזעף ראָמאַנאָווסקי, וועלכער האָט געאַרבעט אין דער פֿאָסט, האָט ער געווווסט אַלע נייעס פון שטאָט. אין אַ געוויסן טאָג, עס האָט געמוזט זיין אין חודש אב, קומט צולויפן מיין שכן ראָמאַנאָווסקי און דערציילט מיר אַז היינטיקע נאַכט דאַרף זיין נייעס, ווייל ער האָט געהערט ווי די ס. ד. האָט אַרויסגעראָפן די פֿאָליציי פון אַלע אַרומיקע דערפער, און מסתמא וועט מען ערגעץ אַרויספירן די יידן וואָס ווווינען מחוץ דער געטאָ. אָפּגעזאָגט די וועלטער איז ראָמאַנאָווסקי שנעל אַוועקגעלאָפן צוריק אין דער פֿאָסט. ביי מיר אין הויז זיינען דאָן גראד געזעסן יעקב פּעלדמאַן, חאַשע־לאה אייזענשטיין, מיין שוועסטער און נאָך אַ פּאָר. חוה, זאָגן זיי, הערט אים נישט וואָס ער רעדט, ער איז אַ שונא ישראל דערפֿאַר רייצט ער זיך מיט אונדז... שפּעט אין אָוונט זיינען אַלע שכנים זיך צעגאַנגען און איך בין געבליבן מיט דער שוועסטער אין שטוב. אונדזערע מענער זיינען שוין לאַנג געווען פֿאַרשיקט ערגעץ אין אַ לאַגער און מיר האָבן נישט געהערט פון זיי.

אַרום 12 אַזייגער בייגאָט הערן מיר גרויסע געשרייען. באַלד טאָקע האָט עמיצער אָנגעהויבן קלאָפן אין טיר. איך האָב געמיינט אַז דאָס זיינען געווויס די הענקער, וואָס קומען אונדז נעמען צו דער שחיטה. אַ רעזיגנירטע האָב איך געעפנט די טיר און דערזען ראָמאַנאָווסקין, וועלכער האָט מיר געהייסן וואָס שנעלער צו באַהאַלטן זיך. נישט פֿאַרלירנדיק קיין מינוט, בין איך מיט דער שוועסטער אַרויסגעלאָפן אין גאָרטן און דאָרט זיך פֿאַרשטעקט צווישן די גראָז. ראָמאַנאָווסקי האָט פֿאַרשלאָסן די טיר און איז אַוועק. אַ האַלבע שעה שפּעטער האָבן מיר געהערט קלאָפן אין טיר, דאָס זיינען שוין געווען די רוצחים וואָס זיינען געקומען נאָך אונדז.

מיר זיינען אַ גאַנצע נאַכט אָפּגעזעסן אין אונדזער באַהעלטעניש. אַז עס האָט אָנגעהויבן טאָגן און די געשרייען מיט די געווויינען האָבן זיך אַיינגעשטילט, האָט מיין שוועסטער אָנגעהויבן אַריינטעלנהן מיט מיר, זי וועט נאָר גיין זען

ר׳ דוד, פייגל און פרומע־גיטל וואַרשאָווסקי, הי״ד! ז.ז. 247 דוב

וואָס עס טוט זיך ביי איר אין שטוב. זי האָט מיר נישט געפֿאַלגט און איז אַוועק. ווי נאָר זי איז אַרויס אין גאַס, האָבן איר די דייטשע באַנדיטן אַ נעם געטאָן. נאַטירלידְ, האָט זי זיך געוווערט, האָבן איר די דייטשן אַרייַנגעשאָסן צוויי קויל־ן און אַוועקגעלייגט איר אַ טויטע נעבן דער פֿאָסט. איך האָב פון דעם אַלעמען גאָרנישט געוווסט. ערשט מיט דריי טעג שפּעטער, ווען איך בין געקומען אין געטאָ, האָב איך זיך דערוווסט פון אומגליק וואָס ס׳איז געשען מיט מיין שוועסטער.

21 יידישע מענער און פרויען זיינען דאָן געפֿאַלן טויט פון די רוצחישע הענט, דערפֿאַר וואָס זיי האָבן זיך געוואָלט אויסבאַהאַלטן פון די הענקער. צווישן די קרבנות זיינען געווען: אליהו גאָלדמאַן (שאָשקע שמשונ׳ס מאַן), בעזדזשעזקי לערער, פּערל לעוו, זיידלס; פּעשקע הויזמאַן, אַלטערס; א. א.

די רוצחים האָבן זיך אָבער נישט באַנוגנט מיט דער צאָל יידן, וואָס זיי האָבן אַרויסגעפירט פון אויסערן געטאָ, מחמת פּילע זיינען זיך צעלאָפן, האָט זיי געפעלט צום רעכענונג. זיינען זיי אַריין אין געטאָ און האָבן באַפוילן די יידן אַרויסצוגיין, כלומר׳שט, פֿאַר אַ רעגיסטראַציע. די מערהייט האָט נישט געפֿאָלגט דעם באַפֿעל, נאָר אייניקע פֿאַמיליעס זיינען אַרויסגעקומען פון זיערע באַהעלטענישן. אַזוי אַרום האָבן די בעסטיעס פֿאַרכאַפּט: דוד וואַרשאָווסקין מיט זיין

פרוי און מיידל, מאיר וואַרשאַווסקין מיט דער גאַנצער פאַמיליע, אַ טייל פון יודענראַט און פיל אַנדערע יידן און מען האָט זיי אַלעמען אַוועקגעפירט קיין בראָנע־גורע, לעבן קאַטוז־בערעזע, און מען האָט זיי אַלעמען דאָרט אין די הייסע קאַלך־גריבער דערמאָרדעט...

שפּעטער האָט מען ווי עס איז מקבר געווען אויף דעם אַלטן בית עולם די 21 הרוגים. איך האָב זיך דאָן געפונען אין שטוב מיט די פרויען און קינדער פון יצחק לעווינאַוויטש (כאַלאָזשינער), ליפמאַן א.א. וועמענס מענער זיינען געווארן אַרויסגעפירט צו דער שחיטה. מיר האָבן גוט באַווייזט אונדזער חורבן...

מיט אַ וואָך שפּעטער איז נפטר געווארן אונדזער רב הרב ר' אייזיק יעקב קאַלענקאָוויטש. ער איז פשוט אויסגעגאַנגען פון צרות און יסורים און אַוועקגעפאַלן פלוצלונג... מיר האָבן אים אַלע באַגלייט צו זיין אייביקער רו. מיט צעבראָכענע הערצער האָבן מיר זיך צעזעצט אויף דער ערד און האָבן אַרויסגעגעבן אַביסל פון אונדזערע שווערע הערצער... כאָטש קיינער האָט נישט געהערט אונדזערע געווויינען און נישט געזען אונדזערע טרערן וואָס האָבן נאָס געמאַכט די ערד...

דייטשן צעשיסן יידן אין די הייזער

איך בין געזעסן אין געטאָ אָן אַרבעט. אייניקע האָבן זיך דאָן פאַרשריבן צו פאָרן קיין ראַדאָסטאָווע אין לאַגער. נאָר אַזוי ווי איך האָב נישט געהאַט קיין פראָטעקציע, האָב איך געמוזט זיצן אין געהאַקטע צרות אין געטאָ. איינמאָל האָב איך זיך מישב געווען, איך וועל נעמען דעם בעזים און וועל גיין מיט אַלע פרויען פאַרקערן דעם ברוק. איך האָב זיך אַזוי געשאַרט, פאַמאַלעך, ביז איך בין צוגעקומען צו מיין הויז און אַריין אינעווייניק. דאָס האָט באַמערקט אַ פּאָליצאַנט, וועלכער האָט געווויינט נישט ווייט פון מיין הויז. ער האָט מיך געגומען און אַוועקגעפירט אויפן זאַמד אין דער פאָליציי. איך בין געווען זיכער, אַז זיי וועלן מיך באַלד אומבריינגען, לסוף האָבן זיי מיך אַרייַנגעווארפן אין אַ קעלער און פאַרשלאָסן די טיר. איך זיץ אין טאָג און קיינער קומט נישט. עס איז אַוועק נאָך אַ טאָג, קיינער ווייזט זיך ניט. איך האָב געמיינט אַז איך וועל שוין דאָ אַזוי אויסגיין פון הונגער. ערשט אויף דעם פערטן טאָג האָט זיך באַווייזן אַ פאָליציאַנט און מיר געבראַכט אַ שטיקל פאַרשימלטע ברויט מיט אַביסל וואַסער און צוריק צוגעמאַכט די טיר. איך האָב אָנגעהויבן בעטן אויף זיך דעם טויט איידער זיך וואַלגערן אין פינצטערן קעלער. אַזוי בין איך אַפּגעזעסן 8 טעג, און פאַר דער צייט האָט מען מיר דערלאַנגט צוויי מאָל צו שטיקל ברויט.

אויף דעם אַכטן טאָג קומט צו גיין דערזעלבער פאָליציאַנט און זאָגט מיר, אַז אויב איך וועל באַווייזן צו וואָשן גוט די וועש ביים בירגערמייסטער פון שטאָט, וועט מען מיך באַפרייען. נאָטירלעך, איך האָב זיך אָנגעכאַפט מיט ביידע הענט, אַבי אַרויסגיין פון לעבעדיקן קבר. מען האָט מיך אַוועקגעפירט אין דער וועשעריי און איך האָב געאַרבעט מיט אַלע כוחות און אויסגעוואַשן די וועש. עס איז זיי געפעלן געוואָרן. נאָך דער אַרבעט האָט מיך דער פאָליציאַנט צוריק־

מאיר און רבקה וואַרשאַווסקי און קינדער: יאַנקל, חייטשע און נאָך צווי. אַלע אומגעקומען, הי"ד!

מאיר וואַרשאַווסקי, הי"ד! ז.ז. 293

זיצן פון רעכטס: משה דוד און ראַשקע וואַסערמאַן און קינדער: שיינדל (שנור), יאַשקע און באַלינקע. שטייען פון רעכטס: נעמי, באַנטשע, שלום און שפרה מאַרגענטאַלער, לייבל, יענטע. אונטן: יאַנקל און הערשל. מצבה פון משה דוד ז"ל, געשטאָרבן ט"ז טבת, תרצ"ו, 1936. אָחוץ באַנטשען (שיקאַגע), נעמי און יאַנקל (ישראל) זיינען אַלע אומגעקומען, הי"ד!

געפירט אין גטאָ און מיר געווארנט, אז נאַכאַמאָל זאָל איך נישט אַרייגיין אין אַ קריסטלעכער הויז... (מיין אייגענע הויז האָט דאָן געהייסן אַ קריסטלעכע...) אָבער יידן אין גטאָ זיינען מיר באַפאַלן מיט פראָגן, זיי האָבן זיך נישט געריכט צו זען מיך אַ לעבעדיקע...

אויף מאָרגן בין איך אַוועק אַרבעטן, צוזאַמען מיט די איבעריקע פרויען פון גטאָ, אין „אַרטעל", אין דער וועשע־ריי. מיט מיר האָבן געאַרבעט: ציפּה שמשונס אַ מיידל — נחמה; שלמה בייך׳ס אַ מיידל, חנה; שפרה, ראַשקע וואַסער־מאַנס טאָכטער, א. א. דער אויפזעער פון „אַרטעל", אַ רוסי־שער קריסט, שעלפוק הָאָט ער געהייסן (דער שעלפוק גע־פינט זיך היינט אין די פאַראיניקטע שטאַטן...) איז געווען צופרידן פון מיין אַרבעט. פאַר דעם חודש וואָס איך האָב גע־אַרבעט אין „אַרטעל", האָב איך באַקומען באַצאָלט 100 רובל און צו אַ האַלב פונט בוטער אַ טאָג. שפּעטער האָט מען מיך אַריבערגעפירט צו אַרבעטן אין דער פאַבריק. איך האָב גע־רוימט און געקאָכט, אַלץ וואָס מען האָט מיר געהייסן, אַבי נאָר איך זאָל קענען גראַטעווען ווערן פון טויט. פאַר אַ חודש צייט האָבן מיר די פאַבריק־באַאַמטע דערלויבט צו שלאָפן אויסערן גטאָ. איינמאָל קומט צו מיר דער נאַטשאַלניק פון פאַבריק און זאָגט מיר, אַז עס איז אים אַ שאָד אַז איך זאָל אומ־קומען, נאָר צום באַדויערן, איז דאָ אַ באַפעל פון היטלערן, אַז קיין „יודע" טאָר נישט נעכטיקן אויסערן גטאָ. בייטאָג קען איך אַרבעטן אין פאַבריק, אָבער אויף ביינאַכט מוז איך צוריקגיין אין גטאָ. עס איז מיר געוואָרן פינצטער אין די אויגן הערנדיק די נייעס, נאָר וואָס האָב איך געקענט טאָן? נאָך דער אַרבעט פלעגן מיך די דייטשן אָפּפירן אין גטאָ.

איך קום איינמאָל נאָך דער אַרבעט אין גטאָ, עס איז אַ געוואַלדיקער טומל און בהלה, אַלע לויפן זיך באַהאַלטן אין די קעלערן. מיך האָט מען נישט געפרופן, האָב איך זיך אָפּגעשטעלט אין שטוב מיט די קליינע קינדער. איך האָב באַלד אויסגעפונען די סיבה פון דער בהלה. עטלעכע דייטשן פון דער ס. ד. האָבן באַלאַגערט ראַשקע וואַסערמאַנס הויז, ווו עס זיינען געווען 15 יידישע מענער, פרויען און קינדער און אַלעמען אויסגעשאָסן. אַזוי זיינען אומגעקומען: ראַשקע וואַסערמאַן מיט איר זון, שיינע סאָפיר׳ס מיט דער פאַמיליע, שפרה׳ס דריי קינדער (ראַשקעס טאָכטער), יענטעל סידאַראָוו (ראַשקעס טאָכטער) מיט אַ מיידעלע, סאָפיר׳ס שנור מיט אַ יינגל; רחל, חיים קאָברינסקיס פרוי און זעליק דער פאַר־צעווער מיט דער פרוי און צוויי קינדער. עס האָט זיך נאָר אָפּגעשטעלט שפרה מיט אַ מיידעלע און שיינקע סאָפיר׳ס אַ יינגעלע, וועלכע האָבן נאָך באַוויזן אַריינצולויפן אין קעלער. שרעקלעך איז געווען דאָס בילד ווי אַלע זיינען געלעגן אין טייכן בלוט...

איך האָב דערזען אַז ס׳איז שלעכט צו נעכטיקן אין גטאָ, האָב איך געזאָגט די דייטשן, אַז איך וועל גיין אַליין אין גטאָ צוזאַמען מיט די „אַרטעל"־אַרבעטער. אָבער אין דער ווירקלעכקייט, פלעג איך זיך אַרויסדרייען פון זיי און אַוועקגיין אין מיין גאָרטן און אַרייגלייגן זיך אין אַ גראָבן און אַזוי איבערלייגן דאָרט די נאַכט, פיל מאָל אין רעגן און אין קעלט, וויבל עס איז שוין געווען סוכות צייט. צו זיין אין גטאָ האָט געשמעקט פשוט מיט טויט. אָבער מאָל פלעגן זיך אַריינכאַפן די דייטשע באַנדיטן און אויסשעכטן עטלעכע יידן. אין אַ געוויסן טאָג זיינען געקומען די ס. ד. דייטשן אין

בנימין וואַלעוועלסקי.

שטייען פון רעכטס: חייטשע קאָברינסקי, שיינצע וואַלעוועלסקי, מאָניע וואַלעוועלסקי.

זיצן פון רעכטס: שיינקע פעלדמאַן און אסתר טאַלווּתאַ. הי"ד!

יודענראַט און געפאַדערט זיידענע זאָקן. אין יודענראַט האָט זיך דאָן געפונען בלויז באָנטשע וואַלעוועלסקי, וועלכער האָט געענטפערט די רוצחים, אַז עס איז נישטאָ, ווו זאָלן זיי נעמען זיידענע זאָקן? די צעיושעטע מערדער האָבן באָנטשע וואַלעוועלסקין גלייך אַוועקגעשאָסן אויפן אָרט. איז געקומען צולויפן באָנטשעס מוטער, חייקע די אָפטייקערקע, מיט אַ געווייַן און אַ יללה, געוואַלד, וואָס האָבן זיי געהאָט צו איר זון, האָבן די בעסטיעס אויך איר, חייקען, דערשאָסן...

אין דער גטאָ זיינען אין דער לעצטער צייט געווען אַממיינסטן בלויז פרויען, קינדער און מענער אָן פּראָפעסיעס. אַלע פאַך־לייט, ווי: סטאָליאַרעס, מולְיאַרעס, שנייידער, שוסטער א.א. האָבן די דייטשן פאַרנומען און זיי אָפּגעשיקט קיין קאָבערין. מער האָבן מיר פון זיי נישט געהערט און נישט געזען. אין גטאָ האָט מען אָנגעהויבן שמועסן, אַז די דייטשן גראָבן שוין אַ גרוב פאַר די געבליבענע יידן פון גטאָ.

פון אויבן אַראָפּ: שיינדל וואַלעוועלסקי, שרה קאָרזש און חסיה וויסאָצקי, אַלע אומגעקומען, הי"ד! שוהל אין הינטערגרונד.

לעצטע הריגה, מאַמע מיט 2 קינדער גייען די ערשטע

אין אַ פרימאָרגן, עס האָט געמוזט זיין אין חשון, ווען איך בין אַרויסגעקומען פון מיין "נאַכטלעגער" אין גאָרטן און אַריין אין פּאָסט צו מיין אַרבעט, איז צוגעקומען צו מיר ראָמאַנאָווסקי און רוימט מיר אַיין אַ סוד, אַז היינט ביינאַכט וועט מיט אַייך עפּעס פּאָרקומען, מחמת ער האָט געהערט דורכן טעלעפאָן, אַז די דייטשן האָבן אָפּגערופן פון גאַנצן געגנט די פּאָליציי און אַלע "פאָלקס־דייטשן" צו קומען קיין דראָהיטשין. די דאָזיקע פאָלקס־דייטשן (האַלבע דייטשן און האַלבע פּאָליאַקן), זיינען נאָך געווען ערגער פון די דייטשן. ראָמאַנאָווסקי וואָרנט מיר, איך זאָל אויפדערנאַכט נישט גיין אין גטאָ...

דעם טאָג האָב איך דורכגעמאַכט אין אַנגסטן און אין פיבערשן שרעק. אַז איך האָב געענדיקט מיין אַרבעט, קומט צו מיר דער דייטש פראַנץ און זאָגט, אַז ער האָט אַ פאַראַרדנונג אָפּצופירן מיך אין גטאָ. איך האָב שוין פאַרשטאַנען מיט וואָס דאָס שמעקט... נאַטירלעך, איך האָב נישט געהאָט קיין אַנדער ברירה. אַרויסדרייען זיך האָב איך נישט געקענט און איך בין מיטגעגאַנגען מיטן דייטש אין גטאָ. אַז איך בין געקומען אין גטאָ, האָב איך זיך שוין נישט געקענט אַיינהאַלטן און הויב אָן ביטער ווייַנען: היינט וועט מען אונדז אומבריינגען... איך דערצייל די יידן וואָס ראָמאַנאָווסקי האָט מיר געזאָגט, אַז אויב איך וועל זיך קענען אַרויסרייסן פון גיהנום, וועט ער, ראָמאַנאָווסקי, זען מיך אויסבאַהאַלטן. זאָגט צו מיר ד"ר שעכטער, וואָס וועט שוין זיין אַז דו וועסט זיך ראַטעווען אייַנע אַלייַן? וואָס פאַר אַ לעבן וועסטו האָבן אַז דו וועסט בלייבן אַלייַן?...

די נאַכט האָט שוין קיינער נישט געשלאָפן, אַלע אין גטאָ זיינען געווען וואַך און געוואַרט רעזיגנירט אויף דאָס אונפאַרמיידלעכע... ביז 12 איז געווען שטיל, רואיק. אינמיטן נאַכט איז מיטאַמאָל געוואָרן לייכטיק אין גטאָ, אַזאַ לייכטיקייט האָבן מיר שוין נישט געזען פאַר 4 חדשים. מיר האָבן שוין באַגריפן וואָס עס דערוואַרטעט אונדז. גלייך האָבן אָנגעהויבן אַרײַנמאַרשירן אין גטאָ דייטשן און פּאָליציי.

די דייטשן האָבן אָנגעהויבן אַרויסטרייבן די יידן פון די הייזער. די ערשטע איז געגאַנגען אברהם בוים'ס טאַכטער, ליבע, מיט צוויי יינגלעך. ליבע האָט געפירט אירע צוויי קינדערלאַך פאַר די הענטלאַך, געשריגן "שמע ישראל" און געיאָמערט: "יידן, ווער פון אַייך עס וועט זיך אָפּשטעלן לעבן, זאָלט איר דערצייל, אַז איך מיט מיינע צוויי קינדער זיינען אומגעקומען די ערשטע אויף קידוש השם!"...

איך האָב תיכף אָנגעהויבן זוכן אַ וועג ווי צו אַנטלויפן פון גיהנום. איך האָב זיך געזומען שארן פאַמעלעך, אויסמיידנדיק די לייכטיקייט פון די פּראָזשעקטאָרס, געקראָכן אויף אַלע פיר, זיך געלאָזן צום אַלטן בית עולם. אָבער נישט אַזוי לייכט איז עס מיר אָנגעקומען. איך בין פיל מאָל געבליבן אין אָנמאַכט פון שרעק און שוואַכקייט. אַז איך הויב זיך אָן דערמאָנען יענעם מאָמענט, פאַלט מיר אַרויס די פעדער פון

פון רעכטס: ראָזע ראָזענבערג, איטקע און חיים וואָלעוועלסקי, מרים צירלס. שטייגן: לייבוש און צאָטקע סלעפּ, חיים׳ס טאָכטער. — לינקס: מרדכי, רבקה, חנה וואָלוועלער, שמשונס אייניקלעך. אַחוץ ראָזען אַלע אומגעקומען, הי״ד!

האַנט, שרייבנדיק די דאָזיקע ווערטער... נאָך לאַנגע מאָ־טערנישן, קריכנדיק איבער גראָבנס מיט וואַסער, בין איך צוגעקומען צום בית עולם. עס האָט פון מיר געראָטן טייכן וואַסער, און די קעלט האָט געשניטן דאָס לייב. פון בית עולם בין איך אַריבער די געראָטענער און דעם בריק און זיך דער־לאַנגט צו יאָסל שינדערס גאָרטן. פון דערווייטנס האָב איך געהערט די קולות און די געוויינען פון געטאָ. איך ווונדער זיך היינט אויף מיר אַליין, וואו האָט זיך דאָס געמומען צו מיר אַזויפיל כוח און מוט איבערצולעבן אַזעלכע טראַגעדיעס...

ביי שינדערן אין גאָרטן האָב איך מורא געהאַט צו פאַרבלייבן, ווייל איך האָב באַמערקט, אז דאָרט דרייען זיך אַרום מענטשן. איך האָב זיך געלאָזן ווייטער, אין דער פינצטער, צו די קראָסנאָ־אויפיצע געראָטענער. איך בין גע־שפּרונגען און געקראָכן אין טיפע גראָבנס מיט וואַסער און זיך דערשלעפּט צו זיידל לעווי׳ס גאָרטן, וווּ ס׳איז אַמאָל געווען נחום שעוויאָסקי׳ס גאַרבאַרניע. דאָרט איז געשטאַנען אַ גרוי־סער סטייג שטרוי. איך בין אַריינגעקראָכן אין סטייג־שטרוי און דאָרט אָפּגעזעסן 3 טעג. איך האָב אָפּגעראָדט מיט ראַ־מאָנאָווסקין, אַז אויב איך וועל זיך אַרויסראָטעווען פון געטאָ, זאָל ער מיר זוכן אַרום סטייג־שטרוי.

ג־ט האָט געהאָלפן, אויף דעם דריטן טאָג, ביינאַכט, איך הער אימיצער גייט און דאָן אַ פייף. זיכער בין איך נישט געווען אַז דאָס איז ראָמאָנאָווסקי, אָבער איך האָב באַשלאָסן אַרויסצוגיין פון מיין באַהעלטענישׂ, וואַרום ווי לאַנג נאָך קען איך אָזוי זיצן אין שטרוי אָן עסן? איך וועל דאָך סיי ווי סיי שטאַרבן פון הונגער, זאָל זיין וואָס עס איז... איך שטעק אַרויס דעם קאָפּ און דערזע ראָמאָנאָווסקי׳ן. קום, זאָגט ער צו מיר. איך האָב שוין צוגעגרייט אַ פּלאַץ פאַר דיר.

מיר זיינען געגאַנגען פאָמעלעך, זיך געשאַרט ביי די ווענט ביז מיר זיינען בשלום, ג־ט צו דאַנקען, צוגעקומען צו אונדזער שטאָל. אין דער פינצטערניש האָב איך דערזען אַ גרוב, וואָס ראָמאָנאָווסקי האָט צוגעגרייט פאַר מיר... איך בין לעבעדיקערהייט אַריין אין גרוב, און ראָמאָנאָווסקי האָט אָנגעהויבן פאַרמאַכן די גרוב מיט ברעטער און ערד. אויף דער גרוב האָט ער נאָך אַרויפגעשטעלט אַ קאָסטער האַלץ. נעבן וואַנט, האָט ער געלאָזן אַ קליינע לאָך, דורך וועלכער ער וועט מיר דערלאַנגען עסן און איך זאָל קענען אָטעמען...

געלעבט אין אַ גרוב דריי יאָר

איצט האָט זיך אָנגעהויבן פאַר מיר דער אמת׳ער גיהנום. פינצטער און ביטער איז מיר געווען אויפן האָרצן און נאָך פינצטערער איז מיר געווען אין גרוב, ווו איך האָב ביינאַכט נישט געזען די ליכטיקע שיין... איך האָב געמיינט, אַז איך וועל דאָס נישט איבערטראָגן. נאָר ביסלעכווייז האָב איך זיך אָנגעהויבן צוגעווויינען צו די צרות. עס האָט שוין מיר נישט געאָרט, וואָס מייז און טאַראַקאַנעס האָבן געטאַנצט און גע־קראָכן איבער מיר, אָבי מען וועט אַרויס מיטן לעבן. ראָמאָ־נאָווסקי פלעגט קומען און דערציילן מיר, אַז די דייטשע פאָ־ליציי קומט צו אים אַלע טאָג און זוכט אומעטום, אין שטוב, אויפן בוידעם. זיי האָבן אַ חשד אַז די „יידישקע" מוז זיך דאָ אויסבאַהאַלטן. איך בין געווען אין איינע שרעק. ראָמאָנאָוו־סקי האָט מיר אויך דערציילט, אַז די דייטשן פון פּאָסט זיי־נען געגאַנגען נעמען די יידישע זאַכן נאָכן לִיקווידירן די געטאָ, האָט זיי די ס. ד. געכאַפּט מיט די יידישע זאַכן און מען האָט זיי דעם זעלבן טאָג אָפּגעשיקט אויפן פראָנט.

ביטער און פינצטער איז מיר געווען ווען ראָמאָנאָוו־סקי פלעגט קומען צום גרוב אַ שיכורער און אויסגיסן צו מיר זיין גאַנצן צאָרן: „וואָס האָסטו זיך אָנגעזעצט אויף מיר — פלעגט ער שרייען — איך בין צוליב דיר שוין גרוי געווארן, איך קען קיין נעכט נישט שלאָפן צוליב דיר, גיי דיר וווּ דו

ווילסט, דו זעסט דאָך אַז עס נעמט נישט קיין סוף צו דער מלחמה!" ער פלעגט מיר עפענען אַביסל די גרוב כדי איך זאָל אַרויסגיין. איך, נישט לאַנג טראַכטנדיק, פלעג זיך אויפהויבן שטילערהייט און לאָזן זיך גיין אין גאַס. טערן פלעגן מיר פליסן פון די אויגן... וווּ גייט מען? האָב איך זיך באַרעכנט, אויף דעם הויף איז דאָ אַ ברונעם, וועל איך ליבערשט אַריינשפרינגען אין ברונעם און אַ סוף זאָל דאָס נעמען צו אַלע צרות. אַ וויילע שפּעטער פלעגט זיך ראָמאַנאָווסקי באַדענקען, ער פלעגט מיר שוועבן אַז ער וועט זיין גוט און פרום. ער וועט שוין מער נישט טרינקען און געפאַלן מיר צו די פיס איך זאָל גיין צוריק אין גרוב. אַזוי האָט זיך עס איבערגעחזרט עטלעכע מאָל.

מיט אַ צייט שפּעטער האָבן אַנגעהויבן פאַרבלאָנדזשען אין דער פאָסט פאַרטיזאַנער. ראָמאַנאָווסקי האָט זיי דערציילט, אַז ער באַהאַלט אויס אַ יידישע פרוי. די פאַרטיזאַנער פלעגן אים צוטראָגן אָפט די "פראָוודאַ" און "איזווסטיא" פאַר מיר צו לעזן, אָבער צונעמען מיך מיט זיי האָבן די פאַרטיזאַנער נישט געוואָלט. דאַן האָבן מיר אַנגעהויבן הערן, אַז די דייטשן לויפן צוריק פון סטאַלינגראַד. אויף די ליניעס זיינען געווארן צעשטעלט פויערים און דייטשן צו היטן די וועגן. זיי האָבן אויסגעהאַקט אַלע וועלדער אַרום

דייטשן געמאַכט אַ געטאָ פאַר זיך אין סטאַראָסטווע צוליב מורא פאַר פאַרטיזאַנער. שטייגער ה. שטיינבערג, ל. גאָלדבערג

די ליניעס. דאָך פלעגן די ליניעס אַלע טאָג ווערן צעריסן און באַנען מיט דייטשן און שפּייז זיינען געווארן אויפגעריסן. די פאָסט האָבן די דייטשן אויך צוגענומען פון מיין גאַס און עס אַריבערגעפירט אין דער סטאַראָסטווע אויפן זאַמד און זיך אַרומגעצוימט מיט שטעכיקע דראָטן ווי אַ געטאָ, צוליב דער מורא פאַר די פּאַרטיזאַנער... ראָמאַנאָווסקי האָט מיר געזאָגט, אַז באַלד, נאָך אַ דריי חדשים, וועט קומען די באַפרייאונג...

ווארטנדיק אויף דער באַפרייאונג, איז נאָך אַדורך אַ גאַנצער ווינטער. עס איז אַריבער פסח, עס איז געקומען שבועות (ראָמאַנאָווסקי פלעגט מיר זאָגן די דאַטעס פון די טעג און די יום־טובים...) און ג־ט האָט געהאָלפן, די סאָוועטן האָבן אָנגעהויבן באַמבאַרדירן דראָהיטשין. דאָס איז געווען אַ סימן, אַז די רוסישע אַרמיי איז שוין נישט ווייט.

דער סוף פון דייטשע רוצחים דערנענטער זיך

איינמאָל ביינאַכט קומט צולויפן ראָמאַנאָווסקי און זאָגט מיר, אַז מיר מוזן וואָס שנעלער אַנטלויפן אין וואַלד, ווייל עס איז אַ פוילע שטאָט מיט דייטשן און זיי קענען נאָך אויסגעפינען פון דיין באַהעלטעניש. ראָמאַנאָווסקי איז שנעל אַוועקגעלאָפן אויף אַ כוטאָר נעבן סימנאָוויץ, באַשטעלט פאַר מיר דאָרט אַ פלאַץ, אַריבערגעפירט אַהין זיינע זאַכן און די בהמה, וועלכע איך האָב אָפּגעשריבן אויף זיין נאָמען, און ביינאַכט האָט ער געדאַרפט קומען נאָך מיר. דערווייל איז געווארן איבערן שטאָט אַזאַ שיסעריי און "באָמבאַרדיראָווקע", אַז איך האָב געמיינט איך וועל שוין פון "קבר" נישט אַרויסגיין קיין לעבעדיקע. ג־ט האָט געהאָלפן, אַרום 12 ביינאַכט, ראָמאַנאָווסקי איז דאָ. ער האָט מיך אַרויסגענומען פון "לעבעדיקן קבר", איך וויל אָנהויבן גיין, איך קען נישט. איך האָב פאַרלאָרן די ראיה. איך זע גאָרנישט. וואָס טוט מען? מען מוז שנעל אַנטלויפן, מען טאָר נישט פאַרלירן קיין מינוט. האָט מיך ראָמאַנאָווסקי * געמען אויף זיינע פלייצעס און געטראָגן, אַ שטיקל וועג האָט ער מיך געפירט פאַרן האָנט ביז מיר זיינען צוגעקומען צו אַ פעלד מיט קאָרן. איך האָב זיך אַריינגעלייגט אין די הויכע קאָרן, ברויט מיט וואָסער האָט מיר ראָמאַנאָווסקי געגעבן און איך בין דאָרט געלעגן דריי טעג. ראָמאַנאָווסקי איז אַוועק צום "כוטער".

אויף דעם דריטן טאָג האָט זיך נישט ווייט פון דעם אָרט וווּ איך בין געלעגן אָפּגעשטעלט אַ דייטשער אָבאָז, און ווי נאָר די דייטשן האָבן זיך דאָרט אָפּגעשטעלט, איז ג־

---

* ראָמאַנאָווסקי איז געווען אַ מושלינג האַלב־פּאָליאַק און האַלב־רוס. אפשר האָט ער אויך געהאַט אין זיך יידיש־בלוט. ראָמאַנאָווסקי האָט זיך באַוויזן אין דראָהיטשין גלייך נאָך דער ערשטער העלט־מלחמה. ער איז געווען אַ בריוו־טרעגער. שטענדיק האָט ער געשמייכלט און איז געווען גוט אויפגעלעבט מיט אַלע יידן. [רעדאַק.]

וואָרן אַ גרויסע שיסעריי. די סאָוועטן האָבן געהאָלט מיט פּעך און שוועבל, עס האָט זיך פּשוט געקערט הימל און ערד... זעענדיק אַז עס איז שלעכט, האָב איך אַנגעהויבן קריכן אויף אַלע פיר, און דערקראָכן צו אַ בונקער. איך קום אַריין אין בונקער — עס איז פול מיט דייטשן... וואָס טו איך דאָ? גיין צוריק האָב איך שוין נישט געקענט, האָב איך זיך פאַררוקט אין אַווינקל און געקלערט צו זיך, מילא, וואָס ג־ט וועט געבן דאָס וועט זיין. שטייענדיק אַזוי אין ווינקל, הער איך ווי מענטשן שפּטשען אין דער שטיל „שמע ישראל". עס איז מיר געווארן אַזוי נאָענט צום האַרצן. איך האָב אויסגעפונען, אַז דאָס זיינען געווען אונגאָרישע יידן, וועלכע זיינען געפאָרן מיטן דייטשן אָבאָז. נאָר דאָך בין איך געווען אין איינע שרעק, איך זאָל נישט דערקענט ווערן פון די דייטשן...

אַז עס האָט אַנגעהויבן טאָגן, איז דער דייטשער אָבאָז אַוועק ווייטער און די באָמבאַרדירונג האָט אויפגעהערט, ווייל די רוסישע עראָפלאַנען זיינען אַוועק נאָך דעם אָבאָז. איך בין אַרויס פון בונקער און אַריין צוריק אין קאָרן, ווו איך בין אָפגעלעגן עטלעכע טעג אָן עסן און אָן וואַסער, ווייל איך האָב מורא געהאַט צו רירן זיך פון אָרט. ראָמאַנאָווסקי האָט מיך ענדלעך אָפגעזוכט און מיר געבראַכט ברויט מיט וואַסער. די סיבה וואָס ער האָט מיר געלאָזט אַזוי לאַנג ווארטן, האָט ער געזאָגט, איז וואָס גייענדיק צו מיר האָבן די דייטשן געשאָסן אויף אים און ער איז קוים מיטן לעבן אַנטלאָפן, האָט ער שוין מורא געהאַט צו קומען. ער איז גלייך אַוועק און איך בין ווייטער געבליבן אַליין. ג־ט אין הימל, טראַכט איך, ווען ווועט שוין קומען די גאולה, ס׳ציען זיך די טעג און די נעכט אָן אַ סוף... און כ׳בין געלעגן אין די קאָרן נאָך צווי חדשים.

רוסן באַפרייען דראָהיטשין, קוקן אויפן גרוב און ווייגען

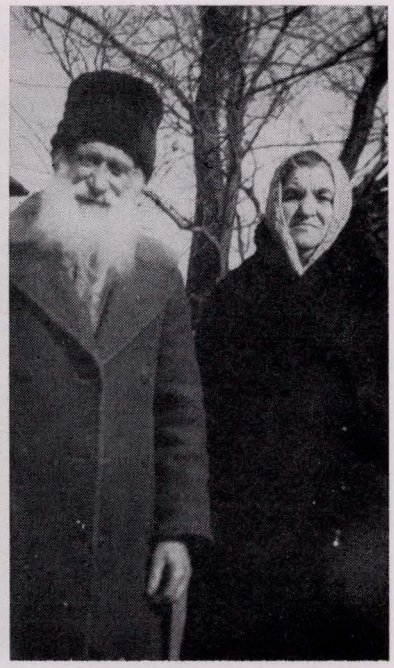
ביינאַכט הער איך פלוצלונג אַ גרויסע שיסעריי. אין בונקער האָב איך מורא געהאַט צו גיין, בין איך געלעגן אין די קאָרן. די שיסעריי האָט געדויערט אַ גאַנצע נאַכט. אַז עס האָט אָנגעהויבן טאָגן, האָב איך דערזען סאָוועטישע מיליטער לויפן. באַלד אויף דעם איז געקומען ראָמאַנאָווסקי אָנזאָגן מיר די בשורה אַז איך בין שוין באַפרייט!...

נישט ווייט וווּ איך בין געלעגן, איז געשטאַנען אַ רוסישער אָבאָז. ראָמאַנאָווסקי איז אַוועק צו די רוסן און זיי דערציילט פון מיר. אַלע פון אָבאָז זיינען געקומען אָנקוקן מיך. איך האָב דאָס אויסגעקוקט ווי אַ סקעלעט און אָפּגעריסן. די רוסן האָבן מיך געזונומען אויף דעם אָבאָז און אַוועקגעפירט קיין דראָהיטשין צו מיין הויז, וועלכע איז געשטאַנען גאַנץ אָבער וועלכע האָט אויסגעקוקט ווי אַ שטאַל, ווייל די דייטשן האָבן דאָרט געהאַלטן פערד. באַלד זיינען אויך אָנגעקומען אַ פולע שטוב מיט פאַליאַקן און רוסישע פויערים צו קוקן אויף דעם בייז־ווונדער, אויף דער איינציקער יידישקע וואָס איז געבליבן לעבן. די יידן פון די וועלדער זיינען געקומען מיט אַ חודש שפּעטער.

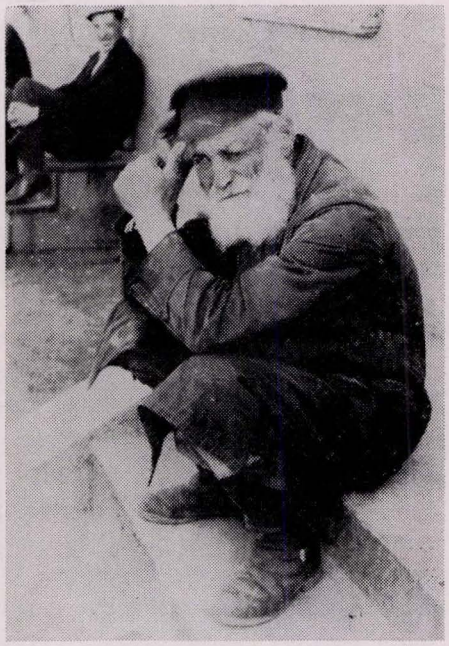
אויף צומאָרגנס זיינען געקומען די רוסישע נ.ק.וו.ד. צו זען ווי איך זע אויס. זיי האָבן געווייניט קוקענדיק אויף מיר און אויף דער גרוב, ווו איך האָב אָפּגעפינצטערט קאָרגע דריי יאָר. זיי האָבן גאָרנישט געקענט באַגרייפן ווי איך האָב דאָס אויסגעהאַלטן.

מיט אַ חודש שפּעטער זיינען געקומען פון די וועלדער: אברהם דער טשעראָמכער מיט זיין מיידל; ספּעוואַק׳ס מיידל,

פון רעכטס: דוואָשקע גאָלדבערג ע״ה, פּיניע וואָלדמאַן הי״ד! און אסתר אייזענשטיין־פעלדמאַן מיט איר קלאָס פון „מוריה", הי״ד!

פיוויש פעלד־מאַן און מאַטיע אַקושע־ווי׳ץ (אויבן), ביידע אומגעקומען, הי״ד!

נחום דער ביל׳ינער, שיינדל׳, שעפסל׳ זאַרעצקי מיט זיין פרוי און קינד; שלום, אברהם דעם הענדל׳ערס אייניקל, און נאָך אייניקע גערַאַטעוועטע יידן.

איך וועל׳ קיינמאָל׳ נישט פאַרגעסן דעם טאָג וועו די רוצחים האָבן פאַרניכטעט אונדזער שטאָט דראָהיטשין. מיר זיינען דאָן פאַרגליווערט געוואָרן מיינע לעצטע בלוטן וואָס איך האָב פאַרמאָגט. ביינאַכט האָט מיר מיין רעטער מיט טערערן אין די אויגן דערצייל׳ט, אַז דראָהיטשין מיט אירע יידן עק־זיסטירט נישט מער. דערביי האָט ער געפרעגט: חוה, פאַר־וואָס קומט דאָס אַייך אַזוי טראַגיש אומגעבראַכט צו וועלט? ל׳יידער, האָבן די יידן זיך ניט געקענט אַנטקעגנשטעל׳ן מיט נאַקעטע הענט קעגן די פאַרניכטונגס געווער פון די רוצחים! . . .

איך האָב דערל׳עבט דעם טאָג, וועו די מערדער האָבן פאַרל׳אָזן אונדזער טויטע שטאָט. און נאָך דריי יאָר ל׳יידן, האָב איך דערזען אַ ליכטיקייט וואָס האָט מיר פאַרבל׳ענדעט די אויגן... איך בין געווען די גאַנצע צייט האַל׳ב בל׳ינד, ביז איך האָב ענדל׳ך דערזען די ל׳יכטיקע וועל׳ט, וואָס איז פאַר מיר אַזאַ ל׳אַנגע צייט געווען פינצטער. אָבער עס איז מיר ווידער פינצטער געוואָרן אין די אויגן דערזעענדיק די גאַנצע שטאָט מענטשן באַגראָבן הינטערן גל׳חס סאָד... מיין האַרץ איז געווען פון אַייזן אַז איך האָב דאָס אויסערגעל׳עבט.

איך בין אָוועק קיין דאָבאַגניע׳ז. מיין האַרץ האָט מיר וויי געטאָן זעענדיק וווי די פוילישע פויערים האָבן מיט יידישע האָב און גוטס. יונגע שיקסעס נייען איבער די קל׳יי־דער פון אונדזערע מאַמעס... פויערשע הייזער זיינען באַפוצט מיט די זילבערנע בעכערס, וואָס אונדזערע טאַטעס האָבן קידוש־געמאַכט שבת און יום־טוב. אין זייערע חגאות נוצן זיי שבת׳דיקע ל׳ייכטער, אין וועלכע אונזערע מאַמעס האָבן געבענטשט ליכט... כ׳האָב ניט געקענט צוקוקן וווי די פוילישע קרעמער וויקל׳ען אייַן הערינג און בשר־חזיר אין די היל׳יקע בל׳עטער פון אונדזערע גמרות...

נאָך לאַנגע וואַגלענישן און מאַטערניש בין איך, אין יאָר 1950, אָנגעקומען קיין שיקאַגע, וווּ איך געפין זיך היינט.

זייער אָפט קומען מיר אויפן געדאַנק די וועלטער פון ד״ר שעכטער: „וואָס וועט שוין זיין אַז דו וועסט זיך רא־טעוועז? וואָס פאַר אַ ל׳עבן וועסטו האָבן, אַז דו וועסט זיך אַל׳יין ראַטעוועז און אַל׳ע דיינע טייערע און נאָענטע וועל׳ן זיין טויט?...״ יעצט שפּיר איך עס אָן... עס האָט נישט גע־לוינט צו דורכמאַכן אַזאַ חיבוט־הקבר וווי איך האָב אַדורכ־גענאַכט און צו בל׳ייבן ל׳עבן . . .

פלגי מים תרד עיני על שבר בת עמי, עיני נגרה ולא תדמה מאין הפגות. תשיב להם גמול ה׳, כמעשה ידיהם, תרדף באף ותשמידם מתחת שמי ה׳. איכה ג׳.

אן אויפקלערונג

פון **רחל קראָוויץ** (ניו־יאָרק)

אך בין אן „עד ראוה" פון דעם חורבן פון דראָהיטשין. איך בין געלייטערט פון פייער און בלוט. איך האָב אלעס צוגעזען און צוגעהערט, וואָס איז פאָרגעקומען אין דער געטאָ פון טויט... און איך וויל דאָ ריכטיק־שטעלן אייניקע פאקטן, וועלכע שטימען ניט מיט דער וויירקלעכקייט.

רחל קראָוויץ־פעלדמאַן און מאַן יוסף

איך הער, אז מען מורמלט און מען באַשולדיקט אייניקע יידן אין נישט קיין גוטער האַנדלונג בנוגע דעם יידישן קהל אין דראָהיטשין. איך וואָרף קאַטעגאָריש אפ די באַשולדיקונגען. נישט אלץ איז ריכטיק.

ביי מיין פאָטער (איצקע קראָוויץ) אין הויז איז פאָרגעקומען די גרינדונג פון „יודען־ראָט", וויס איך, ווי אלע פאָרזאַמלטע יידן האָבן ממש מיט געוואַלד אָנגעצוווּנגען די פירערשאפט פון „יודען־ראָט" אויף איינעם פון אונדזערע שכנים, וועלכער האָט געווייגט און זיך געבעטן, אז מען זאָל אים אויסלאָזן און אויסווייזן אן אַנדערן. לסוף, אבער האָט ער זיך געמוזט אונטערוואָרפן דעם דעת הקהל און האָט אָנגענומען די פירערשאפט. „ער" איז אונשולדיק! קיינער אויף זיין ארט וואָלט בעסער ניט געהאַנדלט!...

צום ביישפיל, וען די דייטשע רוצחים האָבן ארויסגעגעבן די גזרה, אז יעדער יד מוז אפגעבן די זילבערנע גאפל, מעסער און לעפל, האָט מיין מוטער אריינגעוארפן דעם געווייזלטן יידישן פירער אין שטוב, זי האָט געעפנט דעם טיש־קעסטל און צו אים געזאגט: „נעמט וויפיל איר באַדאַרפט!"... אַנדערע האָבן געשאָלטן און געזאגט, אז „ער" נעמט דאָס פאַר זיך... שפעטער וען די דייטשן האָבן געפאָדערט גאָלד האָט מיין מוטער ארויסגעריסן אירע גאָלדענע ציין און „אים" אויסגעגעבן. ער איז דאָך געווען אונדזער שליח־צבור, און ער האָט געמוזט אויספירן די פאַראָרדענונגען פון די דייטשן, אז נישט וואָלטן די דייטשן דערשאָסן פיל יידן...

אָדער נעמט דעם טראָגישן פאַל מיט די דריי יידישע יונגעלייט, די בוידער טענענבוים און זאָוועלאָווסקי, וועלכע זיינען אָנגעקומען פון ארבעט־לאָגער ביי קאָברין. די דייטשע בעסטיעס האָבן געפאָדערט, אז דער „יודען־ראָט" זאָל די אומגליקלעכע יידישע יונגעלייט אויפהענגען אין מיטן מאַרק. האָט דער „יודען־ראָט" געוואָרפן גורל, ווער עס זאָל אַדורכפירן די עקזעקוציע און דער ביטערער גורל איז געפאַלן אויף אָ פאַר יונגעלייט. זיי האָבן געקלאָגט און געוויינט און עס געמוזט אויספירן... וואָלטן זיי דאָס נישט געטאָן, וואָלט אן אַנדער יד געמוזט דאָס טאָן... אָדער עס וואָלטן געפאַלן נאָך מער ווי די דריי קרבנות...

„ער" איז געשטאַרבן צוזאַמען מיט אלע קדושים, מיט אַ הייליקן טויט.

מיין פאָטער, וועלכער האָט נאָך געלעבט אַ שטיקל צייט נאָך דעם אומקום פון דער געטאָ, האָט דורך אַ שפאָרונע פון דעם דאָך פון אונדזער הויז, געזען ווי די דייטשע מערדער האָבן „אים" געפירט צוזאַמען מיט ישראל זעליק'ס פרוי, פייגל, — צו דער הריגה...

יידישע נקמה!

תמות נפשי עם פלשתים

איבערגענעבן פון די שוועסטער שרה און רחל קראָוויץ
(איצקע דעם רימערס טעכטער)

„די פויערים פון דאָרף זאָריטשקע און פון אַנדערע דערפער האָבן אויסגעגעבן פיל באַהאַלטענע יידן צו די דייטשע רוצחים. פאַר יעדן געכאַפטן יד האָבן די מוזשיקעס באַקומען פון די דייטשן 500 מארק אלס באַלוינונג. די באַהאַלטענע יידן זיינען נאָטירלעך פאַרפייניקט געוואָרן צום טויט און זייערע טויטע קערפערס האָבן די דייטשע בעסטיעס אַריינגעוואָרפן אין אַ ספעציעל אויסגעגראָבענער גרוב אין בראָנער הויף..." אַזוי האָבן איבערגעגעבן די שוועסטער קראָוויץ.

פאַר אַ קורצער צייט נאָך דער צווייטער שחיטה, וען דראָהיטשין איז שוין געווען „יודען־ריין", — דערציילן די געראַטעוועטע שוועסטער קראָוויץ, — האָט זיך אונדזער גאַנצע פאַמיליע אויסבאַהאַלטן אויף דעם בוידעם פון דער הויז פון אונדזער שכן, משה ליעוואָק. אבער זעענדיק, אז די לאַגע ווערט אונערטרעגלעך און די רוצחים קענען אַליאַדע טאָג אָנטדעקן אונדזער באַהעלטעניש, האָבן מיר באַשלאָסן צו אַדורכרייסן דעם דייטשישן קאָרדאָן און אָנטלויפן אין וואַלד.

אין אַ פינסטערער נאָוועמבער נאַכט, מיט אַ קליין קינד אויף די הענט, זיינען מיר אַרויס פון אונדזער באַהעלטעניש און זיך געלאָזט אין דער ריכטונג פון וואַלד. קריכנדיק אויף אלע פיר זיינען מיר בשלום דערקראָכן צום בראָנער וואַלד און דאָרט זיך באַהאַלטן אין די לעכער פון די אלטע בוימער. שפעטער האָבן מיר אין וואַלד אָפגעפונען נאָך יידן פון דראָהיטשין, וועלכע עס איז געלונגען צו אָנטלויפן פון דער לעצטער שחיטה. מיר האָבן געמאַכט „זעמליאָנקעס" אין דער ערד, און דאָרטן האָבן מיר, אין גרויס שרעק פאַר די מערדער, אָפגעפינצטערט אונדזערע טעג און נעכט און געוואָרן געפיניקט פון הונגער און קעלט...

ביינאַכט פלעגן מיר זיך אַרויסלאָזן צו זוכן שפייז אין די אַרומיקע כוטערס. צו אונדזער גליק האָבן מיר איינמאָל

שמעון קראָוועץ, הי״ד! — צווייטע בילד פון רעכטס: רחל קראָוועץ, רבקה לובאַשעווסקי, רבקה ראָזענצוויג, שרה לעוו, עפשטיין (יצחק׳ס), און איידל עפשטיין אין 1939. אָנהויב רחלען און רבקה׳ן אַלע אומגעקומען, הי״ד!

געפונען אַ גרוב מיט קאַרטאָפל, וועלכע מיר האָבן ביסלעכ־ווייז איבערגעטראָגן צו אונדזערע לעכער און מיט די קאַר־טאָפל האָבן מיר זיך דערנערט פאַר אַ צייט. נאָכדעם האָבן מיר ווייטער געהונגערט. אונדזערע גלידער זיינען געוואָרן געשוואָלן פון הונגער און קעלט. די לייבער זיינען געוואָרן פול מיט וואונדן, וואָס האָט שטאַרק געווייטיקט. אַ צאָל פון די יידן, וועלכע זיינען געלעגן מיט אונדז אין די גריבער, זיינען אויסגעגאַנגען פון קעלט און נענדזע...

אונדזער ברודער שמעון (17 יאָר איז ער אַלט געווען), האָט ניט געקענט צוזען דעם צער אין די יסורים פון זיינע טייערע, איז ער, איינמאָל אין אַ נאַכט, אַוועק אין דאָרף זאָ־ריטשקע, צו אַ געוויסן פויער מיט נאָמען פעטרוק און גע־בעטן, אַז פעטרוק זאָל אים געבן דעם פאָטער׳ס פוטער און נאָך אַנדערע וואָרעמע זאַכן, וואָס אונדזער פאָטער האָט גע־האָט באַהאַלטן אין זיין שייער. פעטרוק האָט אונדזער ברודער געהייסן קומען מאָרגן. צו מאָרגנס, אַז שמעון איז געקומען נאָך די זאַכן, האָט פעטרוק געמאַכט אַ גוואַלד, אַז ער האָט געכאַפט אַ באַהאַלטענעם יידל. די פאָליציי, פאָרשטייט זיך, איז גלייך געווען אויפן אָרט און אַרעסטירט שמעון׳ן. פעט־רוק איז געווען זיכער, אַז ער וועט פון די דייטשן באַקומען 500 מאָרק מיט אַ פלאָש ברענפן אַלס באַלוינונג.

די דייטשישע רוצחים האָבן שמעון׳ן מערדערלעך געשלאָגן און אים געצוווונגען, ער זאָל אַרויסגעבן דאָס באַ־העלטעניש פון די אַנדערע יידן. אונדזער ברודער, זעענדיק, אַז זיין גורל איז שוין געזיכ׳חתמ׳עט און ער וועט שוין פון די מערדער נישט אַרויסגיין קיין לעבעדיקער האָט, ווי שמשון הגבור, געזאָגט: „תמות נפשי עם פלשתים" און באַשלאָסן צו נעמען נקמה, מיט זיין טויט, אין דעם רויבערישן מוזשיק.

שמעון האָט זיך „מודה" געווען, אַז פעטרוק האָט אים די גאַנצע צייט אויסבאַהאַלטן ביי זיך אין שייער. און כדי איבערצוצייגן די דייטשן אין זיינע ריידן, האָט ער זיי אַריין־געפירט אין שייער און זיי אָנגעוויזן אויף די זאַכן, וואָס מיר האָבן געהאַט באַהאַלטן אין דעם שייער...

די דייטשן האָבן אַרעסטירט פעטרוק׳ן מיט זיין פאַמי־ליע פון 7 פערזאָן. די דייטשן האָבן אויפגעשטעלט 7 תליות אין מיטן מאַרק, צוגויפגעטריבן אַלע פויערים פון געגנט און פאַר אַלעמען אין די אויגן אויפגעהאָנגען פעטרוק׳ן מיט זיין פאַמיליע אויף די תליות. אַזוי האָט פאַרענדיקט דער נבלה׳דיקער פויערישער רויבער, וואָס האָט זיך געקוואָפעט אויף אַ פאָר יידישע חפצים.

אונדזער ברודער שמעון׳ן האָבן די דייטשישע מער־דער ערגעץ־וווּ אַוועקגעפירט און מער האָבן מיר פון אים נישט געהערט.

אויסבאַהאַלטנדיק זיך אין וואַלד בערך 14 חדשים, האָבן אונדז די פאַרטיזאָנער אויסגעפונען און זיי האָבן אונדז צוגע־נומען מיט זיך. און אַזוי אַרום זיינען מיר לעבן געבליבן.

נאָכדעם, אַז די רויטע אַרמיי האָט אונדז באַפרייט האָבן מיר זיך אומגעקערט קיין דראָהיטשין. די פויערים האָבן זיך געוווונדערט און געפרעגט: „וואָס איר לעבט נאָך?"... מיר האָבן זיך פאַר שאָנדע און וויטאָג ביטער צעווויינט... מיר האָבן אין דראָהיטשין ניט געפונען קיין איין יידּ.

מער האָבן מיר אין דראָהיטשין ניט געקענט פאַרבלייבן, ווייל די פויערים זיינען אַלע געווען פאַר׳סמ׳ט און פאַרגיפ־טעט פון דייטשן היטלעריזם און יידן־האַס. מיר האָבן זיך געזאָגט מיט אונדזער ליבער געבורט־שטעטל אויף אייביק... און מיר זיינען אַוועק אין דער וועלט ביז מיר זיינען אָנגע־קומען קיין אַמעריקע. — [ז.ז. 183 חיים שולמאָן. — רעד.]

שרה פרידענבערג די העלדישע יידיש מיידל

זאָל דאָס פאַרצייכנט ווערן לזכרון!

בערט די דייטשן האָבן געפירט די ערשטע האַלבע שטאָט צו דער שחיטה אין בראָנע־גורע (ביי בערעזע), זיינען מיט די יידישע קרבנות מיטגעפאָרן 25 יידישע פורמאַנעס מיט זייערע געשפאָנענן. ווען דער טויטן־צוג איז אָנגעקומען צום עמק הבכא האָבן די דייטשע הענקער באַפוילן די יידישע פורמאַנעס צו פאָשן זייערע פערד ביז זיי וועלן פאַרענדיקן זייער מאָרד און נאָכדעם פאָרן צוריק אין שטאָט.

דאָן האָט זיך דאָס מוטיק יידיש מיידל, שרה פרידענבערג, (טאָכטער פון שלמה פרידענבערג), געשטעלט אויף אַ קלאָץ און אַ געשריי געטאָן צו די יידישע פורמאַנעס:

„ברידער יידן! ווי קענט איר פאָרן אַזיין אַהיים און אונדז דאָ איבערלאָזן צו ווערן אַרייגעוואָרפן אין די קאַלך־אויוונס?! (גריבער וווּ מען ברענט קאַלך — רעד.) געדענקט, וואָס איר טוט! אייער געוויסן וועט אייך מאָטערן דאָס גאַנצע לעבן! קומט מיט אונדז! זאָלן די דייטשע רוצחים אַליין טרייבן די פערד אין שטאָט. קומט מיט אונדז און לאָמיר פאָלן ווי גיבורים!"... —— [ז.ז. 280 בילד פון שרה׳ן. — ד.ו.]

און די 25 יידישע פורמאַנעס זיינען פאַרבליבן מיט די צום טויט־פאַר׳משפט׳ע יידן און געטיילט זייער גורל. הי״ד!

פון רחל קראָוועץ

חיה רײדער (קאַנאַדע)

דײטשישע רציחה

בינדן צו יידן צו פערד און שלעפן זײ איבערן ברוק

אין בין דער לעבעדיקער עדות, וואָס האָט צוגעזען די אכזריותדיקע מאָרדן פון די דײטשע רוצחים איבער די דראָ־היטשינער יידן. איך האָב צוגעזען ווי די דײטשישע רוצחים מיט זייערע מיטהעלפער, אוקראינער, ווייס־רוסן א.א., האָבן יעדן טאָג אָפּגעריסן מיטגלידער פון זיי־ערע פאַמיליעס און זיי אומגעבראַכט. איך האָב מיין לעבן אויס־געקויפט מיט געלט. פאַר אַ צייט האָב איך געארבעט אין אַ שטריק פאַבריק, וואָס די דײטשן האָבן גע־שאַפן כדי צוצושטע־לען שטריק פאַר זיי־ערע ארמייען. איך האָב דאָרט געארבעט כדי איך זאָל נישט געוואָרפן ווערן אין די גריבער פון טויט. מיין מאַן האָב איך נישט געקענט אויסקויפן מיט געלט, און ער איז אומגעקומען.

חיה רײדער

אַ געבוירענע בין איך אַליין פון פּינסק, בורמאַנס אַ טאַכטער. קיין דראָהיטשין בין איך געקומען אויף אַ וויזיט צו מיינע קוזינס, די מעדניצקי׳ס, וועלכע האָבן מיך שוין נישט געלאָזט פאָרן צוריק קיין פּינסק. אין יאָר 1938 האָב איך חתונה געהאַט פאַר אַ דראָהיטשינעם יונגמאַן, משה שינדער, און געהאָפט אָנצוהויבן אַ ניי־לעבן, אָבער די האָפענונגען זיינען צערונען געוואָרן.

אין יאָר 1939 איז אויסגעבראָכן די מלחמה און מיין מאַן איז צוגענומען געוואָרן פון די פאָליאַקן אויפן פראָנט, ווו ער איז פאַרוווּנדעט געוואָרן. ווען מיין מאַן איז צוריק־געקומען פון פראָנט, זיינען שוין אין דראָהיטשין געווען די סאָוועטן, וועלכע האָבן אַרעסטירט פיל רייכע יידישע פאַמי־ליעס און זיי אַרויסגעשיקט טיף קיין רוסלאַנד. די פאַרשיקטע יידן האָבן זיך זייער געשראָקן פאַר דעם געדאַנק, אַז מען פאַרשיקט זיי קיין סיביר. מאַנכע יידישע פאַמיליעס האָבן זיך אָפּגעבעטן ביי די רוסישע באַאַמטע, אַז זיי זיינען אַרעמע מענטשן און זיי זיינען געבליבן אינדערהיים. איך מיט מיין מאַן און אונזערע שכנים ליבע פאַריצקי און טאַכטער קריינע האָבן זיך אָפּגעבעטן ביי אַ צווייטער רעוויזיע. ביי אונדז איז געווען אַ גרויס פרייד וואָס מיר זיינען געבליבן אין דראָהי־טשין און נישט פאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר...

דעם 23טן יוני 1941, האָבן זיך איבער דראָהיטשין פלוצלונג באַווויזן היטלערס עראָפלאַנען און אָנגעהויבן האָג־לען מיט פייער און טויט. עס האָבן זיך פאַרשפרייט קלאַנגען, אַז די דייטשן זיינען מערדער, זיי היינגען יידן איבעראַל, אָבער קיינער האָט נישט געוואָלט גלויבן... מיר, אַלע שכנים, האָבן זיך צונויפגעקליבן צו ליבע פאַריצקי אין הויז און געטומען באַטראַכטן אונדזער לאָגע. יעדער איינער האָט גע־האַלטן, אַז עס איז נישט ריכטיק וואָס מען זאָגט אַז די דייטשן זיינען שלעכט.

דעם 27טן יוני, פרייטיק פאַרנאַכט, האָבן זיך די מער־דער באַווויזן אויף זייערע מאָטאָרציקלען. נחמיה זישוק איז געפאָלן דער ערשטער קרבן. ער איז גראד געווען אין גאָרטן, וועו די דייטשן זיינען אַריין אין שטאָט, האָבן זיי אים גלייך דערשאָסן. די דייטשן האָבן באַלד אַרויסגעגבן אַ באַפעל, אַז יעדער איינער מוז זיך רעגיסטרירן פאַר טעגלעכער אַר־בעט און אויף יעדער יידישער הויז האָט געמוזט זיין צו־געקלאַפּט אַ „מגן־דוד". עס איז אויך גלייך געשאָפן געוואָרן אַ „יודענראַט", וועלכער האָט געדארפט צושטעלן שפּייז פאַר די דייטשן. מיר האָבן געמיינט, אַז דאָס לעבן וועט זיך ווי ס׳איז אינשטעלן און מען וועט זיך צוגעווויינען צו די צרות. אָבער וואָס ווייטער איז לאַגע געוואָרן ערגער און ערגער.

אין אַ שיינעם פרימאָרגן האָבן די דייטשן באַפוילן, אַז די יידן מוזן צושטעלן עטלעכע קילא גאָלד און הונדערט טויזנט רובל קאָנטריבוציע ביז מאָרגן פרי. אין פאַל דאָס גאָלד וועט נישט געבראַכט ווערן צו דער באַשטימטער צייט, וועלן זיי אויפהיינגען דעם רב פון שטאָט, הרב אייזיק יעקב קאַלענקאָוויטש הי״ד. עס איז געוואָרן אַ מהומה אין שטאָט, יעדער איינער האָט געגעבן וואָס ער האָט נאָר געהאַט: קדו־שין־רינגלעך, אוירינגלעך, זייגערלעך, אפילו די גאָלדענע ציין האָבן אַנדערע אַוועקגעגעבן, און מ׳האָט זיך פאַר דעם געלט אויסגעקויפט פון אומגליק.

באַלד איז געקומען אַ נייע גזרה: די דייטשן האָבן גע־פאָדערט מען זאָל זיי אַרויסגעבן די יידן, וועלכע האָבן פאַר־נומען אַמטן ביי די פאָליאַקן און די רוסן. אין רעזולטאַט זיי־נען אַרעסטירט געוואָרן 10 קריסטן און 8 יידן. די דייטשן האָבן די אומגליקלעכע צוגעשטעלט צו דער וואַנט פון איי־

נחמיה און מירל זישוק, זייערע טעכטער און איידעמס: יאָספע, עסטל, העניע, לייבע, משה א.א. אַלע אומגעקומען, הי״ד!

זענשטיינס הויז. די בעסטיעס האָבן דאָן געגומען שפרה שוואַרצבערג, שרה לינדמאַן, ליטמאַן און נאָך יידן, צוגע־בונדן זיי צו אַ פערד און אים געלאָזט לויפן איבער דעם שטיינערנעם ברוק מיט די קרבנות, וועלכע זיינען צעקלאַפט און צעריסן געוואָרן אויף שטיקלעך... די געשרייען און קולות פון די אומגליקלעכע, וואָס זיינען געגאַנגען ביז צום הימל, קלינגען מיר נאָך עד היום אין די אויערן... די איבעריקע יידן האָבן די דייטשע רוצחים אַוועקגעפירט אין ראָווינער הויף און מיט מאַשין־ביקסן פאַרענדיקט דאָרט זייערע לעבנס.

אַ פאַר טעג שפעטער זיינען די מערדער געקומען צו מיר אין הויז, ווו די רוסן האָבן געהאַט זייער סקלאַד פון בראָנפן, און געפאָדערט פון מיר איך זאָל זיי געבן שנאַפּס. איך האָב געווויינט מיט בלוטיקע טערערן און זיי געזאָגט, אַז די רוסן האָבן אַלעס צוגענומען מיט זיך. די דייטשן האָבן מיך געשמיסן מיט בייטשן און מיין מאַן משה'ן האָבן זיי פשוט צעקווועטשט דאָס לייב. לסוף האָט דער „יודענראַט" געהייסן מיין מאַן אַוועקצופירן פערד צו דער ס. ס. און ער איז שוין פון דאָרט נישט צוריקגעקומען.

גלח און רוס ראַטעווען דעם רב און 30 יידן פון טויט

קורץ נאָכדעם האָבן די דייטשן אַרויפגעלייגט אויף דער שטאָט אַ צווייטע קאָנטריבוציע. אָבער, אַז מער קיין גאָלד און געלט איז שוין נישט געווען האָבן די מערדער געזומען 35 יידן מיט דעם רב פון שטאָט אַלס ערוב׳ניקעס, אויב מען וועט זיי נישט געבן די געפאָדערטע סומע געלט, וועלן זיי אומבריינגען דעם רב מיט די 35 יידן. דער סטאַ־רעסטע פון שטאָט, דער אַלטער „סטראַפקע", האָט זיך אַיי־נגעשטעלט פאַרן רב מיט די יידן, אָבער עס האָט נישט גע־האָלפן. די פרויען פון די אַרעסטירטע יידן און די רביצין זיינען דאָן צוגעפאַלן מיט תחנונים צום גלח פאלעווסקי, אַז

דעם גלחס הויז און סאָד, הינטער וועלכן די דייטשן האָבן דערמאָרדעט די יידן פון געטאָ א׳ און דאָרט זיי באַגראָבן, הי״ד!

שטייגן פון לינקס: ליבע קיר, מרדכי קאַלאַדנער, חנה שמיד, קריינע פּאַריצקי, הערשל גאַלדמאַן און פּיגל סאַלעוועור. זיצן פון לינקס: ציפּקע סאַלעוועור, אשר מעשטשאַנין און שיינדל ציזש. אַחוץ אשרן און הערשל — אַלע אומגעקומען, הי"ד!

ער זאָל ראַטעווען זייערע מענער פון טויט. דער גליק פאַר־לעווסקי איז טאַקע באַלד אַווּעק צום ס. ס. אָנפּירער און אויסגעפּוּלט די באַפרייאונג פון רב מיט 30 פון די פּאַרהאַלטענע. 5 יידן זיינען געבליבן אַלס ערוב׳ניקעס ביי די דייטשן אין די הענט ביז מ׳וועט איינצאָלן די סומע קאַנטריבוציע.

דאָן האָבן די רוצחים פּאַראַרדנט די יידן אַריבערצוציען זיך פון זייערע הייזער אין געטאָ אַריין. פּיל יידן האָבן נישט געוואָלט פּאַרלאָזן זייערע הייזער. איך בין נאָך דאָן גע־ווען ביי מיר אין הויז, ווייל איך האָב באַצאָלט אַ סאָך געלט כדי צו ווערן אַרייגענומען אין דער גרופּע פון ערד־אַרבע־טער. די נאַכט, וועו די דייטשן האָבן אַרייגעטריבן די יידן אין געטאָ, בין איך געווען באַהאַלטן אין שטאָל, אויף דעם בוידעם. שפּעט ביינאַכט האָב איך דערהערט שרעקלעכע קולות פון מיינע שכנים: חאַשע אייזיקס (וולאַדאַווסקי) האָט נישט געוואָלט אַזוי גיך פּאַרלאָזן איר הויז, האָט איר דער פּאָליציאַנט, אַ לעכעוויטשער גוי, דערשטאָכן צום טויט מיט זיין שפּיז. דאָס זעלבע האָט ער געטאָן צו חאַשעס טאָכטער, הינדען, וועלכע איז אויך געפאַלן אַ דערשטאָכענע. אַ ווייל שפּעטער האָב איך געהערט די קרעכצן פון אַלטער דעם סאָכערס טאָכטער, וועלכע איז אויך דערשטאָכן געוואָרן, וויל זי האָט נישט געהאַט גענוג געלט צו געבן. דער דאָזיקער גוישער רוצח פון לעכעוויטש איז ווייטער געבליבן אין שטאָט און האָט געטאָן מיט די יידן וואָס זיין האַרץ האָט געלוסט, ווייל פאַר טויטן יידן האָט מען געקראָגן אַ העכערן ראַנג און געלט.

איידער מ׳האָט די יידן פון דראָהיטשין פּאַרשלאָסן אין די געטאָס האָבן די דייטשן געבראַכט צוטרייבן אין שטאָט די יידן פון מאָלטש און שערשעוו. זיי זיינען געטריבן גע־ווארן הונגעריקע, בארוועסע, צוויי טעג נאַכאַנאַנד. די קליינע קינדער און די שוואַכע האָבן די דייטשן דערשאָסן אויף דעם וועג. יעדער איינער אין שטאָט האָט אַוועקגעגעבן דעם לעצטן ביסן ברויט און קישן פאַר די מאַלטשער און שערשעווער יידן, וועלכע זיינען געווען שרעקלעך הונגעריק און צע־בראָכן. איך אַליין האָב געהאַלטן ביי מיר אין שייער אַ פּאַ־מילְיע פון 5 מענטשן (אַרינאָווסקי פון שערשעוו) און זיי בא־זאָרגט מיט עסן און קלייַדער ביז דעם טאָג וועז מען איז אַוועק אין געטאָ.

די געטאָ איז געווען אַזוי־גענאַנטע אין צוויי טיילן: געטאָ 1 — פאַר די געזונטע, און געטאָ 2 — פאַר די שוואַכע און קראַנקע. אין געטאָ 1 האָבן זיך געפונען אַריבער 3 טויזנט יידן און אין געטאָ 2 זיינען געווען ארום 1600 פערזאָן. יעדן טאָג מען די פון געטאָ 1 געשיקט אַרבעטן אין ליפּניק און ראַדעסטאָווע. איך האָב זיך איין מאָל פאַרשטעלט פאַר אַ קריסטין און געוואָלט אַנטלויפן פון געטאָ. די דייטשן האָבן אָבער, צוליב מיין יידישן אויסזען, מיר דערקענט און צוריק־געבראַכט צום יידנראַט, וועלכער האָט נאָך פיל פּראָטעק־ציע און געלט, וואָס איך האָב באַצאָלט, מיך באַשטימט צו מאַכן שטריק. איך בין ספּעציעל געפאָרן קיין יאַנאָווע, וווּ איך האָב זיך צוגעלערנט די אַרבעט פון מאַכן שטריק. צוריק־קומענדיק האָב איך געבעטן ביים יודענראַט זיי זאָלן מיר געבן העלפער צו מיין אַרבעט. איך האָב אויסגעקליבן יהודית וויינאָווקער, קריינע פּאַריצקי און נאָך אַנדערע יידן, מיינע־דיק אַזוי אַרום צו קענען זיי ראַטעוון פון טויט, וויל די דייטשן האָבן מיר דערלויבט אַרויסצונעמען 15 מענטשן פון געטאָ צו מיין אַרבעט. אויך די האָפענונג איז אויסגערונגן.

דייטשן טרייבן געטאָ ב׳ צום טויט, זי ראַטעוועט זיך

איינמאָל, אין אַ מיטן נאַכט, אַרום 12 אַזייגער, איז די געטאָ איבערפאַלן געוואָרן פון ס. ס. הענקערס, וועלכע האָבן פאַרנומען אַלע יידן מיט דעם יודענראַט און זיי געטריבן צו דער „בראמע". מיר איז געלונגען צו אַנטלויפן און זיך בא־האַלטן הינטער אונזער שייער. שפּעטער בין איך געלאָפן צו די נייע גערטנער. פון דאָרט האָב איך זיך אומגעקערט און אַווּעק צו דינה׳ן, שמואליק׳ס פרוי, וועלכע האָט געהאַט אַ באַהעלטעניש. ליידער, האָבן די דייטשן אויסגעפונען דאָס באַהעלטעניש און איך האָב זיך פון דאָרט געראַטעוועט. לויפנדיק פון דינה שמואליקס האָט מיך אַ פּאָליציאַנט גע־כאַפּט, אָבער אַ דאַנק דעם, וואָס איך האָב געהאַט בא־האַלטן ביי זיך אַביסן געלט, האָב איך זיך אויסגעקויפט ביים רוצח און ווייטער געלאָפן מיטן שליאַך קיין סאָכע און דאָרט זיך באַהאַלטן ביי אַ קריסטין מאַרוסיע זאַטאַנסקאַ.

דינה מילנער, הי"ד!

די צווייטע נאַכט האָב איך זיך געלאָזט אין דער ריכ־טונג פון דובאָווי צו אַ „כוטער", וווּ איך האָב נאָך פריער געגעבן צו באַהאַלטן מיין פּאַרמעגן. די קריסטין באַלעבושקא, וואָס האָט געהאַט מיין פּאַרמעגן, האָט מיר געגעבן אַן אָרט

אין איר שייער צו באַהאַלטן זיך. באלעבושקא האָט מיר אויך דערציילט, אַז קריינע פֿאַריצקי'ן האָבן די דייטשן געכאַפּט לויפנדיק אויפן וועג און האָבן איר דערשאָסן. שפּעטער האָט מיר די קריסטין געהייסן פֿאַרלאָזן איר כוטאָר, ווייל איר לעבן איז אין געפֿאָר, האָט זי געזאָגט.

ביינאַכט האָב איך פֿאַרלאָזן דובאוויי און געלאָפן ווייטער אין דער פינצטערניש, געוואַנדערט און געזוכט אַן אָרט וווּ צו באַשיצן זיך פון טויט. דעם טאָג בין איך איבערגעלעגן אין גרויסן קאָזשאָנעם וואָלד צווישן די קוסטעס. אַז עס איז פינצטער געוואָרן בין איך ווייטער געלאָפן. הונגעריק, מיט געשוואָלענע פיס, האָב איך זיך דערשלעפּט צו אַ דאָרף, אָנגעקלאָפּט אין טיר און געבעטן אַ טרונק וואַסער, אָבער די פויערים האָבן מיר געוואָרנט איך זאָל זיך אָפּטראָגן פון דאָנען. בין איך ווייטער געלאָפן און זיך דערשלאָגן צו אַ פויערישע פֿאַמיליע, מיט וועלכע מיר האָבן אָמאָל געהאַנדלט. דער אָלטער פויער איז אין הויז נישט געווען, האָב איך דער אָלטער פויערטע געגעבן אַ פּעקל אַסיגנאַציעס אין דאָלאָרן און די קריסטין האָט צוגעשטימט צו באַהאַלטן מיך אין קוטשקע, בתנאי, אַז איר מאַן זאָל פון דעם נישט וויסן. שפּעטער, אָבער, אַז דער פויער איז געקומען און אויסגעפונגען אַז איך ליג אין קוטשקע, האָט ער געהייסן מיר צו פֿאַרלאָזן זיין הויז. עס האָט נישט געהאָלפן קיין געווייַן און קיין געבעט. דער פויער האָט מיר געגעבן אַ פֿאָר „פּאָסטאָלעס" און איך האָב פֿאַרלאָזן זייער הויז. די נאַכט איז געווען אַ קאַלטע, אַ שניי און אַ ווינט האָט געשניטן מיין לייב ווי מיט מעסערס. די קריסטין האָט זיך איבערגעצלמט און מיר געהייסן גיין.

צוויי יאָר געלעבט אין אַ קוטשקע

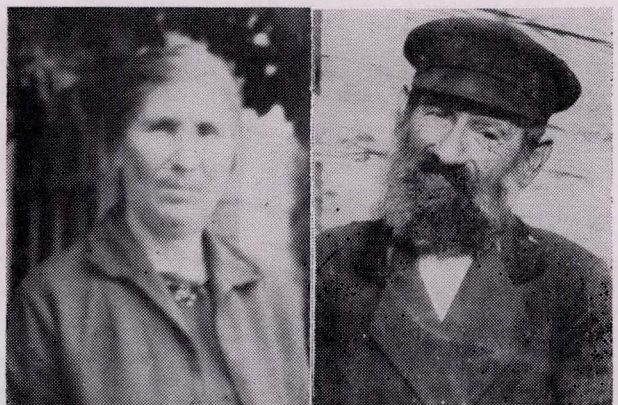
פֿאַרן אַוועקגיין האָב איך נאָך געפרוווט מזל מיט דער אָלטער, איך האָב איר צוגעזאָגט אָפּצוגעבן מיינע בריליאַנטן, זייער אויב זי וועט מיר אויסבאַהאַלטן. איך האָב איר געווינקט, אָבער זי האָט מיר אַריינגעלאָזט אין הויז. בייטאָג פלעג איך ליגן אין קוטשקע אונטערן אויוון און ביינאַכט אויפן אויוון. נאָר וואָכן לאַנג ליגן אויף דעם הייסן אויוון, האָט מיין קערפּער באַקומען בראַנד־ווונדן, וועלכע האָבן מיר פֿאַרשאָפט גרויסע יסורים. אַזוי האָב איך דאָרט אָפּגעפינצטערט צוויי יאָר.

ליגנדיק אין מיין באַהעלטעניש, פלעג איך זיך צוהערן צו די געשפּרעכן פון די פויערים, וועלכע פלעגן זיך פרייען וואָס אַלע יידן פון דראָהיטשין זיינען פֿאַרניכטעט. אין אַ געוויסן טאָג זיינען אַלע פויערים פון דאָרף פֿאַראַרדנט געוואָרן צו גיין קיין דראָהיטשין צו זען ווי מען הענגט אויף אינמיטן מאַרק דעם פויער פעטרוק פון זאַריטשקע מיט זיין פֿאַמיליע פֿאַר אויסבאַהאַלטן דעם ייד שמעון קראָווץ. יעדן פויער איז צוגעזאָגט געוואָרן שנאַפּס און הונדערט מאַרק אַלס מתנה פֿאַר איבערגעבן אַ באַהאַלטענעם יידן צו די דייטשן. איך האָב שוין נישט געהאט קיין טרערן פון ווייגען, דער טרערן קוואַל פון מיינע אויגן איז געווען אויסגעטריקנט. וועלן דער קריסט איז נישט געווען אין הויז, פלעגט די אַלטע מיך אַרויסנעמען פון אונטערן אויוון און אויסרעדן מיט מיר אַ פֿאָר וועכטער. זי האָט מיר אויך אויסגעלערנט ווי צו שפּינען פלאַקס. געגאַנגען בין איך אָנגעטאָן ווי אַ שיקסע און די וויס־רוסישע שפּראַך האָב איך גוט געלעדט, אַזוי אַרום איז די געפֿאָר געווען נישט אַזוי גרויס, אַז איך זאָל דערקענט ווערן אַלס יידישע.

איינמאָל זיינען אין הויז, ווו איך בין געווען, אַרייַנגעקומען צוויי ס.־ס.־ער דייטשן. גראָד איז אין הויז קיינער נישט געווען אָחוץ מיר. איך האָב זיך נישט פֿאַרלאָרן און גענאָגט די דייטשן, אין דער וויס־רוסישער שפּראַך, אַז מיין מומע איז נישטאָ. איך האָב זיי געגעבן ברויט און פּוטער און זיי זיינען אַוועק. עס איז געווען אַ נס וואָס זיי האָבן מיך נישט פֿאַרדעכטיקט.

נאָך צוויי יאָר צייט, ווען די דייטשן האָבן אָנגעהויבן לויפן צוריק, האָט אייַנמאָל פֿאַרבאָנדזשעט צו אונדז אַ גרופּע פֿאַרטיזאַנער, וועלכע האָבן זיך גענומען צום אָלטן, ער זאָל אויסזאָגן, וווּ ער האָט פֿאַרבאַהאַלטן יידישן פֿאַרמעגן. איך האָב דאָס דערהערט, בין איך אַרויס פון מיין באַהעלטענישן און זיך פֿאַרגעשטעלט פֿאַר זיי און זיי דערציילט אַז דאָס אָלטע פֿאָרל האָט מיך גערַאַטעוועט פון טויט. איינער פון די פֿאַרטיזאַנער, אַ יאַנאַוועך יונגערמאַן, האָט מיר דערקענט און זיי האָבן מיך מיטגענומען מיט זיך. אין קורצן נאָכדעם זיינען אַריין די רוסן און אונדז באַפרייט פון די שרעקלעכע דייטשע רוצחים.

קומענדיק צוריק קיין דראָהיטשין האָב איך דאָרט געטראָפן אַ טויטע שטאָט, קיין שום סימן פון לעבן. איך האָב געוואַנדערט ווייטער ביז איך בין אָנגעקומען קיין איטאַליע, און פון איטאַליע האָט מיך מיין פֿאַמיליע, די ווייניגסטיינס, אַריבערגענומען קיין קאַנאַדע (מעלוויל, סאַסקעטשעוואַן), ווו איך האָב געפונען אַ שטיקל מקום מנוחה.

יעקב יוסף (געשט. ד' ניסן, 1938) און חיה־לאה שינדער, הי"ד

באַשקע פיאַלקאָוו (ניו־יאָרק)

אייביק צו געדענקען

לויפט מיט די קינדער פון דייטשע קוילן אין זומפ

ווען איך בין אַ קליין קינד געווען, אַכט יאָר אַלט, האָט מיך מיין מאַמע, ע״ה, אַוועקגעגעבן צו לערנען צו פייגל דער לערערקע, וועלכע האָט געהאַט אַ קלאַס ביי לאה עזריאל׳ס אין הויז. אָפּערנענדיק דאָרט עטלעכע זמנים, בין איך אַרי־

באַשקע פיאַלקאָוו און אירע טעכטער

בער אין אַ העכערן קלאַס, צו יאַנקל דעם לערער (סידאראָוו), אויך דאָרט האָב איך געלערנט 4 זמנים. יאַנקל דעם לערערס קלאַס איז געווען ביי איטען (משה פאַריצקערס) אין הויז. אין אַ צווייטער טיר פון קלאַס האָט געווינט לייזער דער סאָמאַנישטשער. זיין פרוי פלעגט פאַר אונדזערע קלאַס־קינדער פאַרקויפן טיעטראַדן (העפטן) און פאַרשיידענע זיסע זאַכן, ווי: צוקערקערס און כאַלוואַ. די קינדער זיינען געווען ניט קיין שלעכטע קונים, איבערהויפט בין איך געווען צופריידן פון די טיעטראַדן, וואָס אויף די טאָוולען זיינען געווען געדרוקט לידער, ווי: „אַ בריוועלע דער מאַמען״ און אַנדערע, וועלכע מ׳האָט געווען זיי זיי קומען פון אַמעריקע. די לידער זיינען געווען זייער פאָפּולער. וווּ מ׳איז געגאַנגען, האָט מען געהערט זינגען „אַ בריוועלע דער מאַמען״, און מאַמעס וועלכע האָבן געהאָט קינדער אין אַמעריקע, האָבן פיל טערערן פאַרגאָסן הערנדיק דאָס ליד. באַזונדערס האָבן מאַמעס געווויינט וועז מ׳פלעגט אויסזינגען די ווערטער: „אַ קדיש׳ל דער מאַמען, דו זאָלסט מיין זון ניט פאַרזאַמען״.

אַזוי איז דאָס לעבן געגאַנגען רואיק ביז עס האָט אויס־געבראָכן די ערשטע וועלט־מלחמה אין 1914. עס האָבן זיך אָנגעהויבן ביטערע צייטן. מיר האָבן אויסגעשטאַנען אַ סך מלחמה־ליידן: הונגער, עפּידעמיעס, הריגות פון די באַלי־כאָוצעס א.א.וו. צוליב די שוועכע מלחמה־יאָרן און שרעק־לעכע איבערלעבונגען זיינען מיינע עלטערן געשטאָרבן. (מיין טאַטע האָט געהייסן יודל לאַנדאָן).

אין יאָר 1925 האָב איך חתונה געהאַט פאַר מיין אום־פאַרגעסלעכן מאַן, אברהמל פיאַלקאָוו, אין שטעטל סערניק, ביי פּינסק, דאָרט ווו משה פאריצקעס איידעם, ר׳ וועלוול ז״ל,

איז געווען רב. איך האָב צוזאַמען מיט מיין מאַן און אונדזערע דריי קינדער געלעבט אַ שיינעם לעבן. איך בין געווען גליק־לעך מיט מיין פאַמיליע־לעבן, איך האָב געגעבן מיינע קין־דער אַ גוטע דערציאונג.

ליידער האָט מיין גליק לאַנג ניט אָנגעהאַלטן. וועז היטלער, ימח שמו וזכרו, איז אַרויס באַהערשן די וועלט, איז אונדזער וועלט פינצטער געווארן. פון דעם ערשטן טאָג (יוני 1941), וועז די דייטשן האָבן באַטראָטן די ערד פון אונ־דזערע שטעט און שטעטלעך, האָבן זיי אונדז אָנגעהויבן שלאָגן, פיניקן, הרג׳נען, און האָבן אָנגעראייצט אויף אונדז די אַרטיקע אַנטיסעמיטישע באַפעלקערונג און זיי געגעבן די רעכט צו טאָן מיט אונדז וואָס זיי ווילן. מיר זיינען אויס־געשטאָנען צרות פון די דייטשן און פון די אַרטיקע גויים.

די דייטשע מאַכט האָט אַרויסגעגעבן אַ באַפעל דאָס מיר זאָלן טראָגן אויפן אַרבל אַ „מגן־דוד״ און אויפן האַרצן און פלייצע אָנגענייט אַ געלע לאַטע. דאָס איז געווען אונדזער אורטייל פון די פאַרשאָלטענע דייטשן אַז קיינער איז ניט פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דעם טויט פון אַ ייד. טויטן אַ ייד איז געווען אַ שפּאַס פאַר זיי. אַזוי האָבן זיי אונדז געפייניקט און אָנגעטאָן געברענטע צרות ביז מ׳האָט אונדז רעגיסטריט אין פאַרשפּאַרט אין אַ פינצטערער געטאָ אַרומגעצוימט מיט שטעכיקע דראָט, און עס איז געווען פינצטער און ביטער.

עס זיינען אַרומגעגאַנגען קלאַנגען אַז מ׳וועט אונדז דע־פאַרטירן קיין טרעבלינקע. אייניקע האָבן עזאָגט, אַז מ׳וועט אויס׳הרג׳נען די עלטערע מענטשן מיט די קליינע קינדער און די אַרבעטספייאיקע וועט מען שיקן אין אַ קאָנצענטראַציע לאַגער אויף אַרבעט. פונדעסטוועגן האָבן מיר נאָך אַלץ די האָפענונג ניט אויפגעגעבן אַפילו זייענדיק אין געטאָ. מ׳האָט געקלערט אפשר וועט זיך ענדערן די ביטערע היטלער־גזרה. מ׳האָט געהאָפט, אַז די וועלט וועט זיך דערוויסן ווי היטלער פיניקט אונדז, וועט זי אינטערוועניר. אפשר אַפּעלירט שוין די וועלט צו היטלערן אַז ער זאָל אָפּשטעלן די שרעקלעכע אכזריות, צי דען וועט די וועלט שווייגן וועז היטלער מאַר־דעט אונדז?! דאָס איז געווען די אינציקע האָפענונג. מ׳האָט געפאַסט, געזאָגט תהילים און מ׳האָט געהאָפט אויף אַ ישועה. ליידער האָט זיך אונדזער האָפענונג געענדיקט מיט אַ בלוט־באָד... [און די גוטע וועלט האָט געקוקט און געשוויגן.—ו.]

אין איינעם אַ פרימאָרגן האָבן געסטאַפּאָ מיט פאַליציי אַרומגערינגלט די געטאָ און מ׳האָט אונדז פאַרטאָג, האַלב־נאַקעט, אָנגעהויבן אַרויסצירן צו דער שחיטה. פאַר מיינע

אויגן שטייט שטענדיק יענער אומגליקלעכער פרימאָרגן מיט די יאָמערלעכע קולות און געווייגען פון אונדזערע שוועסטער און ברידער.

אין לאַסט־אויטאָס האָבן אונדז די דייטשן געפירט צו דעם אויסגעראָבענעם מאַסן־קבר, וועלכער איז שוין גע־וואָרן צוגעגרייט פאַר אונדז, דאָרט, וווּ אונדזערע טייערע האָבן מיט די לעצטע ווערטער „שמע־ישראל" זיך געזעגנט מיט דער ליכטיקער וועלט.

פאַרוואָס האָבן די בלוטדורשטיקע דייטשע רוצחים צו־גענומען דאָס לעבן פון מיין מאַן?! פאַרוואָס האָבן די דייטשע מערדער צוגענומען דאָס לעבן פון מיין יונגער טעכטערל, פאַרוואָס?! אייביק וועל איך מאָנען דעם ענטפער! פאַרוואָס?!

איך האָב מיט מיינע אויגן געזען זייער אומגליקלעכן טויט און ניט געקענט העלפן. דער גייסט פון לעבן האָט גע־טריבן: אַנטלויף, ראַטעווע זיך פון טויט און ראַטעווע די לע־בעדיקע קינדער וועלכע לעבן נאָך!... די קינדער זיינען גע־לאָפן פון פייער אין די זומפן, אין די בלאָטעס.

מיינע אומגליקלעכע קינדער זיינען געלאָפן און גע־כליפעט, געווויינט און צו מיר געערעדט: מאַמע, וויין ניט... מיר וויסן ניט וואָס מיט אונדז וועט זיין... אפשר איז שוין זיי בעסער פון אונדז... זיי האָבן שוין נישט וואָס מורא צו האָבן פאַרן טויט...

אָן האָפענונג אויף לעבן האָבן מיינע אַרעמע קינדער־לער, איינע איז אַלט געווען פערצן יאָר און די צווייטע — נײַן יאָר, אַזוי צו מיר געערעדט. מיר זיינען געלאָפן אין די טיפע זומפן צו באַהאַלטן זיך. דאָרטן האָבן מיר געפונען אַ טרוקענעם שטיקל אָרט (אַ אסטראָווק) און געבליבן זיצן. אָבער גלייך האָבן די דייטשן מיט פאָליציי אָנגעהויבן מאַכן אָבלאָווע אין די זומפיקע קאָרטשעס און אויסגעפינענדיק באַהאַלטענע, אָנטלויפנדע יידן פון דער שחיטה, פלעגן די מערדער זיי דאָרט דערשיסן.

געשווילן פון הונגער, קעלט און נעץ

נאָר אַז עס איז באַשערט צו לעבן, איז דער גורל פון לעבן געגאָנגען צוזאַמען מיט מיר. עס פלעגט זיין צייטן ווען איך מיט מיינע קינדער פלעגן זיך איינגורטן אַזויווי חיה'לעך אין מאָך פון די קאָרטשעס, און אין נעץ אַזוי אָפליגן טעג און נעכט, בין די רוצחים פלעגן אויפהערן שיסן און פאַרלאָזן דעם אָרט, ווו עס האָבן זיך געווואַלגערט טויטע יידישע קער־פערס... דער טויט איז פאַר אונדז שוין ניט געווען שרעק־לעך... מיר האָבן חרטה געהאַט וואָס מיר זיינען אַנטלאָפן פון טויט...

דער הונגער האָט אונדז זייער אויסגעמאַטערט און אַרויסגיין געפינען אַ פויערשע הויז, בעטן אַ שטיקל ברויט, איז געווען איינגעשטעלט דאָס לעבן. אַ סך יידן האָבן פאַר־לוירן זייערע לעבנס גייענדיק בעטן ברויט ביי די פויערים. די פויערים פלעגן בריינגען פאָליציי, וועלכע פלעגט אויס'הרג'ענען די יידן, און די פאַרשאָלטענע דייטשן פלעגן דערפאַר די פויערים באַצאָלן. איך האָב קיין ברירה ניט געהאַט, סיי ווי וועלן מיר אומקומען אין די זומפן.

אין אַ פינצטערער נאַכט, אין אַ גרויסן שלאַקס־רעגן, בין איך מיט די קינדער אַרויס פון די זומפיקע קאָר־טשעס און געגאַנגען זוכן אַ פויערשע הויז אויף אַ „פוטאַר" (פאַרם), ערגעץ ווייט, לעבן אַ וועלדל, בעטן אַ שטיקל ברויט אויף צו דערהאַלטן די נשמות. איך בין אַריין צו אַ באַ־קאַנטן פויער, וועלכער פלעגט שטענדיק קויפן בייַ מיר אין קראָם. די פויערטע האָט אונדז געגעבן אַ שטיקל ברויט.

פרומער פויער זאָגט יעזוס האָט געשיקט היטלערן

דער פויער האָט מיט כעס געקוקט אויף אונדז און גזאָגט: „עס איז אַן עברה צו געבן אַ יידן אַ שטיקל ברויט, איר זייט זינדיקע און איר דאַרפט אָפקומען פאַר אייערע זינדן; פאַר די זינד וואָס די יידן האָבן געהאַנגען דעם הייי־ליקן זון, יעזוס כריסט... דער הייליקער האָט אייך פאַרשאָלטן און אַראָפגעשיקט היטלערן אייך אומצובריינגען"...

מיר איז געווען גענוג פינצטער צו הערן ווי דער פוי־ער האָט מיר אויסגערעכנט אונדזערע זינד און פאַרוואָס מען הרג'עט אונדז...

איך בין אַוועק צו אַ צווייטן פויער. דער צווייטער פויער האָט שוין באדויערט אונדזער ביטערן לעבן, ווי מיר

אַזוי זעט אויס אַ דאָרף אין דראָהיטשינער געגנט. אין פראַנט שטייען וויים רוסישע פויערים, כאַכאָלן, ווי מען רופט זיי. פיל פון זיי האָבן זיך פאַרקויפט צו די דייטשישע רוצחים און הונדערטער יידן אומגעבראַכט. גאָר אַ קליינער טייל פון זיי האָבן אַרויסגע־ווינען מענטשלעכקייט און גע־האָלפן ראַטעווען יידישע לע־בענס, ווי עס ווערט דאָ גע־שריבן. ——— [ד.ווו.]

מאַטערן זיך. ער האָט מיר דערציילט, אַז אויפן צווייטן טאָג נאָך דער שחיטה פון אונדזער שטעטל סערניק, איז ער פאַר־ בייגעגאַנגען יענעם אָרט, וווּ מ׳האָט אויסגע׳הרג׳עט די יידן פון שטעטל און ער איז צוגעגאַנגען צום מאַסן־קבר, האָט זיך נאָך דער קבר געהויבן, געירט... מיר האָבן זיך צעווײַנט הערנדיק זיינע רייד. די פויערטע האָט אונדז געגעבן ברויט און האָט אויך געווײַנט קוקנדיק אויף אונדז...

איך בין געפאַלן צו זייערע פיס, געקושט, און אָנגע־ הויבן בעטן, זיי זאָלן מיר מיט די קינדער לאָזן זיצן אין וועלדל אויף זייער פאָלוואָרג. איך האָב נאָך ביי זיך גע־ האָט פאַרבאַהאַלטן אַ גאָלדענעם זיגערל מיט פינגערלעך, האָב איך זיי געזאָגט, איך וועל זיי אַלץ אָפגעבן, אַבי זיי זאָלן אונדז לאָזן זיצן אין זייערע קאַרטשעס אין זומפ און אונדז געבן אַ שטיקל ברויט אויף צו דערהאַלטן די נשמות... אפשר וועלן מיר לעבן בלייבן, וועל איך זיי אייביק געדענקען. עס האָט זיך געשאַפן אַביסל רחמנות ביי דעם פויער מיט זיין ווייב, קוקנדיק אויף אונדזער פינצטערן גורל, און זיי האָבן אונדז געגעבן אַן אָרט אין זומפ אויף די קאַרטשעס ניט ווייט פון זייער פאָלוואָרג. די פויערטע פלעגט אונדז בריינגען אַ שטיקל ברויט מיט עטלעכע קאַרטאָפל און מיר זיינען שוין געווען גלייקלעך, מיר האָבן שוין אַן אָרט וווּ צו זיין. אָבער אויך דער גליק האָט לאַנג ניט אָנגעהאַלטן.

אין פינף טעג אַרום קומט דער פויער צולויפן און הייסט אונדז גיין פון דאָנען, ער האָט מורא אַז פאַסטוכער וועלן אונדז דאָ באַמערקן און איבערגעבן די דייטשן, וועט מען אים, צוזאַמען מיט אונדז, הרג׳ענען. ער דערציילט, אַז אַ סאָך יידן האָט די פאָליציי אויסגע׳הרג׳עט, ווייל די פאַס־ טוכער האָבן זיי געזען זיך באַהאַלטן און אויסגעגעבן צו די מערדער, און דערפאַר פלעגן זיי קריגן באַצאָלט פון די דייטשן.

ביינאַכט האָט אונדז דער פויער אַרויסגעפירט פון דעם זומפ, וווּ מיר זיינען געזעסן און מיר האָבן זיך געלאָזן גיין אין דער פינצטערניש פון דער נאַכט. וווהין זאָלן מיר גיין...? פאַר אונדז איז אויף דער ערד קיין אָרט נישטאָ... און אויב מיר וועלן אין דער פינצטערניש פון דער נאַכט זיך ניט באַהאַלטן, וועט די ליכטיקייט פון טאָג צונעמען אונדזערע לעבנס... איך מיט מיינע אָרעמע קינדערלעך האָבן געבלאַנ־ דזשעט אַ גאַנצע נאַכט, ביז מיר האָבן דערזען פאַר אונדזערע אויגן פויערשע „מאַהילקעס". מיר האָבן אַריבערגעקלעטערט דעם פאַרקאָן און אַריין אין אַ קאָפיצע פון די מאַהילקעס. פאַר די שכנים, די טויטע, האָבן מיר נישט מורא גע־ האַט. מיט זיי זיינען מיר געוואָרן זיכער מיטן לעבן... אויפן צווייטן טאָג, פאַרנאַכט־צו, האָבן מיר דערהערט קלינגען אין קלויסטער. מיר האָבן גלייך פאַרשטאַנען, אַז עס איז שוין פאַר אונדז דאָ אויך קיין אָרט נישטאָ. געווויס, איז אַ פויער אַוועקגעקומען וועט מען אים קומען באַערדיקן דאָ, מוזן מיר אַוועק פון דאָנען. אויב מ׳וועט אונדז דאָ געפינען וועט מען אונדז איבערגעבן צו די דייטשן און דער׳הרג׳ענען.

רעכטס איז די געוועזענע רוסישע פריסטסטוואָ. אויף איר פלאָץ האָבן די פאַליאַקן שפעטער אויסגעבויט די נייע סטאַראָסטוואָ. לינקס אין הינטער־גרונד זעט מען די מאָגילקעס פון דער דראָהיטשינער קריסטלעכער באַפעלקערונג. — בילד געמאַכט אין 1917

ביינאַכט זיינען מיר פון דאָרטן אַוועק און זיך געלאָזן אין אַן אַנדער ריכטונג. מיר האָבן זיך דערשלעפט צו אַזעלכע בלאָטעס, וואו ס׳זיינען געשטאַנען סטייגלעך היי און דאָרט איז שטענדיק וואַסער. אַהין קומען פויערים נאָרווינטער, ווען עס פאַרפירט דאָס וואַסער. איך מיט מיינע קינדער האָבן דאָרט, אונטער אַ סטייג היי, געמאַכט אונדזער היים. אויף די קאָרטשעס מאָך איז געוואקסן זשראַכלינעס, אַזעלכע יאָגעדעס, מיט דעם האָבן מיר זיך דערנערט. אויך דאָרט האָבן מיר לאַנג ניט געקענט זיין, ווייל גרויסע מחנות וועלף זיינען דאָרטן אַרומגעגאַנגען, און מיר זיינען געלעגן אין וואַסער און דערצו איז דאָרטן געווען פאַרשיידענע מיאוסע באַשעפענישן וואָס די בלאָטעס באַזיצן...

נאָך צוויי וואָכן זיינען מיר קוים אַרויס לעבעדיקע פון דאָרטן, געשוואָלענע פון הונגער, קעלט און נעץ. אויף ווייטער איז געווען אומגעגלעך אויסצוהאַלטן. מיר זיינען אַרויף אויף אַ טרוקענעם שטיקל פעלד און זיך אַוועקגעלייגט אויפן גראָז. עס איז געווען אַ שיינער האַרבסט־טאָג. די נאַטור אַרום איז געווען אַזוי פריי און די זון האָט געשיינט. מיר האָבן זיך דערמאָנט אָן דער היים, אין מיין אומגעקומענעם מאָן און טאַכטערקע... איך מיט די קינדער האָבן זיך צעווייַנט אויפן פינצטערן גורל אונדזערן...

יידישע פּאַרטיזאַנער ראַטעווען זיי פון טויט

אין יענעם אָרט איז גראד פאַרבייגעגאַנגען אַ גרופּע פאַרטיזאַנער און זיי האָבן אונדז דערזען. זיי האָבן דערזען אַ

אויבן פון רעכטס: רייזל מילנער, חייטשע בוף־ראָזענבוים, חנה בראָווער־מאָן, רייזל סאַראַטשיק. אונטן רעכטס: א. שושאַנאָוו, ביילטשע סאַפּאָזשניק, חוץ די רייזל׳ס אַלע אומגעקומען הי״ד!

שעפּסל, אייַדל־חיה (מילנער) קאַגאַן און 2 קינדער אומגעקומען, הי״ד! זין ניסל, מאיר, גדל אין ישראל. ז.ז. 295, 352

פרוי מיט צוויי קינדער, אויסגעמאַטערטע, געשוואָלענע פון הונגער, וואָס ראַנגלען זיך מיט דעם טויט... מיר האָבן זיי דערציילט וווּ מיר האָבן זיך ביז יעצט אויסבאַהאַלטן. זיי האָבן מיט רחמנות געקוקט אויף אונדז און דערציילט אַז אַרום יאַנאָוו האָט מען אין די וועלדער אויסגעהרג׳עט אַ סאָך יידן, אַנטלאָפענע פון די שחיטות. עס איז אונדז געווען פינצטער צו הערן די טרויעריקע בשורה.

די פּאַרטיזאַנער האָבן אונדז געבראַכט אין סווארישצע־וויטשער וואַלד, וווּ מיר האָבן שוין געטראָפן אַזעלכע אומגליקלעכע יידן ווי מיר, אַנטלאָפענע פון דער שחיטה. עס זיינען דאָרטן שוין געווען עטלעכע הונדערט יידן. אַהין פלעגן יעדן טאָג קומען יידן, וועלכע האָבן געזוכט אַ רעטונג פון אומקום. מ׳האָט אין וואַלד, אונטער דער ערד, אויסגעגראָבן גריבער, וווּ מען האָט זיך אויפגעהאַלטן. דאָס לעבן איז געווען זיכערער, אַ דאַנק די יידישע קאָמאַנדירן אַלעק אקוגאוו (געפינט זיך היינט אין ישראל) און אפרים באַקאַלטשוק, וועלכע האָבן באַזאָרגט עסן און קליידונג פאַר די אומגליקלעכע יידן. עס האָט זיך געשאַפן דאָרט אַ פּאַרטיזאַנער־זאַנע. ווען מ׳איז געקומען צו אַ פויער בעטן ברויט, האָט ער געגעבן מיט אַ שיינעם פנים, די לאַגע איז געווארן בעסער. ווען דער ראַדיאָ־מאַן פון אָטריאַד, מלך באַקאַלטשוק (אַ פינסקער לערער), פלעגט איבערגעבן די נייס וועגן דער דייטשער מפלה ביי סטאַליניגראַד און וועגן וואַרשעווער געטאָ־אויפשטאַנד, האָט זיך געווען אין אונדז אַ פונק פון האָפענונג. נאָר פלוצלונג, אומגעריכט, האָט זיך די לאַגע פאַרערגערט.

אוקראיניש נאַציאָנאַליסטן מאָרדן אין די וועלדער

אין 1943 האָבן זיך אין די וועלדער געשאָפן באַנדעס אוקראינער, „בולבאָוועצעס", וועלכע ציען זייער שורש פון דעם טרויעריק־באַרימטן, אוקראַיניש יידן־מערדער, טאַראַס בול־בא, ימח שמו! אָט די באַנדעס פלעגן באַפאַלן פאַרטיזאַנער און אונדז יידן בפרט. זיי פלעגן אויך אויס'הרג'ענען פויערים און פאָלייאַקן, וועלכע זיינען געווען קעגן די דייטשן. געווער האָבן זיי געהאַט וויניק, האָבן זיי געגנוצט העק, קאָסעס און מעסערס. זיי פלעגן לעבעדיקערהייט אויסשניידן די צינגער, אויסשטעכן די אויגן און שניידן שטיקערווייז פון מענטשן. דאָס לעבן איז וויייטער געווארן ניט זיכער. אַ סך יידן זיינען אומגעקומען דורך זיי. די פאַרטיזאַנער האָבן געהאַט אויס־צושטיין גרויסע שלאַכטן מיט די דייטשן און אויך מיט די אוקראינישע באַנדעס.

אין יאָר 1943, פסח צייט, ווען די דייטשן האָבן אַרום־גערינגלט די וועלדער און אַטאַקירט די פאַרטיזאַנער, האָבן די פאַרטיזאַנער געפירט גרויסע שלאַכטן מיט די דייטשן. דע־מאָלסט זיינען די באַנדעס באַפאַלן אונדזער לאַגער אין וואַלד, וווּ מיר זיינען געווען עטלעכע הונדערט יידן, און האָבן בע־סטיאַליש אויסגעקוילעט אַ הונדערט יידן, לעבעדיקערהייט צעשניטן און צעהאַקט אויף שטיקער. וועו די פאַרטיזאַנער האָבן זיך אויפן שלאַכטפעלד דערווויסט פון דעם באַנדיטישן אַנפאַל, איז גלייך געקומען צולויפן דער קאָמאַנדיר פון אָט־רעד, מאַקסים מ'סורא, און די צוויי יידישע קאָמאַנדירן אַלעק אַקוגאוו און אפרים באַקאַלטשוק מיט אַן אָפּטיילונג פאַרטי־זאַנער און אָפּגעראַטעוועט פון די מערדערישע באַנדעס די רעשט פון די יידן. איך מיט מיינע קינדער זיינען אויך געווען צווישן די געראַטעוועטע. אַ דאַנק דער פאַרטיזאַנער־באַוועג גונג זיינען מיר לעבנגעבליבן.

מיר אַלע, לעבנגעבליבענע יידן פון וואַלד, וועלן קיינמאָל נישט פאַרגעסן יענע אומגלויבלעכע צייטן, וועו די דייטשן האָבן אונדז געמאַרדעט אין די שטעט און אין די געטאָס, און די אָנגעריצטע אוקראינישע רוצחים, ימח שמם וזכרם, האָבן געמאַרדעט אין די וועלדער די רעשטלעך פאַרבליבענע יידן.

דער יאָר 1944 איז געווען זייער אַ געפערלעכער, מיר האָבן געהאַט אויסצושטיין גרויסע מערדעריען פון די דייטשן און פון די באַנדעס אין די וועלדער. נאָר פאַר אונדז יידן איז עס געווען „צרות רבים חצי נחמה", מחמת די קריסטלעכע באַפעלקערונג האָט זיך צעטיילט אויף צווויי טיילן. די אַנטי־היטלעריסטן האָבן אָנגעהויבן ליידן אַזוי וויי מיר יידן. די היט־לער־סימפאַטיקער, וועלכע האָבן געהאָלפן די דייטשן אויס־מאָרדן די יידן, האָבן געברענט מיט שנאה הלמאי צווישן יידן און אַ טייל פויערים און פאָליאַקן האָט געהערשט אַ פריינט־שאפט, און דערפאַר האָבן זיי געמאָרדעט אַלעמען אָן אונ־טערשייד גוי צי יד. באַזונדערס האָבן זיי געוואָלט אומבריי־גען דעם קאָמאַנדיר מיסורען, וועלכער איז געווען אַ יידישער פריינט, און האָט געשאַפן פריינטשאַפט צווישן מענטשן. זיין נאָמען איז געווען באַווּוסט אומעטום אלס דער „יידישער טא־טע", וויייל ער פלעגט נקמה נעמען אין די, וועלכע האָבן גע־

דוד און פייגע רחל קאָט־לער און זיערע קינדער: ביילע, משה־לייזער און לאה אַלע אומגעקומען, הי"ד! — פייגע־רחל איז געווען די טאָכטער פון משה ב"ר מרדכי און ביילע וואַרשאַווסקי, ע"ה. אירע עלטערן זיינען ביידע געשטאָרבן אין דער עפידעמיע אין 1915. פיי־גע רחל איז געווען באַ־האַלטן ערגעץ־וואו האָבן די גויים איר אַרויסגעגעבן און די דייטשן האָבן איר דערמאָרדעט. דוד האָט גע־שטאָמט פון קאָלאָניע. זען זייט 231.

האָלפן די דייטשן מאָרדן יידן. — זאָל ער זיין געבענטשט!

מיר זיינען געווען אין די וועלדער צוזאַמען מיט רוסישע און פּוילישע משפחות, וועלכע האָבן זיך אויך אויסבאַהאַלטן. איך מיט די קינדער זיינען געזעסן אין אַ ביידל אין וואַלד מיט דער פּוילישער משפּחה דזשאַנזעווסקי. מיר זיצן אונ באַקלאָגן אונזער מזל. די פּאָליאַטשקע דערציילט מיר ווי איר זיידע האָט אַמאָל אויך געלעבט אין דער צייט פון „מיאַטעזש" (פּוילישער אויפשטאַנד קעגן רוסלאַנד), און האָט זיך אויך באַהאַלטן אין די וועלדער ווי מיר יעצט. פּלוצלונג האָבן מיר דערהערט ווי מאַרצין באַמבאָוסקי (אַ פּאָליאַק), לויפט צו אונדז אַ פּאַרווויינטער און שרייט: „ראַטעוועט זיך! אַנטלויפט גיך פון דאָנען! די באַנדעס האָבן געזען הרג'עט מיין ווייב און מיין טאָכטער, צעהאַקט זיי אויף שטיקער!"... מיר האָבן געגומען לויפן אין געדיכטן טיפן וואַלד און מיר האָבן זיך דאָרט באַהאַלטן. נאָר גיך האָבן מיר געהערט אַ שיסעריי. פּאַרטיזאַנער זיינען אַנגעלאָפן און צעקלאַפּט דער באַנדע, און אַ סך פון זיי צעטרונקען אין דער קאַנאַווע.

די רוסישע אַרמיי באַפרייט זיי

אַזוי האָבן מיר זיך אַנגעלייטן פון די דייטשישע און אוקראַינישע רוצחים ביז די באַפרייאונג איז געקומען. עס פּלעגט אַמאָל אַ בלייַ טאָן אַ האָפענונג, אַז מיר וועלן דאָך לעבנבלייבן און קענען דערציילן וואָס מיר האָבן דורכגעלעבט. ווי גליקלעך מיר וועלן דאָס זיין. נאָך אומגליקלעכע 4 יאָר לייַדן און מאַטערן זיך, איז געקומען דער היסטאָרישער טאָג, ווען מיר זיינען באַפרייט געוואָרן פון די דייטשן און פון זייערע מיטהעלפער, די אוקראַינישע און אַנדערע רוצחים.

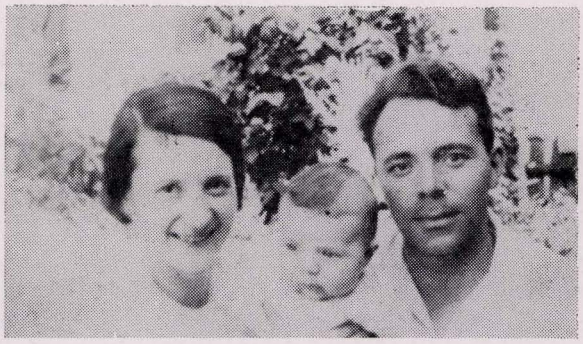
די לופט איז פרייַ געוואָרן, די זון האָט גלוזיכטן, אָבער, ליידער, ניט פאַר אַלע, וועלכע האָבן גהאָפט דאָס צו דערלעבן. מיר זיינען באַפרייט געוואָרן פון די רוצחים און זיינען אַרויס פון די פינצטערע ראָוונער, סוואַריצעוויטשער, אזערסקער, ספּאַרעווער און סווּאַרינער וועלדער, דאָרט, וווּ ס'איז געווען אונדזערע רעטונגס־ערטער. נאָך אומגליקלעכע 4 יאָר זיינען מיר געקומען צו אונזערע פאַרלאָזטע, חרוב־געוואָרענע היימען. דאָס שטעטל סערניק איז אינגאַנצן אָפּגעווישט געוואָרן פון דער ערד; קיין זכר ניט געבליבן פון יידישן ישוב.

איך בין געקומען אין מיין געבורט־שטעטל דראָהיטשין, ווו איך האָב מיין קינדהייט פאַרבראַכט. ווי פינצטער עס איז מיר געוואָרן אין מיינע אויגן קוקנדיק אויפן גרויסן חורבן, וואָס איך האָב דאָרט געטראָפן. דראָהיטשין איז יידן־ריין. די בית עלמינס זיינען צעשמעטערט, בהמות פאָשען זיך דאָרטן. די מצבות זיינען אויסגעריסן פון די קברים, פון די מצבות האָבן די דייטשע רוצחים אויסגעלייגט טראָטוּאַרן, וועלכע פאַרנעמען די גאַנצע גאַס צום זאַמד. איך בין געגאַנגען דורך די גאַסן, וועלכע זיינען פאַר'יתום'ט, אויסגעלייידיקט און קלאָגן אויפן חורבן. כ'האָב געקוקט אויף די סטעזשקעס, אויף וועלכע אונדזערע ליבסטע האָבן דורות־יאָרן לאַנג געטראָטן; אָט די סטעזשקעלעך זיינען היינט אָנגעזאָפּט מיט יידיש בלוט. מיר האָט זיך געדוכט אַז עס שטייען פאַר מיינע אויגן יענע לעבעדיקע מענטשן, מיט וועלכע איך האָב פיל פון מיינע יאָרן פאַרבראַכט, און וועלכע האָבן געבויט אַ צוקונפט פאַר קינדער.

איך בין פאַרביגעגאַנגען די קינדער־שול, דאָרט וווּ אונדזערע יידישע קינדערלעך האָבן זיך געלערנט, וווּ די

פּינע און מינדל סידער אָוו, טאָכטער פריידל (שטייט), אייַדעם ישראל לאַנדאַן (זיצט) און אייניקלעך: יואל משה, יאַנקל, יודל, שרה רייזל, חיה גיטל און יצחק. פּיניע אַ זון שטייט לינקס און אַ מיידל אין מיטן שורה אויבן. די גאַנצע משפּחה איז פון די דייטשע מערדער גוישטע. דערמאָרדעט השם ינקם דמם!

אברהם, שיינע (וואַרשאַווסקי) און יצחק בוים, ה"ד: ז.ז. 293

משה'לעך, שלמה'לעך און שרה'לעך האָבן געלעבט און געטאַנצט און געזונגען, אָט די שוּלע שטייט היינט פאַרשעמט, פאַר'יתום'ט און זי קלאָגט אויפן גרויכן אומגליק פון די אומשולדיקע נשמה'לעך, וועלכע די דייטשן האָבן אַזוי אכזריותדיק אומגעבראַכט... זייערע ערטער האָבן היינט פאַרנומען די קריסטל'עכע אַנטיסעמיטישע קינדער.

איך בין געגאַנגען צום גרויסן ברודער־קבר, וועלכער ליגט לעבן לינינע, ניט ווייט פון אַלטן בית עולם, דאָרט וווּ ס'זיינען אומגעקומען אויף קדוש השם אונדזערע שוועסטער און ברידער. מיט אַ צעבראָכן האַרץ בין איך צוגעפאַלן צום גרויסן ברודער־קבר. איך האָב געיאָמערט, געוויינט, געדעדט צום שטומען קבר: פאַרוואָס זייט איר אויסגעריסן געוואָרן פון דער וועלט, מיינע אומגליקלעכע שוועסטער און ברידער? פאַרוואָס האָבן אַייך די דייטשע רוצחים אויסגעמאָרדעט?... וואַר וועט קומען אויף אַייער קבר, אַייך באַקלאָגן און פאַרגיסן אַ וואַרעמע טרער אויף אייער גרויסן אומגליק...? וואַר וועט נקמה נעמען פאַר אייער אומשולדיקן, פריצייטיקן טויט? ניין, מיינע שוועסטער און ברידער, איר לעבט, איר זייט ניט טויט! אין אונדזערע הערצער וועט איר אייביק לעבן!

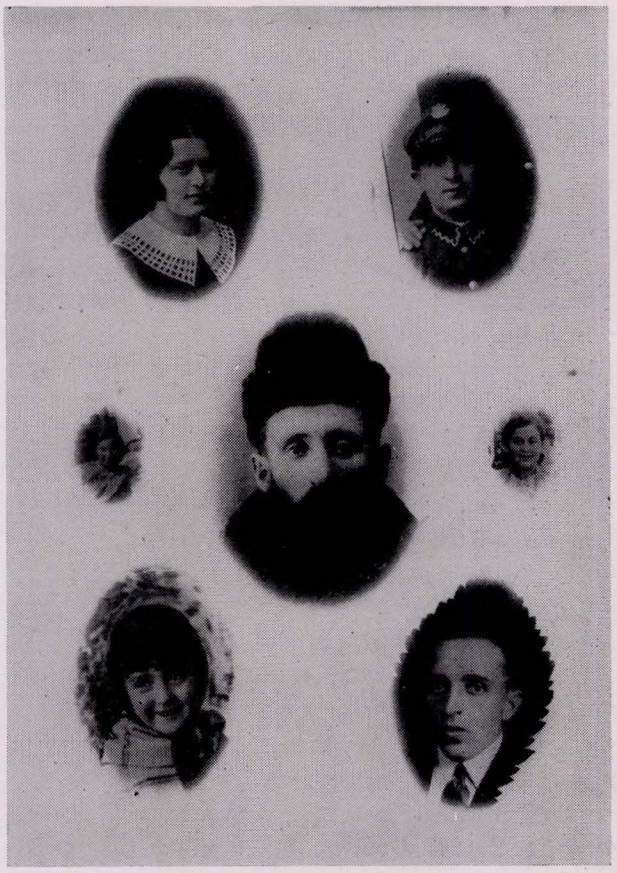
זייף פון יידן־פעטם געטיילט אין די־פּי־לאַגער

מיט אַ צעבראָכן און אָנגעוויטאָגט האַרץ האָב איך אויף אייביק זיך געזעגנט מיטן ברודער־קבר, מיט אַ פאַר־ווייגט און פאַרשעמטן פּנים האָב איך פאַרלאָזט מיין שטעטל דראָהיטשין און אין אויגוסט, 1945, זיינען מיר אָנגעקומען קיין לאָדזש, פּוילן, וווּ די שארית הפּליטה פון אַלע שטעט און שטעטלעך, די פאַרבליבענע אינציקע היטלער־קרבנות, האָבן זיך צונויפגעזאַמלט אויף אויסצוואַנדערן. עס האָט זיך געשאַפן אַ יידישע אָרגאַניזאַציע „איחוד". מיר האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין דער אָרגאַניזאַציע. מיט דעם פּלעצלעך אויף דער פּלייצע און מיטן וואַנדער־שטעקן אין האַנט האָב איך מיט מיינע קינדער, צוזאַמען מיט אַ גרויסער גרופּע היטלער־קרבנות, זיך געלאָזן וואַנדערן דורך פּוילן, טשעכאָסלאָוואַקיע, אונגאַרן, עסטרייך און דייטשלאַנד.

מיט דער הילף פון דער „בריחה" און אַמעריקאַנער „דזשאָינט", זיינען מיר געקומען אין אַ די.־פּי.־לאַגער אין שטייַער (עסטרייך). די אַמעריקאַנער „אונרא" האָט אונדז פריינטלעך אויפגענומען און מיט מיטלייד געקוקט ווי אויס־געפּייניקט מיר זיינען, און זיי האָבן אָפּגעשאַצט אונדזערע ליידן. מ'האָט אונדז באַזאָרגט מיט עסן, קליידער און מעדי־

מנוחה ראַבינאָוויטש מיט איר קלאַס קינדער פון שולע „מוריה" פון דראָהיטשין אומגעקומען! השם ינקם דמם!

ר׳ משה שווארץ מיט זיינע קינדער: ברוך (אויבן), שנור, רחל, רבקה, אברהם א.א. — אלע אומגעקומען, הי״ד!

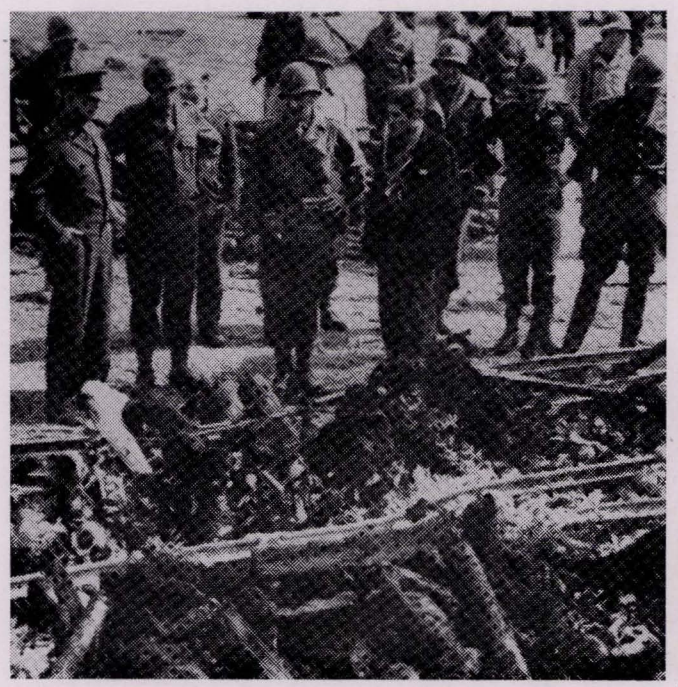
צינישע הילף. איך בין געווען קראַנק און צעבראָכן, האָט מיך דער דירעקטאָר פון „אונרא״, מיט אַן אַמבולאַנס, גלייך אַפּגעשיקט אין שפּיטאָל. דער לויטענאַנט קאַפּלאַן, אַן אַמעריקאַנער ייד, האָט מיך גלייך אין אַ דייטשישן שפּיטאָל אין לינז, עסטרייך, און ער האָט מיך איבערגעגעבן צו אַ די־טשישן דאָקטאָר און אים געזאָגט, אַז איך בין אַ יידישע פרוי, אַ קרבן פון היטלערן. דער דאָקטאָר און זיינע געהילפן האָבן אויף מיר געקוקט מיט נעבעכדיקע פנימער...

נאָך 6 וואָכן בין איך אַרויס פון שפּיטאָל געזונט. איך בין געזונט געווארן נאָר דערפאַר, וואָס איך האָב דערלעבט די דייטשע מפּלה! מ׳האָט מיך געבראַכט אַהיים, אין לאַגער. די פרייד פון מיינע קינדער, אַז זיי האָבן מיר דערזען, איז נישט צו באַשרייבן. מיינע קינדער האָבן מיר געמוסן דערציילן אַז אין לאַגער איז אַ טומל, מ׳האָט זיך דערווּוסט אַז די זיך וואָס מיר נוצן אין לאַגער, אויף וועלכע ס׳זיינען פאַראַן די בוכשטאָבן „ריפ״, איז געמאַכט געווארן פון מענטשן־פעטס, פון פלייש פון אונדזערע פאַרפיניקטע יידן... (דאָס הייסט „ריין יידיש־פעטס״)... יידן זיינען געלאָפן צו „אונרא״ באַקלאָגן זיך. מען איז געלאָפן צו דער דייטשער קראָם, וואָס האָט פאַרקויפט די „יודען־זייף״ און געווּאָלט אויסהאַקן דאָרט די שויבן. די „אונרא״ האָט גלייך באַפוילן, אַז דער דייטשישער קרעמער זאָל פאַרגראָבן די קעסטלאַך מיט די „יודען־זייף״... [איז דאָס אַלעס וואָס די „אונרא״־לייט האָבן געטאָן...? — זייער אַ „הומאַניטאַרער״ טאַט... — וו.]

אין יאָר 1946 האָט מען דעם לאַגער פון שטייער אַרי־בערגעפירט קיין בראונא, דארט, וווּ היטלער, ימח שמו וזכרו, איז געבוירן געווארן. מיר פלעגן פאַרבייגיין די פאַרשאָלטענע פוסטע הייזקע, וועלכע שטייט ביים וועג, ניט וויט פון לאַגער, וווּ מיר זיינען געווען, און מיר פלעגן שפּייען אויפן אָרט וואו דער גרעסטער גזלן אין דער געשיכטע האָט געלעבט...

אין אַ געוויסן טאָג האָט מען אונדז אָנגעזאָגט די בשורה, אַז מ׳וועט אונדז אויסטיילן פּאַקעטן פון רויטן קרייץ, און מיר זאָלן מאַכן ריין די ווינונגען. עס איז אַראָפּגעקומען אַן אַמעריקאַנער קאָמיסי׳ע, דער הויפּט פון „אונרא״ מיט זיין סעקרעטאַרין. מיר האָבן אַלע אין לאַגער אַרומגערינגלט די סעקרעטאַרין, וועלכע איז געווען געקליידעט אין אַ מיליטעריש אוניפאָרם און האָט גערעדט צו אונדז אין אַ שיינעם יידיש. זי האָט געפרעגט ווער עס האָט קרובים אין אַמעריקע, איך האָב איר דערציילט אַז איך האָב אין אַמעריקע אַ שוועסטער און אַ ברודער. זי האָט זיך מיט מיר פאַראינטערעסירט און האָט פאַרשריבן דעם אַדרעס פון מיין שוועסטער. אַ חודש שפּעטער האָב איך באַקומען אַ בריוו פון מיין שוועסטער, וועלכע האָט זיך דערוווסט אַז מיר לעבן אין אַ די־פּי. לאַגער. מיין שוועסטער האָט גלייך אַרויסגעשיקט אַפידייוויטס פאַר מיר מיט מיינע קינדער.

אין סעפּטעמבער, 1946, בין איך מיט מיינע קינדער אָנגעקומען קיין אַמעריקע און זיך באַזעצט אין ניו־יאָרק.

אַמעריקאַנער און פראַנצויזן ביי אַ גרוב הרוגים אין דייטשלאַנד.

נפתלי האָפמאַן הי״ד

נפתלי האָפמאַן, זון פון ר׳ בנימין משה דעם שוחט און ביילע האָפמאַן, איז געבוירן 1896 אין דראָהיטשין. זיין ערשטן חינוך האָט ער באַקומען אין חדר און ביים פאָטער. שפעטער

נפתלי האָפמאַן, הי״ד!

געלערנט אין מירער ישיבה. נפתלי האָט געהאַט קבלה אויף שחיטה, וועלכעס ער האָט פראַקטיצירט אַ קורצע צייט.

אין 1918 האָט האָפמאַן געהיראַט קיין קאָוועל און געאַנדלט מיט וואַלוטע אויף דער בירזשע. אין 1925 באַזעצט זיך האָפמאַן מיט זיין פאַמיליע אין ביאַליסטאָק, וואו ער האָט זיך פאַרנומען מיט פרוכט מסחר אין הורט, אין גרויסן מאַסשטאַב ביז 1939.

נפתלי, פרוי סלאָווע, 2 קינדער, ביילע, — אומגעקומען הי״ד!

•

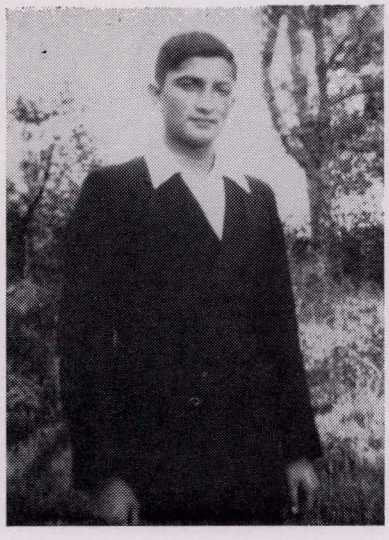
לינקס איז מרים (מאַריאַשע), טאָכטער פון ר׳ בנימין משה און שרה־ביילע האָפמאַן, פרוי פון הרב יוסף־דוד שוב, געשטאָרבן ב׳ שבועות, תר״פ, 1920. אונטן: מרימ׳ס קינדער נחמה און בנימין־משה. אונטן רעכטס: בערל פרעגער, אַ שוועסטערן־זון, און נפתלי (אויבן), אַ ברודער, אַלע אומגעקומען, הי״ד!

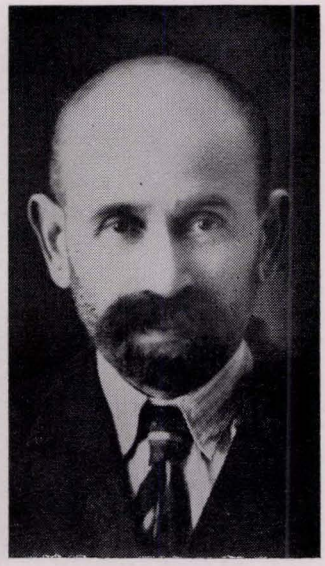
זען זייטן 133, 149, 150 און 288

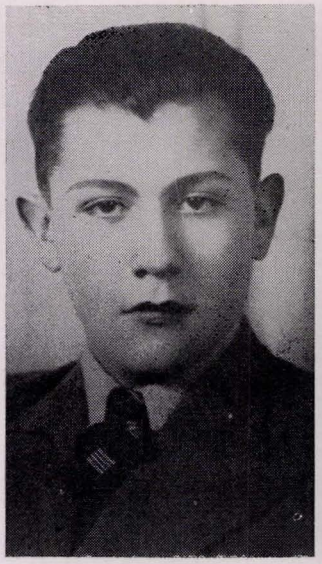

לייבע הויזמאַן פון טשעראָמכע, אומגעקומען, הי״ד! זון, יוחנן, פאַרלאָרן געגאַנגען אין רוסלאַנד. אַ זון חיים לעבט אין ניו־יאָרק

פון רעכטס: ל. גאָלדבערג, חייטשע אַנדרינאָווסקי, ה. שטיינ־בערג, — אברהם שוואַרץ, בוים, שוואַרצבערג א.א. הי״ד!

אין אייביקן אָנדענק פון מיינע טייערע
עלטערן
חיים־סענדער און רחל־דבורה זאַרעצקי
ברודער
פסח זאַרעצקי און פאַמיליע
משה אהרן זאַרעצקי (קאַנאַדע)

אין אייביקן אָנדענק פון מיינע טייערע
פאָטער
אליה ב״ר צדוק מילנער
מומע
באַשע מילנער און אירע קינדער:
שפרה און לייבל לודוויניצקי און 5 קינדער
אסתר און לייזער טורניאַנסקי און 3 קינדער
יודל מילער, ניו־יאָרק.
זען בילד אונטן

פון רעכטס: שפרה לודוויניצקי, באַשע מילנער (מוטער), אסתר און לייזער טורניאַנסקי און קינדער. אַלע אומגעקומען, הי״ד!

הערשל דער בלינדער, גאָלדבערג, האָקט האָלץ ביי זיין הויז

געשרייען אין דער נאַכט

פאַרניכטונג פון געטאָ־ב׳ — איבערגעגעבן פון
צביה און בנימין וואַלף *

צווי וואָכן פאַר פורים, 1942, אין אַ שבת,—דערציילט צביה, — איז קיין קאָלאָניע אַראָפגעקומען אַ גרופּע דייטשן פון דראָהיטשין (אין באַגלייטונג פון אייגעם פון „יודען־ראַט")

צביה און בנימין וואַלף

און האָבן קאָנפיסקירט ביי די יידן דאָס גאַנצע זילבער, פו־טערוואַרג און אַלע ווערטפולע זאַכן.

אויף צומאָרגנס, זונטאָג, האָבן די דייטשן פאַרנומען אַלע קאָלאָניער יידן, צווישן וועלכע עס האָבן זיך אויך געפונען צביה מיט איר משפּחה, צו אַרויספירן זיי ערגעץ. וואוהין? — האָט מען נישט געווואוסט. די יידן זיינען געווען זיכער אַז מען פירט זיי אומצוברייגען. גליקלעכערווייזע זיינען די יידן דאָס מאָל אָפּגעקומען בלויז מיט טויט־שרעק... די דייטשן האָבן די קאָלאָניער יידן אַריינגעטריבן קיין דראָהיטשין און זיי איבערגעגעבן אין רשות פון יודען־ראַט. די דראָהיטשי־נער יידן האָבן די קאָלאָניער פּליטים אויפגענומען מיט אָפענע אַרעמס; מען האָט זיך געטיילט מיט זיי מיט דאָס לעצטע וואָס מען האָט געהאַט. צביה, איר מאַן, דוד, און קינד זיינען איינגעשטאַנען ביי איסר קאָלעכאָוסקי (דוד׳ס ברודער).

ביז דער שאָפונג פון דער געטאָ, גיט איבער צביה, האָט מען נאָך ווי ס׳איז געזשיפּעט. אמת, די דייטשן האָבן גלייך ביי זייער אָנקומען צוגערויבט ביי די יידן אַלע מענטשלעכע און בירגערלעכע רעכט. די יידן נישט געטאָרט גיין אויפן טראָטוואַר, נאָר אין מיטן גאַס ווי בהמות. מען האָט בכלל אויסגעמיטן צו ווייזן זיך אין די גאַסן, סיידן אין גאָר נוי־טיקע פאַלן, כדי נישט צו ווערפן זיך צופיל אין די אויגן פון די דייטשן. די איינציקע פּלעצער, וואו יידן פלעגן זיך נאָך צוזאַמענטרעפן, זיינען געווען די בתי־מדרשים. יידן האָבן איינגעשטעלט, — שטיל און אומבאַמערקט פלעגן זיי זיך צוזאַמענקלייבן אין די שולן צו דאַוונען און לערנען. שפּיז־פּראָדוקטן פלעגט מען אויך גאָנץ אָפט קריגן צו קויפן בגנבה ביי די פויערים, וועלכע פלעגן עס אַריינשמוגלען אין שטאָט. און פון דעם מילך־פּאָקט, וואָס די דייטשן האָבן געשאָפן (פון די קאָנפיסקירטע יידישע בהמות), פלעגט מען אויך קריגן אַמאָל אַ קוואַרט צענטרעפוגע־מילך, דאָס הייסט אָפּגעגאָסענע מילך, אַ מין סראָוועטקע, און אַזוי האָט מען געלעבט...

זייער וועלט איז פינצטער געוואָרן

נאָך דער שאָפונג פון געטאָ, איז די לאָגע געוואָרן שווער און ביטער. געטאָ ב׳ (פאַר יונגע קינדער, עלטערע מענטשן און נישט קיין פאַך־לייט) האָט זיך געפונען אויף דער אַל־בער זייט גאַס פון גאַס־בית מדרש און האָט זיך געצויגן פון לייזער ראַדאָשטשער (סוף מצרים־גאַס) ביז דעם מאַרק. גע־טאָ א׳ (פאַר פאַך־לייט און אַרבעטס פּייאָקע) האָט זיך קאָנ־צענטרירט אויף דער צווייטער זייט גאַס (צום ליניע) פון יעקב סידעראָוו ביז דעם שול־הויף. ביידע געטאָס זיינען אין פראָנט פון די פענצטער פון די הייזער געוואָרן אָפּגע־צוימט מיט הויכע פּאַרקאַנעס און שטעכיקע דראָט. ביידע געטאָס האָבן פאַרנומען בערך אַ פערטל פון שטח פון גאַנצן שטעטל. און אָט אין דעם קליינעם שטח האָבן די דייטשן אַריינגעקוועטשט אַלע דראָהיטשינער יידן וווּ אויך אַ גרויסע צאָל יידישע פּליטים פון כאָמסק, שערשעוו, קאָלאָניע און פון פיל אַנדערע ישובים פון אַרום דראָהיטשין. מען האָט זיך געשטיקט צו 15 פערזאָן און מער אין אַ שטוב...

אַ טייל פון די אויסגעליידיקטע הייזער און קראָמען פון אויסערן געטאָ האָבן די דייטשן צוגעמען פאַר זיך, און אין

* צביה, שוועסטער פון ישראל־אהרן טענענבוים פון שי־קאָגע, קומט פון קאָלאָניע. די דייטשן האָבן דער׳הרג׳עט איר מאַן, דוד קאָלעכאָוסקי, און זון. בנימין וואָלף, אַ לעכעוויי־טשער, האָט אויך פאַרלאָרן זיין גאַנצע משפּחה. צביה איז היינט די פרוי פון בנימין וואָלף. געפינען זיך אין האַרטפאָרד.

טענענבוים־פאַמיליע: אליעזר־זלמן ב״ר אברהם־צבי, בריינע־מירל בת ישראל־אהרן, טאַכטער צביה (שטייט), אייניקל, און זון אברהם־יעקב (לינקס), אונטן: טאַכטער ביילע־מרים און ישראל פוליג. נאָך אַ טאַכטער שיינע־רחל און שמואל קאַטלער. אַלע, אָחוץ צביה'ן, אומגעקומען, הי״ד! די טענענבוימס האָבן אין קאַלאָניע באַאַרבעט זייערע פעלדער, וואָס זיי האָבן געהאַט בירושה פון זייערע עלטערן.

די איבעריקע האָבן זיי אַרייגעזעצט קריסטלעכע פאַמיליעס. דעם גאַס־בית־המדרש האָבן די דייטשן פאַרוואַנדלט אין אַ שפייכלער פון תבואה און געהאַלטן דאָרט זייערע פערד...

קיין פייער און באַלייכטונג אין געטאָ האָבן די דייטשן נישט דערלויבט. עס איז סיי־ווי־סיי נישט געווען מיט וואָס צו באַלייכטן די וואוינונגען. האָט מען געברענט שפּענדלאַך, קינעלאַך (סמאלנע־האָלץ), אויפן קוימען, אויב מען האָט נאָר געהאַט אַזעלכעס, און מיט דעם האָט מען פאַרטריבן די פינצטערקייט פון דער נאַכט... איבער קינעלאַך האָבן פרויען אויך געבענטשט ליכט לכבוד שבת... וואַסער האָט מען בגנבה געבראַכט פון חיים משה לייזערס (עפשטיין) ברונעם.

די מחבלים האָבן גוט געהיט, אַז קיינער זאָל זיך נישט אַרויסרייסן פון געטאָ. אַרום 75 דייטשע זשאַנדאַרן אויף ווייסע פערד האָבן שמירה געהאַלטן איבער די יידן אין דראָהיטשין. אַז די מחבלים אויף די ווייסע פערד פלעגן זיך באַווייזן אין געטאָ, פלעגט מען ציטערן ווי פיש אין וואַסער... אַלע טאָג פלעגן די דייטשן טרייבן די יידן אויף אַרבעט אין די וועלדער אַדער האָקן שטיינער. פרויען פלעגן אַרבעטן ביים וואָקזאַל, קלייבן קאַרטאָפל און טאָן אַנדערע אַרבעטן.

אַ פאָר הונדערט יידן, צווישן זיי אויך דוד, צביה'ס מאַן, האָבן געאַרבעט אין יוזאפינער וואַלד, זיינען אייגנטלעך געקומען פאַרטיזאַנער און געראטן די יידן צו אַנטלויפן. האָט מען דאָס דערטראָגן צום יודען־ראַט, און די יידן זיינען שוין מער נישט געשיקט געווארן אויף אַרבעט אין יענעם וואַלד...

אַ קורצע צייט פאַר דער אויסזידלונג פון געטאָ ב׳, האָבן די דייטשן פאַרנומען עטלעכע צענדליק יידן צו טרייבן שפּאָן, בהמות און פערד אין קאָלאָניעס אַרום זשיטאָמיר. פאַר אַ צייט האָבן די יידן געאַרבעט דאָרט אויף די פעלדער, געווארן געפּייניקט מיט כל עבודת־פרך און דערנאָך דערשאָסן.

די לעצטע נאַכט אין געטאָ

קורץ פאַר דער פאַרניכטונג פון געטאָ ב׳, זאָגט צביה, האָבן די דייטשן צונויפגעדרופן די יידישע געטאָ־פאָליציי (10־12 אין צאָל), געמאַכט זיי קניען פאַר אַן אויסגעגראָבענער גרוב, און זיי איבערגעגעבן וועגן דער אויסזידלונג פון געטאָ־ב׳, און דערביי געווארנט: „אויב זיי וועלן אויסזאָגן וועגן דער „אַקציע״ און נישט צושטעלן אַלע 1600 יידן אויפן אומשלאג־פלאַץ אין מאַרק צום טערמין, — וועלן זיי, די פאָליציאַנטן מיט זייערע פאַמיליעס, דערשאָסן וועלן אין דער דאָזיקער גרוב...״ און אַלע האָבן געשוויגן און נישט אויסגעזאָגט...

צביה וויס אויך צו דערציילן פון איין יידישן פאָליציאַנט, וואָס איז אַרומגעגאַנגען די לעצטע שעה'ן אַ צערודערטער, און האָט געוואָגט אַרויסצוברייגען פון זיין מויל צו זיין אייגענער פאַמיליע בלויז די דאָזיקע וועלטער: „טוט וואָס איר קענט, מאַרגן וועל איך שוין נישט זיין מיט אייך...״

ביילע־מרים און ישראל פוליג, אומגעקומען, הי״ד! זען אויבן

שבת ביינאַכט (י״א אב, תש״ב, 25טן יולי, 1942) האָבן די דייטשן מיט זייערע אוקראיניש און ווייס־רוסישע שוואַרץ־אוניפאַרמירטע פאָליציי, אַרומגעצעפּוועט די גע־טאָ־ב׳ און אָנגעהויבן טרייבן די יידן צום אומשלאָג־פּלאַץ אין מאַרק. נאַטירלעך, די יידישע פאָליציאַנטן האָבן געמוזט העלפן אין דער אויסזידלונגס־אַקציע. די אומגליקלעכע יידן האָט מען געזאָגט, אַז מען פירט זיי אויף אַרבעט און גע־הייסן זיי מיטנעמען עסן אויף אַ טאָג. פיל יידן האָבן זיך אויסבאַהאַלטן, האָט מען זיי געשלעפּט מיט געוואַלד פון די בוידעמער און פון די קעלערס און די יללות זיינען געגאַנגען עד לב־השמים... פּסח לעוו האָט נישט געוואָלט גיין. ער האָט געזאָגט: „אָט דאָ, ביי מיין הויז, וויל איך שטאַרבן...״ האָבן אים די רוצחים צוליב געטאָן און דערשאָסן אויפן אָרט. אַזוי זיינען אויך דערשאָסן געוואָרן פיניע דער סאָכער וואַלדמאַן, זלמן קאַלעכאָווסקי א. א. פון מאַרק האָט מען די אומגליקלעכע געטריבן צו פוס צום וואָקזאַל, קיין נאַגאַריע. די שוואַכע, קראַנקע האָט מען געפירט אויף וועגענער.

דערביי האָבן זיך אָפּגעשפּילט מורא׳דיקע סצענעס פון יידישן טראַגיזם, פון העראָאיזם און קידוש־השם. יצחק לע־ווינאָוויץ, אַלס מיטגליד פון יודען־ראַט, האָט געהאַט די ברירה צו בלייבן. ער האָט אָבער מוחל געווען אויף דעם דייטשישן „חסד״. יצחק האָט אַרויפגעזעצט זיין אַלטע מו־טער אויפן וואָגן און איז מיטגעגאַנגען מיט איר, איבער־לאָזנדיק זיין פרוי און קינדער אין געטאָ־א׳... דאָס זעלבע האָבן אויך געטאָן די יידישע פאָליציאַנטן זיידל פאָפּינסקי, משה לעווינאָוויץ (קאָלאָניע), פיניע חויזמאַן, בערג א.א. זיי האָבן נישט געוואָלט אויסנוצן זייער פריוילעגיע צו בלייבן לעבן און זיינען אַוועק מיט זייערע צום טויט־פאַר׳משפט׳ע משפחות. זיידל און משה האָבן אויך איבערגעלאָזן זייערע פרויען און קינדער אין געטאָ־א׳...

אויפן וואָקזאַל האָבן די דייטשן צוגעזומען ביי די אומ־גליקלעכע יידן זייערע זאַכן, פאַרשפאַרט זיי אין פראַכט־וואַגאָנען, אַוועקגעפירט זיי קיין בראָנע־גורע נעבן קאַר־

גראָסמאַן, גדליה און אָסקאַר, אייניקל, אומגעקומען, הי״ד!

גראָסמאַן, דאָרע, אומגעקומען, הי״ד! ירמיה איר מאַן לעבט אין ניו־יאָרק. אונטן: זון אָסקאָר, פאָטער גדליה. ז.ז. 222, 300

טוז־בערעזע און זיי דאָרט דערמאָרדעט! השם ינקם דמם!*

די בגדים פון די אַרויסגעפירטע יידן האָבן די דייטשן צוריקגעבראַכט אין שטאָט, אין דער שולע „מוריה״. דאָרט האָבן זיי באַפוילן יידן פון געטאָ־א׳ אויסצוסאָרטירן די זאַכן. די גוטע בגדים האָבן די דייטשן אָוועקגעשיקט קיין דייטש־לאַנד, און די ערגערע האָבן זיי פאַרקויפט צו די גויים...

צביה׳ן, וועלכע האָט זיך אויך געפונען אין געטאָ־ב׳, איז געלונגען צו אַנטלויפן פון די רוצחים און זי האָט זיך אויסבאַהאַלטן אין געטאָ׳־א׳, ביי משה לעוואַן׳ן אין גאָרטן, ביז זונטאָג פאַרנאַכט, און אזוי אָרום געבליבן לעבן. שפּע־טער איז זי אָנגעקומען קיין ראַדאָסטאָווע (דוד געווען דאָרט) און געאַרבעט ביי די באַליעס. נאָך דער פאַרניכטונג פון דעם לאַגער אין ראַדאָסטאָווע, זיינען צביה און דוד אַנטלאָפן אין וואַלד. דוד איז אומגעקומען און צביה האָט זיך דער־שלאָגן צו די פּאַרטיזאַנער פון „מאָלאָטאָוו־אָטריאַד״ און דאָרט געווען ביז איר באַפרייאונג. (זען ז. 301, 304, 337, 340.)

* דער געגנט אָרום קאָרטוז־בערעזע איז געווען אַ מקום מוכן לפורעניות נאָך פון 1926, ווען דער פילסודסקי־רעזשים האָט דאָרט געשאָפן דעם ערשטן קאָנצענטראַציע־לאַגער פאַר זיינע פאָליטישע קעגנער. אָבער שפּעטער, נאָך פילסודסקי׳ס טויט, — אונטער דער ממשלה פון זיינע יורשים, די פאָלקאָוו־ניקעס: קאָץ, פּריסטאָר, בעק און די גענערעלער: רידזש־שמיגלי, סקלאָדקאָווסקי א.א., די פירער פון די אַזויגערופענע „סאַנאַציע״ און „אָזאָן״, — האָבן אין דעם דאָזיקן קאָנצענ־טראַציע־לאַגער געשמאַכט און געפיניקט זיך יידן אין די הונדערטער... פאַר יעדן קלענסטן חטא פלעגט מען, אַן אַ משפּט, פאַרשיקט ווערן אין קאָנצענטראַציע לאַגער. דער אומ־שולדיקער נאָמען „קאָרטוז־בערעזע״ פלעגט אָנווערפן אַן אימה... אָרום בערעזע געפינט זיך אויך בראָנע־גורע, וואו מען האָט פון שטענדיקע יאָרן געגראָבן און געבערענט קאָלך. אין בראָנע־גורע זיינען פאַראַן, פשוטו כמשמעו, די אמת׳ע קאָלך־אויוונס... און אָט אין דעם דערמאָנטן קאָנצענטראַציע־לאַגער און אין יענע קאָלך־אויוונס האָבן די דייטשישע תלינים פאַרברענט הונדערטער טויזנטער יידן!... הי״ד! —— ד.ו.

דייטשן מומחים פון אַמאָל צו פאַרשפרייטן יידן־האַס

די דייטשן, וועלכע זיינען נאָך פון אַמאָל געווען מומחים אין פאַרשפרייטן יידן־האַס, און אין אויסנוצן די יידן־טראַגעדיע לטובת זייערע פּאָליטישע צוועקן, און האָבן נאָך אין די גוטע צייטן אויסגעקאָנספּירירט די דרייפּוס־אַפּערע; אינספּירירט עלילת־דם־פּראָצעסן; אַרגאַניזירט פּאָגראָמען אויף יידן אין רוסלאַנד, פּוילן, ליטע און וואו נישט? — האָבן אויך איצט געזוכט מיט אַלע שענדלעכסטע און שרעקלעכסטע מיטלען אויפצוהעצן דער קריסטלעכער באַפעלקערונג קעגן די יידן.

די דייטשן, דערציילט בנימין וואלף, האָבן אין אַלע עפּנטלעכע פּלעצער, אַזוי אויך אין דראָהיטשין, צעהאַנגען פּלאַקאַטן מיט העסלעך־דעפּאַרמירטע יידישע קאַריקאַטורן, וואָס האָבן גערופן די גוים צו מאָרדן יידן! איינעם אַזאַ פּלאַקאַט האָט בנימין אַליין געזען. עס האָט געוויזן אַ יד מיט אַ פּויליש־יידישער היטעלע, און אַ רעוואָלווער ביי דער זייט. דער יד האָט געהאַט איינגעשפּאַנט צווישן פּויערים אין אַ פּלו, אַקער, און געאַקערט מיט זיי די ערד... אונטן איז געווען אונטערגעשריבן: „יידישער קאָמיסאַר פון רוסלאַנד...“

אָדער אַזעלכע פּאָגראָמישע אויפשריפטן און לאָזונגען:

„ווער עסט די אייער פון אייערע הינער; ווער עסט אויף די פּוטער פון אייערע בהמות? — דער יד! ווער נעמט צו אייערע ייזער? — דער יד! ווער נעמט צו אַלע שטעלעס און אייערע פּרנסות? — דער יד! ווער פאַרגוואַלדיקט אייערע טעכטער? — דער יד! העלפט אונדז, קריסטן, צו פאַרניכטן דעם יד!“... א.א.וו.

און די גויים האָבן אויסגעפאָלגט די עצות און באַפעלן פון דעם „הערן־פאָלק“, דעם דייטש!

אין פּעטראָוויטשער לאַגער ביי קאָברין, האָבן געאַרבעט הונדערטער יידן פון דראָהיטשין, כאָמסק, קאָלאָניע, שערשעוו א.א. די יידן זיינען דאָרט געפּיניקט געווארן מיט שווערע אַרבעט און געליטן הונגער און קעלט. טויטע פּייגעלאַך האָבן

פון רעכטס: משה יודעלעווסקי, בנימין וואליאַנסקי, שלום וואָר־שאָווסקי, ה. גאָלדמאַן, י. בוך—א. מעשטשאַנין, שעפּסל מאַזורסקי

ישראל־אלעזר חאַרסעל (לינקס), אומגעקומען, ה"ד! און וועלוול, זון פון חייקל און חוה מילנער, געשטאָרבן, זען ז. 217

זיי געגעסן כדי צו שטילן זייער הונגער. וועז די יידן אין פּעטראָוויטש האָבן זיך דערוואוסט פון דער שחיטה פון די גע־טא־ב' יידן פון דראָהיטשין, האָבן זיי רעוואָלטירט, געמאַכט אַן אויפשטאַנד און אַנטלאָפן אין וואַלד. די פּאַרטיזאַנער פון דזשענקאָווסקיס אָטראַד האָבן די יידן, כלומר'שט, אויפגענומען פריינטלעך, אויסגענארט ביי זיי דאָס געווער און נאָכדעם אויסגעשאָסן אַלע 40 יידן...*

אין וואַלד, ערגעץ אַרום לעכעוויטש, האָבן זיך אויסבאַהאַלטן די פאַלגנדע דראָהיטשינער: שלמה בוים און זיין שווע־סטער רייזל; אברהם אַדלער און זיין טאָכטער זיסל; שיינדל וואַלאַנסקי; שמואל עפּעלבוים; חנה פעלדמאַן (מערים'ס); זלמן אַרליאַנסקי; עזריאל לעוו (קאָלאָניע); איטשע לעוו (אברהם־בערל'ס); רבקה סערטשוק־ראָזענצווייג; חיה־שפרה אייזענ־בערג; אברהם טענענבוים (קאָלאָניע); יוסף קאָדישעוויטש — שוחט פון קאָסעווע און אַנדערע.

צוליב געוויסע סיבות האָט זיך די גרופּע צעטיילט. איטשע לעוו און עזריאל לעוו זיינען אַוועק זוכן פּאַרטיזאַנער. זיי האָבן די פּאַרטיזאַנער געפונען. אָבער, ליידער, אויך געפונען זייער אייגענעם טויט. די פּאַרטיזאַנער האָבן די צוויי יונגע־לייט דערשאָסן...

רבקה סערטשוק־ראָזענצווייג, חיה־שפרה אייזענבערג,

---

* עס איז מער ווי זיכער, אַז פיל פון די פּאַרטיזאַנער גרופּן אין די וועלדער האָבן מיטגעאַרבעט מיט די דייטשן. די דאָזיקע פּאַרטיזאַנער־מערדער זיינען וויזט אוים ספּעציעל אַרייגעשיקט געוואָרן פון די דייטשן אין די וועלדער, כדי אויסצורג'הרג'ענען די רעשטלעך אַנטרונענע יידן... —— ד.ו.

פון לינקס: ל. קראָוועץ, —— מ. מ. הויזמאַן, מ. גאָטליב, מ. גאָלדבערג, שטיינבערג, — אונטן פון לינקס: ב. גאָטליב, פ. גאָלדמאַן — א. מישאָווסקי. זען אונטן, די גאָטליב שוועסטער

אברהם טענענבוים און דער שוחט פון קאָסעווע — ר׳ יוסף קאַדישעוויטש זיינען אַוועק קיין בילינאָק און אַריינגעגאַנגען צו אַ גוי בעטן ברויט. דער מוזשיק האָט די 4 יידן פאַרמאַכט אין זיין הויז און געבראַכט פאָליציי. די דייטשן האָבן די פיר יידן אַוועקגעפירט אין בילינער וואַלד און זיי דערשאָסן...

און בנימין וואָלף פאַרענדיקט: איינמאָל שטייענדיק אויף וואַכטע, אַלס פאַרטיזאַן, ביים שלוז פון לעכעוויטשער קאַנאַל, איז צו אים געקומען אַ פויער און דערציילט וועגן די 4 יידישע הרוגים. בנימין איז טאַקע אַוועק אויף דעם אָנגעווייזענעם אָרט און געפונען די פיר קערפער, וועלכע זיינען שוין געוען צעפרעסן פון וועלף... בנימין האָט צונויפגעקליבן די ביינער און די פאַרבליבענע אברים פון די הרוגים און זיי מקבר געווען 100 פוס פון שלוז פון לעכעוויטשער קאַנאַל...

לשם אינפאָרמאַציע: פון די געראַטעוועטע פון ראַדאָסטאָווער לאַגער, און וועלכע האָבן זיך שפעטער אויסבאַהאַלטן מיט צביה'ן און דוד'ן אין אַ זעמליאַנקע אין וואַלד, זיינען געווען: פּלטיאל טענענבוים־חאַרסעל, ברוך באַראַנטשוק, גאָדל שערעשעווסקי, יאָסל לעוו, שרה ספּעוואַק, אסנע, יעקב פעלד־מאַן, חנה, געשענהויז א.א. יאַראָוסקי איז געשטאָרבן אין זעמליאַנקע. —— (זען זייטן 337־340, 360, 361.)

אין ראַדאָסטאָווער לאַגער האָבן זיך צווישן אַנדערע אויך געפונען די צוויי שוועסטער חיה־איטקע און צביה גאָטליב פון דראָהיטשין. די שוועסטער זיינען אויסגעגאַנגען פון בענקעניש נאָך זייערע עלטערן, שוועסטער און ברידער. האָבן זיי איינמאָל זיך געזונען אַרויסשאַרן פון לאַגער מיט דער כוונה צו גיין קיין דראָהיטשין. צו זייער אומגליק זיינען זיי באַמערקט געוואָרן פון די דייטשן, וועלכע האָבן חיה־איטקען און צביה'ן דערשאָסן צום טויט... די גאָטליב'ס זיינען פלי־מעניצעס פון יהודית האָפמאַן פון שיקאָגע. לינקס זיינען יהודית'ס 2 שוועסטער מיט זייערע קינדער; טעכטער פון ר׳ שעפּסל און הינדע־מאַטל וואָלדמאַן. דוב וואַרשאָווסקי

אהרן און לאה טשאַפּאַטשניק (אויבן), אליה און דבורה שלאַק־מאַן און קינדער חיה־איטקע (לאה'ס) און שעפּסל (דבורה'ס). אַלע אומגעקומען, הי״ד ! זען אונטן די זייט. אויך ז. 229, 299

גראָבן זייערע אייגענע קברים

ליקווידירונג פון געטאָ־א׳ — איבערגעגעבן פון

יהושע קאַפּעלושניק

אַ חודש פאַר דער ליקווידאַציע פון געטאָ־א׳, האָבן די דייטשן באַפּוילן די יידן צו גראָבן גריבער צווישן גלח׳ס סאָד און אַלטן בית־עולם. עס האָט געהייסן, אַזוי האָבן די דייטשן דערקלערט, אַז מען מאָכט שוץ־גראָבנס קעגן לופט־אַנפאַלן

יהושע קאַפּעלושניק

פון רוסישע עראָפלאַנען. אָבער אין דער ווירקלעכקייט זיינען דאָס געווען קברים פאַר די פאַרבליבענע דראָהיטשינער יידן...

יהושע מיט זיינע 2 ברידער האָבן, צוליב פאַרזיכטיקייט, אויסגעמיטן צו גיין אין גענעכטיקט אין שעכט־הויז, וואָס האָט זיך געפונען אויסערן געטאָ.

אין אַ דאָנערשטאָג (ו׳ חשון, תש״ג, — 15טן אָקטאָבער, 1942), אַרום דריי אַזייגער בייגאָכט, האָט זיך מיטאַמאָל דערהערט אַ שטאַרקע שיסעריי באַגלייט מיט שרעקלעכע געווייגען. „איך האָב פאַרשטאַנען", שרייבט קאַפּעלושניק, „אַז דער סוף פון געטאָ איז געקומען". די דייטשן מיט זייערע מיטהעלפער די אוקראיִנער זיינען איבערפאַלן די געטאָ א׳ און געגומען טרייבן די יידן צו דער שחיטה. גרופּענווייז האָבן די דייטשן צוגעפירט זייערע קרבנות צו די אויסגעגראָבענע גריבער, אויסגעטאָן זיי נאַקעט און דערשאָסן זיי אין די גריבער... „אַלעמאָל פלעגן זיך דערטראָגן צו אונדז", זאָגט יהושע, „ביטערע יללות און „שמע ישראל׳ס" פון די קרבנות, דאַן — דאָס קלאַפּן פון מאַשין־געווער און עס פלעגט שטיל ווערן. אַ האַלבע שעה שפּעטער פלעגן מיר ווידער הערן געשרייען: „שמע ישראל" און דאָס טראַסקערייַ פון די מאַשין־ביקסן און ווידער שטיל... אַזוי איז עס אָנגעגאַנגען אַ גאַנצע נאַכט"...

אַז ס׳האָט אָנגעהויבן טאָגן, האָט יהושע, דורך אַ שפּאָרונע פון זיין באַהעלטעניש, געזען, ווי בערל לויפערס טאָכטער, שרה־איטקע, לויפט פון געטאָ. די דייטשן האָבן איר נאָכגעשאָסן און דער׳הרג׳עט.

יעקב דוד קאָזאַק און וועלוול גאָלדבערג האָבן זיך אויסבאַהאַלטן ביי דער קריסטין מאַניאַ פון קיאָסק, די דייטשן האָבן זיי אויסגעפונען און דערשאָסן.

„מיר זיינען געלעגן אין אונדזער באַהעלטעניש אין שעכטהויז, שרייבט קאפּעלושניק, פרייטאָג, שבת און זונטאָג. פון צייט צו צייט פלעגן מיר נאָך הערן שיסעריַען און געזען ווי די גוים האָבן געשלעפּט דאָס יידישע האָב־און־גוטס.

„זונטאָג ביינאַכט זיינען מיר זאַלבעזעקסט (איך, מיינע 2 ברידער, אַ שוועגערין, אַ פּלימעניק פון 15 יאָר און בנימין בוים פון ווארצעוויטש) אַרויס פון אונדזערע לעכער און געלאָזן זיך צום סאָמענישטשער וואַלד. דאָרטן האָבן מיר איבערגעזעסן דעם גאַנצן טאָג מאָנטאָג און זיך באַראַטן וואָס מיר האָבן צו טאָן.

„מאָנטאָג ביינאַכט האָט בנימין בוים זיך אָפּגעטיילט פון אונדז. ער איז אַוועק אין דער ריכטונג צו ווארצעוויטש און מיר זיינען געגאַנגען צו די וועלדער וואָס אַרום פרוזשאַני. אַזוי זיינען מיר געקראָכן ביז דעם צווייטן זונטאָג. בייטאָג געראט און ביינאַכט געגאַנגען.

„אַריבערגייענדיק אַ וועג, נישט ווייט פון רוזשינאַי, איז אָנגעפאָרן אַ לאַסט־אויטאָ מיט דייטשן. צו אונדזער אומגליק האָבן די בעסטיעס אונדז באַמערקט פריער ווי מיר זיי. די דייטשן האָבן אָנגעהויבן שיסן אויף אונדז און דער׳הרג׳עט מיינע ברידער, הערשלען און שמחה׳ן, שמחה׳ס ווייב און הערשלס יינגל. איך האָב געהאַט ביי זיך אַ מאַשין־ביקס, האָב איך צוריקגעשאָסן און מיר איז געלונגען צו אַנטרינען פון די רוצחישע לאַפּעס"...

קאַפּעלושניק איז אָנגעקומען אין פרוזשאַנער געטאָ. דאָרט האָט ער זיך אָנגעשלאָסן אָן אַ גרופּע פון 9 יונגעלייט און איז מיט זיי אַוועק צו די פאַרטיזאַנער. שפּעטער האָט זיך קאַפּעלושניק אָנגעשלאָסן אין דער רויטער אַרמיי און איז עטלעכע מאָל געוואָרן פאַרוואונדעט קעמפּנדיק קעגן די דייטשן.

אין 1944 האָט קאַפּעלושניק געגומען געפאַנגען 4 דייטשע סאָלדאַטן. דער רוסישער קאָמאַנדיר האָט אים באַפּוילן אָפּצופירן די דייטשן הינטערן פראָנט, אין געפאַנגען־לאַגער. קאַפּלושניק האָט די 4 דייטשן אָפּגעפירט אַ שטיקל וועג, זיי דערשאָסן, און געמאָלדן זיין קאָמאַנדיר אַז דער באַפּעל איז אויסגעפירט געוואָרן. דער קאָמאַנדיר האָט אפּנים באַגריפן וואָס דאָ איז געשען, האָט ער אָנגעהויבן שרייַען אויף קאַפּעלושניקן, ער וועט אים שטעלן פאַר אַ פעלד־געריכט. אָבער קאַפּעלושניק האָט זיך נישט פאַרלאָרן און געענטפערט: „חבר קאָמאַנדיר, איך האָב עס געטאָן אַלס נקמה פאַר מיינע אומגעבראַכטע עלטערן, ברידער און פאַר אַלע יידישע הרוגים". דער קאָמאַנדיר האָט פאַרשטאַנען און מער גאָרנישט געזאָגט...

נאָך דער מלחמה איז קאַפּעלושניק געקומען קיין דראָהיטשין. דעם ברודער־קבר האָט ער געטראָפן נישט פאַר צוימט, אָן קיין שום סימן, אַז דאָרטן ליגן טויזנטער יידישע קדושים... אין דראָהיטשין האָט ער נישט געקענט פאַרבלייבן און קאַפּעלושניק האָט געוואַנדערט לאַנג אין דער גרויסער וועלט ביז ער איז אָנגעקומען קיין בוענאס אירעס, אַרגענטינע. —— (זען זייט 345 און 351.)

דוב וואַרשאַווסקי

מ. מ. גערשנהויז (ישראל)

שמע ישראל – הער ישראל

די געווינען און ילדות פון יידישע קינדער

אין יאָר 1942 בין איך פֿאַרטריבן געוואָרן דורך די דייטשן אין אַן אַרבעט־לאַגער ביי ראַדאָמסקאָוע (אַ דאָרף, 15 וויאָרסט פון דראָהיטשין). אָפּזייענדיק אין לאַגער אַ האַלב יאָר, האָב איך זיך דערוווסט דורך אַ געהיימער קוועלע, אַז אונזערע טייערסטע און ליב־סטע אין דראָהיטשין זיינען דורך די דיי־טשע רוצחים אויס־גע׳הרג׳עט געוואָרן.

משה מענדל גערשענהויז

אין קורצן נאָכדעם האָבן זיך די דייטשע מערדער דערמאָנט, אַז אין לאַגער לעבן נאָך אַ פּאָר צענדליק יידן און זיינען גע־קומען אונדז אום־ברייגען. אין אַ שיי־נעם פרימאָרגן זיי־נען קיין ראַדאָמסקאָוע א ר א פּ געקומען די דייטשע ס.ס. ־ טרופּן מיט אוקראַיניש פּא־ליציי, וועלכע האָבן מיט זייער אכזריות אַריבערגעשטיגן די דייטשן, און האָבן זיך געלאָזט גלייך צום הויז, וווּ איך און מיינע יידישע חברים האָבן געווינט.

איינער פון אונזערע חברים האָט פלוצלונג מיט שרעק אויסגעשריגן: „דייטשע ס.ס. רינגלען אונז אַרום!" ווער עס האָט נאָר געהאָט פיס און כוח האָט אָנגעהויבן לויפן אין וואַלד אַריין. די דייטשן האָבן אָבער שוין געהאַט אונז אַרום־גערינגלט און האָבן מיט אַמאָל געעפנט אויף אונדז אַ פייער פון אַלע זייטן. מיר האָבן, טראָץ דעם האָגל פון קויל, גע־לאָפן וווייטער, טראָכטנדיק בעת מעשה זאָל זיין וואָס עס ווייל, רויט אָדער טויט; אויב עס איז באַשערט שטאַרבן, לאָמיר בעסער אומקומען פון אַ בלינדער קויל אין פּליצע אידער אַריינצופאַלן צו די דייטשן אין די הענט לעבעדיקערהייט...

אָפּלויפנדיק אַ שטיקל וועג אין וואַלד און נישט הערנדיק מער קיין שיסעריי, האָב איך זיך אָפּגעשטעלט אַרומצוקוקן, וווּ מיינע חברים זיינען, און ווירקלעך, הינטער מיר זיינען גע־לאָפן נאָך יידישע קינדער, צווישן וועלכע עס זיינען אויך גע־וועזן מיין קוזין שעפּסל קראַוועץ און אַ קאָלאָניער פֿאַרפּאָלק, דוד און צביה. [קאָלעכאָווסקי. צביה פון היים טענעבוים. וו.]

מיר האָבן זיך אַלע צוזאַמענגעקליבן אויף אַ פּלאַץ און זיך באַראַטן וואָס מיר האָבן ווייטער צו טאָן. 12 פערזאָן זיינען מיר געווען, מענער און פרויען. מיר האָבן באַשטימט שעפּסלען און דוד׳ן אַלס אונזערע פירער און פֿאַרזאַרגער און מיר האָבן זיך געלאָזן טיפער אין וואַלד. פֿלוצלונג קומען אונדז אָן אַנט־קעגן 2 קריסטן אויף פערד און פרעגן אונז וווהין מיר לויפן. מיר זיינען אַלע פון שרעק געבליבן שטיין אָן לשון. נאָר דוד האָט זיך געפּאַסט מוט און האָט מיט אַ שמייכל געענטפערט: „פֿאַרטיזאַנער זיינען באַפֿאַלן די דייטשן און שיסן אויף זיי, און מיר, נישט וויסנדיק וואָס צו טאָן, לויפן זיך באַהאַלטן אין וואַלד"... די גויים האָבן זיך גלייך אָפּגעטראָגן און מיר זיינען ווייטער געלאָפן.

לסוף האָבן מיר געזומען מאַכן פּלענער, ווי אַזוי אייַנצו־שטעלן אונזער לעבן אין וואַלד. גלייך די ערשטע נאַכט זיינען מיר אַריין אין אַ גוי׳שער הויז און מיר האָבן דאָרט עפּעס אָפּגעגעסן און זיך געלאָזן ווייטער אין וועג. נאָך צוויי נעכט וואַנדערן אין דעם זומפּיקן, פינצטערן, לעכאָוויטשער וואַלד זיינען מיר צוגעקומען צו אַ פֿאַרלאָזענעם פויערשן „כוטער" (אַ פּאָלוואַרג אין מיטן וואַלד), וווּ מיר האָבן געטראָפן נאָך 6 יידישע מיידלעך. זיינען מיר צוזאַמען געווען 8 פערזאָן.

דער טויט יאָגט זיי פון איין אָרט אין צווייטן

אַזוי האָבן מיר געבלאָנדזשעט אין וואַלד 8 טעג, אין הונ־גער און אין קעלט, ביז עס איז אַרויסגעפאַלן דער ערשטער שניי. מיר האָבן דאַן באַשלאָסן, אַז ווייטער צו וואַנדערן איז נוצלאָז און סכנה׳דיק. מיר וועלן מאַכן אַ זעמליאַנקע אין דער ערד און דאָ וועלן מיר איבערווינטערן. געראָטן און געטאָן. מיר האָבן אַלע געזומען מיט די הוילע הענט גראָבן אין די דאַן שוין צוגעפרוירענע ערד. נאָך אַ גאַנצער נאַכט גראָבן און אַרבעטן האָבן מיר געהאַט אויסגעגראָבן די גרוב. אויף מאָרגן האָבן מיר אַ גאַנצן טאָג גערוט. די צווייטע נאַכט האָבן מיר איבער דער גרוב געלייגט אַ דאַך פון צווייגן און דערנער. מיר האָבן אויף דעם דאַך נאָך פֿאַרפלאַנצט בוימער, כדי קיינער זאָל נישט דערקענען, אַז אָט אין דער גרוב לעבן מענטשן. אינעוויניק האָבן מיר פון דער גרוב געמאַכט אַ גאַנצן „פּאַלאַץ"...

ג־ט האָט נאָך געהאָלפן און מיר האָבן אויף אַ פֿאַרלאָזענעם

דראָהיטשינער קינדער אין לאַסינצע ביי אַ סטייג היי

„כוטער" געפונען 2 גריבער קאַרטאָפל, וועלכע די פויערים האָבן איבערגעלאָזט אויף הפקר און אַנטלאָפן צוליב דער מורא פאַר פאַרטיזאַנער. מיר האָבן אין די נעכט איבערגע־ טראָגן אַסאַך פון די קאַרטפאָל צו אונז אין זעמליאַנקע. מיר האָבן אויך געמאַכט אַ גרוב, וווּ מיר האָבן אַנגעהאַלטן אַ שטענדיקן פייער, מחמת אונזערע שוועבעלאַך האָבן זיך גע־ נומען אויסלאָזן. אַזוי אַרום האָבן מיר איבערגעקומען דעם ערשטן שווערןווינטער אין גרוב, דערהאַלטנדיק אונזערע נשמות מיט 3־5 געבאַקטע קאַרטאָפל אַ טאָג. מיר האָבן זיך שוין אַלע געהאַט אַזוי צוגעווויגט צו אונזער לעבן אין גרוב, אַז מיר האָבן נאָר געבעטן מען זאָל אונז נישט פאַרטרייבן פון אונזער „פאַלאַץ"...

און דער פינצטערער מאַמענט איז דאָך געקומען. מיר האָבן דערשפירט אַ סכנה צו זיצן אין אונזער באַהעלטעניש, און מיר זיינען אַנטלאָפן טיפער אין וואַלד. עטלעכע טעג און נעכט האָבן מיר געוואַנדערט אין וואַלד און לסוף האָבן מיר באַשלאָסן צו אומקערן זיך צוריק צו אונזער זעמליאַנקע און די קאַרטאָפל.

גייענדיק אַזוי שטילערהייט אין אין שורה, איינער נאָכ־ן צווייטן, האָבן מיר פלוצלונג באַמערקט צווי שליטלאַך פאַרן אַנטקעגן אונז. די מענטשן אין שליטן האָבן אונז אויך באַ־ מערקט. מיר האָבן אַלע אָנגעהויבן לויפן צוריק אין וואַלד. מיט אַמאָל האָבן מיר דערהערט אַ געשריי אין רוסיש: „סטאָי!" (שטיין בלייבן!) און אַ גערויש פון מאַשין־געווער האָט פאַר־ רוישט די לופט. די קוילן, וועלכע האָבן געלויכטן אין דער פינסטער מיט פאַרשיידענע קאָלירן (עס זיינען געווען פאַספאָר קוילן), האָבן געפייפט אין אונזערע אויערן. אָבער מיר זיינען געלאָפן אָן אָפשטעל. נאָך אַ ווייל לויפן האָב איך זיך אָפ־ געשטעלט צו זען וואו די איבעריקע פון דער חברה זיינען. איך האָב נאָר באַמערקט איין יינגל, מיטן נאָמען צדוק, און 6 מיידלעך. די איבעריקע זיינען ערגעץ פאַרלאָרן געגאַנגען. מיר זאָלבע־אָכט זיינען ווייטער געלאָפן ביז מיר זיינען אַרויס־ געקומען אויף אַן אָפענעם פעלד, וווּ עס זיינען געשטאַנען סטייגלעך היי. מיר האָבן זיך אַריינגעלייגט אין די היי און פון מידקייט באַלד אייngעשלאָפן.

[די שיסער זיינען געווען פאַרשטעלטע פאַרטיזאַנער. — וו.]

געוואַלד, אַ כיסל וואַסער, איך ברען...!

מיר זיינען אַזוי אָפגעשלאָפן 24 שעה, אַ נאַכט מיט אַ טאָג. וועלן מיר האָבן זיך אויף דער צווייטער נאַכט אויפגעוועקט, זיינען מיר געווען איינגעפראָרענע שטיקלאַך אייז. וואָס צו עסן האָבן מיר נישט געהאַט, האָבן מיר געשמאָצקעט שטיקלאַך אייז. אַזוי זיינען מיר אָפגעלעגן אין היי איין טאָג, נאָך אַ טאָג, און האָבן כּמעט געהאַט צו רירן זיך פון אָרט. אויף דעם אַכטן טאָג האָבן מיר שוין געשפירט, אַז לאַנג וועלן מיר שוין נישט אויסהאַלטן. מיר זיינען געווען איינגאַנצן אויסגעשעפט פון די כוחות פון הונגער און קעלט.

אויף דער אַכטער נאַכט איז צדוק אַריינגעפאַלן אין דעליר־ יום. זיינע געשרייען: „געוואַלד, אַביסל וואַסער! איך ברען!" האָט מען געקענט הערן פון אין עק וועלט ביז דער צווייטער... מיר זיינען אַלע געווען זייער שוואַך און גאָרנישט געקענט העלפן און טאָן פאַר אים... און צדוק איז אין גרויסע יסורים אויסגעגאַנגען... געשטאָרבן פון הונגער און קעלט...

צו מאָרגנס אינדערפרי האָב איך מיט געוויין און געשרייען אַנגעהויבן צו בעטן די מיידלאַך מיר זאָלן פאַרלאָזן דעם אָרט,

ישראל און גרשון קן־צפור, אומגעקומען, הי"ד!
קינדער פון מיכליע קליינמאַן־קריינעס היינט אין ארץ־ישראל

וואָרים מיר וועלן דאָ אַלע אויסשטאַרבן. ס'איז שוין אָבער געווען צו שפּעט... די מיידלאַך האָבן זיך שוין נישט געקענט רירן פון אָרט...

צווייי שוועסטער זיינען געווען (איך האָב פאַרגעסן זייערע נעמען). די יינגערע איז שוין געווען אַ האַלבער מת... די עלטערע האָט נאָך געהאַט אין זיך עפעס כוח און זי האָט נאָך געקענט זיך רעטעווען. אָבער זי האָט געזאָגט: „ניין, דאָ וועל איך שטאַרבן... צוזאַמען מיט מיין שוועסטער..."

נאָר איין מיידל, אסתר האָט זי געהייסן, האָט זיך געלאָזט איבערריידן און מיט אירע לעצטע כוחות האָט זי זיך אויפ־ געהויבן פון דער ערד. מיר האָבן צוזאַמען אַראָפגעצויגן פון דעם געשטאַרבענעם צדוק'ן זיינע מלבושים און עס אָנגעטאָן אויף אסתר'ן, וועלכע איז געווען כמעט ווי נאַקעט... מיר האָבן

מרדכי און שרה בודער. לינקס: יצחק, שרה־איטקע בודער־האָלצמאַן, פייגל און יהודית. אַלע אומגעקומען, הי״ד!

זיך געזעגנט מיט די איבעריקע מיידלאַך, צוזאָגנדיק צו קומען זיי ראַטעווען פון טויט...

מיר האָבן געוואַנדערט און געבראָדזשעט אין דער פינטערער, קאַלטער וועלט. יאָ וועג, ניט וועג, אַבי די פיס הויבן זיך, אפשר וועט מען צוקומען צו עפעס... מיר גייען און פאַלן, פאַלן און גייען... מיר העלפן אייגער דעם אַנדערן אויפצושטיין און קריכן ווייטער... אפשר וועלן מיר טרעפן אימיצן, ווער עס זאָל נישט זיין... פלוצלונג האָבן מיר דערקענט דעם אָרט, וווּ מען האָט אונז באַשאָסן... אַ ווייַלע זיינען מיר געשטאַנען איבערראַשטע... נישט וויסנדיק וואָס צו טאָן. אָבער גלייך האָבן מיר באַקומען מער מוט און אַנגעהויבן גיין שנעלער. פון דאַנען איז נישט וויט צו אונזער זעמליאַנקע... מיר וועלן גיין צוריק צו אונזער „פאַלאַץ"... און וועמען מיר זאָלן דאָרט נישט טרעפן, זיינען מיר גרייט אויף אַלעס, ניטאָ וואָס צו פאַרלירן...

מיר גייען מיט קלאַפענדיקע הערצער. אין די קעפ מישן זיך פאַרשיידענע געדאַנקען... נאָך אַ שעה... און אָט... מיר זיינען שוין ביי אונזער גרוב... איך לאָז זיך צו דעם געהיימען אַריינגאַנג פון גרוב און דערהער פלוצלונג אַ געשריי אין רוסיש: „קטאָ טאַם!"... איך האָב גלייך דערקענט דעם קול פון ישראל אלעזר חאַרסעל׳ס אייניקל, פלטיאל פון דראָהיטשין, און איך בין געפאַלן אין חלשות...

ווען איך בין געקומען צו זיך, האָב איך זיך געפונען אין „פאַלאַץ" אַרומגערינגלט פון דער גאַנצער חברה. איך האָב זיי דערציילט אַלעס וואָס מיט אונז איז געשען. די חברה האָט מיר געהייסן זיך אויסרוען און עפעס עסן, נאָכדעם וועלן מיר אַלע גיין ראַטעווען די 5 מיידלאַך ביים סטייג היי...

אַסנע, אַ דראָהיטשינער מיידל, איז גלייך אַרויסגעלאָפן אין דרויסן, געמאַכט פייער און אָפּגעקאָכט פאַר מיר אַ ביסל זופּ. אויך האָט זי אָפּגעבאַקט עטלעכע קאַרטאָפל צו מיטנעמען אויפן וועג פאַר די שטאַרבנדיקע מיידלאַך. דערווייל האָבן מיר די חברים דערציילט, אַז דוד און מיין קוזין שעפסל פעלן אויך..

עסנדיק די קאַרטאָפל־זופּ, וואָס אַסנע האָט פאַר מיר אין דער גיך אָפּגעקאָכט, האָב איך דערפילט, אַז אין מיינע שטיוול איז נאַס געוואָרן... די חברים האָבן געזוכט אַראָפּציען פון מיר די שטיוול, אָבער, זיי האָבן פון מיר אַראָפּגעצויגן די שטיוול צוזאַמען מיט די הויט פון די פיס... דער גראָבער פינגער פון מיין רעכטן פוס איז אויך מיטגעגאַנגען... און מיט 10 מינוט שפּעטער בין איך געלעגן אין אַ באַווּוסטלאָזן צושטאַנד.

וועט איר דאָס פאַרגעסן? ניין, קיינמאָל נישט!

שפּעטער, ווען איך בין געקומען צו זיך, האָבן מיר די חברים דערציילט, אַז איך האָב די גאַנצע צייט געהאַלטן אין איין רעדן פון היץ, מען זאָל גיין ראַטעווען די מיידלאַך און אפילו זיי אויסגעמאַלט דעם פלאַץ, וווּ זיי צוגעפינען. די חברים האָבן געזוכט אַ גאַנצע וואָך, נאָכט נאָך נאָכט האָבן זיי אַדורכ־

פון רעכטס: דוד יודעלעוויסקי, פעלטע מאַזורסקי, ליבע און ברודער קיר, משה לאַסאָווסקי (אויבן) א.א. חוץ פעלטען הי״ד!

אויבן: אסתר שושאַנאַ, שוואַרצבערג. אונטן: עפשטיין, לעוו (לייזער'ס), אורקראַיענץ (ישעיה'ס). אַלע אומגעקומען, ה"ד!

געניישטערט דעם געגנגט און די מיידלאַך נישט געפונען...

אסתר, וועלכע האָט זיך צוזאַמען מיט מיר געראַטעוועט, איז געשוואָלן געוואָרן אויף איר גאַנצן קערפער און זי האָט מיט די חברים נישט געקענט גיין צו ראַטעוועון די מיידלאַך. זי האָט סיי ווי סיי נישט געווסט דעם וועג. אסתר איז שפּעטער געזונט געוואָרן.

איך בין געלעגן אין גרוב שטאַרק קראַנק. די ווייטאָגן און די שמערצן וואָס איך האָב געליטן פון די פיס איז נישט צו באַשרייבן. מיין לעבן בלייבן האָב איך צו פאַרדאַנקען אַ קריסט, אַ "סאָבאָטניק" (אַ סעקטע קריסטן, וואָס היטן שבת). דער דאָזיקער סאָבאָטניק האָט אונז אַלעמען אַסאַך געהאָלפן. ספּעציעל האָט ער פיל געטאָן פאַר מיר. אַ חודש צייט, טאָג נאָך טאָג, האָט ער מיר געברענגט אַ פלאַש מילך, אַ שטיקל ברויט און חזיר־שמאַלץ צו שמירן מיינע פיס, ביז איך האָב געקענט אַראָפּשטעלן מיינע פיס אויף דער ערד.

דעם זעלבן ווינטער זיינען מיר, אַ דאַנק צווויי קריסטלעכע פאַרטיזאַנער, געקומען אין קאָנטאַקט מיט אַ צווייטער גרופּע יידן פון יאַנאָווע, צווישן וועלכע עס האָט זיך אויך געפונען שמואל עפּעלבוים פון דראָהיטשין. און די יאַנאָווער גרופּע האָט אונז צוגענומען צו זיך. דאָרט זיינען מיר שוין געווען ביז צו דער באַפרייאונג.

אַ האַלב יאָר פאַר דער באַפרייאונג זיינען די דייטשן אָפּגעטראָטן ביז צו דעם לעכאָוויטשער קאַנאַל, און די פּאַרטיזאַנער האָבן געקראָגן אַ באַפעל אָפּצוציען קיין קאַמין־קאַשירסק און מיר זיינען מיטגעגאַנגען מיט די פּאַרטיזאַנער.

נאָך דער באַפרייאונג האָב איך זיך דערוווסט, אַז די צווויי פאַרלאָרענע חברים, דוד און שפּסל, האָבן זיך געוואָלט דערשלאָגן קיין אָגדעמער לעבן דראָהיטשין און די דייטשן האָבן זיי געכאַפּט ביי דער באַן־ליניע. דוד האָט פון גרויס שרעק באַקומען אַ האַרץ־אַטאַק און געשטאָרבן אויפן אָרט... און שעפּסלען האָבן די דייטשן דער'הרג'עט און אַריינגעוואָרפן זיין קערפּער אין גרוב, לעבן באַן־סטאַנציע, דאָרט וווּ אַלע דראָהיטשינער קדושים ליגן...

איך האָב זיך אויך דערוווסט, אַז אין די לעכאָוויטשער בלאָטעס, ביי אַ סטייג היי, האָט מען געפונען די 5 מיידלאַך טויט... זיי זיינען געלעגן אַיינע לעבן דער אַנדערער, אויסגעאַנגען אין ביטערע יסורים פון קעלט און הונגער...

•

[די נעמען פון די מיידלאַך: פריידל זאָהן (לעכעוויטש), מינדל (דאַוידגרודעק), חיה'לע (13) און רבקה (18) טינט — שוועסטער פון דראָהיטשין און נאָך איינע אויסגעגאַנגען ביים סטייג היי... צדוק, 16 יאָר, האָט געשטאָמט פון יאָליטש (?) ביי דראָהיטשין. אסתר איז געווען פון וולאָדאָווע. אָסנע האָט געאַרבעט ביי אַוואַרבוך'ן. משה מענדל גערשענהויז איז אַן איניקל פון חיים־בער און מלכה קראָוועץ. אַ גויה האָט דער־ציילט צביה טענענבוימען, זי איז פאַרבייגעפאָרן דעם סטייג היי האָט רבקה זיך געבעטן ביי איר זי זאָל זיי ראַטעווען, האָט זי מורא געהאַט.. אויף צומאָרגנס איז די גויה געקומען מיט איר מאַן צו די מיידלאַך, אָבער, צו שפּעט... ז.ז. 333־335. וו.]

[נו, וועט איר דאָס פאַרגעסן?! קענט איר פאַרגעסן די טרערן און בלוט פון אונזערע יידישע קינדער?! וועט איר פאַרגעסן אַן די דייטשע רוצחים?! —ניין! קיינמאָל נישט! קיינמאָל נישט!! קיינמאָל נישט!! ——— ד.וו.]

דאָס בלוט שרייט נאָך נקמה!

פון ד"ר חיים שאָשקעס

„די צייט", 22טן דעצעמבער, 1943, לאָנדאָן, ענגלאַנד
איבערגעדרוקט פון „מאַרגען־זשורנאַל", ניו־יאָרק

אין יענע שלאָפלאָזע נעכט, ווען פאַר מיינע אויגן ווערן ווידער לעבעדיק די מענטשן, די גאַסן, די הייזער פון די איצט פאַרניכטעטע יידישע ישובים אין פוילן, — הויב איך אָן מיט דער גאַנצער שארפקייט פון יאוש פאַרשטיין, וואָס מיר האָבן אין די לעצטע יאָרן פאַרלאָרן.

ביי דער גאַנצער ארעמקייט, וואָס האָט אין די שטעטלעך געהערשט, ביי דער גאַנצער פאַרקריפלטקייט פון זייער רעכטלעכן און ווירטשאַפטלעכן מצב, — האָט דאָך פון זיי געשפרודלט מיט אַ פולסירענדן ווילן ניט צו אונטערגעבן זיך דעם ביטערן גורל, ניט אונטערגיין, להכעיס אונזערע שונאים.

כמעט פופצן יאָר האָב איך אָן אויפהער געריייזט פון שטעטל צו שטעטל, פון געגנט צו געגנט. איך בין דאָן געווען אָן אינספּעקטאָר פון די יידישע פאָלקס־בענק און מיין פליכט איז געווען אַזעלכע בענק צו ארגאַניזירן, קאָנטראָלירן, לערנען די יידישע בעלי מלאכה'ס און קליינע סוחרים, ווי אַזוי זיך אַליין צו העלפן מיט הלוואות, ווי אַזוי אָנפירן מיט זייערע ארעמע פינאַנסן, און איבערהויפט, ווי אַזוי צו האַלטן זיך צוזאַמען און ניט פאַלן איינציקוויז.

ליינן איך די טעג אין דער ראַדיקאַלער אונטערערדישער צייטונג „דאָ בראָני" („צו׳ם געווער") אָ קורצע נאָטיץ: „נאָכדעם ווי מען האָט אויסגעמאָרדעט אַלע יידן אין צענטראַל פוילן איז מען צוגעטראָטן צו ליקווידירן די יידן אין פּאָלעסיער געגנט. אין בריסק און זראָהיטשין מאָרדעט מען זיי מאַסנווייס. דאָס ווערט אויסגעפירט דורך די דייטשן און אַראָפּגעבראַכטע אוקראַינער. די יידן ווערן געטריבן פריער צוויסצגראָבן זייערע קברים, נאָכדעם ווערן זיי גלייך דערשאָסן, אַריינגעווארפן אין פּאַרשאָטן".

בריסק... זראָהיטשין... אָט אין דעם לעצטן שטעטלע, נעבן קאָברין, האָט געוואוינט זכריה דער שמיד, אָ וואונדערבאַרער יידישער טיפּ, ווועלכן עס געדענקען געוויס אַלע לאַנדסלייט אין אייראָפּע און אַמעריקע. אָ ייד, אָ ריז, מיט שטאָלענע הענט, פאַרהאַרטעוועטע פון יאָרלאַנגן קלאָפן אויף דער קאָוואָדלע.

מיט אַ סך יאָרן צוריק האָבן מיר אים, דעם פשוט'ן שמיד, באַשטימט פאַר אַ פאַרוואַלטער פון דער פאָלקסבאַנק. און איר האָט געמעגט זען זכריה'ן ביי דער אַרבעט אַלס „באַנקיר"... אָ סך „קאָלעגן" זיינע פון וואָל סטריט און די סיטי אָף לאָנדאָן, האָבן געמעגט זיך נעמען אָ מוסטער פון זיין איבערגעבנקייט, פון זיין אַפהיטן אָ פרעמדן גראָשן און פון זיין באַהאַנדלען די „קאָסטומערס" — אַזעלכע האָרעפאַשניקעס ווי ער אַליין איז געווען. איך דערמאָן זיך, ווען מיר זיינען אַמאָל געפאָרן מיט אָ פור צווישן דראָהיטשין און

פון רעכטס: יונה גאָלדבערג, יאַנקל בייך, זכריה שמיד, פייגל און רישע עפשטיין. אַלע אומגעקומען, הי"ד! — די באַנק.

כאָמסק, די פור האָט זיך איבערגעקערט — אין יענער בלאָטיקער געגנט איז דאָס קיין נייעס ניט געווען. זכריה, דער גבור, האָט איינער אַליין אויפגעהויבן די פור און אַרויסגעשלעפּט איר און מיך פון דער בלאָטע. שוין־זשע האָבן אויך די דאָזיקע געבענטשטע הענט געגראָבן דעם גרויסן מאַסן־קבר פאַר די פשוט'ע יידישע פויערים און האָבן טוערקער פון יענעם פאַרוואַרפן שטעטל?

און ד"ר שאָשקעס פאַרענדיקט זיין אַרטיקל (23.12.43) מיט אַ ציטאַט פון אַ פראָקלאַמאַציע, וואָס האָט זיך באַווייזן אויף די וואַרשעווער גאַסן:

„נאָך אַ ביסל געדולד! די שעה פון נקמה דערנענטערט זיך. עס ווועלן זיך עפענען די טויערן פון די קאָנצענטראַציע לאַגערן אין אָשוויענטשים, בעלזשיץ, טרעבלינקע און אַלע איבעריקע פיניגנגס־פלעצער. אונדזערע ליידענדע ברידער ווועלן אַרויסגיין אויף דער פריי און זייער אָרט ווועלן פאַרנעמען די מיאוס'ע דייטשישע אויסוווּרפן, ווועלכע מיר ווועלן איבערלאָזן פון די תליות...

„דאָס מענטשלעכע בלוט, דאָס בלוט פון אומשולדיקע, קאָכט און זידט און בַּרואיקט זיך נישט! קיינע שלום־טראַקטאַטן ווועלן די מערדער נישט ראַטעווען! מיליאָנען שרייען פון די קברים און פאַדערן נקמה!" — עד כאן ד"ר שאָשקעס.

***

[אַזוי האָט מען געוועדט און געשריבן אין 1943. און היינט? — היינט איז אַלעס פאַרגעסן און פאַרגעסן... „אכן חציר העם"... ישעיה מ'. —— רעדאַק.]

פון רעכטס: זעלדע בוים, פייע בודער, שרה פאַמעראַניעץ, חנה קראַוועץ. חוץ בודער'ן אַלע אומגעקומען, הי"ד! — בילד פון רעכטס איז דער גן־ילדים פון דער שולע „מוריה" פון דראָהיטשין. די קינדער מיט דער לערין אומגעקומען, השם י"ד!

אין אייביקן אָנדענק פון אונדזערע ליבע
עלטערן
משה־ליב און **חיה־שרה סאַלעווער**
שוועסטער
לאה, איר מאַן און 4 קינדער
בריידער
אהרן סאַלעווער, זיין פרוי און 4 קינדער
חיים סאַלעווער
אַלע אומגעקומען, הי"ד!
ליבע און אליה סאַלעווער־טראַקמאַן (נ.י.)

אין אייביקן אָנדענק פון אונדזערע אומפאַרגעסלעכע
עלטערן
אליעזר ב"ר יוסף הלוי, געשט. י' אדר שני 1919,
אין עלטער פון 39 יאָר
און רחל בת ר' שכנא יוסף **שוואַרץ**, הי"ד
בריידער
מנחם און **איטשע שוואַרץ**
אברהם שוואַרץ (געשטאָרבן אין 1918)
מוטער און בריידער אומגעקומען אין בערעזע, הי"ד!
הערשל (נאָרוואָלק), ישראל און מאיר

הערשל דער בלינדער, גאָלדבערג, און זיין פרוי, אומגעקומען, הי"ד! בילד געפונען לעם הערשל'ס הויז

שטייען פון רעכטס: באָנטשע וואַלעווסקי, — מאַזורסקי, בראָווערמאַן, מ. קאַלענקאָוויטש, זאַרעצקי. זיצן פון רעכטס: שוואַרץ, שטיינבערג, יודעלעווסקי, גאָלדבערג, ב. וואַסערמאַן. אונטן פון לינקס: בודער, פעלדמאַן, מילנער. ספּאָרט גרופּע פון דראָהיטשין

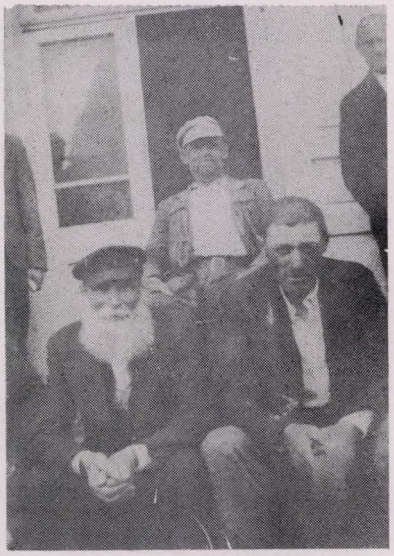

פון רעכטס: שלום מאַרגענטאַלער, נחמה שוב, באַבצע בערג, מאַזורסקיס, גענדלערס א.א. — ו.ו. — בילד לינקס: מכינה ב' פון שולע „מוריה" פון דראָהיטשין, יוני, 1939. די קינדער מיט דער לערערין אומגעקומען, השם י"ד!

אין אייביקן אָנדענק פון מיינע טייערע
ברודער און שוועגערין
הערצקע (60) **און שרה** (59) **בוף**
ברודערס קינדער
חייטשע, מיכליע, שמעון, לאָצע
אַלע אומגעקומען, הי"ד!
סימע יאַנאָוו, האָדעסע טאָכטער, (נ.י.)

אין אייביקן אָנדענק פון מיינע טייערע
פאָטער
משה־יצחק וואָליניץ
שוועסטער
עלקע, מרים־צירל, חיה־אסתר, שאָשע, יהודית
אַלע אומגעקומען, הי"ד!
אשר וואָלינס (ניו־יאָרק)

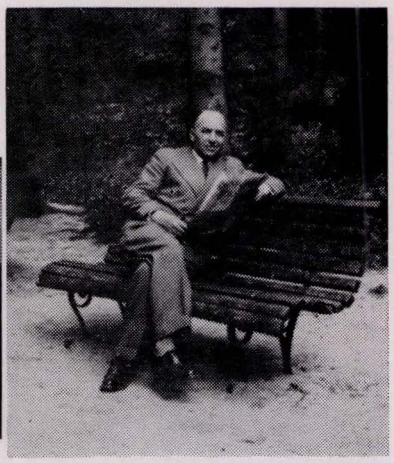
פון לינקס: הערשל קאַמינעצקי, מאיר ליבערמאַן, משה בערג, יעקב ווערמוס (שטייט), אומגעקומען, הי"ד!

שטייען פון רעכטס: ליאַכאָוויצקי, ב. צ. בעזדזעסקי, פּאָפּינסקי ב. בערעזאָווסקי, — גורשטיין. זיצן פון רעכטס: ליאַכאָוויצקי, סידעראָוו, י. גאָלדבערג, ציזש, שמעון קראָווץ. אונטן פון רעכטס: קאַפּעלושניק, שערער. חוץ גאָלדבערג, אַלע אומגעקומען, הי"ד!

אין אייביקן אָנדענק פון מיינע ליבע
מוטער
פייגע־זיסל לעווינסאָן (60)
שוועסטער
חנה (32), **צביה, מאַן פייוול גורוויץ**
שוועסטערס קינדער
נתן (8) **און יעקב** (10)
ברידער
ישראל 27, **אברהם** 25 **לעווינסאָן**
אַלע אומגעקומען, הי״ד!
גרשון לעווינסאָן
פאַרלאָרן געגאַנגען אין רוסלאַנד
אַלע פון אָסעווּעץ
רוטה לעווין (סאַוואַנא)

אין אייביקן אָנדענק פון אונזערע ליבע
עלטערן
זכריה און ניסע־ביילע סאַלעוויער
שוועסטער
שרה, עטל, ציפּע, ברכה, חיה־איטע
אַלע אומגעקומען, הי״ד!
מירקע סאַלעוויער־קאַלמאַן (האקענסאק
ניו־דזשערזע) און פייגל (ארץ־ישראל)

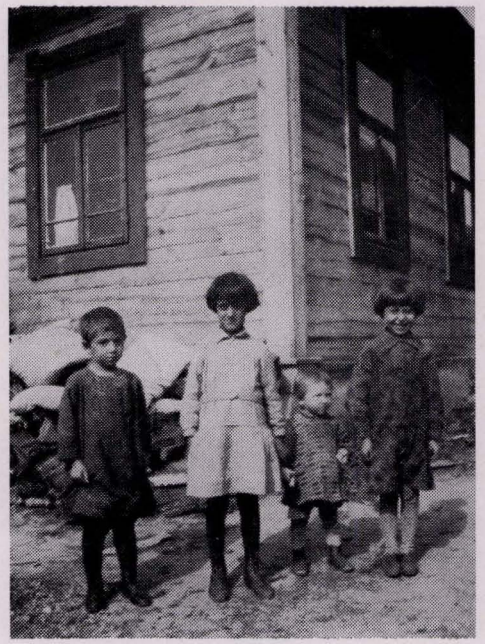

גרשון לעווינסאָן, געשיקט דעם בריוו מיט דער דייטשער סוואַסטיקע (אויבן) צו יוסף פעלדמאַן אין 1941 פון וואַרשע, פאַרלאָרן געגאַנגען. זען נעקרעלאָג. לינקס: פרומע שוואַרץ, טאַכטער אסתר און איידעם שלמה ענגעל, הי״ד!

סירקע לעוו (אין מיטן), די נייטאַרין, און אירע מיידלאַך, פון רעכטס: קאַלאַד־נער, לעוו, סירקע אַליין, גורשטיין, יאַרינקעס א.א.. אַלע אומגעקומען, הי״ד!

רחל שושאַנאַוו (מיטן), פ. ג. וואַרשאַווסקי און 2 קליינע סענדיוק, הי״ד! קאַפּעלושניק׳ס הויז

פּאַרטיזאַנער און שארית הפליטה

בּאָרים באָמאָוויטש ע״ה

פון **יוסף פעלדמאַן** (שיקאַגע)

געדענקייסן האָט ער בנימין בוים, אַ געבוירענער פון דאָרף וואָרצעוויטש, 14 וויאָרסט פון דראָהיטשין. נאָך גאָר יונג איז בנימין געוואָרן פאַר׳יתומ׳ט פון זיין פאָטער, און זיין מוטער חוה האָט אליינע׳ר אויפגענומען דעם עול־הפּרנסה צו שפּייזן אירע 5 יתומים. שפּעטער, וען בנימין איז אונטערגעוואקסן, האָט ער זיך געמוזט צו מסחר און פאַרויס־געהאָלפן זיין מוטער מיט חיונה.

בנימין בוים, ע״ה

אין 1937, נאָכדעם ווי בנימין איז צוריקגעקומען פון דינסט אין דער פוילישער אַרמיי, האָט די בוים־פאַמיליע זיך באַזעצט אין דראָהיטשין (אין הויז פון מאיר יודל פעלדמאַן). בנימין איז אַנגעגאַנגען מיט זיינע מסחרים און געפירט אַ באַלעבאַטישע הויז.

וען די דייטשע רוצחים האָבן אָנגעהויבן אומבריינגען די יידן פון דראָהיטשין, האָט זיך בנימין אַרויסגעראַטעוועט פון געטאָ און איז אָנגעקומען צו די פּאַרטיזאַנער אין בילינער וואַלד. אַלס אַן אויסגעדינטער סאָלדאָט, וויסנדיק ווי צו האַלטן אַ ביקס אין האַנט און קענענדיק די מלאכה פון תכסיסי־מלחמה, איז בנימין באַלד געוואָרן אייַנער פון די אָנפירער אין זיין פּאַרטיזאַנער אָטריאַד. בנימין האָט שוין דאָן געהייסן „באָריס באָמאָוויטש". ער האָט אַליין אויסגעפירט די געפערלעכסטע קאַמף אַקציעס און געמומען גרויסע נקמה אין די דייטשישע מערדער.

לינקס איז באָרים מיט זיין פּאַרטיזאַנער אָטריאַד.

איינמאָל אין אַ ווינטער־נאַכט האָט באָריס מיט זיינע פּאַרטיזאַנער אַרומגעצעפּעוועט דעם הויף באַלקון (7 וויאָרסט פון דראָהיטשין), אַנטוואָפנט די דייטשן וואָס האָבן פאַרוואַלטעט מיטן הויף, פאַרנומען דעם גאַנצן לעבעדיקן אינוועניטאַר (28 בהמות און פערד) און געצוואונגען די דייטשן צו טרייבן די בהמות אין וואַלד צו די פּאַרטיזאַנער. אין וואַלד האָבן די פאַרטיזאַנער דורכגעפירט אַ משפּט איבער די דייטשן און מען האָט זיי דערשאָסן.

וען צו באָריס׳ן איז דערגאַנגען די שרעקלעכע נייעס פון דעם אומקום פון די כאמסקער יידן, ווי די גוים מיטן גלח בראש האָבן מיט קאָסעס און העק צעפערטלט די יידן, האָט ער באַשלאָסן צו נעמען נקמה אין די פאַרראַטערישע פויערים.

באָריס האָט זיך פאַרשטענדיקט מיט די ספּאָרעווער פּאַרטיזאַנער און צוזאַמען מיט זיי האָט ער אַריינגעשטורעמט קיין כאָמסק און מיט פּולעמיאָטן אויסגעלייגט ווי די חזירים אַלע שולדיקע פויערים, דעם גלח און אַלע דייטשן פון כאָמסק.

[אַן אויסנאַם איז געווען דער דראָהיטשינער גלח פּאַלעווסקי, ווילכער האָט געהאָלפן די יידן. בעת די דייטשן האָבן אַרויפגעלייגט אויף שטאָט אַ גרויסע קאָנטריבוציע האָט דער גלח אַוועקגעגעבן זיינע גאָלדענע צלמים אויף אויסצופילן דעם סכום פון דער קאָנטריבוציע...]

באָריס האָט זיך אויך אָפּגערעכנט מיט פיל אַנדערע פויערים וואָס האָבן גע׳הרג׳עט יידן אָדער זיי אַרויסגעגעבן צו די דייטשן. גאַנצע פויערשע פאַמיליעס האָבן באַצאָלט מיט זייערע לעבנס — למען ישמעו ויראו...!

שמחה פעלדמאַן (רעכטס), הי״ד, און יוסף פעלדמאַן, שיקאַגע

איינמאָל איז באַריס געוואָרן פאַרכאַפּט אין אַ פאַסטקע פון דריי דייטשן. באַריס האָט איינער אַליין אָנגענומען דעם קאַמף מיט די דייטשן און ער האָט אַלע דריי אַוועקגעלייגט טויט. אָבער די דייטשן האָבן נאָך באַוויזן צו אַוועקשיסן באַריסעס פערד און אים אַליין פאַרוואונדעט אין אַ פוס. פאַר אַ צייט איז באַריס געלעגן אינער אַליין אָפּגייענדיק מיט בלוט, ביז עס איז אָנגעפאָרן אַ פּויערישע פורל. דער פּויער, דער־זעלבער דיק די דריי טויטע דייטשן, האָט זיך אָנגעהויבן צלמ׳ען און געוואָלט מאַכן אַ ויברח. אָבער באַריס האָט דעם פּויערל געצוואונגען אָפּצופירן אים אין דער פאַרטיזאַנער־באַזע.

שפּעטער האָט זיך באַריס אָנגעשלאָסן אָן דער רויטער אַרמיי, וואו ער האָט אַלס קאָמאַנדיר אַרויסגעוויזן גרויס העל־דישקייט, געזיכט טויט און פאַרוויסטונג אין די דייטשישע שטעט ביז דער פאַרניכטונג פון די דייטשע מערדער־חילות!

באַריס איז פאַר זיינע העלדישע מעשים געוואָרן אויסגע־צייכנט מיט די אָרדערס פון לענין און סטאַלין...

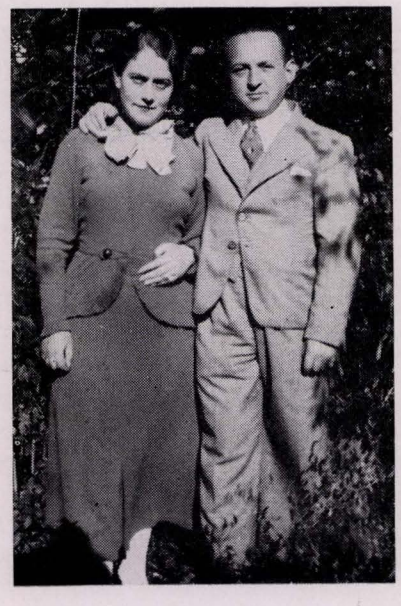
אין 1946 האָב איך באַקומען פון באַריסן דעם ערשטן בריוו אַז אויפזוכן אין שיקאָגע זיין שוועסטער (שרה אוּן איר מאַן אוירווינג פּוֹרב). אין קורצן נאָכדעם דערהאַלט איך אַ בריוו פון באַריסן פון פּראָג, טשעכאָסלאָוואָקיע, אַז ער איז קראַנק. באַריסעס שוועסטער איז געלאָפן צו אים קיין פּראָג, אָבער ליידער האָט מען אים נישט געקענט ראַטעווען...

באַריסעס אַ חבר פון די פּאַרטיזאַנער, א. ברילאַנד, שרייבט (לאָדזש, 1947) וועגן באַריסן אַזוי:

„מיר געפינען זיך אין אַ שלאַכט מיט די דייטשן. מיר זיינען וויניק, זיי זיינען פיל מער פון אונז. באַריס וועט פאַרוואונדעט פון אַ דייטשער קויל, ער פאַלט און בלוטיקט. אָבער דער גענאַנק פון נקמה וועט ביי אים אַ האָר נישט שוואַכער. איך הויב אים אויף און וויל אים טראָגן צו דער פאַרטיזאַנער באַזע, אָבער באַריס רייסט זיך אַרויס פון מיינע הענט און וואַרפט נאָך אויף די דייטשן דעם לעצטן גראַנאַט וואָס ער האָט געהאַט... איך טראָג אים צום שפּיטאָל פון די פּאַרטיזאַנער, אַ 15 קילאָמעטער. אָבער באַריס זאָגט צו מיר: מיין האַרץ איז נאָך נישט רואיק, נישט געשטילט, איך האָב נאָך געקענט צעשיסן אַ פּאָר דייטשן... אונזערע איבערלעבונ־גען איז נישט צו באַשרייבן אין אַ בריוו. באַריס איז געווען פאַר מיר אַ טאַטע און אַ מאַמע... מיין האַרץ וויינט נאָך אים. איך וויל האָבן אַ דין־תורה מיט גאָט. פון אַזויפיל געפאַרן האָט אים ג־ט אַרויסגעראַטעוועט און איצט, ווען מען קען שוין לעבן, האָט אים גאָט צוגענומען, פאַרוואָס?“...

באַריס אַליין שרייבט אין אַ בריוו (15 י׳לי, 1945) אַזוי: „איך זאָל איך אַלעס אַרומשרייבן וואָלט קיין פאַפיר נישט גע־סטייעט. איך בין געווען נישט מער ווי פינף מאָל געראַניעט, פאַרוואונדעט אין די קאַמפן מיט די דייטשן. איך בין איצט באַפרייט געוואָרן פון מיליטער (רויטע אַרמיי) אַלס אינוואַליד. אויסערלעך בין איך פאַלקאָם, אָבער אינערלעך נישט אין אָרדענונג. אויב איך וועל האָבן אַ הייס און זיך אָפּהיטן קען איך נאָך האָפן אויף צו ווערן פאַלקאָם געזונט... מאָראַליש בין איך שטאַרק דערשלאָגן, ווייל אַרויסקומענדיק פון מיליטער האָב איך קיינעם נישט געטראָפן פון אונזערע. איך בין יעצט איינער אַליין אין אַ פרעמדער וועלט“...

כל זמן באַריס האָט געהאַלטן די ביקס פון נקמה אין זיין האַנט האָט ער נאָך געשטורעמט. דער ריזאָן, דער צאָרן, דער דורשט נאָך נקמה אין די דייטשישע מערדער האָט אים געגעבן כוח און אימפעט דורכצולעבן אַלע פיזישע און מא־ראַלישע ליידן... אָבער אַזוי גיך ווי ער האָט אַוועקגעלייגט די ביקס, אַזוי האָבן זיך אין אים געעפנט אַלע זיינע פיזישע און גייסטיקע וואונדן... און באַריס איז אויסגעגאַנגען... אין 1946 אין פּראָגער שפּיטאָל אין טשעכאָסלאָוואָקיע. תנצב״ה.

ד״ר הערשל און ליזע פעלדמאַן, אומגעקו־מען, הי״ד! הערשל איז געווען אַ קוזין פון יוסף פעלדמאַן.

שלמה ענטין הי״ד

אונטערערדישער קעמפער

שלמה ענטין איז געבוירן יוני 1915 אין דראָהיטשין לעבן פינסק. בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה איז די משפּחה מיטגעריסן געוואָרן מיטן שטראָם פּליטים אַוועק קיין יעקאַטעריגאָסלאַוו (הייַנט — דניעפּראָפּעטראָווסק) און אין 1922 איז זי צוריקגעקומען קיין פינסק, וואו שלמה׳ס פאָטער האָט זיך אַרומגעטראָגן מיט גאָלאָנטעריע־געשעפט. שלמה האָט דאָרט געענדיקט אַ „תּרבות״־שול און געלערנט אין דער „תּרבות״־גימנאַזיע. ער האָט אָבער ניט פאַרענדיקט די למודים און איז צו 15 יאָר אָנגעקומען אַלס אַ באַמטער אין דער דיקטן (פּאָניר)־פאַבריק פון לוריע. גלייכצייטיק איז ער געווען אַ חבר און שפּעטער איינער פון די אָנפירער פון „הנוער הציוני״ אין פינסק.

שלמה ענטין, הי״ד!

נאָכן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה (1939) איז שלמה פאַר אַ צייט געווען טעטיק אין דעם אונטערגרונד אין פינסק, שפּעטער אַריבער קיין ווילנע און פאָרגעזעצט דאָרט זיין חלוציש־ציוניסטישע אַרבעט.

נאָך דער שאָפונג פון דער געטאָ אין ווילנע (הערבסט, 1941) איז שלמה געוואָרן איינער פון די הויפט־אָנפירער פון ווילנער „הנוער־הציוני״ ווי אויך מיטגליד פון דער „הנהגה־ראשית״ און פאָרשטייער פון זיין באַוועגונג אין דער חלוצי־שער קאָאָרדינאַציע, וואָס האָט זיך דאַן געשאַפן אין ווילנע.

שלמה איז געווען אַ געזונטער, פעסט־געבויטער אָן מוטיקער בחור און שטאַרק פאָפולער בייַ זיינע חברים אין דער אונטערערד־צייט. אין דער ערשטער תּקופה פון ווילנער געטאָ האָט ער אָנגעפירט מיט דער פאָלקס־קיך אויף סטראָשון־

משה (אַלטערס) און פרומע וואַרשאָווסקי און קינדער אומגעקומען, הי״ד! קינדער חנה און אסתר לעבן אין ארץ־ישראל

גאָס 2 און אַ דאַנק אים האָט די יידישע אונטערערד־באַוועגונג געהאַט די מעגלעכקייט צו באַנוצן דעם קיך־לאָקאַל פאַר אירע טרעפונגען און באַראַטונגען אין אויספלאַנעווען און צוגרייטן דאָרט דעם אַקטיוון־ווידערשטאַנד.

שלמה איז געווען פון די ערשטע, וועלכע האָבן זיך אַרומגעטראָגן מיטן געדאַנק וועגן שטעלן אַ באַוואָפנטן ווידער־שטאַנד די דייטשע מערדער. בעת דער „אַקציע״ אין יום־כּפּור 1941 אין ווילנע, וועלכע האָט פיר טויזנט יידן זיינען אַוועק־געפירט געוואָרן צו דער שחיטה קיין פּאָנאַר, איז שלמה געשטאַנען בייַ די טויערן פון די הייזער אויף שאַוועלסקי־גאָס און זיך געראַנגלט מיט די ליטווינער, וועלכע האָבן געכאַפּט די יידן, און נישט איין קרבן אַרויסגעראַטעוועט פון די מערדערישע הענט.

שלמה איז געווען צווישן די מיטגלידער פון דער ווילנער יוגנט־דעלעגאַציע, וועלכע איז געקומען קיין וואַרשע סוף 1941 און געבראַכט די ערשטע ביטערע ידיעות וועגן דער פאַרניכטונג פון די מערהייט ווילנער יידן און פאַרלאַנגט געלט און געווער פאַר אַ ווידערשטאַנד. ער איז דאַן צוריק־געפאָרן קיין ווילנע און ממשיך געווען זיין טעטיקייט אין אונטערגרונד. ער האָט אויסגעפירט געפערלעכע שליחות׳ן פון אונטערערד.

אין אייגער אויא שליחות, אויפן וועג פון ביאַליסטאָק קיין וואַרשע, וועגן שאַפן אַ פאַרייניקטע פאַרטיזאַנער אַרגאַניזאַציע, איז שלמה, אין אַפּריל 1942, אויף דער באַן־סטאַציע מאַלקינאַ, אַרעסטירט געוואָרן דורך דער געסטאַפּאָ. (ער איז געפאָרן אויף געפעלשטע דאָקומענטן א.נ. „יאַן סטאַנקע־וויטש״, אָבער די דייטשן האָבן שוין געוואוסט וועגן די געפעלשטע דאָקומענטן פון יידישן אונטערגרונד און שטאַרק געהיט.) שלמה איז, מיט זיינע מיט־שלוחים שרה און חאַשקע זילבער, אַיינגעזעצט געוואָרן אין פּאָויאַק אין וואַרשע. אַלע באַמיאונגען זיי צו ראַטעוון פון די דייטשע הענט האָבן געפירט צו גאָרנישט און שלמה איז, בעת דעם גרויסן גירוש פון די וואַרשעווער יידן, יולי 1942, צוזאַמען מיט זיינע מיט־אַרבעטער, דערמאָרדעט געוואָרן! הי״ד!

[אַרויסגענומען פון בוך „חורבן און אויפשטאַנד פון די יידן אין וואַרשע״ פון מלך נייַשטאַדט, 1948, תל־אָביב. רעד.]

אברהם און פייגל פינסקי און קינדער: יאַשע, אסתר, אַניוטאַ. (נפתלי שטיינבערגס טאָכטער.) אַלע אומגעקומען, הי״ד!

נעזייט טויט איבער דייטשלאַנד

פון י. מ. קערשט

„פאָרווערטס", 28טן אַפּריל, 1946

וועגן שמואל עפּעלבוימען

רואיק איז זיך געפּלאָסן דאָס לעבן פון דעם העברייאישן לערער שמואל עפּעלבוים פון דראָהיטשין. יאָרן האָט ער זיך אָפּגעגעבן מיט דערציען יידישע קינדער, מיט צוגרייטן זיי צו זיין נוצלעכע מענטשן אין דער געזעלשאַפט. פלוצלונג האָט אויסגעבראָכן די מלחמה און דאָס רואיקע לעבן איז אי־בערגעריסן געוואָרן. עס האָבן זיך איצט אָנגעהייבן יאָרן פון שוועָרן צער און פיין. די בלוט־דורשטיקע דייטשן זיינען גע־קומען און געבראָכט מיט זיך טויט און פאַרניכטונג. עס זיי־נען פאַר זיינע אויגן אומגעבראָכט געוואָרן זיינע איידעלע יונגע תּלמידים און עס זיינען אין זיין קעגנוואַרט אַוועקגע־שלעפּט געוואָרן צום טויט זיינע נאָענטסטע און טייערסטע, צווישן זיי זיין מוטער און שוועסטער.

ער האָט געשקלאַפּט אין לאַגערן אונטער די שוידערלעך־סטע באַדינגונגען. ער איז געווען צווישן די, וועלכע מ׳האָט געפּירט צום טויט און ער איז איינמאָל און אַ צווייטן מאָל אַנטלאָפן פון די מערדער אונטער אַ האָגל פון קויל. די קריסטלעכע „גוטע" שכנים האָבן מיט העק און מיט קאָסעס געלויערט אויף יידן אין אַלע ווינקעלעך, און ער האָט זיך גע־מוזט פון זיי אויסבאַהאַלטן אין וואַלד און אין גריבער...

די שווערע איבערלעבנישן האָבן דעם העברייאישן לע־רער געבראָכט אַ סך אַנטוישונגען. זיי האָבן אָבער זיין מוט ניט געבראָכן. פאַרקערט, זיי האָבן אים, דעם שטיל־ן מענטשן, וואָס האָט קיינמאָל קיין פליג ניט געטשעפּעט, פאַרוואַנדלט אין אַ מוטיקן קעמפּער, וואָס האָט העלדיש זיך געשלאָגן קעגן די דייטשע בעסטיעס און געזוכט נקמה צו נעמען פאַר דעם אומשולדיקן, יידישן בלוט.

שמואל עפּעלבוים, וואָס געפּינט זיך איצט אין לאָדז און גרייט זיך צו פאָרן קיין ארץ ישראל, האָט אַ סאַך דורכגעמאַכט אין די בלוטיקע יאָרן פון דער מלחמה. דאַרויף זאָגט עדות זיין לאַנגער און רירנדער בריוו וואָס ער האָט צוגעשיקט צום „פאָרווערטס" פאַר זיין ברודער יוסף עפּעלבוים, וועלכן ער זוכט איצט אַרום. אויך זוכט ער משה יוסף׳ן און לייזער דוד־אַשקעס פון דראָהיטשין. ער לאָזט זיי וויסן, אַז פון חיה־טשען, וואָס איז געווען פאַרהייראַט צו אַ וואַרשעווער דאָק־טאָר, איז געבליבן אַ דריי־יאָריק יתומה׳לע. אַ קריסטין פון דראָהיטשין האָט דאָס קינד געזומען צו זיך, וועל עס איז אַלט געווען דריי מאָנאַטן, און עס האָדעווט זיך ביי איר אויך איצט.

מיר גיבן דאָ איבער אַ טייל פון דעם בריוו. אָט וואָס ער שרייבט:

„אונדזער שטעטל דראָהיטשין איז אָקופּירט געוואָרן פון די דייטשע רוצחים דעם 25טן יוני, 1941. אין דעם טאָג האָט זיך אָנגעהייבן דאָס טראָגישסטע קאַפּיטל פון אונדזער לעבן. שוין אויף צומאָרגנס האָבן די זעלנער אָנגעהייבן רעווידירן אַלע יידישע הייזער, צי ס׳איז אין זיי ניטאָ קיין וואַפן, אָבער צוגעזומען האָבן זיי גוטע אָנצוגן, פעטס, שוכוואָרג און אַנ־דערע ווערטפולע זאַכן. זיי האָבן געריבט און געשלאָגן מא־טיוירנדיק, אַז עס איז דערפאָר, וואָס אונדזערע אַמעריקא־נער ברידער האָבן אָנגעהייבן דעם קריג קעגן דייטשלאַנד.

„סוף יוני, 1941, האָט דער נאַטאָר טשאַפלינסקי, וועלכער איז געוואָרן בירגערמייסטער, צונויפגערופן אַן אלשטאָטישע פאַרזאַמלונג אויפן מאַרק און דערקלערט, אַז די יידן זיינען אויסערן געזעץ. זיי האָבן קיין שום רעכט ניט. זיי מוזן טראָגן געלע לאַטעס, אָנקלאַפן געלע מגן דוד אויף די טירן פון זייערע הייזער, גיין אויף צוואַנג אַרבעט און צאָלן קאָנטרי־בוציעס פאַרן דייטשן מיליטער און פאַר דער אוקראַיניש־פוילישער ציווילער מאַכט.

שחיטה אין מאַטעלע, כאַמסק, יאַנאָוע, פינסק, בריסק

„אַנהויב יולי, האָבן די ערלים פון דאָרף וועטלע דער־הרג׳עט די עטלעכע יידישע משפחות, וואָס האָבן דאָרט גע־וווינט און זיך צעטיילט מיט זייער פּאַרמעגן. אויך האָבן דע־

אַלטער, דוואָשקע גאָלדבערג און קינדער: חייטשע, אסתר, לייזער. חוץ לייזערן און מוטער (געשט.) אַלע אומגעקומען, ה״ד!

מאָט די דייטשן דערהרגעט אויפן מאַרק אין כאָמסק עטלעכע צענדליק יידישע מענער. דערנאָך האָבן די ווייס־רוסן אין משך פֿון אַ וואָך, מיט העק, מיט מעסערס און קאָסעס, פֿאַר־ניכטעט די גאַנצע יידישע קהלה פון כאָמסק. דאָס זעלבע האָבן געטאָן די קריסטן אין מאָטעלע. זיי האָבן זיך דאָרטן מיט דער דערלויבעניש פֿון די דייטשן „באַפֿרייט" פֿון די פֿאַר־טויזנט יידן וואָס האָבן זיך דאָרטן געפֿונען.

„פון פּינסק, בריסק און פון יאַנאָוע האָבן די דייטשן, אין יולי, 1941 (חודש אב), אַרויסגעפֿירט אַלע יידישע מענער פֿון פֿערצן ביז פֿינף און זעכציק יאָר, כלומרשט אויף אַר־בעט אין אַן אומבאַקאַנטן אָרט... שפּעטער האָבן מיר שוין געוווסט, אַז פֿאַרן אויף אַרבעט, מיינט פֿאַרן אויף יענער וועלט".

ווייטער וועלן מיר דעם בריוו געשיקט דער שרעק־לעכער צושטאַנד פון די יידן אין דראָהיטשין אין דער צייט וועלן עס האָט דאָרטן פונקציאָנירט אַ „יודענראַט". דאָס איז, אַן און פאַר זיך, אַ טרויעריקער קאָפּיטל.

„ווינטער, 1941, איז אין דראָהיטשין שוין געווען אַ גע־טאָ. יידן האָבן ניט געטאָרט גיין אין גאַס. אַפֿילו צו צוואַנגס אַרבעט האָבן זיי געמוזט גיין אין אַרישער באַגלייטונג. דער באַגלייטער, וואָס האָט געפירט די יידישע דאָקטוירים אין שפּיטאָל צו דער אַרבעט, איז געווען אַ שגצל פון אַ יאָר צען. ער פֿלעגט גיין אויפן טראָטואַר און די יידישע מעדיקער אויפן ברוק. די יידישע באַפֿעלקערונג אין דראָהיטשין איז פאַר דער צייט געשטיגן צו מער ווי פיר טויזנט. ס'האָבן זיך דאָרטן באַזעצט יידן וואָס זיינען אַנטלאָפֿן פון חורבן אין שער־שעוו און קאָלאָניע. זיי זיינען געווען אין צוויי געטאָס: אייַן געטאָ איז געווען פאַר פֿאַכלייט, קהלה־לייט און יידישער פּא־ליציי. די צווייטע געטאָ איז געווען פאַר פאַכלאָזע, אָדער ווערטלאָזע יידן, צווישן זיי אויך אונדזער משפּחה.

„אָנהויב ווינטער, 1942, זיינען אומגעקומען די יידישע קהלות אין ראָווגע, ווילנע און סלאָנים. אין פּריליגע פון 1942: קאָווטל, דעווין און בערעזע. דער דראָהיטשינער „יודענראַט"

פון לינקס: יצחק לייב קאָזאַק, משה בערג, אהרן ראָזענצווייג, הערמאַן גראָסמאַן, ליבערמאַן, אַלטער גוראַלסקי (שטייט) בערג (ינגל) א.א. חוץ גראָסמאַנען, אַלע אומגעקומען, הי"ד! בילדער וואָס האָבן אַ צושריפט זיינען געבליבן פון ה. גראָסמאַן

האָט געהאַלטן, אַז דאָס איז זיין פֿאַרדינסט, וואָס די דראָהי־טשינער יידן לעבן נאָך. די געטאָ פון די פֿאַכלאָזע, אַן ערך פון 1600 מאַן, האָבן זיי דערקלערט, וועלן זיי שוין נישט קענעןראַטעווען, זייער גורל איז שוין געווען פאַר־חתמ'עט. זיי האָבן אָבער געהאָפֿט אַז די אַנדערע געטאָ וועט, אַ דאַנק זייער שתדלנות, די מלחמה איבערלעבן.

גויים האָבן אויפן רוסישן צאַר און הרג'ענען יידן

„מוצאי שבת נחמו, תש"ב, 25 יולי, 1942 — איז געשען אונדזער גרעסטער אומגליק. מען האָט די 1600 מענטשן פון געטאָ אָנגעהייבן טרייבן צו דער באַן־סטאַנציע. צווישן זיי זיינען געווען: איך, די מאַמע, מרים און אַברהמ'לע, פריידל'ס

הויזמאַן, אהרן קאַפּלאַן, ח. ווייסאָצקי, ש. וואַלע־ווסקי, הי"ד! א.א. וו.

פריידל עפעלבוים, הי"ד!

יינגעלע. (רחל, פריידל און נתן האָבן זיך געפונען אין פּינס־קער געטאָ. מאיר פריידל'ס איז אומגעקומען אין יולי, 1941).

„אויפן וועג האָט מען געשלאָגן מכות־רצח מיט די ביקסן איבער די קעפּ. דעם אינזשינער זאב וואַלעוועלסקי האָט מען דעם קאָפּ צעשפּאָלטן. ביי מיר האָט מען אַראָפּגעצויגן די שיך און דעם פידזאַשק. אברהם'לע פריידל'ס האָט מען פאַר מיינע אויגן דעם קאָפּ צעזעצט מיטן ביקס און זיין מאַרך איז אויפן ברוק צערונען. דער מאַמען האָט מען אַרייַנגע־וואָרפן אין דעם אויטאָ, אין וועלכן מען האָט געטומען די שוואָכע, וואָס האָבן ניט געקענט דערגיין צום פאַרניכטונגס פונקט. שפּעטער האָב איך זיך דערווּוסט, אַז דער פאַרניכ־טונגס־פונקט פון אונדזערע טייערסטע, איז געווען בראָנע־גורע, 17 קילאָמעטער פון קאַרטוז־בערעזע.

„אַ צעמישטער פון צער און צאָרן האָב איך אומגע־וואָרפן דעם דייטש, וואָס איז געגאַנגען לעבן מיר, און אַנט־לאָפן אין וואַלד אונטער אַ האָגל פון קוילן. מען האָט מיך אויפן דריטן טאָג געפונען אַ פאַר'חלש'טן אין וואַלד און מיך פאַרשלעפּט אין געטאָ „א", וועלכע האָט נאָך געלעבט. אַלע האָבן שוין פאַרשטאַנען, אַז די טעג פון די „וועלטפּולע פאַך־יידן" זיינען שוין אויך געצייַלטע. פונדעסטוועגן האָט די קהלה פאַרוואָלטונג מורא געהאָט מיך, דעם „וועלטלאָזן", דאָרטן צו האָלטן. מען האָט מיך פאַרשיקט קיין ראדאסטאוו אין אַן אַרבעטסלאַגער.

„די אויסדערוויילטע יידן פון דעם לאָגער „א" זיינען סוף

זיידל (יעקב) און פערל לעוו. לינקס איז זיידל׳ס מוטער, חיה־מירל. די קינדער פון רעכטס: יוסף, רחל, פעשע, באַשקע און בנימין הערשל אַלע אומגעקומען, ה י ״ ד ! זיידל ב״ר טוביה דוד לעוו פון האָרבאַכע איז געבאָרן בערך תרנ״ג, 1892, און גע־ל ע ר נ ט אין סלאָבאָדקע, ביי ר׳ ברוך בער׳ן זצ״ל. אין 1924 באַזעצט זיך אין דראָהיטשין. אין 1942 איז זיידל אַליין אַנטלאָפן קיין האָרבאַכע און דאָרטן אום־געקומען. פערל איז געווען אַ טאַכטער פון טוביה־דוד וואַרשאַווסקי. זען זייט 207.

1942 אויך אומגעבראַכט געוואָרן. צוזאַמען מיט זיי זיינען אויך אומגעקומען די קהלה־לייט, כאָטש זיי האָבן געדענקט, אַז זיי וועט מען שוינען. בלויז געציילטע האָבן זיך גערא־טעוועט.

„וען מיר האָבן זיך אין אַרבעטס־לאַגער דערווויסט, אַז מען האָט שוין אויך אומגעבראַכט די יידן פון געטאָ „א״ — שרייבט עפּעלבוים — „האָבן מיר באַשלאָסן צו אַנטלויפן אין וואַלד. דאָס איז געווען זייער שווער. די דאָרטיקע באַפעל־קערונג האָט געמאַכט אַבלאָוועס אויף יידן, וויל מען האָט זיי צוגעזאָגט פּינף הונדערט רובל פאַר יעדן יידן, וואָס זיי וועלן ברייגען. אויך די קריסטלעכע פאַרטיזאַנער פלעגן הרגע־נען יידן, באַהויפטזידיק, אז אין רוסלאַנד וועט ווידער וועלן אַ צאַרישע אַרדענונג. „בעי זשידאָוו—ספּאַסאי ראָסיין!״ האָט מען געהערט.

געזומען נקמה אין די דייטשישע רוצחים!

„דעם 4טן נאָוועמבער, 1942, האָט מען צעשאָסן אונדזער לאַגער. מיר איז ווידער געלונגען צו אַנטלויפן אונטער אַ באַשיסונג פון קוילן. איך האָב זיך אויסבאַהאַלטן אין וואַלד און דאָרטן אַ גאַנצן ווינטער געלעבט אין אַ גרוב. איך האָב זיך דערנערט מיט צעפּוילטע און פאַרפרוירענע קאַרטאָפל, וואָס איך פלעג גנבענען ביינאַכט פון וויטע כוטאָרעס, וועל־כע די פויערים האָבן פאַרלאָזט.

„שפּעטער, וען די פּאַרטיזאַנער באַוועגונג האָט זיך פאַר־צווייגט און אַנגעקניפּט באַציאונגען מיטן רוסישן מילִיטער, האָבן זיי זיך אַנגעהייבן בעסער באַציען צו יידן. איך האָב זיך צו געשלאָגן צו אַן אַטריאַד אין פּינסקער געגנט, שפּעטער אַנגעשלאָסן זיך אַן דער רויטער אַרמיי און אויסגעפירט די שווערסטע פונקציעס. וועלנדיק נעמען נקמה אין די דייטשע באַנדיטן, האָב איך ניט אינמאָל מיין לעבן אַיינגעשטעלט. איך האָב זיך דערדינט צום ראַנג פון פּעלדפּעבעל. איך בין געווען אויפן קאַרעליש־פֿינישן פראָנט און עמלעכע מאָל פאַרוווּנדעט געווארן. דערנאָך בין איך געשיקט געווארן קיין מזרח־פרייסן, וווּ איך האָב זיך באַטיילִיקט אין שטורעמען אויף פּאַרנעמען די שטאָט קעניגסבערג, וווּ איך האָב אויך אַן אויסצייכנונג באַקומען.

„צייטנווייז טראַכט איך, ווי אַזוי האָב איך, אַ דערצויגענער אין ישיבות, אין העברייאישע שולן, ווי אַזוי האָב איך, אַ הומאַניסט, געקענט זיין אַזוי ווילד און פאַרגיסן אַזוי פיל בלוט אין מזרח־פרייסן. איך האָב דאָך קיינמאָל דאָרט קיין לעבעדיקע געפאַנגענע ניט געזומען. ווען דער בלוטיקער פיינט פלעגט זיך בעטן: „רוס כאַראַש״, פלעג איך שטעכן אַן רחמנות. ווי אַ פאַרניכטענדער שטורעם בין איך געגאַנגען דורך די דייטשע שטעט און שטעטלעך. איך האָב צוזאַמען מיט מיינע חברים געטראָגן טויט און חורבן איבער מזרח־פרייסן. מיינסטו, ברודער, אַז דאָס פאַרגאַסענע בלוט פון שונא האָט אפשר געשטילט מיין צאָרן און מיר אַ טרייסט געבראַכט? לַיידער ניט. ניטאָ קיין טרייסט צו אונדזער חורבן.

„אויף די דעכער פון די וואַגאָנעס בין איך נאָך דער דע־מאָביליזאַציע געפאָרן אַהיים קיין דראָהיטשין. איך האָב דאָרטן קיינעם ניט געפונען. פּרעמדע קריסטן באַלעבאַטע־וען ביי אונדז אין שטוב און אין אַלע יידישע הייזער, וואָס זיינען געבליבן. ניטאָ קיין יידן אין דראָהיטשין, מען הערט ניט קיין יידיש וואָרט און מען זעט ניט קיין יידיש אות. אַזוי איז אויך אין קאָבערין, פּינסק און בריסק. עס געפינען זיך דאָרט עטלעכע „פאַספאָרט־יידן״ פון די מזרח־געביטן פון רוסלאַנד, וועלכע רעדן אפילו נישט קיין יידיש.״ ז.ז. 287

דער בריוו איז אַרויסגעשיקט פון לאָדזש, 27 דעצעמ., 1945

אויפגעריסן 8 דייטשע עשאלאָנען

פון **יהושע קאַפּעלושניק** (אַרגענטינע)

אַ בריוו צו יוסף פעלדמאַן אין שיקאַגע אין 1947

טייערער יוסף, איך בין נישט לאַנג אָנגעקומען קיין לאָדז און כ׳באַמי זיך אָנצוקניפּן אַ שׂאַרבינדונג מיט דעם רעשט איבערגעבליבענע קרובים און באַקאַנטע. נאָך יאָרן פון אומבאַשרייבלעכע לייַדן און פּיין אין דראָהיטשינער געטאָ, אין די וועלדער מיט פּאַרטיזאַנער און אויף די שלאַכטפעלדער אַלס רויט־ארמייער, האָב איך אַ סך צו שרייבן און צו דערציילן. אַ ביסל פון דעם וועל איך דיר דאָ איצט אויסשרייבן.

יוני 25טן, 1941, איז אונזער שטאָט אָקופּירט געוואָרן דורך די דייטשן. ס׳האָט זיך אָנגעהויבן אַ פּעריאָד פון יסורים און מאַרד! די דייטשע רוצחים פלעגן גיין איבער די יידישע הייזער און ראַבעווען און שלאָגן, באַהויפּטזדיק, אַז די יידן זיינען שולדיק אין דער מלחמה, ווייל זיי שטיצן די קאָמוניסטן מיט גאָלד אין געווער. די דייטשן האָבן צונויפגעטריבן די יידן פון אַלע דערפער אין שטאָט אַריין. די אָרטיקע פּויערים פון דעם דאָרף „וועטלי" האָבן געמאַכט די ערשטע התחלה. זיי האָבן אויסגע׳הרג׳עט די יידן פון זייער דאָרף. נאָך זיי האָבן דאָס זעלבע געטאָן די ערלים פון חאָמסק און מאָטעלע, וועלכע האָבן אומגעבראַכט דאָס ביסל יידן וואָס האָבן דאָרט געווינט. מיט מעסערס, העק און קאָסעס האָבן די פּויערים דערהרגעט די יידן. אין דראָהיטשין גופא האָבן די דייטשן די ערשטע טעג פון דער אָקופּאַציע אומגעבראַכט די יידן, וואָס האָבן געהאַט אַ שם פאַר אַקטיוויט מיטאַרבעטער פון דער סאָוועטן־מאַכט. עס האָט זיך אָנגעהויבן דאָס רויבן פון יידיש־האָב און גוטס, דאָס אַרויסשיקן און פיניקן אין אַרבעטס־לאַגערן.

די דייטשן האָבן אין שטאָט געשאַפן אַ „יודען־ראַט", צו וועלכן די דייטשע מאַכט פלעגט זיך וועגדן מיט אירע פאָדעריונגען, און דער יודען־ראַט פלעגט ביי דער יידישער באַפעלקערונג זאמלען די קאנטריבוציעס, גאָלד און זאַכן, און שיקן אויף אַרבעט. אַזוי אַרום זיינען יידן באַאַבעוועט און געשלאָגן געוואָרן דורך יידן.

אין פאַרלויף פון דעם ערשטן יאָר האָבן די דייטשן אומגעבראַכט אַלע מענער פון בריסק, פּינסק, יאַנאָווע און פון אַנדערע שטעט. דראָהיטשינער יידן האָבן זיי נאָך געלאָזט אויף אַ צייט לעבן, אָבוואָל אין אַ טרויעריקער לאַגע.

אין 1942 האָט זיך אָנגעהויבן דאָס מאַסן־אומבריינגונג פון יידישע קהילות אין מערב רוסלאַנד און מערב אוקראינע.

דראָהיטשינער יידן האָבן געווווינט אין צוויי געטאָס. איין געטאָ פאַר פאַכלייט, אין וועלכער איך האָב אויך געווווינט, און איין געטאָ פאַר פאַכלאָזע, וועלכע זיינען אומגעבראַכט געוואָרן דעם 25טן יולי, 1942. צווישן די אומגעקומענע איז אויך געווען מיין ברודער מענדל מיט זיין פאַמיליע.

נאָכ׳ן אומברייגען די נישט־אַרבעטס־פייאיקע האָבן מיר פאַרשטאַנען, אַז די טעג פון די פאַכלייט זיינען געציילטע. איך האָב באשלאָסן ניט צו לאָזן זיך שעכטן ווי אַ שעפּס, נאָר קעמפן מיט די רוצחים. איך האָב צוגעגרייט געווער. כ׳פלעג נעכטיקן אין הינטערשטאָטישע באַהעלטענישן צוזאַמען מיט מיינע ברידער הערשל און שמחה. (זען זייט 336.)

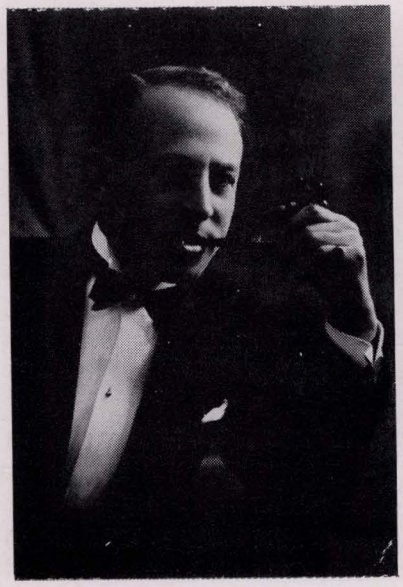
איך בין געבליבן אַליין מיט מיין אומבאַשרייבלעכן צער און צאָרן און פעסטן באַשלוס צו נעמען נקמה פאַרן פאַרגאַסענעם יידישן בלוט און קעמפן ביזן לעצטן אָטעם קעגן די דייטשע באַנדיטן!...

איך האָב זיך אָנגעשלאָסן אין אַ פאַרטיזאַנער אָטריאַד און אין זיינע רייען געקעמפט קעגן קלענערע דייטשע גרופּן. איך האָב דערשטאָכן פיל דייטשן מיט מיין באַגנעט; כ׳האָב געמאַכט קאָטליעטן פון 8 דייטשע עשאַלאָנען מיט מיליטער, וועלכע איך האָב אויפגעריסן און פאַרניכטעט. איך האָב אויך

שואל און דבורה־ביילע. רעכטס זייערע עלטערן: חיים און אסתר חאַמסקי. לינקס: צאַלקע פעלדמאַן. אַלע אומגעקומען, ה״ד!

הערשל, אסתר־נעכע מילנער־גורשטיין, אומגעקומען, הי״ד!
שוועסטער פון טודרוס־ליב מילנער. זען בילדער, ז. 295, 324

אַ טאַנק אויפגעריסן, און אין מאַל אליין פאַרוווּנדעט גע־ווואָרן. דער נקמה דורשט האָט מיר צוגעגעבן מוט אויסצושטיין אלע שוועריקייטן פון פאַרטיזאַנער לעבן. כ׳האָב פיל מאָל דעם לעבן איינגעשטעלט און אויסגעפירט די געפערלעכסטע אַקציעס. די גרעסטע באַפרידיקונג איז פאַר מיר געווען, ווען איך האָב געהערט אַ דייטש קרעכצן: „אַך, מיין גאָט", איך האָב דאָן געטראַכט: „כאָטש איין ענטפער פאַר די מיליאָנען יידישע „שמע־ישראל׳ס"...

מיט די פאַרטיזאַנער בין איך אָנגעקומען אין דער רויטער אַרמיי, אין וועמענס רייען איך האָב באַקומען די מעגלעכקייט פון אַן אָפענעם אָנגריף און קאַמף קעגן גרעסערע מחנות פון שונא און זיי צו פאַרניכטן. ווי אַ פאַרניכטנדיקער שטורעם האָבן מיר זיך דורכגעטראָגן דורך דייטשע שטעט און שטעט־לאָך. איך בין זיך מודה, דאָס הערמאַטן־קנאַלן, דאָס קראַכן פון דייטשע פאַרטיפיקאַציעס און בנינים איז פאר מיר דאָן געווען דאָס זיסטע מוזיק. די פלאַמען פון די ברענענדיקע דייטשע הייזער, דעם חורבן וואָס איך און מיינע חברים האָבן געזייט אַרום זיך, איז פאַר אונדז געווען אַ גרויסע באַפרי־דיקונג. יעדער איינער פון אונז האָט געהאט א גרויסן חשבון מיט די מענטשנפרעסער. נאָך היינט צו טאָג בין איך נאָך אלץ ניט באַרואיקט. כ׳האָב נאָך אַלץ מיט די רוצחים זיך ניט אָפגע׳חשבונ׳ט ווי עס באַדאַרף צו זיין.

מיט ציין־קריצענדיש און אויפרעגונג לייען איך ווען דעם, ווי מען משפט די באַנדיטן אין נירענבערג, ווי איידל מ׳באגייט זיך מיט די דייטשן אין די אָקופאַציאָנס זאָנעס!... כ׳וויים אז יעדע נקמה אין די בעסטיעס וועט זיין צו קליין, — פאַר די 6 מיליאָן פארפייניקטע יידן אין די קאָנצענטראַציע און פאַר־ניכטונגס־לאָגערן; פאַר די זויג־קינדער, וועלכע זיי האָבן אומגעבראַכט, האַקנדיק די קעפ אן די וועגנט ביז דער מאַרך פון די קעפלעך האָט זיך אויסגעגאָסן; פאַר צענער טויזנטער יידן, וועלכע זיינען לעבעדיקערהייט באַגראָבן געוואָרן ביז די העלדזער, און איבער די קעפ האָבן די דייטשן געפאָרן מיט טאַנקען...

אָ, איר האָט גאָר ניט קיין באַגריף פון די אכזריות׳ן וואָס די דייטשן און זייערע מיט־רוצחים זיינען באגאנגען קעגן אונז!! לאָזט זיך ניט איינשמועסן, אַז עס איז ניט געווען אַזוי שרעקלעך! איך אָבער און די וואָס האָבן ווי איך דורכגעמאַכט דעם ליידנוועג, אָנהויבנדיק פון דראָהיטשינער געטאָ און דאָן ביי די פאַרטיזאַנער און אין דער אַרמיי, וועלכע האָבן דעם גרויסן יידישן חורבן געזען מיט די אייגענע אויגן, ווייסן אַז וואָס מען דערציילט איז בלויז אַ הונדערט חלק פון דעם גרויי־לעכן אומקום פון אונזערע מיליאָנען ברידער און שוועסטער! עס איז געווען שוידערלעך! עס איז נישט צום באַשרייבן!!

וואָס צערעמאָניעווען מען זיך אַזוי מיט די דייטשע באַנ־דיטן, מיט די געריכט׳ס, די ריבענטראָפ׳ס, די ראָזענבערג׳ס?! זיי האָבן מיליאָנען אומגעבראַכט! מען באַגייט זיך מיט די מענטשן־פרעסער צו „דזשענטעלמעניש". זאָל מען משפטן די פאַרברעכער! אלע דייטשן זיינען פאַרברעכער. ניטאָ ביי זיי קיין אומשולדיקע! על פי דין דאַרפן מיר דורכפירן דעם „מחה תמחה את זכר עמלק" אויפן גאַנצן דייטשן פאָלק!!

פון לינקס: יוסף, שיינע פעלדמאַן, איטשע מישאָווסקי, לעווין, אסתר מישאָווסקי, וועלוול מישאָווסקי (אונטן), אונגערמאַן א.א.

אויפגערימן בריקן מיט דינאַמיט

דערציילט פון באַשקע פיאַלקאָוו
געדרוקט אין „אַמעריקאַנער", 22טן נאָוועמבער, 1946
פון גדליה קאַפלאַן

אין אַ שיינעם טאָג, אין חודש יוני, 1941, האָט זיך אַראָפגעלאָזן אַ פינצטערער וואָלקן איבער אונדזער שטאָט. די מערדער זיינען אָנגעקומען. דער ערשטער באַפעל זייערער איז געווען, אַז יעדער ייד מוז אָנטאָן די געלע לאַטע, אַלס שאַנד־צייכן.

באַלד נאָכדעם האָבן די דייטשן אַרויסגעגעבן די שווערע גזרה, אַז די יידישע דראָהיטשינער באַפעלקערונג מוז, אין פאַרלויף פון דריי טעג, בריינגען צו דער בלוטיקער מאַכט 7 קילא גאָלד. זיי האָבן געגומען אַלס ערוב דעם אַלטן, גרייז־גראָען געלערנטן הרב אייזיק קאַלענקאָוויטש, און געוואָרנט, אַז אויב אין פאַרלויף פון דער באַשטימטער צייט וועט מען ניט בריינגען די 7 קילא גאָלד, וועט דער רב געהאָנגען ווערן אין מיטן מאַרק.

עס איז געווארן אַ יללה. יעדער האָט געבראַכט אין דעם יודען־ראַט צירונג, פינגערלעך, זייגערס און אַרויסגע־ריסענע גאָלדענע ציינער, אָבער ליידער האָט נאָך געפעלט צו דער וואָג אַ האַלבער קילא. די יידן האָבן געווייינט און גע־קלאָגט, געלאָפן אין שול, געזאָגט תהלים און געבעטן אַז גאָט זאָל העלפן, דער רב זאָל נישט געהאָנגען ווערן. די מערדער

באַבטשע יאַנאָווסקי און מוטער האַנעלע אַלבערמאַן, הי״ד!

מילנער, משה מענדל, אומגעקומען, הי״ד! און חוה־פערל, ע״ה

האָבן שוין דערווייל געבויט אַ תלייה אין מיטן מאַרק, און מאָרגן האָט שוין געזאָלט אויסגעפירט ווערן דער „אַקט" פון דער ביטערער גזרה.

פלוצלונג, אין מיטן דער נאַכט, איז געקומען דער רו־סישער גלח פאַלעווסקי, האָט אַראָפגענומען פון זיך זיינע גאָלדענע צלמים, און געגעבן די יידן.

אויף מאָרגן האָבן זיי, מיט שרעק, געבראַכט די פולע סומע גאָלד און דער רב איז באַפרייט געוואָרן. אַלע זיינע געווען איבערראַשט פון פרייד וואָס אַ קריסט האָט געהאָלפן ראַטעווען דאָס לעבן פון אונדזער רב, וואָס איז געווען גרייט זיך מקריב צו זיין פאַר דער שטאָט, וואָס ער האָט אַזוי ליב געהאַט. אָבער ליידער האָט די פרייד ניט לאַנג אָנגעהאַלטן.

אין אַ שבת אינדערפרי, האָט מען אַרויסגעטריבן פון געטאָ ב׳ אַלע יידן, יונג און אַלט, און זיי אַוועקגעפירט קיין בראָנע גורע און דאָרטן אַלעמען אומגעבראַכט.

אין עטלעכע חדשים אַרום, אָקטאָבער דעם 15טן, 1942, איז די צווייטע געטאָ אַרויסגעפירט געוואָרן צו דער הינריכ־טונג. די דייטשן האָבן זיי צוגעפירט צו די לאַנגע גריבער, וואָס יידן פון געטאָ א׳ האָבן אויסגעגראָבן... (יעדן פרימאָרגן זיינען אַוועק אַרבעטער און פאַרנאַכט האָבן די דייטשן צע־שאָסן די גרעבער...) די דייטשן האָבן יעדן אייגעם געהייסן זיך אויסטאָן נאַקעט, און יעדער אייגער האָט געדאַרפט צעלייגן זיינע קליידער באַזונדער: די שיך, די העמדער, וועלכע די מערדער האָבן דאָס אָפגעשיקט אין אַ באַזונדער פלאַץ, און נאָכדעם האָבן די רוצחים זיי באַהאָלט מיט קוילן פון זייערע מאַשין־ביקסן און זיי אַרייגגעווארפן אין די גריבער... בערך אַ 3000 יידן זיינען דאָן אויסגע׳הרג׳עט געוואָרן. דערנאָך האָבן די מערדער אָנגעקלאַפט אַ ברעט און אָנגעשריבן מיט גרויסע ווערטער: „דראָהיטשין איז יודענריין".

איך בין דאָן געווען אין אַ דערבייאיק שטעטל וואָס

רופט זיך סערניק, ניט ווייט פון פּינסק. דאָרטן זיינען מיר געפֿיניקט געוואָרן דורך די זעלבע מערדער. זיי האָבן אונדז געפּירט צו די גריבער פון טויט.

דאָס איז געווען פֿאַרטאָג, איך מיט מיין פֿאַמיליע זיינען על פּי נס גערעטעוועט געוואָרן דורך אַ באַקאַנטן פּאָליציאַנט, אַ קריסט, וועלכער האָט אונדז געהייסן אַנטלויפן. איך מיט מיין מאַן און קינדער זיינען געלאָפֿן צווישן קוסטעס, קלייבע בוימלעך. די רוצחים האָבן אויף אונז געשאָסן און געהרג׳עט מיין מאַן און טעכטערל. איך מיט מיינע צוויי אַנדערע קינדער זיינען געלעגן אין אַ בלאָטע איבערנאַכט. ווען עס איז טאָג געוואָרן, האָב איך מיט מיינע קינדער זיך דערשלאָגן צו אַ קליין פֿאַרלאָזט הייזקע, אַבער מיר האָבן מורא געהאַט בייטאָג אַרויסצוגיין בעטן אַ שטיקל ברויט. בייגאַכט האָב איך אַנגעקלאָפּט אין אַ הויז, וווּ איך האָב געקענט די פּויערים. זיי האָבן ניט געוואָלט עפענען די טיר. די פּויערטע האָט מיר דערזען און זיך איבערגעלאָמט זאָגנדיק:

— פּיאלקאוו, מען האָט דיך דאָך נעכטן דערשאָסן, גיי אין דיין רו אַריין!

איך האָב געווייניט און איר געזאָגט, אַז איך לעב, ראַטעוועט מיך פון הונגער. זי האָט מיר אַרויסגעוואָרפן אַ לאַבן ברויט און מיר האָבן געשטילט אונדזער הונגער. מיר זיינען דערנאָך געגאַנגען אַ גאַנצע נאַכט דורך אַ וואַלד און אַריין אין די פּינסקער בלאָטעס, וווּ מיר זיינען געווען זיכער פון די מערדער, אַבער אין געפֿאַר פון הונגער און קעלט. מיר האָבן אויך ניט געהאַט קיין וואָסער צו טרינקען. מיר האָבן זיך געשפּייזט מיט די רויטע קרעמבעריס, וואָס זיינען דאָרט געוואָקסן, דאָס איז געווען אונדזער „מן". נאָך וואָכן פון פּיין, האָבן מיר זיך דערשלאָגן צו דער סווירינער אָפּטיילונג פון די פֿאַרטיזאַנער, וועלכע האָבן אונדז געראַטעוועט פון טויט.

ווי שוואַך איך בין געווען, האָט זיך אָבער אין מיר געפונען אַ פֿאַרבאַרגענע קראַפֿט. איך און מיינע קינדער האָבן געגומען ביקסן אויף זיך און געהאָלפֿן פֿאַרניכטן די פֿאַזיציעס פון שונא. איך האָב קעמפּעריש אונטערגעלייגט דינאָמיט אונטער די בריקן, וווּ די מערדער האָבן געדאַרפט דורכגיין, אָדער דורכפירן שפּייז פון די דערפער, ביז איך האָב זיך מיט מיינע קינדער דערשלאָגן צו דער רויטער אַרמיי און געקומען צו מיין געבורט־שטאָט דראָהיטשין (פּאָלעסקי). איך האָב דאָרטן געטראָפֿן עטלעכע לעבנגעבליבענע יידן, ווייטער איז אַלץ דאָרט חרוב ומוחרב. איך האָב דאָרט געזוכט לאַנגע בריידער־קברים. מיין הארץ איז ווי פֿאַרשטיינערט געוואָרן און איך האָב זיך געצאָפּט פון פּיין. איך האָב ניט געקענט קוקן אין די אויגן פון די פּויערים, וועלכע האָבן צוגענומען די קליידער פון מיינע בריידער און פריינט. איך האָב שוין מער ניט געקענט לעבן אין דער פֿאַרסמטער סביבה פון חורבות און קברים, און בין אַוועק אין דער באָענטסטער שטעטל כאָמסק. דאָרטן האָב איך אויך קיינעם ניט געפונען. די פּויערים ווויינען אין די יידישע הייזער אומגעשטערט. די כאָמסקער יידן האָט מען פֿאַרברענט אין דער אַלטער שול, וואָס פון איר זיינען פֿאַרבליבן נאָר 4 גרויסע וועגט. די גרויזאַמע דייטשן האָבן אַלעמען פֿאַרניכטעט, ביז דעם לעצטן יידן...

אין דראָהיטשין האָבן זיך אויסבאַהאַלטן 4 יידן, האָבן די גויים זיי איבערגעגעבן צו די דייטשע בעסטיעס, וועלכע האָבן די יידן אינמיטן מאַרק געבונדן הענט און פיס און פֿאַליייי־הינט האָבן זיי צעריסן אויף שטיקער, גלייד ביי גלייד...

[אַלטער גאָלדבערג (סאָכער), משה פערקאָוויצקי א.א., זאָגט מען, זיינען צעריסן געוואָרן פון דייטשישע הינט... — וו.]

שטייען פון רעכטס: די שוועסטער אסתר, טילע און רחל ראָסאָוווסקי פון קרעמנע. זיצן פון רעכטס: ראובן בורשטיין, אליה נח ראָס, ראָזע גאָלדשטיין פון אָזיטש און גדליה קאָפּלאָן אין 1921. אסתר (מאָרגאָן) טילע (קאָפּעל) און קאָפּלאָן, נאָטירלעך, געפינען זיך אין ניו־יאָרק. די אינעריקע זיינען אומגעקומען, ה״ד! רחל איז געוועזן די פרוי פון חיים קאָברינסקי. זען יאָרצייט אויף זייט 355, ווי אויך בילד אויף זייט 280.

נעקעמפט אין דער רויטער אַרמיי

פון **שמעון לעוי** (ישראל)

אַ בריוו צו גדליה קאַפּלאַן, מערץ, 1947

איך בין גערַאטעוועט געוואָרן פון די דייטשע אכזרים, וואָס האָבן געבראַכט דעם גרויסן אומגליק אויף אונדזער יידיש פֿאָלק. דער ביטערער שיקזאַל האָט אויך געטראָפֿן אונדזער שטאָט דראָהיטשין (פּאָלעסיע). וועו די דייטשן זיינען אַריין אין אונדזער שטאָט, זיינען מיר אָפּגעריסן געוואָרן פֿון דער גאַנצער וועלט און פֿאַרטריבן געוואָרן אין דער פֿינצטערער געטאָ, אויף דעם „וויאַן" ביי דעם ווינט־מיל. מיר זיינען געוען פֿאַרשלאָסן ווי אַרעסטאַנטן, אָן קיין שום מיטלען צום לעבן און אָן מעדיצינישער הילף. דער פֿינסקער פּעלד־שער, אהרן לאסאָווסקי, איז געווען מיט אונדז און געהאָלפֿן מיט וואָס נאָר ער האָט געקענט. דער יאוש איז געוואקסן פֿון טאָג צו טאָג. 15 מענטשן אין אייַן שלאָפֿצימער, האָט מען זיך געשטיקט אַלע צוזאַמען. עס זיינען אויסגעבראַכן פֿאַר־שיידענע קראַנקייטן. אַ סך מענטשן זיינען געשוואָלן געוואָרן און אויסגעגאַנגען פון הונגער.

אין אַ שבת, דעם 25טן יולי, 1942, האָט מען די שוואַכע און קראַנקע און די יונגע קליינע קינדער אַוועקגעפירט צו דער שחיטה קיין בראָנע גורע (קאַרטוז־בערעזע) צו די וואָפּנע גרובן. זיי האָבן געווסט וווהין מען האָט זיי געפירט, ביי זיי איז אָבער געווען ליבער דער טויט איידער די ליידן און פּיינונגען. די דייטשע רוצחים האָבן די יידן צעריסן און צעשאָסן מיט מאַשין־ביקסן און מיט מינעס. די קליינע קינדער האָט מען געוואָרפֿן אין די גריבער לעבעדיקערהייט.

באַשרייבן אַלעס, איז ניט אין מיין מעגלעכקייט. די הימל־האַרצרייסנדע געשריייען האָבן פֿאַרהילכט דעם אָרום און זיי־נען דערגאַנגען עד לב השמים. מאַמעס האָבן געווויינט זעענ־דיק ווי זייערע קינדער ווערן דערשאָסן פֿאַר זייערע אויגן. די טאָטעס האָבן געשריען „שמע ישראל".

דאָס איז געווען, ווי געזאָגט, שבת נחמו, 1942. אַ האַלבע שטאָט איז דאָן אויסגע׳הרג׳עט געוואָרן. די צווייטע האַלבע שטאָט, די „שטאַרקע", האָבן נאָך געליטן ביז דעם 15טן אָקטאָבער, 1942.

איך בין אויך געווען צווישן די אָרויסגעפירטע געטא־ב׳יידן קיין בראָנע גורע. מיר איז אָבער געלונגען אַראָפּצו־שפּרינגען פֿון וואָגן אין געדיכטן וואַלד. די דייטשן האָבן אויף מיר געשאָסן און מיר פֿאַרוואונדעט אין מיין רעכטער האַנט. אָבער מיר איז באַשערט געווען, אַז איך זאָל בלייבן לעבן. איך האָב זיך דורך דעם געדיכטן וואַלד דערשלאָגן צו די פֿאַרטיזאַנער און בין גערַאטעוועט געוואָרן פון טויט.

איך האָב זיך אָנגעשלאָסן אין דער רויטער אַרמיי און געקעמפֿט די גאַנצע צייט. דרייַ מאָל בין איך פֿאַרוווונדעט געוואָרן, אָבער מיר האָבן די דייטשישע באַנדיטן געבלוטיקט ווייס און געמוען אין זיי געשמאַקע נקמה...

אין 1945 האָב איך זיך דערשלאָגן צו מיין געבורט־שטאָט און ליידער, ליידער, האָב איך דאָרטן שוין קיינעם ניט געפֿונען. פֿון 4500 יידן, מיין גרויסע משפּחה אַיינגע־שלאָסן, איז קיינער ניט געבליבן. איך האָב דערזען ווי אַלע פּויערים פֿון סטאַראָסילע האָבן פֿאַרנומען די יידישע הייזער, באַלעבאַטעוועון דאָרט און פֿרייען זיך מיט אונדזער בראָך. איך האָב זיך געשעמט ווייזן אין גאַס. די קריסטן פֿרעגן מיר: וואָס טוסטו דאָ? פֿון וואַנען ביזטו געקומען, פֿון יענער וועלט?

איך האָב אין דער סביבה ניט געקענט לאַנג בלייבן, ווייל די בערג מיט קברים האָבן מיר געלעכערט מיין האָרץ. איך האָב ניט געקענט שלאָפֿן קיין נעכט. עס האָט זיך מיר געדוכט, אַז איך הער קולות פון די לאַנגע גריבער, וווּ מיינע טאַטע־מאַמע, ברידער און שוועסטער ליגן. די זייטיקע געס־לעך זיינען אויסגעפֿלאַסטערט געוואָרן מיט די מצבות פֿון נייעם בית־עולם. מיט אַ פֿאַרקלעמט הארץ האָב איך גע־שוואָרן אַ הייליקע שבועה צו פֿאַרלאָזן דראָהיטשין און גע־פֿינען אַהיים אין ארץ ישראל. ווי דער וועג זאָל ניט זיין שווער וועל איך זיך אַהין דערשלאָגן. אין מיין שטאָט איז ניטאָ קיין אָרט פּאַר מיר, אויסגעמעקט געוואָרן יעדער שפור פֿון לעבן. דער יידישער ישוב פֿון מיין שטאָט, מיט אַזוי פֿיל שיינע יידישע טראַדיציעס, וווּ די שטיינער און וועגט זיינען געווען אָנגעזאָפּט מיט יידישקייט און תורה, איז אויסגעריסן געוואָרן מיט דעם וואָרצל. יעדער צייכן איז אָפּגעווישט. איך האָב נישט קיין ווערטער צו באַשרייבן די „מגילת־אש" פון מיין שטאָט דראָהיטשין.

איך האָב מיין לעצטן בליק געוואָרפן אויף די דראָהיטשי־נער גאַסן און געזאָגט „אַדיע אויף אייביק", און זיך דערשלאָגן צו אַ לאַגער אין פראַנקפורט.

איך בין געזעסן אין אַ פינצטערן לאַגער עטלעכע חדשים און מיט ביטערניש אָנגעקוקט דאָס אויסגעפרעסן מערדער־פֿאָלק, וואָס האָט דער׳הרג׳עט מיינע טאַטע־מאַמע. איך האָב ניט געקענט אָטעמען די פֿאַרשטיקטע לופֿט פֿון דעם בלוטיקן לאַנד וואָס רופֿט זיך „דייטשלאַנד" און איך בין מיט מיין פֿרוי אַוועק פֿון דאָרטן צופֿוס. מיר זיינען דורך גרויסע בערג געגאַנגען דעם לאַנגן וועג ביז מיר האָבן זיך דערשלאָגן קיין איטאַליע, צו דער שיף, וואָס וועט אונז פירן קיין ארץ ישראל.

אין אייביקן אָנדענק פון אונדזערע אומפֿאַרגעסלעכע

שוועסטער און שוואָגער

רחל (42) **און חיים** (44) **קאָברינסקי**

זייערע קינדער

מרדכי (18) **און חיה־ביילע** (9)

שוועסטער

בת־שבע (45)

אַלע אומגעקומען, הי"ד!

אסתר מאַרגאַן (אסינינג, ניו־יאָרק)

און טילע קאַפּעל (ניו־יאָרק)

זען בילד אויף זייט 354

דראָהיטשין פאַרנומען פון די רוסן

יולי 17, 1944

קומען צו דער קודאַן ליניע ביי ביאַליסטאָק און בדעסט־ליטאָווסק. — דאָס איז די ליניע וואָס רוסלאנד האלט פאר אירר אמת'ער נרעניץ מיט פוילן — נעווינט פרישע 16 מייל אויפן וועג צו בערלין — דייטשען זאָגען וויייטער, אז רוסען אטאקירען מיט מאסען כוחות אויפן וועג צו לעמבערג. — פאנק באפט אלים די באפעלקערונג פון מזרח־פרייסען

אין אייביקן אָנדענק פון אונדזער מוטער **באשע** (אויבן, לינקס) און שוועסטער **לאה מאַזורסקי**, ביידע אומגעקומען, הי"ד!

די מאַזורסקי־קינדער: וועלוול (ניו־יאָרק), אברהם, דוד (אַרגענטינע) און פעלטע (ארץ־ישראל).

לזכרון עולם: אונדזערע עלטערן **ר' זושע** און **חיה־פריידע** **וואַרשאַווסקי**, ע"ה, די מוטער (רעכטס) געשטאָרבן י"ב אדר א', 1943, אין סיביר, דער פאָטער — י"ז תמוז, תשט"ז, 1956, אין ארץ־ישראל. זען זייט 208.

וואַרשאַווסקי־קינדער: רחל מאַזורסקי (ניו־יאָרק), מרדכי, בערל (ארץ־ישראל), זלאַטע־מרים וואַרשאַווסקי (קאַנאַדע).

אין אייביקן אָנדענק פון אונדזערע און אַלעמענס

פריינט

משה און באַדיע שטיינבערג

(אַפטייקער)

זיערע קינדער

אסתר און כלאַוונע

אַלע אומגעקומען, הי"ד!

ישעיה און זלאַטע־מרים וואַרשאַווסקי (קאַנאַדע)

לאנדאן, מאנטאג — די רויטע אר־מיי האט זיך פארנומען אויף ביסק און ביאליסטאק און אין א נעווינם פון זעכצהן מייל דערנייכט די אזוי־נערופענע קורזאן־ליניע, וועלכע רא־דיא־לויס רוסלאנד'ס פארלאנג, אפטיילען פוילען פון רוסלאנד.

די רוסען האבען זיך אויך א יוק נעטאן אין דער רייכטונג פון ראטווע און זיינען צוגענומען ביז אנדרהאלב מייל נאר פון איידע מיטלינע־ניצע, נעמענדיג סטאלבאווא.

די פינף רוסישע ארמייען, ווערבע נעהען אויף אסטפרייסען אין יואר־שע, האבען נעכטען נעניטען פרישע 410 שטעט און שטעטלאך. דריי הונ־דערט פון די פונקטען זיינען באפרייט נעווארען אויפן וועג צו ביאליסטאק און ברעסט־ליטאווסק. די ערסטע נאכ־באהערשטע פעסטונגען, וואס דאספען עס פארשטעלען דער דייטשער ארמיי דעם וועג צו וואַרשע און דעם פויער־שען פלאבלאנד.

אין דער רייכטונג צו ביאליסטאק האבען די רוסען נענומען די שטאט וויסלאווע, צוהה מייל פון זייערע פרי־הערדינע פאזיציעס. אין די ארמיי, וואס נעהט אויף ביסק, האט נענו־מען שטשערבאציא, 39 מייל נאדר־איסט פון דער שטאדט. אנדערע שטעטלאך, וואס זיינען באפרייט נע־ווארען, זיינען ש'עשעווא, 37 מייל נאדר־איסט פון ביסק, פרזשאני, 45 מייל נאדר־איסט, און דראגיטשין, 60 מייל מזרח פון ביסק. דא האבען די רוסען דערנייכט א נעווינם פון זעכ־צהן מייל דורכן טאג.

האלטען ביי קאוונא

באריכטען פון מראנט זאגען, אז די רוסען זיינען צוגענומען נאהענט נעניג פון קאוונא צו אנענו עפענען א פאר נאנען פייער אויף דער שטאט. מיט א טאג צוריק זיינען זיי נעווען א עלף מייל פון קאוונא.

צוזיישען קאוונא און ביאליסטאק האבען די רוסען פארנעמען זייער אכטאלט אין דער נעגנט ניעמאן, וואו זיי זיינען נאר צוויי מייל פון דעם סואיואלקער דרייעק, וואס היטלער האט אינקארפאדירט אין מזרח־פרייסען. דעכענענדיג אלט פ"יי סען, זיינען די רוסען נאר אין 39 מייל פון דייטשער טעריטאר.

אינער צוויי טעטלאך זיינען (פאלטזעניג אויף צוויי־טעג פריהער)

בילד רעכטס: שמעון און חנה פון האַרבאַכע, זיערע קינדער און אייניקלעך, אַלע אומגעקומען, הי"ד! בילד ענומען אין האַר־באַכע. בילד לינקס, פון לינקס: הערשל שמיד, — אסתר־לאה לעוו, באַבצע און שרה סלאַנימסקי (אויבן). אַחוץ שרה'ן, הי"ד!

DROHICHYN LIBERATED

JULY 17, 1944

London, July 17.—Red Army forces, driving westward toward the twin German bastions of Bialystok and Brest-Litovsk, reached the Curzon Line today.

Other Soviet troops to the north pushed within a half mile of the Latvian border and widened their Niemen River bridgeheads for a direct attack into German-delineated East Prussia.

Stockholm reports said Soviet parachutists were descending in East Prussia and taht the Germans had ordered the eastern half of that province evacuated.

Gains Reach 16 Miles.

The five Soviet armies driving toward East Prussia and Warsaw scored maximum gains of 16 miles and liberated more than 410 localities today.

To the south Berlin reported a mighty Red offensive in southeastern Poland ha dcarried within 35 miles of the great rail junction and fortress city of Lwow.

There still was no indication from Moscow that the Russians had driven into the Suwalki triangle of East Prussia which Germany annexed from Poland in 1939. But Moscow dispatches said the Russians were fighting in the "immediate neighborhood" of the border and Stockholm reported a wave of panic was sweeping taht breding ground of the German junkers military clan.

Drive for Bialystok.

The Curzon line was reached by a Russian column driving toward Bialystok, 78 miles north of Brest-Litovsk. That force took Velikaya Berestovitsa 35 miles east of Bialystok and on the Curzon Line which Russia has suggested serve as the basis for settling the Soviet-Polish border problem. The line was suggested by a commission headed by the Briton, Lord Curzon, as the Russo-Polish border after the last war but never was adopted.

The Russians took more than 300 towns in their double drives toward Brest-Litovsk and Bialystok, which form the main German defense wall guarding the entrance to the Polish plains and Warsaw.

One force descending on Bialystok captured Svislogh in a 10-mile gain. The other, pressing toward Brest-Litovsk from several directions, reached the closest to that city at the town of Shcherbovo, 30 miles northeast. Other towns captured were Shreshev, 37 miles northeast of Brest-Litovsk; Pruzhany, 45 miles northeast, and Drogichin, 60 miles east which was taken in a 16-mile spurt along the Moscow-Warsaw railroad.

North of Bialystok the Russians closed in on the old Lithuanian capital of Kaunas and front reports said Soviet artillery had begun shelling the Germans in that stronghold. Between Kaunas and Bialystok, the Moscow war bulletin said, the Russians widened their bridegheads on the west bank of the Niemen River where they are two miles from the Suwalki triangle and 39 miles from pre-war East Prussia.

At the northern end of the 500-4mile front curving down from east of Latvia to the Pripet marshes the Russians overran the rail junction of Sebezh, on the Moscow-Riga line 10 miles from Latvia. North of Sebezh they took Stolbovo, half a mile from the Latvian border.

ר׳ אייזיק און חאַשע וולאַדאַווסקי, ע״ה. לינקס: אַ שכן, לייזער

אין אייביקן אָנדענק פון אונדזערע טייערע

עלטערן

אייזיק ב״ר שמואל ע״ה, חאַשע וולאַדאַווסקי הי״ד

ברידער

דוד וולאַדאַווסקי און פאַמיליע הי״ד
מאיר וולאַדאַווסקי און פאַמיליע הי״ד

שוועסטער

רייזל גרושעווסקי און פאַמיליע הי״ד
הינדע און פאַמיליע הי״ד
רחל און פאַמיליע הי״ד
לאַנע און לייזער לעוו ע״ה
יהודית נאַוויק ע״ה

שוועסטערס קינדער

יוזף און לאה לעוו און קינדער משה, לייזער הי״ד
מויבע לאה, מאַן משה און קינדער הי״ד
מוטער טויבע לאה בת ר׳ משה ע״ה — כ״ב טבת

אין טרויער: מלכה וואַרשאַווסקי, חיה גאַלדמאַן, חאַשע בירענבוים, פייגל קאַהן (שיקאַגע), יאַשקע און יודל וולאַדאַווסקי (קובאַ).

פון לינקס: זיידל שטיינבערג, בערל קאַזאַק (מיט דער באַרד), זכריה קאַפלאַן שינדער, קאַזאַק (ינגל), ע״ה, און שטיינבערג (לעבט), לעם בערל קאַזאַק׳ס הויז

יעקב מישאַווסקי, אומגעקומען, הי״ד!

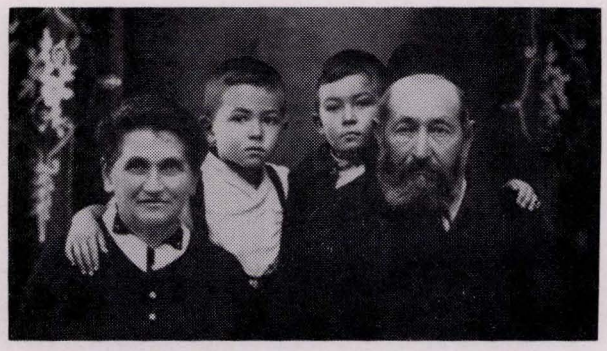
די רויטע אַרמיי אין דראָהיטשין

פון **יואל סלאָנים**

עס האָט אין מיין האַרץ זיך געגעבן אַ רויש אַזאַ פרייד,
ס׳האָבן אָנגעהייבן זינגען ביי מיר מיינע רייד,
ווען איך האָב געלייענט: „די רויטע אַרמיי
איז שוין אין דראָהיטשין אַריין...״
כ׳האָב געקוקט אויף די ווערטער און ווידער געלייענט,
פֿאַרטיפט זיך — און ווידער די ווערטער געלייענט,
און עפּעס דערהערט האָב איך פּרייַלעכע מעשיות,
געזונן האָב איך זקנים מיט גליקלעכע בליקן,
די אַקסלען געגליכטע, טריט שטאָלצע, באַשטראָלטע.
פֿאַרגעסן די טעג ווען דער פיינט האָט געהויערט,
די טעג, ווען דראָהיטשין אין שרעק האָט געטרויערט,
חדשים, די פינצטערע, אַלטע.

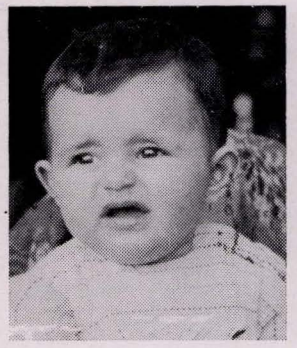
געזונן האָב איך קינדער מיט קול׳כלעך צעשפּילטע,
זיך פּליגלען אין גאַס; יונגע פֿאַרליבטע
אין שמייכעלם ; און יידן געמיטלעך שפּאַצירן
אַן שרעק פֿאַר די פּריצישע הינט; און עס פּירן
די ווענען אַט גלייך, אַט געדרייט, צו די סעדער
מיט עפּל און בערן, צו פּעלדער מיט קאַרן.
און עס קלינגען אין לופטן טיף־רוסישע „פּעסניעס״,
און בענקנדיק־האַרציקע יידישע ניגונים,
און הייסע ראַמאַנסן ווי גליענדע בלומען — — — —
אוי, יאָרן, איר יאָרן, איר יונגל׳שע יאָרן,
ווען איך בין געקומען קיין דראָהיטשין צופֿאָרן
פון ניו יאָרקער גאַסן, מיט טרויטן באַנומען.
איז דאָס, וואָס איך זע איצט, אילוזיע און שווינדן
וועט אַלץ אויפֿשוינדן אַזוי ווי די ווינטן,
צי איז דאָס די וואָר און עס ווועלן זיך צינדן
פֿאַר׳כשופֿ׳טע שטראָלן דורך גליקלעכע טרערן,
דאָס ווייטע, פֿאַרפֿרעמדטע, וועט נאָענט נאָך ווערן?

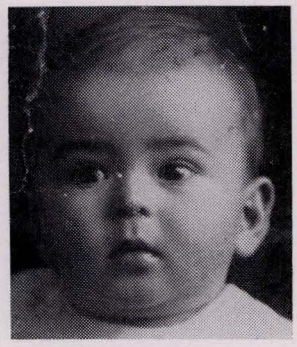
לייען איך ווידער די ליכטיקע ווערטער:
„די רויטע אַרמיי איז אין דראָהיטשין אַריין...״
און פֿלוצלינג פֿאַרגעס איך מחלוקות, דעבאַטן:
איז ענגלאַנד צי רוסלאַנד געראַטן אין דעם קריג?
איך גלויב נאָר און וויל אַלץ מער גלויבן, אַז די רויטע
אַרמיי וועט נאָך יובלען ענטגילטיק איר זיג,
און היטלער אַליין מיט זיין שטאָלענער מאַכט
וועט ליגן צעשמעטערט, וועט ליגן צעקראַכט.
נאָר באַלד פֿאַלן ווידער אין האַרץ ביי מיר שטיינער,
און ספֿקות ווי שפּיזן, איך קריין מיינע ציינער,
ניטאָ קיין ישועה. ווי קאָן מען איצט האָפֿן?
דאָס ליכטיקע גלויבן ווערט פינצטער אָנטלאָפֿן.
אין רויך פון פּיין־סענטימענטן און פּראָסטיקער לאָגיק
ווער איך משוגע. כ׳וויל אַוועק אין דער הויך,
צום בלוי וואָס איז לויטער, צום גראָז וואָס איז זוניק,

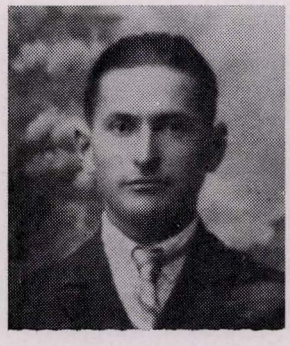

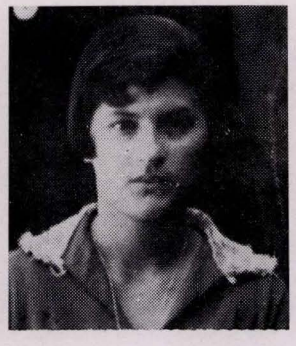

אהרן־שמואל און ביילע גאָלדמאַן און איניקלעך (אויבן), קינ־דער פון זייער טאָכטער פּעסל און דוד עפּשטיין. 2טע שורה, פון רעכטס: פּעסל און מרים. 3טע שורה: פּעסל׳ס יינגעלע (רעכטס) און מרימ׳ס מיידעלע. 4טע שורה: אסתר און יאָסל (געשטאַרבן אין דער פּוילישער אַרמיי). אהרן־שמואל איז גע־שטאָרבן ט׳ חשון, 1941, איבעריקע, אַלע אומגעקומען, הי״ד!

צו ריזיקע בערג, אַ צעפליגלטער אָדלער,
צום ענדלאָזן רוים אין דורכזיכטיקן שיין,
נאָר פֿלוצלינג דערהער איך אַ שאָל פון טרומפֿייטן:
„די רויטע אַרמיי איז אין דראָהיטשין אַריין".

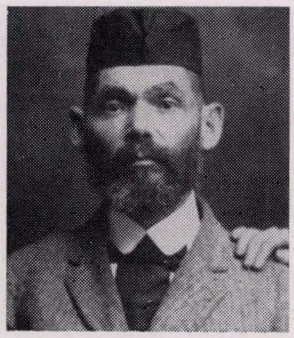
און ביטול׳דיקע ווערטער גליען אויף, ווערן גלויביק,
און לויטער ווערט אַלץ, ווָאס געווען איז שטויביק.
כ׳זע יאָנאָווע, בערעזע און כאָמסק און קאָברין,
די שטיבעלעך פון שטרוי און די שטיבעלעך פון ליים,
מיין זיידנ׳ס, מיין באָבעס, מיין טאָטנ׳ס היים,
און ס׳דאָכט מיר מיין זיידע איז פון קבר אַרויס
מיט זיין ליולקע פאַרדרייט אין זיין ווייסער באָרד,
און ס׳דאָכט מיר מיין באָבע אין אַטלעסענעם קלייד
זי שטייט לעבן אים ווי פאַר׳כשופ׳ט צום אָרט.
און דער רב אין אַ קיטל, מיט ברכות׳דיקע הענט,
באָרד־פֿאות התלהבות׳דיק, די אויגן צעברענט,
די רעבעצין, אַ לויטערע, מיט זיבעטן חן,
זי רייסט זיך אין תכריכים אַ מצוה־טענצל גיין.
איך זע אין פאַנטאַזיע אויף „אונטער דעם לינדן"
דעם מאָרש פון דער רויטער אַרמיי. איך פֿאַרנעם
די קדושים, די קעמפֿער, מיט פלאַטערנדע פאָנען,
וואָס זיינען געגאַנגען אויף קדוש השם,
דראָהיטשין — בערלין. עס צעגייען די וואָלקנ׳ס,
עס באַווייזט זיך אַ שיין —
„די רויטע אַרמיי איז אין דראָהיטשין אַריין . . . "

איז דאָס, וואָס איך זע איצט, אילוזיע און שווינדן
וועט אַלץ און פאַרשווינדן אַזוי ווי די ווינטן,
צי איז דאָס די וואָר און עס וועלן זיך צינדן
פונקען פון האָפענונג, מיט אייגענע זיך צו פאַרבינדן...

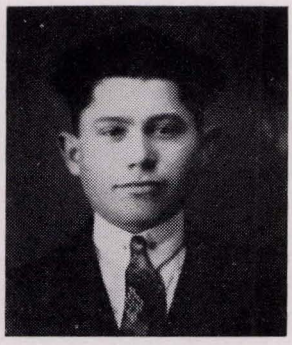
געדרוקט אין „טאָג", ניו־יאָרק, 1944. זען זייט 283.

•

[מיר אַלע האָבן זיינער צייט געפילט אַזוי ווי יואל סלאָנים. אָבער, ליידער, ביים אַריינמאָרש פון דער רויטער אַרמיי קיין דראָהיטשין, האָבן בלויז דער „רב אין קיטל", „די רביצין אין תכריכים" און טויזנטער קדושים געווינט אין די גאָסן... ו.]

אין אייביקן אָנדענק פון אונדזערע ליבע עלטערן און ברידער

אהרן ב״ר ישראל, סירקע (בת ר׳ משה גאָלדמאָן) לעוו (אויבן)
און זין יעקב (רעכטס) און אברהם, ע״ה. די לעוו׳ס האָבן גע־
היראָט 1899. ר׳ אהרן איז געשטאָרבן י״א אדר, 1928 אין
דראָהיטשין. סירקע, יעקב, אברהם זיינען אומגעקומען, הי״ד!

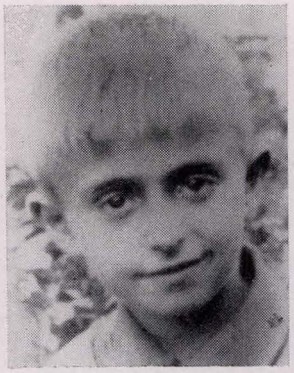
קרובים:

חיים משה לייזער׳ס און שרה עפשטיין און קינדער: איידל,
בערל, חייטשע, איר מאָן בערל און קינד, אומגעקומען, הי״ד!

יצחק און שרה עפשטיין (טשערָאָמכער) און קינדער, אַלע אום־
געקומען, הי״ד!

די לעוו־קינדער: לייזער, מרדכי, חאַמקע קאָהן
(שיקאָגע), שעפּסל און יצחק (חיפה).

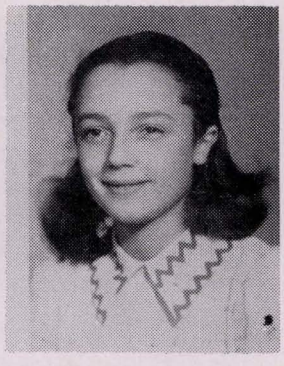
כלאָונע און לייטשע פיסעצקי און קינדער ישראל־דוד און
שמואל־יודל (לינקס), אַלע אומגעקומען, הי״ד!

שארית הפליטה פון דראָהיטשין

פאַרשיקט קיין רוסלאַנד און אַזוי אַרום געבליבן לעבן

אברהם און סימע אַוועדוך (אויבן) און קינדער: חוה און בעלאַ (ל׳נקס). געווען אַרויסגעשיקט 1941 פון די סאָוועטן קיין סיבי׳ר. 1945 צוריקגעקומען, געפינט זיך היינט אין ארץ ישראל. בילד געגומען אין וואַצלאַוו, פוילן, אויגוסט, 1949. זען זייטן 187, 188 און 211

'צוואַרב יהודה דוד נאַרדמאן אין אננעקומען א ראַטער פון זיין שוואַגער שלמה נאַדמאן, פון ייסהיים, דייטשלאַנד, דאטירט אויגוסט דעם 10טן, אין וועלכען ער שרייבט אז א פאַר־זאמלונג פון די שארית הפליטה פון דראָהיטשין פאַלעסקי און אומגעגענד איז אפגעהאלטען געווארען. "א מנחם אב, דער טאָג פון יאָהרצייט וועז די ליעבע און טייערע אין נעטא ב' זיינען אומגעקומען דורך די תהיונים אין 1942. די אין נעטא א' זיינען אומגע־קומען דעם 15טן אקטאבער 1942, צוואמען דרייַ טויזנט אידישע קדושים.

נאָכדעם ווי עס איז נעזאָגט געוואָר־דען א הזכרה איז נעמאכט געווארען בייַ חזן יוסף קאָפּאָן און שמואל אפל־בוים, וועלכער האָט אריין איבערגע־לעבט די גרויזאמע טעג־אָן נעטא פון דראָהיטשין, האָט איבערגעלעבט אין אייַנצאָהליטען פון די איבערלעבונ־גען און ענווים, איז אייַנשטויבן באַ שלאָסען געווארען צו שטעלן זיך אין פאַרבינדונג מיט די לאַנדסלייַט אין אַמעריקע און צו בעטן זיי אויסצור שטעלן אין ארץ ישראל וואו אלע ווי־לען עולה זיין, א בנין וועלכע זאל זיך רופען „בית הדראָהיטשינאַים", וואו יעדער דראָהיטשינער, באַכטונג און פון אומגענענט עורה, זאל קענען זיך אפרוהען דאָרט ביז גר וועט קריגען ארבייט און א דירה.

א קאמיטע באשטעהענד פון שלמה נאַדמאן, הערש גרינבערג פון ייפ־הייַם, שמואל עפּערבוים, פון כיינבען, און שעפּסל וואַרשאַווסקי, פון אייל־בינג, איז אויסגעקליבען געווארען צו שטעלן זיך אין פארבינדונג מיט די לאַנדסלייַט פון שיקאגא און פון ניו יאָרק.

די וועג דאָס דורכצופיהרען איז צו שטעלן זיך אין פארבינדונג מיט די נעהרייַגע ציוניסטישע אינסטיטוציעס אין אמעריקע און אין ארץ ישראל.

דאָ איז א ליסט פון די העבעניש־כליבענע דראָהיטשינער וועלכע האָבען זיך באטיליגט אויף דעם מיטינג.

די פאלגענדע געפינען זיך אין דייטשלאַנד:

שלמה נאַדמאן, רחל נאַדמאן, הערשע וויינגארטען, יענטע וויינגאר־טען, שייַע וויינגארטען, פערל וויינ־גארטען, מרדכי נאַדמאן, רעגינא נאַדמאן, יצחק נאַדמאן, שמואל עפּעלבוים, משה גינגאיד, ראָה גינ־גאיד, מלכה גינגאיד, העסקע גינגאיד, פרייַדיל גינגאלד, מאטקע גינגאיד, לעזו בערייַ, ציפּי רעזו, אריעזער רעזו, מיכלע רעזו, מאיר נעמדקער, אסתר נעמדקער, חיים נעמדקער, דוד נעמדקער, פסח סאנדזוק זעלדע סאנדזוק, שפּר־סיל וואַרשאַווסקי, חייטשע וואַרשאַוו־סקי, אברהם וואַרשאַווסקי, יצחק פּי־סעצקי, רחל וויינזיפער, מענדער ווי־נאזיפער, שלמה וויינזיפער, יעקב רע־ווין, ערקע רעווין, יוסף רעווין, רידא פּאַרק, איינאַז פּאַרק, פייגערע פּאַרק, אלטער מאזורסקי, סראווע מאזורסקי, חייטשע מאזורסקי, חיים מאזורסקי, פּעריטע מאזורסקי, אפּדים מאזורסקי, רחה מאזורסקי, מאזורסקי, אדעלע זיסמאן, זיסמאן, זיסמאן, פּנחס בי־דער, רחל בידער, אהרן בידער. אדוך בידער, נחום בידער, האדעם בידער, שמואל בידער, פּאיע בידער, חייטשע בידער יענטע בידער.

פאלגענדע נעפינען זיך אין פוילען: אווערבאך אברהם, אווערבאך סימע, אווערבאך חיה, אווערבאך בויים, וואַרשאַווסקי זישע, וואַרשאַווסקי בע־רוך, וואַרשאַווסקי רחל, וואַרשאַווסקי אברהם, וואַרשאַווסקי באשקע, וואַר־שאַווסקי ישעיהו, וואַרשאַווסקי, זאַ־טע־מרים, וואַרשאַווסקי בריינדער, וואַרשאַווסקי אריהו דוד ספּעווא נחום, ספּעווא שרה, ? אסנע.

אין איטאַליען זאַרעפּקי שעפּסל, קראַוויץ ?

אין דייטשאַרנד: פערדמאן יהודה פון אפּעלד, אייזענבערג לאה, אייזע־בערג טעפּדאר, באקאַרטשוק משה, באקאַטשוק צירל, דאַראַוויצקי מא־טיי, אייזענשטיין נחום,

ליסט פון כאַמקעס, איצט אין דייטשלאַנד

קאן לייביש, גרינבערג הערש, גרינ־בערג פּערטע, גרינבערג חנה, גרינ־בערג דוד, גרינבערג, מיידעם, פּאַדא־ראָווסקי מייער, פּאַדאַראָווסקי פּאיע, פּאַדאַראָווסקי חיה, פּאַדאַרעווסקי משה אהרן, סימאַנאָווסקי משה הערש, אין פוילען, סימנאווסקי פייגע, פוויין; הערשיו יצחק, און בוים דוד אין אי־טאליע.

אין אייביקן אָנדענק פון מיינע טייערע שוועסטער און שוואָגער

פייגע־רחל (בת ר׳ בצלאל), **מאַן משה גאַרבוז**

און 5 קינדער

אַלע אומגעקומען, הי"ד!

לואיס הוירש (מיאַמי־ביטש)

אין אייביקן אָנדענק פון אונדזערע ליבע עלטערן

לייבע און חיה־שרה סאַפּיר און קינדער

אומגעקומען, הי"ד!

אסתר און אברהם זעליג שעדראָוויצקי

רבקה ראָזענצוויג־קאַראַלינסקי, מאַן, קינד געראַטעוועט

שארית הפליטה פון דראָהיטשין

אויסבאָהאַלטן זיך אין וועלדער אַרום דראָהיטשין

אַ קליינער צעטל פון לעבעדיקע בענק אידן אין דראָהיטשין, לעבן פינסק, אין אַרומיגע שטעטלאָך וועלבע געפינען זיך איצט אין דראָהיטשין

מען קען שרייבן צו זיי אויף פאָלגענדע אַדרעס:

U. S. S. R. — PINSKAYA OBLAST
GOROD DROGITCHIN, U. S. S. R.
דער צעטל אין ערהאַלטען געזאַרען פון:
MR. DAVID KRAVITZ
504 GRAND ST., NEW YORK, N. Y

אַדלער, אברהם, פון דראָהיטשין
אַדלער, זיסע, פון דראָהיטשין
אַדרעזשינסקע, יעקב, פון אַ דאָרף
גערשטענהויז, משה, פון, דראָהיטשין
גאָלדבערג, נחום, פון יאַניץ.
זאַרינקע, חיה, פון סיקנע.
איהר קינד, פון סיקנע.
וואַזאָנסקע, שיינע, פון דראָהיטשין.
זאַרעצקי, שעפסע, פון דראָהיטשין.
זאַרעצקי, שרה, פון דראָהיטשין.
זאַרעצקי, מאַרע, פון דראָהיטשין.
לערמאַן, שלום, פון דראָהיטשין.
ספיוואַק, שרה, פון דראָהיטשין.
עפּעלבויס, יצחק, פון זאַראָך.
פאקורניק, משה, פון ליבעשיי.
פעלדמאַן, חיה, פון דראָהיטשין.
פעלדמאַן, יוסף, פון פאָהאָסט.
קראַצעק, רחל, פון דראָהיטשין.
רוצקי, איציק, פון מאַרלי.
רוצקי"ס ברודער, פון מאַרלי.
שוסטער, אַהרן, פון אַדריזשנע.
שינדער, חייע, פון פינסק.

די אינגלאָר פון דראָהיטשין. וועלבע לעבען און געפינען זיך אין דער רויטער ארמיי:

אַרלאָנסקי, זלמן.
אַרלאָנסקי, יאָנקל.
בערג, שמעון, לעוו, בער.
לעזי, שמעון.
לעכטוויצקי, לייבעל.
רובינשטיין, איצל.
רובינשטיין, יוסף.

עפּעלבוים, שמואל א.א.

[אין דער רויטער אַרמיי זיינען אויך געווען די פאָלגענדע: ירמיה גראָסמאַן (געווען אין רוסלאַנד), איזע פיסעצקי, ראובן גאָלדבערג, מרדכי גאָלדמאַן, יהושע קאָפּעלושניק, ברוך באָראַנטשוק, בנימין בוים, בערל גאָטליב, יאָסל לעווין, גאָדל שערעשווסקי א.א. די לעצטע צווי געפאַלן אין שלאַכט...]

מעשל אַווערבוך, חיה־פריידע וואַרשאַווסקי, חנה גינגאָלד, סענדער ווינאַווקער געשטאָרבן אין רוסלאַנד. ז.ז. 208, 211, 306, 356

אַ גרופּע פון דראָהיטשינער און כאָמסקער שארית־הפליטה, געווען אַרויסגעשיקט דורך די באָלשעוויקעס קיין רוסלאַנד אין 1941, פאָטאָגראָפירט אין צייפהיים, דייטשלאַנד, 28טן יולי, 1947. ערשטע ריי פון לינקס: —— גענדלער, שמואל עפּעלבוים, צבי ווינגאָרטן א.א. צווייטע ריי פון לינקס: עלקע לעוו, שלמה־זעליג און רחל גאָלדמאַן, משה און לאה גינגאָלד, יענטע ווינגאָרטן, שעפסל און חייטשע וואַרשאַווסקי. זיצן אונטן: ווינאווקער, מ. גאָלדמאַן א.א. ז.ז. 233, 333, 334, 335

אַלטער קופערמאַן (הינטן), הי"ד, און גאָלדבערג

אין אייביקן אָנדענק פון אונזערע ליבע שוועסטער

רחל קארזש און פאַמיליע

רבקה און פאַמיליע

ברודער

אלתר קופערמאַן און פאַמיליע

אַלע אומגעקומען, הי"ד!

די קינדער פון מיכל קופערמאַן:
ב. אייזענבערג (ניו־יאָרק) א.א.

מאיר מרדכי הויזמאַן, אַלס פוילישער סאָלדאַט, געפאַלן אין שלאַכט, 1939

אין אייביקן אָנדענק פון אונדזערע

דראָהיטשינער קדושים

אַ גרופּע דראָהיטשינער פון אַמעריקע און קאַנאַדע:

גראָסינגער, מלכה; וואַרשא, יוסף; טענענבוים, ברידער; לאַמאַסקי, סעמיועל; ליבערמאַן, הערי; מילער, פרויד; מישאָף, מאיר; סאַפּאָזשניק, יונה; שאַץ, מר און מרת; שוואַרצבערג; קראַנשטאָט, עני.

•

אל־ה אזכרה ונפשי עלי אשפכה... כי בלעונו זדים כעגה בלי הפוכה... כי בימי ד־יטלער לא עלתה ארוכה... ליהודי אירופה הרוגי מלוכה...

דאָס איז דער געלער מגן־דוד מיטן וואָרט „יודע", וואָס די דייטשן, ימח שמם, האָבן געצוואונגען אונדזערע יידן צו טראָגן, אַלס שאַנד־צייכן, אויף זייערע בגדים, ווי אויך אָנצוקלאַפּן אויף די טירן פון זייערע הייזער... דאָס האָט געמיינט, אַז די יידן שטייען אויסערן געזעץ, האָבן נישט קיין שום בירגערלעכע און מענטשלעכע רעכט און יעדער איינער קען טאָן מיט די יידן וואָס ער וויל... טאָ לאָמיר עס געדינקען לדורות, וואָס דער דייטש האָט געטאָן צו אונדז...! — [ד.ו.]

יחתונו בני גרמניה השוממה... הרעו לנו מכל מלכי אדמה... רעדה תאחוז כל שומע שמוע, ותזלינה דמעות עינינו, בהריגת שמונה מליונים מבחירי עמנו.

אונדזערע קדושים

קהלות הקודש שמסרו נפשם על קדושת השם... הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו...
יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך... ונקיתי דמם לא נקיתי... השם ינקם דמם!

אומגעבראַכט פון די דייטשישע רוצחים אין צוויי שחיטות

י״א אב, תש״ב, 25טן יולי, 1942 — ו׳ חשון, תש״ג, 15טן אקטאָבער, 1942

ד״ערד״. — די דאָזיקע רשימה מיט נעמען פון קדושים איז פאַרשטענדלעך נישט פאַלקאָם. גענוים האָבן מיר, נישט צוליב אונדזער שולד, אויסגעלאָזן פיל קדושים־נעמען. באַזונדערס, איז געווען אַן אוממעגלעכקייט פעסטצושטעלן די צאָל און נעמען פון די דראָהיטשינער גע׳הרג׳עטע יידישע קינדער, וועלכע האָבן זיך געציילט אין די טויזנטער. אויך האָבן מיר נישט קיין ליסטע פון דער גרויסער צאָל יידישע פליטים, וואָס האָבן זיך געפונען אין שטאָט און זיינען אומגעקומען צוזאַמען מיט אַלע דראָהיטשינער יידן, הי״ד! אַ טייל פון די נעמען האָבן צוגעשיקט שלמה זעליג גאָלדמאַן און פיניע בודער. יוסף פעלדמאַן האָט פיל צוגעהאָלפן. — דוב וואַרשאַווסקי

א

אדלער, רחל־לאה
אדלער, יצחק
אדלער, חיים
אדלער, שרה־רייזל
אדלער, חנה
אדלער, יענטל
אדלער, מרים
אברהם טשעראָמכערם

אדעלסקי, יוסף, מגיד
אדעלסקי, באַדיע
אדעלסקי, צמח
אדעלסקי, אבא

אווערבוך, מנחם

אויבערמאַן, אהרן מאיר
אויבערמאַן, חאַשע הענדל
אויבערמאַן, קלמן
אויבערמאַן, פרוי
אויבערמאַן, קינדער
אויבערמאַן, לייבע
אויבערמאַן, פרוי
אויבערמאַן, קינדער

אוקראַינעץ, ישעיה
אוקראַינעץ, פרוי
אוקראַינעץ, קינדער

אוקראַינעץ, שכנא
אוקראַינעץ, פרוי
אוקראַינעץ, טאָכטער

אייזענבערג, חנה
אייזענבערג, חיה־שפרה
אייזענבערג, נאָך קינדער

אייזענשטיין, אברהם יצחק
אייזענשטיין, חאַשע לאה
אייזענשטיין, צביה
צביה׳ס מאַן און קינדער

אייזענשטיין, אליהו
אייזענשטיין, שרה

אייזענשטיין, הערשל
אייזענשטיין, לאה

אייזענשטיין, טויבע
אייזענשטיין, 3 טעכטער

אייזענשטיין, הרב אשר
אייזענשטיין, רביצין

אייזענשטיין, שמעון
אייזענשטיין, פרוי
אייזענשטיין, קינדער

אייזענשטיין, מאיר לייב
אייזענשטיין, אסתר־רחל
אייזענשטיין, חיים־בער
אייזענשטיין, רבקה

אייזענשטיין, א יינגל
באָבל קליינמאַן, מוטער

אַלטוואַרג, חיים-בער
אַלטוואַרג, פרוי
אַלטוואַרג, באַשע, מאַן
לייבע עפּאַנד, קינדער

אַלטוואַרג, הרב אליהו-זאב
אַלטוואַרג, רביצין
אַלטוואַרג, 2 יינגלאַך
אַלטוואַרג, א מיידל
אַלטוואַרג, משה
אַלטוואַרג, פרוי
אַלטוואַרג, קינדער

אַמסטיבאוסקי, פייוול
אַמסטיבאוסקי, אסתר
אַמסטיבאוסקי, רייזל
אַמסטיבאוסקי, נישע
אַמסטיבאוסקי, פרוידקע
אַמסטיבאוסקי, משה

אַנדרינאוסקי, פריידל
אַנדרינאוסקי, מאַשע

אַקושעוויץ, מאַטיע (יאַכנעס)
אַקושעוויץ, פייגל
אַקושעוויץ, קינדער

אַקסענהאַרן, דוד
אַקסענהאַרן, חייקע
אַקסענהאַרן, 3 קינדער

אַקסענהאַרן, פּנחס
אַקסענהאַרן, פּרוי
אַקסענהאַרן, קינדער

אַרליאַנסקי, יודל
אַרליאַנסקי, קינדער
אַרליאַנסקי, יענטע
מאַן און קינדער

ב

באַרענבוים, וואַלפקע
באַרענבוים, פרוי
באַרענבוים, יאַסל
באַרענבוים, צילע
באַרענבוים, אברהם
באַרענבוים, בערל
באַרענבוים, פרוי
באַרענבוים, קינדער
באַרענבוים, טאַכטער
און פאַמיליע

בודער, מרדכי
בודער, שרה
בודער, א מיידעלע

בודער, משה
בודער, מענדל
בודער, שיינע
בודער, פריידע
בודער, אסתר
בודער, לייבע

בוים, אברהם
בוים, שיינע
בוים, יצחק
בוים, א יינגל

בוים, יעקב שמעון
בוים, אברהם, זון
בוים, גיטל
בוים, זעלדע
בוים, שאשקע

בוים, מאיר
בוים, פרוי

בוים, חוה, וואַרצעוויטש
בוים, א מיידל

בוים, טויבע הערשל׳ס
בוים, טעכטער
בוים, חיים
בוים, פרוי
בוים, יאַסל
בוים, פרוי
בוים, קינד

בוים, שלמה
בוים, פרוי
בוים, 3 קינדער

בוים, מאיר
בוים, סירקע
בוים, משה
בוים, מאַסיל
בוים, א מיידל

בוים, מאַטיע
בוים, רבקה, שוועסטער
בוים, אסתר, מאַן, קינדער

בוים, רפאל
בוים, פרוי
בוים, א קינד

בוף, הערצקע
בוף, שרה
בוף, שמעון
בוף, הינדע

בורשטיין, יוסף, יאַספּעס
בורשטיין, רבקה

בייטע, ראובן
בייטע, באַשע

בייך, שלמה
בייך, לאַנע
בייך, מאיר
בייך, יאַנקל
בייך, לייזער
בייך, נחום
בייך, א מיידל

בלאַנקלעדער, יצחק
בלאַנקלעדער, יענטע
בלאַנקלעדער, חיים
בלאַנקלעדער, יאַסל
בלאַנקלעדער, א מיידל

בליאַך, יודל
בליאַך, פרוי
בליאַך, פייוול

בעגון, אהרן
בעגון, פרוי
בעגון, משה
בעגון, נאַך קינדער
בעגון, מאיר
בעגון, פרוי

בעגון, קינדער

בעזדזשעזסקי, יוזף
בעזדזשעזסקי, פּעסל
בעזדזשעזסקי, בן־ציון
בעזדזשעזסקי, נחמה
בעזדזשעזסקי, רייזל

בעזדזשעזסקי, משה
בעזדזשעזסקי, חנה
בעזדזשעזסקי, יצחק
בעזדזשעזסקי, נחמה

בעכער, יצחק
בעכער, עטל
בעכער, אברהם
בעכער, רייזל
בעכער, מלכה
בעכער, פּייגל
בעכער, רחל

בערג, בנימין
בערג, באַבצע
בערג, משה אהרן
בערג, ציפּע
בערג, מלכה

בערג, דוד
בערג, פּאַניע
בערג, 4 קינדער

בערג, מאַטיע
בערג, פּרוי
בערג, קינדער

בערג, חאַניע
בערג, פּרוי
בערג, קינדער

בערג, חייטשע

בערג, משה גדליה׳ס
בערג, פּרוי
בערג, קינדער

בערזאַווסקי, שרה רבקה
בערזאַווסקי, באַשקע
בערזאַווסקי, ברוך

בראַווערמאַן, לאה (מוטער)
בראַווערמאַן, טייבל
בראַווערמאַן, איטשע
בראַווערמאַן, חנה (פּרוי)
בראַווערמאַן, 2 קינדער

ברופמאַן, ברכה
ברופמאַן, 3 קינדער

ברייַנדעל, שמואל
ברייַנדעל, נעכע
ברייַנדעל, ביילע
ברייַנדעל, 2 קינדער
ברייַנדעל, איטשע, זון
ברייַנדעל, ביילע
ברייַנדעל, קינדער

ברייער, פּאַמיליע

ג

גאַוורושין, נחמה

גאַטליב, מאיר לייב
גאַטליב, דאַבקע
גאַטליב, חיה איטע
גאַטליב, צביה
גאַטליב, שעפּסל
גאַטליב, 2 מיידלעך
גאַטליב, א יינגל

גאַלדבערג, אַלטער סאַכער
גאַלדבערג, אסתר
מאַן, ד״ר לאַנדוי
גאַלדבערג, חייטשע
מאַן, ד״ר הערינג

גאַלדבערג, עבדי׳
גאַלדבערג, פּרוי
גאַלדבערג, קינדער

גאַלדבערג, רייזל, משה׳ס
גאַלדבערג, רבקה
גאַלדבערג, באַדיע

גאַלדבערג, אַלטער
גאַלדבערג, יהודית
גאַלדבערג, 3 קינדער

גאַלדבערג, בנימין
גאַלדבערג, שרה

גאַלדבערג, 2 קינדער
גאַלדבערג, מוטער

גאַלדבערג, בערל
גאַלדבערג, שרה
גאַלדבערג, א קינד

גאַלדבערג, ברוך
גאַלדבערג, חנה
גאַלדבערג, ברריינע
גאַלדבערג, מאַשע
גאַלדבערג, נאַסל

גאַלדבערג, הערשל, בלינדער
גאַלדבערג, פּרוי
גאַלדבערג, איידעם עזריאל
זיין פּרוי און 2 קינדער

גאַלדבערג, וועלוול
גאַלדבערג, שבע
גאַלדבערג, טייבל
גאַלדבערג, שרה
גאַלדבערג, יעקב

גאַלדבערג, זיידל
גאַלדבערג, פּראַדל
גאַלדבערג, 2 קינדער

גאַלדבערג, זעליג
גאַלדבערג, פּרוי
גאַלדבערג, קינדער

גאַלדבערג, יונה
גאַלדבערג, רחל
גאַלדבערג, משה׳ל
גאַלדבערג, עלקע
גאַלדבערג, אליה
גאַלדבערג, מילכה

גאַלדבערג, ישראל
גאַלדבערג, פּרוי
גאַלדבערג, א קינד

גאַלדבערג, מאיר פּריידעם
גאַלדבערג, שלמה

גאַלדבערג, אברהם יעקב
גאַלדבערג, שרה (פּרוי)
גאַלדבערג, אליה

גלאָדבערג, יודל
גאָלדבערג, מאָטל

גאָלדבערג, משה
גאָלדבערג, רייזל

גאָלדבערג, משה
גאָלדבערג, פרוי
גאָלדבערג, יאנקל
גאָלדבערג, חאָמע
גאָלדבערג, תמר

גאָלדבערג, משה
גאָלדבערג, רבקה
גאָלדבערג, א קינד

גאָלדבערג, שמעון
גאָלדבערג, פרוי

גאָלדבערג, פּעשע

גאָלדמאַן, אליהו
גאָלדמאַן, שאָשע רחל
גאָלדמאַן, ישעיה 19
גאָלדמאַן, אסתר 13
גאָלדמאַן, יעקב 11

גאָלדמאַן, איטשע
גאָלדמאַן, שיינע ציפּע
גאָלדמאַן, נחמה

גאָלדמאַן, ביילע
גאָלדמאַן, אסתר
גאָלדמאַן, מרים
מאַן יצחק און קינד

גאָלדמאַן, צמח
גאָלדמאַן, דבורה־מרים
גאָלדמאַן, לייזער
גאָלדמאַן, חייטשע
גאָלדמאַן, צירל
גאָלדמאַן, יוסף דוד

גאָלדמאַן, יהודה־דוד
גאָלדמאַן, איטקע
גאָלדמאַן, 2 קינדער

גאָלדמאַן, הערשל
גאָלדמאַן, עלקע
גאָלדמאַן, מוליע און מאַן

גאָלדמאַן, משה שלמה׳ס
גאָלדמאַן, פייטשע
גאָלדמאַן, יענטע
גאָלדמאַן, יודל

גאָליצקי, דאָקטאָר
גאָליצקי, מאָניע
גאָליצקי, קינדער

גאָראָדעצקי, יעקב
גאָראָדעצקי, חנה
גאָראָדעצקי, קינדער

גאָראָדעצקי, מלכה
גאָראָדעצקי, מאַן
גאָראָדעצקי, קינדער

גאָרבוז, משה
גאָרבוז, פייגע־רחל
גאָרבוז, 5 קינדער

גווירצמאַן, יעקב
גווירצמאַן, אסתר־ביילע
גווירצמאַן, ליזע
גווירצמאַן, א מיידל

גוראַלסקי, עלקע
גוראַלסקי, אַלטער
גוראַלסקי, פרוי
גוראַלסקי, 3 קינדער

גורשטיין, הערשל
גורשטיין, אסתר נעכע
גורשטיין, 3 קינדער

גורשטיין, לייבל
גורשטיין, פרוי
גורשטיין, קינדער

גורשטיין, לייזער
גורשטיין, פרוי
גורשטיין, קינדער

גילגאָר, אַלבערט אַדוואָקאַט
גילגאָר, פרוי
גילגאָר, טאָכטער

גילמאַן, מרדכי
גילמאַן, מלכה גיטל
גילמאַן, יעקב 19

גילמאַן, ציפּע 16

גינזבורג, דענטיסטקע

גלויבערמאַן, שמערל
גלויבערמאַן, פרוי
גלויבערמאַן, קינדער

געלשטיין, אהרן
געלשטיין, פרוי
געלשטיין, קינדער

געשענבערג, ברכה

גראָסמאַן, גדליה
גראָסמאַן, פריידע
גראָסמאַן, זעליג

גראָסמאַן, דאָרע, ירמיה׳ס
גראָסמאַן, אַסקאָר
גראָסמאַן, בלומע

גרינבערג, יצחק נאָסקעס
גרינבערג, פרוי
גרינבערג, שמואל בער
גרינבערג, נאסל
גרינבערג, א מיידל
גרינבערג, א יינגל

גרינבערג, שמואל
גרינבערג, פרוי
גרינבערג, 2 קינדער

גרינבערג, ישראל
גרינבערג, משה
גרינבערג, אַנדערע

גרינשטיין, קדיש

גרינשפּאַן, יצחק מאיר
גרינשפּאַן, פרוי
גרינשפּאַן, מאַטעס
גרינשפּאַן, מנחם

ד

דאָלינסקי, ליטמאַן
דאָלינסקי, פרוי
דאָלינסקי, א יינגל

דרוקער, בצלאל

דרוקער, חנה מלכה
דרוקער, פרומע־לאה
דרוקער, זלאטע
דרוקער, לאצע

דרוקער, צאלקע
דרוקער, טייבל
דרוקער, 2 קינדער
דרוקער, לייבל א יתום

דרוקער, לאצע
מאן, קינדער

דרוקער, חיה, מאן אהרן
קינדער: מרדכי־בער,
מאיר און א מיידל

דרוקער, יצחק (ליפניק)
דרוקער, חייטשע
דרוקער, 4 קינדער

ה

האכמאן, איציק
האכמאן, אסתר רחל
האכמאן, שמואל־יודל
האכמאן, חיה
האכמאן, יעקב
האכמאן, ליפמאן
האכמאן, פישל
האכמאן, אברהם
האכמאן, ישראל
האכמאן, חנה

האכמאן, גדליה
האכמאן, חנה
האכמאן, 3 יינגלאך
האכמאן, טאכטער
האכמאן, איידעם
האכמאן, אייניקל

האכמאן, חיים
האכמאן, חאשע
האכמאן, חנה
האכמאן, חיה איטע
האכמאן, לייזער
האכמאן, דבורה

האכמאן, יצחק
האכמאן, פרוי
האכמאן, קינדער

האכמאן, משה
האכמאן, שרה
האכמאן, 3 קינדער
האכמאן, חנה,
מאן ברעסקע און קינד

האכמאן, שלמה דוד
האכמאן, פרוי
האכמאן, קינדער

האלצמאן, יצחק
האלצמאן, שרה־איטקע
האלצמאן, יהודית
האלצמאן, פייגל

האמערשטיין, דוד
האמערשטיין, פרוי
האמערשטיין, פייוול
האמערשטיין, וועלוול
האמערשטיין, חייטשע
האמערשטיין, שעפסל
האמערשטיין, א יינגל

האפמאן, נפתלי, שוחט
האפמאן, סלאווע
האפמאן, ביילע
האפמאן, נאך קינדער

הויזמאן, אלטער
הויזמאן, פעשקע
הויזמאן, מאיר מרדכי
הויזמאן, פרייד
הויזמאן, פיניע
הויזמאן, נפתלי
הויזמאן, ניסל
הויזמאן, שמערל

הויזמאן, לייבקע
הויזמאן, גיטל
הויזמאן, רחל
הויזמאן, חנה
הויזמאן, בערל
הויזמאן, פיניע

הויזמאן, חנה, מאן
שמואל גרינבערג

הויזמאן, רייזל, מאן ניסל
ציזש; קינדער:
בלומע און פייגל

הויזמאן, בערקע
הויזמאן, פרוי
הויזמאן, קינדער

הויזמאן, זעליג
הויזמאן, פרוי
הויזמאן, קינדער

הויזמאן, אליה
הויזמאן, פרוי
הויזמאן, קינדער

הויזמאן, בערל
הויזמאן, פרוי
הויזמאן, קינדער

הויזמאן, פרוי ישראל'ס
הויזמאן, אליה
הויזמאן, א ברודער

הויזמאן, יצחק
הויזמאן, פרוי
הויזמאן, קינדער

הויזמאן, שמעון
הויזמאן, פרוי
הויזמאן, קינדער

הויזמאן, אהרן שלמה
הויזמאן, פרוי
הויזמאן, קינדער
הויזמאן, מינדל, מוטער

הויזמאן, משה
הויזמאן, פרוי
הויזמאן, 2 קינדער

הויזמאן, שייקע
הויזמאן, פרוי
הויזמאן, אייניקלער

הויזמאן, חיים
הויזמאן, פרוי
הויזמאן, קינדער

הויזמאַן, זיסל

ו

וואַליאַנסקי, דאָבקע
וואַליאַנסקי, ציפּע
מאַן, 3 קינדער
וואַליאַנסקי, שיינע
מילשטיין

וואַלדמאַן, פּיניע (סאבער)
וואַלדמאַן, פּרוי
וואַלדמאַן, צביה
און משפּחה
וואַלדמאַן, העניע
און משפּחה
וואַלדמאַן, חאַשע
און משפּחה

וואַלדמאַן, מרדכי-הערש
וואַלדמאַן, שרה זלאַטע
וואַלדמאַן, טאַכטער
וואַלדמאַן, דאָבקע
מאַן און קינדער

וואַלוועלער, אהרן
וואַלוועלער, ביילע
וואַלוועלער, מרדכי, 8
וואַלוועלער, רבקה, 6
וואַלוועלער, חנה, 4

וואַלינעין, יאַשקע
וואַלינעין, מנוחה
וואַלינעין, חנה

וואַלעוועלסקי, רבקה
וואַלעוועלסקי, זלמן
וואַלעוועלסקי, מירקע
וואַלעוועלסקי, דוד
וואַלעוועלסקי, הערש
וואַלעוועלסקי, אייזיק
וואַלעוועלסקי, אברהם
וואַלעוועלסקי, ראָזע
וואַלעוועלסקי, פרוידל

וואַלעוועלסקי, רחל
מאַן מאַליש און 3 קינדער

וואַלעוועלסקי, חיים אליה׳ס
וואַלעוועלסקי, חנה
וואַלעוועלסקי, אליה
וואַלעוועלסקי, שמואל
וואַלעוועלסקי, פּעסל
מאַן און קינדער

וואַלעוועלסקי, חיים מאיר׳ס
וואַלעוועלסקי, איטקע
וואַלעוועלסקי, מרים צירל׳ס

וואַלעוועלסקי, אוידל
מאַן און 2 קינדער

וואַלעוועלסקי, חייקע
איר מאַן שלום האַלפּערן
וואַלעוועלסקי, באַנטשע

וואַלעוועלסקי, ישראל ברוך
וואַלעוועלסקי, פּייגל
וואַלעוועלסקי, שרה
וואַלעוועלסקי, משה

וואַלעוועלסקי, יענטע

וואַלעוועלסקי, לאה חיים׳ס
וואַלעוועלסקי, בנימין
וואַלעוועלסקי, פּעסל
וואַלעוועלסקי, שיינדל
מאַן און קינד

וואַלעוועלסקי, שמואל
וואַלעוועלסקי, בריינדל
וואַלעוועלסקי, זאב, אינזש.

וואַלעוועלסקי, שמעון

וואַלפּסאַן, חיים בצלאל
וואַלפּסאַן, רחל
וואַלפּסאַן, קינדער

וואַלקאָוויצקי, מייטע
וואַלקאָוויצקי, ציפּע
וואַלקאָוויצקי, משה
וואַלקאָוויצקי, דבורה
וואַלקאָוויצקי, פייוול
וואַלקאָוויצקי, פרוי
וואַלקאָוויצקי, זון

וואַלקאָוויצקי, מיכליע
מאַן משה קראַנגלאַז
קינדער: חיה א.א.

וואַלקאָוויצקי, איטקע
מאַן חיים און קינד

וואַסערמאַן, אהרן
וואַסערמאַן, פרוי
וואַסערמאַן, 2 טעכטער

וואַסערמאַן, ראַשקע,
וואַסערמאַן, הערשל, זון
וואַסערמאַן, יאַשקע, זון
וואַסערמאַן, שיינדל
וואַסערמאַן, אסתר
וואַסערמאַן, רבקה
וואַסערמאַן, חיה
וואַסערמאַן, נחמה
וואַסערמאַן, לייבל, זון
וואַסערמאַן, חנטשע
וואַסערמאַן, נחמן
וואַסערמאַן, חיה

וואַרשאַווסקי, דוד
וואַרשאַווסקי, פייגל
וואַרשאַווסקי, פרומע-גיטל

וואַרשאַווסקי, חיה-רייזל
וואַרשאַווסקי, שמואל
וואַרשאַווסקי, לייזער
וואַרשאַווסקי, פרוי
וואַרשאַווסקי, קינד
וואַרשאַווסקי, ראָבן
וואַרשאַווסקי, פרוי
וואַרשאַווסקי, קינד

וואַרשאַווסקי, משה שמואל
וואַרשאַווסקי, פּערל
וואַרשאַווסקי, שלום
וואַרשאַווסקי, מאיר
וואַרשאַווסקי, ישראל
וואַרשאַווסקי, טייבל

וואַרשאַווסקי, מאיר
וואַרשאַווסקי, רבקה
וואַרשאַווסקי, חייטשע

וואַרשאַווסקי, יאַנקל
וואַרשאַווסקי, 2 קינדער

וואַרשאַווסקי, משה אלתרס
וואַרשאַווסקי, פרומע
וואַרשאַווסקי, קינדער

וואַרשאַווסקי, שרה-לאה
וואַרשאַווסקי, חיה
חיה'ס מאַן און ייִנגל

וויגאַנקער, חיה שרה
וויגאַנקער, באַבל
וויגאַנקער, צביה
וויגאַנקער, יעקב אליה
וויגאַנקער, פּערל
וויגאַנקער, משה, קינד

וויגוטאַוו, מאיר
וויגוטאַוו, שרה
וויגוטאַוו, 3 קינדער

וויכנעם, יעקב
וויכנעם, פייטשע
וויכנעם, בערל
וויכנעם, זיסל
וויכנעם, א קינד

וויגאַווקער, מענדל'ס פרוי
וויגאַווקער, קינד

וויסאַצקי, נחמן
וויסאַצקי, גאַלדע
וויסאַצקי, וועלוול
וויסאַצקי, חסיה א.א.

וויסאַצקי, משה
וויסאַצקי, פרוי
וויסאַצקי, קינדער

וויסאַצקי, לייבע
וויסאַצקי, שוועסטער

וולאַדאַווסקי, חאַשע
וולאַדאַווסקי, רחל, מאַן
וולאַדאַווסקי, הינדע
מאַן און קינדער
וולאַדאַווסקי, מאיר
וולאַדאַווסקי, מאטיל

וולאַדאַווסקי, קינדער

וולאַדאַווסקי, פּלטיאל
וולאַדאַווסקי, פרוי

וועניעצקי, ישראל
וועניעצקי, מינקע
וועניעצקי, יודל
וועניעצקי, פרוי
וועניעצקי, 2 קינדער
וועניעצקי, טאַכטער
מאַן, 2 קינדער

וועדמום, יעקב
וועדמום, ליבע
וועדמום, קינדער

ז

זאַווילאַווסקי, יודל
זאַווילאַווסקי, יהושע
זאַווילאַווסקי, שרה טילע
זאַווילאַווסקי, שלום
זאַווילאַווסקי, 4 קינדער

זאַווילאַווסקי, חיים
זאַווילאַווסקי, פרוי

זאַרעצקי, רחל-דבורה
זאַרעצקי, פּסח
זאַרעצקי, נאַך קינדער

זאַרעצקי, א טאַכטער
פון שרה טילע

זבאַר, טעווול
זבאַר, פריידקע
זבאַר, נחמן
זבאַר, טייבל
זבאַר, זיסל לאה, מוטער

זישוק, נחמיה
זישוק, מירל
זישוק, א מיידל
זישוק, יאַספּע, מאַן, קינד
זישוק, עטל, מאַן, קינד
זישוק, העניע, מאַן לייבע
ערלעך און 2 קינדער

זיסטשוק, שרה

זלאַטניק, שלמה-חיים
זלאַטניק, שרה-לאה
זלאַטניק, איסר
זלאַטניק, טאַכטער
זלאַטניק, פייגע-רחל
מאַן יעקב און קינדער

זלאַטניק, אליה-יודל
זלאַטניק, פרוי
זלאַטניק, קינדער

ח

חאַמסקי, חיים
חאַמסקי, אסתר
חאַמסקי, שואל
חאַמסקי, דבורה-ביילע

חאַצקעלעוויטש, צאַלקע

חאַראַווסקי, שלום
חאַראַווסקי, פרוי

חאַרסעל, ישראל אלעזר
חאַרסעל, וועלוול
חאַרסעל, שיינצע
חאַרסעל, שרה (א קינד)

חיניץ, ליבערס איידעם
חיניץ, פרוי
חיניץ, א מיידל

ט

טולער, ישראל

טורניאַנסקי, אליעזר
טורניאַנסקי, אסתר
טורניאַנסקי, 3 קינדער

טורניאַנסקי, ברוך-פּסח
טורניאַנסקי, פרוי
טורניאַנסקי, קינדער

טורניאַנסקי, בערל

טורניאַנסקי, רבקה

טינט, עלטערן
טינט, חיה
טינט, רבקה

טינט, אַנדערע

טענענבוים, אברהם
טענענבוים, עטל
טענענבוים, משה
טענענבוים, שרה
טענענבוים, ברכה
טענענבוים, יעקב

טענענבוים, אליעזר-זלמן
טענענבוים, ברייגע-מירל
טענענבוים, אברהם יעקב
טענענבוים, ראַדיע
טענענבוים, מרים

טענענבוים, ביילע מרים
מאַן ישראל פוליג
קינדער: יענטע, איידל

טענענבוים, שיינע רחל
מאַן שמואל קאַטלער
קינדער אברהם, הערש,
פייע און יענטע

טענענבוים, זעליג
טענענבוים, שרה חנה
טענענבוים, עזרא
טענענבוים, פיניע
טענענבוים, אַ מיידל
טענענבוים, מרים
טענענבוים, ראזע

טשאַפאַטשניק, אהרן
טשאַפאַטשניק, לאה
טשאַפאַטשניק, חיה-איטע
טשאַפאַטשניק, שעפסל

טשערניאַק, דוד
טשערניאַק, פרוי
טשערניאַק, קינדער

טשערניאַק, מוטער
טשערניאַק, שרה לאה
טשערניאַק, זון

י

יאַנאַווסקי, באַבטשע
און פאַמיליע

באַבטשעס מוטער
האַנעלע אַלבערמאַן

יאַרענקעס, רייזל
יאַרענקעס, קינדער

יודעלעווסקי, אַרעלע
יודעלעווסקי, שרה
יודעלעווסקי, משה
יודעלעווסקי, הלל
יודעלעווסקי, דוד
יודעלעווסקי, ליבע (פרוי)
יודעלעווסקי, 2 קינדער

כ

כאַטסלאַווסקי, לייזער
כאַטסלאַווסקי, פרוי
כאַטסלאַווסקי, 6 קינדער

כץ, בנימין
כץ, חנה
כץ, אַ יינגל

ל

לאַמפּעל, ד., דאַקטאַר

לאַזאַרעוויטש, שרה-לאה

לאַמאַסקי, אסתר

לאַנדאַן, אהרן
לאַנדאַן, שרה פרומע
לאַנדאַן, אברהם-לייב
לאַנדאַן, יודל
לאַנדאַן, לייזער
לאַנדאַן, רחל
מאַן און קינד

לאַנדאַן, באַשקעס מאַן
אברהם פיאַלקאַוו
און קינד אסתר

לאַנדאַן, בנימין
לאַנדאַן, הינדע
לאַנדאַן, רחל

לאַנדאַן, הינדע
מאַן מרדכי, קינדער חיים-
יודל, רחל, שרה, רייזל,
בערל, זיין פרוי און קינד

לאַנדאַן, העניאַך
לאַנדאַן, פרוי
לאַנדאַן, 5 קינדער

לאַנדאַן, טויבע
לאַנדאַן, ישעיה
לאַנדאַן, שמחה
לאַנדאַן, נאַך 2 קינדער

לאַנדאַן, ישראל
לאַנדאַן, פריידל
לאַנדאַן, יואל-משה
לאַנדאַן, יאַנקל
לאַנדאַן, יודל
לאַנדאַן, שרה-רייזל
לאַנדאַן, חיה-גיטל
לאַנדאַן, יצחק
פרוי און 2 קינדער

לאַנדאַן, חוה

לאַסאַווסקי, אהרן, פעלדשער
לאַסאַווסקי, חייקע
לאַסאַווסקי, דינעשע
לאַסאַווסקי, משה
לאַסאַווסקי, הערשל

לאַסינסקי, לייזער
לאַסינסקי, פרוי
לאַסינסקי, לייבע
לאַסינסקי, יצחק
לאַסינסקי, פרוי
לאַסינסקי, קינדער
לאַסינסקי, טאַכטער
מאַן און קינדער

לאַפמאַן, אהרן
לאַפמאַן, איטקע
לאַפמאַן, 3 קינדער
אסתר-לאה לעוו, מוטער

לאַפאַטין, אסתר-פייגל

לובאַטשעווסקי, אברהם
לובאַטשעווסקי, פרוי

לובאַטשעווסקי, א מיידל
לובאַטשעווסקי, א טאַכטער
איידעם שלאָסבערג, קינד

לובאַטשעווסקי, לייזער
לובאַטשעווסקי, פרוי
לובאַטשעווסקי, 2 קינדער

ליובאַשעווסקי, חאַמקע
ליובאַשעווסקי, רבקה
ליובאַשעווסקי, שרה
ליובאַשעווסקי, קינדער

לודוויניצקי, לייבל
לודוויניצקי, שפרה
לודוויניצקי, 5 קינדער
באַשע מילנער, מוטער

לויפער, בערל
לויפער, בלומע
לויפער, 4 קינדער

לויפער, מרדכי
לויפער, פרוי
לויפער, טאַכטער
מאַן און קינדער

ליאַכאַוויצקי, אברהם יעקב
ליאַכאַוויצקי, פרוי
ליאַכאַוויצקי, קינדער

ליאַכאַוויצקי, פאַלק
ליאַכאַוויצקי, פרוי
ליאַכאַוויצקי, קינדער

ליאַכאַוויצקי, שמעון
ליאַכאַוויצקי, פרוי
ליאַכאַוויצקי, קינדער

ליאַכאַוויצקי, איטשע
ליאַכאַוויצקי, פרוי
ליאַכאַוויצקי, קינדער

ליאַכאַוויצקי, לייזער
ליאַכאַוויצקי, פרוי
ליאַכאַוויצקי, קינדער

ליבערמאַן, מאיר
ליבערמאַן, אסתר
ליבערמאַן, יאַסל

ליבערמאַן, שלמה
ליבערמאַן, עזרא
ליבערמאַן, א מיידל

ליבערמאַן, שיינע חיה
ליבערמאַן, ראובן
ליבערמאַן, יאנקל
ליבערמאַן, גאַלדע
ליבערמאַן, א קינד

ליכטענשטיין, באַשקע
ליכטענשטיין, זון

ליניק, אריה

ליפשיץ, באַבל
ליפשיץ, 3 קינדער

ליפשיץ, מאיר
ליפשיץ, פרוי
ליפשיץ, קינדער

לעוו, אליעזר
לעוו, רבקה
לעוו, אייזיק
לעוו, א מיידל
לעוו, רחל
איר מאַן און קינד

לעוו, אפרים
לעוו, פרוי
לעוו, קינדער

לעוו, בערל שמעון נחומס
לעוו, פרוי
לעוו, דוואַשע
לעוו, מאַניע
לעוו, שרה
לעוו, זלאַטע
און איידעם

לעוו, וועלוול (קירזשנער)
לעוו, ירחמיאל
לעוו, בנימין
לעוו, פרוי
לעוו, קינד
לעוו, לייבע
לעוו, פרוי
לעוו, 2 קינדער

לעוו, טאַכטער
איידעם און אייניקלעך

לעוו, וועלוול לייבעטשקעס
לעוו, רחל
לעוו, אלעזר
לעוו, פרוי
לעוו, קינדער
לעוו, ירוחם לייב
לעוו, פרוי
לעוו, קינדער

לעוו, זיידל האַרבאַכער
לעוו, פערל
לעוו, פּעשע
לעוו, באַשע
לעוו, הערשל
לעוו, רחל
לעוו, יאַסל
לעוו, חיה מירל, מוטער

לעוו, טעמצע קלמנס
לעוו, שנור
לעוו, 4 קינדער

לעוו, יוזפּ
לעוו, לאה
לעוו, משה
לעוו, לייזער
לעוו, נאַך א קינד
לעוו, טויבע-לאה
מאַן משה, קינדער

לעוו, יצחק
לעוו, זון
לעוו, שנור
לעוו, קינדער

לעוו, ישעיה
לעוו, פרוי
לעוו, קינדער

לעוו, ישראל זעליג
לעוו, פייגל
לעוו, דוד
לעוו, צילע
לעוו, קינד

לעוו, לייזער
לעוו, קינדער
לעוו, זון
לעוו, שנור
לעוו, 2 קינדער
לעוו, טאָכטער
איידעם און 2 קינדער

לעוו, סירקע
לעוו, יאַנקל
לעוו, אברהם

לעוו, עזריאל
לעוו, פֿאַמיליע

לעוו, פּסח
לעוו, גישע
לעוו, אַרעלע
לעוו, שמואל
לעוו, דאָבקע
לעוו, פרומע
לעוו, שרה
לעוו, אַנדערע

לעוו, שמואל
לעוו, איצע
לעוו, שיינע לאָצע
לעוו, לאנע
לעוו, ליבע
לעוו, ביילע

לעוו, פרוי, שמעונס
לעוו, בערל
לעוו, פרוי
לעוו, ראובן
לעוו, פרוי
לעוו, קינדער
לעוו, 2 בחורים
לעוו, 2 טעכטער

לעוו, צבי
לעוו, חיים
לעוו, יענטע

לעוואָק, משה
לעוואָק, חיה דאָבע
לעוואָק, ברוך
לעוואָק, זעליג

לעוואָק, יענטע
מאַן איסר און
קינד בנימין

לעווינאָוו, שמאי
לעווינאָוו, עטל
לעווינאָוו, 5 קינדער

לעווינאָוויץ, יצחק
לעווינאָוויץ, לאה
לעווינאָוויץ, קינדער
לעווינאָוויץ, מוטער
כאַלאָשינערס פרוי

לעווינזאָן, שבתי

לעכאָוויצקי, יצחק
לעכאָוויצקי, שרה גיטל
לעכאָוויצקי, אסתר
לעכאָוויצקי, נחום
לעכאָוויצקי, מיכליע
לעכאָוויצקי, יהודית
לעכאָוויצקי, פייוול
לעכאָוויצקי, 8 קינד

לערמאַן, אַלטער
לערמאַן, שרה
לערמאַן, חנה
לערמאַן, ישראל
לערמאַן, נחמיה

מ

מאַזורסקי, בּאַשע
מאַזורסקי, לאה
און קינד

מאַזורסקי, שעפּסל
מאַזורסקי, מיכליע
מאַזורסקי, קינד

מאַנדעל, שוסטער
מאַנדעל, פרוי
מאַנדעל, 3 קינדער

מאַרגענטאַלער, שלום
מאַרגענטאַלער, שפּרה
מאַרגענטאַלער, ביילע
מאַרגענטאַלער, חנה

מייעראָוויטש, משה
מייעראָוויטש, דאָבקע
מייעראָוויטש, נחמה
מייעראָוויטש, שפּרינצע
מייעראָוויטש, 8 מיידל

מילנער, אברהם מאיר
מילנער, קיילע

מילנער, דוד
מילנער, דבורה
מילנער, שרה
מילנער, לייבע
מילנער, ליבע
מילנער, רבקה
מילנער, מינדל
מילנער, 2 יינגלאַך

מילנער, דינה
מילנער, מרדכי

מילנער, משה מענדל
מילנער, חנה

מילנער, משה מענדל
מילנער, חוה פּערל
מילנער, חיה חאַשע
לאַזאַרעוויטש
מילנער, זיסל
לאַזאַרעוויטש, מאַן
מילנער, פּריידל
פּריידלס מאַן

מילשטיין, שמחה
מילשטיין, פּרוי
מילשטיין, 4 קינדער

מישאָוסקי, באָבע, מוטער
מישאָוסקי, חנה־ביילע
מישאָוסקי, וועלוול, זון
מישאָוסקי, פּעשקע
מישאָוסקי, איטשע זון
מישאָוסקי, רחל
מישאָוסקי, אברהם
מישאָוסקי, טוביה
מישאָוסקי, אלחנן־אשר זון
מישאָוסקי, פּייגל
מישאָוסקי, 8 יינגל

מישאָווסקי, לאה ביילע
מישאָווסקי, וועלוול, זון
מישאָווסקי, חייטשע
מישאָווסקי, טילע
מישאָווסקי, שעפקע
מישאָווסקי, שואל

מישאָווסקי, לייזער
מישאָווסקי, דבורה
מישאָווסקי, מאשקע
מישאָווסקי, יאנקל
מישאָווסקי, אברהם
מישאָווסקי, דינה
איר מאַן און קינד

מלמד, בערל סיליטשעווער
מלמד, פרוי
מלמד, קינדער

מלמד, ליבע נפתלים
מאַן, 3 קינדער יעקב א.א.

מעדניצקי, ליבער קאַלאַניע
מעדניצקי, פרוי
מעדניצקי, יעקב
מעדניצקי, פרוי
מעדניצקי, אייניקל

מענדעלסאָן, שפרה
מענדעלסאָן, ליזא
מאַן העניאַך, 2 קינדער

מעשטשאַנין, אהרן אליה
מעשטשאַנין, עטל
מעשטשאַנין, 3 קינדער

נ

נאַוויק, אברהם
נאַוויק, פרוי
נאַוויק, 2 קינדער

ס

סאַליווער, זבריה
סאַליווער, ניסע ביילע
סאַליווער, עטל
סאַליווער, שרה
סאַליווער, ציפּע

סאַליווער, ברכה
סאַליווער, חיה־איטקע

סאַליווער, חיה־שרה
סאַליווער, חיים
סאַליווער, אהרן
סאַליווער, פרוי
סאַליווער, 4 קינדער
סאַליווער, לאה
מאַן, 4 קינדער

סאַפּאַזשניק, שרה
סאַפּאַזשניק, זכריה
סאַפּאַזשניק, ביילטשע
סאַפּאַזשניק, צירעלע

סאַפּיר, לייב
סאַפּיר, חיה שרה
סאַפּיר, מרדכי
סאַפּיר, חנה־פּעשע
סאַפּיר, קינד דוד

סאַפּיר, טשערנע, מאַן

קאַפּלים, 2 קינדער

סוכאַווטשיצקי, אייזיק
סוכאַווטשיצקי, פרוי
סוכאַווטשיצקי, קינדער

סווערטשניק, יוסף

סטריכאַרזש, מאַנדל

סידעראַוו, אשר
סידעראַוו, אברהם
סידעראַוו, יענטעל
סידעראַוו, מאַשע
סידעראַוו, יוסף
סידעראַוו, פרוי
סידעראַוו, האַנטשע
מאַן און קינדער

סידעראַוו, יעקב
סידעראַוו, חוה
סידעראַוו, ביילטשע
און מאַן

סידעראַוו, פּינע

סידעראַוו, מינדל
סידעראַוו, קינדער

סלאַמאַוויטש, יעקב וואַלף
סלאַמאַוויטש, רחל
סלאַמאַוויטש, זעליג
סלאַמאַוויטש, שיינדל
סלאַמאַוויטש, פריידל

סלאַנימסקי, זעליג
סלאַנימסקי, בנציון
סלאַנימסקי, מאַליע
סלאַנימסקי, שפרה
סלאַנימסקי, באַבצע
באַבצע'ס מאַן

סלעפּ, לייבוש
סלעפּ, צאַטקע
סלעפּ, 3 קינדער

סניטאַווסקי, חיים
סניטאַווסקי, אברהם
סניטאַווסקי, פּעסל
סניטאַווסקי, 3 קינדער

סניטאַווסקי, שמואל
סניטאַווסקי, פּערל
סניטאַווסקי, רחל
סניטאַווסקי, 3 יינגלאַך

סעגאַלאַוויטש, נחמיה

סענדיוק, פּאַטער
סענדיוק, מוטער
סענדיוק, הערשל
סענדיוק, פרוי
סענדיוק, קינדער
סענדיוק, מרדכי
סענדיוק, פרוי
סענדיוק, קינד

סערטשוק, פישל
סערטשוק, רבקה
סערטשוק, וועלוול
סערטשוק, חיה
סערטשוק, ברוך

ספּעוואַק, אברהם

ספּעוואָק, דוואָשע
ספּעוואָק, פּסח

ע

עפּעלבוים, באָבל
עפּעלבוים, מרים
עפּעלבוים, רחל
עפּעלבוים, פּריידל
מאן: מאיר; קינדער:
אברהם און נתן

עפּעלבוים, יעקב
עפּעלבוים, פּרוי
עפּעלבוים, קינדער

עפּעלבוים, סענדער
עפּעלבוים, עלקע
עפּעלבוים, 2 קינדער

עפּעלבוים, מרדכי

עפּשטיין, חיים זיסל
עפּשטיין, פּראָדל
עפּשטיין, שלמה
עפּשטיין, פּייגל
עפּשטיין, חנה
עפּשטיין, רחל
עפּשטיין, דוד
עפּשטיין, פּעסל פּרוי
עפּשטיין, 3 קינדער

עפּשטיין, חיים
עפּשטיין, שרה
עפּשטיין, בערל
עפּשטיין, אייִדל
עפּשטיין, חייטשע
מאן בערל, קינדער

עפּשטיין, יצחק
עפּשטיין, שרה
עפּשטיין, קינדער

ערליך, אלחנן
ערליך, פּרוי
ערליך, קינדער

ערליך, פּאָמיליע
(יאָסל בעל־עגלה׳ס)

פּ

פּאָמעראָניץ, זיידל
פּאָמעראָניץ, יהושע
פּאָמעראָניץ, אָסנע
פּאָמעראָניץ, צירל
פּאָמעראָניץ, שרה

פּאָמעראָניץ, עזריאל

פּאָפּינסקי, הערשל
פּאָפּינסקי, עלקע
פּאָפּינסקי, טאָכטער
פּאָפּינסקי, שמואל, זון
פּאָפּינסקי, שנור
פּאָפּינסקי, אייניקלעך
פּאָפּינסקי, מאָטיע
פּאָפּינסקי, פּרוי
פּאָפּינסקי, 4 קינדער
פּאָפּינסקי, זיידל
פּאָפּינסקי, פּרוי
פּאָפּינסקי, קינדער

פּאָריצקי, ליבע
פּאָריצקי, קריינע
מאן צדוק, קינד פּייגל

פּולק, שמעון

פּיטאָקאָווסקי, שרה

פּינסקי, אברהם
פּינסקי, פּייגל, נפתלים
פּינסקי, יאָשע
פּינסקי, אָניוטאָ
פּינסקי, אסתר

פּיסעצקי, ביילע
פּיסעצקי, כלאָוונע
פּיסעצקי, לייטשע
פּיסעצקי, יודל
פּיסעצקי, ישראל דוד

פּיסעצקי, שרה אָקושערקע

פּלים, שלמה
פּלים, באָדיע
פּלים, רחל

פּעסטער, נחמיה

פּערקאָווסקי, שמחה
פּערקאָווסקי, פּרוי

פּערקאָוויצקי, משה
פּערקאָוויצקי, טעמע
פּערקאָוויצקי, ראובן מאיר
פּערקאָוויצקי, פּרוי
פּערקאָוויצקי, קינד

פּרעגער, משה, שוחט
פּרעגער, בערל
פּרעגער, חיה
פּרעגער, ביילטשע
מאן און קינד

פּריקלאָדניצקי, אלתר

פּרץ, לייבע
פּרץ, יעקב
פּרץ, אַנדערע

צ

פּוקסמאַן, אייזיק
פּוקסמאַן, חאַשקע
פּוקסמאַן, קינדער

פּיינבערג, איצעלעס

פּעלדמאַן, אברהם
פּעלדמאַן, סענדער
פּעלדמאַן, 3 קינדער

פּעלדמאַן, לוי
פּעלדמאַן, רישע
פּעלדמאַן, קינד

פּעלדמאַן, לייב
פּעלדמאַן, אסתר
פּעלדמאַן, קינד

פּעלדמאַן, מאיר יודל
פּעלדמאַן, חיה
פּעלדמאַן, לייבע
פּעלדמאַן, ליבע
פּעלדמאַן, א מיידל
פּעלדמאַן, יעקב 9
(פּאַרלאַרן געגאַנגען)

פעלדמאן, שווארץ באשקע
פעלדמאן, שווארץ פעשקע

פעלדמאן, יאסל
פעלדמאן, פייגל טאכטער
פעלדמאן, צאלקע
פעלדמאן, דינה, פרוי
פעלדמאן, קינד
פעלדמאן, הערשל, ד"ר
פעלדמאן, ליזע
פעלדמאן, קינד

פעלדמאן, יאנקל
פעלדמאן, שמחה
פעלדמאן, מיכאל
פעלדמאן, הערשל
פעלדמאן, הינדע
פעלדמאן, חייטשע
פעלדמאן, דוד
פעלדמאן, 2 קינדער
פעלדמאן, פריידקע, מאן
נח שאפירא, 4 קינדער

פעלדמאן, ליטמאן
פעלדמאן, פעשקע

פעלדמאן, זעליג
פעלדמאן, פרוי
פעלדמאן, קינדער

פעלדמאן, פייבוש
פעלדמאן, חיה-ליבע
פעלדמאן, משה
פעלדמאן, פעשקע
פעלדמאן, 3 קינדער

פעלדמאן, אברהם יעקב
פעלדמאן, יאנקל
פעלדמאן, לייזער
פעלדמאן, סענדער
פעלדמאן, פרוי
פעלדמאן, 2 קינדער

פעלדמאן, זיידל
פעלדמאן, אסתר
פעלדמאן, קינד
פעלדמאן, לייזער

פעלדמאן, ברכה
פעלדמאן, שרה
פעלדמאן, איצע
פעלדמאן, 2 מיידלעך

פעלדמאן, ראדקע
פעלדמאן, שמואל
פעלדמאן, 2 מיידלעך

פרוכטענבערג, זאב
פרוכטענבערג, פרוי
פרוכטענבערג, 2 קינדער

פרידמאן, זאוול
פרידמאן, פרוי
פרידמאן, 5 קינדער

פרידענבערג, משה
פרידענבערג, חיה
פרידענבערג, יאסל
פרידענבערג, נחום
פרידענבערג, רבקה
פרידענבערג, רחל
איר מאן אייזיק

פרידענבערג, אלטער
פרידענבערג, שיינע לאה
פרידענבערג, יונה

פרידענבערג, רבקה שלמה'ס
פרידענבערג, שרה
פרידענבערג, בערל
פרידענבערג, אליה
פרידענבערג, גיטל
פרידענבערג, יענטע

צ

ציזש, יואל
ציזש, קינד
ציזש, פרוי

ציזש, יעקב אליה
ציזש, באבטשע
ציזש, 6 קענדער

צעשקעס, חאשע
צעשקעס, באשקע

צעשקעס, חנה
צעשקעס, א בחור

ק

קאברינסקי, טרויגע
קאברינסקי, חייטשע
קאברינסקי, מאן און קינד

קאברינסקי, חיים
קאברינסקי, רחל
קאברינסקי, מרדכי
קאברינסקי, אליה
קאברינסקי, ביילע
קאברינסקי, שוויגער
קאברינסקי, שוועגערין בת-שבע

קאברינסקי, יאסל
קאברינסקי, פרוי
קאברינסקי, קינדער

קאגאן, שעפסל
קאגאן, איידל חיה
קאגאן, עטל
קאגאן, א זון

קאדישעוויץ, יוסף שוחט

קאזאק, יצחק לייב
קאזאק, פייגעל
קאזאק, קינדער

קאזאק, אברהם
קאזאק, רחל
קאזאק, קינד

קאזאק, יעקב דוד
קאזאק, פרוי
קאזאק, קינדער

קאזאק, יצחק
קאזאק, פרוי
קאזאק, 2 קינדער

קאטאק, אלטער
קאטאק, פרוי
קאטאק, 4 קינדער

קאַטלער, דוד
קאַטלער, פייגע־רחל
קאַטלער, משה־לייזער
קאַטלער, ביילע
קאַטלער, לאה

קאַכלער, פּעסל
קאַכלער, ישראל
קאַכלער, פרוי
קאַכלער, קינדער
קאַכלער, אַנדערע

קאַלאַדני, הערשל
קאַלאַדני, חייטשע
קאַלאַדני, קינד

קאַלאַדנער, שמואל
קאַלאַדנער, גוטע
קאַלאַדנער, געצל
קאַלאַדנער, מרים־עטל
קאַלאַדנער, טייבל
קאַלאַדנער, דוואַשע
קאַלאַדנער, דינה
קאַלאַדנער, פריידל
מאַן גאַלדבערג, 5 קינדער

קאַלעכאָווסקי, איסר
קאַלעכאָווסקי, באָבל
קאַלעכאָווסקי, ברוך
קאַלעכאָווסקי, משה
קאַלעכאָווסקי, ברכה
קאַלעכאָווסקי, אברהם

קאַלעכאָווסקי, דוד
קאַלעכאָווסקי, זון

קאַלניק, אייזיק
קאַלניק, מרים
קאַלניק, פּעשקע
קאַלניק, יאָספּע

קאַלענקאָוויטש, הרב
ר׳ אייזיק יעקב
קאַלענקאָוויטש, מיכליע
רביצין און זון
קאַלענקאָוויטש, ביילע

קאַלענקאָוויטש, משה צבי

קאַלענקאָוויטש, זון

קאַלענקאָוויטש, מנחם
קאַלענקאָוויטש, מערי
קאַלענקאָוויטש, קינדער

קאַמינעצקי, אברהם
קאַמינעצקי, פרוי
קאַמינעצקי, קינדער

קאַמינעצקי, אפרים אלתרם
קאַמינעצקי, בנימין
קאַמינעצקי, ביילע
קאַמינעצקי, שרה

קאַמינעצקי, הערשל
(ביילע רייזלם)

קאַמינעצקי, יוסף שמעון
און פאַמיליע
קאַמינעצקי, יהושע
און פאַמיליע
קאַמינעצקי, פּיניע
און פאַמיליע
קאַמינעצקי, פראַדל
און פאַמיליע
קאַמינעצקי, חנה
און פאַמיליע
קאַמינעצקי, מרים
און פאַמיליע, מענדל׳ס

קאַמינעצקי, מנחם
קאַמינעצקי, פרוי
קאַמינעצקי, בן־ציון
קאַמינעצקי, בערל
קאַמינעצקי, נאָך 3 קינדער

קאַמינעצקי, נעכע לייזערס
איר מאַן אברהם
זון, שנור און אייניקל

קאַמינעצקי, עלקע
קאַמינעצקי, טאָכטער
איר מאַן מאליק און קינד

קאַמינעצקי, שרה
קאַמינעצקי, 2 מיידלעך
קאַמינעצקי, העשע זון

קאַמינעצקי, שרה ווייב
קאַמינעצקי, 3 קינדער
קאַמינעצקי, יצחק
קאַמינעצקי, פרוי
קאַמינעצקי, קינד

קאַמינעצקי, שרה
קאַמינעצקי, יהושע הערש
קאַמינעצקי, שפרה
קאַמינעצקי, שבתי

קאַמינעצקי, שיינע לאה
קאַמינעצקי, טאָכטער
מאַן און קינד

קאַמינעצקי, שבתי
קאַמינעצקי, פרוי
קאַמינעצקי, קינדער

קאַפּלאַן, דאַשקע אַדוואָקאַט

קאַפּלאַן, מלכה, זלמנ׳ס

קאַפּלאַן, פרומע
קאַפּלאַן, אהרן
קאַפּלאַן, משה
קאַפּלאַן, שלום
קאַפּלאַן, חייטשע
קאַפּלאַן, בונטשע
מאַן און קינדער

קאַפּלאַן, זכריה
קאַפּלאַן, פרוי
קאַפּלאַן, 3 מיידלעך

קאַפּלאַן, רייזל, פאַמיליע

קאַפּעלושניק, לאַנע, מוטער
קאַפּעלושניק, מענדל
קאַפּעלושניק, חייקע
קאַפּעלושניק, שרה
קאַפּעלושניק, זון
קאַפּעלושניק, הערשל
קאַפּעלושניק, פרוי
קאַפּעלושניק, שמעון
קאַפּעלושניק, שמחה
קאַפּעלושניק, פרוי
קאַפּעלושניק, קינדער

קאַרזש, מאיר
קאַרזש, רחל
קאַרזש, ישראל
קאַרזש, פישל
קאַרזש, אַ מיידל

קאַרזש, מיכאל
קאַרזש, באַבטשע
קאַרזש, קינדער

קאַרזש, שמואל
קאַרזש, גיטל

קאַרזש, אלמנה
קאַרזש, קינדער

קאַרעלין, אַלטער
קאַרעלין, מלכה־לאה
קאַרעלין, ישראל דוד
קאַרעלין, אַ יינגל

קאַרן, לייזער
קאַרן, פרוי
קאַרן, מיידל

קופּער, שמעון
קופּער, פרוי
קופּער, 3 קינדער

קופּערמאַן, אַלטער
קופּערמאַן, פרוי
קופּערמאַן, קינדער

קופּערמאַן, רבקה
און פּאַמיליע

קיר, דוד
קיר, לאה
קיר, אברהם
קיר, שיינצע
קיר, ליבע
קיר, נאָך 3 קינדער

קירזש, מרדכי
קירזש, שיינע
קירזש, יעקב
קירזש, חיה שרה

קלאַרפיין, זיידל
קלאַרפיין, פרוי
קלאַרפיין, קינדער
קלאַרפיין, חיה־שרה

קן־צפּור, ישראל
קן־צפּור, גרשון

קראָוועץ, ישראל
קראָוועץ, אסתר־רחל
קראָוועץ, משה
קראָוועץ, לאה, שנור
קראָוועץ, 3 קינדער
קראָוועץ, לאה
מאַן לייבע, 3 קינדער
קראָוועץ, פּעשקע, מאַן
פישל רימלאַנד, 3 קינדער

קראָוועץ, רבקה אליהם
קראָוועץ, חאַשע, מאַן
ניסל ליסקער, 2 קינדער

קראָוועץ, חיים־בער
קראָוועץ, מלכה
קראָוועץ, טאַכטער
מאַן גערשענהויז
קראָוועץ, איצקע, זון
קראָוועץ, פרוי
קראָוועץ, שמעון
קראָוועץ, קינדער
קראָוועץ, מענדל, זון
קראָוועץ, פרוי
קראָוועץ, קינדער
קראָוועץ, אברהם, זון
קראָוועץ, איטקע
קראָוועץ, חנה
קראָוועץ, 2 קינדער
קראָוועץ, שרה סענדערס
און 4 קינדער

קראָוועץ, משה
קראָוועץ, פרוי
קראָוועץ, לייבל
קראָוועץ, ראובן
קראָוועץ, אברהם
קראָוועץ, עלקע
און מאַן יואל

קראָוועץ, לייזער

קרופּטשיצקי, ישראל אהרן
קרופּטשיצקי, טאַכטער
קרופּטשיצקי, 2 אייניקלאַך

ר

ראַבינסקי, שמחה
ראַבינסקי, פרוי
ראַבינסקי, 3 קינדער

ראַזענבוים, חנה מלכה
ראַזענבוים, יאַנקל
ראַזענבוים, מנחם
ראַזענבוים, חייטשע
ראַזענבוים, העניע

ראַזענצווייג, שמואל
ראַזענצווייג, זלאַטע

ראַזענצווייג, אהרן
ראַזענצווייג, יענטע
ראַזענצווייג, זעלדע
ראַזענצווייג, סימע
ראַזענצווייג, פריידל
ראַזענצווייג, יאסל דוד
ראַזענצווייג, יעקב הערשל
ראַזענצווייג, חוה

ראַזענשיין, יעקב
ראַזענשיין, טילע
מאַן און קינדער

ראַק, שמואל
ראַק, פרוי
ראַק, מיידעלע

רובינשטיין, אלטער
רובינשטיין, דאַבע
רובינשטיין, שרה
רובינשטיין, חיה
רובינשטיין, אליה
רובינשטיין, אשר
רובינשטיין, דוד

רובינשטיין, ברוך לייב
רובינשטיין, פרוי

רובינשטיין, 3 קינדער

רובינשטיין, יצחק

רימלאַנד, ליבע (מוטער)
רימלאַנד, יאַנקל
רימלאַנד, האַמקע
רימלאַנד, יאָספּע
רימלאַנד, איצל
רימלאַנד, ישראל

רעזניק, אריה
רעזניק, רחל
רעזניק, משה
רעזניק, נאָך 2 קינדער

רעזניק, בערל
רעזניק, פרוי
רעזניק, 3 קינדער
רעזניק, ביילע, מוטער

ש

שאַפּירא, סענדער
שאַפּירא, מיכליע
שאַפּירא, רחל
שאַפּירא, שמואל
שאַפּירא, שאשע
שאַפּירא, חיים
שאַפּירא, פרוי
שאַפּירא, קינדער
שאַפּירא, חנה
און איר מאַן

שוב, יוסף־דוד, שוחט
שוב, פרוי
שוב, בנימין משה
שוב, א מיידעלע
שוב, נחמה
מאַן און קינדער

שווארץ, משה
שווארץ, פרוי
שווארץ, אברהם
שווארץ, פרוי
שווארץ, רחל
שווארץ, רבקה
שווארץ, שמואל
שווארץ, ציפּע, פרוי
שווארץ, ברוך
שווארץ, פרוי
שווארץ, קינדער

שווארץ, יענטע
שווארץ, א יינגל
שווארץ, חנה

שווארץ, איטקע
מאַן יודל ניידיין
קינדער ניאַנע, זאַניע
שווארץ, אסתר
מאַן שלמה ענגעל

שווארץ, רחל לייזערס
שווארץ, מנחם
שווארץ, איטשע

שווארץ, אלתר

שווארצלעדער, עלקע
שווארצלעדער, גרעשע
שווארצלעדער, ישעיה
שווארצלעדער, הערשל
שווארצלעדער, ברכה מוטער

שווארצבערג, אשר
שווארצבערג, באשע
שווארצבערג, יצחק
שווארצבערג, שלום
שווארצבערג, שפרה
שווארצבערג, 2 קינדער

שוכמאַן, יהודה
שוכמאַן, מינע
שוכמאַן, יצחק
שוכמאַן, אברהם
שוכמאַן, ראָזע
שוכמאַן, סאַניע

שולמאַן, חיים
שולמאַן, רייכל
שולמאַן, 5 קינדער
שולמאַן, מוטער

שוסטער, יעקב, הרב
שוסטער, פרוי
שוסטער, קינדער
שוסטער, הערשל, הרב
שוסטער, פרוי
שוסטער, קינדער

שושאַנאַוו, דוד
שושאַנאַוו, רייזל
שושאַנאַוו, אסתר
שושאַנאַוו, רחל
שושאַנאַוו, מרים
שושאַנאַוו, א יינגל
שושאַנאַוו, חיה־ביילע

שטיינבערג, משה
שטיינבערג, באַדיע
שטיינבערג, אסתר
שטיינבערג, כלאַוונע

שינדער, חיה לאה
שינדער, משה, זון
שינדער, מענדל
שינדער, מירל
שינדער, א זון
שינדער, נחום
שינדער, פּערל
שינדער, 3 קינדער
פרוי׳ס מוטער
שינדער, אסנע
מאַן משה און 3 קינדער

שינדער, אלטער

שלאַקמאַן, אליה
שלאַקמאַן, דבורה
שלאַקמאַן, שעפּסל
שלאַקמאַן, נאָך 2 קינדער

שמיד, זכריה
שמיד, יודל
שמיד, עלקע
שמיד, הערשל
שמיד, פרוי
שמיד, חנה און מאַן

שמיד, ישראל
שמיד, בריינדל
שמיד, חנה

שמיד, מלך
שמיד, רחל
שמיד, 2 מיידלאך

שמיד, יודל, יאנקל׳ס
שמיד, באבטשע
שמיד, שרה
שמיד, יעקב

שמיד, פרוי, משה׳ס
שמיד, קינדער

שמיד, ישראל
שמיד, ציפע
שמיד, שמשון

שעכטער, העניריק, דאקטאר
שעכטער, פרוי
שעכטער, 2 קינדער

שערעשעווסקי, שמואל
שערעשעווסקי, עלקע
שערעשעווסקי, בריינע
שערעשעווסקי, טעמע
שערעשעווסקי, לייבע
שערעשעווסקי, גאדל

שקליאר, יוסף
שקליאר, פייגל

שקליאר, שלמה
שקליאר, שיינע
שקליאר, ליבע
שקליאר, אהרן

משה דער פרוש

שטאט-מגיד און פאמיליע

קריינע דאבעם

אלטער ליובישייער בויער
וויב, 3 קינדער
טאכטער, מאן בערל
און 6 קינדער

חיים שערער, פרוי 2 יינגלעך

איצע מעכער, פרוי
און 3 קינדער

מינדל, דאווידגרודעק

צדוק פון יאליטש?

קדושים פון ישובים פון ארום דראהיטשין

אגדעמער

לאנע און ברודער
אברהם

אסעוולאן

קליינמאן, אשר
קליינמאן, רבקה
קליינמאן, ברוך
קליינמאן, פסח
קליינמאן, זלמן
קליינמאן, איטקע
מאן און קינדער

קליינמאן, אלמנה
און קינדער

אסעוויץ

לעווינסאן, משה
לעווינסאן, פייגע-זיסל
לעווינסאן, חנה
לעווינסאן, ישראל
לעווינסאן, אברהם
לעווינסאן, גרשון, פארלארן

לעווינסאן, צביה
מאן פייוול גורוויץ און
קינדער נתן און יעקב

לעווינסאן, מלכה
לעווינסאן, פייגל, מאן
ישראל ברעגמאן און
זין אברהם און ליפמאן
לעווינסאן, שיינע, מאן
יאסל קאפלאן און
קינדער אברהם, בריינע

לעווינסאן, חיים
לעווינסאן, ביילע

פעלדמאן, חנה
פעלדמאן, בריינע
פעלדמאן, מלכה
פעלדמאן, יענטע
פעלדמאן, מיכאל
פעלדמאן, אברהם
פעלדמאן, חייטשע און מאן

באלקון

רויטקאפף, ישראל
רויטקאפף, פרוי
רויטקאפף, קינדער

האראבאכע

לאפמאן, אלטער יוסף
לאפמאן, פרוי

לעוו, שמעון
לעוו, חנה
לעוו, מאיר ליפמאן
לעוו, פעשע, מאן, קינד

לעוו, זלאטע, מאן פסח
זארעצקי, קינדער בערל,
גיטל און נאך 3

לעוו, פערל, מאן אלתר
וואַרצעוויצקי, קינדער:
פייוול 21, גיטל 19

וואולקע

יודעלעווסקי, זעליג
יודעלעווסקי, פרוי
יודעלעווסקי, 2 קינדער

וואַלעווע

וולאַדאָווסקי, שמואל
וולאַדאָווסקי, פייטשע
וולאַדאָווסקי, טאָכטער

וולאַדאָווסקי, לייבע
וולאַדאָווסקי, פרוי
וולאַדאָווסקי, קינדער

טשעראָמכע

הויזמאַן, לייבע
הויזמאַן, פרומע
הויזמאַן, משה
הויזמאַן, יוחנן
הויזמאַן, רבקה
הויזמאַן, גיטל

יאָליטש

מעשטשאַנין, משה
מעשטשאַנין, חייקע
מעשטשאַנין, פּיניע
מעשטשאַנין, 5 קינדער

לעבעוויטש

וואָלף, ליבע, בנימין'ס
וואָלף, יעקב
וואָלף, הערש
וואָלף, ברוך
וואָלף, חיים
וואָלף, חיה, מאַן אברהם
גאָרדאַן, זון זאב

וואָלף, אליה
וואָלף, שרה
וואָלף, איטקע
וואָלף, ברוך
וואָלף, יעקב

באָראַנטשוק, משה
באָראַנטשוק, חנה
באָראַנטשוק, לאה
באָראַנטשוק, ברוך

זאָהן, אסתר לאה
זאָהן, פריידל
זאָהן, וועלוול
זאָהן, חיים

סווארין

ליובאַשעווסקי, ברידער
און פאַמיליעס

סימענאָוויטש

פּאַדאַראָווסקי, וועלוול
פּאַדאַראָווסקי, ציפּע
פּאַדאַראָווסקי, ניסל
פּאַדאַראָווסקי, פרוי
פּאַדאַראָווסקי, 2 קינדער
פּאַדאַראָווסקי, שמואל
פּאַדאַראָווסקי, פרוי
פּאַדאַראָווסקי, קיילע
מאַן און 2 קינדער

פּאַדאַראָווסקי, גיטל
פּאַדאַראָווסקי, פּסח
פּאַדאַראָווסקי, רבקה
מאַן און קינדער

פּאַדאַראָווסקי, זלמן
פּאַדאַראָווסקי, בלומע
פּאַדאַראָווסקי, העניע
פּאַדאַראָווסקי, פּאַניע
מאַן מאַטל און זון
פּאַדאַראָווסקי, פּעשקע
מאַן פּאַמעראַניץ, קינדער

פּאַדאַראָווסקי, משה
פּאַדאַראָווסקי, פּעשקע
פּאַדאַראָווסקי, דינה
פּאַדאַראָווסקי, בריינע

פּאַדאַראָווסקי, שמואל
פּאַדאַראָווסקי, פרוי
פּאַדאַראָווסקי, 3 קינדער

פּאַדאַראָווסקי, הערש בער
פּאַדאַראָווסקי, פרוי
פּאַדאַראָווסקי, קינדער
פּאַדאַראָווסקי, טאָכטער

אייזעם שמערל, קינדער

דער שמיד און פאַמיליע

סעליטשעווע

גאָלדבערג, מאיר, ברודער
גאָלדבערג, אסתר

טויבען, איסר
טויבען, דאָבקע
טויבען, סאָניע, שוועסטער
טויבען, אסתר

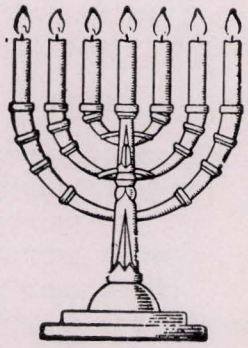
סעלישטש

וואָלינער, משה יצחק
וואָלינער, עלקע, טאָכטער
וואָלינער, מרים צירל
וואָלינער, חיה אסתר
וואָלינער, שאָשע
וואָלינער, יהודית

שמיד פון וואַרצעוויטש

אַנטאָפּאָלסקי, חיים
אַנטאָפּאָלסקי, א מיידל
אַנטאָפּאָלסקי, פריידל
אַנטאָפּאָלסקי, גאָלדע, קינד

זשאָבינסקי, ישראל-ליב
זשאָבינסקי, פּעסל
זשאָבינסקי, 3 קינדער

הרב ב. וואַרשאַווסקי*

דאָס זיינען די מערדער

דעם 12טן נאָוועמבער, 1947, דאַרף דער געוועזענער ענגלישער מיניסטער פֿאַר דייטשלאַנד, לאָרד פּעקענהיים, דערקלערט אין לאָרדן־הויז, אַז די דייטשע „ס.ס.־טרופּן", וועלכע דערוואַרטן זייערע פֿראָצעסן, וועלן אַרויסגעלאָזן ווערן פֿריי אויף אַ „פֿאַראָל". בלויז אַ קליינע צאָל ס.־ס.־לייט, וועלכע זיינען באַקאַנט אַלס שעדלעכע כאַראַקטערן, וועלן פֿאַרהאַלטן ווערן אין די קעמפּס. („ניוס קראָניקל", 13 נאָו., 1947, לאָנדאָן, ענגלאַנד.)

דאָס גלייכן, איז דער ליבעראַלער, לאָנדאָנער „סטאַר" (4־טן דעצ., 1947), אַרויסגעקומען מיט אַ שמחה, אַז דער באשלוס פון די אמעריקאנער מיליטעריסטישע אויטאָריטעטן, צו פֿאַרענדיקן די פּראָצעסן אין דעם דאַכאַוער קאָנצענטראַציע־לאַגער קעגן די דייטשע רוצחים, דעם 31־טן דעצעמבער, איז ווערט צו באַגריסן. „נאָך מער ווי צוויי יאָר פּראָצעסן", שרייבט וויטער דער „סטאַר", „איז שוין צייט, אַז מען זאָל זיך מער קאָנצענטרירן אויף דערציאונג, אייִדער אויף שטראָף־מיטלען אין דייטשלאַנד. אַלע גרויסע מלחמה־פֿאַרברעכער אין די הענט פון די פֿאראייניקטע האָט מען דער־לויבט(?). אויב עטלעכע קליינע פישעלעך האָבן אויסגעמיטן זייער שטראָף, דאַרף עס אונדז ווייניקער קימערן, ווי די וויכטיקייט צו לערנען די דייטשן צו לעבן ווי ציווילייזירטע מענטשן. די צייט פון שטראָפן איז אַריבער"... א.א.וו.

קלערער פֿאַרשטאַנען הייסט עס אַזוי: אַלע גרויסע דייטשישע מלחמה־פֿאַרברעכער האָבן שוין באַקומען זייער פֿאַרדינטע שטראָף. אַלע שולדיקע דייטשן אין דערשיסן די 50 ענגלישע פֿליהער, זיינען „אויסגעזוכט געוואָרן פון אונטער דער ערד" און באקומען זייער פסק; יעדער קלענסטער פֿאַר־ברעכן מצד א דייטש קעגן א מיטגליד פון די באוואפנטע כוחות פון די פֿאראייניקטע, איז אויפגעמאַנט געוואָרן; די שולדיקע דייטשן אין דער איינציקער קריסטלעכער „לידיצע" [מער איז נישט געווען ווי איין „לידיצע", וואָרים, וואַלטן געווען מער „לידיצעס", וואלטן די גויים מיט קולות און געוואַלדן געלאָזט דאָס וויסן דער וועלט...], זיינען געזעצט געוואָרן אויף דער באַשולדיקונג־באַנק. אפילו די עוולה פֿאַר דערשיסן אַ פֿאָר הונדערט איטאַליענער איז אויפגעמאַנט גע־וואָרן פון פעלד־מאַרשאַל קעסעלרינג, וועלכער איז פֿאַר־משפט געוואָרן צום טויט (6.5.47), שפּעטער פֿאַרביטן דעם טויט־פסק אויף תפיסה, און נאָכ'ן אָפּזיצן אַ פֿאָר יאָר באַפֿרייט...

* אַנגעשריבן נאָך אין יאָר 1947. געוועזן גערדרוקט אין שטענצעל'ס „לשון און לעבן", פּעב., 1949, לאָנדאָן, ענגלאַנד.

פֿאַרבליבן זיינען, הייסט עס, בלויז די קליינע פישעלעך, וועלכע ס'איז געלונגען אויסצומיידן זייער שטראָף, טאָ וועמען קימערט עס? ווייס־איך־וואָס. אַבי די „גערעכטיקייט" האָט געזיגט איבער די גרויסע פֿאַרברעכער קעגן „הומאַניזם"...

טאָ וואָר זיינען עס די „קליינע פישעלעך" און וואָר זיינען עס זייערע קרבנות, וואָס זיי האָבן איינגעשלונגען...? — אויב עס אינטערעסירט אייך, אדרבה, ואדרבה! קומט, לאָמיר אויפהויבן דעם פֿאַרהאַנג פון עקראַן, און זאָלן די בילדער לויפן: בילדער פון די פֿאַרשטויבטע אַרכיוון, וועלכע זיינען, ליידער, שוין פֿאַר־יתומ־ט און פֿאַרגעסן...

עס איז א גבית־עדות, אַ מין מסיח לפי תומו, פון די דייטשישע רוצחים גופא; אַ שוידערלעכער דאָקומענט פון דער פינסקער שחיטה, וואָס איז געפונען געוואָרן צווישן די פֿאַפּירן פון הויפּט־קוואַרטיר פון דעם פופצנטן דייטשישן פֿאַליציי־רעגימענט, די טרויעריק־באַרימטע ס.־ס.־טרופּן.

דאָקומענט פון פינסקער שחיטה*

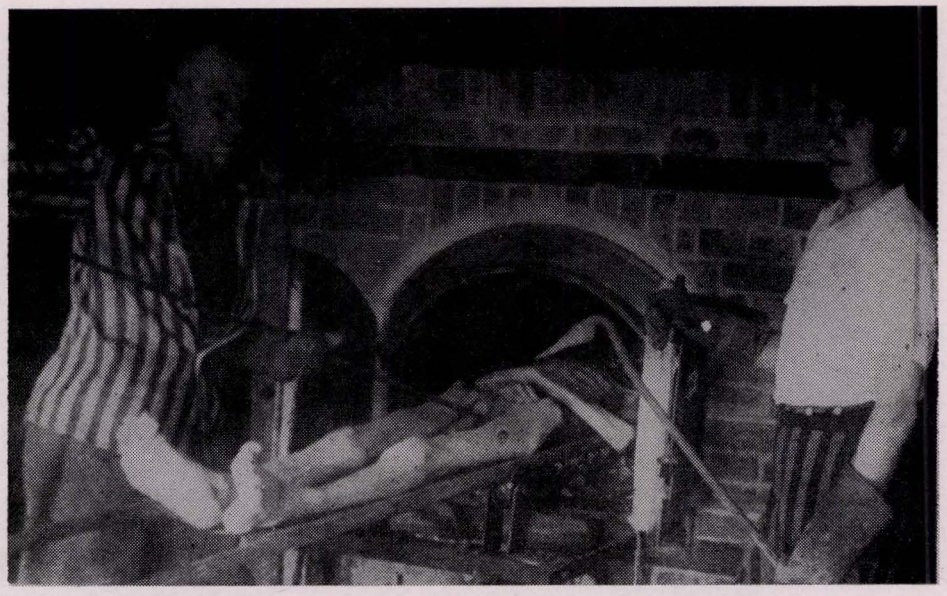
„דעם 27־טן אָקטאָבער, 1942, האָט אונזער קאָמפּאַניע באַקומען דעם באַפֿעל: „גיין קיין קאָברין".

„דעם 28־טן אָקט., 1942, אַרום 21 אַזייגער זיינען מיר אָנגעקומען אין לאָסט־אויטאָס קיין קאָברין און פון קאָברין, געוואָרן פֿאַראָרדנט, צו מאַרשירן קיין פינסק. די קאָמפּאַניע איז אָנגעקומען אין דער מערב זייט פון פינסק, דעם 29־טן אָקטאָבער, 4 אַזייגער.

„אַ קאָנפערענץ איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן ביי דעם רעגי־מענט־קאָמאַנדיר פון פינסק און עס איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז 2 באַטאַליאָנען, דער צווייטער באַטאַליאָן פון דעם 15־טן פֿאַליציי רעגימענט און דער צווייטער קאַוואַלעריע סקוואַד־ראָן, זאָלן האַלטן די וואַך אַרום דער שטאָדט, — אין דער צייט, וועז די 10־טע קאָמפּאַניע פון דעם 15־טן פֿאַליציי רעגי־מענט און די 11־טע קאָמפּאַניע פון 11־טן פֿאַליציי־רעגימענט, מינוס 2 פּלאַטונס, וועלן אַדורכפירן די רייניקונג פון געטא.

„די 11־טע קאָמפּאַניע פון 11־טן פֿאַליציי רעגימענט, מינוס דעם ערשטן פּלאַטון, איז געוואָרן פֿאַראָרדנט צו היטן דעם אומשלאָג־פּלאַץ, די קאַנוואָיס אויף דעם שחיטה־פּלאַץ, וועלכער איז געווען 4 מייל פון שטאָט; ווי אויך צו אַרומקאָרדאָנען דעם עקזעקוציע־פּלאַץ גופא. פֿאַר דעם דאָזיקן

* געווען געדרוקט אין „פּאָליש אָבסערוואָר", פּעברואַר, 1944, אַרויסגעגעבן פון רעד. צאַנג אין לאָנדאָן, ענגלאַנד.

דאָס איז אַן אויטענטישער שרי־דער־דאָקומענט פון די דייטשע מאָרד־פאַבריקן, אַ בילד פון אַ קרעמאַטאָריום פון טרעבלינקע, מיידאַנעק, אוישוויץ, בירקענאַ שטוטאָף, דאַכאַו, בערגען בעלזען א.א. יעדן טאָג פלעגן די דייטשן בלויז אין אוישוויץ, וואו עס זיי־נען געווען אַחוץ קרעמאַטאָריעס אויך 6 גאַז־קאַמערן, פאַרברענען 24 טויזנט יידן!... דער לאַנדאַ־נער „סטאָר" פון 1 אַפּריל, 1946, האָט באַריכטעט, אַז אין אוש־ווי (אונטער דער פירונג פון תלין רודאָלף פראַנץ פערדינאַנד העס), האָבן די דייטשן פאַר־ברענט דריי מיליאָן יידן! אַזאַ מאָרד־פאַבריק איז אויך געווען אין בראַנע־גורע, בערעזע. ד.ו.

צוועק איז אויך באַנוצט געוואָרן די קאַוואַלעריע. די דאָזיקע אַנגענומענע פאַרזיכערונגס־מיטלען, האָבן זיך אַרויסגעוויזן פאַר זייער נוצלעך, ווען אַ 150 יידן האָבן געפרוווט אַנטלויפן, אַלע יידן זיינען געכאַפּט געוואָרן פון דער וואַך.

„לויט דער פאַראַרדענונג האָט די רייניקונג פון דער געטאָ געזאָלט זיך אָנפאַנגען 6 אַזייגער, אָבער צוליב דער פינצטערניש איז עס געוואָרן אָפּגעלייגט אויף אַ האַלבער שעה.

„ווען די יידן פון פינסק האָבן דערפאָרן, וואָס עס גרייט זיך פאַר זיי, האָבן גרויסע מאַסן יידן פרייוויליק צונויפ־געקליבן זיך אין די גאַסן, און מיר האָבן געהאַט די מעגלעכ־קייט צו נעמען עטלעכע טויזנט יידן צו דעם אומשלאָג־פלאַץ אין דער ערשטער שעה פון רייניקונגס־פראָצעס.

„ווען די איבערגעבליבענע יידן האָבן דערזען וואָס עס קומט פאָר, האָבן זיי זיך פרייוויליק אָנגעשלאָסן אין די מאַר־שירנדיקע קאָלומנען יידן, אַזוי, אַז די פאָליציי, וואָס האָט געהיט דעם אומשלאָג־פלאַץ, איז נישט געווען אומשטאַנד אָפּצוציילן די גרויסע צאָל יידן.

„מיר האָבן געהאַט אויסגערעכנט אויפן ערשטן טאָג אויף 1000 ביז 2000 יידן. אָבער דער רעזולטאַט האָט איבערגע־שטיגן אַלע דערוואַרטונגען. די ערשטע רייניקונגס־אַקציע האָט זיך געענדיקט נאָך 17 שעה אַרבעט אָן שום אינצידענטן. אַ 10,000 יידן זיינען געטויטעט געוואָרן אין ערשטן טאָג...

„דעם 30־טן אָקט. 1942, איז פאָרגעקומען די צווייטע רייניקונג פון דער געטאָ. דעם 31־טן אָקט.—די דריטע רייי־ניקונג, און דעם 1־טן נאָוועמבער, 1942, איז פאָרגעקומען די פערטע רייניקונג פון דער געטאָ. אַרום 15,000 יידן זיינען צונויפגעטריבן געוואָרן אויפן זאַמלונגס־פלאַץ. קראַנקע יידן און קליינע קינדער, וועלכע זיינען נישט אַרויסגעקומען פון זייערע הייזער, זיינען גע׳הרג׳עט געוואָרן אין דער געטאָ גופא. מיט אין אויסנאַם, איז דאָ אויך נישט פאָרגעקומען קיין אינ־צידענט. [און נאָך אַ 15,000 יידן זיינען אומגעקומען. — ו.]

„אין שייכות מיט די פאַקטן, אַז יידן, וואָס האָבן אַרויס־געגעבן דאָס לעבן [אַ דייטשישער שווינדל—ו.], האָט אין יידּ געמאָלדן, אַז ער האָט באַהאַלטן אַ סך גאָלד. איינער פון אונ־זערע קאָמענדאַנטן איז מיטגעגאַנגען מיטן ייד צו בריינגען דאָס גאָלד. דער ייד האָט געהאַלטן אין בלייבן הינטערשטעליק אויפן וועג. לסוף האָט ער געוואָלט, אַז דער קאָמענדאַנט זאָל מיט אים אַרויפגיין אויף אַ בוידעם־שטיבל. דער קאָמע־דאַנט האָט דעם ייד צוריקגענומען צום פלאַץ. דער ייד האָט נישט געוואָלט זיצן רואיק אויף דער ערד ווי אַלע יידן. און לסוף האָט דער ייד זיך פלוצלונג געגעבן אַ וואַרף אויף אַ קאַוואַלעריסט, אַרויסגעריסן פון אים דעם ביקס און אים אָנגעהויבן צו שלאָגן. אַ סאָלדאָט פון דער קאָמפּאַניע האָט דעם ייד געגעבן מיט אַ האַק איבערן קאָפּ און אים געטויטעט.

„דעם 1־טן נאָוו., 5 פאַרנאַכט, איז די קאָמפּאַניע פאַר־אָרדנט געוואָרן צו פאַרמירן אַן אויסנוויניקסטן קאָרדאָן. דאָ איז נישט געווען קיין שום ספּעציעלע אינצידענטן. דעם 2־טן נאָוו., 1942, 8 פרי, איז די קאָמפּאַניע געוואָרן באַפרייט פון פינסק און אַוועקגעשיקט געוואָרן צו איר פּאָסטן. די קאָמ־פּאַניע האָט דערגרייכט קאָברין 1 בייטאָג און במשך פון 17 שעה וויידער פאַרנומען איר פאָזיציע."

•

„באַמערקונגען:

„1. — אָפּטיילונגען וואָס פאַרנעמען זיך מיט אויסריניקן און אונטערזוכן געטאָס, מוזן האָבן מיט זיך העק און ענלעכע געצייג צו עפענען פאַרשלאָסענע טירן א.א.וו.

„2. — אפילו ווען עס איז נישטאָ קיין לייטער און קיין שום סימן פון טרעפ וואָס פירן צום בוידעם, מוזן מיר אָננע־מען, אַז דאָרט זיינען פאַראַן יידן באַהאַלטן און אַלע בוידעמער מוזן זאָרגפעלטיק אונטערזוכט ווערן.

„3. — אפילו, וואו עס איז נישטאָ קיין קעלערס, איז

אַבער אַנצוזעמען, אַז גרויסע צאָלן יידן באַהאַלטן זיך אין לע־כער אונטער דער פּאָדלאָגע. אַזעלכע ערטער מוזן אויפגע־בראָכן ווערן, אָדער פּאָליציי־הינט זאָלן אַריינגעשיקט ווערן אַהין. אין פינסק האָט דער הונט „אַסטאַ" געלייסטעט זייער גוטע אַרבעט אויף דעם געביט. אַן אַנדער עצה איז אַריינצו־וואַרפן אַ גראַנאַט אין פאַרדעכטיקטן אָרט, וואָס וועט במילא הרג׳ענען די יידן וואָס באַהאַלטן זיך דאָרט, אָדער עס וועט זיי אַרויסבריינגען פון זייער באַהעלטעניש.

„4. — דער באָדן אָרום די הייזער מוז גוט אונטערזוכט ווערן, אויסגעפרוּווט ווערן מיט שטאַרקע אייזנס, וויל גרוי־סע מאַסן יידן באַהאַלטן זיך אין פאַרדעקטע גריבער.

„5. — עס ווערט רעקאָמענדירט צו נוצן יונגע יידישע קינדער, וועלכע זאָלן פאָרן פריַיִ צו שיינקען די דאָס לעבן, אַנוויזן וואו די יידן באַהאַלטן זיך."

עד כאן דער דאָקומענט פון פינסקער שחיטה.

•

דער דאָזיקער שוידערלעכער דאָקומענט פון דייטשישער רציחה און קאלט געפלאנטן מאָרד, איז אונטערגעשריבן פון „קאָפיטאַן פון דער פּאָליציי־וואַך־ס.ס.־טרופּן און קאָמפּאַניע־קאָמענדאַנט — סאַאוער"! — שפּעטערדיקער קאָמענדאַנט און שר־הטבחים פון טרעבלינקע!

דאָס זיינען די מערדער!

די זעלבע (11־טער און 15־טער) דייטשישע פּאָליציי־רעגימענטן, האָבן אין איין און דעם זעלבן יאָר, 1942, בלויז אויף איין שטח־אָפּשניט, אויף דער ליניע פינסק־בריסק, ווו זיי האָבן אָפּערירט, בלי גוזמא, אויסגעמאָרדעט הונדערטער טויזנטער יידן; ווייל מען דאַרף נעמען אויך אין רעכענונג די יידן פון פוילן, וואָס האָבן זיך צייטווייליק אויפגעהאַלטן אין די רוסישע פאַרנומענע געביטן ביז זומער 1941.

די אַלטע יידישע קהלות — פינסק, מאָטעלע, דראָהיטשין, יאַנאָווע, חאָמסק, אַנטאָפּאָליע, האָראָדץ, זשאַבינקע, קאָברין, בריסק א.א. זיינען אָפּגעווישט געוואָרן פון דעם אויבערפלאַך פון דער ערד. די גרויליקע מיתות־משונות פון די יידישע מענער, פרויען און קינדער, איז נישט צו באַשרייבן.

פיל צענדליקער טויזנטער יידן, עלטערן און קינדער, זיינען לעבעדיקערהייט אַריינגעוואָרפן געוואָרן אין די קאַלך־גריבער, אין די קאַלך־אויוונס פון בראָנע־גורע און זיינען דאָרט אומגעקומען אין גרויסע יסורים...

קלאָר. אָט האָט איר דאָס בילד: — די קליינע פישעלעך, און זייערע פאַרשלונגענע קרבנות... אָט האָט איר זיי, די קליינע פישעלעך, וועלכע האָבן אויסגעמיטן זייער שטראָף...!

דייטשן איזדיקעווען זיך איבער זייערע קרבנות, איידער זיי האָבן זיי געטויט. אַזוי האָבן זיי געטאָן צו אונזערע משפחות... ז.ז. 156

פאַרוואָס הענגען ניט די דאָזיקע העסלעכע, דייטשע רוצחים? — זאָגן די גויים, אַז זיי קימערט עס נישט. נאָטירלעך, די קרבנות זיינען דאָך יידן... און אפשר זיינען זיי געראטעט. פאַרוואָס זאָלן די גויים מאָנען אונזער עוולה, אַז אונז יידן קימערט עס אויך נישט...

איך רעד וועגן די דערמאָנטע יידישע קהלות, אָבער מיינען מיין איך אַלע יידן פון אַלע אויסגעמאָרדעטע קהלות. אין אונזער פאַל, האָבן מיר דאָ אַ גבית־עדות, אַ דאָקומענט פון די רוצחים אליין, וואָס זיי האָבן אָפּגעטאָן צו די יידן אין דעם דערמאָנטן געגנט. מיר ווייסן זייערע נעמען און ווען זיי זיינען!

דאָס זיינען די רוצחים פון 11־טן און 15־טן דייטשישע פאָליציי־רעגימענטן! אַלע, פון עלטסטן אָפיציר ביזן קלענסטן סאָלדאַט, זיינען זיי שולדיק אין מאָרד פון אונדזערע יידן...!

מיר וועלן זיך דאָ צו די לאַנדסמאַנשאַפטן און לאַנדס־לייט פון פינסק, מאָטעלע, יאַנאָווע, דראָהיטשין, חאָמסק, אַנטאָפּאָליע, האָראָדעץ קאָברין, זשאָבינקע, בריסק, וואָס לעבן בכל תפוצות הארץ! און נישט נאָר די דאָ אויסגערעכנטע, — צו אַלע גואלי־הדם, — [פון אַלע דער׳הרג׳עטע יידישע משפחות; און באַזונדערס צו די, וועלכע שפירן נאָך אַן זייער אייגענעם דופק... און פילן נאָך אַן זייער אחריות פאַר די אומגעקומענע...] — ריידן מיר:

גואלי־הדם, איר האָט אויסצופירן אַ זייער הייליקע שליחות! אויב איר ווילט ווערט זיין, אָנגערופן צו ווערן די יורשים פון די קדושים, טאָ זייט מקיים די צוואה פון אייערע פאָמיליעס, וועלכע האָבן פאַר זייער טויט צו אייך גערופן: איר זאָלט נקמה נעמען פאַר זייער בלוט!...

די גואלי־הדם אַליין דאַרפן בריינגען צום משפט די רוצחים פון זייערע משפחות! די מערדער דאַרפן דריינגען!

דער סוף

דאָס איז דער סוף פון אונדזער דראָהיטשין. ס׳איז אויך טאָטעס און מאַמעס, ברידער און שוועסטער, פון וועמען צעזייט און צעשפרייט און צו קבר־ישראל נישט געקומען... האָבן מיר זיך געלאָזט אויפצוהוכן די ביינער פון אונדזערע מאַרטירער. און נאָך יאָרן פון אונגעהויער שווערער אַרבעט איז אונדז געלונגן, ב״ה, אָפּצוגעפינען די דאָזיקע געדענקניש פון די קדושים. מיר האָבן צונויפגעלייגט בײַן צו בײַן, באַהעפט גליד צו גליד... אָנגעטאָן די אַ לבוש פון פייערדיקע אותיות... און מיר האָבן דראָהיטשין מיט אירע יידן צוריק אויפגעלעבט אין שריפט און אין בילד... מיר זענען אַ שטאָט מיט גאָסן און הייזער... מיר זענען מענטשן, עלטערן און קינדער... עס דאָכט זיך אַז זי ריידן צו אונדז... אָבער, מיר הערן נישט קיין שטימע, קיין קלאַנג... זי זיינען פאַרשטילט געוואָרן אויף אייביק... דאָס איז אַלעס וואָס עס איז אונדז פאַרבליבן: אַן אייביקע מצבה נאָך אַ טויטער שטאָט... דער דייטש, ימח שמו, האָט פון איר אויסגעצאָפּט דאָס גאַנצע בלוט, ביזן לעצטן טראָפּן... איך בין אָבער, זיכער, אַז גאָט׳ס שטראָף וועט קומען אויף דער ארץ־הדמים, דייטשלאַנד! וואָלטן מיר באַגערט און געבעטן, וואָלט גאָט׳ס נקמה געקומען שוין, באַלד — אחישנה... אַנדערש, וועט גאָט׳ס שטראָף אויף דייטשלאַנד קומען אין צייט — בעתה... אָבער, קומען, וועט זי זיכער קומען. ס׳וועט זיין אַ ביטערע און מוראָ׳דיקע שטראָף... אדר־א׳, תשי״ז, פעב., 1957. — דוב וואַרשאָווסקי

זיבעטער טייל

דראָהיטשינער אין דער וועלט

דראָהיטשינער אין דער וועלט

אַלגעמיינער איבערבליק

די גמרא זאָגט: „צדקה עשה הקב״ה בישראל שפזרן לבין האומות״ (פסחים פ״ז). ג־ט האָט געטאָן אַ צדקה, אַ חסד, מיט די יידן, וואָס ער האָט זיי צעשפרייט צווישן די פעלקער און מדינות. מחמת, אויב אַלע יידן וואָלטן זיך געפונען אין איין מדינה, אויף איין פלאַץ, וואָלטן די יידישע שונאים געקענט חלילה מאַכן אַ כליה פון אַלע יידן...

יעדער בר־דעת וואָס דענקט אַביסל קען באַשיימפערלעך זען דעם חסד, וואָס ג־ט האָט געטאָן צו הונדערטער טויזנטער יידן פון אייראָפע, וואָס ער האָט זיי באַצייטנס אַוועקגעשיקט פון עמק הבכא און געראַטעוועט זיי פון אומקום... און וואָלטן אַלע יידן געפונען זיך אין גיא־ההריגה, וואָלטן די דייטשן ניט איבערגעלאָזט חלילה קיין שריד ופליט פון יידישן פאָלק...

עס איז געווען באַשערט, אַז עס זאָל בלייבן אַ שארית־הפליטה פון דער פאַרטילקטער דראָהיטשינער יידישער קהילה (חורבן ת״ש־תש״ה), האָט די השגחה באַצייטנס באַשאַפן די סיבות און גורמים, וועלכע האָבן געשטויסן און געצווונגען פיל פון דראָהיטשינער יידן, זינט די 80־קער יאָרן פון פאַריקן יאָרהונדערט, צו עמיגרירן פון דראָהיטשין. „ויחץ את העם— ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה״. היינט לעבן דאָ פיל דראָהיטשינער, כן ירבו.

די עמיגראַציע פון דראָהיטשין

די ערשטע דראָהיטשינער יידישע אימיגראַנטן האָבן אַנגעהויבן צו קומען קיין אַמעריקע, זיינען מיר זיך משער, אַרום 1880. און זינט דאַן, ביז דעם אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה אין 1914, איז געגאַנגען אַן אינטענסיווער עמיגראַציע־שטראָם פון דראָהיטשין צו די ברעגן פון דער נייער וועלט, אַמעריקע.

די וועלט איז נאָך דאַן נישט געווען אַזוי „ציוויליזירט״ און „מאָדערניזירט״ ווי היינט, און דער אַרויספאָר און אַריינפאָר פון איין לאַנד אין צווייטן איז פאַרגעקומען אַן גרויסע שווערי־קייטן. מ׳האָט נאָר געדאַרפט פאַרקלערן — איז מען געפאָרן...

אין די מלחמה־יאָרן (1914־1919) איז די עמיגראַציע פון דראָהיטשין געווען אָפגעשטעלט. אין 1920 האָט זיך די עמי־גראַציע פון דראָהיטשין ווידער באַנייט אין אַ גאָר שטאַרקן טעמפּאָ. הונדערטער דראָהיטשינער האָבן געשטראָמט צו די ברעגן פון דער פרייער וועלט. אַזוי איז עס אָנגעגאַנגען ביז 1924, ווען אַמעריקע האָט אָנגענומען דעם צווייטן, זייער שארפן קוואָטע־געזעץ, וואָס האָט לחלוטין געמאַכט אַ סוף און גאַנץ באַזונדערס צו דער יידישער אימיגראַציע קיין אַמעריקע.

לויט דעם אַמעריקאַנעם קוואָטע־געזעץ האָבן אין לאַנד געקענט אַריינקומען אַן ערך 152,000 פערזאָן יערלעך. פון דעם זיינען 108,000 וויזעס געווען באַשטימט פאַר דייטש־לאַנד, ענגלאַנד און אירלאַנד, און די איבעריקע 44 טויזנט וויזעס — פאַר איבער 100 לענדער... קען מען זיך שוין פאָר־שטעלן וויפיל וויזעס עס זיינען אָנגעקומען פאַר די יידן פון פוילן און באַזונדערס פאַר די יידן פון דראָהיטשין... סך־הכל אַרום 6,000 וויזעס אַ יאָר פאַר גאַנץ פוילן...

ווי אַנדערש וואָלט געווען אונדזער יידישע מערכה, ווען אַמעריקע וואָלט נישט געשלאָסן אירע טויערן — הונדערטער טויזנטער דערמאָרדעטע יידן, בתוכם פיל דראָהיטשינער, וואָלטן היינט געווען צווישן די לעבעדיקע... איז אַמעריקע נישט אינגאַנצן ריין פון שולד און טראָגט אינדירעקט די אחריות פאַר אַ גרויסן טייל קרבנות פון דייטשער רציחה...

נאָך דער שליסונג פון די אַמעריקאַנער אימיגראַציע טויערן האָבן פיל דראָהיטשינער געזוכט און געפונען אַ מקום־מקלט אין אַרגענטינע, קובאַ און אין ארץ ישראל. די עליה קיין ארץ־ישראל איז צוליב דער שארפער סערטיפיקאַטן־סיסטעם געווען זייער אַ באַגרעניצטע און מינימאַלע. אַ קליינער פראָ־צענט אויסוואַנדערער האָבן געפרואווט מזל מיט קאַנאַדע א.א.

דריי צענטערן: ניו־יאָרק, שיקאָגע און ארץ־ישראל

ביים היינטיקן טאָג זיינען די דראָהיטשינער לאַנדסלייט, אין זייער גרעסטער מערהייט, קאָנצענטרירט אין די צוויי גרעסטע דראָהיטשינער ישובים, אין ניו־יאָרק און שיקאָגע. פאָר אַ צייט איז דער ניו־יאָרקער דראָהיטשינער קיבוץ געווען דער דאָמינירנדסטער און איינפלוסרייכסטער. היינט צו טאָג ווערט דער שיקאָגער דראָהיטשינער ישוב געראָטן צו דערקלערט זיך דערמיט, וואָס אין דער יונגער שיקאָגע מיט אירער שטייגענדער אינ־דוסטריע און וואַקסנדער פאַבריקאַציע, האָבן אַ סך דראָהי־טשינער לאַנדסלייט געהאַט די מעגלעכקייט און געלעגנהייט אויסצובויען פאַר זיך פונדאַמענטאַלע עקאָנאָמישע פאָזיציעס.

אַ חוץ אין ניו־יאָרק און שיקאָגע לעבן אויך דראָהיטשינער צעשפרייט איבער קאַלעפאָרניע, פלאָרידע, מיזורי, קאַנעטי־קוט, פענסילוועניא, אָהאַיאָ, דזשאָרדזשיאַ, קאַל., א.א. אַ צאָל דראָהיטשינער, ווי געזאָגט, געפינען זיך אויך אין אַרגענטינע, קובאַ און קאַנאַדע. אָבער דער דריטער גרעסטער דראָהיטשי־

הרב יוסף קאַגאַן

ד״הרב ר׳ יוסף קאַגאַן, — זון פון הרב ר׳ אהרן און גיטל און אייניקל (פון זיין מוטערס צד) פון חפץ־חיים, הרב הגאון

הרב ר׳ יוסף קאַגאַן

וצדיק, ר׳ ישראל מאיר הכהן, קאַגאַן, זצ״ל, — איז געבוירן אין ראַדין. געלערנט אין די ישיבות פון ראַדין (ביים זיידן), סלאָבאָדקע, קרעמע־טשוג־סלאָבאָדקע, לוּקעשקעס ־ ווילנע (ביי ר׳ ברוך בער׳ן) א.א. האָט אויך שטודירט פילאָזאָפיע אין באַזע־לער אוניווערזיטעט. זינט 1937 איז הרב קאַגאַן מרא דאתרא פון דראָהיטשינער קהלת־יעקב שול, פריער אויף דאָגלאַס ־ העמלין און היינט „קהילת־יעקב בית־שמואל״ אויף דעוואָן און לאָנדייל.

הרב קאַגאַן איז באַוואוסט מיט זיין טיפער לומדות און מדות טובות. הרב ר׳ יוסף און רביצין רבקה (טאָכטער פון הרב ר׳ שמואל און חיה־מינע שך, ז״ל), האָבן אַ טאָכטער — עטעל.

דרום־מערב שיקאָגע — אינדיאַנעפּאָליס־דאָגלאַס. היינט זיינען די דראָהיטשינער צעשפּרייט איבערן גאַנצן שטאָט, אָנהויבנ־דיק פון דעם גאָר ווייטן צפון, מערב, און נאָך ווייטערן דרום־שיקאָגע.

כל־זמן די אַלטע דראָהיטשינער האָבן זיך גרופּירט און געלעבט צוזאַמען, אין ניו־יאָרק אַזוי אין שיקאָגע, און בכלל־וגדעלס, כל־זמן די יידישע שפּראַך האָט געקלונגען פריש אין שטוב, אין שוהל און אין גאַס, האָט עקזיסטירט אַ גייס־טיקער קשר, אַ המשך צווישן דער אַלטער היים און דער אַמע־ריקאַנער דראָהיטשין, וואו עס האָט געהערשט אַ ווארעמע אַטמאָספערע פון היימישער געמיטלעכקייט און יידישקייט.

אָבער מיטן מאַמענט, ווען דער אַלטער דור האָט אָנגעהויבן צו פאַרשווינדן פון דער אַרענע און עס איז אויפגעקומען אַ נייע געניעראַציע, וועלכע האָט אָנגעהויבן זיך פאַרלירן אין שטח פון ווייטקייט און פרעמדקייט; און בעיקר, מיטן אַרויס־שטויסן די יידישע שפּראַך פון שטוב און פון שוהל, — האָט זיך איבערגעריסן דער גייסטיקער קשר צווישן דער אַלטער און נייער היים, במילא, איז דער המשך פון קיום באַדראָט...

עס טרעפן פאַלן, וואָס קינדער פון דראָהיטשינער עלטערן, געבוירענע אין אַמעריקע, לערנען צוזאַמען אין איין שול, אַרבעטן צוזאַמען אין איין אָרט, און ווייסן גאָרנישט אַז זיי האָבן עפּעס אַ שייכות אייניע מיט די אַנדערע...

און מיטן חורבן פון דער אַלטער דראָהיטשין גייט אויך אונטער די נייע אַמעריקאַנער דראָהיטשין, מחמת דער קוואַל, פון וואַנען די יונגע אַמעריקאַנער שפּראַכונגען האָבן געשעפּט זייער יניקה איז אויסגעטריקנט... [דוב וואַרשאַווסקי]

נער צענטער, נאָך ניו־יאָרק און שיקאָגע, געפינט זיך אין ארץ־ישראל, וואו די מערהייט פון דער שארית־הפליטה פון דראָהיטשינער חורבן האָט געפונען אַ מקום־מנוחה...

די ערשטע אימיגראַנטן האָבן זיך הויפּטזעכלעך גרופּירט אַרום דער שוהל, וועלכע איז געווען דער קאָנצענטראַציע־פונקט פון גאַנצן געזעלשאַפטלעכן לעבן. דאָס לעבן אָבער דאָ איז קיינמאָל נישט געווען איינגעפונדעזונט, נישט געזונט־אַרצלט אויף איין אָרט. ס׳איז שטענדיק אָנגעקומען ס׳גייט אַן אַ מיז „ויחנו ויסעו״, אַ „ויסעו ויחנו״... ווי די יידן אין דער מדבר, אַזוי וואַנדערט מען דאָ פון איין פלאַץ צום צווייטן, פון איין געגנט אין צווייטן, און וואו מען קומט שטעלט מען אויף אַ נייעם משכן פאַר דעם ארון־הקודש...

אין ניו־יאָרק זיינען די ערשטע דראָהיטשינער אימיגראַנטן געווען קאָנצענטרירט אויף דער „איסט־סייד״, אַרום זייער שוהל „אגודת־אחים אנשי־דראָהיטשין״, אויף הענרי סטריט. היינט וואוינען די מערהייט דראָהיטשינער אין ברוקלין און אַ טייל אין מאַנהעטן, בראָנקס און דער סביבה פון ניו־יאָרק.

אין שיקאָגע האָבן די ערשטע דראָהיטשינער געמאַכט זייער מקום־מנוחה אין דעם גאָענטן דרום־מערב — קלאַרק און האַלסטעד. שפּעטער —, אַריינגעצויגן זיך אין דעם ווייטן

שיקאָגער דראָהיטשינער קהילה

ר׳ צבי יצחק האָפמאַן, ע״ה, האָט ביי זיין לעבן אונדז צו געשיקט וועגן שיקאָגער דראָהיטשין די פאָלגנדע פרטים:

„אין 1886, פ׳ נשא, בין איך צוזאַמען מיט 22 דראָהיטשי־נער אָנגעקומען קיין ניו־יאָרק. מיט אַ וואָך שפּעטער זיינען מיר אַ גרופּע פון 7 מאַן אָפּגעפאָרן קיין שיקאָגע, נאָטירלעך, מיר זיינען דאָ געווען עלענד און פאַרצווויילט. אין שיקאָגע האָבן מיר געטראָפן נעצייליטע יחידים פון דראָהיטשין, אפשר א 8־7 מאַן, וועלכע האָבן נישט געפירט קיין געזעלשאַפטלעכן לעבן.

„פילנדיק זיך איינזאָם אין אַ פרעמדער גרויסער שטאָט (אונזערע פאמיליעס זיינען נאָך געווען אין דראָהיטשין) האָבן מיר זיך אַלע דראָהיטשינער געהאַלטן צוזאַמען. דאָס ערשטע זאַך האָבן מיר געגרינדעט אַ „גמילת־חסד״ (פרעז. י. לאַמאַנ־סקי). נאָכדעם האָבן מיר באַשלאָסן צו טרעפן זיך יעדן שבת אין בית־מדרש החדש. נאָטירלעך, איז דאָס צוזאַמענטרעפן זיך אין שוהל יעדן שבת געווען פאר אונז א גרויסע פאסירונג

און פרייד. מיר פלעגן זיך איינער דעם אנדערן איבערדערציילן די נייעס און די פאסירונגען וואס יעדער איינער האט אדורכגעמאכט אין פארלויף פון דער וואך און וואס מען הערט פון דראהיטשין א.א.וו. די עטלעכע פאר שעה, וואס מיר האבן פארבראכט אין בית מדרש החדש איז געווען פאר אונז א דערפרישונג און מיר האבן זיך געפילט דערמונטערט.

„אבער, ליידער, איינער פון די מנהיגים פון שוהל, א געוויסער מר. גודשטיין, האט נישט פארשטאנען אונזער לאגע און האט נישט געקענט סובל זיין דאס וואס מיר רעדן אין שוהל. האט ער געשיקט „נאטיס" צו איינעם פון אונזערע לאנדסלייט, קדיש בוים, אז ער זאל מער נישט קומען אין בית־מדרש. פארשטענדלעך, מיר אלע דראהיטשינער האבן זיך גע־פילט געטראפן פון דער מעשה און אום חול המועד סוכות האבן מיר פארלאזן דעם בית המדרש החדש.

„באלד נאכדעם האבן מיר אויף פאסיפיק עוועניו גע־גרינדעט אליין א קליין שוהל'כל אונטערן נאמען „אגודת שלום אנשי־דראהיטשין". די שוהל האט זיך מיט דער צייט גוט ענטוויקלט. מיר האבן אבער דארט נישט געקענט זיין לאנג, אפשר א פאר יאר, מחמת דער פלאץ וווּ די שוהל האט זיך געפונען, האט באלאנגט צום דאמאלסטיקן סיטי מעיאר, קארטער ה. העריסאן, און דער מעיאר האט אלע זיינע הייזער וואס ער האט געהאט אין דער געגנט מיט דער שוהל צוזאמען פארקויפט צו אנדערע.

„איינמאל אין א שבת איז געקומען צו אונז אין שוהל דער סיטי מעיאר און האט אונז מודיע געווען, אז מיר מוזן זיך ארויסציען פון אונדזער שוהל... דער מעיאר האט אונדז פארגעשלאגן, אז מיר זאלן זיך טרעפען מוצאי שבת מיט זיינעם א פארטרעטער און מען וועט דעם ענין דערליידיקן. אזוי איז געווען. מיר האבן זיך פארגלייכט און דער מעיאר האט אונז, אלס קאמפענסאציע, געגעבען 1,200 דאלאר.

„פאר דעם דאזיקן געלט האבן מיר געקויפט א קרקע פאר א בית־הקברות אויף מילוואקע עוועניו. מיר האבן אויך גע־גרינדעט א צווייטע שוהל „אגודת שלום אנשי דראהיטשין" אויף 393 סאוטה קלארק סטריט, וווּ מיר האבן זיך דארט געפונען עטלעכע יאר, ביז וואנען די יידן פון יענעם געגנט האבן זיך אנגעהויבן אריבערציען אין דער „וועסט־סייד". פארשטייט זיך, אז אונזער שוהל האט זיך אויך פארמאכט.

„וועג יענער געגנט האט זיך אויסגעליידיקט פון יידן בין איך צוריקגעפארן אויף א פאר יאר קיין דראהיטשין". ז.ז. 390

קהילת־יעקב בית־הכנסת

אהרן אשר קופער (פון די עלטסטע דראהיטשינער) און אנדערע דערגענצן די געשיכטע פון שיקאגער דראהיטשין:

וועג קופער איז אין 1898 געקומען קיין שיקאגע, האט ער אויף קלארק און העריסאן געטראפן א קליין שוהל'כל פון דרא־היטשינער, וואס האט ארויסגענומען א 3 מנינים יידן. אין 1901 האט מען זיך אריבערגעצויגן אויף קרעמער סטריט, וואו מען האט איבערגעמאכט א הויז אויף א שוהל. אין 1903 בערך

הרב שמואל שך ז"ל

ד"הרב ר' שמואל ב"ר שרגא־פייוויש שך, ז"ל, איז געבוירן אין כוידאן ביי קאוונע. געווען פון די בעסטע יונגעלייט פון ר' יצחק אלחנן'ס כולל אין קאוונע. אין 1907 איז הרב שך געקומען קיין שיקאגע און מיט א יאר שפעטער, 1908, געווארן אויפגענומען אלס רב אין דראהי־טשינער שוהל, פריער אויף ראסין־טיילאר און דערנאך אין קהלת יעקב — דאגלאס העמ־לין. הרב שך, וועלכער האט זיך געערענט פון די חשוב'סטע רבנים פון שיקאגע, געשמ'ט מיט זיין חריפות און בקיאות אין לערנען, און געווען א אהוב על הבריות, איז נפטר געווארן — י"ב טבת, תרצ"ח, 1937, אין עלטער פון אריבער 70 יאר.

הרב ר' שמואל שך, ז"ל

די רביצין פון הרב שך, חיה־מינע בת ר' צבי־אריה (הערש ליב) פון קאוונע, איז געשטארבן — י"ב אלול, תש"ה, 1945.

האבן די דראהיטשינער אפגעקויפט פון די יאנאוער לאנדס־לייט די שוהל אויף דזשעפערסאן־אבריינן. אין 1905, וועג די צאל פון די ניי־געקומענע האט זיך פארמערט, האבן די דראהיטשינער אפגעקויפט אויף ראסין־טיילאר א קלויסטער און עס איבערגעבויט אויף א שוהל, וועלכע האט עקזיסטירט ביז 1915.

אין 1915 האבן די דראהיטשינער אנגעהויבן בויען דעם גרויסן מקום־קדוש אויף דאגלאס און העמלין, און אין 1917 איז פארגעקומען דער חנוכת־הבית, פון דער „קהילת־יעקב אנשי־דראהיטשין"־שוהל, וועלכע האט ענטהאלטן א בית־הכנסת, א בית־המדרש און א תלמוד־תורה.

ווי מען גיט אונדז איבער, האט די קהילת־יעקב־שוהל און בית־המדרש געהאט 1800 זיץ־כלעצער, און איז אין משך פון יארן געווען א מקום קדוש פון תורה, עבודה און צדקה. טאג־טעגלעך האבן דארט געדאוונט, איינע נאך די אנדערע, 5-6 מנינים, און עס האבן געלערנט די פאלגענדע חברות: חברה־ש"ס, חברה־משניות, חברה־מקרא און חברת תהלים. עס האט אויך עקזיסטירט א חברה־קדישא און א גמילת־חסד. די חברה־ש"ס פון קהילת־יעקב איז געווען איינע פון די גרעסטע אין שיקאגע. ביי דעם לומדישן בלאט, וואס דער רב

פון שוהל האָט געזאָגט, זיינען געזעסן א סך יידן לומדים.

מיט דער איבערוואַנדערונג פון יידישן ישוב פון דער וועסט־סייד אין אַנדערע געגנטן פון שיקאָגע האָט די גרויסע דראָהיטשינער קהילת־יעקב שוהל, ווי פיל אַנדערע, געמוזט זיך, ליידער, אין נאָוו., 1955, פאַרמאַכן... און האָט זיך אין מערץ, 1956, צוריק געעפנט א.נ. „קהילת־יעקב בית־שמואל" אויף דעוואָן־לאנדייל...

תלמוד־תורה

ווי געזאָגט, האָט די קהילת־יעקב תלמוד־תורה אַנגעהויבן צו פונקציאָנירן אין ורע"ז, 1917, אין בנין פון קהילת־יעקב־שוהל, צו וועלכער עס איז געווען צוגעבויט אַ ספּע־ציעלער פליגל פאַר אַ חדר. מיט דער צייט אָבער איז דער פלאַץ געוואָרן צו קליין פאַר דער גרויסער צאָל תלמידים, וועלכע האָבן געשטראָמט פון די ווייטסטע גאַסן צו דער תלמוד־תורה, האָט מען אַנגעהויבן טראַכטן וועגן אַ נייעם בנין. און ווירקלעך, איז אין 1924 אויסגעבויט געוואָרן אויף העמלין עוו. דער גרויסער מאָדערנער תלמוד־תורה־בנין, וועלכער איז אין משך פון יאָרן געווען אַ צירונג פאַרן גאַנצן געגנט.

ווי ביים בויען די קהילת־יעקב־שוהל, אַזוי אויך ביים בויען די נייע תלמוד־תורה, איז אליה אייזענשטיין געווען דער הויפּט־אַרכיטעקט און דער פאָרזיצער פון דעם בוי־קאָמיטעט.

די קהילת־יעקב תלמוד־תורה, וועלכע האָט גע'שמ'ט אין גאַנץ שיקאָגע, האָט זיך איינגעטיילט אין צוויי סניפים: איין סניף — „עברית בעברית" און אַ צווייטער סניף — „עברית באידיש". יעדער סניף האָט פאַרמאָגט 8 קלאַסן, בסך־הכל זיינען געווען 16 קלאַסן. אין איר רומפולער צייט האָט די תלמוד־תורה פאַרמאָגט 800 תלמידים. אין משך פון איר עקזיסטענץ האָבן טויזנטער יידישע קינדער באַקומען אין דער תלמוד־תורה אַ 5־יאָריקן קורס אין עלעמענטאַרער יידישער דערציאונג. די לערע־פּראָגראַם האָט איינגעשלאָסן: די העב־רעאישע און יידישע שפּראַכן, חומש, רש"י, נ"ך, גמרא, דינים, יידישע געשיכטע, יידישע מוזיק וכדומה.

אַזוי איז עס אָנגעגאַנגען ביז די לעצטע יאָרן, וועז די יידישע באַפעלקערונג האָט זיך אָנגעהויבן אַוועקציען פון דער וועסט־סייד, און צוזאַמען מיט פיל אַנדערע יידישע מוסדות, האָט זיך אויך די תלמוד־תורה פון „קהילת־יעקב אנשי־דראָהיטשין" אין 1955 צוגעמאַכט...

בית־עולם

נאָך אין 1894 האָבן די ערשטע דראָהיטשינער אימיגראַנטן געקויפט אַ קרקע פאַר אַ בית־עולם אויף מילוואָקע עוועניו, באקאנט א.נ. „מאַרטען־גראָוו" בית־עולם. אייניקע דראָהי־טשינער זיינען דאָרט געקומען צו קבורה. דער דאָזיקער אָרט האָט אָבער געהאַט פיל חסרונות און בעיקר, ווייל עס האָט זיך געפונען ווייט פון דער יידישער שכונה, האָבן די גבאים פון דראָהיטשינער שוהל אויף ראַסין עוועניו איינגעהאַנדלט (אין 1906 בערך) אַ שטיק קרקע (פאַר $7,500) אויף וואַלדהיים און עס מחנך געווען פאַר אַ בית־החיים, וועלכער איז, אַלעמען צו לאַנגע יאָרן, אין נוצן עד־היום.

דער הייליקער אָרט אין וואַלדהיים ווערט פאַרוואַלטעט פון אַ קאָמיטעט פון דראָהיטשינער לאַנדסלייט, אין וועמענס שפּיץ עס שטייט דער סופּפראַיזענטענדענט, וועלכער פירט אָן מיט דער גאַנצער באַלעבאַטישקייט פון בית־החיים.

דעם אַמט פון סופּפראַיזענטענדענט האָבן אין משך פון די אַלע יאָרן פאַרנומען לויט דער ריי: הערשל האַקמאַן, יעקב גוטער, הערשל שקאָלניק, אליה אייזענשטיין און ראובן דייטש. — היינט זיינען סופּפראַיזענטענדענטן די ברידער אברהם און דוד אייזענשטיין.

[דוב וואַרשאַווסקי]

ר' שמחה מילער, זון פון ר' דוב און רחל, געבוירן אין דראָהיטשין; געקומען קיין אַמעריקע אין 1921. געווען 10 יאָר וויצע־פּרעזידענט און דעם לעצטן יאָר פרעזידענט פון קהילת יעקב שול אויף דאָגלאַס. היינט איז ער וויצע פרעזידענט פון דער קהילת יעקב בית שמואל אויף דעוואָן. בילד געמאַכט אין שול קהלת־יעקב ביים ארון הקודש אין יאָר 1956.

ר' צבי יצחק האָפמאַן, ע"ה, איז אַ געבוירענער פון דראָהיטשין. איז געווען פון די לעטסטע דראָהיטשינער אין שיקאָגע די לעצטע יאָרן געווואוינט אין סאַן פראַנציסקאָ און געשטאָרבן אין 1956 יאָר. זען זייט 273 און 388.

ניו־יאָרקער דראָהיטשינער קהילה

די ערשטע יידישע עמיגראַנטן פון דראָהיטשין, וועלכע זיינען פאַרוואָגלט געוואָרן קיין ניו־יאָרק, האָבן אין די ערשטע יאָרן געהאַט אויסצושטיין גרויסע שוועריקייטן ביים איינאָרדענען זיך אין זייער נייער היימלאַנד. אַחוץ די זאָרג און צרות פון פרנסה האָבן זיי שטאַרק געליטן גייסטיק, האָבן שטאַרק געבענקט נאָך אַ היימישער סביבה; עס האָט זיי געפעלט דער פּלאַץ, וווּ זיי זאָלן קענען, נאָך אַ וואָך שווערער אַרבעט, צוזאַמענקומען זיך אין אַ שבת און יום־טוב, דאָוונען בציבור און פארבריינגען צוזאַמען, די פרייַע צייט, אין אַ היימישער סביבה. נאָך אייניקע באַראַטונגען צווישן זיך איז ביי די דראָהיטשינער אימיגראַנטן געבוירן געוואָרן דער געדאַנק צו אַרגאַניזירן אַ חברה פון דראָהיטשינער לאַנדסלייט. און אַזוי איז געשאַפן געוואָרן די היינטיקע באַווסטע חברה „אגודת אחים אנשי דראָהיטשין" אין ניו־יאָרק.

די גרינדונג פון דער חברה איז פאַרגעקומען אין הויז פון משה אהרן גאָלדבערג ע״ה. צווישן די הויפּט גרינדער זיינען געווען: יעקב פּאַלאַק, משה אהרן גאלדבערג, גדליה גראסמאַן, שמואל אליהו גראסמאן, יעקב שמואל ארעמלאנד, שמעון בערמאַן, מייער ליווי, יחיאל פּעער, אייק ליווי, הענעך מיללער, שאול קאַך, משה איסר ראָזען א.א. דעם 17־טן פעברואַר, 1900, איז אַרויסגענומען געוואָרן אַ טשאַרטער פאַר דער חברה אויף דעם נאָמען פון חבר הענעך מיללער. אַזוי אַרום קומט אויס, אז פאַקטיש איז די חברה „אגודת אחים אנשי דראָהיטשין" געקומען צום לעבן דעם 17־טן פעברואַר אין יאָר 1900. נאָך אין דעם זעלבן יאָר האָט די חברה, וועלכע האָט דאַן געציילט עטלעכע און צוואַנציק חברים, אריבער־געצויגן זיך אין איר אייגענעם לאקאל, אויף 158 עלדרידזש סטריט, און געקויפט אַ שטיק קרקע פאַר אַ בית־החיים אויף דעם הר־ציון בית־עולם. דער חינוך הגדר פון הייליקן אָרט איז ערשט פאַרגעקומען אין יאָר 1906.

אין יאָר 1908 האָט די חברה, צוליב דער פאַרגרעסערטער צאָל חברים, געווען געצוווּנגען צו איבערציען זיך אין אַ גרעסערער ווויזנונג, אויף 156 הענרי סטריט. אין יאָר 1910 איז געפייערט געוואָרן דער 10־טער יובילעאום פון דער חברה. ביי דער געלעגנהייט איז פאַרטיילט געוואָרן צו די חברים די ערשטע געשריבענע קאָנסטיטוציע פון דער חברה. אין יאָר 1915 איז געקויפט געוואָרן אַ צווייטע שטיק קרקע אויף דעם „הר־ציון" בית עולם.

איינער פון די וויכטיקסטע פאָנדן פון דער חברה, דער „ביקור־חולים", איז געשאַפן געוואָרן אין יאָר 1919. דער „ביקור חולים" איז שפּעטער (1926) פאַרשטאַרקט געוואָרן מיט דער נתינה פון 900 דאָלאַר פון חבר אברהם קופּער, ע״ה. מיט דער צייט זיינען צוגעקומען נאָך אייניקע פאָנדן, ווי די „גמילת־חסד־קאַסע", 1920, (די ערשטע טויזנט דאָלאַר פאַרן גמילת־חסד האָט געשיינקט פישל דוב ראָזענבערג, ע״ה); דער „אלד־איידזש־פאָנד" (1922) און דער „ענדאָומענט פאנד" (1928) צו העלפן די אלמנות און יתומים פון די לאַנדסלייט.

אין יאָר 1924 האָט די חברה געפייערט איר 25טן יובי־לעאום מיט אַן אימפאָזאַנטן באַנקעט, אויף וועלכן עס איז געשאַפן געוואָרן די סומע פון 35 הונדערט דאלאר (די ערשטע טויזנט דאלאר האָט מנדב געווען יעקב פּאלאק) מיט דער

לזכרון נצח — אונדזערע טייערע עלטערן
הרב מרדכי ב״ר שלום שכנא הלוי **מינקאָוויטש**
כ״ו מנחם־אב, תשט״ו, 1955
חנה־ביילע בת ר׳ משה **מינקאָוויטש**
כ״ב אייר, תרצ״ט, 1939
שרה, ישראל, יהודית, מיכאל און אסתר
(זען זייטן 16, 135, 203 און 204. ו.)

אהרן אשר קופּער

אהרן אשר קופּער, זון פון יצחק בנימין און הענדל קופּער, געבוירן 1878 אין דראָהיטשין, געלערנט אין חדר און אין תלמוד תורה. אין 1895 געהייראַט מיט טויבע (טילע) בודער,

אהרן אשר קופּער

טאָכטער פון אפרים און חיה בודער פון דראָהיטשין. 1898 אַריבערגעקומען קיין שיקאַגע. פאַר אַ צייט לאַנג געווען דער אייגנטימער און אַנפירער פון דער „א. קופּער שיך קאָמפּאַני", אַ הורט־געשעפט פון שיך.

צו זעלבער צייט האָט קופּער זיך אָפּגעגעבן מיט כלל־טוערייַ. געווען פּרעזידענט (1905־1908) פון דראָהיטשינער שוהל אויף ראַסין און טיילאָר; מיטגרינדער, וויצע פּרעזידענט (1926) און פּרעזידענט (1929) פון קהילת יעקב שוהל אויף דאָגלאַס־העמלין; מיטגרינדער און לאַנג יעריקער באַרד־דירעקטאָר פון קהלת־יעקב תלמוד־תורה און דראָהיטשינער בית־החיים אויף וואַלדהיים. אַחוץ צייט און אַרבעט האָט קופּער געלאָזט זיך אויף פיל קאָסטן.

די לעצטע יאָרן לעבט קופּער צוזאַמען מיט זיינע קינדער. אהרן אשר׳ס פרוי, טויבע, איז געשטאָרבן 13טן נאָוועמבער, 1949, אין שיקאַגע.

די קופּערס האָבן געהאַט זיבן קינדער: הענדל מייקעלס, פּנחס, יצחק־בנימין, פריידע פישמאַן, פּערל, יעקב, דוד. ד.ו.

כונה צו קויפן אן אייגענעםווינקל פאַר דער חברה. און אין יאָר 1925 האָט זיך די „אגודת אחים אנשי דראָהיטשין" אַרײַנגעגליכן אין איר אייגענער היים, אויף 158 הענרי סטריט.

אין יאָר 1930 קויפט די חברה צום דריטן מאָל אַ שטיק קרקע אויף דעם „הר־לבנון" בית־עולם, ניו־דזשוירזי. און אין יאָר 1932 ווערט געקויפט נאָך אַ שטיק קרקע אויף דעם „בית־דוד" בית עולם.

אין יאָר 1933 איז מיט דער הילף פון שאול קאָך געגרינדעט געוואָרן די דראָהיטשינער ליידיס אָקזילערי. אין די יאָרן 1930, 1934, האָט די חברה פאַראנשטאַלטעט צוויי באָל־אונטערנעמונגען, וועמענס הכנסה האָט פיל געהאָלפן אויסצובעסערן דעם מצב פון דער חברה אין איר היים.

אין נאָוועמבער 1935 האָט די חברה געפייערט איר 35־טן יובילעאום, וועלכער איז דורכגעפירט געוואָרן מיט גרויס פאַראַד. אין יאָר 1936 איז מיט דער איניציאַטיוו פון דער חברה געגרינדעט געוואָרן די „דראָהיטשינער רעליף סאָסייעטי", וועלכע האָט געשטיצט און געהאָלפן הונדערטער פאַמיליעס אין דער אַלטער היים דראָהיטשין.

אין יאָר 1950 האָט די חברה געפייערט איר 50 יאָריקן גאָלדענעם יובילעאום. ביים היינטיקן טאָג פאַרמאָגט די „אגודת אחים אנשי דראָהיטשין" אין ניו יאָרק אן אייגענעם אויסגעצאָלטן בנין אויף 158 הענרי סטריט, וווּ עס געפינען זיך די באַווּסטע דראָהיטשינער שוהל און אַלע געזעלשאַפט־לעכע צווייגן און גרופּען פון דער חברה, וועלכע פירן אָן אַ פאַרצווייגטע טעטיקייט אויף פאַרשידענע געביטן. ספעציעל האָט די חברה געשטיצט מיט ראַט און טאַט די דראָהיטשינער, וועלכע האָבן זיך געראַטעוועט פון לעצטן חורבן... ד.וו.

דער שוהל בנין פון דער „אגודת אחים אנשי דראָהיטשין" אין ניו יאָרק, געקויפט אין 1925 אויף 158 הענרי סטריט. די שוהל עקזיסטירט נאָך דאָרט עד היום.

ניו־יאָרקער דראָהיטשינער צווייג

401 — יידישער נאַציאָנאַלער אַרבעטער פאַרבאַנד

געגרינדעט אין 1944 אויף דער איניציאַטיוו פון יוסף קאָלען, בעני טעפער, אפרים שמיד און אשר וואָלינס. אין דער ערשטער זיצונג האָבן זיך באַטייליקט, אַ חוץ די אויבנדערמאַנטע, אויך הערמאַן גראָסמאַן, גדליה קאָפלאַן, יודל מילער, גאַרבער, זלאָטניק א.א. און דער צווייג האָט אָנגענומען אָפּיציעל צו פונקציאָנירן מיט יוסף קאָלען אַלס פאָרזיצער.

דעם זעלבן יאָר, שבועות, איז מיט דער הילף פון פאַרבאַנד געוואָרן אָרגאַניזירט אַ פייערונג פון לאַנדסלייט, אויף וועלכער די פאָרזאַמלטע זיינען סטימולירט געוואָרן צו העלפן בויען די נייע אָרגאַניזאַציע.

קאַטאָבער, 1945, איז ביי אַ פייערלעכן באַנקעט פאָרגעקומען די אָפיציעלע אינסטאַלירונג פון צווייג, וועלכער האָט דאָן באַקומען זיין טשאָרטער אונטערן נומער „401". דער צווייג האָט דאָן באַשלאָסן צו נעמען אַן אַנטייל אין דעם פאַרבאַנד־קאַמפיין פון יתומים־אַדאָפּטירונג. הערמאַן גראָסמאַן האָט דאָן אָדאָפּטירט אַ יתום און איינגעצאָלט די סומע פון 300 דאָלאָר צום צווייג.

מערץ, 1946, איז אויסגעוויילט געוואָרן אַ גרויסע עקזעקוטיווע. צו די אויבנדערמאַנטע זיינען צוגעקומען די פאָל־

געגדע נייע חברים: יוסף שוב, יוסף בירענבוים, אַלפרעד גריי, חברה סטויבער, קאַרל שיינבוים, איטשע פיסעצקי און שמואל ליווי — פאַרזיצער.

אין מאי, 1946, האָט זיך דער צווייג, אונטער דער אָנפירונג פון גדליה קאַפּלאַן, באַטייליקט אין דער פּעקלעך־אַקציע פאַר דראָהיטשינער שארית הפּליטה. אין הערבסט, 1946 — געגומען אַנטייל אין פּעקלעך־קאַמפּיין פון פאַרבאַנד לטובת דער שארית הפּליטה אין דייטשלאַנד. אין יאַנואַר, 1947, האָט דער צווייג צום ערשטן מאָל אַנטייל געגומען אין דעם פאַרבאַנד־קאַמפּיין לטובת די הסתדרות־געווערקשאַפטן. אין פרילינג, 1947 — אַנטייל געגומען צום ערשטן מאָל אין קרן־קימת־קאַמפּיין. אין 1948 האָט דער צווייג, צוזאַמען מיט דער דראָ־היטשינער „רעליעף־סאָסייעטי" אָנגעפירט אַ פאַרייניקטע הילפס־אַקציע צו העלפן די דראָהיטשינער לאַנדסלייט אין דייטשלאַנד, פוילן, איטאַליע און ציפערן.

אין 1948 און 1949 איז פאַרזיצער פון צווייג געווען אשר וואָלינס. דער צווייג איז עטלעכע מאָל געווען אויף דער ערן־ליסטע פאַר זיין אַרבעט לטובת דעם ארץ־ישראל־אויפבוי.

דער צווייג האָלט אָפּ רעגולערע זיצונגען, אָרגאַניזירט ליטעראַרישע אָוונטן, לעקציעס; אָרדנט איין יערלעכע באַל־קעטן (אין פאַרבינדונג מיט דעם הסתדרות קאַמפּיין) א.א.וו.

דער צווייג, וועלכער ציילט אַ גרעסערע צאָל מיטגלידער פון דראָהיטשינער לאַנדסלייט א.א. וועלט היינט אָנגעפירט פון דעם ענערגישן עסקן, בעני טעפּער, פאַרזיצער פון דראָ־היטשינער הילפס־פאַריין אין ניו־יאָרק. ד.וו.

פרטים פון שמואל ליווי

שיקאַגער דראָהיטשינער צווייג 294

יידישער נאַציאָנאַלער אַרבעטער פאַרבאַנד

אַלס אַ מיטגליד פון „שלום־עליכם־צווייג" ביים א. נ. א. פאַרבאַנד און זייענדיק באַקאַנט מיט דער פּראָגראַם און אַקטי־ויטעטן פון פאַרבאַנד איז מיר איינגעפאַלן אַ געדאַנק צו גרינדן אַ ספּעציעלן פאַרבאַנד צווייג פון דראָהיטשינער לאַנדסלייט, וועמענס אויפגאַבע עס זאָל זיין: ערשטנס, צו זאָרגן פאַר די אינטערעסן און נויטן פון די יידן אין דראָ־היטשין; צווייטנס, צו אַרבעטן פאַר די יידיש־נאַציאָנאַלע אינ־טערעסן דאָ אין לאַנד; דריטנס, צו אַנטקעגנקומען די פּראָ־טעראַלע און קולטור־נויטן פון די צווייג־מיטגלידער; און פערטנס, צו געבן אַקטיוון הילף אין אַלע פאַרמען דעם ארץ־ישראל־אויפבוי.

די ערשטע גרינדונגס פאַרזאַמלונג פון אַ קליינער צאָל דראָהיטשינער איז פאָרגעקומען מיט דער באַטייליקונג פון ד"ר ב. פרימער, פעברואַר 1941, ווען עס איז געלייגט גע־וואָרן דער יסוד פון דראָהיטשינער צווייג.

נאָכן וועריפירן די געזעצלעך נויטיקע צאָל מיטגלידער, איז דעם 29 יוני, 1941, פאָרגעקומען די אָפּיציעלע אינסטאַ־לירונג פון צווייג. חבר לואיס סיגאל, סעקרעטאַר פון פאַר־באַנד, איז ספּעציעל געקומען פון ניו־יאָרק דורכצופירן די פייערלעכע אינסטאַלירונג צערעמאָניע, און דער דראָהיטשי־נער צווייג איז דאָן געוואָרן איינגעגלידערט אַלס פול־באַרעכ־טיקטער מיטגליד אין פאַרבאַנד און אָנגעהויבן זיין אָפּיציעלע עקזיסטענץ.

פיל פון דראָהיטשינער לאַנדסלייט זיינען געוואָרן מיטגלי־דער פון צווייג, וועלכער האָט זיך מיט דער צייט שטאַרק אנטוויקלט און געקראָגן אַ שם אין יידישן שיקאָגע ווי אויך אין אַלע פאַרבאַנד־קרייזן אין לאַנד.

די אַרבעט פון צווייג קאָנצענטרירט זיך אויף די געביטן:

1) ארץ־ישראל־פּאָנדן: — דער צווייג האָט מיט זיינע יערלעכע אַקציעס געשאַפן צענער טויזנטער דאָלאַרן פאַר דעם געווערקשאַפטן־קאַמפּיין (הסתדרות), נאַציאָנאַל־פאָנד (קרן־קימת לישראל), „קאַמבייניד דזשואיש אַפּיל", „ציוניסטישער אַרבעטער פאָנד" א.א.

הערשל שוואַרץ

דהערשל שוואַרץ, זון פון אליעזר און רחל שוואַרץ, איז געבוירן 6־טן דעצ. 1906 אין דראָהיטשין. גאָר יונג (אין 1921) עמיגרירט פון דראָהיטשין און געמאַכט זיין היים אין נאר־

הערשל שוואַרץ

וואָלק, קאנעטיקוט, וווּ ער האָט באַזוכט די האַי־סקול. 21־טן דעצ. 1930 געהייראַט מיט בערטאַ, די טאָכ־טער פון צבי־הלל און שרה. צבי, אַ דער־פאָלגרייכער סוחר אין קאנעטיקוט, איז פיל יאָרן (ביז 1955) געווען פאַרבונדן מיט די גרויסע פירמעס, די „סופּער מאַר־קעטס". אויך געווען דער פיאָנער פון „סעלף־סערוויס" (זעלבסט־באַדינונג) געשעפטן אין קאָנעטיקוט.

צו גלייכער צייט איז שוואַרץ געווען שטאַרק אַקטיוו אין יידיש געזעלשאַפטלעכן לעבן דאָרט. געווי. פאַרזיצער (זינט 1951) פון ישראל־באָנדס־קאַמפּיין; געוו. קאַסירער פון יידישן סענטער; געוו. פרעזידענט (ביז דעם יאָר) פון שול דאָרט. זינט 1948 איז שוואַרץ דער פאַרזיצער פון „יוניטעד דזשואיש אַפּיל"; וויס פרעזידענט פון „קאַמיוניטי קאונסיל"; מיטגליד פון ציוניסטישן קלוב דאָרט, וואָס פירט אויף פאַרשטעלונגען לטובת נויטבאַדערפטיקע יחידים און ארגאַניזאַציעס.

די שוואַרצעס האָבן אַ טאָכטער ראָני און אַ זון לעאָנארד.

מרים גינגאָלד

מרים גינגאָלד, טאָכטער פון ר׳ שמעון און לאָצע וויסמאַן, איז געבוירן אין דראָהיטשין. האָט געלערנט אין גימנאַזיע אין פינסק און געווען געזעלשאַפטלעך טעטיק אין דראָהיטשין.

מרים גינגאָלד

אין 1927 האָט מרים צוזאַמען מיט איר מאַן און קינדער אויסגע־וואַנדערט קיין אַמע־ריקע, שיקאַגע, וווּ זי איז געווארן שטאַרק אַקטיוו אין דער ציו־ניסטישער ארבעטער באַוועגונג.

פאַר די לעצטע 25 יאָר איז זי פאַרבונדן מיט דער פיאָנערן־פרויען אָרגאַניזאַציע, וווּ זי האָט פאַרנומען פאַרשידענע וויכטיקע אַמטן און איז היינט אַ מיטגלידערין פון דער נאַציאָנאַלער עק־זעקוטיווע דאָרט; איז אויך אַ מיטגלידערין פון „איחוד־עולמי" אין ישראל; געווען דעלעגירט צום ציוניסטישן קאָנ־גרעס אין 1946 און צום לעצטן קאָנגרעס 1956 אין ירושלים.

אַ חוץ איר ציוניסטישער ארבעט איז מרים גינגאָלד אויך אַקטיוו אין יידישן דערציאונגס־וועזן אין שיקאַגע. זי איז פאָרזיצערין פון צענטראַלן שול־קאָמיטעט פון דער ציוניס־טישער ארבעטער־באַוועגונג און מיטגלידערין פון „בארד אף דזשואיש עדיוקיישאַן".

מרים איז אַ באַגאַבטע רעדנערין און טרעט אויף אָפט מיט רעדעס אויף פאַרשיידענע געזעלשאַפטלעכע אונטערנעמונגען.

מרים׳ס מאַן, בערנארד גינגאָלד, אַ באקאנטער געשעפטס־מאַן, איז אויך זייער טעטיק אין דער ציוניסטישער ארבעטער באַוועגונג, ספעציעל אין נאַציאָנאַלן ארבעטער־פאַרבאַנד, וווּ ער פאַרנעמט זינט מערערע יאָרן דעם אַמט פון וויצע־פאָר־זיצער פון שטאָט־קאָמיטעט. די גינגאָלדס האָבן 2 טעכטער. ו.

---

2) רעליף־ארבעט: — דער צווייג פירט אַדורך אָפטע באַשטייערונג קאַמפאַניעס פאַר פאַרשיידענע יידישע פילאַנ־טראָפישע אָרגאַניזאַציעס און אינסטיטוציעס אין לאַנד.

3) הילף פאַר לאַנדסלייט: —דער צווייג שטיצט און העלפט נויטבאַדערפטיקע דראָהיטשינער לאַנדסלייט וואו זיי זאָלן נישט זיין מיט שפּייז־פעקלעך ווי אויך מיט מזומנים.

4) קולטור ארבעט: — דער צווייג האָט פאַר אַ לאַנגער צייט אַרויסגעגעבן אַ חודשלעכן בולעטין א.נ. „ידיעות", ווי

אויך סואוועניר־ביכלאַך (8) מיט אינפאָרמאַטיוון מאַטעריאַל, וואָס זייגען פאַרשפּרייט געווארן צווישן אַלע מיטגלידער.

זלמן שעווינסקי

•

„פּראָגרעסיוו־קלוב"

אין 1937 האָט אַ גרופּע מענער און פרויען פון דראָהי־טשינער לאַנדסלייט ארגאַניזירט אין שיקאָגע דעם „פּראָגרע־סיוו־קלוב", וועלכער האָט פּא־ראַלעל מיט דעם אַלגעמיינעם הילפס־פאַריין, פאַרנומען זיך צווי. אַנד. מיט שיקן געלט־שטיצע צו די פאַראַרעמטע יידן אין דראָהיטשין. גאָנץ באַזונ־דערס האָט דער קלוב געהאָלפן די „צ ע נ ט אָ ס" (געזעלשאַפט פאַר קינדער־שוץ און יתומים־פאַרזאָרגונג), און דעם בויענדן „בית־עם" אין דראָהיטשין.

דער קלוב האָט עקזיסטירט ביז 1941, ווען מיטגלידער פון קלוב האָבן געהאָלפן שאַפן דעם „דראָהיטשינער צווייג" און דער „פּראָגרעסיוו־קלוב" האָט זיך אויפגעלייזט.

דראַמאַטישער קלוב

מיט דעם סוף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן אייניקע נייַ־געקומענע יונגע דראָהיטשינער ארגאַניזירט זיך אין אַ „דראַמאַטישן קלוב", וועמענס אויפגאַבע איז געווען צו העלפן — דורך פאַרשטעלונגען — שאַפן געלט פאַר דעם הילפס־פאַריין, וואָס האָט געשיקט שטיצע קיין דראָהיטשין. בען קעסט איז געווען רעזשיסאָר און איינער פון די שפּילער.

באַנקעט בילד פון 35־טן יובילעאום פון ניו־יאָרקער דראָהיטשינער קהילה „אגודת־אחים אנשי־דראָהיטשין" אין יאָר 1935

יעקב וואַרשאַווסקי

יעקב וואַרשאַווסקי, זון פון משה שמואל און פּערל וואַר־שאַווסקי, געבוירן אין דראָהיטשין. אין 1934 אויסגעוואַנדערט קיין ארץ־ישראל און געדינט דאָרט אין דער גפירים פאַלי־צייַ. אין 1940 אָנגעקומען קיין אַמעריקע, שיקאָגע. מערץ, 1942, געוואָרן מאָביליזירט אין אַמעריקאַנער אַרמיי; באַ־טייליקט זיך אין פיל שלאַכטן אויף די פראָנטן פון צפון־פראַנקרייך, דייטשלאַנד (ריין־לאַנד) און עסטרייך. לעצטע וואָך פון דער מלחמה געוואָרן שוועד פאַרוואונדעט און אָפּ־געלעגן אָנדערהאַלבן יאָר אין שפּיטאָל. יעקב איז געוואָרן באַערט מיט די פאָלגענדע אויסצייכנונגען און מעדאַלן: „בראָנז־סטאַר", „פוירפל־האַרט", 3 „שלאַכט סטאַרס", „יורא־

י. וואַרשאַווסקי אין שפּיטאָל

פּיען־אַפריקאַן מידל איסט סערוויס מעדאַל", „2־טע וועלט־מלחמה וויקטאָרי מעדאַל" א.א. וו. איז היינט אין מסחר פון אויטאָמאָביל־טיילן. (זען בילדער אויף זייט 269, 293, 301, 11.)

ניו־יאָרקער "הילפס־פאַריין"

דער ניו־יאָרקער „הילפס־פאַריין" האָט אין משך פון זיין עקזיסטענץ געגעבן ממשות'דיקע מאַטעריעלע הילף צו די דראָהיטשינער אין דער אַלטער היים. אַ דאָקומענט, וואָס איז געשיקט געוואָרן פון דראָהיטשין צום פאַרזיצער בעני טעפּער, באַווייזט, אַז אין איין צייט האָט דער ניו־יאָרקער הילפס פאַריין אַרײַנגעשיקט קיין דראָהיטשין 4,291 זלאָטעס, וואָס זיינען פאַרטיילט געוואָרן צו 204 פאַמיליעס... [ד.ו.]

•

פון אַן אַלטן פּראָטאָקאָל־בוך אין 1917

דער שיקאָגער רעליף־קאָמיטעט שיקט קיין דראָהיטשין $2,152.72. דער קאָמיטעט: צבי האַקמאַן, פּאַרז.; זלמן אייזענ־שטיין, קאַס.; לייבל באַרענבוים, סעק.; ישראל־ברוך אייזענ־שטיין, לאַנג גאָלדבערג, ישראל־ברוך וואַרשאַווסקי מלכה'ס.

דער קלוב־פאַריין האָט צושטייער געגעבן $300. דער קלוב קאָמיטעט באַשטייט פון ציפּה שעוויגסקי, ישראל־ברוך אייז־זענשטיין, משה גראַטש, לאַנע־רייזל גאָלדבערג, סעק. ד.ו.

א גרופּע פון דראָהיטשינער צווייג — באַאמטע און עקזעקוטיווע פון יאָר 1949.

ערשטע שורה, זיצן פון רעכטס: דאָבקע גאָלד, אַדעל קאָהן, לייזער ווארשאָווסקי (פאָרזיצער), שיינדל דווינסקי, נחמה דווינסקי און איידאַ קאָהן: צווייטע שורה, שטייען פון רעכטס: חיה שעווינסקי, לאָנע לאָמבערט, בנימין שעדראָוו, פרידע ווארשאָווסקי, חנה גאָלדבערג, לאָנע־רייזל גאָלדבערג, מייטע אייזענשטיין, פרידע מייערס, יהודית האָפמאַן, ביילע און מאָריס ליווי (וויצע־פאָרזיצער). דריטע שורה, פון רעכטס: זלמן שעווינסקי (פינאַנץ־סעקרעטאָר), ברוך גאָלד, בלומע גוטאָוו (פראָטאָקאָל־סעקרעטאַרין), בערל לאָפאַטין, אַלטער דווינסקי (הסתדרות־פאָרזיצער), סעם קאָהן, לואיס מייער, חיים האָפמאַן (וויצע־פאָרזיצער). לעצטע שורה פון רעכטס: סעם און העסקע מאַטש (וויצע־פאָרזיצערין פון צווייג־קרן־קיימת), יוסף פעלדמאַן, מרדכי גוטאָוו, יצחק־יונה גאָלדבערג, הערש־ליב אייזענשטיין (אָרגאַניזאַציע־פאָרזיצער), סענדער דווינסקי, אהרן קאָהן, נייטן לאָמבערט. פעלן דאָ מאָריס דובין (קאַסירער), ישראל־אהרן טענענבוים (קרן־קיימת־פאָרזיצער).

שיקאגער הילפס-פאַריין

דער ערשטער דראַהיטשינער „הילפס־פאַריין" אין שיקאַגע איז געשאַפן געוואָרן אין אָנהויב כון דער ערשטער וועלט־מלחמה אונטערן נאָמען „רעליף־קאָמיטעט". טויזנטער דאָלאָרן זיינען נאָך דער מלחמה אײַנגעשיקט געוואָרן קיין דראַהיטשין אַלס שטיצע פאַר קהל און פאַר יחידים נצרכים. אַמעריקאַנער דאָלאָרן האָבן געהאָלפן צוריק אויפבויען די פאַרברענטע שטאָט, די בתי־מדרשים, די תלמוד־תורה, די באָד אין מקוה; האָבן געשפייזט הונגעריקע נפשות; געהאָלפן געפאַלענע בעלי־בתים צו אויפריכטן זייערע פרנסות וכדומה.

אין מיטן פון די צוזאַנציקער יאָרן האָט זיך די עקאָנאָמישע לאַגע פון די דראַהיטשינער יידן געהאַט אויף אַזוי פיל פאַר־בעסערט, אַזוי, אַז עס האָט זיך נישט געפילט קיין נויטוועג־דיקייט, סיידן אין אויסנאַמס פאַלן, צו פאַרלאַנגען שטיצע פון די אַמעריקאַנער לאַנדסלייט. במילא, האָבן זיך די אַמעריקאַנער דראַהיטשינער „רעליעף־קאָמיטעטן" אויפגעלייזט..

אָבער מיטן אויפקום פון היטלעריזם און זיין יידן־שנאה אין דייטשלאַנד האָט זיך אויך אין פוילן אָנגעהויבן פילן שטאַרקער דער אַלטער זאָלאָדישער און עקאָנאָמישער אַנטי־סעמיטיזם... די פוילישע מאַכט־צירקלען אין דראַהיטשין, ווי אין גאַנצן לאַנד, האָבן אָנגעהויבן אפן ברעכן די יידישע עקאָנאָמישע פאָזיציעס. דער מלוכהשער שטייערן־שרויף האָט אויסגעקוועטשט דאָס לעצטע ביסל חיות פון יידישן סוחר און בעל־מלאכה... דראַהיטשינער יידן האָבן דאָן אָנגעהויבן צו אַלאַרמירן זייערע קרובים און לאַנדסלייט אין אַמעריקע ווען זייער קאָטאַסטראָפאַלן עקאָנאָמישן מצב...

1933 איז אין קהילת־יעקב שוהל פאַרגעקומען אַ גרויסע אויסערארדנטלעכע פאַרזאַמלונג פון לאַנדסלייט, און עס איז דאָן געשאַפן געוואָרן דער שיקאַגער „דראַהיטשינער אונטער־שטיצונג פאַריין" מיט דוד אייזענשטיינען אַלס פרעזידענט.

דער הילפס־פאַריין האָט אין משך פון זיין עקזיסטענץ פארשיקט קיין דראַהיטשין פיל טויזנטער דאלארן. פון די געלטער האָט מען פאַרטיילט צו הונדערטער דראַהיטשינער נויטבאַדערפטיקטע און צו פיל באַלעבאָטישע יורדים מעות־חטים אויף פסח און נתינות אויף ימים־נוראים... מען האָט געשטיצט די בתי־מדרשים, דעם שפיטאָל, די תלמוד־תורה, ביקור־חולים און לינת־הצדק... מען האָט געשפייזט און געשוכט יתומים, געהאָלפן אַרעמע כלות, געקויפט האָלץ אויף ווינטער פאַר נצרכים וכדומה.

דער „אונטערשטיצונג־פאַריין", שפעטער געטויפט דעם נאָמען אויף „אייד־סאָסייעטע", האָט עקזיסטירט ביז דעם חורבן־דראַהיטשין... [ד.ו.]

•

לינקס איז אַ בילד פון דעם באַנקעט, וואָס די „אייד־סאָסייעטע" האָט איינגעאָרדנט פאַר דוד אייזענשטיינען אין 1940.

דוד אייזענשטיין

דוד אייזענשטיין איז געבוירן אין דראָהיטשין צו זיינע עלטערן ר׳ ליטמאַן און ביילע. געלערנט אין די קלאַסן פון יצחק אַבראַמטשיק, נפתלי שטיינבערג, דער אָבלער, האַל־פערן, ווי אויך אין ישיבה פון הרב מרדכי מינקאָוויטש אין גאַס־בית־המדרש. שפּעטער געזומען זיך צו מסחר. אין יאָר 1918 געווען איינער פון די אָנפירער פון זעלבסטשוץ אין דראָהיטשין. (זען זייט 99.)

אין 1919 האָט דוד געהייראַט מיט הענדל הויזמאַן, טאָכטער פון ר׳ זעליג און סירקע. און מיט אַ יאָר שפּעטער, 1920, אויסגעוואַנדערט מיט זיין פאַמיליע קיין אַמעריקע, שיקאַגע.

אין שיקאַגע האָט אייזענשטיין געפונען אַ ברייטע פעלד פאַר געזעלשאַפטלעכער אַרבעט. ער איז געווען לאַנג־יערי־קער בּאָרד־דירעקטאָר און טראַסטי פון קהלת־יעקב־שוהל און תלמוד־תורה אויף דאָגלאַס־העמלין; און איצט — ערן־פאַרזיצער פון „בּאָרד אָף דירעקטאָרס" פון דער נייער „קהלת יעקב און בית־שמואל"־שוהל; פּרעזידענט פון דעם „אנשי־דראָהיטשין בית־הקברות"; בּאָרד־דירעקטאָר פון „אגודת־אחים סאָוט־שאָר" שוהל; בּאָרד־דירעקטאָר פון „כנסת יש־ראל" שוהל אין מיאַמי־ביטש, פלאָרידע; מייסאָן פון „אָפּאָלאַ־לאָדזש"; מיטגליד פון שומרים־ציוניסטן וכדומה.

אַ באַזונדער קאַפּיטל פאַר זיך איז אייזענשטיינס טעטי־קייט אין דראָהיטשינער הילפס־פאַריין אין שיקאַגע, וואו ער האָט, אלס פּרעזידענט פון דער אינסטיטוציע (פון 1933 ביז חורבן), געלייסטעט פיל און געווירקט צו שיקן גרויסע סומעס געלט אַלס שטיצע צו די יידן קיין דראָהיטשין.

אַלס דערפאָלגרייכער סוחר (פּרעזידענט פון „א.—ד. מאָטאָרס־סיילס"), איז אייזענשטיין אַ גרויסער ביישטייערער פאַר די יידיש־רעליגיעזע און נאַציאָנאַלע אינסטיטוציעס, ווי: ישיבה, זועד־החינוך, „קאָמבאַינד־דזשואיש אַפּיל", „ישראל־באַנדס" א.א.

דוד אייזענשטיין איז אויך פאָרזיצער פון קאָמיטעט פון „יזכור־בוך־דראָהיטשין".

די אייזענשטיינס האָבן דריי קינדער: פריידל (פראַנציס) זאַקס, הערשאָלד און בערנארד. (זען זייטן 99, 240 און 242, 11.)

דוד און הענדל אייזענשטיין הרב יהודה־ליב און פריידל זאַקס און זון הרב מנחם בן־ציון און חנה זאַקס

הרב מנחם בן־ציון זאַקס

הרב מנחם בן־ציון זאַקס, זון פון ר׳ דוב־בער און יוכבד־דבורה זאַקס, איז דער פערטער דור געבוירן (1897) אין ירושלים. זיין עלטער־זיידע, ר׳ צדוק זאַקס פון זאַקסען, דייטשלאַנד, איז געווען דער ערשטער פון דער משפּחה וואָס האָט מיט 175 יאָר צוריק זיך באַזעצט אין ארץ ישראל און געגרינדעט דעם ערשטן חצר פון הייזער אין אַלט־ירושלים. הרב זאַקס, אַ תלמיד פון ישיבת עץ־חיים און פון הרב קוק׳ס ישיבה, איז אַ מוסמך פון די גאונים, הרב ר׳ אברהם יצחק הכהן קוק ז״ל, און יב״ל הרב ר׳ צבי פסח פראַנק, שליט״א. פון זינט 1922 לעבט הרב מ. ב. זאַקס מיט זיין פאַמיליע אין

הרב יהודה ליב זאקס

דער הרב יהודה ליב זאקס איז געבאָרן צו זיינע עלטערן הרב ר׳ מנחם בן־ציון און חנה זאקס אין ירושלים און באַקומען א רעליגיעזע דערציאונג. צו 11 יאָר האָט ער געלערנט אין א ישיבה אין ירושלים.

אין 1922 אַריבערגעקומען מיט זיינע עלטערן קיין שיקאַגע און פאָרגעזעצט זיינע לימודים אין בית מדרש לתורה, גלייכ־צייטיק באַזוכט די מאַרשאַל היי־סקול, וועלכע ער האָט גע־ענדיקט מיט אַן אויסצייכנונג (סקאַלערשיפ).

נאָכן באַקומען זיין סמיכה פון בית מדרש לתורה האָט הרב זאקס פאָרגעזעצט זיין שטודיום אין שיקאַגער אוניווערזיטעט און באַקומען אַ דאָקטאָראַט אויף פילאָזאָפיע.

אין יאָר 1946 האָט הרב זאקס געהיראַט מיט פריידל אייי־זענשטיין, — טאָכטער פון ר׳ דוד און הענדל אייזענשטיין, און געגומען זיך צו רבנות. זיין ערשטע רבנות איז געווען אין אינדיאַנאַ־האַרבאָר. שפעטער איז ער געווען רב אין „בית אליעזר״ שוהל און האָמבאָלדט בולוואַרד טעמפל (ביידע אין שיקאַגע). פון 1952 איז הרב זאקס דער רב פון עדמאָנטאָנער קהלה, אין אלבערטא, קאנאדא, און איז דאָרט שטאַרק טעטיק אויף דעם רעליגיעז־קולטורעלן געביט. הרב זאקס, וועלכער באַזיצט היינט דריי דאָקטאָראַטן: פון פילאָזאָפיע, טעאָלאָגיע און העברייאישער ליטעראַטור (די לעצטע פון ד״ר שעכטערס

פריידל זאקס — דוד בן־גוריון — הרב יהודה־ליב זאקס *

סעמינאַר), איז פראָפעסאָר פון אַלבערטאַ אוניווערזיטעט, אַנפי־רער פון הלל־פאונדיישאַן, פאָרזיצער פון יידיש־קריסטלעכער פאַרבריידערונג, און רעליגיעזער פריידיקער אויף קאַנאַדער ראַדיאָ, וואָס ווערט געשטיצט פון דער רעגירונג און האָט טויזנטער צוהערער.

די רביצין פריידל זאקס, וועלכע איז באַלערנט און קלוג, איז אויך שטאַרק אַקטיוו געזעלשאַפטלעך, און טראָגט צו פיל צום קהלה־לעבן אין ענדמאָנטאָן.

די זאַקסעס האָבן 2 קינדער: זעליג־דוב און יוכבד־דבורה.

---

* בילד געגומען אין ישראל, יולי, 1957, ווען הרב יהודה־ליב מיט זיין פרוי, פריידל (טאָכטער פון דוד און הענדל אייי־זענשטיין), און עלטערן הרב מנחם און חנה זאקס, האָבן באַזוכט מדינת־ישראל. פרעמיער דוד בן־גוריון—אין מיטן. [ד.ווי.]

→

שיקאַגע. געווען דירעקטאָר פון דער יידישער קהילה אין שיקאַגע. היינט איז הרב זאקס עקזעקוטיוו־דירעקטאָר פון „ועד־החינוך״, פאָרזיצער פון דער „שוהלן־פאַלקס־דיוויזיע״ ביי דעם „קאָמביינד דזשואיש אַפּיל״, פאָרזיצער פון אַדמיניס־טראַטיוון קאָמיטעט פון רעליגיעזע ציוניסטן (פאַרייניקטע מזרחי און פּועלי־מזרחי), מנהל פון „קרן־הצלה״ וכדומה.

רביצין חנה, פרוי פון הרב מ. ב. זאקס, איז די טאָכטער פון הויפּט־רב פון ירושלים, הרב ר׳ צבי פסח פראַנק, שליט״א.

הרב און רביצין זאקס (געהיראַט אין 1915) האָבן פיר קינדער: הרב יהודה־ליב, חוה סווירסקי, נעמי (פרוי פון ד״ר יצחק לאַנדעס) און אברהם יעקב (פאַבריקאַנט אין קאָלומביאַ).

ד״ר דוב אייזנשטיין

ד״ר דוב (בערנאַרד) אייזנשטיין, זון פון דוד און הענדל אייזנשטיין, איז געבוירן 1926 אין שיקאַגע. אין 1947 אויס־

געשטודירט אויף דאָקטאָר מעדיצין פון שיקאַגער אוניווערזי־טעט. אין 1954 געהיראַט מיט אסתר׳ן.

פון 1951 ביז 1953 האָט ד״ר אייזנשטיין געדינט אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי און באַטייליקט זיך אין דער קאָרעיִער מלחמה. אַלס קאַפּיטאַן — געוען קאָמאַנדירנדער אָפּיציר פון

אסתר רחל סילווער־מאַן, טאָכטער פון ר׳ זעליג און סירקע הויזמאַן, איז גע־שטאָרבן 1956 אין ניו יאָרק. געלאָזן איר מאַן יונה און צוויי זין: דוד (אַ דאָקטאָר) און סעם סילווערמאַן.

די טרופן־שיפן, וועלכע האָבן געלאַנדעט מיליטער פון יאַפאַן אין קאָרייע. האָט אויך געדינט מיט אויסצייכנונגען אין 14טן פעלד־שפּיטאָל.

ד״ר אייזנשטיין איז אַן אנערקענטער פראַקטיצירנדער מעדיצינער מיט 5 אָפּיסעס אין שיקאַגע. איז אַ מיטגליד פון „אַמעריקאַן מעדיקאל סאָסייעטי״, שטאָב־דאָקטאָר פון „מייקל ריס שפּיטאָל״ א.א.

דוב און אסתר האָבן 2 קינדער ליפמאַן־משה און מרים.

צבי אריה אייזנשטיין

צבי אריה (העראָלד) אייזנשטיין, זון פון דוד און הענדל אייזנשטיין, איז געבוירן 19־טן אָקטאָבער, 1921, אין שיקאַ־

גע. זיין יידישן אונטערריכט באַקומען אין תלמוד־תורה און פּריוואַט ביי לערער. גלייכצייטיק געענדיקט „היי־סקול״ און בעזוכט ווילסאָנס קאָלעדזש. 22 יוני, 1943, חתונה געהאַט מיט דאָראָטי סילווער. אין די מלחמה־יאָרן (1943־1945) געדינט אָלס טעכנישער סערזשאַנט אין דעם אַמעריקאַנעם 13־טן לופט־פלאָט אין „סאוט פּאַסיפיק״, סטאַנציאָנירט מיט זיין אָפּטיילונג אין אַדמיראַלטעס, ניו־גיני, מאָריטיי א.א.

הערָאלד איז פאָר זיינע מלחמה־פאַרדינסטן געווארן באַ־ערט מיט אַ לופט־מעדאַל מיט פיר „אָוק־ליף־קלאָוסטערס״, זעקס שלאַכט־סטאַרס און צוויי מאָל געווארן דערמאָנט אין פרעזידענט׳ס אויסצייכנונגס־ליסטע.

צבי און דאָראָטי האָבן 3 קינדער: לינדע, ראָבערט, געריי.

מאָרים אייזענשטיין

מאָרים אייזענשטיין, זון פון אברהם און מלכה אייזענשטיין, איז געבוירן 1918 אין דראָהיטשין. אין עלטער פון איין יאָר האָבן אים די עלטערן געבראַכט קיין שיקאַגע. ער האָט געענדיקט דאָ הייַ־סקול און אַ האַנדלס קורס אין רוזוועלט קאַלעדזש.

מאָרים אייזענשטיין

אין דער צווייטער וועלט־מלחמה האָט מאָרים געדינט דריי און אַ האַלב יאָר אין דער 42־טער „רעינבאָו" דיוויזיע פון דער 7־טער אַמעריקאַנער אַרמיי, ער האָט זיך באַטייליקט אין פיל מלחמה שלאַכטן און דערדינט זיך צו 4 מעדאַלן און פיל בענדלאך און שטרייפן.

אַדיוטאַנט־געניראַל עדוואַרד פ. ווייטסעל פון קריגס־מיניסטעריום האָט צוגעשיקט צו אייזענשטיינען צוזאַמען מיטן סילווער־סטאַר דעם פאָלגנדן דאָקומענט:

„איך האָב דעם גרויסן כבוד צו אינפאָרמירן אייך, אַז אויפן באָפעל פון דעם פרעזידענט פון די פאַראייניקטע שטאַטן איז אייך צוגעטיילט געוואָרן דער 'סילווער־סטאַר'.

„געווען איז עס דעם 29־טן אַפּריל, 1945, לעבן דאַכאַו, דייטשלאַנד, זענט איר, קאַרפאָראַל אייזענשטיין, בעת קוילן זיינען געפלויגן אויף אייך פון אַלע זייטן, אַרויפגעשפרונגען אויף אַ דזשיפ און געמאַכט אַ פאַרזוך איבערצונעמען די מאַשין־ביקס, לעבן וועלכער עס איז געלעגן אַ טויטער סאָלדאַט. ווען די מאַשין־ביקס האָט נישט געאַרבעט, זענט איר אַריבערגעקראָכן צו אַ טראָק, וואָס אונזערע סאָלדאַטן האָבן אַנטלויפנדיק איבערגעלאָזט, און איר האָט אַנגעפאַנגען אַרויפצושיסן מיטן לופט־האַרמאַט צו די דייטשע עראָפלאַנען. נאָכדעם ווי איר האָט אויסגעשאָסן אַלע קוילן, זענט איר, אונטער אַ האָגל פון פיינטלעכע קוילן, צוריקגעקראָכן צו אַ קאַסטן אין דער הינטערשטער זייט פון טראָק, אַרויסגענומען פון דאָרט פרישע אַמוניציע, אָנגעלאָדן דעם האַרמאַט און איר האָט אויפסנייַ געשאָסן אויפן שונא אָן אויפהער.

„מיט אייער העראָיזם האָט איר דערמעגלעכט אונזערע סאָלדאַטן צו אַרומנעמען דעם שונא'ס פאָזיציעס און נעמען 150 געפאַנגענע, און מיט דעם באַזייטיקט אַ גרויסן מכשול אין וועג פון אייער דיוויזיע"...

מאיאָר־געניראַל הערי דזש. קאָלינס, אייזענשטיין'ס קאָמאַנדיר, דערציילט אין אַ דאָקומענט פאַרוואָס מאָרים האָט געקראָגן דעם בראָנזענעם מעדאַל „אוק ליעף קלאָוסטער".

„דעם 20טן אַפּריל, 1945, האָט אייזענשטיין זיך געפונען מיט אַ פאַטראָל פון צוויי סאָלדאַטן לעבן פורט, דייטשלאַנד. די דייטשן האָבן פון אַ בראַק שטאַרק באַשאָסן דעם פאַטראָל און די אָנדערע אַמעריקאַנער סאָלדאַטן הינטער זיי. אייזענשטיין איז אונטער אַ האָגל פון קוילן דערקראָכן צום בראַק, איז אַריין אנווייניג און געזומען דאָרט געפאַנגען אַ דייטשן מאַיאָר מיט דריי סאָלדאַטן. מאָרים האָט דאָן מיט זיין געלאָדענעם ביקס אַרויסגעשטופט דעם מאַיאָר פון בראַק און אים געצוואונגען צו באָפעלן דעם דייטשן גאַרניזאָן פון 15 סאָלדאַטן זיך אונטערצוגעבן.

„נאָכדעם האָט מאָרים געפירט דעם מאַיאָר צו אַ דער־בייאיקן שפּיטאָל און אים געצוואונגען צו הייסן דעם גאַנצן פערסאָנאַל מיט די פאַציענטן זיך אונטערצוגעבן. אין פאַרלויף פון דעם זעלבן טאָג איז מאָרים צוריקגעקומען מיט'ן מאַיאָר, וועלכער האָט געגעבן דעם באָפעל צו נאָך 120 אָפיצירן און סאָלדאַטן זיך אונטערצוגעבן. קאַרפאָראַל מאָרים אייזענשטיין'ס העלדישקייט האָט געשפּילט די הויפט־ראָלע אין דער דערפאָלגרייכער קאַפּיטולאַציע פון דער דייטשער שטאָט פורט"...

דעם בראָנזענעם מעדאַל האָט אייזענשטיין געקראָגן פאַר זיין גוטער פירערשאַפט אין די וועלדער פון עלזאַס, וואו עס האָט געבושעוועט אַ מורא'דיקע שלאַכט.

דער „פוירפל־האַרט" מעדאַל איז מאָרים געגעבן געוואָרן פאַר די וואונדן, וואָס ער האָט געקראָגן אין די אַלע שלאַכטן און פון וועלכע ער האָט זיך פולשטענדיק דערהאָלט. (פרטים פון „פאָרווערטס", געשריבן דאָרט פון ס. רעגענסבערג.)

מאָרים, וועלכער איז אַרויסגעקומען פון דער אַרמיי מיט דער ראַנגע פון סטאַף־סערזשאַנט, איז היינט מיט זיין פאַטער אין אויטאָמאָביל־מסחר.

מאָרים איז געווען קאָמאַנדיר פון שיקאָגער יידישן מלחמה וועטעראַנען פאָוסט; היינט — וויצע־קאָמאַנדיר פון די יידישע מלחמה־וועטעראַנען פון אילינאָיס. געווען פאָרזיצער אין יאָר 1957 פון „ישראל באנד־קאַמפיין" א.א. ד.ו.

הערי אייזענשטיין

הערי אייזענשטיין, זון פון אברהם און מלכה אייזענשטיין, איז געבוירן 1915 אין דראָהיטשין. אין יאָר 1920 אַריבערגעקומען מען קיין שיקאָגע. אין דער צווייטער וועלט־מלחמה געדינט צוויי און אַ האַלב יאָר אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי, און דערדינט זיך צו דער ראַנגע פון סערזשאַנט. איז היינט אין מסחר.

אליה אייזענשטיין ע״ה

אליה (עליק) אייזענשטיין, זון פון ישראל ברוך און אסתר אייזענשטיין, איז געבוירן א׳ ראש־השנה, 1923 אין שיקאָגע. געלערנט אין תלמוד־תורה, פאָלקס־שול און שטודירט אין אוניווערזיטעט פון עץ־אַרבאָר, מישינגען. אין 1942 געוואָרן מאָביליזירט אין אַמעריקאַנער לופט־פלאָט און דערדינט זיך צו דער ראַנג פון לייטענאַנט (נעווי־גייטאָר). צען מאָל איז אליה געפלויגן מיט זיין באָמבער ־ סקוואַדראָן איבער דייטשער טעריטאָריע צו באָמבאַדירן דעם שונא׳ס פאָזיציעס. אויף זיין עלפטער מיסיע געוואָרן אַראָפגעשאָסן ערגעץ אַרום איטאַליע. אליה איז אַרויסגעשפרונגען פון ברענענדיקן עראָפּלאַן, אָבער, ליידער, האָט זיך זיין פאַראַשוט נישט געעפנט און אליה איז געבליבן אין אַדריאַטישן ים (צווישן איטאַליע און יוגאָסלאַוויע). אליה איז געווען דער אייניציקער קרבן פון די דראָהיטשינער אין אַמעריקע אין דער צווייטער וועלט־מלחמה. דער יאָרצייט איז ה׳ אלול, — 1944.

אליה אייזענשטיין, ע״ה

יצחק אייזענשטיין ע״ה

יצחק אייזענשטיין, זון פון ר׳ הערשל און חנה, געבוירן אין דראָהיטשין. אין 1904 בערך חתונה געהאַט מיט רייכלען, טאָכטער פון ר׳ דוד און חיה־גיטל אייזענשטיין. אין יאָר 1912 געקומען קיין שיקאָגע. 1920 אַריבערגענומען זיין פאָמיליע. ר׳ יצחק, אַ רעליגיעזער און עטישער יידישער געשטאַלט, איז אייער 1957, אויפגענומען זיין פרוי רייכל און דריי טעכטער: פּעסל (מאָריס) ראָזענבערג, חנה (יוסף) גענעלעס און לאה (באָנטשע) וואַסערמאַן.

יצחק אייזענשטיין ע״ה

זען זייט 243.

ישעיה	ווינשטיין	פּעשע
י״א ניסן, 1945		9 אויגוסט, 1911

יהודה ליב באַרענבוים ע״ה

יהודה ליב (לייבל) באַרענבוים, זון פון ר׳ אהרן שמואל און חיה, איז געבוירן אין דראָהיטשין און באַקומען אַ רעליגיעזע דערציאונג. אין 1906 אויסגעוואַנדערט קיין אַמעריקע. געווען מיטגרינדער פון קהלת יעקב שול און תלמוד תורה, טוער אינ׳ם דראָהיטשינער „רעליף קאָמיטעט״. יהודה ליב, אַ שומרשבת, איז געשטאָרבן א׳ אדר תרצ״ו, 1936 אין עלטער פון 53 יאָר, איבערלאָזנדיק אַ פרוי, חאַשקע, און דריי קינדער: משה (וואַשינגטאָן), צבי־הערש און שושנה (שיקאָגע). חאַשע איז די טאָכטער פון ר׳ אייזיק וולאַדאַווסקי, ע״ה, פון דראָהיטשין.

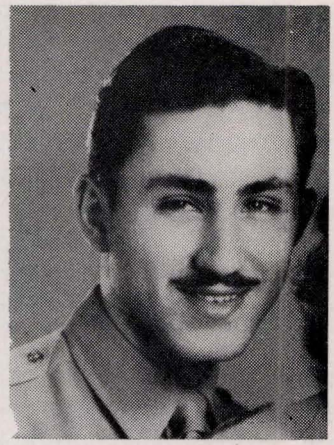

יהודה־ליב באַרענבוים, ע״ה

(זען זייט 357. ד.ו.)

יצחק אייזענשטיין ע״ה

יצחק אייזענשטיין, זון פון ישראל ברוך און אסתר אייזענשטיין, געבוירן 24טן אויגוסט, 1921 אין שיקאָגע. געלערנט אין תלמוד־תורה, פאָלקס־שול און רוזוועלט אוניווערזיטעט. אין 1942 געוואָרן מאָביליזירט אין אַמעריקאַנער אַרמיי. מיט צוויי און אַ האַלב יאָר שפּעטער צוריקגעקומען און געגנומען זיך צו געשעפט. יצחק איז געווען אַ דערפאָלגרייכער קאָנטראַקטאָר פון הייזער־בוי, און געלאָזט זיך פיל קאָסטן אויף פילאַנטראָפּישע צוועקן. יצחק איז געשטאָרבן פלוצלונג אין זיינע בליענדע יאָרן — י״ח תשרי תשי״ז, 1956. איבערגעלאָזן אַ פרוי און 3 קינדער. זען ז. 191.

אליה דוד וואַרשאַווסקי ע״ה

אליה־דוד וואַרשאַווסקי, זון פון ר׳ יעקב־הערש און מלכה וואַרשאַווסקי, אומגעקומען אין אַן אויטאָמאָביל־פּאַראַל — ב׳ דחול־המועד סוכות, ת״ש, — (10טן אָקטאָבער, 1939). 40 יאָר אַלט געווען. געלאָזן אַ פרוי, רבקה, און 2 טעכטער: אייריז און לוסיל גרין. זען ז. 215, 216, 246, 293, 308, 357.

אין אייביקן אָנדענק פון אונדזער ליבער מוטער

מלכה וואַרשאַווסקי

י״ב תשרי, תשי״ח, 1957

טילע קאַגאַן, לייזער וואַרשאַווסקי און יוסף וואַרשא

אין אייביקן אָנדענק פון אונדזערע ליבע עלטערן

אליעזר כ׳ אדר, תשי״ב, 1952

טענענבוים כ׳ אב, תש״א, 1941

פּעשע

פרידע־טויבע וואַרשאַווסקי, נאָרטן אברהם טענענבוים

ישראל ברוך וואַרשאַווסקי ע״ה

ישראל־ברוך וואַרשאַווסקי, זון פון ר׳ יעקב־צבי און מלכה וואַרשאַווסקי, געקומען קיין שיקאַגע אין 1911. איז געווען טעטיק אין דראָהיטשינער „רעליף־קאָמיטעט״ וכדומה. אין 1916 געוואָרן מאָביליזירט אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי; געקעמפט קעגן די דייטשן אויף דעם פראַנצויזישן פראָנט און געפאַלן דאָרט אין שלאַכט, — כ״א תשרי, תרע״ט, 27טן סעפּטעמבער, 1918. אין עלטער פון 24 יאָר... ישראל־ברוך וואַרשאַווסקי איז געווען דער אייניציקער קרבן פון די דראָהי־טשינער אין אַמעריקע אין ערשטער וועלט־מלחמה... ז.ז. 215

אין אייביקן אָנדענק פון אונדזערע טייערע עלטערן

אליה וואַרשאַווסקי (ב״ר ישעיה און גיטל) ג׳ אלול, 1955

חיה־צירל (בת לייזער־שלמה וחיה) ט״ו אב, 1941

אסתר און בערנארד גודמאַן, שיקאַגע.

זען זייט 243

דוד שטיינבערג ע״ה

דוד שטיינבערג, אַ געבוירענער פון בריסק, האָט נאָך זיין חתונה (בערך 1902) זיך באַזעצט אין דראָהיטשין און פאָר אַ צייט אָנגעפירט מיט דער „קאָנטאָר״. שפּעטער אויסגעוואַנ־

דוד און געשע שטיינבערג ע״ה

דערט קיין אַמעריקע. געוועזן אַינער פון די טעטיקסטע מיט־גלידער פון דער דראָהיטשינער שוהל אין שיקאָגע.

ר׳ דוד איז געשטאָרבן כ״ב שבט, תש״א, 1941, אין עלטער פון 90 יאָר.

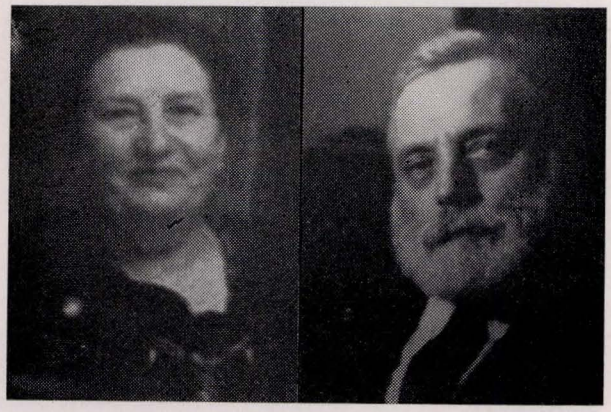
געשע שטיינבערג, טאָכטער פון ר׳ יוסף און חיה־איטע גראַטש פון דראָהיטשין און פרוי פון ר׳ דוד, איז אין 1910 אַריבערגעקומען מיט איר פאָמיליע קיין שיקאָגע. געווען באַ־וואוסט מיט איר פרומקייט און צדקה; געווען אַ טעטיקע מיט־גלידערין במשך פון 40 יאָר אין „שערי־תקוה אַנשי־מערב״ שוהל, אין דראָהיטשינער שוהל א.א. האָט אויך געשטיצט ישיבות און געפאַלענע יחידים. געשע איז געשטאָרבן צום גדליה, תשט״ז, 1955, אין עלטער פון 92 יאָר.

די שטיינבערגס האָבן געהאָט פיר קינדער: שלמה (וואַ־שינגטאָן), באָבל, הערי און זיידל (שיקאָגע).

משה (תנא) ב״ר פנחס **לעוו** (ליווי) אומגעקומען מיט אַ טראָגישן טויט — י״ד אדר, 1955, אין שיקאָגע. אַלט געווען 56 יאָר. געווען מיטגרינדער פון פּראָגרעסיוו־קלוב; מיטגרינדער און וויצע־פּאָרזיצער פון דראָהיטשינער צווייג; געזאַמלט געלט פאַר הסתדרות, קרן קימת א.א. געלאָזן אַ פרוי, ביילע, און דריי זין

יעקב גראַטש ע״ה

יעקב גראַטש איז געבוירן 1874 אין דראָהיטשין צו זיינע עלטערן ר׳ שמעון און ביילע. זיין חנוך האָט ער באַקומען אין חדר און אין מאַלטשער ישיבה. אין 1903 געקומען קיין

יעקב און שרה גראַטש ע״ה

אַמעריקע און צוריקגעפאָרן קיין דראָהיטשין. אין 1907 גע־קומען צום צווייטן מאָל קיין שיקאָגע להשתקע. אין 1912 אַריבערגעבראַכט צו זיך זיין פאַמיליע.

ר׳ יעקב איז געווען אַקטיוו אין קהלת־יעקב שוהל, אין דראָהיטשינער הילפס־פאַריין, גמילת־חסד א.א. געווען אויך בעל־קורא אין רודפי־צדק שוהל.

ר׳ יעקב איז געשטאָרבן ה׳ מנחם־אב, 1946.

שרה בת שמחה, פרוי פון ר׳ יעקב גראַטש, איז געבוירן 1873. זי איז געווען די עקרת־הבית. געזומען אַ שטאַרקן אינ־טערעס אין די ניי־אַריבערגעקומענע לאַנדסלייט. די וואַרעמע אויפנאַמע, וואָס שרה האָט געגעבן די עלענדע אימיגראַנטן האָט זיי געמאַכט פילן ווי בייַ זיך אין דער אַלטער־היים און געגעבן זיי מוט אין זייער קאַמף פאַר אַ נייעם לעבן...

שרה איז געשטאָרבן כ׳ חשון, 1949.

די גראַטשעס האָבן געהאָט פינף קינדער: זלאָטע, סימע, שמעון, חיים־שמחה און לייבל. אַלע געפינען זיך אין שיקאָגע.

ר׳ יעקב האָט געהאַט פיר ברידער און צוויי שוועסטער: משה־לייזער, חייקל, יאָסל, שמערל, חנה־איטקע, האָדעס און גישע. — (זען זייטן 55, 205, 206, 213, 214 און 299. ד.ו.)

אין אייביקן אָנדענק פון אונדזער ליבער

מ ו ט ע ר

אסתר יהודית גראַטש

י״א חשון, תשי״ז, 1956

אברהם און יוסף גראַטש

זען זייטן 213 און 214.

דבורה האָפמאַן לייזער
ר׳ אדר, 1955 י״ב אלול, 1941
קינדער:
מלכה, איטקע (שיקאַגע), מרים (ל. א.)

אברהם־חיים גודמאַן עטעל
כ״א חשון, 1956 ג׳ אב, 1956
קינדער:
אסתר פייגל (קליוו.) בנימין משה (אינד.)

דוואָשע האָפמאַן ישראל־דוד
לעבט אין שיקאַגע י״ג תמוז, 1948
קינדער:
חיה גיטל, מרים (שיקאַגע), רייזל (נ.ה.)

לייזער, עטעל און ישראל־דוד זיינען די קינדער פון ר׳ בנימין־משה דעם שוחט און ביילע האָפמאַן ע״ה פון דראָהיטשין. דער איינציקער ברודער זייערער, חיים האָפמאַן, לעבט אין שיקאַגע. זען ז. 133, 149, 150, 288, 329. וו.

הערשׁ־ליב	מילער	חיה־אסתר
כ״ב אב		י״ב סיון

ר ח ל מ י ל ע ר געשטאָרבן ה׳ א י י ר, 1939, אין עלטער פון 94 יאָר. האָט געהאַט 4 זין: הערש ליב, זעליג (געשטאָרבן), שמחה און יודל מילער אין לעבן אין שיקאַגע. זען זייט 390.

באַשקע אייזענשטיין ע״ה

באַשקע אייזענשטיין, פרוי פון ר׳ מענדל אייזענשטיין און טאָכטער פון ר׳ יצחק און מינדל גוטער פון אַנטאָפאָליע, אויסגעוואַנדערט פון דראָהיטשין מיט אירע קינדער קיין שיקאַגע אין 1921, און איז דאָ געשטאָרבן ז׳ חשון, תשי״ח, 1957, אין עלטער פון 82 יאָר. געלאָזן פיר זין און צוויי טעכטער: מרדכי־ב ע ר (מאָריס), הערש ליב (הערי), שכנא (טשאַרלי), נחמן (נאָרמאַן), העניע־פּערל וואלד, איידאַ מאַטש, עלף אייניקלאַך און צען אוראייניקלאַך. זען זייט 220.

זעליג שעווינסקי ע״ה

זעליג שעווינסקי, זון פון ר׳ נחום און באדיע שעווינסקי, איז געבוירן אין דראהיטשין. אין עלטער פון 13 יאר אריבערגעקומען צו זיין פאטער קיין אוגוסטא, דזשארדזשיא, און פארנומען זיך מיט פעדלען. שפעטער ארי־בער קיין בוירמינג־האם (אלאבאמא), וואו ער האט געעפנט (אין 1917) א קליידער־געשעפט און עס האט אים א פּ פּ ג ע גליקט. זעליק האט געהאט א נאמען פון א ר א־יעלן געשעפטסמאן. צו גליי כ ע ר צייט איז זעליג געווארן ארריינגעצויגן אין גע־זעלשאפטלעכן לעבן און האט פיל בייגע־טראגן צו דער אנטוויקלונג פון דעם יידישן יישוב אין בירמינגהאם.

שעווינסקי איז געווען פרעזידענט פון טעמפל „בית־אל״; געווען. פרעזידענט פון „היברו־סקול״; געווען. קאמפיין־פירער און מיטגליעד פון דעם נייעם גרויסן שול־בנין, וואס האט אפּגעקאסט $175,000; האט אייניגעשטעלט א באס־טראנס־פארטאציע פאר די שול־קינדער פון „היברו־סקול״ ווי אויך פאר די עלטערע מתפללים צו קומען אין שוהל צום מנין דאוונען. שעווינסקי איז אויך געווען דער, וואס האט אויסגע־ווירקט און באזארגט דעם רב און חזן מיט אייגענע הייזער.

זעליג שעווינסקי ע״ה

רבקה רחל שעווינסקי, ע״ה

ש. איז געווען פאר־זיצער פון ציוניסטי־שער א ר א ניזאציע, מיטגרינדער פון פער־מאנענט קא ו נ ט ר י קלוב פאר יוגנט; געווען. בארד דירעקטאר פון „פ א ר יי ניקטן יידישן אפּיל״ וכדומה.

אין יאר 1939, אלול תרפ״ט, איז געשטארבן די פרוי פון זעליג שעווינסקי, ר ב ק ה־ר ח ל סאראסען, א געבוירענע פון ירושלים. ער האט דאן געדארפט זיין אי פאטער און אי מוטער צו זיינע קינדער, וועלכע ער האט דערצויגן אין נאציאנאלן גייסט...

יהודה מעטיו ע״ה

יהודה ב״ר לוי מעטיו איז געבארן אין מאצעוו, ווא־לין, ביי א חסידישער פאמיליע. דער יונגער יהודה האט באקומען א שטריינג־רעליגיעזע דערציאונג. ער האט געלערנט אין דער קאוולער ישיבה א.א.ו.ו. האט אויך געלערנט די העברעאישע שפראך. אין 1912 איז מעטיו א ר י ב ערגעקומען קיין שיקאגע און איז מיט דער צייט געווארן א דערפאלגרייכער פאב־ריקאנט און אינדוסט־ריעלער. אלס עכטער שומר־שבת־ייד, האט מעטיו אלע זיינע יארן געהאלטן זיין פאבריק געשלאסן שבת און יום־טוב. אויך איצט נאך זיין טויט ווערן אין דער פאבריק אפּגעהיט זיינע

יהודה מעטיו ע״ה

פרינציפּן בנוגע שבת און יום טוב. פארבונדן מיט זיינע פריוואטע עסקים האט ער אויך פארגעזעצט זיין כלל־טעריי אויף דעם רעליגיעז־נאציאנאלן און חינוך־געביט.

מעטיו איז געווען מיטגרינדער פון דער פאפולערער „עדת בני ישראל״ (ארגאניזאציע פון רעליגיעזע יונגעלייט), וואו ער האט געלערנט פארן עולם שבת און יום־טוב; האט אויך גע־האלפן גרינדן די „יאנג־איזראעל״ אין שיקאגע און סט. לואיס.

אלס א דורכגעדרונגענער ציוניסט איז מ. פריער געווען טעטיק אין דער „אהבת־ציון״ אגודה, וואס האט זיך געפונען (1914) אין בנין פון „עדת בני ישראל״; שפעטער געווען א לענגערע צייט פרעזידענט פון שיקאגער „מזרחי״ און גע־שטיצט דעם רעליגיעזן ארץ־ישראל.

מעטיו איז געווען באוואוסט פאר א מוקיר דרבנן און אלס אזעלכער האט ער געהאלפן מאטעריעל תלמידי חכמים, ישיבות, העברעאישע פארא קיעל־סקולס א.א.ו.ו.

מ. האט פארמאגט א שיינע ביבליאטעק מיט א סך ספרים און געהאט א סדר ארריינצוקוקן יעדן טאג אין א ספר.

די לעצטע יארן האט מעטיו, צוליב זיין געזונט־צושטאנד, פארבראכט אין מיאמי־ביטש, אויך דארט האט ער זיך אפּגע־געבן מיט כלל־טוערייי. (פארזעצונג אויף אנדערער זייט.)

קורץ פאר זיין טויט האט ש. באווכט מדינת־ישראל און איז פון דארט צוריקגעקומען א באגייסטערטער מיט פלענער ווי צו העלפן דער מדינה. אבער דער פלוצלינגער טויט האט אלעס צוניישט געמאכט. זעליג איז געשטארבן י״ב תשרי, תשי״ז, איבערלאנדיק א טאכטער מארדזשי און זון הארולד.

מעטיו האָט געהאַט בדעה צו באַזעצן זיך אין ארץ ישראל, אָבער דער טויט האָט צונישט געמאַכט זיינע פּלענער.

מעטיו איז געשטאָרבן ט׳ ניסן, 1956.

מ. האָט איבערגעלאָזט אַ פרוי, שיינע־ציפּע (טאָכטער פון ר׳ נחום שעווינסקי ע״ה, פון דראָהיטשין) און דריי קינדער: יעקב־אהרן, ביילע און אברהם־יוסף.

מרדכי מירסקי ע״ה

מרדכי מירסקי, זון פון ר׳ רפאל און מינע, איז געבוירן בערך 1857 אין בוטען און באַקומען זיין דערציונג אין חדר און אין סלאָנימער ישיבה. שפּעטער געהיירט קיין דראָהיטשין מיט רבקהן, טאָכטער פון ר׳ וועלוועל און דבורה, און געגומען זיך צו מסחר.

די מירסקיס האָבן אָנגעפירט מיט אַ באַקאַליינעם געשעפט און אויך געהאַנדלט מיט וואָגאָנעס מעל און דערפאַר געפונען זיך די „אָגולניקעס". רבקה האָט אויך אויף אייגענער האַנט אָנגענומען פּאָדראַדן. זי איז געווען די צושטעלערין פון פּראָוויאַנט, שפּייז, צו די אַרבעטער, וואָס האָבן געבויט דעם שאָסיי צווישן בריסק און קאַרטוז־בערעזע.

די מירסקיס האָבן אויך גענומען אַן אַנטייל אין שטאָטישע אנגעלעגנהייטן. האָבן באַלאַנגט צו די חובבי־ציון, ביקור־חולים און אַנדערע געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס.

אין די מלחמה־יאָרן (1914־1918) האָבן די מירסקיס געלעבט אין פּינסק, דאָן אין קאָבריז, שפּעטער צוריקגעקומען קיין דראָהיטשין. אין אָקטאָבער 1921 אויסגעוואַנדערט קיין אַמעריקע און פאַרנומען זיך אַ שטיקל צייט מיט מסחר. די מירסקיס האָבן אויסגעלעבט זייערע יאָרן אין ניו־יאָרק.

ר׳ מרדכי איז געשטאָרבן י״ב תמוז, תש״ג, 1934, אין עלטער פון 86 יאָר.

רבקה איז געשטאָרבן ב׳ אב, תש״ב, 1942, אין עלטער

מרדכי און רבקה מירסקי ע״ה

פון 80 יאָר. ר׳בקה איז געווען אַ מומע פון דעם שרייבער יואל סלאָנים.

די מירסקיס האָבן געהאַט 6 קינדער: אבא, ראובן, שרה, אליעזר, וועלוועל און לאה לובין.

לזכרון מיינע טייערע עלטערן און ברודער

שלמה	גאָלדמאַן	וויכנע־דבורה
כ׳ כסלו, 1940		ט״ו אדר, תרפ״ח
דוד גאָלדמאַן	ז׳ אדר, 1940	
שרה		

יעקב	קופּער	פייגל
י״א אדר, 1942		כ״א שבט, 1936

עלמער ל. שעווינסקי
זון פון זלמן און פרוי שעווינסקי

מאַיאָר האַראָלד שעווין
זון פון פעליקס און פרוי שעווינסקי

בריידער האָלצמאַן. פון רעכטס: קאַפּראָל היימאַן, לאָיד ל. (אינזשינער) און לוי־טענאַנט דזשעק, זין פון לענאַ האָלצמאַן

עלטערן
אהרן דראָגיטשינסקי
חנה דראָגיטשינסקי

משפּחה-בוים דראָגיטשינסקי

קינדער	געהיראָט	איינקלעך	אור-איינקלעך	אור-אור-איינקלעך
ראָזע	שמואל גאָלדפאַרב	שרה ג. בלומענפעלד	העריעט ב. קאנוויילער	סוזען קאָנוויילער דזשיל קאנוויילער
		עוועלין ג. לעווינסאָן	נאָרמאַ ס. לעווינסאָן פּאטי דזשאָן שוואָרץ דאָנאַלד לעווינסאָן	ליגע ראבין לעווינסאָן
		מראנציס ג. ציטראָן	פּיליפּ נ. ציטראָן דוד ציטראָן (יונגער) א. ראָבערט ציטראָן	דזשאָ־ען ציטראָן לעסלי גייל ציטראָן דוד ציטראָן, דריטער
		מאריאָן מ. עסקאָוו אסתר ג. סטאָן	העליין ס. ליין	ריטשאַרד ליין ליזע ליין
		הייזל ג. ראָדזשערס אלדזשער דוד גאָלדפאַרב	ראדזשער ל. ראדזשערס	
שלמה		מאריס מייער		
הינדע	גרשון סטראנגין	2 טעכטער		
דזשאן מייער	שרה יאַסקולקא	לעא מייער עווא מייער באַראָן דע הירש מייער	שירלעי ראָזען	נאָרמאַ ראָזען ריטשאַרד ראָזען
פייגל	ישראל לעוו	אליה לעוו עדוואַרד לעוו דוד לעוו	קאראליניע לעוו מיכאל לעוו אלאן לעוו ראדזשער לעוו	
עלקע	ישראל גאָלדמאַן			
שרה	פּאַקאָוו	לעאָנאַרד פּאקאוו פייע	וואיאלעט פּאקאוו	
טילע	בנימין צוקער	הייזעל ז. סטיינער דזשיימס צוקער	בנימין סטיינער יאסעף סטיינער ליזא סטיינער	
ציפּע	שרייבמאַן	2 קינדער		ד.ו.ו.

באַראָן דע הירש מייער

באַראָן דע הירש מייער

באַראָן דע הירש מייער, באַוואוסטער אַדוואָקאַט (לאָיער), באַנקיר און פילאַנטראָפּ אין מיאַמי־ביטש, איז געבוירן 12טן אַפּריל צו זיינע עלטערן דזשאַהן זון שרה מייער אין פּריידי די שערי (ווישקאנסין). האָט אויסגעשטודירט אויף אַטאָרני פון די אוניווערסיטעטן אין ווישקאַנסין און הארוואַרד. 22 אויגוסט, 1951, געהיראָט מיט פּאָלע לאָקס, טאָכטער פון אַלין און דזשאהן לאָקס פון פיטסבורג, פענסילוו.

באַראָן דע הירש מייער, וועלכער איז אַ פירענדיקע פערזענלעכקייט אין מיאמי־ביטש, איז "טראָסטי" פון מיאַמי ביטש אוניווערזיטעט און פון "מאונט סיני האָספּיטאל", בארד־דירעקטאָר פון "דזשואיש פעדעריישאָן" און פון מושב זקנים דאָרט.

מאַיאָר באַראָן דע הירש מייער

דושאן מייער ע״ה

דושאדן מייער, זון פון אהרן און חנה דראָ־
גיטשינסקי, איז געבוירן 1872 אין דראָהיטשין.
זיין פרוי שרה, טאָכטער פון יעקב יאַסקולקאַ,
געבוירן 9־טן דעצ. 1871, שטאַמט פון בריסק.
דזשאן מייער, וועלכער האָט זיך פאַרנומען
מיט מסחר, איז געשטאָרבן 27טן אויגוסט, 1942.
די מייערס האָבן געהאַט דריי קינדער: לעאָ
מייער, עוואַ מייער און באַראָן דע הירש מייער.

•

ביל׳ד רעכטס, אויבן, איז דזשאהן מייער ע״ה.
ביל׳ד לינקס, אויבן — דזשאהן ע״ה, און זיין
פרוי שרה מייער לעבט אין מיאַמי־ביטש.

•

ביל׳ד אין מיטן איז טילע צוקער, טאָכ־
טער פון ר׳ אהרן און חנה דראָגיטשינ־
סקי, לעבט אין מיאַמי־ביטש.
(זען זייט 66 און 219. ד.ו.)

•

ביל׳ד לינקס איז מאיר פאַיקאָוו, אַ פאַ־
מיליע־מיטגליד, — אומגעקומען דורך
די דייטשן אין אייראָפע אין די
מלחמה־יאָרן, הי״ד.

•

שמואל גאָלדפאַרב ע״ה

שמואל גאָלדפאַרב, געשטאַמט פון קאָבערין, זיך
פאַרנומען מיט מסחר, איז געשטאָרבן 20־טן
יאַנואַר, 1934.
ראָזע, טאָכטער פון ר׳ אהרן און חנה דראָג׳־
טשינסקי, פון דראָהיטשין און פרוי פון שמואל,
איז געשטאָרבן 29־טן יולי, 1933.
די גאָלדפאַרבס האָבן געהאַט זיבן קינדער:
שרה בלומענפעלד (סאָן דיעגאָ), עזועלין לעזוי־
סאָן (דעטרויט), פראנציס ציטראָן (שיקאַגע),
מאריאן עסקאָוו (מיאמי־ביטש), אסתר סטאָן (סט.
יאָזעף, מיזורי), אלדשער ד. גאָלדפאַרב (היילאַנד
פּאַרק, איל.) און הייעל ראָזשערס.

•

ביל׳ד לינקס — שמואל און ראָזע גאָלדפאַרב, ע״ה

העסקע מאַטש

דאָ העסקע מאַטש, טאָכטער פון ר׳ מאיר יודל און חיה פייגע פעלדמאַן, איז געבוירן אין דראָהיטשין. געלערנט פריוואַט בייַ לערער אין דראָהיטשין און אין הויף סמולניק, ווו זי האָט פאַרבראַכט אַ צייט פון איר יוגנט. געווען אַן אַקטיוע חברה פון ציוניסטישע יוגנטלעכע אָרגאַניזאַציעס און געהאָלפן אין בנין־הארץ.

אין 1922 האָט העסקע אויסגעוואַנדערט קיין אַמעריקע און געהייראַט 1930 פאַר שמואל מאַטש פון שיקאַגע, ווואו זי זעצט פאָר איר ציוניסטישע אַרבעט אין פאַרשיידענע אָרגאַניזאַציעס און פאַראיינען.

שמואל מאַטש, זון פון עזרא און מרים מאַטש און מאַן פון העסקע, איז געבוירן אין דאָרף אַזיאט בייַ דווין. זינט 1921 געפינט זיך אין שיקאַגע, ווו ער איז אַ דערפאָלגרייכער סוחר פון הייזער (ריעל־עסטעיט).

די מאַטשעס האָבן דריי קינדער: שרה־לאה, ישראל־עזרא און מאָרי.

שרה־לאה איז פאַרהייראַט (1954) צו הרב אברהם־מרדכי (מילטאָן) קאַנטאָר.

הרב קאַנטאָר, אַ געבוירענער (1929) פון שיקאַגע, איז אַ מוסמך פון בית־מדרש־לתורה און באַזיצט אַ „מייסטער־דעגרי" פון שיקאַגער אוניווערזיטעט. זינט 1956 איז הרב קאַנטאָר רב אין אַ שוהל אין סקאָקי, איל. (זען זייט 67, 223, 306, 11.)

אסתר ביילע פרידמאַן ע״ה

אַסתר בייַלע פרידמאַן, טאָכטער פון ר׳ מאיר־יודל און חיה־פייגע פעלדמאַן, איז געבוירן 1889 אין דראָהיטשין. אין יאָר 1907 געהיראַט פאַר דוד פרידמאַן און אַריבערגעקומען מיט אירע פאַמיליע קיין אַמעריקע. אסתר־ביילע איז געשטאָרבן אין סט. יאָזעף, מיז., כ״ז אלול, 1954.

איר מאַן, דוד, לעבט אין סט. יאָזעף.

זייערע קינדער זיינען: יעקב, העלען (דעגוואר, קאל.) לאה, פּעשע און יוסף — אַ דאָקטאָר (אין סט. יאָזעף).

אסתר־ביילע פרידמאַן, ע״ה

בילד געמאכט אין הויז פון שרה און וויליַ פעלדמאַן אויף דער חתונה פון זייער טאָכטער אסתר אין סט. יאָזעף. געפינען זיך דאָ אייב פעלדמאַן, זיין פרוי און טאָכטער; העסקע און סעם מאַטש און קינדער; אייב און וויליַ סטאַן; שרה און בעני פאַרמאַן און פאַמיליע; דוד פרידמאַן און פאַמיליע; הערי באַסקאָוו און פאַמיליע, רבקה וואָלינסקי און טאָכטער יעטאַ וואָלינסקי־קאַלמאַן א.א.

פעשע קאַמינעצקי, פרוי פון יעקב־הערש, געשטאָרבן הושענא רבה, 1915. אירע קינדער: חיה־פייגע פעלדמאַן, רבקה וואָלינסקי, לאה־בייַלע מישאָוסקי און אברהם סטאַן, ע״ה.

אברהם מרדכי פעלדמאַן ע״ה

אברהם מרדכי פעלדמאַן, זון פון מאיר־יודל און חיה־פייגע פעלדמאַן, איז געבוירן 1883 אין דראָהיטשין. אין 1904 געקומען קיין אַמעריקע. אברהם מרדכי איז געשטאָרבן אין דענווער (קאל) שביעי של פסח, 1956.

אברהם מרדכי פעלדמאַן ע״ה

אברהם־מרדכי׳ס פרוי, ראָזע (פון דער היים באס־קאָוו) לעבט דאָרט.

די פעלדמאַנס האָבן געהאָט 3 קינדער: מאַרגרעט קאטל ער (קאליפארניע), לוסיל רינסקי (סינסינעטי, אָהייאָ) און אַ זון אַ לאָיער (דענווער, קאל.).

רבקה וואָלינסקי ע״ה

רבקה וואָלינסקי, טאָכטער פון ר׳ יעקב הערש און פּעשע קאַמינעצקי, איז געבוירן 1879 אין דראָהיטשין און באַקומען אַ רעליגיעזע דערציאונג. אין 1894 האָט זי געהייראַט אריה־ליב וואָליניץ (וואָלינסקי) פון סעלישטש ביי דראָהיטשין.

אריה־ליב און רבקה וואָלינסקי, ע״ה, און טאָכטער י. קאַלמאַן

אין 1896 איז רבקה מיט איר מאַן געקומען קיין אַמעריקע און זיך באַזעצט אין סט. יאָזעף (מיזורי), ווו זיי האָבן זיך פאַרנומען מיט מסחר. גלייכצייטיק איז רבקה אין סט. יאָזעף געווען פאָרזיצערין (1940־1925) פון דער ליידיס־אוקזילערי פון „שערי־שלום״ שוהל; געווי. וויצע־פאָרזיצערין פון תלמוד־תורה (1930־1928); געווי. פאָרזיצערין פון קרן־קיימת (1930־1940; באָרד־דירעקטאָרין פון הדסה (1945־1930); געווען די־רעקטאָרין און אַדמיניסטראַטאָרין פון הילפס־קאַמיטעט, וואָס האָט געהאָט די אויפגאָבע צו זאָרגן פאַר די יידישע נצרכים פון שטעטל. אויך געווען איינע פון אַכט פרויען, וואָס זיינען נאָמינירט געוואָרן פון שטאָט־מעיאָר אָנצופירן מיט דעם באָנד־דרייוו פון די פאָלקס־שולן (פּאָבליק־סקולס) דאָרט.

אין יאָר 1944 איז רבקה פאַר איר פאַרצווייגטער געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט געווארן באַערט מיטן טיטל „די אויסגעצייכנטע פרוי פון יאָר״ אין סט. יאָזעף.

רבקה איז געשטאָרבן כ״ב טבת, תש״ז, 1947, צו 72 יאָר.

אריה־ליב וואָלינסקי, זון פון ר׳ ישעיה און דבורה וואָלי־ניץ, איז געבוירן 1878 אין סעלישטש. פאַר אַ צייט געווען „טראַסטי״ פון „שערי־שלום״ שוהל אין סט. יאָזעף.

אריה ליב וואָלינסקי איז געשטאָרבן אין פורים, 1936.

די וואָלינסקיס האָבן געהאַט 2 טעכטער: העלען מייאיר־סאָן (קאונסיל בלאָף, אייאָוואַ) און י ע ט אַ קאַלמאַן. (ד.וו.)

יעטאַ און איר מאַן אליעזר (לואיס) און זון שרגא אריה (לאָרען) וואוינען אין שיקאָגע. זיינען טעטיק געזעלשאַפטלעך.

אברהם־יהודה סטאָן (זיצט), זיין זון ווילי, ע״ה, ווילים טאָכטער העלין ס. לייז און העלייַנס זון ריטשאַרד, און די באָבע פעשע ז. 410 — 5 דורות.

אליה מילנער ע״ה

אליה מילנער, זון פון ר׳ צדוק און שפרה, איז געבאָרן 1876 אין דראָהיטשין, געלערנט אין חדר און אין תלמוד־תורה. נאָך זיין חתונה מיט עטלעך, טאָכטער פון ר׳ שמואל און ליבע פון פרוזשאַני, געעפנט אַ בעקעריי, אַ קאָנדיציע, אין שטעטל. באַזונדערס האָט זיך אויסגעטויגט צום מסחר זיין פרוי עטל. מילנער׳ס געבעקס זיינען געווען אַ שם־דבר אין שטעטל און אומגעגנט. אליה איז געווען דער ערשטער, ווָאס האָט אַראָפגעבראַכט אין שטעטל אַ מאַשין צו באַקן מצה. און פון דאַן אָן האָט דער עולם אין דראָהיטשין אָנגעהויבן נוצן די „מאַשינאָווע מצות״. איז אויך געווען דער ערשטער, ווָאס האָט אָנגעהויבן פּראָדוצירן ליאַדעס (אייז־קרים) צום פּאַרקויפן אין שטעטל.

אליה מילנער ע״ה

מיטן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה אין 1914, איז אליה, אַלס אַ „זאַפּאַסנאָיער״, געווָארן מאָביליזירט אין דער רוסישער אַרמיי און גלייך אַוועק אויפן פראָנט...

איינמאָל, אין אַ פינסטערער נאַכט, איז אליה געשיקט געווָארן אַלס „ראַזווועטשיק״, אויסצושפּיאָנירן דעם שונא׳ס (דייטש) פאָזיציעס. איז אים איינגעפאַלן אַ געדאַנק, ער האָט מיט זיין ביקס אַרײַנגעשאָסן זיך אַ קויל אין פוס און אַלס רעזולטאַט איז ער אָפּגעשיקט געווָארן אין שפּיטאָל קיין קאַזאַן. עס האָט ניט גענומען לאַנג און אליה׳ס וואונד האָט זיך אויסגעהיילט... ער האָט געדאַרפט גיין צוריק אויפן פראָנט, איז ער געזעסן אין שוהל אין קאַזאַן און געזאָגט תהלים. איז צו אים צוגעקומען אַ רייך־געקליידעטער ייד, געגעבן אים שלום און אָנגעהויבן זיך אויספרעגן פון וואַנען אַ יידישער סאָלדאַט שטאַמט, און ס׳האָט זיך אויפגעדעקט אַ שטוינענדע געשיכטע.

וועז אליה האָט אַלס נאָוואָבראַנעץ געדינט אין דער רוסישער אַרמיי אין אַסטראַכאַן, האָט ער אין זיין פרייער צייט געאַרבעט ביי שניידערייַ אין אַ יידישן שניידער־ווָארשטאָט, וואו עס האָט אויך געאַרבעט אַ יונגערמאַן מיטן נאָמען מאָטל נחמקין, מיט וועמען ער האָט זיך גוט אויפגעלעבט. איינמאָל האָט מאָטל באַקומען אַ טעלעגראַמע, אַז זיין פרוי איז קראַנק און מען דאַרף געלט. מאָטל האָט קיין געלט נישט געהאַט, האָט אליה אים אָנגעטליעז 25 רובל און מאָטל האָט דאָס געלט אַוועקגעשיקט צו זיין פרוי. די יאָרן זיינען געלאָפן און אליה האָט שוין געהאַט פאַרגעסן די גאַנצע געשיכטע. איצט, נאָך 20 יאָר, איז אליה געשטאַנען אויג אויף אויג מיט זיין אַמאָליקן אָרעמען חבר, מאָטל נחמקין, וועלכער איז פאָר דער צייט געווָארן אַ גרויסער פאָדראַטשיק און צושטעלער פון מיליטעריש בגדים צו דער אַרמיי, וואו ער האָט געהאַט גרויס איינפלוס. דער רייכער מאָטל נחמקין האָט גוט געדיינקט די טובה וואָס אליה האָט אים אַמאָל געטאָן און אים שוין נישט אָפּגעלאָזט. מאָטל האָט אַרײַנגענומען אליהן צו זיך אין הויז און אין קורצן אויסגעווירקט אליה׳ס באַפרייאונג פון דער אַרמיי... און אליה איז אַ גליקלעכער באַלד צוריקגעפאָרן אַהיים צו זיין פאַמיליע... (פרטים פון ג. קאַפּלאַן — אין „אַמעריקאַנער״.)

אין 1920 איז אליה געקומען מיט זיין טאָכטער פייגל קיין ניו־יאָרק. אין 1927 איז אויך אַריבערגעקומען עטל מיט די אַנדערע קינדער.

אליה איז געשטאָרבן י״ט שבט 1938.

עטל לעבט אין ניו־יאָרק מיט אירע קינדער: פייגל, שפרה, יודל, טודרוס, שרה און דבורה. אַ זון ישראל איז אין קובאַ. וו.

שלמה	פישמאַן	אסתר־חיה
כ״ט ניסן		כ״ה אדר

דוד וואָלין	ליבע קליין
לזכרון נצח	די בראָנער

חנא גרייבער ע״ה

חנא (כאַניע) גרייבער, זון פון מרדכי און ריווע גרייבער, איז געבאָרן אין דראָהיטשין. אין 1911 געקומען קיין שיקאַגע, געווען מנקר ביי „כשר־סטאָר״ (ווורשט־פּראָדוצירער). גרינדער און ערשטער בייטשיערער פון גמילת־חסד ביים דראָהיטשינער פּראָגרעסיוו קלוב. — געשטאָרבן י״ח אדר, 1938.

חנא און חיה־שרה גרייבער ע״ה

חיה־שרה, טאָכטער פון וועלוול און יאָכנע יאַרעמקעס פון דראָהיטשין, פרוי פון כאַניע, געשטיצט בני־תורה, מאָטעלער שוהל, מושב־זקנים א.א. — געשטאָרבן ה׳ טבת, 1950.

די גרייבערס האָבן געהאַט 6 קינדער: האָבע־רייזל, אברהם־יעקב, שמואל, מאיר, דוד און גאָלדע. דער איידעם הייסט ישראל־זלמן אַמיל־נסקי.

סענדער דווינסקי ע״ה

סענדער דווינסקי, זון פון הערשל דווינסקי פון דראָהיטשין, האָט נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה עולה געווען קיין ארץ־ישראל און געווען פון די בויער פון דער שכונה „מקור־חיים״ לעם ירושלים. זען ז. 416. סענדער איז געווען אייניער פון די פירער פון דער „הגנה״ אין זיין געגנט. בייטאָג האָט ער געאַרבעט און אין די נעכט באַוואַכט זיין שכונה קעגן אַנפאַלן פון די אַראַבער. אין 1929, בעת די אַראַבישע פּאָגראָמען, האָט סענדער מיט זיינע חברים אויסגעהיט „מקור חיים״ פון אַן אומגליק. פיל מאָל איז אים אויסגעקומען איבערצולאָזן זיין פאַמיליע און לויפן באַשיצן אַנדערע קאָלאָניעס.

סענדער דווינסקי, ע״ה

אין 1938 איז סענדער געקומען מיט אַ באַזוך קיין שיקאָגע און ער איז שוין דאָ פאַרבליבן. ער האָט זיך דאָ מיט זיין פאַמיליע גאַנץ גוט איינגעאָרדנט. ער איז געווען אַ טעטיקער מיטגליד פון „דראָהיטשינער צווייג״, וועמענס פאָרזיצער ער איז געווען פאַר אַ צייט. סענדער איז געשטאָרבן יונג אין 1952 און געלאָזן אַ פרוי, שיינדל (טאָכטער פון הערשל גאָלד־ווירט פון „מקור־חיים״), און צוויי טעכטער אין שיקאָגע.

עזרא ווייסמאַן ע״ה

עזרא ווייסמאַן, זון פון ר׳ שמעון און לאָצע ווייסמאַן, איז

געבוירן אין דראָהיטשין. געווען באַלערנט אין יידישע און אין וועלטלעכע למודים; ליב געהאַט מוזיק און קונסט און געווען טעטיק געזעלשאַפטלעך אין דראָהיטשין.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה געקומען קיין אַמעריקע און שנעל אַייניגע־בירגערט זיך אין דעם נייעם לאַנד. איז ליידער, אומגעקומען טראַגיש אין 1949 אין שיקאָגע.

אברהם יצחק לעוו ע״ה

אברהם יצחק לעוו, זון פון יעקב שמעון און שרה לעוו, איז געבוירן 1890 אין דראָהיטשין און געווארן דערצויגן אין חדרים פון שטעטל. נאָך פון זיינע יונגע יאָרן איז ער געווען אַקטיוו אין דער סאָציאַל־ציונ. באַוועגונג. אין זעלבן גייסט האָט ער אויך אָנגעפירט אַן אַגיטאַציע אפילו צווישן די אַרבעטער פון זיין פאַבריק „מאַסטערסקאַף״. ער האָט אָנגעהערט צום זעלבסטשוץ אין 1905, און געווארן געיאָגט פון צאַרישער זשאַנדאַרמעריע. צו 18 יאָר אַוועק קיין אַמעריקע. אין ניו־יאָרק איז ל. געווען אַ טעטיקער חבר פון די פּועלי־ציון און קולטור־טוער. איז אויך געווען פון די ערשטע שטיצער פון דראָהיטשינער „יזכור־בוך״. אברהם יצחק איז געשטאָרבן פלוצלינג אין 1944 אין ניו־יאָרק, איבערלאָזנדיק אַ פרוי, יהודית (טאָכטער פון יעקב און חוה פּאָלאַק פון דראָהיטשין), און צוויי טעכטער. (זען זייט 225, ו.)

אברהם יצחק לעוו, ע״ה

מיין יזכור

מיט אַ געבראָכן האַרץ בין איך מזכיר מיינע ליבע און טייערע מאַן און קינד **יהושע** און **ראובלע**, וואָס האָבן אַזוי ליב געהאַט זייער דראָהיטשין.

אין אייביקן טרויער,

זען זייט 225. **ראַשע לאה שמיד**, ניו־יאָרק

צום אייביקן אַנדענק פון מיינע ליבע עלטערן

יהושע	**וואַרשאַווסקי**	**מיכליע**
(ב״ר ישעיה און גיטל)		(בת ר׳ משה קושנער)
געבאָרן 10 יולי, 1867		געבאָרן 14 יולי, 1866

גערשטאָרבן

כ״א תמוז, תשי״ב, 1952 — ד׳ סיון, תרצ״ו, 1936

שוועסטער

חיה־רחל וואַרשאַווסקי — י״א חשון תר״ץ, 1929

זען זייט 243 — בעסיע וואַרשאַווסקי, שיקאָגע

בנימין מיכל אייזענשטיין ע״ה

בנימין מיכל אייזענשטיין, זון פון לייזער און בלומע אייזענשטיין, איז געבוירן 1909 אין שיקאַגע. נאָכן ענדיקן קהילת יעקב תלמוד־תורה און הייסקול אָנגעקומען צו אַרבעטן אין סיטי־האַל, שפעטער (1937) געוואָרן נאָמינירט אַלס קאָורט־ביליף. אין די מלחמה יאָרן האָט אייזענשטיין אופגעדינט אין צעשטערט אַ שפיאָנאַזש־קעמערל פון דייטשן „בונד" אין שיקאַגע. אייזענשטיין איז אומגעקומען אויף אַ טראַגישן אופן: ווייל נדיק אַלס גאַסט אויף אַ פּאַרטי פון זיין פרײַנט אַלבערט פיינבערג, ווען מען הויז איז דאָס איבערפאַלן געוואָרן פון 2 רויבער, האָט ער דערשאָסן איינעם פון די באַנדיטן. דער צווייטער רויבער האָט אָבער צוריקגעשאָסן און דער הרג׳עט אויפן אָרט פיינבערגן און אייזענשטיינען... דאָס איז געווען י״ט אייר, 9־טן מאי, 1947.

בנימין־מיכל אייזענשטיין, ע״ה

אייזענשטיין האָט איבערגעלאָזן אַ פרוי עטעל, עלאַ, (אַ טאָכטער פון מאיר און חיה־ביילע גראָסבאַנד), און 3 קינדער: חיה־גיטל, מאַרדי און אייליין. (זען זייט 243, ד.ו.)

אברהם פּעלדמאַן ע״ה

אברהם פעלדמאַן („אברעמל דער יאָלטשער"), האָט אַ סך יאָרן געלעבט אויפן ישוב, אין דאָרף יאליטש ביי דראָהיטשין, איז געווען אַ ייד אַ גברן פון אַמאָליקן טיפּ ישובניק. מען דערציילט, אַז איינמאָל איז אַברעמל געוואָרן אַטאַקירט פון אַ גרויסן וואָלף. אַבּרעמל האָט דעם וואָלף אָנגעכאַפּט פאַרן צונג, געעזעט זיך אויף אים רייטענדיק און אים געהאַלטן ביז ס׳זיינען אָנגעלאָפן פּויערים פון דאָרף. 1906 איז פעלדמאַן אַריבערגעקומען קיין ניו־יאָרק אין זינט 1908 געפּונען זיך אין שיקאַגע. ער האָט אויסגעלעבט זיינע יאָרן ביי זיינע קינדער — לייזער און בלומע אייזענשטיין — אין שיקאַגע.

אברהם פעלדמאַן, ע״ה

אברהם איז געשטאָרבן אין עלטער פון 60 יאָר, ט׳ אב, 1921. זיין פרוי, שרה־אסתר, איז געשטאָרבן י׳ אדר, 1914.

די פעלדמאַנס האָבן געהאַט צען קינדער: פייגע־רבקה, חנה, טשערנע, יעקב־יאָסל, משה־זלמן, מאיר (געשט.), יחיאל־טאָדרעס, פּעני ראָטענבערג, בערטאַ מילער און בלומע אייזענשטיין, לעבן אין שיקאַגע.

קאַפּיטאַן ד״ר יאָזעף פרידמאַן, זון פון דוד און אסתר ביילע פרידמאַן. ז.ז. 410

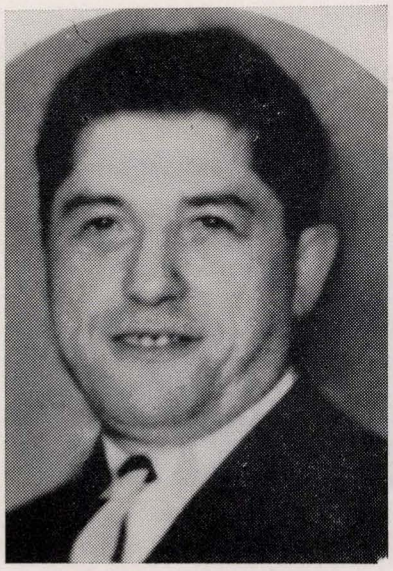
סערזשאַנט פיליפּס (רעכטס) און קאַפּראַל העגרי, זין פון לואיס און פרידע מייערס

פרעד, זון פון הערש און פרוי קאַטאַק

מרדכי ראַטנאָווסקי ע״ה

מרדכי ראַטנאָווסקי, זון פון שלום משה און רייזע, האָט געשטאָמט פון קאָלאָניע ביי דראָהיטשין. גאָר יונג אַריבערגעקומען קיין שיקאָגע. געווען וויצע־פרעזידענט פון דער קצבים־יוניאָן, לאָקאַל 596; חבר פון „דראָהיטשינער צווייג״ א.א. געשטאָרבן אין עלטער פון 46 יאָר, י׳ תמוז, 1948. געלאָזן אַ פרוי, ביילע און זעקס קינדער: ישראל ליפּע, שבתי, חיים־העניאָך, העניע־לאה, נעכע, צביה רייזל. מרדכיס ברודער און שוועסטער: לייזער, שרה און גרונם.

מרדכי ראַטנאָווסקי, ע״ה

טשע זיינען אומגעקומען אין יאָר 1942 דורך די דייטשן, י״ש.

ביילע׳ס פאָטער, חיים יאַרינקעס, איז געשטאָרבן כ״ט אב, 1931. ביילעס מוטער, צביה, איז געשטאָרבן י׳ טבת, 1940.

ביילע׳ס זיידע, יעקב יאַרינקעס, איז געשטאָרבן 21 יאַנואַר, 1949. ביילעס באָבע, שרה, איז געשטאָרבן אין 1916. ד.ו.

פייגל מייערס	—	כ״ה כסלו, 1956
פרוי פון נייטען		

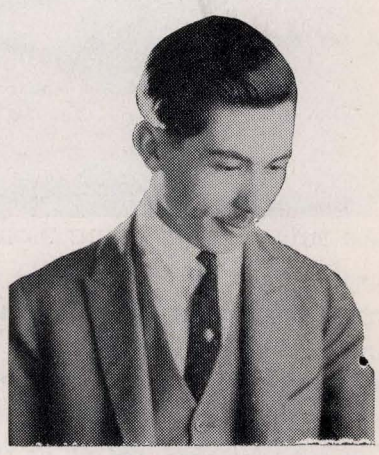
חיים הענאך ראַטנאָווסקי ע״ה

חיים הענאך ראַטנאָווסקי, זון פון מרדכי און ביילע ראַטנאָווסקי, געבוירן 10־טן מאַי, 1937, אין שיקאָגע. גאָר פרי געווארן פאַר׳יתום׳ט פון זיין פאָטער. נאָך זיין ענדיקן תלמוד־תורה און הייסקול געניומען אַרויסהעלפן זיין מוטער מיט חיונה. געווען זייער אַ געטרייער זון און זיך באַמיט צו צופריידנשטעלן די מוטער און שוועסטער. דעם 17טן מערץ, 1957, אין אָונט, זיינען אינ׳ם שיך־געשעפט (112 ס. סטייט סט.), וואו ער האָט געאַרבעט, אַרייגעקומען 2 דעטעקטיוס, וואָס חיים האָט אָנגענומען פאַר רויבער. דעם זעלבן טעות האָבן אויך געמאַכט די דעטעקטיוס. חיים־הענאך האָט געניומען לויפן, און אין רעזולטאַט איז ער געפאַלן אַ דערשאָסענער פון די דעטעקטיוס. אין שפּיטאָל האָט חיים הענאך נאָך געלעבט אַ פאָר טעג און אויסגעגאַנגען — 21 מערץ, 1957. — י״ח אדר ב׳, תשי״ז.

חיים־הענאך ראַטנאָווסקי, ע״ה

העכרשל מייערס		**מירל**
כ״ה שבט, 1905		י״ח שבט, 1911

בען קעסט

לעאָנאַרד בערעזאָווסקי

בערנאַרד בערעזאָווסקי

זין פון הערמאַן און פרוי בערעזאָווסקי

שלמה שעדראָוויצקי ע״ה

שלמה שעדראָוויצקי, זון פון יעקב־אליעזר און ציפּע, איז געבוירן אין דראָהיטשין. שלמה איז געווען אַן אויטאָדידאקט, אַ משכיל. אַליין דערלערנט די רוסישע שפּראַך, געלייענט די רוסישע קלאַסיקער און געווען באהאוועט אין דער העברעאישער ליטעראַטור און תלמוד.

שלמה שעדראָוויצקי, ע״ה

שעדראָוויצקי האָט געהאַט פּראָגרעסיווע נייגונגען און משכילישע געדאַנקען. ער איז געווען איינער פון די גרינדער פון אַ רוסישער עלעמענטאַרער שולע אין דראָהיטשין און אויך אַ ר אָ פּ געבראַכט אין שטעטל אַן אַפּטייקער. דערפאַר ה אָ ט מ ע ן אים אין שטעטל גערופֿן מיט דעם טיטול — אפּיקורוס...

שפּעטער, ווען שעדראָוויצקי האָט פּאַר אַ צייט, צוליב זיינע מסחרים, געלעבט אין לאָדזש, האָט ער אויך דאָרט פּאָרגעזעצט זיין געזעלשאַפטלעכע און קולטורעלע טעטיקייט.

זייענדיק אַ ציוניסט פון זיין פריסטער יוגנט, האָט שעדראָוויצקי אין יאָר 1913 פאַרווירקלעכט זיין לאַנג־אַריקן חלום, האָט עולה געווען מיט זיין פאַמיליע קיין ארץ ישראל און געמאַכט זיין היים אין פּתח־תקוה, ווו ער האָט געקויפט באָדן און זיך אָפּגעגעבן מיט לאַנדווירטשאַפט.

אַלס מוטיקער און אומדערשראָקענער רעדנער, איז שעדראָוויצקי מיט דער צייט געוואָרן באַוווסט אין זיין סביבה און זיין שטוב איז געוואָרן אַ גאַסט־הויז פאַר עולים און דורכפאָרער. אַ קאָנקיקער סאַמאָוואַר איז שטענדיק געשטאַנען אויפן טיש און פרוי שעדראָוויצקי איז גאַנצע טעג געווען פאַרנומען מיט באַדינען די געסט. מענטשן זיינען געקומען צו שעדראָוויצקין נאָך עצות וועגן באַזעצן זיך אין לאַנד; אַנדערע זיינען געקומען צו אים ווי צו אַ בורר אויסצוגלייכן סכסוכים.

שעדראָוויצקי איז געווען אַ שטאַרקער אָנהענגער פון אַ נישט־קאָנטאַלירטער מאַסן־עליה קיין ארץ ישראל און דאָס אינוועסטירונג פון פריוואַטן קאַפּיטאַל אין לאַנד. ער האָט זיך אויך באַטייליקט אַלס גאַסט אין פיל ציוניסטישע קאָנגרעסן, און פאַר אַ צייט אויך געווען פאַרטרעטער פון ארץ־ישראל־דיקער „ציטרוס־געזעלשאַפט״ אין עגיפּטן. שעדראָוויצקי האָט אויך געהאַט דעם טיטול פון הויפּט־אינספּעקטאָר פון די שולעס אין פּתח־תקוה און זיך אָפּגעגעבן מיטן חינוך דאָרט. שלמה האָט צייטנווייז אויך געשריבן אין „דואר־היום״ און אין „וואָסכאָד״; אָנגעהויבן שרייבן אַ בוך „די קאָנצעפּציע פון תלמוד״, און אַ צווייטן בוך איבער „אידיש דענקען און ווייסן״, אָבער ביידע ביכער זיינען נישט דערשינען אין דרוק.

שעדראָוויצקי איז געשטאָרבן כ״ט תמוז, 1927 אין פּתח־תקוה.

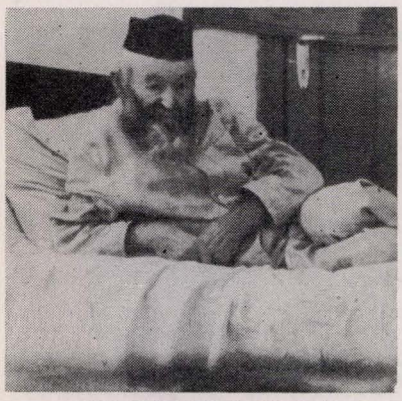
פּרטים פון זיינע זין יעקב (פּתח־תקוה) און ד״ר שודראָוו (יאָהאַנעסבורג, סאוט אפריקע).

וועלווע׳ל און אסתר קריינעס, ע״ה, געשטאָרבן אין ארץ־ישראל

הערשל דווינסקי ע״ה

ד־הערשל דווינסקי, באַוואוסט מיט זיין פּשטות און ערלעכקייט, איז געווען איינער פון די ערשטע עולים, וואָס האָט גלייך נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה עולה געווען מיט זיין פאַמיליע קיין ארץ ישראל.

הערשל דווינסקי, הערשל גאָלדווירט, מרדכי ראַטנער א.א. זיינען געווען די פיאָנערן און בויער פון דער שכונת „מקור־חיים״, פינף קילאָמעטער פון ירושלים. (אגב, ראַטנערס זון, יוסף, איז אַ מיטגליד פון „דראָהיטשינער צווייג״). זייערע הייזער האָבן זיי געבויט פון גרויסע שווערע שטיינער, וואָס זיי האָבן אויסגעהאַקט פון די בערג. יעדער איינער פון דער שכונה האָט געהאַט איינע אָדער צווויי בהמות, פלעגן פאַרקויפן די מילך קיין ירושלים און פון דעם האָבן זיי אויסגעשלאָגן אַ בצמצום׳דיקע חיונה.

די לעצטע יאָרן האָט זיך דווינסקי געפונען אין אַ מושב־זקנים אין ירושלים און געשטאָרבן אין טיפער עלטער. ז.ז. 269

שמואל לעוו ע״ה

ר׳ שמואל לעוו, למדן, תורה־עסקן, איז געבוירן געווארן אין יאָר תרט״ז אין דראָהיטשין. אין דער יוגנט האָט ער געלערנט ביי דעם גאון און צדיק ר׳ פּנחס מיכאל זצ״ל פון

ר׳ שמואל לעוו ע״ה, גרינדער פון הכנסת־אורחים אין ירושלים

אנטאפאליע. נאָך דער חתונה האָט ער זיך באַזעצט אין אַנטאָפאָליע און האָט זיך פאַרנומען מיט מסחר. שפּעטער קומט ער צוריק קיין דראָהיטשין ווו ער איז אַ מרביץ תורה ברבים.

ווען זיינע קינדער זיינען אונטערגעוואקסן האָט ער באשלאָסן צו פאָרן קיין ארץ ישראל. עס ווערט דערציילט, אז די גאונים אליעזר משה (פּינסק), ר׳ פּנחס מיכאל (אַנטאָפּאָליע) און ר׳ מרדכי׳לע פון בוטען האָבן אים אָנגעזאָגט אַז איידער ער פאָרט קיין ארץ ישראל זאָל ער באַזוכן אַמעריקע.

ר׳ שמואל לעוו איז טאַקע געקומען קיין שיקאַגאָ, ווו ער האָט געגרינדעט אַ חברה־ש״ס און די „אגודת־אחים־אנשי־דראָהיטשין״ א. נ. פון הרב לעסער, ז״ל. פון שיקאָגע פאָרט ער קיין פּאַריז און גרינדעט דאָרט אַ חברה ש״ס און אַ חברה „חיי־אדם״ א.נ. פון הרב לאָבעצקי. פון פּאָריז פאָרט ר׳ שמואל קיין ירושלים. מיט דער הילף פון שיקאָגער פילאַנטראָפּ, מאָקס נייטען, קויפט ר׳ שמואל אָפּ אין ירושלים אַ גרויסן הויף מיט הייזער, ווו ער אָרדענט איין אַ הכנסת אורחים פאַר תלמידי חכמים, אַ בית־יתומים א.נ. „תפארת ציון וירושלים״, ווי אויך אויסגעבויט אַ שוהל א.נ. „זהרי־חמה״ פאַר ותיקים, וואָס האָבן שטענדיק געדאָוונט נעבן „בן־החמה״... דעם דאָזיקן גרויסן פראָיעקט האָט זיך ר׳ שמואל געווידמעט זיין גאַנץ לעבן. צענדליקער תלמידי־חכמים און עלנדע קינדער זיינען אויסגעהאַלטן געווארן מיט אַלעס נויטיקן אין די הייזער. צוזאַמען מיט הרב ר׳ חיים דוד ספיצער האָט ער ביים אמעריקאַנער קאָנסול אין ירושלים אויסגעפועלט אַ שטיצע פון דער אַמעריקאַנער רעגירונג פאַר זיינע צדקה־אַנשטאַלטן.

מיט יאָרן שפּעטער קומענדיק אויף אַ באַזוך קיין ניו־יאָרק שאַפט ער אַ חברה „תפארת ציון וירושלים״, ווי אויך די „ישיבת תורה מציון״ אין בראָנזוויל. — ר׳ שמואל איז נפטר געווארן אין ירושלים כ״א טבת, תרפ״ג. (זען ז. 153, ווו.)

יהודה ליב אייזענשטיין ע״ה

ר׳ יהודה ליב ב״ר אשר אייזענשטיין איז געבוירן 1865 אין דראָהיטשין. צו 18 יאָר (1883) אויסגעוואַנדערט קיין ארץ־ישראל. פאַר אַ צייט געלערנט אין דער אַגראַר שולע פון באַראָן ראָטשילד אין „זכרון־יעקב״.

ר׳ יהודה־ליב איז געווען איינער פון די פיאָנערן און גרינדער פון דער קאָלאָניע „בת־שלמה״ (7 ק״מ פון זכרון־יעקב), וואו ער האָט זיך פאַרנומען מיט ערד־אַרבעט. י.ל. איז געווען אַ פייאיקער לאַנדווירט. זיינע פעלדער האָבן אַרויסגעגעבן גענוג שפּייז פאַר זיין חיונה און אויך אויף צו מהנה זיין לייטן...

ר׳ ליב איז געווען אַ פּרומער ייד און האָט פיל געלערנט אין זיין פרייער צייט. ר׳ ליב איז אויך געווען דער רבי פון

ר׳ יהודה־ליב אייזענשטיין, ע״ה (צווייטער פון רעכטס, אין היטל), מיטגרינדער פון „בת־שלמה״.

דעם באַרימטן אַגראָנאָם אהרן אַראָנסאָן. [פירער פון דער „גילי״־באַוועגונג אין ארץ־ישראל אין דער ערשטער וועלט מלחמה. —— ד.ווו.]

ר׳ ליב איז געשטאָרבן כ״ג אלול, 1938, אין „בת־שלמה״. אַלע יינגלאַך, וואָס זיינען געבוירן געווארן אין דעם יאָר פון ר׳ ליב׳ס פּטירה אין „בת־שלמה״ האָט מען אַ נאָמען געגעבן „ליב״...

ר׳ ליב האָט געלאָזן פינף זין און צוויי טעכטער. פריידל וואָלאָנסקי, אַן אייניקל פון ר׳ חיים בער אַלטווארג, איז דאָרט איינע פון די שניר...

ישעיהו ווארשאו

ישעיהו ווארשאו, זון פון הרב ר׳ ישראל ברוך און חיה ליבע ווארשאו (ווארשאווסקי), געבאָרן ט״ו שבט, 1917, אין האָר־באָכע ביי דראָהיטשין. שפעטער געווינט אַ צייט אין דראָהיטשין און אין פרוזשאַנע און באַזוכט דאָרט די תרבות־שולע.

ישעיהו ווארשאו

אין 1930 אַריבער־געקומען קיין ניו־יאָרק און ממשיך געווען דאָ זיין שטוד־יום. צו דערזעלבער צייט אָנגעשלאָסן זיך אין זאַב זשאַבאָטינסקיס „בית״ר״ און געווארן דאָרט אַ פי־רענדיקע פיגור. פון 13 יוני 1941 ביז סוף 1945 געדינט אין דער 112טער קאַוואַ־לעריע יוניט פון דער אַמעריקאַנער אַרמיי. 3 יאָר אָפּגעווען אין דרום פאַסיפיק און באַטייליקט אין פינף מלחמה קאַמפּיינען אויף די אינזלען: וואודלאַרק, אַיטאַפּע, ניו בריטן, לעיטע און לוזאָן. געווען פון די ערשטע און אייניקע צו לאַנדען אויף דעם אינזל ניו־קאַלעדאָניע, וואו ער האָט געדינט אַלס דאָל־מעטשער פון פראַנצויזיש און געהאָלפן צו אָרגאַניזירן די פראַנצויזישע גערילאַ־קעמפער און באַפעסטיקן די דאָרטיקע פאַרטיידיקונג. האָט אויך אויסגעפילט פיל מאָל דעם אַמט פון טשעפליין. אין לוזאָן איז ווארשאו אָפּגעלעגן אַ חודש הינטער דעם שונא׳ס פראָנט און האָט, אַלס אויסגעצייכנטער שיסער, אייניגער אַליין דערשאָסן 13 יאַפּאַנעזער, צווישן זיי צוויי אָפּי־צירן, און צוגענומען זייערע שווערדן...

אויף דעם ברעג פון אַראָוע אין ניו־בריטן (געלאַנדעט דאָרט פון די ערשטע), איז ווארשאו׳ס פאַטרול אַריינגעפאַלן אין אַ פאַסטקע, זיין סערזשאַנט, ט. מ. יענסע, איז שווער פאַר־וווּנדעט געווארן, — איז ווארשאו אויף אַלע פיר דערקראָכן צום סערזשאַנט און גענומען צו פאַרבאַנדאַזשירן אים די וווּנד, ער איז אבער 3 מאָל געשטערט געווארן פון יאַפּאַנעזער... און אַלע דריי מאָל האָט ווארשאו מיטן ערשטן שאָס געטראָפן אין ציל, אויסגעלייגט די יאַפּאַנעזער און פאַרנומען דעם שונא׳ס פאָזיציעס... וו. האָט אויך געדינט אין דער „אינטעלידזשענס״ און באַקומען אַ „שלאַכט־מעדאַל״ פאַר „אויסערגעווייגלעכן דינסט״. ווארשאו איז אַרויסגעקומען (14 סעפּ. 1945) פון דער אַרמיי מיט איבער 100 פאָינטס... („יענק״, 18 פעברואַר, 1944; „פאַרווערטס״, 2טן דעצעמבער, 1945).

נאָך דער מלחמה האָט זיך ווארשאו צוריק אַריינגעווארפן אין קאַמף פאַר אַ יידישער מלוכה. האָט געהאָט אויף זיך אַ פראָצעס (מאַי 1948) פאַר שיקן געווער קיין ארץ־ישראל... 11טן יוני, 1948, איז ער בסוד פון זיינע עלטערן אָפּגעפלויגן פון ניו־יאָרק... ט״ו סיון, תש״ח, 22 יוני, 1948, איז ווארשאו אָנגעקומען מיט דער היסטאָרישער שיף אַלטאַלענאַ קיין תל־אביב... די אַלטאַלענאַ איז אויפן באַפעל פון בן־גוריונען צע־

ישעיהו ווארשאווסקי

ישעיהו ווארשאווסקי, זון פון ר׳ דוד און פייגעל ווארשאווסקי, איז געבוירן אין דראָהיטשין. זיין ערשטן חינוך באַקומען פריוואַט ביי לערער און אין שולע „מוריה״ אין דראָהיטשין. דערנאָך געלערנט אין די ישיבות פון גראָדנע (1927־1924), ר׳ שמעון שקאָפּ, ז״ל; קאָברין (1927־1931), ר׳ פסח פרוסקין ז״ל; און קאָמעניץ (1931־1932), ר׳ ברוך בער לייבאָוויץ, ז״ל. סוף 1932 אָנגעשלאָסן זיך אין „החלוץ המזרחי״ און געווארן איינער פון זיינע בויערן אין דראָהיטשין. פון 1934 ביז 1938 געארבעט אין צענטראַל־קאָמיטעט פון „תורה ועבודה״ אין ווארשע (רימאַרסקי 6), וואו ער האָט פיל עלייסטעט פאַר דעם „עליגיעזן ציוניזם. 8טן מערץ, 1938, האָט ישעיהו עולה

ישעיהו ווארשאווסקי

געווען קיין ארץ־ישראל, און דאָרט אָנגעהויבן צו דערנענטערן זיך צו זאַב זשאַבאָטינסקי׳ס רעוויזיאָניזם. זומער 1938 אַריינגעטראָטן אין „הסתדרות עובדים לאומיים״ (רעוויזיאָ.). פון 1940 ביז 1946 געדינט (אַלס מאָביליזירטער פון ארץ־ישראל) אין בריטישן לופט־פלאָט (ר.א.פ.). האָט דורכגעמאַכט אַלע ביטערע מלחמה־יאָרן אויפן פראָנט. מיטגעמאַכט אַלע פאָרויס־און צוריק־מאַרשרוטן; אָנהויבנדיק פון עגיפטן, ליביע (טאָברוק) ביז בענגאַזי, דערנאָך צוריקגעטראָטן ביז על־לאַמיין, און דעם לעצטן שטורעם ביז טוניס... איז געווארן געבלענדעט און געברענט פון „חאַמסינ׳ס״, זאַמד־שטורעמס; געווייקט זיך און געפרוירן אין פאַרפלייצטע אָקאָפּעס... און ועל כולם, געווארן באַמבאַרדירט טאָג און נאַכט פון דייטשע מעסערשמידטס... און שטענדיק איז דאָס לעבן געהאַנגען אויף אַ האָר... נאָך דער מלחמה האָט ישעיהו באַקומען אָן אָנבאָט פון זיין אָפּיציר צו באַזעצן זיך אין ענגלאַנד און געניסן פון אַלע וועטעראַן־פריווילעגיעס, ער האָט אבער פאַרציכטעט אויף די פריווילעגיעס כדי צו לעבן אין ארץ־ישראל...

ישעיהו האָט אַקטיוו באַטייליקט זיך אין דעם באַפרייאונגס־קאַמף פון ארץ־ישראל; פריער אַלס שטיצער פון דעם מרד פון ארגון און דערנאָך (1948) אַלס זעלנער פון ישראל־אַרמיי.

אין 1949 אַריינגעטראָטן אין „חרות״. געווען קאַמיטעט־און ראַט־מיטגליד און סעקרעטאַר פון צפון־סניף פון „חרות״ אין תל־אביב וכדומה.

ישעיהו און זיין פרוי טובה (געהיראָט דעצ., 1945) וווינען אין תל־אביב. — זען זייטן: 21, 117, 137, 247, 305 און 307.

←

שאָסן געווארן און ווארשאו (אַלץ פאַרלאָרן) האָט געמוזט שווימען פאַר זיין לעבן... מיט 2 וואָכן שפעטער קעמפט ווארשאו

מ י ל ו א י ם

דראָהיטשין אַלט 500 יאָר

ד״ר יצחק שיפער, דער היסטאָריקער, ברייגט אין זיינעם אָ בוך, אין שייכות מיט דראָהיטשין, זייער אַ וויכטיקע, היס־טאָרישע דאַטע, וועלכע איז נישט דערמאָנט אין געשיכטע־אַרטיקל, וואָס איז געדרוקט אין אָנהויב פון „יזכור־בוך״...

מיר האָבן זיך דעריבער געוועדעט צום היסטאָריקער, הרב ד״ר כתריאל ליפמאַן מישקין פון שיקאָגע, וועלכער האָט נאָך אַ לאַנגער און געניויער פאָרשונג פעסטגעשטעלט, אַז די דראָהיטשין, וואָס ד״ר שיפער דערמאָנט אין זיין בוך איז נישט קיין אַנדערע ווי נאָר אונדזער דראָהיטשין...

אויף דעם סמך פון דער דערקלערונג פון הרב ד״ר כתריאל ליפמאַן מישקין, ברייגען מיר דאָ עטלעכע פאָראַגראַפן פון ד״ר שיפער׳ס בוך, וואו עס ווערט קלאָר און דייטלעך אָנגע־וויזן, אַז אונדזער יידיש־דראָהיטשין איז אַלט געווען מער ווי פינף הונדערט (500) יאָר...

אין זיין „אידישע געשיכטע״, באַנד פיר, זייט 267 שרייבט ד״ר יצחק שיפער אַזוי:

„פון די יאָרן 1463־1494 זענען אונז אין די אַקטן פון דער גרויספירשטלעכער קאַנצעלאַריי (די אַזוי גערופענע „ליט־ווישע מעטריק״) אויפגעהיט געווארן אָ היפשע צאָל ידיעות, וואָס זאָגן עדות, אַז יידן האָבן אין יענער צייט אַרענדירט כמעט אַלע באַדייטנדיקע צאָל־קאַמערן אינ׳ם פירשטנטום: מיר באַגעגענען זיי אַלס אַרענדאָרן פון די מכסים אין ביעלסק, ברייגסק, דראָהיטשין, גראָדנע, קיעוו, ליטאָוויזש, מינסק, נאָוואָגראָד, פוטיוול, זשיטאָמיר, זוויאהעל וכדומה. אַ בילד וואָס דערמאָנט אונז אין די פאַרהעלטענישן, וועלכע מיר האָבן אין דערזעלבער צייט געזען אין רויט־רייסן און וואָלין (אגב, האָט דעמאָלט וואָלין באַלאַנגט צו ליטע).

„די פאַרדינסט־מעגלעכקייטן פון די אַרענדאַרן זענען אין ליטע געווען נישט קיין קלענערע ווי אין רויט־רייסן, וואָרים איבער ליטע האָט דעמאָלט געפירט דער האַנדל־שליאַך קיין דאַנציג, איינע פון די וויכטיקסטע אַרטעריעס פונ׳ם פויליש־ליטווישן האַנדל מיט אויסלאַנד.

„פונקט ווי אין רויט־רייסן, האָבן אויך אין ליטע די מכסים אַרענדעס געהאַט דעם פאַרנעם פון גרויס־קאַפּיטאַליסטישע אונטערנעמונגען. אַזוי אַ שטייגער, האָט אין די 80־קער און 90־קער יאָרן פון 15־טן י״ה דער יאָרלעכער אַרענדע־צינז פון די מכסים אין בערעסטעטשקאָ, דראָהיטשין, ביעלסק און גראָדנע בעטראָפן 1.100 שאָק גראָשן (איבער 7.000 דאָ־לאַר), אין לוצק — 1.512 שאָק גראָשן, אין פוטיוויל — 1.100 שאָק, אין מינסק — 250 שאָק א.אז.וו.״ עד כאן ד״ר שיפער.

אויך דעם דאָזיקן היסטאָרישן דאָקומענט פון ד״ר שיפער, האָט אונדז אויך אויפמערקזאם געמאַכט אונדזער בן־עיר, שמואל ב״ר טוביה־דוד לעוו פון ניו־יאָרק... זאָגן מיר צו די אַלע — יישר כוחכם!

[דוב וואַרשאַווסקי]

→

אין די רייען פון „אירגון״ אַרום ירושלים קעגן די אַראַבער... האָט זיך מיט זיינע חברים אַריינגעבראָכן קיין אַלט־ירושלים און געהאַלטן די פאָדערשטע פאָזיציעס אויפן „הר־ציון״ פון יולי ביז סוף סעפטעמבער, ביז דעם שטילשטאַנד... נאָך דער אויפלייזונג פון דעם אירגון (אין סעפ) אָנגעשלאָסן זיך אין דער ישראל־אַרמיי און געהאַלטן, אַלס מפקד, די פאָזיציעס פון הר־קאסטל, כסלון א.א.

וואַרשאַ איז פון די הויפט־גרינדער פון די בית״ר׳שע קיבוצים „רמת־רזיאל״ (נאָ״ה. 1948) און „מבואות־בית״ר״ (20 אַפּריל, 1950). יוני, 1950 געקומען קיין ניו־יאָרק צו ווערבירן ביתר־חלוצים פאַר די דערמאָנטע קיבוצים. 12טן אויגוסט, 1951 צוריקגעפאָרן קיין ארץ־ישראל. ווינטער 1952 געענדיקט אַ קורס פון דער אָפּיצירן־שולע פון ישראל־אַרמיי.

וואַרשאַו געפינט זיך היינט מיט זיין פרוי מרגלית (געהייראַט 22 יולי, 1953) און צוויי טעכטער, ורדא און אסתר, אין „רמת־רזיאל״, וואו ער איז „מפקד אזורי״, קריייט קאָמענדאַנט און טראָגט די אחריות פאַר דער שמירה פון געגנט... וואַרשאַו איז פאַרבונדן מיט דער מאָליציי און אַרמיי... און האָט די ראַנגעס פון פאָליציי־סערזשאַנט און אַרמיי־לוי־טענאַנט (צווייטער). זען זייטן 193 און 244.

סיידי (טאָכטער פון הרב זאב מילער ז״ל) און נאַרמאַן מירסקי

ניו־יאָרקער דראָהיטשינער צווייג 401 אויף אַ מסיבה אין תש"ח, 1947. זען זייט 392

צוליב דעם וואָס די מערהייט חברים אויפן בילד געפינען זיך אין אַזאַ פאַזיציע, וואָס איז זייער שווער אַנצוווייזן אין שריפט ווער איז ווער... און בעיקר, ווייל מ'האָט נישט געוואוסט אַ סך פון די נעמען, האָט מען צוליב שלום־בית געמוזט אויסלאָזן אַלע נעמען אפילו די וואָס זיינען באַקאַנט... ועמכם הסליחה... ד.ו.

אין יענע גורל׳דיקע טעג

געווען איז דאָס אין חשון, 1920. מיר זיינען דאָן געווען אין אייגע שרעק פאַר די שותפים פון די פּאַליאַקן, די מערדערישע באַלאַכאָווצעס, וועלכע האָבן געדאַרפט קומען קיין דראָהיטשין.

איינמאָל אין אַ פרי־מאָרגן כאַפּ איך אַ בליק אין פענצטער (מיר האָבן דאָן געווויינט אין דוד אייזענשטיינס מויער) און זע, ווי צוויי באַלאַכאָוצעס מאַטערן און פּאַטשן אונזער שכן, שמואליק מילנער, ער זאָל זיי נאָר זאָגן וואו דער רב ווויינט. אַ וויילע שפּעטער האָבן די 2 באַלאַכאָווצעס געקלאַפּט אין מיין טיר און געפּאָדערט איך זאָל זיי בריינגען דעם רב... איינער פון זיי האָט מיר געוויזן אַ מעסער און גענאָגט: „וויף דער סטאָנציע אין נאגאריע שטייט אַ גאַנצער עשאַלאָן באַלאַכאָווצעס, וועלכע ווארטן אויף אונזער באַפעל"...

עס איז אויף מיר אָנגעפאַלן אַן אימת־מות... מיין מאַן, הרב ר׳ נח כהן, ז״ל, איז דאָן אין שטוב נישט געווען, ער איז געווען ערגעץ באַהאַלטן. בלית־ברירה, בין איך אַוועק צו מיין מאַן און אים איבערגעגעבן וואָס די באַלאַכאָווצעס פאַרלאַנגען, און בשעת־משעה האָב איך תפלה־גענטאָן, אַז דער זכות פון מיין הייליקן פאָטער, הרב ר׳ דוד־מרדכי ז״ל, זאָל אונז ביישטיין אין דער גרויסער סכנה...

וועז מיין מאַן איז אַרויסגעקומען פון קעלער איז ער געווען ווייס ווי קאַלך פון שרעק. ער האָט אָבער געפּאַסט מוט און מיט אַ שמייכל זיך באַגריסט מיט די באַלאַכאָווצעס, וועלכע האָבן אים, אגב, מכבד געווען מיט אַ פּאָפּיראָס... די אָפּיצירן האָבן אים געזאָגט, אויב ער וויל ראַטעווען אַ שטאָט מיט יידן זאָל ער גיין מיט זיי... און מיין מאַן איז אַוועק מיט די באַלאַכאָווצעס. מיך האָבן זיי נישט געלאָזט מיטגיין...

מיט אַ שעה שפּעטער איז מיין מאַן צוריקגעקומען און אין האָנט האָט ער געהאַלטן אַן אויסגעשריבענעם פּאַפּיר. די באַלאַכאָווצעס האָבן געפּאָדערט, אַז שטאָט זאָל זיי ביז מאָרגן 10 פרי צושטעלן: 25 קעלבער, 10 בהמות, 25 קעסטלעך קעז און 5 זעקלאַך זאַלץ... און אויב מען וועט זיי דאָס נישט געבן, דראָען זיי צו מאַכן אַ שחיטה אין שטאָט...

מיין מאַן מיט בעלי־בתים פון שטאָט זיינען (מיט דער דערלויבעניש פון די מחבלים) אַרומגעפאָרן אַ גאַנצע נאַכט און מ׳האָט מיט שוועריקייט צונויפגעשאַפן וואָס נאָר מען האָט געקענט קריגן. מען האָט די שטיקלעך (בהמות) געברַאַכט צוטרייבן אויף אונזער הויף און מען וואָרט אויף די עקזעקוטאָרס. דער זייגער איז שוין 10, 11 און 12 און די באַלאַכאָווצעס יאָווען זיך נישט. ערשט אַרום 1 בייטאָג קומט צולויפן אַ רייטער פון זאַקאַזעלי׳ער הויף און גיט אונז איבער די שרעקלעכע בשורה: „די באַלאַכאָווצעס האָבן אין זאַקאַזעלי׳ע אויסגע׳הרג׳עט זיבעצן יידן (17)"... די באַלאַכאָווצעס האָבן געהאַלטן וואָרט. נישט אין דראָהיטשין, — האָבן זיי זיך אָנגעטרונקען מיט יידיש־בלוט ערגעץ אַנדערש... און אָפּטוענדיק די מערדערייי איז דער עשאַלאָן באַלאַכאָווצעס אָפּגעפאָרן קיין פּינסק... (ז.ז. 128, 131. ד.ו.)

רביצין עטקע קאָהן, באַלט׳מאָר

הרבנית רחל שפּעטמאַן — פרוי פון הרב ר׳ יהושע שפּעטמאַן שליט״א פון לאָנדאָן־ענגלאַנד, און טאָכטער פון הרב ר׳ יהודה־נח און חנה בראָוער ז״ל, (געווען 30 יאָר רב אין באַרנאָוו ביי לובלין און נפטר געווארן 1939 אין ירושלים.) — איז געשטאָרבן ב׳ תמוז, תשי״ג, 1953, אין לאָנדאָן. געלאָזן אַ זון ישראל (בעסיע) שפּעטמאַן און צוויי טעכטער: שרה (הרב עזריאל) תרשיש (לאָנדאָן) און חנה (דוב) וואַרשאַווסקי, שיקאָגע. 284.

הערשל שטיינבערג, ע״ה, זון פון מאיר־יצחק (זיידל) און הענית, איז געבוירן אין דראָהיטשין. 1922 עולה געווען קיין ארץ ישראל. 1930 געקומען קיין אַמעריקע. — געשטאָרבן אין שיקאָגע 27טן מערץ, 1943, אין עלטער פון 40 יאָר. הערשעל האָט געלאָזן אַ פרוי ביטרים און 2 קינדער: לעאָן און בערני אין שיקאָגע. כל ימיו איז שטיינבערג געווען אַ ציוניסט און אַ סך געהאָלפן אין דעם בנין־הארץ. — זען זייטן 239, 294, 312 און 330.

אַ גרופּע חלוצים פון דראָהיטשין פאַר זייער אָפּפאָרן קיין ארץ־ישראל, 1926

ווען אַ ייד איז געווען הפקר

געווען איז דאָס אין יענער ביטערער צייט, — בעת דער פּויליש־בּאָלשעוויסטישער מלחמה (1920). דאָס שטעטל איז געווען פֿאַרברענט. קיין עסן איז נישט געווען וואָס, האָט מען זיך געגנומען צו זייען גערטנער און פעלדער. און מיט דעם וואָס די ערד האָט אַרויסגעגעבן האָט מען זיך דערנערט.

פֿאַרשטייט זיך, אַז צו באַאַרבעטן די ערד האָט מען געדאַרפט האָבן אַ פערד, בין איך מיט מיין קוזין חיים (משה לייזערס) עפּשטיין געפֿאָרן קיין יאַנאָווע צו קויפֿן אַ פערד.

אָפּפֿאַרנדיק אַ פֿאָר מייל האָבן מיר באַמערקט פון דערווייטנס צוויי פּויליש זעלנער גייען אונז אַנטקעגן. עס האָט מיר געגעבן אַ טיאָכקע אין האַרצן... און איך זאָג צו מיין קוזין: „מיין האַרץ זאָגט מיר, אַז מיר וועלן מיט די פֿאָליאַקן נישט גוט אָפּשניידן"... און איך האָב נישט געהאַט קיין טעות.

די פֿאָליאַקן האָבן אונדז גוט באַזוכט און נישט געפּינענדיק קיין געלט האָבן זיי צוגענומען אונזערע פּעסער. נאָכדעם האָבן זיי אונז באַפּוילן צו שטיין פונדערווייטנס און זיי, די פֿאָליאַקן, האָבן אָנגעהויבן זוכן אין נישטערן אין אונזער וואָגן. מיר זיינען געווען זיכער ביי זיך, אַז זיי וועלן אין וואָגן נישט געפּינען קיין שום פּאַרדעכטיקטעס...

אָבער ווי דערשטוינט און דערשראָקן זיינען מיר געווארן, ווען די פֿאָליאַקן האָבן אונדז געוויזן פינף נישט־קיין־אויסגעשאָסענע פּוליעס, וועלכע זיי האָבן כלומרשט געפונען אין אונדזער וואָגן. „אַהאַ", זאָגן זיי, „איר זענט קאָמוניסטישע שפּיאָנען?"... עס טרייסלען זיך אונזערע הענט און פיס... מיר זיינען פֿאַרלאָרן... וויר וועט אונדז גלויבן, אַז דאָס האָבן די פֿאָליאַקן אונדז אונטערגעוואָרפן די פּוליעס...

מיר פֿאָלן די פֿאָליאַקן צו די פיס און בעטן זיך, זיי זאָלן

הרב ר' אליה־מרדכי אייזענשטיין, ז"ל

זון פון הרב ר' אברהם און איניקל פון ר' צבי־הירש אייזענשטיין פון דראָהיטשין, געלעבט אַלע יאָרן אין ירושלים, געווען מזכיר און נאמן פון הרה"ג ר' שמואל סאָלנט, ז"ל, — **נפטר געוואָרן ט"ו חשון, תשי"ז, 1956, אין ירושלים, אין עלטער פון 90 יאָר.** זען ז. 118, 119

אונז פירן צוריק קיין דראָהיטשין וועלן זיי אויסגעפּינען דעם אמת וועגן אונדז. מיין ריידן אין רוסיש (קיין פּויליש האָב איך נישט געקענט) האָט נאָך פֿאַרערגערט די לאָגע: בין איך דאָך געווויס אַ קאָמוניסטישער שפּיאָן... ס'העלפט ניט קיין וויינען און קיין בעטן... די פֿאָליאַקן מיט ענטבלויזטע שוועדן פירן אונז קיין יאַנאָווע... עס איז נישט גוט...

פֿלוצלונג פליט מיר אַדורך אַ געדאַנק, אפשר וועט געלט העלפן?... מיר האָבן געהאַט ביי זיך גוט פאַרשטעקט אַ ביסל געלט... האָט מיין קוזין חיים, אָנגעהויבן וויינען און בעטן זיך ביי די פֿאָליאַקן, ער איז אַ טאַטע פון קינדער, זאָלן זיי נעמען דאָס געלט און אונז אָפּלאָזן...

נאָך לאַנגע שעה'ן פון פיין און יסורים האָבן די פֿאָליאַקן צוגענומען דאָס געלט און אונז פריי געלאָזן... מיר זיינען גקומען אַהיים און געבענטשט גומל וואָס מיר זיינען ניצל געוואָרן פון טויט... (זען זייט 359. ד.ה.)

לייזער לעוו, שיקאָגע.

לייבע פּרץ, הי"ד, זון פון משה ע"ה פון קאָברינער גאָס.

אברהם מיכל (מילטאָן) לוריע געשטאָרבן כ"ד אדר, 1948. געלאָזן אַ פרוי טילע, זון דזשערי און צוויי טעכטער: עטעל און שיינדל.

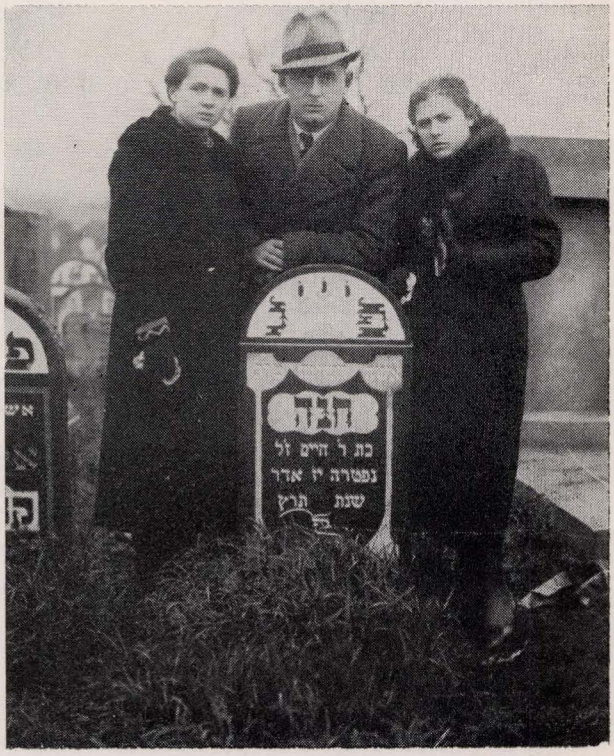
פרומע לאה מיכאַלסקי, פרוי פון חיים דעם מלמד, ע"ה

אברהם בעזדזשעזסקי, סערזשאַנט־מאַיאָר, (אויף בילד רעכטס פון רעכטס, אין באַיענער היטל, אויף בילד לינקס פון לינקס), פירט אָן מיט אַ גרופּע „אירגון"־קעמפער, וואָס האָט געשטורעמט יפו, ט"ז ניסן, תש"ח, און איר איינגענומען: ד' אייר, תש"ח, 1948. אברהם איז אַ זון פון משה און חנה בעזדזשעסקי. ז.ז. 148

יוסף העפטמאַן (עמנואל), ע"ה
שריפטשטעלער, פובליציסט, רעדאַקטאָר פון „הצפירה", „היום", „דואר־היום", „מאַמענט" (וואַרשע) און שפּעטער רעדאַקטאָר פון „הבוקר" (תל־אביב), געבאָרן ט"ו אב תרמ"ח, 1888, אין ברייַנסק, — **געשטאָרבן כ"ד טבת תשט"ו, 1955, אין תל־אביב.** זען זייט 138, קאָלום 2.

ליבע (אַוגענ.), יעקב (נ.י.) און יענטע (לינקס), הי"ד, ביי דעם קבר פון מוטער, חנה גאָלדבערג, בית־עולם אין דראָהיטשין.

קדיש...

אויפן שליאַך פינסק און בריסק,
געלעגן איז אַמאָל אַ שטעטעלע, אַ קליינע,
אַ נאָמען, אַ פּינטל, אין רוסיש־פוילן,
מיין שטעטעלע דראָהיטשין, איז געווען אייגע...

ניטאָ מער היינט אירע מתנגדים, חסידים,
קרעמער, אַרבעטער, יונגע און אַלטע יידן...
ניטאָ מער היינט אירע למדנים, נגידים,
סוחרים גרויסע, קליינע, פאָרער אויף יאַרידן...

אין טרויער, אין טיפּן, איינגעבויגן,
ווי אַן אבל אין די שלושים,
שטייַ איך מיט טרערן פּולע אויגן
און זאָג קדיש נאָך די קדושים...

שעפּסל לעוו, חיפה, אַפּריל, 1951

מאיר ליבערמאַן
הי"ד!

אין אייביקן אָנדענק פון די

דראָהיטשינער קדושים

אַ גרופּע דראָהיטשינער אין שיקאַגע:

מרדכי־בער און פרוי אייזענשטיין; שמואל און דזשעני אייזענשטיין; מאָריס און פרוי לייסאָן; פרוי פּאטאלסקי; יעקב און פרוי קאָהן; אליה־נאזיר און פרוי שעדראָוו.

צום אָנדענק פון העכאַך ב"ר אהרן־דוד מילער, ע"ה, ניו־יאָרק
די פרוי, חיה, און טעכטער: פריידע און עדזשע מילער

צום אייביקן אָנדענק פון די

קאָלאָניער קדושים

בנימין־יהודה און אסתר טעפּליצקי, שיקאַגע

לזכרון — **פּיניע און מינדל סידעראָוו, ברידער און שוועסטער, הי"ד!** די זין דוד־מענדל און וועלוול בלום, ניו־יאָרק. ז.ד. 326

•

יידן זיינען מתפלל און בעטן ביים „כותל־מערבי"... אין 1943. דער זעלנער איז ישעיהו, ברודער פון דעם צייכענער [ד.ו.]

תיקון טעות

152 קאָלום 1 שורה 19 יאַרצייט פון חוה־לאה שקאַלניק, ע"ה, — אַנשטאָט ו' ניסן, דאַרף זיין: ג' ניסן. דאָס גלייכן פעלן דאָרט די נעמען פון פיר שקאַלניק־קינדער: קיילע, פייגל, חיים און דוד. אָלע זיינען זיי געשטאָרבן, ל"ע, אין דראָהיטשין, ע"ה.

זייט	קאָלום	שורה	געדרוקט	דאַרף זיך לייענען:
46	2	1	„אַקציאָנס־באַנק"	„קאָלאָניאַל־באַנק"
55	2	1	אן שטעטל	אין שטעטל
73		אונטער־בילד־שריפט	חיים־לייב	הערש־ליב
101		אונטערקעפל	אָקטאָבער, 1921	אָקטאָבער, 1920
101	1	2	1921	1920
102		אונטער־בילד־שריפט	יאָר 1921	יאָר 1920
105		אונטער־בילד־שריפט	ד"ר לאַמפּע	ד"ר גלויבערזאָן
106	ליד	3	שטעלע	שטעטעלע
107	1	1	אין 1921	אין 1920
108	1	2	אין יאָר 1921	אין יאָר 1920
114	הערה	12	„ערש עטרות"	„עשר עטרות"
116	2	16	האַרובעס	הרובעס
118	הערה	1	תולודות	תולדות
119		אונטער־בילד־שריפט	סאַלאַנטער	סאַלאַנט
120	הערה	16	מסכת נדה	מסכת מדות
168		קאַט־אונטערשריפט	כתובה	תנאים
344		בילד־אונטערשריפט 1	גרשון לעווינסאָן	חיים לעווינסאָן
344		בילד־אונטערשריפט 2	סירקע לעוו	סירקע בוים
363		קדושים־יאָרצייט	15 אָקטאָבער	17 אָקטאָבער
384	1	10	וועז זיי זיינען	וואר זיי זיינען

117 קאָלום 2 שורה 39 דאַרף זיין: ספורים אַרויסגעגעבן פון וואָלף פּעשעלעס, זייט 2־51.

139 קאָלום 1 שורה 5 דאַרף זיין: — זינט 1939 איז וו. אַ מיטגליד פון יידישן זשורנאַליסטן און ליטעראַטן פאַריין אין ענגלאַנד. דאָרט, קאָלום 2 שורה 2 איז אויסגעלאָזט: „די אידישע שטימע", — רעדאַקטאָר בן־א. סאָכאַטשעווסקי, — לאָנדאָן־ענגלאַנד.

גאַנץ מעגלעך, אַז אין בוך זיינען פאַראַן נאָך פיל אַנדערע טעות'ן... אָבער מיר זיינען שוין מיד פון שרייבן און אַרבעט... מחמת, אַ חוץ די גרויסע אַנשטרענגונג און שוועכע קאָפּ־אַרבעט איז דער בוך, צום באַדויערן, געשריבן געוואָרן אונטער שלעכטע באַדינגונגען... מער נישט, צוליב דעם הייליקן זכרון פון אונדזערע קדושים האָט געלוינט די ליידן... סוף דבר, וויל איך אָפּגעבן אַ שבח והודיה צום בורא עולם, וואָס האָט מיר געגעבן אויסדויער, געדולד און כוח בייצוקומען אַלע מכשולים און מיר דערמעגלעכט צו שרייבן ווי דאָס ערשטע אַזוי אויך דאָס לעצטע בלאַט און

לעצטע שורה פון „יזכור־בוך" דראָהיטשין. [ד.וו.]

בעזרת השם יתברך

תם ונשלם

דאָס "יזכור־בוך" דראָהיטשין איז געדרוקט אין טויזנט עקזעמפליאַרן.

דער דאָזיקער עקזעמפליאַר איז נומער 0721